

આ પુસ્તક શ્રી સયાજીવિજય ગ્રેમ, રાવપુરા વડોદરામાં
શાહુ માણિકલાલ અંબારામ ડાકટરે પ્રસિદ્ધ કરી માટે છાપ્યું.

તા. ૧૫—૬—૩૪

શ્રીહરિર્નયતુ

નિવેદનમ્

અનન્ત-કોટિ-બ્રહ્માણ્ઑઽધિપતિ, સર્વાધાર, સર્વકારણ, સર્વાત્મા, સર્વનિયન્તા, સર્વાન્તર્યામી, સર્વકલ્યાણુગુણુગણુવિશિષ્ટ, પરાત્પર, પરમાત્મા, પરંબ્રહ્મ, પરમ-આનન્દ-મય, સર્વેશ્વર, સ્વતંત્રમૂર્તિ, સર્વાવતારી, સર્વોપરિ શ્રીસહુજનનન્દસ્વામિભગવત્સમ્પ્રવર્તિત આ શ્રીમદ્બ્રહ્મવસંપ્રદાયમાં આ શ્રીહરિદિગ્વિજય નામે મહાગ્રન્થ સમ્પ્રદાયના ઉત્તમ સાહિત્યમાં અગ્રપદે રહેલો છે. આ ગ્રન્થમાં ગ્રન્થકર્તા શ્રીનિત્યાનંદમહામુનિએ સમ્પ્રદાયમાં અતિ ઉપયોગી એવા મહત્ત્વના વિષયો-અહિંસા, સત્ય, દયા, પ્રેમ, મૈત્રી, તીર્થયાત્રા, ધર્મ, અધર્મ, એ વિગેરે અનેક વિષયો, તેમજ-સમ્પ્રદાયના સિદ્ધાન્તરૂપ-વિશિષ્ટાદ્વૈત મતનો સમ્પૂર્ણ પ્રકાશ, તથા દીક્ષાસંબંધી શુદ્ધ સર્વોત્તમ નિર્ણય, તથા ઉદ્ભવસમ્પ્રદાયની પરમ્પરા વિગેરે તેમજ આ બધાની સાથે પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિનું સમ્પૂર્ણ જીવનચરિત્ર અવિચ્છિન્ન પણ સુંદર રીતે આલેખ્યું છે.

આ ગ્રન્થની રચના જોતાં ગ્રન્થકર્તાની કવનશૈલીનું અદ્ભુત ચાતુર્ય આપણી નજરે પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. વિષયની ગંભીરતા અને ગહનતા સાથે કવિતાની સરળતા આના જેવી બીજા કોઈ પણ ગ્રન્થમાં જોવામાં નહિજ આવે. એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

આ ગ્રન્થના નવમા અને દશમા ઉલ્લાસમાં ગ્રન્થકર્તા સ્વામીએ સમગ્ર વેદાન્ત વિચાર એવો તો સરળતાથી વર્ણન કરીને સમજાવવા માટે બંને તરફથી સચોટ દલીલો અને યુક્તિઓ સાથે પ્રતિપાદન કર્યો છે, કે જેના અવણુથી શ્રોતાઓનું મન અતિશય આકર્ષાય છે, અને જીવાત્મા, પરમાત્મા અને માયા, તેમજ-આ સઘળા વિશ્વનો વાસ્તવિક તત્ત્વાર્થ શ્રોતાઓને હસ્તામલકની પેઠે સાક્ષાત્ થઈ જાય છે. અને બાકી જાણવા યોગ્ય કાંઈ રહેતું જ નથી. વળી-તેમાં વિશેષ ખૂબી તો એ છે કે-આ ગ્રન્થમાં શ્રુતિઓ, સ્મૃતિઓ, તથા પુરાણવચનો વિગેરે જે કંઈ પ્રમાણ તરીકે લીધું છે. તે સઘળું ગ્રન્થકર્તા મહામુનિએ પોતાની ક્વન શક્તિના પ્રભાવથી રસિક વિદ્વાનોના આનંદ ખાતર શ્લોક-રૂપે જ લખ્યું છે. કે જે-પૂર જોસમાં પહેલા ગંગાપ્રવાહની માફક અવિરતપણે મૂળ ગ્રન્થના વાચકોને સરળતા સાથે આનંદ ઉપજાવે છે. આ સઘળું ગ્રન્થ જોવાથીજ પ્રત્યક્ષ

સ્વાનુભવમાં આવેછે. વળી—આ ગ્રન્થમાં સમપ્રદાયના બન્ધારણનાં સઘળાં મૂળતત્ત્વો અને પરમ્પરાનો ઇતિહાસ, તથા સિદ્ધાન્તરૂપ-વિશિષ્ટાદૈત મત, તથા આત્મતિક નિઃશ્રેયસમાં અસાધારણ હેતુબૂત એકાંતિક ધર્મ, એ વિગેરે એવું તો સપ્રમાણ અને પાયાદાર મજબૂત રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે, કે જેથી સઘળા જ્ઞાસુ-વાચકોને આ પ્રબન્ધના વાચનથી શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુજીના સમપ્રદાય સંબંધી જાણવા યોગ્ય કોઈ પણ હકીકત અવશેષ કે અજાણી રહેતી નથી એ નિર્વાવાદ છે.

આવે આ મહાપ્રબન્ધ સત્સંગમાં સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાથી પાદરાના પ. ભ. પરમ પવિત્ર સત્સંગિશિરોમણિ શેઠશ્રી માણેક્લાલભાઈ ચૌકસી, તથા તેમના ચિરંજીવી વિગેરે પાદરાના સઘળા સત્સંગીઓને તેનું શ્રવણ કરાવવાનો શુભ યોગ તેમની શુભેચ્છાથી અને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા શ્રીહરિની કૃપાથી અમોને પ્રાપ્ત થયો. અને તે વખતેજ અમારે પણ આ ગ્રન્થ અવિચ્છિન્ન સમ્પૂર્ણ વાંચવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આ ગ્રન્થ સમ્પૂર્ણ શ્રવણ કર્યા પછીથી શેઠશ્રીના મનમાં શ્રીજીની પ્રેરણાથી “આ ગ્રન્થ ભાષાન્તર સાથે છપાવો તો દરેક સત્સંગીજનને અતિ ઉપયોગી થાય.” એવો સહજ સંકલ્પ થઈ આવ્યો. અને તેજ પ્રમાણે અમારા મનમાં પણ આ ગ્રન્થના મુદ્રાપણ માટે ઘણા સમયથી જે ઉંડી ઈચ્છા રહ્યા કરતી હતી તેને આવા સુયોગથી સમ્પૂર્ણ ઉત્તેજન મળવાથી દ્રઢતા સાથે નિશ્ચયતા થઈ.

આ સ્થળે અમારે ખૂલ્લા દીલથી જણાવવું જોઈએ કે—આ પુસ્તકના મુદ્રાપણ માટે પાદરાના પરમ ઉદાર શેઠશ્રી અમને સહાયક ન મળ્યા હોત તો નિત્યાનંદસ્વામી જેવા મહાપુરુષોના મહાપ્રસાદગ્રામે આ મહાગ્રન્થ ભાષાન્તર સાથે પ્રસિદ્ધ થઈ શકત કે ક્રમ તે કોણ કહી શકે ? માટે આ ગ્રન્થના મુદ્રાપણ માટે તેમની ઉદારતા જોઈને અમે તેમને સહસ્રશઃ ધન્યવાદ આપીએ, તેમની ઉપર સર્વોત્તમા શ્રીહરિ શ્રીસહજાનંદસ્વામી ભગવાન અને તેમના પરમ ઉપાસક પરમ સુકતરાજ પરમ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનંદમહામુનિ અને સઘળા સત્સંગસમાજ અતિશય પ્રસન્ન થાય એમ અમે અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

વળી—શેઠશ્રીનો સત્સંગમાં વિદ્યા અને વિદ્વાનો તરફ સહાનુભૂતિ સાથેનો આદરભાવ અમારો અનુભવસિદ્ધ સુપરિચિત હોવાથી તેને માટે તેમના તરફ અમે સમ્પૂર્ણ સંતોષ જાહેર કરીએ છીએ.

આ ગ્રન્થના ભાષાન્તર વિષે—

કોઈ પણ ભાષામાં રહેલા ગ્રન્થનો જે ભાષામાં તરજુમો કે અનુવાદ કરવાનો હોય તે ભાષામાં પ્રચલિત શબ્દોનો વધારે ઉપયોગ કરીને તે ભાષાના આધારણ જ્ઞાનવાળા વાચકોને પણ સહેલાઈથી વાંચી શકાય અને શબ્દે શબ્દે બીજાઓને પૂછવા જવું ન પડે. તોજ તે ભાષાન્તર યથાર્થ થયું કહેવાય. અને ભાષાન્તર કર્તાઓનો મહાપ્રયાસ અને તેને અંગે થતો મહાવ્યય પણ સફળ થયો ગણાય. માટે ભાષાન્તર કરતી વખતે જો

એવું ધ્યાન અપાય તો તે પુસ્તકો વાંચવામાં વાચકોને રસ પણ ઘણોજ પડે. અને પુસ્તકોની નિરસતા ન જાણતાં સર્વધા આદરણીયતા અને સદુપયોગિતાજ વાય.

આ ભાષાન્તર કરવાના આરંભમાં અમોને અનેક ભગવદ્ભક્ત સજ્જનો તરફથી ભાષાન્તરમાં ભાષાની સરળતા આવવા માટે અમૂઢ્ય સૂચનાઓ થઈ હતી. તેથી અમોએ આ ગ્રન્થના ભાષાન્તરમાં અમારી યથાભુદ્ધિ યથારાકિત તે પ્રમાણે કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તે આ પુસ્તકના ગુજરાતી વાચકોને સ્વાનુભાવથી પ્રત્યક્ષ થશે. અને તેમના પ્રતોષના પ્રમાણથીજ અમારા પ્રયત્નની સફળતાનું પ્રમાણ કંપાયે.

આ ભાષાન્તર આ ગ્રન્થ ઉપરની 'વિજયાર્યપ્રકાશિકા' અને 'વિજયદુન્દુમિ' એ ધર્મને પ્રાચીન સંસ્કૃત ટીકાઓને આધારેજ વડતાલ-પાઠશાળાના પ્રધાન-પંડિત એઆર શ્રી કૃષ્ણભાગ્યાર્ય શાસ્ત્રીજીની સહાયથી તેમની સૂચના પ્રમાણે કર્યું છે. માટે આ ભાષાન્તર કરવામાં જેટલા અંશે મૂળ ગ્રન્થનો અર્થ અને અભિપ્રાય રૂપરૂ કરી શકાયો હોય તે સધળો તે અમારા પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રીજીના, તથા અમારા પરમ પૂજ્યપાદ મદદ સ્વામી પુરાણી શ્રી ભક્તિજીવનદાસજીના સહનુચ્છ-પ્રસાદનો પ્રતાપ છે. અને તેમાં જે કાંઈ ત્રુટીઓ ખામીઓ કે-ભૂલો વિગેરે હોય તે સધળું અમારી માનવબુદ્ધિની મહુલસિદ્ધ પરિમિતતાનુંજ પરિણામ છે. એમ માનીને આ પુસ્તકના વાચક-સાક્ષર વિદ્વાનો અને ભગવદ્ભક્તો પોતાની મહુલસિદ્ધ ઉદારતાનો પરિચય કરાવીને અમને યોગ્ય સલાહ સૂચના અને કામા આપશે એજ અભ્યર્થના છે.

હવે આ પુસ્તક કયા છપાવણું એમ વિચાર કરતાં તેમાં ઉપયોગી ટાઇપ વિગેરે નિર્ણયસાગરમાંથીજ નવા મંગાવીને શ્રીસદાજીવિજય પ્રેસમાં છપાવણું. એમ નિશ્ચય થવાથી ત્યાંજ છપાવવામાં આવ્યું છે. અને તે કામ બનતે પ્રયત્ને જેમ સાઈઝ થઈ શકે તેમ ખાસ ધ્યાન આપીને કરાવવામાં આવ્યું છે. અને તેનાં પુકાં તથા ટાઇટલ-પેજ વિગેરેનું કામ પણ કેટલે અંશે સાઈઝ અને સુંદર છે, તે પુસ્તક બેવાથીજ પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવાશે.

આ પુસ્તક છપાવવામાં કાગળો પણ ઉત્તમ પ્રકારના છપ્પન રતલી દેશી કાગળો વાપર્યા છે તે નજરે બેવાથીજ જણાશે.

આ પ્રમાણે સર્વ પ્રકારથી ઉત્તમતાવાળો આવો રોયલ આઠ પેજ લગભગ ૬૦૦ પેજનો ગ્રન્થ ઉત્તમ સત્તર ચિત્રો અને સર્વોત્તમ બાંધકામવાળો હોવા છતાં પણ (૩૦) સવાતણ રૂપિયા જેવી જુજ કીંમતથી આપવાનો જે ઇરાદો રાખ્યો છે. તે પરર ઉદાર શેઠ શ્રી મુળજીભાઈની ઉદારતાનેજ આભારી અને સર્વધા યોગ્ય છે.

શુદ્ધિપત્રક—

આ મહાગ્રન્થ ભાષાન્તર સાથે મૂળ છપાવેલો હોવાથી તેમાં ભૂલો અને અશુદ્ધિ

લેખક—શોધક અને સુદ્રક્ષી દ્રષ્ટિદોષથી પણ રહી જાય છે. માટે આ સંઘની અશુદ્ધિની શુદ્ધિ કરવી તે પણ અશુદ્ધિનું પ્રદર્શન કરવા જેવું જ છે.

વળી—સામાન્ય રીતે વાચકોમાંના ઘણા ખરા તો તેમાં ધ્યાન આપે એવા પણ નથી હોતા, જેથી શુદ્ધિપત્રક ન હોય તો પણ ચાલી શકે. અને સમગ્ર સાક્ષર વિદ્વાનો તો શુદ્ધિપત્રક સિવાય પણ સંઘનું સમજેછેજ. એમ જાણી-સમજીને આ ગ્રન્થનું શુદ્ધિપત્રક કરવાનું અમે યોગ્ય ધાર્યું નથી. તો—સમગ્ર અને સાક્ષર વિદ્વાનો તે જાણતા અમને યોગ્ય ક્ષમા આપશેજ એવી અભિલાષા રાખીએ છીએ.

આ પુસ્તકના કામમાં અનેક મુશ્કેલીઓ વેડીને પણ હર હંમેશ અમારી સાથે કરીને અમને મન વાણી અને શરીરથી અમૂલ્ય સહાય અને સૂચના કરનારા અમારા પરમ સ્નેહી પુરાણી શ્રી હરિકૃષ્ણદાસજીને અમે સહૃદય અભિનંદન આપીએ છીએ અને તે બદલ તેમનો સદાને માટે ઉપકાર સાથે આભાર માનીએ છીએ.

આ ગ્રંથમાં કાશી, રાજકોટ, વડોદરા વિગેરેની મહાસભાઓનાં પાંચ ચિત્રો પ-ભ-પેન્ટર રંગીલદાસ ભગવાનદાસે સત્સંગમાં આ કાર્ય અતિ મહત્વનું અને ઉપ-યોગી જાણીને પોતે કેટલીક અગત્યનાં વેડીને પણ અમારા વચનને માન આપીને જે વખતે સર કરી આપ્યાં છે. એ તેમની યથાસમય થયેલી સેવા ભૂલાય તેવી નથી.

અને બાકીનાં બેઠાક સત્સંગિજીવન ગ્રન્થ માટે તેમની પાસેજ પ્રથમ ચિત્રો કરાવીને તેવાર કરાવેલાં તે ચાચી શ્રી હરિજીવનદાસજીએ અમને આ પુસ્તકમાં સુક્યા માટે આપ્યાં છે તેથી તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

તે ઉપરાંત આ પુસ્તકના કાર્યમાં અમને મન-વાણી અને શરીરથી જેમણે જેમણે જેટલા અર્થે સહાય કરી છે. તે સર્વને અમે યાદ લાવીને તેમનો પણ ઉપકાર માનીએ છીએ.

આટલું જણાવીને અંતમાં શિષ્ટાચારપ્રાપ્ત—

गच्छतः स्वल्पं क्वपि भवेदेव प्रमादतः ।
दसन्ति दुर्जनास्तत्र समावने महाजनः ॥

આ સંકલિત-સુકતાનો સદુપયોગ કરવાની પ્રાચીન પદ્ધતિના રીવાજને માન આપીને છોટદેવ શ્રીકુરિનું સ્મરણ સાથે વંદન કરીને વિરામ પામતો—

સત્સંગનો મેવક—

સાધુ-કૃષ્ણસ્વરૂપદાસ,

સુ. વડોદરા.

મહાગુરુ-સ્વામી પુરાણી શ્રી લક્ષ્મણવનદાસજી-પાલ શેઠ શ્રી માણેકલાલભાઈને
શ્રીહરિદિગ્વિજયની કથાનું શ્રવણ કરાવેછે મુ. પાદરા.

શ્રીસ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્

વિજ્ઞાપનમ્

શ્રીમદ્બ્રહ્મસમ્પ્રદાયના સર્વ અન્થોમાં અગ્રપદે રહેલા આ શ્રીહરિદિગ્વિજય મહાપ્રબન્ધના નિર્માતા પરમપૂજ્યપાદ પંડિતરાજ સદ્ગુરુવર્ય શ્રીનિત્યાનન્દમહામુનિ, સર્વાન્તરાત્મા પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરિના પરમ કૃપાપાત્ર અને સ્વયં વ્યાસાવતારરૂપ, સર્વ સદ્ગુણસમ્પન્ન અને સર્વ સદ્ગુરુમંડળમાં અગ્રેસર શિરોમણિસમાન એવા સર્વશ્રેષ્ઠ હતા. અને સર્વ સમ્પ્રદાયના નિત્યસિદ્ધાન્તસમ્પન્ન એવા ત્રિકાળદર્શી સર્વજ્ઞતુલ્ય હતા. એવા સમર્થ મહામુનિએ આ પ્રબન્ધ પોતાના ઇષ્ટદેવની આજ્ઞાથી તેમની પાસેજ દુર્ગાપુરમાં રહીને તેમના અભિપ્રાય પ્રમાણે રચ્યો છે. અને ભગવદાનંદાદિક સ્વશિષ્યમંડળને ભણાવ્યો છે.

આ મહાપ્રબન્ધમાં સ્વામીએ સમ્પ્રદાયનો સત્સિદ્ધાન્ત જાણવામાં અતિ ઉપકારક એવા જીવાત્મ-પરમાત્મસ્વરૂપના નિર્ણય વિગેરે અનેક મહત્ત્વના વિષયો સરળતાથી સમજાવ્યા છે. અને એ કારણથીજ સમ્પ્રદાયના સાક્ષર વિદ્વાનો આ મહાઅન્ધની કથા જ્ઞાની ભક્તજનોની જ્ઞાનપિપાસા તૃપ્ત કરવા માટે ઘણે ઠેકાણે કરતા જોવા-જાણવામાં આવેછે.

આવા પરમ આદરણીય આ મહાઅન્ધનું શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા પ લ શેઠ શ્રી માણે-કલાલભાઈ ચોકસી, તથા તેમના ચિરંજીવી શેઠ શ્રી મળજીભાઈ તથા અમો વિગેરે પાદ-રાના સઘળા ભાવિક સત્સંગીઓને પણ ઘણા સમયથી હતી, પરંતુ-“ભગવાનની ઇચ્છા સિવાય કંઈ બનતુંજ નથી અને વળી પરમ કૃપાળુ ભગવાન પોતાના પરમ ભક્તોની શુભેચ્છાઓ પૂર્ણ કરે એમ પણ નિશ્ચેજ બનેછે,” તેથી શ્રીજીની ઇચ્છા ધવાથી, પ-પૂ-સદ્ગુરુસ્વામી પુરાણી શ્રી ભક્તિજીવનદાસજી તથા તેમના શિષ્ય શાસ્ત્રી શ્રી કૃષ્ણસ્વરૂપદાસજી અમારા ગામમાં આતુર્ભાસ્યમાં કથા કરવા માટે આવ્યા હતા. તે વખતે તેમના થકી આ અન્ધની કથા અમારા સાંભળવામાં આવી. અને તે અમારી પ્રબળ શ્રવણેચ્છા હોવાથી તે કથાશ્રવણમાં અમને મર્વને ઘણાજ રસ પડ્યો હતો. પરંતુ તે એકવખતના શ્રવણથી તે મહાઅન્ધનું સઘળું રહસ્ય તથા વિષય અમને સમ્પૂર્ણ રીતે સમજવામાં નહિ આવવાથી, અમને તેના દ્વિતીય વારના શ્રવણની ઇચ્છા રહી ગઈ હતી. અને તે સમયમાં એ અન્ધનું અમને એટલું બધું મહત્ત્વ બણાયું હતું કે-“જો આ અન્ધ

લાપાન્તર સાથે છપાય તો સર્વને ઘણાજ ઉપયોગી થાય અને અલભ્ય મહા-
લાભ મળે.” એમ અમારી આંતરિક ઇચ્છા થઈ હતી. વળી અમારા ગામમાં થયેલા સત્સ-
ગિજીવનના પારાયણશ્રવણના પ્રસંગે પણ આ મહાપ્રબન્ધ ફરીથી શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા
પ્રબળ રીતે ઉદ્ભવી હતી. તે ઇચ્છા પણ પરમ કૃપાળુ શ્રીહરિની કૃપાથી સફળ થઈ. અને
અમને આ અન્યતું સમ્પૂર્ણ મહત્ત્વ સમજાયું. અને શેઠશ્રી મૂળજીભાઈના અંતઃકરણમાં
શ્રીહરિના સત્સંકલ્પથી આ પ્રબન્ધના પ્રકાશન માટે કાંઈક પ્રેરણા જેવું જણાયું. અને
વળી તેજ સમયમાં શાસ્ત્રીજીએ પણ આ અન્યને ગુજર લાપામાં અનુવાદ કરીને તે સાથે
છપાવવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. એમ પરસ્પરના શુભ સંકલ્પ-ગળથી અને શ્રીજીની
સમ્પૂર્ણ કૃપાથી આ અન્ય છપાવવો એમ દ્રઢ નિશ્ચય થયો. અને તે નિશ્ચય પ્રમાણે
શ્રીસયાજીવિજય પ્રેસમાં નિર્લુપમાગરના નવા ટાઇપ મંગાવીને તેનાથીજ આ અન્ય
છપાવવો એમ યોજના કરીને છપાવવાનું કાર્ય નિશ્ચિત થયું.

આ મધ્યું વૃત્તાન્ત જાણીને અતિ પ્રસન્ન થયેલા મદ્રગુરૂ સ્વામી પુરાણી શ્રીલક્ષ્મિ-
જીવનદાસજીએ પરમ પવિત્ર શેઠ શ્રી મૂળજીભાઈના મસ્તક ઉપર બેન હાથ મુકીને
કહ્યું કે-“આ અન્ય નિત્યાનંદસ્વામીએ પોતે રચેલો છે, માટે તેને છપાવ-
વાથી તમારી ઉપર એ નિત્યાનંદસ્વામી તથા સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રીજી મહા-
રાજ અતિશય પ્રસન્ન થશે.” એમ કહીને શુભ આશીર્વાદ આપ્યો.

આ પ્રમાણે યથા પછી “આ અન્યતું” લાપાન્તર કરીને તેને શોધવાનું અને છપા-
વવાનું કાર્ય શાસ્ત્રીજીને સોંપવામાં આવે તોજ આ કાર્ય યથાર્થ થશે. અને સ્વામીના
અભિપ્રાય પ્રમાણે લાપાન્તર કરીને તેનો અર્થ યથાર્થ વર્ણન કરશે ” એમ ધારીને આ મહત્ત્વનું
કાર્ય શાસ્ત્રી શ્રી કૃષ્ણસ્વરૂપદાસજીને સોંપવામાં આવ્યું. અને તેમણે શેઠ શ્રી મૂળ-
જીભાઈ વિગેરે અમારા સર્વની પ્રાર્થના અગીકાર કરીને તેમની ગાળીશિક્ષ મમ્પત્તિ સાગી
નહિ હોવા છતાં પણ અનેક પ્રયાસો માફન કરીને આ કાર્ય નાગોપાગ પૂર્ણ કર્યું તેથી
અમે તેમના ઘણાજ આભારી છીએ અને આ કાર્યથી તેમના ઉપર શ્રીજીમહારાજ
તથા નિત્યાનંદસ્વામી અને મધ્યો અત્મગતમુદાય અનિગય પ્રમત્ત થશે. એમ
અમે અંતઃકલ્પથી ઇચ્છીએ છીએ.

વળી આ અન્ય લાપાન્તર સાથે પ્રગિદ્ધ થવાથી મગ્રપ્રાચીના ઉત્તમ સાહિત્યમાં
અપૂર્વ વધારો થયોછે. અને આ કાર્યમાં શેઠ શ્રી મૂળજીભાઈએ જે આર્થિક મદદ કરીને
પોતાની ઉદારતા દર્શાવી છે તેથી તેમના દ્રવ્યની શુદ્ધિ અને મદુપયોગ્યથવાથી સર્વાન્તર્યામી
શ્રીહરિ ભગવાન અને તેમના પરમ એકાન્તિક મત્પુરૂષો તેમના ઉપર પ્રમન્ન થશે.

અને ઉત્તરોત્તર ધીમ્ન પણ આવાં અનેક અન્કારો તેમના દ્વારા આ સત્સંગમાં
થાય એમ અમે અમારા અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. અને આ કાર્યને માટે અમે
તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વળી—આ ગ્રન્થના મુખલાગમાં પ્રસ્તાવના તથા ગ્રન્થકર્તા નિત્યાનંદમહામુનિનું જીવનચરિત્ર શાસ્ત્રીજીએ ઘણુંજ મુન્દર અને આકર્ષક લખીને આ ગ્રન્થને સમ્પૂર્ણ રીતે અલંકૃત કર્યો છે. તેમજ ટાઇટલ પેજ તથા સમય—સમયનાં જુદાં જુદાં મુન્દર ચિત્રોનો યથાયોગ્ય સન્નિવેશ કરીને પણ આ ગ્રન્થને સમલંકૃત કરવામાં તેમનો પ્રયાસ ઘણુંજ સ્તુતિયાત્ર છે.

વળી—આ મહાગ્રન્થનું લાપાન્તર કરવામાં વિદ્વદ્વય શાસ્ત્રી શ્રી કૃષ્ણ-સ્વરૂપદાસજીએ પોતાની પૂર્વસંસ્કાર પ્રાપ્ત અને પંડિતવર્ય એમ્બાર શ્રી કૃષ્ણ-માચાર્યજીની પાસેથી સમ્પાદન કરેલી સદ્વિદ્યાનો સદુપયોગ કરીને ગ્રન્થકર્તા સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનંદસ્વામીનો યથાર્થ અભિપ્રાય વાચકોના સમજવામાં સહેલાઈથી આવી શકે એ પ્રમાણે ઘણીજ સરલ અને સાદી ભાષામાં વર્ણન કર્યો છે. તે ગ્રન્થ જોવાથીજ જણાયે.

અને વળી આવા મહત્ત્વના મહાગ્રન્થનું લાપાન્તર કરીને તેને શોધવાનું કાર્ય આવા સાક્ષર વિદ્વાન સંતને હસ્તક થયું તેથી પણ અમને ઘણુંજ સંતોષ અને આનંદ થયો છે. માટે આ તેમના સત્કાર્યથી સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન શ્રીહરિ અને તેમના પરમ એકાંતિક ભગવદ્ભક્તજનો તેમના ઉપર ઘણુંજ પ્રસન્ન થશે. એમ અમે તેમના આભાર સાથે અમારા હૃદયની સ્નેહલાગણી પ્રદર્શિત કરીને તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

અને આ ગ્રન્થનું ગૌરવ તથા તેના લાપાન્તરનું તેમજ આ ગ્રન્થમાં રહેલા અતિ ઉપયોગી વિષયોનું મહત્ત્વ વિગેરે તો આ ગ્રન્થના સમગ્ર સાક્ષર વાચકોને ગ્રન્થ જોવાથીજ સ્વાતુલ્યથી પ્રત્યક્ષ થશે, માટે તે વિષે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી.

સત્સંગનો કૃપાકાંક્ષી સેવક—

પુંજલાલ અમૃતલાલ શાહના જયશ્રીસ્વામિનારાયણ.

દશહરા—૧૯૯૦

મુ. ૫૦૬૨૧.

શ્રીહરિર્જયતિ

પ્રસ્તાવના

યત્સદ્ગુણાત્સમસ્તં ભુવનમિદમસદ્ગૂર્ણમાસ્તે વિભક્તં
સ્વે સ્વે જાગર્તી કાર્યે જગતિ રવિરયં માતરિશ્વા મહેન્દ્રઃ ।
સેવન્તે યં સુરેન્દ્રાઃ સતતમવહિતાઃ સિદ્ધિમાકાઙ્ક્ષમાણાઃ
સોઽયં ભક્ત્યેકલભ્યઃ પ્રદિશતુ કુશલં સ્વામિનારાયણો નઃ ॥

જે પરમાત્માના સંકલ્પમાત્રથી આ સઘળું વિશ્વ ઉત્પન્ન થઈને અસંકીર્ણપણે
પોત-પોતાના વિભાગથી વ્યવસ્થિત રહેલું છે. વળી-આ સૂર્ય, વાયુ અને ઇન્દ્રિયદ્રાદિક
દેવતાઓ પોત-પોતાના કાર્યમાં નિયમિત રીતે સદાય બગરૂક-સાવધાન વર્તે છે. અને
બ્રહ્માદિક દેવાધિપતિઓ સ્વસ્વકાર્યની સિદ્ધિને ઇચ્છતા થકા પરમ સાવધાન થઈને જે
પરમાત્માને અખંડ સેવે છે. આવા તે “ ભક્ત્યા લભ્યસ્ત્વત્તનયયા ” કેવળ અનન્ય
ભક્તિથીજ એક પામવા યોગ્ય એવા પરમાત્મા પરબ્રહ્મ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન
અમને સદાય શ્રેય-કુશળ આપે !

પરમ ભાગવત એકાન્તિક સનાતન સદ્ગર્ભરક્ષક સર્વોપતારી સર્વોપરિ શ્રીસ-
હજનન્દસ્વામિસંસ્થાપિત શ્રામકુલવસગ્રહાયમાં પ્રમાણભૂત મનાતા સત્સંગિ-
જીવન વિગેરે મહાગ્રંથોમાં આ શ્રીહરિદિગ્વિજય અન્ય પણ સર્વોપરિ પ્રમા-
ણભૂત અને સર્વમાન્ય છે.

‘ શ્રેય-વેદાદિક સમગ્રજોડું પ્રાપ્તપ્રમ, તેજ આદિપ્રવર્તક શ્રેયશ્ચ પરમાત્માની.
તથા તેને વ્યવસ્થિત કરીને પ્રવર્તીવનારા વ્યાસાદિક મહુર્પિઓની આપ્તતમતાને લીધે
અર્થઘા નિઃસંશયપણે માનવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે આ શ્રીહરિદિગ્વિજય
અન્યનું પ્રમાણ્ય, આ અન્યના આદિપ્રેરક નિસ્વધિક્ષાત્સત્યવારિધિ એવા પરમ કૃપાળુ
પરમાત્મા શ્રીહરિની આપ્તતમતાને લીધે, તથા પ્રગટ પ્રભુ સર્વોપતારી શ્રીહરિના પરમા-
નુચ્છલાગ્ન અને તેમના સકળ રહસ્યને યદ્યર્થ બાજુનારા, તથા વેદાદિક સકળ સમ્પ્રદા-
અના નિત્ય-સિદ્ધ-જ્ઞાનગ્રમ્યન્ન. અને સ્વયં વ્યાસાવતારરૂપ એવા પરમ સદ્ગુરુ
શ્રીનિત્યાનંદ-મહાગુનિની અનુપમ આપ્તતમતાને લીધે અર્થઘા નિર્બાધપણે નિઃસંશય
માનવામાં આવે છે.

આ ગ્રન્થનો ઉત્પત્તિપ્રકાર એવો છે કે—

પરમ સદ્ગુરૂ શ્રીશતાનંદ-મહામુનિએ રચેલા સત્સંગિજીવન નામે મહાગ્રન્થને જોઇને અતિ પ્રસન્ન થયેલા સ્વયં શ્રીહરિ મહાપ્રબુજીએ તે સમયે સલામાં પોતાની પાસે બેઠેલા નિત્યાનંદમુનિને કહ્યું કે—

“ આ ગ્રંથમાં અમારાં લીલા-ચરિત્રો તથા ધર્મોદ્ધત્તની વાર્તાઓ તો સમ્પૂર્ણ આવી ગઈ છે. પરંતુ અમારા ઉદ્ધવસમ્રાટના પરામ્પરા, તથા અમારો સિદ્ધાન્ત જે અમોએ માનેલો નિત્યસિદ્ધ પાંચ તત્ત્વના વિલાગવાળો વિશિષ્ટાદ્વૈત મત તેનું યથાર્થ પ્રતિપાદન, તથા અમોએ આ પૃથ્વી ઉપર ભારત-ભૂમિમાં વિચરતાં કાશી વિગેરે પ્રસિદ્ધ દેત્રોમાં અનેક વાદી-પંડિતો સાથે કરેલી શાસ્ત્રાર્થની ચર્ચાઓ, તથા અમારા સમ્રાટના ઉત્કર્ષ-પ્રકાશ, એ વિગેરે વાર્તાઓ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરવામાં આવી નથી. માટે તમે એવો ગ્રંથ રચો ! કે જેમાં આપણા શ્રીમદુદ્ધવ-સમ્રાટના સર્વોત્કૃષ્ટતા આવે. તથા અમોએ ભારત ભૂમિમાં કરેલા દિવિગ્વ્યત્ન યથાર્થ વર્ણન આવે એવો પ્રતાપસૂચક અલૌકિક મહાગ્રંથ રચો ! ”

આ પ્રમાણે પોતાના ઇષ્ટદેવ પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરિની આજ્ઞા થવાથી, શ્રીજીની સાથે અખંડ નિવાસ કરતા, શ્રીજીના પરમ કૃપાપાત્ર, સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર અને નિત્ય-સિદ્ધ-જ્ઞાનસમ્પન્ન. એવા પરમ સદ્ગુરૂ શ્રીનિત્યાનંદમહામુનિએ પોતે દુર્ગપત્તનમાં શ્રીહરિની પાસે રહીનેજ શ્રીહરિના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ મહાગ્રન્થ રચેલો છે.

આ ગ્રન્થમાં સ્વામીએ જે પોતાના ઇષ્ટદેવ પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરિનાં અલૌકિક દિવ્ય ચરિત્રો અને અપાર મહિમા વર્ણન કર્યો છે.

તે-શ્રીહરિ ભગવાન કાળ, માયા, પુરૂષ અને અક્ષરાદિક એ સર્વના નિયંતા અને એ સર્વથી પર છે, જેનાથી પરતત્ત્વ બીજું કોઈ છેજ નહિ, જેમના કલ્યાણ-શુભોના અન્તને સહસ્રમુખ શેષ શારદાદિક પણ પામતા નથી, માટેજ એ પરમાત્મા સ્વરૂપ, સ્વભાવ અને વિભૂતિઓથી અનન્ત-સ્વરૂપ છે, જેનું સ્વરૂપ કેવળ આનન્દમયજ છે, તેમજ જેના સ્વરૂપના આનન્દાદિક શુભોનો અવધિજ નથી, જે પરમાત્માથી અવ્યાપ્ત એવી કોઈ વસ્તુજ નથી, જેની આજ્ઞા સૂર્ય-ચન્દ્રાદિક કોઈ પણ દેવો ઉલ્લંઘતાજ નથી, જેને ભૂત-ભાવ-વ્યત્ન તેમજ વર્તમાન સમયનું પણ કોઈ કાર્ય પરોક્ષજ નથી, જે પરમાત્માને કોઈ પણ કાર્ય અશક્ય નથી, અર્થાત્-કર્તૃમ, અકર્તૃમ અને અન્યથા કર્તૃમ એ પરમાત્મા સર્વથા સ્વતન્ત્ર સમઘ છે, જેને કોઈ પણ વસ્તુ હર નથી, જેને સકળ વસ્તુમાં પ્રિય-અપ્રિય એવો વિલાંબજ નથી, સકળ વિશ્વના કર્તા હતાં હોવા છતાં પણ, તેમજ-પ્રાણિમાત્રના કર્મફળપ્રદાતા હોવા છતાં પણ જેને કોઈ કર્મનો લેખ લાગતોજ નથી, જેના સાક્ષાત્કારને પામેલા જ્ઞાની મુક્તાત્માઓને આ ભવાટવીમાં ભટકવાનુંજ રહેતું નથી, તેમજ ભુખ, તરસ, કે શોક-

મોહ, તથા જન્મ-મૃત્યુ પણ રહેતાં નથી, જેના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા પરમ ભક્તોને વિષયરૂપ વિષધરના ઉપદેશથી ક્યારેય ગભરામણ થતીજ નથી, તેમજ-અનેક પ્રકારની દુરન્ત ચિન્તાઓનો ઉપદાત પણ તેમને સંભવતો નથી, જેના સ્વરૂપનું શ્રવણ-કીર્તન કરનારા માધક ભક્તોને પણ શ્રવણમાત્રથી કર્ણપુટને ભેદી નાખે એવા કર્ણકંઠોર યમદૂતોના શબ્દો સાંભળવાનો પ્રસંગજ આવતો નથી, તેમજ-સંસારરૂપ ગહન જંગલમાં ભટકતાં તે તે યોનિમાં નિજ-નિજ કર્મોનુસારે પ્રાપ્ત થતાં સ્ત્રી-પુત્રાદિકરૂપ હિંસક પ્રાણીઓના કુર શબ્દો સાંભળવાનો પ્રસંગ પણ રહેતો નથી, વળી આ સ્થાવર-જંગમ સઘળું વિશ્વ જેના સંકલ્પમાત્રથી બની આવતું એવું સહજ લીલારૂપ છે, માટેજ આ સકળ વિશ્વના સર્ગ-સ્થિતિ આદિક વ્યાપારો જેના વિહારરૂપ છે, અનંત કોટિ બ્રહ્માંડોમાં નિયમિત રીતે પ્રવર્તતા એવા સૂર્ય, વાયુ, અગ્નિ અને વજ્રાદિક તે તે દેવોના વ્યાપારો જેના પ્રશાસનથી અદ્ભુત પ્રમાણે અખંડ ચાલ્યાજ કરેછે, વ્યાસાદિક મહર્ષિઓએ સચ્છાસોના સિદ્ધાન્તમાં જે પરમાત્માએ કરેલા નિઝહુનેજ હુષ્કૃત એ પ્રમાણે માનેલું છે. અને અનુમદ એજ સુકૃત માનેલું છે. અર્થાત્-સુકૃત-હુષ્કૃતનું સ્વરૂપ એ પરમાત્માની પ્રસન્નતા અને અપ્રસન્નતા એજ મુખ્યત્વે છે. અને વર્ણ-આશ્રમને ઉદ્દેશીને વિભાગપૂર્વક નિયત કરેલાં સંન્યોપાસનાદિક કર્મ અને અનેકવિધ ઉપાસનાદિક કર્મ પણ જે પરમાત્માનેજ પ્રમન્ન કરવા માટે મુખ્યત્વે માનેલાં છે, જે આ સમગ્ર લોકરચનાને વિભાગપૂર્વક સેતુની માફક સ્થિર ધાગનારા છે, જે આ સર્વ લોકોના કરતાં મહાન્ છે, સર્વથી પર અક્ષર તે થકી પણ જે પર છે. અને જે સર્વના નિયામક તેમજ ધારક અને પ્રેરક છે, જે આ સર્વ પ્રાણિમાત્રના અંતરમાં રહીને મર્વને નિયમન કરનારા મર્વના અન્તર્ધામી આત્મા છે, જે સર્વ તેજોમય વસ્તુઓને, તેમજ દેવતાઓને પણ પ્રકાશ આપનારા એવાસ્વયં પરમજ્યોતિઃસ્વરૂપ છે, તેમજ જે પોતે સર્વના પ્રાણોને પ્રાણનશકિત આપનારા છે, ચક્ષુઓને દર્શનશકિત આપનારા છે, શ્રોત્રને શ્રવણશકિત આપનારા છે, મનને મનનશકિત આપનારા છે, વાણીને વચનશકિત આપનારા છે, ચિત્તને ચિન્તનશકિત આપનારા છે, બુદ્ધિ તત્ત્વને બોધનશકિત આપનારા છે અને અહંકારને અહંશકિત આપનારા છે.

એવા સર્વશકિતમાન પ્રભુ જે પોતે પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ નારાયણ વામુદેવ છે, તે પરમાત્મા ભગવાન શ્રીહરિનું પરમ અદ્ભુત અને પરમ પવિત્ર એવું અલૌકિક અમાનુષ-દિવ્ય ચરિત્ર આ ગ્રંથમાં યથાર્થપણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

આ સમગ્ર ચરિત્ર આ મહાપ્રબન્ધમાં પરમ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનંદસ્વામીએ પૂર્વ કૃપાવતારના ઇતિહાસથી આરંભીને મંગીપાંગ યથાર્થ વર્ણન કરેલું હોવાથી અહીં આં તે ચરિત્ર લખવાનો અમારંબ કરવો તે અચ્ચાને છે, એમ જાણીને તે લખવામાં આવ્યું નથી. માટે મર્વ સુર વાચકોએ તે અખંડ-અવિચ્છિન્ન શ્રીહરિનું ભવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાંથીજ યથાર્થપણે જાણી લેવું એમ વિનંતિ છે.

હવે-આ સમગ્ર મહાગ્રન્થ સમ્પૂર્ણ થયો ત્યારે શ્રીનિત્યાનંદમુનિએ એ ગ્રન્થ શ્રીહરિને પોતાની ગુરૂલકિતને વ્યક્ત કરતા થકા સલામાં લાવીને સમર્પણ કર્યો. ત્યારે શ્રીહરિ ભગવાન તે ગ્રન્થ જોઈને બહુજ પ્રસન્ન થયા. અને તુરતજ પોતાના કંઠમાંથી પુષ્પનો હાર કાઢીને નિત્યાનંદમહામુનિને પ્રસન્નતાપૂર્વક આદરથી પહેરાવ્યો. અને સકળ જગતને અભૂત આપનારો પોતાનો હસ્તકમળ સ્વામીને મસ્તકે સ્થાપ્યો. અને પછી તે ગ્રન્થનાં તથા પરમ સદ્ગુરૂ શ્રીનિત્યાનંદમુનિનાં અતિથય વખાણ કર્યાં. અને પછી તે પુસ્તકની તથા નિત્યાનંદસ્વામીની ચંદન પુષ્પાદિકથી પૂજા કરીને આરતી ઉતારી. અને પછી શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુએ નિત્યાનંદસ્વામીને પોતાની પાદુકાઓ પૂજવા માટે આપી. અને બીજી પાદુકાઓ સ્વામીને પહેરવાને માટે આપી. અને કહ્યું કે-

“શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વધામગમન સમયે પોતાના પરમ એકાંતિક ભકતરાજ ઉદ્ધવજીને જેમ પોતાની પાદુકાઓ આપીને આ લોકમાં આચાર્ય સ્થાપ્યા હતા. તેમ અમે તમારા આવા અદ્ભુત મહાગુણો જોઈને પરમ પ્રસન્ન થઈને આ અમારી પાદુકાઓ તમને આપીએ છીએ. માટે તમારે પણ ઉદ્ધવજીની પેઠેજ આ લોકમાં અમારા સ્વરૂપના જ્ઞાનનો અને અમારી ઉપાસનાનો પ્રચાર કરવો! અને અમારા સમ્પ્રદાયને સર્વ મતવાદીઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વોપરિ તેમજ સમ્મતિ-અસિદ્ધ સત્સમ્પ્રદાય છે. એમ બાહેર રીતે સિદ્ધ કરવો! અને અમારા સમ્પ્રદાયનું ગૌરવ સર્વકાળમાં એક સરખું સમુજ્જવળ રહે એમ મુસ્થિર કરીને ઉદ્ધવસમ્પ્રદાયની સર્વોત્કૃષ્ટતા જગબાહેર સિદ્ધ કરવી. એમ અમારી આજ્ઞા છે, તે તમારે યાવજીવિત યથાર્થ પાલન કરવી.”

આ સર્વ પ્રસંગ ગ્રન્થકર્તા મહામુનિએ આ ગ્રન્થના આદિ ભાગમાં તેમજ અન્તિમ ભાગમાં પોતેજ આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યોછે-

“તોવાય તસ્માય તદીયપુંસાં માહાત્મ્યવોધાય ચ તસ્ય ભૂમૌ ।
તજ્જન્મકર્માદિચરિત્રવર્ણ્યં ગ્રન્થં પ્રસાદાદ્દિતનોમિ તસ્ય ॥
નિત્યાનન્દેન મુનિના શ્રોહરેઃ સહચારિણા ।
હરિદિગ્વિજયાપ્ત્યોડયં મયા ગ્રન્થો દિરચ્યતે ” ॥

શ્રીહ. ૩-૧-શ્લોક ૧૬-૨૭॥

“હરિદિગ્વિજયાપ્ત્યોડયં સ્વામિનારાયણાજ્ઞયા ।
તદન્તિકે સ્થિતિં કૃત્વા કૃતો દુર્ગપુરે મયા ॥

નિવેદિતં ગ્રન્થમિમં મયા યો દક્ષતિહ્ણો નિજકળદેશાત્ ।
ઉત્તર્ય પુષ્પમ્ભજ આદરાન્મે કળે ન્યધાદેપ હરિઃ સ તુષ્યાત્ ॥

યઃ શ્રુત્વેનં પ્રવચ્ચં નિજચરિતસુધાસ્યન્દસન્દોહપૂર્ણ
 પ્રીત્યા મૂઢ્યર્ચાદધન્મે ત્રિજગદમયદં સ્વીયહસ્તારવિન્દમ્ ।
 પ્રાદાન્મે પાદુકે દે નિજચરણધૃતે હુન્નવાયેવ કૃષ્ણઃ
 પ્રાદાદન્યે ચ ધર્તુ સ હિ સકલગુર્ભાચિ ચિત્તે ચ મેઽસ્તુ ” ॥

શ્રીહ. ડ. ૪૯ શ્લો. ૬૩-૬૮-૬૯ ॥

આ પ્રમાણે સ્વામી પોતે આ ગ્રન્થ રચવાનો સંકલ્પ કરીને અને તે સંકલ્પ પ્રમાણે મહાગ્રન્થ રચીને સમગ્ર ગ્રન્થ સમ્પૂર્ણ થયો ત્યારે શ્રીહરિને સમર્પણ કરીને પોતે કૃતકૃત્ય થયા હતા.

આ પ્રમાણે આ પ્રબન્ધમાં વર્ણન કરેલા-પરતત્ત્વ પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ લગવાન શ્રીસહજનનન્દસ્વામીનો મહિમા અને લીલારસથી ભરપૂરતારૂપ વિષયવૈલક્ષણ્યને લીધે, તેમજ તે પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરિના પરમાનુગ્રહભાજન પરમ કાર્ણિક પરમ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનન્દસ્વામીરૂપ કર્તાના વૈલક્ષણ્યને લીધે, પ્રેક્ષાવત્ પુરૂષોત્તમ પ્રવૃત્તિને માટે આદરણીયતા તથા સર્વશ્રેષ્ઠતા સર્વથા નિર્વિવાદ અને નિઃસંશય સિદ્ધ છે.

હવે —આવા અત્યુત્તમ મહાપ્રબન્ધના કર્તા-જે પરમ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનન્દ-સ્વામી તે પોતે શ્રીજીના પરમાનુગ્રહભાજન અને સકળ સદ્ગુરુમંડળમાં અગ્રેસર મહાપ્રભાવશાલી સત્સંગમાં અતિ પ્રસિદ્ધ એક મહાપુરૂષ મનાયછે. તેવા સમર્થ મહા-ત્માનું પ્રભાવશાલી અતિ ઉદાર અને શ્રોતાઓના શ્રવણ અને મનને અતિ આનંદ આપનારૂં આ રસમય જીવનચરિત્ર સત્સંગસમાજમાં રસિક જનોના જીરાસા તૃપ્ત કરવા માટે આ પ્રબન્ધના આદિ ભાગમાં જણાવવા અમને અનર્વાધક આનન્દ થાય એ સહજ મિદ્ધ છે.

સ્વામીનું આ પરમ પવિત્ર જીવન વૃત્તાન્ત અગ્રેએ મમ્મદાચમાં ગુરુપરમ્પરાથી જેવું આંભળ્યું છે અને જાણ્યું છે, તથા સમગ્રદાયના ગ્રન્થોમાંથી પણ જે પ્રમાણે જાણ્યું છે. તે પ્રમાણે અમે અમાગ અનુભવથી યથામતિ લખ્યું છે.

શાસ્ત્રી-કૃષ્ણશસ્ત્રરૂપદાસ.

સુ—વડતાલ.

જયતુ ભગવાન્ શ્રીસ્વામિનારાયણઃ

પરમપૂજ્યપાદ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનન્દસ્વામીનું

જીવન-ચરિત્ર

યઃ શ્રીમાન્ સદ્ગુરુણાં સદસિ યદુમતઃ સ્વામિનારાયણસ્ય
 પ્રાદુર્ભાવાદિદિવ્યાદ્રુતચરિતમયં યો નિવન્ધં વ્યતાનીત્ ।
 જિત્વા યો ઘાદિષ્ટન્દં સદસિ સમતનોદૌદવાધ્યપ્રતિષ્ઠામ્
 નિત્યાનન્દો મુનીન્દ્રઃ પ્રથિતગુણનિધિર્માનસે નશ્ચકાસ્તુ ॥
 સત્તર્કશસ્ત્રસમ્મિશ્રવાદિવૃન્દદ્વન્તરઃ ।
 નિત્યાનન્દો, મુનિર્જીયાત્સુદ્ગુરુણાં શિરોમણિઃ ॥

શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની સલામાં બેસનારા અનેક સદ્ગુરુઓના મંડળમાં જે પોતે બહુ માનપૂર્વક સન્માન કરેલા હોવાથી અતિશય અહો-કિકે શોભાએ યુક્ત છે, તેમજ જેમણે શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુનાં પ્રાદુર્ભાવાદિક દિવ્ય અદ્ભુત ચરિત્રોથી ભરેલો આ શ્રીહરિદિગ્વિજય નામે મહાપ્રબન્ધ રચેલો છે. તથા જેમણે અનેક રાજસલાઓમાં વાદી-વિદ્વાનોના સમહને છતીને શ્રીમદ્બુદ્ધવસન્પ્રદાયની મહાપ્રતિષ્ઠા આ ભારત-ભૂમિમાં વિસ્તારી છે. અને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, વિજ્ઞાન, એ વિગેરે અનેક પ્રસિદ્ધ મહાગુણગણોના નિધિરૂપ અને સર્વ મુનિઓના શિરોમણિ એવા તે નિત્યાનન્દમહામુનિરાજ અમારા હૃદય—કમળમાં અખંડ પ્રકાશમાન—વિરાજમાન રહે ! ॥

જેમણે શ્રુતિ-શાસ્ત્રસિદ્ધ સત્તર્કરૂપ બાણોથી, પોતાની સાથે વાદ કરનારા અનેક મતવાદીઓનાં હૃદયનાં આંતરિક અજ્ઞાનપડળ ભેદી નાખ્યાં હતાં. એવા તે સર્વ સદ્ગુરુમંડળમાં અપૂર્ણ શિરોમણિ મુનિરાજ નિત્યાનન્દસ્વામી સદાય જયકારી વર્તે ! ॥

यत्सङ्कल्पाद्भवत्येव नैकाण्डोद्भवनादिकम् ।
स्वामिनारायणः श्रीमान् सोऽयं विजयतेतराम् ॥

ब्रह्मधामाधिपतिः सर्वावतारी श्रीसहजानन्दस्वामी.
भाविनी-सं. १८३७, रामनवमी तिथेर्माघ-शु. १८८६, १२२४.

અગિયે ભૂમંહાના આભરણ સમા આ ભારત-ભૂભાગના મધ્ય પ્રદેશમાં વર્તતા ગૌડ દેશમાં લખનૌ તાલુકામાં દતિઆ નામે પ્રસિદ્ધ એક પવિત્ર ગામ છે. તે ગામમાં બ્રાહ્મણ-કુળને દ્વીપાવનાર મહાપવિત્ર દંપતી-પતિ-પત્ની રહેતાં હતાં, જે દંપતી સર્વ લોકોને સ્વધર્મોચરણ કરવામાં દ્રષ્ટાન્તરૂપે અદ્વિતીય મનાતાં હતાં. તેમાં-પત્ની તો નામથીજ જેમ એમ અર્થથી પણ વિરજા-રજેગુણના લેશથી પણ રહિત સર્વથા સાત્ત્વિક અને મહાપવિત્ર હતાં. કેમકે-તેમના મનને રજેગુણનો સ્પર્શ પણ થયો નહોતો એવાં પરમ સાત્ત્વિક-વૃત્તિવાળાં હતાં. અને પતિ-વિષ્ણુશર્મા તો નામ પ્રમાણે હંમેશાં ભગવાનના સુઅથીજ આનંદ માનનારા એવા સર્વથા વિષ્ણુપરાયણ વર્તનારા ભકતરાજ હતા. અને તે વિદ્યા, ધન, અભિજન અને શુદ્ધ વંશમાં જન્મથી પણ સર્વને માનવા ચોચ્ય અતિ મહત્તાવાળા પ્રસિદ્ધ પુરૂષ હતા. એમનો ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મોચરણમાંજ એક પ્રિયતાવાળાં અને અગ્નિની પરિચર્યામાં પણ અતિ પ્રેમવાળાં એવાં વિરજા દેવીને લીધે અતિશેજ શોભતો હતો. તેમને ઘેર આવેલો અતિથિ અથવા તો હરકોઈ અભ્યાગત સન્માન પામ્યા સિવાય પાછો જતોજ નહોતો. તેમજ-કોઈ પણ અર્થી જન આશા ભંગ થઈને તેમને ઘેરથી પાછો નહોતો જતો. અર્થી-સર્વતું સન્માનજ થતું હતું.

આ પ્રમાણે ધર્મપરાયણ વર્તતાં તે દંપતીને પૂર્વના પુણ્યપ્રતાપથી જે પુત્રો થયા હતા. તેમાં એક ગોવિંદશર્મા અને બીજા દિનમણિશર્મા. આ બંને પુત્ર-ત્નોથી વિષ્ણુશર્મા તે સમયમાં સર્વ પુત્રવાળા પુરૂષો મધ્યે અગ્રેસર મહા ભાગ્યશાળી મનાતા હતા.

આ જે પુત્રો મધ્યે દિનમણિશર્મા બાળ અવસ્થામાં પણ સર્વથી અધિક અપાર બુદ્ધિને લીધે, શમદમાદિક તેમજ વિદ્યા વિવેક વિનયાદિક ગુણોને લીધે, તથા સન્નજન માણસોમાંજ સમ્ભવતા એવા અતિ ઉત્તમ વૃત્તાન્તને લીધે, તથા શરીરની પણ અતિ ગંભીર અને સુંદર આકૃતિને લીધે, મોટા મોટા વૃદ્ધો અને વિદ્વાનોને પણ એવા-મવાગમ કરવા લાયક થયા હતા.

આ દિનમણિશર્મા આઠ વરસના થયા ત્યારે તેમને પિતાએ યજ્ઞોપવીત આપીને આચારી મંત્રને ઉપદેશ કર્યો. તે પછી બાત્યાચિત રમતોમાં ઉદારસીન અને વિજ્ઞાન-માર્ગ-માંજ જેમતું હૃદય એક પ્રવીણ થઈ ગયું હતું, એવા તે દિનમણિશર્માએ વિદ્વન્નનોનો સમાગમ કરવાની અતિ તીવ્ર લાલસાથી કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં જઈને વેદ-વેદાંગ વિગેરે સર્વ વિદ્યાઓને પૂર્વ-સંસ્કારના પ્રતાપથીજ અગ્રમુખ થઈ એકજ વખત શ્રવણમાત્રથી શીખી લીધી. અને પછી તે સકળ શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય વિચારતાં "તત્ત્વજ્ઞાનના સાક્ષાત્ અનુભવ સિવાયના કેવળ શાસ્ત્રજન્ય પુસ્તકીઆ જ્ઞાનથી કંઈ પણ ફળ નથી." એમ નિર્વેદ પામીને, તથા સાંમારિક વિષયોમાં

પણ અનેક વિટંબનાઓ છે, ગૃહસ્થોત્તરિક પણ આત્માને જંબનમાંજ નાખનારાં છે, એમ વિચારીને સંસારની વાસનાથી સર્વથા રહિત થઈને, દેહનાં સગાં-સંજંધીઓને પણ છોડી દઈને, બળતા દાવાનળ થકીજ જેમ, એમ કેવળ કલેશમય આ સંસાર થકી અતિશય લય પામીને, પરમ આનંદમય પરમાત્મા પુરુષોત્તમ લગવાનને સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથીજ, તેમાં “અસાધારણ કારણભૂત સત્સમાગમ છે” એમ નિશ્ચય કરીને તે સત્સમાગમ પવિત્ર તીર્થોમાંજ અનાયાસે થયે એમ ધારીને પ્રથમ બદરિકાશ્રમ તરફ ચાલી નીકળ્યા. અને ચાલતાં માર્ગમાં તીર્થયાત્રા કરવા માટે સમુત્સુક એવા અનેક માણસોનો સંઘ મળ્યો, તેની સાથે તે તે તીર્થોદિકમાં જતા અને ત્યાં ત્યાં સ્નાન દર્શનાદિક પણ કરતા હતા પરંતુ પોતાના મનમાં જે પ્રગટ પ્રભુને મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી તેનું અખંડ મનન કરતા થકા સર્વથી અસંગપણેજ પોતે વિચરતા હતા.

અને બીજા યાત્રાળુઓ તો તે તે તીર્થોમાં સ્નાનદર્શનાદિકજ પોતાનું આવશ્યક કર્તવ્ય સમજીને તેટલામાંજ સંતોષ માનતા હતા. પણ સર્વથા મુમુક્ષુભાવને પામેલા દિન-મણિશર્મા તો પરમ પુરૂષ પરમાત્માના સાક્ષાત્કારમાંજ એક લગનીવાળા હતા. અને તે સાક્ષાત્કાર કરાવનારા પરમ લાગવત સંત—પુરૂષનીજ અખંડ શોધમાંજ એક પ્રવર્તેલા હોવાથી, પોતાનું ઇચ્છિત કાર્ય પૂર્ણ નહિ થવાથી દિન-પ્રતિદિન અધિક અધિક ઉદાસીન બનતા હતા. પરંતુ—‘તે પરમ પુરૂષ પરમાત્મા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ મહાપ્રભુને હું ક્યારે શાક્ષાત્ પામીશ’? એવી અવિરત તીવ્ર ભાવનાથી તે પરમાત્માનું અખંડ ધ્યાન કરતા તે દિનમણિશર્માને સર્વાન્તરાત્મા લગવાન બાણે કે પોતાની પાસેજ રહેલા હોય ! એમ પોતાના મનની પ્રસન્નતા વિગેરે ચિહ્નોથી જણાતું હતું. અને ખરેજ લગવાન હતા પણ પાસેજ. પરંતુ—લકટવત્સળ લગવાન પોતાના-પરમ લકટોની પ્રેમભાવના જોયા કરેછે. અને સમય આવ્યે પોતાનું સ્વરૂપ સાક્ષાત્ બતાવેછે. તેજ પ્રમાણે આ દિનમ-ણિશર્માને પણ બન્યું હતું.

પછી જગન્નાથપુરી વિગેરે દિવ્ય ક્ષેત્રોમાં અને સેતુબંધ-રામેશ્વર વિગેરે પવિત્ર તીર્થોમાં ક્યાં તો પણ પોતાનો મનોરથ પૂર્ણ થયો નહિ, તેથી પછી દ્વારિકાની યાત્રા કરવાનું ધારીને ચાલ્યા. તેજતાં જતાં માર્ગમાં વિશનગર નામે પ્રસિદ્ધ ગામમાં આવ્યા. અને ત્યાં કર્ણપરંપરાથી અતિ અદ્ભુત વૃત્તાન્ત આ પ્રમાણે સાંભળવામાં આવ્યું કે—

“જગન્નિયન્તા, અક્ષરાદિક સર્વ કારણના પણ કારણ, સર્વ ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર, પોતાની ઇચ્છામાત્રથીજ સકળ વિશ્વની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલય કરનારા, પરાતપર—અક્ષર થકી પણ પર સર્વના નિયંતા રૂપે રહેલા, એવા પરમ પુરૂષ પરમાત્મા સ્વયં શ્રીહરિ વાસુદેવ, પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈને કળિ બળથી વૃદ્ધિ પામેલા અધર્મસર્ગને અને આસુરસમૂહને નાશ કરતા થકા હાલ—સમયમાં સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં હબરો હબર પરમહંસોથી વીંટાયા થકા અને નિજલકટોને આનંદ આપતા

થકા વિચરેછે. અને તેમના આશ્રિત પરમંદુસો સદુપદેશામૃતથી સંસારરૂપ દાવાનળથી દગ્ધપ્રાય થઈ ગયેલા શ્રોતાઓના અધ્યાત્માદિક ત્રણેય તાપોને તુરતજ શમાવી દઈને, ભગવાનને સન્મુખ કરીને અલયદાન આપેછે. અને તેમના પ્રતાપથી કળિયુગમાં પણ સત્યયુગ પ્રવર્તેછે.” ખરૂંછે કે—“સર્વના નિયંતા અને પ્રેરક એવા સર્વ શક્તિસમ્પન્ન પરમાત્મા કાળના પણ નિયંતા અને પ્રેરક છે, તો તે ભગવાન ન્યાં પ્રગટ વિરાજતા હોય ત્યાં સત્યયુગ જેવો શુભ કાળ પ્રવર્તે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. અને સર્વાવતારી પુરૂષોત્તમ ભગવાન ન્યારે આ પૃથ્વી ઉપર પધાર્યા હોય ત્યારે આ દુનિઆમાં શું શું શ્રેયઃકાર્ય સિદ્ધ ન થાય?”

આ પ્રમાણે ભગવાન પ્રગટ થયાની વાર્તાને સાંભળીને અતિ હર્ષધેલા બની જઈને ‘મારો મનોરથ સિદ્ધ થઈજ ગયો’ એમ માનતા થકા દિનમણિશર્મા તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. અને ‘આ ગામ-પેલું ગામ’ એમ કરતા કરતા ત્વરાપૂર્વક ચાલતા થકા તે તે ગામમાં ખબર પૂછતાં ફેણેળી ગામમાં શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુના ઉપાસક કોઈક સંત-હતા તેમને જોયા. તે સંત પોતે-શ્રીસ્વામિનારાયણ પ્રગટ પુરૂષોત્તમના ચરણ કમળના ઉપાસક અને પ્રગટ પ્રભુની અખંડ સ્મૃતિથી વૃદ્ધિ પામેલા અપાર આનંદથી જેમનું હૃદય ભરેલું હતું, શમદમાદિક સકળ સાધુગુણે સમ્પન્ન, તપ અને બ્રહ્મચર્યાના પ્રભાવથી મહાતેજોમય જણાતા, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિથી ભરપૂર અને સાધુઓમાં અગ્રેસર એવા અતિ સમર્થ પ્રભુતાનંદજી એનાંમે પ્રસિદ્ધ મહાપુરૂષ હતા. આ મહામુનિને જોતાંજ એ દિનમણિશર્મા તો પોતાનું મન અને નેત્ર તો તે સંતના હૃદયા-રવિદમાં પ્રકાશમય રહેલા પરમ પુરૂષ પરમાત્માના અલૌકિક તેજના પ્રભાવથી ખેંચાતાં હોય ને શું ? એમ તે અંતરરૂપા પરમેશ્વરમાં જ અત્યંત લીન થઈ ગયા હોય તે પ્રમાણે સ્થિર થઈ ગયા હતા. તેમજ અંતમંડળમાં અગ્રેસર એવા તે પ્રભુતાનંદ મહામુનિને પણ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના મૂર્તિમાન નિધિ જેવા તે દિનમણિશર્માને વિષે કોઈ અલૌકિક પ્રેમાનુબંધ થઈ આવ્યો. અને સાક્ષાત્ ભગવાન શ્રી પુરૂષોત્તમના પરમ કૃપાપાત્ર અને સ્વાભાવિક ત્રીવ વૈરાગ્યાદિક સકળ શુભ ગુણના ભંડાર અને પ્રગટ ભગવાનના ચરણકમળનાં દર્શન કરવામાં અતિશય ત્વરાયુક્ત કોઈક અક્ષર સુકતજ માનુષાવતાર લઈને આવેલા છે એમ તે દિનમણિશર્માને માનવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે પરસ્પરના સમાગમથી અતિ હર્ષ પામેલા તે બંનેને એક બીજાના લોકોત્તર ગુણોનો અનુભવ કરતાં ત્યાં કેટલાક દિવસો વીતી ગયા.

પછી દિનમણિશર્માને તો પ્રગટ પુરૂષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં સાક્ષાત્ દર્શન અને સમાગમ કરવાની અતિ તીવ્ર ઉત્કંઠા દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતી ગઈ. તેથી તે દિનમણિશર્મા તો પ્રગટ પ્રભુનાં દર્શન સિવાય એક ક્ષણ વાર પણ રહી શક્યા નહિ. અને તેમના આશાત્ સમાગમમાં અતિશય તીવ્ર ત્વરાવાળા હોવાથી ત્યાંથી તુરતજ

યાત્રા નિમિત્તે ચાલી નીકળ્યા. અને માર્ગમાં ચાલતાં જીવત વટેમાર્ગે માણસો થકી સાંભળ્યું કે—“શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન પોતાના ચરણ કમળના ઉપાસક દર્શનાત્મક ભક્તજનો અને સંતોના મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા માટે દુકે સમયમાંજ ઉંઝા ગામે પધારવાના છે,” એમ સાંભળીને તુરતજ તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. અને ત્યાં-ઉંઝા ગામે એકમંડપ પહોંચીને, અનાદિ કાળથી સ્વસ્વકર્માનુસારે પ્રવર્તેલા આ સંસાર ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરવાથી થયેલા પરિશ્રમને મૂળમાંથીજ ટાળી નાખીને, અલય પદને પામવા માટે પરમ આનંદમય પરમ પુરૂષ પરમાત્મા શ્રીહરિના ચરણકમળની છાયાને સમાશ્રય કરવાની વાટ ભેટા અનેક મુઝુમુ ભક્તજનોના સમુદાય ભેગા થયેલા બેઠને, પોતે દિનમણિશર્મા પણ પ્રગટ પ્રભુ શ્રીસહજનન્દસ્વામીના ચરણ-કમળના દર્શનની વાટ તે સર્વ ભક્તસમુદાયની સાથે રહીને ભેવા લાગ્યા.

હવે-સર્વ લોકોનાં મન અને નેત્રને સહજ આનંદ આપનારા, સર્વ લોકોને સુમુક્તનેજ જેમ એમ યુલુકુલનોને પણ સર્વથા સમાશ્રય કરવા થોડા, પ્રભુત જનોની પીડામાત્રને હરનારા, પરમ કાંચણિક, અપાર સાંજન્ય સૌશીલ્ય-વાત્સલ્યાદિક મહાગુણગણોના મહોદધિસભા, સર્વ અવતારના અવતારી અને પરમ એકાંતિક ભાગવત ધર્મના પરિત્રાણ માટે અને દુષ્કર્મીઓના નિવૃત્તિ માટે ધરાતળમાં પ્રગટ થયેલા. એવા ભક્તાધીન ભગવાન તે શ્રીસહજનન્દસ્વામી ઉંઝા ગામે આવી પહોંચ્યા. અને તે સમયમાં ગામની બહાર મોટા સરોવરને કાંઠે વિશાળ મેદાનમાં શ્રીહરિના દર્શનમાં અતિ આશ્ચર્ય ભરેલા ઉચ્છાલિત અંતઃકરણવાળા હજારો હજાર ભક્તજનોની મોટી મેદની ભરાઈ હતી. પછીતે ભક્તોની મહાસભામાં પરમહ સોધી વીંટાયા થકા શ્રીહરિ ભગવાન, “જ્યારે ભગવાન આદિત્ય નાગચણ પોતાના હજારો કિરણોથી સર્વ લોકોને આનંદ આપતા અને ઉદયાચળના શિખર ઉપર ચઢીને સર્વ લોકોને પોતાનું અલૌકિક દર્શન આપતા થકા, પોતાના સ્વામી ભગવાન શ્રીપુરુષોત્તમ નારાયણ આ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈને વિચરતા થકા, “પોતાને વરદાન આપનારા સાક્ષાત્ સૂર્યદેવનાં દર્શનની ઇચ્છાથીજ જેમ,” એમ તે સમયમાં પૂર્વાભિમુખે વિરાજમાન થયેલા તેમના મુખકમળને પોતાના બાળ કિરણોથી સેવતા થકા પોતાનું અહોભાગ્ય માનીને તે પ્રભુની આજ્ઞા શિરસા વંધ કરીને પોતાને માર્ગે વિચરતા હતા.” તે સમયમાં ‘યસ્ય માસા સર્વમિદં વિમાતિ’ એમ સૂર્યાદિક સર્વને પણ પોતાના સહજ પ્રકાશથીજ પ્રકાશિત કરનારા મહા આશ્ચર્યમય અલૌકિક તેજસ્વી સ્વરૂપે પોતાના સાક્ષાત્ બ્રહ્મપુર ધામમાં અખંડ મહાતેજમાં જેમ વિરાજતા હોય, તેમ અતિ પ્રકાશમયમૂર્તિ જણાતા થકા મહાતેજોમય સ્વરૂપે સર્વ લોકોને સુખેથી દર્શન થઈ શકે એમ સુંદર તકીયાએ યુક્ત મોટા સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે વિરાજમાન થયા. અને ભાગવાનનાં દર્શન થવાથી તે સમયમાં સર્વના મનમાં આનંદ આનંદ વર્તી રહ્યો.

તે સમયમાં દિનમણિશર્મા પણ દૂરથીજ તે પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરિનાં દર્શન કરીને પરમ આનંદ પામ્યા. અને પોતાના મનનું આમ અચાનક આકર્ષણ થવાથીજ—

“રત્નો વૈ સઃ એ વિગેરે તુતિથાસે પ્રતિપાદન કરેલા કેવળ રસધન, પરમાનંદ-મય, પરમાત્મા, પરબ્રહ્મ, સકળ પ્રાણીમાત્રને સ્વદર્શનમાત્રથીજ આનંદિત કરનારા, સ્મરણમાત્રથીજ સર્વ દુઃખને હરનારા, કૃપાકટાક્ષથી જોવામાત્રથીજ સદૃશ પાપને હરનારા અને પતિતપાવન એવા પરાતપર ભગવાન શ્રીપુરૂષોત્તમ જે પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મપુઃધામમાં અંખડ ચિરાન્નમાન છે. તેજ પોતે કૃપા લાવીને આ ભૂતળ ઉપર પ્રગટલાવેન પામ્યા છે.” એમ દ્રઢ નિશ્ચય કરીને પછી ભગવાનના સમીપમાં આવીને “હે પ્રગટ-પુરૂષોત્તમ ! હે સ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુ ! હું તમારો અનન્યાશ્રિત દાસ છું. અને મારું શરણુ પણ સર્વથા આપજ છે. તથા મારું સર્વસ્વ પણ આપજ છે.” આ પ્રમાણે ઉંચે સ્વરે બોલતા બોલતા અતિ ભક્તિભાવથી ગદ્ગદ થઇને તુરતજ પૃથ્વી ઉપર દંડની પેઠે પડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યો, કે તેજ સમયમાં સર્વાન્તરાત્મા સર્વજ્ઞ પ્રભુએ તુરતજ આસન ઉપરથી ઉભા થઇને જેમ પૂર્વે ગોપાળયોગીને મિત્રભાવથી મળ્યા હતા. તેજ પ્રમાણે તે દિનમણિશર્માને પણ બાધમાં લઇને લેટ્યા. અને પોતાનો પ્રેમપૂર્વક પરમ અનુગ્રહ કરીને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા શ્રીહરિએ તે દિનમણિશર્માને પોતાના કૃપાકટાક્ષપૂર્વક જોવા માત્રથીજ સમાધિમાં પોતાના અલૌકિક મહાતેજોમય બ્રહ્મધામમાં અનાદિ અનંત નિત્યમુક્તોએ સેવેલા એવા પોતાના પુરૂષોત્તમ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવ્યું. અને તે ધામમાં રહેલા લોક, ભોગ, મુક્ત અને અનંત પાર્પદો, તેમજ દિવ્ય વિભૂતિશક્તિઓ, એ વિગેરે સઘણું સાક્ષાત્ કરાવ્યું. આ પ્રમાણે સમાધિ પામેલા તે દિનમણિશર્મા પછી તુરતજ ભગવાનની ઇચ્છાથી સમાધિમાંથી ભગત થયા. અને સમાધિમાં જોયેલા “પરાતપર પુરૂષોત્તમ ભગવાનજ આ લોકમાં પધાર્યા છે. અને તેજ ભગવાન પોતાના સહજ કાંઈકિય સ્વભાવના વશ પણાથી આ લોકમાં સર્વજનને નયનગોચર વર્તે છે” એમ પોતાના નિર્મળ અંતરમાં દ્રઢ નિશ્ચયઅંધિ પડી ગઇ. અને પૂર્વે થયેલા રામકૃષ્ણાદિક સર્વ અવતારોને ધારણ કરનારા સર્વાવતારી આ પુરૂષોત્તમજ પોતે છે. એમ પ્રગટ પ્રભુ શ્રીસહજનંદસ્વામીના સ્વરૂપનો દ્રઢ સંયોપરિ નિશ્ચય પામ્યા. અને ‘આ નિશ્ચયને અનુસારજ એ બાબતમાં તેમનો અતિવાદ હતો એમ સત્સંગમાં સર્વમાન્ય અતિ પ્રસિદ્ધ વાર્તા છે. અને જેમ અતિ શુદ્ધ કાચમાં સૂર્યનું પ્રતિબિમ્બ આબેહૂણ પડે, તેજ પ્રમાણે અનાદિ સિદ્ધ જ્ઞાનસમ્પન્ન મહામુક્તરાજ એ દિનમણિશર્માને બન્યું હતું.

આવા સકળ સદ્ગુણસમ્પન્ન તે દિનમણિશર્માને ‘પરમાત્મનિ યો રત્નો વિર-ક્તોઽપરમાત્મનિ’ એમ પરમાત્મસ્વરૂપમાં-સહજમિદ્ધ રક્તભાવ અને વિપયોમાં વિરક્તભાવ સૂચવનારો તેમનો તેજસ્વી આકૃતિમાં સ્પષ્ટ તરી આવતો વેરાએ ચુકત પરમ ભક્તિભાવ બેઠેનેજ “આ કોઇ અલૌકિક પુરૂષ દેદીપ્યમાન આકૃતિવાળા અતિ સમર્થ મહાપુરૂષ જણાય છે. માટે અમારા શ્રીમદ્દુલ્લસમગ્રદાસને સર્વ પ્રકારે

ઉત્કર્ષ પમાડીને પોતાના પ્રભાવથી આ જૂતળમાં સર્વત્ર પ્રવર્તાવનારા થશે.” એમ ધારીને સર્વજ્ઞ શ્રીહરિએ પરમ કડ્ડણ્યમય દ્રષ્ટિથી તે દિનમણિશર્માને પોતાના પરમાનુગ્રહભાજન માનીને વિનયથી નમ્ર સ્વભાવવાળા તે દિનમણિશર્માને પોતાની સાથેજ અખંડ નિવાસ કરાવ્યો.

એમ કરતાં કેટલાક દિવસો વીત્યા પછી પોતાના પરમ ગુરૂ શ્રીસહજનંદસ્વામીની સાથે ફરતાં મેઘપુરમાં દિનમણિશર્માને પારમૈકાન્તિકી ભાગવતી દીક્ષા ભગવાન શ્રીસહજનંદસ્વામી કે જે—સકળ જગતના પરમ ગુરૂ છે. તેમના થકીજ પામવાને માટે ઘણીજ સમુદ્ધતા થઈ આવી. અને સમય જોઈને ભગવાન શ્રીહરિની પ્રાર્થના પણ કરી કે—“મને દીક્ષા આપો” ત્યારે પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુએ તે દિનમણિશર્માને જાત્યાવસ્થાથીજ ગૃહશ્રેત્રાદિક તેમજ બાંધુ આદિક સર્વનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક વિષયવાત્તના પણ જેમના હૃદયમાંથી સમૂળ ટળી ગઈ છે, વૈરાગ્યના તો એક નિધિ જેવા અને શમદમાદિક સકળ સાધુશુભોદી સમ્પન્ન, તેમજ પોતાના ચરણકમળમાંજ એક પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ અને આત્મારામ. એવા જાણીને “આ મારી દીક્ષાના પરમ પાત્રભૂત છેજ” એમ નિશ્ચય કરીને, પારમૈકાન્તિકી ભાગવતી દીક્ષાના વિધાનથી તે દિનમણિશર્માને વૈષ્ણવી દીક્ષા પ્રાપ્ત કરાવી—આપી. અને તે દીક્ષાને અંગે—“ત્રિશુભાતીત ગ્રાહસ્વરૂપ એવા પોતાના આત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત અનુભવાત્મક આનંદથીજ નિત્ય તૃપ્ત” એવા એ દીક્ષા પામેલા દિનમણિશર્માનું નિત્યાનંદ—સ્વામી એવું અનર્થ નામ ક્યું.

હવે—સ્વામી પોતે જાત્યાવસ્થામાંજ સમગ્ર વેદ—વેદાંગાદિક સકળ શાસ્ત્રને ભણ્યા હતા. તો પણ પરમ કૃપાળુ શ્રીહરિએ સર્વ દર્શનશાસ્ત્રોમાં પ્રવીણતા મેળવવા માટે ન્યાય—મીમાંસાદિક અનેક સંસ્થાશ્રમાં નિષ્ણાત એવા કોઈક મહાપંડિતની પાસે તે નિત્યાનંદમુનિને રાખીને, જેમ સહજ—સ્વભાવથીજ તેજસ્વી મહામણિને ઓપ આપીને તેની શોભામાં વધારો કરીને મહાતેજસ્વી બનાવે. એજ પ્રમાણે સહજ સિદ્ધ વિદ્યાસિદ્ધિ—વાળા અને વાળી ભગવાન શ્રીહરિના પરમાનુગ્રહપાત્રભૂત, એવા સ્વામીને વિદ્યાભ્યાસ કરવો એ તો નિમિત્તમાત્રજ હતું. તેમજ—પોતાના ઇષ્ટદેવની આરાને આત્રીન વર્તવામાં સર્વથા તત્પર એવા તે મહામુનિને એ પ્રમાણે કરવું તે કાંઈ અયુક્ત પણ નહોતું.

આવા તે નિત્યાનંદમુનિ વિદ્યા ભણાવનારા ગુરૂઓને પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવી સહજ સિદ્ધ અનુષ્ઠાન—અતિ ઉત્તમ પ્રતિભાને હીધે, તેમજ સભામાં બેસનારા સર્વ સત્પુરુષો અને વિદ્વાનોને પણ અતિ આનંદ પમાડે એવી વાક્યપટુતાને હીધે, તથા ભગવાન શ્રીહરિના એક અનુગ્રહથીજ પ્રાપ્ત થયેલું અને અધ્યયન તો નિમિત્તમાત્રજ જેમાં હતું, એવું સકળ દર્શનકારોના હૃદય અભિપ્રાયને જાણવારૂપ પોતાનું અલૌકિક વૈદુષ્ય, તથા સર્વ વાત્તીજનોને એક ક્ષણમાંજ પરાસ્ત કરી નાખે એવું પોતાનું અદ્વિતીય તર્ક

કુશલપાત્રું, તેનાથી સંમ્પન્ન થયેલા હોવાથી સર્વ પરમહંસમંડળમાં સર્વને માનવા યોગ્ય અગ્રપૂજ્ય થયા હતા. અને લગવાન શ્રીહરિએ, પણ એ મહામુનિની અપ્રતિમ એવી અતિશય પ્રતિભા અને મોટા મોટા વિદ્વજનોએ પણ વખાણવા યોગ્ય તેમનું અદ્વિતીય પાત્રિત્ય એ વિગેરે મહાગુણો જોઈને સભામાં સર્વની આગળ પ્રશંસા કરતા ધક્કા-
 “આ નિત્યાનન્દમુનિ-તો અમારા ઉદ્ધવસમ્પ્રદાયના સર્વ વિરોધી વાદી-
 જનોનો નિરાસ કરવા પૂર્વકે અમારા સમ્પ્રદાયનો સર્વત્ર દિગ્વિજય કરશે.
 એવા સમર્થ છે.” એમ કહીને એ નિત્યાનન્દમુનિના ઉપર પોતાનો પરમ અનુ-
 ઝકડ ફેર્યો. અને સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ શ્રીહરિએ પોતાનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય આપ્યું. તથા
 બૃહસ્પતિને તુલ્ય વકતૃત્વ સાથે વાક્યસિદ્ધિ આપી. તથા સર્વ યોગસિદ્ધિ પણ આપી.
 અને પોતાના સર્વ પરમહંસમંડળમાં સર્વમાન્ય અગ્રપૂજ્ય અદ્વગુરુ સ્થાપ્યા.

આ પ્રમાણે પરમ પુરૂષ પરમાત્માએ સભામાંજ એ નિત્યાનન્દમુનિને વિષે કરેલા દેવદુર્લભ મહા-અનુઝકપ્રસાદથી સર્વ પરમહંસોને તેમના તરફ અતિ માનદ્રષ્ટિથી જોવા પૂર્વકે પરમ આદરભાવ અને પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો.

આ પ્રમાણે સ્વામી પોતે સર્વ ત્યાગી ગૃહીજનોએ પણ સર્વ પ્રકારથી સ્લાધા કરવા યોગ્ય અને સર્વમાન્ય થયા હતા તો પણ એ નિત્યાનન્દ-મહામુનિના મનમાં કોઈ પ્રકારે અભિમાનનો તો લેશ પણ જણાતો નહોતો. ખરું છે કે-“વિદ્યાદેક મહાગુણોના અદ્વિતીય પાત્રભૂત બનેલા અનેક પુરૂષોના હૃદયમાં એ અપરિહાર્ય ગર્વ કોઈ પણ પ્રકારે પોતાનો ખગપેસારો કર્યો સિવાય રહેતોજ નથી.” પરંતુ-આ મહાપુરૂષ તો નિર્માનિજનવદક્ષણ એવા પરમ પુરૂષના પરમ કૃપાપાત્ર હોવાથી નિત્યસિદ્ધ જ્ઞાનસંપન્ન એવા તેમના હૃદયમાં અભિમાનના લેશનો પણ ઉદય નજ હોય એ સ્વાભાવિક છે. માટે સ્વામી તો પોતે જેમ વિજ્ઞાનથી સંપન્ન-પરિપૂર્ણ હતા. તેજ પ્રમાણે વિજ્ઞાનના અસંદારભૂત વિનયથી પણ સકળ મુનિજનોના હૃદયમાં આનંદ ઉપજાવનારા નિરભિ-માની અને નિર્મોહીજ હતા.

સ્વામી તરફ શ્રીજીને કેટલો માનભાવ હતો તે નીચેના એક પ્રસંગથી સ્પષ્ટ સમજાયે.

“એક વખત ગદપુરમાં વાસુદેવનારાયણના ઓરણની ઓમરીમાં સભા કરીને શ્રીજી વિરાજતા હતા. અને તે મંચમાં કોઈ ભક્તજન પૂજન કરવા આવ્યા, તેમણે શ્રીજીની પૂજા કરીને પછી ચંતોની પૂજા કરતાં નિત્યાનન્દસ્વામીની પૂજા કર્યો પછી અનુક્રમે ગંદનની અર્ચા કરવાના સમયમાં “પોતાના મનમાં રાગાવેશ થવાથી” કોઈક મંત્રે પોતાનું લલ્લાટ મરચ્યું અને ચંદન દરવા દીધું નહિ. આ બનાવ સર્વજ્ઞ શ્રીજીને જોવામાં આવ્યો. તેથી પૂજા વિગેરે અભાકાર્ય અપૂર્ણ થયા પછી શ્રીજી રાગે પોટે મંચનીને તેના ઉપર વિરાજમાન થઈને વાજતે ગાજતે સર્વ સંતોએ સહુડા ભક્ત-મંચમાં ખીજીએ આદે સ્નાન કરવા પધાર્યા. ત્યાં સ્નાનાદિક

જાળકીડા કરીને બહાર નીકળીને વચ્ચેપરિધાન કરવાના સમયમાં શ્રીજીએ નિત્યા-
નન્દસ્વામીને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. અને પોતાનાં મોનેરી વસ્ત્રો તથા કડાં
વિગેરે મોનાનાં આભૂષણો સ્વામીને પહેરવાનું કહ્યું. ત્યારે સ્વામી દહે પ્રભુ !
આ મને કેમ શોભે ? અને આમ કરવાનું કારણ શું છે ? તે કૃપા કરીને કહે ! ત્યારે
શ્રીજી કહે સ્વામી ! અમે કહીએ તેમ કરો ! તેથી પોતાના ધન્ય પ્રભુની આજ્ઞામાં નિઃસં-
શયપણે વર્તનારા સ્વામી કંઈ પણ બોલવા શક્તિમાન થયા નહિ. અને પ્રભુની મરજી
પ્રમાણે વચ્ચેપરિધાન કરી લીધું. પછી શ્રીજીએ પોતાને માટે બીજાં અશ્વ મંગાવીને તેના
ઉપર વિરાજમાન થયા. અને સ્વામીને રોએ ઘોડે બેસાડીને પોતાની આગળ કરીને પોતાં
પાછળ રહીને વાજતે ગાજતે શોભાએ સહિત દરબારમાં પધાર્યા. અને એક ધાંભડે
સ્વામીને આકળો નખાવીને બેસાડ્યા. અને બીજે ધાંભડે આકળા ઉપર પોતે વિરાજમાન
થયા. અને સર્વ સંત-હરિજનોને પૂજા કરવાની આજ્ઞા કરી. અને પૂજાસમયમાં પ્રથમ
સ્વામીની પૂજા કરાવીને પછી પોતાની પૂજા કરાવી. અને શ્રીજીએ પોતે પણ સ્વામીની
અંદનપુષ્પાદિકથી સ્નેહપૂર્વક પૂજા કરી. અને પછી માનખંડનની વાર્તા કરીને “પોતાના
પરમ ભક્તોમાં માનનો લેશ પણ નજ દોવો જોઈએ. અને ભગવાન નિર્માની ભક્ત
ઉપર જેવા પ્રસન્ન થાયછે, તેવા માની ભક્ત ઉપર નથી થતા.” એ વિગેરે ધણીક વાર્તા
કરીને સ્વામીનાં બહુજ વખાણ કર્યાં કે—“આ નિત્યાનન્દસ્વામી તો સર્વ શુભસંપન્ન અને
મહાસમર્થ છે. માટે એમની સાથે કોઈએ પણ સ્પર્ધા રાખવી નહિ. એ સ્વામી તો પોતે
એકજ અદ્વિતીય મહાપુરુષ છે. અને અમારા સાક્ષાત્ જમણા બુદ્ધસમાન છે. માટે એ તો
અમારે તુલ્ય માનવા પૂજ્યા યોગ્ય છે.” આવો સ્વામીનો અદ્ભુત મહિમા
બ્રાહ્મણીને જે સંતને સ્વામીની સાથે અમાનભાવથી સ્પર્ધામૂળક માનનો સંકેપ થયો
હતો, તે સંત પણ તુરતજ આ બનાવથી પોતાં સમર્જી ગયા કે—“શ્રીજીએ મારો મહાદોષ
દાખવા માટે અને સ્વામીનો મહિમા સર્વને સમજાવવા માટેજ મને ઉદ્દેશીને આ બધું
કરેલું છે.” તેથી તેઓ તુરતજ સભામાં આગળ આવીને સ્વામીની આગળ નમી પડ્યા.
અને શ્રીજીની પાસે માફી માગી અને પછે જાગીને પોતાનો દોષ જાણીને તેનો ત્યાગ
કરીને પરમ સુખી થયા. આ બનાવ સત્સંગમાં અતિ પ્રસિદ્ધ મનાય છે. અને ન્યાં
સ્વામીને વચ્ચેપરિધાન કરાવ્યું હતું તે સ્થાન અત્યારે પણ ખીજડીયો આરો એ નામે
પ્રસિદ્ધ છે. અને ત્યાં સ્મારકતરીકે પત્થરનો એટો પણ કરેલો છે. ગદપુર જતા દરેક યાત્રાળુઓ
આ સ્થાનનાં પ્રેમથી ભાવપૂર્વક દર્શન કરેછે. અને તે આરો સ્નાનધ્યાનાદિક પણ કરેછે.

વળી સ્વામીન્યારે શ્રીજીની આગળ કથા કરતા ત્યારે હું મેશાં શ્રીજી તેમને પોતાની
પાટ ઉપરજ એક-સમાન આસનેજ બેસારતા. અને કથાના આરંભમાં હું મેશાં શ્રીજી
પોતેજ સ્વામીની પૂજા કરતા, જે પાટ ઉપર સ્વામી અને શ્રીજી એક આસને બેસતા, તે પાટ
હાલ સમયમાં શ્રીવાસુદેવનારાયણના ચોરડામાંજ સર્વને દર્શન કરવા માટે રાખીછે. અને
સર્વ ભક્તજનો દરરોજ તેનાં ભાવથી સ્વામી અને શ્રીજીના સ્મરણ સાથે દર્શન-વંદન

કરે છે. આ પ્રમંગલું વર્ણન પ્રેમાનંદસ્વામીએ ભાષાદીર્ઘનમાં આ પ્રમાણે ગાયું છે—

“ નિત્ય કથા ધ્યાય ચભા ગાવણાં,

કરે કથા નિત્યાનન્દ નિત્યપુસ્તક લઘુ શૌચાભાષાં ।

ધન્ય ! ધન્ય ! નિત્યાનન્દ નામને,

વાંચી સજી કર્યા ભગવાન ધર્મતનય સ્થામને. ” ॥

સ્વામી આ પ્રમાણે વિદ્યાધીજ જેમ, એમ વિરક્તિ, ભક્તિ, વિવેક, વિચાર, તેમજ શમદ-માદિક સાધનસમ્પત્તિ, તથા અતિથય તપશ્ચર્યાં એ આદિક શુદ્ધોદ્ધીયણ પોતાના પરમહંસ ભાવને સમર્થ કરતા, અવિરતપણે શ્રીજીનું ધ્યાન ઉપાસન કરવું એ વિગેરે નિજધર્મને યથાર્થ આચરતા, આત્માનંદાદિક અનેક પરમહંસ-સ્વશિષ્યોને આત્મતિક મોક્ષમાર્ગ એક ઉપયોગી એવાં વેદાન્તાદિક મઝાઓને આદરથી હંમેશાં ભણાવતા. અને શ્રીસ્વામિનારાયણ પ્રગટ પ્રભુના ચરણકમળની પરિચર્યાપરાયણ વર્તતા થકા, તે ભગવાનની આજ્ઞાથી તે તે પ્રસિદ્ધ અનેક નગર-ગ્રામોમાં ફરતા અને સદુપદેશ કરતા. તથા મઝાઓનાં પઠન-પાઠનાદિકથી ઉદ્ધવ-સમપ્રદાયને ઉન્નતિને શિખરે પહોંચાડતા એવા થકા મહાપ્રતાપી તે નિત્યાનંદમુનિ સર્વ સંતસંગ-સિક્ક સત્સંગી-જનોને અતિ આદરણીય અને પરમ પૂજ્ય એવા એકજ સન્માનનીય થયે હતા.

વડોદરાનો પ્રસંગ

હવે તે નિત્યાનંદમુનિ ભગવાનની આજ્ઞાને સદાય શિરસા વંદ્ય માનીને સદુપદેશ અને મહાચરણાદિકનું ઓંદર્શ “યથા વાચિ તથા ક્રિયાયામ્” “મનસ્યેકં ષષ્ટમ્યેકં કર્મણ્યેકં મહાત્મનામ્” એ રીતે યથાર્થ અનુષ્ઠાન કરતા થકા શ્રીમદુદ્ધવ-સમપ્રદાયને સર્વત્ર પ્રવર્તાવતા અને સર્વ મતવાદીઓમાં ઉદ્ધવ-મતને સર્વશ્રેષ્ઠ મનાવતા થકા પોતાના શિષ્યમંડળે સહિત વડોદરા નગર પ્રત્યે પધાર્યા. અને ત્યાં જેવી સમ્પત્તિ ધણા માણસોએ શ્રીનિત્યાનંદસ્વામીના સદુપદેશથી સત્સંગમાં અભિરૂચિવાળા ઘઈને શ્રીસ્વામિનારાયણ પ્રગટ ભગવાનમાં સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ સર્વોચ્ચતારીપણની ભાવનાને દ્રઢપણે, ખમીને તે પ્રગટ પ્રભુના ચરણકમળનું અખંડ ધ્યાન અને તેમજ નામસ્મરણ અને દીર્ઘનાદિક પરમ પ્રેમપૂર્વક કરતા થકા પોતાના પરમ આત્મતિક મોંઘને માટે શ્રીમદુદ્ધવ-સમપ્રદાયનો સમાગ્રય કરીને સ્વામીના શિષ્યપણાને પામ્યા હતા.

તે સમયમાં ત્યાંના મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન્ શ્રીસયાજીરાવ ભૂપતિના અનુગ્રહથી આજીવિકાએ પામેલા. અને દુરાચરવાળા કેવળ વાદ-વિવાદ ભરેલા વાગ્યુદ્ધ કરવા-માર્ગ પોતાના વિદ્યાકીશ્વરનો ઉપયોગ કરનારા. અને જહારના પ્રતિષ્ઠિત ગુરુવિદ્વાન પુરૂષોનું અપમાન કરવું એમાંજ એક આનંદ પામવારૂપ કૃષ્ણ જેનું માનેલું છે, એવા દુર્વૃદ્ધો કરવામાંજ પર્યવસાન પામતા કેવળ કુતર્કો કરવામાં અતિ કુશળતાવાળા. અને “સળ્લે સળ્લે ચ પાણિહત્યમ્” એમ ન્યાય-વૈશેષિક વિગેરે કેટલાંક પરિમિત શાસ્ત્રોના

પરિમિત અભ્યાસથી કૃપમંદુકન્યાયે કેવળ દુર્મદાન્ધ બની જઇને પાંડિત્યાભિમાનથી સ્તબ્ધ બનેલા. અને સ્વાભાવિક અસૂયા-દોષને લીધે, તેમજ રાજ્યાશ્રયને લીધે પણ દુર્વિનીત બની જઇને તે દોષથીજ પોતે પરાભૂત જેવાજ કેટલાક પડિતો ત્યાં હતા. તે આ ઉદ્ભવ-સમ્પ્રદાયના ઉત્કર્ષને અને સ્વામીના ગૌરવને પરાત્કર્ષ સહન કરવાની શક્તિના અભાવથીજ પોતે સહન કરી શક્યા નહિ.

ખરું છે કે—

“ઉદાર દીક્ષના રાજઓ કે જેમને પોતાની રાજસભાની શોભા અતિશય પ્રિય હોય છે. તેમણે અનેક પ્રકારે માન-દાનાદિક્ષી પરિપોષણ કરેલા. અને તેથીજ કલેશનો લેશ પણ જેમાં હોતો નથી એવી અનાયાસલબ્ધ આજીવિકાઓને પામીને જેમને વિદ્યા-દિક્ષો મહજ કેવળ વૃદ્ધિ પામેલો હોય છે. અને ઘણું કરીને જેમનાં ચિત્ત પણ મત્સર-થીજ ગળાઈ ગયેલાં હોય છે. એવા કેટલાક અર્ધદૃઢ પડિતો પોતે અભ્યાસ કરેલાં સમગ્ર શાસ્ત્રોને “ વિદ્યા વિવાદાય ” એમ માનીને બીજાઓનો પરાજય કરવામા સાધનરૂપ શસ્ત્રો બનાવે છે. ”

આવા તે સર્વ પડિતો રાજ્યાશ્રયને લીધે અતિ ઉદ્ભટ બનેલા. અને પરાત્કર્ષ સહન નહિ કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળા. અને અતિશય વૃદ્ધિ પામેલી હૃદ્યાંને લીધે જેમનાં હૃદય તો બળી ઉઠ્યાં હતાં એવા થકા પછી તે બધા ભેગા થઇને એ નિત્યાનન્દ-મુનિને જીતવાને માટે સ્વામીને સમીપે આવીને અનેક વાદ કરવા લાગ્યા. ત્યારે મુનિશ્રેષ્ઠ નિત્યાનન્દસ્વામીએ પોતાને જીતવાની ઇચ્છાથી તે બધા પડિતો આબ્યા છે એમ જાણીને, અતિ હર્ષચુકત થયું છે હૃદય જેમનું એવા થકા મદ મદ હનતા હસતા તે પડિતોને સ્વામી પોતે કહેવા લાગ્યા—અહો હે પડિતો ! આજ અમને બહુજ મોટો આનંદ થયો છે. કે આજ અમારે તમારા પાંડિત્યની પરીક્ષા કરવાનો સમય અનાયાસે પ્રાપ્ત થયો છે. કારણ કે—અમારા જેવા કેવળ શમપરાયણ વર્તનારા. અને જીસામુ એવા મુગ્ધુજ નોને કેવળ ભગવત્સ્વરૂપનોજ બોધ કરવામાં એક પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુજનોને પરસ્પર જય મેળવવાની ઇચ્છાથીજ પ્રવર્તતાવાણીવિલાસરૂપ વાદવિવાદનો પ્રસંગજ દુર્લભ હોય છે. માટે આપ સર્વ પડિતો છો, તો તમારામાંથી જેને જેને જે જે શાસ્ત્રમાં પરિચય હોય તે તે અનુક્રમે તે તે શાસ્ત્રમાં કોઈ વિચાર ચલાવો ! ત્યારે તે પડિતોએ વ્યાકરણ અને ન્યાય વિગેરે શાસ્ત્રમાં વિચાર ચલાવ્યો. તેમાં જે જે પડિતે જેનું સમાધાનજન આપી શકાય એવો અતિ ગહન આશ્રેપ માનીને મોટા વાગાડઅરથી જે જે પૂર્વપક્ષ આરંભ્યો. ત્યારે તર્ક કરવામાં અતિ કુશળ એવા નિત્યાનન્દસ્વામીએ તે તે પૂર્વપક્ષમાંજ મધ્યે મધ્યે અતિ ગંભીર જાણીથી એવો આશ્રેપ કર્યો કે તે પડિત પોતે આરંભેલો પૂર્વપક્ષજ સિદ્ધ કરી શક્યા નહિ. અને સર્વથા મૂગા જેવા થઈને બોલતાજ બંધ થઈ ગયા. આ પ્રમાણે સર્વ પડિતો અનુક્રમે પરાસ્ત થઈ ગયા. ત્યારે કેટલાક પાંડિત્યાભિમાની અર્ધદૃઢ વિદ્વાનો પોતાના પક્ષનો પરાભવ સહન નહિ કરી શકતા એવા થકા સ્વામીના અભિમત ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયમાં

આદ્યેષ કરવા લાગ્યા, ત્યારે સ્વામીએ તો અતિ હર્ષપૂર્વક તે તે પંડિતોએ કરેલા સર્વ આદ્યેષોનો સમ્રમાણ અને સચોટ સુકિતવાદથી તુરતજ પરિહાર કરી નાખ્યો. અને પોતાનો ઉદ્ધવ સમ્રદાય નનાતન. વેદવિહિત, અને સર્વોપરિ સમ્રમાણ મર્વશ્રેષ્ઠ છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું.

આ પ્રમાણે પોતાનો અણુધાર્યો પરાલવ થવાથી તે સર્વનો પાંડિત્યમદ તો ટળી ગયો. પરંતુ-અંતરમાં ભરાઈ બેઠેલા અસૂયા-પિશાચ તો ગયોજ નહિ. પણ કદે શું ? સ્વામીનો તેવી રીતનો અશ્રુતપૂર્વ વિદ્યાપ્રભાવ અને આત્મપ્રભાવ જોઈનેજ જેમની વાદ કરવાની શક્તિઓજ સૌકાઈ ગઈ એવા થકા લગ્નમથી નીચું મુખ રાખીને સભામાંથી ઉઠીને પોત પોતાને ઘેર મૂળા મૂળા ચાલ્યા ગયા. અને કેટલાક સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના સુદ્ધ વિદ્વાનો હતા તે તો સ્વામીનો પાણ્ડિત્યપ્રભાવ જોઈનેજ “જેતા યઃ પશ્ચિદ્ધતાનાં જગતિ વિચલતાં દેવતાચાર્યવક્તા ” એમ સ્વામીની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરતા થકા સ્વામીને નમી પડ્યા અને સ્વામીના અનુમોદપાત્ર બન્યા.

આ પ્રમાણે સ્વામી વડોદરા નગરમાં ઉદ્ધવ સમ્રદાયનો સારી રીતે સુદ્રઢ પ્રચાર કરીને બીજાં પણ અનેક ઉમરેઠ વગેરે ગામોમાં, તેમજ અમદાવાદ, ભુનાગઢ, જામનગર, રાજ કોટ, ગોંડાળ, ખંભાત, બોટાદ, રોજકા, વિગેરે અનેક નગરો અને શહેરોમાં પોતાના અલૌકિક સુદુપદેશથી સત્સંગની વૃદ્ધિ અને ઉત્કર્ષ કરતા થકા ઉદ્ધવ સમ્રદાયનો પ્રચાર કરવામાંજ સર્વથા આપૃત હૃદયવાળા વર્તતા હતા. એમ કરતાં કેટલાંક વર્ષો વીત્યા પછી શ્રીમદ્દ્ધવ સમ્રદાયની દિન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થવા લાગી હતી. અને દેશાન્તરમાં વિચરતા એવા શ્રીસ્વામિનારાયણુ લગવાનના ચરણપરિચરણપરાયણુ વર્તતા પરમ ભાગવત સાધુજનોના ન્દુપદેશથી સત્સંગમુદાય સર્વત્ર વૃદ્ધિ પામીને ફેલાવા લાગ્યો હતો. અને લાખો મનુષ્ય મદ્દર્મપરાયણુ થઈને પ્રગટ પ્રભુની ભક્તિ ઉપાસના કરીને આત્મતિક મુક્તિના સાધનરૂપ એકાંતિક ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરતા હતા.

અમદાવાદનો બનાવ—

આંવા ઉદ્ધવ સમ્રદાયનો મમુતર્ચ ઉન્નતિને શિખરે પહોંચતો જોઈને, તે તે સ્થળોમા રહેલા અને શારીરિક ભોગનાજ સાધનરૂપ કરી ચુકેલા પોત પોતાના આચાર્ય પદનો ઉચ્છેદ થયે કે શું ? એમ પોતાની ચારિત્ર્યશુદ્ધિના અભાવે વારંવાર શંકા પામ્યા કરતા. અને તેથીજ અતિ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળા તે તે ગોસ્વામી વિગેરે આચાર્યોના અંતરમાં ઇર્ષ્યા અને તેને પરિણામે ઉદ્ભવતા દ્વેષાદિક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તેમાંય પણ શ્રીનગરમાં રહેતા ગોસ્વામીને તો ઇર્ષ્યા અને દ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધાગ્નિ વિશેષપણે પ્રજ્વલિત થયો. અને જાણી તો ઉદ્ધવ સમ્રદાયને મૂળમાંથીજ જોડી છિન્નભિન્ન કરી નાખીને સમૂળ નાશ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ આવી. અને તેને માટે વાદ-વિવાદ કરવામાં સંહાય કરવા માટે તે તે કરી, જામનગર, વિગેરે અનેક નગરોમાંથી પોતાને

તુલ્ય સ્વભાવ અને રૂચિવાળા પ્રતિષ્ઠિત પ્રસિદ્ધ પંડિતોને શ્રીનગરમાં છાપ્પનભોગના મહોત્સવ નિમિત્તે જોલાવીને ભેગા કર્યાં.

તે સમયમાં વડોદરા નગરમાં રહેનારાં અને શ્રીમન્મહારાજ સયાજીરાવ ભૂપાળની સભામાં ભેસનારા સર્વ પંડિતોને પોતાનો ગૃહ અભિપ્રાય જણાવીને તેમને શ્રીનગર જોલાવવા માટે એક પત્ર લખીને મોકલાવ્યો. તે પંડિતો પણ પત્રનો આશય સમજી જઈને તેમના હૃદયમાં તો પ્રથમથીજ ઇચ્છાંરૂપ અગ્નિથી ધૂમાડો ધુધવાયાજ કરતો હતો. તેથી શ્રીમદુદ્ભવ સમ્રાટાયનું ખંડન કરવામાં પ્રવર્તેલા તે શ્રીનગરના જોસ્વામીના આચાર્યો વિગેરેને સહાય કરવામાં અતિ ત્વરાવાળા થઈ ગયા. પરંતુ—મુશ્કેલી એ હતી કે—પોતાને રાજ્યાશ્રય હોવાથી મહારાજાની રજા સિવાય જવાય તેમ નહોતું. અને જે રજા સિવાય જાય તો પોતાની આજીવિકા તૂટે તેમ હતું. તેથી આ બધો વિચાર કરીને ના છુટકે શ્રીમન્મહારાજ-સયાજીરાવ ભૂપતિની પાસે જઈને આ પોતાનું કાર્ય યુક્તિથી નિવેદન કર્યું. શ્રીમન્મહારાજ પોતે મહાબુદ્ધિમાન હોવાથી તુરતજ તેમનાં વચન સાંભળીને તેમનો ગૃહ અભિપ્રાય સમજી ગયા. અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિપ્રધાન એવા આ ઉદ્ભવ સમ્રાટાયની પોતાં નિરંતર ઉન્નતિજ ઇચ્છતા હતા. અને “આવા પરમ માત્વિક સર્વશ્રેષ્ઠ સમ્રાટાયની નિન્દા કે અવગણના ધાય તે હીક નહિ. અને પરસ્પર સમ્રાટાયોમાં એક બીજાને વિદ્વેષ ધાય એ પણ પરસ્પર ખંનેને અનર્થનેજ આપનારો થાય. માટે તે હીક નહિ.” એમ વિચારીને ઉદ્ભવ સમ્રાટાયના ઉત્કર્ષને સહન નહિ કરવાના પરિણામે કેવળ વિદ્વેષથીજ આરંભાયેલા તે સમારંભમાં પોતાના પંડિતો ભાગ ન લે તો હીક, એમ ધરી-વિચારીને તે પંડિતોને કહેવા લાગ્યા—

પંડિતો ! જુઓ—જે કે જ્યાં ગાદી અને મુગ્ધ વિદ્વજનોનો સમુદાય ભેગો થતો હોય. ત્યાં તમારા જેવા પંડિતોએ જવું એ સર્વધા થોડું છે. અને તેમાંય વિજ્ઞાન-સમ્પન્ન સમર્થ પંડિતોએ તો તે સભામાં શાસ્ત્રવર્ચના પ્રસંગમાં નિર્ભયપણે આગેવાની-ભર્યો ભાગ પણ લેવોજ જોઈએ. પરંતુ—જે સભામાં જવાનું હોય તે સભાનું સ્વરૂપ તો પ્રથમથીજ જાણી લેવું જોઈએ. તેમજ સભામાં પોતાને જેમની સામે વાદ વિવાદ કરવાનો છે. તેમનું વિદ્યાભાળ અને વાદશક્તિ વિગેરે પણ પ્રથમથીજ વિચારવું જોઈએ. “ખડું છે કે—અર્જુન જેવા સમર્થ વીર યોદ્ધાએ પણ મહાયુદ્ધના આરંભ સમયે શ્રીકૃષ્ણના પ્રત્યે કશું હતું કે—“યાવદેનાન્નિગીક્ષેડહં યોદ્ધુકામાનવસ્થિતાવ્ । કૈર્મયા સહ યોદ્ધવ્યમ્ ” હું જોઉં તો ખરું કે—આ રણ સંગ્રામમાં મારે કોની કોની ગાથે યુદ્ધ કરવાનું છે. અથવા તો મારી સામે કોણ કોણ યુદ્ધ કરવા આવીને તૈયાર થઈ ગયા છે. માટે હું અચ્યુત ! મારો રથ બંને મેનાઓના મધ્ય ભાગે ઉભો રખો !”

અને જે એ સભા અને તે સભાના અગ્રેયર સભ્યો વિગેરેને જાણના-વિચારનાં સિવાય તે સભામાં જાય છે. તો તે જનાર જ તે પરાસ્ત થઈને અપમાનનેજ પાત્ર બને.

છે.' માટે આ સલા તો કેવળ ઉદ્ધવ-સમ્પ્રદાય ઉપર વિદ્યેષને લીધેજ જોલાવવામાં આવી છે. એમ અમને સ્પષ્ટ જણાય છે. કેમકે-ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાયમાં ઉપદેશ કરાતા-ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ એ વિગેરેના ત્રિદ્વિતો શ્રુતિ-સ્મૃતિવિહિત સનાતન વૈદિક સન્માર્ગથી કંઈ વિરુદ્ધ નથી. કે જેથી તેના નિરાસને માટે વૈદિક-માર્ગને અનુસરનારા બીજા મતા વલંબીઓએ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર હોય. માટે તે સમ્પ્રદાયમાં પ્રવર્તતા સદુપદેશથી દિન પ્રતિદિન સાત્ત્વિક સજ્જનોને વૃદ્ધિ પામતા આદરને લીધેજ, પરોક્ષરૂપે સહન નહિ થવાથી કેવળ દુરભિમાનથી જેમનાં ચિત્ત આવેશવાળાં થયેલાં છે, એવા મિથ્યાભિમાની દુર્જનોના કેવળ વિદ્યેષથીજ થયેલો આ સમારંભ છે. માટે કેવળ રાગ દ્વેષનાજ પરિણામે થયેલી આ સલામાં અમારા પંડિતો એવા તમોએ ત્યાં જવું એ અમને તો હીક લાગતું નથી. વળી—તે સલામાં ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાયના મહાસ્તંભરૂપ અતિ સમર્થ પ્રખર વિદ્વાન્ નિત્યાનંદમુનિ આવશે. કે-જેમની સાથે તમારે વિવાહ કરવાનો છે. અને તે મહામુનિનું આત્મભળ અને વિદ્યાભળ તો તમોએ પ્રથમથીજ અનુભવેલું છે. તો શું ? તમોએ તેમના કરતાંય પણ અધિક આત્મભળ કે વિદ્યાભળ હુમણાં સમ્પાદન કર્યું છે ? કે-જેથી તમને આટલી બધી ધૈર્યશક્તિ આવી ગઈ છે. માટે તેમના સામે કેવળ દ્વેષજ વૃદ્ધિ પામ્યો હોય એમજ અમને તો અમારા ચિત્તમાં જણાય છે. માટે અત્યાર મુધીની જે તમારી કીર્તિ છે. તે નહિ ગુમાવતાં તેને સાચવીને જેસી રહેવું એમજ અમારી તો તમને સલાહભરી સૂચના છે. માટે જે કરો તે વિચારીને કરજ્યો. ”

આમ પડિતોએ સ્વપ્નમાં પણ નહિ કંટપેલા એવા પ્રત્યુત્તરને સાંભળીને “ આ આપણી પ્રવૃત્તિ મહારાજને ગમતી નથી, માટે હવે તો આ વાર્તા આટલીથીજ અટકાવીને આગળ નહિ લાવવાતાં મૌન રાખીને જેસી રહેવું એમાંજ આપણું ભવિષ્ય સાઈ છે.” એમ વિચારીને પ્રતિશ્લેષ વૃદ્ધિ પામતા દ્વેષાગ્નિને અંતરમાંજ શમાવના અને નીચું મુખ રાખીને રાજના પ્રત્યે કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર નહિ આપતાં તે પંડિતો પોત-પોતાને ઘેર આઢ્યા ગયા.

હવે-મહારાજને પંડિતોને સમજાવીને પછી-સ્વામી તો પોતે આ હકીકત કંઈ જાણતાજ નહોતા. અને ઉમરેઠ વિગેરે ગામોમાં વિચરતા હતા. તેથી તેમને આ સદેશો તુરતજ મોકલાવ્યો. અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે—“ શ્રીનગરમાં કેટલાક પ્રતિપક્ષીઓ ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાયને મૂળમાંથીજ છિન્ન ભિન્ન કરીને નાટ્યાય કરવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે. અને વાદ મુદ્દને માટે મોટો મોટો સમારંભ મચાવી રહ્યા છે. તો તમારે તે સલામાં સમય ઉપર પહોંચી જઈને તે સર્વ વિરોધીઓને જીતીને શ્રીમદ્દુદ્ધવ સમ્પ્રદાયની પ્રતિષ્ઠા સ્થિર કરીને પોતાના સમ્પ્રદાયને સર્વશ્રેષ્ઠ-સર્વોપરિ સિદ્ધ કરવો. ”

સ્વામી તો આ ગમાચાર જાણીને તુરતજ તે કાર્ય કરવામાંજ જેમણે પોતાનું મમત્ર જીવન સમર્પણ કર્યું હતું. તેથી પોતાના ભગવદાનંદમુનિ વિગેરે વિદ્વાન્-શિષ્યોએ સહિત શ્રીનગર પહોંચી ગયા. સ્વામીના પધારવાની વાર્તા સાંભળીને શ્રીનરનારાયણ-ભગવાનની

પરિવર્યામાં પરાયણ વર્તતા એવા સનાતન-ધર્મધુરંધર આચાર્યપ્રવર શ્રીઅયોધ્યા-
પ્રસાદજી-મહારાજશ્રી તુરતજ પોતાના પુત્ર શ્રીકેશવપ્રગાદજીને તથા મહાનુભાવાનંદ-
સ્વામી વિગેરે સંતોને તથા પાપદોષ અને દુરિજનોને સાથે લઈને સામા જઈને અતિ સન્મા-
નપૂર્વક યાજ્ઞતે ગાજ્ઞતે વરધોડાની શોભાએ સહિત નગરવાસી પ્રેક્ષકજનોને માનન્દાશ્રય
ઉપજાવે એવા મોટા મમારંભપૂર્વક સકળ મદ્દરૂપવર શ્રીનિત્યાનંદમુનિને મુનિમંડળે
સહિત મંદિરમાં લાવ્યા. સ્વામી શ્રીનગરમાં પંધાર્યા એમ સાંભળીને સર્વ વિરોધીઓના
મનમાં એકદમ અનિવાર્ય અસુદ્ધેશ ઘઘળ્યા. અને અત્યાર મુધી જે વિજય મેળવવાની
ઉત્કંઠાનો વેગ હતો તે તુરતજ પલટાઈ ગયો. અને હવે તો આપણી જાજ રહેશે કે
કેમ ? અથવા સ્વામીના આગળથી હવે કઈ રીતે આપણે માનભેર છુટા થઈ શકીશું ?
એવી એવી ચિન્તાઓમાં ગોથાં ખાવા લાગ્યા. અને હવે આ વાતો આટલેથીજ અટકા
વાય એમ પણ નહોતુંજ, કેમકે-તેમ જો કંઈ તે સર્વ લોકોમાં ફાંમીનેજ પાત્ર યનવાનો
પ્રસંગ આવે, આમ જાને તરફથી વિચાર કરતાં કંઈ રીતે તે દુરાગ્રહીઓ અતિ
દ્રુપને લીધે તે આરંભેલો પ્રસંગ છોટી શકયાજ નહિ. વળી-તે સર્વ પ્રતિપક્ષીઓએ
આચાર્યશ્રીને પ્રથમથીજ એક લેખથી જાણર પણ આપી દીધી હતી કે-“ તમારો સમ્ર
દાય વેદમૂળક નહિ હોવાથી અવૈદિક છે. અને તમારા ઉપાસ્ય ઇષ્ટદેવ શ્રી સ્વામિનારાયણ
તે ભગવાન-પુરૂષોત્તમનો અવતાર નથી. ” એમ તે લેખમાં મુખ્યત્વે બે વિરોધ જાહેર
કર્તા હતા. તેથી પણ સભાનો પ્રસંગ અટકાવી શકાય એમ હતુંજ નહિ.

હવે-સમયનિબંધ પ્રમાણે શ્રીનરનારાયણ-દેવના મંદિરમાં વિશાળ ચોકમાંજ એક
મોટી સભા થઈ. તે સભામાં સર્વ મુનિઓ, સર્વ સદ્ગુણો અને બીજા પણ અનેક શ્રદ્ધાળુ
સત્સંગીજનો વિગેરે પ્રેક્ષકજનો, એ સર્વ પોત-પોતાની મર્યાદા પ્રમાણે યથાસ્થાને
બેસી ગયા. અને પછી ઉદ્ભવ સમ્રદાયનું ખંડન કરવાનો મનોરથ જેમના મનમાં
ઘણા સમયથી અખંડ રચ્યા કરતો હતો એવા તે સર્વે પ્રતિપક્ષીઓ, અનેક શાસ્ત્રોના
અભ્યાસ કરવાથી પાંડિત્યનું અભિમાન ધરાવનારા અને અનેક વાદવિચક્ષણ વિદ્વાનોએ
જેમની ધૈર્ય શક્તિને ઉત્તેજન આપીને ઉચ્છાહિત કરી રાખ્યા હતા. તે સર્વે અનુક્રમે
ધીરે ધીરે સભાસ્થાન તરફ આવવા લાગ્યા. આવેલા તે સર્વે પાંડિતો આ પ્રમાણે ભિન્ન
ભિન્ન શાસ્ત્રના પરિવ્યવાળા હતા. અને તે સ્વાસાધારણ લક્ષણોથીજ લક્ષિત થતા
સભામાં જણાતા હતા.-

નૈયાયિકો-

તેમાં નૈયાયિકો-પાંડિત્યના ગર્વથી ભરપૂર એવા “ અવચ્છેદકાવચ્છિન્ન ”
વિગેરે ન્યાય-પરિભાષાના શબ્દોવ્યારણ કરતા હોવાથી શ્રવણમાત્રમાંજ કળુંકઠોર અતિ
દારૂણ-ભયંકર લાગતા એવા કુતાર્કિકો-કુચુકિતઓમાંજ નિપુણ-તર્કશાસ્ત્રીઓ વિરોધી
પક્ષની રક્ષા માટે આવીને સભામાં પરપક્ષમાં ખસ થયા હતા.

વેદાન્તીઓ-

તેમજ-પોતાના મનઃકલ્પિત દુશ્મન બદલા ઓફ તરફ વિચારથી વેદાન્ત શાસ્ત્રને પણ જેમણે સમ્પ્રમિત-અવ્યવસ્થિતનિર્ણયવાળું કરી મુક્યું હતું અને તેને આધારે-“ જગન્મિથ્યાત્વ ” અને “ અવિદ્યાનું અનિર્વચનીયત્વ ” તથા વ્રાહ્મની નિર્વિશેષતા ” એ વિગેરેના મિથ્યા વિચારોના તરંગોથી ભરપૂર મિથ્યા બુદ્ધિના મિથ્યા આભાસથી બહુજ શોભતા કેટલાક વેદાન્તીઓ બીજાઓના મતને પરિચ્છેદ કરીને ઉત્તેજન આપવા માટે ત્યાં ત્રણમાં આવીને પાંડિત્યના મિથ્યા આડંબારથી પરપક્ષની શોભામાં બહુજ વધારો કરતા દેખાતા હતા.

સાંખ્યવાદીઓ-

તેમજ-નિરીશ્વર સાંખ્ય મિદ્ધાન્તનું દિગ્દર્શન કરાવનાર-“ સાંખ્યકારિકા ” વિગેરે ગ્રન્થોના પઠન-પાઠનથી પંડિત બનેલા અને તે મતમાં પ્રધાન તત્ત્વરૂપ માનેલા પુરૂષ અને પ્રકૃતિનું અખંડ આલોચન કરનારા એવા કેટલાક અદ્યપ્રજ્ઞ પંડિતો સભામાં અર્વથી અધિક ગરબા કરતા જણાતા હતા.

વૈયાકરણીઓ-

અને વળી કેવળ શબ્દશાસ્ત્રમાંજ પરિશ્રમની પરિમીમાએ પહોંચેલા અને તેને પરિણામે શબ્દમાત્રનુંજ શિક્ષણ આપવામાં દક્ષિણ-પરમ નિપુણ મનાતા એવા કેટલાક વૈયાકરણ પંડિતો મોટી મોટી પાઠશાળાઓ સુધીને પરપક્ષની સભામાં સંખ્યાપૂરક તરીકે દેખાતા હતા.

આ પ્રમાણે સંખ્યાપૂરક અને કેટલાક બાહુલી આણેલા મોટા મોટા પંડિતોથી સ્વપક્ષના બળને વધારીને તે સર્વે વિરોધીઓને બેગા થઈને સભામાં પોત-પોતાના નિર્દિષ્ટ સ્થાનમાં સ્થાયી થઈ ગયા.

તે પછી મહાસુનિ નિત્યાનંદસ્વામી ભગવદાનંદાદિક સ્વશિષ્યમંડળે સહિત તે સભામાં પધાર્યા. અને પ્રથમથીજ સુવ્યવસ્થિત રીતે તે સભામાં સ્થાપન કરેલા અને અર્વ મનુષ્યોને સુખેથી દર્શન કરી શકાય એવા ઉંચા આસન ઉપર મુનિરાજ નિત્યાનંદ-સ્વામી પોતે વિરાજમાન થયા. અને તેમની આસપાસ તેમના સર્વ શિષ્યો વેદસ્તુતિના ગંભીર મુસ્વરથી સભામાં સ્વપક્ષના લાવી વિવ્યનેજ જેમ સૂચવતા હોય ? એમ ઉંચે સ્વરે બોલતા બોલતા સભામાં મર્યાદાથી બેઠી ગયા.

આ પ્રમાણે સ્વામી સભાના મધ્યમાં મહા-આસન ઉપર વિરાજમાન થયા કે તુરતજ સભામાં બેઠેલા સર્વ મનુષ્યોની દ્રષ્ટિ એકદમ સ્વામીના તરફ ખેંચાઈ ગઈ. અને નૈસર્ગિક એવા કોઈક અલૌકિક તેજઃપ્રભાવથી મહાતેજોમયમૂર્તિ જણાતા. અને વિદ્યાના સાગરસમા એવા તે મહાપુરૂષ-સ્વામીના સાસું એવા માત્રમાંજ અખંડિત આણાત્મથી અનુપાલન કરેલા પ્રદ્યુત્યના અલૌકિક અનેરા તેજઃપ્રભાવથી, તેમજ-તેજધારાવત્ અવિચ્છિન્ન

સ્મૃતિસન્તાનરૂપ અવિરત અનુધ્યાન-ઉપાસનથી હૃદય-કમળમાં પરિસ્ફુરણાયમાન થતા એવાં સર્વ તેજના નિધિરૂપ મહાતેજોમય પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણના સાક્ષાત્ અનુભવાત્મક જ્ઞાનપ્રલાવધી. અને બહાર પ્રત્યક્ષ સ્ફુરણાયમાન થતા આધ્યાત્મિક બળથી પણ સર્વ પ્રતિપક્ષીઓનાં ચિત્ત એકદમ કંપી ઉઠ્યાં. અને વાદયુદ્ધ કરવામાં ઘણા સમયથી સંગ્રહી રાખેલું ધૈર્ય આપો આપ તુરતજ ગળી ગયું. અને ઘણા દુરાચક્રથી ગોળી-ગોડવી રાખેલા પૂર્વપક્ષરૂપ શાસ્ત્રીય વિષયો પણ સ્મૃતિપથમાં રહી શક્યા નહિ.

હવે-સ્વામી સભામાં બહુ માનપૂર્વકની ગંભીર વાણીથી તે વિદ્વન્મંડળને સંબોધીને કહેવા લાગ્યા-“માનનીય પંડિતો! વિવિધ અનેક સંસ્થાઓના રહસ્યને યથાર્થ સમજનારા અને અનેક મહાસલાઓના અત્રંકારબૂત એવા તમારા જેવા પંડિતપ્રવર પુરૂષોનો સમાગમ અમારા મનમાં ઘણા દિવસથી ઇચ્છિત હતો, તે હુમણાં શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુની કૃપાથીજ પ્રાપ્ત થયેછે. માટે તમારા જેવા સમર્થ વિદ્વાનોની વાદ-વિવાદ કરવામાં કુશળતા ભરેલી વાણી સાંભળવામાં અમારી ઇચ્છા છે, તો જેમાં તમારી રૂચિ અને શક્તિ હોય તેવો ફોર્મ યથેષ્ટ વાદ આરંભ કરો. ! ! ”

આવું તે સ્વામીનું ગંભીર અને ધૈર્યથી ભરેલું, મર્યાદાએ યુક્ત, તેમજ વિનય અને વિવેકથી પણ યુક્ત હોવાથી અતિ પ્રિયના ભરેલું. અને અગાધ મહા-પાંડિત્યના પરિચયને કરાવનારું એવું વચન સાંભળીને તે બધા વિરોધ કરવા આચેલા વિદ્વાનો તો સ્તબ્ધજન બની ગયા. પછી કેટલીક વારે પરસ્પર એક-બીજાના મોંઠા સામું જોતા થકા આખરે ગમે તેમ કરીને પણ એક-બીજાના કાનમાં કહી-સમજાવીને, કેટલાક પંડિતોને ઉત્તેજન આપીને આગળ કર્યા. તેમાંથી એક પંડિતે માંડ માંડ ધીરજ રાખીને સભામાં સ્વામીના પ્રત્યે આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“ જો કે અમારે પૂછવાના પ્રશ્નો તો બીજા ઘણા છે, પરંતુ-તેમાં તમારા સમગ્રદાયને માટે અમારો પ્રથમ મુખ્ય આશ્લેષ એ છે કે-તમારે પ્રવર્તાવેલા સમગ્રદાયમાં પ્રમાણ શું છે ? અને તમારા ઇષ્ટદેવ શ્રીસ્વામિનારાયણ તે સર્વેશ્વર છે એમ તમે માનોછો, તો તેમાં પણ શું પ્રમાણ છે ? ”

“ આવા મોટા સમારંભ પ્રમાણે મોટા મોટા પંડિતો બહો કે કેવાય શાસ્ત્ર-સંગ્રહી અતિ ગહન રહસ્યરૂપ પ્રશ્નો પૂછશે.” એમ સંઘળા પ્રેક્ષક લોકો ધારતા હતા. પરંતુ-કેવળ પામર-વિમુખ માણસોને બાગોડ કરનારા અને કેવળ ઇર્ષ્યા દ્વેષથીજ દગ્ધ અંતઃકરણવાળા વિદ્વાનોએ પૂછેલા પ્રશ્નો આવા નિઃસાર અને સામાન્ય હતા. તો પણ સભામાં જોવા-સાંભળવા માટે ભેગા થયેલા પ્રેક્ષક લોકોને તે વિદ્વાનોના પ્રશ્ન કેવળ અજ્ઞાનમૂળક દ્રેષપૂર્ણ છે. એમ જણાવતા થકા સમર્થ સદ્ગુરુ શ્રીનિત્યાનંદસ્વામીએ-“ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને લક્ષિતપ્રધાન એવા પોતાનો સમગ્રદાય સનાતન સંસ્થાસ્થિર છે. અને તેમાં પ્રતિપાદન કરેલા ધર્મ-જ્ઞાનાદિક સર્વ સિદ્ધાન્તો સનાતન વેદમૂળકજ છે. તેમજ સ્વોપાસ્ય ઇષ્ટદેવ-શ્રીસ્વામિનારાયણ સર્વકારણ, સર્વાન્તર્યામી, પરાતપર, પરબ્રહ્મ, સાક્ષાત્

સર્વાવતારી પ્રગટ પુરુષોત્તમ શ્રીવાસુદેવજ છે.” એમ વેદાદિક સગ્ગ્રંથોનાં પ્રમાણોએ સહિત યથાર્થ રીતે સિદ્ધ કરીને તે પંડિતોના સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર યથાર્થપણે આપ્યા. (આ પ્રસંગનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. પરંતુ અહીં આં સ્વામીના જીવનવૃત્તનોજ પ્રસંગ હોવાથી વિસ્તાર થઇ જવાની બીકે સંક્ષેપથી જણાવ્યો છે. માટે જણાસુઓએ તે સમ્પ્રદાયના વિદ્વાન સંતોના મુખથી જાણી લેવે.)

ખરું છે કે—

“શ્રુતિ સ્મૃતિ અને પંચરાત્ર. એ સમ્પ્રદાય જેમણે મુખ્ય પ્રમાણ ઇષ્ટ માનેલાં છે. તેમના સમ્પ્રદાયની અપ્રમાણતાની શંકાજ કોણ કરી શકે? અર્થાત્ કોઇ ન કરે. અને તેમ છતાં જે વિરોધની શંકા લાવેછે. તો તે કેવળ તેના અજ્ઞાનનોજ વિદ્વાસમાત્ર છે, એમ જાણવું. કેમ કે—સ્વસમ્પ્રદાયના સહુસ્યાર્થને જાણનારા સિદ્ધાન્તીઓએ શ્રુતિ-સ્મૃતિને અનુકૂળ સત્તર્કનો સમાશ્રય કરીને સર્વ વાક્યોનો અવિરોધથી સમન્વય (સ્વસિદ્ધાન્તને અનુકૂળ એક અખંડ વાક્યાર્થ કરવો) કરેલો હોવાથી તેમાં આવતી સર્વ શંકાઓનો નિરાસ કરવામાં આવેલોજ હોયછે.”

આ પ્રમાણે ઉદ્ભવ-સમ્પ્રદાયની સનાતન-વેદમૂળકતાઅને સર્વશ્રેષ્ઠતા શ્રુતિસ્મૃતિનાં પ્રબળ પ્રમાણ-વચનોથી સલામાં પ્રતિપાદન કરતા એવા પ્રબળ પ્રતાપી મહાપુરુષ નિત્યાનંદમુનિના, મોટા મોટા વિદ્વાનોથી પણ પરાભવ ન કરી શકાય એવા સત્તર્કરૂપ તરંગોના વેગવાળા અરુણસિતપણે વહેતા ગંભીર વાક્યપ્રવાહમાં એક ક્ષણમાત્ર પણ ટકી શકવાને માટે તે સર્વ પંડિતો શક્તિમાન થયા નહિ. અને સર્વથા સ્તબ્ધ બની જઇને મૌનજ થઇ ગયા. ત્યારે કેટલાક સુક્ષ્મ પંડિતોએ વિતંડાવાદને નિરર્થક સમજીને પછી જણાસુભાવથી વેદાન્તવિચારનો પૂર્વપક્ષરૂપે આરંભ કર્યો.

તેમાં વલ્લભ-સમ્પ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણે—“બ્રહ્મ જ પોતે “एकोઽહં બહુ સ્વામ પ્રજાયેય.” એ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિ પ્રમાણે સ્વરૂપથીજ પરિણામ પામીને જીવ-ઇન્દ્રિયાદિક રૂપે થાયછે. અને તેજ પોતે સંસૃતિને પામેછે. અને તે જીવ-ઇન્દ્રિયાદિકને ત્યારે “અહં બ્રહ્માસ્મિ” એવું અપરોક્ષાનુભવરૂપ વાસ્તવિક જ્ઞાન થાયછે, ત્યારે પાછા પોતે અસ્માદ્ભૂત થઇ જાયછે.”

આવા તેમના સિદ્ધાન્તને અનુકૂળ એવાં પ્રમાણ વાક્યોથી પરિણામવાદને તેઓ સિદ્ધ કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે પરિણામવાદને સ્વામીએ ઉપનિષદોને અનુકૂળ અને બ્રહ્મસૂત્રોના સ્વસિદ્ધાન્તને અનુસારે અર્થ કરવામાં પરમ સહાયક અને ઉપકારક એવા સત્તર્કવાદથી અશ્વશ્ચ: ગમૂળ ખંડન કરીને, શ્રીમદુદ્ભવ સમ્પ્રદાયને અભિમત એવા ઉપનિષદોના પરમ સહુસ્યરૂપ સ્વસિદ્ધાન્તને સમગ્ર વેદવ્યૂહના શિરોલાગરૂપ વેદાન્તમાં નિર્ણાયકપણે સ્વરસતાથી અને અરુણતાથી નિર્ગતિત થતો. અને અનુપપત્તિનો લેશ પણ જેમાં સંલગ્તો નથી, એવો એક અખંડવાક્યાથ રૂપે સર્વથા સુસંગત છે. એમ અત્યંત દ્રઢતાથી પ્રતિપાદન કર્યું. અને તેમાં સમગ્ર-ચિત્ અચિત્ વસ્તુમાત્ર પરબ્રહ્મવું

શરીર છે. અને પરમાત્મા પોતે સ્વેતર-સમસ્ત ચિત્ અચિત-અક્ષરથી આરંભીને સ્તમ્ભ પર્યન્ત સર્વના શેષી, શરીરી, નિર્ધતા અને પ્રેરક છે. માટે તે પરમાત્મા સ્વશરીરભૂત ચિત્ અચિત વસ્તુમાનથી વિશિષ્ટ એવા અદ્વિતીય સ્વરૂપ હોવાથી “વિશિષ્ટાદ્વૈત” એમ કહેવાય છે. અને એજ “વિશિષ્ટાદ્વૈત” સ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રસ્થાનત્રીપ્રતિપાદ્ય પરમ તત્ત્વરૂપ છે. એમ સલામાં બાહેર કહ્યું.

આ પ્રમાણે સ્વામીનાં જંભીર અને સત્સિદ્ધાન્તપ્રતિપાદક દ્રઢતા ભરેલાં વચનો સાંભળીને તે સામા આવેલા પંડિતોનો તો ગર્વજ ટળી ગયો. અને પછી કંઈ પણ નહિ બોલતાં નીચું મુખ સખીને સલામાંથી એક બીજાની પાછળ ચાલવા મંડ્યા. અને પોતાના મનના દુષ્ટ મનોરથો મનમાંજ રહી ગયા. ત્યારે સ્વામીએ ફરીથી તે પંડિતોને કહ્યું કે-“પંડિતો! જો આપને કોઈ પણ શાસ્ત્રીય ત્રિપયમાં ચર્ચા કરીને વિજય મેળવવાની ઇચ્છા હોય, અગર તો કોઈ પણ શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્ત બાણુવાની ઇચ્છા હોય, તો તે વિચારીને સુખેથી પાછા પધારજો. !” આવાં વચન સાંભળીને તે પંડિતો સ્વામીને છૂતવાની ઇચ્છાથી આવેલા તેના પ્રત્યુત્તરમાં આવાં આશ્લેષ વચનો સાંભળવાનો પ્રસંગ સ્વપ્ને પણ નહિ ધારેલો તે પ્રાપ્ત થવાથી અતિશયજ સજ્જ પામીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. આ પ્રમાણે સ્વામીએ પોતાના પ્રબળ પ્રતાપથી સર્વ વિરોધીઓનો પરાજય કરીને ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયની વિજય પતાકા જગતભરમાં ફરકાવી અને ઇષ્ટદેવ શ્રીસહજનંદસ્વામીનો ઉત્કર્ષ સાથે વિજય જગતમાં પ્રવર્તાવ્યો. અને સલામાં શ્રીસહજનંદસ્વામીને જય પોકારાવ્યો.

ઉમરેઠમાં શંકરાચાર્ય

હવે-આ પ્રમાણે જેમ જેમ આ સમ્પ્રદાય પોતાના અતૌકિક પ્રભાવથી વૃદ્ધિ પામીને સર્વત્ર ફેલાવા લાગ્યો. તેમ તેમ આ સમ્પ્રદાયના વિરોધીઓ કેટલાક ને ઘણા સમયથી કેવળ આચાર્ય પદનું મિથ્યા અભિમાન લઈને ફરનારા એવા મિથ્યા ગુરૂઓ હતા. તે આ સમ્પ્રદાયનો ઉત્કર્ષ સહન ન થઈ શકવાથી અસૂચાને લીધે. અને જગદ્ગુરૂ એવા મિથ્યા નામના મિથ્યા આદંબરના દુરભિમાનને લીધે મદોન્મત થયેલા હોવાથી ઘણા દ્વેષપૂર્વક અતિ અસૂચા કરવા લાગ્યા. અને હરકોઈ રીતે આ સમ્પ્રદાયની જડ ઉખેડવાને માટે કટિબદ્ધ થયા હતા. તેમાંના-જગદ્ગુરૂ એવું નામ પોતાનુંજ અમાધારણુ (રજીસ્ટર) માનનારા. અને કોઈક એક મહત્તું અધિપતિ પદ મેળવીને શંકરાચાર્ય એવા નામથી લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા એવા એક અદ્વૈતમતાવલમ્બી આચાર્ય ઉમરેઠમાં આવીને પોતાની અસૂચાનો પ્રકાશ કરીને સમ્પ્રદાયની ખોટી ખોટી નિન્દા કરીને સત્સંગનો વિદ્વેષ કરવા લાગ્યા. અને તે પોતે મધ્યસ્થ પંડિત જનોને રાખીને શાસ્ત્રચર્ચા કરીને તો ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયના સિદ્ધાન્તનું ખંડન કરવામાં પોતાનું અસામર્થ્ય બાણી ગયેલા હોવાથી સલા કરવાનો માર્ગ છોડી દઈને, ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયના આશ્રિત સ્વધર્મનિષ્ઠ ચત્સંગિ પ્રાક્ષણ-જનોને કલેશ પમાડવામાંજ પોતાના રાગદ્વેષનું પરિણામ લાવીને પોતાની ખટપટના પ્રભાવે ઉમરેઠના પ્રાક્ષણ સત્સંગિજનોને જ્ઞાતિજનોની મહાયાત્રાથી બાળાકારે જ્ઞાતિથી

બહિષ્કાર કરાવીને દરેક વ્યવહારમાં ગુરુકેલી ઉપી કરીને ક્લેશ પમાડવા લાગ્યા. અને કેવળ પામર જનોને ઉચિત એવી અતિ મુદ્ર પ્રવૃત્તિ આરંભીને દાણુ ક્લેશ કંઠમાં કરવા લાગ્યા. જ્ઞાતિબહિષ્કાર પામેલા સત્સંગિ ગ્રાહણજનોએ તેમજ અનેક તટસ્થ સમજનોએ પણ બહિષ્કારનું કારણ પૂછવા છતાં તેનો કાંઈ સાચો સંતોષકારક જવાબ આપ્યો નહિ. અને ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયમાં સલા સમક્ષ શાસ્ત્રીય આક્ષેપ કરવા માટે તો અસમર્થ હોવાથી સલા ભરવાના પ્રસંગને તો અંગીકારજ કરે નહિ. અને કેવળ પોતાની સ્વચ્છન્દતાને અવલંબીને લોળા જ્ઞાતિજનોને ભરમાવીને પોતાની ઇર્ષ્યા અસૂયાનો પ્રકાશ કરીને આ પ્રમાણે સમજનોને અનુચિત એવી કેવળ પામરપ્રવૃત્તિ ચલાવતા હતાં.

આ સઘળું વૃત્તાન્ત સાંભળીને અને સત્સંગિ વિપ્રજનોને આવી પહેલો અસહ્ય ક્લેશ જાણીને પરમ કૃપાળુ નિત્યાનંદસ્વામી જોકદમ તે ક્લેશ શમાવીને શ્રીમદુદ્ભવસમ્પ્રદાયને શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તરૂપે સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધ કરવાને માટે અને મિથ્યા આરંભરના મિથ્યા કોલાહાલથી મિથ્યા બની બેઠેલા શંકરાચાર્યને તેમના મિથ્યા સિદ્ધાન્તનું ભાન કરાવીને શ્રીસહજાનંદસ્વામિસમ્પ્રવર્તિત શ્રીમદુદ્ભવસમ્પ્રદાયના સત્સિદ્ધાન્તને સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વ સમ્બંધાત્મસમ્મત છે, એમ સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના શિષ્યમંડળે સહિત તુરતજ ઉમરેક પધાર્યા. અને ત્યાં આખા નગરમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું કે—“અમે હમણાં વિદ્વાનોની મહા-સભામાં અમારા શ્રીમદુદ્ભવસમ્પ્રદાયને સશસ્ત્ર અને સર્વોપરિ છે. એમ સિદ્ધ કરવાને માટે આગ્યા છીએ. તો એ વિષયમાં જેમને વાદ-વિવાદ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે સમય નક્કી કરીને બરોબર કરાવેલા સમય પ્રમાણે આવવું. અમે દરેકનો ઉત્તર આપીને અમારા સમ્પ્રદાયને સર્વ-શ્રેષ્ઠ સિદ્ધ કરવા આહીંઆં તૈયાર રહેલા છીએ” આ સમાચાર સાંભળીને શંકરાચાર્ય પોતે સભામાં તો શાસ્ત્રીય વિચાર કરીને કાંઈ કરી શકે તેમ હતુંજ નહિ, તેથી સભામાં આવવાનો વિચાર નહિ કરતાં લોળા આગેવાન જ્ઞાતિજનોને લોળવી ભરમાવીને કેવળ જ્ઞાતિકોલાહલજ પોતાની લાગવગના બળથી વધારવા લાગ્યા.

હવે સ્વામીએ પોતેજ પોતાના શ્રીમદુદ્ભવસમ્પ્રદાયનું સમર્થન કરવાની ઇચ્છાથી સ્વસંપ્રદાયની નિન્દા કરનાર અને સભામાં આવીને શાસ્ત્રાર્થ કરવાની તાકાત સિવાયના એવા શંકરાચાર્યના સ્થાનમાં પોતેજ ‘પરસદનનિવિષ્ઠઃ કો ન યાતિ લણ્ણત્ત્વમ્’ ‘જોલાવ્યા સિવાય પરસ્થાનમાં જવું તે સર્વથા અનુચિત છે.’ એમ જાણુવા છતાં પણ પોતાના સમ્પ્રદાયના રક્ષણ અને ઉત્કર્ષ માટે, તેમજ-સત્સંગિજનોનો ક્લેશ શમાવીને તેમના સર્વના મનમાં આનંદ થવાને માટે, જવુંજ જોઈએ એમ નિશ્ચય કરીને પોતાના ભગવદાનંદાદિક શિષ્યમંડળે સહિત શંકરાચાર્યના સ્થાનમાં જઈને તેમની સમક્ષ-માંજ પોતાનો સમ્પ્રદાય સમગ્રાણુ સશસ્ત્ર અને સર્વોપરિ સનાતન સમ્બંધા-ત્મસિદ્ધ છે. એમ દ્રઢતાથી પ્રતિપાદન કર્યું. અને મહાપ્રતાપી સ્વામીએ તે સમયમાં શંકરાચાર્યને અતિ ગંભીરનાથી આક્ષેપપૂર્વક કહ્યું કે—“આવા મુર્ખ પામર જનોને

ભરમાવવાનો આ વિષય નથી, આતો શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્ત વિચાર છે. માટે આ અમારા સિદ્ધાન્તમાં તમને જે કોઈ આશ્ચર્ય કરવાની બુદ્ધિ કે શક્તિ હોય તો તે સુખેથી કરો ? અમે તેનું સમાધાન કરીને અમારા સમ્પ્રદાયને સચ્છાત્ત્વસમ્મત અને સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધ કરવાને માટે તૈયાર છીએ. અને આ સર્વ શ્રોતાઓ તટસ્થ અને સમજુ છે. તે તુલના કરશે. માટે પામર-જનપરિજ્ઞામકે કેવળ વાકકોલાહળને છોડી દઈને શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તનો વિચાર ચલાવો !” આ પ્રમાણે સ્વામીએ કહીને પોતાના સમ્પ્રદાયને સચ્છાત્ત્વનાં પ્રમાણ વચનોથી સનાતન સચ્છાત્ત્વસમ્મત સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધ કરીને સ્થાપન-પ્રતિપાદન કર્યો. ત્યારે તે શંકરાચાર્ય શાસ્ત્રીય વિચારમાં તો કોઈ મહત્ત્વની બાબતમાં વિચાર ચલાવી નહિ શકતાં, કેટલાક સામાન્ય વ્યવહાર અયોગ્ય આશ્ચર્યો કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે આશ્ચર્યોનો તો સ્વામીએ તુરતજ પોતાના સત્તર્કસમ્પન્ન બુદ્ધિબળથી પરિહાર-સમાધાન કરી નાખ્યો. અને સ્વામીએ તે સમયમાં પ્રસંગપ્રાપ્ત-સ્વસિદ્ધાન્તના સ્થાપન પ્રસંગે. અદ્વૈત મતમાં છુપ-છાંદના સ્વરૂપની માન્યતાના સંબંધમાં કેટલાક એવા અપરિહાર્ય આશ્ચર્યો કર્યા, કે જેનું સમાધાન સ્વસંપ્રદાયનું પણ પુરેપુરું સિદ્ધાન્તરહસ્ય નહિ બળુતા હોવાથી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ યથાયોગ્ય કોઈ રીતે કરી શક્યાજ નહિ. અને કેવળ શંકરાચાર્યના પદનેજ (શરી-રશોભાથી) શોભાડનારા તે શંકરાચાર્ય સર્વથા પરાજીત થઈને મૌનજ બની ગયા. અને પછી સ્વામીનો પ્રભાવ અને પોતાનો પરાજય સહન નહિ થઈ શકવાથી લગ્ગ પામીને તે રાત્રિએજ ત્યાંથી છાના માના પલાયન કરી ગયા. અને પછી તો સર્વ જ્ઞાતિકોલાહલ પણ શાન્ત થઈ ગયો. અને સર્વ મુમુક્ષુ અને હૃદાસુ જનોએ શ્રીમદ્બુદ્ધવસમ્પ્રદાયનો સમાશ્રય કર્યો અને પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરનાં દેશ્વામીની ભક્તિ ઉપાસના કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે પરમ એકાન્તિક મહાસુકતરાજ પ્રબળપ્રતાપી શ્રીનિત્યાનંદસ્વામી પોતાનું કાર્ય વિવિધપણે સમ્પાદન કરીને પોતે પાછા સ્વસ્થાન-વડતાલમાં પધાર્યા.

ત્યાં-વડતાલમાં રહીને ભગવદાનંદાદિક શિષ્યોને શચ્છાત્ત્વ પઠન-પાઠન કરાવતા અને સમ્પ્રદાયના સર્વ વિરોધીઓનો સર્વથા પરાજય કરીને શ્રીમદ્બુદ્ધવ સમ્પ્રદાયની અદ્વિતીય સેવા કરતા થકા. પ્રગટ પ્રભુ શ્રીહરના પરમાનુગ્રહભાજન એવા એ નિત્યાનંદ-દેશ્વામી સર્વ મુનિમંડળમાં અતિશય માન્યતમ અને પૂજ્યતમભાવને પામ્યા હતા. અને શ્રીહરિ પણ હંમેશાં સ્વામીના તરફ માનભાવ રાખતા હતા. અને અતિ આદરભાવથી નિરંતર સ્વામીનું સન્માન કરીને સર્વ સંતમંડળમાં અગ્રગણ્ય માનતા હતા.

વડતાલમાં વેદાન્તાચાર્ય—

કોઈક સમયમાં ભગવાન શ્રીહરિ વૃત્તાલય પધાર્યા હતા. અને ત્યાં સર્વ ભક્ત જનો તથા સદ્ગુમંડળ પણ ભેગું થયું હતું. તે સમયમાં અદ્વૈતજ્ઞતાવલ્મ્બી વેદાન્તાચાર્ય નામે પ્રસિદ્ધ થઈને ફરનારો કોઈ એક દાક્ષિણાટ્ય બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. અને તે

પોતે શાંકર-ભાષ્યાદિક અદ્વત-મતના અન્યો ભણેલો હતો. અને વિદ્યાના મદથી અતિ અભિમાની થઈને પોતાને એક આચાર્ય તરીકે મનાવતો હતો. તે પોતે ભગવાન શ્રીહરિ સર્વ સદ્ગુણોએ સંહિત મલામાં ન્યાં વિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યો. ત્યારે શ્રીહરિ ભગવાને તેને વિદ્વાન પ્રાદ્યણ બાળીને સભામાં માન આપીને સત્કાર કર્યો.

પણ-તે તો પોતે “વિદ્યા વિવાદાય” એમ માનનારો બળ-પંડિત હોવાથી વિદ્યાના દુરભિમાનને લીધે ભગવાન શ્રીહરિની સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેમાં ભગવાને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવામાં તો પોતાની શક્તિ પહોંચી નહિ. પછી ગમે તેમ યદ્વા તદ્વા બકવાદ કરવા લાગ્યો. તો પણ પરમ કૃપાળુ ભગવાન શ્રીહરિએ તેને વિદ્વાન બાળીને અપમાન નહિ કરતાં શાન્તિથી અદ્વૈતમતમાં કેટલાક પશ્ચો પૂછ્યા. તેમાં મુખ્યત્વે ચર્ચાનો વિષય એ હતો કે-“અક્ષરસ્વરૂપ જે પરબ્રહ્મ છે તે ક્ષરભાવ પામ્યા સિવાય જીવ-રૂપે કેવી રીતે થઈ શકે. અને ક્ષરભાવ પામેછે, એમ કહેવાથી અક્ષરસ્વરૂપમાં બાધ આવેછે. ક્ષરણુ કે-ક્ષરભાવને પામે તે અક્ષર ન કહેવાય. અને ક્ષરભાવને પામ્યા સિવાય એ અદ્વિતીય બ્રહ્મને જીવભાવ ન કહેવાય.” માટે પ્રશ્નોના ચર્ચા ઉત્તર આપો! એમ શ્રીહરિએ યુક્તિથી અદ્વૈત વિષયમાં પૂછવાથી તેનો ઉત્તર પોતે વેદાન્તાચાર્ય આપી શક્યો નહિ. અને “બદ્ધ-મુક્ત એવી અવસ્થાલેદને લીધે એમાં બે ભેદ છે.” એમ કહીને ગોટા વાળ્યા. અને મૌન થઈ ગયો. પછી દિડ્મૂઠ જેવો બનીને ગભરાઈ ગયો. પરંતુ-શ્રીહરિ ભગવાને તો તેને કંઈ પણ નહિ કહેતાં તેનું સન્માન કરીને માનભેર વળાવ્યો. પરંતુ-સ્વભાવથીજ દુરાત્મા એવો તે મૂર્ખો આગળ જઈને પોતાના મળતા અનુયાયિઓમાં ગમે તેમ બકવાદ કરીને શ્રીહરિની નિન્દા કરીને પોતાનું પાંડિત્ય જણાવવા લાગ્યો. અને શ્રીહરિના સમ્પ્રદાય વિષે અને સિદ્ધાન્ત વિષે પણ ગમે તેમ અચાચ્ચ શબ્દો બોલવા લાગ્યો. પણ કોઈ મૂર્ખ માણસ જેમ-સૂર્ય સામી ધુળ નાખે તે પોતાનીજ આંખમાં પડે. તેમ તેને પણ બન્યું. કેમ કે-આ બધું તેનું દુષ્ટપણું ન્યાયે નિત્યાનન્દસ્વામીના જણવામાં આવ્યું, કે તુરતજ સ્વામી પોતાના ઇષ્ટદેવ અને સ્વાભિમત સત્સિદ્ધાન્તનું દ્વંષણ સહન નહિ કરી શકતા થકા તેની પાછળ ગયા. અને “આ દુષ્ટાત્મા માનને પાત્રજ નથી.” એમ ધારીને તેને નડીયાદથી પાછા વડતાલમાં શ્રીહરિની પાસે લઈ આવ્યા. અને સભામાંજ અનેક મોટા મોટા સદ્ગુણો અને પંડિતોની સમક્ષમાં તેની મૂર્ખ-પંડિતતા પ્રકાશ કરીને અને વેદાન્તાચાર્ય એવું મિથ્યા નામ ધારીને ફરતો હતો. તે બધું તેનું, પોકળ સમાજમાં ઉઘાડું પાડીને તેનો સર્વથા પરાજય કર્યો. તેથી તે મિથ્યા વેદાન્તાચાર્ય તે સભામાંથી કોઈક નિમિત્ત લઈને ઉડીને એકદમ નાશીજ ગયો. આ પ્રમાણે સ્વામીએ પોતાના પ્રભાવથી સમ્પ્રદાયના દ્વેષી એવા તે મિથ્યા નામધારી વેદાન્તાચાર્યનો પરાજય કરીને સમ્પ્રદાયની સમુજ્જવલ કીર્તિમાં ઘણુંજ વધારો કર્યો હતો. આ સભાનો પ્રસંગ વડતાલ ગામમાં ગામથી યશ્વિમ ભાગમાં

ગંગાજળીઆ નામે કુવાવાળા ક્ષેત્રમાં બન્યો હતો. આ કથાનો પ્રસંગ શ્રીહરિલીલામૃત, શ્રીહરિચરિત્ર, તથા ભકતચિન્તામણિ એ વિગેરે સમ્પ્રદાયના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોમાંથી વિસ્તારથી બાણી લેવો.

વળી એક સમયે રામનવમીના ઉચ્ચ ઉપર જુનાગઢના હેમન્તસિંહ રાજા વિગેરે ભકતજનોની પ્રાર્થનાથી શ્રીહરિ જુનાગઢ પધારતા હતા ત્યારે સ્વામીને પણ શ્રીહરિએ પોતાની સાથેજ રાખ્યા હતા. અને ત્યાં-જુનાગઢમાં તે નગરના સર્વ લોકોએ બહુજ પ્રશંસા કરેલું શ્રીહરિનું અમાનુષ્ય અલૌકિક ચરિત્ર તે દેશના અધિપતિ જુનાગઢના નવાબ સાહેબ શ્રીજહાદ્દરસિંહજીએ સાંભળીને ભગવાન શ્રીહરિને પોતાના રાજભુવનમાં પધરાવીને શ્રીહરિની મહાપૂજા કરવાની ઇચ્છાથી પોતાના અમાત્ય તથા હેમન્તસિંહજી વિગેરે ખાનગી કાર્યભારીઓને આજ્ઞા કરી કે- “આ કાર્ય તમારે યથાર્થ રીતે કરવું અને તે કાર્યમાં તમારે સાવધાન વર્તવું.”

હવે-આ બધું બાણીને ત્યાંના નાગર જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણો રાજ્યમાં કાર્યભાર કરનારા અને નવાબ સાહેબની પાસેજ અખંડ રહેનારા એવા કેટલાક હતા. તે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને વિષે અને તેમના સમ્પ્રદાયને વિષે પણ બહુજ અસૂયાવાળા હતા. તેથી વખતો વખત સમ્પ્રદાયનો દ્વેષજ કરતા હતા અને તેમાં વળી આ શ્રીહરિને રાજસન્માનનો પ્રસંગ બન્યો તેથી તે નાગર લોકો અંતરમાં બહુજ બળી ઉઠ્યા. અને બેવડા દ્વેષાત્રિધી દબ્ધ અંતઃકરણવાળા તે નાગર લોકોએ રાજસભામાં શ્રીસ્વામિનારાયણ-સમ્પ્રદાયનો પરાભવ કરવાનું મનમાં ગુપ્ત રાખીને ઉપરથી સમ્પ્રદાય તરફ આદરભાવ બતાવીને અને નવાબ સરકારને પણ ખોટું ખોટું સમજાવીને તે ગામના એક ઘણાજ વાચાળ અને પંડિતમન્ય-મહામૂર્ખ નરસિંહ-પંડ્યા નામે બ્રાહ્મણને ઝરેબર પૂજાના સમયમાં રાજદરબારમાં આવવાનું શીખવાડી રાખેલું તે પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણને ત્યાં બોદાવરાવ્યો. અને મહારાજની પૂજા થતી હતી. અને નિત્યાનંદસ્વામી વિગેરે અનેક પરમહંસ-મંડળમાં શ્રીહરિ વિરાજમાન હતા. અને મહારાજા નવાબ સાહેબ મહારાજની પૂજા કરીને અને શ્રીહરિનો મહા આશ્ચર્યકારી અલૌકિક પ્રભાવ જોઈને પરમ આદરભાવથી અને વિશ્વાસભાવથી શ્રીહરિનાં દર્શન અને સમાગમનું સુખ અતુલવતા હતા. તેજ સમયમાં તે નરસિંહ પંડ્યો ત્યાં આવ્યો. અને પોતાના વાચાળ સ્વભાવ પ્રમાણે બોધરા ઉંચા સારે-“વંદે મહાપુરુષ ! તે ચરણારવિન્દમ્” એવું એક શ્લોકનું પાઠ બોલતો બોલતો સભામાં આવ્યો. તે સમયમાં તે નાગર લોકોએ નવાબ સાહેબને કહ્યું કે “આપણા ગામના નરસિંહ પંડ્યા આ સ્વામિનારાયણની સાથે ચર્ચા કરવા ઇચ્છેછે.” ત્યારે નવાબ સાહેબે કહ્યું કે ભલે થય ઘો. પછી ભગવાન શ્રીહરિએ નવાબ સરકારને કહ્યું કે-“આ અમારા નિત્યાનંદસ્વામી આ તમારા પંડ્યાના પ્રશ્નોના જવાબ આપશે. અને અમારે જવાબી ઉતાવળ છે માટે અને જઈએ છીએ.”

એમ કહીને મહારાજ દરબારમાંથી પોતાને ઉતારે પધાર્યા. અને પછી સ્વામીએ તે નર-સિંહ પંડ્યા સાથે ચર્ચા ચલાવી.—

તેમાં નરસિંહ પંડ્યાનો પ્રશ્ન એ હતો કે—લગવાનના બીજા કોઈ હસ્ત-મુગ કે મસ્તક વિગેરે અંગને નમસ્કાર કરવાનું નહિ કહેતાં આ શ્લોકમાં ચરણારવિન્દને નમસ્કાર કરવાનું કેમ કહ્યું? અને બીજા પ્રશ્ન એ હતો કે—તમે સ્વામિનારાયણને લગવાન કેમ કહે છો? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર સ્વામીએ યથાશક્તિ કર્યા કે—ચરણને નમસ્કાર કરવો તે હાસભાવને સૂચવેછે. કે—“હિ પ્રભુ અમે તમારા હાસ છીએ તેથી આપના ચરણ કમળને નમસ્કાર કરીએ છીએ” ત્યારે તે મૂર્ખ પંડ્યા હસીને કહેવા લાગ્યો કે—નહિ, નહિ, એમ નહિ. એનું કારણ એ છે કે લગવાનના બીજા અંગમાં માયા છે અને ચરણમાં માયા નથી. આવો ઉત્તર સાંભળીને સ્વામી બહુજ હસવા લાગ્યા. ત્યારે નવાળ સાહેબે સ્વામીને પૂછ્યું કે—પંડ્યાજી શું કહેછે. ત્યારે સ્વામી કહે કે—આ પંડ્યાજી એમ કહેછે કે—“ખુદાના કદમ પાક છે. અને બાકીના જુસ્સા નાપાક છે.” તે સાંભળી નવાળ સાહેબ બહુજ રીસથી કહેવા લાગ્યા કે—પંડ્યા બહુજ ખોટું બોલેછે. ખુદા તો સર્વ અંગે સર્વથા પાક-પવિત્રજ છે. એમાં વળી ત્યાગ ભાગ કહેવાયજ કેમ? તેથી પંડ્યા સભામાં ભોઠો પડી ગયો. તો પણ ધૃષ્ટદાસજીને ફરીથી કહેવા લાગ્યો કે—સ્વામીજી! તમે સ્વામિનારાયણને લગવાન માનો છો. પણ લગવાન તો એમ ન થવાય. ત્યારે સ્વામી કહે પંડ્યાજી! કેમ કહે ત્યારે લગવાન થવાય? તે કહે! ત્યારે પંડ્યા કહે કે—“જેને લગવાન થવું હોય તે નવા અંધ બનાવે અને તેને કશીના પડિતો પાસે માન્ય કરાવે. અને તે પડિતો કહે કે તમે લગવાન ખરા તો ભગવાન થઈ શકે. પરંતુ પોતાની મેળે લગવાન થવાય નહિ.” આવું તે મૂર્ખ પંડ્યાનું કહેવું સાંભળીને સ્વામી બહુજ હસવા લાગ્યા. ત્યારે નવાળ સાહેબે પૂછ્યું કે સ્વામીજી! પંડ્યા શું કહેછે, ત્યારે સ્વામી કહે—પંડ્યા એમ કહે છે કે “આ સૂર્ય છે તેને સહુ લોક મળીને જે એમ કહે કે આ સૂર્ય ખરો, તો તે સૂર્ય ખરો. નહિ તો સૂર્ય ખોટો” તે સાંભળીને નરસિંહ પંડ્યાની મૂર્ખતા જોઈને નવાળ સાહેબ બહુજ ચીડવાઈ ગયા. અને “આવા મૂર્ખને આહી કોણુ લાવ્યું?!” એમ કહીને રીસ કરીને તેને કાઢી ચુક્યો. અને પછી સ્વામીએ નવાળ સરકારને ઇશ્વરના સ્વરૂપ સંબંધી તથા તે લગવાનના અવતાર સંબંધી અને તે લગવાનની ભક્તિ ઉપાસના કરવી. એ વિગેરે ઘણીક વાર્તાઓ કરી. તે સાંભળીને નવાળ સાહેબે પોતે સ્વામીનાં બહુજ વખાણ કરીને પૂજા કરીને સન્માન પૂર્વક વળાવ્યા. પછી સ્વામી ત્યાંથી શ્રીજીની પાસે પોતાને ઉતારે આવ્યા. અને ત્યાં બનેલું સઘળું વૃત્તાન્ત શ્રીજીને કહી બતાવ્યું. તે સાંભળીને શ્રીહરિ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને પોતાના કંઠમાં રહેલા પુણ્યના હાર સ્વામીને પહેરાવ્યા. અને પ્રેમપૂર્વક ભેટીને પોતાના બંને હસ્તકમળ સ્વામીને મસ્તકે સ્થાપ્યા. અને અભયદાન આપીને મર્વત્ર વિજયી થવાનો વર આપ્યો. ત્યારે સ્વામી કહેવા લાગ્યા કે—પ્રભુ! “આ સઘળો આપનોજ અતાપ છે. અને આપજ અમારામાં રહીને સઘળું હાઈ કરેછો. અમે તો નિમિત્તમાત્ર છીએ. એ વિગેરે શ્રીહરિની ઘણીજ પ્રાર્થના કરી.

આવા મહાપ્રતાપી નિત્યાનન્દ સ્વામી દેશાન્તરમાં વિચરતા અને ક્યારેક શ્રીજીની પાસે પણ સભામાં સ્વાસદ્ધાન્તનું સમર્થન કરતા, તથા મોટા મોટા વિદ્વજ્ઞોની સભામાં પણ પ્રગટ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં સર્વશ્રેષ્ઠ ઐશ્વર્ય, તથા સર્વોપરિપાત્ર એ વિગેરે દ્રઢતાથી પ્રતિપાદન કરતા અને તેમાં વાદ-વિવાદ કરીને તેનું ખંડન કરવા આવતા સર્વ વિરોધીઓને પોતાના બુદ્ધિબળથી સન્ન કરેલા સત્કર્ત્ર અતિ લીક્ષુ બાણસમૂહથી સર્વથા પરાભવ કરીને નસાડતા થકા. શ્રીસહજાનંદસ્વામિસમ્પ્રવર્તિત શ્રીમદ્બુદ્ધવસમ્પ્રદાયના કોઈ એક જંગમ વિજયસ્તંભ-સમા આ ભૂમંડળમાં સર્વથા પ્રસિદ્ધ વર્તતા હતા. અને ઈર્ષિબળથી વૃદ્ધિ પામેલા અસુરોના ઉપદ્રવની શાન્તિને માટે, તથા પોતાના પરમ એકાંતિક ઉપાસક ભક્ત સાધુઓના પરિત્રાણ માટે, તથા એકાંતિક ધર્મના સ્થાપન માટે આ ભૂમંડળમાં પ્રગટલાવને પામેલા અક્ષર-પ્રજ્ઞધા-માધિપતિ એવા પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ ભગવાન શ્રીસહજાનંદસ્વામીના પરમાનુગ્રહપાત્ર અનેલા અને શ્રીહરિએ પોતાના દક્ષિણ બુજસમા માનેલા એવા એ નિત્યાનન્દસ્વામીએ પોતાનું સઘળું આયુષ્ય શ્રીમદ્બુદ્ધવસમ્પ્રદાયની સેવા કરીને તેના સમુત્કર્ષને માટેજ કરી મુકયું હતું. અને આવા મહાશુભોને લીધેજ શ્રીજીના માનપાત્ર એ સ્વામી સકળ સદ્ગુરૂંડળમાં સર્વમાન્ય અગ્રગણ્ય અને અગ્રપૂજ્ય થયા હતા. અને સર્વ સંતમંડળમાં તેમની ઘણીજ પ્રતિષ્ઠા વધી હતી.

ઉપાસના-વિષયમાં સ્વામીનો સદાગ્રહ અને સર્વશ્રેષ્ઠતા—

શ્રીજીના સર્વ સંતોમાં શ્રીહરિને વિષે ઉપાસના બાળતમાં સ્વામીનો અતિવાદ સાથે સદાગ્રહ સર્વધી અધિકપણે મનાતો હતો. કેમકે-પ્રગટ પ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણને વિષે સ્વામીની ભક્તિ અને અનન્યનિષ્ઠા અતિ દ્રઢ અને સર્વોપરિ હતાં. શ્રીહરિ ભગવાન પોતે સ્વામીની નિષ્ઠા અને ભક્તિ અચળ અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે એમ જાણુતા હતા, તો પણ તે બાળત સર્વને જણાવવા માટે શ્રીજી એક વખત વડતાલમાં વિરાજતા હતા તે સમયમાં મહારાજે પોતાના સ્વરૂપમહિમાની બહુજ વાર્તાઓ કર્યા પછી એક દિવસે મહારાજના સ્વરૂપના નિશ્ચયની વાર્તા લખવાના પ્રસંગે કેટલાક સંતોએ કહ્યું કે-મહારાજને બીજા અવતારની માફક સામાન્ય રીતે ભગવાન છે. એવી રીતે લખવું, કેટલાકે કહ્યું કે બુદ્ધાવતાર જેવા લખવા, એમ ત્રહુ પોત પોતાની સમજણ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. ત્યારે નિત્યાનંદ-સ્વામીએ કહ્યું કે-મહારાજને બીજા અવતાર જેવા લખાયજ કેમ? એતો “સર્વ અવતારના અવતારી સર્વકારણુ પરાત્પર સાક્ષાત્ સ્વયં પુરુષોત્તમજ છે” એમ પરસ્પર મોટો મતભેદ ઉભો થયો. સ્વયં શ્રીજી પણ સ્વામીના મતથી વિરૂદ્ધ પડ્યા. અને તેને માટે સ્વામીને ઘણા સમજાવ્યા. પરંતુ-સ્વામી તો તેમના નિશ્ચયમાં અતિ દ્રઢ પર્વતપ્રાય રહ્યા પણ બીલકુલ ડગ્યા નહિ, ત્યારે મહારાજે સ્વામીને બહુજ દુરાગ્રહી કહીને ખંડિતબહાર કર્યા. અને પોતાના અદ્વિતીય માનપત્ર મહાપુરુષને આગ્ર એકદમ તર-

છોડયા. સ્વામીએ પણ એ કસોટીમાંથી પસાર થવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરેલો હોવાથી પોતે સ્વામી સભામાં પણ ન આવે. અને પંકિતમાં જમવા પણ ન આવે. અને જેમ વનનું મૃગ હોય તેમ સર્વથી અનેસ અને એકલાજ પડી ગયા. અને નિત્યાનન્દએવા પોતાના નામ પ્રમાણે-નિત્યસ્વરૂપ એવા સ્વસ્વરૂપમાં નિમગ્ન રહીને નિત્ય-પરમાત્મા શ્રીહરિના અખંડ ધ્યાન લજનમાં અને ઉપામનામાંજ આનંદ માનતા વિચરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે સાત દિવસ સુધી લાગત ચાલ્યું પણ મહારાજે સ્વામીને બોલાવ્યા પણ નહિ. પછી આઠમે દિવસે સર્વાન્તરાત્રા પ્રભુ શ્રીહરિએ સ્વામીને પોતેજ સભામાં બોલાવીને સ્વામીની પૂજા કરીને શુભાળનો હાર પહેરાવ્યો. અને સર્વને કહ્યું કે "હે પરમહંસો ! આ નિત્યાનન્દસ્વામીનો અમે આટલો અનાદર કરીને અપમાન કર્યું અને અમે પોતે સમજાવ્યા છતાં તે પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહ્યા. માટે આ નિત્યાનન્દસ્વામીની સમજણ તે સર્વોપરિ છે. "અને ઉપાસકે તો આવાજ હોવા જોઈએ." માટે તમારે સર્વને એ સ્વામી સમજેછે તેમ સમજવું. અને એમનો સમાગમ કરીને પોતાની કસર ટાળવી. અને અમે તો જાણી જોઈનેજ બીજાઓને સમજાવવા માટે સ્વામીની પરીક્ષા કરી છે, કે-આટલું છતાં પણ તે પોતાના અગાધારણ ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ઉત્તમ ભક્તિ, તથા અમારા સ્વરૂપમાં ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયની સર્વોપરિ દ્રઢતા, તથા અમારી આજ્ઞાનું અનુપાલન કરવું. એમાં એક આણુ જેટલી પણ ન્યૂનતા નથી માટે એજ સર્વ સદ્ગુણોમાં અગ્રેસર છે. અને એ કારણથીજ આ નિત્યાનન્દસ્વામીને અમે અમારા દક્ષિણ ભુજને તુલ્ય માનીએ છીએ. અને તમારે સર્વને પણ એમને એ પ્રમાણે આદરથી માનવા અને એમની આજ્ઞામાં વર્તવું.

આ બધું વૃત્તાન્ત જોઈને તે સમયમાં નિષ્કુળાનંદસ્વામીએ સભામાં ઉભા થઈ હાથ જોડીને મહારાજના પ્રત્યે કહ્યું કે-

"મહારાજ ! ધન્ય છે નિત્યાનન્દસ્વામીને કે આપે આટલી બધી કસોટી કરી, તો પણ તે પોતાના નિશ્ચયમાંથી ડગ્યા નહિ. અને અમારી બધાની સમજણમાં એ વાત ન આવી. અને સ્વામીએ તમારો મહિમા યથાર્થ જાણ્યો. અને આટલા દિવસ અમારા મનમાં એમ સંકલ્પ થતો હતો કે મહારાજ નિત્યાનન્દસ્વામીને હમેશાં કેમ પોતાનો પ્રસાદ અને વસ્ત્ર અલંકાર આપતા હશે ? અને એમનુંજ આટલું બધું સન્માન કેમ કરતા હશે ? પણ એ વાર્તાનો મર્મ આજ અમને સર્વને સમજાયો. માટે એ નિત્યાનન્દસ્વામી તો આ જગતમાં એકજ અદ્વિતીય મહાપુરૂષ છે. અને એમના જેવા બીજા કોઈ હોજ નહિ. એમ અમને સર્વને આજ સમજાયું."

~ અર્ચનું પ્રતિનિધિત્વ ~

મહારાજે વડતાલમાં જ્યારે બને આચાર્યની સ્થાપના કરી. અને દેશવિભાગ કરી આપ્યા. ત્યારે મહારાજે નિત્યાનન્દસ્વામીને કહ્યું કે-"સ્વામી ! આ રઘુવીરજીને અને

અયોધ્યાપ્રસાદજીને અમે અમારી ગાદી આપી તે ઠીક ક્યું ને ?” ત્યારે સ્વામી કહે—
 “મહારાજ! આપ તો સર્વજ્ઞ છો, તેજે કરેા તે અમારા કલ્યાણને માટે ઠીકજ
 કરેા. અમને એમાં શંકા થાયજ કેમ ? આ તો આપના પુત્ર છે અને વળી
 સર્વ સદ્ગુણસ્મર્યન્ન છે. માટે અમારા સર્વની રક્ષા કરીને અમને અનેક
 પ્રકારનું સુખ આપશેજ, અને અમે તો આપના દાસાનુદાસ છીએ,
 માટે આપની આજ્ઞા એજ અમારે સર્વથા શિરસા વન્દ્ય છે.”

આ પ્રમાણે સ્વામીનાં વચન સાંભળીને મહારાજ બહુજ પ્રસન્ન થયા. અને રઘુવી-
 રજી મહારાજનો હાથ નિત્યાનન્દસ્વામીના હાથમાં સોંપ્યો. અને ભલામણ કરીને કહ્યું
 કે—“સ્વામી ! તમારે વડતાલની ગાદીનો પક્ષ રાખીને સત્સંગમાં આચ્ચા-
 ર્ય પદની સંપૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા વધારવી” એ શ્રીજીના વચનને અવલંબીને સ્વામીએ
 પોતાના જીવન પર્યન્ત સત્સંગની પ્રતિષ્ઠા વધારવા માટે અને શ્રીસ્વામિનારાયણના
 આચાર્યની જગત્કલરમાં સર્વશ્રેષ્ઠતા સ્થાપવા માટે એક ક્ષણ પણ વિરામ નહિ પામતાં
 ભગીરથ પ્રયત્નથી પોતે એજ કાર્ય સિદ્ધ કર્યું હતું. સ્વામીને એ કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં તે
 વખતે જે મુશ્કેલીઓ હતી, તેનું આ સ્થળે વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે. કેમકે તે સમ-
 થમાં નવા સ્થપાતા અને સર્વશ્રેષ્ઠ મનાતા આ સમ્રાટાચના વિરોધીઓ હરકોઈ રીતે આ
 સમ્રાટાચને તોડી પાડવા કટિબદ્ધ થયા હતા. અને તેને માટે અમઠાવાઠ, ઉમરેઠ, જુનાગઢ,
 ખંભાત, નવાનગર અને વડોદરા, એ વિગેરે અનેક સ્થળોમાં અનેક પ્રકારની અટપટો
 ઉભી કરીને, વલ્લભાચાર્ય અને શંકરાચાર્ય વિગેરે મતવાદીઓનું તે સમયમાં અતિ
 પ્રાબલ્ય હોવાથી, આ સમ્રાટાચના ધર્મતેજ સામે તેમનું ધર્મતેજ આંધુ થઈ ગયું હતું.
 તેથી ન્યાં ત્યાંથી ભાડુતી પડિતો મેળવીને અથવા જ્ઞાતિના આગેવાનોને ભોળવી ભર-
 માવીને પણ આ સમ્રાટાચને મૂળમાંથીજ ઉખેડીને છિન્ન લિન્ન કરવાના સતત પ્રયાસો
 ચાલુજ હતા. પરંતુ સ્વામી—ઇષ્ટદેવ શ્રીસ્વામિનારાયણના પ્રતાપથી ગમે તેવા પડિતોને
 અનંત મતવાદીઓને પણ એક ક્ષણમાંજ પરાસ્ત કરી દેતા. અને એટલા એટલા પ્રચર પિદ્ધાન
 વકતાઓ અને મહાપુરૂષો પણ સ્વામીની અસ્પૃશ્ય વાગધારા અને બુદ્ધિપ્રભાવ જોઈને
 મુકતકંઠેજ સ્વામીનાં વખાણ કરતા થકા—“જેતા યઃ પવિત્રતાનાં જગતિ વિવદતાં વેવ-
 ત્તાચાર્યવક્તા” એ સ્વામીના સ્તુતિપદમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્વામીને દેવતાચાર્ય—બૃહસ્પ-
 તિની ઉપમા આપીને સ્વામીની પાસે નમી પડતા. અને વંદન કરતા.

સ્વામીનું શિષ્યમંડળ—

સ્વામીની સાથે હમેશાં સવાસો સંતોનું મંડળ કરતું. તેમાં ભગવદાનન્દસ્વામી
 વિગેરે સાઠ સંતો સ્વામીના મુખ્ય શિષ્યો હતા. અને બાકીના કેટલાક સંતો સ્વામીની
 પાસે ભણવા માટે રહેતા હતા. સ્વામીના મુખ્ય શિષ્યોમાં—ભગવદાનન્દસ્વામી, શૂન્યાતી-
 તાનંદસ્વામી, ભૂમાનંદસ્વામી, પવિત્રાનંદસ્વામી, પ્રજ્ઞાનંદસ્વામી, શિવાનંદસ્વામી,
 કપિસેથરાનંદસ્વામી, દહરાનંદસ્વામી, કૃષ્ણજીવનદાસજીસ્વામી, એ વિગેરે અનેક મહાપુરૂષો

સત્સંગમાં અતિ પ્રસિદ્ધ યથાસ્વી અને તેજસ્વી પુરૂષો મનાય છે. અને તે મહાપુરૂષોનાં યથાસ્વી કાર્યો સમ્પ્રદાયમાં અદ્યાપિ પ્રસિદ્ધ કીર્તિસ્તમ્ભસમાં જોવા-જણવામાં આવે છે.

ભગવદાનંદસ્વામી—અમદાવાદના છપ્પનલોગ વખતે, તથા નગરમાં ગોસ્વામી સાથે ચર્ચા વખતે, એ વિગેરે અનેક પ્રસંગે સ્વામીની સાથે હતા. અને એક પ્રખર વિદ્વાન વક્તા તરીકે સ્વામીને પરમ સહાયક અને સ્વામીના પરમ કૃપાપાત્ર મુખ્ય શિષ્ય હતા. તેમજ નાંદોદ વિગેરે અનેક સ્થળોમાં ભગવદાનંદસ્વામીએ એકલા જઈને પણ ત્યાં સમ્પ્રદાયનો સમુત્કર્ષ વધાર્યો હતો. અને અદ્વિતીય વક્તા તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. વચનામૃતોમાં પણ એમના પ્રશ્ન અતિ ગંભીર અને મહત્વના જોવામાં આવે છે. અને પ્ર. પ્ર. ના ૭૮મા વચનામૃતમાં મહારાજે તેમને સંતમંડળમાં મોટા સ્થાપ્યા હતા. અને કોઈએ અપમાન ન કરવું એમ ભલામણ કરી હતી. જુઓ—વચનામૃત—પ્ર. પ્ર. ૭૮॥

“તે સુનિર્નાં વચન સાંભળીને શ્રીજીમહારાજ અતિશય રાજી થયા. અને આત્માનંદસ્વામી તથા યોગાનંદસ્વામી તથા ભગવદાનંદસ્વામી તથા શિવાનંદસ્વામી એ ચાર જણને રાજી થઈને હૃદયને વિષે ચરણારવિંદ દીધાં. અને એમ બોલ્યા જે—મહાનુભાવાનંદસ્વામી આદિક જે મોટા છે. તે જોળા આ ચાર પણ છે. માટે એમનું કોઈને અપમાન કરવા દેશે! માં એમ મુક્તાનંદસ્વામી આદિક જે મોટા સાધુ તેમને ભલામણ કરીને શ્રીજીમહારાજ જય સચ્ચિદાનંદ કહીને પોતાને ઉતારે જમવા પધાર્યા.”

શૂન્યાતીતાનંદસ્વામી—પોતે શ્રીજીમહારાજની સેવામાં ૧૭ વરસ સાથે રહ્યા હતા. અને શ્રીજીની સેવા કરીને શ્રીજીના પરમ કૃપાપાત્ર બન્યા હતા. અને પરમ સાત્ત્વિકમૂર્તિ આદર્શ સાધુ હતા. તેમણે મુરતનું મંદિર કરાવીને ત્યાંના સત્સંગને સારી રીતે સમુજાવણ કરીને સમ્પ્રદાયની અમૂલ્ય સેવા કરી છે. અને મુરતમાં તેમનો મહિમા અદ્યાપિ પણ ત્યાંના ભક્તજનો મુક્તકંઠે વખાણે છે. સ્વામીએ દેહોત્સવ પણ મુરતમાં જ કર્યો હતો. અને નિત્યાનંદસ્વામીના પરમાનુચકલાજન હતા. અને સ્વામીની સેવામાં પોતે અગ્રગણ્ય હતા.

પવિત્રાનંદસ્વામી—પોતે એક મહાપ્રતાપી પ્રબુદ્ધ પ્રખર વિદ્વાન હતા. અને ધ-ધુ-આ-શ્રીભગવત્પ્રસાદજી મહારાજના સમયમાં તેઓ અગ્રગણ્ય સદ્ગુરુ હતા. વડતાલનો સલામંડપ અને વડોદરાનું મંદિર એ જાંને કાર્યો સ્વામીના કીર્તિસ્તમ્ભસમાં સત્સંગમાં અતિ પ્રસિદ્ધ મનાય છે. સ્વામી પોતે સત્સંગની મર્યાદા ગ્રાયવવામાં અને સાધુઓનું ગૌરવ વધારવામાં ધણાજ આગ્રહી અને ઉત્સાહી હતા. મમય આગ્ર્યે આચાર્ય—મહારાજશ્રીને પણ સત્સંગની મર્યાદાનો ભંગ ન થાય તેને માટે વખતો વખત સૂચના કરવામાં પોતે આગળ પડતા. અને નિઃસ્તાયી મચોટ સ્પષ્ટ કહી દેતા.

ભૂમાનંદસ્વામી—પોતે બહુજ ભણ અને શ્રીજીની લીલાઓની વાર્તાઓ કરવામાં અદ્વિતીય હતા. સ્વામીને કંઠ બહુજ ઉચ્ચ અને ગંભીર તેમજ મધુર અને પ્રિય હતો.

૧. મહારાજશ્રી શ્રીવિત્તીલાલજી મહારાજે જેવા અતિલીલામય સંદર્ભમાં વચોના અર્થોન-

વાઘજીભાઈની સાથે આ સ્વામીનો સંવાદ વડતાલમાં હરિમંડપમાં થયેલો તે અતિ પ્રસિદ્ધ અને સહુ કોઈના બાલુવામાં છેજ. સ્વામી પોતે શ્રીજીના ચરિત્રામૃતથી સંસારમાં પીડા પામતા પ્રાણીઓને શાન્તિ આપીને ભવશેષ ટાળવામાં જેમ સમર્થ હતા. તેમ સ્થૂળ દેહના વ્યાધિઓ ટાળવામાં પણ નિપુણ હતા. તેમના અતુલવી ઔષધિપ્રયોગો હજુ પણ ઘણાજ મહત્વના અને તુરંતજ આરામ આપે એવા ચમત્કારી જણાય છે.

શ્રીધરાનંદસ્વામી—પોતે પરમ ભાગવતસંત હતા. શ્રીજીનાં સમગ્ર વચનામૃતો તેમને કંઠાગ્ર-મુખપાઠ હતાં. અને શરીર તેમજ કપડાંની સ્વચ્છતાનો નિયમ તો તેમનો આદર્શભૂત હતો. ઠાસરામાં સ્વામીએ અલૌકિક પ્રતાપ જણાવીને સહુને આગળથી કહેવા પ્રમાણેજ બરેબર તેજ વખતે શ્રીજીનાં દર્શન પામીને તેમની સાથે બ્રહ્મ પુર ધામમાં હસતા હસતા પધારી ગયા હતા. તેમના દેહોત્સર્ગના સ્થાનમાં ઘોટેા કરેલો છે. અને ઠાસરા ગામમાં તેમનો મહિમા અद्याપિ મુક્તકંઠે ગવાય છે. આવા મહાપ્રતાપી હતા.

કૃષ્ણજીવનદાસજી સ્વામી—પોતે નિત્યાનંદસ્વામીની પાસેજ વિદ્યા ભણવાનો આરંભ કરીને સ્વામીના કૃપાપાત્ર બન્યા હતા. અને પછી શૂન્યાતીતાનંદસ્વામીના શિષ્ય થઈને રહ્યા હતા. સુરત—મંદિરના કામકાજમાં અને સેવા કરાવવામાં શૂન્યાતીતાનંદસ્વામીને પરમ સહાયરૂપ હતા. અને તેઓ ઘણું ખર્ચ સુરત-મંદિરમાંજ રહેતા. અને ધ-ધુ-આચાર્યવર્થ શ્રીવિહારીલાલજી મહારાજના સમયમાં મુખ્ય સર્વમાન્ય સદ્ગુરુપદે વિરાજમાન હતા. અને સ્વામી પોતે સલાજીત હતા. અને યુક્તિવાદમાં પરમ નિપુણ હતા. વાળી-કધા વાંચવી, વાતાંઓ કરવી, વાદીઓનો પ્રશ્નોત્તરથી પરાજય કરવો, તેમજ હુમેશાં આનંદી અને રમુજી વર્તવું, તથા મૃદંગ બજાવવો, ઉચ્છવ કરવો, એ વિગેરેમાં સ્વામીની અદ્વિતીય નિપુણતા વખણાતી હતી. સ્વામીએ સુરતમાં દેહોત્સર્ગ કર્યો ત્યારે સુરતના સત્સંગીઓના સ્વામી તરફના અત્યંત પૂજ્યભાવ અને આદરભાવને લીધે અતિશય બેહોશલાલી સાથે ઘણીજ શોભા થઈ હતી. અને હજારે હજાર ભાવિક સત્સંગીઓ સ્વામીની રમશાનયાત્રામાં ઉચ્છવ કરતા આવ્યા હતા. અद्याપિ પણ સુરતમાં અને આખા સત્સંગમાં તેમની સમુજ્જવળ કીર્તિ મુક્તકંઠે ગવાતી સાંભળવામાં આવે છે.

આ બધા ઉપરાંત સ્વામીએ આ શ્રીહરિદિગ્વિજય ગ્રંથ ઉપર ગ્રંથકર્તા સ્વામીના અભિપ્રાય પ્રમાણે “વિજયાર્થપ્રકાશિકા” નામે સંસ્કૃત ભાષામાં મહાટીકા રચીને ગ્રંથનો સત્ય અભિપ્રાય સમજાવવામાં અતિ સરળતા કરી આપી છે.

તેમજ—શાણ્ડિલ્યમુનિપ્રણીત ભકિતસૂત્ર ઉપર નિત્યાનંદસ્વામીએ રચેલા બાંધ્યની “મક્તિતત્ત્વપ્રકાશિકા” નામે વિસ્તૃત ટીકારૂપ સમગ્રદાયમાં ભકિતમાર્ગને અતિ ઉપકારક મહાગ્રંથ રચીને સમગ્રદાયના ગીર્વાણ-વાર્ધન્ય સાહિત્યમાં અતિ ઉત્તમ વધારો કર્યો છે.

આ બંને ટીકાઓ કેટલી વિદ્વત્તાપૂર્ણ અને ગંભીર અર્થથી ભરપૂર છે. તે તો એ ટીકા-ગ્રંથો જોવાથીજ સાક્ષર વિદ્વાનોને સાક્ષત્ થયે. અને તેનું મહત્ત્વ સમજાયે.

સ્વામીએ આ બંને ટીકાઓ તથા આ ગ્રંથના સંગ્રહલેખો રચીને સત્સંગની અમૂલ્ય સાહિત્યસેવા કરીને સત્સંગને હુમ્મેશને માટે તેમનો આભારી કર્યો છે.

એ ઉપરાંત આ સમગ્રદાયમાં પૂજ્ય પુરૂષો મનાતા એવા સદ્ગુણધારી શ્રીવામુદેવાનંદજી, આત્માનંદસ્વામી, શુકાનંદસ્વામી, ચેગાનંદસ્વામી, પ્રસાદાનંદસ્વામી, પ્ર. અચિન્ત્યાનંદજી, ણણરામદાસજી, પ્ર. અનંતાનંદજી. એ વિગેરે અનેક મહાપુરૂષો નિત્યાનંદસ્વામીની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરીને સ્વામીનો અનુગ્રહ મેળવીને સ્વામીના પરમ કૃપાપાત્ર થઈને સત્સંગમાં સર્વમાન્ય અગ્રગણ્ય પૂજ્યપદને પામી ગયા છે.

ગૃહસ્થ શિષ્યમંડળ—

સ્વામીના ગૃહસ્થ શિષ્યોમાં પણ શ્રીજીના અનન્ય ભક્તરાજ બોટાદના શેઠશ્રી શિવલાલભાઈ, શૈવકાના દરબારશ્રી કમ્બાભાઈ, ખંભાતના કૃષ્ણરામભાઈ, વડોદરાના સરકાર શ્રીસયાજીરાવ મહારાજ, નાડપંત નાના, નાથભક્ત, ત્ર્યમ્બકનાથ શાસ્ત્રી, લોળાનાથ શાસ્ત્રી, રામચંદ્ર વૈદ્ય, શોભારામ શાસ્ત્રી, એ વિગેરે અનેક પ્રસિદ્ધ પુરૂષો સ્વામીના કૃપાપાત્ર મુખ્ય શિષ્યો હતા. અને સ્વામીના અનુગ્રહ-પ્રસાદથી શ્રેષ્ઠ પદવીને પામ્યા હતા.

શ્રીજીનાં વચનામૃતોનો સંગ્રહ—

શ્રીજી મહારાજ હુમ્મેશાં સભામાં જે જે વાર્તાઓ કરતા તે વાર્તાઓનો સંગ્રહ મુખ્યત્વે ચાર સદ્ગુણી કરતા. અને તે સર્વ સંગ્રહમાંથી સ્વામી પોતે મહારાજના અભિપ્રાય પ્રમાણે એક મંથરૂપે પુસ્તક તૈયાર કરાવતા. અને તે શુકાનંદસ્વામી પાસે લખાવી શોધાવીને તૈયાર રખાવતા. આ વચનામૃતોનો સંગ્રહ સમગ્રદાયના આધ્યાત્મિક માહિત્યમાં અગ્રગણ્ય સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વમાન્ય મનાય છે. શ્રીહરિ પોતે પણ એ પુસ્તક ક્યારેક ક્યારેક મંગાવીને સભામાં વંચાવતા અને પોતાની પરા વાણી પોતેજ સમજાવતા. જુઓ—વચનામૃત “અને તે સમયમાં વચનામૃતનું પુસ્તક નિત્યાનંદસ્વામીએ લખાવીને શ્રીજીમહારાજને આપ્યું. પછી તે પુસ્તકને જોઈને બહુરાજી થયા.” લેખાતું—સાતમું. આ પ્રમાણે વચનામૃતમાંજ એ વાર્તા લખેલી છે. આ વચનામૃતોનો સંગ્રહ તથા સંખ્યા તથા વિષયવિભાગ એ વિગેરે શ્રીજીની વિદ્યમાનતામાંજ સદ્ગુણીએ નિશ્ચિત કરેલું છે. અને મંસ્કૃતલક્ષ્યામાં ચત્તાનંદમુનિએ સુધાસિન્ધુ નામે રચેલા ગ્રંથમાં પણ એ પ્રમાણેજ જોવામાં આવે છે. માટે તેમાં પાછળથી કોઈ વધારો કે સુધારો કરે તો તે સર્વમાન્ય ગણાય નહિ. એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

શ્રીજીની પ્રાસાદિક વસ્તુઓનો સંગ્રહ—

શ્રીજીની પાસે સ્વામી હુમેશાં કથા કરતા, ત્યારે શ્રીજી પ્રમત્ત થઈને સ્વામીને પોતાનો પ્રાસાદિક પોષાક આપતા ક્યારેક શ્રીજી અતિ પ્રસન્ન થઈને સ્વામીને પોતાના ચરણોની મુદ્રા-છાપ વસ્ત્ર-ઉપર અથવા કાગળ ઉપર પાડી આપતા. આ સઘળી વસ્તુઓ

સ્વામી હું મેશાં સંગ્રહ કરીને સાચવી રાખતા. વળી-એક વખતે દોઈક રામાનુજ સમ્પ્રદાયના એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ વડતાલમાં સર્વ સંતોને લણાવવા માટે રહેતા હતા. તેમની પાસે તેમના ગુરૂનો કૌપીનનો આડળંધ જોવામાં આવ્યો. અને તેના સ્પર્શથી પ્રસાદીભૂત જળનું હું મેશાં તે પ્રાશન કરતા. તે સ્વામીના દેખવામાં આવ્યું. તેથી સ્વામીને વિશેષ દ્રઢતા થઈ. અને પછી તે પ્રસાદીની દરેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ અવશ્ય સારી રીતે કરવા માંડ્યો. સમ્પ્રદાયમાં સ્વામીની પાસે પ્રસાદીની વસ્તુઓનો સંગ્રહ બેટલા પ્રમાણમાં હતો તેટલો બીજા સંતો પાસે લાગ્યેજ હશે. એ સત્સંગમાં સર્વજનસાક્ષિક પ્રસિદ્ધ છે. અને વડતાલમાં અક્ષર લુપ્તનમાં તથા ગઢડામાં દરવાજા ઉપરના સ્થાનમાં જે પ્રાસાદિક વસ્તુઓનો સંગ્રહ જોવામાં આવેછે. તે ઘણો ખરો સ્વામી પાસેનોજ છે.

ગઢપુરમાં શ્રીજીના સમાધિસ્થાન ઉપર મંદિરનિર્માણ—

ગઢપુરમાં શ્રીજીના સમાધિસ્થાન ઉપર સ્વામીએ મોટું શિખરબંધ મંદિર કરાવીને શ્રીજીએ પોતાને પૂજવા આપેલી પાદુકાઓ તેમાં પધરાવી હતી. અને તેજ મંદિરમાં પાછળથી ધ. ધુ. શ્રીવિહારીલાલજીમહારાજે સંવત્ ૧૯૪૯ માં અતિ મોટો યજ્ઞ—મહોત્સવ કરીને ઇચ્છારામજી મહારાજ તથા શ્રીરઘુવીરજી મહારાજ સાથે શ્રીધનશ્યામ નામે શ્રીજીની પ્રતિમા સ્થાપન કરીછે. આ સ્થાન શ્રીજીનું એક અદ્વિતીય સ્મારક તરીકે જગન્નાથપુરી કરતાં પણ અધિક મહિમાવાળું મનાયછે. અને કરં વરસે હજારો અને લાખો હરિજનો એ સ્થાનના દર્શનનો લાભ લેછે.

સ્વામીની સાહિત્ય સેવા-અન્યો—

સ્વામીએ સમ્પ્રદાયની સર્વ પ્રકારની સેવા કરવામાં અગ્રભાગ લીધેલો હોવાથી તેમનો સાહિત્યસેવામાં પણ સર્વોપરિ અને સર્વમાન્ય અગ્રગણ્ય ભાગ જોવામાં આવેછે.

સ્વામીએ શિક્ષાપત્રીની શુભરાતી ટીકા કરેલી છે, જે ટીકા મૂળ શિક્ષાપત્રી જેટલીજ સમ્પ્રદાયમાં પ્રમાણભૂત મનાય છે.

આ શ્રીહરિદિગ્વિજય મહાઅન્ય જેમાં શ્રીહરિનો સમ્પૂર્ણ મહિમા અને સત્સિદ્ધાન્તમાં ઉપયોગી તત્ત્વનિર્ણયના અનેક વિષયો વર્ણન કરેલા છે. અને પોતાના ઇષ્ટદેવનો દિગ્વિજય પણ અસ્તિ વર્ણન આથે યથાર્થ રીતે વર્ણન કર્યો છે.

શાંદિલયસૂત્ર ઉપર રચેલું બ્રાહ્મ્ય, જેમાં સ્વામિમત લક્ષિતમાર્ગના તત્ત્વનો યથાર્થ નિર્ણય છે. અને એ લક્ષિતમાર્ગજ સર્વ દર્શનશાસ્ત્રો પૈકી વેદાન્ત-ઉપનિષદોને માન્ય સર્વોપરિ સત્સિદ્ધાન્ત છે એમ તાત્ત્વિક રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

શ્રીહરિકવચ આ સ્તોત્ર સ્વામીએ નારાયણકવચની પદ્ધતિએ શ્રીજીના પરમ ઉપાસક લક્ષ્મણને નિરંતર જપ અનુષ્ઠાન કરવામાં અતિ ઉપયોગી અને સ્વરક્ષણ કરવાના પરમ સાત્ત્વિક ઉપાયરૂપ રચેલું છે.

હનુમત્કવચ-ભગવાનના પરમ ભક્તાચેસર શ્રીહનુમાનજીની પ્રાર્થનારૂપ અને સ્વરક્ષા કરવાના પરમ સાત્ત્વિક સાધનરૂપ અને ઉપાયરૂપ છે.

દશમસ્કંધ-ભાગવત-આ ગુજરાતી ટીકા સમ્પ્રદાયના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે વ્યાસજીના અભિપ્રાયને અનુસારે સ્વામીએ રચેલી છે.

પંચમસ્કંધ-ભાગવત-આ ગુજરાતી ટીકા પણ જોગ પ્રમાણે છે. અને આ બે સ્કંધો શ્રીહરિએ ઇદ્રશાસ્ત્રમાં ભક્તિશાસ્ત્ર અને યોગશાસ્ત્રરૂપ માનેલા છે.

વિદૂરનીતિ-મહાભારતમાં ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાને પરમ શાન્તિના ઉપાયભૂત આ અદ્ભુત નીતિ સાક્ષાત્ વિદૂરજીએ કહેલી છે. તેનો ગુજરાતી અનુવાદ છે.

ભગવદ્ગીતા-મહાભારતમાં સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાના પરમ સખા અર્જુનને તત્ત્વજ્ઞાનના અખૂટ ભંડારરૂપ આ મહાગ્રન્થ ઉપદેશ કરેલો છે. તેનો ગુર્જર ભાષામાં સરલ અને સરસ અનુવાદ છે.

કપિલગીતા-ભાગવત તૃતીય-સ્કંધમાં કપિલદેવ ભગવાને સ્વમાતા દેવહૂતિને કરેલા સદુપદેશરૂપ આ મહા અમૂલ્ય સરલ યોગોપદેશરૂપ શ્રેષ્ઠ ગ્રન્થ છે.

ગુણવિભાગ-ભાગવત-એકાદશ સ્કંધમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વભક્ત ઉદ્ધવજીને કરેલો અમૂલ્ય અતિ ઉપયોગી આ ઉપદેશામૃત છે.

વૈકુંઠદર્શન-ભગવદ્દામની પ્રાપ્તિનો સન્માર્ગદર્શક અતિ ઉપયોગી મહત્ત્વનો આ પ્રબન્ધ સ્વામીએ સુમુક્તઓના હિત માટે રચેલો છે.

અવતારચરિત્ર-રામકૃષ્ણાદિક અવતારોથી કરેલા અનેક દિવ્ય ચરિત્રોના સંગ્રહસમુદાયરૂપ આ અતિ ઉપયોગી ગ્રન્થ છે.

નિબંધમશુદ્ધિ-સત્સંગિજીવન-તૃતીય પ્રકરણમાં બ્રહ્માનંદમુનિના પૂછવાથી શ્રીહરિએ બ્રહ્મચર્યનિબંધ સ્વભક્તોને સ્વમહાવ્રતની રક્ષાના અમૂલ્ય ઉપાયરૂપ અને સ્વભક્તોને પરમ આશીર્વાદરૂપ ઉપદેશ અને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ એક અધ્યાત્માત્મક નાનકડો ગ્રન્થ છે.

આ ઉપરાંત સ્વામીએ સંસ્કૃત ભાષામાં રૂચિરાષ્ટક વિગેરે અનેક છુટક સ્તોત્રો પણ રચેલાં છે.

મહામુનિ મુક્તાનંદસ્વામીએ આરંભેલું ધર્માધ્યાન પણ મુક્તાનંદસ્વામીને શરીરે અશક્તિ વધવાથી સ્વામી લગ્ન થકતા નહોતા તો પણ શ્રીજીની આજ્ઞાનો ભંગ થવાનો ભય લાગવાથી લગ્નવાનું છોડતા નહિ, પછી નિત્યાનંદસ્વામીએ કહ્યું કે સ્વામી! હવે તમે લગ્નવાનો પ્રયાસ કરશો નહિ. અને હું તમારો સંકલ્પ સમ્પૂર્ણ કરીશ. અને તમે શ્રીજીની આજ્ઞા યથાર્થ પાલન કરી છે એમ માનજો. એમ કહીને તે ગ્રન્થ સ્વામીએ પછી સમ્પૂર્ણ કરાવ્યો હતો.

સ્વામીનો અક્ષરવાસ—

સવંત-૧૯૭૮ ની સાલમાં માગશ્વર સુદી ૮ ના રોજ સ્વામીએ આ લૌતિક દેહને ત્યાગ કરીને શ્રીહરિની પાસે અક્ષર ધામમાં જવાની ઇચ્છા કરી. ત્યારે લગવાનની ઇચ્છાથી સ્વામીના ગરીરમાં જ્વર જણાયો. તે વખતે ગોપાળાનંદસ્વામી, શુકાનંદસ્વામી, પ્ર-અખં-હાનંદજી, પ્ર-નારાયણાનંદજી, શૂન્યાતીતાનંદસ્વામી, પવિત્રાનંદસ્વામી, ભુમાનંદસ્વામી, અક્ષરાનંદસ્વામી, વિગેરે તમામ મોટા મોટા સંતો તથા આચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ, તથા અનેક હરિજનો તથા શિવાજીત્ અને રત્નજીત્ આદિક પાર્શ્વદો. એ સહુ આવીને સ્વામીની પાસે બેઠા. અને સ્વામીનો મંદવાહ અને ઉદ્વેગનીતા બેઠને સહુ અતિશય દીક્ષાગીર થવા લાગ્યા. ત્યારે સ્વામીએ સહુને ધીરજ આપીને સાન્તવના કરી. અને પછી તે સમયમાં સ્વામી આત્માનંદસ્વામીની પાસે સત્સંગિજીવનની કથા હુમ્મેશાં સવારમાં વંચાવતા હતા. તે કથા પુરી થયા પછી સ્વામીએ આચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજને કહ્યું કે—

“શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે આ ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાયના તમામ વિરોધીઓનો પરાજય કરીને સર્વ ઉપાધિ શમાવી દઈને હવે પરમ શાન્તિ સ્થાપી છે. માટે હવે આ જગતમાં તમને કોઈ ઉંચી આંગળી કહે તેમ નથી. અને આ પ્રમાણે હું માફ કાર્ય સાંગોપાંગ પૂર્ણ કરીને હવે શ્રીહરિની પાસે પ્રદ્વ-ધામમાં જઈ છું. હવે-તમને મારે એક વાર્તા એ કહેવાની છે કે-શ્રીજીમહારાજે તમને આ સમ્પ્રદાય સોંપ્યો છે. માટે તમે કોઈનો તિરસ્કાર ક્યારેય ન કરશો. અને મન મોટું-ઉદાર રાખીને સર્વ સંત હરિજનોને રાજી રાખશો. અને આપ કોઈ કાર્યમાં નિમિત્ત થઈને કોઈની અપ્રીતિ ન લેશો. અને કોઈનો કંઈ અપરાધ હોય તો તેનો ન્યાય-નિર્ણય સંતોના પંથ પાસે કરાવજો. અને તમને કોઈ કંઈ કહેવા આવે તો દીક્ષામાં દયા લાવીને તે સાંભળજો. અને દીનજન ઉપર દયાવાળા થજો. અને કોઈનો અદ્ય-સ્વદ્ય દોષ-અપરાધ હોય તો મોટું મન રાખીને ક્ષમા કરીને દર શુભર કરજો.”

એ વિગેરે મદુપદેશ કરીને સહુને ધીરજ આપીને સ્વામીએ કહ્યું કે—“મેં મારાથી જનતી તમારી અને સત્સંગી સેવા કરી છે. હવે મારી ઇચ્છા શ્રીહરિની પાસે પ્રદ્વ-ધામમાં જવાની છે. માટે આપ સર્વ રાજી થઈને મને રજા આપો !”

આવું વજપાત સમાન સ્વામીનું વચન માંભાળીને રઘુવીરજી મહારાજ વિગેરે સહુ ધરણી ઉપર ઠગી પડ્યા. અને મુચ્છીવસ્ત્રા પામીને બેસાન થઈ ગયા. પછી સ્વામી સહુને ધીરજ આપીને કહેવા લાગ્યા કે—“આપ સહુ ધીરજ રાખો. અને શ્રીજી-મહારાજ તમારી સર્વની રક્ષા કરશે. શ્રીજી-મહારાજ સત્સંગમાં પ્રત્યક્ષ વિરાજે છે. માટે તે આપણને મુકીને ક્યાંઈ દૂર ગયા નથી. વળી-આ શિશુપત્રી છે તે શ્રીજીમહારાજનું પ્રગ્વક્ષ

સ્વરૂપ છે. અને તે આપણે સર્વને પરમ પૂજ્ય માનવા યોગ્ય છે. શિક્ષાપત્રીને જમાડીને આપણે જમીએ છીએ. માટે તમે સહુ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તજો. અને શ્રીજીને અખંડ પાસેજ રહ્યા છે એમ માનીને ભજન કરજો અને સંભારજો. એ શિક્ષાપત્રીમાં સઘળાં સચ્ચાઓનો સાર શ્રીજી મહારાજે આપ્યો છે. માટે એ શિક્ષાપત્રીને તુલ્ય ખીજું કોઈ શાસ્ત્ર છેજ નહિ. વળી એ શિક્ષાપત્રીમાંજ મહારાજે લખ્યું છે કે—“આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તે, તે અમારો છે. અને એ પ્રમાણે ન વર્તે તે અમારા સમ્પ્રદાય થકી બાહેર-વિષુખ છે.” માટે તમે સહુ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણેજ વર્તજો ! અને એ શિક્ષાપત્રીનું વચન પળાશે ત્યાં સુધીજ મનુષ્યોનું કલ્યાણ થશે. એમ નિશ્ચે જાણજો !”

આ પ્રમાણે સ્વામી પોતાની છેલ્લી ઘડી સુધી પણ સહુને સહુપદેશ આપીને ધીરજ આપીને મૈાન રહ્યા. તે સમયે શુકાનંદસ્વામીએ સત્સંગિજીવન અન્ધની ટીકા કરવા માંડેલી તેમાં પ્રથમ પ્રકરણની ટીકા તૈયાર થઈ હતી. તે લાવીને સ્વામીને બતાવી. અને પુસ્તક સ્વામીની આગળ સુક્યું. વળી-જોપાળાનંદસ્વામીએ પ્રજ્ઞસૂત્રનું ભાષ્ય તથા ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદનું ભાષ્ય રચ્યું હતું તે પુસ્તક લાવીને સ્વામીને બતાવ્યું. આ બંને પુસ્તક ભેંધને સ્વામી બહુજ પ્રસન્ન થયા. અને પછી તે બંને પુસ્તકની સ્વામીએ પૂજા કરી. અને તે બંને સ્વામીનાં વખાણ કરીને ધન્યવાદ આપ્યો. એમ કરતાં બે દિવસ વીત્યા. અને પછી એકાદશીને દિવસે સ્વામી સિદ્ધાસન વાળી ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિના ધ્યાનમાં નિમગ્ન થયા. કે તેજ સમયમાં એક મોટો તેજનો સમૂહ જણાયો અને તેમાં શ્રીજીમહારાજ દિવ્ય વિમાને સહિત હજારો સુકતગણોએ સેવેલા સહુના જોવામાં આવ્યા. પછી સ્વામી પોતે મહુને જયસ્વામિનારાયણ કહીને શ્રીહરિની સાથે દિવ્ય વિમાનમાં બેસીને હમતા હમતા પ્રજ્ઞધામમાં પધારી ગયા.

આ પ્રમાણે સ્વામી પોતે આ સમ્પ્રદાયની સેવા કરવામાં પોતાનું છેલ્લી ઘડી સુધીનું સમગ્ર જીવન સમર્પીને શ્રીજીની આજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન કરીને પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ થતાં આ સત્સંગને બહોલો સુકીને પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિની પાસે પહોંચી ગયા. પછી સ્વામીના શિષ્યોએ સ્વામીના મૃત શરીરને ચંદન અને પીપળાના કાષ્ટથી ઉગમણી બેઠકે-જ્ઞાનબાગમાં દાહક્રિયા કરી. અને સ્વામીના વિયોગથી અતિ દુઃખી દિવસો શુભરત્ન લાગ્યા. સ્વામીના સમાધિ-સ્થાન ઉપર જોટો કરીને છત્રી કરાવેલી છે. તેનાં દર્શન સર્વ ભક્તજનો સ્વામીના સ્મરણ સાથે કરેછે.

સ્વામીનાં શારીરિક સ્મરણો—

સ્વામી પોતે શરીરે બહુજ પુષ્ટ ઉન્નતસ્વરૂપ અને ગૌરવર્ણ હતા સ્વામીના બન્ને બાહુઓ ઢી ચણ મુઠી પહોંચે એવા લાંબા હતા. સ્વામીના શરીરની પ્રતિભા અતિશય પ્રતાપમયક હતી અને પ્રજ્ઞાવર્ધકથી વિવસતું સુ દર ઉન્નત અને વિશાળ લક્ષાટ, તથા પુષ્ટ અને ગૌર બન્ને કપોળ અને કમળના પત્ર સરખાં વિશાળ તેજસ્વી નેત્રો. એ વિગેરેની શોભાથી શોભાનું સ્વામીનું અદ્ભુત કલેવર અલૌકિક તેજસ્વિતાસમ્પન્ન હતું.

સ્વામીનો સ્વર પણ અતિ ગંભીર અને મંધુર હતો. સ્વામી જ્યારે ચસમાં પહેરીને સલામાં વિરાજમાન હોય ત્યારે તેમની પાસે જવું અગર કંઈ પણ કહેવું હોય તો ભલ-ભલાતી-પણ હિંમત ચાલતી નહિ. સ્વામીની પાસે મોટા મોટા વિદ્વાનોની વિદ્વત્તા પણ દબાઈ જતી અને સ્વામીની પાસે શું બોલવું તેનીજ ગમ પડતી નહિ. અમદાવાદના છપ્પન-લોગ પસંગે સ્વામીના એ અઘોરિક પ્રસાવેજ પરપ્રજ્ઞના પંડિતોનો પરાંલવ કર્યો હતો. સ્વામીના પગનાં અને હાથનાં તળાં ચક્રવીની જુલ જોવાં અને કોમળ અને રક્ત-વર્ણાં હતાં. અને વળી-સ્વામીનાં અઘળાં શરીરચિહ્નો જોતાં તે ચક્રવર્તી રાજના જેવાં હતાં. અને ખરેખર હતું પણ એમજ, કરોડો રૂપીઆની દ્રવ્યસમ્પત્તિસમ્પન્ન 'માંતાપિતાને ઘેર ગર્ભશ્રીમન્તરૂપે જન્મીને તે સઘળી સમ્પત્તિને જેમણે તૃપ્તિ માનીને લાગ કરીને પ્રગટ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને સમ્પૂર્ણ પ્રસન્ન કર્યો. અને અખૂટ અનંત દિવ્ય સમ્પત્તિના સ્વર્તંત્ર સ્વામી જન્મા, તેમનામાં આવા અદ્ભુત ગુણો અને અઘોરિક રૂપ લાવણ્ય અને તેજસ્વિતા હોય તેમાં શી નવાઈ ? શ્રીજી પોતે ઘણા વખત કહેતા કે-“હું સંતો ! આ નિત્યાનંદસ્વામીનું પ્રારબ્ધ તો ચક્રવર્તી રાજના જેવું છે. છતાં પણ આ તમારી સર્વની સાથે રહીને ભિક્ષાનું અન્ન જમે છે અને તમને ભણાવે છે અને આનંદ આપે છે તે તમારું અહો-સાગ્ય છે, એમ માનજો !!”

વ્યાસની ઉપમા—

સ્વામી પોતે વ્યાસાવતાર હતાં એમ તેમનું પાંકિત્ય અને ગુણિગણ કહેતાં હતાં, એ ઉપરથી સમગ્રદાયમાં તેમને વ્યાસ-કૃષ્ણદ્વૈપાયનના અવતાર તરીકે સહુ માને છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણનો મહિમા અને ગુણ ગાવા માટે સ્વયં વ્યાસ જન્મ્યા હતા. તેમ સર્વાવતારી શ્રીહરિના ગુણ અને મહિમા ગાવા અને વધારવા માટે પોતે અનાદિ સિદ્ધ જ્ઞાનસમ્પન્ન કોઈ અક્ષર-સુકતજ સ્વયં પુરુષોત્તમની સાથે અવતર્યા હતા. પરંતુ-ગુણ-સામ્યને લીધે સ્વામીને વ્યાસની ઉપમા અપાતી. તેમજ દેવતાચાર્ય-બૃહસ્પતિની ઉપસા પણ સ્વામીને મોટા મોટા પંડિતો આપીને સ્વામીની પાસે નમી પડતા.

આ પ્રમાણે સ્વામીના અનેક મહાગુણોનો માર આપે તેમ નથી. અને તેમનો અપાર મહિમા પણ આપણી અત્યંત માનવબુદ્ધિથી માપી શકાય તેમ નથી. માટે આપણે પણ તેમને કેટલેક નમસ્કાર કરીને શ્રીજી અને સ્વામીના સ્મરણ સાથે વિરામ પામીએ એજ યોગ્ય છે.

સત્સંગસ્વરૂપ શ્રીહરિના સેવક—

શાસ્ત્રી—કૃષ્ણસ્વરૂપદાસ.

સુ-વડતાલ.

અમને જણાવતાં આનંદ થાયછે કે—

સનાતન ધર્મધુરન્ધર આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ-શ્રીએ અમારી અરજી ધ્યાનમાં લઈને સદ્ગુરૂ શ્રીનિત્યાનન્દસ્વામીએ રચેલું ભક્તિશાસ્ત્રરૂપ—શાંદિલ્યસૂત્રનું ભાષ્ય સંસ્કૃત ટીકા તથા ગુજરાતી અનુવાદ સાથે.

તથા સદ્ગુરૂ શ્રીગોપાળાનન્દસ્વામીએ રચેલું ગીતાભાષ્ય ગુજરાતી અનુવાદ સાથે.

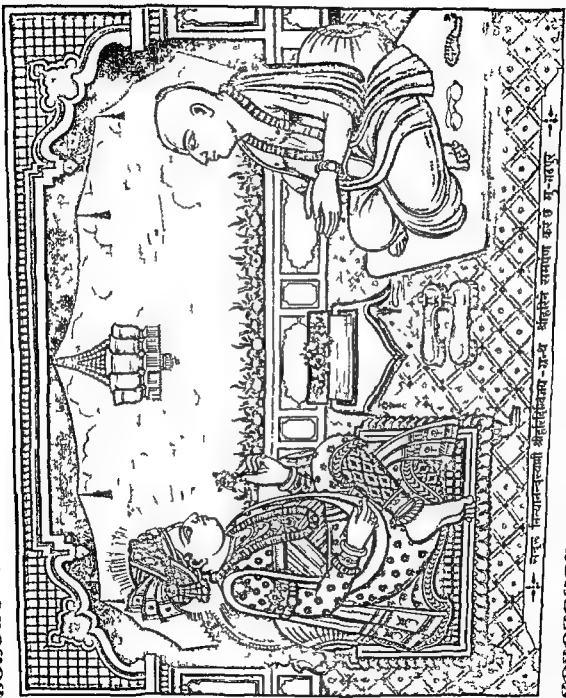
આ બંને ગ્રંથો છપાવવાને માટે વડતાલ મંદિરના સુખ્ય કોઠારી પુરાણીશ્રી ધર્મસ્વરૂપદાસજી દ્વારા “આ શ્રીહરિદિગ્વિજય ગ્રંથનું સુદ્રાપણ—કાર્ય પુરૂ થતાની સાથેજ તેના ફળરૂપેજ હોયને શું?” એમ અમને આજ્ઞા ફરીછે તે ઘણા આનંદની વાત છે. માટે અમે તેમનો ઉપકાર સાથે આભાર માનીએ છીએ.

સત્સંગનો સેવક—

કૃષ્ણસ્વરૂપદાસ.

મુ-વડતાલ.

—१— मन्त्र निर्यान्वत्पत्नी श्रीहरिदिवस्य - प्र-य श्रीहरिनि सम्पन्न करु क म-नद्वार

શ્રીસ્વામિનારાયણો વિજયંતેતરામ્

ઉલ્લાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

આવિર્ભૂય ક્ષિતૌ યઃ પરમજનિલયાદન્વવાયે ચતૂનાં
વિશ્વં વ્યામોદયન્ સ્થૈરતિમનુજસુરર્વાલીલાવિલાસેઃ ।
દુષ્ટક્ષત્રં નિહત્ય સ્થિરપદમકરોદ્ધર્મમુર્ચ્યાં સ્વકીયં
જ્ઞાનં સ્વૈકાન્તમક્તે સ્વયમુપનિદધાવુદ્ધમે નઃ સ પાયાત્ ॥૧॥

જે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ ભગવાને પોતાના પરમાકાશમાં રહેલા બ્રહ્મધામ થકી
આ પૃથ્વી ઉપર યાદવકુળમાં આવિર્ભાવ પામીને મનુષ્યોથી તેમજ દેવોથી પણ ન જની
શકે તેવાં બાળકીલાડપ વિચિત્ર ચરિત્રોથી અસુરોને વ્યામોહ કરતા થકા દુષ્ટ-અધર્મી
રાજાઓનો વિનાશ કરીને ભૂતળમાં પોતાના એકાન્તિક ધર્મને સ્થિરપદ કર્યો હતો.
અને પોતાના પરમ ભાગવતાગ્રેસર ભકતરાજ ઉદ્ધવજીને વિષે પોતાના સ્વરૂપનું
પરાત્પર જ્ઞાન પોતેજ સ્થાપન કર્યું હતું. એવા તે અમારા પરમ શુદ્ધ કૃપાળુ
પરમાત્મા શ્રીહરિ અમારું રક્ષણ કરે ! ॥ ૧ ॥

અન્યના—

આ અન્યના કર્તા મહામુનિ શ્રી નિત્યાનંદસ્વામીએ હરેક ઉલ્લાસના અંતિમ
ભાગમાં તે તે ઉલ્લાસમાં રહેલા અર્થને સંક્ષેપથી કહીને તે તે ચરિત્રના કર્તા પોતાના
ઇષ્ટ પ્રભુની જેમ પ્રાર્થના કરીછે. અને તે અંબુદ્ધૌકાત્મક “ વિશ્વમજ્જલ ” નામે
સ્તોત્ર પંચરત્ન માંહેલું એક સ્તોત્ર સમગ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે.

તેજ પ્રમાણે આ અન્યના હરેક ઉલ્લાસની ટીકાના આદિભાગમાં આ અન્યની ટીકા
રચનારા સદ્ગુરુ સ્વામી શ્રીકૃષ્ણજીવનદાસજીએ હરેક આખા ઉલ્લાસમાં રહેલા અર્થને સંક્ષેપથી
જણાવવા પૂર્વક તે તે ચરિત્રના કર્તા પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રાર્થના કરીને તેમની પ્રસન્ન
તાની ચાચના કરેલી છે. તે સ્તોત્ર આ અન્યમાં “ ઉલ્લાસાર્થસદ્ગ્રહ ” નામે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

બીજી—આ અન્યની બીજી ટીકા રચનાર આચાર્યવર્ય શ્રીભગવત્પ્રસાદજી મહારાજે
પણ કોઇક કોઇક ઉલ્લાસના આરંભમાં તેમજ અંતમાં પણ ટીકામાં સ્તુતિલોક રચેલા છે.
પરંતુ—તે સમગ્ર અન્યના હરેક ઉલ્લાસમાં નહિ હોવાથી તેનો પૃથક્ ઉદ્ધાર કર્યો નથી.

જયતુ ધમવાન્ શ્રીસ્વામિનારાયણઃ ।

॥ શ્રીહરિદિગ્વિજયઃ ॥

ગુર્જરાનુવાદસહિતઃ ।

પ્રથમ ઉલ્લાસઃ

પ્રાદુર્ભૂતમધિક્ષિતિ ક્ષણયિતું મૂમાર્દૈત્સ્યાંશજ-
ક્ષમાંશ્રદ્દેશિકદમ્ભહુર્જનચયાન્ પાતું ચ ધર્મ સતઃ ॥
મક્તૌ ધર્મત ભારમતન્ત્રમહુરધ્યામોદકુહર્તનં
ચન્દેડહં ધૂર્તમાનુષાંકંતિ પરમ્બ્રહ્મ સ્વયં શ્રીહરિમ્ ॥૧॥

(અર્થકર્તા નિત્યાનંદશુનિ સર્વ વિશ્વેની પ્રશાન્તિને માટે, શિષ્ટાચારપ્રાપ્ત-
પૂર્વના શિષ્ટ મહાપુરુષોએ આચરેલા નિયમથી પ્રાપ્ત થતું, પાતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ,
વંદન, નમસ્કાર, જ્યાલિકાંક્ષા, વિગેરે કરવારૂપ મંગળાચરણ પંદર શ્લોકથી કરેછે.

“મઙ્ગલાદીનિ મઙ્ગલમધ્યાનિ મઙ્ગલોત્તમિં ચ શાસ્ત્રાણિ પ્રથમ્ને” જે શાસ્ત્રના
આદિ ભાગમાં, મધ્ય ભાગમાં અને અન્તિમ ભાગમાં, મંગળાચરણ કરેલું હોય, તે
શાસ્ત્ર સદાય નિર્વિઘ્ને સંપૂર્ણ થઈને પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધિ પામેછે, એવી શિષ્ટ-મહાપુરુષોની
પ્રસિદ્ધ માન્યતા છે. આ મંગળાચરણનો વિચાર ઘણો મોટો અને અગત્યનો છે તો તે
ન્યાયશાસ્ત્ર વિગેરેમાંથી તેમજ શિક્ષાપત્રીલાખ્યામાંથી વિસ્તારથી જાણી લેવો. અહીંમાં
અન્ધનો વિસ્તાર થવાના ભયથી લખ્યો નથી.)

ઉલ્લાસ ૧ લો.

પૃથ્વીના ભારરૂપ એવા દૈત્યાંચથી અગત્ય થયેલા રાજાઓ અને ગુરુઓને, તેમજ
દંભ પ્રવર્તાવનારા કુષ્ટ જનોના સમૂહોને નાથ કરવાને માટે, તથા ધર્મનું અને સત્યપુરુષોનું
રક્ષણ કરવાને માટે, પૃથ્વી ઉપર ધર્મદેવ થકી ભકિતદેવીને વિષે પ્રાર્થનાવ પામેલા, સદા

સ જયતિ સદ્ગજાનન્દઃ સ્વામી સર્વાર્થસિદ્ધિદઃ સઘઃ । યન્નામસ્મૃતિમાત્રાત્પા-
પમાતોઽપિ યાતિ લયમ્ ॥૨॥ સકલસદ્ગુણસન્મણિમણ્ડનં સકલદૈવતદૈવતપૂજિતમ્ ॥
સકલદુર્મતતત્તલદયાનલં સકલપુણ્યફલં હૃદિ તં દધે ॥૩॥ સકલસિદ્ધિસમાશ્રિતપત્કજં
સકલવેદગણોદિતપૌરુષમ્ । સકલમંગલમંગલમીશ્વરં સુરુતમ્ભક્તિસુતં તમહં ભજે ॥૪॥
પ્રતાપો દ્વેરાજતે ચન્દ્રમાનુર્યદીયોદયે દુર્મતધ્વાન્તરાશિઃ । ભુવઃ સર્વતોઽપિ
દ્રવ્યદાશુ મીત્યા ગુહાઃ શિથિયે તસ્કગણાં નિપેઘ્યાઃ ॥૫॥ સ્વધર્માત્મનિષ્ઠાધિરાગેઃ
સમેતાં સ્વમાહાત્મ્યવોધોપપન્નાશ્ચ ભક્તિમ્ । સ્વભૂરિપ્રતાપેન જિત્વાઽસુરોઘાનિદ્વાઽપિ-
પ્રયત્નસ્તમીરાં નમાસિ ॥ ૬ ॥ દિવ્યમાનુષવિચિત્રચરિત્રૈરજ્યયન્નિજજનનાનધિ-
ભૂમિ । ભક્તિધર્મેમપુત્રકરુણાન્ધિર્વેદિદોઽસ્તુ સ હરિઃ સ્તતતં મે ॥ ૭ ॥
સ્વયં શ્રીકૃષ્ણો યો ભવિકસુગુણઃ સ્થેન સમિતે મુદા ન્યસ્ય સ્વીયામવર્ગમધુરે

સ્વતંત્રભૂતિ અને અસુરોને સર્વથા મોહ પમાડનારાં ચરિત્રો કરનારા એવા મનુષ્યાદૃતિ
ધારી રહેલા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ ભગવાન મારા છાંટેવ શ્રીહરિને હું વંદન કરું છું. ॥ ૧ ॥
ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારેય પુરૂષાર્થની તત્કાળ સિદ્ધિ આપનારા. અને
જેમના નામની સ્મૃતિમાત્રથી જ પાપના સમૂહો પણ નાશ પામી બાક છે. એવા શ્રીસહ-
જાનંદરવામી ભગવાન આ પૃથ્વી ઉપર જયકારી વર્તે છે. ॥૨॥ સમગ્ર જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિક
સદ્ગુણ રૂપ ભણિએને શોભાડનારા, સઘ લોકના પૂજ્ય બ્રહ્માદિક દેવોએ પણ પરમ
દેવત માનીને પૂજેલા, સમગ્ર દુષ્ટ મત રૂપ તૂલને^૧ દાવાનળની પેઠે નાશ કરનારા અને
સમગ્ર પુણ્યના ફળરૂપ એવા તે શ્રીહરિને હું મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું. ॥૩॥ સમગ્ર
સિદ્ધિઓએ જેના ચરણકમળને આશ્રય કરેલા છે, સમગ્ર વેદગણો જેનાં ચરિત્રોનું
ગાન કરે છે. સર્વ મંગળના પણ મંગળરૂપ અને સર્વના નિર્ધારતા એવા ધર્મલક્ષિતના
પુત્ર તે શ્રીહરિને હું ભજું છું. ॥૪॥ તે પ્રગટ શ્રીહરિને પ્રતાપ^૨ પ્રખર સૂર્યના જેવો
પ્રકાશે છે, જે પ્રતાપનો ઉદય થવાથી જ દુષ્ટમતવાદી દંભીઓના સમૂહરૂપ અંધકારનો
રાશિ પૃથ્વી ઉપરથી સર્વ ઠેકાણેથી બચ પામીને તત્કાળ દોડતો થકો ચોર પુરૂષોએ
આશ્રય કરવા થોડા શુદ્ધાઓમાં લીન થઈ જતો હોતો. ॥ ૫ ॥ જે શ્રીહરિએ પોતાના
અતિ પ્રબળ પ્રતાપથી અસુરોના મમૂહને છતીને, આ પૃથ્વી ઉપર સ્વધર્મ, આત્મજ્ઞાન
અને વૈરાગ્યે સહિત એવી સ્વસ્થરૂપના^૩ માહાત્મ્યજ્ઞાને સુકત એકાંતિકી લક્ષિતને વિસ્તારી
છે, તે શ્રીહરિને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૬ ॥ દિવ્ય અને માનુષ એવાં વિચિત્ર ચરિત્રોથી
પોતાના ભક્તજનોને રંજન કરતા થકો આ પૃથ્વી ઉપર લક્ષિતધર્મનું પોષણ કરનારા
અને કરણના સમુદ્ર રૂપ એવા તે શ્રીહરિ નિરંતર મને આ અંશ કરવાની
યુક્તિશક્તિ આપનારા થાઓ. ॥૭॥ પરબ્રહ્મ એવા જે સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સમગ્ર
કલ્યાણકારી શુભોદી પોતાને તુલ્ય એવા ઉદ્ભવજીને વિષે પોતાની જ્ઞાનધુરને
અતિરેહે કરીને આ લોકમા સ્થાપન કરીને પોતાના ધામમા પધારી ગયા હતા. અને
સમય આવ્યે તે ઉદ્ભવજીને પૃથ્વી ઉપર અવતાર ધારણ કરાવીને, ધર્મે સહિત પોતાની

छद्म इह ॥ अभूत्स्वस्थः काले नृपु तमघतार्थं प्रकटयन्सधर्माभिसिद्धिं रक्षां
 वितरन्तु सुबुद्धिं हरिसौ ॥ ८ ॥ विशुद्धं पातुं यो ह्यसुरगुरुतः स्वोद्धरणं
 स्वयं धर्माद्देवादजनि सकलेश्वर्यनिभृतः ॥ तुदाकालिदत्ताद्यसुरगणविध्वंसमहिमा
 पुरुषेयान् नृणामखिलभयहर्तास्तु स हि मे ॥ ९ ॥ अयोध्यावासानामतिशयितवा-
 तस्य जिलयः सद्यस्यासस्फारस्फुरितवह्विद्याऽतिपूयितः ॥ अजय्यो विद्वद्भिर्भि-
 विधमतवादैश्च सदसि स मे कृष्णस्तुप्याघ्नजजनकयोर्दिव्यगतिदः ॥ १० ॥
 समृद्धं गेहं स्वं सपदि परिहायाश्रितवनस्तपोयोगस्येभ्यो वितरितधरो
 दम्भदमनः ॥ प्रतापप्रोच्छिन्नासुरगुरुनृपाद्युत्कटमदो जयत्येष स्वामी ॥ ११ ॥
 विहितशुद्धोद्धवपथः ॥ ११ ॥ अक्षयानां कर्तुं नृपतिभिरथाद्यैरपिनैर्महानां
 नैकानामपि हरिमहानां चितनिता ॥ कृतेऽप्यभ्यासाद्यः सकलमपि योर्न
 निजदशा वितन्वन्नेच्छात् स जयति हरिः सद्गुरुवरः ॥ १२ ॥ धुरं रक्षीयां

लंकित प्रवर्तापनारा जेवा ते श्रीहरि आ अथ करवानी इडी बुद्धि भने आपो-
 ॥ ८ ॥ जे श्रीकृष्ण लगवान विशुद्ध जेवा पोताना उद्धव संप्रदायने असुरगुरु-
 थकी रक्षा करवानी भाटे पोतानां समग्र अर्थयेजे युक्त थका, धर्मदेव थकी
 स्वयं प्रगट थया, अने पोताने कलेश आपनारा क्षणीदत्तादिक असुरगणाने नाश
 करी नाजे जेवे! महिमा जेभने! ऐ, अने भनुष्येने अत्यंत प्रेमना आरुपहर्ष
 जलता जेवा ते श्रीहरि भारा समग्र लयने हरनारा थाज्यो ॥ ९ ॥ अयोध्या
 वासि भनुष्येना अत्यंत वात्सल्यना स्थान इप, अने सारे अव्यास करवांथी
 अत्यंत स्तुतपायमान थयेवी बहुत विद्याथी अतिप्रसिद्धि पाभेदा, अनेक
 भतवादि विद्वानाथी पणु सभा प्रसंगे जे न लुटी शकय जेवा, अने पोतानां
 मातापिता लंकितधर्मेने दिव्य गति आपनारा जेवा ते श्रीकृष्ण लगवान भारी
 उपर प्रसन्न थाज्यो ॥ १० ॥ सर्व समृद्धिमान पोताना घरने तत्काल त्याग
 करीने वनमां जनारा, अने त्यां अनेक तपस्वि योगिज्योने स्थित वर आपनारा,
 अने हंसानुं हंसन करनारा, स्वप्रतापथी भूजमांथी उगेडी नाथ्यो ऐ असुर-
 गुरुज्यो अने राजज्यो आदिकने उक्त भद जेभजे, अने द्रव कर्षो ऐ अतिशुद्धः
 उद्धव संप्रदाय जेभजे, जेवा ते श्री सहजानंदस्वामी जयकारी वर्ते ऐ ॥
 ॥ ११ ॥ मोटा मोटा राजज्योथी, अने घनाढ्य पुरुषोथी पणु न जानी शके तेवा
 विष्णुयाग विगेरे मोटा यज्ञो, अने जन्माष्टमी आदिक मोटा मोटा लगवान
 संवांथी अनेक उच्छवने करनारा, अने अष्टांग योगनो अव्यास कथा सिवाभूना-
 भनुष्येने पणु पोतानी धृष्टा मात्रथी समग्र यग्नियमादिक अष्टांगयोगने
 पोतानी दृष्टिथी आपनारा, जेवा सकल सद्गुरुवर्य ते श्रीहरि जयकारी वर्ते ऐ,
 ॥ १२ ॥ पोतानी धर्मधुरने पोताना जे पुत्रने विषे स्थापन करी पृथ्वी उपर
 अनातन धर्मभर्यादानी कणिकगुप थकी रक्षा करता थका, साधुपुरुषोने
 निरंतर अत्यंत गुण आपनारा, अति कृपाळु अने सकलसद्गुणोना

ધર્મ્યાં સુતયુગલ આધાય ધરણી નિજાન્ સેતૂન્ રથન્ કલિકલુપતઃ સદ્ગુણનિધિઃ ॥
 પ્રદાતા સૌહ્યનાં સતતમિદ્ધ સદ્ગુણોઽતિકરુણઃ પરમ્પ્રહૈલેકં જયતિ સ હિ
 નારાયણમુનિઃ ॥ ૧૩ ॥ પ્રોક્તો યોઽક્ષરતઃ પરાચ પરતઃ સચ્ચિત્સુહૃત્મા
 સ્વયંહ્યોતિઃ પ્રાકૃતિકૈર્ગુણૈશ્ચ રહિતઃ સ્વેચ્છામનુપ્યાકૃતિઃ ॥ નૃત્વે દિવ્યતયૈવ
 દિવ્યચરિતૈરાલક્ષિતઃ સજ્જનૈઃ સોઽયં શ્રીપુરુષોત્તમો વિતનુતાન્મદ્વુદ્ધિશર્કિ
 દ્વદામ્ ॥ ૧૪ ॥ ભાવિપ્રાણિહિતાય મન્દિરચરાણીશો વિધાપ્યાત્ર યો મૂર્તીસ્તત્ર
 નિજા અતિષ્ઠિપદમીપ્રાર્થપ્રદાઃ સેવનાત્ ॥ સર્વોત્કૃષ્ટનિજપ્રતાપવિવિતો ભૂમન્ડલે
 શ્રૂપતિયાતૈરાનતપાદ ઇષ ભગવાન્ કુર્યાત્સદા મદ્ગલમ્ ॥ ૧૫ ॥ તોપાય તસ્યાય
 તદીયપુંસાં માહાત્મ્યબોધાય ચ તસ્ય ભૂમૌ ॥ તજ્જન્મકર્માદિચરિત્રધર્મ્યં પ્રન્યં
 પ્રસાદાદ્દિતનોમિ તસ્ય ॥ ૧૬ ॥ નિત્યાનન્દેન મુનિના શ્રીહરેઃ સહચારિણા ॥
 હરિદિગ્વિજયાખ્યોઽયં મયા પ્રન્યો વિરચ્યતે ॥ ૧૭ ॥ ય હૃદ્દિ હિ રસિકા
 મુમુક્ષુભક્તાઃ પ્રકટનરાકૃતિરાધિકેશભક્તાઃ ॥ હૃદિમહિમરસેષ્વયો ભવેયુર્હરિ-
 ચરિતામૃતમત્ર તૈ પિવન્તુ ॥ ૧૮ ॥ પુરા દેવાસુરરણે તારકામય ઉલ્લવે ॥ અસુરાઃ

નિધિ એવા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પોતે એકજ શ્રીનારાયણમુનિ નામે જયકારી
 વર્તે છે. ॥૧૩॥ સર્વથી પર એવા અક્ષરપ્રકાશથી પણ જે પર છે, એમ વેદાદિક
 સંજ્ઞાઓએ કહેલા છે, સત્, ચિત્, અને આનંદમય જેનું સ્વરૂપ છે, જે સ્વયં-
 પ્રકાશ છે, પ્રકૃતિના ગુણોથી રહિત છે, અને પોતાની ઇચ્છાથી મનુષ્યાકૃતિ
 ધારી રહેલા, અને મનુષ્યપણાને વિષે પણ સત્પુરૂષોએ દિવ્ય અરિત્રા જોઈને
 દિવ્ય સ્વરૂપેજ ઓળખેલા એવા તે આ પ્રગટપ્રમાણ શ્રીપુરૂષોત્તમ ભગવાન મારી
 આ અંથ કરવાની યુદ્ધિશક્તિને દૃઢ બનાવે. ॥ ૧૪ ॥ જેમણે ભાવિમનુષ્યોના
 હિતને માટે આ પૃથ્વી ઉપર મુંદર મંદિરો બનાવરાવીને તેમાં, સેવન કરવાથી
 અભીષ્ટ ¹અર્થને આપનારી પોતાની મૂર્તિઓ સ્થાપી હતી, અને અખિલ
 ભૂમન્ડળમાં પોતાના સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રતાપથીજ અતિ પ્રસિદ્ધિ પામેલા, મોટા મોટા
 રાજાઓના સમૂહોએ જેમના અણુકમળને નમસ્કાર કર્યા છે, એવા આ મારા
 ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ માઈ નિરંતર મંગળ કરે. ॥૧૫॥ તે શ્રીહરિને અને તેમના
 ભક્તજનોને પ્રસન્ન કરવા માટે, અને પૃથ્વી ઉપર તે શ્રીહરિના મહિમા
 જાણવામાં આવે તેને માટે, તે શ્રીહરિનાં જન્મ કર્માદિ અરિત્રા જેમાં પણ ન
 કરેલાં છે એવો અંથ તેમની પ્રસન્નતાથી હું કરું છું. ॥ ૧૬ ॥ મારા ઇષ્ટદેવ
 શ્રીહરિની સાથેજ નિરંતર રહેલો એવો હું નિત્યાનંદ મુનિ, આ શ્રીહરિ-
 દિગ્વિજય નામે અંથને રચું છું. ॥૧૭॥ આ લોકમાં પ્રગટ મનુષ્યાકૃતિ શ્રીરાધિકા
 પતિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના ભક્તો હોય, તેમાં પણ જેઓ ભગવાનના મહિમારસને
 આસ્વાદન કરવા ઇચ્છતા હોય, એવા રસિક, મુમુક્ષુ, અને સુકૃતપુરૂષો, તે સર્વે આ
 શ્રીહરિદિગ્વિજય નામે અંથમાં રહેલા શ્રીહરિના અરિત્રામૃતનું પાન કરે. ॥૧૮॥

प्रयत्नाश्चासन्देवाजय्याः सहस्रशः ॥ १९ ॥ तत्परास्तैः सुरैर्मक्त्याऽभिध्यातो
भगवान् हरिः ॥ प्रादुर्भूय मृधे तत्र न्यहनत्तान् स्वयं प्रभुः ॥ २० ॥ तत्र केचिद्भू-
गवति निवद्धेक्षणवृत्तयः ॥ शस्त्रक्षता जहुर्देहांस्ते मुक्ता अभवन् भवान् ॥ २१ ॥
कालनेम्यादयोऽन्ये तु वद्धवैरा हरौ हताः ॥ ते भूयो भुव्यजायन्त विषयासक्त-
मानसाः ॥ २२ ॥ नृपु राजकुलेष्वास्तन् केचित्पशुषु पक्षिषु ॥ सतो विप्रांश्च
गा भूमौ धार्मिकान् नृनपीडयन् ॥ २३ ॥ तत्पीडनेनैव हरेर्जानन्तः पूर्ववैरिणः ॥
पीडनं ते दुराचारास्तद्धि स्फुर्मदोद्धताः ॥ २४ ॥ अत्यधर्मप्रवृत्तानां तेषां
भारमियं मही ॥ अशक्ता बोद्धुमगमद्बौर्भूत्वा शरणं विधिम् ॥ २५ ॥ तदार्तिमाक-
लय्यास्तौ सह देवैः सशङ्करैः ॥ क्षीराब्धेरुत्तरतटे भगवन्तं व्यजिज्ञपत् ॥ २६ ॥
प्रणतार्तिहरः श्रीशः समाधौ तत आह कम् ॥ जाने दुष्परिहार्यो हि भारो
जास्तोऽस्ति भूतले ॥ २७ ॥ मदीयाः साधवो धर्मः पीडयन्तेऽसुरभूमिपैः ॥
प्रादुर्भूय स्वयं भूमौ ततो हन्तास्मि तानहम् ॥ २८ ॥ सहायार्थं मम सुराः

(હવે શ્રીકૃષ્ણ જન્મકથા કહેવા માટે પુરાણની આખ્યાયિકા કહે છે) પૂર્વે તારકાસુર
મુખ્ય જેમાં છે એવો અતિ ઉગ્ર દેવ અસુરનો સંગ્રામ થયો હતો, તે વખતે
દેવોથી જીતી ન શકાય એવા હબારો હબાર અસુરો અતિ ગળીઆ થઈ ગયેલા
હતા ॥૧૯॥ આ અસુરોએ પરાજય પમાડેલા દેવતાઓએ ભગવાનનું ધ્યાન
કયું, ત્યારે તે યુદ્ધમાંજ પ્રગટ થઈને ભગવાને પોતેજ તે અસુરોને નાશ કરી
નાખ્યો. ॥૨૦॥ તે સમયમાં કેટલાક અસુરો ભગવાનને વિષે નેત્રોની વૃત્તિ જોડા-
વાથી શસ્ત્રોથી ક્ષત થઈને દેહ છોડી ગયા તે બધાય સંસારથી મુક્ત થઈ ગયા.
॥૨૧॥ અને બાકીના કાળનેભિ આદિક જે ભગવાન સાથે દૃઢ વૈર બાંધનારા
હતા, અને વિષયાસક્ત મનવાળા હતા, તે મરીને ફરીથી પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ
થયા ॥ ૨૨ ॥ તેમાંથી કેટલાક મનુષ્યોમાં જન્મ્યા હતા., કેટલાક રાજ-
કુળમાં, કેટલાક પશુઓમાં, અને કેટલાક પક્ષિઓમાં જન્મ્યા હતા, આ
પ્રમાણે તે અસુરો પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈને સ્વપુરુષો, પ્રાણીઓ, ગાયો, અને
ધાર્મિકજનોને, સર્વ પ્રકારે પીડા પમાડવા લાગ્યા. ॥ ૨૩ ॥ ભગવાનની સાથે
પ્રથમથીજ વૈર બાંધનારા તે અસુરો, સાધુઓ વિગેરેને પીડા કરવાથી ભગવા-
નનેજ પીડા થશે, એમ જાણતા થકા દુરાચારી અને મદોદ્ધત થઈને તે પ્રમાણે
કરવા લાગ્યા. ॥૨૪॥ આ પ્રમાણે અતિ અધર્મમાં પ્રવર્તેલા તે અસુરોનો
ભાર ઉપાડવામાં અશક્ત બની ગયેલી પૃથ્વી, પછી ગાયનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને
બ્રહ્માને શરણે ગઈ. ॥ ૨૫ ॥ બ્રહ્માએ તે પૃથ્વીની અતિશે પીડા જોઈને શંકર
વિગેરે દેવોએ સહિત ક્ષીરસાગરને ઉત્તર કાંઠે રહેલા ધૈત્યદીપમાં જઈને ભગવા-
નને વિજ્ઞાપના કરી. ॥ ૨૬ ॥ પ્રણુતની પીડા હરનારા લક્ષ્મીપતિ ભગવાને તે
પછી બ્રહ્માને સમાધિમાં કર્યું—હું બધું છું કે પૃથ્વી ઉપર કોઈથી ન ટળી
શકે તેવો અતિભાર થયેલો છે. ॥ ૨૭ ॥ અયુરસાબ્દો મારા સાધુઓને અને
ધર્મને પીડા પમાડે છે, માટે હું પોતાંજ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈને તે અસુરોનો

સ્વાંશીઃ સર્વેऽપિ ભૂતલે ॥ ઉત્પચતાં નૃપુ હિમમિત્યુક્તવાઽભૂતિરો હરિઃ
 ॥ ૨૯ ॥ તતો પ્રણમિરાઽઽગત્ય સ્વં સ્વં ધામ સુરા ભુવિ ॥ અવાતરન્ શીઘ્રમેવ
 મનુષ્યેષુ તદાશ્રયા ॥ ૩૦ ॥ હરિરપિ વસુદેવદેવકીતો યદુકુલ ઓવિરભૂત્સ્વયં
 ધરાયામ્ ॥ નિજજનહૃદયેષુ ભૂતિર્સૌર્યં વિદધદ્ધામિકદદ્ધુ ચાનિર્માતિમ્
 ॥ ૩૧ ॥ વિશ્વાવસૌ વત્સરે ચ યામ્યાયનગતે રવૌ ॥ કૃષ્ણાષ્ટમ્યાં નમોમાસે
 વાસરે વિબુજન્મનઃ ॥ ૩૨ ॥ રોહિણ્યર્ધે ચર્તમાને પદપ્રજ્ઞાશદ્ધટીમિતે ॥ યોગે
 યરીયસિ ચ પદચત્વારિંશદ્ધટીમિતે ॥ ૩૩ ॥ પ્રયશ્ચિન્નપલૈઃ સાર્ક ચતુર્દશઘટીયુ
 ચ ॥ વ્યતીતાસુ તમસ્વિન્યા રજનીનાયકોદયે ॥ ૩૪ ॥ ઉચ્ચસ્થાનગતે વિધૌ
 તનુગતે સિંહે રવૌ તુર્યગે કન્યાસ્યે વિધુજે ચ વુદ્ધિભુવને શુકે તુલાસ્યે રિપૌ ॥
 ઉચ્ચસ્યે નવમે કુજે ઘટગતે રાજ્યે શનૌ મીનગે લાભસ્યે ચ શુરૌ વ્યયે તમસિ
 સ પ્રાદુર્ભૂવ પ્રભુઃ ॥ ૩૫ ॥ આવિર્ભૂય નરાદૃતિઃ સ મગવાન્ ધર્મદ્રુહો ગોકુલે

નાશ કરી નાળનારો છું. ॥ ૨૮ ॥ અને ણધા દેવતાઓ મને સહાય કરવા
 માટે પોતાના અંશે સહિત પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોમાં તુરતજ પ્રગટ થાઓ, આમ
 કહીને ભગવાન અંતર્ધાન થઈ ગયા. ॥ ૨૯ ॥ તે પછી બ્રહ્માએ કહેલી વાત
 સાંભળીને દેવતાઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં આવીને બ્રહ્માદ્વારા શ્રીહરિની આજ્ઞાથી
 પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોમાં તુરતજ પ્રગટ થયા. ॥૩૦॥ અને ભગવાન શ્રીહરિ પણ
 પોતાના ભકતજનોના હૃદયમાં અત્યંત ગુણને કરતા થકા, અને અધર્મિઓના
 હૃદયમાં અતિશેષ લય ઉત્પન્ન કરતા થકા, પૃથ્વી ઉપર ચદ્રકુલમાં વસુદેવ દેવકીજી
 થકી પોતેજ પ્રગટ થયા. ॥ ૩૧ ॥ (શ્રીકૃષ્ણને જન્મસમય કહે છે—) વિશ્વાવસુ
 નામે સર્વત્સરમાં સૂર્ય દક્ષિણ અયનમાં વર્તતા હતા, ત્યારે શ્રાવણમાસની
 કૃષ્ણપક્ષી, અને બુધવારને દિવસે, રૌહિણી નક્ષત્ર છપન ઘડી હતું. અને વરી-
 યન્ નામે યોગ છેતાલીશ ઘડી હતો, ત્યારે ચૌદ ઘડી અને તેત્રીશ પગ રાત્રિ
 વીત્યા પછી ચંદ્રોદય સમયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પ્રગટ થયા. ૩૨—૩૪॥ તે
 : સમયમાં વૃષભરાશિમાં રહેલો ચંદ્ર તનુ નામે પ્રથમ ભુવનમાં વર્તતો હતો,
 સિંહરાશિમાં રહેલો સૂર્ય માતૃ નામે યૌથા ભુવનમાં રહેલો હતો, કન્યા
 રાશિમાં રહેલો બુધ બુદ્ધિ નામે પાંચમા ભુવનમાં રહેલો હતો, તુલારાશિમાં
 રહેલો શુક શત્રુ નામે છઠ્ઠા ભુવનમાં રહેલો હતો, મંડરરાશિમાં રહેલો મંગળ
 લાઘ્ય નામે નવમા ભુવનમાં રહેલો હતો, કુંભરાશિમાં રહેલો શનિ રાત્ર્ય નામે
 દશમા ભુવનમાં રહેલો હતો, મીન રાશિમાં રહેલો ગુરુ લાલ નામે અગ્નીઆરમા
 ભુવનમાં રહેલો હતો. અને રાહુ બારમા ભુવનમાં રહેલો હતો, આવા સર્વ-
 બ્રહ્માના સુયોગમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પ્રભુ આ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયા હતા. ॥૩૫॥
 આપ્રમાણે પ્રગટ થઈને નરાદૃતિ એવા તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ગોકુળમાં અને
 મથુરાપુરીમાં ધર્મદ્રોહી એવા ઘણાક અસુરોનો બહુપ્રકારે નાશ કરીને, પછી
 દારિકાપુરીમાં જઈને વસ્યા એવા થકા પૃથ્વીના ભારરૂપ અસુરોનો કૌરવ-પાંડવ

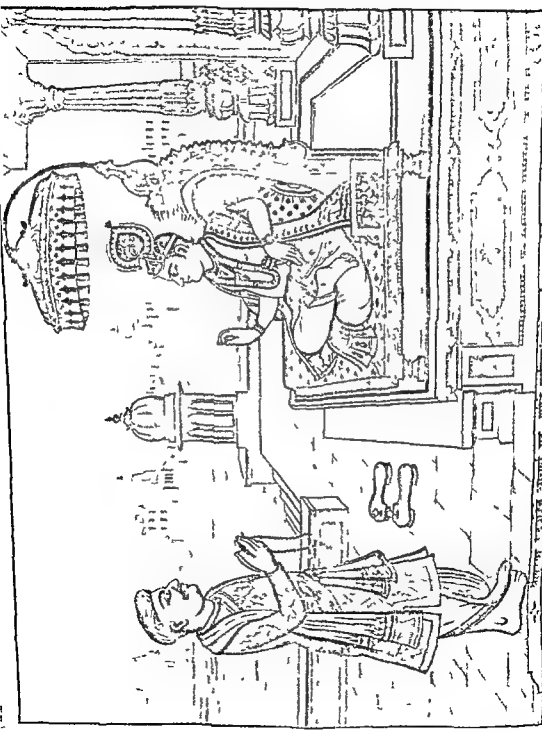
દૈતેયાન્ મથુરાપુરે ચ વહુશો હત્વા ઘસન્ દ્વારિકામ્ ॥ મૂમારં કુરુપાણ્ડવાહ-
મિપાધૃત્વાઽવશિષ્ટં યદૂન્ કૃત્વાઽન્યોઽન્યનિમિત્તમાશ્વપદરન્ શાપાપદેશં
વ્યધાત્ ॥ ૩૬ ॥ તદા બ્રહ્માદયો દેવા ઉપેત્ય દ્વારિકાં પ્રભુમ્ ॥ રહસિ
પ્રાર્થયન્નત્વા પુષ્પૈશ્ચામ્યર્ચ્ય નાન્દનૈઃ ॥ ૩૭ ॥ મુમારોદ્ધરણાયેશ ! પુરાઽસ્મા-
મિસ્ત્વમર્થિતઃ ॥ ત્વયા સમ્પાદિતં તદ્દિ ધર્મઃ સન્તશ્ચ રક્ષિતાઃ ॥ ૩૮ ॥
સ્વધામોપગમાય ત્વામતો વિજ્ઞાપયામહે ॥ ભવેદિચ્છા યાદશી તે સ્વતન્ત્રસ્ત્વં
તથા કુરુ ॥ ૩૯ ॥ તાનુવાચ હરિર્દેવા ! મૂમારોઽપહૃતઃ સ્તુ ॥ કિન્તુ કાર્યદ્વયમિદ્
શિષ્ટમસ્તીતિ ગમ્યતામ્ ॥ ૪૦ ॥ મદ્રાધ્યયવલોદયૃતા યાદવા રૂઢ સન્તિ યે ॥
મૂમારૂપાસ્તેઽપીતિ તેષાં કાર્યાઽસ્તિ સંહતિઃ ॥ ૪૧ ॥ તથા મદ્રાધ્યયં
જ્ઞાતં મુચો મયિ તિરોહતે ॥ નિરાધ્યયં સ્યાદિત્યસ્ય કર્તવ્યાઽસ્તિ પ્રતિષ્ઠિતિઃ
॥ ૪૨ ॥ હયં ચિકીર્ષિતમિદં કર્તુમારબ્ધમસ્ત્યતઃ ॥ કૃત્વૈતત્સ્વપદં ગન્તા-
ઽસ્મીત્યુક્તાસ્તે સુરા યયુઃ ॥ ૪૩ ॥ તતઃ પ્રમાસયાન્નાયૈ સર્વાનજિજ્ઞપન્નિજાન્ ॥
ક્ષતે ઔપગવેઃ કૃણ્ણો બ્રહ્મશાપોપશાન્તયે ॥ ૪૪ ॥ તતોઽચિચિન્તિત્ત્વદિ મક્તિધર્મ-

વેના યુદ્ધને નિમિત્ત કરીને નાશ કરીને ખાકી રહેલા ભારૂપ યાદવોને પરસ્પર
એક બીજાને નિમિત્ત કરીને તત્કાળ નાશ કરવાને માટે ધરિછતા થકા શંભો-
દ્વારમાં બ્રાહ્મણના શાપને નિમિત્તરૂપ કર્યો. ॥ ૩૬ ॥ તે સમયમાં બ્રહ્માદિક
દેવતાઓ દ્વારિકાપુરીમાં આવીને નંદનવનનાં પુષ્પોથી શ્રીકૃષ્ણભગવાનની પૂજા
કરી નમસ્કાર કરીને એકાંતમાં પ્રાર્થના કરીને કહેવા લાગ્યા. ॥ ૩૭ ॥ હે પ્રભુ !
પૂર્વે પૃથ્વીને ભાર ઉતારવા સાડ અમોએ તમારી પ્રાર્થના કરી હતી તે
પ્રમાણે તમોએ તે કામ કર્યું છે, અને ધર્મ અને સાધુઓની રક્ષા પણ સારી
રીતે કરી છે. ॥ ૩૮ ॥ માટે હવે આપને આપના ધામ પ્રત્યે પધારવાની
અમો વિજ્ઞાપના કરીએ છીએ, તો આપ સ્વતંત્ર છે માટે આપની જેમ ઇચ્છા
હોય તેમ કરો. ॥ ૩૯ ॥ ત્યારે તે દેવતાઓને ભગવાન કહેવા લાગ્યા—હે દેવો !
જે દે પૃથ્વીને ભાર તો મેં નાશ કર્યો છે. તો પણ હવે આલોકનાં જે કામ ખાકી
છે એમ તમે જાણો. ॥ ૪૦ ॥ તેમાં એક તો—મારા આશ્રયબળથી ઉદ્ભવ થઈ
ગયેલા યાદવો જે અહીંઆં છે, તે પણ બધાય પૃથ્વીના ભારરૂપ છે માટે
તેમનો સંહાર કરવો છે. ॥ ૪૧ ॥ તથા બીજું—પૃથ્વી ઉપરથી મારા અંત-
ર્ધાન—સ્વધામ ગયા. પછી મારા આશ્રયે રહેલું મારા સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન તે
નિરાધાર થઈ બધા માટે તેની સ્થાપના કરવી છે. ॥ ૪૨ ॥ માટે કરવા ધારેલાં
આ જે કાર્યો મેં આરંભેલાં છે, તો તે જે કાર્યો કરીને હું મારા ધામમાં નર્મશ,
આ પ્રમાણે કહેલા બ્રહ્માદિક દેવો પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા. ॥ ૪૩ ॥
તે પછી શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ બ્રાહ્મણોના થયેલા શાપની શાન્તિને માટે એક
ઉદ્વેગ શિવાય બીજા બધાય પોતાના સંબંધિ યાદવોને પ્રભાસક્ષેત્રની યાત્રા
માટે જવાની આજ્ઞા કરી. ॥ ૪૪ ॥ ત્યાર પછી સર્વલોકના કટ્યાણુ માટે અવતાર
ધારણ કરનારા, અને ભક્તિધર્મના પરમ આશ્રયરૂપ શ્રીકૃષ્ણ આ લોકમાંથી

પરાયણં સર્વહિતાવતારઃ ॥ પ્રમુર્મયીતઃ સ્વપદં ગતે મે પ્રવર્તયેજ્ઞાનમિતીદશઃ
 કઃ ॥ ૪૫ ॥ સ્વધર્મવૈરાગ્યદ્વાત્મનિષ્ઠાજુષ્ટો મદેકાન્તિકમત્તવર્યઃ ॥ યઃ સ્વાત્સ
 ણ્વેદમવાપ્ય મત્તઃ સદ્ગ્રાહયેદન્યમુમુક્ષુજીવાન્ ॥ ૪૬ ॥ ન તાદૃશં કચ્છન
 યાદવેષુ વિનોદ્યં ચેતરપુંસુ વીક્ષે ॥ યાત્યેઽપિ યઃ ક્રીડનકેષુ ચક્રે મદર્હણાદ્યેવ
 મદેકવૃત્તિઃ ॥ ૪૭ ॥ પુરા વસુત્વેઽયમર્હિસ્યક્ષેર્મત્પ્રીતિકામો વહુધાઽયજન્મામ્ ॥
 મદીયમાહાત્મ્યમસૌ યથાવદ્વિબુધ્યતે ચેતસિ ગર્ભયોગી ॥ ૪૮ ॥ મદન્તિકે
 ભૂરિસમા વસન્ યઃ સદૈકભાવો દ્વદ્વાસ્યવૃત્તિઃ ॥ જિતાન્તરાતીરમણીયભોગ-
 યોગેઽપિ ન ક્ષાપિ વિકારમાપ ॥ ૪૯ ॥ ક્રિયાસુ સર્વાસુ શુભાઽશુભાસુ મમૈષ
 ન ક્ષાપ્યગમદ્દિમોહમ્ ॥ મદ્ગતિવૃત્તાવબુધોપહાસસન્તર્જનાદિ ક્ષમ એવ સોદુમ્
 ॥ ૫૦ ॥ અધીતનીતિર્શુસદાં ગુરોર્યઃ શ્યાતસ્ત્રિલોક્યાં મતિમદ્ગરિષ્ઠઃ ॥ સ એવ
 મજ્ઞાનનિધાનપાત્રમતસ્તમેવોપદિશામિ શુદ્ધમ્ ॥ ૫૧ ॥ અથેચ્છયા તરય સ ઉદ્ધ-
 વોઽપિ સમેત્ય તત્પાદ્યુગં પ્રણમ્ય ॥ ઉચ્ચે પ્રભો ! કોઽસ્ત્યયમુદમસ્તે ભવન્તિ

મારા ધામ પ્રત્યે મારા ગયા પછી મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રવર્તાવે એવો સમર્થ
 પુરૂષ કોણ છે ? એમ પોતાના મનનાં વિચારવા લાગ્યા. ॥ ૪૫ ॥ સ્વધર્મ, વૈરાગ્ય,
 અને દૃઢ આત્મનિષ્ઠાએ યુક્ત હોય, અને મારા એકાંતિકલકતોમાં અણેસર જે
 હોય તેજ આ મારું જ્ઞાન મારા થકી પામીને આ લોકમાં ખીલ મુમુક્ષુજનોને
 શ્રદ્ધા કરાવે. ॥ ૪૬ ॥ સર્વ યાદવોમાં અને ખીલ પુરૂષોમાં પણ એક ઉદ્ધવજી
 સિવાય ખીજે કોઈ પણ તેવો પુરૂષ મારા જોવામાં આવતો નથી, કેમકે—જે
 ઉદ્ધવજી બાસ્થાવસ્થામાં પણ મારા સ્વરૂપમાંજ એક ચિત્તવૃત્તિ જેમની છે,
 એવા થકા રમત રમવાનાં સાધનોમાં પણ મારી પૂલ વિગેરેજ કરતા હતા.
 ॥ ૪૭ ॥ તેમજ આ ઉદ્ધવજી પૂર્વે વશુ નામે રાજા હતા, ત્યારે પણ મને
 પ્રસન્ન કરવા માટે તેમણે અહિ આમય ધણાક યજ્ઞો વડે મારી જાહું પ્રકારે પૂલ
 કરી હતી, માટે ગર્ભયોગી એવા આ ઉદ્ધવજી એમના ચિત્તમાં મારો મહિમા
 યથાર્થપણે જાણે છે. ॥ ૪૮ ॥ તેમજ જે ધણાં વરસોથી મારી પાસેજ
 રહીને નિરંતર એકલાવથીજ દૃઢ દાસ્યવૃત્તિવાળા છે, અને અંતઃશાન્તિએને
 જીનીને રમણીય ભોગોના સંયોગમાં પણ ક્યારેય વિકાર પામ્યા નથી. ॥ ૪૯ ॥
 મારી શુભઅશુભ સર્વક્રિયાઓમાં આ ઉદ્ધવજી ક્યારેય પણ મોહ પામ્યા નથી,
 અને મારી શ્રવણાદિક નવધા લકિત કરવામાં અજ્ઞાનિમાણસેએ કરેલા ઉપહાસ,
 અને તિરસ્કાર વિગેરેને સહન કરવામાં અતિ સમર્થ છે. ॥ ૫૦ ॥ સર્વ દેવોના
 શુરૂ જૂદરૂપિત થકી નીતિશાસ્ત્રબલેલા જે ઉદ્ધવજી સમગ્ર ત્રિલોકીમાં જુદિ-
 માન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠપણે પ્રગિદ્ધિ પામેલા છે, તેવા સર્વજુલુશુકત આ ઉદ્ધવજી
 મારું જ્ઞાન આપવાના પરમપાત્રરૂપ છે, માટે મારું રહસ્યરૂપ જ્ઞાન તેમનેજ
 ઉપદેશ કરું. ॥ ૫૧ ॥ એટલામાંજ તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથી તે ઉદ્ધવજી પણ
 ત્યાં આવીને ભગવાનનાં ચરણકમળને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા—હે
 પ્રભુ ! આ બધા યાદવો તૈયાર થાય છે, માટે આપે આ મો વિચાર ધારેલો

सज्जा यदर्थो यतोऽस्मी ॥५२॥ नाज्ञापयस्यात्मन ईश! दासे कुतो नु मां किञ्चिदपीह
कार्यम् ॥ नूनं यियासुस्त्वमपीति भासि स्थातुं न शक्नोसि विना भवन्तम् ॥५३॥
शापापदेशेन विभो! मुनीनां संहत्य सर्वाणि यदोः कुलानि ॥ गन्तासि धाम
स्मितीय मे त्वं भासीति सत्यं नय मां सहातः ॥५४॥ इत्याकर्ण्योद्धवचः
प्रोवाच स जगद्गुरुः ॥ सत्यं त्वयोच्यते तात कार्यमस्त्येवमेव मे ॥५५॥
अथैव रक्षणीयोऽसि त्वं तु कार्याय मूयसे ॥ अनन्यसाध्यं तद्वयस्ति नाज्ञतोऽसि
गमाय तत् ॥५६॥ मयि स्वधामोपगते मज्जानं मोक्षसाधनम् ॥ स्थितमाश्रित्य
मामेव सहैष्यति मया भुवम् ॥५७॥ तदा श्रेयः कथं नृणां विना तेन भविष्यति ॥
'कृते ज्ञानान्न मुक्तिः स्या'दिति चेदोऽपि भाषते ॥५८॥ अतस्त्वय्येव सत्पात्रे
तन्निधाय स्वकं पदम् ॥ यायामिति मया भद्र! कृतोऽस्ति हृदि निश्चयः ॥५९॥
त्वां हि बाल्यादहं वेष्टि साहचर्येण नित्यदा ॥ रमणीयैरपि गुणैरप्राप्तं कापि
विक्रियाम् ॥६०॥ सर्वसद्गुणसम्पन्नो धीरो वीरः शुचिः सदा ॥ मुमुक्षु-
योधने दक्षो दयालुश्चासि सन्मतिः ॥६१॥ मदेकान्तिकमकस्त्वं सर्वदा मस्मि-

छे. ॥ ५२ ॥ हे प्रभु! आ गंधा उद्भवभामं तमारो दास એવો હું તે મને
આપ કેમ? કાંઈ આજ્ઞા કરતા નથી, અને આ બધાયની સાથે આપ પણ
નિશ્ચેજ પધારશે એમ મારી ખાત્રી થાય છે. તો આપના સિવાય હું આ લોકમાં
રહી શકું તેમ નથી. ॥ ૫૩ ॥ હે વિભો! મુનિઓના આપનિમિત્તે કરીને
સર્વ વાદવકુળોનો સંહાર કરીને, આપ આપના ધામમાં પધારશે એમજ
મને નિશ્ચે જણાય છે, તો મને પણ આપની સાથેજ લઈ જાઓ. ॥ ૫૪ ॥
આ પ્રમાણે ઉદ્ભવજીનાં વચન સાંભળીને સકલજગતના પરમશુદ્ધ શ્રીકૃષ્ણભગવાન
કહેવા લાગ્યા—હે તાત! તમે ખરું કહો છો, મારે એમજ કરવું છે ॥ ૫૫ ॥
અને તમને તો એક મોટા કાર્ય માટે આ લોકમાંજ રાખવાના છે, અને તે
કાર્ય તમારા સિવાય બીજા કોઈથી બની શકે એવું નથી, માટે તમને મારી
સાથે આવવાની આજ્ઞા કરી નથી. ॥ ૫૬ ॥ હું મારા ધામમાં જઈશ ત્યારે
મનેજ આશ્રય કરીને રહેવું મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન, કે જે મનુષ્યોના મોક્ષનું
આધનભૂત છે, તે જ્ઞાન નિશ્ચેજ મારી સાથે આવશે, ત્યારે તે જ્ઞાન સિવાય
મનુષ્યોનું ક'યાજી કેવી રીતે થશે? 'જ્ઞાન સિવાય મુક્તિ ન થાય'
એમ તો વેદ પોતે પણ કહે છે. ૫૭—૫૮ ॥ માટેજ તે મારા સ્વરૂપનું
જ્ઞાન પરમસત્પાત્ર તમારે વિષેજ સ્થાપન કરીને હું મારા ધામમાં જઈ એમ
હે ભદ્ર! મેં મારા મનમાં નિશ્ચય કરેલો છે. ॥ ૫૯ ॥ બાળઅવસ્થામાંથીજ
તમે મારી સાથે નિરંતર રહો છો તેથી હું તમને બહુ ધું કે રમણીય વિષયોથી
પણ તમે ક્યારેય વિકાર પામ્યા નથી. ॥ ૬૦ ॥ મહાન ધર્માદિક સદ્ગુણોથી
મ'પન્ન, ધીર, વીર, સદાય પવિત્ર, મુમુક્ષુજનોને જોધ આપવામાં પરમ નિપુણ,
અતિ દયાળુ અને રૂઝીબુદ્ધિવાળા તમે છો ॥ ૬૧ ॥ હે ઉદ્ભવ! તમે મારા

યદ્દરઃ ॥ અતો મુમુક્ષુન્મજ્જાનં ગ્રાહ્યન્નિહ તિષ્ઠ મોઃ ॥ ૬૨ ॥ મદાક્ષા ભવંતાઽઘાપિ પ્રત્યાલ્યાતા ન કર્હિંચિત્ ॥ ણ્ણાઽઽજાતો માનનીયા સર્વથા મત્તિપ્રયેહયા ॥ ૬૩ ॥ ઇતદાક્ષાપાલનેન પ્રીતોઽહં સ્યાં યથા તથા ॥ ન સદ્ધાનુગમેનેતિ જાનીહિ મતિમત્તમ ॥ ૬૪ ॥ ત્વદ્ધારૈવ મહત્કાર્યં ભુવિ કર્તવ્યમસ્તિ મે ॥ સ્વસ્થો ભૂત્વા પ્રિયસત્ત્વે ! મદાક્ષતં તતઃ કુરુ ॥ ૬૫ ॥ બ્રહ્મદાપો યદ્દનાં યો જાતોઽસ્તિ ક્ષયકારણમ્ ॥ મદિચ્છયૈવ સોઽસ્તીતિ ન ત્વામભિમવિપ્યતિ ॥ ૬૬ ॥ ઇતિ સ્વમર્ત્યુર્વચનમુપા-
કર્ણ્ય મહામતિઃ ॥ તસ્ય તન્નાઽઽગ્રહં જ્ઞાત્વા તદાક્ષાં શિરસાઽગ્રહીત્ ॥ ૬૭ ॥ તતઃ સ ભગવાન્ પ્રીત્યા સાર્દ્ધં સ્વજ્ઞાનમજ્જસા ॥ અવ્યુચત્તમચિલમવધૂતકથા-
દિમિઃ ॥ ૬૮ ॥ ચિન્ટાઽચિલસન્વેહો જ્ઞાતતત્ત્વસ્તતશ્ચ સઃ ॥ તં નત્ત્વા પ્રાજ્ઞલિસ્તસ્યૌ વિરહં સોદુમક્ષમઃ ॥ ૬૯ ॥ સ્વપ્રીણનપરાયાથ સ્વપ્રિયાયાધુચ્ચબુવે ॥ અર્ચાયૈ પાદુભે પ્રાદાત્સ્વસ્ય તસ્મૈ સતાં પતિઃ ॥ ૭૦ ॥ તત આશ્વાસ્ય તં કૃષ્ણઃ પ્રયાતું ઘદરીવનમ્ ॥ આજ્ઞાપ્ય યાદૈઃ સાર્દ્ધં પ્રમાસં ક્ષેત્રમાયયૌ ॥ ૭૧ ॥

એકાંતિકે ભક્ત છે, અને સદાય મારું પ્રિય કરનાર છે, માટે મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન મુમુક્ષુજનોને ગ્રહણ કરાવતા થકા આ લોકમાં તમે રહો. ॥ ૬૨ ॥ આજ સુધીમાં તમેએ મારી આજ્ઞાનો ક્યારેય અનાદર કર્યો નથી, માટે સર્વ પ્રકારે મારું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી આ મારી આજ્ઞા માનવીજ પડશે. ॥ ૬૩ ॥ મતિમાન્ પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા હે ઉદ્ધવ ! આ મારી આજ્ઞા પાળવાથી હું જેવો તમારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ, તેવો તમે મારી સાથે આવવાથી ન થઈ એમ નિશ્ચિન્ન બાલો. ॥ ૬૪ ॥ તમારા દ્વારાજ આ મોટું કાર્ય આ પૃથ્વી ઉપર મારે કરવું છે, માટે હે પ્રિયસત્ત્વે ! બુદ્ધિની નિશ્ચિન્નતા કરીને આ મારું આજ્ઞાવચન પાળો. ॥ ૬૫ ॥ અને યાદવોના પિતાશ્રમાં કારણભૂત જે બ્રાહ્મણને શાપ થયેલો છે, તે મારી ઇચ્છાથીજ થયેલો છે, માટે તે શાપ તમને પરાભવ નહિ કરે. ॥ ૬૬ ॥ આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામીનું વચન સાંભળીને મહાબુદ્ધિ-
માન ઉદ્ધવજીએ તે શ્રીહરિનો તેમાં આગ્રહ બાળીને લગવાનની આજ્ઞાનો સ્વમસ્તકથી અંગીકાર કર્યો. ॥ ૬૭ ॥ ત્યાર પછી શ્રીકૃષ્ણભગવાને સ્નેહપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપનું યથાર્થજ્ઞાન ધર્માદિક અંગે સહિત અવધૂતમુનિની કથા વિગેરેના પ્રસંગો કહીને યથાર્થપણે જેમ હોય તેમ બધું સમજાવ્યું. ॥ ૬૮ ॥ લગવાને કહેલા જ્ઞાનને ધારવાથી સર્વ સંશય જેમના ટળી ગયા છે, અને બાકી છે તત્સાર્થ જેમણે એવા થકા લગવાનનો વિરહ સહન કરવામાં અસમર્થ એવા તે ઉદ્ધવજી હાથ બેડીને નમસ્કાર કરી લગવાનની આગળ ઉભા રહ્યા. ॥ ૬૯ ॥ પછી પોતાને પ્રસન્ન કરવામાં તત્પર, પોતાને અતિ પ્રિય, અને નેત્રોમાં જેમને અશ્રુ આવી ગયાં છે, એવા તે ઉદ્ધવજીને સત્પુરૂ-
ષોના પતિ ભગવાને પોતાની પાદુકાઓ પૂજવા માટે આપી. ॥ ૭૦ ॥ અને આશ્વાસન આપી તેમને બહરિકાશ્રમમાં જવા માટે આજ્ઞા કરીને શ્રીકૃષ્ણભગવાન સર્વ યાદવો સાથે પ્રભાસક્ષેત્રમાં આવ્યા. ॥ ૭૧ ॥ ત્યાં આવી તીર્થવિધિ કરીને

विधाय तत्रत्यविधिं मैरेयं यादवाः पयुः ॥ तेनातिमत्ता अन्योऽन्यं शस्त्राघातैः
क्षयं ययुः ॥ ७२ ॥ कृतकृत्यस्ततोऽश्वत्थमूले प्रभुरणाविशत् ॥ स्वधाम
यास्यन्स्वप्रेष्ठमुद्धवं हृदयेऽस्मरत् ॥ ७३ ॥ अथाक्षया भर्तुरेतन्यभक्तः स
द्धारिकानिर्गत उद्धयोऽपि ॥ सोढुं न शक्तः प्रियविप्रयोगं प्रभासमेवागत
आस पश्चात् ॥ ७४ ॥ यदुक्षयान्ते चलपत्रमूले स्थितं स ईशं तमथावगत्य ॥
तत्रैत्य नाथं प्रणयेत् नत्वा तदाक्षयैवोपविवेश पार्श्वे ॥ ७५ ॥ जगाद् तं
भक्तपतिः सखे ! ते जानामि भावं न हि मां विहातुम् ॥ शक्तो भवान् मीन
हृषान्शु तस्मात्स्थास्याम्यहं ते हृदये समक्षम् ॥ ७६ ॥ ध्यानेन मां तत्र गतं
सदैव द्रष्टाऽस्यथो भूरिमुमुक्षुमव्यम् । द्वाप त्वयैवात्र विधास्य एतत्प्रयोजनं
मे तव रक्षणस्य ॥ ७७ ॥ प्रत्यक्षमप्यत्र सह त्वयाऽस्मि स्थानाऽल्पकालेन
महासुखाय ॥ तस्मान्न चिन्ता भयता विधेया मद्भिप्रयोगस्य तयान्तिकेऽस्मि
॥ ७८ ॥ तिस्रोऽप्यवस्थास्त्यमतीत्य गौणा नित्यं समाधौ हृदि मत्स्वरूपे ।

जधा यादवोऽपि मैरेय नाभना भयानुं पानं कर्तुं, अने तेनाथी अति गांठा घनी ज-
घने परस्पर शस्त्राघात करीने जधाय यादवो नाश पात्री जया. ॥ ७२ ॥ आ प्रभासे
पोतानुं धारेखुं कार्यं पुद्ग करीने श्रीहरि पीपणाना वृक्षना भूषण पासे जेठा,
अने पोताना धामभां जवा भाटे धन्यता थका पोताने अत्यंतप्रिय जेवा
उद्धवजने मनभां संलार्था. ॥ ७३ ॥ हवे प्रभुना अनन्यभक्त अने श्रीहरिनी
आज्ञाथी जदरिकाश्रमभां जवा भाटे दारिकापुरीथी नीकजेल्ला उद्धवज पल्लु
पोताना प्रिय प्रभुने विरह सहन नहि थछ शकवाथी पाछणथी प्रभा-
सभांज आल्या. ॥ ७४ ॥ त्यां जघने सर्वयादवोना क्षय यया पछीथी प्रभु
पीपणाना भूषण पासे जेठा छे जेम जल्लीने त्यां आवी पोताना नाथ श्रीकृष्णने
रनेहथी नभस्कार करी तेभनी आज्ञाथीज तेभनी पासे जेठा. ॥ ७५ ॥ पछी
लक्षणपति लज्जवान उद्धवजने कडेवा लाय्या—छे जेणे ! तभारे भारे विरे
रहेलो रनेहलाव हुं जल्लुं. भाछलुं जेम जणने तछ नथी शकतुं, तेभ
तमे भारे त्याज करी शक्रे तेभ नथी, भाटे हुं तभारा हृदयभां निरंतर
प्रत्यक्ष विराजमान रह्यो. ॥ ७६ ॥ तमे तभारा हृदयभां भाई ध्यान करवाथी
भने सदाय प्रत्यक्ष जेशो, अने तभारा द्वारा आ लोकभां धल्ला सुमुमु-
क्षुनेनातुं कड्याल्लु हुं करीश, अने आ लोकभां तभने राणवानुं भारे जेम प्रयोजन
छे. ॥ ७७ ॥ अने थोडाज समयभां तभारी साथे तभने महासुख आपवा भाटे आ
लोकभां प्रत्यक्षपल्ले वर्तयि, भाटे तभारे भारा नियोजनी चिन्ता कस्वी
नहि, हुं तभारी पासेज छुं. ॥ ७८ ॥ भायाना सत्पादिक त्रल्लु शुभोथी प्रवर्तकी
जअत् आदिक त्रल्लु अवस्थाजोने अतिकमल करीने, सभाधिभां निरंतर तमे
तभारा हृदयभां प्रत्यक्ष यता भारा स्पर्शभांज स्थिति पागथो. अने अति-
शुद्ध-निर्विकार चित्तवाजा तभोजे जीवजोने अति दुर्बल जेवी जेकांतिही

સ્થાતાઽસિ ભક્ત્યાઽન્યદુરાપયાઽહં ત્વયાઽતિશુદ્ધેન વશોઽક્રતોઽસ્મિ ॥ ૭૯ ॥
 મુલેન ગત્વા યદરીવનં તદ્ધારાયણર્પેર્મમ સેવનં ત્વમ્ । કુર્યાન્નથા તત્રતનપિંચશા-
 દ્વયોઽન્યલોકર્કર્મમ સિદ્ધદેહઃ ॥ ૮૦ ॥ ઇત્યુક્ત ઉદ્ધવો દૃષ્ટસ્તં પ્રણમ્ય તદાક્ષયા ।
 ઉપાયાદ્વદરીં પુણ્યાં સાક્ષાત્તં હૃદિ ધારયન્ ॥ ૮૧ ॥

ઉદ્ધવે નિજધુરં નિધાય યઃ સ્વસ્થ આસ નિજદિવ્યધામનિ ॥

શુભભાગવતધર્મપોષકઃ કૃષ્ણ ઘપ મયિ સુપ્રસીદતામ્ ॥ ૮૨ ॥

ઈતિ શ્રીમદુદ્ધવસમ્પ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામિશિષ્ય-તત્સમ્પ્રદાય-
 સકલદ્વાર્દાઽમિત્તનિત્યાનન્દમુનિવિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે શ્રીમદુદ્ધ-
 વસ્વામિનામાચાર્યપદસ્થાપનનામા પ્રથમ ઉહાસઃ ॥ ૧ ॥

ભક્તિવટે મને વશ કરેલો છે. ॥ ૭૯ ॥ અને હવે તમે ણદશિકાશ્રમમાં જઈને
 શ્રીનારાયણઋષિરૂપ મારા સ્વરૂપની સેવા ગુણેથી કરજો, અને ખીજા લોકો ન
 જોઈ શકે એવા સિંધદેહવાળા થઈને ત્યાંના ઋષિઓની માફક રહેજો.
 ॥ ૮૦ ॥ આ પ્રમાણે કહેલા ઉદ્ધવજી હર્ષ પામી તે શ્રીકૃષ્ણભગવાનને નમસ્કાર
 કરી તેમની આજ્ઞાથી તે શ્રીકૃષ્ણને હૃદયમાં સાક્ષાત્ ધારતા થકા પરમ પવિત્ર
 ણદશિકાશ્રમમાં ગયા. ૧ ॥ ૮૧ ॥ ॥ ॥

જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાની જ્ઞાનધુરને પોતાના એકાંતિક ભક્ત
 ઉદ્ધવજીને વિષે સ્થાપન કરીને પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મધામમાં પધાર્યા, અને
 આ લોકમાં શુદ્ધ ભાગવતધર્મનું પોષણ-સ્થાપન, રક્ષણ, ઉત્તેજન વિગેરે
 કરનારા, એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ કૃષ્ણ નામે પ્રસિદ્ધ છે તે મારી ઉપર-
 અતિશય પ્રસન્ન થાઓ. ૨ ॥ ૮૨ ॥ ॥

ઈતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય,
 અને તેમના સંપ્રદાયના સકળ રહસ્યને જાણનારા શ્રીનિત્યાનન્દમુનિ-
 વિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીમદુદ્ધવસ્વામીને આચાર્ય
 સ્થાપ્યા એ નામે પ્રથમ ઉહાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥ ૧ ॥

૧. આ કથાનો પ્રસંગ શ્રીમદ્ભાગવતમાં તૃતીયસ્કંધના ચોથા અધ્યાયમાં તથા
 એકાદશસ્કંધના પહેલા અને ત્રીસ-એકત્રીસમા અધ્યાયમાં કહેલો છે તે જાણવો. ॥

૨. અંગકર્તા નિત્યાનન્દમુનિ દરેક ઉલ્લાસને અંતે આખા ઉલ્લાસમાં કહેલા
 અર્થને સંક્ષેપમાં વર્ણન કરતા થકા તે તે ચરિત્રના કર્તા શ્રીકૃષ્ણ મારા ઇષ્ટદેવ પ્રત્યક્ષ
 શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનના અવતાર હોવાથી તે અવતારી સ્વરૂપથી પૃથક્ નથી માટે તેમાં
 પોતાની અંપૂર્ણ રૂચિ છે એમ જતારીને તેમની પ્રમન્નતાની પ્રાર્થના કરે છે. ॥ ॥

उद्धासार्थसंग्रहः

धर्मे स्वादेशरूपे श्रुतिपथयितते क्षीयमाणे प्रमोणे ।
ज्ञानालोकेऽपि मूर्च्छन्तकलिकुमसितमःस्तोमसद्भ्रस्यमाने ॥
भूमायाविर्भविष्यन्पुनरपि जनयन्नुद्धवं तं च योऽस्मै ।
शापव्याजप्रसक्त्यै व्यतनुन शुभसङ्कल्पमीदृशः स पायात् ॥ २ ॥

अनादिसिद्ध अनातन वेदभार्गवां प्रसिद्ध એવા પોતાની આજ્ઞારૂપ
ધર્મને કાળક્રમથી ન્યારે ક્ષય થવા લાગ્યો, તેમજ સુદૃઢતા હેતુભૂત વિજ્ઞાનરૂપ
પ્રકાશની પણ કાળક્રમથી ન્યારે વૃદ્ધિ પામતા ક્ષણભંગથી કુમતિજનોના
અજ્ઞાનવિસ્તારથી ક્ષીણતા થવા લાગી હતી, ત્યારે પૃથ્વી ઉપર ફરીને પણ
આવિર્ભાવ પામશે એવા એક જેમણે ઉદ્ભવજીને પ્રગટ કરવા માટે, અને પોતાને
પણ પ્રગટ થવા માટે દુર્વાસાના શાપરૂપ નિમિત્તના પ્રસંગ માટે શુભ સંકલ્પ
કર્યો હતો, તે સમર્થ શ્રીહરિ અમારું રક્ષણ કરે ॥ ૨ ॥

દ્વિતીય ઉલ્લાસઃ

તત્રોદ્ધવઃ શ્રીવદરીપતિં નારાયણં ધ્રિતઃ । રાજપિંપ્રવરઃ શાન્તો ન્યવસ-
તૃપિયર્તનઃ ॥૧॥ પ્રસાદાદ્યદુર્લભસ્ય તિસ્નોઽવસ્થા વ્યતીત્ય સઃ । સમાધિસિદ્ધિં
સમ્પ્રાપ્ય સિદ્ધદેહો હ્યવર્તત ॥૨॥ કૃષ્ણાન્નાં પાલયંસ્તત્ર ગન્ધમાદનપર્વતે ।
મુમુક્ષુભગવજ્ઞાનમુપાદિશદુપાગતાન્ ॥૩॥ તતોઽધૃતયેપોઽસૌ તીર્થાનિ
ચિત્તરન્ધુવિ । યહન્વલક્ષ્યવિશઃ કૃષ્ણમકિમચીકરત્ ॥૪॥ કૃષ્ણવત્તાઽઽન્ના-
યંપદં યહ્યસ્તં ચ ભૂમિપાઃ । સમાધિત્યાઽભવન્મુક્તાઃ કઢાવપિ હિ સંરુતેઃ ॥૫॥
દૃષ્ટ્વાકુકુલસમ્ભૂતાસ્ત્રયોર્વિંશતિરેવ તમ્ । સમાધિત્ય નૃપા આપુર્જાનં ભાગવતં
પરમ્ ॥૬॥ તાયન્તઃ કાલકા ભૂપાસ્તાયન્તશ્ચાપિ હૈહયાઃ । ચતુર્વિંશતિઃ
પાઞ્ચાલ્લાસ્તાયન્તશ્ચ શકામિધાઃ ॥૭॥ એકત્રિંશત્કલિઙ્ગાશ્ચ વીતિહોત્રાશ્ચ
વિંશતિઃ । દ્વાવિંશતિઃ શૂરસૈના મૈથિલાઃ સત્તવિંશતિઃ ॥૮॥ પઞ્ચત્રિંશશ્ચ કુરુષઃ

ઉલ્લાસ ૨ જો.

રાજર્ષિપ્રવર ઉદ્ધવજી બદરિકાશ્રમમાં જઈ શમપરાયણ થઈને ત્યાંના
ઋષિઓના જેવું વર્તન રાખીને શ્રીબદરીપતિનારાયણનો આશ્રય કરીને રહ્યા.
॥૧॥ યદુપતિ શ્રીકૃષ્ણભગવાનની પરમકૃપાથી, બાંધત, સ્વપ્ન, અને મુખપ્રતિ
એ ત્રણેય અવસ્થાઓનું અતિક્રમણ કરીને, તે ઉદ્ધવજી સમાધિસિદ્ધિને પામીને
સિદ્ધદેહે વર્તવા લાગ્યા. ॥૨॥ તે બદરિકાશ્રમમાં ગન્ધમાદન પર્વત ઉપર
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરતા થકા ઉદ્ધવજીએ ત્યાં પોતાને શરણે
આવેલા ઘણાક મુમુક્ષુઓને ભગવત્સ્વરૂપનું જ્ઞાન સમગ્રાવ્યું હતું. ॥૩॥ ત્યાર
પછી અવધૂતના જેવો વેષ રાખીને પૃથ્વી ઉપર તીર્થોમાં વિચરતા ઉદ્ધવજીએ
ઘણાક પ્રાક્ષણ, ક્ષત્રિય, અને વૈશ્યોને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરાવી હતી. ॥૪॥
સાક્ષાત્ વાસુદેવ ભગવાને જેમને આચાર્યપદ આપેલું છે, એવા તે ઉદ્ધવજીને
આશ્રય કરીને, ઘણાક રાજાઓ આવા ઘેર કળિયુગમાં પણ આ સંસારના બન્ધ-
નથી મુક્ત થઈ ગયા હતા. ॥૫॥ તે રાજાઓની સંખ્યા કહે છે-ધૃક્વાકુકુળમાં
જન્મેલા-સ્રહદેવથી આરંભી સુરથ સુધીના તેવીશ રાજાઓ તે ઉદ્ધવજીનોજ
આશ્રય કરીને ભગવાન સંબધી પરમજ્ઞાનને પામ્યા હતા. ॥૬॥ કાલવંશમાં
જન્મેલા તેવીશ રાજાઓ, તેટલાજ હૈહયવંશમાં જન્મેલા રાજાઓ, પંચાળ
વંશમાં જન્મેલા ચૌવીશ રાજાઓ, અને તેટલાજ શક નામના રાજાઓ, (આ
બધા રાજાઓ હરિવંશ થકી બાણવા.) ॥૭॥ કલિંગ રાજાના વંશમાં જન્મેલા
એકત્રીશ રાજાઓ, વીતિહોત્ર રાજાના વંશમાં જન્મેલા વીંશ રાજાઓ, શૂરસૈન
વંશમાં જન્મેલા બાવીશ રાજાઓ, મૈથિલ વંશમાં જન્મેલા સત્તાવીશ રાજાઓ,

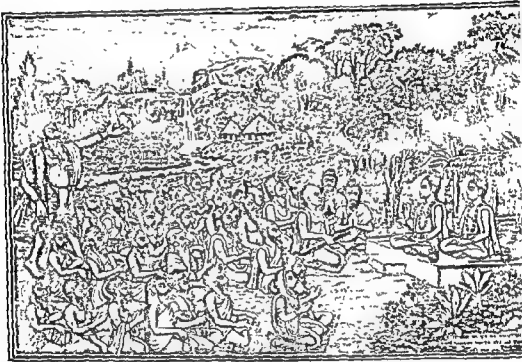
समकाला नृपा इमे। अन्ये च बहवस्तस्माज्ज्ञानं प्राप्ता नरा भुवि ॥१॥ सुमित्र-
क्षेमकाद्यास्तु पूर्वोक्तनृपवंशजाः। वलैश्वर्यमदोदधृत्ता यमवुः कामिनो नृपाः ॥१०॥
तत्रत्यानां महारौणां स्वेच्छया चरतां भुवि। उपहासं च ते द्रोहं चशुर्वृसा
निरुद्धाः ॥ ११ ॥ तदा तत्र प्रभुः साक्षात्तरनागयणो मुनिः। निजमकापराधं
तं न स्नेहे सर्वगर्षहृत् ॥ १२ ॥ भूमौ तद्विच्छेद्यैवाय महापद्मामिधो नृपः।
आसीद्यथा पशुरामः सर्वक्षत्रविनाशरुत् ॥ १३ ॥ स दत्त्वा नृपतीन् सर्वान् राज्यं
चक्रे न्ययं नृपः। सोऽन्यैश्वर्यमदोत्सिको न भेजे हर्षिमीश्वरम् ॥ १४ ॥ शूद्र-
प्राया नृपा आसंस्ततोऽन्तःशास्त्रभजिताः। मुमुक्षवस्तु पुराणा यमवुर्दुर्लभा भुवि।
॥ १५ ॥ कालेन वर्धमानेऽथ कल्पधर्मवले मृशम्। दुराचारात्ता आसन्नपि
घणोत्तमा भुवि ॥ १६ ॥ तदा सोऽन्ये च अरयो जनादृश्या निजेच्छया।
विशालामावमन् सर्वे न त्वन्यथ ययुः क्वचित् ॥ १७ ॥ धर्मरक्षापरस्याथ नारा-
यणमहामुनेः। आश्रया प्रादुरभवन्नाचार्या धर्मरक्षकाः ॥१८॥ आदितः शङ्कराचार्यो

॥ ८ ॥ कुड्वंशभां यथेला पांतीश राज्ञो, आ गधा राज्ञो जोह
समथेन यथेला, अने ते सिवायना जीन पण धलुअ मनुष्ये पृथ्वी उपर ते
उदवण थडी ज्ञान पात्र्या हुता ॥९॥ सूर्यवंशनो छेले। राज्ञ मुनिअ अने
अद्रवंशनो छेले। राज्ञ क्षेमअ, विगेरे राज्ञो पण पूर्व छेले। वंशभां
नभेला हुता, परंतु तेजो राज्ञपण अने अश्वर्यता भदे करीने उदत थध
जधने कामाकुण जनी गया हुता ॥१०॥ गर्विष्ठ अने निरंकुश जनी गजेल। ते
राज्ञो पोताना राज्ञभां स्वेच्छाशी पृथ्वी उपर तीर्थेभां इरता भदुर्षिज्जो।
उपहास अने द्रोह करवा लाग्या ॥११॥ त्यारे अति समर्थ अने सर्वनो गर्व
इरनारा साक्षात् नरेनारायणु लगवान पोताना लकीताना ते राज्ञोअे करेला
अपराधने सहन न करी शक्या ॥१२॥ अने तेथी तेमनी छच्छाथीन
ते समथभां पृथ्वी उपर, महुपध नाये जोह राज्ञ पशुरामनी पेहे अर्ध
क्षत्रिज्जो। विनाश करनार थयो ॥१३॥ ते राज्ञ सर्व राज्ञो। विनाश करीने
पोते राज्ञ करवा लाग्यो, परंतु तेजु पण राज्ञैश्वर्यता भदथी उधत जनी
जधने, समर्थ प्रभुनी लंकित न करी ॥१४॥ ते पडी अंतःशत्रुजोथी हधत्राय
थध जधने जधा राज्ञो शूद्रत्राय थध गया, अने पृथ्वी उपर मुमुक्षुपुश्यो तो
अतिशेन दुर्लभ थया ॥१५॥ अने काणे करीने कणि अने अधर्मनुं जण
अतिशेन वधी नवाथी, पृथ्वी उपर उत्तम वर्णना मनुष्यो प्रास्रुादिक पण
दुग्याशभां प्रीति वाणा थध गया ॥१६॥ तेवा समथभां ते उदवण अने जीन
तनु आदिक ऋषिज्जो, पोतानी छच्छाथी सर्व लोके न देणी शके तेम, जीने
क्यां न जतां जदरिकाश्रमभां रडेवा लाग्या ॥१७॥ अने धर्मनुं रक्षणु
करवाभां तत्पर जेवा श्रीनारायणु भडासुनिनी आज्ञाशी धर्मरक्षक आचार्यो
मगट थया ॥१८॥ प्रथम शंकराचार्य थया, ते पडी विष्णुस्वामी थया, ते

ચિણ્ણસ્વામી તતઃ પરમ્ । ધીમાન્ રામાનુજો મધ્વો નિમ્વાદિત્યથ્ચ વહ્નમઃ ॥૧૯॥
 યત્તે મહાન્ત આચાર્યઃ ક્રમજાતા અતિષ્ઠિપન્ । ધર્મયાં ધર્મમર્યાદા યથાશક્તિ
 યથામતિ ॥૨૦॥ ચતુઃસહસ્રવર્ષેષુ કલેર્યતિષ્ઠુ સૂતલે । વર્ષસપ્તશતીમધ્યે જાતા
 યત્તે પ્રતાપિનઃ ॥૨૧॥ અન્તર્હિતેષુ તેષ્વાસન્પુનર્દત્યગ્ણા મુચિ । નૃપુ જાતા દુરા-
 ન્માતઃ સ્ત્રેષા અમુરક્રિયાઃ ॥૨૨॥ પાત્કાર્યે પશુસમા મધર્માસારને રતાઃ । શૈવચૈ-
 વ્ણવન્દક્ષમાણો યાદ્યતો ધર્મવિધ્નમાઃ ॥૨૩॥ દુરાચારપ્રસક્તાનાં તેષાં ભારતિપી-
 ઢિતા । પ્રાકમ્પત મહી ભૂયો દુર્મિશ્રાણ્યમવન્મુદુઃ ॥૨૪॥ મહા સમ્પ્રાર્થિતો બ્રહ્મા
 પુનર્મારાપનુત્તયે । દેવૈશ્ચ ઋપિભિઃ સ્વાકં પ્રાર્થયદ્દરીપતિમ્ ॥૨૫॥ અથાહ તાન્મુ-
 નિપતિતાચાર્યૈઃ શઙ્કરાદિભિઃ । ધર્મઃ સંસ્થાપિતો ભૂમો પ્રાદુર્ભૂતૈર્મદાક્ષયા ॥૨૬॥
 સૌઽપ્તેનૈવ હિ કાલેન સ્થાનિમાતઃ કિમુ ? દ્રુતમ્ । ધર્વં ચૈતાશયિષ્યામિ તમધર્મં
 દ્રુતં ધિષે ! ॥૨૭॥ હત્યુક્તો હરિમામન્વ્યં દેવેઃ સ્વધામ સૌઽપ્ત્યાગત્ । આય-
 નુર્મુનયસ્તાપન્મરીચ્યાઘાસ્તમીક્ષિતુમ્ ॥૨૮॥ ભારતે સર્વતીર્થેષુ કૃત્વા યાત્રાં ચ

પછી રામાનુજાચાર્ય, મધ્વાચાર્ય, નિંબાર્કસ્વામી અને વલ્લભાચાર્ય એ
 અનુક્રમે થયા. ॥૧૯॥ આ મોટા આચાર્યોએ અનુક્રમે પ્રગટ થઇને પૃથ્વી ઉપર
 શક્તિ પ્રમાણે યથામતિ ધર્મમર્યાદાઓનું સ્થાપન કર્યું હતું. ॥૨૦॥ કળિયુગનાં
 ચાર હજાર વર્ષો વીત્યા પછી, સાતસો વર્ષોની અંદર આ પ્રતાપી આચાર્યો
 થયેલા છે. ॥૨૧॥ આ આચાર્યો અંતર્ધાન થયા પછીથી, પૃથ્વી ઉપર દૈત્યગણો
 ફરીને મનુષ્યોમાં જન્મીને, ઉપરથી સાધુઓના જેવો વેષ રાખનારા, અને છાના
 હુબ્ ક્રિયાઓ કરનારા આસુરી ક્રિયાઓ કરવા લાગ્યા. ॥૨૨॥ પરસ્પરીસંગ કરવામાં
 પશુસમાન થઇ ગયા; મધર્માસનું લક્ષણ કરવામાં પ્રીતિવાળા થઇ ગયા, અને
 બહારથી શિવ, અને વિષ્ણુનાં ચિહ્નો ધારણ કરીને, મનુષ્યોને પોતાની હુબ્
 ક્રિયાઓમાં, આજ ખરે ધર્મ છે એમ ધર્મની પ્રાંતિ કરાવવા લાગ્યા. ॥૨૩॥
 દુરાચારમાં અતિ આસક્ત થની ગયેલા તે અસુરોના ભારથી અત્યંત પીડાતી પૃથ્વી
 વારંવાર કંપવા લાગી, અને વારંવાર હુર્લિક્ષવર્ષો આવવા લાગ્યા. ॥૨૪॥
 આમ વધી ગયેલો ભાર ટાળવા માટે ફરીથી પૃથ્વીએ પ્રાર્થના કરેલા પ્રજ્ઞાએ
 સર્વ દેવ, અને ઋષિઓએ સહિત જઇને બહારીપતિ શ્રીનારાયણની પ્રાર્થના કરી.
 ॥૨૫॥ ત્યારે મુનિપતિ શ્રીનારાયણ પ્રજ્ઞાને કહેવા લાગ્યા,—શંકરાચાર્ય
 વિગેરે આચાર્યોએ મારી આજ્ઞાથી પ્રગટ થઇને પૃથ્વી ઉપર ધર્મ સ્થાપન કર્યો છે.
 ॥૨૬॥ તો તે આચાર્યોએ સ્થાપન કરેલો ધર્મ આમ એકદમ શુ અદ્યપદાવમાંજ
 વ્ધાનિ પામી ગયો ? જો એમજ હોય તો હે પ્રજ્ઞાન ! તે અધર્મને હું તત્કાળ
 નાશ કરી નાખીશ. ॥૨૭॥ આમ કહેલા પ્રજ્ઞા ભગવાનની આજ્ઞા લઇને સર્વ
 દેવોએ સહિત પોતે પણ પોતાના સ્થાનમાં ગયા, તેટલાકમાંજ મરીચિ આદિક
 મુનિઓ શ્રીનારાયણ ભગવાનનાં દર્શન કરવા માટે આવ્યા. ॥૨૮॥ ભરતખંડમાં
 રહેલાં સર્વતીર્થોની યાત્રા કરીને, તે તીર્થો કરવાનું ફળ, શ્રી નારાયણભગવાનનાં

ધર્મે સ્વાદેશરૂપે શ્રુતિપથવિતતે ક્ષીયમાણે ક્રમેણ
 ઘાનાત્રોનેડપિ મૃચ્છંત્કલિકુમતિતમઃસ્તોમસદ્ગુસ્યમાને ।

ભૂમાવાચિર્મંચિવ્યન્ પુનરપિ જનયન્નુદ્યંતં તં ય યોડસો
 શાપઘ્વાજ્ઞસત્યૈ વ્યતનુત શુભસદ્ગુપ્તમાશઃ સ પાયાન્ ॥
 બદરિકાશ્રમભાં ભગવાન યને ઋષિઓને દુર્વાસા મુનિનો શાપ.

તત્ફલમ્ । નારાયણેક્ષયા પ્રાપ્તું વિશાળામાગતાસ્તુ તે ॥૨૧॥ દૃષ્ટ્વા તદન્તિકગતાં
ગજ્ઞાં તેઽથાતિદર્પિતાઃ । તસ્યામાપ્તુત્ય ચક્રુઃ સ્વં નૈત્યકં કર્મ સર્વશઃ ॥૩૦॥ તાવચ્છ્રી-
ગ્રાસુદેવઃ સ્વાવતારં વ્રહ્મધામપઃ । નારાયણમદાત્સ્વેક્ષામુદ્રવિપ્યન્ ભુવિ પ્રભુઃ ॥૩૧॥
ધ્યાને સ્વપૂર્વરૂપં સંવીક્ષ્ય નારાયણઃ સ તમ્ । વિવક્ષન્તમિવાલક્ષ્યાઽપૃચ્છયત્તદ્વિવ-
ક્ષિતમ્ ॥૩૨॥ તતઃ પ્રાહ સ તં દેવદેવોઽતિમારણીકિતા । મૂરસ્તિ સામ્પ્રતં જાતાઽ-
ધર્મો વૃદ્ધોઽસ્તિ તત્ર ચ ॥૩૩॥ તદુચ્છિત્યૈ તથૈકાન્તધર્મસંસ્થાપનાય ચ । અહં પ્રાહુ-
ર્મવિપ્યામિ ધર્માદ્ભક્તાવસૌ પ્રભુઃ ॥ ૩૪ ॥ મત્પ્રાહુર્માવહેતૂનાં સમ્ભવો નાસ્તિ
ધામ્નિ મે । તમગ્રાતઃ સમુદ્ગાન્ય દુર્વાસઃશાપછગ્નના ॥ ૩૫ ॥ કર્ત્તાસ્મિ
વાચ્છિતં યન્મે તત્ત્વદ્વેશતોઽચિરાત્ । યપોઽર્થોઽતસ્ત્વયા ગોપ્યો મૃત્વા
મુખ્યેન સર્વથા ॥૩૬॥ આયાસ્યન્તિ મરીચ્યાચા દ્રુપ્તૃ ત્વા મુનયોઽન્ન હિ । તાન્ પ્રચ્છે-
ર્ભારતે વર્ષે ધર્માદિસ્થિતિમજ્ઞસા ॥૩૭॥ તદુક્તમાગતાભ્યાં તાં ત્વં પિતૃભ્યાં વદેર્યવા ।
પૃષ્ઠતાભ્યાં તદાઽઽયાતા મુનિર્દુર્યસનો દ્રુતમ્ ॥૩૮॥ અવમાનિતમાત્માનં મત્વા શપ્તા સ
નાદતઃ । ગતે તસ્મિન્ સુદુઃખાર્ત્તાસ્તાંસ્ત્વં દ્રુપાદિકાન્ ॥૩૯॥ ચિન્તા કાર્યા ન

દર્શન કરવાથીજ પામવા માટેજ તેઓ આવ્યા હતા. ॥૨૬॥ આશ્રમમાં આવીને ત્યાં
પાસે રહેલી ગંગાનદી જોઇને, અતિ હર્ષ પામીને તેમાં યથાવિધિ સ્નાન કરીને તે
જગ્યા મુનિઓ પોતાનું નિત્યકર્મ-સંધ્યાવિગેરે કરવા લાગ્યા. ॥૩૦॥ તે સમયમાં બ્રહ્મ-
ધામાધિપતિ શ્રીવાસુદેવ ભગવાને પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થવાને માટે ઇચ્છતા થકા, પોતા-
ના અવતારરૂપ શ્રીનારાયણ ભગવાનને પોતાનું દર્શન આપ્યું. ॥૩૧॥ શ્રીનારાયણ
જયે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ સમાધિમાં જોઇને, પોતાને કંઈક કહેવા માટે ઇચ્છે છે એમ
ધારીને તેમણે કહેવા ધારેલી વાત પોતેજ પૂછવા લાગ્યા. ॥૩૨॥ ત્યારે તે શ્રી વાસુ-
દેવ ભગવાન કહેવા લાગ્યા-“ હે દેવ ? હાલકાળમાં પૃથ્વી અતિ અસુરભારથી પીડા
પામે છે, અને પૃથ્વી ઉપર ધણોજ અધર્મ વધી ગયેલો છે. ॥૩૩॥ તે અધર્મનો નાશ
કરવા માટે, અને એકાંતિક-ભાગવતધર્મનું સ્થાપન કરવા માટે, હું પોતેજ ધર્મદેવ
થકી ભકિતદેવીમાં પ્રગટ થવાનો છું. ॥૩૪॥ પરંતુ મારા બ્રહ્મધામમાં મારે અવતાર
ધારવાનું કોઈ પણ કારણ સંભવતું નથી, માટે તે કારણ અહીંયાં દુર્વાસા મુનિના
શાપનિમિત્તે ઉત્પન્ન કરીને, મેં કરવા ધારેલું કાર્ય તમારા ઉદ્દેશથી થોડાજ સમયમાં
કરનારો છું, માટે આ મેં કરવા ધારેલું કાર્ય, તમારે મુખ્યપણે વતીને ચુપ્તપણે
રાખવું. ॥૩૫-૩૬॥ અહીંયાં મરીચિ આદિક મુનિઓ તમારાં દર્શન કરવા માટે
આવનારા છે, તેમને તમે ભારતવર્ષમાં ધર્માદિકની સ્થીતિ ખરી રીતે હોય તેવી
પૂછજો. ॥૩૭॥ અને તે મરીચિ આદિક મુનિઓએ કહેલી હકીકત, તમારાં માતા
પિતા ભકિત ધર્મ તમારાં દર્શન માટે આવે, અને તમારા પ્રયે પુછે ત્યારે તમે કહે-
જો, અને તેજ સમયે દુર્વાસા મુનિ એકદમ આવશે. ॥૩૮॥ તમે જગ્યા વાતો કર-
વામાં તટ્કીન હોવાથી, અજાણ્યે આદર નહીં થવાથી, પોતાનું અપમાન થયેલું માની-
ને તે શાપ આપશે, અને તે ગયા પછી આત્મ હુઝે કરીને પીડાતા ધર્માદિકને તમે

વચ્ચાતા પ્રાદુર્ભ્ય ક્ષિતાવહમ્ । રત્યુત્તવાઽન્તર્દયે યાવત્સ તં તન્નાયયુર્હિ તે ॥૪૦॥ તન્ન
નારાયણં દદ્વા નત્વા તસ્થુસ્તદાગ્રયા । તાન્ દદ્વા સ પ્રસન્નાત્મા મુનીનૂત્તે દયા-
નિધિઃ ॥૪૧॥ સામ્પ્રતં ભારતે ધર્મ આચાર્યઃ સ્થાપિતો નૃપુ । વર્તતે સ ન વેત્યુક્તા મરી-
ષ્યાદય ઋચિરે ॥૪૨॥ આચાર્યા ધર્મનિષ્ઠાસ્તે ધર્મમસ્થાપયન્ પ્રભો ! । પરમ્પરાસુ તેષાં
તુ કલિના સ્વં પદં કૃતમ્ ॥૪૩॥ યૌદ્ધોચ્છેદઃ શઙ્કરેણ કૃતો વૈવિકવર્ત્તમ્ ચ । પ્રચર્તિતં
તથા સર્વદેવાર્ચા સમ્પ્રચર્તિતા ॥૪૪॥ આત્મનિષ્ઠા સર્વરાગ્યા સન્યાસેન સદ્ ક્ષિતૌ ।
પ્રચર્તિતા નૃણાં મુત્તયૈ નિસક્કોઽવર્તત સ્વયમ્ ॥૪૫॥ નસ્મિન્નન્તર્હિતે તસ્ય શિષ્ય-
શાસ્ત્રા તુ દુર્ગ્રહા । કલિગ્રસ્તા નિર્વિરાગા સક્તાઽઽસીદ્ધિપયેષ્વલમ્ ॥૪૬॥ વાર્તામાત્રા-
ત્મયોધા સા દુરાચારા વિધર્મિણી । સ્વચ્છન્દયર્તિની જાતા ધર્મગ્લાનિરમૂત્તતઃ ॥૪૭॥
વિષ્ણુસ્વામી ભગવતિ ભક્તિ રસિકવર્ત્તના । પ્રાચર્તયદ્વજવધૂન્મામ્યેન સ્નેહલક્ષણામ્
॥૪૮॥ તદ્વર્ત્તમસ્થાસ્તુ તાં સ્વસ્મિન્ કૃષ્ણાભેદેન કામિનઃ । કૃષ્ણં હિત્વા કારયન્તિ

સાંત્વના કરીને કહેજો. ॥૩૯॥ હે ધર્માદિક મુનિઓ ! તમારે આ થયેલા શાપની
ચિંતા કરવી નહિ, હું પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈને તમારી રક્ષા કરીશ. ” આ પ્રમાણે
કહીને શ્રી વામુદેવ ભગવાન જે સમયે અંતર્ધાન થયા, તેજ સમયે મઝીચિ આદિક
મુનિઓ ષદ્વિકાશ્રમમાં આવ્યા. ॥૪૦॥ ત્યાં આવીને શ્રીનારાયણભગવાનનાં દર્શન
કરી નમસ્કાર કરીને તેમની આજ્ઞાથી તેમની આગળ બેઠા, અને તેમને જોઈને પ્રસન્ન
થયું છે મન જેમનું એવા હયાનિધિ શ્રી નારાયણ ઋષિ મુનિઓ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા.
॥૪૧॥ ભારતવર્ષમાં આચાર્યોએ સ્થાપન કરેલો ધર્મ હાલસમયમાં મનુષ્યોમાં વર્તે
છે કે નહિ વાડ ? આમ પૂછેલા મઝીચિ આદિક મુનિઓ શ્રી નારાયણઋષિ પ્રત્યે
કહેવા લાગ્યા. ॥૪૨॥ હે પ્રભુ ! સ્વયં ધર્મનિષ્ઠ તે આચાર્યોએ ધર્મનું સ્થાપન કર્યું
હતું, પરંતુ તેમની ખાછળ થયેલી આચાર્ય પરંપરામાં તે કળિયુગે પોતાનું સ્થાન
કરેલું છે. ॥૪૩॥ (તે આચાર્યોએ કરેલા કાર્યને તેર શ્લોકથી કહે છે.)—શ્રી શંકરા-
ચાર્યે.૧૭૬ ધર્મનેા ઉચ્છેદ કર્યો, અને સનાતન વૈદિક ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો, તેમજ સૂર્ય,
ગણપતિ, પાર્વતી, વિગેરે સર્વદેવા સંબંધી પૂજાપ્રવાહ પ્રવર્તાવ્યો. ॥૪૪॥ મનુષ્યોની
મુક્તિ માટે પૃથ્વી ઉપર સંન્યાસાશ્રમે સહિત વૈરાગ્યે યુક્ત આત્મજ્ઞાન પ્રવર્તાવ્યું,
અને પોતે પણ નિઃસંગપણે વર્ત્યા. ॥૪૫॥ તે શંકરાચાર્ય અંતર્ધાન થયા પછી
તેમની શિષ્યશાખા તે સ્વધર્મપાલનની બાબતમાં દુરાગ્રહવાળી (સર્વત્ર બ્રહ્મદ્રષ્ટિની
દામ્ભિકલાવનાથી અર્ધનેજ ધર્મ માનવા મનાવવામાં દુરાગ્રહ યુક્ત) બની ગઈ, અને
કળિયુગે ગળી લીધેલી, વૈરાગ્ય સિવાયની અર્ધ જઈને વિષયોમાં અતિશેજ
આસક્ત બની ગઈ. ॥૪૬॥ તેમજ આચરણ સિવાય કેવળ વાર્તામાત્રથીજ
આત્મબોધ કરનારી, દુરાચાર કરનારી, વિરૂદ્ધ ધર્મને આચરનારી, અને
સ્વચ્છંદથી વર્તનારી બની ગઈ, આમ થવાથી તે પછી પૃથ્વીમાં ધર્મ
અતિશેજ ક્ષીણતા પામી ગયો. ॥૪૭॥ તે પછી વિષ્ણુસ્વામી થયા તેમણે
ભગવાનને વિષે ગોપીઓની જેઠે સ્નેહલક્ષણવાળી ભક્તિ રસિક માર્ગથી પ્રવ-

દુરાચારાસ્તતોઽભવન્ ॥૪૯॥ આચાર્યોઽત્તિસમર્થોઽમૃદ્ધામાનુજ ઉદારધીઃ । જ્ઞાનવૈરાગ્યમાહાત્મ્યયુક્તાં ભક્તિમતિષ્ઠિપત્ ॥૫૦॥ શ્રીમન્નારાયણસ્વાસૌ સ્વરૂપઞ્ચ યથાર્થતઃ । પ્રતિપાદયતિ સ્માધ માહાત્મ્યમધિકં સતામ્ ॥૫૧॥ તસ્મિન્ ગતે તદ્દીયાસ્તુ દમ્ભભક્તિ-મુપાશ્રિતાઃ । દેહાભિમાનિનો હિંસા આસંશ્ચ વ્યભિચારિણઃ ॥૫૨॥ વિષ્ણુપ્રસાદમાહાત્મ્યાદગ્રાહ્યાન્નાગ્ને રતાઃ । પ્રાવર્તત દુરાચારસ્તતસ્તદ્વર્ત્મનિ પ્રભો ॥૫૩॥ નિમ્વાદિત્ય-સ્તથા મધ્વો વહ્નમાચાર્યં દત્યમી । પ્રાવર્ત્તયન્ કૃષ્ણભક્તિ ગોપીવદ્રસિકાધ્વના ॥૫૪॥ અન્તર્હિતેષુ તેષ્વાસંસ્તત્તદ્વર્ત્મસ્થપૂરુષાઃ । કૃષ્ણાઽમેદેનાત્મનિ તાં કારયન્તઃ સ્વસેવ-કાન્ ॥૫૫॥ દુરાચારસ્તતો મૃયાન્ પ્રવૃત્તોઽસ્તિ ધરાતલે । અવાચ્યં તં નુ કિં વચ્મઃ સર્વં જ્ઞાનાસિ સર્વવિત્ ॥૫૬॥ યથાદૃષ્ટિમિદં પ્રોક્તં તદાધાય સ્વચેતર્સિ । અપાકૃત્ય મુવો

તાર્પી. ॥૪૮॥ આ સંપ્રદાયના પુરૂષો કામાકુળ થઈને, કૃષ્ણજીને છેડી દઈને પોતામાંજ કૃષ્ણજીની અલેદ લાવના કરાવીને તે લકિત પોતામાંજ કરાવવા લાગ્યા, તેથી તે પણ બધા દુરાચારીજ બની ગયા. ॥૪૯॥ તે પછી 'મહાઉદારણુદ્વિવાળા અતિસમર્થ શ્રીમદ્રામાનુજાચાર્ય' પ્રગટ થયા, તેમણે જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, અને માહાત્મ્યે સંહિત ભગવદ્-ભક્તિની સ્થાપના કરી. ॥૫૦॥ તેમજ શ્રીમન્નારાયણજીનું સ્વરૂપ યથાર્થપણે-સ્વરૂપ, સ્વભાવ, વિભૂતિ, વિગેરે અનંત કથ્યાણુણુગણુવિશિષ્ટ, અને અખિલ હૈય-દોષથી સંહિત, એવું પ્રતિપાદન કર્યું, અને ભગવદ્ભક્ત સાધુઓનું માહાત્મ્ય અધિક પ્રતિપાદન કર્યું. ॥૫૧॥ તેમના સ્વધામ ગયા પછી તેમના સંપ્રદાયના મનુષ્યો, દંભભક્તિને આશર્યા, તેમજ દેહાભિમાની, હિંસક, અને વ્યભિચારી બની ગયા. ॥૫૨॥ વિષ્ણુપ્ર-સાદના માહાત્મ્યને અવલંબીને 'અગ્રાહ્યાન્નમનુષ્યોનું' અન્ન ભક્ષણુ કરવામાં પ્રીતિવાળા થઈ ગયા. તેથી હે પ્રભુ ! તેમના સંપ્રદાયમાં પણ દુરાચાર પ્રવર્તી ગયો. ॥૫૩॥ તે પછી નિં'આર્ક'સ્વામી, મધ્વાચાર્ય, અને વલ્લભાચાર્ય, એ ત્રણ આચાર્યો થયા, તેમણે પણ ગોપીઓની પેઠે સંસ્કૃતમાર્ગથીજ ભક્તિ પ્રવર્તાવી. ॥૫૪॥ આ આચાર્યો અંત-ધાન થયા પછી તેમના સંપ્રદાયના પુરૂષો પોતામાં કૃષ્ણજીની અલેદલાવના કરીને પોતાના સેવકો પાસે પોતામાંજ ભક્તિ કરાવવા લાગ્યા. ॥૫૫॥ તેથી પૃથ્વી ઉપર ઘણો જ દુરાચાર પ્રવર્તી ગયેલો છે, તે બધું ન કહેવાય તેવું છે, માટે અમે શું આપને કહીએ ? આપ સર્વજ્ઞ છો માટે બધું જ લખ્યો છો, ॥૫૬॥ હે ભગવન્ ! અગોએ જેવું

૧. સંસારભયથી અભિતપ્ત થયેલા સકળ ચેતન-પ્રાણીઓને ઉદ્ધાર કરવાનીજ એક તત્પરતાથી સર્વ મનુષ્યોને સાધારણુપણે અવિષમતાથી કરી સકાય તેવી ન્યાસવિદ્યા-પ્રપતિ-સારણુ-ગતિને પ્રવર્તાવવારૂપ ઉદારણુદ્વિ જેમની અતિ વખાણુવા યોગ્ય છે, જ્ઞાનયોગ, કર્મયોગ, વિગેરે અનેક સાધનોમાં અનેક કઠિનતાઓ રહેલી છે, તેમજ વૈદિક યાગાદિક ક્રિયાઓમાં અધિકાર અન-ધિકારની પણ મુશ્કેલીઓ રહેલી છે માટે આ પ્રપતિરૂપ આત્મતિકમુક્તિનો ઉપાય અતિ સહેલા-માં રહેલો, અને સર્વને સરખી રીતે કરી સકાય તેવો હોવાથી તેવો સરળ માર્ગ જતાવવારૂપ ઉદારતા એ મોટામાં મોટો ગુણ છે.

૨. જેનું સંધેલું અન્ન ન ખપતું હોય તેવો.

૩. અમારા ક્ષતા સિવાય પણ જીવોછોજ.

द्रुता मर्त्या भवन्त्विति शशाप तान् ॥६७॥ तावत्प्रयुद्धो धर्मस्तं सर्वेषां शापमुक्तये ।
प्रार्थयत्स तदा तुष्टश्चकारानुग्रहं पुनः ॥६८॥ नान्यथा मे भवेच्छापः किन्तु नृत्वेऽपि
वोऽखिलान् । पप नारायणः कष्टदासुरान्मोचयिष्यति ॥६९॥ तवैव पुत्रो भूत्वाऽसा-
वल्पकालेन तत्र वः । सखेव दास्यति सुखं शापमुक्तान् करिष्यति ॥७०॥ इत्युक्त्वा तञ्च
ताम्रत्वा ययौ दुर्धसनो मुनिः । श्रुत्वा शापं निर्निमित्तमुद्धवः प्रार्थयत्प्रभुम् ॥७१॥
शापोऽयं निर्निमित्तोऽभूच्चदीयानां हि नः प्रभो ! । अधमोऽवृत्तमर्त्येषु क वतिष्यामहे
वयम् ॥७२॥ ज्ञाता नस्त्वदृते कोऽपि नान्योऽस्तीत्यपि वेत्स्यतः । यथायुक्तं कुरु
स्वामिन्नित्युक्तो धार्मिरग्रवीत् ॥७३॥ चिन्ता न कार्या युष्माभिः सर्वैरपि मदाश्रितैः ।
मदिच्छयैव शापोऽयं यतो जातोऽस्ति नान्यथा ॥७४॥ अतश्चिन्तां विहायैव नृपू-
ष्यत मा चिरम् । धर्मसंस्थापने यूयं सहाया मे भविष्यथ ॥७५॥ सामान्यो मुनिशा-
पोऽयमतोऽहमपि मानवः । भूत्वा धर्मं स्थापयिष्ये रक्षन् वोऽसुरपीडनात् ॥७६॥

जेया नहि, तेथी ते हुर्वासा तो तेमना उपर अतिशेज कोध पाग्या. ॥६९॥ आ
सलाभां जेठेला जघाय सन्मर्यादानुं उडलघन करीने माइं सन्मान करता नथी, ' भाटे
हेथो थकी पीडा पाभनारा मनुष्योभां अवतार धरो ! जेम ते जघायने शाप आप्यो.
॥६७॥ आ सालगतांज जथत थयेला धर्मदेव जघायने शाप थकी सुकावाने भाटे ते
हुर्वासानी प्रार्थना करवा लाग्या, त्यारे धर्मदेवनी विनयपूर्वक प्रार्थनाथी प्रसन्न थयेला
हुर्वासासुनि राखु थधने कडेवा लाग्या. ॥६८॥ हे धर्मदेव ! भारो आपेवो शाप मिथ्या
तो नहिज थाय, परंतु मनुष्यावतारभां पणु आ श्रीनारायणुकपि तभारा जघायनी
असुरेना कष्ट थकी रक्षा करशे. ॥६९॥ हे धर्मदेव ! आ श्री नारायणुकपि लगवान
पोते थोठाज सभयभां तभाराज पुत्र थधने त्यां तमोने सज्जानी पेठे सुभ आपशे,
अने भारा शाप थकी सुकावशे. ॥७०॥ आभ कहीने हुर्वासासुनि ते धर्मदेवादिक सर्वने
नमस्कार करीने गया, ते पधी आभ निमित्त सिवाय थयेवो साप सालणीने उडवण
लगवाननी प्रार्थना करवा लाग्या. ॥७१॥ हे प्रभु ! तभारा आश्रित जेवा अभोने आ
शाप विना कारखे थयेवो छे, भाटे अधर्मथी उध्धत जनी जयेला मनुष्योभां अभो
क्यां केवी शीते वर्तीशु ? ॥७२॥ हे लगवन् ! तभारा सिवाय भीजे कोध अभारी रक्षा
करनार नथी, जेम पणु आप जखो छो, भाटे छे स्वाभिन् ! जेम आपने योग्य लागे
तेम करे, आभ प्रार्थना करेला धर्मपुत्र श्रीनारायणुकपि उध्धवणने कडेवा लाग्या.
॥७३॥ हे उध्धवण ! भारा आश्रित तमो जघाजे कोर्ध प्रकारणी चिंता करवी नहि,
केमके भारी धृच्छाथीज आ शाप थयेवो छे, नहि तो जनेज नहि. ॥७४॥ भाटे चिंता
छोडी दधनेज त्रणु पणुना मनुष्योभां अवतार धारणु करे, विलंज करशो नहि,
धर्म स्थापन करवाभां तमो जघाय अने सहाय करनारा यशो. ॥७५॥ हे मुनि-
जो ! हुर्वासानो आ शाप जघायने सभानपखे थयेवो छे, भाटे हुं पणु मनुष्या-
वतार धारणु करीने असुरेना कष्ट थकी तभारी रक्षा करतो थको धर्मर्तु स्थापन

મજ્ઞાનદાનાચાર્યત્વં પ્રાપ્તઃ પ્રાગયમુદ્ધવઃ । ધર્મરક્ષાં વિધાતાદૌ તતશ્ચૈવ ગુરુર્ભવિ ॥૭૭॥
 આવિર્ભૂય તતશ્ચાહં યુગ્માભિઃ સહ ભૂતલે । અધર્મોચ્છેદનં કુર્વન્ વિચરિષ્યામિ સર્વતઃ
 ॥૭૮॥ इत्युक्तास्ते भगवता ऋषयो धर्म उद्धवः । उदपद्यन्त सर्वेपि द्विजातिषु यथा-
 रुचि ॥७९॥ संसिद्धदेहोऽजन्मापि मुनेः शापात्स उद्धवः । नारायणेच्छयाऽयोध्यानग-
 रेऽजनि वाडवात् ॥૮૦॥

ઉત્પત્યસ્થશિવચિણ્ણુલિઙ્ગિમિર્મિત્રમાર્યપથમત્ર રક્ષિતુમ્ ॥

ઉદ્ધવં નૃતનુમાર્પશાપતઃ કૃષ્ણ एष गमयन् प्रसीदताम् ॥ ૮૧ ॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्यामिशिष्य तत्सम्प्रदायस-
 कलहादाभिन्न नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीमदुद्धव-
 स्वामिनां मनुष्यदेहग्रहणहेतुनिरुपण नाम द्वितीय उल्लासः ॥२॥

કરીશ. ॥૭૬॥ આ ઉદ્ધવજી પ્રથમ મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપનાર આચાર્યપણુને
 પામેલા છે, તે માટે એ ઉદ્ધવજી પૃથ્વી ઉપર પ્રથમ ધર્મપ્રવર્તક આચાર્ય થઇને
 ધર્મની રક્ષા કરનારા થશે. ॥૭૭॥ ત્યાર પછી પૃથ્વી ઉપર તમે બધાની સાથે હું
 પ્રગટ થઇને, અધર્મનો ઉચ્છેદ કરતો થકો સર્વ ઠેકાણે વિચરીશ. ॥૭૮॥ આ પ્રમાણે
 ભગવાને કહેલા તે મરીચ્યાદિક મુનિઓ, ધર્મદેવ, અને ઉદ્ધવજી એ બધામ પોત-
 પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દ્વિજાતિઓમાં ઉત્પન્ન થયા. ॥૭૯॥ સર્વથા સિદ્ધ દશાને
 પામેલા, અને તેથીજ અજન્મા એવા ઉદ્ધવજી પણ ભગવાનની ઇચ્છાથી દુર્વાસા-
 મુનિના શાપે કરીને, અયોધ્યાનગરમાં અજન્મ નામે બ્રાહ્મણ થકી પ્રગટ થયા. ॥૮૦॥
 શિવ અને વિષ્ણુનાં બાહ્ય ચિહ્નો ધારણ કરીને અધર્મમાં પ્રવર્તેલા પુરૂષાએ
 છિન્નબિન્ન કરી નાખેલા સનાતન ધર્મમાર્ગની આ લોકમાં રક્ષા કરવા માટે, ઉદ્ધવ-
 જીને દુર્વાસામુનિના શાપથી મનુષ્યતનુ ધારણ કરાવનારા મારા ઈષ્ટદેવ શ્રીહરિ કૃષ્ણ
 મારી ઉપર અતિશય પ્રસન્ન થાઓ. ॥૮૧॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનંદસ્વામીના શિષ્ય....શ્રીનિત્યાનંદ-
 મુનિવિરચિત શ્રી હરિદિગ્વિજય ગ્રંથમાં શ્રીમદુદ્ધવસ્વામીને મનુષ્યદેહ
 ધારવામાં હેતુ નિરૂપણ નામે દ્વિતીય ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૨॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

शापव्याजाद्द्विजाती धृतमनुजतनुर्धर्मवृद्धयै धरित्र्यां ।
ख्यातः श्रीरामशर्मा प्रकृतिनियतया कृष्णमफत्या समृद्धः ॥
श्रीकृष्णस्य प्रसादादनितरमुगमं तस्य मन्त्रं तदीयं ।
साक्षात्कारं च लब्ध्वा जगति गुरुपदं सार्थयन्मुद्धवोऽव्यात् ॥३॥

पृथ्वी उपर ओझांतिक धर्मनी वृद्धि करवा भाटे दुर्वासाभुनिना शापने निमित्त
करीने प्राक्षयकुगभां धारण करी छे मनुष्यतनु नेमले, अने श्रीरामशर्मा जेवा
नामथी प्रसिद्ध थयेला, स्वभावसिद्ध प्राप्त थयेकी श्रीकृष्णवासुदेवनी अभांड लक्ष्मिथी
पूर्ण रडेला, अने श्रीकृष्णवासुदेवनी प्रसन्नताथी लीलाओने दुर्लभ जेवो तेमने।
मंत्र अने साक्षात्कार तेने पाभीने, जगतभां शुश्रूषणे सार्थक करता जेवा
उद्धवावतार श्री रामानंदस्वामी अभारी रक्षा करे ॥३॥

तृतीय उल्लासः

श्रीरामजन्मातिशुभावयोध्यापुर्यां द्विजोऽभूदजयाभिधानः । महागुणः काश्य-
पगोत्रजन्मा ऋग्वेदपाठी च पुराणविद्यः ॥१॥ पतिव्रतायां सुमतौ तु तस्य स्त्रियाममूढ-
द्धय एव पुत्रः । यजन्मकाले भुवि कृष्णभक्तिवन्ध्यासमापत्कलिभीतिसुता ॥२॥ श्रीवि-
क्रमादित्यशकस्य वर्षे याणाङ्गुयाहाचनिसम्मितेऽत्र । नमोऽसिताष्टम्युपसि प्रभुते घारे
गुरोः सोऽजनि दर्शनीयः ॥३॥ स रामशर्मेति कृताभिधानः प्राप्नोपनीतिः पितुरेव
वेदम् । अधीत्य तेनैव हि बान्यमानं न्यशामयद्गगनवतं पुराणम् ॥४॥ तेनास्य भक्ति-
द्रवमास कृष्णे कुर्वन्तदर्शार्चनमन्वहं सः । तद्भक्तिभाजां च मुहुः प्रसङ्गं साक्षाद्दृष्टाकुलं
आस तस्य ॥५॥ प्रत्यक्षकृष्णेष्वणमत्र कुत्र भवेदिति स्वान्तरभूरिचिन्तः । एकादश-
स्कन्धकथासमाप्तौ शुथाव तं द्वापयतीत्यमेव ॥६॥ तद्दर्शनोक्तः स तु तीर्थयात्रां
कुर्वन्विहायात्मगृहं समृद्धम् । द्वापवतीं वर्णिवरः प्रपद्य पशुतां समुद्रे विमना इवासीत्
॥७॥ ततो नमस्कृत्य तमन्तरीपस्थितं पुराणप्रतिमास्वरूपम् । तत्कीडनस्थानकरैव-
ताद्रि गत्वा न्यवात्सीत्कनिचिदिनानि ॥८॥ उपत्यकायां तस्यास्तावात्मानन्द्राव्ययो-
गिनम् । आत्मनिष्ठं ददर्शाथ तमुपेत्याकरोच्चनिम् ॥९॥ तेन वृष्टः सागतदि स स्वो-
दन्तं तमप्रवीत् । स्नात्वाऽतिमानसम्पदं विट्पातं तत्र मण्डले ॥१०॥ साक्षात्कृष्णेश-
वायाहं साकेताद्धारिकां गतः । तत्रापि तमदृष्ट्वाऽथ तत्कामस्त्वामुपागतः ॥११॥ त्वं

હિં સિદ્ધદશાં પ્રાપ્તો મહાયોગીતિ ગીયસે । અતઃ કૃષ્ણં યથા માક્ષાન્ પદ્યેયં ત્વં તથા
કુરુ ॥૧૨॥ इत्यर्थितः स मुनिपुङ्गव्यानायोपविशेति तम् । ग्राह सोऽपि तथा चक्रे

ઉદાસ ૩ બે

શ્રી રામચંદ્રભગવાનનો જન્મ જેમાં થયેલો હતો માટે અતિ પવિત્ર એવી
અયોધ્યાપુરીમાં અજય નામે એક પ્રાક્ષણ રહેતા હતા, અને તે વિપ્રજાતિના શમદમા-
દિક બાર મહાગુણ સંપન્ન, કશ્યપમુનિના ગોત્રમાં જન્મ પામેલા, ઋગ્વેદનું પઠનપાઠન
કરનારો, અને શ્રીમદ્ભાગવતાદિક સર્વ પુરાણોને જાણનારો હતા. ॥૧॥ તે અજયવિપ્રની
મુખતિ નામે પ્રતિમતા સ્ત્રીને વિષે ઉદ્ભવળ પોતે પુત્રરૂપે પ્રગટ થયા, જે ઉદ્ભવળના
જન્મ સમયે પૃથ્વી ઉપર શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ, કળિકાળના ભયે કરીને મરણશય્યા ઉપર
પડેલી હતી, તે જીવવાની આશા ભરેલા ઉચ્છવાસને પામી ॥૨॥ શ્રીવિક્રમાર્જુન રાજાના
શકના ૧૭૬૫^૧ માં વર્ષમાં શ્રાવણમાસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી, અને શુક્રવારને દિવસે
પ્રાતઃકાળમાં, અતિદર્શનીયમૂર્તિ તે ઉદ્ભવળ આ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયાં. ॥૩॥ તે
અજયવિપ્રના પુત્ર, શ્રીરામશર્મા એવું કર્યું છે નામ જેમનું, અને યજ્ઞોપવીતસંસ્કાર
રને પામેલા, એવા થકા પોતાના પિતા અજયવિપ્ર થકીજ પોતાનો ઋગ્વેદ ભણીને,
પોતાને ઘેર દરદરોજ પોતાના પિતા ભાગવતપુરાણ વાંચતા તેને સાંભળતા હતા.
॥૪॥ શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણનું શ્રવણ કરવાથી તે રામશર્માને શ્રીકૃષ્ણને વિષે દ્રઢ ભક્તિ
થઈ, અને નિરંતર તે શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિમાની પૂજા કરતા, અને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ
કરનાર ભક્તજનોનો સમાગમ વારંવાર કરતા, આમ કરતાં તે રામશર્મા તે શ્રીકૃષ્ણ-
ભગવાનના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી આકુળ બની ગયા. ॥૫॥ પ્રત્યક્ષશ્રીકૃષ્ણનાં
દર્શન મને આ લોકમાં ક્યાં થાય એમ પોતાના અંતરમાં ઘણીક ચિંતા કરતા તે
રામશર્માએ એકાદશસ્કંધભાગવતની કથાની સમાપ્તિમાં તે શ્રીકૃષ્ણભગવાન પોતે
દારિકાપુરીમાં રહેલા છે એમ સાંભળ્યું. ॥૬॥ તેથી તે શ્રીકૃષ્ણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનમાં
અતિ ઉત્સાહવાળા તે રામશર્મા, સર્વમંથરિયુક્ત પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરીને, વર્ણિવેષ
ધારણ કરીને તીર્થયાત્રા કરતા થકા દારિકાપુરી પ્રત્યે આવ્યા, ત્યાં આવીને દારિકાપુરી
તો સમુદ્રમાં લય પામેલી છે એમ જાણીને ઉદાસ જેવા બની ગયા. ॥૭॥ ત્યાર પછી
સમુદ્રના એટમાં પુરાણપ્રતિમાસ્વરૂપે રહેલા તે શ્રીકૃષ્ણભગવાનને નમસ્કાર કરીને,
તે શ્રીકૃષ્ણના કીડાસ્થાનરૂપ રૈવતાચળ પ્રત્યે જઈને ત્યાં કેટલાક દિવસ સુધી

૧ ગણાક્રવાદાવનિર્ગમ્મતે-‘અદ્વાનાં ચામતો ગતિઃ’ અંક-આંકડાઓની ગતિ ડાબી
બાજુથી ગણવામાં આવે છે-એટલે બાજુ-૫, અંક-૯. વાદ-૭, અવનિ-૧. આટલા અંકોથી
જે મંજ્યા થાય તે મંજ્યા જાણી, તો આ ઉપર જતાવેલા ચાર અંકને એક સામે મુખને ગણતાં
૧૭૬૫ સત્તરમાં અને પંચાશ્વ જે પ્રમાણે થાય છે, અને બાજુગ્રન્થો પાંચ, અંકગ્રન્થો નવ,
જે વિગેરે મરત, તેમજ અંકને ડાબી બાજુથી જ ગણવા જે વિગેરે મરત અખિનશાસ્ત્ર વિગેરેના
કર્તાઓનો છે. ને વિસ્તારથી જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ તે તે શાસ્ત્રો થકી જાણી લેવો. ॥

ध्यानस्थस्तेज ऐक्षत ॥१३॥ तेजोमात्रं समीक्षयासौ व्युत्थितो मुनिमाह तम् । तेज एव
मया दृष्टं ध्याने कृष्णस्तु नेक्षितः ॥१४॥ तेज एव हि कृष्णोऽस्तीत्युक्तस्तेनाथ सोऽ-
न्तरे । नृष्टिमप्राप्य तं नत्वा ततः श्रीरङ्गमाययौ ॥१५॥ तत्र ध्यायन् कृष्णमेव निदण्णो
रहसि कञ्चित् । साक्षाद्रामानुजाचार्यं वैष्णवेन्द्रमवैक्षत ॥१६॥ कृष्णासिहेतुं स प्राप्य
तस्मादीक्षां च वैष्णवीम् । साक्षात्कृष्णेक्षणाद्यैनं प्रार्थयत्स तदाह तम् ॥१७॥ न त्वं
साधारणो मर्त्यः कृष्णैकान्तिक उच्चवः । न प्राकृतमनुष्यस्य जायते दर्शनं मम ॥१८॥
मम्प्राप्तो वैष्णवीं दीक्षां भज कृष्णं ह्ययं जपन् । ततः प्रीतः स ते कृष्णः साक्षाद्दास्यति
दर्शनम् ॥१९॥ रामानन्द इति ख्यातो वर्णान्द्रो वैष्णवोत्तमः । स्वधर्मदृढनिष्ठस्थं

निवास कर्त्तव्यं ॥८॥ ते पर्वतनी तण्डीमां ते रामशर्माणि आत्मदर्शी ज्ञेया ज्ञेक
आत्मानन्द नामे प्रसिद्धं योगीपुरुष ज्ञेया, अने तेमनी पास जेव तेमने नम-
स्कार कर्त्तव्यं ॥९॥ ते आत्मानन्दस्वामीणे स्वागतादिक पृष्ठेला ज्ञेया ते रामशर्माणि ते
प्रदेशमां अतिज्ञानसंगणन तरीकि विष्णुति पावेला ते आत्मानन्दयोगीना प्रत्ये पो-
तानुं सधणुं वृत्तान्त कळुं ॥१०॥ प्रत्यक्ष श्रीकृष्णनां दर्शन करवा भाटे हुं अयोध्याधी
दारिकापुरीमां गये होतो, परंतु त्यां श्रीकृष्णनां प्रत्यक्ष दर्शन नहि थवाधी ते धन्वा-
धीन डमणुं तमारी पास आव्या छुं ॥११॥ तमो सिद्धहशाने पावेला भढायोगी
छो, जेम आपने अद्या लोको छडे छे, भाटे छे योगिराज ! मने श्रीकृष्णवासुदेवनां
प्रत्यक्ष दर्शन थाय जेम आप करे ॥१२॥ आ प्रभाळे प्रार्थना करेला ते आत्मानन्द
मुनिजे ते रामशर्माने पोते दीक्षा आपीने रामानन्द जेवुं नाम धारण करवीने,
तमो ध्यान करवा भाटे जेसो जेम कळुं, त्यारे तेमळे पण तेमना छडेवा प्रभाळे श्री-
कृष्णनुं ध्यान कर्त्तुं, परंतु ते ध्यानमां तेमळे केवण तेजमात्र जेयुं ॥१३॥ समाधिमां
केवण तेजमात्र जेयने समाधिमांथी उढीने ते रामानन्दमुनिजे ते आत्मानन्दमुनिने
कळुं-छे मुने ! समाधिमां मे तेजमात्र जेयुं, परंतु श्रीकृष्ण लगवान तो भारा जेवामां
आव्या नहि ॥१४॥ त्यारे ते आत्मानन्दमुनि छडेवा लाव्या-छे रामानन्दमुने ! तमोजे
समाधिमां जे तेज जेयुं जेव श्रीकृष्ण छे, तेथी ते रामानन्दमुनि पोताना अंतर्मां
असतोय पावीने, तेमने नमस्कार करीने, त्यांथी पोते श्रीरंगक्षेत्र प्रत्ये आव्या
॥१५॥ त्यां आपीने ओकांतमां जेन्नीने श्रीकृष्णवासुदेवनुं ध्यान करनां, ते रामानन्द-
मुनिजे वैष्णवरान श्री भद्रामानुजचार्यने प्रत्यक्षपळे जेया ॥ १६ ॥ श्रीकृष्ण-
वासुदेवनी प्रत्यक्ष प्राप्तिमां धारणवृत्त जेवी वैष्णवीदीक्षाने ते रामानुजचार्य थकी
पावीने, “मने साक्षात् श्रीकृष्णवासुदेवनां दर्शन करावो.” जेम रामानन्दमुनि प्रार्थना
करवा लाव्या, त्यारे श्री रामानुजचार्य ते रामानन्दमुनिने छडेवा लाव्या ॥ १७ ॥
छे मुने ! तमो साधारण मनुष्य नथी, परंतु श्रीकृष्णवासुदेवना परम ओकांतिक लक्षतरान
साक्षात् उद्भवण छे, केमके प्राकृत मनुष्यने मात्र प्रत्यक्ष दर्शन यतुं नथी ॥ १८ ॥
अने तमो भारा थकी वैष्णवी दीक्षाने पावेला छे, भाटे मे आपेला जे मंत्र जपता

મુમુક્ષુન્ વોધયંશ્ચર ॥૨૦॥ મત્તો દીક્ષાં પ્રાપ્તમપિ ત્વાં મદ્ધ્વસ્થવૈષ્ણવાઃ । ફલેશયિ-
 પ્યન્તિ ધર્મિષ્ઠં માનમત્સરિણો ધ્રુવમ્ ॥૨૧॥ ઉપદ્રવં યદા કુર્યુસ્તે તદા ત્વં તતઃ પૃથક્ ।
 ભૂત્વા પ્રવર્તયેઃ સ્વીયં સમ્પ્રદાયં મમાક્ષયા ॥૨૨॥ પચ્ચ ચત્વારિ વા કુર્યાઃ સૌમ્ય !
 પુણ્દ્રાણિ તત્ર ચ । શ્રીસ્થાને ચન્દ્રકં કુર્યાં લલાટાદિપુ શોભનમ્ ॥૨૩॥ સ્વકળ્ઠપરિ-
 વર્તિન્યૌ સ્ત્રજૌ સૂક્ષ્મમણી ઉમે । ધારયેઃ સર્વદૈવેતિ મેદોઽસ્મત્સમ્પ્રદાયતઃ ॥૨૪॥ હૃદયુ-
 ક્ત્વાઽન્તર્દધે સાક્ષાચ્ચતીન્દ્રઃ સોઽથ વિસ્મિતઃ । લઘ્વં સમાધૌ તં સાક્ષાત્પ્રણમ્ય વ્યચ-
 રત્ક્ષિતૌ ॥૨૫॥ સ્વધર્મમક્તિનિષ્ઠામ્યાં સદ્ગુણૈશ્ચાન્યદુર્લભૈઃ । શ્રીવૈષ્ણવૈભ્યઃ સર્વેભ્યઃ
 સોઽતિમાન્યોઽમથન્નૃણામ્ ॥૨૬॥ તસ્યૈવાશ્રયણં ચકુર્વેદ્વોઽપિ મુમુક્ષવઃ । સન્ત્યક્તા-
 સ્તિલ્લોપાસ્તે યથુચ્ચ મહાગુણાઃ ॥૨૭॥ તત્ર તત્ર ગુરોસ્તસ્ય પ્રશંસાં તે શૃંગં હ્યથુઃ ।
 તાં નાન્યે વૈષ્ણવાઃ સોહુમશકન્નુરુમત્સરાઃ ॥ ૨૮॥ તતઃ સમ્ભૂય વહુધા ચક્રુઃસ્તેઽસ્ય
 કર્ધ્વનામ્ । સ્વપ્રોટનં દેવપીઠમ્ પુણ્દ્રાવહારનમ્ ॥૨૯॥ નિષ્કાસનં પુરપ્રામાદ્ગત્સર્વં

યદા શ્રીકૃષ્ણુની લક્ષિત કરે, અને એમ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થઈને તમોને પોતાનું
 દર્શન આપશે. ॥૧૯॥ અને હવે તમો રામાનંદ એવા નામે પ્રસિદ્ધ થઈને સર્વ વૈષ્ણવો-
 માં શ્રેષ્ઠપણે વર્તતા, અને સર્વ વર્ણીઓમાં ઉત્તમ, સ્વધર્મમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળા થઈને,
 સર્વ મુમુક્ષુઓને જોધ આપતા યદા પૃથ્વી ઉપર વિચરે. ॥૨૦॥ અને અહીં આં
 રહેલા મારા સંપ્રદાયના વૈષ્ણવો, તમો મારા થકી દીક્ષા પામેલા છો, તો પણુ તેઓ
 અભિમાની અને મત્સરવાળા હોવાથી તમોને નિઃકેળ ઠલેશ પમાડશે. ॥૨૧॥ માટે જ્યારે
 મારા સંપ્રદાયના વૈષ્ણવો તમોને ઉપદ્રવ કરે, ત્યારે તમો તેમનાથી જુદા વર્તીને મારી
 આજ્ઞાથી પોતાનો સંપ્રદાય પ્રવર્તાવજો. ॥૨૨॥ હે સૌમ્ય ! લલાટ આદિક સ્થાનમાં
 પાંચ તિલક કરજો; અથવા ચાર કરજો. અને તેમાં શ્રીને સ્થાને શેાભાયમાન
 કુંકુમનો આંદહો કરજો. ॥૨૩॥ પોતાના કંઠમાં વીંટાઈ રહે તે પ્રમાણે સૂક્ષ્મ-
 મણુકાની ઝેવડી કંઠી કંઠમાં નિરંતર આપંદ ધારજો, આટલો અમારા સંપ્રદાય
 થકી લેઈ જાયવો. ॥૨૪॥ આ પ્રમાણે કહીને સાક્ષાત્ ચતિરાજ શ્રી રામાનુજસ્વાયર્થ
 અંતર્ધાન થઈ ગયા. તે પછી રામાનંદસ્વામી આશ્ચર્ય પામીને સમાધિમાં મળેલા
 શ્રીરામાનુજસ્વાયર્થને પ્રત્યક્ષની પેઠેજ નમસ્કાર કરીને પૃથ્વી ઉપર વિચરવા લાગ્યા.
 ॥૨૫॥ સ્વધર્મ, અને લક્ષિતનિષ્ઠા વડે કરીને, તેમજ બીજાઓને અતિદુર્લભ એવા
 વિદ્યાક્ષમાદિક સદ્ગુણો વડે, તે રામાનંદમુનિ સર્વ વૈષ્ણવો થકી સર્વ મનુષ્યોમાં
 અતિ પૂજ્યભાવને પામ્યા. ॥૨૬॥ અને ઘણાક મુમુક્ષુઓ તેમનોજ આશ્રય કરવા
 લાગ્યા, અને પોતાના કામાદિક સમગ્ર દોષનો ત્યાગ કરીને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, સ્વધર્મ,
 આદિક મહાગુણોએ સંપન્ન રયા. ॥૨૭॥ અને જ્યાં ત્યાં દરેક સ્થળે પોતાના શુદ્ધ
 રામાનંદસ્વામીનાંજ વખાણુ કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે ઉત્કર્ષને અતિમત્સરવાળા બીજા
 વૈષ્ણવો સહન કરી શક્યા નહિ. ॥૨૮॥ પછી જધા લેગા થઈને તે વૈષ્ણવો એ રામાનંદ
 મુનિની અવગણના કરવા લાગ્યા, કેટલાક કંઠી તોડી નાંખે. દેવનું ચિંહાસન બાંગી

તાડનં કચિત્ । કૃતં દુરાત્મભિઃ સેહે સ ધીરો ધાર્મિકઃ સુધીઃ ॥૩૦॥ અલક્યલિઙ્ગઃ
સ તનો વૃન્દાવનમુપાગમત્ । વસંસ્તત્રાભજત્કૃષ્ણં સ્વસ્થો ભૂત્વા મહામતિઃ ॥૩૧॥
શ્રીકૃષ્ણમારાધયતસ્તસ્ય ભક્ત્યાડુનુવાસરમ્ । સાક્ષાત્કૃષ્ણેક્ષણમભૂતસમાધૌ સ્વાભિવા-
ચ્છિતત્મ્ ॥૩૨॥ તમાહ ભગવાન્ પ્રીતઃ સ્વપ્રેષ્ટં વિનયાનતમ્ । મમ પ્રિયોડસિ મો વર્ણિન્ !
દુર્જનૈસ્ત્વમુપદ્રુત્ ॥૩૩॥ તચિન્તા નૈવ કર્ત્તવ્યા શયં યાસ્યન્તિ તે દ્રુતમ્ । ત્વમુદ્ઘવો-
ડસિ મે ભક્તો નરોડસ્યાત્રેયશાપતઃ ॥૩૪॥ સમ્પ્રદાયં નવીનં ત્વં ભિન્નં રામાનુજાધ્વનઃ ।
પ્રવર્તય ત્વયિ મમ પ્રીતિરસ્ત્યેવ ભૂયસી ॥૩૫॥ મન્ત્રદ્વયં ગૃહાણેદં મદીયં ત્વમુપાદિશેઃ ।
સ્વશિષ્યેભ્યોડય મદ્ભક્તિં ધર્મોપેતાં પ્રવર્તય ॥૩૬॥ નારાયણર્પિરૂપસ્ય મમ તે ચ સહ-
ર્ષિભિઃ । શાપો જાતોડસ્યતોડહં ચ ભવિષ્યામિ નરો ભુવિ ॥૩૭॥ સૌરાષ્ટ્રદેશે ભવિતા
સક્લમો મે ત્વયા સહ । અતસ્તીર્થાનિ વિચરંસ્તત્ર ગત્વા સુખં વસ ॥૩૮॥ મુમુક્ષવો હિ
યદ્યસ્તત્ર સન્તિ તથાડન્યતઃ । આયાસ્યન્તીતિ તાન્ સર્વાન્ મદ્ભક્તિં ત્વમુપાદિશેઃ ॥૩૯॥

નાંખે, અને તિલક ભુંગી નાંખે, એ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. ॥૨૯॥ ક્યારેક પુર અને
ગામમાંથી કાઢી મુકે, ક્યારેક તિરસ્કાર અને તાડન પણ કરે, તોપણ મહાધાર્મિક,
ધૈર્યવાન, અને શ્રેષ્ઠભતિવાળા તે રામાનંદમુનિએ તે દુરાત્માઓએ કરેલા ઉપ-
દ્રવને સહન કર્યો. ॥૩૦॥ અને પછી અલક્ય વેષ રાખીને વૃન્દાવનમાં આવી, અને
ત્યાં રહીને મહાબુદ્ધિમાન તે રામાનંદમુનિ સ્વસ્થ ચિત્તે કરીને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરવા
લાગ્યા. ॥૩૧॥ આ પ્રમાણે હંમેશાં અતિભક્તિથી શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરતા તે
રામાનંદમુનિને સમાધિમાં પોતાને અભિવાંછિત એવું શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવનું સાક્ષાત્ દર્શન
થયું. ॥૩૨॥ અને પ્રસન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણભગવાન, પોતાને અતિશય પ્રિય, અને
વિનયથી નમસ્કાર કરતા, તે રામાનંદમુનિને કહેવા લાગ્યા-હે વર્ણિન્ ! તમે મને
અતિશેષ પ્રિય છો, પણ હુપ્ત માણ્યોએ તમોને અતિશય ઉપદ્રવ કર્યો છે, તો પણ
તમારે તેની ચિંતા કરવી નહિ. તમને ઉપદ્રવ કરનારા દુરાત્માઓ થોડા સમયમાંજ
નાશ પામી જશે, તમે તો મારા પરમ ભક્ત સાક્ષાત્ ઉદ્ધવજી છો, અને દુર્વાસામુનિના
શાપે કરીને મનુષ્યમાં અવતરેલા છો. ॥૩૩-૩૪॥ હે મુને ! તમે રામાનુજસંપ્રદાય
થકી જુદો નવો સંપ્રદાય પ્રવર્તાવો, અને તમારે વિષે મારે અતિશેષજ પ્રીતિ છે.
॥૩૫॥ મારા આપેલા આ જ મંત્રો તમે ગ્રહણ કરો, અને જોજ મંત્રોનો તમારા
શિષ્યોને ઉપદેશ કરજ્યો, અને ધર્મે સહિત મારી ઝોકાંતિકી ભક્તિ પ્રવર્તાવો. ॥૩૬॥
નારાયણમ્ભિ રૂપે રહેલા મને, અને મરીચ્યાદિક સર્વ ઋષિઓએ સહિત તમોને
દુર્વાસામુનિનો શાપ થયેલો છે, માટે હું પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય રૂપે પ્રગટ થઈશ. ॥૩૭॥
અને સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં તમારી સાથે મારા સમાગમ થશે, માટે તીર્થોમાં વિચરતા થકા
ત્યાં-સૌરાષ્ટ્રમાં, જઈને મુખે વાસ કરજ્યો. ॥૩૮॥ સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ઘણા મુમુક્ષુઓ
છે, તેમજ ખીજા દેશોમાંથી પણ ત્યાં ઘણાક મુમુક્ષુઓ આવશે, તે ગદાઓને મારી
ભક્તિનો ઉપદેશ કરજ્યો. ॥૩૯॥ આ પ્રમાણે કહીને જ મંત્રો આપીને શ્રીકૃષ્ણ
વાસુદેવ ભગવાન પોતે અંતર્ધાન થઈ ગયા. પછી તેમને નહિ જોતા થકા રામાનંદમુનિ

શ્યુકત્વા સ મનુદ્વન્દં તસ્મૈ દત્વા તિરોદધે । અપદ્યંસ્તમસૌ સઘઃ સમાધેદ્યુતિ-
તોઽમવત્ ॥૩૦॥ પૂર્ણકામસ્તતો ભૂત્વા ભજન્ કૃષ્ણં સ સાદરમ્ । પ્રાન્સ્વાનુભૂતે તત્સ્થાને
માસમેકં મુદાઽવસત્ ॥૩૧॥ દધ્યૌ યદા યદા કૃષ્ણં સ્વાન્તરે સ તદા તદા । દદર્શ
સાક્ષાત્કૃણં તે વૃન્દાવનવિહારિણમ્ ॥૩૨॥ તેન પૂજોપહારાંશ્ચ દીયમાનાન્ ક્વચિત્
ક્વચિત્ । પ્રત્યક્ષમાદદે કૃષ્ણઃ સોઽતિર્પ્રીતસ્તતોઽમવત્ ॥૩૩॥ સાક્ષાત્કૃણોક્ષણાનન્દો
નિરાધિશ્ચ સ ચર્ણિરાદ્ । કૃષ્ણેચ્છયૈવ સ્વમવૈદુદ્ધવં તસ્ય સેવકમ્ ॥૩૪॥ હુર્જનોપદ્રવં
તં ચ દુર્વાસઃશાપસમ્ભવમ્ । જ્ઞાત્વા રોદમકુર્વાણો મેજં કૃષ્ણં સુર્યામ્બુધિમ્ ॥૩૫॥
તતો હિતાય જીવાનાં કૃષ્ણેનાહ્વાપનં કૃતમ્ । તદેવ સર્વથા કાર્યમિત્યન્તર્નિશ્ચિકાય સઃ
॥૩૬॥ સચ્છાત્મસારમાદાય કૃષ્ણવામ્યાનુસારતઃ । વચન્ધ મમ્પ્રદાયં સ્વધર્મયુગ્મક્તિ-
લક્ષણમ્ ॥૩૭॥ તીર્થરાજં તતો ગત્વા પક્ષમેકમુવાસ સઃ । પ્રવેશ્યો દ્વૈ વીક્ષાં પુમ્બ્ય-
સ્તત્ર ચ વૈષ્ણવીમ્ ॥૩૮॥ તપ્રાગતો દેવદાર્મા જ્ઞાત્વા તં ગુરુલક્ષણમ્ । વીક્ષાં ભાગવતીં
તસ્માજ્ઞપ્રાહ સદ્ યોગ્યા ॥૩૯॥ તસ્મૈ સ્વસમ્પ્રદાયસ્ય રહસ્યં સર્વમજ્ઞતા । ડક્ત્વા

તત્કાળ સમાધિમાંથી જાગૃત થયા. ॥૩૦॥ અને પોતાને પૂર્ણકામ માનીને આદર
સહિત શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરતા થકા, પોતાના પૂર્વ જન્મના પરિચિત તે વૃન્દાવનમાં
એક માસ પર્યંત અતિ આનંદથી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૩૧॥ અને ત્યારે ત્યારે
શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરતા, ત્યારે ત્યારે પોતાના અંતરમાં વૃન્દાવનવિહારી એવા
સાક્ષાત્ કૃષ્ણને દેખતા હતા ॥૩૨॥ વળી ક્યારેક ક્યારેક તે રામાનંદમુનિએ
અર્પણ કરેલા પૂજા ભેટના પદાર્થોને પ્રત્યક્ષપણે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ અંગીકાર કરતા,
તેથી તે અતિ પ્રસન્ન થયા. ॥૩૩॥ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવનાં દર્શન થવાથી થયો
છે આનંદ જેમને, અને મનની વ્યથા પણ જેમને ટળી ગઈ છે, એવા તે રામાનંદ-
મુનિએ શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છાથીજ “હું તેમને સેવક ઉદ્ધવ છું”, એમ જાણ્યું. ॥૩૪॥ અને
દુષ્ટ માણસોએ કરેલો ઉપદ્રવ પણ દુવાસાના શાપથીજ થયેલો હતો, એમ જાણીને
પછી એક નહીં કરતાં સુખના સાગર એવા શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવની ભક્તિ કરવા લાગ્યા.
॥૩૫॥ અને પછી અનેક ઇયોના હિત-કલ્યાણ માટે શ્રીકૃષ્ણભગવાને મને ‘જે
આજ્ઞા કરેલી છે તેજ કામ મારે સર્વ પ્રકારે કરવું’, એમ પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો.
॥૩૬॥ અને પોતાને કહેલાં શ્રીકૃષ્ણનાં વાક્ય પ્રમાણે સર્વ સત્શાસ્ત્રોના સાર અહણ
કરીને, તે પ્રમાણે ધર્મે સહિત શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરવી, તે મુખ્ય લક્ષણ જેનું છે
એવો પોતાનો નવીન સંપ્રદાય તે રામાનંદમુનિએ જાંઘ્યો-પ્રવર્તાવ્યો. ॥૩૭॥ પછી
તે રામાનંદમુનિ તીર્થગજ-પ્રયાગક્ષેત્રમાં જઈને એક પક્ષ સુધી રહ્યા, અને ત્યાં
શરણે આવેલા મુમુક્ષુજનોને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપી ॥૩૮॥ ત્યાં આવેલા દેવરામા-
ધર્મદેવ, તેમણે તે રામાનંદમુનિને સર્વસદ્ગુણલક્ષણોથી સંપન્ન જાણીને, પોતાની
પત્ની ભક્તિદેવીએ સહિત તેમના થકી ભાગવતી દીક્ષા અહણ કરી ॥૩૯॥ તે સમયે
રામાનંદમુનિએ તે ધર્મદેવને પોતાના ‘સંપ્રદાયનું’ સર્વ રહસ્ય-અભિપ્રાય ચચાર્થપણે
કહીને મુમુક્ષુઓને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપવા માટે તે ધર્મદેવને સર્વ સદ્ગુણોથી શુદ્ધ

मुमुक्षुदीक्षायै तमजिज्ञपदुत्तमम् ॥५०॥ उपादिशः स्त्रिया स्त्रीस्त्वं विचार्यास्यैव कार-
णम् । वाधाऽभावान्ममेशत्पाद्दीक्षितौ स्थो युवां मया ॥५१॥ पुण्यक्षेत्राणि विचरन्
मुमुक्षून् दीक्षयंश्च सः । स्वसम्प्रदायं प्रथयन् सौराष्ट्रदेशमाययौ ॥५२॥ स्वधर्मयुक्ता-
मिह कृष्णभक्तिं वितन्वतो धर्मदृढस्थितेश्च । तस्य प्रतापश्च यशः पृथिव्यां व्यापद्भि
सर्वत्र महाजनेषु ॥५३॥ युक्तं च सर्वैर्गुरुलक्षणैस्तं श्रुत्वा च दृष्ट्वा बहवः पुमांसः ।
तन्निष्ठप्यतां प्रापुरुदारभावा मुमुक्षवो ये सदसत्परीक्षाः ॥५४॥ ये ये प्रपन्नास्तमनन्य-
वृत्त्या ते ते जना उज्झितसर्वदोषाः । सम्प्राप्तनानाविधसद्गुणाश्च भुवि व्यराजन्त
दिवीच देवाः ॥५५॥ यो यो गुणग्राहक आस भूमौ नीतिप्रवीणोऽमलबुद्धिमांश्च ।
सच्छास्त्रविद्भिः स स आदरेण तेषां प्रशंसामकरोत्सहर्षम् ॥५६॥
स्तेयं मांसं परस्त्रीगमनमथ सुरापानमुन्मुल्लस्यमानं मोहश्च लोभं मदमदन-
दपः कर्पयन्नीवहिंसाम् । शुष्कज्ञानं सकौलं भुवि चरमदशां प्रापयन् भक्तिधर्मां पुण्यन्
व्यस्राजदुर्द्धवं सकलमतवतामौद्धवः सम्प्रदायः ॥५७॥

श्रेष्ठ ज्ञात्रीने आज्ञा आपी ॥५०॥ अने कहुं ठे-ठे देवशर्मा विप्र ! तमो तमारी पत्नी
ललितदेवी द्वारा जील मुमुक्षुजीओने दीक्षा अपावळ्यो, ओतुं क्षरलु विचारीने
तमो ओमन करळ्यो, अने हुं तो सभर्थ-श्रीकृष्णवासुदेवना अनुग्रहवाणो, होवाथी
मने होध प्रकारने जाध नथी भाटेन मे तमो गान्ने-पतिपत्नाने दीक्षा
आपी छे. ॥५१॥ ते पछी रामानंदमुनि पवित्र क्षेत्रांमां विचरता, अने
मुमुक्षुजीओने दीक्षा आपता थका पोताना संप्रदायने विस्तारता सता सौराष्ट्रे
देशमां आग्या. ॥५२॥ श्रीकृष्णवासुदेवनी स्वधर्म युक्त ओक्षांतिकी ललितने आ
पृथ्वीमां विस्तारता, अने स्वधर्ममां हृदपळे वर्तता, ओवा ते रामानंदमुनिने प्रताप,
अने यश, पृथ्वी उपर सर्व ठेकाळे सर्व सत्पुरुषांमां व्याप्यो हुतो. ॥५३॥ वणी ते
रामानंदमुनिने सर्वसद्गुरुनां लक्षणोथी संपन्न छे ओम सांलणीने, अने प्रत्यक्ष
जोधने, सत् असत्गुणी परीक्षावाणा विवेकी, अने उदार अलिप्रायवाणा, धर्मा मुमुक्षु-
जीओने ते रामानंदमुनिना शिष्यत्वावने पाव्या हुता. ॥५४॥ अनन्यवृत्तिथी ने ने
मुमुक्षु जीओने तेमने आश्रय कर्या ते ते गधाय जीओ, नाना प्रकारना ज्ञान, विरहित,
सत्य, क्षमा, दया, विगेरे अनेक गुणो प्राप्त थवाथी, स्वर्गमां देवताओन नेम ओम
पृथ्वी उपर विशेषपळे शोभवा लाग्या. ॥५५॥ पृथ्वी उपर ने ने भाणुसो आढकगुण
हुता, अने नीतिप्रवीण अने निर्भण बुद्धिवाणा, अने सत्शास्त्रने जालुनारा हुता, ते
ते गधाय अति आदरथी हर्षपूर्वक तेमनां वणालु करता हुता. ॥५६॥
आ प्रमाणे श्री रामानंदस्वामीओ स्थापित, अने प्रवर्तित, श्रीमदुद्धवसंप्रदाय-
चोरी करवी, मांस जावुं, परस्त्रीगमन करवुं, अने सुरापान करवुं, तेने
भूणमांथी ओजेरी नांभतो, अने मान, मोह, लोभ, मद, काम अने कोध, तेने पोताना
आश्रित भनुथोना अंतरमांथी जेथीने क्षत्री नांभतो, अने प्राणीओनी हिंसा, कैल-
शाकंत मत, तेणे सहित शुष्कज्ञान-ललितरसथी सहित केवण आत्मज्ञान, तेने पृथ्वी
उपर अतिमदशा-मरळ दशाने पमाडतो, अने ललितधर्मनुं पोवळु करतो थका दरेक
मतवादिओना प्रवर्तविश संप्रदायो मध्ये सर्वोपनिष्ठे विराजमान हुतो. ॥५७॥

સ્યોક્તધર્મમ્ખિલં પ્રવર્ત્યન્નુદ્ધવાધ્વનિ ધરાતલે નૃપુ ॥

સર્વમદ્ગુરુવિલક્ષણેહિતઃ કૃષ્ણ ણ્ય મયિ તુષ્ટિમીયતામ્ ॥૫૮॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दामिज्ञानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये उद्द-
वसम्प्रदायप्रवृत्तिनिरूपणनामा तृतीय उल्लासः ॥ ३ ॥

પૃથ્વી ઉપર ઉદ્ધવ સંપ્રદાયમાં રહેલા મનુષ્યોમાં, પોતે કહેલા સમગ્ર ધર્મેની પ્રવર્તાવતા, અને સર્વ સદ્ગુણના કરતાં વિલક્ષણ-સર્વત્રેષ્ઠ આશ્ચર્યકારી ચરિત્રો જેમનાં છે, એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણજી ભગવાન મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૫૮॥

આ પ્રમાણે શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રી સહજાનંદસ્વામીના શિષ્ય,
અને તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજય ગ્રંથમાં “ઉદ્ધવસંપ્રદાયની પ્રવૃત્તિ” કહી
એ નામે ત્રીજો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩॥

उल्लासार्थसंग्रहः

साक्षात्प्रादुर्भविष्यन्मुवि नृपु पितरौ स्यापयन् लोकप्रदया
धर्मं मूर्तिं च भूमौ गुणवति विमले विप्रवंशेऽप्यतार्य ।
दम्पत्योर्धर्ममफलोः स्वचरणकमलैकान्तवृत्त्योस्तयोर्हि
प्रादुर्भ्यात्मजः सञ्जवति कलिभयादक्षरेशोऽखिलाक्षः ॥५॥

અક્ષરાધિપતિ પુરૂષોત્તમ ભગવાન પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોમાં સાક્ષાત્ પ્રગટ થવાને ઇચ્છતા થકા, લોકપ્રદાપિથી લોકાનુકરણ કરવા માટે ધર્મદેવ, અને ભક્તિદેવીને પોતાનાં માતાપિતા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરતા થકા, તેમને પૃથ્વી ઉપર, શમદમાદિક સર્વ પ્રાણીગુણોએ સંપન્ન એવા પવિત્ર પ્રાણીકુળમાં અવતાર ધારણ કરાવીને, પોતાનાં ચરણકમળનીજ એકાન્તવૃત્તિથી ઊપાસના કરતાં તે બંને દેવતામાં, તેમના પુત્ર રૂપે પ્રગટ થઇને એ ભગવાન આપણા સર્વની કળિકાળના ભય થકી રક્ષા કરે છે. ॥૫॥

चतुर्थ उल्लासः

श्रीहरेरथ विचित्रचरित्रं वर्णयामि जननादि पवित्रम् । यन्मुमुक्षुभिरिह श्रव-
णीयं सर्वशेष नृमिराद्वर्णीयम् ॥१॥ भुव्युद्धवे जननमासवतीत्यमेव धर्मोऽपि सत्वर-
मियेष जनुर्गृहीतुम् । संवर्द्धमानकलिपुष्पधर्मसर्पविद्रावणे पतगराजसमप्रतापः॥२॥
यो धारणाद्धि जगतः सकलस्य नाम्ना ख्यातोऽस्ति धर्म इति वेदविदो वदन्ति ।
ब्रह्मादिसर्गतनुभूतसुखलब्धिहेतुर्यः सत्यया सकलमङ्गलकारणञ्च ॥३॥ यं यस्त्यजेत्क-
चन कञ्चन तन्निद्रतोऽपि स स्वीश्वरोऽस्त्वथ सुरोऽन्यकपिर्नरो वा । सद्यः पतेत्सल्लु-
निजोष्पदाश्च दुःखी स्याद्यावत्कैरपि जमैरस्तिगर्हणीयः ॥४॥ यः सर्ववैद्य सकलेश्वर-
जीवमात्रैः स्वश्रेयसे दृढमुपाश्रयणीय एव । योऽतिप्रियो भगवतः पुरुषोत्तमस्य
स्यात्तमेव चेति गदितः स्वमुखेन तेन ॥५॥ यं चादरेण स वधाति सदैव कृष्ण ईशो-

उल्लास ४ था.

હુંવે શ્રવણ કરવાથી પવિત્રતાને પમાડનારાં, આ લોકમાં મુમુક્ષુજનોએ નિરં-
તર શ્રવણ કરવા યોગ્ય, અને સર્વપ્રકારે આદર કરવા યોગ્ય, એવાં શ્રીહરિનાં
પ્રાહુર્ભાવ વિગેરે વિચિત્ર અરિત્રો હું વર્ણન કરું છું. ॥૧॥ પૂર્વેક્ત પ્રકારે ઉદ્વચણે
પૃથ્વી ઉપર અવતાર ધારણ કર્યો ત્યારે સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામેલા કળિજળને પામીને
પુષ્ટ થયેલા અધર્મરૂપ સર્પને નસાડી મૂકવામાં, ગરૂડના સરખો પ્રતાપ જેમનો છે,
એવા અતિસમર્થ ધર્મદેવે પણ અવતાર ધારણ કરવા માટે તુરતજ ઇચ્છા કરી. ॥૨॥
(ધર્મ શબ્દની નિરૂક્તિ સાથે ધર્મનો મહિમા કહે છે.) સકળ જગતને ધારણ કરે છે,
માટે જે ધર્મ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે, એમ વેદશાસ્ત્રને બાજુનારા વ્યાસાદિક મહા-
પુરૂષો કહે છે, વળી જે ધર્મ બ્રહ્મા આદિક સર્વ દેહધારીઓને સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં
કારણરૂપ છે, સકળ મંગળકારી પદાર્થોના પણ જે કારણ છે. ॥૩॥ જે કોઈ આગમ
થઈને કયાંદેમ પણ નો એ ધર્મનો ત્યાગ કરે છે, તો તે ગમે તેવો સમર્થ-બ્રહ્મા
આદિક ઇશ્વર હોય, કે ઇશ્વર આદિક દેવ હોય, કે બીજા કોઈ ઋષિ, કે મનુષ્ય હોય,
તો પણ તે તુરતજ પોતાના ઉચ્ચ ધ્યાનથી બ્રહ્મ થાય છે, અને દુઃખી થઈને અતિ-
અરૂપ માણસોએ પણ અતિશય નિંદા કરવા યોગ્ય બની જાય છે. ॥૪॥ જે ધર્મ સર્વ
દેવતાઓ અને સર્વમનુષ્યોએ પોતાના આત્મિક કલ્યાણ માટે સદાય દૃઢપણે
આશ્રય કરવા યોગ્ય છે, અને વળી સાક્ષાત્ પરાત્પર પુરૂષોત્તમભગવાનને જે ધર્મ
અતિશય પ્રિય છે, અને તેમણે પોતાને સુખેજ “ધર્મ મારો આત્મા-સ્વરૂપ છે”
એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. ॥૫॥ સર્વ ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર-નિયંતા, પ્રેરક, એવા શ્રીકૃષ્ણ-
ભગવાન પોતે પણ જે ધર્મને અતિ આદરથી નિરંતર ધારણ કરે છે, ક્યારેય પણ
ત્યાગ કરતા નથી, અને જે ધર્મ સમગ્ર બ્રહ્માણ્ડનો પાલક છે, સર્વ પ્રાણીમાત્રના

શ્વરોઽપિ ન જહાતિ કદાચિદેવ । પ્રભાષ્ટપાલક ઉતાસિલકર્મસાક્ષી યો વ્યાપ્ય
 ચાસ્તિ દિ સદાચરણાત્મનેદમ્ ॥૬॥ યદ્દ્રોહમાસુરકૃતં ન કથ્યન્નાપિ સોઢું ક્ષમો દિ
 ભગવાનવતારમેતિ । દેવર્ષિમાનવજલેચગ્ધક્ષિતોઽપિ હન્યાસુરાનપિ મહાવલ્લીર્ય-
 ભાજઃ ॥૭॥ યદ્રક્ષણાય ચ કલાવપિ ધોરકાલે પ્રેમાતિરેકવિવદ્નઃ સ્વવશોઽપિ કૃષ્ણઃ ।
 ધત્તેઽવતારમથ સત્યયુગં નિજેષુ ભક્તેષુ વર્તયન્તિ ભૂરિતગ્વનાપાન્ ॥૮॥ યત્સંધ્યા-
 ત્પરમદુર્લભપારમેષ્ટ્યં સ્થાનં ચિરિશ્ચિરપિ સર્વસુરેશ આપ । એન્દ્રં પદ્મ મધ્યા ભુવિ
 સાર્વભૌમં રાજ્યં દિનેશવિધુવંશભવા અવાપુઃ ॥૯॥ ધર્મઃ સ एष સુગદો મુનિશાપદમ્ભા-
 દુચ્છેદનાય ભુવિ દુષ્કૃતિનાં વૃનાદ્યમ્ । કુર્વંષધિશ્ચિન્તિ સદ્ પ્રિયયાઽચિન્તિત્સ-
 સ્યાવતાર ઉચ્ચિતં દિજઘર્યમન્તઃ ॥૧૦॥ કોસલેષુ પુગમસ્તિ રાજદિદ્વારસંઘમિદ્ લોક-
 વિધુતમ્ । બ્રાહ્મણપ્રભૃતિભિર્મિંપેવિતં સ્વસ્વધર્મનિરતૈરલોત્સુપિઃ ॥૧૧॥ તપ્રૈચાસીદ્વાલ-
 શર્માભિધાનો ધિમો ધિપ્રેર્માનનીયો ગુણોઘૈઃ । સાવર્ણ્યાણ્યં યસ્ય મોઘજ્ઞ સામ વેદઃ
 શાખા કૌથુમીતિ પ્રસિદ્ધા ॥૧૨॥ સાઙ્ગે વેદે ધર્મશાસ્ત્રે પ્રવીણો ધર્મે સ્વીર્ય પાલયન્ સર્વ-
 ધૈવ । તસ્માદ્ધર્મો ભાગ્યવત્વાં સુતોઽભૂત્ વ્યાતો નામ્ના દેવશર્મેતિ લોકે ॥૧૩॥

કર્મના સાક્ષીરૂપે રહેલો છે, અને વળી આખા વિશ્વમાં જે સદાચરણ રૂપે વ્યાપીને
 રહેલો છે. ॥૬॥ અસુરસમૂહોએ કરેલા જે ધર્મના દ્રોહને કોઈ પણ રીતે સહન નહિ
 કરી શકતા થકા ભગવાન પોતે દેવ, ઋષિ, માનવ, જાગ્યર, કે પક્ષીમાં પણ અવતાર
 ગ્રહણ કરે છે, અને અતિ બળીઆ અને મહા પરાક્રમી એવા અસુરસમૂહોને પણ નાશ
 કરી નાખે છે. ॥૭॥ જે ધર્મની રક્ષા કરવા માટે, સદા સ્વતંત્રમૂર્તિ એવા શ્રીકૃષ્ણ-
 પરમાત્મા પણ પ્રેમાતિરેકથી પરવશ થયા થકા, ઘોર કાળયુગમાં પણ અવતાર ધારણ
 કરે છે, અને પોતાના પ્રબળપ્રતાપથી પોતાના લક્ષ્મીમાં સત્યયુગની—સત્યયુગના
 ધર્મોની, પ્રવૃત્તિ કરે છે. ॥૮॥ બ્રહ્મા પણ, જે ધર્મનો આશ્રય કરવાથી અતિ દુર્લભ
 એવા પારમેષ્ઠ્ય પદને પામ્યા છે, સર્વ દેવોના નિયંતા ઇન્દ્ર ઇન્દ્રપદને પામ્યા છે, અને
 પૃથ્વી ઉપર સૂર્યવંશમાં, અને ચંદ્રવંશમાં થયેલા ઘણા રાજાઓ પણ જે ધર્મનો આશ્રય
 કરવાથી સાર્વભૌમ-અકર્ત્તિ રાજ્યને પામ્યા હતા. ॥૯॥ ઉપરોક્ત પ્રકારે સર્વને સુખ
 આપનારા એ ધર્મદેવ, પૃથ્વી ઉપર દુષ્ક્રમીઓના નાશ કરવા માટે દુર્વાસામુનિના
 શાપને નિમિત્ત કરીને, પૃથ્વી ઉપર નૃનાઠ્ય કરવાને માટે પોતાની પ્રિયા લક્ષ્મીદેવીએ
 સહિત પોતાને અવતાર લેવાને લાયક ઉત્તમ બ્રાહ્મણને પોતાના અંતરમાં વિચારવા
 લાગ્યા. ॥૧૦॥ પૃથ્વી ઉપર કોશલ દેશમાં લોકપ્રસિદ્ધ શેલાયમાન એક ઇટ્ટારપુર
 નામે ગામ છે, અને તે સ્વસ્વધર્મમાં ગ્રીતિવાળા, અને વિષયાદિકમાં અલોપ બ્રાહ્મ-
 ણાદિક સર્વવર્ણના મનુષ્યોએ એવેણું હતું. ॥૧૧॥ તે જ ગામમાં બાળશર્મા નામે
 એક વિપ્ર હતા, તે વિપ્ર શમદમાદિક સર્વગુણયુક્ત સર્વ બ્રાહ્મણોએ માનવા લાયક
 હતા, અને તેમનું ગોત્ર સાવર્ણી નામે હતું, વેદ સામ હતા, અને કૌથુમી નામે
 પ્રસિદ્ધ શાખા હતી. ॥૧૨॥ શિક્ષા વિગેરે છ અંગોએ સહિત વેદશાસ્ત્રમાં, અને ધર્મ-
 શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા, સર્વપ્રકારે સ્વધર્મના પાલનમાં તત્પર હતા, તે બાળશર્મા વિપ્ર

श्रीविक्रमादित्यनृपस्य वर्षे रसाङ्गवाहक्षितिभिर्मितेऽथ । स कार्तिके मासि बलक्षपक्षे
जातो दिवा रुद्रतिथौ घटाङ्के ॥१४॥ पत्न्यो या वदरीवने न सह तेनार्पे सदोऽभ्यागता
धर्मस्यास्य तु तास्तदीयविरहाच्छ्रद्धादयो द्वादश । व्यग्रा भविसुतस्य शापरहिता
अप्यस्य सेवापराः पार्श्वे तस्य समेत्य तस्थुरखिला मलैरलक्ष्याः सदा ॥१५॥ धर्माच-
तारः स हि धर्मेनिष्ठो बाल्यादभूद्दे सहजस्वभावात् । पित्रा यथावत्कृतसंस्क्रियत्वादुत्ते-
जितः सन्मणिवद्भासे ॥१६॥ तज्जन्मनो वर्षयुगादनन्तरं मूर्तिश्च तत्सौ जनुरेच्छद्वय
सा । ग्रामे ततश्छुप्यसि द्विजन्मनः कृष्णामिधानस्य सुता व्यजायत ॥१७॥ तद्-
ज्ञना कार्तिकपूर्णिमातिथौ सुतां भवानी सुपुत्रे निशामुखे । सुलक्षणां तां पुरुषदग्-
णाधिकां सर्तागुणैरीप्सितधर्मघर्त्तनाम् ॥१८॥ सुसंस्कृता सा जनकेन काळे वराय
दत्ता प्रवराय दाला । देवाय तस्मै च निजालये तं निवासयामास स कृष्णशर्मा ॥१९॥
आदिश्य धर्मानथ सर्वेशः सुतं स्तुतां च बालद्विज आत्मनो गृहम् । ययौ स कृष्णो-

यक्षी तेमनी पत्नी लाञ्छवतीने विषे धर्मदेव पुत्ररूपे प्रगट यथा अने दोषभां देवशर्मा
नामथी प्रसिद्ध यथा ॥१३॥ श्रीविक्रमार्क राजना शकना १७६६ मा वरसभां कार्तिक
मासभां शुक्लपक्षभां ऐकादशीने दिवसे कुंलक्षत्रभां धर्मदेव प्रगट यथा होता ॥१४॥
आ धर्मदेवनी ले पत्नीओ भद्रशिक्षाश्रमभां ते धर्मदेवनी साथे ऋषिओनी सलाभां नडोती
आयी, ते श्रद्धा आदिष्ट भार पत्नीओ ते धर्मदेवता विरहथी व्यग्रताने पाभती,
दुर्वासामुनिने शाप पोताने नडोतो यथे तो पणु ते धर्मदेवनी पासे आवीने, पीण
भनुष्यो न डेणी शके जेम अलक्ष्य-दिव्य स्वरूपे, सदाय ते धर्मदेवनी सेवापरायण
वर्तती होती ॥१५॥ धर्मना अवतार ते देवशर्मा आण अवस्थाभांथीज सहज स्वाला-
विक धर्मनिष्ठपणु वर्तनारा होता, अने वणी तेमना पिताओ सर्व संस्कारे यथार्थपणु
करेला डोवाथी, यंत्रथी उत्तेजन आपेला उत्तम प्रकारना भण्डिनी भाइक अधिकपणु
शेालता होता ॥१६॥ तेमने जन्म यथा पछी जे वर्षे तेमनी पत्नी लक्ष्मिदेवीओ आ
पृथ्वी उपर जन्म लेवानी धृष्ट्या करी, पछी छपैया नामे गाभभां कृष्णशर्मा ब्राह्मणने घेर
तेमनां पुत्री रूपे प्रगट यथा ॥१७॥ कृष्णशर्माना पत्नी लवानी नामे होतां तेमणु
संवत् १७८८ ना कार्तिक शुद्ध पूर्णिमाने दिवसे रात्रिना आरंभ समये सुंदर
लक्ष्मिवाणी, शंभुमुनिओ करेला अनेक सङ्गणु आधिकपणु बेनाभां रडेला छे,
अने सर्व पतिव्रता स्त्रीओओ नेनुं वर्तन धृष्ट्या लायक छे, जेवी कन्याने जन्म
आप्यो ॥१८॥ इडे प्रकारे संस्कार करेवी ते आणा नामे पुत्रीने तेना पिता कृष्ण-
शर्माओ आडे वर्षे, विद्या, अने सङ्गभां जन्म, विजेरे श्रेष्ठगुणोथी युक्त देवशर्मा
नामे ब्राह्मणने कन्यादानविधिथी परवावी, अने ते कृष्णशर्माओ पोताना जभाछ
देवशर्माने घरजभाछ करीने पोताने घेर निवास कराव्यो ॥१९॥ ते पछी आणशर्मा
विप्र पोताना पुत्र देवशर्मा, अने तेमनां पत्नी आणा, जे गन्नेने सर्वधर्मने उपदेश
करी पोताने घेर गया, अने कृष्णशर्मा पणु पोतानी पुत्रीने विवाह धवाथी पोताने
भनेरथ पूरे यथे जेम मानवा लाव्या, अने देहुने अंतमय आव्येथी नाना

ઽમવદાત્કામિતઃ કાલેન તત્યાજ તનું વ્રતૈઃ કૃત્તામ્ ॥૨૦॥ તતો દેવશર્માઽતિધર્મસ્થિ-
તસ્વાજ્ઞનેર્ધર્મનામ્નેવ સમ્બોધિતોઽભૂત્ । તદીયાજ્ઞના પ્રેમવત્યાહ્યા સા મૃશં કૃષ્ણમ-
ષ્ટ્યાઽમવદ્ગત્તિનામ્ની ॥૨૧॥ સકલધર્મવિદૌ ગૃહિધર્મિણાવમવતામિદ્ધ કૃષ્ણપરાયણૌ ।
સકલસજ્જનમણ્ડલમાનિતાવુપસિ ગેયપવિત્રકથૌ ચ તૌ ॥૨૨॥ સ્વધર્મનિષ્ઠાપર્યોસ્ત-
યોશ્ચ કાલેન પુત્રઃ સમભૂતપવિત્રઃ । સદ્ગુણેનોપમિતો ગુણૈઃ સ્વૈરામપ્રતાપો નિજધર્મ-
સંસ્થઃ ॥૨૩॥ તૌ વમ્પતી કલિયુગેઽપિ કૃતોક્તધર્મો દૃષ્ટાઽઽસુરક્રિયજનાઃ કલિનોપ-
હૃષ્ટાઃ । સ્તેયાપવાદસદુરુક્તધનાપહારૈરત્યર્દનં વિદધિરે ક્વ ચ તાડનાર્થઃ ॥૨૪॥ તત્ ।
સ ગત્વા શિયરાજધાર્મીં કાર્શ્મીં ન્યવાત્સીત્કતિચિદ્દિનાનિ । તત્રાપિ દુઃખં તુ યથા
પુત્રાઽઽસીક્ષતઃ પ્રયાગં સમુપેત્ય સોઽસ્યાત્ ॥૨૫॥ દીક્ષાં ચ તત્રોદ્દયતઃ સ રામાનન્દ્યાઽમિ-
ધાનાન્સમવાપ કાર્પણીમ્ । તદાજ્ઞયા પ્રાપ્ય શુરુત્વમાયાતપુનઃ, સ્વગેહં સદ્ધ માર્યયૈવ
॥૨૬॥ તત્રાઞ્ચયત્રૌ પૂર્વતોઽપિ સ્વધર્મમાધિક્યેનૈવાચરન્તૌ ચ ભક્તિમ્ । દૃષ્ટ્વા દુષ્ટાઃ

પ્રકારનાં વ્રતો કરવાથી કૃશ થઈ ગયેલા પોતાના દેહને ત્યાગ કરી ગયા. ॥૨૦॥
ત્યાર પછી દેવશર્મા અતિશેજ ધર્મપરાયણુ વર્તવા લાગ્યા, તેથી સર્વ મનુષ્યો તેમને
ધર્મદેવ એવા નામથીજ બોલાવવા લાગ્યા, અને તેમનાં પત્ની પ્રેમવતી નામે હતાં
તે કૃષ્ણની અતિશેજ ભક્તી કરતાં હતાં તેથી તે ભક્તિદેવી એવા નામે લોકમાં
પ્રસિદ્ધ થયાં. ॥ ૨૧॥ આવી રીતનાં તે ભક્તિ અને ધર્મ એ બન્ને સર્વધર્મને જાણુ-
નારાં, અને ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહેલાં એવાં થકાં આ લોકમાં અતિશેજ કૃષ્ણપરાયણુ
વર્તવા લાગ્યાં, અને સકળ સજ્જન મંડળમાં માન પામેલાં, અને પ્રાતઃકાળમાં ગાન
કરવા લાયક પવિત્ર કથાઓ જેમની છે, એવાં તે બન્ને હતાં. ૧ ॥૧૨॥ સ્વધર્મ-
પરાયણુ વર્તતાં એવાં તે ભક્તિ, અને ધર્મને, કાળે કરીને એક પવિત્ર પુત્ર પ્રગટ
થયો, તે પુત્ર શુભે કરીને સંકર્ષણને તુલ્ય, અને પોતાના ધર્મમાં દૃઢપણે વર્તનાર
એવા રામપ્રતાપ નામે પ્રસિદ્ધ હતા. ॥૨૨॥ તે બન્ને દંપતીને કળિયુગમાં પણ
સત્યયુગના જેવા ધર્મવાળાં બોધને, કળિના દોષો-કામક્રોધાદિ, તેનાથી દૂષિત બની
ગયેલા માટેજ આનુરીકિયાઓ કરનારા મનુષ્યો, ચોરીના અપવાદો શુકવા, દુષ્ટ-
વાક્યોથી તિરસ્કાર કરવા, દ્રવ્યાદિકે હરી લેવાં, તેમ જ ક્યારેક તો શરીરે
તાડન કરવું, વિગેરેથી અતિશેજ પીડા પમાડવા લાગ્યા. ॥ ૨૪ ॥
તે પછી તે ધર્મદેવ શિવની રાજધાની કાશીપુરીમાં જઈને કેટલાક દિવસો
ત્યાં રહ્યા, પરંતુ ત્યાં પણ પ્રથમની પેઠેજ દુઃખ પડવા લાગ્યું, તેથી તે ધર્મદેવ ત્યાંથી
પ્રયાગક્ષેત્રમાં આવીને રહ્યા. ॥૨૫॥ ત્યાં ઉદ્ધવના અવતાર રામાનંદસ્વામી થકી
ભાગવતીદીક્ષાને પામ્યા, અને તેમની આજ્ઞાથી મનુષ્યોના શરૂપણને પામીને પોતાની
પત્નીએ સહિત પાછા પોતાને ઘેર આગ્યા. ॥૨૬॥ ઘેર આવીને પ્રથમના કરતાં

૧. સર્વધર્મને જાણનારા તેમજ અનુમાન કરનારાજ શરૂ હોઈ શકે છે, માટે તેવા
શરૂપણને મૂલ્યવાના મર્ચશુભો ધર્મદેવને વિશે હતા, અને તેથીજ રામાનંદસ્વામીએ શરૂપદ
આપેલું છે. ॥

पीडयामासुरेतौ विप्रं पूर्वं यद्वदावन्त्यमुद्राः ॥२७॥ प्रारब्धेन प्रापितं दुःखमेतज्ज्ञात्वा
सेहे भूरिधैर्यः स देवः । दारिद्र्यातिविलप्या भार्ययाऽथो विव्रतोऽस्थादाशु साकेत-
मेत्य ॥२८॥ तत्रापि प्रबलसुरारिपीडितोऽसौ पुत्रं स्वं त्विह सुतमातुलस्य गेहे ।
विन्यस्य द्रुतमगमच्च चीवराणि सखीको दधदमळात्मधीररण्यम् ॥२९॥ तीर्थानि
व्यचरदितस्ततः स पापैः कार्श्येणाविदित उतावधूतवेपात् । श्रीकृष्णं निजहृदि
चिन्तयन्नखण्डं तत्स्थानं ब्रजमगमत्सहाध्वनीनैः ॥३०॥ वृन्दारण्यं तत्र स गत्वात्म-
निवासं चक्रे चिन्ताशोकविहीनो दृढभक्तिः । तावत्सर्वं तत्र समीयुर्मुनिशता नृत्वं
प्राप्ता दैवसमेता मुनिसङ्घाः ॥३१॥ तेऽपि सर्वेऽसुरैः पीडिता धार्मिकाः कृष्णभक्ताः
परं कार्श्यमासादिताः । कृष्णमेकं भजन्तः स्तुवन्तस्तथा तत्र वासं व्यधुश्चिन्तया प्रो-
ज्झिताः ॥३२॥ कृष्णेच्छया पूर्वजनिस्मृतिं ते प्राप्तास्ततो ज्ञातपरस्परान् । धर्मं सभार्यं
विविदुर्गथावत्स चापि तान् दुर्वसनाभिज्ञान् ॥३३॥ स्वकीयदुःखप्रशमय सर्वे संहस्य

अधिकपણे स्वधर्मनुं आचरन्, અને કૃષ્ણની લકિત અવ્યગ્રતાથી કરતાં એવાં તે
બાળને-લકિત, અને ધર્મને, જોઇને હુપ્તાભાઓ અતિ નિર્દય થઇને પૂર્વે અવંતીન-
ગરીના કદર્થ નામે પ્રાદ્યજીને જેમ પીડા કરી હતી તેમ પીડા પમાડવા લાગ્યા. ॥૨૭॥
આ હુઃખ આપણા પ્રારબ્ધથીજ પ્રાપ્ત થયું છે, એમ જાણીને અતિ ધૈર્યવાળા તે
ધર્મદેવ તે બધું સહન કરતા હતા, પરંતુ દારિદ્ર્યદુઃખથી અતિ કલેશ પામતાં
તેમનાં ભાર્યા લકિતદેવીએ એક વખત એકાંતમાં વિશાપના કરવાથી તુરતજ ત્યાંથી
અયોધ્યાપુરીમાં આવીને રહ્યા. ॥૨૮॥ અયોધ્યામાં પણ અતિબળીઆ અસુરોએ પીડા
પમાડેલા તે ધર્મદેવ, પછી પોતાના પુત્ર રામપ્રતાપને તેના મામાને ઘેર સુધીને,
લિહુકના જેવાં ચીંથરાં ધારણ કરીને નિર્મળ છે બુદ્ધિ જેમની એવા થકા પોતાની
પત્નીએ સહિત તત્કાળ અરણ્યમાં આલ્યા ગયા. ॥૨૯॥ શરીર હુર્ણ થઇ ગયેલું
હોવાથી, અને અવધૂત વેષ ધારણ કરવાથી, પાપી અસુરોના ઝોળખવામાં નહિ
આવેલા એવા થકા પૃથ્વી ઉપર રહેલાં તીર્થોમાં ફરતા, અને પોતાના હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણ-
વાસુદેવનું અખંડ સ્મરણ કરતા થકા, માર્ગમાં મળેલા મનુષ્યોની સાથે તે શ્રીકૃષ્ણનું
જન્મસ્થાન જે જગ તે પ્રત્યે આભ્યા. ॥૩૦॥ ત્યાં-વૃન્દાવનમાં આવીને ધર્મદેવ ચિંતા
અને શોકથી રહિત થઇને, શ્રીકૃષ્ણની હઠ લકિત કરતા થકા નિવાસ કરીને રહ્યા. તેજ
સમયમાં હર્વાસાના શાપથી મનુષ્યપણાને પામેલા સર્વસુનિઓના સથો દેવ ઇચ્છાથી
ત્યાં આવેલા હતા તે મળી ગયા. ॥૩૧॥ અતિધાર્મિક અને કૃષ્ણના લકતો હોવાથી
અસુરોએ અતિ પીડા પમાડેલા, અને તે કષ્ટથીજ અતિશેજ હુર્ણ બની ગયેલા તે
સર્વે સુનિઓ પણ, એક કૃષ્ણનું જ લગ્ન, અને સ્તવન કરતા થકા ચિંતાથી રહિત
થઇને ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૩૨॥ પછી શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવની ઇચ્છાથી
પૂર્વજન્મની સ્મૃતિને પામેલા એકબીજાને ઝોળખેલા તે સુનિઓએ, લકિતદેવીએ
સહિત ધર્મદેવને ઝોળખ્યા, અને ધર્મદેવે હર્વાસાના શાપથી આવેલા મરીન્યાદિક
સુનિઓને ઝોળખ્યા. ॥૩૩॥ શ્રીકૃષ્ણના અનન્યલકતો તે જધા ભેગા મળીને પોતાને

તે વિષ્ણુમલ્લેન કૃષ્ણમ્ । આરઘયાન્નકુરનન્યમક્તાઃ પ્રીતોઽમવત્સોઽપ્યચિરેણ તેભ્યઃ ॥૩૪॥ રાધિકાદિપરિવારમાત્મનો રક્ષયન્મુરલિકારવેણ સઃ । દિવ્યતેજસિ ગરીયસિ સ્વયં પ્રાદુરાસ ઘનનીલવિગ્રહઃ ॥૩૫॥ તેઽપિ વીક્ષ્ય સહસાર્કકોટિવદ્ધાસુરં મદન-મોહનાકૃતિમ્ । અન્તિકે સ્ફુરિતમાશુ તં નતિં તુષ્ટુવુઃ સુદયયા વિધાય વૈ ॥૩૬॥ તપસા વિહિતેન ભૂયસાઽથો અસુરોપદ્રવતસ્તનુત્વમાસાન્ । સુલયન્વચનામૃતેન સાક્ષાત્સ હિ છન્દાવનચન્દ્ર ઝુચિવાંસ્તાન્ ॥૩૭॥ યજ્ઞતાવહિતા મદાશ્રિતા ચિદિતં વોઽસુરપીડનં મયા । અચિરેણ હિ તે ત્વસત્ક્રિયાઃ ક્ષયમેષ્યન્તિ નિજૈનસાક્ષિલાઃ ॥૩૮॥ પ્રાપ્યૈવ તે ધર્મે ! સુતત્ત્વમાત્મના જુષ્ઠો નિજૈશ્વર્યગુણૈરશોર્પિતઃ । રક્ષાં કરિષ્યામિ હિ વો મદાત્મનાં સાકં ભવદ્ગિર્વિહરન્ સુલપ્રદઃ ॥૩૯॥ સધર્મવિજ્ઞાનવિરાગભૂરિમાહાત્મ્યવોર્ધઃ સહ ભક્તિમુર્ચ્યામ્ । પ્રયત્તૈયિષ્યામિ હિ દુર્મતાનિ નિરસ્ય સર્વાણ્યપિ શાસ્ત્રવાક્યં ॥૪૦॥ દારિદ્ર્યદુઃખં ચ યદસ્તિ ચસ્તવેતદિનાયાસ્યતિ નાશમેવ । અતો ન ચિન્તા કચનાપિ કાર્યંત્યુત્ત્વા તિરોઽભૂતુરુગોત્તમઃ સઃ ॥૪૧॥ આપ્યાપિતાસ્તદ્વચના-

આવી પડેલા દુઃખની શાન્તિને માટે વિષ્ણુયાગથી શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરવા લાગ્યા, તેથી શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ પણ તેમના ઉપર તુરંતજ પ્રસન્ન થયા. ॥૩૪॥ પોતાની સુરક્ષાના સ્વરથી રાધિકાદિક પોતાના પરિવારને રંજન કરતા, અને નવા મેઘને સમાન શ્યામભુંદરભૂર્તિ એવા તે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ પોતે દિવ્ય મહાતેજના સમૂહમાં પ્રગટ થયા. ॥૩૫॥ તે બધા મુનિઓ પણ અત્યંત દયા વડે કરીને એકદમ પોતાની આગળ સ્કુરણાયમાન થયેલા; કોટિસૂર્યના સરખા મહાતેજસ્વી જણાતા, કામદેવને પણ મોહ પમાડે એવી સુંદર, આકૃતિ જેમની છે, એવા તે શ્રીકૃષ્ણને જોઈને તત્કાળ નમસ્કાર કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ॥૩૬॥ તે પછી પોતાને પ્રસન્ન કરવા માટે કહેલા અતિશય તપથી, તેમજ અમુરોના ઉપદ્રવથી અતિકૃશ્ણલાને પામી ગયેલા તે ધર્માદિક સર્વમુનિઓને પોતાના વચનામૃતથી સુખ આપતા થકા તે વૃન્દાવનમાં જ ભગવાન પોતે ધર્માદિક સર્વમુનિઓ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. ॥૩૭॥ હે ધર્માદિક મારા આશ્રિતો ! તમે બધા સાવધાન થકા મારું વાક્ય સાંભળો. તમેને અમુરોએ કહેલી પીડા મેં જાણી છે, અને તમારા દ્રોહરૂપ દુષ્ટ આચરણ કરનારા તે સર્વ અમુરો પોતાના પાપથીજ થોડા સમયમાં નાશ પામી જશે. ॥૩૮॥ હે ધર્મદેવ ! મારાં સર્વ ઐશ્વર્યો, અને ગુણોએ યુક્ત થકા હું મારા સ્વરૂપથી તમારા પુત્રપણાને પામીને, તમારી સાથે વિહાર કરતો, અને તમેને સુખ આપતો થકા મારામાં ચિત્તવૃત્તિ રાખનારા તમે સર્વની રક્ષા કરીશ. ॥૩૯॥ શાસ્ત્રવાક્યોથી સકળ દુર્મતોનો નિબેધ કરીને સ્વધર્મ, વિજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, અને મારા સ્વરૂપના અતિશય મહાત્મ્ય જ્ઞાને સંહિત મારી એકાંતિકી ભક્તિરૂપ-એકાંતિક ધર્મને, પૃથ્વી ઉપર પ્રવર્તાવીશ. ॥૪૦॥ અને તમારું દારિદ્ર્યદુઃખ તો આજથી નાશ પામી જશે, માટે તમારે ક્યારેય કોઈ પ્રકારની ચિંતા કરવી નહિ, એમ કહીને તે સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ ભગવાન અંતર્ધાન ઘટ ગયા.

मृतेन विनष्टदुःखा अपयश्च धर्मः । स्वं स्वं ययुः स्थानमनन्यभावाः प्रतीक्ष-
माणा भगवज्जनुस्ते ॥४२॥ महावनानामपि मानवानां सुदुर्लभं तं भगवत्प्रसादम् ।
सम्प्राप्य धर्मस्तु स पूर्णकामो हरिप्रसादाभिध आस मृमौ ॥४३॥ प्रेमातिरेकेण च
कृष्णमेव नित्यं भजन्ती विजितेन्द्रिया सा । साध्वीगुणैश्चास्तुरैरशेषैर्लोकेष्वभूद्भक्तिरिति
श्रुतैव ॥४४॥ तौ कृष्णसेवां परमादरेण नित्यं स्वगेहे विधिना व्यधत्ताम् । यदृच्छया
भूरिसृष्टिमाप्नोति चिन्तद्वारिह्यमुगार्णिषादौ ॥४५॥ श्रीकृष्णोऽथ दयामुघाम्बुधिरधि-
क्षोणि स्वयं सम्भवन् भूम्युप्युद्धवधर्मभक्तिसुजनानन्दाय धर्मालयम् । दुष्कर्माणि च
मूलतो व्यपनयन्नापयण्यदिभिः सर्वाभिर्निजमूर्तिभिश्च सकलैश्वर्यैर्द्युतोऽभ्यागमत्
॥४६॥ तत्र धर्मेहृदयेऽतिपवित्रे सोऽवसच्च नत एव ततस्तम् । स्नेहपूर्णनयनेन
वीक्षिता प्रेमवत्युदर आत्मनो दधौ ॥४७॥ भुवि सकलजनानां सं सृतिच्छेदहेतुं प्रशमन-
मघमाजां सच्चिदानन्दरूपम् । सुरमुनिगणानुत्यं मङ्गलं मङ्गलानामवनिभरहरंतं

॥४१॥ आवी दीतनां श्रीकृष्णवासुदेवनां वयनाभृतोथी अतिशेव सतोप पापेक्षा ते
सर्वश्रद्धिभ्यो अने धर्मदेव सर्वदुःखेथी रक्षित यधने लगवत्स्वप्नभान् ओकसाव-
निष्ठा राभीने लगवानने आविर्भाव यवानी प्रतीक्षा करता थका पोतपोताना स्थान
प्रत्ये गया ॥४२॥ आद्रायणुादिक, अने प्रसन्नयार्थदिक मङ्गलतो करनाराभ्योने पणु अति-
दुर्लभ ओथी लगव-असन्नताने पाभीने धर्मदेवतो अतिशेव पृथुकाभ थथा थका पृथ्वी
उपर हरिप्रसाद नाभे प्रसिद्ध थथा ॥४३॥ धन्दिथेने लुत्तीने वर्तनारां ते
प्रेमवती देवी पणु, श्रीकृष्णुनी अतिप्रेमथी निरंतर लक्षित करतां कृतां तेथी, अने
पतिव्रता श्रीजोना समग्र सकलुलोथी युक्त कृतां, तेथी लोकभां लक्षित ओवा नाभथी
प्रसिद्ध थथा ॥४४॥ ते जने पोताना धरमा अति आदरथी श्रीकृष्णुनी सेवा
विधिपूर्वकं दरशेव करतां कृतां, अने श्रीहरिनी पृथु कृपा थथाथी हैव धन्दाथीव
तेभने धर्णीक समृद्धि भणी कृती, अने हरिद्रपणुानुं, अने अयुरेानुं दुःख पणु निवृत्त
थध गयुं कृतुं ॥४५॥ ते पछी पृथ्वी, ऋषिभ्यो, उद्धवल, धर्मदेव, लक्षितदेवी, अने
साधुजनेने स्वस्वप्नने आनंद आपवा भाटे, पृथ्वी उपर प्रगट थवाने धन्धता
ओवा कृपाभृतना सिंधु श्रीकृष्णु लगवान पोते दुष्कर्मेने भूणभांथीव नाश करवाने
भाटे नारायणुभ्यो विगेरे पोतानी सर्ववतारभूर्तिभ्यो, तथा पोतानां सकल
ओश्वर्यो तेणु युक्त थका धर्मदेवना धर प्रत्ये आव्या ॥४६॥ त्यां आवीने अति
पवित्र ओवा धर्मदेवना हृदयभां लगवाने वास कथ्यो, अने ते पछी ते धर्मदेवे
स्नेहपृथु नेत्राथी ओथेलां प्रेमवती देवीओ ते श्रीकृष्णुवासुदेवने पोताना उदरभां
धारणु कथा ॥४७॥ पृथ्वी उपर सर्वगणुभ्योनी संसृति-जन्म भरणु रूपा संसार,
तेने नाश करवाभां ओक कारणुरूप, पाप करनारा प्राणिजोने नाश करनारा, देवगणुा,
अने मुनिगणुाओ स्तुति करवा योअ, सर्व भंगणना पणु भंगणरूप, पृथ्वीने
भार टाणवाभां अति समर्थ, अने सत्, सित्, अने आनंद विगेरे सकल कल्याणु
शुणुगणुाओ युक्त, ओवा श्रीकृष्णुवासुदेवरूप गर्भने लक्षितदेवीओ धारणु कथ्यो ॥४८॥

ગર્ભમાધત્ત મક્તિઃ ॥૪૮॥ અતિકાન્તિકાન્તસકલાદ્ગુન્દરી પુરુવિસ્મિતપ્રિયસહી
મનોહરા । પરમં પુમાંસમુદ્રે ચ વિમ્મતી ત્રિદિવૌકસામપિ વમૂવ વન્દિતા
॥૪૯॥ દશમે તુ માસિ સુરવૃન્દજુતા મનસા પં પુરુષમન્તરે સતી । દધતી
વ્યભાદદિતિવન્મહસા સહસામરીહૃદયચિત્રકરી ॥૫૦॥ અથ વસન્તઋતુઃ સકલાન્નિ-
જાન્ જન્મનોહરચિત્રગુણાન્ વહન્ । પ્રકટયન્ જનનાવસરે પ્રમોર્ચ્યકસદુત્તરકોસલ-
મણ્ડલે ॥૫૧॥ સરસસૌરભલોમપરિભ્રમદ્ભ્રમરશ્ચક્રુતપુષ્પમયનતાઃ । દ્રુમલતાવિવિધા
અમવંસ્તવા હૃપવનેષુ વનેષુ ચ સર્વતઃ ॥૫૨॥ પરમૃતા મધુરપ્પ્રુતકૃજિતૈઃ પથિકતૈ-
ર્થિકવૃન્દમિતસ્તતઃ । પ્રજદુપાહ્યતીંચ હિતાવહા ફલમિદૈવ જનેર્મવતીતિ વૈ ॥૫૩॥
પ્રતિગૃહં વહુમફલનિઃસ્વતાઃ સમભવન્ પુરસંવસથાદિપુ । ભુવિ સમૈન્ધત ત્રાગ્નિચિતાં
તથા ભસિતસંવૃતકુણ્ડગતાગ્રયઃ ॥૫૪॥ વિમલશાન્તતરપ્રહૃતારકં ગગનમાસ તદ્દોહપ-
મણ્ડિતમ્ । સુરમિમન્દહિમા મરુતો વહુઃ સુખમવાપુરતીંચ રજાર્દિતાઃ ॥૫૫॥ નૃપતિ-

અતિશય કાન્તિથી સુંદરતાવાળાં, અતિ વિસ્મય પમાડી છે પોતાની પ્રિયસખીઓ
જેમણે એવાં અતિ મનોહર સુતિ તે ભક્તિદેવી, પરમ પુરુષ પરમાત્માને પોતાના ઉદ-
રમાં ધારણ કરવાથી, સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવતાઓને પણ વંદન કરવા યોગ્ય થયાં
હતાં. ॥૪૯॥ સદૃશ મુરઘદોષે સ્તુતિ કરેલાં, મનથી-ધ્યાનદ્વારા અંતરમાં પરમપુરુષને
ધારી રહેલાં, દેવાંગનાઓના મનમાં પણ આશ્ચર્ય કરનારાં, પતિવ્રતા એવાં ભક્તિ-
દેવી, દશમે માસ પ્રાપ્ત થયો તે વખતે પોતાના શરીરની કાન્તિથી એકદમ
દેવમાતા અહિતિની માફક અતિશયજ્જ શોભવા લાગ્યાં. ॥૫૦॥
(શ્રી હરિના પ્રાદુર્ભાવ સમયને આઠ શ્લોકથી વર્ણન કરે છે) શ્રી હરિના પ્રાદુર્ભાવ
સમયે વસન્તઋતુ સર્વજનોને મનોહર લાગે એવા પોતાના ઘણાક વિચિત્ર શુભોને
પ્રગટ કરતો થકો ઉત્તર કોસલ દેશમાં-અયોધ્યાપ્રાંત વિભાગમાં વિકાસ પાગ્યો હતો,
॥૫૧॥ બગીચાઓમાં અને વનમાં સર્વ ઠેકાણે અનેક પ્રકારની વૃક્ષાએ સહિત
લતાઓ, સરસ સુગંધના લોભથી ચોતરફ ભમતા ભમરાઓના શુન્દરજ જેના ઉપર
થાય છે, એવાં પુષ્પોના ભારથી નખી ગયેલી તેથી અતિશેજ્જ શોભતી હતી. ॥૫૨॥
પરહિત કરનારી કોકિલા પોતાના મધુર દીર્ઘ સ્વરથી, ચોતરફ જતા વટેમાર્ગીઓને
તથા તીર્થમાં દરનારા મનુષ્યોના સમૂહોને, મનુષ્યજન્મનું ફળ અહીંઆંજ પ્રાપ્ત
થવાનું છે, એમ કહીને પોતાની પાસે જોલાવતી હોય ને શું ? એમ જોલતી હતી.
॥૫૩॥ મોટાં નગરો અને ગામો વિગેરેમાં ઘેરે ઘેર અનેક પ્રકારના મંગળશબ્દો
થવા લાગ્યા, તેમજ પૃથ્વી ઉપર અગ્નિહોત્રિઓના ભસ્મથી દોકિલા, કુંડમાં રહેલા
અગ્નિઓ પ્રજ્વલિત થતા હતા. ॥૫૪॥ નિર્ભજ, અને અતિશાંત ગ્રહો અને તારાઓ
જેમાં છે એવો આકાશ, તે સમયમાં અંદ્રમાથી શોભી રહ્યો હતો, મંદ, શીતળ, અને
સુગંધવાળા વાયુઓ વાવા લાગ્યા, અને રોગથી અતિશેજ્જ પીડાતા મનુષ્યોને સુખ
થવા લાગ્યું. ॥૫૫॥ રાજાના અધિખાનામાં બેઠીઓથી ગંધનમાં નાખેલા મનુષ્યોની

वन्धनगेहनियन्त्रिता निगडमेदमगुः सहमैव च । त्रिभुवनेऽसुभृतः सकलाः सुखं
परमपूरुषजन्मनि लेमिरे ॥५७॥ सकुसुमाञ्जलयः सुरनायका अभित एव च धर्मगृहं
मुदा । स्थितिमकुर्वन्त भूचरदेहिभिर्गुणलक्षितमूर्तय एव हि ॥५८॥ सुरगणा भगवद्गु-
णगायनं विदधिरेऽप्सरसश्च सुनर्त्तनम् । जयजयध्वनिमेव महर्षयः सकलसिद्धगणा
ददुराशिषः ॥५९॥ शुष्कज्ञानिन आपुरद्रिनिलयं जैनाः शिरःकुट्टनं शाक्ताः कौलमता
नराः सरभसं चोत्कण्ठपाशान्दधुः । कुण्डाद्याः सभयं पलायनपरा भ्रामंश्च दूरे गतिं
साकं स्वैः कलिरैव देव सतमाः श्रीकृष्णचन्द्रोदये ॥६०॥ चन्द्रोऽप्युत्तरति
स्म चाशु नमसो मध्याक्षदीक्षाकुलः खेऽभूयघ्नगमाः सरक्षणमहानन्दाः पुराणैः
सह । तत्राद्ययत तावदेव महसां राशिर्महानुद्रतो भक्त्यद्वाद्रविकोटिकोट्यु-
पमितो विश्वं स च व्यानरो ॥६१॥ नो भूमिः ससमुद्रपर्वतचना नो खं
न नाकादयो लोका हविषया यभ्युरथ नो देहाः स्वकीया अपि । सच्चित्सौख्यमयं हि
तत्र नयनेर्द्रष्टुञ्च जगत्वं कचित्सेजांस्याशु तिरोऽमवद् हि सकलान्यस्मिन् तेजस्वि-
नाम् ॥६२॥ तेनाकस्मिकतेजसातिजयिना प्रह्लाण्डगोळौकसः सर्वेऽप्यापुरतीय

येदीशो ऐकहम तुदी गर्भ, अने परमपुरुष परमात्माना नमसभयमां त्रिदोक्षीमां
सर्व प्राणीओ भुषने पाभ्या ॥५६॥ ते सभयमां धन्दादिक हेवा त्रेमपूर्वक आवीने
धर्मदेवना धरनी योतरङ्ग पुष्पानी अंजलिओ लरीने, पृथ्वी उपरना मनुष्यो
पोताने न हेजे ऐभ रक्षा हुता, ॥५७॥ सर्व देवगणो लगवद्गुणु' गान करवा
लाग्या, अंभसराओ सुंदर नृत्य करवा लागी, कश्यपादिक महर्षिओ न्य न्य ओवो
शण्ड करवा लाग्या, अने सर्व सिद्धगणो इडा आशीर्वादो आपवा लाग्या ॥५८॥
पृथ्वी उपर श्रीकृष्णचंद्रनो प्रादुर्भाव इप उदय थवाथी, शुष्क ज्ञानीओ पर्वतनी
गुहाओमां संताड गया, जिनो माथु कुटवा लाग्या, कौंडालुवशास्त्रने भाननारा
शक्तिपंथीओ ऐकहम गजे हांसो भावा लाग्या, कुंडपंथीओ विगेरे लयपूर्वक ऐकहम
पलायन करी गया, अने अज्ञानांधकारे सहित कणियुग पोताना वशे सहित दूर नाशी
नवा धरंधवा लाग्यो ॥५९॥ ते सभयमां चंद्रमा पणु श्रीकृष्णपुत्रोत्तभनां दर्शन
करवामां अति त्वराओ युक्त थको ऐकहम आकाश थकी उतरवा लाग्यो, सर्व पुराणोओ
सहित वेदो पोतानु' रक्षणु भणवाथी महा आनंदने पाभ्या ओवा थका
त्यां आवीने आकाशमां रक्षा हुता, ते सभयमां न त्यां अति मोटो तेजने
समूह करौडो करौड सूर्यना प्रकाश सरणो भक्तिदेवीना शरीरमांथी नीकणतो हेभावा
लाग्यो, अने ते आणा विश्वमां व्यापी गयो ॥६०॥ ते सभयमां ससुद्र, पर्वतो, अने
नगलोओ सहित पृथ्वी, हेणाती नडोती तेमज स्वर्ग विगेरे लोको पणु हेणाता
नडोता, अने जेनाराओनां पोतानां शरीरो पणु हेणातां नडोतां, आपु' सत्, चित्,
अने आनंदमय, ते तेज नेत्रोथी जेध शक्य तेवु' नडोतु', अने ते तेजना समूहमां
तेजस्वी ओवा सूर्य, चंद्र, अग्नि विगेरेनु' तेज पणु ऐकहम लय पाभी गयु' हुतु'.
॥६१॥ अकस्मात् प्रगट थयेला अति वेगवाणा ते तेजथी प्रह्लांडमां रडेनारा सर्व

વિસ્મયમથો કાર્ણો તદિત્યાચિદન્ । તેનૈવ પ્રતિકુલનેયગતયો નત્વાતિમત્તયા પ્રમું
સ્તુત્યા તત્પ્રતિહર્ષમેવ યદુધા ચક્રુર્મુદુઃ પ્રાર્થનામ્ ॥૬૨॥ સર્વેષાં હિતકૃત્તમ્ભુઃ સુરગણે-
વૈદાદિભિશ્ચાર્પિતસ્તત્સ્યસ્મિન્નપહૃત્ય મક્તનિકર્ત્તદ્યઃ સ આસીત્તદા । તે ગોલોકપતિ
નિરીક્ષ્ય નયનૈર્ભૂયોઽતિહૃષ્ટાઃ પુનઃ સ્તુત્યા ચ સ્તુતિમિસ્નદીક્ષણપરામ્તસ્પુર્વિનીતાઃ
પુરઃ ॥૬૩॥ ધર્મઃ કૃષ્ણમવેક્ષ્ય તે સ્યવરદં વૃન્દાવને ધીશ્ચિત્તં મન્કિશ્ચાત્મમુદાવુભૌ સચિ-
નયં નત્યા સ્તુતિં ચક્રતુઃ । इत्थं निश्चयमेतयोः स भगवान् जानं विदित्त्वात्मनो दातुं
સૌખ્યમપારમેય સહસા વાઙ્મોઽભવન્પ્રાકૃતિઃ ॥૬૪॥ સેના દેવગણાદયોઽપિ ચ તદા
હૃષ્ટાસ્તમાનસ્ય તે સ્વં સ્વં ધામ યયુષ્ય મન્કિરપિ તં જમે પ્રસૂતં મ્યતઃ । પુત્રો જાત इति प्रहृष्ट-
मनसां शब्दोऽभवद्योषिताम् श्रुत्वा पुत्रजन्युर्वचोऽमृतसमं धर्मोऽतिहृष्टोऽभवत् ॥૬५॥

પ્રહસતેજમિ સુદિવ્યચિપ્રહો પ્રહરુપનિજમક્તમ્કૃતઃ ।

ધર્મમન્દિરમહાર્હમ્પદનં ધીનિમેતુ મયિ મક્તિનન્દનઃ ॥૬૬॥

મનુષ્યો અતિ વિશ્વમ પામી ગયા, અને તે પછીથી આ તો શ્રીકૃષ્ણવામુદેવના સ્વરૂ-
પનું તેજ છે એમ જાણ્યું, અને પછી તે મહાતેજથી નેત્રોની વૃત્તિઓ જેમની શાકાઈ
ગઈ છે એવા થકા અતિભકિતથી ભગવાનને નમસ્કાર કરીને તે તેજને સંકેલી લેવા
માટેજ બહુ પ્રકારે વારંવાર પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. ॥૬૨॥ સર્વદેવગણોએ અને
વેદાદિકોએ પ્રાર્થના કરેલા, અને સર્વેનું હિત કરનારા અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિ તે
તેજને પોતાના સ્વરૂપમાં સંકેલી લઈને ભક્તજનો દર્શન કરી શકે તેવા સૌમ્યસ્વરૂપે
બની ગયા, તે સમયે દેવગણો વિગેરે પોતાનાં નેત્રોથી ગોલોકપતિ શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન
કરીને અતિહર્ષ પામ્યા એવા થકા નાના પ્રકારનાં સ્તુતિવાક્યોથી સ્તુતિ કરીને,
દર્શન કરવામાં તત્પર થકા વિનયથી ભગવાનની આગળ ઉભા રહ્યા. ॥૬૩॥ ધર્મદેવ,
અને ભક્તિદેવીએ પ્રથમ વૃંદાવનમાં જોયેલા, અને પોતાને વર આપનારા તે શ્રીકૃષ્ણ-
વામુદેવને જાણીને બહુજ આનંદ પામેલાં તે બંને વિનયે સહિત નમસ્કાર કરીને
સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં, અને શ્રીકૃષ્ણભગવાને પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય એ બંનેને
થયેલો જાણીને, પછી પોતાના સ્વરૂપનું અપાર મુખ આપવાને માટે તુરંતજ મનુષ્યા-
કૃતિ બાળક જેવા બની ગયા. ॥૬૪॥ બ્રહ્મા, શંકર વિગેરે મુખ્ય દેવતાઓએ સહિત
ઈન્દ્રાદિક દેવગણો પણ તે સમયમાં બહુજ હર્ષ પામીને ભગવાનને નમસ્કાર કરીને
પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા, અને ભક્તિદેવીએ પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણવામુદેવ મારા
યદી પ્રગટ થયા એમ જાણ્યું, અને મનમાં અતિ હર્ષ પામેલી સીંચોનો “ પુત્ર
ઉત્પન્ન થયો ” એવો શબ્દ થયો, અને એવું અમૃતતુલ્ય પુત્રજન્મ સંબંધી વચન
તે સમયમાં સાંભળીને ધર્મદેવ અતિ-હર્ષયેલા બની ગયા ॥૬૫॥

ભાગવતીતનુ પામેલા બ્રહ્મરૂપ એવા પોતાના ભક્તજનોની સાથે અક્ષર-
બ્રહ્માત્મક મહાતેજમાં સુંદર દિવ્ય મૂર્તિમાન વિરાજમાન રહેલા, ધર્મદેવતા ઘરના
મહામૂલ્યવાળા આભૂષણરૂપ એવા ભક્તિનંદન ભગવાન શ્રીહરિ મારી ઉપર પ્રસન્નતા
પામે. ॥૬૬॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्यामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सफलदादाभिन्न नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरिप्रादु-
र्भावनिरूपणे नाम चतुर्थ उल्लासः ॥३॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य, अने तेमना
सम्प्रदायनुं सकल रहस्य ज्ञानास श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरि-
दिग्विजयसां श्रीहरिनो प्रादुर्भाव कह्यो ओ नामे ओयो
उल्लास संपूर्ण थयो, ॥४॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

योऽसावक्षरधामतः क्षितितले प्रादुर्बभूव प्रभु-
धर्माद्भक्तित इच्छयाऽऽसन्नृतनुर्गन्धाविभिः संस्तुतः ॥
यस्मिन्धर्मकफसमादमिषतम् हन्तुं सुरदेविणां
सहो यन्निजतेजसा समगमद्भस्मत्वमव्यक्तं नः ॥५॥

जे श्रीहरि पोताना अक्षरधाम थकी जूतण उपर धर्मदेव अने लक्षितदेवी थकी
प्रगट थया, अने ते पोतानी धर्याधीन नरतनुधारी रडेला, अक्षरा, अने शंकर विगेरे
हेवोओ अति विनयशी स्तुति करेला, जे स्वर्पणे भक्तिभा नडि ज्ञानतां 'आ ओक
नातुं जाणक छे.' ओवा अगथी तेमने भाश्वाने भाटे सायो आवतो ओयो सुरदेवियो।
अभुदोनो समूह (कृत्वागलु काणीहत विगेरे) जेमना पोताना तेजना प्रसाव-
भात्रथीन लक्ष्मसात् थध गयो हुतो, ओवा अतिसमर्थ ते प्रभु अमाई रक्षलु
करे। ॥५॥

પન્ચમ ઉલ્લાસઃ

વિક્રમાર્કનૃપતેઃ શકવર્ષે વાહવદ્ધિવસુભૂમિમિતેऽથો । વત્સરેऽપિ ચ વિરોધ-
કૃદાણ્યે માસ્કરે ચરતિ ચોત્તરગોલે ॥૧॥ કૃતૌ મઘૌ માસિ મઘૌ ચ પક્ષે સિતે નવમ્યાં
વિધુવાસરે ચ । ક્રક્ષે સુરેજ્યસ્ય સુકર્મયોગે તથા તૃતીયે કરણેऽલિલગ્ને ॥૨॥ સુતે
ત્વૌ ભાગ્યગતે શશાઙ્કે કુજે દ્વિતીયે સુતગે ચ સૌમ્યે । લગ્ને ગુરૌ માસ્કરિણા સદૈવ
મીનસ્થશુકે સતિ બુદ્ધિગેહે ॥૩॥ રાહૌ રિપુસ્થે વ્યયગે ચ ફેનૌ સ વાલકૃષ્ણઃ પ્રકટો
વભૂય । તદિચ્છયા વિસ્મૃતતત્ત્મહત્વાવાસ્તાં તદા તાવપિ ભક્તિષર્મા ॥૪॥ સદ્દેમશીતા-
મ્બુકતાપ્લવોઽથ ધર્મઃ સ્વયં જાતકમાચચાર । દાનાનિ ભૂતૈર્નિ વદૌ દ્વિજેભ્યઃ સુહ-
જ્જનેભ્યઃ ધનાનિ હૃદયઃ ॥૫॥ કિં પ્રૈશઙ્ક્ય એવ કિં નુ શિષિરાદ કિં વા વર્લિર્મક્તરાદ
કિં કર્ણઃ પુનરદ્રતઃ કિમથવા શ્રીરન્તિદેવો નૃપઃ । કિં કલ્પદ્રુમ આગતો ભુવિ નરા-
કારેણ દાતૈષ વા ચેત્થં સંશયમાપુરર્થિનિચયા ધર્મે ધનં વર્પતિ ॥૬॥ શ્રીરાધારમ્ણો

ઉલ્લાસ ૫ મે

શ્રી વિક્રમાર્કરાજના શકવર્ષની સંખ્યા પ્રમાણે ૧૮૩૭ મા વિશેષકૃત્ નામે
સંવત્સરમાં, જ્યારે સૂર્ય ઉત્તર અયનમાં ફરતા હતા, અને વસંત ઋતુ હતો, ત્યારે ચૈત્ર
માસના શુકલપક્ષની નવમી અને સોમવારને દિવસે દશ ઘડી રાત્રિ વીત્યા પછી
શ્રીહરિને પ્રાદુર્ભાવ થયો. તે સમયે બૃહસ્પતિ પુષ્યનક્ષત્રમાં, સુકર્મ નામે યોગમાં, અને
દૌલવ નામે ત્રીજા કરણમાં, વૃશ્ચિક લગ્નમાં રહેલો હતો, ॥૧—૨॥ સૂર્ય સુત નામે
પાંચમા ભુવનમાં રહેલો હતો, ચંદ્ર લાઘ્ય નામે નવમા ભુવનમાં રહેલો હતો, મંગળ
ધન નામે બીજા ભુવનમાં રહેલો હતો, શુક્ર સુત નામે પાંચમા ભુવનમાં રહેલો
હતો. શનિએ સહિત શુક્ર તત્ત્વ નામે પ્રથમ ભુવનમાં રહેલો હતો, મીનરાશિમાં
રહેલો શુક્ર બુદ્ધિ નામે પાંચમા ભુવનમાં વર્તતો હતો, રાહુ રિપુ નામે છઠ્ઠા ભુવનમાં
રહેલો હતો, કેતુ વ્યય નામે જારમા ભુવનમાં રહેલો હતો, આવા સર્વઝોળના સુયો-
ગમાં બાળકૃષ્ણજી લગવાન આ લોકમાં પ્રગટ થયા હતા, તે સમયમાં તે ભક્તિ અને
ધર્મ પણ શ્રીહરિની ઇચ્છાથી લગવાનના સ્વરૂપનો મહિમા 'બુદ્ધી ગદ્યાં હતાં. ॥૩—૪॥
ધર્મદેવે તે સમયમાં સુવર્ણયુક્ત ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરીને, પોતાના પુત્રનું જાતકર્મ
કર્ચું, અને બ્રાહ્મણને ઘણાંક દાન આપ્યાં, અને પોતાના મુહુર્તજનોને પણ હર્ષથી
ઘણાંક દ્રવ્ય આપ્યાં. ॥૫॥ ધર્મદેવ બ્રાહ્મણને દાન આપતાં ધનનો વરસાદ વરસાવતા
હતા, તે સમયે અર્થિજનો—આ દાન આપનારા ત્રિશંકુના પુત્ર હરિશ્ચંદ્ર રાજા હશે
કે શું ? અથવા શિષિરાજા હશે ? અથવા લક્ષ્મણ બાળરાજા હશે ? અથવા
કર્ણરાજા ફરીથી પ્રગટ થયા કે શું ? અથવા રતિદેવરાજા હશે કે શું ? અથવા

યદા સ્વયમભૂદર્મસ્ય ગેહે તદા સાક્ષાત્તકુલદેવતાતિવલ્લભાનેકાન્તમક્તામ્રણીઃ ।
 સર્વમણિદશામલક્ષિતવપુસ્ત્રૈત્ય તત્પ્રીતયે તત્સેવાનિરતોઽભવત્યતિદિનં ધીરામદૂતઃ
 કપિઃ ॥૭૥॥ ગ્રામેઽપિ તસ્મિન્ પ્રતિગેહમાસીત્સ્ત્રીणां નરણાઞ્ચ મહો મહીયાન્ । ન દુઃસ-
 ચિન્તાદિ ભુવિ કં ચાસીદર્મદ્રુહામેવ મનાંસિ હિત્વા ॥૮॥ વિવર્દમાનોઽનુદિનં સ રેજે
 ચાલો યથા સે સિતપક્ષ ઇન્દુઃ । આનન્દ પવાશિલમાનચાનાં સધર્મમકેસ્તુ વિશેષતોઽ-
 ભૂત્ ॥૯॥ તસ્મિન્નન્યાશ્ચ તથાન્યયોપિતાં પ્રેમાતિરેકે તુ ન ભેદ આસ ધૈ । તદ્દર્શના-
 શુસ્તુકચેતસાં હિ યત્તાસાં ન ચેતો ગૃહકાર્ય આવિશત્ ॥૧૦॥ અનિર્દશાહોઽપિ સ
 મારિકાગર્ણ સ્વં હર્ષમાયાતમુદીરિતાયુધમ્ । હવપાતમાધેણ તુ કોટરાદિકં પ્રોઘાટવા-
 માસ તતોઽતિદૂરતઃ ॥૧૧॥ સ દેવશર્મા સુમહર્ષલાભામાવાત્સુતસ્યાસ્ય તુ નામકર્મ ।
 ન સૂતકાન્તે વિદધે તતોઽન્યાઃ ક્રિયા યથાકાલમથો ચકાર ॥૧૨॥ તજ્જન્મનો રાગિ-
 શતે વ્યસીતે મૃકણ્ડજસ્ત્ર મહર્ષિરાયાત્ । જ્યોતિર્થિદાં તં પ્રચરં સ જાનઘ્નીકરત્તેમ
 તુ નામકર્મ ॥૧૩॥ દુઃસ્વાપહારાઞ્ચ સ કર્કરાશેસ્તસ્યામિધાનં હરિરિત્યવોચત્ । તસ્મિ-

પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યાકારે કદંબવૃક્ષ પોતે આવેલા છે કે શું ? એમ અનેક પ્રકારના
 સંશયો કરવા લાગ્યા. ॥૬॥ આ પ્રમાણે જ્યારે ધર્મદેવને ઘેર શ્રીરાધારમણ
 ભગવાન પોતે પ્રગટ થયા, ત્યારે અતિ બળવાન, અને એકાંતિકલ્પતોમાં અશ્રગ્ભય,
 અને ધર્મકુળના ઇષ્ટદેવ, અને શ્રીરાગચંદ્ર ભગવાનના હૂત, એવા હંતુમાનજી, સર્વ
 પ્રાણીઓની દ્રષ્ટિમાં ન આવે એમ અદ્રશ્ય સ્વરૂપે થઇને ત્યાં આવીને તે શ્રીહરિને પ્રસન્ન
 કરવા માટે તેમની સેવામાં પ્રતિદિન હાજર રહેતા હતા. ॥૭॥ તે છપ્પયા ગામમાં પણ
 ઘેરઘેર સ્ત્રીઓને, અને પુરુષોને અતિ મોટો ઉત્થપ-ઉત્સાહ થયો હતો, અને પૃથ્વી
 ઉપર ધર્મના કોહી મનુષ્યોનાં મન સિવાય કોઇને ક્યારેય દુઃખ કે ચિંતા વિશેષ નહોતાં
 જણાતાં. ॥૮॥ પછી ધર્મદેવના બાળક શ્રીહરિ, દરરોજ વૃદ્ધિ પામતા થકા-શુકલ
 પક્ષમાં આકાશમાં બાળચંદ્ર દરરોજ કળાની વૃદ્ધિ પામવાથી જેમ શેલે એમ અતિ
 શોભવા લાગ્યા, અને સર્વ મનુષ્યોને આનંદજ જણાવા લાગ્યો, અને ધર્મલક્ષિતને
 તે સર્વના કરતાંય અધિક આનંદ થતો હતો. ॥૯॥ તે બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિના ઉપર
 તેમનાં જનની ભક્તિદેવીના અને ગામની બીજી સ્ત્રીઓના પ્રેમાતિરેકમાં-પ્રેમવૃદ્ધિમાં,
 કોઈ પ્રકારનો લેદ જણાતો નહોતો, કેમકે તે શ્રીહરિનાં દર્શનાદિકમાં અતિ ઉત્સાહવાળી
 તે સ્ત્રીઓનું ચિત્ત પોતાના ઘરના કામકાજમાં ક્યાંય ચોટતું નહોતું. ॥૧૦॥ ભગવાન દશ
 દિવસના નહોતા થયા તો પણ, પોતાને મારવા આવેલા, અને આશુધો ઉગારી રહેલા,
 એવા કોટશ આદિક બાળચરૂપ-મારિકાગણને પોતાના દ્રષ્ટિપાત માત્રથીજ ત્યાંથી
 અતિદૂર નસાડી મુક્યો હતો. ॥૧૧॥ ધર્મદેવે સારૂ મુદૂર્ત નહિ મળવાથી બાળસ્વરૂપ
 ભગવાનનું નામકરણ, સૂતક પુરુષને ન કર્યું, પરંતુ તે સિવાયની બીજી બધી ક્રિયાઓ સમય
 પ્રમાણે કરી હતી. ॥૧૨॥ ભગવાનના જન્મદિવસથી આરંભીને એ મત્રિઓ વીત્યા પછી
 માર્કંડેયમુનિ ત્યાં આવ્યા, ત્યારે ધર્મદેવે તેમને જ્યોતિઃશાસ્ત્ર જાણનારાઓના મંદે
 અતિ ઉત્તમ બળીને તેમની પાસે પોતાના પત્રન નામકરણ કરાવ્યું. ॥૧૩॥ માર્કંડેય-

નૃણાં માનસકર્પणेन મધૌ જનેશ્વાહ સ રુષ્ણસંજ્ઞામ્ ॥૧૪॥ નામદ્વયં વ્યસ્તમપીદમસ્ય
ભાવ્યં સમસ્તં ચ તથૈષ ચાલઃ । ત્યાગાદિધર્મઃ શિવસામ્યતોઽત્ર ય્યાતો ભવિષ્યત્યપિ
નીલકण્ઠઃ ॥૧૫॥ નામાનિ ભૂતિણિ સુતસ્ય ધર્મ ! ભાગ્યાનિ ગૌણાનિ ગુણાકરસ્ય ।
રક્ષાં વિધાતા ભવતામયં હીત્યુક્તવાચિતસ્તેન યયૌ મુનિઃ સઃ ॥૧૬॥ ન કેવલં સ્નેહ-
ભરેણ તસ્મિન્ સ્ત્રીણાં મનાસ્યેવ રતાન્યભૂવન્ । તં પદ્યતામદ્ભુતચાલલીલં મનાંસિ
પુંસામપિ તત્ર લિલ્યુઃ ॥૧૭॥ ચાલસ્ય યુનઞ્ચ ગગૈયસઞ્ચ મૂર્તસ્ય વિશ્વસ્ય તપરિવનો
યા । તદ્રૂપલીલાવિસમીક્ષણાદૌ સ્નેહાતિરેફે ન વિશેષ આસીત્ ॥૧૮॥ ન કાપિ નારી
ન પુમાંશ્ચ કશ્ચિત્તદ્રૂપમાધુર્યનિવદ્ધચેતાઃ । વિદ્વાય તદ્દર્મગૃહં સ્વગેહે સ્વાસ્થ્યેન
કિશ્ચિત્કરુણે શશાક ॥૧૯॥ આનન્દમૂર્તિઃ સ ચ ચાલલીલાં કુર્વન્નિજેશ્વાદિપરાયણા-
નામ્ । ત્રિને ત્રિને સ્વાત્મનિ માનસાનિ ચક્ર્ય લોહાનિ મણિર્યથેહ ॥૨૦॥ પ્રતિક્ષણં સ્નેહ-
ભરેણ દ્વયમપિ પ્રિયં તં જનતાઽતિહર્ષાત્ । નયં નયં નિત્યમનન્યભાષાત્યક્તાન્યકાર્યેવ હિ
વીક્ષતે સ્મ ॥૨૧॥ ધર્મઞ્ચ સંસ્કારદિનેષુ તસ્ય સન્તર્પણં દેવગુરુદ્વિજ્ઞાનામ્ । મહોત્સવૈઃ

મુનિએ કહ્યું કે હે ધર્મદેવ ! આ તમારા પુત્ર સર્વનાં હૃદય હરણે, અને કર્કશશિમાં
જન્મ છે માટે હરિ એવા નામે પ્રસિદ્ધ થશે, અને પોતાનામાં મનુષ્યોનાં મનને
આકર્ષણ કરવાથી, અને ચૈત્ર માસમાં જન્મ હોવાથી કૃષ્ણ એવું બીજું નામ પણ
થશે. ॥૧૪॥ વળી આ જુદાં બે નામ લેખાં મળીને હરિકૃષ્ણ એવું ત્રીજું નામ પણ
આ તમારા પુત્રનું થશે, અને ત્યાગ વિગેરે ધર્મોથી શંકરને તુલ્ય હોવાથી નીલકંઠ
એવા નામે પણ પૃથ્વી ઉપર પ્રસિદ્ધ થશે. ॥૧૫॥ હે ધર્મદેવ ! સકળ
શુભશુભોના આધારભૂત આ તમારા પુત્રનાં તે તે શુષ્ક ઉપરથી ‘કૃપાસિંધુ’
‘દીનખંધુ’ વિગેરે ધણાં નામ પ્રસિદ્ધ થશે, અને તમારી સર્વની રક્ષા કરનારા
થશે. એમ કહીને તે આકર્ષકશ્રુતિ ધર્મદેવે પૂજા કરીને સન્માન કર્યા થકા
ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. ॥૧૬॥ તે બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિને વિષે અતિશય પ્રેમથી કેવળ
સ્ત્રીઓનાં જ મન પ્રીતિવાળાં હતાં એમ નહિ, પરંતુ અદ્ભુત બાળકીલાઓ કરનારા
તે શ્રીહરિને જોનારા પુરુષોનાં મન પણ તેમાં જ લીન થઈ જતાં હતાં. ॥૧૭॥ બાળક,
જુવાન, ઘરકાઓ, મૂર્ખ, સ્ત્રી, કે તપસ્વી, એ દરેકને તે શ્રીહરિનાં રૂપ અને એષ્ટાઓ
આદિક એવા વિગેરેમાં પ્રેમવૃદ્ધિમાં કોઈ પ્રકારનો ભેદ નહોતો જણાતો (અર્થાત્
શ્રીહરિમાં સર્વને એક સરખી રીતે જ સ્નેહાતિશય જણાતો હતો) ॥૧૮॥ તે શ્રીહરિનું
રૂપ, અને માધુર્ય તેમાં જ બાધાર્થ ગણ્યું છે ચિત્ત જેનું એવી કોઈપણ સ્ત્રી, કે પુરુષ,
તે ધર્મદેવના ઘરનો ત્યાગ કરીને પોતાને ઘેર સ્વસ્થમનથી રહીને કંઈપણ ઘરનું
કામકાજ કરી શકતો નહોતો. ॥૧૯॥ આનંદમયમૂર્તિ એવા તે શ્રીહરિ,
બાળકીલાઓ કરતા થકા પોતાનાં દર્શનાદિક કરવામાં તત્પર વર્તનારા મનુષ્યોનાં
મનને, પોતાની મૂર્તિમાં અચસ્કાન્તમણિ લોહને જેમ આકર્ષણ કરે તેમ દિન પ્રતિ-
દિન વિશેષ આકર્ષણ કરતા હતા. ॥૨૦॥ અતિપ્રેમપૂર્વક પ્રતિક્ષણે જેથેલા તોપણ
પાણ કરતાં પણ અતિપ્રિય-પ્રેમાસ્પદ, જણાતા તે શ્રીહરિને અનન્ય ભાવથી અતિ-

૧. દરેક પ્રાણીને પોતાના આત્મામાં જેમ સદા પ્રેમ રહેલો છે, તે જ શ્રીહરિ દરેક
આત્માના પણ આત્મા હોવાથી તે જ પ્રમાણે સર્વજ્ઞાને એમના ઉપર મહા પ્રેમ ધરેલો હતો. ॥

સ્વીયધનાનુરૂપં વિસ્માયનમ્ભૂમિપતીંધકાર ॥૨૨॥ આનન્દયન્ શૈશવલીલયા સ્વાન્સુધા-
યમાનૈઃ કલભાપર્ણઃ । મનોહરંરિઙ્ગનચક્રમાયૈર્ધર્મામિર્ધ્યતીયાય સ ચાદિમાદ્રમ્ ॥૨૩॥
દ્વિતીયંવર્ષાંચદિને નુ ધર્મો મૃગળહમ્ન્યાદિસમર્ચનાદિમ્ । મહોત્સવં સાધુ વિધાય
સૂનોર્જ્યેષ્ઠસ્ય યૈવાદિકાર્યમૈચ્છતુ ॥૨૪॥ તથૈવ વિપ્રો ચલદેવનામા સુવાસિતીં સ્વસ્થ
સુતાં ધરાય । યોગયાય તસ્મૈ પ્રદદૌ યથાવધ્યોચિતં તસ્ય ચ પારિવર્હમ્ ॥૨૫॥ હરિ-
પ્રસાદોઽથ દરેસ્તુતીયે વર્ષે વ્યધાચ્છોલવિધિં મુતસ્ય । સર્ગક્રાંત્યાપ્રરસેન વિપ્રાન્સ-
ન્તર્પયામાસ સદસ્રશોઽથ ॥૨૬॥ ગ્રામાન્તરાયાતમુહુલ્લનાનાં સમ્ભાવનવ્યગ્રતયા યદ્-
નામ્ । કિશોરવાલાપિતવાલ્લકસ્ય ધર્મેષ્ઠ મક્તિઃ સ્મૃતિમાપ નૈચ ॥૨૭॥ શુભ્વ્યા
દિનાન્તે સવયસ્કયાલાઃ સ્નેહાતિરેફેણ હરિં વિદ્વાનુમ્ । અશ્વપ્રત્યક્તો મુદિતા વિદુર્જુ-
માદાય તં ચાન્નવર્ણં પ્રતીયુઃ ॥૨૮॥ પ્રાગ્ગ્રામતસ્તથ ગતાઃ ફલાનિ પ્લાનિ ભૂમૌ પતિ-
તાનિ વાલાઃ । ચૂચન્ત યનં પરિલાલયન્તશ્ચિક્રીદુરન્યોઽન્યફલાપહારૈઃ ॥૨૯॥ તત્રાગમ-

હર્ષપૂર્વક જોનારો જનસમૂહ, પોતાનાં કામકાજ છોડી દઇનેજ કોઈ દિવસ પ્રથમ
ન જોયા હોય તે પ્રમાણે નવાને નવાજ લાવથી જોતો હતો. ॥૨૧॥
ધર્મદેવ પોતાના પુત્રના હરેક સંસ્કારદિવસમાં દેવ, ગુરુ, અને બ્રાહ્મણોનું સંતર્પણ-
પ્રસન્નતા કરવી, મોટા મોટા રાજાઓને આશ્ચર્ય કરે. એ પ્રમાણે, પોતાની દ્રવ્ય-
સંપત્તિને અનુસારે મોટા મહોત્સવોએ સજ્જિત કરતા હતા. ॥૨૨॥ પોતાનાં બાળ-
ચરિત્રોથી, અમૃતસમાન પ્રિય લાગતાં કળભાપણોથી, અને મનોહર લાગતું હીંચણોથી
આલસું, તથા પગેથી આલસું, વિગેરેથી સ્વજનોને આનંદ આપતા થકા ધર્મના પુત્ર
શ્રીહરિએ પ્રથમ વર્ષ પુરું કર્યું. ॥૨૩॥ બીજા વર્ષના પ્રથમ દિવસે તો ધર્મદેવ
માર્કંડેયમુનિ આદિકની પૂજા વિગેરેનો મહોત્સવ રૂટે પ્રકારે કરીને, પોતાના ન્યેષ્ઠ
પુત્ર રામપ્રતાપજીના વિવાહ સંબંધી કાર્યકરવાની ઈચ્છા કરી. ॥૨૪॥ તે દેશમાંજ નિવાસ
કરી રહેલા બળદેવનામે વિગ્રે, પોતાની સુવાસિની નામે કન્યા, તે કન્યાને યોગ્ય, એવા
તે રામપ્રતાપજી વરને વિધિ પ્રમાણે આપી, અને યોગ્ય રીતે પહેરામણી પણ આપી.
॥૨૫॥ પછી હરિપ્રસાદ વિગ્રે શ્રીહરિના ત્રીજા વર્ષમાં પોતાના પુત્રનો યાજ્ઞવિધિ
કર્યો, અને તે મહોત્સવમાં હજારો બ્રાહ્મણોને સાકર અને કૃત તેણે યુક્ત કરીના
રસથી જમાડીને ખૂબ તૃપ્ત કર્યા. ॥૨૬॥ આ ઉત્સવમાં ધર્મ, અને ભક્તિ, આમાન્ત-
રથી આવેલા ઘણાક સગા બહાલાઓનો સારવાર કરવાની વ્યવસ્થાને લીધે, નાના
કીશોર અવસ્થાના બાળકોને સોંપેલા પોતાના બાળકની સ્મૃતિજ પામ્યાં નહિ. ॥૨૭॥
શ્રીહરિને સમાન અવસ્થાના બાળકો જમીને દિવસના અંત લાગમાં, અતિસ્નેહને
લીધે તે શ્રીહરિને ત્યાજ કરવાને અસમર્થ એવા થકા, આનંદ પામતા તે બાળકો
બાળસ્વરૂપ તે શ્રીહરિને સાથે લઇને આંખાના વનમાં વિહાર કરવાને માટે ગયા. ॥૨૮॥
છપૈયા ગામથી પૂર્વ દિશામાં રહેલા તે આંખાના વનમાં ગયેલા બાળકો જમીન ઉપર
પડેલાં પાકાં ફળને ચૂસતા, અને તે શ્રીહરિને લાડ લડાવતા થકા એક બીજાનાં ફળ
ચોરી લેવાં વિગેરે રમતો રમવા લાગ્યા. ॥૨૯॥ તે સમયે સિદ્ધમંત્રવાળો, ધર્મના દ્રોહિ-

ત્કથ્ચન સિદ્ધમન્ત્રો ધર્મદ્રુહાં મુત્યતમઃ સુરારિઃ । મૂમૌ દુરાચારુલ્લઘ્ન કાલીદત્તામિથઃ
 કૃષ્ણજિહ્વીર્પુરાશુ ॥૩૦॥ પ્રાન્ત્સેરિત્તોપ્રાર્મકમારિકાણામુચ્ચાટનં કૃષ્ણકૃતં નિશમ્ય ।
 ક્રોધાત્પિપાતારુણલોચનોઽગ્રઃ કૃષ્ણાપહારાય રૂનપ્રતિહઃ ॥૩૧॥ વાલેપુ વાલાકૃતિરેત્ય
 દુરાત્પસાર્યં વાહ સ જિઘૃક્ષયામુમ્ । સદ્ધર્મવર્માન્સુરપૂર્વશત્રું જાનન્તુપાયાત્સહસેવ
 મૃત્યુઃ ॥૩૨॥ ગૃહ્ણતિ ચાત્પસમેન તાવત્સ દષ્ટમાત્રો હરિણોચ્ચાટ । દન્દહમાનાશિ-
 લદેહમર્માં દુદ્રાવ દૂરેન્સતિભયપ્રકમ્પઃ ॥૩૩॥ સંસાધ્ય મન્ત્રે પુનરેય શાક્તં તદ્દૃષ્ટોધાય
 સસર્જ વાલ્યામ્ । તેનાશિલગ્રામજનાશ્ચ વાલાઃ સ્વાહ્વાનિ નૈક્ષન્ત કુતોન્ન્યદેહાન્ ॥૩૪॥
 તે વિહત્લા ભૂરિરજસ્તમોઽભ્યાં ચાતાતિવેગમ્પ્રમણા હરિં તુ । અપ્રાપ્ય સર્વે રુદુસ્તદાર્ણી
 વૃક્ષા નિપેતુર્વદ્ધવો ધરાયામ્ ॥૩૫॥ સ્વમાયર્ચવાપ્તપરિશ્રમોન્સૌ હરિં જિઘૃક્ષુસ્તમસા
 વિમૂઢઃ । હતસ્તતઃ કાષ્ઠપરિક્ષતાઙ્કઃ પતદ્દ્રુમેન્દ્વિઘ્નશિરામમાર ॥૩૬॥ વાલ્યા નિવૃત્તાન્સ
 ચ ભક્તિધર્મો સુતસ્મૃતિવ્યાકુલચિત્તદેહૌ । સાકં નિર્જઃ સ્નેહમપાદુદ્વિસ્તત્રેયતુ

મનુષ્યોમાં આગેવાન, પૃથ્વી ઉપર તમામ દુરાચારી મનુષ્યોનો ગુરુ એવો કાળીદત્ત
 નામે કોઈક હૈય, બાળસ્વરૂપ મૂષ્ણુને સંહાર કરવાની ઇચ્છાથી એકદમ ત્યાં આવ્યો.
 ॥૩૦॥ પ્રથમ પોતે ત્રેરેલી ઉગ્ર એવી બાળમારિકાઓને બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિએ કરેલું
 ઉચ્ચાટન—નસાડી મુકયું, તેને સાંભળીને ક્રોધ પામવાથી, અને મઘપાન કરવાથી લાલ-
 ચોળ આંખોથી અતિ ઉગ્ર લાગતો, અને મૂષ્ણુને મારવાની પ્રતિજ્ઞા લઇને તે કાળીદત્ત
 આવેલો હતો. ॥૩૧॥ તે કાળીદત્ત બાળના જેવી આકૃતિ ધારણ કરીને, એ શ્રીહરિને
 સાધુઓનું, અને ધર્મનું રક્ષણ કરનાર, અને અસુરોના પ્રથમથીજ શત્રુ એવા બળુતો
 થકો, કીડા કરતા બાળકોમાં દરથી આવીને બાળમૂષ્ણુને પકડવાની ઇચ્છાથી એ હાથ
 ખેંચાળા કરીને કાળ જેવો લયાનક એકદમ તે શ્રીહરિની પાસે આવ્યો. ॥૩૨॥ અને
 જેટલાકમાં તે શ્રીહરિને બાળાકારથી પકડવા બંધ છે, કે તુરંતજ તે શ્રીહરિએ પોતાની
 દૃષ્ટિમાત્રથીજ નસાડી મુકયો, અને તેથીજ બળતાં છે શરીરનાં સર્વ ભર્મસ્થળો જેનાં,
 અને અતિભયથી ધરધર કંપેલો થકો તે કાળીદત્ત દૂર નાશી ગયો. ॥૩૩॥ એ કાળીદત્ત
 પાછો શક્તિના મંત્ર સાધીને, તે બાળમૂષ્ણુની દૃષ્ટિને આવરણ કરવા માટે એક
 મોટો વંદોળીઓ તેણે બનાવ્યો, તેને લીધે ગામના સર્વે મનુષ્યો, તથા બાળકો
 પોતાનાં શરીર ન દેખે તો બીજાનાં તો કેળાયજ કયાંથી એવો અંધકાર બની ગયો,
 ॥૩૪॥ તે સમયમાં ઘણી ધૂળ, અને અંધારાથી વિહળ બની ગયેલા, અને વંદોળી-
 આના અતિવેગથી ચોતરફ ભભળતા, તે સર્વ બાળકો તો બાળમૂષ્ણુ પોતાને નહિ મળ-
 વાથી રડવા લાગ્યા, અને ધનુષક વૃક્ષો પડી ગયા. ॥૩૫॥ હવે પોતાની માયાથીજ
 ચોતરફ ભ્રમણ કરતો, અને અંધકારથી દિગ્ગ્રમ પામીને મૂઢ બની ગયેલો, તો પણ
 લગવાનને પકડવાની ઇચ્છાબાળો તે કાળીદત્ત અસુર, ચાનરૂઢી પરતાં કાષ્ઠોથી જેનાં
 અંગ ભાંગી ગયાં છે, અને વાયુના વેગથી પડતા વૃક્ષોથી બેઠાઈ ગયું છે મનનક જેવું,
 એવો થકો મરણ પામી ગયો. ॥૩૬॥ તે પછી વંદોળીઓ શમી ગયો, અને ભક્તિ,
 અને ધર્મ બન્ને પોતાનો પુત્ર સાંભરી આવવાથી વ્યાકુળબની ગયું છે વિષ્ણુ, અને

सत्वरमश्रुनेत्रा ॥३७॥ श्रद्धावयो ह्यदश धर्मपत्न्यः प्रागेत्य तत्रानु सुतं गृहीत्वा ।
 स्नेहयुतं स्तन्यमपाययंस्ताः स तत्पौ प्रीतय एव तासाम् ॥३८॥ भूत्वा स्वयं द्वादश-
 मूर्तिरेव प्रियं तु तासां विदधेऽद्भुतात्मः । प्रीतास्तनस्ताः पुनरेव तत्र न्यधुस्तमा-
 मृत्यु भुवः प्रदेशम् ॥३९॥ ते मार्गयन्तः परितोऽथ सर्वे भग्नानपत्रायितभूरुहाधः । तं
 प्राप्य लब्धातिमुदो बभूवुर्यालं गृहीत्वा मुमुदे च भक्तिः ॥४०॥ आश्वस्य वालागुदतः
 समेत्य गृहान्पुनः शान्तिकर्म धर्मः । औत्पानिकस्याशु विधाय पुत्रं मेने पुनर्दत्तमि-
 धाच्युतेन ॥४१॥ एवं सुतं लालयतोऽस्य पुत्ररत्नतीय आसीधृतिमांश्च सौम्यः ।
 प्रवृत्ततुल्यः स्वगुणैर्य इच्छारामाभिधानो हरिवह्नमस्य ॥४२॥ नौलक्रियान्तरमेव
 कृष्णः पित्रा सहैवान्वहमादरेण । ज्ञानं त्वनूरावुदिते विधाय जज्ञाप कृष्णेति मनुं
 रदस्यः ॥४३॥ स्वधर्मनिष्ठामथ कृष्णभक्तिं यात्येऽपि तस्यातितरामवेक्ष्य । बालोचित-
 क्रीडनकारुणिं च प्रय्योगिनं तं विविदुः सुयुद्धाः ॥४४॥ क्षेत्रेऽतिपुण्ये स्निद्यासमि-

होह नेमनो ज्योवां, अने नेत्रभां अश्रु नेमने आवी गथां છે, જ્યોવાં થકાં અતિસ્નેહથી રૂદન
 કરતાં પોતાનાં સંગધિજ્યોએ સહિત એકદમ ત્યાં આવ્યાં ॥૩૭॥ તે વખતે શ્રદ્ધા આદિક
 ધર્મદેવની બાર પત્નીઓ, પ્રથમથી ત્યાં એકદમ આવીને પુત્ર શ્રીહરિને જોખામાં લઇને,
 સ્નેહથી સવતું સ્તન્ય—સ્તનમાંથી નીકળતું દુધ તેનું પાન કરાવવા લાગી, અને તે
 શ્રીહરિએ પણ તેમને પ્રસન્ન કરવા માટેજ તેમણું સ્તન્યપાન કર્યું. ॥૩૮॥ આશ્ચર્ય-
 દારી બાળસ્વરૂપ તે શ્રીહરિએ પોતે બાર સ્વરૂપ ધારણ કરીનેજ તે શ્રદ્ધા આદિક બારેય
 માતાઓનું પ્રિય કર્યું, તેથી પ્રસન્ન થયેલી શ્રદ્ધા આદિક માતાઓએ તે બાળસ્વરૂપ
 શ્રીહરિને ભૂપ્રદેશ સ્વચ્છ કરીને તેના ઉપર જેસાર્યા. ॥૩૯॥ તેટલાકમાંજ ચોતરફ શોધ
 કરતા તે ધર્મદેવ વિગેરે બધાય, ભાંગી જવાથી છત્રને આકારે બનેલા વૃક્ષની નીચે
 બાળકૃષ્ણને બેઠેલા પામીને બહુજ આનંદીત થયા, અને લકિતદેવી પણ પોતાના
 બાળકને સહણ કરીને બહુજ આનંદ પામ્યાં. ॥૪૦॥ ધર્મદેવે બધા બાળકો રડતા
 હતા તેમને છાના સગયા, અને ઘેર આવીને ઉત્પાતથી થયેલા દુઃખની શાંતિ નિમિત્તે
 શાંતિકર્મ તરફાળ કરીને, પોતાનો પુત્ર ભગવાને પાછો આપ્યો હોયને શું? એમ
 માનવા લાગ્યા. ॥૪૧॥ આ પ્રમાણે પુત્ર શ્રીહરિને લાડ લડાવતા તે ધર્મદેવને અતિ-
 ઘૈર્યવાન, સુંદર આતૃતિવાળા, અને પોતાના સુભાષી પ્રવૃત્ત નેવા, શ્રીહરિને પ્રિય,
 અથવા શ્રીહરિ જેમને પ્રિય છે, એવા ઇચ્છારામ નામે ત્રીજા પુત્ર થયા. ॥૪૨॥
 ત્રીજાકર્મ થયા પછીથી, તે બાળકૃષ્ણ એવા શ્રીહરિ હોયાં પોતાના પિતા ધર્મદેવની
 સાથેજ અરૂણોદય થયા પહેલાંજ સ્નાન કરીને એકાંતમાં બેઠીને અતિ આદરથી
 શ્રીકૃષ્ણ મંત્રનો જપ કરતા હતા. ॥૪૩॥ તે શ્રીહરિની બાળઅવસ્થામાં પણ સ્વધર્મમાં
 દૃઢતા, અને કૃષ્ણને વિષે લકિત અતિશેજ બેઠને, તેમજ બાળકોને ઉચિત
 રમતો રમવામાં અરૂચિ બેઠને, યુદ્ધિમાન પુરૂષો ‘આ કોઇ પૂર્વના ચેળીપુરૂષ છે’ એમ
 બળુતા હતા. ॥૪૪॥ પછી ધર્મદેવ અતિપવિત્ર ક્ષેત્રમાં પોતાનો નિવાસ ઇચ્છતા થકા
 સ્વજનોએ સહિત તે છપૈયા ગામથી, સુકિતપુરીમાં—(અયોધ્યામાં) જઈને ત્યાં

ચ્છન્ હરિપ્રસાદઃ સર્જનઃ સહૈવ । ગત્વા તત્તો મુક્તિપુરીમયોધ્યાં સ્મીયે ન્યવાન્સીદ્ધર-
 હટ્ટગેહે ॥૪૫॥ તત્ર ત્રિકાલાપ્લવનાદિ નિત્યં સ્વાસ્થ્યેન કર્માક્રુત સ સ્વકીયમ્ । તથૈવ
 કૃષ્ણોઽનુચકાર સર્વં વિસ્માયયન્નુદ્ધિમતઃ સઘર્માન્ ॥૪૬॥ જ્ઞાનં સરસ્વામરુણોદયેઽસૌ
 રુત્યાનુચસં હરિમન્દિરાણિ । સર્વાણિ ગત્વા ભગવત્સમીક્ષાં પ્રદક્ષિણાં ચાપ્યકરોત્પુરસ્ય
 ॥૪૭॥ અત્યદ્દુતં વાલમવેદ્ય ધૌરાઃ સર્વેઽપિ તં સુન્દરસુન્દરાક્ષમ્ । ગજેન્દ્રપાદક્રમણં
 મનોહ્રમાશ્ચર્યમાપુઃ પુરુષાઃ સ્ત્રિયશ્ચ ॥૪૮॥ યત્ર યત્ર હરિરેતિ મન્દિરે તત્ર તત્ર જનતા
 સવિસ્મયમ્ । પ્રેમનિર્ભરદશા ચિરં મુદા વિશતે સ્મ પરિહાનુમશ્રમા ॥૪૯॥ શીઘ્રયાન-
 સહજપ્રકૃતિત્વાત્તં ચિરં સરસમીક્ષિતુમેવ । સ્નાદુચાદ્યફલદાનમિપેળ સ્થાપયન્તિ
 ઘટિકાં રસિકા વૈ ॥૫૦॥ યત્ર કુત્ર ચ હરિઃ સ્થિત આસીત્તત્ર તત્ર તુ તદાશ્રફચુળામ્ ।
 નિર્ભરપ્રિયતયા વિવશાનાં સદ્ધ આસ સહસા મિલિતાનામ્ ॥૫૧॥ પણ્યવીચિપુ ચરન્ત-
 મથેત્ય દ્રાકરોઽગ્રિતતુલારમ્ભેન । નિર્નિમેષનયનૈર્વેણિજસ્તં લેભિરે પરમહર્ષમ-
 વેદ્ય ॥૫૨॥ સારવામ્બુધ્રુનગર્ગકુન્માન્ વિશ્વતીં સ્વશિરસા ચનિતાલિઃ । તં ઘિલોષ્ય
 સહસાગતમન્તે ચિત્રિતેષ હિ ચિરં પથિ તસ્યૌ ॥૫૩॥ યક ણ્વ હિ સ પૌરજનાનાં

૫૨૬૬૬ નામે શાખાનગરમાં રહેલા પોતાના ઘરમાં નિવાસ કર્યો. ॥૪૫॥ ત્યાં ધર્મદેવ
 નિરંતર ત્રિકાળસ્નાનાદિક પોતાનું નિત્યકર્મ સ્વસ્થચિત્તે કરતા હતા, અને શ્રીહરિ
 પણ ખુદ્ધિમાન એવા ધર્મનિષ્ઠ પુરૂષોને વિસ્મય પમાડતા થકા, પોતાના પિતા
 ધર્મદેવની પેઠેજ સર્વ ક્રિયાઓ કરતા હતા. ॥૪૬॥ બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિદરશન અર્ચણાદય
 વખતે સરયૂનદીમાં સ્નાન કરીને, સર્વ હરિમંદિરોમાં જઈને ભગવાનનાં દર્શન કરતા
 હતા, તેમજ અયોધ્યાપુરીની પ્રદક્ષિણા પણ કરતા હતા ॥૪૭॥ અયોધ્યાપુરીમાં
 રહેનારા સર્વપુરૂષો, અને સ્ત્રીઓ, અતિ આશ્ચર્યસ્વરૂપ, અને મુંદરથી પણ
 મુંદર અંગ જેમનું છે, ગજેન્દ્રની પેઠે પણ ચાલવું જેમનું છે, અને સર્વના મનને
 બહુજ પ્રિય લાગતા તે બાળક શ્રીહરિને જોઈને બહુજ આશ્ચર્ય પામતાં હતાં. ॥૪૮॥
 શ્રીહરિ જે જે મંદિરોમાં જાય ત્યાં જનસમૂહ તેમને ત્યાગ ન કરી શકે તો થકા,
 ગ્રેમભરી દ્રષ્ટિથી આનંદપૂર્વક ઘણા વખત રમ્મપૂર્વક જોયાજ કરતો હતો.
 ॥૪૯॥ શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં રમિકનનો, ઉતાવળું ચાલવાની સહજ
 પ્રકૃતિ હોવાથી તેમને ઘણા વખત રમ્મપૂર્વક જોવાને ખાટેજ સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય
 પદાર્થ, અથવા કેરી આદિક કુળ આપવાના પ્રિયથી, તે શ્રીહરિને ઘડીવાર પોતાની
 પાને જોસારતા હતા. ॥૫૦॥ જ્યાં કંઈક શ્રીહરિ હતા રહેલા હોય ત્યાં ભેગા મળેલા,
 અને અતિશેજ પ્રિયતાના કારણથી પરવશ જની ગયેલા, તે શ્રીહરિને જોનારા મનુ-
 ધ્યોનો સમૂહ એકદમ ભેગો થઈ જતો હતો. ॥૫૧॥ વેપારી વાણીઆઓ શ્રીહરિને
 બાજરમાં કરતા બાળીને, એકદમ માપ કરવાનાં ત્રાજવાં છોડી દઈને મટકાં સિવાયનાં
 નેત્રાથી જોઈને પરમ આનંદ પામતા હતા. ॥૫૨॥ સરયૂનદીનું પાણી ભરેલી
 ગાગરા, અને ઘડાઓને પોતાના માથા ઉપર ધારી રહેલી સ્ત્રીઓની પંક્તિ, અચાનક
 પોતાની પાને આવેલા તે શ્રીહરિને જોઈને, ચિત્રમાં આવેજેલી હોય તેમ

दर्शनीयतर आस सदैव । यत्र कुत्रचन ते विचरन्तः सादरं चिदधुरस्य हि वार्ताम् ॥५४॥ कोऽपि तत्र निहितं निजचक्षुः प्रेमनिर्गृततया मृशलग्नम् । क्रन्दुमक्षमत न क्व-
नापि स्वात्मना तु पुरुषः सुखरूपः ॥५५॥ वीक्ष्य तं बुधजना अपि बुद्ध्या तत्स्वरूप-
कलने न हि शक्ताः । स्नेहनिर्भरतयैव हि तस्मिन् संशयान्वहुविधानपि चक्रुः ॥५६॥
मूर्त्तं तं करुणारसं कतिचन प्रेमैव मूर्त्तं त्विति प्रोचुध्यामृतमेव मूर्त्तमिति तं ह्यात्मान-
मेवापरे । सन्तस्तं तप एव मूर्त्तमिति च प्राहुः क्षमासेव वा सत्यं होव विगुह्यमित्यपि
परे ब्रह्मैव मूर्त्तं त्विति ॥५७॥ किं मूर्त्तं हि बृहद्भूतं किमथवा वैराग्यमेव स्वयं किं
मूर्त्तं यश एव वा किमु परं ज्ञानं स्वयं मूर्त्तमत् । किं धर्मः किमु धर्ममेकमथवा हौश्व-
र्यमेव स्वयं किं स्वयं ननु मूर्त्तमस्त्विति बुधाः संशियरे तं प्रति ॥५८॥

मानसानि निजदर्शकपुंसां कर्पयन्निजमनोहरमूर्त्तां ।

आसुरोत्खननवीक्षणरम्यः प्रीयतां मधुरदर्शनरुग्णः ॥५९॥

સ્થિર થઇ જઇને માર્ગમાંજ ઘણીવાર ઉભી રહેતી હતી. ॥ ૫૩ ॥ અયોધ્યા-
વાસિજનોને એક શ્રીહરિજ નિરંતર અતિશેષભૂ દર્શન કરવા લાયક હતા,
અને ત્યાં કંઈક ફરતા હોય ત્યાં અયોધ્યાવાસિજનો તે શ્રીહરિનીજ વાતો આદરથી
કરતા હતા. ॥ ૫૪ ॥ કોઈ પણ પુરૂષ પરમ આનંદમૂર્તિ તે શ્રીહરિને વિષે જોડેલાં અને
પ્રેમના અતિશય પૂર્ણપણાથી અલંકૃત સંલગ્ન થયેલાં પોતાનાં નેત્રાને, ક્યારેય પોતાના
સામર્થ્યથી તે શ્રીહરિની મૂર્તિથી પાછાં ખેંચી લેવાને સમર્થ નહોતો થતો. ॥ ૫૫ ॥
તે શ્રીહરિને જોઇને પશ્ચિતપુરૂષો પણ પોતાની છુદ્ધિથી તે શ્રીહરિના સ્વરૂપનો નિર્ણય
કરવાને સમર્થ નહોતા થતા, અને તે શ્રીહરિમાં પ્રેમના અતિશયપણાથીજ ખડું
પ્રકારના સંશયો કરતા હતા. ॥ ૫૬ ॥ કેટલાક ડાઘા માણસો તે શ્રીહરિને મૂર્તિમાન
કરૂણારસ છે એમ કહેતા હતા, કેટલાક મૂર્તિમાન પ્રેમ છે એમ કહેતા હતા,
કેટલાક મૂર્તિમાન અમૃત છે એમ કહેતા હતા, કેટલાક તો આ સર્વ જીવોના
અધિકારતા ક્ષેત્રજ્ઞ-આત્મા છે એમ કહેતા હતા, કેટલાક મૂર્તિમાન તપ છે એમ
કહેતા હતા. કેટલાક મૂર્તિમાન ક્ષમા છે એમ કહેતા હતા, કેટલાક શુદ્ધ ભાવશુણ્ણ
છે એમ કહેતા હતા, અને કેટલાક તો આ મૂર્તિમાન પરબ્રહ્મ પોતેજ છે એમ
કહેતા હતા. ॥ ૫૭ ॥ આ પોતે મૂર્તિમાન પ્રહાયર્થ છે કે શું ? અથવા પોતે વૈરાગ્ય
છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન યશ છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન પરમ-સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન
છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન ધર્મ છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન ધૈર્ય છે કે શું ?
અથવા મૂર્તિમાન પોતે જૈનધર્મ છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન સ્થૈર્ય છે કે શું ? આ
પ્રમાણે અયોધ્યાપુરીના રહેનાર વિદ્વાન ડાઘા માણસો તે શ્રીહરિને ઉદ્દેશીને નાના
પ્રકારના સંશયો કરતા હતા. ॥ ૫૮ ॥

પોતાની મૂર્તિનાં દર્શન કરનારા મનુષ્યોનાં મનને પોતાની મનોહર મૂર્તિમાં
અતિ આકર્ષણ કરનારા, અસુરસમૂહાને મૂળમાંથીજ ઉખેડી નાખે-નાશ કરે, એવું

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय
सकलहार्दाभिश्च नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरिप्रादु-
र्भावनिरूपणं नाम पञ्चम उल्लासः ॥ ५ ॥ ॥

પોતાનું જોયું તેણે કરીને રમ્ય ? મૂર્તિ જણાતા, અને અતિ મધુર દર્શન જેમતું છે,
એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ કૃષ્ણ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૫૬॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રી સહજાનંદસ્વામીના શિષ્ય, અને
તેમના સંપ્રદાયનું સકળ હાર્દ-રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિર-
ચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીહરિનો પ્રાદુર્ભાવ વર્ણન કર્યો એ નામે
પાંચમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૫॥

उल्लासार्थसंग्रहः

यद्भाष्या घाति घातः प्रतपति तपनो जाग्रतीन्द्रादयोऽपि
स्यस्मिंस्तस्मिन्मणीशे भयमसुरगणाच्छङ्कमानेन पित्रा ॥
नीनोऽयोध्यां स बाह्ये पुरजनमखिलं स्वीयदिग्विजयस्वरूपे
लीनस्वान्तं व्यतानीत् प्रणयपरवशो मानसे नम्रवास्तु ॥ ६ ॥

જેના ભયથી વાયુ નિયમિત રીતે વાય છે, સૂર્ય નિયમિત પ્રકાશ કરે છે, અને
ઇન્દ્રાદિક દેવો પણ પોતાપોતાના કાર્યમાં આવધાનપણે જાગરૂક રહે છે, આવા સર્વ-
નિયંતા સ્વયં તે શ્રીહરિને વિષે પણ, અસુરગણો થકી ભયની શંકા પામતા ધર્મદેવ
પિતાએ, અયોધ્યાપુરીમાં આજેલા તે શ્રીહરિ બાળઅવસ્થામાં પણ પોતાના હૃદય
સ્વરૂપમાં સકલપુરજનોનાં મનને આકર્ષણ કરીને લીન કરતા, અને આશ્રિતોના પ્રભુને
પરવશ વર્તનારા એવા તે પરમાત્મા શ્રીહરિ અમારા મનમાં પ્રકાશમાન રહેા. ॥ ૬ ॥

ષષ્ઠ ઉદ્ઘાસ:

પન્નમાવ્દમુલ્ય એવ સ સર્વાણ્યક્ષણાણિ લિખિતું પઠિતું ચ । શિક્ષતિ સ્મ પિતુરેષ
સુલુક્ષોઽનન્તરઞ્ચ નિગમાન્નિકવિદ્યામ્ ॥૧॥ સૌશવેઽપિ વયસિ પ્રતિભાવાન્ વૃદ્ધવદ્-
ળગ્નરૂપપન્નઃ । દેશકાલગુણવિદ્વિનિમાન્યઃ સોઽભવત્પૃથિતકીર્તિરુદારઃ ॥૨॥ ર્નેહા-
તિરેકમચલોપ્ય હરૌ નરણાં તસ્મિન્સ્તદાનુતશિશૌ કસિચિત્તુ પૌરાઃ । તત્કારણં દ્યદિ
ચિચિત્તચ એવ તેન ચકુર્મદ્ધુઃ પરિચયં શિશુનાપિ વૃદ્ધાઃ ॥૩॥ અપ્રાન્નિજમ્બુયવકેતુ-
ફજોદ્ધર્વેરેખાસતસ્વસ્તિકાક્લુશપવીન્ પદકેઽસ્ય દક્ષે । અર્દ્ધેન્દુગોપ્પદધતુર્ઘટલ્લત્રિકોણ-
મત્સ્યાંશ્ચ વામપદકે ચિત્તુલોકિરે તે ॥૪॥ ભૂમૌ વહ્નિ પદ્મકાનિ તથાધિધાનિ સંબીક્ષ્ય
નૈવ હિ નરોઽયમિતિ સ્વચિત્તે । નિશ્ચિત્ય તસ્ય મતિમપ્યતિમાનર્થો તે રૂપં મનોહર-
મધેય ચ કૃપ્ણમાદુઃ ॥૫॥ અસ્મિન્ શિશાવપિ સમગ્રગુણા ભવન્તિ સામુદ્રિકોક્તબદ્ધ-

ઉદ્ઘાસ ૬ ક્રો.

અત્યંત બુદ્ધિમાન તે શ્રીહરિ પાંચમા વર્ષના આરંભમાં જ પોતાના પિતા
ધર્મદેવ થકીજ સર્વ અક્ષરો લખવા અને વાંચવા શીખી ગયા, અને તે થકી વેદવેદાંગની
વિદ્યાઓને શીખી ગયા. ॥૧॥ પ્રતિભાવાન^૧—મહા વીરબુદ્ધિવાન, તે શ્રીહરિ
બાળઅવસ્થામાં પણ વૃદ્ધપુરુષોની માફક સર્વ શ્રેષ્ઠશુભોથી સંપન્ન થયા હતા, અને
દેશકાળના શુભદોષને જાણનારા, અને શુભિજનોએ માનવા યોગ્ય, અને અતિ ઉદાર
સ્વભાવના તે શ્રીહરિ અતિશેષ પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા થયા હતા. ॥૨॥ અયોધ્યાપુરીના
કેટલાક વૃદ્ધ પુરુષો તો તે સમયે તે આશ્ચર્યકારી બાળક શ્રીહરિને વિષે સર્વ મનુષ્યોને
થતી અતિસ્નેહની વૃદ્ધિ જોઈને, તેનું કારણ પોતાના મનમાં જાણવાને ઇચ્છતા થકા
બાળક એવાય પણ તે શ્રીહરિની સાથે વારંવાર પરિચય કરતા હતા. ॥૩॥ તે વૃદ્ધજનોએ^૨
એ શ્રીહરિના જમણા પગના તળામાં, અષ્ટકોણ, જંબુકુળ, જવ, જવળ, કમળ, ઉર્ધ્વ-
રેખા, શોભાયમાન સ્વસ્તિક, અકુશ, વજ્ર, એ ચિહ્નો જોયાં, તેમજ ડાબા પગમાં,
અર્ધચંદ્ર, ગોપદ, ધનુષ, કળશ, આકાશ, ત્રિકોણ, અને મત્સ્ય, એ ચિહ્નો જોયાં. ॥૪॥ તે
વૃદ્ધપુરુષો પૃથ્વી ઉપર પડેલાં તે શ્રીહરિનાં તેવી રીતનાં-ચિહ્નોવાળાં પગલાં જોઈને,
આ મનુષ્ય ન હોવા જોઈએ, એમ પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરીને, તેજા તે
શ્રીહરિની સર્વ મનુષ્યોની બુદ્ધિને અતિક્રમણ કરીને જાણાતી શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ જોઈને અને
અતિમનોહર રૂપ જોઈને, આ પોતે કૃપણ^૩ જ છ એમ કહેવા લાગ્યા. ॥૫॥

૧ પ્રતિભા—નવા નવા તર્ક કરનારો કુશળતા ૨ પદ્મપુરાણમાં કહ્યું છે કે—અદ્વાન્યેતાગ્નિ
મો વિદ્ન દરવન્તે તુ વરા તદા ॥ શ્રીકૃષ્ણાર્ણવે પરમદયા તદ્વિજેવે ન સશયઃ ॥૧॥ દૃઢ વાડય ત્રયં વાપિ
તત્વારિ પચ્ચ ચૈવ હિ ॥ દરવન્તે વૈષ્ણવપ્રેષ્ઠ ! અવતાર કથાજ્ઞન ॥૨॥ હે વિદ્વન્ ! આ ચિહ્નો બધાને

શોભનલક્ષણાનિ । સન્ત્યગ્ર વૈ નિશ્ચિલસાધુગુણાશ્ચ તસ્માન્નાયં નરઃ કિમુત કૃષ્ણં ઇતિ પ્રતીમઃ ॥૬૫॥ एवं सुनिश्चितधियोऽपि च धर्मदेवं तत्पण्डुमिच्छव उदारधियस्त आदौ। विप्रान्समेत्य विदुषः कतिचित्स्वहार्दं प्रोचुः स्वनिश्चयदृढीकरणाय सुज्ञाः ॥७॥ सम्पद्यतां मुहुर्मुं मतिमद्वराणां निर्मत्सरोत्तमबहुश्रुततादिभाजाम्। तद्रूपलक्षणगुणानुभवं गतानां तेषाञ्च संशयमरोऽभवदस्य नृत्वे ॥८॥ ते ते ततश्च निजसंशयभजनार्थं धर्मं समेत्य च तथाविधमाहुरित्यम् । सत्पुत्र एष भवता कथमत्र लब्धस्तद्ब्रूहि निष्कपदमेव यतोऽसि धर्मः ॥९॥ तप्तं त्वया किमु तपस्तप ! उग्रवृत्त्या किं साधितः परमदुष्करसिद्धियोगः । भक्त्या प्रसादित उताखिलदेवदेवो यत्प्राप्तवानसि परानु- तपुत्रमेवम् ॥ १० ॥ राजाधिराजपरमेश्वरलक्षणानि सर्वाण्यपि स्फुटतया तव पुत्रके-

વૃદ્ધપુરૂષો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા—આ બાળક એવાય ધર્મદેવના પુત્રમાં સમગ્ર શુભો- પરમેશ્વરલાવને સૂચવનારા, રહેલા છે. તેમજ સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહેલાં સર્વ શુભ લક્ષણો પણ આ બાળકમાં રહેલાં છે, તેમજ સર્વ સાધુશુભો પણ રહેલા છે. માટે આ મનુષ્ય નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ છે એમ આપણને જણાય છે. ॥૬॥ ઉદાર બુદ્ધિવાળા મુક્ત એવા તે વૃદ્ધપુરૂષો આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિમાં દ્રઢ નિશ્ચય પામ્યા હતા, તો પણ તે વાતાં નિર્મલદેવને પુછવાને માટે ઇચ્છતા થકા પ્રથમ કેટલાક વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો પાસે જઈને પોતાના નિશ્ચયને દ્રઢ કરવાને માટે પોતાના મનને અભિપ્રાય કહેવા લાગ્યા. ॥૭॥ ઉપર કહેલાં સર્વ લક્ષણોએ યુક્ત એ શ્રીહરિને વાર- વાર જોતા, બુદ્ધિમાન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા, મત્સરે રહિત, અને ઉત્તમપ્રકારે વર્તનારા, બહુશ્રુતતા—ધણાં શાસ્ત્રોના અભિપ્રાયને જાણવા પૂર્વક તે તે શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું, એ આદિક શુભોએ યુક્ત વર્તનારા, અને તે શ્રીહરિનું રૂપ, લક્ષણ, અને શુભોને અનુભવ પામેલા, એવા તે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને પણ એ ધર્મદેવના પુત્ર મનુષ્ય હશે ? કે ઇશ્વર હશે ? એવો મોટો સંશય થયો. ॥૮॥ પછી તે વૃદ્ધો અને પંડિતો પોતાનો સંશય ટાળવાને માટે, પોતાના જેવોજ સંશય પામેલા તે ધર્મદેવની પાસે આવીને આમ કહેવા લાગ્યા,—હે ધર્મદેવ ! આ લોકમાં તમારે આ સત્પુત્રની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ ? તે વાતો નિષ્કપટલાવથી જેમ હોય તેમ અમને કહો, કેમકે તમે ધર્મ- ધર્મના અવતાર, છો. (માટે તમારાથી બહુ તો ન જ બોલાય) ॥૯॥ હે ધર્મદેવ ! તમોએ અતિઉગ્રવૃત્તિથી તપ કર્યું હતું કે શું ? કે પરમ દુષ્કર સિદ્ધિયોગ સાધ્યો હતો ? અથવા સદગ દેવના દેવ ભગવાનને ભક્તિથી રાજી કર્યા હતા કે શું ? કે જેના પ્રલાવથી આવા પરમ આશ્ચર્યકારી પુત્રને તમે પામેલા છો ॥૧૦॥ આ તમારા પુત્રમાં રાજાધિરાજ પરમેશ્વરનાં લક્ષણો જાણ્યાં સ્પષ્ટપણે જોવામાં આવે છે, વળી બાળક

ઽસ્મિન્ । દૃશ્યન્તે એવ નિશ્ચિલાશ્ચ ગુણા મહાન્તો ચાલેઽપિ વૃદ્ધ ઇવ સન્તિ મહામુ-
નીન્દ્રે ॥૧૧॥ નૂત્નકોકનદકોમલશોભે વક્ષપાદતલકેઽસ્ય હિ સન્તિ । સ્વસ્તિકધ્વજય-
ચાક્ષશદ્વંડા ધાત્કોણપવિજમયુક્તજાનિ ॥૧૨॥ વામપાદતલકે મૃદુકાન્તે નૂત્નપલ્લવસ-
મશ્રિયિ સન્તિ । અર્ધચન્દ્રઘટગોળપદલાનિ સન્નિકોણદાફરેન્દ્રધનૂપિ ॥૧૩॥ એપુ ચૈક-
મપિ લક્ષ્મ યદિ સ્યાત્કસ્યચિત્સ્ફુટવરં મુખિ તર્હિ । પ્રાપ્નુયાત્સ હિ નરાધિપતિત્વં
સ્યાત્કથં ન સકલાદ્ભૂદીશઃ ॥૧૪॥ શોભવર્તુલસમુચતચન્દ્રદ્યોતમાનનચરાત્કુલિચાર ।
પાદપદ્મયુગમસ્ય મનાસ્યાકર્ષતીવ હિ દિદ્દશ્રુજનાનામ્ ॥૧૫॥ નાતિદીર્ઘમૃદુવર્તુલજૈ
ક્ષિગ્ધમાંસલસમાયતજાનુ । સન્નિયની કરિકરાચુપમેયે વર્તુલે ચ પૃથુલે ભવતોઽસ્ય
॥૧૬॥ માંસલસ્ફિગધસિંહકટિશ્ચ સ્નાજતેઽસ્ય નતવર્તુલનાભિઃ । તુન્દ્રમુન્થિતવલિન્નિ-
તયાક્લં દૃશ્યતેઽસ્ય હરિણસ્ય યથૈવ ॥૧૭॥ ક્ષિગ્ધપીવરસુન્દુચકૌ સ્તનૌ માંસલં ચ

એવાય આ તમારા પુત્રમાં વૃદ્ધાવસ્થાવાળા મહામુનીંદ્રોમાં જેવા શુભ્રા હોય તેવા સમગ્ર
મોટા શુભ્રા રહેલા છે. (માટે પુક્રીએ છીએ) ॥૧૧॥ આ તમારા પુત્રના નવા કમળના
સરખા કોમળ, અને લાલ, જમણા પગના તળામાં, સ્વસ્તિક, ધ્વજ, જવ, અંકુશ,
ઉર્ધ્વશ્પા, અષ્ટકોણ, વળ જાણુકળ, અને કમળ એ ચિહ્નો રહેલાં છે. ॥૧૨॥ કોમળ,
અને મનોહર નવા કુટેલા પદ્મવ સમાન શોભાયમાન ડાળા પગના તળામાં-અર્ધચંદ્ર,
કળશ, ગોપદ, વ્યોમ, શોભાયમાન ત્રિકોણ, મચ્છ, અને ધનુષ, એ ચિહ્નો રહેલાં છે.
॥૧૩॥ પૃથ્વી ઉપર કોઈ પણ માણસને, એ સ્વસ્તિકાદિક ચિહ્નો માંહેલું એક પણ ચિહ્ન
સ્પષ્ટપણે જો રહેલું હોય, તો તે નરાધિપતિપણને પામે છે, તો સર્વ ચિહ્ન ધારણ
કરનાર ઇશ્વર કેમ ન હોય ? (માટે આ તમારા પુત્ર ઇશ્વર છે એમ અમને જણાય છે.)
॥૧૪॥ આ શ્રીહરિના લાલ, અને ગોળ ઉપડતા, અને ચંદ્રમા સરખા કાન્તિમાન નળ-
વાળી આંગળીઓથી સુંદર જણાતા બે ચરણો, જેનાર માણસોનાં મનને નિશ્ચેજ આક-
ર્ષણ કરતા હોયને શું ? એવા છે. ॥૧૫॥ આ તમારા પુત્રની બંને જંઘાઓ, ખડું લાંબી
નહિ એવી, અને કોમળ, અને ગોળ રહેલી છે. અને બે ઢીંચણો સુંવાળા, અને માંસથી
ભરેલા, સરખા અને સ્વચ્છ છે; અને બે સાથળો, હાથીની સુંઢ વિગેરેની ઉપમા આપવા
લાયક, ગોળ, અને સ્વચ્છ રહેલા છે. ॥૧૬॥ આ તમારા પુત્ર, માંસથી ભરેલા પુષ્ટ
કટિઆન્તલાગ જેમના છે એવા, અને સિંહના સરખી કટિવાળા છે, આ તમારા
પુત્રની નમતી ગોળ નાભિ સુંદર દેખાય છે, અને આ તમારા પુત્રનું ઉદર ઉપડડી
ત્રિવલિના ચિન્હવાળું સુંદર મૂળના ઉદર જેવું જ દેખાય છે. ॥૧૭॥ આ તમારા
પુત્રના બંને સ્તન, સુંવાળા, પુષ્ટ, અને સુંદર દેખાય છે અગ્ર લાગ જેમના એવા રહેલા
છે, અને હૃદય માંસથી ભરેલું વિશાળ સરખું ઉપડડું અને દક્ષિણ આવર્તના રેખના
૧ ચિહ્નની શોભાવાળું સુંદર દેખાય છે. ॥૧૮॥ આ શ્રીહરિના બંને ગાંઠુઓ લાંબા,

૧-આનાથી શ્રીવત્સનું ચિહ્ન વર્ણન કરેલું છે, વિષ્ણુધર્મોત્તરમાં કરેલું છે- 'રોમણં ચો
દક્ષિણવર્તઃ મ ધ્રોવસામિષો હૃદિ' દૃશ્યમાં 'રોમણં' દક્ષિણ આવર્તનું ચિહ્ન જે દેખાય છે તે શ્રીવત્સ
નામે કરેવાય છે. ॥ ॥

વિતતં સમોન્નતમ્ । વર્તતેસ્ય હૃદયં મનોહરં દક્ષિણમ્મણરોમરાજિતમ્ ॥૧૮॥ દીર્ઘપી-
વરદ્વાતિવલિપ્તં વાહુયુગ્મમપિ સર્વમનોહમ્ । મોગિમોગસદૃશં કરયુગ્મં ત્વાયતં
ભવતિ ચાસ્ય સમાનમ્ ॥૧૯॥ હૃસ્વપર્વસમસંહતદક્ષાઽઽવર્તંતુક્કરુચિરાઃ કરશાલાઃ ।
શોણપાણિતલકે અતિરમ્યે પદય ધર્મ ! તનયસ્ય સુરેશે ॥૨૦॥ છત્રચામરગજાદિસુચિહ્નં
દૃશ્યતે કરતલેઽસ્ય ચ દક્ષે । ચક્રમપ્રતિહતં ચ તદેતત્સૂચયત્યપિ હરેરવતારમ્ ॥૨૧॥
જઘ્ણી તુ ભવતોઽસ્ય નિગૂઢે માંસલં સુદૃઢમંસયુગ્મશ્ચ । કમ્બુકણ્ઠ ઉત વૃત્તચિવુશ્ચ
શ્રીનિર્ધિર્ભવતિ વિમ્બફલોષ્ઠઃ ॥૨૨॥ ફુલશારદસરોજમુલશ્રીર્વર્તતેઽસ્ય રસનાબ્જદલા-
ભા । કુન્દસમ્મિતસમદ્વિજરાજિસ્તુક્કમાંસલકપોલયુગ્મશ્ચ ॥૨૩॥ નાસિકાસ્ય તિલપુષ્પ-
સમાપ્તા શાકુલીનિભસમાયતકર્ણી । ચારુપદ્મજલોપમનેત્રે નિર્મૂતે કરુણયા ભવતશ્ચ
॥૨૪॥ અર્ધચન્દ્રનિભતુલ્કચિશાલં સપ્રિરેશ્મિદમસ્ય લલાટમ્ । વર્તતે ચ ધનુરાકૃતિરમ્યં
સૂક્ષ્મરોમભૂકુટીયુગમેતત્ ॥૨૫॥ શ્વિગ્ધસૂક્ષ્મકુટિલાયતકેશાઃ સન્તિ ચાસ્ય ગજરાજગ-
તિશ્ચ । મન્દહાસયિલસન્મુલ્લપદ્મં દૃશ્યતેઽસ્થિલજનૈર્હિં સર્વેષ્વ ॥૨૬॥ પ્રેમ સાહજિકમેવ

પુષ્ટ, દૃઢ અને અતિભળવાળા, તેમજ મહાસર્પના દેહ સમાન આકૃતિવાળા, અને
સર્પને મનાઈ લાગે એવા છે. અને જાને હાથ પણ દીર્ઘ અને સરખા શોભાયમાન
છે. ॥૧૬॥ હે ધર્મ ! આ તમારા પુત્રની કરશાખાઓ-આંગળીઓ, ટુંકાં પર્વાળી,
સરખી, એક ખીલની સાથે મળેલી સરખી રીતે રહેલી છે, અને તે દક્ષિણ આવર્તવાળી,
અને ઉપડતી, એવી મુંદર છે તે જુઓ ? ॥૨૦॥ આ તમારા પુત્રના જમણા હાથના
તળામાં છત્ર, આમર, અને હાથી, વિગેરે સારાં ચિહ્નો જોવામાં આવે છે, અને
અખંડિત ચક્ર પણ દેખાય છે. માટે આ ચિહ્નો તો ભગવાનના અવતારપણાને સૂચવે છે.
॥૨૧॥ આ શ્રીહરિના જઘ્ણો માંસથી ઢંકાયેલા છે, અને જાને ખલાઓ માંસલ, અને
સુદૃઢ છે, તેમજ શંખના આકારે ત્રિરેખાવાળો કંઠ, ગોળ ચિયુક, અને પાકા ગિંજ-
ફળ સરખા ઓષ્ટ, જેમના છે એવા છે, માટે આ શ્રીહરિ શોભાના ધામ રૂપ છે.
॥૨૨॥ આ શ્રીહરિ શરદ્કતુભાં કુલેલા કમળના સરખી મુખની શોભાવાળા છે, આ
શ્રીહરિની છદ્ધા કમળના પત્ર સરખી લાલ અને મુંવાળી છે, મોગરાની કળીઓ જેવા
સરખા દાંતની પંક્તિની શોભાયુક્ત, અને ઉપડતા, અને માંસથી ભરેલા જાને કપોળ
જેમના છે, એવા આ શ્રીહરિ છે. ॥૨૩॥ આ શ્રીહરિની નાસિકા તલના પુષ્પ સમાન
અશ્વભાગવાળી છે, અને જાને દાન જલેખીને આકારે સરખા અને વિશાળ છે, અને
કમળના પત્ર સરખાં મુંદર જાને નેત્રો કરૂણાથી ભરેલાં છે. ॥૨૪॥ આ શ્રીહરિનું
લલાટ અર્ધચંદ્રને આકારે, અને ઉપડતું વિશાળ, અને ત્રણ રેખાઓની શોભાવાળું
છે, અને જાને ભૂકુટી ધનુષને આકારે સૂક્ષ્મ રામના ચિહ્નવાળી બાહુજ મનોહર
દેખાય છે. ॥૨૫॥ આ શ્રીહરિના કેશ, મુંવાળા, સૂક્ષ્મ, વાંકા, અને લાંબા રહેલા છે,
આ શ્રીહરિની ગતિ-આત્મ, ગજરાજના સરખી છે, અને આ શ્રીહરિનું મુખકમળ
હમેશાં મંદહાસથી શોભાયમાન એવું સર્વ મનુષ્યોના જોવામાં આવે છે. ॥૨૬॥ હે
ધર્મદેવ ! આ તમારા પુત્ર ઉપર મનુષ્યોને એકદમ સ્વાભાવિક જેવો પ્રેમ થાય છે,

जनानां जायतेऽत्र सहस्रा भुवि यद्वत् । तादृशं न सुतदारघनेषु स्वेवमुप्यपि कदाचन
धर्म ! ॥२७॥ ईदृशैरनुपमैरिह दृष्टैः सन्महापुरुषलक्षणवृन्दैः । त्वत्सुतेऽन्यनरतुल्यमतिर्नो
नास्ति किन्तु भवतीश्वरबुद्धिः ॥२८॥ भाषणं मधुरकोमलमस्य प्राणिनां हरति मान-
समाशु । अन्यतो गमनमस्य समीपात्पीतये न भवति कचनापि ॥२९॥ अत्र सत्यपि
च कोपकारणे लेशमात्रमपि न कुप्यो वयम् । साहचर्यनिरता विवक्षमहे निर्जितेन्द्रिय-
महामुनाविव ॥३०॥ लोभमोहमदमत्सरलेशः काप्यदृष्टचर एव सुतेऽस्मिन् । दम्भमान-
कुटिलत्वलवोऽपि प्रेक्षितः कचन नैव हि कैश्चित् ॥३१॥ नानृतं तु वचसि कचिदस्य
भूयते शिशुकनर्मणि वापि । सर्वदा प्रियहितावहसत्यां वाचमुद्गिरत एव मनोज्ञम्
॥३२॥ ते वदन्त्वमृतमस्ति हि नाके नागलोक उक्तं वापि विधौ वा । पैर्न पीतमिह
हि श्रुतिकंसैरेकदापि वचनामृतमस्य ॥३३॥ एतदीयहृदयस्य मृदुत्वं सद्य एव दयया

तेवો પ્રેમ તો આ પૃથ્વી ઉપર પોતાના પુત્ર, સ્ત્રી, અને ધનને વિષે, તેમજ પોતાના
દેહ ઉપર પણ ક્યારેય થતો નથી. ॥૨૭॥ હે ધર્મ ! આ પ્રમાણેનાં તમારા પુત્રમાં
જેયેલાં, અને અનુપમ એવાં સત્યભૂત મહાપુરુષનાં લક્ષણોના સમૂહોથી, અમનેતમારા
પુત્રને વિષે ખીળ મનુષ્યોને તુલ્યપણાની છુદ્ધિ થતી નથી, પરંતુ હૃદયરુદ્ધિજ
થાય છે. ॥૨૮॥ આ તમારા પુત્રનું મધુર, અને કોમળ એવું ભાષણ—બોલવું,
પ્રાણિઓનાં મનને એકદમ હરે છે—આકર્ષણ કરે છે, અને આ શ્રીહરિની પાસેથી
ખસીને ખીળ સ્થળમાં જવાનું પણ ક્યારેય સાડે લાગતું નથી. ॥૨૯॥ આ તમારા
પુત્રની સાથે રહેવામાં પ્રીતિવાળા એવા અમોને, સર્વથા જીતેદ્રિય એવા કોઈ મહામુ-
નિને વિષેજ જેમ, એમ આ તમારા પુત્ર ઉપર, કોઈ થવાનું કારણ હોવા છતાં પણ
કોઈનો લેશમાત્ર પણ જોવામાં આવતો નથી. ॥૩૦॥ આ તમારા પુત્રને વિષે લોભ,
મોહ, મદ, અને મચ્છરનો લેશમાત્ર પણ જોવામાં આવતો નથી, તેમજ દંભ,
માન, અને કુટિલપણનો લેશ પણ કોઈએ ક્યારેય જોયો નથીજ. ॥૩૧॥
નિરંતર પ્રિય, હિતકારી, અને સત્ય એવી મનોહર વાણી બોલનારા આ તમારા
પુત્રના, બાળભાવથી જોલાતા પરિહાસ વચનમાં પણ ક્યારેય અસત્ય ભાષણુતો અમારા
આંજળવામાં આવતુંજ નથી. ॥૩૨॥ હે ધર્મદેવ ! જે જનોએ આ તમારા પુત્રના
વચન રૂપ અમૃતને, એકવાર પણ કાનરૂપી પડીઆઓથી પાન કર્યું નથી, તે જનો
અમૃત સ્વર્ગમાં છે, અથવા નાગલોકમાં છે, અથવા ચંદ્રમાને વિષે છે, એમ ભલે
કહે! ॥૩૩॥ હે ધર્મ ! દયાથી તરકાળ દ્રવભાવને પામતા આ શ્રીહરિના હૃદયના

૧-આ શ્રીહરિનું વચનરૂપ અમૃત સાંભળવામાં આવે તો તો તેઓને સ્વર્ગ વિગેરેમાં
અમૃત છે, એવો સંકલ્પ પણ ઉદય ન પામે, તે વાત અભિપ્રયુક્તજ્ઞનેજો કહેલી છે—“ ભગ્યો વિષ્ણુ
વધુમુલે ફળિનાં નિવાસે સ્વર્ગે મુખા વસતિ વૈ વિષ્ણુષ વન્તિ । ક્ષારઃ ક્ષયઃ પતિષ્ઠતિર્ગરલં નિપાતઃ કળે
મુખા વસતિ વૈ મગવજ્જનાન્મ ” ॥ કેટલાકડાલા માણુઓ એમ કહે છે કે—અધા—અમૃત, સમુદ્રમાં,
ચંદ્રમાં, સ્ત્રીઓના મુખમાં, નાગલોકમાં, અને સ્વર્ગલોકમાં રહે છે, પરંતુ ક્ષાર ક્ષય, પતિમરણ,
ઝેર, અને પતન, એમ દરેકમાં અનુક્રમે એક એક દોષ રહેલો હોવાથી, ત્યાં અમૃત નથી, પણ
ખરી રીતે તો પ્રભુના ભક્તજનો સત્પુરુષોના કંઠમાંજ મુખા વસે છે. ॥

દ્રવતો વૈ । સચ્છરીપકુસુમં છુપમાતું પ્રોજ્ઞયતે ચરતયા પ્રતિભાતમ્ ॥૩૫॥ ભાષણજ્ઞ
ચલનં નિપાદનં સ્થાનમસ્ય હસનજ્ઞ વીક્ષિતમ્ । દૃશ્યતે સવિનયં તુ શિક્ષિતં ભૂરિચિત્ર-
દમહો મહાત્મતામ્ ॥૩૬॥ શ્લેષદામ્ભિકવિધર્મિનરાણાં સક્લમેષ કુરતે ન કદાચિત્ ।
કૃષ્ણમક્તિનિજધર્મરતાનાં સક્લમુજ્જતિ ન હિ ક્ષચનાપિ ॥૩૬॥ શાલગ્નપિણ ઉદારતા
દરેરસ્ય તુ ક્ષિતિભૂતોઽપિ દુર્લભા । વીક્ષ્ય પાત્રમથવાત્ર દુર્વલં ચત્સ્વમપ્યયમહો પ્રદિ-
ન્મતિ ॥૩૭॥ સ્થૈર્યમસ્ય નિજધર્મપાલને પર્વતેન મહતોપમીયતે । કાલ આપદ ઉતાસ
ધાગ્તા ધ્યેતિ નૈવ શિવિજાપતેગ્ચ ॥ ૩૮ ॥ સર્વદૈવ નિગ્દ્ધતિરેષ સ્યે ચપુચ્યુત
તદીયપદાર્થે । કાપિ નાચરતિ કિંચ મમત્વં સ્યસ્તરૂપદૃશસ્થિતિરસ્તિ ॥ ૩૯ ॥
આગત્સાં તુ સદ્ગતે નૃકૃતાનામેષ ભૂમિરિષ માતિ સહિષ્ણુઃ । દુષ્ટકર્કશચ્ચોઽ-
વિકૃતોઽસાપમ્મસાં નિધિરિવાસ્તિ ગર્ભીરઃ ॥ ૪૦ ॥ મૂર્ધિચિશ્ચસિતઘૈદિકવાળીર્વાક-
રાદિચપલત્વયિહીનઃ । સર્વદા શુચિતરાન્તરચાહ્યસ્તુ પ્રિમાનનિતરામિવ સિદ્ધઃ ॥ ૪૧ ॥

કોમળપણુને ઉપમા' આપવાને માટે તો, સરસવતું પુષ્પ પણ કઠોર જણાવાથી છોડી
દેવું પડે છે. ॥૩૪॥ આ શ્રીહરિનું બોલવું, ચાલવું, બેસવું, ઉભું રહેવું, હસવું, અને
બેઠું, એ સઘળું વિનયે યુક્ત હોવાથી, પોતાના શુદ્ધ શીષ્યાવાડ્યા પ્રમાણે છે, માટે
તે મોટા મોટા મહાત્માઓને પણ બહુજ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું દેખાય છે. ॥૩૫॥ આ
શ્રીહરિ, શ્રેણી-શ્રીઓમાં આસક્તજનો, દાંભિક, અને અધર્મી માણસોના સંગ ક્યારેય
કરતા નથી, અને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ, અને સ્વધર્મ, તેમાં પ્રીતિવાળા સત્પુરુષોના સંગ
ક્યારેય તજતા નથી. ॥૩૬॥ બાળસ્વરૂપ એવા તમારા પુત્ર આ શ્રીહરિની ઉદારતા તો
મોટા રાજાઓને પણ હુલ્લભ છે, કેમકે આ શ્રીહરિ અહો! અમને તો આશ્ચર્ય થાય છે
કે-પાત્ર હોય, અથવા કોઈ પણ દુર્ભાગ-અપાત્ર માણસ હોય, તો પણ તેને દારિદ્ર ટાળી
નાખે તેટલું બહુ દ્રવ્ય આપવા ઇચ્છે છે. ॥૩૭॥ આ શ્રીહરિની પોતાના ધર્મ પાળવામાં
સ્થિરતા તો મોટા પર્વતની સાથે સરખાવા જેવી-અચળ છે. તેમજ આ શ્રીહરિની
ધીરતા શિબિરાજાની જેઠે આપત્કાળમાં પણ નાશ પામતી નથી. ॥૩૮॥ આ શ્રીહરિ
પોતાના શરીરમાં નિરંતર અભિમાને રહિત વર્તે છે. તેમજ દેહ સંગ્રામી પદાર્થોમાં
પણ ક્યારેય મમત્વ રાખતા નથી. આ પ્રમાણે સ્વસ્વરૂપમાં-આત્મસ્વરૂપમાં, દ્રઢ
સ્થિતિવાળા છે. ॥૩૯॥ આ તમારા પુત્ર અજ્ઞાની માણસોના અપરાધ સહન કરવામાં,
પૃથ્વીની માફક સહન કરવાના સ્વભાવવાળા જણાય છે, અને દુર્ભોનોના કઠોર શખ્દોથી
કોઈ પ્રકારે વિકાર-ક્રોધાદિક, તેને નહિ પામનારા આ તમારા પુત્ર સમુદ્ર જેવા-ગંભીર
સ્વભાવના છે. ॥૪૦॥ વૈદિક વાણીમાં અતિ વિશ્વાસ પામેલા, અને હાથ પગ વિગેરે

૧-આ શ્લોકમાં રહેલો 'વૈ' શબ્દ, કમળ અને નવનીતની ઉપમાનો પણ નિપેધ કરે
છે, તે વાત અભિયુક્તજનોએ કહેલી છે:-“ સચ્ચરિત્રસ્ય હૃદય નયનાતં ચદ્વદન્તિ ત્રિવિખાતદલિકમ્ ।
અન્યદુઃખલવદર્શનમાત્રાસજ્જનો દ્રવતિ તો નવનીતમ્ ” ॥ ૩૫ ॥ આ માણસો સજ્જનના હૃદયને નવની-
તની ઉપમા આપે છે તે ખોટી છે. કેમકે બીજાઓના દુઃખનો લેશમાત્ર પણ જોવા માત્રથીજ
મજ્જનનું હૃદય દ્રવી જાય છે, પણ નવનીત દ્રવતું નથી, માટે સત્પુરુષોના હૃદયને નવનીતની
ઉપમા કેમ આપાય ? ન જ આપાય ॥

કાપિ માનમનમીપ્સુરાત્મનો માનદોઽખિલનૃણાં યથોચિતમ્ । નૈષ્ઠિકઘતિવદેપ્તઃ સર્વદા,
સ્ત્રીક્ષણાઘરુચિરેવ વીક્ષ્યતે ॥૪૨॥ યોગિરાઢિવ જિતેન્દ્રિયચિત્તઃ સર્વદૈવ હિ તપોઽતિઃ
રુચિશ્ચ । સારવામ્બુનિ દઢસ્થિતિરેપ પ્રાતરેવ શિશિરેઽપિ વીક્ષ્યતે ॥૪૩॥ પ્રામ્યગીત-
નટનર્તકમહક્ષોણિમૃદ્ધિપુલસૈન્યસુવાદ્યમ્ । સ્વાન્તિકે ભવદપિ ક્ષણમાયં નૈવ સાદરમ-
વેક્ષત ધ્વજઃ ॥૪૪॥ કૃષ્ણકીર્તનકથાગુણવાર્તાઃ સાદરં વહુ ઝટ્ટોત્યનુકાલમ્ । કૃષ્ણઃ
મક્તિમપિ વીક્ષ્ય ચ ચિત્તે દૈત્યરાજતનયઃ સ્મૃતિમેતિ ॥૪૫॥ પ્રથમસ્ય લઘુમપ્યપહર્તુ
કોઽપિ શાસ્ત્રચિદિદ્ધ ક્ષમતે કિમ્ । ધર્મવોધનપદ્મત્વમવેક્ષ્ય પ્રાપ્નુવન્તિ મૃશવિસયઃ
માર્યાઃ ॥૪૬॥ આપદાં પ્રદામનેઽતિસમર્થઃ સ્યેક્ષણાદિમિરસૌ સદસૈવ । દુઃખમાત્રમિત
પતિ નિવૃત્તિ ભાસ્કરાદિઘ તમઃ સુખમૂર્તેઃ ॥૪૭॥ સર્વસમ્પદમિપૂર્ણગૃહેઽસૌ સંવસન્નપિ
મહાવિપર્યેષુ । સર્વથા સતતમેવ વિરત્તયા ચાદરાયણિસમત્વમુપૈતિ ॥૪૮॥ ધર્મરાજ इव

ધન્વિન્દ્રિઓના અપળતાએ રહિત અને નિરંતર જાહ, અને આશ્ચર્યંતર અને પ્રકારથી
અતિ શુદ્ધપણે વર્તનારા આ તમારા પુત્ર મોટા સિદ્ધપુરુષની માફક અતિશેજ
સંતોષી જણાય છે ॥૪૧॥ હે ધર્મદેવ ! આ તમારા પુત્ર ક્યારેય પણ પોતાના તરફ
માનને નહિ ઇચ્છતા થકા, યીજાઓને યથેચિત માન આપતા જોવામાં આવે છે,
અને નૈષ્ઠિકઘતવાળા પુરુષોની પેઠે નિરંતર સ્ત્રીઓ તરફ જોવા આદિકમાં અરૂચિ-
વાળાજ અમારા જોવામાં આવે છે. ॥૪૨॥ યોગિરાજની પેઠે ધન્વિન્દ્રિઓ અને અંતઃ-
કરણને વશ કરનારા, અને તેથીજ નિરંતર તપ કરવામાં અતિરૂચિવાળા આ
તમારા પુત્ર શિશિરઋતુમાં પણ પ્રાતઃકાળમાં હંમેશાં સરયૂતદીના જળમાં દ્રવ્યપણે
ઊભા રહેલા અમારા જોવામાં આવે છે. ॥૪૩॥ આ તમારા પુત્ર આશ્ચર્ય ગીત, નટ
નર્તક વિગેરેનું નાચવું, કુદવું, મલ્લોની કસરત, રાજાઓનાં મોટાં સૈન્યો જતાં
હોય અને મુંઠર વાજીરો વાજતાં હોય, એ વિગેરે પોતાની પાસેજ થતું હોય તો
પણ તેને એક ક્ષણમાત્ર પણ ક્યારેય આદરપૂર્વક જોતા નથી. ॥૪૪॥ અને શ્રીકૃષ્ણનાં
કીર્તનો, કથાઓ અને શુભોની વાર્તાઓને વખતો વખત આદરપૂર્વક બહુ સાંભળે છે.
અને આ તમારા પુત્રની શ્રીકૃષ્ણને વિષે ભક્તિ જોધને અમારા મનમાં દૈત્યરાજ
હિરણ્યકશિપુના પુત્ર પ્રહ્લાદજી સાંભરી આવે છે. ॥૪૫॥ આ શ્રીહરિએ પૂછેલા અલ્પ
પ્રશ્નનો પણ ઉત્તર આપવા આ લોકમાં કેઈપણ શાસ્ત્રવેત્તા સમર્થ થાય છે શું ? નથીજ
થતા. અને આ શ્રીહરિની ધર્મનું રહસ્ય સમજાવવાની નિપુણતા જોધને આર્યજનો-
ધર્મનું તત્વ જાણનારાઓ, અત્યંત આશ્ચર્ય પામે છે. ॥૪૬॥ આ શ્રીહરિ પોતાના
દર્શનાદિકે કરીને આશ્રિતજનોની આપદાઓને એકદમ નાશ કરવામાં અતિસમર્થ
જણાય છે. અને સૂર્યની પાસેથી અંધકાર જેમ નાશી જાય છે, તેમજ સુખમૂર્તિ
એવા આ શ્રીહરિની પાનેથી દુઃખમાત્ર નિવૃત્તિ પામી જાય છે. ॥૪૭॥ આ શ્રીહરિ
સર્વસંપત્તિઓથી ભરેલા પોતાના ઘરમાં નિવાસ કરીને રહેલા છે, તો પણ શાસ્ત્રાદિક

૧ આગસ્ટરૂપ શ્રીહરિની શ્રીકૃષ્ણને વિષે સ્મરણભક્તિ જોધને આ પ્રહ્લાદજી પોતે હશે
કે શું ? એમ દરેકને લાગવું હતું. ॥

પાતકમીરુરન્તિદેવ इव चातिदयालुः । बुद्धिमान् जनकराज इवासा त्यागवानपि
 गिरीश इवास्ति ॥४९॥ दोषवर्जनगुणग्रहणादौ दृश्यतेऽयमिव दत्तमुनीन्द्रः । बाल-
 कोऽपि सनकादिसमानज्ञानवानिति हि नः प्रतिभाति ॥५०॥ बालकप्रहगणः शिशुकेऽ
 स्मिन् ग्रासमानसिकपापत एव । उच्चवाट सहसातिविदूरे प्राप तन्मृतिसमोत्थित-
 पीडः ॥५१॥ आसुरवज्रगुरुः स च कालीदत्त एनमशनाय जिघृक्षुः । स्वैनसाऽऽप्तवन-
 विभ्रमणो द्राग्वृक्षपातनिहतो मृतिमापत् ॥५२॥ तेजसां निधिरिवैवमधृष्यः केनचित्क
 व महाबलिनापि । प्रेतभूतपिडिताशिन एतन्नाम्न एव सहसैव वियन्ति ॥५३॥ यश्च
 कश्चन समीक्षत एनं स्नेहपूर्वमनिमेषदशैव । योगिदुर्लभमसौ तु समाधिं सद्य एव
 लभते कृपयाऽस्य ॥५४॥ कञ्चनाथ यमसावपि दृष्ट्या वीक्षते सदयया क्षणमात्रम् ।
 सोऽपि तत्क्षणमवाप्तसमाधिर्जायते सकलयोगिजनेभ्यः ॥५५॥ ईदृशैः फल महामुनि-
 गीतैरीश्वरत्वगमकैः सकलैश्च । सद्गुणैरपि च दैहिकचिह्नैरेव एव भुवि लक्षित एकः
 ॥५६॥ जुष्ट ईदृशगुणैः सह चिह्नैर्नैश्वरो यदि भवेद्भुवि तर्हि । कीदृशः स निगमागम-

પંથ મહાવિપયોમાં અખંડિતપણે સર્વથા વૈરાગ્ય હોવાથી, આદરાયણુસુનિના પુત્ર
 સાક્ષાત્ શુકદેવજી જેવા જણાય છે. ॥૪૮॥ આ શ્રીહરિ ધર્મરાજની પેઠેજ પાપ થકી
 ભય પામનારા છે, રતિદેવ રાજા જેવા અતિ દયાળુ છે, જનક રાજા જેવા બુદ્ધિમાન
 છે અને શંકરના જેવા ત્યાગવાન છે. ॥૪૯॥ આ શ્રીહરિ હોયને ત્યાગ કરવામાં
 અને શુભ અહણ કરવામાં દત્તાત્રેયસુનિ જેવા છે. અને બાળઅવસ્થાવાળા છે તો પણ
 સનકાદિકને તુલ્ય જ્ઞાનવાન છે એમ અમને જણાય છે. ॥૫૦॥ કોટરાઆદિક બાળ-
 અહને સમૂહ, બાળભાવે ચુકત આ શ્રીહરિને વિષે, એમને ગળી જવાના સંકટપરૂપ
 માનસિકપાપે કરીને એકદમ અતિ દૂર નાશી જઈને મરણ તુલ્ય પીડા પામીને પૃથ્વી
 ઉપર ઢળી પડયો હતો. ॥૫૧॥ અસુરગણોને શુદ્ધ એવો કાળીદત્ત નામે અસુર એ
 શ્રીહરિને ખાઈ જવાને માટે ઇચ્છા કરવા રૂપ તેના પોતાના પાપથીજ આંખાવાડી-
 આમાં જમણ કરતો થકો આંખાતું વૃક્ષ પડવાથી હણધને મરણ પામી ગયો હતો.
 ॥૫૨॥ આ પ્રમાણે મહાબળવાન એવા કોઈથી ક્યારેય પણ, મોટા તેજના સમૂહની
 આક્રમક પરાભવ ન પમાડી શકાય એવા છે અને પ્રેતભૂત વિગેરે માંસાહારી પ્રાણિઓ
 પણ, આ શ્રીહરિનું નામ લેવા માત્રથીજ તત્કાળ અતિ દૂર નાશી જાય છે. ॥૫૩॥ જે
 કોઈ માણસ આ શ્રીહરિને સ્નેહપૂર્વક સ્થિર દ્રષ્ટિથી જુએ છે, તે માણસ મોટા
 યોગિપુરૂષોને પણ દુર્લભ એવા સમાધિને તો આ શ્રીહરિની કૃપાથી તુરતજ પામે
 છે. ॥૫૪॥ તેમજ આ શ્રીહરિ જે કોઈ માણસના સામું દયાચુકત દ્રષ્ટિથી એક ક્ષણ
 માત્ર જુએ છે, તો તે માણસ પણ તેજ ક્ષણમાં સમાધિ પામવાથી મોટા યોગિ-
 જનોએ વખાણવા યોગ્ય થાય છે. ॥૫૫॥ હે ધર્મદેવ ! મહાસુનિજનોએ ઇશ્વર-
 તત્વને જાણવા માટે વર્ષન કરેલા, આવા પરમેશ્વરપણને મૂચવનારા સમગ્ર
 સદૃશ્યોથી ચુકત, અને ઉદ્ધર્વરેખા વિગેરે શરીરનાં ચિહ્નોએ ચુકત આ પૃથ્વી ઉપર
 આ તમારા પુત્ર એકજ અમોએ જોયેલા છે. ॥૫૬॥ હે ધર્મદેવ ! આવા સદૃશ્યો!

પરિવારનિરીક્ષિતં તે સ્વૈશ્વર્યસેવિતપદં રમણીયમૂર્તિમ્ । દિવ્યાંશુકાભરણભૂપિતમીશ્વરં
તં નત્વાડડગુ દર્શનમુક્તં ચ મુહૂર્તમાપુઃ ॥૬૪॥ સર્વેડપિ તે પ્રમુખવેશ્ય મુદં પ્રપદ્માઃ સદ્ય-
સ્તમેવ દદગુશ્ચ યયા પુરૈચ । સાશ્વર્યમેવ તમથો વિનયેન નત્વા વન્દુડઝલી તદવ-
લોકપરા અભૂચન ॥૬૫॥ તતશ્ચિકીર્ણેર્નરનાઢ્યમથ તસ્યેચ્છયા પૌરજનેપુ ધર્મે ।
તદ્રૂપધિશ્ચાનમમૂર્તિરો વૈ પૌરાસ્તતઃ સ્વાનિ ગૃહાણિ જગ્મુઃ ॥૬૬॥

અધિગીતપરલક્ષણલક્ષ્યઃ સર્વથા પ્રિયતમોડઃખિલનૃણામ્ ।

વિગ્રહદુચિરચાલચરિત્રઃ પ્રીતિમાન્ ભવતુ મે હરિકૃષ્ણઃ ॥૬૭॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दाभिज्ञानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये
श्रीहरिबाललीलानिरूपणनामा पष्ठ उल्लासः ॥ ६ ॥

જનો, શાધાદિકશક્તિઓ વિગેરે પરિવાર તેમણે સ્નેહલાવથી જોયેલા અને અણિમાદિક
સિદ્ધિઓએ સેવ્યાં છે અરણ્યકમળ જેમનાં એવા, દિવ્યવસ્ત્રોથી અને આભૂષણોથી
શોભાયમાન, પ્રજ્ઞાદિક દેવોના પ્રેરક અને અતિરમણીયમૂર્તિ, એવા તે શ્રીકૃષ્ણવાસુ-
દેવને જોતાની સાથેજ નમસ્કાર કરીને જે ઘડી યુધી તે અલૌકિકમૂર્તિનાં દર્શનમુખને
પામ્યા હતા. ॥૬૪॥ સમાધિ પામેલા તે સર્વજનો પ્રજ્ઞાધામમાં વિરાજમાન તે પ્રભુનાં
દર્શન કરીને આનંદ પામ્યા એવા સતા તુરતજ તે શ્રીહરિને પ્રથમની પેઠે દેખવા
લાગ્યા, પછી આશ્ચર્યપૂર્વક તે બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિને વિનયથી નમસ્કાર કરીને જે હાથ
જોડીને તે શ્રીહરિને જોવામાંજ તત્પર થઇને ત્યાં ઉભા રહ્યા ॥૬૫॥ તે પછી આલોકમાં
નરનાટ્યને, કરવા ઇચ્છતા એવા તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથી તે પુરવાસિજનોને, અને
ધર્મદેવને, તે શ્રીહરિના દિવ્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન વિસ્મૃત થઇ ગયું, અને પછી તે પુરજનો
સૌ પોતપોતાને ઘેર ગયા. ॥૬૬॥

સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહેલાં સર્વશ્રેષ્ઠ લક્ષણોથી પરમેશ્વરપણાનો નિશ્ચય કરવા
યોગ્ય મૂર્તિ જેમની છે અને સર્વમનુષ્યોને સર્વપ્રકારે અતિશેજ પ્રેમારૂપક લાગતા,
આશ્ચર્યકારી અતિરૂચિર બાળચરિત્રો કરનારા, એવા આરા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ
રાગવાન મારી ઉપર પ્રીતિમાન થાઓ ॥૬૭॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य
अने तेमना सम्प्रदायनुं सकण रहस्य बाबुनारा श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित
श्रीहरिदिग्विजयभां श्रीहरिनां बाणचरित्र कहां
जे नागे छहो उद्वाभ संपूर्ण थयो. ॥६८॥

यद्गीत्या घाति घातः प्रतपति तपनो जाग्रतीन्द्रादयोऽपि
 स्यस्मिस्तस्मिन्नपीशे भयमसुरगणाच्छङ्कमानेन पित्रा ।

नौतोऽयोध्यां स बाल्ये पुरज्जनमपिलं स्वीयदिव्यस्वरूपे
 लीनस्वान्तं द्यतानीत् प्रणयपरवशो मानसे नश्वकास्तु ॥
 अयोध्यामां माता-पिताने शुभ आपता श्रीहरिनी आणदीक्षा.

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

कलिवलसमुद्भूतं भारं भुवोऽपहरन् हि यो
धृतनरतनुर्बालावस्थोऽप्यमानुपचेष्टितः ॥
द्विजसमुचितं ब्राह्मं जन्माप्यवाप्य पितुर्निजात्
व्यपनयदरिभ्यान्तं दीप्त्या स मेऽस्तु हरिर्गतिः ॥७॥

नरतनु धारण करीने, आणअवस्थाभां पणु अमानुष-द्विभ्यश्चरित्रो करनाश
के भगवाने कणिभणधी वृद्धि पाभेले। पृथ्वीने। लार नाश कर्यो हुतो, अने द्विजने
समुचित ओवा प्राह्मजन्मने-द्विजत्वने संपन्न करनार यशोपवीतदीक्षाने, पोताना
पिता धर्मदेव यज्ञी पात्रीने, पोताना अद्वैतसामर्थ्याधी अमुरसभूद्वय अधकारने
नेमणु टाणी नाथो हुतो ओवा ते श्रीहरि भारी गति-योगक्षेमना पाहुक-संपादन
करनाश थाओ। ॥७॥

सप्तम उल्लासः

धर्मः पुत्रधिया कृष्णं लालयन् सह भार्यया । उवास तत्र नगरे सर्वयाधाविद्य-
जितः ॥१॥ स्नेहातिरेकविषयः पुत्रस्यैवानुवर्तनम् । कुर्वन्ततोऽन्यत्कार्यं स चेतसा
नानुसन्दधे ॥२॥ अनुकालं सुतस्यैव कुर्वन्ती परिशीलनम् । भक्तिश्च गृहकार्याणि
व्यग्रेषाचरति स्म सा ॥३॥ हरिश्च पितरौ नित्यं रज्यन्वाललीलया । कालेनात्पेन
सर्वाणि वेदाङ्गान्यध्यगात्पितुः ॥४॥ तत्सहाध्यायिवालास्तु वेदाङ्गं सर्वं आदिमम् ।
पठन्त आसन् सर्वाणि त्वेक एवाध्यगीष्ट सः ॥५॥ एकान्तभक्त्या धीकृष्णे स्वधर्मे
चातिनिष्ठया । ज्ञानवैराग्यादिगुणैर्धर्मोऽभूत्पुत्रि विश्रुतः ॥६॥ शास्त्रोदितानि सर्वाणि
सद्गुरोर्लक्षणानि च । तस्मिन्नग्रेपतो दृष्ट्वा शिष्ययुक्तं मुमुक्षवः ॥७॥ सोऽपि तेषां
परिचयात्कृष्णदीक्षाधिकारिताम् । निश्चित्य दीक्षयामास गुरुकविधितैव तान्
॥८॥ विमुक्ताखिलदोषास्त औदये वर्त्मनि स्थिताः । सर्वसद्गुणसम्पन्ना आस-
न्नोफविलक्षणाः ॥९॥ कृष्णैकान्तिकभक्तास्तास्वधर्मदृढसंस्थिताः । निर्दोषान्
गुणसम्पन्नान्प्रशंसतुः सुबुद्धयः ॥१०॥ काष्णीं दीक्षामभीप्सन्त्यो योपितोऽथ
मुमुक्षवः । दासशस्त्रगुपेत्सर्वं प्रार्थयन्त्योऽवतस्थिरे ॥११॥ ता दृष्ट्वा धर्मदेवस्तु

વેશકાલગુણાન્ વિવન્ । ક્ષણં વિચારયામાસ કૃષ્ણેન પ્રેરિતોઽન્તરે ॥૧૨॥ ઉપાદિશેયં
શ્રીકૃષ્ણમન્ત્રં સ્ત્રીભ્યોઽહમઘ્યં ચેત્ । તત્ર કૃષ્ણપ્રતાપાન્મે નાસ્તિ કાઽપિ ક્ષતિઃ કિલ
॥૧૩॥ તથાઽપિ સ્ત્રીમસક્લોઽયં ગુરોર્નૈયં દિતાવદ્ઃ । વર્તેતેઽઘ્ય કલિર્ઘોરો યદધર્મવલૈઘિતઃ

ઉદ્દાસ ૭ મો.

ધર્મદેવ પોતાની ભાર્યા લક્ષ્મીદેવીએ સહિત કૃષ્ણપરમાત્માને પુત્રપુત્રિથી
લાલન કરતા થકા, તે અયોધ્યાપુરીમાં સર્વપ્રકારની ખીડાથી રહિત થઈને મુખેથી
નિવાસ કરી રહ્યા હતા. ॥૧॥ ધર્મદેવ પુત્ર ઉપર અતિસ્નેહને લીધે પરવશ થઈ
જઈને પુત્રનીજ અનુવૃત્તિ સાચવતા હોવાથી, તે સિવાયનું ખીલું કોઈપણ કામકાજ
પોતાના મનથી યાદ લાવતા નહોતા. ॥૨॥ વખતો વખત પુત્રનીજ પરિચર્યા કરતાં
લક્ષ્મીદેવી પણ બ્યાકુળ જેવાંજ થઈને ધરતું કામકાજ કરતાં હતાં. ॥૩॥ અને શ્રાહરિએ
પણ પોતાની બાળકીલાથી પોતાનાં માતાપિતાને નિરંતર રંજન કરતા થકા, પોતાના
પિતા ધર્મદેવ થકી અદ્ય સમયમાંજ શિક્ષા વિગેરે વેદનાં સર્વ અંગોને લણી લીધાં
હતાં. ॥૪॥ અને શ્રીહરિની સાથે લણનારા બીજા બધાય બાળકો તે વેદનું પહેલું
અંગ-શિક્ષા તેને એકનેજ લણતાં, એકલા શ્રીહરિ તો વેદનાં સર્વ અંગોને લણી ગયા.
॥૫॥ (હવે ધર્મદેવનું વૃત્તાન્ત કહે છે) ધર્મદેવ શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવને વિષે એકાંતિકી લક્ષિત,
અને સ્વધર્મને વિષે અતિ દ્રઢ નિષ્ઠા, અને જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિક સર્વસદ્ગુણોથી તે અયો-
ધ્યાપુરીમાં અતિશેજ પ્રસિદ્ધ-કીર્તિવાળા થયા હતા. ॥૬॥ અને મુમુક્ષુજનોએ તે
ધર્મદેવને વિષે શાસ્ત્રમાં કહેલાં સદ્ગુણનાં સર્વલક્ષણો સર્વપ્રકારે જોઈને તેમનો
આશ્રય કર્યો. ॥૭॥ ધર્મદેવે પણ તે મુમુક્ષુઓને પરિચય થવાથી, કૃષ્ણની દીક્ષામાં
અધિકારિપણોને નિશ્ચય કરીને, પોતાના ગુરૂ શ્રીરામાનંદમુનિએ કહેલા દીક્ષાવિધિ
પ્રમાણે તે મુમુક્ષુજનોને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપી. ॥૮॥ ધર્મદેવે દીક્ષા આપેલા તે મુમુક્ષુ-
જનો ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં રહેવાથી સર્વદોષથી રહિત થઈને, સર્વ સદ્ગુણો-જ્ઞાનવૈરા-
ગ્યાદિક, તેનાથી સંપન્ન થઈને, સર્વસામાન્ય લોકોથી વિલક્ષણ-શ્રેષ્ઠપણે વર્તવા
લાગ્યા. ॥૯॥ અને પુદ્ગિમાન પુરૂષો, સ્વધર્મમાં દ્રઢપણે રહેલા અને કામાદિક
દોષોથી રહિત થઈને જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિક ગુણોથી સંપન્ન થયેલા, તે શ્રીકૃષ્ણના
એકાંતિકલકતોને વખાણતા હતા. ॥ ૧૦ ॥ તે પછી વૈષ્ણવીદીક્ષા પામવાને
ઈચ્છતી એવી સોઝે સો મુમુક્ષુસ્ત્રીઓ તે ધર્મદેવની પાસે આવીને પ્રાર્થના કરતી
હલી રહીઓ. ॥૧૧॥ તે મુમુક્ષુસ્ત્રીઓને જોઈને, ભગવાન કૃષ્ણપરમાત્માએ અંતઃકર-
ણમાં પ્રેરણા કરેલા અને દેશકાળના ગુણોને જાણનારા તે ધર્મદેવ તો થોડીક વાર
વિચારમાં પડી ગયા- (પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને દીક્ષા આપવી તે ઠીક કે નહિ, એમ
વિચારવા લાગ્યા.) ॥૧૨॥ જો કે હું હમણાં સ્ત્રીઓને શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો ઉપદેશ કરું
તો તેમાં શ્રીકૃષ્ણના પ્રતાપથી મને કોઈ પ્રકારની ક્ષત લાગવાની નથી. ॥૧૩॥ તો
પણ આ સ્ત્રીપ્રસંગ ગુરૂઓને પરિણામે હિત કરનારો નથીજ, કેમકે અધર્મના અળથી

॥૧૪॥ સત્યાદાવપિ પૂર્વં હિ યુગે દેવા મહર્ષયઃ । સિદ્ધયોગાસ્તપન્તશ્ચ મ્રષ્ટા યોપિત્ત્ર-
સક્તઃ ॥૧૫॥ કલિકાલે કથં તર્હિ હ્યત્પસત્ત્વાત્પબુદ્ધયઃ । નરા ગુરુત્વં કુર્વન્તઃ સ્ત્રીનાં
ન મંશમાપ્નયુઃ ॥૧૬॥ સાંપ્રતં હીક્ષ્યતે લોકે શ્રૂયતે ચ પુનઃ પુનઃ । ગુરુણાં મ્રષ્ટતા
સ્વીયશિષ્યભાર્યાનુરાગતઃ ॥૧૭॥ વ્યભિચારપ્રવૃત્તિર્હિ ગુરુષ્વેવ વિશેષતઃ । સ્વાધીન-
શિષ્યપત્નીપુ વર્ત્તતે નિરયપ્રદા ॥૧૮॥ ગુરુષ્વીશ્વરબુદ્ધિર્હિ શિષ્યાણાં જાયતે
તતઃ । વ્યભિચારો દુર્નિવાર્ય ઉત્સાહેન પ્રવર્ત્તતે ॥૧૯॥ નાસાચ્છેદઃ ધરારોહો
ગુરુણાં ધૂયતે ક્વચિત્ । ક્વચિદ્રહસિ તન્નિહ્યૈઃ કૃતં પ્રાણાન્તતાડનમ્ ॥૨૦॥
ક્વચિત્પ્રહ્લપાપસ્ય ગુપ્તયે રાજમન્ત્રિપુ । મૂરિવિત્તાર્પણમપિ ધૂયતે ગુરુભિઃ કૃતમ્
॥૨૧॥ યદ્વં યોપિત્ત્રસક્તો હિ ગુરુણામસ્ત્યનર્થકૃત્ । અતઃ સ સર્વથા ત્યાજ્યો નિજશ્રેયો-
ઽર્થિના કલૌ ॥૨૨॥ સ્વં પ્રપન્નાઃ સ્ત્રિયો દીક્ષા દાપનીયા સ્વયોપિતા । દીક્ષણીયાઃ
સ્વૈન નરા દર્યેયાસ્તુ મતં મમ ॥૨૩॥ ષશ્વરાત્રાવિસચ્છાત્રસિદ્ધાન્તોઽપ્યયમેવ હિ ।
નિશ્ચીયતે વિચારેણ તસ્માદેતન્મતં દૃઢમ્ ॥૨૪॥ ઇતિ નિશ્ચિત્ય મનસા ભક્ત્યા તાઃ

વૃદ્ધિ પામેલી ધોર કળિયુગ હુમણાં વર્તેછે. ॥૧૪॥ પૂર્વે સત્યાદિક યુગોમાં પણ
ધન્નાદિક દેવો અને બૃહસ્પતિ વિગેરે મહર્ષિઓ, શંકર વિગેરે સિદ્ધયોગિઓ
અને અધવનમુનિ વિગેરે તપસ્વિઓ, સ્ત્રીઓના પ્રસંગથી બ્રહ્મ થયેલા છે. ॥૧૫॥ તે
કલિકાળમાં સ્ત્રીઓના શુરૂ થનારા, અદ્ય સામર્થ્યવાળા, અને અદ્યબુદ્ધિવાળા પુરૂષો
સ્ત્રીઓના પ્રસંગ કરવાથી સ્વધર્મથી બ્રહ્મ કેમ ન થાય ? થાયજ. ॥૧૬॥ હાલ-
વર્તમાનકાળમાં પણ પોતાની શિષ્યા અનેલી સ્ત્રીઓમાં સ્નેહપ્રસંગથી શુરૂઓની
બ્રહ્મતા લોકોમાં જોવામાં આવે છે અને વારંવાર સાંભળવામાં પણ આવે છે. ॥૧૭॥
પોતાને આધીન વર્તનારી-શિષ્યા અનેલી સ્ત્રીઓ જેમને છે એવા શુરૂઓમાંજ
વિશેષપણે કરીને નરકને પમાડનારી વ્યભિચારની પ્રવૃત્તિજ થાય છે. ॥૧૮॥ શિષ્ય-
ભાવને પામેલી સ્ત્રીઓને શુરૂઓને વિષે ઇશ્વર બુદ્ધિજ થાય છે, અને તેથી દુર્નિવાર્ય
એવો વ્યભિચાર ઉત્પાદ્યી પ્રવર્તેછે. ॥૧૯॥ (તેનું કળ તેમને આ લોકમાંજ રાજ
તરફથી અને તે સ્ત્રીઓના સંગધિઓ તરફથી મળેલું પણ સંભળાય છે એમ પણ
ધર્મદેવ વિચારવા લાગ્યા.) કોઈ ઠેકાણે શુરૂઓનો નાસાચ્છેદ થયેલો, તેમજ કોઈ
ઠેકાણે ખરાશહણ કરાવામાં આવેલું સંભળાય છે, તેમજ કોઈ ઠેકાણે
તેમના શિષ્યોએ એકાંતમાં કરેલું પ્રાણાન્તતાડન પણ માણસોના સાંભળવામાં
આવે છે. ॥૨૦॥ કોઈ ઠેકાણે પોતાનાં છાનાં પાપ ઢાંકવાને માટે રાજાઓના કારભારી-
ઓને, વ્યભિચાર કરનારા શુરૂઓએ ઘણુંક દબ્ય આપેલું પણ સાંભળવામાં આવે
છે. ॥૨૧॥ આવી રીતે સ્ત્રીઓનો પ્રસંગ શુરૂઓને બહુજ અનર્થ કરનારો છે, માટે
તે અપ્રસંગ, પોતાનું શ્રેય ઇચ્છનારા શુરૂ વિગેરે પુરૂષોએ કળિયુગમાં સર્વપ્રકારે
ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ॥૨૨॥ પોતાને શરણે આવેલી સ્ત્રીઓને પોતાની પત્નીની
પાસેજ દીક્ષા અપાવવી, અને પોતે પુરૂષશુરૂએ કેવળ પુરૂષોનેજ દીક્ષા અપવી,
એવો મારોજ અભિપ્રાય થાય છે. ॥૨૩॥ કારણ કે પંચરાત્ર વિગેરે સંશાસ્ત્રોને

પૌરયોપતઃ । સોડદીપત્કૃષ્ણદીક્ષાં તન્નર્મોધ્યાપ્યવીચદત્ ॥૨૫॥ તાદ્ય સ્ત્રિયઃ સત્તીર્ધર્મ
યથોક્તં સર્વદાઞ્જસા । પાલયન્ત્યઃ કૃષ્ણમક્તિં ચક્રુર્નિષ્કપટં મુદા ॥૨૬॥ એવં ધર્મઞ્ચ
મક્તિઞ્ચ સંશ્રિતા ભૂરિશો નરાઃ । સ્ત્રિયશ્ચ તત્પ્રસાદેન પરમં સુપમાપ્નુવન્ ॥૨૭॥ હરિ-
કૃષ્ણઃ સત્તમાર્થં પ્રાપ્તઃ પૌગણ્ડલીલયા । આનન્દ્યન્સ્વપિતરૌ પ્રાપ્ત મૌઙ્ગ્યધિકારિતામ્
॥૨૮॥ બ્રહ્મચર્યવ્રતં સ્વસ્થ પ્રિયમસ્તીતિ તત્કૃતે । દ્વિજત્વદ્દેતુસંસ્કારં વ્રતવન્ધમિયેષ સઃ
॥૨૯॥ તાવદ્દૃષ્ટ્વા શુરુચલં ધર્મો ધર્મવિદાં વરઃ । ગર્ભાષ્ટમે સુતસ્યાદ્વ ઉપનીતિવિધિં વ્યધાત્
॥૩૦॥ તપોમાસિ સિતે ધર્મસિયૌ સામગર્ભૈદિકૈઃ । અર્ચીકરત્તસ્ય દેવો મૌઙ્ગીયન્ધં યથા-
વિધિ ॥૩૧॥ પ્રાપ્નોપનયનં કૃષ્ણો બ્રહ્મચર્યવ્રતં દૃઢમ્ । પાલયન્સ્થાવતારસ્ય પ્રયોજનમ
ચિન્તયત્ ॥૩૨॥ વિજિત્યોત્પથગામીનિ બુદ્ધાનિ વિમુધશ્ચિપામ્ । ધર્મઃ સ્થાપ્યો મયા
ભૂમૌ રક્ષણીયાથ સાધવઃ ॥૩૩॥ ગૃહમયૈવ જટાં ચેત્સામ્પતં સુચિતાવિમૌ । યદ્વાપદ્મયૌ

સિદ્ધાંત પણ વિચારવાથી આવેજ છે, એમ નિશ્ચય થાય છે, માટે આ મારે મતજ^૧
પ્રમાણ્યુક્ત હોવાથી ખરે છે. ॥૨૪॥ ધર્મદેવે આ પ્રમાણે મનથી નિશ્ચય કરીને, તે
અર્થોધ્યાપુરની સ્ત્રીઓને પોતાની પત્ની ભક્તિદેવીની પાસે કૃષ્ણદીક્ષા અપાવી અને તે
દીક્ષા પામેલી સ્ત્રીઓએ પાળવાના ધર્મોના ઉપદેશ પણ પોતાની પત્ની પાસેજ કરાવ્યો.
॥૨૫॥ ભક્તિદેવીએ દીક્ષા આપેલી તે સ્ત્રીઓ શાસ્ત્રમાં કહેલા પતિવ્રતાધર્મને ભક્તિ-
દેવીના કહેવા પ્રમાણે નિરંતર યથાર્થરીતે પાલન કરતી સતી અતિસ્નેહપૂર્વક
નિષ્કપટભાવથી શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવની ભક્તિ કરતી હતી. ॥૨૬॥ આ પ્રમાણે ધર્મદેવ
અને ભક્તિદેવીને આશરેલા અનેક પુરો, અને સ્ત્રીઓ તેમની પ્રસન્નતાથી પરમ
સુખી થયાં હતાં. ॥૨૭॥ પૌગંડ અવસ્થાની વિવિધ વિચિત્ર લીલાઓંથી પોતાનાં
માતાપિતાને આનંદ આપતા એવા શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન સાતમા વરસને પામ્યા,
તેથી મૌલુખંધનના અધિકારને ચોથ થયા હતા. ॥૨૮॥ અને બ્રહ્મચર્યવ્રત
પોતાને પ્રિય હોવાથી તે બ્રહ્મચર્યવ્રતને પામવાને માટે તે શ્રીહરિકૃષ્ણભગવાને
વ્રતળંધ નામે દ્વિજત્વમાં હેતુભૂત સંસ્કાર પામવાની ઇચ્છા કરી. ॥૨૯॥ તેટલાકમાંજ
ધર્મને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે ધર્મદેવે ગૃહસ્થપિતૃ ભગવાનપણું જોઇને
પોતાના પુત્ર શ્રીહરિને મળ્યાથી આઠમા વરસમાં ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો. ॥૩૦॥
ધર્મદેવે માધમાસના શુકલપક્ષની દશમીતિથિને દિવસે સામવેદિબ્રાહ્મણો પાસે તે
શ્રીહરિને મૌલુખંધ નામે એ સંસ્કાર વિધિપૂર્વક કરાવ્યો હતો. ॥૩૧॥ અને સ્વયં
શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન ઉપનયન સંસ્કાર પામ્યા પછી બ્રહ્મચર્યવ્રતને દ્રઢપણે પાલન
કરતા થકા પોતાને અવતાર ધારવાનું પ્રયોજન વિચારવા લાગ્યા. ॥૩૨॥ (પોતાનું
અવતાર પ્રયોજન પોતેજ કહે છે-) કુમાર્જે ચાલનારા અમુરસમૂહને જીતીને, પૃથ્વી
ઉપર મારે ધર્મનું સ્થાપન કરવું છે, અને મારા એકાંતિક સાધુઓનું રક્ષણ
કરવું છે. ॥૩૩॥ પરંતુ હમણાં જ હું જો ઘરનો ત્યાગ કરું, તો હાલ થોડાજ સમયથી

૧ આ અર્થનો વિસ્તાર આગળ ૪૫ મા હરિવાસમાં વરોદગની મળાપ્રમગે ફરેલો છે
માટે ત્યાંથી પ્રમાણ વિગેરે જાણી લેવાં.

विनिर्मुक्तौ पितरौ क्लेशमाप्स्यतः ॥३४॥ क्षणमात्रमपि ह्येतौ मदीयविरहव्यथाम् ।
 सोढुं नैव क्षमौ नूनं नित्यं मत्सहचारिणौ ॥३५॥ तस्मादादौ विद्रशापाद्विमोचयैतौ
 मदाश्रयौ । विचरेय सहैवाभ्यामित्यन्तर्निश्चिकाय सः ॥३६॥ पितुरेवाथ सोऽप्येत
 तृतीयं वेदमात्मनः । ततः काव्यपुराणानि शास्त्रभाष्याणि चाक्षसा ॥३७॥ धर्मोऽपि
 जरसं प्राप्तः साङ्ख्ययोगमुपाश्रितः । वैराग्यं दृढमापन्नः कृष्णमेवाभजदगृहे
 ॥३८॥ पुत्राय स्वगुरोरीति तन्मार्गं तस्य च स्थितिम् । सौराष्ट्रादावानु-
 पूर्वर्या यथावत् पृच्छतेऽवदत् ॥३९॥ समीचीनो ह्ययं पन्था इति तेना-
 नुमोदितः । धर्मो नित्यं कृष्णकथामकरोद्गोजनोत्तरम् ॥४०॥ हरिश्च पित्रा स्वगृहे
 बाध्यमानान् स सादरम् । महापुराणेतिहासान् शृणोति स्मानुवासरम् ॥४१॥
 तेषां सारं स बुद्धयाथ निश्चित्य हृदि बुद्धिमान् । नवनीतं यथा दध्न उद्धृत्यैवावधार-
 यत् ॥४२॥ तावत्तत्रासुरगणाः कालीदत्तसमाश्रिताः । याह्यतो वैष्णवाकरूपाः समा-
 जग्मुः सहस्रशः ॥४३॥ चञ्चलीक्ष्णायुधकरा महापानारुणेक्षणाः । मत्स्याशिनोऽति-

भारा संजंघथी भुभी धयेलां, अने धण्डिक आपत्तिओभांथी छुटेलां भारां भातापिता
 इरीथी दुःभी थधं लथ. ॥३४॥ निरंतर भारी साथे रहनेारां आ लक्षितभाता अने
 धर्मपिता ओक क्षणमात्र पणु भारा विरहनी पीडने सहन करवा समर्थ थाय ओवां
 नथीन. ॥३५॥ भारे भारा आश्रयवाणां ओ लक्षितधर्मने प्रथम दुर्वासाश्रमिना शापथी
 भुकावीने, द्विव्यस्वइप ओ जनेने साथेन राणीने हुं पृथ्वी उपर विचरखु कइं ओम
 ते श्रीहिरिओ पोताना अंतरभां निश्चय करी. ॥३६॥ आभ विचार करीने ते श्रीहिरिओ
 पोताना पितानी पासेन पोताने त्रीओ-सामवेद लखी लीधे, अने ते पछी राभा-
 यणु विगेरे काओ, लागवत विगेरे पुराण, भीमांसाशास्त्र अने ते उपरनां
 लाओ, विगेरे थथार्थ रीते लखी लीधां. ॥३७॥ अने वृद्धावस्था पासेला धर्मदेव
 पणु सांध्य-ज्ञानयोग, तेने आशरीने द्रढ वैराग्य पाभ्या थका घरभां श्रीकृष्णनीन
 लक्षित करवा लाओ. ॥३८॥ पछी धर्मदेवे तेभना अवे बुद्धता ओवा पोताना पुत्र
 श्रीहिरिने पोताना श्रु श्रीरामानंदस्वामीना वर्तनप्रकार, तेभणु प्रवर्तावेला उद्धव-
 संप्रदायनी प्रवृत्तिने प्रकार अने ते सौराष्ट्र आदिक देशभां रहे छे ते अने तेभने
 श्रीकृष्णवासुदेवनी उपासना छे तेना प्रकार, आ लघुं अनुक्रमे यथार्थपणु कही अताओ. ॥३९॥
 पछी 'आ उद्धवसंप्रदाय जहुं साचे छे' ओम ते श्रीहिरिओ अनुमोदन करेला ते
 धर्मदेव, हुमेशां लोअन कर्या पछी श्रीकृष्णनी कथा करता हुता. ॥४०॥ अने श्रीहिरि
 पणु पोताने घेर पोताना पिता धर्मदेवे वांछेला महापुराण अने इतिहास विगेरे
 अथाने आदरपूर्वक हुमेशां सांलजता हुता. ॥४१॥ अने ते पछी महाबुद्धिमान ते
 श्रीहिरिओ ते सांलजेला अथाने सार, पोतानी बुद्धिबडे हृदयभां निश्चय करीने,
 हलींभांथी माणखु काटे, तेम जुहो काटीने नाना पुस्तकइये लणीने पोतानी पासे
 हुमेशां पाठ करवा राओ. ॥४२॥ ते अवसरभां काणीदत्तने आशरेला अने उपरधी
 तो वैष्णवोना नये वेप राभनारा, हल्लरे हल्लर अमुचे त्यां-अयोध्यापुरीभां

ચલિનો વિચિન્વન્તસ્તમેવ ચ ॥૪૪॥ ઉત્તીર્ણાસ્તે સરિત્તીરે ગર્જન્તો જનમીપણાઃ ।
પ્રાતઃસ્નાનાગતં કૃષ્ણં સ્વરિપું વિવિદુઃ સ્વપ્નાઃ ॥૪૫॥ એવં યદ્દરિનું લોકવિશ્રુતલ-
ક્ષણઃ । હન્તધ્વઃ સર્વથેવાયં રિપૌં કાર્યા ન ચાલધીઃ ॥૪૬॥ અસ્માકં કઃ પ્રયાસોઽસ્ય
હનને ભવિતા શિશોઃ । અથ શ્વો ચા પ્રલોભ્યેનં હનિધ્યામો રહઃસ્થલે ॥૪૭॥ એવં
નિશ્ચિત્ય તે તત્ર તસ્યુરેવ નિરાધયઃ । તીર્થાં મદ્ગાં છુદ્ધ્યન્તઃ પિવન્તશ્ચ સમન્ત્ર
કમ્ ॥૪૮॥ સ્વસ્વશસ્ત્રાતિતીક્ષ્ણત્વપ્રશંસાં કુર્વતાં તતઃ । તેષાં મદ્ગાદિમત્તાનાં મત્સરેણા-
મ્ભવન્મૃદાઃ ॥૪૯॥ સઘ ઉત્થાય રમસા ત ઉચતમહાસયઃ । દષ્ટોષ્ટાઃ સ્ફારનયના અભિ-
જહ્નુઃ પરસ્પરં ॥૫૦॥ એવમન્યોન્યઘાતેન ચલિનઃ પાપકારિણઃ । હરિહૃત્યામાનસિક-
પાપાત્તે સંશયં યયુઃ ॥૫૧॥ એવં જ્ઞાત્વા સ મગધાન્ હરિકૃષ્ણઃ પ્રતાપવાન્ । તદેશીય-
મરં ભૂમેર્મેને નદૃં સ્વચેતસિ ॥૫૨॥ એવં યે યે ભુવિ નવાશ્ચકુદ્રોહધિયં હરો । તે તે સર્વે

આવ્યા. ॥૪૩॥ તે અમુરો અળકતાં અતિતીક્ષ્ણ આયુધો ધારણ કરનારા અને મધનું
અતિપાન કરવાથી લાલચોળ આંખોવાળા, મત્સ્યલક્ષણ કરનારા અને અતિખળીઆ
અને તે શ્રીહરિનેજ ખોળતા થકા ત્યાં આવ્યા હતા. ॥૪૪॥ સરયૂનાદીને
કાંઠે ઉતરેલા, ભયંકરશબ્દોની ગર્જનાઓ કરતા, મનુષ્યોને ગાદુજ લય
પમાડનારા અને ખળ, એવા તે અમુરોએ પ્રાતઃકાળમાં સ્નાન કરવા આવેલા
શ્રીહરિને જોઈને આજ આપણો પૂર્વનો શત્રુ છે એમ ભણ્યા-ખોળખ્યા. ॥૪૫॥ લોકમાં
પ્રખ્યાતપણે સાંભળેલાં લક્ષણોવાળો એજ નિશ્ચે હરિ છે, માટે આને તો આપણે સર્વ
પ્રકારે મારી નાખવોજ જોઈએ, પરંતુ 'આ નાનો ખાળક શું કરનાર છે' એવી શત્રુને
વિષે ખાળખુદ્ધિ કરવી નહિ. ॥૪૬॥ આ નાના છાકરાને મારી નાખવામાં આપણને
શો પ્રયાસ પડનારો છે? કંઈ નહિ, માટે આજકાલમાં એને લોભાવીને એકાંતમાં
લઈ જઈને મારી નાખીશું. ॥૪૭॥ તે અમુરો આવો નિશ્ચય કરીને, પછી અતિઉમ
ભાંગને ધુંટતા અને તેને પાન કરવાના મંત્રે સહિત પાન કરતા થકા ત્યાં નિર્ભયપણે
રહેલા હતા. ॥૪૮॥ પછી પોતપોતાનાં તરવાર વિગેરે આયુધોની પ્રશંસા કરનારા અને
ભાંગ વિગેરે ખૂબ ખીવાથી મદોન્મત્ત બનેલા, તે અમુરોને પરસ્પર મત્સર દવાથી મોડું
ચુદ્ધ થયું. ॥૪૯॥ પછી વેગે કરીને એકદમ ઉભા થઈને મોટી મોટી તરવારો ઠગામતા,
ઓઠ પીસતા અને ટોળા કાઢતા એવા સતા તે અમુરો પરસ્પર-એક બીજાને
મારવા લાગ્યા. ॥૫૦॥ દેવળ પાપ કરનારા અને અતિ ખળીઆ એવા
તે અમુરો, શ્રીહરિને મારી નાખવાના સંકલ્પરૂપ માનસિકપાપે કરીને
એકબીજાના ઉપર આયુધોનો પ્રહાર કરીને આપોઆપ નાશ પામી ગયા.
॥૫૧॥ (આ પ્રમાણે થવાથી) મહાપ્રતાપી અને સકળઅર્થસંપન્ન, એવા
તે શ્રીહરિકૃષ્ણભગવાને દૈવ ઇચ્છાથી થયેલું અમુરોનું પરસ્પરદંતન જાળીને,
પોતાના મનમાં તે દેશનો તો અમુરોનો ભાર નાશ થઈ ગયો એમ માન્યું. ॥૫૨॥
આ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર જે જે મનુષ્યો ભગવાન શ્રીહરિને વિષે દ્રોહખુદ્ધિ કરતા હતા,
તે ગપાય પોતાના પાપે કરીનેજ તત્કાળ સર્વ પ્રકારે દષ્ટોદ-નાશ પામી જતા હતા.

સમુચ્છેદં પ્રાપુઃ સદ્યો નિજૈનસા ॥૫૨॥ एवं धरामरदुरात्महारावतारः साक्षाद्भरिः
कण्टमानवमूर्तिरीशः । शुद्धं विनापि घनसन्तमसं यथाकैः सद्यो विनाशयति दुष्क-
तिनः प्रतापात् ॥५३॥

તાતસંસ્કૃતતનુઃ કૃતવિદ્યાભ્યાસલીલ ડરુવિશ્રુતકીર્તિઃ ।

આસુરક્ષયવિધાત્રપમાનઃ પ્રીયતાં હરિસૌ પરમાત્મા ॥૫૫॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दाभिज्ञ नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरेः

पौगण्डलीलानिरूपणं नाम सप्तम उह्वासः ॥७॥

॥૫૩॥ આ પ્રમાણે પૃથ્વીના ભારરૂપ એવા દુષ્ટાત્મા અસુરોનો નાશ કરવા માટે અવ-
તાર જેમનો છે અને ઐશ્વર્ય ઢાંકવારૂપ કપટે કરીને મનુષ્યભૂતિ જણાતા એવા અતિ-
સમર્થ જે શ્રીહરિ, જેમ સૂર્ય ગાઢ અંધકારને નાશ કરે છે, તેમજ પોતાના પ્રતાપે
કરીને શુદ્ધ કર્યા સિવાય પણ ખાખી અસુરોનો તત્કાળ નાશ કરી નાખે છે. ॥૫૪॥

પોતાના પિતા ધર્મદેવ થકી પ્રાપ્ત થયેલા યજ્ઞોપવીત સંસ્કારે શુદ્ધ ભૂતિ
જેમની છે અને વિદ્યાભ્યાસ કરવો એ વિગેરે હીલાઓને કરનારા અને સર્વત્ર અતિ
પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા અને અસુરસમૂહોને નાશ કરે એવું છે અપમાન^૧ જેમનું, એવા
આ પરમાત્મા શ્રીહરિ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૫૫॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य અને
તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય બાજુનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીહરિની પૌગંડલીલા નિરૂપણ
નામે સાતમે ઉહ્વાસ સંપૂર્ણ થયો ॥૭॥

ઉહાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

વિધૃતમનુજલીલઃ સર્વવિદ્વેદવેદ્યઃ
પિતુરધિગતવિદ્યસ્તેન ધર્મેણ સાકમ્ ॥
વિવુધજનપરીતાં પ્રાપ્ય વારાણસીં તાં
બુદ્ધહૃદયમકાર્પીંદ્રિસયાવિષ્ણુમેયઃ ॥ ૮-(૧) ॥
પુરીં વારાણસીં ચિત્રૈઃ પદન્યાસૈઃ પવિત્રયન્ ॥
સ ણ્ય ચર્ણિયેષો મે પવિત્રયતુ માનસમ્ ॥ ૮-(૨) ॥

નરનાથને ધારણુ—અનુકરણુ કરનારા, સર્વવસ્તુને એકકાળાવચ્ચિન્ન બાણુ-
નારા, એવા જે ભગવાન વેદથી બાણુવા યોગ્યસ્વરૂપ પોતેજ છે, તો પણ પોતાના પિતા
ધર્મદેવ થકી સર્વ વિદ્યાઓને ભણ્યા હતા, અને તે ધર્મદેવની સાથે અનેક વિક્ષાનોથી
બ્યાપ્ત એવી કાશીપુરીને પામીને, પોતાના દર્શનભાત્રથી વિસ્મય પામેલા તે બુદ્ધબ-
નોના હૃદયને જેમણે પોતાની મૂર્તિમાં આકર્ષણુ કર્યું હતું.

સ્વસ્તિકાદિક સુલક્ષણોથી ચિહ્નિત એવા પોતાના વિચિત્ર—શૈલાશ્રુક્ત પદ-
ન્યાસોથી વારાણસીપુરીને પવિત્ર કરનારા એવા ચર્ણિવેદ્ય તે ભગવાન શ્રીહરિ અમારા
મનને પવિત્ર—સ્વનિવાસયોગ્ય પાત્રભૂત બનાવે. ॥ ૮-(૧-૨) ॥

અષ્ટમ ઉહાસઃ

અથ કિશોરદશાં હરિરાસવાન્ પરમમદ્ગુહ્યરૂપનરાહુતિઃ । સકલશાસ્ત્રરહસ્ય-
વિદાં વરઃ પ્રચિત આસ જનેષુ નૃપેષુ ચ ॥૧॥ સકલવૈવિકર્મવિધેઃ સ વિત્સકલધર્મ-
વિવેચનપણ્ડિતઃ । સકલદુર્મતમૂલનિકુન્તનઃ સકલપણ્ડિતમાન્યતમોઽભવત્ ॥૨॥
ધૃતવૃહદ્રતપાલનતત્પરઃ સકલસંશયમગ્નપાટયઃ । સ્વગુરુસેવનસન્નિરતઃ સદા સ
નિગમાર્થમપિ દ્રુતમાચરત્ ॥૩॥ તમવલોપ્ય પિતા નિગમાગમાવગમમપ્રતિમપ્રતિમં
સુતમ્ । યદુમતં વિદુષાં ચિનયાનતં મુદમવાપ પરાં હૃદિ સ સ્વકે ॥૪॥ અથ સહ સ્વજનૈઃ
સુજનપ્રિયઃ સસુતદાર દ્યૈય મહામનાઃ । શિવપુરીગમનાય સ તીર્થેહાગ્રિજરથાદિ તતઃ
સમસજ્જયત્ ॥૫॥ ગણપૂજનમદ્ગુહ્યવાચને દ્વિજસમર્હણમેય વિધાય ચ । કુલસુરં દનુમ-
ન્તમવેદ્ય તન્નિરગમન્મુદિતઃ સહ યાત્રિકૈઃ ॥૬॥ સજલકુમ્ભસવત્સકગોઽઽજિજ્ઞાન્ પથિ
સ વક્ષિણતો વિદધત્પુરઃ । વિવિધમદ્ગુહ્યતૃર્યરવૈઃ કૃતં શકુનમાકલયન્ પ્રમના યયૌ ॥૭॥
હરિસગાથિતમદ્ગુહ્યગીતિકાઃ સ નગરપ્રમદામિરુદીરિતાઃ । સ્વરથસંસ્થિત એવ હિ શુશ્રુવાન્
હૃદિ સહ પ્રિયયા મુમુદે પથિ ॥૮॥ અથ સમેત્ય સ કાશિપુરીં પ્રિયાં પશુપતેઃ સ્નિવાસ-
મરોચયત્ । પ્રચિતગોમઠ પથ તતઃ સયં વ્યધિત તીર્થવિધિ નિગમોદિતમ્ ॥૯॥ પ્રથમ-
માપ્લયનં મણિકર્ણિકાપ્રચિતતીર્થચરે વિધિના વ્યધાત્ । તત ઉપોષણમુપ્પન્નપ્રેક્ષ-
યદુદાનવિધિં દ્વિજમૌજનમ્ ॥૧૦॥ અથ સ શદ્ગુરુપૂજનમાગમોદિતમફાર્યદાગમવેદિમિઃ ।
નૃપતિદુર્લભભૂત્યુપહારકૈર્નૃપતિગણ યતઃ પુરુવિસ્મયમ્ ॥૧૧॥ તીર્થસ્થાઃ સકલ્લા અપિ
દ્વિજગણા ધર્મેણ સન્તોષિતાઃ સ્વેષ્ટમૌજનદક્ષિણાદિભિરયો દાનમંદહ્રિઃ શુભૈઃ । આશ્ચર્ય

परमं ह्यवाप्य न पुनस्तं याचितुं ते क्षमाश्चकुर्मृरितरप्रशंसनमय प्राहुः सदाशीर्वचः ॥१२॥
प्राहुस्तीर्थविधिः कृतोऽत्र बहुभिर्भूपैस्तथाह्यैर्न रं दत्तान्येव महान्ति तैः सविनयं दानानि
भूरीण्यपि । किन्त्वद्यात्र यथा त्वया कनकवर्मणेन वृष्टं घनं तद्वच्चैव कृतं हि केनचि-
दपि श्रीधर्मदेव ! प्रभो ! ॥१३॥ उद्धोपो नगरेऽप्यभूत्प्रतिगृहं यो धर्मदेवः धृतोऽयो-

उद्घात ८ भा

श्रीहरी હવે ક્રીશોર અવસ્થા-૧૧ સું વરસ તેને પામ્યા, અને પરમમંગળરૂપ
નરાકૃતિ ધારી રહેલા અને સમગ્રશાસ્ત્રરહસ્યને બાણનારા પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ,
એવા તે શ્રીહરી લોકમાં અને રાજમંડળોમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયા. ॥૧॥ તે શ્રીહરી
વેદમાં કહેલાં સર્વકર્મોના વિધિને બાણનારા, અને સકળધર્મનું વિવેચન કરવામાં
વિચક્ષણ અને નાસ્તિક, કોળ અને કુંઠ આદિક દુષ્ટમતોને મૂળમાં-
થીજ નાશ કરનારા થયા હતા. અને સર્વ પંડિતમંડળમાં અતિશય માન્યપણાને
પામ્યા હતા. ॥૨॥ ધારણ કરેલા પ્રહાર્યત્રતનું પાલન કરવામાં તત્પર વર્તતા હતા,
સર્વ મનુષ્યોના સંશયોને દાળવામાં અતિ ચતુર ગન્યા હતા. અને નિરંતર પોતાના
શુરૂપ પિતા-ધર્મદેવની સેવા કરવામાં અત્યંત પ્રીતિમાન એવા તે શ્રીહરી વેદમાં
કહેલાં સર્વકર્મોનું અનુષ્ઠાન યથાર્થપણે કરતા હતા. ॥૩॥ શ્રીહરિના પિતા ધર્મદેવ,
પોતાના પુત્રને-વેદશાસ્ત્રના અર્થોને બાણનારા, આચરણ કરનારા અને પ્રચાર
કરનારા અને સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાથી અપ્રતિમબુદ્ધિવાળા અને વિક્ષાન પુરૂષોએ બહુજ
માન આપેલા તો પણ પોતે તો વિનયથી બહુજ નમ્રસ્વભાવવાળા વર્તતા, એવા
જેમને પોતાના મનમાં અતિશેષ આનંદ પામતા હતા. ॥૪॥ તે પછી સારા ભગવદ્-
ભક્તજનો જેમને પ્રિય છે અને ઉદારમનવાળા અને તીર્થયાત્રા કરનારા—કરવાને
ધ્વિષ્ઠતા એવા તે ધર્મદેવ, રામપ્રતાપણ આદિક પુત્રો અને પોતાની પત્ની
ભક્તિદેવી, તેમણે સહિત સર્વસ્વજનોને સાથે લઈને કાશીપુરી પ્રત્યે જવાને ધ્વિષ્ઠતા
થકા પછી પોતાનાં રથ વિગેરે વાહનો તૈયાર કરાવ્યાં. ॥૫॥ અને એ ધર્મદેવ
ગણપતિનું પૂજન, સ્વસ્તિવાચન અને બ્રાહ્મણોની પૂજા, એ સઘળું કરીને. અને
પોતાના કુળદેવ-હનુમાનજીનાં દર્શન કરીને, પ્રસન્નચિત્તવાળા એવા થકા સર્વયાત્રિ-
કોએ સહિત તે અયોધ્યાપુરી થકી નીકળ્યા. ॥૬॥ (તે સમયમાં ધર્મદેવને થયેલા શુભ-
શુકન કહે છે-) જળભરેલા ઘડાવાળી સ્ત્રીઓને અને પોતાના વાછડાએ સહિત ગાયોને
અને ભાલમાં તિલક કરેલા બે, ત્રણ, વિગેરે બ્રાહ્મણોને, પોતાથી જમણી બાજુએ
કરતા એવા તે ધર્મદેવે પોતાની આગળ નાનાપ્રકારનાં મંગળવાણત્રોના શબ્દોથી
કરેલા શુકનને જોયા, માટે અતિપ્રસન્નચિત્તવાળા એવા સતા નીકળ્યા. ॥૭॥ તે સમયમાં
અયોધ્યાપુરીની પોતાની આશ્રિતસ્ત્રીઓએ જાન કરેલી શ્રીહરિસંબંધી મંગળ-
ગીતિકાઓને પોતાના રથમાં બેઠા થકાજ સાંભળતા એવા ધર્મદેવ પોતાના મનમાં,
પોતાની પ્રિયા-ભક્તિદેવીએ સહિત માર્ગમાં આનંદ પામતા હતા. ॥૮॥ પછી તે ધર્મદેવે
શંકરને અતિપ્રિય એવી કાશીપુરીને પામીને, પ્રસિદ્ધ એવા ગોમઠમાંજ પોતાના

ધ્યાયાં સ હ્રાગતો ધનયશોવિદ્યાદિમિઃ સ્વોપમઃ । તત્પુત્રો હરિરિત્યપિ શ્રુત ર્હા-
યાતોઽસ્તિ તાતાધિકઃ સર્વેરેવ ગુણેસ્તદીક્ષણમહો કુર્યામ યાતાશ્વિતિ ॥૧૪॥ સહસ્રશો
યૂથશ પતયોર્ધે નરાશ્ચ નાર્યશ્ચ દિદૃક્ષયૈવ । તત્રાયયુઃ પ્રોઽહિતસર્વકાર્યા વાલ્લા યુવાનશ્ચ
સયષ્ટિવૃદ્ધાઃ ॥૧૫॥ તે ધર્મમાલોક્ય મહાસનસ્થં સર્વે પ્રણેમુર્વિનયેન પૌરાઃ । તત્પાર્શ્વ-
સંસ્થં હરિકૃષ્ણમેતે દટ્ટા તુ સૌર્યં પરમં હ્યવાપુઃ ॥૧૬॥ અહો કુમારઃ કિમસૌ કુમારઃ
કિં વામૃતાંશુઃ કિમુ ચાશ્વિનેયઃ । મૂર્તઃ સયં કિં નતુ કામદેવઃ સંશિદિયરે તે તમવેશ્ય
ષેતથમ્ ॥૧૭॥ મનાંસિ તેપામસવશ્ચ સઘઃ સમ્પદ્યતાં સાદરમેનમસ્મિન્ । લિલ્યુસ્ત-

નિવાસ કરવાની ઇચ્છા કરી. અને તે પછી પોતે ધર્મદેવે વેદોક્તવિધિપ્રમાણે તીર્થ-
વિધિ કર્યો, ॥૬॥ ધર્મદેવે મણિકર્ણિકા નામે પ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠતીર્થમાં વિધિપૂર્વક પ્રથમ
સ્નાન કર્યું. તે પછી ઉપવાસ, ઝુંડન, પિત્રિઓનું શ્રાદ્ધ અને બહુદાન આપવા
પૂર્વક બ્રાહ્મણોજન, એ બધો વિધિ યથાર્થપણે કર્યો. ॥૧૦॥ પછી ધર્મદેવે શાસ્ત્રને
જાણનારા બ્રાહ્મણો પાસે રાજાઓને પણ હુલ્લ એવા મોટા મોટા ઉપહારોથી-સામ-
ગ્રીઓથી, શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે કાશીવિશ્વનાથશંકરની પૂજા કરાવી, જે પૂજા
જેમને કાશીપતિરાજા પોતે પણ બહુજ આશ્ચર્ય પામી ગયા. ॥૧૧॥ અને તે કાશીપુ-
રીમાં રહેલા સઘળા બ્રાહ્મણોને પણ, ધર્મદેવે તે બ્રાહ્મણોને પ્રિયજોજનો અને દક્ષિણ
આદિકથી, તેમજ મોટાં મોટાં શ્રેષ્ઠપ્રકારનાં દાનોથી સંતુષ્ટ કર્યા કે જેથી તેઓ ફરીથી
તે ધર્મદેવની પાસે પોતાને ઇચ્છિત માગવાને ‘અસમર્થ’ થયા, એવા થકા પરમ આશ્ચર્ય
પામીનેજ તે ધર્મદેવનાં અતિશેજ વખાણ કરવા લાગ્યા અને રૂડાં આશીર્વાદો
આપવા લાગ્યા. ॥૧૨॥ અને કહેવા લાગ્યા કે—અતિસમર્થ એવા હે ધર્મદેવ ! આ
કાશીક્ષેત્રમાં ઘણાક રાજાઓએ, તેમજ ધનાઢ્યપુરુષોએ તીર્થવિધિ કર્યો છે અને
તેમણે મોટાં મોટાં ઘણાંક દાન પણ વિનયપૂર્વક આપેલાં છે, પરંતુ હમણાં અહીંયાં
સુવર્ણરૂપજળથી ભરેલા મેઘ જેવા તમેજે જેવી રીતે ધનનો વરસાદ વરસાવ્યો છે,
તે પ્રમાણે ઠોઠજે પણ નથી કર્યું. ॥૧૩॥ ધન, કીર્તિ અને વિદ્યા, એ આદિકણ્ઠોથી
સ્વોપમ-પોતાને તુલ્યજ પોતે અયોધ્યાપુરીમાં પ્રસિદ્ધ રહેલા જે ધર્મદેવ છે, તેજ
અહીંયાં આવેલા છે, માટે અહો ? હે જનો ! તેમનાં દર્શન આપણે કરીએ.
ઉતાવળા ચાલો, એમ કાશીનગરમાં ઘેરેઘેર ઉલ્લેખ થવા લાગ્યો. ॥૧૪॥ અને તે
પિતાપુત્ર-જાનેનાં દર્શનની ઇચ્છાથી હજારોહજાર સંખ્યાબંધ બાળકો, લુગાનો,
ઘણે અહણ કરેલા વૃદ્ધપુરુષો અને સ્ત્રીઓ, પોતાપોતાનાં બીજાં કામકાજ
છોડી દઇને તે ધર્મદેવના ઉતારામાં આવવા લાગ્યા. ॥૧૫॥ કાશીપુરવાસિ તે સર્વજન-
મેજે મોટા આસન ઉપર બેઠેલા ધર્મદેવને જોઇને વિનયથી નમસ્કાર કર્યા. અને
તેમની પાસે બેઠેલા એવા શ્રીહરિકૃષ્ણને જોઇને તો તે બધા પરમ આનંદને પામ્યા.
‘૧૬॥ અને તે પુરવાસિજનો શ્રીહરિને જોઇને-અહો ? આ નાના કુમાર સાક્ષાત્ સન-
કુમાર છે કે શું ? અથવા અમૃતમયકિરણોવાળા સાક્ષાત્ ચંદ્રમા છે કે શું ? અથવા
અશ્વિનીકુમાર છે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન પોતે કામદેવ છે કે શું ? એમ અનેકમ-

तस्ते सुखवार्द्धिमग्राश्चिन्नस्थिराः पङ्क्तिश्च एव तस्थुः ॥१८॥ ये ये जनास्तं रमणीयमूर्तिं
दृष्टुं समेताः सहस्रापि ते ते । ततोऽन्यतो गन्तुमशक्नुवन्तस्तमेव दध्युः सुखरूप-
मन्तः ॥१९॥ अन्यैर्दिदक्षामगतपुष्मिरारात्ते न न्यवर्त्तन्त विकृष्यमाणाः । तत्रागमे ते
जविनोऽपि भूयो गन्तुं गृहान् पङ्क्तुसमा अभूवन् ॥२०॥ तद्दर्शनात्पुत्सव एव पुयों
स्त्रीणांच पुंसां प्रतिघ्नमासीत् । यत्र कचित्स प्रतिघाति तत्र पुरौकसः सहश एव
तस्थुः ॥२१॥ स्नातुं जह्नुस्तामुपेतमपि तं पश्यन्त्य आत्मप्रियं कुम्भानम्बुभृतांस्तथा
करगतात्रिक्कानरिक्कानिति । शीर्षस्थानपि गर्गराज विविदुः पूर्णा अपूर्णा इति
स्नान्ताश्चिन्नसमर्पिता इव परा नायों यमूबुस्तटे ॥२२॥ प्रीतिः स्वात्मकच्छत्र-
पुत्रनिलयादिभ्योऽपि सद्यो नृणां तस्मिन्नेव दृढाऽभवद्विचरतां तं पश्यतां
पीथिषु । चतुर्वर्ण्यनृणां तमादरभरात्सम्पश्यतां सर्वशोऽप्येकैवेन्द्रियवृत्तिरास
सहसा काश्यां हरेः सञ्चरे ॥२३॥ विद्वांसोऽथ निशम्य शास्त्रविदुषा पुत्रेण

क्षारे संशय पाभीने तर्हवितर्ह करवा लाव्या ॥१७॥ अने आदरपूर्वक अे श्रीहरि-
कृष्णने जेता એવા તે પુરવાસિજનોનાં મન અને પ્રાણ, તત્કાળ એ શ્રીહરિની મૂર્તિમાં
લીન થઈ ગયાં. તે પછી તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરનારા મનુષ્યો મુખસમુદ્રમાં મગ્ન થઈ
ગયા એવા સત્તા ચિત્રની પેઠે સ્થિર થઈને પંકિતબંધ હોલા રહ્યા હતા. ॥૧૮॥ આ
પ્રમાણે અતિરમણીયમૂર્તિ એવા તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા માટે એકદમ જે જે
મનુષ્યો ત્યાં જોવા થયા હતા, તે બધાય ત્યાંથી ખીજે જવામાં અસમર્થ એવા થઈ
અતિમુખમયમૂર્તિ એવા શ્રીહરિનેજ પોતાના અંતઃકરણમાં ધારતા હતા. ॥૧૯॥
અને શ્રીહરિનાં દર્શન માટે આવેલા ખીજા પુરૂષોએ સગીપમાં આવીને તેમને એથીને
ખસેડવા છતાં પણ ત્યાંથી ખસતા નહોતા. અને ત્યાં આવતી વખત અતિવેગવાળા
પણ તે મનુષ્યો ત્યાંથી ઘેર પાછા જતી વખતે તો પાંગળા જેવા થઈ ગયા હતા. ॥૨૦॥
કાશીપુરીમાં સ્ત્રીઓને અને પુરૂષોને હરશેજ તે શ્રીહરિનાં દર્શનથી બહુજ આનંદ
થતો હતો. અને તે શ્રીહરિ જે કોઈ કેશણે જતા, તો ત્યાં તે પુરવાસિજનો એકદમ
જોવા થઈ જતા હતા. ॥૨૧॥ શ્રીહરિસ્નાન કરવા માટે ગંગાનદી ઉપર ગયેલા હોય તો ત્યાં
પણ, પોતાને અતિપ્રિય એવા તે શ્રીહરિને જોનારી સ્ત્રીઓ પોતાના હાથમાં રહેલા પાણી
ભરવાના ઘડાઓ ખાલી છે કે ભરેલા છે એમ પણ જાણી શકતી નહોતી, તેમજ માથા
ઉપર રહેલી જળની ભરેલી ગાગરો પણ તે ખાલી છે કે ભરેલી છે તેને પણ નહોતી
જાણી શકતી, તેમજ ગંગાનદીના કાંઠા ઉપર રહેલી ખીજા સ્ત્રીઓ પણ તે શ્રીહરિનું
લાવણ્ય જોઈને વિપ્રાંતચિત્તવાળી એવી સતી ચિત્રામણમાં ચિત્રેલી હોય એવી સ્થિર થઈ
જતી હતી. ॥૨૨॥ માર્ગે આવતાં તે શ્રીહરિને જોનારા મનુષ્યોને તે શ્રીહરિને વિષે
પોતાનો દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર અને ઘર વિગેરે, એ બધાય કરતાં પણ અતિ દૃઢ પ્રીતિ
એકદમ થતી હતી અને વળી કાશીપુરીમાં શ્રીહરિનું વિચરણ થયે સતે, અતિ
આદરથી તે શ્રીહરિને જોનારા સર્વ-પ્રાણાણાદિક આદેય વર્ણના મનુષ્યોની ઇન્દ્રિયો-
ની વૃત્તિ એકદમ શ્રીહરિનેજ જોવા રૂપ એકવિધવાળીજ જણાતી હતી. ॥૨૩॥ તે

સાકં સ્વયં ધર્મોઽત્રાગત હત્યતઃ સહ નિર્જઃ શિષ્યૈરજેયાઃ પરઃ । તઢીધાર્થ-
મુપાગમન્ પુરજનૈર્નન્નમ્યમાનાઃ સ તાન્સન્માનેન યથોચિતં बहुमतानासादयत्स्वासने
॥૨૪॥ તત્પાશ્વે વિનયાનતો હરિરપિ પ્રોત્થાય તાનાદરાન્નત્વા તન્નિકપા ન્યપીદદધ
તે ધર્મઞ્ચ તં પ્રાણમન્ । તે સ્વાસ્થ્યેન નિપદ્ય ધર્મતનયં પ્રીત્યા મુહુઃ સાદરં પદ્યન્તઃ
પરમાં મુદં હૃદિ ગતાઃ પ્રોચુસ્તતોઽન્યોઽન્યતઃ ॥૨૫॥ વાલોઽપ્યેપ મહામુનીન્દ્ર ઇવ
વા વર્ષિષ્ઠ્યદ્વાપિ કિં વિદ્યૌઘપ્રતિમો વિમાતિ મમ વા ગુપ્માકમપ્યેષ વૈ । ઇત્યુક્તા
અપરે જગુશ્ચ મહસાં રાશિર્હિ નો ભાત્યસૌ કોઽપ્યંશાવતરે હરેર્યમિતિ પ્રોચુર્જર-
ન્તોઽપરે ॥૨૬॥

સ્વેક્ષણેન સુલયજ્ઞનતાં યશ્ચક્રુઃમેણ શિવદશ્ચ વિધાતુમ્ ।

કાશિકાપુરમગાત્સહ પિત્રા તુષ્ટિમેતુ મયિ ધાર્મિક ણ્પઃ ॥૨૭॥
इति श्रीम.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीवाराण-
सीनगरयात्रोत्सवनिरूपण नामाष्टम उद्वासः ॥૮॥

પછી સકળશાસ્ત્રોમાં નિષ્ણુત એવા પોતાના પુત્ર શ્રીહરિએ સહિત ધર્મદેવ અહીંઆં
આવેલા છે એમ સાંભળીને, પ્રતિપક્ષિપંડિતોએ જીતી ન શકાય એવી પ્રતિષ્ઠા
પામેલા, માટેજ પુરજનોએ અતિનમન કરેલા એવા તે કાશીપુરીના વિદ્વાનો, પોત-
પોતાના શિષ્યોએ સહિત તે ધર્મદેવ અને તેમના પુત્ર શ્રીહરિનાં દર્શન માટે ત્યાં
આવ્યા, ત્યારે ધર્મદેવે યથોચિત સન્માન કરીને બહુ આદર આપેલા તે પંડિતોને રૂઢ
આસન ઉપર બેસાર્યા ॥૨૪॥ તે સમયે ધર્મદેવની પાસે વિનયથી નમ્રપણે રહેલા
શ્રીહરિ પણ ઉભા થઇને આદરથી તે વિદ્વાનોને નમસ્કાર કરીને ધર્મદેવની પાસે
બેઠા, તે પછી વિદ્વાનોએ ધર્મદેવને અને શ્રીહરિને નમસ્કાર કર્યા, ત્યાર પછી તે
વિદ્વાનો સ્વસ્થતાથી બેઠીને પ્રીતિપૂર્વક આદરે સહિત વારંવાર ધર્મદેવના પુત્ર
શ્રીહરિને જોતા થકા પોતાના હૃદયમાં પરમ આનંદ પામીને એક બીજાના પ્રત્યે
કહેવા લાગ્યા ॥૨૫॥ આ શ્રીહરિ બાળક છે તો પણ મોટા મુનીંદ્ર જેવા જણાય છે,
અથવા જેમ મૂર્તિમાન વિદ્વાનો સમૂહ લેગોથયેલો હોય તેવા જણાય છે, તે આ પ્રમાણે
મનેજ જણાય છે કે તમોને પણ એ પ્રમાણે જણાય છે ? આ પ્રમાણે પૂછેલા કેટલાક
બીજા પંડિતો કહેવા લાગ્યા કે-અમને તો આ શ્રીહરિ એક મોટા તેજના સમૂહ
જેવા અતિતેજસ્વી જણાય છે. ત્યારે વળી કેટલાક અતિવૃદ્ધ પંડિતો કહેવા લાગ્યા
કે અમને તો આ કોઇ અંશાવતાર હોય એવા જણાય છે. ॥૨૬॥

પોતાના દર્શનથી કાશીપુરીના જનસમૂહને અતિ સુખ આપનારા જે શ્રીહરિ,
પોતાના વિચરણથી કાશીપુરીને, સુખ આપે એવી પવિત્ર કરવાને માટે પોતાના પિતા
ધર્મદેવની સાથે કાશીપુરીમાં પધાર્યા હતા, એવા તે ધર્મનંદન શ્રીહરિ મારી
ઉપર પ્રસન્નતાને પામે. ॥૨૭॥   ॥   ॥

इति श्रीम.....श्रीनित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजयभ्यां वाराणसी-
पुरीयात्रा निरूपणु नामे आठमो उद्वास अष्टमोऽध्यायः ॥૮॥

૧. અર્થાત્-શ્રીહરિ મિત્રાજ બીજું કંઈ જોવાનુંજ અમતું નહોતું.

જયતુ ભગવાન્ શ્રી સ્વામિનારાયણઃ ।

નવમ ઉહાસઃ ઉહાસાર્થસંદ્રુહઃ

નિસ્તિલનિગમગમ્યો નિત્યમુક્તોપસેવ્યો
વિપ્રૃતમનુજલીલો ધર્મગુપ્તૈ ધરાયામ્ ।

નિસ્તિલબુધનમિથ્યાવાદકોલાહલં યઃ

ભુતિપદહિતતર્કૈરાશુ કૂરીચકાર ॥ ૧-(૧) ॥

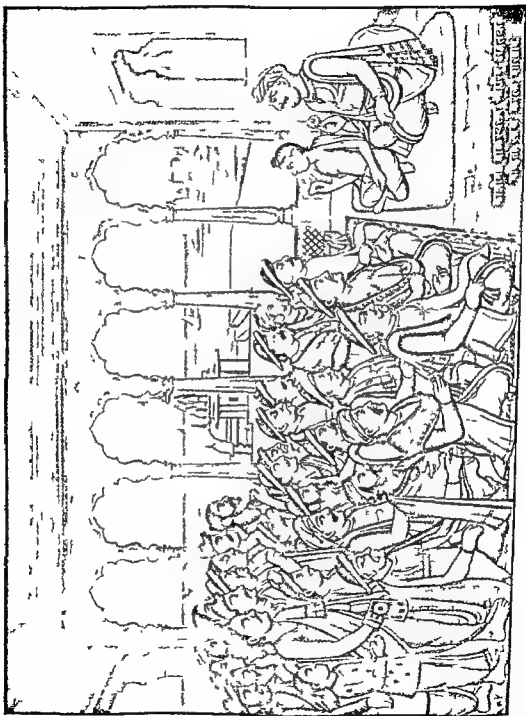
અપારમહિમા સૌડયં ભગવાન્ ધર્મનન્દનઃ ।

અવ્યાવસ્માનસદ્ગ્રાહમીપણાઙ્ગવસાગરાત્ ॥ ૧-(૨) ॥

સમગ્ર વેદોથી બાણવા યોગ્ય સ્વરૂપ જેનું છે અને નિત્ય-અનાદિમુક્તોએ પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મધામમાં સેવેલા, એવા ને પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ ભગવાન, ધર્મરક્ષણ કરવા માટે ધરા ઉપર ધારણ કરી છે મનુષ્યલીલા-લીલા કરવા માટે મનુષ્યામૃતિ જેમણે એવા થકા, સમગ્ર જગતરૂપ પ્રપંચને મિથ્યા કહેનારા મિથ્યાજ્ઞાની-ઓના ઠેલાહલને, શ્રુતિમાર્ગને અનુકૂળ તર્કથી તત્કાળ-પોતાના પ્રભાવમાત્રથીજ જેમણે દૂર-નાશ કરી નાખ્યો હતો, એવા અપાર મહિમા-સામર્થ્યવાળા તે ધર્મનંદન ભગવાન, મિથ્યાવાદને પ્રતિપાદન કરવામાં દુરાગ્રહ કરનારા એવા મિથ્યાજ્ઞાનીઓરૂપ ગ્રાહ-મધર વિગેરે પ્રાણીઓથી અતિભયંકર એવા આ સંસારસાગર થકી અમારી રક્ષા કરેા. ॥૬-(૧)-(૨)॥

॥

તદ્વાક્યામૃતસંશ્રુતાવતિતરામુત્સાહવન્તોડય તે ધર્મ વૃદ્ધતયૈવ કિઞ્ચનપૃહત્પ્રશ્નં
શ્રુતેઃ સમ્મતમ્ । પપ્રચ્છુઃ શ્રુતિશાસ્ત્રપારગતયા લોકે પ્રતિષ્ઠામિતા વેદાન્તાર્થવિચાર-
ણપ્રવણધીવિલ્પાતચિદા ઇતિ ॥ ૧ ॥ વેદાન્તશાસ્ત્રમસ્મામિઃ સમ્યગસ્તિ વિચારિતમ્ ।
સર્વેવામપિ શાસ્ત્રાણામેતદસ્તિ શિરોમણિઃ ॥૨॥ તસ્ય ત્વર્યો નિર્ગલિતઃ સદ્ભૂતેણ મહા-
ત્મમિઃ । અમિયુકૈઃ સ્વસિદ્ધાન્તે દર્ધસ્થોકેન વર્ણિતઃ ॥૩॥ અર્ધસ્થોકેન વક્ષ્યામિ યદુક્તં
પ્રત્યક્ષોદિમિઃ । બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા જીવો બ્રહ્મૈવ ફેવલમ્ ॥૪॥ તસ્મિન્બ્રહ્મણ્યદિતીયે
પૂર્ણે સમરસે પરો પદયન્તિ જગદામાસં રજ્જૌ સર્પમિવાબુધાઃ ॥૫॥ તત્ર સત્યધિયા સત્યયા
સંગૃહિતિ યાન્તિ તે મુદ્ધઃ । અહં બ્રહ્માસ્મીતિ તત્તો વિદ્વાંસઃ કિં ? ન મન્યતે ॥૬॥ ઇતિ
પ્રશ્નમિપેણેય તત્કૃતં દૂષણં મુરોઃ । શુદ્ધત્વે હરિરાનાય-તદ્બ્રહ્મનદગમપ્રવીત્ ॥૭॥ અયદુક્તે
સ્વમિદ્ધાન્તો સંશયાન્મમ તત્ત્વતઃ । નિરાકુલત યૂયં હિ યતો વેદાન્તપેદિનઃ ॥૮॥ સત્યં

બ્રહ્મેતિ યત્પ્રોક્તં કીદૃશં? બ્રહ્મ તન્મતમ્ । સાકારં વા નિરાકારં સર્ગિયં વાસ્તિ નિક્કિ-
યમ્ ॥૧॥ જગન્મિથ્યેતિ યત્પ્રોક્તં કિન્નિદ્વસ્ત્વસ્તિ યા ન તત્ । રજ્જુસર્પવદામાસસ્તદ્

ઉદાસ ૯ મો.

તે શ્રીહરિનાં વાક્યામૃત સાંભળવામાં અતિશેજ ઉચ્છાહવાળા અને શ્રુતિ-વેદ
અને શાસ્ત્રો-મીમાંસા વિગેરે, તેના પાર પામેલા હોવાથી લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલા
અને વેદાન્ત-ઉપનિષદો, તેના અર્થ વિચારવામાં અતિ પ્રવીણ બુદ્ધિને લીધે જેમની
વિદ્યાઓ સર્વત્ર વખણાવી હતી એવા તે પડિતો, વૃદ્ધપણાને લીધેજ માન આપવા
યોગ્ય હોવાથી તે ધર્મદેવના પ્રત્યે શ્રુતિ સંબંધી કોઈક મોટું પ્રશ્ન આગળ કહેવા
પ્રમાણે પૂછવા લાગ્યા ॥૧॥ (પાંચ સ્લોકથી પ્રતિપક્ષિઓએ કરેલા પ્રશ્ન કહે છે-) પડિતો કહે
છે-હે ધર્મદેવ ! વેદાન્તશાસ્ત્ર અમોએ સારી રીતે વિચારેલું છે, એ વેદાન્તશાસ્ત્ર સર્વ-
શાસ્ત્રના શિરોમણિરૂપ છે. ॥૨॥ વેદાન્તશાસ્ત્રનો નિર્ગલિત-નિશ્ચિત સાર રૂપ અર્થ,
અતિ સમર્થ અભિયુક્ત^૧ જનોએ પોતાના સિદ્ધાન્તમાં પોતે રચેલા અથોમાં અધા
સ્લોકથી સંક્ષેપમાં પ્રકાશ કર્યો છે. ॥૩॥ (તે અભિયુક્ત જનોએ કહેલું વાક્ય કહી બતાવે છે-)
કરોડો કરોડ અથોથી જે કહેલું છે, તે અર્ધા સ્લોકથી કહીએ છીએ-“બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિ-
થ્યા જીવો બ્રહ્મૈવ કેવલમ્” એક બ્રહ્મજ સત્ય છે, જગત્ મિથ્યા છે અને જીવ દેવળ-
પોતે બ્રહ્મજ છે. ॥૪॥ જેને તુલ્ય અને જેનાથી શ્રેષ્ઠ બીજું કોઈ નથી એવું-અદિતીય,
સર્વત્ર પૂર્ણ, દેવળ રસ રૂપ અને સર્વથી પર, એવા તે બ્રહ્મને વિષે, દોરડીમાં બ્રાંતિથી
જણાતા મિથ્યાસર્પની માફક, આલાસ રૂપ જગતને અજ્ઞાની મનુષ્યો સત્ય રૂપે જુએ-
છે. ॥૫॥ અને તે મિથ્યા જગતમાં સત્યપણાની બુદ્ધિથી આસક્તિ થવાથી તેઓ
વારંવાર સંપ્રતિને-જન્મમૃત્યુરૂપ અંસારને પામે છે, માટે તેઓ વિદ્વાનો-ખરી વસ્તુને
જાણનારા હોવા છતાં “અહં વ્રહ્માસ્મિ” “હું બ્રહ્મ છું” એમ કેમ નથી માનતા? ॥૬॥
આ પ્રમાણે પ્રશ્નના મિપથીજ બેદવાદી એવા પોતાના ગુરૂના-આચાર્યના ગુરૂપણામાં તે
પડિતોએ કરેલા દ્વંધવૃત્તને જાણીને, તે પડિતોનું અજ્ઞાન જોતા થકા શ્રીહરિ તે વાદિ-
પડિતોના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. ॥૭॥ હે પડિતો ! તમોએ કહેલા તમારા સિદ્ધાન્તમાં
અમને થયેલા સંશય તમો ખરી રીતે નિરાકરણ કરો, કેમકે તમો વેદાન્તશાસ્ત્રને
જાણનારા છો. (એમ તમોએ પ્રથમથીજ કરેલું છે, માટે જે અમારા અંગ્યને નહિ ટાળો તો
તમો અવિદ્વાન છો એમ નક્કી કર્યો.) ॥૮॥

(હવે શ્રીહરિ માગમલ સ્લોકથી તેમંશય કરવારૂપ પ્રશ્ન પૂછે છે-) હે વિદ્વાનો ! ‘બ્રહ્મ
સત્ય છે’ એમ જે તમોએ કહ્યું, તે કેવું-કેવા પ્રકારનું છે? એટલે કે તે સાકાર છે? કે
નિરાકાર છે? તે બ્રહ્મ સક્રિય-એટા વાળું છે? કે નિષ્ક્રિય-એટાએ રહિત છે? ॥૯॥

૧-જેમનું વાક્ય મર્ચ્યા પ્રમાણરૂપ મનાતું હોય તેવા પુરૂષો ॥૨ નવિ હોવા છતાં દેખાતું ।

૩-આભામ રૂપ જણાતા બેદા જગતમાં. ॥ ૪-એમ નથી માનતા માટે તેઓ અજ્ઞાની-
મૂર્ખ છે, એમ યુક્તિથી બેદવાદિઓને દાખલ આપે છે. ૫-તેઓ પોતે અજ્ઞાની-મૂર્ખ હોવાથીજ,
બેદવાદિગુરૂને અવિદ્વાન સંબંધી કહેવા રૂપ અજ્ઞાન ।

નિત્યં નુ વાઽસ્તિ કિમ્॥૧૦॥ જીવો વ્રણેતિ યત્પ્રોક્તં સ જીવઃ કોઽસ્તિ કીદશઃ॥ વ્રહ્મત્વં વાસ્તવં તસ્ય જાયતે વાઽન્યસાધનૈઃ॥૧૧॥ અવ્રહ્મણોઽપિ તસ્યૈતદૌપચારિકમસ્તિ વા ।
 एतत्प्रश्नोत्तरं वाच्यमथ ते शास्त्रिणोऽब्रुवन्॥१२॥ श्रुत्तर्वादत्येकमेवाद्वितीयं ब्रह्मलक्षणम् ।
 सजातीयविजातीयस्वीयभेदविचर्जितम्॥१३॥ निराकारं निष्क्रियं तदनन्तं पूर्णमक्षरम् ।
 अविश्रियं ज्ञानरूपमानन्दममृतं परम्॥१४॥ तस्मिन्स्तन्माययैवैतदाभातिसकलं जगत् ।

(આ પ્રમાણે બ્રહ્મના સ્વરૂપમાં ચાર શંકાઓ કરીને, હવે જગત્ મિથ્યા વિશે શંકા રૂપ પ્રશ્ન કરે છે-) હે પંડિતો! 'જગત્ મિથ્યા છે' એમ જે તમોએ કહ્યું તે જગત્ કંઈ પણ વસ્તુ-રૂપે છે ? કે વસ્તુતાએજ નથી ? જો છે એમ કહો તો મિથ્યાપણું ન કરે, અને જો વસ્તુજ નથી એમ કહો તો દોરડીમાં સર્પની માફક આભાસમાત્રજ જગત્ છે એમ કરે, તો તે આભાસરૂપ જગત્ નિત્ય છે ? કે અનિત્ય છે ? ॥૧૦॥

(હવે તેમણે કહેલા જીવસ્વરૂપમાં પાંચ શંકાઓ રૂપ પ્રશ્ન કરે છે-) જીવ કેવળ-પોતે પ્રજ્ઞ છે, એમ જે તમોએ કહ્યું, તે જીવ કોણ છે ? અને કેવા પ્રકારનો છે ? અને તે જીવને પ્રજ્ઞપણું તે સ્વાભાવિક છે ? કે બીજાં સમઠમાદિક સાધનોથી પ્રાપ્ત થાય છે ? ॥૧૧॥ અથવા તો વસ્તુતાએ પ્રજ્ઞાભાવથી રહિત એવાય જીવને પ્રજ્ઞાભાવની પ્રાપ્તિ ઔપચારિક-કહેવા માત્ર છે ? આ અમોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર તમારે આપવા જોઈએ. આ પ્રમાણે શ્રીહરિનાં વાક્ય સાંભળીને તે શાસ્ત્રીઓ કહેવા લાગ્યા. ॥૧૨॥

(બ્રહ્મ કેવા પ્રકારનું છે, એ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રથમ કહે છે-) હે શ્રીહરે ! સજાતીય, વિજાતીય અને સ્વીય-સ્વગત લેહથી રહિત એકજ અદ્વિતીય પ્રજ્ઞ છે, એમ શ્રુતિ પોતેજ એ પ્રજ્ઞતું લક્ષણ કહે છે. ॥ તેમાં સજાતીય પદથી પોતાને તુલ્ય બીજે આત્મા-ચેતન નથી એમ નિષેધ કરે છે. વિજાતીય પદથી પોતાથી ભિન્ન બીજ જડ વસ્તુ નથી એમ નિષેધ કરે છે. અને સ્વગત પદથી બ્રહ્મને વિષે આનંદાદિક ગુણોનો નિષેધ કરે છે-) ॥૧૩॥

(હવે બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે-) તે પ્રજ્ઞ નિરાકાર છે, નિષ્ક્રિય છે, અતંત વર્ણીત, સર્વત્ર પૂર્ણ અને સ્વભાવથી રહિત છે, વિકારે રહિત, જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદરૂપ, અમૃતરૂપ અને પર છે. ॥૧૪॥

(હવે જગત્ કોઈ વસ્તુ છે કે સર્વથા તુલ્ય છે, એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે છે-) ઉપર કહેવા પ્રમાણેના બ્રહ્મને વિષે તે પ્રજ્ઞની માયાથી-અજ્ઞાનથીજ, આ સમગ્ર જગત્ દેખાય છે-વિવર્તરૂપે '

૧-વાદિઓના મતમાં ધર્મધર્મિભાવનો અનંગીકાર હોવાથી, આનંદાદિક ગુણો તે બ્રહ્મમાં ધર્મ-ગુણસ્વરૂપે નથી, પરંતુ ધર્મિ એવા તે બ્રહ્મરૂપેજ તે ગુણો માનેલા છે, કેમકે ગુણગુણિભાવ માનવાથી અર્થતત્ત્વસિધ્ધાન્તનો લંગ થાય છે. ॥ ૨-૨જાણુ જેમ સર્પ રૂપે દેખાય છે, છંપિલી જેમ ચાંદી રૂપે દેખાય છે. અને સૂર્યના કિરણો જેમ પાણીરૂપે દેખાય છે, તેમ એજ વસ્તુ મુશસ્વરૂપે નહિ દેખાતાં બીજેરૂપે દેખાય તે અન્યથાભાસ-વિવર્ત કહેવાય છે, તેમજ-બ્રહ્મ પોતેજ પોતાની અવિદ્યા-અજ્ઞાન. તેનાથી બ્રહ્મરૂપે નહિ દેખાતાં જગત્ રૂપે દેખાય છે, મારે જગત્ બ્રહ્મનો વિવર્ત છે, અને તેથીજ જગત્ મિથ્યા છે. અને બ્રહ્મ સત્ય છે. જેમ ૨જાણુ છંપિલી અને સૂર્યના કિરણો સત્ય છે, અને તેમાં ક્રાંતિથી જણાતાં સૂર્ય, ચાંદી, અને પાણી મિથ્યા છે તેમ ॥ ॥

તદેકાત્મ્યાપરોક્ષેણ સર્ધમેતન્નિવર્તેતે॥૧૫॥ કાલત્રયેઽપિ તન્મિથ્યા ન તદ્વસ્ત્વસ્તિ
 કિઞ્ચન । કિન્ત્વનિર્વચનીયં તત્ ક્યાતિચાધોમયાન્વયાત્॥૧૬॥ અનાદ્યવિદ્યા સૈવયં
 માયેતિ પરિકીર્ત્યેતે । નાસદાસીન્નો સદાસાદિતિ સા લક્ષ્યતે શ્રુતૌ॥૧૭॥ વદ્ધેર્યથા વિ-
 સ્ફુલ્લિકા જીવાઃ સન્તિ તદ્દંશકાઃ । બ્રહ્મૈવ જીવરૂપેણ નાના ભાતિ સ્વમાયયા॥૧૮॥ આદિતો
 બ્રહ્મભૂતાસ્તે જીવભાવં તતો ગતાઃ । ભવિષ્યન્તિ પુનસ્તેઽપિ બ્રહ્મરૂપા હિ સાધનૈઃ ॥૧૯॥
 ગુરુપસન્તિ કૃત્વાઽય સાધનૈઃ શ્રવણાદિભિઃ । ગુરુપ્રસાદેન પુનઃ પ્રયાન્તિ બ્રહ્મરૂપતામ્॥૨૦॥

જણાય છે અને આત્મૈક્યની—અદ્વિતીય આત્મભાવની, અપરોક્ષતા—સાક્ષાત્કાર થવાથી
 એ સઘળું આભાસરૂપે જણાતું જગત્, નિવૃત્તિ પામે છે. ॥૧૫॥ માટે—અવિદ્યાથી કલ્પિત
 હોવાથી, તેમજ વિદ્યાથી નાશ પામતું—નિવૃત્તિ પામતું હોવાથી, એ મિથ્યા જગત્ ભૂત,
 ભવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણેય કાળમાં પરમાર્થ સત્ વસ્તુ છે જ નહિ, પરંતુ
 તેમાં ‘અચાતિ અને બાધ એ બંનેનો અન્વય—સંભાવના ઘટે છે, માટે તે અનિ-
 ર્વચનીય છે. ॥૧૬॥

‘‘ (જે અધ્યાસને કલ્પનારી અવિદ્યાનું અસ્તિત્વ માને તો બ્રહ્મને સદ્વિતીયતા કહે,
 એ અવિદ્યા પણ મિથ્યા છે, એમ કહે તો તે મિથ્યા અવિદ્યાને કલ્પનારી બીજી અવિદ્યા
 માનવી પડે, એમ અનવરણીય દોષ ન આવે તે માટે કહે છે કે—) તેજ આ અનાદિ
 અવિદ્યા, માયા એમ પણ કહેવાય છે, અને તે ‘નાસદાસીત્ નો સદાસીત્તદાનીં તમ
 આસીત્’ ‘‘તે સમયે—સૃષ્ટિના આરંભસમયમાં આ જગત્ અસત્—શશશુંગવત્
 સર્વથા તુચ્છ ન હતું, તેમ બ્રહ્મની પેઠે સત્ પણ ન હતું, પરંતુ તમ—સત્ અને
 અસત્ એ બંનેથી વિલક્ષણ અનિર્વચનીય માયાસ્વરૂપે—અવિદ્યાસ્વરૂપેજ હતું,’’ એ
 શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. ॥૧૭॥ (હવે શ્વસ્વરૂપ સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે.—)
 હે શ્રીહરે ! અગ્નિના તણુબાઓ જેમ અગ્નિનાજ અંશ ગણાય છે, પણ તેથી વિન્ન-
 તીય નથી. તેમ બ્રહ્મજ ચોતે પોતાની માયાથી—અવિદ્યાથી જીવરૂપે નાના પ્રકારે—અનેક
 પ્રકારે જણાય છે. ॥૧૮॥

(આ પ્રમાણે શ્રીહરિના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીને પોતાનો સિદ્ધાન્ત સ્પષ્ટ સમગ્રાવણ
 કહે છે.—) હે હરે ! તે જીવો પ્રથમ તો બ્રહ્મરૂપ—બ્રહ્મજ, હતા. તેજ જીવ-
 ભાવને પામેલા છે, તો પણ તેઓ સાધન કરવાથી ફરીથી પાછા બ્રહ્મરૂપ—બ્રહ્મજ થયે.

૧—અચાતિ—રજ્જુસ્વરૂપનું ‘અર્’ જ્ઞાન નહિ થવાથી તેમાં સર્પ જણાય છે તે અચાતિ કહે-
 વાય અને તે રજ્જુસ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી તેમાં મિથ્યા જણાતા સર્પની નિવૃત્તિ થાય છે તે બાધ
 કહેવાય છે. તેમ બ્રહ્મ સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી, તે બ્રહ્મસ્વરૂપમાંજ આ જગત્ દેખાય છે તે અચાતિ છે.
 અને ‘અહં દ્રશ્યાસ્મિ’ એવું બ્રહ્મસ્વરૂપનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થવાથી આ જગત્નો બાધ—નિવૃત્તિ
 થાય છે તે બાધ છે, એમ અચાતિ અને બાધ એ બંનેજ જગત્ને વિશે ઘટે છે માટે અવિદ્યાત્મ
 કે—અનિર્વચનીય કહેવાય છે, કેમકે જે જગત્ સત્—સર્વથા પરમાર્થ વસ્તુરૂપેજ હોય તો
 તેનો બાધ સંભવે નહિ, તેમજ અસત્—શશશુંગવત્ સર્વથા તુચ્છ હોય તો તેનો દેખાવારૂપ
 આભાસ સંભવે નહિ, માટે સત્ પણ નહિ, અસત્ પણ નહિ, પરંતુ સત્ અસત્થી વિલક્ષણ અનિ-
 ર્વચનીય—અનિર્વચિતસ્વરૂપ એવું અવિદ્યાસ્વરૂપ જગત્ માનેલું છે. ॥

અમ્ર પ્રમાણવાક્યાનિ શ્રુતયઃ સ્મૃતયસ્તથા । પ્રસિદ્ધા મૂરિદાઃ સન્તિ કથ્યન્તે તત્ર
કાશ્ચન ॥૨૧॥

ઇદમગ્રે સદેવાસીદેકમેવાદ્વિતીયકમ્ । इति त्रिविधमेदो हि सत्रिधायां निपि-
ध्यते ॥૨૨॥ પ્રાયઃ કારણવાક્યૈસ્તુ શાંખાન્તરગતૈરપિ । આત્મૈવાસીદેકમગ્રે इति मेदो
निपिध्यते ॥૨૩॥ ગમ્યતે ચ પ્રયજ્ઞસ્ય વ્રહ્મણોડનન્યતા સ્ફુટમ્ । इदमग्रे सदेवैकमासीदिति
निरूपणात् ॥૨૪॥ વિકારમાત્રમિથ્યાત્વાદનન્યત્વં ન દુર્ઘટમ્ । વિકારાણાં हि मिथ्यात्वं
श्रुतिः श्रावयति स्वयम् ॥૨૫॥ મૃદઃ પરઃ કશ્ચિદર્થો વિકારો ન હિ વર્તતે । किन्तु

॥૧૬॥ (તે યવાનો પ્રકાર કહે છે.-) તે જીવો પ્રથમ શુરૂની શરણુગતિ^૧ કરીને, પછી શુરૂએ
ખતાબેલાં-ઉપદેશ કરેલાં શમદમાદિક સાધનોથી અને શુરૂની પ્રસન્નતાથી પ્રક્ષરૂપતાને
પામી જાય છે. ॥૨૦॥ આ અગ્રે કહેલા સિદ્ધાન્તમાં પ્રમાણ રૂપ એવી ધણીક
પ્રસિદ્ધ શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓ છે, તેમાંથી કેટલીક કહીએ છીએ. ॥૨૧॥

(તેમાં પ્રથમ સૃષ્ટિના કારણરૂપ-અક્ષને પ્રતિપાદન કરનારી કારણશ્રુતિને અર્થરૂપે અનુવાદ
કરેછે-) આ વિવિધરૂપે જણાતું જગત્, અગ્રે-સૃષ્ટિના પહેલાં-આરંભકશામાં, સદેવ-
સત્-રૂપજ હતું, એટલે કે-આ નામરૂપના લેદથી લિન્ન લિન્ન જણાતું કંઈ પણ તે
વખતે ન હતું, અને તે સત્-પ્રક્ષ, એકજ અદ્વિતીય-સત્-તીય, વિજ્ઞતીય અને સ્વગ-
ત, એ ત્રણેય લેદથી રહિત કેવળ સત્તામાત્રસ્વરૂપ હતું, આ પ્રમાણે સદ્વિધામાં ત્રિવિધ-
લેદનો નિષેધ કરે છે. ॥૨૨॥ અને ઘણું કરીને કારણવાક્યો છે તે સઘળાં પ્રક્ષસ્વરૂપમાં
ત્રિવિધલેદનો નિષેધપૂર્વકજ પ્રવર્તેછે તે કહે છે-ઘણું કરીને બીજી શાખાઓમાં
રહેલાં કારણવાક્યોએ તો-અગ્રે-સૃષ્ટિપહેલાં આત્માજ એક-અદ્વિતીય હતો, એમ
લેદનો નિષેધજ કરાય છે-કરેલો છે. ॥૨૩॥

(બંને કારણશ્રુતિ લેદનો નિષેધ કરે, પરંતુ હાજમાં જણાતો પ્રપંચલેદનો
સત્ય-અખાધિતજ છે, એમ મધ્યે સંકો કરીને ઉત્તર કહે છે-) તો અદ્વૈતસિદ્ધાન્ત કેવી રીતે
સિદ્ધ થાય. ‘આ જગત્ ન હતું, એક સત્-પ્રક્ષજ હતું’ એમ નહિ કહેતાં, આ જગત્
સદેવ-સત્-પ્રક્ષજ-પ્રક્ષરૂપજ હતું, એમ નિરૂપણ હોવાથી, કારણરૂપ પ્રક્ષ અને પ્રપંચ-
રૂપ આ જગત્ એ બેયની અનન્યતા-એકતા સ્પષ્ટપણે જણવામાં આવે છે. ॥૨૪॥

૧ આ સ્વાભિમત અર્થ મિદ્ધ કરવા માટે ‘પરીક્ષ્ય લોકાન્ કર્માચિતાન્ બ્રાહ્મણો નિવેદમાયામા-
સ્યકુલઃ કૃતેન ॥ સદ્વિદ્યાનાયૈ સ શુદ્ધિવામિગચ્છેત્સમિત્વાણિઃ શ્રોત્રિયં બ્રહ્મનિષ્ઠમ્ ॥૧॥ તસ્મે સ વિદ્વાન્-
વસત્રાય સમ્યવપ્રશન્તચિત્તાય ક્ષયામ્વિતાય ॥ યેનાક્ષરં પુરુષં વેદ સત્યં પ્રોવાચ તાં તત્ત્વતો બ્રહ્મવિદ્યામ્ ॥
॥૨॥ આ બે મંત્રોને પ્રમાણ તરીકે અદ્વૈતવાદિઓ માને છે, પરંતુ—“યેનાક્ષરં પુરુષં વેદ સત્યમ્”
એ વાક્યજ સત્યસ્વરૂપ-અક્ષરરૂપ પરમાત્માની ઉપાસના બતાવે છે, અને તેને માટે “પ્રોવાચ તાં
તત્ત્વતો બ્રહ્મવિદ્યામ્” એમ અક્ષરવિદ્યાનો ઉપદેશ કરવાનું કહે છે, તો પછી નિર્મુખ્યક્ષની સાથે
એકલાવાપત્તિરૂપ અર્થનો ગંધ પણ આ બે મંત્રમાં ક્યાં છે ? માત્ર આ મંત્રમાં તો અક્ષરસ્વરૂપને
જણનાર મુમુક્ષુ, સંસારથી કેટલાંઈને તે અક્ષરનું જ્ઞાન મેળવવા માટે શુરૂને સરણે જાય, અને શુરૂ
તેને અક્ષરરૂપ-પરમાત્માને જણવાની અક્ષરવિદ્યાનો ઉપદેશ કરે, એટલુજ કહેલું છે માટે આ બે
મંત્રો અબોદવાદિઓને અનરૂજ નથી ॥

યાચારમ્ભળં તન્નામૈવ હિ નયં નયમ્ ॥૨૬॥ સન્માત્રપરમાર્થત્વં મૃત્પિષ્ઠાદિનિર્દર્શનઃ ।
ઘટયન્તી શ્રુતિઃ પ્રાદ્ય સર્વસ્ય ચ તદાત્મતામ્ ॥૨૭॥ પેતદાત્મ્યમિદં સર્વં સત્ત્વં તત્ત્વમસીતિ
ચ । સદ્વિષયા આધિતેત્થં સર્વસ્યાપિ સદાત્મતા ॥૨૮॥ જીવબ્રહ્મભિદાવાદ પતેન્નય
નિરાકૃતઃ । ઉપાસકયચચ્છેદં શ્રૂયતે શ્રુતિમૂર્ધસુ ॥૨૯॥ દેવતેઽહં ત્વમેવાસિ ત્વમસ્મિ
છદ્દમેવ હિ । યો વેદાઽન્યોઽહમન્યોઽસાધિત્યપૂર્ણો ન વેદ સઃ ॥૩૦॥ આત્મનાઽત્તેન
જીવેનાનુપ્રવિદ્યેતિ ચ શ્રુતેઃ । બ્રહ્મણોઽનન્યતા જીવે સ્પષ્ટમેવ પ્રતીયતે ॥૩૧॥ इदं सर्वं
यदात्माऽयमित्यात्मिक्यं निगद्यते । ब्रह्मायमात्मेत्येतैन ब्रह्मैवात्मेति वोच्यते ॥૩૨॥
સર્વં ચૈ ચલ્લિદં બ્રહ્મ સર્વં પુરુષ પચ હિ । ઇત્યાચક્ષેતવાક્યાનિ શ્રૂયન્તે શતશઃ શ્રુતા ॥૩૩॥

(સત્-બ્રહ્મ ને કારણરૂપ છે, તે અવિકારી અને અનન્દ છે, અને કાર્યજનક પ્રપંચ તો
વિકારરૂપ અને ન્દ છે, તો એ બેની એકતા કેમ થશે? એ સંકાના પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે-)
કાર્યરૂપ પ્રપંચ ને પરમાર્થ-સત્ય, હોય તો કારણબ્રહ્મથી જુદો હોવાથી અદ્વૈતનો ભંગ
થાય, પરંતુ કાર્યરૂપ વિકારમાત્રનું મિથ્યાપણું હોવાથી, કારણ બ્રહ્મથી કાર્યનું અનન્ય-
પણું-એકપણું, અસંભવિત નથી. અને વિકારોનું મિથ્યાપણું તો શ્રુતિજ પોતે કહે છે.-
મૃત્તિકાના વિકારરૂપ ઘટશરાવાદિક જેમ મૃત્તિકાથી જુદા પદાર્થરૂપે નથી, પરંતુ વાલી-
થી બાલવામાં આવતાં ઘટ, શરાવ, વિગેરે નવાં નવાં નામજ માત્ર જુદાં જુદાં હોય છે.
અને વસ્તુતાએ મૃત્તિકાજ એક સત્ય વસ્તુ છે. ॥૨૫-૨૬॥ એમ મૃત્પિંડ વિગેરેનાં દ્રશ્ય
ન્તોથી સન્માત્રવસ્તુનું પરમાર્થપણું પ્રતિપાદન કરતી શ્રુતિજ પોતે સર્વવિકારરૂપ
પ્રપંચનું જગત્તું સદાત્મકપણું સદેકરૂપતાજ કહે છે. ॥૨૭॥ આ પ્રમાણે સદ્વિદ્યાથી,
'આ સઘળું જગત્ એ રૂપજ-બ્રહ્મરૂપજ છે, માટે તે બ્રહ્મ સત્ય છે.
અને હે સ્વેતકેતો ! તું પણ તે-બ્રહ્મજ છું, એમ સર્વની સદાત્મતા-સદ્ગુણતાજ
સિદ્ધ કરેલી છે. (માટે અદ્વૈતજ શ્રુતિમાર્ગને અનુગ્રહ સિધ્ધાન્તરૂપ છે) ॥૨૮॥ આ ઉપસં-
હારમાં રહેલા 'તત્ત્વમસિ' વાક્યથીજ જીવબ્રહ્મનો ભેદવાદ નિરસ્ત થઈ જાય છે.
અને શ્રુતિશિશીલાગ્રમાં-વેદાન્તવિલાગ્રમાં, ઉપાસકોનું વચન આ પ્રમાણે સાંભળવામાં
આવે છે.- 'હે ઉપાસ્ય દેવતા ! હું તમેજ છો. અને તમે હુંજ છું, ' તેમજ 'જે
ઉપાસક એમ જાણે છે કે-ઉપાસ્ય દેવતા જુદા છે, અને હું જુદો છું, તો તે-ઉપાસક,
કંઈ પણ જાણતોજ નથી અને તે અપૂર્ણજ-અતિ અદ્ભુત છે. ' ॥૨૯-૩૦॥
(અને વળી નામરૂપઆકરણ્યશ્રુતિથી પણ જીવ અને બ્રહ્મનો અભેદ સિદ્ધ થાય છે-) 'આત્મના'
મારાજ સ્વરૂપભૂત આ જીવરૂપે, પ્રવેશ કરીને હું નામરૂપ કરું, એ શ્રુતિથી પણ
જીવસ્વરૂપને વિષે બ્રહ્મની અનન્યતા-એકતા, સ્પષ્ટપણે જણાય છે-સિદ્ધ થાય છે.
॥૩૧॥ તેમજ 'આ જગત્ ને કંઈ છે, તે આ આત્માજ છે, ' એમ
આત્માની એકતા કહેવામાં આવે છે, 'આ આત્મા-જીવાત્મા, બ્રહ્મ છે ' એ વાક્યથી
આત્મા બ્રહ્મજ એમ સમજાય છે. 'આ દેખાતું જડચેતનરૂપ સઘળું જગત્, ખરેજ
-નિષ્કેજ બ્રહ્મ છે ' 'આ જાણું જગત્, પુરુષજ-બ્રહ્મજ, છે ' આ વિગેરે પણ સોએસો
શ્રુતિવાક્યો અદ્વૈતમતનેજ પ્રતિપાદન કરનારાં સાંભળવામાં આવે છે. ॥૩૨-૩૩॥

॥૩૩॥ મૃત્યોઃ સ મૃત્યુમાપ્નોતિ ચોઽસ્મિન્નનિવ પદ્યતિ । નાત્ર કિન્નન નાનાઽસ્તીત્યપિ મેદો નિપિચ્યતે ॥૩૪॥ શ્રુયતે ચાત્મનાનાત્વપ્રતિવેષપરા શ્રુતિઃ । યસ્તુ સર્વાણિ ભૂતાનિ સ્વાત્મન્યેવાનુપદ્યતિ ॥૩૫॥ સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં ન તતો વિનુગુપ્સતે । યસ્મિન્ સર્વાણિ ભૂતાનિ સ્વાત્મવાભૂદિજ્ઞાનતઃ ॥૩૬॥ તત્ર કો મોહઃ કઃ શોકઃ ક્વક્ત્વમનુપદ્યતઃ । એવા-દિશ્રુતિવચોદ્દાઈમદંત એવ તુ ॥૩૭॥ અદૃશ્યં યત્તદગ્રાહ્યં ગોત્રવર્ણાદિવર્જિતમ્ । ન સ્થૂલં નાણુ ન હ્રસ્વં ન દીર્ઘં નાપિ લોહિતમ્ ॥૩૮॥ નિષ્કલં નિષ્ક્રિયં શાન્તં નિરવયં નિરજનમ્ । નિર્ગુણં તદ્વિરાકારં પરમ્પ્રજ્ઞ નિરિન્દ્રિયમ્ ॥૩૯॥ ઇત્યાદ્યાઃ શ્રુતયઃ પ્રાદુર્ભ-

(આ પ્રમાણે આત્મૈક્યને કહેનારાં વાક્યો કહીને, હવે બેદનિવેષક વાક્યો કહે છે-)

આ જગતમાં જગજીવલેદથી જુદી જુદી નાના—અનેક પ્રકારે જણાતી વસ્તુ બ્રહ્મથી પૃથક્ છેજ નહિ, તોપણ બે અજ્ઞાનથી કોઈ નાના જેવું—લિન્ન લિન્ન, જુએ છે તો તે બેનારો મૃત્યુની પરંપરાને—સંસારનેજ પામે છે. આ પ્રપંચમાં—સંસારમાં, કંઈ પણ નાના—લિન્ન, વસ્તુ છેજ નહિ, એમ પણ લેદનો નિવેષ શ્રુતિજ કહે છે. ॥૩૪॥ (વળી આત્મબેદભાવનો વિશેષખણે પ્રતિવેષ કરતા સત્તા કહે છે-) આત્મામાં નાનાત્વને—અનેક પ્રકારતાને, નિવેષ કરનારી શ્રુતિ સાંભળવામાં આવે છે—જે ગુમુક્ષુ સર્વભૂતોને સ્વાત્મા માંજ—સ્વસ્વરૂપમાંજ જુએ છે, (અર્થાત્ હું જ આ સઘળા રૂપે રહેલો છું એમ જુએ છે) તેમ જ સ્થાવરજંગમાન્મદ સર્વભૂતોમાં આ-આપણે અનુપ્રવેશ કરેલા સ્વાત્માને જ જુએ છે, એવો એ આત્મદર્શી ક્યારેય કોઈ તરફ ઘૂણા—તિરસ્કારદષ્ટિ, નથી કરતો, કેમકે જે જ્ઞાનદશામાં તત્ત્વદર્શિયુરૂપને આ સર્વભૂતો આત્મા રૂપેજ થઈ જાય છે—જણાય છે, અર્થાત્ આત્માથી પૃથક્ કંઈ પણ તેને રહેતું નથી, તે સમયમાં—એકાત્માના અનુભવને પામેલા તે પુરૂષને મોહ અને શોક કેવો? (આત્મૈક્યદશામાં પૃથક્ વસ્તુ નહિ રહેવાથી પ્રિય-અપ્રિયનો વિભાગ નથી રહેતો માટે શોકમોહનો પ્રસંગજ સંભવે નહિ એ બાવાર્થ છે) આ વિગેરે ક્ષુતિવચનોનું હોઈ—તાત્પર્ય અદ્વૈતમતમાંજ ઘટે છે, માટે અમારો સિદ્ધાન્ત ચુકત છે એ આશય છે. ॥૩૫-૩૭॥

(આ પ્રમાણે સજાતીય અને વિજાતીય બેદનો નિવેષ કરવાપૂર્વક આત્મૈક્યને અવબોધન કરનારી શ્રુતિઓ કહી બતાવી, હવે સ્વગતબેદને નિવેષ કરનારી શ્રુતિઓનો અર્થાનુવાદ કરે છે.-)

જે બ્રહ્મ અદૃશ્ય અને અગ્રાહ્ય છે. અને ગોત્રવર્ણાદિકથી રહિત છે. અણુત્વ, હ્રસ્વત્વ, દીર્ઘત્વ, કે લોહિતવર્ણ, એ આદિકલાવેથી—ધર્મોથી પણ રહિત છે. એટલે કે—અદૃશ્યત્વાદિક ધર્મોથી અતીત છે, વળી તે પરંબ્રહ્મ કળાથી અને ક્રિયાથી રહિત છે, માટેજ તે શાન્ત છે—તેમાં કોઈ પ્રકારનું ઉત્થાન નથી, તે બ્રહ્મ નિર્દોષ છે. અને અજનની—આવરણથી રહિત છે, તેમજ કોઈ શુણ, આકાર, કે ઇન્દ્રિયો પણ તે બ્રહ્મને નથી,

(બાવાર્થ એટલોજ છે કે—જગતમાં અમુકપ્રકારના આકારથી કે દૃશ્યત્વાદિક-અમુકધર્મોથીજ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ બ્રહ્મ પોતે કોઈ આકાર, કે ધર્મ-રૂપ વિશેષથી જ્ઞાનગોચર નાહ થતું હોવાથી તે નિર્વિશેષ છે, માટે એ બ્રહ્મ સ્વગતબેદથી રહિત છે.) ॥૩૮-૩૯॥

જ્ઞાનો નિર્વિશેષતામ્ । સત્યજ્ઞાનાનન્તરૂપં બ્રહ્મ ધ્રાવયતિ શ્રુતિઃ ॥૪૦॥ કિંચ વિજ્ઞાન-
માનન્દં બ્રહ્મેતિ શ્રૂયતે ક્વચિત્ । एतेन ब्रह्मणि ज्ञातृभेद्यभावो निराकृतः ॥૪૧॥

વિષ્ણુપુરાણવચનાનિ—

મત્યસ્તમિતમેદં યત્સત્તામાત્રમગોચરમ્ । વચસામાત્મસંવેદ્યં તજ્ઞાનં બ્રહ્મસં-
ક્ષિતમ્ ॥૪૨॥ જ્ઞાનસ્વરૂપમત્યન્તં નિર્મલં પરમાર્થતઃ । તત્ત્વેવાર્થસ્વરૂપેણ ધ્રાન્તિર્દર્શનતઃ
સ્થિતમ્ ॥૪૩॥ જ્ઞાનસ્વરૂપમસ્થિલં જગદેતદયુદ્ધયઃ । અર્થસ્વરૂપં પદ્યન્તો ધ્યામ્યન્તે મોહ-
સમ્પ્લવે ॥૪૪॥ એ જ્ઞાનવિદઃ શુદ્ધચેતસસ્તેઽસ્થિલં જગત્ । જ્ઞાનાત્મકં પ્રપદ્યન્તિ
ત્વદ્દૂપં પરમેશ્વર । । વિજ્ઞાનં પરમાર્થો હિ ઈતિનોઽતશ્ચદર્શિનઃ ॥૪૫॥

આ વિગેરે શ્રુતિઓ પ્રદક્ષની નિર્વિશેષતા પ્રતિપાદન કરે છે,
(મધ્યે શંકા કરે છે—જો બ્રહ્મ નિર્વિશેષ હોય તો તેનું નિરૂપણ ન થઈ શકે, કેમ કે—બ્રહ્મ સર્વગ
છે, વેદાન્તવેદ છે, એમ કહેવામાં જ બ્રહ્મમાં જાતુજેવલાવ સિદ્ધ થતો હોવાથી તે સર્વગત્વાદિક
વિગેષોના નિરેષણ કરી શકાય તેમ નથી, માટે સવિશેષ જ છે, તેના સમાધાનમાં કહે છે—)

જગત્તત્ત્વમાદિક લક્ષણોથી ઉપલક્ષિત થતા બ્રહ્મસ્વરૂપની શોધકશ્રુતિ—‘સત્ય
જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ’ બ્રહ્મ અનૃત, જડ કે પરિચિન્ન નથી એમ નિરેષણ બુદ્ધિ બોધ કરતી હોવા
થી નિરેષણેષરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપના નિરૂપણ સાથે જ તેની નિર્વિશેષતા સ્પષ્ટ સંભળાવે છે.
બળી ‘વિજ્ઞાનમાનન્દં બ્રહ્મ’ બ્રહ્મ વિજ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદમાત્ર સ્વરૂપ, છે એમ આ શ્રુતિમાં
સંભળવામાં આવે છે—અર્થાત્ વિજ્ઞાન અને આનંદ, એ વિગેરે ધર્મોએ યુક્ત ધર્મિત્વરૂપે
નથી. માટે આમ કહેવાથી બ્રહ્મસ્વરૂપમાં જાતુજેવલાવનો નિરેષણ કરાય છે. ॥૪૦—૪૧॥

(આવી રીતે સ્વાભિમત અર્થમાં પ્રમાણભૂત શ્રુતિવચનો કહીને, હવે સ્મૃતિવચનો કહે છે—
તેમાં પ્રથમ વિષ્ણુપુરાણનાં વચનો કહે છે.—) સબ્બવીચારિક સકળલોકો જેમાં લય પામી જાય
છે, જે સત્તામાત્ર સ્વરૂપ અને વાણીને અગોચર-અપ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ છે, (વાણી-શબ્દ, જાતિ, ગુણ,
કે ક્રિયા દ્વારા જ દરેક વસ્તુનો બોધ કરે છે, બ્રહ્મમાં કાષ્ઠ પશુગુણ કે ક્રિયા વિગેરે નહિ હોવાથી વાણીને
અગોચર-પરોક્ષ રહે છે. એ ભાવાર્થ છે. તો તે બ્રહ્મ શબ્દપ્રમાણથી અગમ્ય હોવાથી શરાયુંગવત્
સર્વથા તુચ્છ જ છે એમ કેમ ન કહેવાય? તો તેના સમાધાનમાં કહે છે.)—તે બ્રહ્મ આત્મસંવેદ-સ્વ-
યં પ્રકાશકરણ હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ એવું બ્રહ્મનામથી જોળણવામાં આવે છે. ॥૪૨॥ જ્ઞાન
માત્રસ્વરૂપ અને કર્તૃત્વાદિક ધર્મોથી રહિત હોવાથી સ્વતઃ—સ્વરૂપથી જ નિર્મળ, એવું એક
બ્રહ્મ જ પરમાર્થવસ્તુ છે, તે જ બ્રહ્મ અનાદિ અવિદ્યાભૂજક ધ્રાન્તિજળથી જ આકાશાદિક
પદાર્થોરૂપે દેખાય છે, (જેમ રત્નજ્વરૂપના અજાનથી જ તે રત્નજ્વર પોતે ગર્ભરૂપે લાસે છે,
તેમ બ્રહ્મસ્વરૂપના અજાનથી જ તે બ્રહ્મ અનેક પદાર્થસ્વરૂપે દેખાય છે, એ ભાવાર્થ છે.) ॥૪૩॥

આ સમગ્ર જગત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મમાં કલ્પિત હોવાથી બ્રહ્મસ્વરૂપ જ છે, તેને
અબુદ્ધ-અવિવેકી માણસો, રત્નજ્વરને સર્પરૂપે જ જેમ, એમ અસત્પદાર્થરૂપે જોતા થકા
(આ માફ લોગ્ય છે અને હું એનો લોકતા છું) એવા મોહથી ભરેલા આ સંસાર
માં ભમે છે—વારંવાર જન્મમૃત્યુને પામે છે. ॥૪૪॥ અને હે પરમેશ્વર ! લેહવાસના જેમને
ટળી ગય છે એવા શુદ્ધચિત્તવાળા અને જ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મને યથાર્થ જાણનારા, એવા

આત્મૈવ તદિદં વિશ્વં સૃજ્યતે સૃજતિ પ્રભુઃ ॥ અર્થે હાવિધમાનેઽપિ સંસૃતિર્ન નિવર્તતે ॥ ધ્યાયતો વિપયાન્પુંસઃ સ્વપ્નેઽનર્થાગમો યથા ॥૪૬॥ અમુલમેતદ્વદુરુપરૂપિતં મનોવચઃપ્રાણશરીરકર્મ । યથા હિરણ્યં સુકૃતં પુરસ્તાત્પશ્ચાચ સર્વસ્ય હિરણ્મયસ્ય । તત્તેવ મધ્યે વ્યવહાર્યમાણં નાનાપદેશૌરહમસ્ય તદ્વત્ ॥ ૪૭ ॥ ન ચત્પુરસ્તાદુત યન્ન પશ્યાન્મધ્યે ચ તત્તદ્વચપદેશમાત્રમ્ । મૂતં પ્રસિદ્ધં ચ પરેણ યદ્યત્તદેવ તત્સ્યાદિતિ મે મનીષા ॥૪૮॥ અવિચમાનોઽપ્યવમાસતે યો વૈકારિકો રાજસસર્ગ પપઃ । બ્રહ્મ સ્વય-

ને જ્ઞાનીજનો છે તે તો સમગ્ર જગતને જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા તમારા રૂપેજ બુદ્ધિ છે, પરંતુ જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા તમારાથી પૃથક્ કંઈ પણ જોતા નથી; માટે જિજ્ઞાસુસ્વરૂપ એવું પ્રજ્ઞાન પરમાર્થ-સત્યસ્વરૂપ છે, અને આ જગત તેથી-પ્રજ્ઞાથી લિન્ન છે-એમ લેહલેપિથી જોનારા તો મિથ્યાદષ્ટિવાળા બ્રાન્તિ પામેલા છે. ॥૪૫॥

(હવે શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણનાં વચનો કહે છે.-) આત્માથી લિન્ન કંઈ વસ્તુજ નથી, જે આ વિશ્વ સજવામાં આવે છે તે પણ આત્માજ છે, અને જે સજનારા પરમેશ્વર છે તે પણ આત્માજ છે, (આત્મારૂપ અધિષ્ઠાનમાં આ બધું જગત અનાદિ અવિદ્યાથી કલ્પિત છે, માટે આત્માથી પૃથક્ કંઈ વસ્તુ છેજ નહિ એ ભાવાર્થ છે)

(જો જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપ પ્રજ્ઞા સિવાય બીજું તત્ત્વજ ન હોય તો આ અર્થમુળક સંસૃતિકેમ થાય છે? એ શંકાતા સમાધાનમાં કહે છે-)

રૂપાદિક વિષયોનું વારંવાર ધ્યાન કરનાર પુરૂષને સ્વપ્નમાં તે રૂપાદિકપદાર્થોનું વિદ્યમાનપણું નહિ હોવા છતાં પણ જેમ સ્વાપ્નિક કલેશ વિગેરે અનર્થાગમ થાય છે, તેજ પ્રમાણે પ્રજ્ઞા સિવાય બીજી વસ્તુ, અર્થરૂપે નહિ હોવા છતાં પણ આભાસરૂપ જણાતા કલ્પિતપદાર્થોની, બ્રાન્તિબળથી અનિવૃત્તિને લીધે સંસૃતિ નિવૃત્ત નથી થતી. ॥૪૬॥

જે આ-મન, વાણી, પ્રાણ, શરીર અને શરીરથી થતાં કર્મ, વિગેરેરૂપે બહુ-રૂપથી વિભાગવાળું જણાતું આ જગત અમૂળ-મૂળ સિવાયનું છે, (અવિદ્યામુળક હોવાથી પરમાર્થમુળક નથી) જેમ સુવર્ણને સારી રીતે ઘાટ થડ્યા પછી કડાં, સુકુટ વિગેરે આકારો જોવામાં આવે છે, પરંતુ તે ખરી રીતે વિચારતાં જેમ આગળ પાછળની અવસ્થામાં બધી રીતે સુવર્ણજ સત્યવસ્તુ છે, અને મધ્યે જણાતા-અનેક પ્રકારે વ્યવહાર થતા આકારો જેમ મિથ્યા છે, તેજ પ્રમાણે આ દેખાતા પ્રપંચની આદિ અને અંત અવસ્થામાં હુંજ એક પરમાર્થવસ્તુ હોવાથી મારામાં આભાસ-થતું જગત મિથ્યા છે; અને હું-પ્રજ્ઞાજ એક સત્ય છું. ॥૪૭॥

જે કડાં સુકુટ વિગેરે, સુવર્ણની પ્રથમ અવસ્થામાં તેમજ પછીની અવસ્થામાં હોતાં નથી. પરંતુ મધ્યમાવસ્થામાં ખરી વસ્તુ સુવર્ણજ પોતે તે તે-કડાં, સુકુટ, વિગેરે નામોથી માત્ર વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે આ દેખાતો સઘળો પ્રપંચ-જગત સૃષ્ટિથી પહેલાં તેમજ પ્રલય પછીની અવસ્થામાં નહિ હોવા છતાં, મધ્યમ અવસ્થામાં પરમાર્થભૂત તે પ્રજ્ઞાની ચત્તાને લીધે તેનાથી પ્રકાશ થતો હોવાથી તે પ્રજ્ઞા રૂપજ છે, પરંતુ તેનાથી પૃથક્ નથી. જેમ મારો મૂક્ષમતિથી નિર્ણય કરેલો છે.

હ્યોતિસ્તો વિમાતિ બ્રહ્મેન્દ્રિયાર્થાત્મવિકારચિત્રમ્ ॥૪૯॥ એવ સ્વયંહ્યોતિસ્તોઽપ-
મેયો મહાનુભૂતિઃ સકલાનુભૂતિઃ । ઇકોઽદ્વિતીયો ધવસાં વિરામે યેનોપિતા વાગસ-
ધશ્ચરન્તિ ॥૧૦॥ સ ધૈ ન દેવાસુરમર્ત્યતિર્યક્ ન સ્ત્રી ન વૃષ્ણે ન પુમાન્ન જન્તુઃ ।
નાયં ગુણઃ કર્મ ન સન્ન ચાસન્નિપેધધ્રેયો જયતાદ્રશેષઃ ॥૧૧॥ નાન્યસ્વદસ્તિ ભગવન્નપિ
તન્ન શુદ્ધં માયાગુણવ્યતિકરાદ્યદુષ્ટાવિમાસિ । તસ્માદિદં જગદ્રશેષમસત્સ્વરૂપં સ્વપ્ના-

(કહાં, મુકુટ, વિગેરે સુવર્ણની આદિઅંત અવસ્થામાં નહિ રહેવાથી કેવળ સુવર્ણ પોતે પોતાની
મત્તાથી તે તે રૂપે દેખાય છે, માટે મધ્યે દેખાતા વિકારો જેમ ખોટા છે; અને એક સુવર્ણ સત્ય
છે, તેમ સૃષ્ટિની આદિ અંત અવસ્થામાં પ્રપંચ નહિ હોવા છતાં, મધ્યે સત્તામાત્રસ્વરૂપ
બ્રહ્મ પોતે તે તે પ્રપંચરૂપે દેખાય છે. માટે મધ્યે જણાતો પ્રપંચ મિથ્યા છે અને તે પ્રપંચનું
અધિષ્ઠાન મત્તામાત્રસ્વરૂપ બ્રહ્મ તે સત્ય છે એ બાવાર્થ છે.) ॥૪૮॥

રજેશુભાંથી ઉત્પન્ન થયેલો આ વિકારરૂપ સર્ગ, અવિદ્યમાન—વર્ત-
માન અવસ્થામાં નહિ હોવા છતાં પણ અવિદ્યાને લીધે પ્રતીયમાન થાય છે, (જે
પ્રપંચ રૂપ સર્ગ ન હોય તો તે કયા અધિષ્ઠાનમાં દેખાય હો? અને કેમ દેખાય હો? એમ મધ્યે શંકા
કરીને કહે છે—) સ્વયંપ્રકાશૈકરસરૂપ બ્રહ્મ પોતે પોતાની અવિદ્યાથી પરિકલ્પિત એવાં
ઇન્દ્રિયો વિષય અને મનવિગેરે વિકારોથી વિવિધ પ્રકારે વિચિત્રરૂપે જણાય છે. ॥૪૯॥
આ પરમાત્મા સ્વયંપ્રકાશૈકરસ, અજ-અજન્મા નિત્ય, માટેજ અપ્રમેય-ખીન કોઈ
પ્રમાણોથી અગમ્યસ્વરૂપ, મહાનુભૂતિ-કેવળ અનુભવ સ્વરૂપ, સકલાનુભૂતિ-દેશકાળ
વિગેરેથી અપરિચિન્ન અનુભૂતિસ્વરૂપ, એક-સજાતીયલેહરહિત, અદ્વિતીય-વિભતીય
લેહશૂન્ય, આ પ્રમાણે વાણીને અગોચર એવા જે પરમાત્માએ અધિષ્ઠિત એવાં વાક
આદિક ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણ વિગેરે પોતપોતાની ક્રિયામાં ગતિ કરે છે-વર્તે છે. ॥૫૦॥
તે આત્મા-પરમાત્મા, દેવ, અસુર, મર્ત્ય અને પશુ, તેમજ સ્ત્રી, નપુંસક, પુરૂષ, કે
કોઈ પ્રાણી, તેમજ શુભ અને શુભનું કાર્ય-કર્મ, તેમજ-સત-કારણરૂપ સૂક્ષ્મવસ્તુ
અને અસત-કાર્યરૂપ સ્થૂળવસ્તુ, એ વિગેરેમાંના કોઈરૂપે નથી, એમ અશેષ-સર્વ-
વિશેષથી વિદુર-રહિત છે. (જે એમ હોય તો તે બ્રહ્મનું નિરૂપણ કેમ થઈ શકે? એમ શંકા
કરીને કહે છે—) ‘ નેતિ નેતિ ’ એમ સર્વવિશેષનો-વસ્તુલેહનો નિપેધ કરતાં બાકી જે
સ્વરૂપ છે, તે નિપેધસ્વરૂપ-પરમાત્મા જ્યકારી વર્તે છે. (અર્થાત્-એ પરમાત્માના સ્વરૂપનો
‘ નેતિ નેતિ ’ એમ નિપેધમુખેજ બોધ થાય છે, પરંતુ ‘ એ આવાજ છે ’ એમ વિધિમુખે
બોધ થતો નથી એ બાવાર્થ છે.) ॥૫૧॥

હે ભગવન! તમારા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ પરમાર્થ-સત્યતત્ત્વરૂપ છે જ
નહિ, જે કે આ પ્રપંચ જણાય છે ખરો, તો પણ તે શુદ્ધ-સાચો નથી, કેવળ આભાસ-
માત્ર-જણવારૂપ છે, કેમકે ખરી રીતે તમેજ તમારી માયાના શુભવિસ્તારથી-રજ્જુ જેમ

૧ ‘ આદાવન્તે ચ યન્નાસ્તિ તન્નાસ્તીત્યુચ્યતે શ્રુષ્વે ’ આદિ અને અંગમાં જે નથી હોતું, તે
નથી એમજ કાલો માણસો કહે છે, માટે પ્રપંચરૂપ સર્ગ આદિઅંતમાં નથી તો તે નથી એમ
મિથ્યાજ્ઞ માનવામાં આવે છે, એ તાત્પર્ય છે ॥

મમસ્તધિપણં પુરુદુઃખદુઃસમ્ । ત્વય્યેવ નિત્યસુખબોધતનાવનન્તે માયાત ઉદયદપિ-
યત્સદિવાચમાતિ ॥૧૨॥ ક્ષેત્રજ્ઞં ચાપિ માં વિદ્ધિ સર્વક્ષેત્રેષુ મારત । બ્રહ્મજીવાત્મનેરૈપ્ય-
મન્નાપિ સ્ફુટમીયતે ॥૧૩॥ एवं ब्रह्मस्वरूपादिप्रज्ञानामुक्तमुत्तरम् । अत्र चेत्संशयो-
ग्रहीत्युक्तस्तान् हरिरब्रवीत् ॥१४॥ युष्माभिरેકમેવેતિ શ્રુતેરર્થો નિરૂપિતઃ । સજાતી-
યાદિભિર્મેદૈર્હાને બ્રહ્મેતિ તત્ત્વતઃ ॥૧૫॥ निर्विशेषस्य तस्यास्य कथं सर्गादिहेतुता ।
निर्व्यापारं निर्विशेषं कार्यं नाधातुमर्हति ॥१६॥ सर्गादिकार्यवैचित्र्यं कथं सन्मात्रतो
भवेत् । सन्मात्रस्य हि नित्यस्य स्थितिः साधारणी सदा ॥१७॥ व्यापारमेदसापેક્ષ-

સર્વરૂપે દેખાય છે, તેમજ અનેક પ્રકારે દેખાઓ છો. માટે આ સમગ્ર જગત્ સ્વામિનંક પદા-
શોની યેઠે વ્યસત્ અને અનેક દુઃખપરંપરાથી ભરેલું છે અને અજ્ઞાનથીજ વિસ્તાર પામેલું
છે, તે આ જગત્ નિત્ય-અખંડ, આનંદસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ અને અનન્ત, એવા તમારામાં
વર્તાતું-રહેલું, હોવાથી, માયાથી ઉદય પામેલું છે તેથી મિથ્યા હોવા છતાં પણ સત્ય
હોય ને શું? એમ જણાય છે. (માયાથી-અવિદ્યાથી થયેલું આ જગત્ મિથ્યા છે, તો પણ
બ્રહ્મની સત્તાથી સત્ય જેવું જણાય છે. એ તાત્પર્ય છે.) ॥૫૨॥

(હવે ભગવદ્ગીતાનું વચન કહે છે-) હે ભારત ! સર્વક્ષેત્રોમાં-શરીરોમાં રહેલો
ક્ષેત્રજ્ઞ-જીવાત્મા તે પણ હું જ છું એમ જાણ, આ ભગવદ્ગીતામાં કહેલા ભગવદ્-
વાક્યમાં પણ બ્રહ્મ અને જીવાત્માનું એક્ય સ્પષ્ટપણે જણાય છે. ॥૫૩॥

(પડિતો કહે છે-) હે હરે ! આ પ્રમાણે બ્રહ્મસ્વરૂપસંબંધી વિગેરે પ્રશ્નોના
ઉત્તરો કહ્યા, હવે એમાં જે સંશય હોય તો બોલો ? આ પ્રમાણે કહેલા શ્રીહરિ
તે પડિતો પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. ॥૫૪॥ હે પડિતો ! તમારે ' एकमेवाद्वितीयम् ' એ
વિગેરે શ્રુતિઓનો અર્થ-સમ્બંધીયાદિક ભેદોથી રહિત, એકજ-અદ્વિતીય, નિર્વિશેષ
બ્રહ્મ પરમાર્થ તત્ત્વ છે, એમ નિરૂપણ કર્યો. ॥૫૫॥ તો નિર્વિશેષપણે માનેલા એ બ્રહ્મની
સર્ગાદિક પ્રત્યે હેતુતા-કારણતા કેવી રીતે માનેલી છે ? કેમકે-કોઈ પણ વસ્તુ વ્યાપાર-
ચોટા કર્યા સિવાય અને વિશેષ-ભેદ પામ્યા સિવાય કાર્ય કરવા અગર કાર્યરૂપે થવા
સમર્થ થતું નથી.

(જેમકે-મૂર્તિપંક વિગેરે મદર્નાદિક ક્રિયાવોગને પામ્યા સિવાય ઘટાદિક પદાર્થરૂપે યથા
શક્તો નથી, તેમજ-કુલાલ પણ ચક્રમગ્નણાદિક વ્યાપાર કર્યા સિવાય ઘડા વગેરે પદાર્થો બનાવી
શક્તો નથી, એજ પ્રમાણે બ્રહ્મ પણ વિશેષ-ભેદોએ સિવાય, તેમજ વ્યાપાર કર્યા સિવાય સૃષ્ટિ
વિગેરે કાર્ય કરવા કેમ સમર્થ થાય ? એ તાત્પર્ય છે) ॥૫૬॥

અને વળી સન્માત્ર-સકળ વિશેષ વિધુર, એકજ અદ્વિતીય, એવા બ્રહ્મ યકી
સર્ગાદિક કાર્યોનું વિચિત્રપણું કેમ થાય ? કારણ કે-સન્માત્ર નિત્ય એવા બ્રહ્મની
સ્થિતિ સદાય સાધારણ-એક સરળી છે, (તાત્પર્ય એ છે કે-નિર્વિશેષ સન્માત્ર બ્રહ્મ
સદાય એકસ્થિતિમાં હોવાથી સર્ગ-પ્રતિસર્ગ, એવાં પરસ્પરવિરૂધ્ધ વિચિત્ર અને કાર્યોમાં કેમ કારણ
થાય ? અથવા જે વિરૂધ્ધ કાર્યોમાં કારણ યથા સંકે, તો તે સર્ગ-પ્રતિસર્ગ, એ બેમાંથી એક પણ
ન થાય એમ પણ કેમ ન બને ?) ॥૫૭॥

તદૈચ્છિયં તતો યદિ । નિર્વિશેષશ્ચિમાત્રબ્રહ્મવાદો ન શુચ્યતે ॥૧૮॥ ईशविशेषयोगेन श्रूयते सर्गहेतुता । तदयोगाग्निरिविशेषे ननु चाध्येत सा श्रुतिः ॥५९॥ मायायोगेन तद्योगस्तस्मिन्सम्भवतीति चेत् । मायोपहितमात्मानं ब्रह्म वेत्ति न वेत्ति वा ? ॥६०॥ यदि वेत्ति तदा ज्ञात् ब्रह्મ स्यात् સવિશેષકમ્ । ન વેત્તિ યદિ તસ્ય સ્યાદજ્ઞતા બ્રહ્મણ-સ્તદા ॥૬૧॥ નનુ જાનુ જ્ઞાતુરેવ ભવેદુપણમજ્ઞતા । કર્તૃકર્મવિહીનસ્ય જ્ઞાનમાત્રસ્ય વસ્તુનઃ ॥૬૨॥ જ્ઞાનક્રિયાકર્તૃતાયા ગદ્ધિત્યં ન નુ દુપણમ્ । અપિ સન્નિહિતાં માયામજ્ઞં તદ્ધ વેદે ચેત્ ॥૬૩॥ આપચેત જડં તત્તુ સચ્ચિદ્રુપામકાશનાત્ । નનુ માયાશવલિતં

અને કર્તા જે બ્રહ્મ, તેની કાર્ય કરવાની ઇચ્છા વિગેરે અશુદ્ધ વ્યાપારની અપેક્ષાથી કાર્યનું વિચિત્રપણું, તે—સન્માત્ર બ્રહ્મ થકી માનવામાં આવે તો ‘નિર્વિશેષશક્તિ-માત્ર બ્રહ્મ છે’ એવા તમારો સિદ્ધાન્ત ઘટે નહિ ॥૫૮॥ અને ‘તદૈક્ષતં બ્રહ્મ સ્યાં પ્રજાત્યેવ’ એ શ્રુતિમાં તો ઇક્ષણુપૂર્વકજ બ્રહ્મની સર્ગાદિકમાં કારણતા કહે છે, તો નિર્વિશેષ બ્રહ્મમાં તે ઇક્ષણુનો યોગ ઘટેજ કેમ ? માટે તે નહિ ઘટવાથી—સંભવતો નહિ હોવાથી ‘તદૈક્ષત’ એ શ્રુતિનો તમારા મતમાં વ્યાકોપ-બાધ, આવવાનોજ ॥૫૯॥ હવે આ ઇક્ષણુયોગ સાક્ષાત્ નિર્વિશેષ બ્રહ્મમાં નથી, પરંતુ માયાનો યોગ થવાથી તે ઇક્ષણુનો યોગ બ્રહ્મમાં સંભવે છે. માટે કંઈ વિશેષ આવતો નથી, એમ જો તમે કહેતા હો તો તે બ્રહ્મ માયાથી ઉપહિત—સંબંધ પામેલા, પોતાના આત્માને—સ્વરૂપને જાણે છે ? કે નહિ વાડ ? જો જાણે છે, એમ કહો તો તે બ્રહ્મ ‘જ્ઞાત’ જ્ઞાતા થાય એટલે સવિશેષ ઠરે, જો નથી જાણતું એમ કહો તો તે બ્રહ્મની અજ્ઞતા ઠરે, (એ રીતે બંને પ્રકારે તમારા મતમાં બાધ આવે છે.) ॥૬૦-૬૧॥

(ત્યારે અર્દતવાદી કહે છે કે—) તમારા કહેવા પ્રમાણે બ્રહ્મને અજ્ઞતારૂપ દ્રૂષણ તો જો બ્રહ્મ જ્ઞાતા—જ્ઞાતૃત્વધર્મે યુક્ત, હોય તો કહી શકાય, પરંતુ કર્તૃત્વ, તેમજ કર્મ વિગેરે ધર્માથી રહિત એવા જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપભૂત બ્રહ્મવસ્તુને જ્ઞાનક્રિયામાં કતાપણુનો અભાવ-કહેવો તે દ્રૂષણ કેમ કહેવાય ? તે તો ભૂષણરૂપજ છે. (કેમકે તે બ્રહ્મ તો કર્તા પણ નથી, તેમજ કર્મ પણ નથી, પરંતુ કર્તૃત્વાદિક સર્વધર્મોથી રહિત કેવળ સન્માત્ર વસ્તુ ॥ માટે તેમાં કર્તૃત્વાભાવ કહેવો તે યોગ્યજ છે)

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે કે—) અરે ? તમારું બોલણુંજ વિરૂદ્ધતા ભરેલું છે—બ્રહ્મ તો અજ્ઞ-જડવસ્તુથી જૂદું ચેતન છે, છતાં પામે રહેલી માયાને તે જાણતું નથી, તો પછી પામે રહેલાને પણ પ્રકાશ નહિ કરનારું હોવાથી તેજડ છે એમ કેમન કહેવાય ? માટે બ્રહ્મ અજ્ઞ-જડ નથી, એમ તમારું કહેવુંજ વૃથા—ખોટું છે,

(ત્યારે વાદિપડિતો કહેવો લાગ્યા—) હે હરે ! અમો એમ નથી કહેતા, પરંતુ અમારું કહેવું એમ છે કે—તો બ્રહ્મ નિર્વિશેષ સન્માત્રસ્વરૂપ છે, તો પણ તે માયાશબલિત-માયાવેષિત, થઈને ઇશ્વસ્વરૂપે થાય છે તે અવસ્થામાં વર્તતાં, પોતાને વશ વર્તનારી પામે રહેલી માયાને જાણે છે, અને સૃષ્ટિ કરવામાં ઉપકરણ—સાધન તરીકે તેનો અંગીકાર કરીને, (આ માયાથી આ જગત રચું એમ નિશ્ચય કરીને) આ સમગ્ર જગતની રચના કરે છે. (માટે બ્રહ્મની નિર્વિગ્નતામાં બાધ આવતોજ નથી.)

મૂલ્યા વ્રહ્મેશ્વરાત્મના ॥૬૪॥ પદ્યત્રિમાં સ્વવશગામક્ષીકૃત્ય રુજત્યદઃ । નિર્વિશેષવ્રહ્મ-
વાદે નૈતદપ્યુપપચતે ॥૬૫॥ માયાશયલતા કેયં શુદ્ધે શુદ્ધે સ્વતઃ સદા । માયા દ્યુવિદ્યા
યુષ્માભિરિપ્યતેઽધ્વાનલક્ષણા ॥૬૬॥ નિષ્ક્રિયસ્ય નિરીહસ્ય ચિદ્રૂપસ્ય સ્વભાવતઃ ।
અવિદ્યારૂપમાયાયા અક્ષીકારો નુ કોઽન્વયમ્ ॥૬૭॥ માયામક્ષીકરોતીતિ વચનં
દ્યૌપચારિકમ્ । ન રુણદ્ધિ ન વા મુક્તે માયાં સચિહિતામપિ ॥૬૮॥ કિન્તુ શક્તિસ્વરૂપ-
ત્વાત્તસ્ય તત્સાક્ષિમાત્રતા । અદ્રષ્ટરિ શક્તિમાત્રે સાક્ષિતા કેયમુચ્યતામ્ ॥૬૯॥ સાક્ષા-

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) હે પંડિતો ! બ્રહ્મની નિર્વિશેષતાનું ઉપપાદક જે વચન
તમે કહ્યું છે તેજ વચન તમારા મતનું આધક-ખંડન કરનારૂં થાય છે, કેમકે-જે બ્રહ્મ
શક્તિમાત્રસ્વરૂપ છે, તે જ માયાશયલિત થાય છે, તેજ ઇન્દ્રિય થાય છે, તે જ આ
જગત્ સર્જે છે, એમ તે બ્રહ્મમાં માયાવિશિષ્ટ થવાપૂર્વક કર્તૃત્વાદિક ધર્મો સિદ્ધ થવાથી
સર્વિશેષતાનું જ સમર્થન-પ્રતિપાદન થાય છે, માટે નિર્વિશેષ બ્રહ્મવાદમાં એ
ઉપપાદનજ ઘટે નહિ, ॥૬૨-૬૫॥ અને વળી-સર્વદા સ્વતઃ શુદ્ધ, પુરુષ, સુકૃતસ્વભાવ
એવા બ્રહ્મને વિષે આ માયાશયજનતા કેમ કહેવાય ?-ઘટેજ કેમ ? અને તે માયા
તમોએ અવિદ્યાસ્વરૂપ અને ‘ ભાવરૂપ અજ્ઞાનાત્મક ’ એવી માનેલી છે, (તો તે અજ્ઞા-
નરૂપ અવિદ્યાનો સંબંધ, તે અજ્ઞાનના વિરોધિ એવા જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપ બ્રહ્મને વિષે કેમ કહી શકાય ?
એ ભાવાર્થ છે) ॥૬૬॥ વળી-સ્વતઃ-સ્વરૂપથીજ નિરીહ-નિશ્ચેદ, નિષ્ક્રિય-ક્રિયાશૂન્ય,
અને ચિદ્રૂપ-જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપ, એવા બ્રહ્મને માયાનો અંગીકાર શો ?-
અંગીકારજ કેવી રીતે કરી શકે ? (અંગીકાર કરવારૂપ ક્રિયાજ ન ધર; અને માયાશયલિત ઘટને
અંગીકાર કરે છે, એમ કહ્યું તો તે ખોટું છે, કેમકે-નિત્યશક્તિમાત્રસ્વરૂપ એવા બ્રહ્મને, તે બ્રહ્મથી
પરાભવ પામવાના સ્વભાવવાળી અજ્ઞાનરૂપ અવિદ્યાથી પરાભવ થાયજ નહિ, કે જે પરાભવ પામ-
વાથી પોતે મહા-અજ્ઞાની જનીને એ માયાને જુએ અને તેનો અંગીકાર કરે, માટે એ તમારૂં કહેવું
તફન ખોટુંજ છે એ ભાવાર્થ છે) ॥૬૭॥

(ત્યારે વાદિપંડિતો કહે છે-) ના, ના, એમ નહિ, અમે માયાનો અંગીકાર
કરવાનું જે કહ્યું છે છીએ તે તો ઉપચાર માત્ર-કહેવામાત્રજ છે, એટલે કે-બ્રહ્મ પોતે
શક્તિમાત્રસ્વરૂપ હોવાથી પાસે રહેલી અવિદ્યાને-માયાને, તેના કાર્યમાં રોકાણ-અટ-
કાવ કરવું નથી, તેમજ તેનો ઉપલોભ પણ કરવું નથી, અર્થાત્-તેની સાથે જોડાવા
પૂર્વક તેના કાર્યમાં સામેલ થવું નથી, પરંતુ શક્તિમાત્રસ્વરૂપ સ-માત્ર એવું બ્રહ્મ તે
માયાનું-માયાના કાર્યનું સાક્ષિમાત્રજ થાય છે. ॥

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) એ પણ ન ઘટે, કેમકે-અદ્રષ્ટા અને શક્તિમાત્રસ્વરૂપ
એવા બ્રહ્મને વિષે આ સાક્ષિતા પણ કેમ કહેવાય ? કેમકે-સાક્ષાત્-પ્રત્યક્ષ દેખનાર
વ્યક્તિના નામમાંજ સાક્ષી શબ્દ પ્રવર્તે છે, તો બ્રહ્મ પોતે નિર્વિષય-રૂપાદિક વિષય-
ના સાક્ષાત્કારને નહિ પામનાર હોવાથી; તે માયા બ્રહ્મની પાસે પ્રકાશ પામતી નથી-
સાક્ષાત્-પ્રત્યક્ષ થઈ શકતી નથી, એટલે કે તે માયા બ્રહ્મના પ્રત્યક્ષ વિષયમાં આવી
શકતી નથી, તો આ પ્રમાણે માયાનો પ્રકાશ નહિ પામનાર અથવા માયાને પ્રકાશ

દ્રુપદિ સંઘાયાં સાક્ષિશઙ્ગઃ પ્રવર્તતે । ન ચ પ્રકાદયતે સેયં તદ્દિ નિર્વિપયં વતમ્ ।
અપ્રકાદયાપ્યદ્રુપ્ત્વા ચ દ્વન્ત સાક્ષિ કથં મયેત્ ॥૭૦॥ આશ્લેષઃ ક્રિયતે કોડયમવિઘ્નાયા-
સ્વદાશયમ્ ॥ બ્રહ્મ પ્રત્યક્ સ્વયંજ્યોતિર્નાનાધ્યાસપદં ભવત્ ॥૭૧॥ ન લિપ્યતે તદ્ગુણેન
તત્સાક્ષીતિ નિગયતે ॥ નનુ પ્રત્યક્ પરબ્રહ્મ નાનાધ્યાસપદં કથમ્ ॥૭૨॥ માયાસમાવૃતે
તસ્મિન્નધ્યાસો મયર્તાતિ યત્ । તદેતવનુપાદેયમવિચારિતમુન્દરમ્ ॥૭૩॥ દુર્નિરૂપા દિ
સા માયા મેદોમેદવિકલ્પિતે । કિમિદ્રા બ્રહ્મણો માયા કિમમિદ્ધાડયધેપ્યતે ॥૭૪॥ આયે
કયાં સિવાય, તેમજ માયાને જોયા સિવાય, હ-ત-વિચારો તો ખરા, કે તે સાક્ષી કેવી
રીતે થાય ? ॥૬૮-૭૦॥

(ત્યારે વાર્દિપ્રિતો કહેવા લાગ્યા કે-) અમારો અભિપ્રાય સમગ્રયા સિવાય તમે
આ શો આશ્લેષ કરો છો ? અમે તો એમ કહીએ છીએ કે-બ્રહ્મ પોતે પ્રત્યક્સ્વરૂપ-
સર્વથી વિલક્ષણ છે. અને સ્વયં પ્રકાશ હોવાથી, માયાના વિલાસરૂપ અનેક-નાના
પ્રકારના અધ્યાસનું અધિષ્ઠાન હોવા છતાં પણ તે માયાના શુભદોષથી લેખાતું નથી,
માટે તે અનુપલિપ્તત્વ-લેખ ન પામવો, તેટલા પુરતું જ તે માયાનું અને માયાના
કાર્યનું સાક્ષિ છે એમ કહીએ છીએ.

(ત્યારે શ્રીહરિ મધ્યે આશ્લેષ કરીને કહે છે-) અરે ? પ્રત્યક્સ્વરૂપ એવું પરબ્રહ્મ
છે તે પોતે નાના-અનેક અધ્યાસનું અધિષ્ઠાન કેમ થાય ? અને જો માયાથી સમાવૃત-
આવરણ પામેલા તે બ્રહ્મમાં અધ્યાસ થાય એમ કહો તો તે તમારું વચન-બોલવું
અવિચારિત કુંઠર-બુદ્ધિ પૂર્વક વિચાર કયા સિવાય તમારા કહેવા પ્રમાણે માગી છે
તેનેજ ઠીક લાગે એવું છે, પરંતુ બુદ્ધિમાનને તો તે અનુપાદેય-અબ્રાહ્મજ છે. અર્થાત
બુદ્ધિમાન તો તે ન જ માને ॥૭૧-૭૩॥

(આ પ્રમાણે માયાનો અંગીકાર કરીને તેનાથી અલગ આવરણ વિગેરે ન થાય એમ
ખંડન કરીને, હવે તે માયાજ તમારા મતમાં ન થતે એમ માયાનું સ્વરૂપથી ખંડન-નિવેધ કરે છે-)

(શ્રીહરિ કહે છે-) બ્રહ્મસ્વરૂપને આવરણ-આચ્છાદન કરનારી તે માયા, બ્રહ્મથી
લિન્ન છે ? કે અલિન્ન-એકજ છે ? આ પ્રમાણે-‘લિન્ન કે અલિન્ન છે’ એમ વિકલ્પ
કરીને પૂછતાં તે માયાનું નિરૂપણ તમારાથી કરી શકાય તેમ નથી. તે કહે છે-જો
માયા બ્રહ્મથી લિન્ન છે, એમ કહો તો બ્રહ્મવસ્તુમાં પરિચિન્નપણું આવે, એટલે કે-
જે ભાગમાં માયા છે ત્યાં બ્રહ્મ નથી, માટે દેશથી, કાળથી અને વસ્તુસ્વરૂપથી એમ
ત્રણ પ્રકારના પરિચ્છેદથી રહિતપણારૂપ જે બ્રહ્મનું અનન્તપણું તે સંભવેજ નહિ, એ
દોષ આવે, તેમજ માયાવસ્તુ સ્વીકારવાથી બ્રહ્મ અને માયા એમ બે થવાથી તમારા
અદ્વૈતસિદ્ધાન્તનો ભંગ થાય છે, હવે બીજા પક્ષમાં જો માયા બ્રહ્મથી અલિન્ન કહો
તો માયાનો અંગીકારજ નકામો થઈ જાય, એટલે કે-માયાનો અંગીકાર કરે છે, એમજ
ન કહી શકાય. કેમકે પોતાથી જે લિન્ન હોય તેનો અંગીકાર સંભવે, પરંતુ જે લિન્ન
નથી-એકજ છે, તો તે અપૃથક્સ્વસ્તુનો અંગીકાર, તેમજ અપૃથક્સ્વસ્તુથી પોતાને
આવરણ થાય છે, એમ કહેવું તે ઘટેજ કેમ ? આનો ઉત્તર આપો. ॥૭૪-૭૬॥

વસ્તુપરિચ્છેદાદનન્તત્ત્વં ન સમ્ભવેત્ ॥ દ્વિતાયસ્યામ્યુપગમાદપસિદ્ધાન્ત આપતેત્ ॥૭૫॥
 દ્વિતીયે નનુ માયાયા અઙ્ગીકારો વૃથા ભવેત્ ॥ સ્વાડનન્યેન સ્વાવરણં ઘટેત કથમુચ્ય-
 તામ્ ॥૭૬॥ નિત્યબ્રહ્માડનન્યતયા નિવૃત્તિર્વા કથં ભવેત્ ॥ નિવર્ત્યમાયાડનન્યત્વાત્
 નિવર્ત્યં વ્રહ્મ વા ભવેત્ ॥૭૭॥ નનુ મિત્રાપિ સા માયા મિથ્યૈવાડસ્મામિરીપ્યતે ॥ ન તતઃ
 સદ્દ્વિતીયત્વં નાપસિદ્ધાન્તસમ્ભવઃ ॥૭૮॥ અથાપિ ચો ન નિર્મુક્તિહત્કદોપપ્રસજ્જતઃ ॥
 મિથ્યાપિ સા વિજાતીયા ભવદ્ધિઃ સ્વીકૃતા નનુ ॥૭૯॥ અસદ્વિલક્ષણાં તાં તુ વંદતા
 રક્ષ્યતે હિ સા ॥ સદ્વિલક્ષણતોચ્યા ચ વ્રહ્મમિત્રાડપિ સા મતા ॥૮૦॥ સત્યં જ્ઞાન-
 મનન્તં ચેત્યેતદ્વક્ષમાપિ દુર્ધટમ્ ॥ ઉક્તેનૈવ વિકલ્પેન સત્યત્વાદેરનન્વયાત્ ॥૮૧॥ માય-

(અને વળી બીજે પંજુ દોપ આવે છે. તે કહીએ છીએ—) અવિદ્યારૂપ માયાનું
 નિત્ય એવા પ્રજ્ઞાની સાથે અનન્યપણું—એકપણું હોવાથી તે પ્રજ્ઞાસ્વરૂપથી અપૃથક્કલૂત
 અવિદ્યાની નિવૃત્તિ કેમ થાય ? અથવા તો નિવર્ત્ય—નિવૃત્તિ પામવા યોગ્ય
 માયાની સાથે પ્રજ્ઞાનું અનન્યપણું—એકપણું હોવાથી તે પ્રજ્ઞા પણ નિવર્ત્ય—નિવૃત્તિ
 પામવા યોગ્ય થઈ જાય. (માટે આવી રીતે બંને પ્રકારે બાધ આવે છે.) ॥૭૭॥

(ત્યારેવળી વાદિપડિતો કહેવા લાગ્યા કે—) ના, ના, એમ નહિ, અમે તો તે માયાને
 પ્રજ્ઞાથી ભિન્ન હોવા છતાં પણ તે મિથ્યાજ છે એમ માનીએ છીએ, તેથી પ્રજ્ઞાને
 સદ્દ્વિતીયતા ન થાય, તેમજ પ્રજ્ઞામાં પરિચ્છિન્નતા પણ ન આવે અને અમારા સિદ્ધા-
 ન્તનો ભંગ પણ ન થાય. ॥૭૮॥

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે.—) હે પડિતો ! માયાને તમે મિથ્યાસ્વરૂપે માનો તો પણ,
 અમારે કહેલા દોષના પ્રસંગથી તો તમે સુકૃત નહિ થાઓ—દોષનું નિવારણ નહિ કરી શકો,
 કેમકે—તે માયા મિથ્યા છે, એમ માનો તો પણ પ્રજ્ઞા સત્ય હોવાથી તે પ્રજ્ઞાથી વિભ-
 તીય એવી માયા તમારે સ્વીકાર કરીજ કહેવાય, અને વળી—સત્—અસત્થી વિલક્ષણ
 એવી માયા છે, એમ માનનારા તમે—અસત્થી વિલક્ષણ કહેવામાં તેનું સ્વરૂપ કલ્પે
 છો, હવે તમારે અસત્થી વિલક્ષણ તો પ્રજ્ઞા સિવાય બીજી કોઈ સત્ વસ્તુજ નથી,
 તેથી માયા, સત્—પ્રજ્ઞા તો કહેવાયજ નહિ, ત્યારે સત્—પ્રજ્ઞાથી પણ વિલક્ષણ એ
 માયા છે એમ માનવુંજ પડે, ત્યારે તે માયા ભલે મિથ્યા માનો તો પણ તે પ્રજ્ઞાથી
 વિભતીય એક વસ્તુ છે એમ માનવાથી, પ્રજ્ઞા વિભતીયલેહવાળું ઠર્યું, તો પછી તમારો
 અદ્વૈતસિદ્ધાન્ત કયાં રહ્યા ? અને વિભતીયલેહ પડવાથી પ્રજ્ઞા પરિચ્છિન્ન થયું, તેથી તે
 પ્રજ્ઞાનું અનન્તત્વ પણ નષ્ટ થઈ ગયું. ॥૭૯-૮૦॥ અને વળી સત્ય, જ્ઞાન, અનન્ત, એ
 પ્રમાણે પ્રજ્ઞાનું લક્ષણ જે શ્રુતિ કહે છે, તે પણ માયા અને પ્રજ્ઞાનો અલેહ માને તો
 માયાના અનૃત્તવાદિક શુભો પ્રજ્ઞામાં આવે તેથી ન ઘટે અને લેહ માને તો પ્રજ્ઞામાં પરિ-
 ચ્છિન્નતા આવે તો પછી અનન્તતા ન ઘટે, એમ બંને રીતે ઉપર કહેલા વિકલ્પ પ્રમાણે
 શ્રુતિપ્રતિપાદિત લક્ષણનો બાધ આવે માટે તમારો સિદ્ધાન્તજ અચુકત ઠરે છે. ॥૮૧॥

(આ પ્રમાણે માયાનો સ્વરૂપથીજ નિષેધ કરીને, હવે તે માયા કદાચ તમે દુરાગ્રહથી માનો
 તો તે માયાથી પ્રજ્ઞાસ્વરૂપને આવરણ—આચ્છાદન થાય છે, એમ જે તમે કહો છો તે પ્રજ્ઞાને આવરણજ

યાડચરણં યત્તુ બ્રહ્મણસ્તથા દુર્ઘટમ્ । પ્રકાશકસ્વરૂપસ્ય નિર્વિશેષસ્ય નૈવ હિ ॥૮૨॥
 પ્રકાશપ્રતિરોધઃ સ્યાદાવૃત્તં યેન તદ્ભવેત્ । આવૃત્તં સ્યાત્પ્રકાશ્યં હિ પ્રકાશપ્રતિરોધતઃ
 ॥૮૩॥ અધિષ્ઠાનં કથં વા સ્યાદધ્યાસસ્ય તિરોહિનમ્ । અંશતઃ્ચેત્ પ્રકાશઃ સ્યાત્તસ્ય
 સ્યાત્સવિશેષતા ॥૮૪॥ નિત્યોદિતપ્રકાશકસ્વરૂપસ્યાપિ સા જડા । માયાડચરણ-
 મિત્યેતદુપહાસપદં વચઃ ॥૮૫॥ તથામૃતેન તેનાપિ યા માયા ન નિવારિતા । કથં વાયે-
 નાડનુતયા વિદ્યાયા વાક્યજન્યયા ॥૮૬॥ મેદ્યુતિશ્ચ વાધ્યેત વિશ્વમિથ્યાત્વવાદિનઃ ।

ન ધટે એમ આવરણુનો નિષેધ-ખંડન કરે છે—)

હવે માયાથી-અવિદ્યાથી બ્રહ્મને આવરણુ-આચ્છાદન થાય છે એમ જે તમે કહે-
 છો, તે પ્રકાશકસ્વરૂપ એવા નિર્વિશેષ બ્રહ્મને એ આવરણુ ઘટેજ નહિ. ॥૮૨॥ કેમકે-
 પ્રકાશનો પ્રતિરોધ-રોકાણ થાય તોજ તે પ્રતિરોધથી તે પ્રકાશ આવરણુ પામેલો કહે-
 વાય, જેમકે-પ્રકાશ થવાને ચોગ્ય, અથવા પ્રકાશધર્મે યુક્ત, એવા દીપ વિગેરે ધર્મી પદાર્થ
 તેના ધર્મભૂત પ્રકાશનો પ્રતિરોધ થવાથીજ તે આવરણુ પામે. એમ કહેવાય છે,
 (હવે તમે બ્રહ્મને તો નિર્વિશેષ પ્રકાશમાત્રસ્વરૂપ માનો છો, તો તે પ્રકાશમાત્રનું આવરણુ-આ-
 ચ્છાદન, તે તો તેનો નાશજ એમ કહેવાય. અને તે નિત્ય કહે તો તેનો પ્રતિરોધ ન ધટે. અને જે દીપ-
 પ્રભાની માફક તેના પ્રસરણુનો ઉપરોધ થયો તે રૂપ આચ્છાદન માનો, તો તે પ્રકાશકસ્વરૂપ
 નિર્વિશેષ બ્રહ્મ સક્રિય અને પરિચિન્ન એવું કરે.) ॥૮૩॥

અને વળી અવિદ્યાથી તિરોહિત બ્રહ્મ, અધ્યાસનું અધિષ્ઠાનજ કેમ થઈ શકે ?
 (જેમકે ૨જીજી જે મર્મીશથી પ્રકાશમાં-આક્ષાત્કારમાં આવે તો તેમાં સર્પનો અધ્યાસ-આભાસ થાય
 જ નહિ, પરંતુ-દીર્ઘવાદિક અમુક અંગનો પ્રકાશ થવાથી અને ૨જીજીવાદિક અમુક અસાધારણ
 ધર્મનો પ્રકાશ નહિ થવાથી, તેમાં સર્પનો આભાસ-અધ્યાસ થાય છે, તેજ પ્રમાણે પ્રકાશસ્વ-
 રૂપ બ્રહ્મમાં અંશ-અશિભાવ નહિ હોવાથી તેનું અવિદ્યાથી તિરોહાન એટલે તેનો નાશજ એમ
 કહેવાય, માટે તે અવિદ્યાથી તિરોહિત બ્રહ્મમાં કોઈપણ અધ્યામની અધિષ્ઠાનતા સંભવેજ
 નહિ એ તાત્પર્ય છે.) અને જે અંશથી-અમુક વિભાગથી પ્રકાશિત રહે છે; અને બાકીના
 અમુક અંશથી તિરોહિત-આચ્છાદિત થાય છે, એમ જે બ્રહ્મસ્વરૂપમાં અંશ-
 વિભાગ કહેવામાં આવે તો બ્રહ્મ સવિશેષ કરે. ॥૮૪॥

(વળી બ્રહ્મ અને માયાનું સ્વરૂપ વિચારતાં પણ, માયાથી બ્રહ્મ આવરણુ પામે છે એ વચ-
 નજ 'તમસા રચિરાવૃત્તઃ' 'અધકારથી સર્વ આવરણુ પામે છે' એમ બોલવા જેવું ઉપહાસને
 પાત્ર છે, એમ કહે છે—)

નિત્યોદિતપ્રકાશકસ્વરૂપ એવા બ્રહ્મને તે જડ માયા-અવિદ્યા આવરણુ કરે છે,
 એ વચન ઉપહાસને પાત્ર છે, ॥૮૫॥ અને પ્રકાશકસ્વરૂપ એવા તે બ્રહ્મથી પણ જે માયા
 નિવૃત્તિ નથી પામતી, તો તે 'તત્ત્વમસિ' આદિકમિથ્યા વાક્યથી થયેલી મિથ્યાવિદ્યાથી
 -મિથ્યાજ્ઞાનથી કેમ નિવૃત્તિ પામે?(જે માયા પ્રકાશસ્વરૂપ એવા સત્ય બ્રહ્મથી પણ નિવૃત્તિ ન
 પામે, તો બ્રહ્મ સિવાય બીજું બધું મિથ્યા હોવાથી, શ્રુતિ પણ મિથ્યા હોવાથી 'તત્ત્વમસિ' આદિક શ્રુતિ-
 વાક્યજન્ય મિથ્યાજ્ઞાનથી તે કેમ નિવૃત્તિ પામે ? ન જ પામે અને બ્રહ્મમાં અસંશયિભાવ નહિ
 હોવાથી 'તત્ત્વમસિ' આદિક વાક્યજન્ય વિદ્યાથી બ્રહ્મનો અમુક અંશ પ્રકાશ થાય છે એમ પણ
 કહી શકાય નહિ, આમ વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી, નિર્વિશેષ-માત્રબ્રહ્મવાદ અને જગન્મિથ્યાત્વવાદ

नन्यमेदृशतीनां वो नयनं खलु दुर्घटम् ॥८७॥ मेदश्रुतेः सङ्गमनमस्माकं सुगमं ननु ।
अध्यारोपापवादाभ्यां मेदामेदगिरां गतेः ॥८८॥ वस्तुन्यवस्त्वातोपो यः सोऽध्यारोप
इतीर्यते । अध्यारोपितमिथ्यात्ववादः प्रोक्तोऽपवादकः ॥८९॥ अध्यारोपापवादौ द्वावेवं
वेदान्तविश्रुतौ । वस्तु सत्यं ब्रह्म तत्रावस्तु मिथ्याखिलं जगत् ॥९०॥ हन्त धृतिर्भ्रां-
मयित्वा पञ्चाद्बोधयतीति यत् । विरोधशामकं दाक्ष्यं कस्तन्मन्येत पण्डितः ॥९१॥
ये चाव ब्रह्मणो रूपे इति मेदमपूर्वकम् । आवयित्वा धृतिः सैव तं नेत्यपवदेत्कथम्

એ બંને અદૈતપ્રક્રિયામાં બંધ બેસતાજ નથી તો પણ તેને સાબીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે પણ
મિથ્યાજ છે એ તાત્પર્ય છે.) ॥૮૬॥

અને આ પ્રમાણે વિશ્વને મિથ્યા કહેનારાઓના મતમાં અનુપપત્તિ-ચુકિતબાધ
આવે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ આત્મપરમાત્મભેદ—જડચેતનભેદ—ગુણગુણિભેદ, એ
વિગેરેને પ્રતિપાદન કરનારી ભેદશ્રુતિઓના પણ બાધ આવે છે.

ત્યારે અદૈતવાદિવિદ્વાનો કહેવા લાગ્યા કે—)એ તો ઠીક, પણ તમારે ભેદવાદિઓને
અભેદશ્રુતિઓનું સંગમન કરવું ક્યાં સહેલું છે ? તે તો તમારેય દુર્ઘટજ છે. અને
અમારે અભેદવાદિઓને તો ભેદશ્રુતિઓનું સંગમન કરવું સહેલુંજ છે, કેમકે—અધ્યા-
રોપ અને અપવાદ એવાં બે પ્રકારનાં વાક્યોથી, ભેદ અને અભેદ કહેનારી શ્રુતિઓના
અર્થની ગતિ—સંગતિ થઈ શકે છે માટે. (તાત્પર્ય એ છે કે—જ્યારે વિષે જીવ આદિક
ભેદનો જે અધ્યારોપ કરવામાં આવે છે તેના અનુવાદરૂપ સઘળી ભેદશ્રુતિઓ છે અને તે અધ્યારોપનો
જે અપવાદ કરાય છે તેના અનુવાદરૂપ સઘળી અભેદશ્રુતિઓ છે, એમ વ્યવસ્થા કરવાથી,
ભેદપ્રતિપાદક વાક્યો આરોપિતભેદને કહેનારાં હોવાથી, સાવકાશ છે, અને તેના અપવાદરૂપ
ભેદાનુવેધક વાક્યોનું નિરવકાશતાને લીધે પ્રબળપણું છે, માટે એ પ્રમાણે અધ્યારોપ—અપવાદ-
ન્યાયથી એ બંને પ્રકારનાં વાક્યોનું સંગમન કરી શકાય છે, પરંતુ તમારે ભેદવાદિઓને અભેદ-
શ્રુતિઓનું સંગમન તો દુર્ઘટજ છે.) ॥૮૭—૮૮॥

(હવે અધ્યારોપ અને અપવાદનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરે છે—) વસ્તુભૂત રજન્યુમાં અવ-
સ્તુભૂત મિથ્યાસર્પના આરોપ કરવામાં આવે એ અધ્યારોપ કહેવાય; અને તે
આરોપિત સર્પને એ મિથ્યા છે એમ નિવેધરૂપે કહેવામાં આવે તે અપવાદ કહેવાય, આ
પ્રમાણે એ અધ્યારોપ અને અપવાદ એ બંને વેદાન્તમાં પ્રસિદ્ધપણે માનેલા છે,
હવે એજ પ્રમાણે પરમાર્થવસ્તુભૂત બ્રહ્મમાં, અવસ્તુભૂત આ સઘળું જગત્ આરોપિત-
કલ્પિત દેખાય છે, માટે તે બ્રહ્મ સત્ય છે; અને જગત્ મિથ્યા છે. ॥ ૮૯—૯૦ ॥

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે—) અરે ? આ તમારી ભેદાભેદશ્રુતિઓના અર્થનું
સંગમન કરવાની કુશળતા કેવી કહેવાય ? આ કંઈ પંડિતોની સલામાં શોભે નહિ,
કે—શ્રુતિજ પોતે અપૂર્વ બ્રમ ઉત્પન્ન કરીને, પછી પોતે જ નિવૃત્તિ પમાડે છે,
(આમ બોલવુંજ ન ઘટે). ॥૯૧॥ ભૂર્વસ્તુ અને અભૂર્વસ્તુ એ બંને પરબ્રહ્મનાં રૂપ
છે, એમ અપૂર્વ—નવોજ, ભેદ શ્રુતિ પોતે ત્રવણ કરાવીને, તે ભેદને શ્રુતિ પોતેજ
કેમ અપવાદ—નિવેધ કરે ? (અને શ્રુતિ પોને જ એ પ્રમાણે પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ બતાવે
તો તે આત્મતમ-અતિદિતકારી કેમ કહેવાય ? કેમકે—) આત્મ-હિતકારી માણસ કંઈ નવો

૥૧૨॥ ન હાસો ભ્રમમુત્પાદ્ય તં તતો વિનિવર્તયેત્ । કિન્તુ જાતે ભ્રમે તસ્ય હાસઃ
કુર્યાન્નિવારણમ્ ॥૧૩॥ ભેદશ્રુતીરવાધિત્યા તપિપેદ્યશ્રુતિર્નનુ । નૈવાયકાશં લભતે તત્તા-
મ્યઃ સામરીયસી ॥૧૪॥ પ્રયાગ્નત્યેવ તાઃ સર્વાઃ સમુદેતીતિ ન ક્ષતિઃ । મિથો વિરુદ્ધયોઃ
શ્રુત્યોર્વિવયાણાં વ્યવસ્થયા ॥૧૫॥ અધિરોધેન નયનં તદ્દિ તત્પરિરક્ષણમ્ । સર્વધેક-
પ્રયાગ્નિ ન્યાય્યં નાન્યમ્ય યોજનમ્ ॥૧૬॥ કિન્તુ સર્વસ્ય મિથ્યાત્વં વદતાં ભવતાં નનુ ।

સર્પાદિકનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરીને તેનું નિવારણ કરે નહિ, પરંતુ સ્વતઃ-ચેતાની મેળે
જ થયેલો ભ્રમ હોય તેનું નિવારણ કરે, માટે આ પ્રમાણે શ્રુતિના મિથ્યા અવલ-
ગનથી સ્વયંકલિપત-મિથ્યાલેહ કલ્પીને, તેનો નિપેદ્ય કરવો તે પણ મિથ્યાવાદબ્દ્યોને
તો સર્વથા મિથ્યાજ છે. ॥ ૯૨-૯૩ ॥

(ત્યારે વાદિપંડિતો કહે છે-વાય માર્ગ નહિ જનજનાગમ્યોનો આ આરોપ છે, કેમકે-ભેદ-
પ્રતિપાદક શ્રુતિઓ અને ભેદાનિપેદક શ્રુતિઓ એમ બન્ને પ્રકારની શ્રુતિઓ સાંભળવામાં આવે
છે, તેમાં ભેદશ્રુતિઓ, નિપેદ્યશ્રુતિઓથી પહેલાંજ પ્રવર્તતી હોવાથી અવિદ્યારૂપ મિથ્યાભેદને કહે-
વામાં-પ્રતિપાદન કરવામાં અવકાશ પામે છે; અને નિપેદ્યશ્રુતિઓ તો નિપેદ્ય-નિપેદ્ય કરવા યોગ્ય,
વસ્તુની અપેક્ષાવાળી હોવાથી ભેદશ્રુતિઓનો બાધ કર્યા મિવાય અવકાશ પામતી જ નથી, માટે તે
ભેદશ્રુતિઓ કરતાં અભેદશ્રુતિઓ-ભેદાનિપેદક શ્રુતિઓ બળવત્તર છે, માટે તે ભેદ નિપેદ્ય કરવામાં
પ્રમાણરૂપ છે; અને ભેદશ્રુતિઓનું પ્રામાણ્ય-ભેદ નિપેદક શ્રુતિઓના ઉદય પહેલાં વ્યવહારિક-મિ-
થ્યાભેદ કહેવામાં છે, આવો આ અપવિદ્ય-ન્યાય જાણવા સિવાય અમારી ઉપર આરોપ કરો છો,
આ પ્રમાણે અભિપ્રાય મનમાં ગણીને વાદિઓ કહે છે-)

ભેદશ્રુતિઓનો બાધ કર્યા સિવાય ભેદાનિપેદકશ્રુતિ અવકાશ પામતીજ નથી
માટે અભેદશ્રુતિ સર્વ ભેદશ્રુતિઓ કરતાં બળવત્તર હોવાથી, તે ભેદપ્રતિપાદક
શ્રુતિઓનો બાધ કરતી સતીજ ઉદય પામે છે માટે તેનું પ્રાણરૂપ હોવાથી અમારા
કહેવામાં કોઇ પ્રકારની ખામી નથી, ॥

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) એ તમારું કહેવું યોગ્ય નથી, કેમકે-સ્વતઃ પ્રમાણરૂપ
શ્રુતિઓનો જ્યાં પરસ્પર વિરોધ આવતો હોય, ત્યાં તે વિરોધનુ સમાધાન તે તે
વાક્યોના વિષયવિભાગની વ્યવસ્થા કરીને કરવું જોઇએ, જેમકે-‘ સર્વભૂતની હિંસા
ન કરવી ’ એ શ્રુતિવાક્યનું વિરોધિવાક્ય-‘ યત્તીયપશુની હિંસા કરવી ’ એ છે, આ
જે શ્રુતિવાક્યોનો પરસ્પર વિરોધ હોવાથી તેની વ્યવસ્થા કરવી જોઇએ કે-સર્વભૂતની
હિંસાનો જે નિપેદ્ય કર્યો, તે નિપેદ્ય યત્તીયપશુ સિવાયના પ્રાણીઓની હિંસાનો છે એમ
જાણવું, પરંતુ એક શ્રુતિવાક્યથી બીજા શ્રુતિવાક્યનો બાધ કરીને તેનો અર્થ કરવો તે
ન્યાયયુક્ત ન જ ગણાય, (માટે તમારા કહેવા પ્રમાણે શ્રુતિઓમાં પરસ્પર બાધબાધકતાવ
માનીને-કલ્પીને અર્થ કરવો તે યોગ્ય નથી એ માવાર્થ છે. ॥ ૯૪-૯૬ ॥

અને વળી બ્રહ્મસિવાય બીજા સર્વનું મિથ્યાપણું કહેનારા તમારે તો શુદ્ધ, શિષ્ય
અને શુદ્ધ કહેલો ઉપદેશ, તેમજ તે ઉપદેશથી ઉપજેલું જ્ઞાન, એ બધું જ મિથ્યાજ
અર્થ જાય ॥૯૭॥ (બંને તે અમને અભિમત-પ્રષ્ટ છે, અમને શી હાનિ છે.) એમ બે

ગુરુશિષ્યોપદેશાદિ સર્વમેવાનૃતં ભવેત્ ॥૧૭॥ આદૌ નારાયણઃ સાક્ષાદ્વિધેર્ગુરુદાહતઃ ।
સ એવ વ્રાહ્મતિઃ ક્ષુણ્ણ ઉદ્ભવાર્જુનયોર્ગુરુઃ ॥૧૮॥ ગુરુશિષ્યવિભાગોડયં કથં નામોપપ-
ચતે । આચાર્યાત્કલ્પિતાજ્ઞાતાત્તત્ત્વજ્ઞાનાચ્ચ કલ્પિતાત્ ॥૧૯॥ કલ્પિતસ્યાસ્ય શિષ્યસ્ય
કાર્યસિદ્ધિર્નનૂચ્યતામ્ । શ્રુતિઃ સ્મૃતિઃ કલ્પિતેયં પ્રમાણં કથમુચ્યતે ॥૨૦॥ શ્રવણ-
દિવિધિઃ સર્વો વ્યર્થઃ સ્યાદત એવ ચ । અવિદ્યાકલ્પિતત્ત્વેન તત્ત્વમસ્યાદિ વાક્યજમ્
॥૨૦૧॥ જ્ઞાનં કથં વા પ્રમવેદવિદ્યાવિનિવૃત્તયે । નન્વજ્ઞાનદશાયાં તુ નોપદેશાચસત્યતા

તમે ઇષ્ટાપતિ કહેા તો-સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણુ ભગવાન પ્રહ્લાને ઉપદેશ કરનાર આદિગુરૂ
કહેલા છે, તે જ સાક્ષાત્ મનુષ્યાકૃતિ ધારનારા સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ, ઉદ્ભવ અને અર્જુનના
ગુરૂ કહેલા છે, તો પછી આ ગુરૂશિષ્યનો વિભાગ તમારા કહેવા પ્રમાણે કેવી રીતે થતે ?
અને વળી કલ્પિત આચાર્ય થકી થયેલા કલ્પિત તત્ત્વજ્ઞાનથી, આ કલ્પિત શિષ્યને,
શી અર્થસિદ્ધિ થવાની તે કહેા ?

અવિદ્યાનિવૃત્તિ થાય છે, એમ કહેા તો તે કોને થાય છે ? શિષ્ય તો કલ્પિત-
મિથ્યા છે, તેને અવિદ્યાનિવૃત્તિરૂપ અર્થસિદ્ધિથી શુ પ્રયોજન છે ? અને કલ્પિત-
મિથ્યા જ્ઞાનથી કોઈ અર્થ કેમ સિદ્ધ થાય ? તેમજ કલ્પિત-મિથ્યાગુરૂ પણ શા
કામનાં આવે ? અને કલ્પિત-મિથ્યાભૂત શ્રુતિસ્મૃતિનું પ્રમાણુય કેમ મનાય ? કેમકે-કોઈ
પણુ કલ્પિત-મિથ્યાવસ્તુ પ્રમાણુ થઈ શકેજ નહિ-॥ ૯૮-૧૦૦ ॥

(આ તમારું મર્મમિથ્યાવાદિપણું તો—‘એવ વન્ધ્યાસુતો યાતિ સ્વપુન્નવૃતસોલારઃ । મૃગ-
તૃપ્ત્યામ્ભસિ સ્નાતઃ શશયૂક્ષ્ણનુર્ધરઃ’ ॥ આ વન્ધ્યાપુત્ર મૃગતૃપ્ત્યાભજનામાં આન કરીને,
આકાશપુખ્પના તોરા ધારણુ કરીને અને શશયૂગનું ધનુષ ધારણુ કરીને જાય છે આવું છે.) -
તેમજ શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત શ્રવણાદિકનો વિધિ પણ સઘળો વ્યર્થ થઈ જાય, કેમકે-જો
કોઈ પરમાર્થ-વાસ્તવિક બદ્ધ હોય તો તેને મુક્ત થવા માટે, તેમજ બન્ધનિવૃત્તિરૂપ
મુક્તિ પણ જો પરમાર્થભૂત હોય, તો તેને માટે શ્રવણાદિકવિધિની સફળતા થાય; અને
વળી અવિદ્યાથી કલ્પિત એવા ‘તત્ત્વમસિ’ આદિક વાક્યશ્રવણુથી થયેલું જ્ઞાન પણ
મિથ્યા હોવાથી અવિદ્યાની નિવૃત્તિ કરવા કેમ સમર્થ થાય ?

(અને જો કદાચ મિથ્યાવાક્યશ્રવણુથી થયેલા મિથ્યાજ્ઞાનથી અવિદ્યાનિવૃત્તિ માનો તો
પણુ તમારે અદિતીય-નિર્વિશેષ બ્રહ્માવાદિઓને તો તે અવિદ્યાનિવૃત્તિ પણ મિથ્યાજ છે, કેમકે-જો
અવિદ્યાનિવૃત્તિ સત્ય માનો તો ગદિતીયતા થાય, માટે મિથ્યાવાદિઓનું તો આ પ્રમાણુ સઘળું
મિથ્યાજ છે.)

(ત્યારે મિથ્યાવાદિઓ કહે છે-) ના, ના, એમ નહિ, અજ્ઞાનદશામાં તો
ઉપદેશાદિકની અસત્યતા મિથ્યાપણુ નથી, પરંતુ જ્યારે અદ્વૈતનું-નિર્વિશેષ અદિતીય
પ્રહ્લાનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તો સર્વ મિથ્યા છે, એમ અમારું કહેવું છે, (માટે એ
અમારો અભિપ્રાય સમગ્રવા મિથ્યા કેમ અને મિથ્યાવાદી કહેા છે. ?)

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) હે પંડિતો ! આ તમારી બદ્ધદશા અને પરમાર્થ-
દશા કલ્પવાની ચતુરાઈ ભરેલી વ્યવસ્થા તો, તમારા મિથ્યાવાદિઓના વચન-

॥૧૦૨॥ અદ્વૈતજ્ઞાનકાલે તુ સર્વે મિથ્યેતિ કથ્યન્તે । વ્યવસ્થેયં વચ્ચોમાત્રે શોભતે ન વિચારિતા ॥૧૦૩॥ તત્ત્વજ્ઞસ્ય ગુરોસ્તાવદદ્વિતીયાત્મદર્શિનઃ । સકાર્યાજ્ઞાનહીનસ્ય કથં તુ દ્વૈતદર્શનમ્ ॥૧૦૪॥ શિષ્યોપદેશો ન ભવેદ્દ્વૈતદર્શનમન્તરા । સ વાધિતાનુવૃત્ત્યા ચેત્સા હિ તસ્મિન્ન સમ્ભવેત્ ॥૧૦૫॥ સમૂહા દ્વૈતદૃષ્ટિર્હિ નષ્ટૈવાદ્વૈતદર્શનાત્ । ન જ્ઞાનાજ્ઞાનસાહિત્યં તેજસ્તિમિર્યોરિવ ॥૧૦૬॥ તત્ વાધિતાનુવૃત્તિસ્તુ દુર્ઘટા ભવતાં મતે । તત્ત્વદૃષ્ટિવિહીનશ્ચેદુપદેષ્ટું ન ચાર્હતિ ॥૧૦૭॥ આદાવજ્ઞાનિનસ્તસ્ય જ્ઞાનપ્રાપ્તિર્હિ સદ્ગુરોઃ । ભવતીત્યસ્ય સા ક્ષાપિ ભવેન્નેશસ્ય કર્હિચિત્ ॥૧૦૮॥ નિત્યસિદ્ધજ્ઞાન

માત્રમાંજ-ખાલવામાત્રમાંજ શોભે એવી છે, પરંતુ યુક્તિથી શ્રુતિવચન સાથે વિચારવામાં આવે, તો તો આખરે તે પણ મિથ્યાજ્ઞ થઈ જાય એવી છે, (માટે અને તમારા અભિપ્રાય બધીનેજ સત્ય વાત કહીએ છીએ.) ॥ ૧૦૧-૧૦૩ ॥

(આ પ્રમાણે અવણાદિકવિધિની અનુપપત્તિ કહીને, હવે ઉપદેશની અનુપપત્તિ-શુદ્ધ એ કરેલા ઉપદેશનીજ અયુક્તતા કહે છે-) ઉપદેશ કરનાર શુદ્ધ તત્ત્વદર્શી હોવા જોઈએ, તો અદ્વિતીય આત્મસાક્ષાત્કારને પામેલા તત્ત્વજ્ઞશુદ્ધને, અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનનું કાર્ય લેદદ્રષ્ટિ નાશ પામેલી હોવાથી, તે શુદ્ધને દ્વૈતદર્શન-લેદદ્રષ્ટિ કેમ હોઈ શકે? અને દ્વૈતદર્શન સિવાય શિષ્યને ઉપદેશ કરવો એ બનેજ નહિ, જો બાધિતાનુવૃત્તિથી એ ઉપદેશ કરે ॥ એમ કહો તો તે બાધિતાનુવૃત્તિજ એ તત્ત્વદર્શી શુદ્ધને વિષે સંભવે નહિ, કેમકે-અદ્વૈતનો-અદ્વિતીય પ્રજ્ઞાનો સાક્ષાત્કાર થવાથી, લેદદર્શન અને તેમાં કારણભૂત અવિદ્યા નાશ પામીજ જાયછે, તો પછી લેદદર્શનમાં કારણભૂત બાધિતાનુવૃત્તિજ કયાં રહી? જેમ-પ્રકાશ અને અંધકાર એક સાથે રહી શકે નહિ, તેમજ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન પણ એક સાથે સંભવેજ નહિ, માટે પ્રજ્ઞાબ્યતિરિક્ત સર્વને મિથ્યા માનનારા તમારા મતમાં બાધિતાનુવૃત્તિજ દુર્ઘટ છે; અને તેમ છતાં જો દુરામદથી બાધિતાનુવૃત્તિ માનો તો તેવા તત્ત્વદ્રષ્ટિવિહીન અજ્ઞાની શુદ્ધ પોતે ઉપદેશ કરવાનેજ યોગ્ય નથી. ॥૧૦૪-૧૦૭॥

વળી-તેમાંજ પણ પ્રથમ અજ્ઞાની અને પછીથી સદ્શુદ્ધ થકી જ્ઞાન પામેલા આધુનિક શુદ્ધ બાધિતાનુવૃત્તિથી ઉપદેશ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કહાય કહો તો તે ઘટે, પરંતુ નિત્યસિદ્ધજ્ઞાનવાળા સાક્ષાત્ ઇશ્વર એવા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને તો બાધિતાનુવૃત્તિ, કથારૂપ-હોઈ પણ સંભવમાં કે અવસ્થામાં, તમારા મત-સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે ઘટેજ નહિ, (માટે તમારા મત પ્રમાણે ઉપદેશનીજ નિરર્થકતા છે, કેમકે-ઉપદેશ કરનાર શુદ્ધ-પોતાનું અજ્ઞાન નાશ પામ્યા સિવાય તે બીજાનું અજ્ઞાન શી રીતે નાશ કરી શકે? અને જો અજ્ઞાન ન હોય તો લેદદ્રષ્ટિથી શિષ્યને ઉપદેશ કેમ કરે? માટે આવો યોગ્ય-પ્રત્યક્ષ વિરોધ સમજવામાં આવે તો પણ મિથ્યાવાદિઓને તો તે પણ મિથ્યા જ છે. તેથી ઉપદેશની નિરર્થકતા યાવ તો પણ મિથ્યા હોવાથી સંમતજ છે. એમ કહે તોય નવાઈ નહિ.) ॥૧૦૮॥

(હવે બાધિતાનુવૃત્તિમાં શ્રુતિવિરોધ પણ જતાવે છે-) ‘યઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વવિત્’ એ સર્વજ્ઞ અને સર્વવિત્-એકકાળાવચ્છિન્ન સર્વને પત્યક્ષ કરનાર છે, આ વિગેરે શ્રુતિઓથી ઇશ્વર નિત્યસિદ્ધજ્ઞાનવાળા હોવાથી તેના સ્વરૂપમાં પ્રથમથીજ અજ્ઞાનનો લેશ પણ

एव स सर्वज्ञश्च सर्ववित् । तस्मिन् वक्तुं न सा शक्या प्रागेवाज्ञानहानितः
॥ १०९ ॥ एवम्भूतस्येश्वरस्य द्वैतदर्शनपूर्वकम् । अर्जुनाद्युपदेशादिव्यवहारः कथं
भवेत् ॥ ११० ॥ मिथ्याभूतस्य द्वैतस्य मिथ्यात्वेनैव दर्शनम् । सर्वज्ञताया नैव स्याद्वि-
रोधायेति चाप्यसत् ॥ १११ ॥ तन्निग्रहानुग्रहादौ न प्रवर्त्तत कर्हिचित् । अनुन्मत्तः
कोऽपि पुमान् मिथ्यात्वेन विनिश्चितम् ॥ ११२ ॥ रजतादिसमादातुं कापि नैव प्रवर्त्तते ।
ब्रह्मण्याभासमात्रं हि जगदित्यपि नोचितम् ॥ ११३ ॥ जगदन्यद्यदि कृतं कचित्स्या-
त्तर्हि तस्य तु । आभासो ब्रह्मणि भवेन्नानृतस्य तु सर्वथा ॥ ११४ ॥ सर्पस्य रज्जा-
वाभासः स्यादन्यत्र सतः खलु । असतोऽन्यत्र जगतो ह्याभासः कथमुच्यते ॥ ११५ ॥
आभासस्यास्य को द्रष्टा किं ब्रह्मैवेतरोऽयम् । अनाद्यविद्यया यस्य स्वरूपं

સંભવતો નથી માટે તે ઇશ્વરસ્વરૂપમાં બાધિતાનુવૃત્તિ કહી શકાયજ નહિ. ॥૧૦૯॥
આવા-નિત્યસિદ્ધજ્ઞાનવાળા ઇશ્વરને, દ્વૈતદર્શનપૂર્વક-ભેદદર્શનપૂર્વક, અર્જુનાદિકને
ઉપદેશ કરવો એ વિગેરે બ્યવહાર કેમ થઈ શકે ? ॥૧૧૦॥ હવે મિથ્યાભૂતદ્વૈતને
મિથ્યાપણુથીજ બોલું તેમાં સર્વજ્ઞતાનો કાંઈ વિરોધ આવતો નથી, એમ કહેવું તે પણ
ખોટું છે, કેમકે-એ એમ હોય તો ઇશ્વર કોઈના ઉપર અનુબંધ કરવામાં કે કોઈનો
નિબંધ કરવામાં ક્યારેય પ્રવર્તેજ નહિ, બે છીંચેલી વિગેરેમાં જણાતા રજતનો
મિથ્યાપણુથીજ-એ મિથ્યા છે, એમ નિશ્ચય કરેલો છે, તો કોઈ પણ-ઉન્માદ નહિ
પામેલો-સ્વસ્થચિત્તાળો કાઠો માણસ, તે મિથ્યા રજતાદિકને લેવા માટે ક્યારેય
પ્રવર્તતોજ નથી.

(લાવાઈ એ છે કે-કોઈ પણ બુદ્ધિમાન માણસ પોતે મિથ્યાપણુથી નિશ્ચિત કરેલા
રજતાદિકને લેવાની પ્રવૃત્તિ, કે ઇચ્છા પણ કરતો નથી, તો સર્વજ્ઞ-ઇશ્વર, મિથ્યાપણુ નિશ્ચિત
કરેલા શિષ્યને ઉપદેશ કરવાની પ્રવૃત્તિ, કે ઇચ્છા પણ કરેજ કેમ ? અને બે કરે છે તો સર્વજ્ઞ
ઇશ્વર, ખદ્દ છવ અને બધમાં કારણરૂપ માયા, એમ ત્રણ ભેદ સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. તો એ ત્રણેય
ભેદ અનાદિસિદ્ધજ છે. અને માયાવાદ ખોટો છે)

(આવી રીતે બાધિતાનુવૃત્તિયું ખંડન કરીને હવે જગત્ આભાસરૂપ છે, એમ જો કહે છે તે
જગત્ આભાસરૂપ નથી, પરંતુ સત્યજ છે. એમ આભાસવાદયું ખંડન કરવા પૂર્વક જગન્મિથ્યા-
ત્વવાદનો નિર્બંધ કરે છે-)

જગત્, પ્રહ્લને વિષે કલ્પિત હોવાથી તે આભાસમાત્રજ-વસ્તુતાએ નહિ હોવા
છતાં દેખાવામાત્રજ છે, એમ કહેવું તે પણ લચિત-ઘટિત નથી, કેમકે-એ
કલ્પિત જગત્ સિવાયનું બીજું સત્યભૂત જગત્ ક્યાંક વિદ્યમાન હોય, તો તેનો પ્રહ્લમાં
આભાસ થાય પરંતુ-અસત્ય-મિથ્યાભૂત જગત્નો આભાસ તો કોઈ રીતે થાયજ નહિ અને
રજગુમાં સર્પનો આભાસ થાય છે, તે તો તે રજગુમાં કલ્પિતસર્પ સિવાયનો-બીજો
જોવામાં આવતો સત્યભૂત સર્પ, તેનોજ આભાસ થાય છે, તો તેજ પ્રમાણે અસત્-તે
કલ્પિત જગત્ સિવાયના બીજા મિથ્યાભૂત જગત્નો આભાસ થાય છે, એમ તમારાથી
કેમ કહી શકાય ? (માટે જગત્ આભાસરૂપ-મિથ્યા નથી, પણસત્યજ છે.) ॥૧૧૧-૧૧૫॥

સ્યાત્તિરોહિતમ્ ॥૧૧૬॥ સ્વસ્મિન્સ એવ જ્ઞાનાત્વં પશ્યતીતિ ન યુજ્યતે । નિત્યમુક્ત-
પ્રકાશૈકરસજ્ઞાનસ્વરૂપિણઃ ॥૧૧૭॥ પ્રકાશાપગમામાવાદૈવ સ્યાદ્બ્રાન્તિર્દર્શનમ્ ।
સ્વરૂપનાશ એવ સ્યાત્પ્રકાશાપગમે સ્મૃતિ ॥૧૧૮॥ ન ઘટેતેતરો દ્રષ્ટા સ ભેદો હ્યપિ
કલ્પિતઃ । તદ્વેદદર્શને દ્રષ્ટા કો વા સ્યાદ્બ્રહ્મણઃ પરઃ ॥૧૧૯॥ જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપસ્ય
દ્રષ્ટૃત્વં ચ કથં ભવેત્ । અર્કૃત્ત્વાચ તદ્વક્તું સર્વથૈવ ન શક્યતે ॥૧૨૦॥ રજ્ઞો સર્વેક્ષણં
યત્તુ દ્રષ્ટુર્દગ્ધોપતો ભવેત્ । સત્યેવ તિમિરાદૌ હિ ન તુ સર્વસ્ય તદ્ભવેત્ ॥૧૨૧॥ તત્રાપિ

(આ પ્રમાણે જગત્ આલાસરૂપ છે. એ વાતનું ખંડન કરીને, હવે એ આલાસનો દ્રષ્ટા-
જ્ઞેનાર કોણ છે ? કેમકે બ્રહ્મ સિવાય બીજી વસ્તુજ નહિ માનનારાઓને બ્રહ્મમાં પોતાનામાંજ
પડેલા આલાસ પોતેજ કેવી રીતે દેખે ? માટે તમારા મતમાં આલાસનું દ્રષ્ટાપણુંજ ન સંભવે એમ
બ્રહ્મને વિષે આલાસના દ્રષ્ટાપણું ખંડન કરે છે.—).

તમેએ કહ્યેલા આ આલાસનો દ્રષ્ટા કોણ છે? શું બ્રહ્મજ પોતે જ્ઞેનાર છે ?
અથવા બીજે કોણ—એટલે કે જીવ છે ? જો બ્રહ્મ પોતેજ કહો તો તે ઘટેજ નહિ.
કેમકે—અનાદિ અવિદ્યાથી તિરોહિત થયેલું બ્રહ્મ પોતે પોતાને વિષેજ નાનાપણું જુએ
એ વાતજ અસંભવિત—અઘટિત છે. (જેમ રજ્જુમાં બ્રાન્તિથી દેખાતો સર્પ, તે રજ્જુથી
પૃથક્કૃત માણસ તિમિરાદિક દોષને લીધેદેખે છે, પણ કાંઈ રજ્જુ પોતે પોતામાં મિથ્યાસર્પરૂપ આલાસ
જોઈ શકતી નથી.)

વળી નિત્યમુક્ત, પ્રકાશૈકરસરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા બ્રહ્મને, પ્રકાશનો નાશ થયા સિવાય
બ્રાન્તિદર્શન થાયજ નહિ; અને પ્રકાશનો નાશ થવાથી સ્વરૂપનોજ નાશ થઈ જાય,
(કેમકે બ્રહ્મનું સ્વરૂપજ પ્રકાશરૂપ છે. માટે આલાસનો દ્રષ્ટા બ્રહ્મ કહેવાય નહિ એ ભાવાર્થ છે.)

હવે બ્રહ્મથી જુદો—બીજે જીવાત્મા, ભેદબ્રાન્તિનો દ્રષ્ટા કહો, તો તે પણ ન
ઘટે, કેમકે તે જીવ પણ કલ્પિત છે, તો તે કલ્પિત જીવભેદનો પણ દ્રષ્ટા બ્રહ્મ સિવાય
બીજે કોણ હોય ? માટે તે ન ઘટે. ॥ ૧૧૬-૧૨૧ ॥

(આ પ્રમાણે બ્રહ્મ, કે જીવ, એ બેમાંથી એક પણ ભેદદર્શનનો દ્રષ્ટા ન ઘટે એમ કહીને, હવે
તે બદ્ધચિત્માં દ્રષ્ટાપણુંજ બ્રહ્મમાં ન સંભવે એમ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં દ્રષ્ટાપણુંનોજ નિષેધ કરે છે—)

જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપ બ્રહ્મને વિષે, ભેદદર્શનમાં દ્રષ્ટાપણુંજ કેમ કહેવાય? બ્રહ્મને વિષે
અકર્તાપણું માનેલું હોવાથી તેમાં તે—દ્રષ્ટાપણું સર્વથા—કોઈ પ્રકારે કહી શકાયજ નહિ.

અકર્તાપણું—કર્તૃત્વાદિક ધર્મોથી રહિત માનેલા તે બ્રહ્મમાં જ્ઞાનક્રિયામાં પણ કર્તાપણું કહી
શકાય નહિ એ ભાવાર્થ છે.) ॥૧૨૦॥

રજ્જુમાં સર્પ દેખાય છે, તે તો દેખનારની દ્રષ્ટિમાં તિમિરાદિક દોષને લીધે
દેખાય છે અને તે તિમિર વિગેરે કારણરૂપ દોષ પણ સત્ય હોય છે, તેથીજ તે દેખાય
છે, પણ દરેકને એ પ્રમાણે ચતું નથી, માટે તિમિરાદિક દોષની સત્યતાથીજ રજ્જુમાં
સર્પબ્રમ થઈ શકે છે. પરંતુ તમે તો બ્રહ્મ સિવાયની વસ્તુમાત્રને અસત્ય માનો છો,
તેથી અસત્ય—મિથ્યાબૂત અવિદ્યાથી બ્રહ્મમાં દ્રષ્ટાપણું કેમ થાય ? નજ થાય. ।

સત્ય ઇવાસ્તિ દ્યુદોપસ્તેન તદ્ભવેત્ । બ્રહ્મેતરસ્યાસત્યત્વાત્કથમન્ન તુ તન્મતમ્ ॥૧૨૨॥
યદનાદિરયં દોષઃ સ્યાન્નદ્વેદસ્યાપ્યનાદિતા । તથા સતિ કથં નામ ભવેત્સર્ગઃ કદાચન
॥૧૨૩॥ મેદત્રયનિવેધો ઘા પ્રાપ્તસર્ગાદ્દટ્ટતે કથમ્ । પરાસ્તમિદમેતેન સર્ગોડયં નનુ
વીક્ષણાત્ ॥૧૨૪॥ તદમાવાત્પુરા મેદશૂન્યતેતિ યદુચ્યતે । નિર્વિશેષે પરા બ્રહ્મણ્યેતન્નૈ-
વોપપદ્યતે ॥૧૨૫॥ માયોપહિતચૈતન્યે વિશેષો નનુ યુજ્યતે । માયોપધાનં નિત્યં ચેત્
મેદઃ સાદિઃ કથં ભવેત્ ॥૧૨૬॥ અનાદિત્વે સદેવેતિ તત્ત્રિવેધો ન યુજ્યતે । દોષઃ
પુરુષમાશ્રિત્ય દ્યુષ્ટો લોકે અમાવહઃ ॥૧૨૭॥ સેયં માયા કમાશ્રિત્ય જનયેદ્દેવવિન્નમમ્ ।

(તિમિરાદિક સત્યબૂત દોષરૂપ કારણથીજ દિવ્યન્દ્રગ્રમ થાય છે, તમે તો દોષરૂપ માયાને
મિથ્યા કહો છો, તો તે મિથ્યા માયા બ્રહ્મને બ્રમ ઉત્પન્ન કેમ કરી શકે ? વળી દોષરૂપ માયાને
મિથ્યા માનો છો, તો તે મિથ્યા માયામાં ભેદ કદપનાર બીજો કોઈક દોષ કદપવો પડે, જો તે
કદપો તો તેમાં કારણરૂપ બીજો દોષ કદપવો પડે એમ અનવસ્થા થાય, વળી દ્રશ્યત્વ દ્રશ્યતા-
દિક ધર્મોથી રહિત કેવળ દૃશ્યમાત્ર બ્રહ્મમાં મિથ્યાબૂત અવિદ્યાને લીધે પણ દ્રષ્ટાપણું શી રીતે
સંભવે ? ન જ સંભવે એ ભાવાર્થ છે.) ॥૧૨૧-૧૨૨॥

(ત્યારે વાદિઓ કહે છે-) એ અવિદ્યારૂપ દોષ તો અમે અનાદિ માનીએ છીએ,
માટે એને કદપનારી બીજી અવિદ્યા કદપવાની અપેક્ષા નહિ રહેવાથી અનવસ્થારૂપ
દોષ નહિ આવે.

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) જો તમે અવિદ્યા અનાદિ માનો તો ભેદ પણ
અનાદિજ થાય અને ભેદ પણ જો અનાદિ હોય તો પછી સૃષ્ટિ અમુક
સમયેજ થાય છે એમ ન કહેવાય, સૃષ્ટિ પણ અનાદિજ ઠરે અને સૃષ્ટિ જો
અનાદિ ઠરે તો ઉત્પન્ન થાય છે એમ સર્ગની ઉત્પત્તિજ ન કહેવાય, અને તે
કારણથીજ સૃષ્ટિ પહેલાં જો ભેદત્રયનો નિવેધ કરો છો તે પણ ન ઘટે, અને વળી-
તેમ થવાથી ' સ પેક્ષત ' એમ બ્રહ્મનું માયા સામું ઇક્ષણ થવાથી સર્ગ થાય છે. એ
વાત પણ ઉડી જાય છે માટે અવિદ્યા અનાદિ કહેવાયજ નહિ ॥૧૨૩-૧૨૪॥ અને વીક્ષણ-
રૂપ શુણ્યયોગના અભાવથી, સર્ગ પહેલાં જો ત્રિવિધ ભેદશૂન્યતા તમે કહો છો, તે
પણ નિર્વિશેષ પરબ્રહ્મમાં નહિજ ઘટે, હવે જો તમે માયાથી ઉપહિત- આત્માદન
પામેલા ચૈતન્ય ધર્મવાળા માયાશબ્દિત સગુણ બ્રહ્મમાં એ વીક્ષણયોગ ઘટે છે, એમ
કહો, તો તે યુક્ત નથી, કેમકે-માયાનું ઉપધાન આવરણ નિત્ય હોય તો ભેદ સાદિ કેમ
કહેવાય ? ભેદ પણ અનાદિજ ઠરે, અને જો ભેદનું અનાદિપણું હોય તો ' સદેવ ' એ
શ્રુતિથી જો ભેદત્રયનો નિવેધ કરો છો તે નહિ ઘટે, (જિમ જને રીતે તમારા મતમાં ઇક્ષણ-
યુગયોગ બ્રહ્મને વિશે ઘટતો નથી માટે ઇક્ષણશ્રુતિનો વિરોધ તમારા મતમાં રહેવાનોજ.)

હવે-લોકમાં તિમિરાદિક દોષ અમુક પુરૂષને આશરીનેજ બ્રમ ઉત્પન્ન કરનાર
જેવામાં આવે છે. તો આ અવિદ્યા-માયા કોને આશરીને ભેદદૃષ્ટિરૂપ વિબ્રમને ઉત્પન્ન
કરે છે ? બ્રહ્મને આશરીને બ્રમ કરે છે એમ કહો તો તે ન ઘટે, કેમકે-તો બ્રહ્મતો
અવિદ્યાનું વિરોધિ છે, (એટલે કે-અવિદ્યા-માયા પોતે અજ્ઞાનરૂપ છે, તે જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા

મહાશ્રિત્યેતિ ચેત્તન્ન તસ્યાસ્તત્તુ વિરોધિ હિ ॥૧૨૮॥ પ્રકાશૈકરસે જ્ઞાને સ્યાદજ્ઞાના-
ન્વયઃ કથમ્ । માયાયા દોષભૂતાયાઃ સ્વરૂપં તત્કિમુચ્યતામ્ ॥૧૨૯॥ અસ્તીતિ જ્ઞાય-
માનસ્ય દૃષ્ટા હિ ભાવરૂપતા । નાસ્તીતિ જ્ઞાયમાનસ્ય દૃષ્ટાઽભાવસ્વરૂપતા ॥૧૩૦॥
ન ચૈતયોરન્યતરવહિર્ભૂતે હિ કિઞ્ચન । તત્ર ભાવસ્વરૂપત્વે સદ્વિલક્ષણતા કથમ્ ॥૧૩૧॥
અથાભાવસ્વરૂપત્વેઽસદ્વિલક્ષણતા કથમ્ । કિઞ્ચ સ્યાદપસિદ્ધાન્તો માયેયં ત્રિગુણા-
ત્મિકા ॥૧૩૨॥ ભાવરૂપાઽજ્ઞાનરૂપા હ્યવિદ્યા ભવતેષ્યતે । ત્રપાસ્તમિદમેતેન ન સતી
નાસતીતિ ચ ॥૧૩૩॥ સ્વાન્નાર્થતુલ્યતા ચાસ્ય સૌત્રે પથિ વિરુદ્ધયતે । સ્વાન્નાદિવત્ર

બ્રહ્મતો આત્રપ પામીને એ બ્રહ્મને ભેદવિગ્રમ કરે એ ધટેજ કેમ ?) ॥૧૨૫—૧૨૮॥

અને વળી પ્રકાશૈકરસસ્વરૂપ એવા જ્ઞાનમાત્ર બ્રહ્મને વિષે અજ્ઞાનનો અન્વય-
સંબંધજ કેવી રીતે થાય ? (જેનું સ્વરૂપજ કેવળ જ્ઞાનરૂપ છે તેમાં અજ્ઞાનનો સંબંધ સંભ-
વેજ કેમ ? જેમ પ્રકાશમય સૂર્યમાં ડગમાં અંધકાર ન સંભવે તેમ એ ભાવાર્થ છે)

હવે તમોએ માનેલી દોષરૂપ માયાનું સ્વરૂપ શું છે ? તે કહો. લોકમાં ‘અસ્તિ’
છે એમ વ્યવહાર કરાવી દરેક વસ્તુની ભાવરૂપતા—વસ્તુતાએ હોવાપણુંજ, જોવામાં
આવે છે, અને ‘નાસ્તિ’ નથીજ એમ વ્યવહાર કરાવી દરેક વસ્તુની અભાવરૂપતા
—વસ્તુતાએજ ન હોવાપણું, જોવામાં આવે છે, અને આ ‘અસ્તિ-નાસ્તિ’ એ જે
પ્રકારના વ્યવહારથી બહિર્ભૂત તો કોઈ પણ વસ્તુ છેજ નહિ, એ બેમાંજ દરેક વસ્તુનો
સમાવેશ થાય છે, માટે એ માયાને ભાવરૂપ જો માનો તો ‘સદ્વિલક્ષણ’ એમ ન કહી
શકાય; જો અભાવરૂપ માનો તો અસદ્વિલક્ષણ ન કહેવાય. અને વળી અભાવરૂપ
માનવામાં—ભાવરૂપ અજ્ઞાન એજ અવિદ્યા—માયા છે, એમ જે તમારો (કલ્પિત)
સિદ્ધાન્ત છે તે પણ ઉડી જાય છે; અને તે માયાને ‘સદ્મદ્વિલક્ષણ’ કલ્પવામાં
તમે ‘નાસદાસીનો સદાસીત્’ એ તિને જે પ્રમાણભૂત માનો છો તે પણ આ
વાતથી ઉડી જાય છે.

(તાત્પર્ય એ છે કે—ધટપટાદિક પદાર્થોનું વિષમાનપણું છે, તોજ તેનો ‘છે’ એમ વ્યવહાર
કરાય છે, અપુષ્પાદિક વસ્તુતાએજ નથી તો તેનો ‘નથી’ એમ વ્યવહાર કરાય છે, અને આ બે
સિવાય ત્રીજી તો કોટિ—વિભાજન નથી એટલે તેનો વિચારજ નકમો છે, હવે જોજ પ્રમાણે
તમોએ માનેલી અવિદ્યા-માયા, તેને ભાવકોટિમાં માનો તો ‘સદ્વિલક્ષણ’ ન કહેવાય, અભાવ-
કોટિમાં માનો તો ‘અસદ્વિલક્ષણ’ ન કહેવાય, માટે કાં તો સત્ ભાવરૂપ માનો, કાં તો અસત્-
અભાવરૂપ માનો, પરંતુ સત્ પણ નહિ, અસત્ પણ નહિ એવી ‘સદ્મદ્વિલક્ષણ’ માયાને જે
તમે કલ્પો છો, અને તે કલ્પવામાં ‘નાસદાસીનો સદાસીત્’ આ શ્રુતિનું અવસરજન હોય છે
એ સ્પષ્ટ જોઈ છે, માટે ભાવરૂપ અજ્ઞાન એજ અવિદ્યા માયા છે એમ માનનારાઓનો તમારો
સિદ્ધાન્તજ ‘વદતો વ્યાઘાતઃ’ જેવો વિરૂદ્ધ છે.) ॥૧૨૬—૧૩૩॥

૧—‘નામતો વિચતે માયો નામાયો વિચતે સતઃ’ એ ગીનાવાક્ય પણ આ વાનનેજ
મિલે કરે છે, માટે ‘સદ્મદ્વિલક્ષણ’ એ મુદ્દજ અનિવર્યનીય છે અથવા અવાચ્ય દોષાગ્રી
મિથ્યાવાદિએનેજ શોભે તેવો છે. ॥

वैधर्म्यादित्यवोचद्धि सूत्रकृत् ॥१३४॥ तथा सत्त्वाच्चापरस्येत्यपि सूत्रमुदीरितम् । भेद-
श्रुतिस्मृतीनां च वैरूप्यं स्याद्भवन्मते ॥१३५॥ मायां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरम् ।
विकारजननीमन्नामष्टरूपामजां ध्रुवाम् ॥१३६॥ मायया सन्निरुद्धोऽन्यो मायी
सृजति चैतरः । वृक्षे समाने मग्नस्तु शोचत्यन्यो ह्यनीशया ॥१३७॥ अस्ति फञ्चित्स्यादु

(હવે આ પ્રપંચને સ્વાનિક પદાર્થોને તુલ્ય ક્ષણિક માનવામાં, બાદરાયણમુનિનાં પ્રશ્ન-
સૂત્રોની સાથે વિરોધ આવે છે તે કહે છે.)

જે આ પ્રપંચની સ્વાનિકપદાર્થની સાથે ક્ષણિકતારૂપ તુલ્યતા માનો તે
પ્રશ્નસૂત્રોએ કહેલા નિર્ણયભાગમાં વિરૂદ્ધતા આવે. સૂત્રકાર-ન્યાસમુનિ કહે છે કે-
'સ્વાન્નાદિવજ્રવૈધર્મ્યાત્' 'સ્વાનિકપદાર્થોથી વિરૂદ્ધમવાળાપણું' છે, માટે આ
પ્રપંચને સ્વાનિકપદાર્થ વગેરેની તુલ્યતા ન થટે, (એટલે કે સ્વપ્નમાં દેખાતા પદાર્થો
ક્ષણિક છે અને પ્રપંચ તે ચિરસ્થાયી છે, માટે સ્વાનિક પદાર્થોનું દ્રષ્ટાંત ઘટનું નહિ આવવાથી
પ્રપંચની સત્યતા અને નિત્યતા કરે છે એ તાર્કિક છે.)

વળી બીજું સૂત્ર 'સત્ત્વાચ્ચાપરસ્ય' 'બીજાનું' પણ વિદ્યમાનપણું છે, માટે આનું
કહેવું છે માટે તમારા મતમાં ભેદપ્રતિપાદક શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓનું વૈરૂપ્ય-વિરૂદ્ધપણું
છે, (આ સૂત્રથી પણ જીવજ્ઞનો ભેદ પારમાર્થિકજ્ઞ છે, એમ જણાય છે, માટે તમારાથી તે ભેદશ્રુતિ
સ્મૃતિઓના વિરોધનો પરિહાર—યોગ્ય રીતે સમાધાન કરી શકાય તેમજ નથી.) ॥૧૩૪-૧૩૫॥

(તેમાંની કેટલીક શ્રુતિઓનો અર્થોત્તવાદ કરે છે) માયા તે પ્રકૃતિનેજ જાણવી.
(આ વાક્યથી જે માયાનો પ્રસ્તાવ સામાન્ય રીતે કર્યો હતો તે ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ છે, એમ
વિશેષરૂપે કહેવાથી, આવરૂપ અજ્ઞાન એજ માયા છે તે વાદનું ખંડન થાય છે.)

હવે માયી—માયાના નિર્ધારતા ગ્રેરક, તે તો મહેશ્વર—સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છે,
એમ જાણવું.

(આ વાક્યથી માયા અને મહેશ્વરનો ભેદ પારમાર્થિક-વાગ્દેવિકજ્ઞ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.)
તે માયા સકળવિકારવર્ગને ઉત્પન્ન કરનારી છે, અજ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પ્રકૃતિ, મહ-
ત્ત્વ, અહંકાર અને તન્માત્રા એવા ભેદથી આકરૂપે વિભાગ પામેલી. અજ્ઞાન-વિકૃતિ નહિ
પામનારી—સમૂળ નાશ નહિ પામનારી, માટેજ દ્રુવ નિત્ય છે, (આ મંત્રથી માયાનું સ્વરૂપ
સ્વભાવ વિગેરે વર્ણન કરેલું છે.) (॥૧૩૬॥)

(હવે-જીવ અને પરમેશ્વરના ભેદને કહેનારી શ્રુતિ કહે છે.)

માયાના અધિષ્ઠાતા અને જગત્પતા સ્રષ્ટા પરમેશ્વર જુદા છે; અને માયાથી
આવરણ પામેલો—બદ્ધજીવ જુદો છે, પરમેશ્વરથી જુદો આ જીવ આ શરીરરૂપ એકજ
વૃક્ષમાં નિમગ્ન રહીને (શરીરથી પૃથગ્મત સ્વસ્વરૂપને નહિ જ્ઞેતાં) અનીશા-ધર્મશરી
જુદી અને ધર્મશરને આધીન રહેનારી જે માયા, તેનાથી કર્મવશ્યતાને લીધે મોહ
પામતો ઘડો શોક કરે છે. ॥૧૩૭॥ કાઈક-જીવાત્મા, કર્મફળનો ઉપભોગ કરે છે, બીજો
—પરમાત્મા, કર્મફળ નહિ અનુભવતાંજ પ્રકાશે છે (કર્મફળ ભોગવાવનાર તરીકે સાક્ષીરૂપે
દ. ૧૩

ફલમન્યોડનશ્ચન્ પ્રકાશતે । एवंविधास्तु श्रुतयो ननु मेदपराः शतम् ॥१३८॥ प्रकृतिं
 पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि । द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ॥१३९॥
 उत्तमः पुरुषस्त्यन्यः परमात्मेत्युदाहृतः । इत्याद्याः स्मृतयश्चापि सन्ति मेदपराः शतम्
 ॥१४०॥ ननु मेदो यदि मतः परमार्थो भवन्मते । अद्वैतैकान्तवाक्यानां दर्शितानां तु का
 गतिः ॥१४१॥ इति चेच्छ्रूयतामेषां निर्वाणोऽर्थः प्रकाश्यते । श्रीमद्रामानुजाचार्यैः श्रीमा-
 ष्यादौ निरूपितः ॥१४२॥ स्वरूपं ब्रह्मणस्तावदादाविह निरूप्यते । स्वरूपेण स्वभावेन
 सर्वाधिकवृहत्त्ववत् ॥१४३॥ ज्ञानशक्त्यादिपार्श्वपरिपूर्णं परात्परम् । समस्तचिदचि-

વિરાજમાન રહે છે) આવી તો સોએ સો શ્રુતિઓ લેઈ અતિપાદન કરનારી છે, (માટે આ
 સમગ્રી બેદપ્રતિપાદક શ્રુતિઓ જગન્નિમિત્થાત્વવાદમાં વિરૂદ્ધ છે) ॥૧૩૮॥

(હવે બેદપ્રતિપાદક સ્મૃતિઓ કહે છે-)

મૃતિ-માયા અને પુરુષ-માયાપતિ ભગવાન, એ જન્મેય અનાદિ-નિત્ય છે,
 એમ જાણુ. લોકમાં આ બે પુરુષ-આત્મા પ્રસિદ્ધ છે, કે જે ક્ષર અને અક્ષર એવા
 નામથી વર્ણન કરવામાં આવે છે; અને જન્મેથી ઉત્તમ-નિયામકપણે શ્રેષ્ઠ પુરુષ તો
 અન્ય-જુદાજ છે, કે જે પરમાત્મા એવા નામથી વર્ણન કરાય છે, આ આદિક સોએ
 સો સ્મૃતિઓ પણ લેઈઅતિપાદન કરનારી છે. ॥૧૩૯-૧૪૦॥

(અહીં મુખી અદ્વૈતમતનું પ્રતિપાદન હોવાથી દરેક પૂર્વપક્ષવાક્ય-ચંકાવાક્ય, શ્રીહરિનાં
 અને સિદ્ધાંતરૂપે ઉત્તરપક્ષવાક્ય, વાદિપંડિતોનાં હતાં એમ જાણવું. હવે અહીંથી વિશિષ્ટાદ્વૈત-
 મતરૂપ સ્વસિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન હોવાથી ચંકાવાક્ય વાદિપંડિતોનાં અને ઉત્તરવાક્ય શ્રીહરિનાં છે
 એમ વિભાગથી જાણવું.)

(શંકા-વાદિઓ કહે છે-) જો તમારા મતમાં-સિદ્ધાન્તમાં લેઈ પરમાર્થજ માનેલો
 છે, તો અમોએ પ્રથમ ખતાવેલાં અદ્વૈતમાંજ એક પર્યવસાન પામનારાં શ્રુતિસ્મૃતિ-
 વાક્યોની કઈ રીતે ગતિ-યોજના થવાની ? ॥૧૪૧॥

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-) હે પંડિતો ! જો એમ હોય તો સાંભળો. એ શ્રુતિસ્મૃ-
 તિઓનો અર્થ નિર્વાધ-ઉપપત્તિ સાથે યોગ્ય રીતે, અમે પ્રકાશ કરીએ છીએ—એ
 અર્થ શ્રીમદ્રામાનુજાચાર્યે શ્રીભાષ્ય વિગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી નિરૂપણ કર્યો છે, તે
 અહીંયાં અમે સંક્ષેપથી કહીએ છીએ—॥૧૪૨॥ તે શ્રુત્યર્થનિરૂપણમાં પ્રથમ બ્રહ્મનું
 સ્વરૂપ નિરૂપણ કરીએ છીએ—બ્રહ્મ શબ્દ ‘વૃદ્ધ’ ધાતુથી નિષ્પન્ન થયેલો છે, અને તે
 બૃહત્ત્વ-સર્વથી મોટાપણું, એ અર્થમાં પ્રવર્તવારૂપ નિમિત્તને અવલંબીને પ્રવર્તે છે,
 (તોએઓ નિરવધિકબૃહત્ત્વરૂપ અર્થ નિર્વિગમબ્રહ્મમાં ધોરજ નહિ) કેમકે—સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી
 પણ નિરવધિક અતિશયપણા રૂપ બૃહત્ત્વ જેમાં હોય તેવા સ્વરૂપમાંજ બ્રહ્મ શબ્દ મુખ્યત્વે
 પ્રવર્તે, (માટે બ્રહ્મ શબ્દનો અર્થ વિચારતાંજ નિરવધિક અનિગમવાળું જે બૃહત્ત્વ તેણે મુકતજ
 એ બ્રહ્મ ॥ એમ મિદ્ધ થાય છે.) ॥૧૪૩॥ તે બ્રહ્મ જ્ઞાન, શક્તિ, વિગેરે છ મહાગુણના સમૂહથી
 વિશિષ્ટ-ભરપૂર છે, ‘અક્ષરાત્પત્તઃ પરઃ’ એ શ્રુતિ પ્રમાણે સર્વથી પર અક્ષર તેનાથી પણ
 પર-શ્રેય-નિયામક છે, સમસ્ત ચેતન અચેતન એ બંને વસ્તુરૂપ શરીરના શરીરી ચોતે

દ્વસ્તુશરીરં હેયવર્જિતમ્ ॥૧૪૫॥ અન્તર્યામિશ્રુતે: સેયં સિદ્ધા સર્વશરીરતા । પરાઽસ્ય શક્તિરિત્યાદિશ્રુતે: પાત્તુપૂર્ણતા ॥૧૪૬॥ સિદ્ધાઽપહૃતપાત્મેતિશ્રુતેર્હેયવિહીનતા । યથા દ્રવ્યસ્ય જાત્યાદિ પૃથક્સ્થિતિવિવર્જિતમ્ ॥૧૪૬॥ તથાસ્ય સર્વમેવેદં પ્રકારીભૂય વર્તતે । ન હ્યાત્મનઃ પૃથગ્ભૂય સ્થિતિર્દૃષ્ટા તનોઃ કચિત્ ॥૧૪૭॥ તથા ચ સિદ્ધં વ્રજ્યકં સમસ્ત-

છે, સકળ હેય—હોપથી વર્ણિત—પ્રત્યનીક છે, (એટલે કે જેના સ્વરૂપમાં જે સર્વથા નં સંભવતું હોય તે તેનું પ્રત્યનીક—વિરોધિ કહેવાય, જેમ સૂર્યમંડળમાં અંધકાર સંભવે નહિ તેા તે સૂર્ય અંધકારનો પ્રત્યનીક કહેવાય, તેમજ અક્ષરસ્વરૂપમાં કોઈ પણ હેય—હોપ ત્રિકાળમાં સંભવતોજ નથી માટે તે હેયનું પ્રત્યનીક કહેવાય એ ભાવાર્થ છે.) ॥૧૪૪॥

(પોતે કહેલો અર્થ શ્રુતિસિદ્ધ છે એમ કહે છે—)

‘ યસ્યાત્મા શરીરમ્ ’ ‘ યસ્ય પૃથિવી શરીરમ્ ’ એ વિગેરે અન્તર્યામિસ્વરૂપનું વર્ણન કરનારી શ્રુતિથી બ્રહ્મની સર્વશરીરતા—સર્વ એનુંજ શરીર છે એમ સિદ્ધ થાય છે, તેમજ ‘ પરાઽસ્ય શક્તિર્વિવિધૈવ શ્રૂયતે ’ એ આદિક શ્રુતિઓથી બ્રહ્મની પદ્મશુભ્રિપૂર્ણતા સિદ્ધ થાય છે. ॥૧૪૫॥ ‘ અપહૃતપાત્મા ’ એ આદિક શ્રુતિઓથી બ્રહ્મનું હેયવર્ણિતપણું—હેયહોપથી રહિતપણું સિદ્ધ થાય છે; અને જેમ—ગાય વિગેરેના ગોસ્વાદિક ન્તિરૂપ ધર્મો તે ગાયરૂપ દ્રવ્ય થકી પૃથક્સ્થિતિમાં રહી શકતા નથી, તેમજ પૃથ્વીનો ગંધરૂપ ગુણ પૃથ્વી થકી ક્યારેય જુદો હોતો નથી, તેજ પ્રમાણે આ સઘળું જગત્ એ બ્રહ્મના પ્રકારરૂપેજ—શરીરરૂપ અપૃથક્સિદ્ધ—ગુણસ્વરૂપેજ વર્તે છે, કેમકે—શરીરની સ્થિતિ ક્યારેય પણ આત્માથી પૃથગ્ભૂત જોવામાં આવતી નથી. અર્થાત્—શરીર આત્માની સાથે અખંડિતપણે અપૃથક્સિદ્ધગુણસ્વરૂપેજ વર્તે છે.

(મધ્યે વાદિઓની શંકા—) એ તો ઠીક, પણ ચેતન, અચેતન, એ સર્વની બ્રહ્મની અપેક્ષાએ શરીરતા કેમ કહેવાય ? શ્રુતિઓ સંભળાવે છે માટે, એમ ઉત્તર આપો તો— સાંભળવામાં આવતો અર્થ પણ ક્યારેક અનુપપન્ન—ખંધ બેસતો ન આવે એવો હોય છે, કેમકે—શરીર એટલે તો ભોગનું સ્થાન—ભોગ ભોગવવાનું સાધન, તો બ્રહ્મને તો ભોગનો પ્રસંગજ ન હોય, માટે એ કારણથી પણ ચેતન અચેતનને શરીર ન કહેવાય. વળી—ખીજ ચેતનનું. શરીર ખીજ ચેતનના ઉપયોગમાં આવે છે, માટે ‘ ઉપભોગનું સાધન એજ શરીર ’ એમ શરીરનું લક્ષણ પણ ન થઈ શકે, માટે જગત્ એ બ્રહ્મનું શરીર છે એમ કેમ કહેવાય. ?

(તેના ઉત્તરમાં કહે છે—) એ તો સામાન્ય લક્ષણ છે, પરંતુ શરીરનું અસાધારણ —ખાસ લક્ષણ તો એ છે કે—જે દ્રવ્ય—વસ્તુ, જેના નિયમનમાં અને ધારણ કરવામાં સર્વ પ્રકારે શક્ય હોય, તે તેનું શરીર કહેવાય, આણું અસાધારણ લક્ષણ તો બ્રહ્મની અપેક્ષાએ ચેતનાચેતનવર્ગને વિષેજ ઘટે છે, (કેમકે— યઃ પૃથિવ્યાં તિષ્ઠન્ ’ એમ પૃથ્વીથી આરંભીને ‘ યસ્યાત્મા શરીરમ્ ’ ‘ યસ્યાઽક્ષરં શરીરમ્ ’ એ પ્રમાણે આત્મા અને અક્ષર પર્વત

ચિદચિદ્વપુઃ । જ્ઞાનશક્તિબલૈશ્વર્યવીર્યતેજોમહોદધિઃ ॥૧૪૮॥ વિશિષ્ટં પરમં તત્ત્વમ્

સઘણું જગત્ પરમાત્માના તાળામાં અને પરમાત્માના આધારેજ રહેલું છે, એમ શ્રુતિજ પોતે સંરીરનું લક્ષણ ધટાવતી સતી સકળ જગતને ધ્વનના શરીરપણે પ્રતિપાદન કરે છે. ॥૧૪૬-૧૪૭॥

૧ આ અંથમાં વિશિષ્ટાદૈત સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદ હોવાથી અંથકર્તા નિત્યાનંદમુનિ પોતાના સિદ્ધાન્તમાં દરેક વાક્યો અવિરોધિ અનુકૂળ છે એમ સિદ્ધ કરવાના છે, અને વાદિઓએ પોતાના મતને અનુકૂળ માનેલાં વાક્યો પણ વાદિઓને અનુકૂળ નથી, પરંતુ વિશિષ્ટાદૈતમતનેજ અનુકૂળ છે એમ સાબિત કરવાના છે માટે તે તે પ્રમણે વાદિઓએ કરેલા અર્થ કેવી રીતે ખોટા છે એમ સમજાગે, દાખલા તરીકે—“યઃ સર્વજઃ સર્વવિત્” આ વિગેરે શ્રુતિઓ પરમાત્માને મર્વગતવાદિક કલ્યાણશુભોએ યુક્ત પ્રતિપાદન કરે છે અને “નિર્ગુણં નિરઙ્ગનમ્” એ વિગેરે શ્રુતિઓ પ્રાકૃત-શુભોનો નિષેધ કરે છે, આ બાબતમાં અદ્વૈતવાદિઓ કહે છે કે “યઃ સર્વજઃ સર્વવિત્” એ વિગેરે શ્રુતિઓ પરમાત્મસ્વરૂપમાંજ શુભોનું વિધાન કરે છે તે જ શુભોનો નિષેધ “નિર્ગુણં નિરઙ્ગનમ્” એ વિગેરે શ્રુતિઓ કરે છે. ભુઓ-આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી પરસ્પર વિરોધ નહિ સમર્તા એક શ્રુતિનું અંકનજ બીજી શ્રુતિ કરે છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે, તો આ પ્રમાણે થવાથી અને શ્રુતિઓની નિરર્થકતા યથ જાય છે અને પરમાત્મામાં કેાઇ શુભુ છે કે નહિ તેનો નિષ્પય થતો નથી. અને શ્રોતાઓની શુદ્ધિમાં એક મોટા નવો જમ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આ પ્રમાણે અદ્વૈતવાદિઓને શ્રુતિઓનો અર્થ સમજાવનાં બેરોગર એકવાક્યતા સાથે આવડતો નથી એમ જણાય છે. હવે એજ અર્થ સિદ્ધાન્તવાદિઓ કહે છે કે—“યઃ સર્વજઃ સર્વવિત્” એ વિગેરે શ્રુતિઓ પરમાત્મામાં કલ્યાણશુભોનું વિધાન કરે છે માટે જ “નિર્ગુણં નિરઙ્ગનમ્” એ વિગેરે શ્રુતિઓ ને શુભોનો નિષેધ કરે છે, તે “યઃ સર્વજઃ સર્વવિત્” એ વિગેરે શ્રુતિઓએ કહેલા કલ્યાણશુભોનો નહિ, પરંતુ તેથી વિરોધી એવા હેય પ્રાકૃતશુભોનેજ નિષેધ કરે છે, કેમકે—શ્રુતિ પોતે મર્વના હિતને માટે પ્રવર્તેલી છે, તો તે ક્યારેય પણ એવો અનન્વિત અર્થ કહેવામાં પ્રવર્તેજ નહિ, અને એએક વખત કલ્યાણશુભોનું વિધાન કરીને જો તેનોજ નિષેધ કરવાનો અભિપ્રાય શ્રુતિનો પોતાનો હોય તો “પ્રજ્ઞાલભાદિ પક્ષસ્ય દૂરાદસ્પર્શનં વર” એ ન્યાયથી ભગવતી શ્રુતિ પોતેજ એ પ્રમાણે કરે નહિ, માટે આ બંને પ્રકારની શ્રુતિઓનો વિષયજ છુટો હોવાથી પરસ્પર વિરોધ પણ નથી, અને પોતપોતાના અર્થની ઉપયોગિતા હોવાથી નિરર્થકતા પણ નથી, અને બંને પ્રકારનાં શ્રુતિવાક્યોની સ્વગતતાપૂર્વક અનર્વચતા સાથે વિશિષ્ટવાદને અંપૂર્ણ અનુકૂળતા યથ જાય છે. એ વાત તરતમા અંથમાં કહેલી છે—“યદ્વત્તળો ગુણવિકારચરીરમેદકર્માદિગોચરવિધિપ્રતિપેધવાચઃ ॥ અન્યોઽય-મિન્નવિષયા ન વિરોધમન્ધમર્ન્તિ તન્ન વિષયઃ પ્રતિપેધવાચ્યાઃ ॥ પરમાત્મસ્વરૂપમાં મર્વગતવાદિક કલ્યાણશુભો, ખડુપ્રકારે યથા વિગેરે વિકારો, જગત્ની ઉત્પત્તિઆદિક કરવાનો સંકલ્પ કરવો અને પ્રત્ય માયા વિગેરેને પ્રેરણા કગ્ની એ વિગેરેનાં કર્તા હોવાથી ચરીરે યુક્ત દેવાપણુ, અને ભેદ અને કર્મ-એ વિગેરેને પ્રતિપાદન કરનારી એવી વિધિનિષેધરૂપ વાળીઓ-શ્રુતિઓ પરસ્પર બિન્ન બિન્ન નિર્વપવાંગી હોવાથી વિરોધનો અંધ પણ તેમાં મ ભવતો નથી, અને તેથીજ શુભવિધાનનાં વાક્યો, શુભ-નિષેધનાં વાક્યોથી અજાખ્ય છે, કેમકે-શ્રુતિવાક્યો પોતપોતાના વિષયમાં પ્રબળ પ્રમાણરૂપ દેવાથી

શ્રુત્યન્તશતસમ્મતમ્ । इत्ये च स्वाऽपृथक्सिद्धस्वाऽन्यसर्वप्रकारकम् ॥१४९॥ ग्रह-
कमेव धर्माति नाना नेति निपिद्यते । ग्रहैव सूक्ष्मचिदचिच्छरीरकतया स्थितम्

તો આવી રીતે—(બ્રહ્મશબ્દના સ્વારસ્યથી, અન્તર્યામિત્રીતિના સ્વારસ્યથી, જ્ઞાન, શક્તિ, આદિકગુણોનું વિધાન કરનારી શ્રુતિઓના સ્વારસ્યથી અને જાતિ વિગેરેન જેમ જેમ શરીરને અપૃથક્સિદ્ધવિશેષણપણું એજ સ્વભાવ હોવાથી) સમસ્ત ચેતન અચેતન એ શરીર જેનું છે, એણું અને જ્ઞાન, શક્તિ, બળ, ઐશ્વર્ય, વીર્ય અને તેજ, એ આદિક અનેક કલ્યાણગુણોથી ઉભરાતા સમુદ્ર જેવું ભરપૂર, એણું એક બ્રહ્મજ વિશિષ્ટ પરમ તત્ત્વ છે, જેમ સોએ સો વેદાન્તવાક્યોથી સિદ્ધ કરેલું છે. માટે તે પોતાથી અપૃથક્સિદ્ધ અને સ્વરૂપથી પૃથક્ભૂત, એણું સઘળું જગત્ જેના પ્રકારભૂત—વિશેષણ અથવા શરીરભૂત, ધર્મરૂપ છે, એણું એક બ્રહ્મજ પરમાર્થ તત્ત્વ છે જેમ સિદ્ધ થયું. ॥

(ભાવાર્થ એ છે કે—વિશેષણ બે પ્રકારનાં હોય છે. એક પૃથક્સિદ્ધ, અને બીજાં અપૃથક્સિદ્ધ, તેમાં દંડ, ચક્ર, કુંડળ, એ વિગેરે વિશેષણ પૃથક્સિદ્ધ હોય છે, તેથી તે ધારણ કરનારને, જ્યારે ધારણ કરે ત્યારેજ તે તે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ દંડી, ચક્રી, કુંડલી, એવાં નામોથી કહેવામાં આવે છે, અને જ્યારે તે દંડાદિકને જુદા મુકા દે ત્યારે તે વિશેષણ તરીકે નહિ રહેતા પૃથક્સિદ્ધ—જુદી વસ્તુ રૂપે રહી શકે છે, માટે તે પૃથક્સિદ્ધ વિશેષણ કહેવાય, અને દેવદત્ત કાળો છે, જુવાન છે, ગંડો છે, એવાં વિશેષણોથી વિશિષ્ટરૂપે જ્યારે વર્ણન કરવામાં આવે, ત્યારે તે—સ્વામત્વ, યુવત્વ, સ્થૂળત્વ, વિગેરે વિશેષણો તે દેવદત્તથી ક્યારેય, જુદા નથી રહી શકતાં માટે તે અપૃથક્સિદ્ધ વિશેષણ કહેવાય, તેમજ ‘ગોત્ત્વ’ વિગેરે જાતિવાચક શબ્દો પણ અપૃથક્સિદ્ધ વિશેષણોજ કહેવાય છે, હવે તેમાં વળી આ અપૃથક્સિદ્ધવિશેષણવાચક શબ્દો તે તે વ્યક્તિરૂપ ધર્મોના અસાધારણ ધર્મદ્વારા તે તે ધર્મોનાજ બોધ કરે છે, જેમકે—‘દેવદત્ત સ્થૂળ છે’ તેમાં સ્થૂળત્વરૂપ અસાધારણ ધર્મ શરીરમાંજ

તેમાં પરસ્પર બાહ્યબાધકભાવ કદપયો તે અનુચિત છે. આ પ્રમાણે એકંદરે શ્રુતિવાક્યો જેટલા પ્રમાણમાં વિશિષ્ટાદૈતસિદ્ધાન્તને સરળપણે અનુકૂળ અને પ્રતિપાદક છે તેના એકાંશમાં પણ અદૈતવાદને અનુકૂળ નથીજ, અને ઉપાસનાની સઘઃસિદ્ધિ માટે કહેલાં અભેદભાવનાવાળાં વાક્યોને, તથા મુમુક્ષુને વૈરાગ્ય સ્વર માટે કહેલાં જગત્નાં મિથ્યાશ્રયને કહેનારાં વાક્યોને, તથા ચરમતત્ત્વસ્વરૂપની નિર્દોષતા સાબિત કરવાને માટે કહેલાં પ્રાકૃતગુણનિષેધક વાક્યોને, સર્વથી પ્રબળ માનીને પોતાના મતમાં પ્રમાણ તરીકે લખે છે, પરંતુ—તે તે શ્રુતિવાક્યોના અર્થ યુક્તિ સાથે એકાદ્યપણે કરવામાં આવે, અને દરેક જિન્ન જિન્ન વિષયવાળાં વાક્યોને એકવાક્યાર્થરૂપે વિચારવામાં આવે, તો અદૈતવાદિઓનો એકપણ અભિમતાય ટકી શકે તેવો નથી. ઉપર બતાવેલી બંને પ્રકારની શ્રુતિઓનું તાત્પર્ય એકજ સ્થોકમાં યોગાનંદમુનિએ શ્રીહરિરૂપ જ મહારાજની સ્તુતિરૂપે વર્ણન કરેલું છે—
“ પ્રકૃતિમયા ગુણા ન ચ ભવન્તિ હિ ચંદ્ર હરીતિ નિયમાપમા અપિ વદન્તિ ચ નિર્ગુણ-
કમ્ ॥ इति सगुणं गुणैरपि युतं परदिव्यशुभैर्हृदि तमजं भजे भवहरं हरिकृष्णमहम् ” ॥
જે શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં પ્રકૃતિના વિકારરૂપ હેયગુણો નથી માટેજ વેદો અને શાસ્ત્રો પણ નિર્થુણ એ પ્રમાણે કહે છે, અને તે પરમાત્મસ્વરૂપ સર્વત્રેય અને દિવ્ય, એવા સુંદર કલ્યાણગુણોએ યુક્ત હોવાથી સગુણ છે, એ પ્રમાણે કહે છે, એવા ભવભયને દરનારા અને અજન્મા એવા તે શ્રીહરિ-
રૂપને હું મારા હૃદયમાં ભરું છું.

॥૧૫૦॥ વહુ સ્યામિતિ સદ્વલ્લ્ય સ્વતન્ત્રસ્યૌલ્યયોગતઃ । તેજોઽવન્નાદિરુપેણ વહુધા
ભવતિ સ્વયમ્ ॥૧૫૧॥ પ્રકારીભૂતચિદચિત્સ્યૌલ્યસૌક્યવિભેદતઃ । અવસ્થાદ્વયયોગેન

હોવા છતાં પણ તે શરીરે સહિત આત્માનેજ કહેનારા થાય છે. તેજ પ્રમાણે જડચેતનાત્મક આ સધળું જગત્ પરમાત્માના શરીરરૂપજ છે, અને તે અપૃથક્સિદ્ધવિશેષણરૂપ હોવાથી બ્રહ્મની સાથે અવિનાભાવવાળું—તેના સિવાય પૃથક્ ન રહી શકે તેવું છે, માટે અપૃથક્સિદ્ધરૂપ જડચિદાત્મક આ જગત્રૂપ શરીરથી વિશિષ્ટ અને તેના શરીરી એવા પરમાત્મા એકજ પરમાર્થ તત્વ છે એમ સિદ્ધ થયું. તેા શરીરદ્વારા શરીરોજ જેમ એમ સર્વજગદવાચ્ય પરમાત્મા પોતેજ છે, માટે ‘સર્વં કાલિલ્લિ બ્રહ્મ’ ‘નેહનાનાસ્તિ કિંચન’ એ વિગેરે શ્રુતિઓ પણ યથાર્થરીતેજ થતે છે.) ॥૧૪૮-૧૪૯॥

(હવે વિશેષણો અનેક હોવા છતાં પણ તે અનેક વિશેષણોથી વિશિષ્ટ—યુક્ત, ધર્મિ વસ્તુ એકજ હોવાથી તે બ્રહ્મ સિવાય બીજું નાના પ્રકારે જણાવું કંઈ પણ નથી એમ નિષેધશ્રુતિનું સંગમન થટાવી આપે છે.)

બ્રહ્મ પોતે એકજ—અદ્વિતીય ધર્મી છે, એ કારણથીજ ‘નેહનાનાસ્તિ કિંચન’ એમ ભેદનિષેધક શ્રુતિ, બ્રહ્મ સિવાયની બીજી વસ્તુ—(સ્વતંત્ર ધર્મીરૂપે) નથી એમ નિષેધ કરે છે—આ પ્રમાણે કારણાવસ્થામાં સૂક્ષ્મ—નામરૂપ વિભાગશૂન્ય ચિત્ અચિત્ છે શરીર જેતું, એવા સ્વરૂપે રહેલું બ્રહ્મજ પોતે ‘વહુ સ્યામ્’ ‘હું બહુરૂપે થાઉં’ એમ સંકલ્પ કરીને; પોતાના શરીરભૂત ચિત્ અચિત્માં સ્થૂળતા—નામરૂપ વિભાગ યોગ્યતા આવવાથી તેજ, જળ અને પૃથ્વી, એ આદિક રૂપે બહુ પ્રકારે પોતેજ પોતાના શરીરભૂત ચિત્ અચિત્ દ્વારા થાય છે.॥

(તાત્પર્ય એ છે કે—જેમ એકજ ફળ, રૂપ રસ, ગંધ અને સ્પર્શ, વિગેરે અનેક ધર્મભૂત શુભોથી યુક્ત હોવા છતાં પણ, તે ફળરૂપ ધર્મી પદાર્થ એકજ હોવાથી તે ફળ એકજ છે, એમ કહેવાય છે, અને તે સિવાય બીજું કંઈ નથી, એમ કહેવાથી તે નિષેધ તે ફળમાં રહેલા શુભોને નથી લાગુ થયો, પરંતુ તે ફળ સિવાય બીજું ફળ નથી, એમ બીજા સ્વતંત્ર ધર્મીપદાર્થનાજ નિષેધ કરાય છે, તેજ પ્રમાણે વિશેષણભૂત જડચિદાત્મક આ જગત્રૂપ શરીરથી વિશિષ્ટ પરમાત્મા વસ્તુ એકજ છે, પણ તે સિવાય બીજું કંઈ—સ્વતંત્ર વસ્તુ નથી, એમજ નિષેધશ્રુતિનું તાત્પર્ય છે, માટે ‘एकमेवाद्वितीयम्’ બ્રહ્મ એકજ અદ્વિતીય છે એમ કહેવાનું તાત્પર્ય આ છે, પણ સગતીય, વિગતીય અને સ્વગત એ ભેદમયથી શૂન્ય નિર્વિશેષ કહેવામાં છેજ નહિ) ॥૧૫૦-૧૫૧॥

(હવે—એકજ બ્રહ્મમાં કાર્યતા અને કારણતા, એ બંને કેમ થતે ? તેનો ખુલાસો કરે છે.—)

પોતાના પ્રકારભૂત-શરીરભૂત ચિત્ અચિત્ એ બંનેની સ્થૂળતા અને સૂક્ષ્મતાના ભેદથી કાર્યાવસ્થા અને કારણાવસ્થાના યોગે કરીને, બ્રહ્મ પોતેજ કાર્ય અને કારણ કહેવાય છે, (નામરૂપવિભાગશૂન્યનારૂપ સૂક્ષ્મઅવસ્થામાં રહેવા ચિત્ અચિત્તા શરીરી એવા બ્રહ્મને વિષે કારણાવસ્થાના યોગે કરીને કારણના કહેવાય છે. અને નામરૂપવિભાગની યોગ્યતારૂપ સ્પૂળ અવસ્થામાં વર્તતા ચિત્ અચિત્ના શરીરી એવા બ્રહ્મને વિષે કાર્યાવસ્થાના યોગે કરીને કાર્ય-તા પણ થતે છે. વળી—એકજ વસ્તુની અવસ્થાભેદના યોગથી પણ કાર્યતા અને કારણતા કરી શકાય છે. જેમકે—પટરૂપી કાર્યમાં શ્રુતિકા, પિંડાવાવસ્થાએ કરીને કારણ કહેવાય છે. અને કમ્બુખીવાદિક

બ્રહ્મ કાર્યં ચ કારણમ્ ॥૧૫૨॥ સ્વયમેવ તુ સદ્ગુણ્ય સ્વાત્માનં સૃજતિ પ્રભુઃ । ઉપાદાનં નિમિત્તં ચ સ્વયમેવ ભવત્યતઃ ॥૧૫૩॥ સદેવેતિ શ્રુતૌ મેદઙ્ગયં નૈવ નિપિદ્યયતે । કાર્યસ્ય પ્રાગસત્તા તુ સદેવેતિ નિપિદ્યયતે ॥૧૫૪॥ એકમેવેત્યતો નામરૂપયોગો નિપિદ્યયતે । બહુત્વસ્ય પ્રતિદ્વન્દ્વિ યદેકત્ત્વં વિવક્ષિતમ્ ॥૧૫૫॥ નામરૂપવિમેદેન તદ્વિ બ્રહ્મણિ તાદૃશે । નિમિત્તાન્તરરૂપહિત્યમદ્વિતીયપદેન તુ ॥૧૫૬॥ નામરૂપાન્વયઃ સોઽયં જીવદ્વારા ભવન્નપિ । મુખ્ય એવ બ્રહ્મણિ સ્યાત્સર્વે તસ્ય ગુણો નનુ ॥૧૫૭॥ અતઃ એવ ચ

આકારવાળી ઘટત્વાવસ્થાએ કરીને કાર્ય કહેવાય છે, અને આ રીતેજ બ્રહ્મને વિષે કારણ-કાર્યરૂપ અવસ્થાભેદના યોગથી ઉપાદાન-ઉપાદેયભાવ પણ સિદ્ધ થાય છે.) ॥ ૧૫૨ ॥

(હવે નિમિત્તકારણ પણ બહુરૂપે થવાના મંકરૂપવિશિષ્ટસ્વરૂપથી એ બ્રહ્મ પોતેજ છે, એમ કહે છે-)

સર્વશક્તિમાન પ્રભુ પોતેજ ‘બહુ સ્યામ્’ ‘હું બહુરૂપે થાઉં’ એમ સંકલ્પ કરીને, ચિત્-અચિત્તા શરીરી હોવાથી પોતાના આત્માને-ચિત્-અચિત્તરૂપ શરીરને સજે છે -નામરૂપના લેહ્યુક્ત કરીને પ્રગટ કરે છે, (માટે નિમિત્તકારણ પણ પોતેજ છે.) ॥૧૫૩॥

(આ પ્રમાણે બ્રહ્મનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરીને, હવે ‘સદેવ’ એ શ્રુતિનો અર્થ સમજાવે છે. થી હરિ કહે છે-)

હે પંડિતો ! ‘સદેવ’ એ શ્રુતિમાં સંજ્ઞાતીયાદિક ત્રિવિધ ભેદનો નિષેધ નથી કરાતો, પરંતુ-‘સદેવ’ એ વાક્યમાં રહેલા એકાકાર થી નૈયાયિકાએ માનેલી કાર્યની પૂર્વાવસ્થામાં અસત્તાનેજ નિષેધ કરે છે. ‘એકમેવ’ એમાંના એકાકાર થી નામરૂપના યોગનો નિષેધ કરે છે; અને ‘અદ્વિતીયમ્’ એ પદથી તો-બ્રહ્મને વિષે બહુપણાના વિશોધિરૂપ જે એકત્વ કહેવાતું અભીષ્ટ છે, કે જેમાં બ્રહ્મ સિવાય બીજું કોઈ નિમિત્તકારણ પણ નહોતું એમ કહેવાનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, એવું-નિમિત્તાન્તરરૂપિતપણારૂપ બ્રહ્મનું એકત્વ કહેવાનો અભિપ્રાય છે; (પરંતુ ત્રિવિધભેદના નિષેધનો પ્રસંગ નથી.) ॥૧૫૪-૧૫૬॥

(શંકા-જો નામરૂપનો સંબંધ સાક્ષાત્ અહમાં ન હોય તો ઉપાદાન-ઉપાદેયભાવ પણ અહમાં મુખ્ય-સાક્ષાત્ કેમ કહી શકાય? તેના સમાધાનમાં શ્રીહરિ કહે છે-)

‘નામરૂપે વ્યાકરવાણિ’ એ શ્રુતિ પ્રમાણે નામરૂપનો સંબંધ ‘અનેન જીવ-નાત્માનાન્નુપવિદ્ય’ એમ (સ્વશરીરભૂત) જીવદ્વારા થાય છે, તો પણ તે નામરૂપનો યોગ સાક્ષાત્-મુખ્યત્વે બ્રહ્મને વિષેજ છે, કેમકે-જીવ-અજીવ-ચિત્ અચિત્, એ સઘળુંજ તે બ્રહ્મના ગુણરૂપ-ધર્મભૂત શરીરરૂપજ છે, (માટે શરીરદ્વારા ચતું કાર્ય શરીરનું-તેના આત્માનુંજ પોતાનુંજ કહેવાય)

અને આ કારણથીજ નામવાચક સર્વ શબ્દો, જડચેતનના વાચક હોવા છતાં પણ તે જડચેતનના શરીરી એવા પરમાત્માનેજ લાગુ થાય છે, (જેમકે-સ્વામત્વ, સુત્ત્વ, વિગેરે વિશેષણવાચક શબ્દો શરીરનેજ કહેનારા હોવા છતાં પણ તેના શરીરી આત્માનેજ કહેનારા થાય છે) આપ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી ‘સર્વે બ્રહ્મ’ એ વિગેરે શબ્દો મુખ્યત્વે બ્રહ્મને વિષેજ પર્યાવસાન પામે છે, (માટે દરેક શબ્દોની સ્વરમથી અહમાંજ મંગતિ થઈ જાય છે તો સર્વે સત્ત્વિદ્ બ્રહ્મ એ શ્રુતિ ઠીકજ કહે છે.) ॥૧૫૭-૧૫૮॥

સર્વેષાં શદ્ધાનાં તત્પરા ગતિઃ । તથા ચ સર્વે બ્રહ્મેતિ વાચાં મુખ્યઃ સમન્વયઃ ॥૧૫૮॥
 શ્રીમદ્ભાગવતે ચાયમર્થો વ્યક્ત્વં હિ ગમ્યતે । એકો નારાયણો દેવઃ પૂર્વસૃષ્ટે સ્વમાયવા
 ॥૧૫૯॥ સંહૃત્ય કાલકલયા કલ્પાન્ત ઇદમીશ્વરઃ । એક ધ્વાઽદ્વિતીયોઽમૃતાત્માધારો-
 ઽલિલાધ્રયઃ ॥૧૬૦॥ કાલેનાત્માનુભવેન સામ્યં નીતાસુ શક્તિષુ । સત્ત્વાદિષ્વાદિપુરુષઃ
 પ્રધાનપુરુષેશ્વરઃ ॥૧૬૧॥ યસ્ય વાક્યેષુ સૃષ્ટેઃ પ્રાક્ 'આત્માધારોઽલિલાધ્રયઃ' । इत्यादि-
 પદજાતેન વિશેષણવિશિષ્ટતા ॥૧૬૨॥ ગમ્યતે બ્રહ્મણો નૈવ વિભેદત્રયશૂન્યતા । યોઽન-
 ન્તશક્તિરિત્યાદિપુરાણવચનૈરપિ ॥૧૬૩॥ પરાઽસ્ય શક્તિર્વિવિધેત્યેવા બ્યાખ્યાયતે

('સદેવ' એ શ્રુતિનો જે આ અર્થ અમેએ અહીં આં નિરૂપણ કર્યો તેજ અર્થ શ્રીમદ્-
 ભાગવતમાં પણ ૨૫૪ બોલામાં આવે છે. —)

એક-અદ્વિતીય (પોતાથી લિન સમસ્ત ચેતન અચેતન જેના પ્રકારજૂત-ધર્મરૂપેજ
 હોવાથી બીજો ધર્મી સ્વતંત્ર આત્મા જેનાથી નથી એવા) નારાયણ દેવ (સૃષ્ટિ-સંહારરૂપ,
 ક્રીડા કરવામાં પ્રવર્તેલા) ઇશ્વર, પોતાની માયાથી (વિચિત્ર આશ્ચર્યમય પ્રપંચ નિર્માણ કર-
 વામાં દારજૂત છે, તેનાથી) પોતેજ પ્રથમ સર્જેલું આ વિશ્વ, તેના કલ્પને અંતે પોતાની
 કાળ નામે શક્તિથી પોતેજ સંહાર કરીને (હાથમાં જણાતા નામરૂપના વિભાગથી રહિત
 એકજ અદ્વિતીય હતા.)

(મધ્યે શંકા કરે છે કે—તમારા મત પ્રમાણે—નિત્ય એવા ચેતનો, અને અચેતન
 પ્રધાન, એ વિષ્ણુમાન હોવાથી—એકજ હતા એમ કહીને બીજાનો કેમ નિષેધ કરે છે ?)

(તેના સમાધાનમાં કહે છે—) ઇશ્વર તે સર્વના આશ્રયસ્વરૂપે, અને પોતે તો આત્મા-
 ધાર-અનન્યાધારરૂપે રહેલા સ્વતંત્રમૂર્તિ એકજ-અદ્વિતીય છે, (ચેતન અચેતન એ સર્વ
 પરમાત્માના શરીરરૂપ શુણ્ધધર્મથી રહેલું છે, માટે તેનાથી સ્વતંત્ર કંઈ પણ નથી માટે અદ્વિતી-
 યત્વ યુક્તજ છે, એ આશય છે.)

હવે એજ આદિપુરૂષ પરમાત્મા પોતાની શક્તિરૂપ કાળે કરીને, પ્રકૃતિના
 સત્ત્વાદિક શુણ્ધરૂપ શક્તિઓને સામ્યાવસ્થા પમાડે છે—(સામ્યાવસ્થા પમાડવારૂપ પ્રલય
 કરે છે.) ત્યારે પ્રધાનપુરૂષના ઇશ્વર-નિયંત્રા પ્રેરક એવા પરમાત્મા એકજ વિરાજ-
 માન રહે છે. ॥૧૫૮—૧૬૧॥

આ વાક્યોમાં 'આત્માધારોઽલિલાધ્રયઃ' એ વિગેરે વાક્યસમૂહથી સૃષ્ટિથી
 પહેલાં પણ બ્રહ્માની અનેક વિશેષણોથી વિશિષ્ટતાજ જણાય છે, પરંતુ ત્રિવિધભેદથી
 રહિતતા તો સિદ્ધ થતી નથી, તેમજ 'યોઽનન્તશક્તિર્મગવાનનન્તઃ' 'અનન્તશક્તિઃ-
 ગુણાનનન્તાન્' એ વિગેરે પુરાણવચનોથી પણ 'પરાસ્ય શક્તિર્વિવિધેષ ધ્યયતે સ્વામા-
 વિકી જ્ઞાનવલ્ક્રિયા ચ' એ શ્રુતિનુંજ ઉપખંડણુ—વિસ્તારથી વિવેચન કરવારૂપ
 બ્યાખ્યાન કરેલું છે. (આ વિગેરે શ્રુતિરમૂનિઓથી બ્રહ્મવરૂપમાં અવિશેષતાજ—અનેક વિશે-
 પણવિશિષ્ટતાજ પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલી છે. માટે ને અન્નનું નિર્વિશેષતાજ, તેમજ 'સદેવ' એ
 શ્રુતિના અર્થપ્રસંગે સ્વતંત્રભેદથી પણ રહિતપણું જ ઉપપાદન કરાય છે તે સ્પષ્ટ બાધિત-બોદ
 થઈ જાય છે, એ બાવાર્થ છે.)

श्रुतिः ॥ सदेवेति श्रुतेरेवं निर्वाचोऽर्थो निरूपितः ॥१६४॥ अथ तत्पूर्ववाक्यानां सङ्गतोऽर्थो निरूप्यते । विकाराणां न मिथ्यात्वं श्रुतिः धावयति क्वचित् ॥१६५॥ कार्य-कारणयोरैक्यं मृत्पिण्डादिनिदर्शनैः । घटयन्ती श्रुतिरसत्कार्यवादं निरस्यति ॥१६६॥ अर्थक्ये व्यवहाराणां भेदे हेतुर्निरूप्यते । वाचारम्भणमित्येतद्वचनेन विशेषतः ॥१६७॥ मृद्वव्य एव हि घटाद्यवस्थाभेदलक्षणः । विकारो यन्निमित्तोऽयं व्यवहारः प्रवर्तते

आ प्रभाषे 'सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम्' એ શ્રુતિને વિશિષ્ટાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત પ્રભાષે નિર્બાધ અર્થે નિરૂપણ કર્યો ॥ ૧૬૨-૧૬૪ ॥ હવે 'સદેવ' એ શ્રુતિવાક્યના પહેલાં શ્લોકાં શ્રુતિવાક્યોનો અર્થ શીતે પૂર્વાપર બંધ બેસતો અર્થ નિરૂપણ કરે છે—'યથા સૌમ્યેકેન મૃત્પિણ્ડેન સર્વં મૃગ્મયં વિજ્ઞાતં સ્યાત્' એ શ્રુતિ ઘટ, શરાવ, વિગેરે વિકારોનું મિથ્યાપણું ક્યારેય કહેતી નથી, પરંતુ-મૃત્પિ-કાદિકનાં દ્રષ્ટાંતોથી કાર્ય કારણની એકતાનેજ ઘટાવતી સતી નૈયાયિકાએ માનેલા અસત્કાર્યવાદનોજ નિરાસ કરે છે.

(હાવાર્થ એ છે કે-‘વાચારમ્ભણમ્’ એ શ્રુતિજ તે વિકારોનું મિથ્યાપણું પ્રતિપાદન કરે છે, તો પછી તેના નિષેધ કેમ કરી શકે? એ શંકાના સમાધાનમાં કહે છે-‘વાચારમ્ભણમ્ વિકારો નામધેયં મૃત્તિકેત્યેવ સત્યમ્’ એ શ્રુતિવાક્ય વિકારોનું મિથ્યાપણું ઉપપાદન કરવા પ્રવર્તેલું નથી, પરંતુ કાર્ય-કારણનું જુદાપણું નથી, એમ અભિપ્રાયમાં રાખીને, એકના વિજ્ઞાનથી સર્વનું વિજ્ઞાન થઈ જાય છે. એમ સાબીત કરવાને માટેજ છે, અને તે કાર્ય-કારણનો ભેદ સત્ય માનીને પ્રવર્તેલા અસત્કાર્યવાદને સત્ય માનીને ‘કથં નુ ભગવા સ આદેશો ભવતિ’ એમ આક્ષેપ કરતા શિષ્ય ભેતકેતુને, ગુરુ ઉદાહરકમુનિ મૃત્પિંડાદિકનાં દૃષ્ટાન્ત વ્યાપવાપૂર્વક કાર્યકારણની અનન્યતા સમજાવવા પ્રવર્તેલી આ શ્રુતિ અસત્કાર્યવાદનો નિષેધ કરે છે એમ શ્રુતિમુખથી બોધ કરે છે.) ॥૧૬૫-૧૬૬॥

(શંકા-હવે મૃત્પિંડના દ્રષ્ટાન્તમાંજ કાર્ય-કારણની ભિન્નતા, નામભેદ અને વ્યવહારભેદથી સ્પષ્ટ જણાય છે તો કાર્યકારણની અનન્યતા કેમ કહેવાય? તે તો જુદાજ છે. અને ‘एकेन मृत्पिण्डेन विज्ञातेन सर्वं मृगमयं विज्ञातं स्यात्’ એ શ્રુતિવાક્યથી જે દ્રષ્ટાન્ત ઘટાવવામાં આવે છે તે પણ બંધબેસતું નથી, કેમકે-અર્થભેદ-વસ્તુભેદ હોય તોજ નામભેદ અને વ્યવહારભેદ સભવે, તે સિવાય નહિ, માટે કાર્ય, કારણથી જુદુંજ છે, એમ શંકા કરીને તેના સમાધાનમાં કહે છે.)

અર્થનું-વસ્તુનું એકપણું હોવા છતાં પણ, નામ અને વ્યવહારમાં ભેદ પડવાનું કારણ નિરૂપણ કરે છે-‘વાચારમ્ભણં વિકારો નામધેયં મૃત્તિકેત્યેવ સત્યમ્’ આ શ્રુતિવચનથી વિશેષપણે-વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યું છે કે-મૃત્તિકારૂપ એકજ પદાર્થમાં ઘટાદિક-જુદી જુદી અવસ્થાઓ આવવારૂપ જે વિકાર છે, તેજ નામભેદ અને વ્યવહાર-ભેદમાં કારણ છે, માટે વિકારના અવલંબનથીજ ઘટ, શરાવ, વિગેરે જુદો જુદો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, અને તે એકજ પદાર્થમાં અવસ્થા ભેદ અને વિકારભેદને લીધેજ પ્રવર્તેલો હોવાથી, વ્યવહારભેદ હોવા છતાં પણ કાર્યની અને કારણની અનન્યતા, તેમજ સત્યતા-ત્રિકાળમાં અખાધિતતા પણ સિદ્ધ થાય છે,

॥૧૬૮॥ કાર્યસ્ય કારણસ્યાપિ તત્ સિદ્ધા સત્યતૈવ હિ । એકાત્મકત્વં સર્વસ્ય હુપક્રમ-
વિવક્ષિતમ્ ॥૧૬૯॥ એતદાત્મ્યમિદં સર્વમિતિ શ્રાવયતિ શ્રુતિઃ । સન્મૂલા इति વાક્યેન
નનુ તથ્ય સહેતુકમ્ ॥૧૭૦॥ ન ચ સર્વસ્ય મિથ્યાત્વે યુક્તં સ્યાદુપપાદનમ્ । એકવિજ્ઞાનતઃ-
સર્વવિજ્ઞાનં યત્પ્રતિશ્રુતમ્ । નોપપચેત તદ્યસ્માદ્ધૈર્વ્યં સન્યાઽનૃતાર્થયોઃ ॥૧૭૧॥ इत्यं

(હવે ઉપક્રમ અને ઉપસહારમાં અવિરોધિપણું છે, એટલે કે-ઉપક્રમ પ્રમાણેજ ઉપસ-
હાર મુખીમાં એકજ સિદ્ધાન્તવાળો અર્થ છે એમ ઉપપાદન કરે છે-)

‘સદ્વિદ્યામાં-’ ‘ઉત્ત તમાદેશમપ્રાદયઃ ચેનાશ્રુતં શ્રુતં ભવતિ ’ ‘ઉત્ત इति પ્રશ્ને-
‘તે આદેશ તે પૂછ્યો હતો ? કે-જે આદેશ સાંભળવાથી નહિ સાંભળેલું સઘળું સાંભ-
ળેલું થઈ જાય છે, ’ એમ આરંભવાક્યમાં શુરૂએ પ્રશ્નના મિષ્ઠીજ કહેવા ધારેલી
સર્વની એકાત્મકતા પણ ‘એતદાત્મ્યમિદં સર્વમ્ તત્સત્યમ્ ’ ‘આ સઘળું કાર્યરૂપ
જગત્ એ પરમાત્માજ આત્મા-આધાર જેના છે એવું છે, માટે તે સત્યજ છે, એમ
શ્રુતિ પોતેજ એ અર્થનું શ્રવણ કરાવે છે. અને નહિ કે-કેવળ શ્રવણ કરાવે છે, પરંતુ
સન્મૂલાઃ સોમ્યેમાઃ સર્વાઃ પ્રજાઃ સદાયતનાઃ સત્પ્રતિષ્ઠાઃ’ ‘હિ ભાઈ ! સત્-પરમાત્માજ
મૂળ-ઉત્પત્તિસ્થાન જેનું છે, એવી આ સર્વ પ્રજાઓ સત્માં-પરમાત્મામાંજ રહેલી
છે અને (પ્રલયને અંતે) સત્માં-પરમાત્મામાંજ પ્રતિષ્ઠા (લય) પામનારી છે, ’
આ પ્રમાણે હેતુકથનપૂર્વક ઉત્પત્તિ સાથે કાર્યરૂપ પ્રપંચની સત્-પરમાત્માની સાથે
અનન્યતા અને સત્યતા પણ જણાવે છે, માટે જો પ્રપંચનું મિથ્યાપણું હોય તો આવું
ઉપપાદનજ ઘટે નહિ, (ત્યારે તો ‘સતિ કલ્પિતાઃ સર્વાઃ પ્રજાઃ ’ ‘આ સર્વ પ્રજાઓ
સત્-બ્રહ્માં કલ્પેલી છે, ’ એમજ શ્રુતિવચન હોયું) નેહએ તેમ તો છે નહિ, માટે આ ઉપરથી
સિદ્ધ થયું કે-પ્રપંચ, પરમાત્મા થકી ભુદો-પૃથ્વૃસિદ્ધ નથી પણ અપૃથક્સિદ્ધજ છે, અને તે
મિથ્યા-કલ્પિત નથી, પરંતુ સત્ય છે.) ॥ ૧૬૭-૧૭૦ ॥

વળી-જો સઘળા પ્રપંચનું મિથ્યાપણુંજ હોય, તો ‘એકેન વિજ્ઞાતેન સર્વં
વિજ્ઞાતં ભવતિ ’ એમ આરંભ વાક્યથી જે એકના-બ્રહ્મના વિજ્ઞાનથી સર્વનું વિજ્ઞાન
થઈ જાય છે, એમ જે પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે, તે ન ઘટે કેમકે-સત્યભૂત બ્રહ્મ અને અનૃત
-મિથ્યાભૂત પ્રપંચ એ બંનેની એકતાજ ન હોય માટે-

(તાત્પર્ય એ છે કે-આરંભવાક્યમાં એકના વિજ્ઞાનથી સર્વનું વિજ્ઞાન થવાનું જે
જણાવે છે, તે પ્રપંચની સત્યતા હોય તોજ સંભવે, પણ પ્રપંચ મિથ્યા માનવામાં આવે તો
મત્ત-બ્રહ્મ અને મિથ્યા-પ્રપંચનું ઐક્ય ન મળવે માટે ‘તત્ત્વમસિ ’ ‘સન્મૂલાઃ સોમ્યેમાઃ
સર્વાઃ પ્રજાઃ’ એ ઉપસહાર વાક્યોનો ‘ચેનાશ્રુતં શ્રુતં ભવતિ ’ એ ઉપક્રમવાક્ય સાથે વિરોધ
આવે માટે તે વિરોધ પ્રપંચની મત્તતા માને તોજ ન આવે, અને ‘સત્યે વિજ્ઞાતે અન્યત્
મિથ્યેતિ જ્ઞાતં ભવતિ ’ ‘મત્ત જાણવામાં આવવાથી ખીલુ બધુંજ મિથ્યા છે એમ જાણવામાં
આવે છે, એમ આખ્યાન કરવું, અથવા-‘સત્યે વિજ્ઞાતે મિથ્યા નિવર્તને ’ મત્ત જાણવાથી
મિથ્યા નિગતિ પામે છે’ એમ આખ્યાન કરવું ને તો જો મિથ્યાની સાખાઓ ખીલવા જેવું-
ઈન્દ્રજાળને તુલ્ય છે. માટે તે અનપ્રેક્ષ્યનેજ ગ્રિય લાગે તેવું છે.) ॥ ૧૭૧ ॥

निरूपिता सेयं सर्वस्य च सदात्मता । सन्निकृष्टे तत्त्वमसीत्यनेन ह्युपसंहृता ॥१७२॥
तत्त्वंपदाभ्यां ब्रह्मैव बोध्यते धर्मभेदतः । सामानाधिकरण्यं तदुच्यते पदयोर्द्वयोः
॥१७३॥ इदमेव तु सर्वपानैकात्म्यं परमात्मना । अभिप्रेत्य प्रवर्तन्ते श्रुतयोऽद्वैतबो-
धिकाः ॥१७४॥ ब्रह्मात्मकस्वात्मदृष्ट्या त्वं वाऽहमिति मन्यते । एतद्वृष्टयेकमूलानि

(હવે આ પ્રમાણે ઉપક્રમવાક્યથી આરંભીને ઉપસહારપર્વતનાં વાક્યોથી ઉપપત્તિ સાથે સર્વ પ્રપંચની જે સદાત્મકતા નિરૂપણ કરી તે સ્પષ્ટ જણાવવા માટે પાસે રહેલા શ્લોકો—શિષ્યને વિષે ઉદાહરણરૂપે બતાવી આપે છે—“તત્ત્વમસિ શ્વેતચેત્તો !” “શ્વેતકેતો ! તત્-સર્વત્, સર્વશક્તિ-માન, સર્વના કારણભૂત, એવું સત્ શબ્દથી કહેવાતું બ્રહ્મ જાણવું અને ‘સ્વમ્’ એ શબ્દથી જીવશરીરકે—જીવ છે શરીર જેનું એવા પરમાત્મા જાણવા અને એ બન્નેનું ચેકવ. સામાનાધિક-રૂપથી જાણવું.)

આ પ્રમાણે સર્વ પ્રપંચની-જગત્ની સદાત્મકતા, 'સત્તિયા' ના પ્રકરણથી નિરૂપણ કરી, તે સદાત્મકતાને શુદ્ધ ઉદાહરણરૂપે પાસે રહેલા શ્વેતકેતુ શિષ્યને વિષે 'તત્ત્વમસિ' 'સર્વસ, સર્વશકિતમાન અને સર્વકારણ, એવું જે બ્રહ્મ નિરૂપણ કર્યું' તે બ્રહ્મરૂપજ તું' પણ છું', એ વાક્યથી ઘટાવી આપીને ઉપસંહાર કરે છે. ॥૧૭૨॥

(હવે- 'તત્ત્વમસિ' એ વાક્યનો અર્થ કહે છે-તેમાં 'તત્ત્વ' શબ્દ પૂર્વપરામર્શી- પૂર્વે કહેલા અર્થને ઉદ્દેશીને પ્રવર્તનારો છે, તો આ પ્રકરણના આરંભમાં જગત્ત્વ કારણરૂપ સત્- શબ્દવાચ્ય સ્વભાવ વર્ણન કરેલું છે, અને કારણવાચી શબ્દ, હમેશાં કારણપણામાં ઉપયોગી અસાધારણ્યુણુવિશિષ્ટનેજ કહેનારો હોય છે, તો સ્વક્રમદશામાં વર્તતા એવા ચેતન-અચેતનના શરીરી, પરમાત્મા ખોતે સ્વશરીરજૂત ચેતન-અચેતનદ્વારા બહુરૂપે ચવારૂપ સંકલ્પવિશિષ્ટવેપથીજ તત્ત્વ શબ્દથી કહેલા છે, માટે સ્વમ્ શબ્દથી કહેવામાં આવતા, પરમાત્માના શરીરજૂત ચેતકેતુ- નામે જીવવિશિષ્ટને, ગુરૂ ઉદ્દાલકમુનિ કહે છે-તું પણ તેજ છું, જે-સર્વના શરીરી છે, તે તારા પણ શરીરી અંતર્ધર્મી છે માટે તેજ-તદાત્મકજ છું, આ બધા બાવાર્થ મનમાં રાખીને અંથકાર કહે છે)

તત્ અને ત્વમ્ એ બંને પદોથી-ધર્મલેઠથી-શુભલેઠથી, પ્રહારસ્વરૂપનોજ બોધ કરાય છે, માટે એ બંને પદોનું સામાનાધિકરણ-એ સિન્ધપદોથી એકજ ધર્મી'પદો-ર્થનું બોધ કરવાપણું, ઘટે છે, ॥ ૧૭૩ ॥

('સામાનાધિકરણ' નું લક્ષણ એ છે કે- 'મિશ્રપ્રવૃત્તિનિમિત્તાનાં શબ્દાનામે-
કસ્મિન્નર્થે વૃત્તિઃ સામાનાધિકરણ્યમ્' 'જુદા જુદા અર્થમાં પ્રવર્તવારૂપ નિમિત્તભેદવાળા
શબ્દો એકજ અર્થમાં પ્રવર્તે'-(એકજ ધર્મોપદાર્થનો યોધ કરે,) તે સામાનાધિકરણ્ય કહેવાય.
જેમકે 'નીલમ્ ઉત્પલમ્' એ બંને શબ્દો જુદા અર્થનેજ કહેનારા છે, નીલત્ત્વવિશિષ્ટ
વસ્તુને કહેનારો નીલ શબ્દ છે. ઉત્પલત્ત્વવિશિષ્ટ વસ્તુને કહેનારો ઉત્પલ શબ્દ છે. પરંતુ એ
બંને શબ્દો નીલમ્ ઉત્પલમ્ એમ એક માથે મુકવાથી નીલત્ત્વ અને ઉત્પલત્ત્વ એ બંને જુદા
જુદા ધર્મોરૂપ અર્થ ઉડી જઈને 'નીલાઽમિશ્રમુત્પલમ્' 'કાળુ' કમળ 'એવા એક અખંડા-
ર્થરૂપે જુદોજ અર્થ સમજાય છે, તો ધર્મધર્મિભાવ નહિ માનનારા નિર્વિશેષવાદિઓને આપુ
સામાનાધિકરણ્ય શી રીતે બંધમેમતું આવે? ન જ આવે, કેમકે લિન્ન લિન્ન અનેક ધર્મથી વિશિષ્ટ
'એકજ વસ્તુને યોધ કરનાર સામાનાધિકરણ્ય છે, તો જેમના મતમાં ધર્મધર્મિભાવનોજ સ્વીકાર
નથી, તેમને સામાનાધિકરણ્ય કેમ ધરે? ન જ ધરે. એ બાનાર્થ છે.) ॥

ધામદેવવર્ચાસ્યપિ ॥૧૭૫॥ યસ્તુ સર્વાણિ ભૂતાનીત્યાભ્યામપ્યેતદેવ હિ । વિવક્ષિતં તદર્થંચ સર્વાણિ પરમાત્મનિ ॥૧૭૬॥ અવસ્થિતાન્યસ્વતન્ત્રાણ્યનુપદયતિ યઃ પુમાન્ । અન્તરાચિદ્ય સર્વેષુ તમેવાત્મતયા સ્થિતમ્ । સોડ્યમૈકાત્મ્યદષ્ટ્ કાપિ નૈવ લોકે જુગુપ્સતે ॥૧૭૭॥ આત્મનોડન્યત્ર ભૂતાનિ પદ્યન્મુદો જુગુપ્સતે । સ્વાત્મન્યેવ તુ યઃ

આ પ્રમાણે પ્રજાસ્વરૂપના અદ્વૈતને બોધ કરનારાં—‘ સર્વં સત્ત્વિદં બ્રહ્મ ’ એ આદિક જે શ્રુતિવાક્યો છે. તે આ સદ્વિદ્યા માં કહેલી પરમાત્મા અન્તર્યામીની સર્વની સાથે એકાત્મકતાને ઉદ્દેશીનેજ પ્રવર્તે છે, પણ નહિ કે કેવળ—અદ્વૈતને ઉદ્દેશીને, અથવા તો જગન્નિશ્ચાત્વને ઉદ્દેશીને. ॥ ૧૭૪ ॥ તેમજ ‘ ત્વં વાડહમસ્મિ મનવો દેવતે ’ એ વિગેરે ઉપાસકનાં વચનો છે, તે પણ પ્રજાત્મકસ્વાત્મદ્રષ્ટિથીજ કહેવામાં આવેલાં છે.

(પોતાના આત્માને સ્વતંત્રપણે નહિ જોતાં પ્રજાત્મક—પ્રજા આત્મા શરીરી અન્તર્યામી જોના છે, એ રૂપે જોનાર ઉપાસકનાં તત્ત્વદ્રષ્ટિમુળકજ તેવાં વચન છે એ અભિપ્રાય છે.) વળી—‘ અહં મનુરમવમ્ ’ એ વિગેરે જે વામદેવાદિક પ્રજાદર્શીઓનાં વચનો છે તે પણ એ દ્રષ્ટિથીજ ઉચ્ચારાયેલાં છે, (પરંતુ જીવપ્રજાની એકતાને ઉદ્દેશીને ઉચ્ચારાયેલાં નથી એમ જાણવું, તાત્પર્ય એ છે કે—પામર-અજ્ઞાનીઓને શરીરમાત્રમાંજ અહંભાવ હોવાથી-હું મૂળ છું, હું કૃષ્ણ છું, એમ આત્મજન શરીરમાંજ ધાય છે, જે ડાહ્યો માણસ શરીરથી જુદો આત્મા ગાતા, કર્તા, છે એમ જાણે છે તેને હું કર્તા છું, હું ભોક્તા છું, એમ આત્મામાં અહંભાવ ધાય છે, અને જે જ્ઞાની માણસ આત્માને પણ પરમાત્માના શરીરરૂપે જુએ, તેને તો સર્વના શરીરી એવા પરમાત્મામાંજ અહંમદ—અહંભાવ થવાથી, ‘ અહમ્ ’ એમ પોતાના—આત્માના પણ આત્મારૂપ પરમાત્માનેજ જોતા થકી ‘ અહં મનુરમવમ્ ’ એમ પરમાત્માની સાથે એકતાથી વ્યવહાર કરે છે, માટે વામદેવાદિકનો તેવો વ્યવહાર સર્વથા યુક્તજ છે.) ॥૧૭૫॥

‘ યસ્તુ સર્વાણિ ભૂતાન્યાત્મન્યેવાનુપદયતિ । સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં તતો ન વિજુગુપ્સતે ॥ યસ્મિન્સર્વાણિ ભૂતાન્યાત્મૈવામૂદિજ્ઞાનતઃ । તત્ર ક્ષો મોહઃ કઃ શોકઃ મેકત્ત્વમનુપદયતઃ ’ ॥ આ બે મંત્રોથી પણ સર્વભૂતનું એકાત્મકપણુંજ કહેવામાં આવ્યું છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—જે કોઈ તત્ત્વદર્શી પુરૂષ સર્વભૂતોને, તેમના ધારકપણે અન્તરાત્મારૂપે રહેલા પરમાત્મામાંજ રહેલાં—એટલે કે—પરમાત્માના શરીરરૂપ અને પરમાત્માએજ ધારણ કરેલાં હોવાથી અસ્વતંત્રપણે—પરમાત્માને આધીનપણે રહેલાં એ પ્રમાણે જુએ છે, તેમજ—સર્વભૂતોમાં તેજ પરમાત્માને અન્તર્યામિપણે રહેલા છે, એ પ્રમાણે જુએ છે, તો આ પ્રમાણે પરમાત્માની સાથે એકાત્મક—એકરૂપ રહેતું સદ્યજી જગત્ છે, એમ જોનારને શરીરગત લેદદ્રષ્ટિ ટળી જવાથી, સર્વના શરીરી પરમાત્માજ એક રહેલા છે, એમ દેખાવાથી કોઈને વિષે તેને જુગુપ્સા—નંદાપ્રધાન તિરસ્કાર દ્રષ્ટિનો પ્રસંગજ રહેતો નથી, માટે જે મૂઢ-અજ્ઞાની માણસ, પોતાના આત્મારૂપ પરમાત્મા થકી જૂતપ્રાણિમનને યૃચ્ચ યૃચ્ચ રહેલાં જુએ છે, તો તેને તેવી વિપમતાવાળી લેદદ્રષ્ટિ હોવાથી, બીજાઓ ઉપર તિરસ્કાર દ્રષ્ટિ ધાય છે જ. અને સર્વભૂતોને પોતાનાજ આત્મારૂપ પરમાત્માને વિષેજ રહેલાં જુએ છે, તો તેવા—સર્વ

પર્યેત્સ વિદ્વાન્ન જુગુપ્સતે ॥૧૭૮॥ યસ્મિન્નિધ્યાનસમયે સર્વમેવ વિપશ્રિતઃ । સ્વાત્મ-
નૈકાત્મકમમૂછોકમોહૌ તદા કયમ્ ॥૧૭૯॥ પ્રત્યસ્તમિતમેદં યદિત્યાદિવચનાન્યપિ ।
દેવાદિપિન્દવૈષમ્યાયત્તમેદવિવર્જિતમ્ ॥૧૮૦॥ વિદ્વાનૈકઘનત્ત્વેન મિથૌવૈષમ્યવર્જિતમ્ ।

આત્માના એકાત્મારૂપ-પરમાત્મારૂપ સકળ વસ્તુને જ્ઞેનારને તિરસ્કાર દ્રષ્ટિનો પ્રસંગજ નથી રહેતો ॥ ૧૭૬-૧૭૮ ॥ જે પરમાત્માના પ્રણિધાનસમયમાં-ઉપાસન-સમયમાં, પરમાત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારને પામેલા જ્ઞાનીજનને, સઘળું જગત્ પોતાના પણુ આત્મારૂપ પરમાત્માની સાથે એકાત્મકભાવને પામેલું જ્ઞેવામાં આવે છે, અને તે સિવાય બીજું કંઈ પણ પૃથક્ હોવાતું નથી, તેવા-સકળ જગત્ના એકાત્મારૂપ પરમાત્માના સાક્ષાત્કારસમયમાં, શોક મોહનો પ્રસંગજ ક્યાંથી હોય? (એટલે કે-સર્વ એતન અએતનરૂપ વિશ્વના એકજ આત્મા અન્તર્ધામી પરમાત્માના સાક્ષાત્કારસમયમાં સર્વના શરીરી પરમાત્મા એકજ છે અને સઘળું જગત્ તેનુંજ શરીર છે, એમ સર્વશરીરક પરમાત્માના એકત્વને અનુભવ કરનારને શોકમોહનો પ્રસંગજ ક્યાંથી રહે) ॥ ૧૭૬ ॥

(આ ખંને મંત્રોનું તાત્પર્ય એ છે કે-નિર્વિશેષબ્રહ્મવાદિઓ માને છે એ પ્રમાણે જીવ બ્રહ્મનું સર્વથા એકત્વ કહેવાતું તાત્પર્ય નથી, કેમકે-સર્વજ્ઞોને પરમાત્મામાં જીએ, અને સર્વ-જ્ઞોમાં પરમાત્માને જીએ, એમ દ્વિતીયા અને સપ્તમી વિકલિતના પ્રયોગરૂપ-અધિકરણપ્રયોગથી જ, આત્મા-આત્મીયભાવરૂપ વ્યાપ્ત-વ્યાપકભાવ, સિદ્ધ થતો હોવાથી, આત્મા-પરમાત્માનો શરીર-શરીરિભાવજ સિદ્ધ થાય છે, એજ વાત બીજા મંત્રમાં ઘટાવી આપે છે કે-જે સમયમાં સર્વજ્ઞો, (પરમાત્માના શરીરરૂપ હોવાથી, શરીર-શરીરિનો અભેદભાવ છે, માટે) પરમાત્માજ-પરમાત્મારૂપજ છે, એમ જાણનારને સર્વશરીરક પરમાત્માનું એકત્વ, કે જે-‘પપ સર્વભૂતાન્તરાત્મા બ્રપહતપાપ્મા વિન્યો દેવ ઈકો નારાયણઃ’ આ શ્રુતિમાં વર્ણન કરેલું છે, તે અનુભવ-સાક્ષાત્ કરનારને સર્વજ્ઞપ્રાણિમાત્ર, એકજ પરમાત્માના શરીરરૂપ છે. માટે તેમાં વિષમદ્રષ્ટિ ટળી જવાથી શોકમોહનો પ્રસંગ આવતો નથી, એમ નિર્ણયસિદ્ધ અર્થ નિશ્ચિત હોવાથી, અને આ રીતે દરેક શ્રુતિનો સરળ રીતે સમન્વય થતો હોવાથી શરીરશરીરિભાવરૂપ વિશિષ્ટાદૈત સિદ્ધાન્તજ શ્રુતિસમ્મત છે એમ જાણવું.)

(હવે-‘પ્રત્યસ્તમિતમેદં યત્સત્તામાત્રમ્’ એ વિગેરે વિષ્ણુપુરાણનાં જે વચનો છે, તે પરમાત્મસ્વરૂપને કહેનારાં નથી, પરંતુ-પ્રકૃતિના સંબંધથી રહિત, કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ, વિશુદ્ધ પ્રત્યગાત્મસ્વરૂપ-જીવસ્વરૂપનેજ કહેનારાં છે. એમ કહે છે-)

‘પ્રત્યસ્તમિતમેદમ્’ એ આદિક વચનો પણ-દેવ, મનુષ્ય, એ વિગેરેના શરીરલેહોને લીધે જણાવી વિષમતાથી રહિત, તેમજ-અંદર-બહાર વિજ્ઞાનમયજ એક-સમાનસ્વરૂપ હોવાને લીધે પરસ્પર વિષમતાએ રહિત, એવું પ્રત્યગાત્માનું-વિશુદ્ધજીવાત્માનું જે તત્ત્વદ્રષ્ટિથી વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, તેનોજ યોધ કરે છે, આ વિષ્ણુપુરાણનાં વચનોનો અર્થ શ્રીભાષ્યમાં સ્પષ્ટતાથી નિરૂપણ કર્યો છે, માટે આવો સરળ-સ્વાસ્થ્યયુક્ત અર્થ સંભવતો હોવાથી, પરસ્પર વ્યાહત-વિરોધવાળો અર્થ કસપવો તે અશુક્ત-અનુચિતજ કહેવાય,

વોધયન્તિ સ્વરૂપં હિ તત્ત્વતઃ પ્રત્યગાત્મનઃ ॥૧૮૧॥ શબ્દાર્થ એવાં સુવ્યક્તં શ્રીમાધ્યે હિ નિરૂપિતઃ । તદયુક્તં તુ વચસાં વ્યાહતાર્થપ્રકલ્પનમ્ ॥૧૮૨॥ જીવેનાનેનાત્મનેતિ યદ્વચઃ શ્રૂયતિ શ્રુતૌ । ન જીવબ્રહ્મણોરૈક્યં નનુ તેનાવગમ્યતે ॥૧૮૩॥ તેજઃપ્રભૃતિસૂચ્યેષુ બ્રહ્મણોઽનુપ્રવેશને । જીવાત્મનઃ શરીરસ્ય દ્વારતા સ્વલુ ગમ્યતે ॥૧૮૪॥ સ્થાને જીવાત્મનેત્યસ્ય સ્વાજીવેનાત્મનેતિ હિ । આત્મશબ્દોઽવમન્ત્યઃ શરીરપર एव वा ॥૧૮૫॥ જીવશબ્દોઽથવા જીવશરીરરૂપરોઽવ હિ । યત્તદ્દ્રેશ્યમગ્રાહ્યમિત્યાદિવચસાં પુનઃ ॥૧૮૬॥ ગુણમાત્ર-પ્રતિક્ષેપપરત્વં નૈવ યુજ્યતે । યદ્મૂતયોનિમિત્યાદિવાક્યશેષવિરોધતઃ ॥૧૮૭॥ સર્વા-

(કેમકે-સર્વથા અવેશપણે માનેલા અક્ષની આત્મસંવેદતા કેમ થતે ? અને વાણીને સર્વથા અગોચરપણે માનેલા અક્ષને 'અક્ષ' એવી સંજ્ઞાએ યુક્તપણું કેમ થતે ? માટે આવો પરસ્પર વ્યાધાતવાળો અર્થ શ્રુતિવચનોનો કલ્પવો તે અયુક્તજન કહેવાય.) ॥ ૧૮૦-૧૮૨ ॥

'અનેન જીવેનાત્મનાઽનુપ્રવિશ્ય' એવું જે શ્રુતિવચન સાંભળવામાં આવે છે, તે વચનથી કાંઈ જીવ અને અક્ષની એકતા જાણવામાં આવતી નથી, પરંતુ તે વચનથી તો-તેજ, જળ અને પૃથ્વી, એ વગેરે સૂચ્યપદાર્થોમાં અક્ષને અંદર પ્રવેશ કરવામાં પોતાના શરીરભૂત જીવાત્માની દ્વારતામાત્રજ જાણવામાં આવે છે, (એટલે કે સૂચ્યપદાર્થોમાં અક્ષને પ્રવેશ કરવાનો તે તો જીવદ્વારા સંભવ, કેમકે સૃષ્ટિ કરવાનો હેતુજ જીવેનો નામ રૂપવાળા કરીને દેવમનુષ્યાદિકરૂપે સર્જવા એ છે, અક્ષને તો સંસૃતિ છે જ નહિ, માટે અક્ષ સર્વાત્મા હોવાથી જીવેના પ્રવેશ સાથેજ અક્ષેના પ્રવેશ સંભવે, જીવરૂપ દ્વાર-નમિત્ત સિવાય અક્ષેના પ્રવેશ સંભવે નહિ, માટે જીવની દ્વારતામાત્રજ આ શ્રુતિ સ્પષ્ટ બતાવે છે, પણ જીવ-અક્ષની એકતા બતાવતી નથી એ જાવાર્થ છે.) ॥ ૧૮૩-૧૮૪ ॥

(અને જે જીવ-અક્ષની એકતા કહેવાનો અભિપ્રાય આ શ્રુતિમાં હોત તો)-'જીવાત્મના' એમ કહેવાને બદલે 'જીવેન આત્મના' એવો વ્યસ્ત-બને તૃતીયાવિભક્તિવાળો જુદો શબ્દપ્રયોગજ ન હોત, (માટે આ કારણથી પણ જીવ-અક્ષની એકતા-જીવ એજ અક્ષ છે એમ નથી જણાતું) અથવા તો-અહીં આંત્રી આ આત્મશબ્દ, શરીરરૂપ અર્થનેજ કહેનારો છે, એમ જાણવું, (અને મારા શરીરરૂપ આ જીવાત્મા તે દ્વારા પ્રવેશ કરીને, એમ એનો અર્થ કરવા એ બરાબર છે.) ॥ ૧૮૫ ॥

અથવા તો આ જીવશબ્દ, જીવશરીરક-જીવ છે શરીર જેનું, એવા અર્થમાં જાણવો, (અને તેનો અર્થ-જીવ છે શરીર જેનું, એવો હું પ્રવેશ કરીને નામરૂપ કરું એમ શરીર-શરીરભાવથી કરવા.)

હવે 'યત્તદ્દ્રેશ્યમગ્રાહ્યમગોત્રમર્વણમ્' એ વિગેરે શ્રુતિવાક્યોથી જે તમે પ્રકાશરૂપમાં શુભમાત્રનો નિષેધ કરો છો, તે તદન અયોગ્ય છે, કેમકે-એ શ્રુતિવાક્ય-માં જ છેડા ભાગમાં 'યદ્મૂતયોનિ પરિપશ્યન્તિ પીગઃ' એમ સર્વભૂતોના કારણ-પણારૂપ અસાધારણ શુભ સાંભળવામાં આવે છે, (એમ એકજ શ્રુતિવાક્યમાં પરસ્પર વિરોધ દેખાય છે, તો તમારો શુભનિષેધરૂપ-નિગ્રંજવાદને મિલ કન્નારો અર્થજ ક્યાં રહો ? માટે શુભનિષેધવાદથી હેયશુભોગ નિષેધ કરાય છે, એમ કહેવું તેજ ઉચિત છે.) ॥ ૧૮૬-૧૮૭ ॥

ત્મના ન દૃશ્યત્વપ્રતિક્ષેપોઽપિ યુજ્યતે । તથા સતિ વિરોધશ્ચ નનુ દૃષ્ટિ ઇતિ શ્રુતેઃ ॥૧૮૮॥
 ન પ્રાકૃતદશા દૃશ્યં તથા કેનાપિ કુચચિત્ । અતઃ પ્રોક્તમદૃશ્યં હિ દિવ્યદૃષ્ટ્યા તુ વીક્ષ્યતે
 ॥૧૮૯॥ માયિકૈઃ સ્થૌલ્યકાર્શ્યાદ્યૈર્હનત્વં શ્રુતયો જગુઃ । અસ્થૂલમિત્યાદિપદૈસ્ત્રેશ્યા-
 દિપદૈસ્તથા ॥૧૯૦॥ પ્રાકૃતૈરિન્દ્રિયાચૈશ્ચ સર્વથા રહિતત્વતઃ । અપાણિપાદં ચાપ્રાણ-
 મિત્યાદિ ચ નિરૂપિતમ્ ॥૧૯૧॥ સત્ત્વાદિભિઃ પ્રાકૃતૈશ્ચ રહિતત્વાદ્ગુર્ણવૃહત્ । નિરજ્જનં
 નિર્ગુણં ચ કથ્યતે તથા નિષ્ફલમ્ ॥૧૯૨॥ નિષ્ક્રિયત્વં ચ ચત્તસ્ય શ્રૂયતે શ્રુતિમૂર્ધસુ ।
 તત્સ્વરૂપવિભુત્વેન તત્તસ્મિન્નુપપલ્લતે ॥૧૯૩॥ દિવ્યવિગ્રહતા ત્વસ્ય ભવતીત્યેવ ગમ્ય-

વળી એજ શ્રુતિવાક્યમાંના ‘અદ્રેશ્યમ્’ પદથી બ્રહ્મની સર્વથા-સર્વપ્રકારે
 અદ્રશ્યતા કહેા છે, તે પણ ઘટતું નથી, કેમકે એજ શ્રુતિમાં છેલ્લું ‘પરિપશ્યન્તિ ધીરાઃ’
 એવું વાક્ય હોવાથી ધીર-જ્ઞાની પુરૂષોએ દેખવા યોગ્ય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે માટે,
 (એટલે કે-યોગથી મન્કાર પામેલા વિશુદ્ધ મનથી બ્રહ્મને સાક્ષાત્કાર થાય છે, તો પછી બ્રહ્મ
 અદ્રશ્ય છે એમ કેમ કહેવાય ?) વળી—‘તસ્મિન્ દૃષ્ટે પરાવરે’ એવું શ્રુતિવાક્ય હોવાથી
 તેની સાથે પણ વિરોધ આવે, માટે પ્રાકૃતદ્રષ્ટિથી કોઈથી ક્યારેય પણ તે બ્રહ્મને
 સાક્ષાત્કાર થતો નથી તેથી તે અદ્રશ્ય છે એમ કહ્યું છે, પરંતુ-દિવ્યદ્રષ્ટિથી તો તેના
 સાક્ષાત્કાર થાયછેજ, (માટે આવેા અપ્રાપ્ત અર્થ કરવાથી, સગુણનિર્ગુણ-સંધર્મી શ્રુતિઓનો
 અર્થ કાઢ પણ પ્રકારના પરસ્પરના વિરોધ બિવાચન સિદ્ધ થાય છે.) ॥૧૮૮-૧૮૯॥

‘અસ્થૂલમનણુ’ એ વિગેરે શ્રુતિઓએ તેમજ ‘અદ્રેશ્યમગ્રાહ્યમ્’ એ વિગેરે શ્રુતિ
 ઓએ-પણ સ્ફૂલતા, કૃશતા, આદિક પ્રાકૃતગુણોથીજ રહિતપણું ગાયું છે. (પરંતુ
 દિવ્યગુણોનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી કેમકે-‘પરાઽસ્ય શક્તિર્વિવિધૈષ્વ શ્રૂયતે’ ‘સત્ય-
 કામઃ સત્યસક્ત્યુષ્ઠઃ’ એ વિગેરે શ્રુતિવાક્યોમાં સત્યકામાદિક કત્યાણુગુણો કહેવામાં આવ્યા છે.)
 અને આ પ્રમાણે પ્રાકૃત ઇન્દ્રિયો વિગેરેથી સર્વથા રહિતપણાને લીધેજ ‘અપાણિપાદમ્’
 ‘અપ્રાણમ્’ એવા શબ્દોથી બ્રહ્મસ્વરૂપમાં પ્રાકૃતપાણિપાદયોગનોજ નિષેધ કરવામાં
 આવ્યો છે, (પરંતુ ‘કવ્યાસમ્’ એ વિગેરે વાક્યોથી જે દિવ્ય આકાર વર્ણન કરવામાં આવ્યો
 છે, તે પાણિપાદયોગજ દિવ્ય આકારનો નિષેધ કરવામાં તાત્પર્ય નથી એમ જાણવું)

તેમજ-‘નિષ્ફલં નિષ્ક્રિયં શાન્તમ્ નિરવલં નિરજ્જનમ્’ એ વિગેરે શ્રુતિવા-
 ક્યોથી નિષ્ક્રિયતાદિકતું વિધાન છે, તે પણ સત્ત્વાદિક પ્રાકૃતગુણોથી રહિતપણાને
 લીધેજ, તેમજ અંદર-બહાર એમ સર્વત્ર વ્યાપકસ્વરૂપ એવા સર્વાન્તર્યામી પરમા-
 ત્માના વિલુપણાને લીધે ક્રિયાથી રહિતપણું છે, માટેજ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું
 છે, પણ દિવ્યઆકારસંપન્ન હોવાથી, આકાર નિષેધ કરવાના અભિપ્રાયથી નથી કહે-
 વામાં આવ્યું. ॥૧૮૦-૧૮૩॥ હવે એ પરમાત્મા દિવ્યવિગ્રહસંપન્ન છે, એમ જાણવું.
 અને તે સાકાર હોવાથીજ દિવ્યાકૃતિ ભગવાનને ક્યાંક-અક્ષરરૂપ પરમધામમાં રહે-
 વાપણું અને પોતાની ઇચ્છાથી આવવા-જવાપણું પણ સંભવે છે. (અને એ કારણથીજ
 ‘વૃક્ષ इव स्तम्भौ दिवि तिष्ठत्येकः’ એ શ્રુતિ પ્રમાણે પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મધામમાં અખંડ

તામ્ । તત્કચિત્સદ્ધિચિસ્તસ્ય યુજ્યતે ગમનાદિકમ્ ॥૧૯૪ તત્તદેજતિ તન્નૈજતીત્યેત-
 દુપપદ્યતે । સદસત્કર્મમિસ્તસ્યાલિપ્તત્વાદ્વા તથોચ્યતે ॥૧૯૫॥ યત્તસ્ય જ્ઞાનરૂપત્વં
 સત્યં જ્ઞાનમિતીરિતમ્ । તત્ જ્ઞાનૈકનિરૂપ્યત્વાત્સ્વપ્રકાશત્વતસ્તથા ॥૧૯૬॥ યઃ સર્વજ્ઞ
 રતિ કૃત્યા જ્ઞાતૃત્વં તસ્ય સિદ્ધયતિ । તથા ચ તત્પરં બ્રહ્મ સર્વજ્ઞં સર્વશક્તિઃ ચ ॥૧૯૭॥
 કલ્યાણગુણસમ્પૂર્ણં શુદ્ધં હ્રેયવિવર્જિતમ્ । દિવ્યેન્દ્રિયં દિવ્યગુણં સંશ્ચિદાનન્દવિમદમ્
 ॥૧૯૮॥ દ્વૈતશ્રુત્યવિરોધેનાદ્વૈતશ્રુતિસમન્વયઃ । અન્તર્યામિશ્રુતિવલાદસ્મામિરુપદર્શિતઃ
 ॥૧૯૯॥ સર્વવેદાન્તવાક્યાનાં પ્રામાણ્યં ચ સુરક્ષિતમ્ । સ્વપ્નજાગરદણ્તાંતૈર્ભેદાભેદસમ-

વિરાજમાન રહે છે, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આવે જાય છે,) માટે ‘તદેજતિ તન્નૈજતિ’
 એ શ્રુતિપ્રતિપાદિત અલન-અચલન પણ પરમાત્મસ્વરૂપમાં ઘટે છે, અથવા તો એ
 પરમાત્માને સત્—અસત્ કર્મના લેપથી રહિતપણાંરૂપ નિષ્ક્રિયતાને લીધે પણ,
 અલન-અચલન, એ બંને સંભવે છે. ॥૧૯૪—૧૯૫॥

(હવે ‘સત્યં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ’ એ શ્રુતિથી પ્રશ્નની જે કેવળજ્ઞાનરૂપતા નિરૂપણ
 કરવામાં આવે છે, તે પણ ખોટું છે, કેમકે—બ્રહ્મસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનથીજ નિરૂપણ કરાતું
 હોવાથી અને સ્વયંપ્રકાશસ્વરૂપ હોવાથી એ પ્રમાણે કહેવાય છે. પણ તે ઉપરથી બ્રહ્મ
 જ્ઞાતા નથી, પરંતુ કેવળ જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપ છે એમ ન કહેવાય. કેમકે—‘યાઃ સર્વજ્ઞાઃ સર્વવિદ’
 એ આદિક શ્રુતિઓમાં તે બ્રહ્મની જ્ઞાતૃતા સાંભળવામાં આવે છે, માટે બ્રહ્મતું જ્ઞાતા
 પણ સિદ્ધ થાયછેજ, માટે આ ઉપરથી તે પરંબ્રહ્મ સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન, સકળકલ્યા-
 ણશુભોથી ભરપૂર, સર્વ હેયદોષથી રહિત હોવાથી સર્વથા શુદ્ધસ્વરૂપ, દિવ્ય ઇન્દ્રિયો
 સંપન્ન, દિવ્યશુભોથી સંપન્ન, સત્, ચિત્ અને આનંદમય મૂર્તિ જેની છે, એવા
 પરમાત્મા છે એમ સિદ્ધ થાય છે. ॥૧૯૬—૧૯૮॥

(આ પ્રમાણે પોતાના વિશિષ્ટાદિત સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે શ્રુતિ ઋતિઓના અર્થ પ્રતિ-
 પાદન કરીને સ્વસિદ્ધાન્ત રચાપન કર્યો, હવે—અદ્વૈતમત પ્રમાણે શ્રુતિઓના અર્થ કરવામાં તેઓ
 જે જે યુક્તિ કરે છે, તે યુક્તિમાં જે જે બાધ આવે છે તે બતાવવાપૂર્વક પોતે કરેલો અર્થ
 નિર્બાધ અને મારણ છે, એમ પોતે કરેલા શ્રુત્યર્થમાં વિશેષ અને શ્રેષ્ઠતા બતાવે છે.)

અમે અદ્વૈતશ્રુતિઓનો મમન્વય દ્વૈતશ્રુતિઓની સાથે વિરોધ ન આવે એમ
 કરીએ છીએ. અને તે પણ કેવળ અમારી બુદ્ધિથી દર્શિતરીતે નહિ પણ બૃહદારણ્યકમાં
 અન્તર્યામિ પ્રાક્ષણભાગમાં પરમાત્માનું જે સર્વાન્તરાત્માપણું, અને સર્વજગતનું પરમા-
 ત્માનું શરીરપણું કહેવામાં આવ્યું છે, તેવા શ્રુતિપ્રતિપાદિત શરીરશરીરિભાવથી તે સિદ્ધ
 થાય છે, માટે તે શ્રુતિજળથી અગોએ બનાવ્યો છે—સિદ્ધ કર્યો છે. (અને એમ કરવાથી
 બેદશ્રુતિનો તેમજ અબેદશ્રુતિનો પણ બાધ આવતો નથી, કેમકે—પરમાત્મા મર્વના શરીરો દોવાથી
 સર્વાત્મક બ્રહ્મ એકજ છે એમ અદ્વૈતશ્રુતિઓનું મંગમન થઈ જાય છે, અને શરીરશરીરિભાવરૂપ
 વિશેષબુદ્ધિભાવથી જીવ-બ્રહ્મની ભિન્નતા દોવાથી બેદશ્રુતિઓનું મંગમન થાય છે, તો આ
 પ્રમાણે વિરોધ મિત્રાપય દેકે શ્રુતિઓનો વિશિષ્ટાદિત સિદ્ધાન્તમા મમન્વય યનો દોવાથી પૂર્વાપર
 બાધ આવે એવા અદ્વૈત-મત પ્રમાણે અર્થ કરવો તે ઉચિત ન ગણાય એ અભિપ્રાય છે.) ॥૧૯૯॥

ન્વયઃ ॥૨૦૦॥ અનારૂઢશ્રુતિપથઃ પ્રામાણ્યપ્રતિરોધકઃ । एकस्य नैव प्रामाण्यमप्रामा-
ण्यञ्च युज्यते ॥૨૦૧॥ પ્રવર્તકત્વમાત્રેણ પ્રામાણ્યં यदि मन्यते । अविशेषेण सर्वस्य ननु
प्रामाण्यमापतेत् ॥૨૦૨॥ તથા સતિ વિલુપ્યેત માનામાનવ્યવસ્થિતિઃ । न वा पुरुषमे-
देन न वा समयभेदतः ॥૨૦૩॥ પ્રમાત્વમપ્રમાત્વં च ब्रूयुरेकस्य पण्डिताः । भेदः
सर्वोऽप्ययं तावदविद्यास्वनकल्पितः ॥૨૦૪॥ દર્યતે કેવલં આનંતૈરવિદ્યાહતદષ્ટિમિઃ ।
इति नैकामपि गिरं श्रुतिवेदति कुत्रचित् ॥૨૦૫॥ સર્વજ્ઞઃ સર્વશક્તોઽયમીશ્વરઃ સૃજ-
તીતિ તુ । परमेश्वरसृज्यं हि प्राह कण्ठरवेण सा ॥૨૦૬॥ તપસા જીયતે વ્રહ્મત્યાહ
નાવિચયેતિ હિ । तत्रैव भूयते सृष्टौ निदर्शनचतुष्टयम् ॥૨૦૭॥ તત્ર સૃજ્યસ્ય મિધ્યાત્ત્વે

અને આમ કરવાથી પ્રાણલ્ય-દૌર્ગલ્ય કલ્પ્યા સિવાયજ સર્વવેદાન્તવાકયોનું
સરખી રીતે પ્રામાણ્ય સુરક્ષિત થાય છે, હવે-સ્વપ્ન અને જાગૃત્ અવસ્થાના દ્રષ્ટાન્તથી
લેદ-અલેદવાકયોનું પ્રામાણ્ય કલ્પીને જે સમન્વય કરવામાં આવેછે, તે તો શ્રુતિ-
માર્ગથી વિરૂદ્ધજ છે, કેમકે એકજ વાક્યનું સમયલેદથી પ્રામાણ્ય-અપ્રામાણ્ય કલ્પ-
નું તે અયોગ્યજ છે. ॥ ૨૦૦-૨૦૧ ॥ હવે-‘ પ્રવર્તક હોય તે પ્રમાણ કહેવાય ’
એમ પ્રવર્તકસ્વરૂપ નિમિત્તને લીધે શ્રુતિવાકયોનું પ્રામાણ્ય માનવામાં આવે, તો
દરેક શબ્દો પ્રવર્તક હોવાથી અવિશેષપણે સર્વશબ્દોનું પ્રામાણ્ય કહેવાય. (અર્થાત્
શ્રુતજ પ્રમાણ કહેવાય, અને બીજી પ્રમાણ નહિ એમ વ્યવસ્થાજ ન રહે, સર્વ એક સરખી
રીતેજ પ્રમાણ કહેવાય) અને તેમ થવાથી-‘ આ પ્રમાણ અને આ પ્રમાણ નહિ ’ એમ
પ્રમાણ-અપ્રમાણની વ્યવસ્થાજ હુત થઈ જાય,

(શ્રીહરિ કહે છે-હ પડિતો ! આ જગતમાં પડિતપુરૂષો એકજ વસ્તુનું
પુરૂષલેદથી, અથવા સમયલેદથી, પ્રામાણ્ય અને અપ્રામાણ્ય છે એમ કહેતા નથી.
(તો તમે પડિત થઈને આમ કેમ કહો છો ?)

વળી-‘ આ સઘળો પ્રપંચલેદ અવિદ્યાથી કલ્પિત છે, માટે અવિ-
દ્યાથી જેમની જ્ઞાનદ્રષ્ટિ નાશ પામી ગઈ છે, એવા પ્રાન્તિ પામેલા માણસોજ
આવો લેદ દેખેછે, પણ વાસ્તવિક લેદ નથી ’ એવું એક પણ વચ્ચન જાગવતી
શ્રુતિ પોતે કહેતી નથી. ॥૨૦૨-૨૦૫॥ પરંતુ-શ્રુતિ પોતે સર્વાત્મા, સર્વનિયંતા,
સર્વદારણ, સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન, એવા આ ઇશ્વર-પરમેશ્વર, આ જગતને સર્જે છે,
માટે આ જગત પરમેશ્વરજનું સર્જણું છે, એમ તો કણ્ઠસ્વથી-પોકારીને કહે છે.
(‘ तद्वक्षत यद्दु स्यां प्रजायेय ’ ‘ तत्तेजोऽसृजत ’ ‘ नामरूपे व्याकरवाणि ’ એ આદિક
વાક્યોથી સર્વજ, સર્વશક્તિમાન, પ્રભુનું સ્પષ્ટપણું અને સઘળો જગતનું સર્જનપણું સ્પષ્ટ
શબ્દોથી શ્રુતિએ કહેવામાં આવ્યું છે, તો આ જગત અવિદ્યાથી કલ્પિત છે એમ ખોલાવજ
કેમ ?) ॥ ૨૦૬ ॥

હવે મુખકે ઉપનિદ્ધર્મમાં-‘તપસા જીયતે વ્રહ્મ’ ‘વ્રહ્મ પોતે પોતાના અસાધારણ
વિજ્ઞાનથી સૃષ્ટિ કરવામાં ઉન્મુખ થાય છે’ એમ શ્રુતિ પોતે સ્પષ્ટ કહે છે, પરંતુ ‘અવિ-
દ્યાથી જગત કલ્પે છે’ એમ કહેતી નથી, (અને જે અવિદ્યાથી કલ્પિત હોય તો ‘અવિદ્યા’
દ. ૧૫

નાનુરૂપં તુ કિચ્ચન । આહ 'યાથાતથ્યતોઽર્થાન્ વ્યદધા' દિતિ ચ ધૃતિઃ ॥૨૦૮॥
 યથ્ઞ જીવઘ્નહામેદધૃતિનિર્વહણાય વઃ । ઘટાકાશમહાકાશનિર્દર્શનસમાશ્રયઃ ॥૨૦૯॥
 અશ્રુતાનુપપન્નાર્થકલ્પનૈકાગ્રહોદ્ભવઃ । અન્યો હિ વિજ્ઞાનમયાદાત્માઽનન્દમયોઽન્તરઃ
 ॥૨૧૦॥ ય ઇતસ્માઞ્જીવઘનાત્પુરુષં પરતઃ પરમ્ । ર્જક્ષતે યં પુરિશયં તયોર્મેદો હિ

ચીયતે ગ્રહ્યં એવીજ શ્રુતિ હોતી જોઇએ, તેમ તો છે નહિ) વળી એજ ઉપનિષદ્માં ગ્રહિતું
 સ્વરૂપ સમગ્રાવવા માટે શ્રુતિજ પોતે આર ઉદાહરણો બતાવે છે—'યથોર્જનામિઃ
 સૃજતે રૂઢતે ચ' 'યથા પૃથિવ્યામોપધયઃ સમ્મવન્તિ' 'યથા સતઃ પુરુષાત્ કેશલો-
 માનિ' 'યથા સુદીપ્તાત્પાષકાદિસ્ફુલિન્નાઃ' 'જેમ કરોળીઓ પોતાની લાળને વિસ્તારે
 છે અને સડેલી લે છે' 'જેમ પૃથ્વીમાં ઔપધિઓ ઉપજે છે' 'જેમ જીવતા પુરુષ ધકી
 દેગ અને રોમ નીકળે છે' 'જેમ બરોબર પ્રત્નવલિત થયેલા અગ્નિ ધકી વિસ્ફુલિંગો-
 તણુખા ઉડે છે' આ આરેય ઉદાહરણોથી જગત્ની સત્યતાજ સ્પષ્ટ જણાય છે, પરંતુ
 જગત્ના મિથ્યાપણામાં બંધોગેસતું એક પણ ઉદાહરણ જણાતું નથી, વળી ઇશાવાસ્ય
 ઉપનિષદ્ જોતાં પણ—'સ્વયમ્ભૂર્યાથાતથ્યતોઽર્થાન્ વ્યદધાત્ શાશ્વતીભ્યઃ સમાભ્યઃ'
 'સ્વયંભૂ-સ્વતંત્રમૂર્તિ' પરમાત્માએ આકાશાદિક પદાર્થો પરમાર્થરૂપેજ, ચિરકાળ સુધી
 રહેવા માટે બનાવેલા છે, આ પ્રમાણે શ્રુતિ સ્પષ્ટ કહે છે, (માટે જગત્સ્વરૂપ આ પ્રપંચ પર-
 માત્માએ રચેલો છે અને તે સત્ય તેમજ ચિરકાળ સ્થાયી છે એમ સિદ્ધ થાય છે) ॥૨૦૭-૨૦૮

હવે જે—'હા સુપર્ણ સયુજા સચાયૌ' એ વિગેરે શ્રુતિઓથી સાંભળવામાં
 આવતા—જીવ પ્રજ્ઞના લેહને ઘટાવવા માટે, ઘટાકાશ-મહાકાશનું દ્રષ્ટાન્ત જે કહેવામાં
 આવે છે, તે તો—કહિ પૂર્વે નહિ સાંભળેલો અને લોકમાં તેમજ શાસ્ત્રમાં પણ અસં-
 ભવિત લાગે એવો કલ્પિત અર્થ કલ્પવાના આશયને પરિણામેજ ઉદ્ભવેલું છે,
 (પરંતુ શ્રુતિ—શાસ્ત્રસંમત તો નથીજ કેમકે—જીવ-પ્રજ્ઞતું સ્વરૂપથીજ એક્ય તો શ્રુતિ પોતે
 કહેતીજ નથી. તેમજ તે ઘટતું પણ નથી, કારણ કે—જો તેમજ હોય તો શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત બન્ધ-
 મોક્ષની બ્યવસ્થાજ ઉદી જાય છે, હવે જો તે બન્ધ-મોક્ષ બંનેય કલ્પિત છે, એમ કહેવામાં આવે
 તો શ્રુતિની પુરૂષાર્થપરતાજ ન રહે, કેમકે—તમારે અર્હતવાદિઓને, બન્ધ, કે મોક્ષ, એ કોઇને
 વાસ્તવિક રીતે જાણ નહિ, જો પ્રજ્ઞને બંધ કહેા તો તે નિત્ય,—શુદ્ધ,—શુદ્ધ,—મુક્તસ્વભાવ છે, તેથી
 તેને તો ઘટેજ નહિ, જીવને કહેા તો તે જીવ તો કલ્પિત છે, તેથી કલ્પિતને બંધ હોય અગર મોક્ષ
 હોય તે બંને સમાન છે. માટે બંધ ટાળવાથી શે વિશેષ છે, આ પ્રમાણે બંને રીતે તમારે શ્રુતિની
 પુરૂષાર્થપરતાજ રહેતી નથી, માટે આ બાબતમાં તમારા દુરાગ્રહ સિવાય બીજો કોઇ અર્થજ
 નથી એ તાત્પર્ય છે)

અને જીવ-પ્રજ્ઞાનો લેહ વાસ્તવિકજ છે એમ તો શ્રુતિથી સ્પષ્ટ જણાય છે.—
 'તસ્માદ્દા ઇતસ્માદ્વિજ્ઞાનમયાત્ અન્યોઽન્તર આત્મા આનન્દમયઃ' તે આ વિજ્ઞાનમય
 આત્મા (જીવાત્મા) ધકી બીજો અંદર રહેલો આનન્દમય આત્મા (પરમાત્મા) છે'
 (આ પ્રમાણે જોતાં જીવ કલ્પિત છે, તેમજ જગત્ મિથ્યા છે. એ વિગેરે વાતજ ગપ્પુષ્પવત્
 અસંભવિત લાગે છે અને વિજ્ઞાનમય આત્મા, આનન્દમય પરમાત્મા અને જગત્, એ ત્રણેય મત્ત
 બાસે છે.) ॥૨૦૯-૨૧૦॥

સુસ્થિતઃ ॥૨૧૧॥ નાર્પતિ મેદો મોક્ષઽપિ જીવાત્મપરમાત્મનોઃ । ડપૈતિ પરમં સામ્યમિત્યેવ
શ્રુયતે યતઃ ॥૨૧૨॥ સ્વસ્વરૂપામિનિષ્પત્તેર્નામરૂપપ્રહાણતઃ । ચુક્તં હિ પરમં સામ્યં
બ્રહ્મરૂપસમન્વયાત્ ॥૨૧૩॥ યત્તુ નિર્ગુણવાક્યેષુ શ્રુતૌ પ્રાવલ્યમિચ્છતા । અત્તિષ્ટપાર-

વળી-પ્રશ્નોપનિષદ્માં-‘સ પતસ્માઝીવધનાત્ પરાતપરં પુત્રિશયં પુરુષમીક્ષતે’
સિદ્ધ થયેલો તે સુકતપુરુષ આ જીવસમૂહથી-ક્ષરપુરુષથી પણ જે પર અક્ષર છે, તેથી પણ
પરસ્વરૂપે રહેલા અને સર્વની હૃદયગુહામાં અંતર્યામિસ્વરૂપથી વાસ કરી રહેલા એવા
તે પરમપુરુષ પરમાત્માને જુલો છે-સાક્ષાત્કાર પામે છે. ’ આ શ્રુતિથી સુકતોપસેવ્ય
એવા પરમપુરુષ પરબ્રહ્મનો, જીવ થકી લેદ સ્પષ્ટપણે જોવામાં આવે છે, તેમજ બ્રહ્મ-
સ્વરૂપ એવા સુકતો થકી પણ લેદ સ્પષ્ટ જણાય છે, માટે બદ્ધદશામાં જેમ એમ સુકત-
દશામાં-પરમાર્થ દશામાં પણ જીવાત્મા-પરમાત્માનો લેદ સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે. ॥૨૧૧॥

અને તે જીવાત્મા-પરમાત્માનો લેદ મોક્ષદશામાં પણ કાયમ રહે છે, પરંતુ
ત્યાં તે મટી જતો નથી, કેમકે-‘ નિરજ્જનઃ પરમં સામ્યમુપૈતિ ’ (જે ઉપાસક પરમા-
ત્માની ઉપાસના કરવાથી) માયાના અંજનથી-આવરણથી રહિત થાય છે તે (પરમા-
ત્માની સાથે) પરમ સામ્ય-તુલ્યતા પામે છે, (એટલે કે-સ્વરૂપ, સ્વભાવ, વિભૂતિ અને
સત્યકામ વિગેરે કદયાણુ શુભોથી પરમાત્માને સમાન થાય છે, આ શ્રુતિ પ્રમાણે સુકતોને પરમ
સામ્યાપતિજ્ઞ સાંભળવામાં આવે છે, પરંતુ સ્વરૂપથીજ ઐક્ય યદ્દ જાય છે એમ નથી સાંભળવામાં
આવતું, માટે સુકિતદશામાં પણ લેદ મટી જતો નથી પરંતુ કાયમજ રહે છે.)

(પરમસામ્યત્વં સ્વરૂપ સમજાવેછે-) ‘ તદા વિદ્વાન્ પુણ્યપાપે વિધૂય ’ તે
અવસ્થામાં વિદ્વાન્-જ્ઞાનીસુકત પુરુષપાપરૂપ કર્મમાત્રને તણ દહને ‘ નામરૂપાદિમુક્તઃ ’
‘ પરબ્રહ્મયોતિરુપસમ્પલ્લ સ્વેન રૂપેણામિનિષ્પદ્યતે ’ ‘ નામરૂપથી રહિત થયેલો ’ પર-
બ્રહ્મયોતિઃસ્વરૂપ પરમાત્માને પામીને સ્વસ્વરૂપથી (અપહતપામ્પત્ત્યાદિક આઠ શુભોએ
સંપન્ન થવા પૂર્વક બ્રહ્મરૂપે થવાથી) સિદ્ધ થાય છે, (માટે સુકિતદશામાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માની
સાથે પરમ સામ્ય-સર્વ પ્રકારે સમાનતાજ સિદ્ધ થાય છે,) ॥ ૨૧૨-૨૧૩ ॥

હવે-શ્રુતિઓમાં જે નિર્જુલવાક્યો છે, તેમાં સજુલવાક્યો કરતાં પ્રાગલ્ભ્ય છે,
એમ માનનારાઓ તમો-પરમ ઐશ્વર્યના સંબંધ પણ જેમાં ન હોય એવું સર્વથા
નિશુદ્ધ નિર્જુલ બ્રહ્મ વર્ણન કરે છે, તો તેવું વર્ણન કરવામાં સજુલશ્રુતિઓનું
દોષલક્ષ્ય માનવામાં શો હેતુ માનવામાં આવ્યો છે ? (કેમકે સર્વશ્રુતિઓનું શ્રુતિસ્વરૂપથીજ
સરખું પ્રાગલ્ભ્ય હોવાથી, તેમાં દોષલક્ષ્ય કદયું ને અનુચિત ગણાય, જો-પરસ્પર વિરોધ એ કારણ
કરે તો, મજુલશ્રુતિથી નિર્જુલશ્રુતિનો બાધ કેમ ન થાય ? અને જ્યાં ઉપજીવ્ય-ઉપજીવકતાવ
હોય, ત્યાં તો ઉપજીવ્ય-આશ્રિત હોય તે દુર્ગુણ ગણાય, અને ઉપજીવક આશ્રયરૂપ જે હોય તે
પ્રબળ કહી શકાય, પણ શ્રુતિઓમાં તો તેના વિપમલાવજ નથી, તો પછી તેમાં પ્રાગલ્ભ્ય-
દોષલક્ષ્ય કેમ કદયાય ? માટે સમજાવવામાં શ્રુતિવાક્યોમાં જ્યાં પરસ્પર વિરોધ જણાય, ત્યાં વિપમ-
બેદની વ્યવસ્થા કરીને વિરોધનું પ્રસંગ કરવું તેજ સુકત છે, અને એ કારણથીજ અમો શ્રુતિ-
ઓના પરસ્પરતા વિરોધ પ્રસંગે પ્રબળ-દુર્ગુણ, કદયવાની વ્યવસ્થા છોડી દહને, શ્રુતિસિદ્ધ

મૈશ્વર્યં વિશુદ્ધં બ્રહ્મ વર્ણયતે ॥૨૧૪॥ કો નુ હેતુસ્તેભ દ્વયો દૌર્યલ્યે સગુણશ્રુતેઃ । અવિરો-
ધેન નયનં શ્રૌતમસ્માકમિચ્છતામ્ ॥૨૧૫॥ સુરક્ષિતમગૌણં હિ પ્રામાણ્યં બ્રહ્મણિ શ્રુતેઃ ।
નિરૂપયન્તિ શ્રુતયો બ્રહ્મૈશ્વર્યમુચ્ચેન તુ ॥૨૧૬॥ વૃહત્ત્વં હિ પુરસ્કૃત્ય બ્રહ્મશબ્દઃ પ્રવર્તતે ।
ગિરામપોહમુચ્યતો બ્રહ્મણ્યન્વયકલ્પનમ્ ॥૨૧૭॥ અપોહવાદિસૌહાર્દાલ્લબ્ધં કૌશલમેવ
તુ । અપોહો ન હિ શબ્દાનામર્થો અવિતુમર્હતિ ॥૨૧૮॥ ઈશ્વરત્ત્વં ન સહતે સ્વરૂપં બ્રહ્મણો
યદિ । જગજ્જન્માદિહેતુત્ત્વૈર્વહ્ન લક્ષ્યેત વા કથમ્ ॥૨૧૯॥ અસમ્યદ્દં તત્સ્વરૂપે તથ

માર્ગથીજ વિષયબેદથી વિરોધ શમાવીને સર્વશ્રુતિઓનું સુખ્ય પ્રાપ્તિપદ્ય બ્રહ્મસ્વરૂપમાં ધરાવીએ
છીએ, નહિ તો—સર્વસત્યાદિક શુભો દ્વારા બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતી શ્રુતિઓનું બ્રહ્મમાં ગૌણ
પ્રાપ્તિ થશે.)

અને વળી—ધાણું કરીને સર્વશ્રુતિઓઃ બ્રહ્મસ્વરૂપને સચેત્ત્વવાદિક શુભો
દ્વારાજ—તે કહેવાપૂર્વકજ નિરૂપણ કરે છે, (તેમાંની કેટલીક શ્રુતિઓ કહે છે)—‘ઈશા
વાસ્ત્વમ્’ ‘યદા પદ્યસ્યન્યમીશમ્’ ‘કર્તારમીશં પુરુષં બ્રહ્મયોનિમ્’ ‘તમીશ્વરણાં
પરમં મહેશ્વરમ્’ ‘ક્ષરાત્માનાવીશતે દેવ પૃથઃ’ ‘સર્વસ્ય વશી સર્વસ્યેશાનઃ’ ‘સવા
અયમાત્મા સર્વેષાં ભૂતાનામધિપતિઃ’ ‘યઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વવિચક્ષ્યૈવ મહિમા ભુવિ’ આ
સદ્ગુણી શ્રુતિઓ—પરમાત્માનું સર્વશ્રેષ્ઠત્વ, સર્વજ્ઞતાદિક કસ્યાણુશુભોએ ભરપૂરપણું, જગતનું
કર્તાપણું, જગતનું નિર્ણતાપણું, સર્વને વશ કરવાપણું, સર્વજ્ઞ જગતનું કારણપણું, સર્વજ્ઞ જગ-
તમાં વ્યાપકસ્વરૂપે રહેવાપણું, એ વિગેરે અનેક શુભગુણોથી વિશિષ્ટસ્વરૂપેજ વર્ણન કરીને
પ્રતિપાદન કરે છે, તો હવે—તમારી પ્રક્રિયા પ્રમાણે તમે જે અર્થવિશિષ્ટપણું બ્રહ્મનું કલ્પિત
કહો છો, તેથી આ બ્રહ્મસ્વરૂપપ્રતિપાદકશ્રુતિઓનું સંગમન-બ્રહ્મસ્વરૂપમાં પ્રાપ્તિ, ગૌણપરંતુ થવાનું
પરંતુ સુખ્યત્વે પ્રાપ્તિ નહિ રહેવાનું, મારે તમારા મતમાં એ બાધ આવવાનો. ॥ ૨૧૪-૨૧૬ ॥

હવે બ્રહ્મ શબ્દજ, બૃહત્સ્વરૂપ—નિરવધિકાતિશયત્વરૂપ શુભને કહેવાપૂર્વકજ
પ્રવર્તે છે, (તો બ્રહ્મશબ્દથી નિર્વિશેષવસ્તુ કઈ રીતે કહી શકાય ? કેમકે નિર્વિશેષમાં બૃહત્ત્વ
ન થતે, હવે—જો એ બૃહત્સ્વરૂપ શુભને નહિ કહેતાં, પરિમિત-નતાનીજ વ્યાવૃત્ત બ્રહ્મશબ્દથી કરાય
છે, એટલે કે—બ્રહ્મ, એટલે બૃહત્ત્વવિશિષ્ટ નહિ, પરંતુ -પરિમિત-નતા ગિવાયનું, એમ વ્યાવૃત્તિ
દ્વારાજ દરેક શબ્દનો બોધ થતો હોવાથી—બ્રહ્મ વિગેરે શબ્દો પણ નિર્વિશેષ વસ્તુને કહેનારા
થાય છે, એમ કહો તો—શબ્દનો સ્વાર્થમાં—પોતાના સુખ્યઅર્થમાં, અન્વય થતો હોવાથી તેનો
ત્યાગ કરીને, લાક્ષણિક અર્થ કરવા ને તમારા નિર્વિશેષ વસ્તુ પ્રતિપાદન કરવાના આમલ ગિવાય
બીજું કંઈ નથી.)

અને જે—શુભવિશેષદ્વારા પ્રવર્તતા બ્રહ્મ વિગેરે શબ્દોની બ્રહ્મમાં અપોહદ્વારા-
વ્યાવૃત્તિદ્વારા પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમ કલ્પવું તે પણ શૂન્યવાદ સ્થાપન કરનારા અપો-
હવાદિ દ્વારાજોના સાથે સૌકાર્દના પ્રભાવથીજ શબ્દોનો અન્વય કરવાની કુશળતા
માનજ છે, કેગડે—અપોહ—વ્યાવૃત્તિ, એજ દરેક શબ્દનો અર્થ થઈ શકેજ નહિ
(ભાવાર્થ એ છે કે—અપોહ એટલે વ્યાવૃત્તિ, દરેક—જો એમ કહેતાની સાથેજ અમુક આકૃતિરતો
પરૂષ અર્થ પ્રતીત થાય છે, પણ કંઈ આવ ગિવાયના પદાર્થમાત્રનો અભાવરૂપ એવા કોઈ

લક્ષ્યતીત્યસત્ । લક્ષ્યલક્ષણભાવો हि नैवासम्बन्धयोर्मिथः ॥૨૨૦॥ ન સર્વથૈવાસમ્બન્ધા
શાસ્ત્રા ચન્દ્રસ્ય લક્ષણમ્ । તથા સતિ તુ શાસ્ત્રાશ્ચ સર્વાઃ સ્યુસ્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥૨૨૧॥
સત્યં જ્ઞાનમિતિ શ્રુત્યા સ્વરૂપં લક્ષ્યતે યદા । તદાપિ સવિશેષં તુ નિર્વિશેષં ન સિ-
દ્ધયતિ ॥૨૨૨॥ પ્રવૃત્તિદ્વારમેદેન સવિશેષં हि सिद्ध्यति । અતદ્રયાવૃત્તિપરતા તદર્થ-
નામસદ્ગતા ॥૨૨૩॥ ભાવતોઽભાવતો વાપિ મુખમેદસમાશ્રયાત્ । નિર્વિશેષબ્રહ્મવાદે

અર્થ પ્રતીત યતો નથી, માટે દરેક શબ્દનો અર્થ—બીધી રીતે યતો હોય તેજ ખરો અર્થ છે,
પણ અપોહ-વ્યાવૃત્તિ રૂપ નથી.) ॥૨૧૭—૨૧૮॥

હવે—તમે નિર્વિશેષબ્રહ્મવાદ સ્થિર કરવા માટે ‘બ્રહ્મસ્વરૂપ સર્વેશ્વરપણુરૂપ
શુણુને પણ, કલંકનેજ જેમ એમ કોઈ રીતે સહન કરતું નથી’ એમ કહો છો તો
‘યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે ચેન જાતાનિ જીવન્તિ યત્પ્રયન્ત્યમિસંવિશન્તિ’
આ શ્રુતિએ કહેલાં જગજ્જન્મ-માદિક બ્રહ્મનાં લક્ષણ કેવી રીતે થઈ શકે? અને પર-
સ્પર અસંગદ્ધ પદાર્થનો લક્ષ્યલક્ષણભાવ ન થટે, માટે તે જગજ્જન્મ-માદિક, બ્રહ્મ-
સ્વરૂપમાં અસંગદ્ધ હોવા છતાં પણ તે બ્રહ્મનાં લક્ષણ થાય છે એમ કહેવું તે ખોટું
છે, હવે—શાસ્ત્રાચન્દ્ર ના દ્રષ્ટાન્તમાં—શાખા ચંદ્રના સંગ્રહ સિવાયની છે, તો પણ
શાખાથી—શાખાદ્વારા ચંદ્રનો લક્ષ્ય થાય છે, માટે પરસ્પર અસંગદ્ધવસ્તુનો પણ
લક્ષ્યલક્ષણભાવ થટેજ છે, એમ કહો તો ત્યાં શ્રીહરિ કહે છે—ચંદ્રની સાથે સર્વથા
અસંગદ્ધ શાખા તો ચંદ્રનું લક્ષણ થાયજ નહિ, અને જો તેમ થાય તો તો—દરેક
શાખા ચંદ્રનું લક્ષણ થઈ જાય. (માટે દરેક શાખા ચંદ્રનું લક્ષણ થાય નહિ પરંતુ—જો શાખા
ચંદ્રની સાથે એક રેખામાં આવતી હોય તેની એક રેખામાં વર્તવારૂપ સંગ્રહથી સંગદ્ધ શાખા
જ ચંદ્રનું લક્ષણ થાય, તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મસ્વરૂપમાં સાક્ષાત્ત્વ ગદ્ધ એવાજ જગજ્જન્મ-માદિક બ્રહ્મનાં
લક્ષણ થઈ શકે છે, પરંતુ—શાખાચંદ્ર દ્રષ્ટાન્તથી ઉપલક્ષણ તરીકે નથી, અને તેથીજ સ્વતંત્ર પ્રથ-
મજ ‘જન્માદ્યસ્ય યતઃ’ એમ જગજ્જન્મ-માદિકજ બ્રહ્મનું લક્ષણ કહે છે.) ॥૨૧૬—૨૨૧॥

‘સત્યં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ’ એ બ્રહ્મસ્વરૂપના શોધકવાક્યથી નિર્વિશેષબ્રહ્મવાદ
સિદ્ધ થાય છે, એમ કહેવું તે અસંગત છે, કારણ કે—એ વાક્યથીજ સત્યત્વ, જ્ઞાન
અને અનન્તત્વ, એવા ત્રણ શુણુરૂપ વિશેષોથી બ્રહ્મસ્વરૂપ સવિશેષજ પ્રતિપાદન કરાય
છે, નહિ તો એ સત્યત્વાદિક શુણુને કહેનારાં સત્યમ્ એ વિગેરે પદો બ્રહ્મસ્વરૂપને
વિશે કેવી રીતે પ્રવર્તે? અને વળી પ્રવૃત્તિમાં નિમિત્તભૂત ધર્મો તો પરસ્પર બુદ્ધાંજ હોય,
નહિ તો—એ પદોની પર્યાયતા—એકજ અર્થને કહેવાપણું થાય, માટે બ્રહ્મ સવિશેષજ છે,
(હવે—મત્તાદિક પદોથી મત્તત્વાદિક ધર્મો કહેવામાં નથી આવતા, જગત્—મત્તમ્ એ પદથી
અનૃતપરતુથી વ્યાવૃત્તિ, જ્ઞાનમ્ એ પદથી જડપરતુથી વ્યાવૃત્તિ, અને અનન્તમ્ એ પદથી પગિચ્છિ-
ન્નવસ્તુથી વ્યાવૃત્તિ, એમ તે તે પદોથી તેના તેના વિગેરે ધર્મોથી વ્યાવૃત્તિરૂપ અર્થ કરવાથી, બ્રહ્મનું
નિર્વિશેષપણું મિદ્ધ થાય છે, પરંતુ મવિરોપત્વનો પ્રસંગજ નથી એમ કહેવું તે સર્વથા અધર્મિત છે.)
કેમકે—સત્યત્વાદિક ધર્મોનેજ પ્રતિપાદન કરનારાં સત્યાદિક પદોનો અતદ્રયાવૃત્તિરૂપ
અથ કરવો તે સર્વથા અસંગતજ કહેવાય.

સાપિ ન પ્રમવેચ્છતિઃ ॥૨૨૪॥ इत्यञ्च सिद्धमस्माकमवाधेन श्रुतेर्गिराम् । सुखिष्ठपार-
मैश्वर्यं सर्वाधिकबृहत्त्वकम् ॥२२५॥ सर्वज्ञं सर्वशक्तं च परमब्रह्म परात्परम् । सर्वान्त-
रात्मा भगवान् स एव पुरुषोत्तमः ॥२२६॥ श्रुता सर्वशरीरस्य तस्य सर्वान्तरात्मता ।
ज्ञानशक्त्यादिकल्याणगुणश्रुत्यनुसारतः ॥२२७॥ पाद्गुण्ययोगमाश्रित्य स्मर्यते भगवा-
निति । परा यदेव पुरुषાત્ ક્ષરાદપ્યક્ષરાદપિ ॥૨૨૮॥ અતઃ શ્રુતૌ સ્મૃતૌ ચાપિ પ્રોચ્યતે
પુરુષોત્તમઃ । દિવ્યો હ્યમૂર્તઃ પુરુષો હ્યક્ષરાત્પરતઃ પરઃ ॥૨૨૯॥ इति श्रुतिः प्राह तस्य
पुरुषोत्तमतां ननु । परात्परं पुरुषमित्यपि श्रुत्या च सा श्रुता ॥२३०॥ उत्तमः पुरुष-

(અને—વળી અતઃપ્રાપ્તિરૂપ અર્થ કરવાથી કલેશભાગ્ય વિશેષ છે,) કેમકે ભાવ-
રૂપ, અથવા અભાવરૂપ, કોઈ પણ નિમિત્તભેદના આશ્રયથી સવિશેષતા તો કરેછેજ,
માટે ‘સત્યં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ’ એ શ્રુતિવાક્ય નિર્વિશેષબ્રહ્મવાદમાં કોઈ રીતે પ્રમાણ
થઈ શકેજ નહિ ॥ ૨૨૨—૨૨૪ ॥

આ પ્રમાણે પરસ્પર બાધ સિવાય—બાધ્ય—બાધકભાવ કહ્યા સિવાય, શ્રુતિ-
વાક્યનો સમન્વય કરનારા અભારે, એ બ્રહ્મ પરમ ઔશ્વર્યથી સંપન્ન, નિરવધિકાતિ-
શયગૃહસ્ત્યુકત, સર્વજ્ઞત્વાદિક કલ્યાણગુણોથી ભરપૂર, સર્વ શ્રેષ્ઠ શક્તિઓથી સંપન્ન,
સર્વથી પર અક્ષર તેનાથી પણ પરસ્વરૂપે વિરાજમાન રહેલા, એવા એ પરબ્રહ્મ છે અને
તે સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન એજ પોતે પુરૂષોત્તમ છે એમ સિદ્ધ થયું, ॥૨૨૫—૨૨૬॥
અને ‘યસ્ય પૃથિવી શરીરમ્’ ‘યસ્યાત્મા શરીરમ્’ એ આદિક શ્રુતિઓથી સર્વશ-
રીરક એવા તે પરમાત્માની સર્વભૂતાન્તરાત્મતા સુખ્યજ છે, અને ‘પરાઽસ્ય શક્તિર્ધિ-
વિધેય ધ્રૂયતે સ્વામાવિકી જ્ઞાનવલક્રિયા ચ’ એ શ્રુતિવાક્યથી જ્ઞાનશક્તિ આદિક
કલ્યાણગુણોનો યોગ સિદ્ધ થતો હોવાથી, એ વાડગુણના યોગરૂપ નિમિત્તને અવ-
લંબીને ભગવાન એવા શબ્દથી વિપ્લુપુરાણાદિકમાં ‘જ્ઞાનશક્તિયલ્લેશ્વર્યવીર્યતેજાસ્ય-
હોષતઃ । ભગવચ્છબ્દવાચ્યાનિ વિના હેયેર્ગુણાદિભિઃ’ એ શ્લોકથી સુખ્યવૃત્તિથીજ
કહેવામાં આવેછે, અને એ પરમાત્માને—‘દિવ્યો હ્યમૂર્તઃ પુરુષો હ્યક્ષરાત્પરતઃ પરઃ’
‘પરાત્પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્’ ‘સ પતસ્માઝીવઘનાત્પરાત્પરં પુરિશયં પુરુષમીક્ષતે’
‘ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્યન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ’ ‘યસ્માત્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ ।
અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રચિતઃ પુરુષોત્તમઃ’ આ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિઓમાં સાશાત્
પરાત્પર પુરૂષોત્તમસ્વરૂપે વર્ણન કરીને નિરૂપણ કરવામાં આવ્યા છે. (એટલે કે—શ્રુતિ-
ઓમાં ‘પુરૂષ’ ‘બ્રહ્મ’ એવા નામથી જે વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે, તેજ પરત્પર પોને પુરૂષોત્તમ
છે, એમ ગીતામાં સામ્રાત્ ગન્ધોળી કહેવામાં આવ્યા છે, આ પ્રમાણે શ્રુતિસ્મૃતિઓ એકાભિપ્રાય
વાળી છે, માટે શ્રુતિ-સ્મૃતિપ્રતિપાદિત જે પરતત્વ છે, એજ પોને પરમાત્મા, પરબ્રહ્મ, પુરૂષોત્તમ,
વાસુદેવ, સકળ જગત્ના નિર્ધના, સ્વામી, નારાયણ, પોનેજ છે, એમ અભિપ્રાય છે.)

હવે—એ ભગવાન દિવ્ય સાક્ષરસ્વરૂપે હોવાથી તે ભગવાનનું દિવ્યરૂપ છે અને
તેમનું દિવ્ય ધામ—અપ્રાકૃત સ્થાનવિશેષ છે, એમ શ્રુતિમાંજ કહેવામાં આવ્યુંછે.
॥૨૨૭—૨૩૨॥ (તેમાં પ્રથમ શ્રુતિવચન કહે છે—પુરૂષસૂક્તમાં ‘વેદાદ્યમેતં પુરુષં મહાગત-

સ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ । અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ ॥૨૩૧॥
 इति गीतावचनतः स्पष्टं सा हि निरूपिता । तस्यास्य दिव्यरूपपदं श्रूयते दिव्यधाम
 च ॥२३२॥ श्रूयते पौरुषे सूक्ते नन्वस्यादित्यवर्णता । रुक्मामं स्वप्नधीगम्यमिति
 रुक्मामता श्रुता ॥२३३॥ श्रूयते सा 'रुक्मवर्णं कर्तार' मिति च श्रुतौ । हिरण्यमधु-
 रित्यादौ दिव्याकारः स्फुटं श्रुतः ॥२३४॥ श्रूयते धाम 'तमसः परस्ता' दितिवाक्यतः ।
 'अक्षरे परमे व्योमन्' इत्यादिश्रुतिवाक्यतः ॥२३५॥ अक्षरं परमं व्योम धाम तस्येति
 सिद्धयति । तद्विश्वरूपवैरूप्यं रूपमन्यद्वरेर्महत् ॥२३६॥ आनन्दमात्ररूपं तत्करपाद-
 मुखादिकम् । इति रूपं तस्य दिव्यं स्मर्यते च विलक्षणम् ॥२३७॥ 'न तद्भासयते
 सूर्यो न शशाङ्को न पावकः । यद्वत्त्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥२३८॥ दर्शया-

मादित्यवर्णं तमसः परस्तात्' એ શ્રુતિવાક્યથી એ પરમાત્મા સૂર્યના સરખી અતિ
 તેજસ્વિતાએ યુક્ત છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે, હવે 'રુક્મમાં સ્વપ્નધીગમ્યમ'
 'યદા પદયઃ પદયતે રુક્મવર્ણમ્' 'હિરણ્યમધુઃ હિરણ્યકેશ આપ્રણલાત્ સર્વં एव
 સુવર્ણં' તસ્ય યથા કવ્યાત્સં પુણ્ડરીકમ્ एवમક્ષિણી' આ વિગેરે અનેક શ્રુતિઓમાં
 એ પરમાત્માનો દિવ્ય આકાર સ્પષ્ટપણે—સાક્ષાત્ શબ્દોથી કહેવામાં આવ્યો છે, માટે
 તે પરમાત્મા સદા દિવ્ય સાકારભૂતિજ છે, અને તે દિવ્ય અક્ષર—બ્રહ્મધામમાં
 સદાય—અખંડ વિરાજમાન છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.) ॥ ૨૩૩—૨૩૪ ॥

(હવે પરમાત્માના ધામનું પ્રતિપાદન કરેછે—) એજ પુરૂષસૂક્તમાં—'માવિત્યવર્ણ
 તમસઃ પરસ્તાત્' એ વાક્યથી માયાના તમથી પર બ્રહ્મધામમાં આદિત્યવર્ણ પર-
 માત્મા પુરૂષોત્તમ લગવાન રહે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે, 'અક્ષરે પરમે વ્યોમન્'
 'યો વેદ નિહિતં શુદ્ધાયામ્ પરમે વ્યોમન્' 'બ્રહ્મ इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं
 પુરુષેણ સર્વમ્' 'દિવ્યે બ્રહ્મપુરે ઘોષ વ્યોમ્યાત્મા પ્રતિષ્ઠિતઃ' 'હિરણ્યમે પરે કૌશ
 ચિરજં બ્રહ્મ નિષ્કલમ્' 'તદ્વિષ્ણોઃ પરમં પદં સદા પદયન્તિ સૂરવઃ' 'ક્ષયન્તમસ્ય
 રજસઃ પતાકે' 'સ પાપ્મના વિનિર્મુક્તઃ સ સામભિરુક્ષીયતે બ્રહ્મલોકમ્' એ આદિક
 શ્રુતિવાક્યોથી ત્રિગુણમય પ્રધાનમંડળથી પર પરમવ્યોમ ચિદાકાશમાં અક્ષર બ્રહ્મધા-
 મરૂપ, એ પરમાત્માનું સ્થાન છે, એમ સિદ્ધ થાય છે, વળી—'તદ્વિશ્વરૂપવૈરૂપ્યં રૂપ-
 મન્યદ્વરેર્મહત્' 'આનન્દમાત્રકરપાદમુખોદરાદિ' આ દ્રશ્યમાન સમગ્ર આકૃતિઓથી
 અત્યન્ત વિલક્ષણ, એવું પરમાત્માનું બીજું એક રૂપ—આકૃતિ છે 'આ પરમાત્માના
 કર, પાદ, મુખ અને ઉદર, એ આદિક સઘળા અવયવો, આનંદસ્વરૂપજ છે', આવી
 રીતે તે પરમાત્માનું, સર્વથી વિલક્ષણ—અલૌકિક એવું દિવ્યરૂપ વર્ણન કરવામાં
 આવેછે. ॥૨૩૫—૨૩૭॥

એ પરમાત્માનું ધામ—'ન તદ્ભાસયતે સૂર્યો' એ આદિક વાક્યોથી વર્ણન
 કરાય છે,—તે ધામને સૂર્ય પ્રકાશ નથી કરી શકતો, તેમજ ચંદ્રમાં અને અગ્નિ પણ
 પ્રકાશ નથી કરી શકતો, જે ધામને પામીને—પામ્યા પછી, પુનરાવૃત્તિ—જનમમૃત્યુરૂપ
 સંઘતિમાં આવવાપણું રહેતું નથી, તે માટે પરમ—એજ ધામ છે, વૃન્દાવનવાસી સર્વ

માત્ર લોકં સ્વં ગોપાનાં તમસઃ પરમ્ । ક્ષેમં વિદન્તિ મત્સ્થાનં યદ્બ્રહ્મ પરમં વિદુઃ ॥૨૩૧॥ બ્રહ્માર્થ્યં ધામ તે યાન્તિ શાન્તાઃ સઙ્ગયાસિનોઽમલાઃ । તતો વૈકુઠમગમદ્ગાસ્વારં તમસઃ પરમ્ ॥૨૪૦॥ તદાહુરક્ષરં બ્રહ્મ સર્વકારણકારણમ્ । વિષ્ણોર્ધામ પરં સાક્ષાત્પુરુષસ્ય મહાત્મનઃ । ગીતાભાગવતાદિપુ દિવ્યં ધામેતિ વર્ણ્યતે ॥૨૪૧॥ પ્રાપ્નોતિ તત્પરમ્બ્રહ્મ પ્રક્ષીણે કર્મબન્ધને । યથાનન્દમયં પ્રાપ્ય પરમાનન્દમન્નુતે ॥૨૪૨॥ અતઃ પવાનવર્ગસ્ય પ્રકૃષ્ટપુરુષાર્થતા । ન દુઃસ્થોચ્છેદમાત્રેણ મુખ્યા સ્યાત્પુરુષાર્થતા ॥૨૪૩॥ સપ્ત સમ્પ્રસાદોઽસ્માદિત્યાદિશ્રુતિવાક્યતઃ । પરસ્ય બ્રહ્મણઃ પ્રાપ્તિર્નનુ બ્રહ્મવિદઃ શ્રુતા

ગોપાને માયાના તમથી પર રહેલા પોતાનો લોક-(ધામ) જતાવ્યો । ક્ષેમરૂપ-સર્વથા કાળકર્માદિકના લયથી રહિત એવા મારા સ્થાનને-ધામને પામે છે, કે જે ધામને પરમ-સર્વોત્તમ બ્રહ્મધામરૂપે (ઉપાસક મુકતો) જાણે છે, । શાન્ત, નિર્મળ અંતઃકરણવાળા જે સંન્યાસી-કર્મયોગી મહાત્માઓ, તેજ બ્રહ્મધામ નામે પ્રસિદ્ધ લગવદ્ધામ પ્રત્યે જાય છે, । તે પછી માયાના તમથી પર રહેલા અતિતેજોમય વૈકુઠ-ધામ પ્રત્યે ગયા । અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના આધારભૂત એવું સર્વકારણ પ્રકૃતિ-પુરુષાદિકના પણ કારણરૂપ, એવું તે અક્ષર બ્રહ્મ સાક્ષાત્-પોતે પરમપુરૂષ મહાત્મા-પરમાત્મા વિષ્ણુ-સર્વાધાર એવા લગવાનનું ધામ છે, એમ કહેવામાં આવે છે । આ પ્રમાણે શ્રુતિઓમાં તેમજ ગીતા ભાગવતાદિક શાસ્ત્રોમાં પરમાત્માનું દિવ્ય ધામ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે ॥૨૩૮-૨૪૧॥

(આ પ્રમાણે પરમાત્માનો દિવ્ય આકાર અને તેમનું દિવ્ય ધામ એ વિગેરે પ્રતિપાદન કરીને હવે મુક્તિનું સ્વરૂપ ઉપપાદન કરતા થકા કહે છે-)

ઉપાસક પુરૂષ કર્મબન્ધન અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગયા પછીજ તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પુરૂષોત્તમ લગવાનને પામે છે; અને તે આનન્દમય પરમાત્માને પામીને, તે પરમાત્મસ્વરૂપ આનન્દમયજ હોવાથી તેમના સ્વરૂપનો પરમાનન્દ અનુભવે છે, અને પરમ આનન્દમય પરમાત્માના સ્વરૂપના અનુભવથી-સાદાત્કારથી થયેલા પરમાનન્દના લાભથીજ મુક્તિની પરમપુરૂષાર્થતા સિદ્ધ થાય છે, (કેમકે-આનન્દ એજ પુરૂષાર્થ છે, તો પરમાનન્દ એ પરમપુરૂષાર્થજ કહેવાય, માટે પરમઆનન્દમય પરમપુરૂષ પરમાત્માની સેવાથી બીજો કોયો ગોટો આનન્દ અને લાભ છેક માટે પરમપુરૂષની સેવારૂપ મુક્તિની પરમપુરૂષાર્થતા યોગ્યજ છે)

(અને જે આત્મનિક દુઃખનો ઉચ્છેદ થઈ જાય એજ મુક્તિ છે, એમ કહે છે તે પણ હીકજ છે, કેમકે-કર્મબન્ધનો અત્યંત ઉચ્છેદ થવાથીજ આત્મનિક દુઃખનો ઉચ્છેદ થાય છે, અને તે થવા પૂર્વકજ-થવા પછી, પરમાનન્દમય પરબ્રહ્મસ્વરૂપનો લાભ થાય છે, તો પણ અધિક રસપૂર્વક પ્રિયતા તો આનંદાંશમાંજ છે, અને દુઃખોચ્છેદ તો આનન્દ પામવામાં સાક્ષાત્ હારભૂત-આનંદપ્રાપ્તિની પૂર્વાવસ્થાજ છે.) માટે દુઃખોચ્છેદમાત્રમાંજ મુખ્ય પુરૂષાર્થતા નથી, પરંતુ પરમાનન્દમય પરમાત્મસ્વરૂપપ્રાપ્તિરૂપ મુક્તિમાંજ છે ॥૨૪૨-૨૪૩॥ ‘ ન યપ્ય સમ્પ્રસાદોઽસ્માદિત્યાદિશ્રુતિવાક્યમપ્ય સ્યેન રૂપેણામિ નિષ્પદ્યતે ’ (એ શ્રુતિવાક્યથી પ્રારબ્ધ પુરૂ થયેથી, આ શરીરમાંથી નીકળવું અને તે

॥२४४॥ परस्य ब्रह्मणः प्राप्तौ पन्थाश्च श्रूयते श्रुतौ । 'स एनान् ब्रह्म गमयत्येष देव-
पथः' स्त्विति ॥२४५॥ ब्रह्मणा सह सर्वान् स कामान् व्योमन्यश्रूते परे । इति मुक्तौ
परानन्दभोक्तृत्वं श्रूयते श्रुतौ ॥२४६॥ साधनं ब्रह्मणस्तस्य प्राप्तौ तस्यैव वेदनम् ।
ध्यानप्रकर्षसम्भूतऽपरोक्षदर्शनात्मकम् ॥२४७॥ कर्मणां प्रक्षयो नैव केवलाद्वेदनाद्यतः ।

પછી પરબ્યોતિઃસ્વરૂપ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થવી, એ વિગેરે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે.—એ શ્રુતિવાક્યથી પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ બ્રહ્મવિત્ પુરૂષનેજ થાય છે, એમ નકકી-નિશ્ચયપૂર્વક સાંભળવામાં આવે છે. ॥૨૪૪॥

હવે-પ્રારબ્ધને અંતે શરીરમાંથી નીકળેલા મુક્તને પરબ્રહ્મની પાસે જવામાં મધ્યે દેવપથ અને બ્રહ્મપથ એવા નામે પ્રસિદ્ધ માર્ગ છે એમ શ્રુતિમાં કહેવાય છે- 'તત્પુરુષોડમાનવઃ સ્વ પનાન્ બ્રહ્મ ગમયસ્યેષ દેવપથો બ્રહ્મપથઃ પતેન પ્રતિપદમાના રમ્ મે માનવમાવર્તે નાવર્તન્તે નાવર્તન્તે' इति । (આ શ્રુતિથી ઉપર પ્રમાણે બ્રહ્મપથનો નિશ્ચય હોવાથી, કોઈ એમ કહેતા હોય કે સ્મૃતિપ્રાપ્તિમાં માર્ગ પશુ નથી, તેમજ શરીરમાંથી ઉત્થાન કે ગમન-જવુ એ વિગેરે કંઈ પશુ નથી, તો તેનું આનાથી નિરસન થઈ જાય છે. અને-અપ્રા-કૃતદશમાં અર્ચિરાદિક માર્ગે કરીને પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પામીને મુક્ત પુરુષો પરમાન પામે છે, એમ તો શ્રુતિનો ચોક્કસો સિદ્ધાન્ત જણાય છે.) ॥૨૪૫॥

‘બ્રહ્મવિદ્યાજ્ઞોતિ પરમ્’ એમ બ્રહ્મની પ્રાપ્તતા અને બ્રહ્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન એ તેની પ્રાપ્તિમાં સાધન, એમ એ બંનેને બાજીબીને આગળ કહે છે—‘સત્ત્વં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ યો વેદ નિહિતં ગુહ્યાયાં પરમે વ્યોમનુ સૌકુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ બ્રહ્મણા વિપ્રઃ ક્ષિતા’ સત્યત્વાદિકે, કલ્યાણગુણોથી સંપન્ન બ્રહ્મને પરમ વ્યોમ—ચિદાકાશમાં આખંડ વિરાજમાન રહેલા એમ જાણે છે, તે ઉપાસક-બ્રહ્મદર્શી, તે બ્રહ્મની સાથે આખંડ વિરાજમાન રહેલા એમ જાણે છે, તે ઉપાસક-બ્રહ્મદર્શી, તે બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામોને-આનંદોને અનુભવે છે, એમ મુક્તિદશામાં પરમાનન્દનું ભોક્તાપણું મુક્તોને પ્રાપ્ત થાય છે, એમ આ શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ સાંભળવામાં આવે છે. ૧૨૪૬૧ તે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિમાં સાધનભૂત—મુખ્ય કારણભૂત, એવું તે બ્રહ્મનું જ જ્ઞાન જે સાધનરૂપે સાંભળવામાં આવે છે, તે કેવળ શ્રવણજન્ય પરોક્ષ જ્ઞાનરૂપ નહિ, પરંતુ—તે બ્રહ્મસ્વરૂપના ધ્યાનના પ્રકર્ષથી ક્રંદ થયેલું અપરોક્ષ જ્ઞાનજન્ય—દર્શનાત્મક સાક્ષાત્કારરૂપ જ્ઞાન જાણવું. (હવે તે જ્ઞાન સાધનદશામાં અપરોક્ષરૂપ કેમ થઈ શકે ? એ શકાના સમાધાનમાં કહે છે—‘યો વેદ નિહિતં ગુહ્યાયામ્’ ‘તમેયં વિદ્યાનમૃતં શ્વ ભવતિ’ એ આદિક વચનોથી જે મામાન્ય જ્ઞાન કહેલું છે, તે—‘ઉપાસીત’ ‘ધ્યાસીત’ ‘નિદિધ્યાસિતત્ત્વઃ’ એ વિગેરે વિશેષવચનોથી સાચે એકાર્થતાને લીધે ધ્યાનરૂપ એ જ્ઞાન છે એમ સિદ્ધ થાય છે અને તેજ ખ્યાન, દરરોજ કરતાં કરતાં પરિપાકદશાને પામીને સાક્ષાત્કારપણને પામે છે, અને એજ અમાધિમાં થતા સાક્ષાત્કાર કહેવાય છે, અને તેથીજ—‘આત્મા’ . . . પ્રત્યઃ’ એમ શ્રુતિવિહિત દર્શનવિધિ પણ થતે છે. મટે ખ્યાનપ્રકર્ષથી થયેલું અપરોક્ષજ્ઞાનનાત્મક જ્ઞાન અભિપ્રાયમાં સાધન છે, એમ સિદ્ધ થયું અને ‘જ્ઞાનપ્રસાદેન વિનુદ્ધસસ્વસ્તતરતુતં પદ્યતિ’ નિષ્કલં ધ્યાયમાનઃ એ વિગેરે વચનોથી પરમાત્મસ્વરૂપના ધારણા-ખ્યાનના બળથીજ ન્યારે

૬. ૧૬

ક્ષીયન્તે કિન્તુ કર્માણિ તસ્મિન્દષ્ટે પરાવરે ॥૨૪૮॥ इदं च दर्शनं भक्तियोगसंस्कृत-
चेतसः । भक्तियोगश्च निध्यातं परमप्रेमपूर्वकम् ॥२४९॥ निष्पन्नभक्तियोगानां योग-
संस्कृतचेतसाम् । परमात्मा निजं रूपं साक्षात्कारयति स्वयम् ॥२५०॥ निष्पत्तिर्भक्ति-

ઉપાસકનું ચિત્ત નિર્ભળ થાય છે, ત્યારેજ તે ઉપાસક ધ્યાનમાં રહ્યો થકો પરમાત્મસ્વરૂપનો સાક્ષા-
ત્કાર કરે છે, અને એજ-સાક્ષાત્કારરૂપ જ્ઞાનજ સ્વભાવપ્રાપ્તિમાં સાધન છે એ ભાવાર્થ છે. ॥૨૪૭॥

અને સર્વકર્મનો પ્રક્ષય-અત્યંત નાશ, તે પણ કેવળ-સામાન્યજ્ઞાનથી થતો
નથી, પરંતુ-પરાતપર પરતત્ત્વ એવા પરમાત્માનું દર્શનાત્મક અપરોક્ષ જ્ઞાન
થયા પછીજ થાય છે, (અને તે મિચ્છતે હૃદયગ્રન્થિદિછદ્યન્તે સર્વસંશયઃ । ક્ષીયન્તે
ચાસ્ય કર્માણિ તસ્મિન્ દષ્ટે પરાવરે' આ શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. શ્રીમદ્ભાગવ-
તનો શ્લોક પણ આવેજ છે, માત્ર તેમાં ચોથા પાદમાં 'દષ્ટ પ્વાત્મનીશ્વરે' 'દષ્ટ પ્વ'
એમ નિશ્ચયસૂચક એવકાર છે, એટલેજ ફરક છે, બાકી બધો ભાવ સરખોજ છે.)
॥ ૨૪૮ ॥ આનું અપરોક્ષ જ્ઞાન, કેવળ ધ્યાનયોગમાં નિષ્કાવાળા બાહ્યસને પ્રાપ્ત થતું
નથી, પરંતુ-જે પુરૂષનું ચિત્ત ભક્તિયોગથી અતિ સંસ્કાર પામેલું હોય તેનેજ પ્રાપ્ત
થાય છે, અને તે ભક્તિયોગ પણ, પરબ્રહ્મના સાક્ષાત્કારમાં સાધનભૂત જે ધ્યાનયોગ
'ધ્યાયીત' 'ઉપાસીત' વિગેરે વાક્યોથી કહેલો છે, તેજ પરમપ્રેમપૂર્વક કરવામાં
આવે, તેનુંજ નામ છે, માટે તે શ્રુતિવિહિત ધ્યાનયોગથી ભુદો નથી.

(કેમકે- 'પ્રેમપૂર્વમનુધ્યાનં ભક્તિરિત્યભિધીયતે' પ્રેમપૂર્વક પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું
તેજ ભક્તિ કહેવાય છે, અને તેજ ધ્યાનયોગ પરમપ્રેમથી સંસ્કારે ચુકત થાય ત્યારે તે ભક્તિયોગ
કહેવાય છે, આ વાત- 'નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન ચદુના શ્રુતેન । યમેવૈવ
વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈવ આત્મા વિવૃણુતે તનું સ્વામ્' 'આ આત્મા-પરમાત્મા કેવળ
પ્રવચનથી-શાસ્ત્ર પદનપાદનથી નથી મળતા, તેમજ કેવળ શ્રુદ્ધિથી, અને બહુ શાસ્ત્રોનાં અવશ્ય
કરવાથી પણ નથી મળતા, પરંતુ-એ પરમાત્મા પોતે જોને પ્રીતિના પાત્રરૂપે વરેછે-પ્રમદેછે, તેનાથી
જ મેળવાય છે, અને જોના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે, તેને તો એ પરમાત્મા પોતાની મૂર્તિ પણ આપી
દે છે, અર્થાત્ તેને આધીન થઈ જાય છે, 'એ શ્રુતિમાં યથાર્થ કહેલી છે, પરમ ભક્ત હોય તેનેજ
પ્રભુ કહે છે, માટે પગ પ્રેમથી પ્રભુનું ભજન કરવું તેજ પરમાત્માની પ્રસન્નતાનું કારણ છે,
માટે- 'મત્તયા લભ્યસ્ત્વનયયા' 'મત્તયા મામભિજાનાતિ' 'મત્તયાઽહં સુલભઃ પાર્થ'
'યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ' 'ભક્તિમાન્ મે પ્રિયો નરઃ' આ વિગેરે શાસ્ત્રવાક્યો દ્વારા પ્રભુ
પોતેજ એ વાતને સાબીત કરી આપે છે. માટે ઉપનિષદોમાં કહેલો ધ્યાનયોગ અને ઉપાસના એજ
ભક્તિયોગ છે એ મિદ્ધાન્ત છે.) ॥૨૪૯॥

જોને (કર્મયોગ અને જ્ઞાનયોગથી) ભક્તિયોગ સિદ્ધ થયેલો છે, તેવા-
ભક્તિયોગથી સંસ્કાર પામેલા ચિત્તવાળા પુરૂષોને તો પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા
પોતેજ પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે (પરંતુ બીજાઓને તો તે દેખાતા
પણ નથી. હવે-પરમાત્મા સાક્ષાત્કાર કરાવે છે એમ કહેવાથી પરમાત્માની પ્રસન્નતાજ સાક્ષાત્ક-
રમાં મુખ્ય કારણ છે. અને ભક્તિયોગ પ્રસન્નતામાં દાર-નિમિત્ત છે. એમ અભિપ્રાય છે અને

योगस्य न सर्वस्यापि सिद्ध्यति । अनुष्ठितात्કર્મયોગાદસ્તાદ્ધિકારકલ્મષઃ ॥ ૨૫૧ ॥
જ્ઞાનૈકાકારમાત્માનં સમં સર્વં માવયન્ । બ્રહ્માત્મકસ્વાત્મદૃષ્ટ્યા નિષ્પન્નજ્ઞાનયોગકઃ
॥૨૫૨॥ પ્રવૃત્તો મક્તિયોગે યઃ સ મક્તિપરિપાકતઃ । નિષ્પન્નમક્તિયોગઃ સ્વાત્ સ
મહાત્મા સુદુર્લભઃ ॥૨૫૩ ૥ અહત્યં કર્મયોગસ્ય યજ્ઞેનેતિ શ્રુતૌ શ્રુતમ્ । અધ્યાત્મયોગા-
ધિગમેનેતિશ્રુત્યન્તચાવયતઃ ॥૨૫૪॥ મક્તિયોગે જ્ઞાનયોગસ્યાકૃતા જ્ઞાપ્યતે નનુ । આદિ-

તેથીજ ‘વિવૃણુતે તનું સ્વામ્’ ‘પરમાત્મા પોતાની ર્તિ આપી દેછે’ એ વાક્ય પણ પર-
માત્માની ભકતો ઉપર અપાર કૃપાજ સ્પર્ષે છે. ॥૨૫૦॥

(હવે—ભક્તિયોગની દુર્લભતા કહેવાપૂર્વક, તેવો ભક્તિયોગ સિદ્ધ કરનારા મહાત્માઓ,
અતિ દુર્લભ—વિરલજ હોય છે એમ ત્રણ સ્લોકથી કહે છે.)

ઉપર કહેલા ભક્તિયોગની સિદ્ધિ કેવળ સુમુદ્યામાનથી સર્વને તત્કાળ સિદ્ધ
યંતી નથી, (કેમકે—ભક્તિયોગ એટલે તો પરમાત્મસ્વરૂપનું અખંડ જ્ઞાન—ઉપાસન, તો તે તો
સ્વસ્વરૂપના ચાર્થ જ્ઞાન સિવાય બની શકેજ નહિ આત્મસાક્ષાત્કારમાં તો જ્ઞાનનિષ્ઠાજ જોઈએ,
અને તે આત્મનિષ્ઠાજ જ્ઞાનનિષ્ઠા દેહાદિકે વસ્તુઓમાં વિપરીત ભાવનાથી દ્રઢ થયેલા અહંતા
મમતા આદિક દોષો નિવૃત્તિ પામ્યા સિવાય દ્રઢ થાયજ નહિ, માટે-) રૂડે પ્રકારે અનુષ્ઠાન કરેલા
કર્મયોગથી અસ્ત પામ્યા છે, અહંકારાદિક કલ્મષો—વિકારો જેના, એવો થઇને, જ્ઞાન
એજ એક આકાર—સ્વરૂપ જેનું છે, એવા પોતાના આત્માને દેવ—મનુષ્યાદિક સર્વ
દેહોમાં કર્મથી પ્રવેશ કરે છે, તો પણ સમાન—એક સરખા સ્વરૂપથીજ રહેલો છે
અને પરબ્રહ્મનો શેષભૂત છે એમ ભાવના કરતો થકો, બ્રહ્મ છે આત્મા શરીરી, અંત-
રાત્મા જેના, એવા પોતાના આત્માને વિષે દ્રષ્ટિ થવાથી—જ્ઞાનદ્રષ્ટિએ એવાથી, સિદ્ધ
થયો છે, જ્ઞાનયોગ—જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં દ્રઢ નિષ્ઠા જેને, એવો થઇને જે પુરૂષ
ભક્તિયોગમાં પ્રવર્તેછે, તે પુરૂષ ભક્તિને પરિપાક—અંતિમ સિદ્ધિદશા દ્રઢ થવાથી
ભક્તિયોગની સિદ્ધિવાળો થાય, તેવો પરમ—ભકતરાજ મહાત્મા—ઉદારશુદ્ધિવાળો પુરૂષ
અતિશયજ દુર્લભ છે. ॥ ૨૫૧—૨૫૩ ॥

હવે ભક્તિયોગમાં કર્મયોગનું અંગત્વ ‘યજ્ઞેન દાનેન તપસાઽન્નાશકેન બ્રાહ્મણા
વિવિદિવન્તિ’ આ શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ કહેલું છે—(એટલે કે—કર્મયોગ જ્ઞાનયોગમાં અંગ હોવાથી
જ્ઞાનયોગદ્વારા ભક્તિયોગમાં અંગ કહી શકાય માટે ભક્તિયોગમાં અંગત્વ કહેવામાં આવ્યું છે તે
હીજ છે.) અને ‘અધ્યાત્મયોગાધિમેન દેવં મત્વા છીરો હર્ષશોકૌ જહાતિ’ આ
શ્રુતિવાક્યથી, ભક્તિયોગમાં જ્ઞાનયોગનું અંગત્વ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. અને ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાં પણ એજ ઉપદેશ કર્યો છે.—દેવ—મનુષ્યાદિકે વિવિધ
વિષમ દેહોમાં પ્રવિષ્ટ થયેલો છે. તો પણ પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી સર્વ ભૂતોમાં
સમ-સમાનપણે જોનારો, માટેજ પોતે પણ બ્રહ્મરૂપ થયેલો અને વિષમભાવ ટળી જવાથી
મસન્ન ચિત્તવાળો એ ઉપાસક શોક મોહાદિકથી રહિત વર્તતો થકો મારી પરા—પ્રેમ-
લક્ષણ ભક્તિને પામે છે. વળી આ પરમાત્માના ઉપાસનરૂપ ભક્તિયોગમાં શમ-
દમાદિકે સાધનસંપત્તિની વિશેષપણે ખાસ જરૂર પડે છે. અને તે ‘શાન્તો દાન્ત

શ્યતે ભગવતા ગીતાયામિદમેવ તુ ॥૨૫૫॥ બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાઙ્ક્ષતિ
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ગત્કિં લભતે પરમ્ ॥૨૫૬॥ શાન્ત્યાદિસ્તત્ત્વં ચ ધ્યાને વિશેષેણ
ત્વપેક્ષિતા । શ્રુતં ચૈતદ્વાવિરતં ઇત્યાદિશ્રુતિવાક્યતઃ ॥૨૫૭॥ અત્ર ચ બ્રહ્મચર્યં તુ
પ્રધાનં સત્ત્વ સાધનમ્ । શ્રૂયતે ચ બ્રહ્મચર્યં સાધનત્વં વિશેષતઃ ॥૨૫૮॥ ઉક્તસાધનસં-

ઉપરતસ્તિતિશ્રુઃ સમાહિતો ભૂત્વા આત્મન્યેવ આત્માનં પश्यેત્ ’ ‘ નાવિરતો દુશ્ચરિતા-
ન્નાશાન્તો નાસમાહિતઃ । નાશાન્તમાનસો વાપિ પ્રજ્ઞાનેનૈનમાનુયાત્ ’ ‘શાન્ત-શમપરાયણ,
અંતઃકરણનો જય કરનાર, દાન્ત-ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહરૂપદમપરાયણ, ઉપરત-વિષયવ્યા-
પૃતિમાંથી વિચારપૂર્વક નિવૃત્તિપરાયણ વર્તનારે, તિતિશ્રુ-સુખદુઃખાદિક દ્વંદ્વેને સંકલ-
કરનાર અને સમાહિત—શંકાએ રહિત આસ્તિકતાથી મનમાં દૃઢ સમાધાન પામેલો.
આવેો થઇને આત્મનિ-સ્વસ્વરૂપભૂત આત્મામાં આત્માનમ્-પરમાત્મા અંતર્યામીને
બુદ્ધિ-ધ્યાન-ઉપાસનદ્વારા સાક્ષાત્કાર કરે. ’ પાપકર્મથી નિવૃત્તિ નહિ પામેલો, શાંત્યાદિક
શુણ્ણથી રહિત વર્તનારે, સમાધાન નહિ પામેલો અને જેનું મન પણ શાન્ત થયેલું
નથી, એવો પુરૂષ પ્રજ્ઞાનથી (પ્રજ્ઞાને યુક્ત હોય તો પણ) એ પરમાત્માને નથી પામતો
અર્થાત્-પ્રજ્ઞાનની સાથે શમદમાદિક સાધનસંપત્તિ પણ જોઇએજ. અને આ શાન્તિ
આદિક મહાશુણ્ણમાં પ્રદક્ષ્યર્થ તો સુખ્ય સાધન માનેલું છે. કેમકે શ્રુતિ-સ્મૃતિઓમાં
લગવત્રાપ્તિનાં સાધનભૂત શમદમાદિકમાં પ્રદક્ષ્યર્થનુંજ વિશેષપણું સુખ્ય સાધનપણું
કહેવામાં આવ્યું છે.

(‘તદ્વ પથ્ય પતં બ્રહ્મલોકં બ્રહ્મચર્યેણાનુવિન્દન્તિ તેપામેવૈષ બ્રહ્મલોકઃ’ ‘યદિ-
ચ્છન્તો બ્રહ્મચર્યં ચરન્તિ ’ આ વિગેરે શ્રુતિઓ, તેમજ સ્મૃતિઓમાં પણ પ્રદક્ષ્યર્થની લગવ-
ત્રાપ્તિનાં સાધનોમાં સર્વશ્રેષ્ઠતા અને સુખ્યતા કહેલી છે. તેજ શ્રીહરિએ અહીંઆં પ્રતિપાદન
કરેલી છે.) ॥૨૫૪—૨૫૮॥

આ પ્રમાણે પ્રદક્ષ્યર્થપ્રધાન શમદમાદિક સાધનસંપત્તિથી જે પરમ-સર્વશ્રેષ્ઠ
સર્વોપરિ પ્રદક્ષ પ્રાપ્યસ્વરૂપ કહેલું છે, તે પ્રદક્ષ તો—સર્વ કારણના પણ કારણભૂત
અને પ્રદક્ષાદિક દેવોના પણ દેવ-નિયામક પ્રેરક, એવા સર્વથી પર પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ
પોતેજ છે, આ અર્થ ગોપાલતાપિની ઉપનિષદ ‘કૃષ્ણો વૈ પરમં દૈવતમ્’ એ વિગેરે
મંત્રોથી પ્રતિપાદન કરે છે, તેમજ શ્રીમદ્ભગવત્માં, તથા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ
‘કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ રચયમ્’ । અહો ભાગ્યમહો ભાગ્યં નન્દગોપવ્રજોક્તસામ્ । યન્મિત્રં
પરમાનન્દં પૂર્ણં બ્રહ્મ સનાતનમ્ ॥ ‘તં બ્રહ્મ પરમં સાક્ષાદ્ભગવન્તમધોક્ષજમ્’ । ગૂઢં પર-
મ્બ્રહ્મ મનુષ્યલિન્ગમ્’ । ‘શ્રુત્વા કૃષ્ણઃ પરમ્બ્રહ્મ પાર્યઃ પરમવિસ્મિતઃ’ । ‘શપત્તોરસકુદ્રિ-
ણું યદ્બ્રહ્મ પરમવ્યયમ્’ । કૃષ્ણમેનમવેદિ ત્વમાત્માનમસિલોત્તમામ્ । ‘અહં કૃત્સ્નસ્ય
જગતઃ પ્રમથઃ પ્રલયરતથા’ ‘મયિ સર્વમિદં પ્રોતં સૂત્રે મળિગણા દ્વય’ । ‘પરમ્બ્રહ્મ પરં
ધામ પવિત્રં પરમં મયાન્’ । ‘વેદંશ્ચ સર્વેરહમેવ વેદઃ સર્વસ્ય ચાહં હદિ સન્નિવિષ્ટઃ’ ।
‘અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ’ । ઇત્યાદિક વાક્યોથી સર્વેશ્વર, સર્વવે-
દાન્તવેદ, પુરુષોત્તમ, પરબ્રહ્મ, ભગવાન, એ પોતે શ્રીકૃષ્ણજ છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક,

મ્પત્યા યદ્વહ્ન પ્રાપ્યતે પરમ્ । સ ચ કૃષ્ણઃ પરો દેવઃ સર્વકારણકારણમ્ ॥૨૫૧॥ હમ-
મર્થં શ્રાવયતિ શ્રુતિર્ગોપાલતાપિની । શ્રીમદ્ભાગવતે વ્યક્તં ગીતાયાં સ્મર્યતેઽપિ ચ ॥૨૬૦॥
શ્રુત્યન્તહાર્દમસ્મામિર્યદિદં સમુદીરિતમ્ । આદરેણ પરિગ્રાહ્યમકલકિતચેતસા ॥૨૬૧॥

વિસ્તારથી રૂપદ્વયે જોઈ સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યો છે. (માટે સકળ જ-
ગતના કારણપણે, મુક્તપુરૂષોને દિવ્ય બ્રહ્મધામમાં પામવા-સેવવા-યોગ્યસ્વરૂપે, તેમજ સકળ વેદા-
ન્તભાગથી વેદસ્વરૂપે- જાણવા યોગ્યસ્વરૂપે, જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલે. અને પરમાત્મા, પર-
બ્રહ્મ, પુરૂષોત્તમ, વાસુદેવ, સકલ જગતના નિર્ધાર, સ્વામી, નારાયણ, એ આદિક શબ્દોથી જે કહેવામાં
આવ્યા છે, તેજ સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ છે. એમ જાણવું એ અભિપ્રાય છે.) ॥ ૨૫૬-૨૬૦ ॥

(આ પ્રમાણે શ્રીહરિ કહે છે-) હે પંડિતો ! અમોએ જે આ વેદાન્તશાસ્ત્રનું
હાર્દ- (રહસ્યરૂપ અભિપ્રાય,) યથાર્થપણે પ્રતિપાદન કર્યું તે (પરસ્પર શ્રુતિ-
ઓમાં બાધ્યાધિકભાવ કેદખા સિવાય, વિરોધ ન આવે એવી રીતે પ્રામાણિક માર્ગથીજ શ્રુતિ-
ઓનું-વેદાન્તનું રહસ્ય પ્રકાશ કર્યું છે, માટે) અસૂચાદિકે દોષો, અથવા સ્વયંકેદપિત
મતમાં દુરાગ્રહ વિગેરે-દોષો, તેનાથી રહિત, એવા અકલંકિત-નિર્દોષ ચિંતાથી આદર-
પૂર્વક ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, (માટે આ અમોએ પ્રકાશ કરેલું શ્રુતિઓનું તાત્પર્ય કયા
સુમનસ-નિર્દોષમનવાળા સંજ્ઞાન પુરૂષને નહિ ગમે ? સર્વને મમશેજ એ અભિપ્રાય છે) ॥૨૬૧॥

(અ ચકર્તા નિલાનન્દમુનિ ઉલ્લાસને અતે પોતાના ઇષ્ટ દેવની સ્તુતિ કરે છે-)

જે પરમાત્મા, આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલયમાં કારણ છે, જડચિ-
હાત્મક આ સઘળા જગતના અન્તરાત્મા છે, સદાય સ્વતંત્રમૂર્તિ છે, અને વળી
પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મપુર ધામમાં, પરમ અમૃતરૂપ એવા પોતાના સ્વરૂપના આનંદનોજ
એકે ભોગ-અનુભવ કરવામાં પ્રિયતાવાળા, એવા નિત્યમુક્તોએ જેમના બંને
અરજોની પૂજા કરાય છે, વેદાન્તશાસ્ત્રથી જેમનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે, અને
' બક્ષરાત્પરતઃ પરઃ ' એ શ્રુતિ પ્રમાણે સર્વથી પર એવા અક્ષરથી પણ જે પર-એષ્ઠ
નિયામક છે, તે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ ભગવાન હાલ-સમયમાં, ધર્મનું-એકાંતિક ધર્મનું
રક્ષણ કરવા માટે ધર્મદેવના પુત્રરૂપે પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટ કરતા યજ્ઞ-પ્રગટ કરીને
પોતાના પ્રભાવથીજ અતિ તેજસ્વીપણે-અસિદ્ધ વર્તે છે. (જેવા ગુણો અને ઐશ્વર્યોથી
વિશિષ્ટ સ્વરૂપે વેદાન્તપ્રતિપાદક પ્રસિદ્ધ છે, તેવાજ ગુણો અને ઐશ્વર્યોએ મુક્ત સ્વસ્વરૂપીજ આ
લોકમાં પ્રગટ થયેલા છે, આમ કહેવાથી અવતારનું માહાત્મ્ય-સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તતા હોવાથી
અવતારસ્વરૂપે પોતે અવતરેલા છે એમ જાણવું. હવે આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન-સિદ્ધાન્ત હોવાથી,
જીવ, ઇશ્વર અને માયા, એમ તત્ત્વત્રયનો બેદ રૂપદ્વય-વારતવિકળ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે, આ
પણ બેદમાં-જીવ-ઇશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ, એ પાંચ બેદનો પણ સમાવેશ થઇ જાય
છે, કેમકે-બ્રહ્મ મુક્ત બેદથી ભુદા ગણાતા ચેતન વર્ગનો, એકજ જીવ-કાંટીમાં સમાવેશ થાય છે,
અટલ-જીવ, ઇશ્વર અને બ્રહ્મ, એ ત્રણેય બ્રહ્મ-મુક્તબેદથી જીવશબ્દથીજ કહેલા છે.

હવે-પરમેશ્વર પરમાત્મા એ સકળ જગતના કર્તા છે, માટે કારણરૂપ છે. અને સર્વના અંત-
માંથી ચેરક છે, આ સઘળું જગત એ પરમાત્માનું શરીર છે, અને પરમાત્મા પોતે સકળ જગતના

દિવ્યે બ્રહ્મપુરે પરામૃતનિજાનન્દૈકભોગપ્રિયૈ-
નિત્યૈરર્ચિતપાદપદ્મયુગલો વેદાન્તવેદ્યઃ પરઃ ।

સર્ગાદૌ જગતોઽસ્ય હેતુરશ્વિલસ્યાસ્યાન્તરાત્મા સ્વરાદ
ઉચ્ચાં ધર્મસુતાત્મના પ્રકટયન્નાત્માનમુચોતતે ॥૨૬૨॥

માયિકાકૃતિગુણૈશ્ચ વિહીનં દિવ્યદેહમથ દિવ્યગુણાલ્પમ્ ।

આહ ચં સનિગમાગમવાક્યં પ્રીતિમેતુ મયિ ધર્મકુમારઃ ॥૨૬૩॥

इति श्रीमद्बुद्धचसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदा-
यसकलाहार्दाभिज्ञ नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये काशिपुर्या-
विद्वद्वादिपराजयपूर्वकं साकारब्रह्मस्वरूपवर्णनं नाम नवम उद्भासः ॥९॥

શરીરી આત્મા ધારક છે, એ પરમાત્માનું ધામ દિવ્ય બ્રહ્મપુર નામે છે, તેમાં પરમ આનંદ-
મયસ્વરૂપ પરમાત્માના આનંદોત્તમ એક અનુભવ કરનારા નિત્યમુક્તો છે, તે મુક્તો નિરંતર એ
પરમાત્મા-પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમની સેવા-ઉપાસના કરે છે, એવા એ દિવ્યાકૃતિ પરમાત્મા પુરૂષોત્તમ-
ક્ષર-અક્ષર થકી પર ઉત્તમ પુરૂષ-પુરૂષાકાર પુરૂષોત્તમસ્વરૂપ છે, એમ આ સર્વ તત્ત્વોને। નર્થ્ય
ઉપનિષદોમાં વર્ણન કરેલો છે માટે વાસ્તવિક-પારમાર્થિક છે એમ જાણવું) ॥ ૨૬૨ ॥

જે પરમાત્માને વેદ-શાસ્ત્રોનાં (પ્રમાણુત) વાક્યો, માયિક આકાર અને
માયાના શુભો, તેનાથી રહિત કેવળ-સર્વથા શુદ્ધસ્વરૂપ અને દિવ્ય આકૃતિવાળા અને
દિવ્ય-અપ્રાકૃત કલ્યાણ શુભગુણોથી સંપન્ન-લરપૂર, એ પ્રમાણુ કહે છે-પ્રતિપાદન કરે
છે, એવા તે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ ભગવાન આ લોકમાં ધર્મકુમારરૂપે પ્રગટ
થયેલા એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ કૃષ્ણ ભગવાન મારે વિશે પ્રસન્નતા પામે ॥

(ભાવાર્થ એ છે કે-વેદાદિક સમ્પ્રદાયોમાં જેને પરમાત્મા, પરબ્રહ્મ, પુરૂષોત્તમ, વાસુદેવ,
નારાયણ, એવા શબ્દોથી વર્ણન કરેલા છે, તેજ સ્વયં શ્રીહરિ પોતાનાજ સ્વરૂપને વર્ણન કરનારા
પોતે ધર્મદેવના પુત્ર છે, અને સર્વ જગતના નિર્મતા, પ્રેરક, સ્વામીનારાયણ, મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ,
કૃષ્ણ નામે પ્રસિદ્ધ વર્તે છે, તે મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. પોતે સદા સાકાર દિવ્યમૃતિ હોવાથી
અદ્વૈતમત પ્રમાણે નિરાકાર નર્થ્ય માનનારાઓના મતનું ખંડન કરીને, પોતે પોતાનું સ્વરૂપ
વાસ્તવિક કહી બતાવ્યું, તેને પોતે નિત્યાનન્દ મુનિએ પ્રથમે પોતાના ઇષ્ટદેવના અતિશય
વર્ણન કયું તેથી તે શ્રીહરિ પોતાના પરમૈકાન્તિક-ભક્તોએસર, સકળ વેદ-વેદાન્ત-પરમનિ-
ષ્ણાત, મહાસાની-મહામુક્ત સકળસદ્ગુણસિદ્ધિશિરોમણિરૂપ, પ્રગટ પુરૂષોત્તમ-શ્રીહરિના સકળહાર્દને
જાણનારા, શ્રીનિત્યાનંદમુનિ ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે, કેમકે-‘મગધાન્
યજ્ઞમકિમાન્’ ભગવાન પોતાના પરમભક્તો ઉપર સદાય અતિ પ્રસન્ન હોયજી) ॥ ૨૬૩ ॥

હતિ શ્રીમદ્બુદ્ધચસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને
તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિર-
ચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં બ્રહ્મસ્વરૂપનિર્ણય વર્ણન કર્યો એ નામે
નવમો ઉદ્ભાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૯॥

દશમ ઉહાસ:

શ્રુતિસ્મૃતિયચ:શતૈરનુપમર્દકાર્થમિથો

મિથાં ચિદચિતોસ્તથા સુદૃઢયન્ પરબ્રહ્મણ: ।

સમસ્તચિદન્નિદ્રપુખ્યસ્થિલશેપિણિ પરબ્રહ્મણિ

શ્રુતી: સુગમયન્ હર્ષિર્જયતિ મક્તિધર્માત્મજઃ ॥ ૧ ॥

ચિત-સકળ ચેતનવર્ગ, અચિત-જડરૂપ માયા, એ બંનેનો પરસ્પર ભેદ, (ચેતનવર્ગમાં પરસ્પર ભેદપૂર્વક માયા થકી ભેદ.) તથા એ બંનેનો પરબ્રહ્મ થકી ભેદ, એમ જીવ, માયા અને ઇન્દ્રિય-પરબ્રહ્મ એ તત્ત્વત્રયનો વાસ્તવિક ભેદ છે, એમ પરસ્પર વિરોધ-બાધ્યબાધકભાવ સિવાયનાંજ સોએ સો શ્રુતિ-સ્મૃતિવચનોથી અતિ દ્રઢ સિદ્ધાન્તરૂપે સ્થાપન કરતા થકા, સમસ્ત ચિત્, અચિત્, એ બંને શરીર જેનાં છે, એવા સર્વના શેષી-નિયંતા સ્વામી પરબ્રહ્મમાંજ, ભેદ, અભેદ અને ઘટક, એવી સઘળી શ્રુતિઓને સંગમન-સરળ રીતે સમન્વય કરતા થકા, લકિત-ધર્મના પુત્ર સ્વયં શ્રીહરિ જયકારી વર્તે છે. ॥ ૧ ॥

ઉહાસ ૧૦ મો.

નવમા ઉહાસમાં બ્રહ્મસ્વરૂપના વિચાર પ્રસંગે અદૈત મતના નિરાસપૂર્વક વિશિષ્ટાદૈત-સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે બ્રહ્મ સાકાર છે, એમ પ્રતિપાદન કરવાપૂર્વક તે બ્રહ્મ સવિશેષ અસંખ્યાત કલ્યાણશુભોથી ભરપૂર, સકળ પ્રાકૃત-હેમ શુભોથી રહિત, સત્, ચિત્ અને આનંદમય, એવા દિવ્યવિબ્રહ્મથી સંપન્ન, પરાત્ પર એવા અક્ષર, તે થકી પણ પરસ્વરૂપે રહેલા સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ-રૂપે સદાય પોતે પોતાના દિવ્ય બ્રહ્મધામમાં અખંડ વિરાજમાન છે, અને તેજ ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે, એ વિગેરે પ્રતિપાદન કર્યું ॥ હવે આ દશમા ઉહાસમાં જીવસ્વરૂપનો નિર્ણય કરીને, તે ભગવાનના શરીરભૂત, અને સ્વરૂપ-સ્વભાવથી પરમાત્મા થકી વિલક્ષણ હોવા છતાં પણ તે પરમાત્મા થકી અપૃથક્કાસઢ વિશેષણરૂપેજ રહેલો છે, એમ સિદ્ધ કરીને, પ્રતિબિંબવાદ, આસ-વાદ, ઔપાધિક ભેદભાવ, એ વિગેરેનું ખંડન કરવામાં આવશે.)

સત્તર્કેણ સમુન્નીતૈ: શ્રુતિસ્મૃતિયચ:શતૈ: । અનવધમસંલ્પાતકલ્યાણગુણ-
માજનમ્ ॥૧॥ સવિદ્યૈર્વ પરબ્રહ્મ દિવ્યાકૃતિ સમર્થિતમ્ । અથ વદ્ધો મતં જીવે તત્ર
કિચ્ચિદ્ધિચાર્યતે ॥૨॥ જાયન્તે વ્રહ્મણો જીવા અગ્ને: સુદ્રકળા ઇવ । તસ્માદ્ભૂતૈવ જીવો-

શ્રીહરિ કહે છે—હે પરિતો ! આ પ્રમાણે અગ્નેએ સત્-ચોગ્ય તર્ક સાથે પ્રમાણરૂપે કહેલાં સોએ સો શ્રુતિસ્મૃતિવચનોથી બ્રહ્મસ્વરૂપ, અનવધ-સકળ હેય-પ્રાકૃતશુભોથી રહિત હોવાથી નિર્દોષ, અસંખ્યાત કલ્યાણશુભોથી ભરપૂર-વિશિષ્ટ, સવિશેષ-કર્તૃત્વાદિક અનેક શુભરૂપ વિશેષોથી વિશિષ્ટ-ચુકત, એવું સદા દિવ્ય આકાર સંપન્ન છે, એમ સમર્થન-પ્રતિપાદન કર્યું, હવે—જીવસ્વરૂપના નિર્ણયમાં તમારો જે મત-અભિપ્રાય છે, તેમાં અમે કંઈક વિચારીએ છીએ, (શ્રુતિસ્મૃતિના આધારે વિચાર-પૂર્વક ચુકિતથી કંઈક તમને પૂછીએ છીએ) ॥ ૧—૨ ॥

ડ્યમિતિ ચેદ્ભવતાં મતમ્ ॥૩॥ દદ્યન્તે વિસ્ફુલિદ્વાસ્તુ નાનેર્મિદ્વાસ્તદાત્મકાઃ । જા-
યન્તે તન્તુ ઘટતે પાવકસ્ય ક્ષરત્વતઃ ॥૪॥ રૂઢ ત્વસ્ત્યક્ષરં બ્રહ્મ કારણં જગતોડચ્યુતમ્
સર્વથૈવ નિરંશં ચ નિર્વિકારં ચ નિષ્કલમ્ ॥૫॥ ઉત્પદ્યન્તે કથં જીવાસ્તસ્માદગ્નિકળા
દ્વ । ન સ્યુર્નિરંશસ્યાંશાશ્ચ ક્ષરાદૈવ હિ તે યતઃ ॥૬॥ ઉત્પત્તિપ્રતિવેધશ્ચ શ્રુતિસ્મૃતિ-
શતોવિતઃ । વિસ્ફુલિદ્ભવદુત્પત્તાવુપપદ્યેત વા કથમ્ ॥૭॥ નનુ સ્વરૂપતો નૈવ જીવસ્યો

કુદ્ર—નાના નાના તણુખાઓ અગ્નિ થકીજ જોમ, એમ આ સઘળા જીવા-
ત્માઓ હા થકી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આ જીવાત્મા તે પોતે બ્રહ્મજ છે, એમ જો
તમારો મત—અભિપ્રાય હોય, (તો તે અયુક્ત છે, કેમકે—દ્રષ્ટાન્તમાં અને
સિદ્ધાન્તમાં વિપરીત છે, તે કહેછે—) દ્રષ્ટાન્તમાં જે તમોએ કહેલા વિસ્ફુલિગો
તે તો અગ્નિ થકી ભિન્ન-જુદા નથી, પરંતુ-તદાત્મક તે રૂપજ છે, અને તે અગ્નિ થકી
ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહેવું તે તો અગ્નિનું ક્ષરત્વ-ક્ષરસ્વભાવે યુક્તપણું છે, માટે
ઘટે છે. અને અહીં આં સિદ્ધાન્તમાં તો—જગતનું કારણભૂત બ્રહ્મ, અક્ષર-સ્વભાવથી
પણ ક્ષરભાવે રહિત છે, તેમજ અચ્યુત-સ્વરૂપથી પણ ચ્યુતભાવે રહિત છે. અને
સર્વત્ર પૂર્ણસ્વરૂપે હોવાથી સર્વથાજ નિરંશ-વિભાગશૂન્ય છે, વળી-‘નિષ્કલં નિષ્ક્રિયં
જ્ઞાન્તં નિરવયં નિરજનમ્’ વિગેરે શ્રુતિઓ પ્રમાણે નિર્વિકાર અને નિષ્કળ-કળારૂપ
વિભાગે શૂન્ય છે, માટે આવા અક્ષરસ્વરૂપ તે બ્રહ્મ થકી અગ્નિના તણુખાઓની
માફક જોવા કેમ-કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે-નિરંશવસ્તુના અંશો-વિભાગ
થાયજ નહિ, વિભાગ તો ક્ષર વસ્તુ થકીજ થઈ શકે, (બ્રહ્મ અક્ષર અચ્યુત,
નિરંશ, નિર્વિકાર, એવું અખંડસ્વરૂપ હોવાથી તેમાં ક્ષરભાવ આત્મા સિવાય જોવા ઉત્પન્ન થાય છે,
એમ કેમ કહેવાય ? માટે તે ઘટેજ નહિ-વળી જીવસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં તે જીવ અજ, નિત્ય, શાશ્વત,
એવા સ્વરૂપ-સ્વભાવવાળો હોવાથી તેને ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કેમ કહેવાય ? અર્થાત્-તેની
ઉત્પત્તિજ કેમ ઘટે ? એ ભાવાર્થ છે.) વળી અગ્નિના તણુખાની માફક જો જીવની ઉત્પત્તિ
માનવામાં આવે તો—‘ ન જાયતે મ્રિયતે વા વિપશ્યિત્-’ ‘ નિત્યો નિત્યાનામ્ ’ ‘ અજો
નિત્યઃ જ્ઞાશ્વતોડ્યમ્ ’ આ વિગેરે સોએ સો શ્રુતિસ્મૃતિઓએ જીવની ઉત્પત્તિનો જે
નિષેધ કરેલો છે, તે નિષેધ કેવી રીતે ઘટે ? (માટે તે શાસ્ત્રવાક્યોની સાથે વિરોધ આવેજ
એ અભિપ્રાય છે.) ॥ ૩-૭ ॥

વાદિપડિતો કહે છે—ના, ના, એમ નહિ, અમે જીવની સ્વરૂપથીજ ઉત્પત્તિ
નથી માનતા, (કે જેથી બ્રહ્મને વિકારિત્વ આવે અને જીવને ઉત્પત્તિભાવ આવે.) પરંતુ-
—બ્રહ્મને ઉપાધિના સંબંધથીજ તે બ્રહ્મથી વિભાગમાત્રજ અમારે કહેવાનો અભિપ્રાય
છે, એટલે કે—પરંબ્રહ્મ પોતેજ અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિથી જીવભાવને પામે છે, (‘ હું
જીવ છું ’ એમ માને છે) અને ‘ યથા સુદીક્ષાત્પાવકાદ્વિસ્ફુલિદ્વાઃ સદન્નરાઃ પ્રમવન્તે
સરૂપાઃ ’ આ શ્રુતિપ્રદર્શિત દ્રષ્ટાંત પણ જીવ—બ્રહ્મનું સ્વરૂપથી એકથ છે એમ
કહેવાના અભિપ્રાયથી પ્રવર્તેલું છે, અને તેથીજ બ્રહ્મ થકી જીવ જુદો છે, એવી પ્રાન્તિ-
નોજ નિરાસ કરાય છે અને વળી—‘ ઇકોડહં બહુ સ્યામ્ ’ એવો જીવેક કરીને બ્રહ્મ

ત્પત્તિરિપ્યતે । ડપાધિતસ્તદ્વિભાગમાત્રમત્ર ચિત્તક્ષિતમ્ ॥૮॥ અમિત્રૈતિ સ્વરૂપૈક્યસિદ્ધિ
શ્રૌતં નિર્દર્શનમ્ । અનેનઘ્રહણો જીવે ભેદઘ્નાન્તિર્નિરસ્યતે ॥૯॥ વહુ સ્યામિતિ સદ્ગુણ્ય
વહુધા ભવતીત્યપિ । આત્મનાનેત જીવેનેત્યપિ ત્ર શ્રૂયતે યતઃ ॥૧૦॥ તથા ચ બ્રહ્મજી-
વૈક્યં બોધ્યમેતન્નિર્દર્શનાત્ । બ્રહ્મણો જીવતાપત્તિરુક્તૈવોપાધિયોગતઃ ॥૧૧॥ નિર્દર્શ-
નેઽસ્મિન્-ચિત્તુણે હન્તે ભોઃ કોઽપમાદરઃ । અથાત્ર કિંચિત્ પૃચ્છામો વિચાર્યોત્તરમુ-
ચ્યતામ્ ॥૧૨॥ તત્ર સા નિર્વિશેષસ્ય બ્રહ્મણોઽમિમતા કિમુ । ડત માયોપાધિકસ્યેશ્વર-
સ્યૈવ તુ સામતા ॥૧૩॥ સર્વેસદ્ગુણ્યત્વાન્નિર્વિશેષસ્ય સા નતુ । દ્વિતીયે સમ્ભવેઽપ્યત્ર
દોષ યપ વુરુદ્ધરઃ ॥૧૪॥ શુદ્ધસત્ત્વમધ્ધનોપાધિમચ્છવલબ્રહ્મણઃ । મલસત્ત્વોપાધિકઃ

પોતેજ બહુ પ્રકારે—બહુરૂપે યાય છે, એમ પણ નકકી યાય છે, અને તેથીજ ‘ અનેન
જીવેનાત્મનાનુપ્રવિદ્ય નામરૂપે વ્યાકરવાળિ’ એ શ્રુતિથી કહેવામાં આવતું ‘લવ-પ્રક્રમતું’
એકય પણ બંધ એસતું આવે છે. ॥૮-૧૦॥ માટે આ અમે પ્રતિપાદન કર્યું તે રીતે
એ શ્રુતિવિહિત દ્રષ્ટાન્તથીજ લવપ્રક્રમનું એકય બાણું. અને પ્રક્રમે લવલાવ આવે છે,
તે અવિધાના પરિણામરૂપ અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિયોગથીજ આવે છે. પણ સ્વતઃ-સ્વરૂ-
પથી તો નહિજ એ તો પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે. ॥૧૧॥

(હવે-‘ યથા હુદીન્તાત્પાવકાદિસ્ફુલિહ્નાઃ’ એ શ્રુતિપ્રદર્શિત દ્રષ્ટાન્ત પરિણામવાદમાં
સરળપણે સ્વરસંયોજ બંધ એસતું આવે છે, અને તમારા અંશ-અંશિલાવરૂપ અદ્વૈતમતને તો
બંધનાથી કંઈક અંશેજ મળતું આવે છે. માટે એ દ્રષ્ટાન્ત તમને અનુકૂળ નથી, છતાં પણ એ
દ્રષ્ટાન્તથી તને તમારા મત સાબીત કરવા કેમ આતુર થાઓ છો ? એમ વાદિપિત્રોને ઉપાલંબ
કરતા થકા શ્રીહરિ કહે છે—)

અરે ! હે પંડિતો ! તમારા મતમાં પણ સર્વથા અનુકૂળ ન આવે એવા આ
અગ્નિ-સ્ફુલિંગના દ્રષ્ટાન્તમાં તમને આટલો બધો શો આદર છે ? અસ્તુ-ભલે
એમ માનો, પરંતુ તેમાં અમે તમને કંઈક પૂછીએ છીએ, તેનો ઉત્તર ઘરેઘર વિચારીને
આપો. ॥૧૨॥ તમોએ માનેલી લવલાવની પ્રાપ્તિ, તે શું નિર્વિશેષ પ્રક્રમેજ
માનેલી છે ? કે-મયારૂપ ઉપાધિયોગથી કહેવાતા ઇશ્વરનેજ (ઇશ્વર પ્રક્રમેજ)
માનેલી છે ? ॥૧૩॥ જો તે નિર્વિશેષ-પ્રક્રમે કહો તો, નિર્વિશેષ-પ્રક્રમ તો સર્વસંક-
લપશૂન્ય હોવાથી ‘ ઇકોઽહં વહુ સ્યામ્ ’ એમ સંકલ્પ ન કરી શકે, તો પછી તેવા
સંકલ્પપૂર્વક લવલાવાપત્તિ તેને વિષે કેમ સંભવે ? (અને તે કારણથીજ ‘ અનેન જીવે-
નાત્મનાનુપ્રવિદ્ય ’ એવો સંકલ્પ પણ તે સર્વસંકલ્પશૂન્ય નિર્વિશેષ-પ્રક્રમમાં ન સંભવે.)

હવે-જો તે લવલાવાપત્તિ માયાશબ્દિત સચુલ્પપ્રક્રમ એવા પરમેશ્વરનામે
ઇશ્વર-પ્રક્રમે કહો તો, તે ઇશ્વરને લવલાવાપત્તિ સંભવે ખરી, પણ તેમાંય તમારાથી
કોઈ રીતે સમાધાન ન કરી શકાય એવો મોટો દોષ આવવાનોજ ॥૧૪॥

(તે દોષાપન્તિ કહે છે-) શુદ્ધ સત્ત્વમય એવી પ્રધાનરૂપ માયાથી શબ્દિત ઇશ્વર
પ્રક્રમે, રમેશુણ-તમેશુણ-પ્રધાન મલિનસત્ત્વરૂપ એવી અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિવાળા
લવલાવને હું પામું, એવી ઇચ્છાજ કેમ સંભવે ? કેમકે-કોઈ પણ અનુ-મત્ત-દાહો
દ. ૧૭

સ્વામિતીચ્છા સમ્ભવેત્કથમ્ ॥૧૫॥ સ્વસ્થાનર્થમનુન્મત્તઃ કથં સદ્કલ્પયેત્તથા । સંસ્-
તિષ્ઠમણં સ્વસ્ય દુઃસ્વરૂપે ક ઇચ્છતિ ॥૧૬॥ નન્વીશ્વરત્ત્વાત્સ્વોપાધેસ્ત્યાગોઽપ્યસ્તિ
દિ સ પ્રમુઃ । તથા ચેત્તર્હિં કિં ન સ્યાન્નિર્વિશેષઃ સુખાત્મકઃ ॥૧૭॥ અન્તઃપ્રવિષ્ટઃ

પુરૂષ, પોતાનેજ અનર્થ કરે એવો સંકલ્પ પણ કેમ કરે ? ન જ કરે. તો— આ પ્રમાણે
નિત્ય-શુદ્ધ-શુદ્ધ-સુકૃતસ્વભાવ એવું બ્રહ્મ, અવિદ્યાના સંબંધને પામીને, મલિન
થઈને, પોતાનેજ દુઃખરૂપ એવું સંસ્તિષ્ઠમણુ કેમ ઇચ્છે ? ॥૧૫—૧૬॥

(મધ્યે વાદિપડિતો કહે છે—તે ઇશ્વર-પરમેશ્વર જેમ જીવભાવને પામવારૂપ ઉપાધિયોગને
પોતે સ્વીકારે છે તેનું પ્રમાણ) પોતે ઇશ્વર-સમર્થ હોવાથી પોતાની ઉપાધિનો ત્યાગ
કરવામાં પણ તે સમર્થ છે માટે તે દોષ નહિ આવે.

ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે—એમ જો હોય તો તે ઇશ્વર પોતે સત્યસંકલ્પ હોવાથી
પોતાની માયારૂપ ઉપાધિનો ત્યાગ કરીને, ઇશ્વરભાવથી પણ રહિત થઈને, નિત્ય-શુદ્ધ
શુદ્ધ-સુકૃતસ્વભાવ એવું સુખરૂપ જે નિર્વિશેષ બ્રહ્મ, તે રૂપે કેમ ન થાય ? ॥૧૭॥

વળી—જે ઇશ્વરનેજ જીવભાવ માનવામાં આવે તો— ‘અન્તઃપ્રવિષ્ટઃ શાસ્તા
જનાનામ્’ એ શ્રુતિ પ્રમાણે ઇશ્વર દરેક પ્રાણીના હૃદયમાં રહીને દરેકતું નિયમન કરે
છે, તો તે પ્રમાણે તે ઇશ્વર પોતે પોતાનેજ નિયમન કરે છે એમ કયું’, માટે ‘અગ્નિ
પોતે પોતાનેજ બાળે છે,’ તેની માફક તે અત્યંત અચુકત કહેવાય, (અને ‘સર્વસ્ય
વાહં હૃદિ સન્નિવિષ્ટઃ’ ‘ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં હૃદયેઽર્જુન ! તિષ્ઠતિ ભ્રામયન્ સર્વભૂતાનિ’
એ વિગેરે શ્રુતિઓની સાથે પણ તમારા મત પ્રમાણે વિરોધ આવવાનોજ)

હવે જો સ્વરૂપપરિણામવાદ સ્વીકારે તો પણ આ કહ્યા તે અને બીજા પણ
ઘણા દોષો આવશે ॥ (અગિપ્રાય એ છે કે—વિવર્તવાદિઓના મતે સંસારપ્રાપ્તિ વિગેરે દોષો
જાતને માથેજ આવેછે, તે દોષનું નિવારણ કરતાં એમ કહેછે કે—જીવભાવ, કે ઇશ્વરભાવ, એ-
માંથી એકય દોષ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મને માથે આવતોજ નથી, કેમકે—તે તો કેવળ વ્યવહારમાત્રજ થાય
છે કે ‘આ ઇશ્વર છે,’ ‘આ જીવ છે’ જેમ આકાશમાં ઘટમકાદિકની ઉપાધિને લીધે, ‘આ ઘટાકાશ છે,’
‘આ મકાકાશ છે’ એમ વ્યવહાર થાય છે, તેમાં કાંઈ આકાશને સંકલ્પ કરવાનો મંત્રવ જણાતો
નથી, તેમજ તે આકાશમાં કાંઈ દોષ પણ આવતો જણાતો નથી, પરંતુ ઉપાધિરૂપ ઘટાદિકનાં
પરિચિન્નનાદિક સ્વભાવથીજ ઘટાકાશ, મકાકાશ, એવો વ્યવહારમાત્રજ થાય છે, તેજ પ્રમાણે
અવિદ્યાના આચ્છાદનાદિક કવચરૂપ સ્વભાવના વિચિત્રપણાને લીધેજ, જીવ, ઇશ્વર, વિગેરે બે-
વ્યવહાર થાય છે, માટે આવા કાલ્પનિક વ્યવહારથી બ્રહ્મસ્વરૂપમાં કાંઈ દોષ આવતોજ નથી,
તે તો નિત્ય-શુદ્ધ, શુદ્ધ, સુકૃતસ્વરૂપ એવું મદાય નિર્દોષજ છે.)

(આના જવાબમાં શ્રીહરિ કહે છે—આવું કહેવામાં નમારે ‘તદૈશત યદુ સ્યામ્’
‘एकोऽहं यदु स्याम्’ આ વિગેરે શ્રુતિઓમાં મંત્રરૂપપૂર્વક સૃષ્ટિ આદિક કરવાનું કહે
છે તેનો બાધ આવશે, કેમકે—મંત્રરૂપ ગિવાય સૃષ્ટિજ ન મંત્રવ, માટે એ દ્રવ્ય
કાયમ રહેવાનુંજ, અને સ્વરૂપપરિણામપણમાં તો આ દ્રવ્યજના પ્રત્યુત્તરનો લેશ પણ

૧-જાત્યસ્વરૂપજ પોને યેનન, અયેનન અને ઇશ્વરરૂપે પરિણામ પામે છે, એવો વાદ—મતી

શાસ્તા હિ જનાનામીશ્વરોઽપિ સઃ । સ ઇવ શાસ્તા સ્વસ્યેતિ વહ્નિઃ સ્વં દહતીતિવત્
 ॥૧૮॥ અત્યન્તાનુપપત્તિર્હિ ભવત્યેવં ભવન્મતે । સ્વરૂપપરિણામેઽપિ દોષા एते વિશેષતઃ
 ॥૧૯॥ एष एवासाधु કર્મ કારયત્યેવમાદિકા । શ્રુતિર્ભવતિ તત્રૈતચ્છબ્દેનેશ્વર ઉચ્યતે
 ॥૨૦॥ ॥ સ્વસ્ય જીવમૂતસ્ય નરકપ્રાસિકારણમ્ । અસત્ક્રિયાકારયિતા ન ચ તામ્યો
 નિવર્તકઃ ॥૨૧॥ સર્વદાસ્ય સમર્થસ્ય હાનુન્મત્તસ્ય ચેશિતુઃ । કથમેતત્તુ ઘટતે વ્યાહ-
 તેયં શ્રુતિસ્તવ ॥૨૨॥ નનુ વ્યવહૃતૌ જીવાદન્યો હિ પરમેશ્વરઃ । આસ્તાં વ્યવહૃતિઃ

તમારે સંભવતો નથી, કેમકે-તેમાં તો આ સધળા પ્રપંચ પરબ્રહ્મને પોતાનેજ લાગુ થાય, અથવા
 તો સાક્ષાત્ અંશભૂત પરમેશ્વરનેજ લાગુ થાય, માટે એ બંનેમાંથી એકપને સમગ્ર દુઃખસમ એવા
 અંસારભાવ ઘટેજ નહિ, નહિ કે કોઈ ઠાણો માણસ પોતાનેજ દુઃખસાગરમાં કુબાડી દે, માટે
 સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પોતેજ સકળદુઃખમય એવા જીવભાવને પામીને પોતેજ તેના અતર્ક્યભિરૂપે રહ્યા
 થકા તેનું નિયમન કરે છે, આ બધું હસવા જેવું છે.) ॥ ૧૮-૧૯ ॥

(એજ વાત ત્રણ શ્લોકથી સ્પષ્ટ સમજાવે છે--) 'एष एवासाधु કર્મ કારયતિ તં
 યમદો નિર્મીપતિ' એજ પરમાત્મા જેને અધોગતિ પમાડવા ઇચ્છેછે, તેને અસત્
 કર્મ કરાવેછે—અસત્ કર્મમાં પ્રેરેછે, એ વિગેરે શ્રુતિઓ છે, તેમાં ઇતત્ શબ્દથી
 પરમેશ્વર કહેલા છે તો તે ઇશ્વર—પરમેશ્વર, પોતાથીજ અપૃથક્ભૂત જીવને, નરક
 પ્રાપ્તમાં કારણભૂત અસત્ કર્મ કરાવનારા છે, પરંતુ તે અસત્ કર્મથી નિવૃત્તિ પમાડ-
 નારા નથી, એમ સિદ્ધ થયું, તો હે પંડિતો ! સર્વજ્ઞ, સમર્થ—સર્વશક્તિમાન, અનુન્મત્ત-
 સદા શુદ્ધ-શુદ્ધસ્વરૂપ, એવા ઇશ્વરને—પરમેશ્વરને એવું કરવું કેમ ઘટે? ન જ ઘટે,
 માટે આ શ્રુતિનો તમારા મતમાં બાધ આવે છે, (સાધારણ શુદ્ધિવાળા માણસ પણ
 પોતાને અનર્થ કે કલેશ થાય એવું કામ ન કરે, તો શું સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન પરમેશ્વર એવું
 કામ કરે ખરા? ન જ કરે એ ભાવાર્થ છે.) ॥૨૦-૨૨॥

(ત્યારે વાદિપંડિતો કહે છે—) ના, ના, એમ નહિ, બ્યવહારદશામાં-બદ્ધદશામાં
 તો પરમેશ્વર જીવ થકી બુદ્ધાજ છે, (માટે બદ્ધદશામાં તો ઇશ-ઇસિતવ્ય, વિગેરે વિભાગ
 -એક, સત્ય-અખ્યાયિતજ છે.)

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે—) ભલે તે તમારી બ્યવહારદશાની બ્યવસ્થા હોય, પરંતુ
 -સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, જીવને વાસ્તવિક રીતે તત્ત્વદ્રષ્ટિથી પોતાથી અપૃથક્ભૂત-એકરૂપજ
 છે, એમ તો જાણીએજ, એ એમ ન જાણે અને પૃથક્ જાણે, તો તે પરમેશ્વર
 પણ જ્ઞાન્તજ-અજ્ઞાનીજ કરે (માટે એ રીતેપણ જને પ્રકારે તમારે દોષ આવવાનોજ)

વળી-તમારા મત પ્રમાણે મુક્તિ કેને ઇચ્છાછો-માનોછો, નિર્બંધને
 તો મુક્તિનો પ્રસંગજ નથી, મુક્તિ તો બદ્ધનેજ સંભવે, માટે પરબ્રહ્મ લગવાન
 તો નિત્યમુક્ત—સદા નિર્બંધ છે, તે તો ક્યારેય બદ્ધ છે જ નહિ, (માટે પરબ્રહ્મને
 મુક્તિનો પ્રસંગજ નથી) હવે એ જીવને મુક્તિ કહો તો તે જીવનુંસ્વરૂપ તો બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ
 થકી અનન્ય-એકજ છે, (કેમકે-અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિયોગયીજ બ્રહ્મને જીવભાવ આવે છે,
 એટલે કે-બ્રહ્મજ પોતે જીવસંજાને પામે છે, માટે જીવસ્વરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપ થકી પૃથક્ નથી; તો તેના

કિન્તુ સર્વજ્ઞઃ પરમેશ્વરઃ ॥૨૩॥ સ્વાનન્યં તત્ત્વતો જીવં વેતિ બ્રાન્તોઽન્યથા ભવેત્ ।
 કિન્તુ મુક્તિઃ કસ્ય વેપ્રા વાચ્યા વદ્ધસ્ય સા નનુ ॥૨૪॥ નિત્યમુક્તં પરમ્બ્રહ્મ નૈવ વદ્ધં
 કદાચન । જાવસ્ય ચેત્ તત્સ્વરૂપં બ્રહ્મણોઽનન્યદેવ તુ ॥૨૫॥ નિત્યશુદ્ધે કો નુ વન્ધઃ
 કા નુ મુક્તિર્નિરુપ્યતામ્ । નન્વવિદ્યાન્વયો વન્ધઃ તદ્વિષ્ટેર્વિમુચ્યતે ॥૨૬॥ અથાપિ
 દુર્નિરૂપોઽયં પૂર્વવચ્ચ તદન્વયઃ । અવિધકો જીવભાવો યઃ સંસરણલક્ષણઃ ॥૨૭॥
 વિદ્યાયા તદ્વયપગમ્ હત્યેતત્પિષ્ટેપણમ્ । બ્રહ્મણો નિર્વિદેષસ્ય જીવભાવો ન સમ્ભવેત્
 ॥૨૮॥ ઇતિ પ્રાગેવ ગદિતં માયાશબલિતસ્ય ચેત્ । અથ મુક્તિર્ન સા સિદ્ધયેત્ યા વઃ
 કૈવલ્યલક્ષણા ॥૨૯॥ માયાશબલિતો યોઽયમીશ્વરો ભવતાં મતઃ । જીવભાવવ્યપગ-
 માત્સ્ય યા સ્વાત્મના સ્થિતિઃ ॥૩૦॥ સા ચ માયાશબલિતા સગુણેય તુ સંસ્થિતા ।
 તથા ચ જીવો બ્રહેતિ વ્યાહતં ભવતાં મતમ્ ॥૩૧॥ મનુ વેદેઽપિ જીવોઽશો બ્રહ્મણઃ

સ્વરૂપમાં બંધનો પ્રસંગ જ કેમ હોય ? કેમકે-વાસના એજ બંધ છે, તે તો સધળેા અંતઃકરણમાં
 છે, માટે આત્મસ્વરૂપ તો સદા નિર્લેપ અને નિર્લેપજ છે,) માટે નિત્ય શુદ્ધસ્વરૂપ બ્રહ્મમાં
 બંધ શો ? અને વળી મુક્તિ શી ? તે યથાર્થ નિરૂપણ કરેા । અવિદ્યાનો સંબંધ એજ
 બંધ છે. અને તે અવિદ્યાની નિવૃત્તિ એજ મુક્તિ છે, એમ જો કહેા, તો પણ
 તે અવિદ્યાનો સંબંધ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં તમારાથી નિરૂપણ કરી શકાય તેવા નથી, એ
 પ્રથમ કહેવાઇ ગયું છે, હવે સંસ્મૃતિની પ્રાપ્તિરૂપ જે જીવભાવ છે, તે અવિદ્યાના
 સંબંધથી આવે છે અને વિદ્યાથી—જ્ઞાન થવાથી તે અવિદ્યાકલ્પિત જીવભાવનો
 નાશ થઇ જાય છે, એમ કહેવું તે તો પિષ્ટપેચણ (દળેલાને દળવા) જેવું નિર્ઘર્ક
 છે—કેમકે બ્રહ્મ નિર્વિશેષ હોવાથી તેને તો જીવભાવ સંભવેજ નહિ, આ પ્રમાણે
 અમોએ પ્રથમજ કહેલું છે, હવે જો માયાશબલિત સગુણ બ્રહ્મને જીવભાવ કહેા, તો
 તમારા મત પ્રમાણે માનેલી કેવલ્યપ્રાપ્તિરૂપ મુક્તિ જે તમે કહેા છો, તેજ સિદ્ધ નહિ
 થાય, કેમકે—માયાશબલિત એવા જે ધ્મિયર તમારા મતમાં માનેલા છે, તે ધ્મિયરને જીવ-
 ભાવ ટળી જવાથી જે સ્વરૂપથી વર્તવારૂપ અસદ્ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, તે સ્થિતિ તો
 માયાશબલિત સગુણરૂપજ છે, (તો આ પ્રમાણે નિર્વિશેષ બ્રહ્મને, કે સગુણ-બ્રહ્મ ધ્મિયરને
 એ બેમાંથી એકેયને જીવભાવ ધટતોજ નથી.) માટે ‘ જીવો બ્રહ્મૈવ કેવલમ્ ’ ‘ જીવ એ,
 કેવળ—પોતે બ્રહ્મજ છે ’ એટલે કે—બ્રહ્મ પોતેજ જીવભાવને પામે છે એવો જે તમારો
 સિદ્ધાન્ત છે, તે આ ઉપરથી ઉડી જાય છે. ॥ ૨૪-૩૧ ॥

(આ પ્રમાણે વિવર્તવાદનું ખંડન કરીને, અર્થતિઓએ માનેલા અંશ-અશિભાવનું
 ખંડન કરવાપૂર્વક વિશિષ્ટાદૈત મિદ્ધાન્ત પ્રમાણે શરીર-શરીગિભાવરૂપજ અંશ-અશિભાવ સત્ય
 છે, એમ પ્રતિપાદન કરે છે--)

(વાદિપડિતા કહે છે--) હે શ્રીહરે ! વેદમાં પણ જીવ બ્રહ્મનો અંશ છે, એમ
 કહેલું છે, અને તે ‘ પાદોઽસ્ય વિશ્વામૃતાનિ ’ ‘ સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્ર આ બ્રહ્મને પાદ-

૧ ‘ મુક્તિર્હિત્યાઽન્યથારૂપં સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિઃ ’ અ-અથાભાવનો ત્યાગ કરીને
 સ્વસ્વરૂપથી વર્તવું તેજ મુક્તિ છે, એજ મુક્તિસ્વરૂપ માનેલું છે, માટે સગુણ બ્રહ્મને જીવભાવ
 રૂપવામાં કેવલપ્રાપ્તિરૂપ મુક્તિસ્વરૂપમાં બાધ આવે છે.

પરિકીર્તિતઃ । પાદૌડસ્ય વિશ્વાભૂતાનીત્યાદિર્મિર્વચનૈઃ સ્ફુટમ્ ॥૩૨॥ વેદોક્તઃ પાદ-
શબ્દોડયમંશવાચક ઈતિઃ । અંશો નાના વ્યપદેશાદિતિ સૂત્રં ચ ધર્તતે ॥૩૩॥ તત્રાં-
શત્ત્વસ્ય નિર્વાહો નિર્વાધઃ ક્રિયતામ્ કથમ્ । ઇતિ ચેત્ત્વૃયાતાં જીવે વ્રહ્માંશત્વમવાધિ-
તમ્ ॥૩૪॥ અયમેવાંશશબ્દસ્ય વાચ્યોડ્યો વાઘવર્જિતઃ । એકદેશો વસ્તુનો યઃ સ
તસ્યાંશો નિગદ્યતે ॥૩૫॥ વસ્તુનો હિ વિશિષ્ટસ્ય પ્રોચ્યતેંડશો વિશેષણમ્ । વિશેષણા-
શોડયમથ વિશેષ્યાંશોડયમિત્યપિ ॥૩૬॥ વિશિષ્ટે વસ્તુનિ બુધા વ્યપદેશં વિતન્વતે ।
ગવાદેરિવ ગોત્વાદિસ્તથા દેહદ્ય દેહિનઃ ॥૩૭॥ યસ્માદિદં જગત્સર્વં ચેતનાચેતનાત્મકમ્
પરસ્ય વ્રહ્મણસ્તાવચ્છરીરં શ્રૂયતે શ્રુતૌ ॥૩૮॥ વસ્ત્વેકમસ્તિ ચિદચિદ્વિશિષ્ટં વ્રહ્મ તત્ર
તુ । વિશેષણાંશો જીવોડયં તદ્યુક્તાડસ્ય તદંશતા ॥૩૯॥ એવમંશાંશિભાવેડપિ વિશેષણ-
વિશેષ્યયોઃ । સ્વભાવે ચ સ્વરૂપે ચ વૈલક્ષણ્યં તુ દર્શયતે ॥૪૦॥ અંશત્વેડપિ ચ જીવાનાં

અંશ છે, એ આદિક સૂત્રવચનોથી પણ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે, વેદમાં કહેલો આ
પાદશબ્દ અંશ-ભાગરૂપ અર્થનેજ કહેનારો છે, અને વળી—‘અંશો નાનાવ્યપદેશાત્’
છવ પ્રકરણે અંશ છે, નાના-વિભાગથી અનેકરૂપે વ્યપદેશ—નિર્દેશ કરેલો છે માટે,
એવું બાદશયણસુનિનું સૂત્ર પણ વર્તે છે, (માટે જવ પ્રકરણે અંશ છેજ) ॥૩૨-૩૩॥ તો
આ વેદાદિકમાં કહેલા અંશત્વનો નિવાહ નિર્વાધપણે કરો ? કેવી રીતે થઈ શકે ?

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે—) એમ જો હોય તો સાંભળો ? છવસ્વરૂપમાં પ્રકરણ અંશત્વ
નિર્વાધપણે અને કહીએ છીએ. અંશશબ્દનો અર્થ આ—અને કહીએ છીએ
તેજ નિર્વાધપણે કરવો, વસ્તુનો જે એકદેશ—અમુક ભાગ, તે તેનો અંશ કહેવાય છે,
વિશેષણથી વિશિષ્ટવસ્તુનો અંશ તેનું વિશેષણ કહેવાય છે. (જેમકે-પુષ્પનો અંશ તેનો
મુગધં કહેવાય, સૂર્યનો અંશ તેની પ્રભા કહેવાય, એવા વ્યવહાર પ્રસિદ્ધપણે ચાલે તે સુસંગતજ છે—
યથાર્થજ છે.) અને આ કારણથીજ વિશિષ્ટ વસ્તુમાં આ વિશેષણનો અંશ છે, અને અહ
વિશેષ્યાંશ છે, એમ કાઠ્યા પુરૂષા વ્યપદેશ કરે છે—પૃથક્ પૃથક્ બાણે છે, જેમ-ગોત્વાદિક
ધર્મો, ગો-વ્યક્તિના અંશ છે, તેમજ દેહ-શરીર, તેના દેહિનો—શરીરિન.
અંશ કહેવાય છે, તેજ પ્રમાણે ચેતનાચેતનાત્મક એવું આ સમગ્ર જગત પરબ્રહ્મનું
શરીર છે, એમ ‘યસ્ય પૃથિવી શરીરમ્’ એ શ્રુતિવાક્ય પ્રમાણે પૃથ્વીથી આરંભીને
‘યસ્યાત્મા શરીરમ્’ ‘યસ્યાક્ષરં શરીરમ્’ આત્મા અને અક્ષર પર્યન્તને પરમાત્માના
શરીરરૂપે વર્ણન કરનારી શ્રુતિઓમાં સ્પષ્ટ સંભળાય છે, તો-ચિત્-અચિત્થી વિશિષ્ટ
બ્રહ્મ વસ્તુ એકજ છે. અને તેમાં આ છવ છે, તે બ્રહ્મનો વિશેષણરૂપ અંશ છે, માટે
આ છવને એ પરમાત્માનું અંશપણું ચુકતજ છે, અને આવો વિશેષણ વિશેષ્યભાવરૂપ
અંશાંશિભાવ છે, તો પણ તે વિશેષણ અને વિશેષ્ય, એ બંનેના સ્વભાવમાં તેમજ
સ્વરૂપમાં વિલક્ષણતા તો સ્પષ્ટ જોવામાં આવેછેજ. પરંતુ—એક બીજાના સ્વરૂપમાં કે
સ્વભાવમાં સંકરતા જણાવી નથી. ॥૩૪—૪૦॥

(આ પ્રમાણે વિશેષણ-વિશેષ્ય ભાવથી શરીર-શરીરરૂપે અંશ-અંશિભાવની વ્યવસ્થા કરવાથી)
છવેને બ્રહ્મનું અંશપણું હોવા છતાં પણ, બ્રહ્મના સ્વરૂપમાં કે સ્વભાવમાં કંઠાર્ય.

ન દોષા બ્રહ્મણિ કચિત્ । સૂત્રે પ્રકાશાદિવત્તુ નૈવ પર ઇતીર્યતે ॥૪૧॥ અયમર્થઃ પ્રકાશો દિર્શોઽગ્ન્યાદેર્યથૈવ તુ । તથૈવાંશા બ્રહ્મણોઽયં જીવઃ સર્વશરીરિણઃ ॥૪૨॥ પ્રકાશો યાદૃશો ધર્મો નૈવ ધર્મી પ્રકાશવાન્ । તથૈવ યાદૃશો જીવો નૈવમંશી પરઃ સ તુ ॥૪૩॥ અયમ્ભાવો યથા મેદસ્તેજસ્તેજસ્વિનોર્દ્વયોઃ । તથા જીવબ્રહ્મણોશ્ચ મેદસ્ત્વંશાંશિનોર્ભવેત્ ॥૪૪॥ સૃજ્યો હિ બ્રહ્મણો જીવો બ્રહ્મ સૃષ્ટ પ્રકીર્તિતમ્ । જીવો નિયામ્યઃ કથિતો બ્રહ્મ ત્વસ્તિ નિયામકમ્ ॥૪૫॥ સ્વતન્ત્રં બ્રહ્મ જીવસ્તુ પરતન્ત્રઃ પ્રકીર્તિતઃ । સર્વં તત્ સ ચાલ્પશઃ શુચિ તત્ સ મતોઽશુચિઃ ॥૪૬॥ સમસ્તકલ્યાણગુણં તત્ સ ક્ષુદ્રગુણસ્થા । एवं સ્વભાવર્વપમ્યમનયોઃ સ્વલુ વર્તતે । સ્વરૂપૈક્યં તુ સુતરામનયોર્નૈવ સમ્ભવેત્ ॥૪૭॥ નતુ યાઃ શ્રુતયઃ સન્તિ ત્વમેદપ્રતિપાદકાઃ । તત્સ્વમસ્યાદયસ્તાસાં નિર્ચોદો ભવતાં કથમ્ ॥૪૮॥ ઉચ્યતે તત્સ્વમસ્યાદિવાક્યે ત્વંશદ્વતઃ સ્વલુ બ્રહ્મૈવ વોધ્યતે જીવશ-

પણ હોય આવતોજ નથી. અને તે કારણથીજ સૂત્રકાર વ્યાસમુનિ પણ બ્રહ્મસૂત્રોમાં 'પ્રકાશાદિવ-તુ નૈવ પરઃ' આ પ્રમાણે કહે છે, આ સૂત્રનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-પ્રકાશ વિશે વસ્તુઓ જેમ અગ્નિ આદિકના અંશ છે, તેજ પ્રમાણે આ જીવ, સર્વશરીરક જેવા બ્રહ્મનો -પરમાત્માનો અંશ છે, '(હવે નૈવ પરઃ' એ પદનો અર્થ કરે છે-) અગ્નિ આદિકનો ધર્મ-ભૂત પ્રકાશ જેવા પ્રકારનો છે, તેવો ધર્મી-ભૂત પ્રકાશવાન્ અગ્નિ નથી, પરંતુ પરસ્પર વિલક્ષણ છે, તેજ પ્રમાણે અંશભૂત જીવાત્મા જેવો છે, તેવા અંશી પર-પરમાત્મા નથી, અભિપ્રાય એ છે કે-તેજ અને તેજસ્વી, એ બંનેનો જેવો પરસ્પર લેહ છે, તેવોજ અંશ-અંશીભૂત જીવ-બ્રહ્મનો પણ પરસ્પર વાસ્તવિક લેહ છેજ. ॥૪૧-૪૪॥ (હવે-જીવાત્મા અને પરમાત્મા, એ બંનેમાં વૈષમ્ય બતાવે છે.-) જીવાત્મા બ્રહ્મનો સૂચ્ય છે-કર્મ પ્રમાણે દેવમનુષ્યાદિક યોનિમાં પમાડવા યોગ્ય છે, પરમાત્મા તો સૃષ્ટિના રચનારા સૃષ્ટા કહેલા છે, જીવાત્મા નિયામ્ય-નિયમન કરવા યોગ્ય કહેલો છે, પરમાત્મા તો સકળ જગતના નિયામક-નિયમન કરનાર ગ્રેરક છે, પરમાત્મા સ્વતંત્રમૂર્તિ છે, જીવાત્મા તો પરતન્ત્ર કર્મવશ્ય હોવાથી પરમાત્માને આધીન રહેનારો છે, પરમાત્મા સર્વજ્ઞ છે, જીવાત્મા તો અહપજ્ઞ છે, પરમાત્મા માયાના કાર્યથી અતીત હોવાથી નિત્ય શુદ્ધ-શુદ્ધ-મુક્તસ્વભાવ છે, જીવાત્મા તો માયાના આવરણમાં છે, માટે મલીન છે, પરમાત્મા સકળકલ્યાણશુભોથી ભરપૂર છે, જીવાત્મા તો બદ માટે અતિશુદ્ધશુભ-વાળો છે, આ પ્રમાણે-જીવાત્મા અને પરમાત્મા, એ બંનેના સ્વભાવમાં વૈષમ્ય નિ-મ્નેજ રહેલું છે, માટે એ બંનેના સ્વરૂપનું ઐક્ય તો સર્વથા સંભવેજ નહિ, (માટે શરીર-શરીરિભાવ રૂપે અંત-અંશિભાવ હોવા છતાં પણ અમારા મતમાં જીવ-બ્રહ્મના સ્વભાવનું વૈષમ્ય કાયમજ બ્વવશિતપણે રહેલું છે.) ॥ ૪૫-૪૭ ॥

(મધ્ય-વાદિપડિતોની રાકા-) વાદિપડિતો કહે છે-જો આ પ્રમાણે અંશ-અંશિ-ભાવ હોય તો 'તત્સ્વમસિ' આદિક શ્રુતિઓ જે-જીવ બ્રહ્મના ઐક્યનું અવલોકન કરનારી છે, તેનો નિર્વાહ-અવિરોધથી અર્થ કરવો તે તમારે લેહવાદિઓને કેવી રીતે થઇ શકશે ? ॥૪૮॥

તીરં તત્ ક્ષતિર્ન હિ ॥૫૯॥ નન્વસસ્વોઘ્યકર્તૃત્વે મધ્યમઃ પુરુષઃ કથમ્ । નનુ ચુષ્મણ-

(તેના ઉત્તરમાં શ્રીહરિ કહે છે-) તે અમે કહીએ છીએ-‘તત્ત્વમસિ’ આદિક વાક્યોમાં ‘ત્વમ્’ એ શબ્દથી કેવળ એવ કહેવામાં નથી આવતો, પરંતુ એવ છે

આ પ્રમાણે એવ-બ્રહ્મતા સ્વરૂપમાં અને સ્વભાવમાં પણ અતિવૈયમ્ય હોવા છતાં મિથ્યાવાદિઓ ‘તત્ત્વમસિ’ આદિક વાક્યોનો ખરો અર્થ સમજવા સિવાય એવ-બ્રહ્મતા એકતા માનીને ‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ એમ બોલે છે. તેવા મિથ્યા-કલ્પિત જ્ઞાનીઓને માટે ‘તત્ત્વમુક્તાવલી’ મંથમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે-

માયાવાદમત્તાન્ધકારમૂષિતપ્રજ્ઞોડસિ યસ્માદહં

બ્રહ્માસ્મીતિ વચો મુહુર્વદસિ રે જીવ ! સ્વમુગ્ધમત્તવત્ ।

દેશયં તથ કુઞ્ઞ કુઞ્ઞ વિમુક્તા સર્વજ્ઞતા કુઞ્ઞ તે

તન્મેરોરિવ સર્વપેણ હિ મિદા જીવ ! ત્વયા બ્રહ્મણઃ ॥

મિથ્યાવાદિઓએ પ્રવર્તાવેલા કલ્પિત માયાવાદરૂપ મતાન્ધકારથી તારી શુદ્ધિ હરહ ગઇ છે, માટે જ રે એવ ! ‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ એવું વચન-વચનમાત્રજ, વારંવાર ઉન્મત્તની પેઠે તું બોલ્યા કરેછે, પરંતુ અંતર્દ્રષ્ટિ કરીને તું લેશમાત્ર વિચાર કરતો નથી કે-તારું બૈશ્વર્ય ક્યાં છે, તારી વિભુતા ક્યાં છે, તારી સર્વજ્ઞતા ક્યાં છે, અર્થાત્ તું તો પરપથ, પરિચ્છિન્ન અને અસ્પૃશ્ય છું, માટે હે એવ ! મેં પવંતનો સર્વપની સાથે જોટલો બેઠ છે, તેટલોજ સર્વેશ્વર, વિશુ અને સર્વજ્ઞત્વાદિક કલ્યાણશુભોથી ભરપૂર પરમાત્મા પરબ્રહ્મનો તારી સાથે મોટો બેઠ-તારતમ્યભાવ છે, માટે તારું બોલવું મિથ્યા હોવાથી તું મિથ્યાવાદી છું. ॥

પરિચ્છિન્નો જીવત્ત્વમસિ સ સ્વલ્લ વ્યાપકત્તમઃ

ત્વમેકત્ર સ્થાતા ભવસિ સ હિ સર્વત્ર સતતત્તમ્ ।

મુક્તી દુઃસ્વી ત્વં રે ક્ષણિક ! સ મુક્તી સર્વસમયે

કર્ધ સોડ્ઝ વાક્યં વદસિ ઘત લજ્ઞાં ન કુરુપે ॥ .

તું તો દૈવાદિક શરીરોમાં બંધાયેલો હોવાથી પરિચ્છિન્નતાવાળો એવ-શરીરની સાથેજ એવનવાળો છું, અને તે પરમાત્મા તો સર્વમાં સરખી રીતે એક-સમભાવચ્છિન્ન વ્યાપી ગ્રહેલા છે. તું તો એકજ સ્થાનમાં-શરીરમાં રહેનારો છું અને પરમાત્મા તો સર્વત્ર-સર્વમાં સર્વદા અખંડ વ્યાપી રહેલા છે (પરમાત્માની આ સર્વત્ર વ્યાપકતા અને પૂર્ણતા યસિંહસ્વરૂપ ધારણ કર્યું ત્યારે, ગળ્-ડને માટે આકાશમાંથી ગરૂ ઉપર બેસીને દિવ્યસ્વરૂપે ઉતરી આવ્યા ત્યારે, બ્રહ્માના નાકમાંથી વરાહરૂપે પ્રગટ થયા ત્યારે, પરમભક્ત દ્રોપદીજ્ઞનાં વસ્ત્ર પૂર્ણ ત્યારે, આ વિગેરે અનેક પ્રમંગે સ્પષ્ટ જણાવેલી છે, માટે તે સર્વથા સત્ત્વ અને સિદ્ધજ છે,) વળી તું કણમાં મુખી અને કણમાં દુઃખી એવા ક્ષણિક સ્વભાવવાળો હોવાથી તું પણ ક્ષણિક જ છું, અને પરમાત્મા તો અર્વં અમયમાં પરમઅનંદમયમૃતિજ છે, તો તું ‘સોડ્ઝમ્’ એ વાક્ય કેમ વારંવાર બોલ્યા કરે છે ? ઘત ઇતિ સેદં તને એવું બોલતાં લાજ પણ નથી આવતી ? માટે એ ધણાજ ખેદની વાત છે ॥

પપદે કુતો ન સ્યાત્સ મધ્યમઃ ॥૫૦॥ શ્રુતી સ્ફુલિન્નદ્દુષ્ટાન્તો ચ ઉક્તઃ સોડપ્યવાધિતઃ ।
બ્રહ્મૈવ યત્ વિશિષ્ટં સ્વં વદુઘા સૃજતિ સ્વયમ્ ॥૫૧॥ કિન્ચ માયેશિતુત્તસાત્ જીવાઃ

શરીર જેનું, એવા શ્વશરીરક પરમાત્માન કહેવામાં આવેછે, માટે કોઇ પ્રકારનો
બાધ અમારા મતમાં નહિ આવે, (ભાવાર્થ એ છે કે-આ વાક્યથી શ્વ-અર્થની એકતા
કહેવામાં આવતી નથી, પરંતુ-કારણરૂપે પ્રસ્તુત સત્-શબ્દવાચ્ય પરમાત્માનો, ચેતકેતુરૂપ શ્વ
વિશેષશરીરક પરમાત્માની સાથે અલેદ કહેવામાં આવે છે, આરંભમાં ‘ચેતદાત્મ્યમિદં સર્વમ્’
એ વાક્યથી સર્વની તદાત્મકતા ઉપપાદન કરેલી તેને ‘તત્ત્વમસિ’ એ વાક્યથી ચેતકેતુના શ્વ-
વિશેષમાં ધટાવી આપીને તેનો ઉપસંહાર કરે છે-કે જે સર્વના આત્મા છે, તે તારા પણ આત્મા છે,
તેથી તું પણ તેજ-તદાત્મકજ છું, એમ અર્થ હોવાથી કોઇ વિરોધ આવતોજ નથી) ॥ ૪૬ ॥

(વાદિવિદ્વાનોની બીજી શંકા-) ‘ત્વમ્’ એ શબ્દ જે પરબ્રહ્મનો બોધક હોય અને
સંબોધન કરાતા ચેતકેતુનો બોધક ન હોય, તો સંબોધનમાં અવિપયબૂત પરબ્રહ્મનું
કર્તાપણું હોવાથી અસ્તિ એમ પ્રથમ પુરૂષનું ક્રિયાપદ હોવું બેધએ ? તો અસિ એમ
મધ્યમ પુરૂષ કેમ થાય ?

એ શંકાના જવાબમાં શ્રીહરિ કહે છે-‘યુષ્મદુપપદે મધ્યમઃ’ એમ બ્યાકરણ-
કર્તા પાણિનિસુનિજ પોતે કહે છે તો ત્વમ્ એ શબ્દના યોગથીજ અસિ એ મધ્યમ-
પુરૂષ કેમ ન થાય ? થાયજ. ॥૫૦॥

હવે શ્રુતિમાં ‘યથા સુદીપ્તાત્પાયકાદિસ્ફુલિન્નાઃ’ એમ શ્વને વિસ્ફુલિંગના
દ્રષ્ટાન્તથી કહેવામાં આવ્યો છે, તે લેદવાદિઓના મતમાં કેમ ઘટે ? એ શંકાના
સમાધાનમાં શ્રીહરિ કહે છે-શ્રુતિમાં કહેલું ‘પાવક-સ્ફુલિંગનું’ દ્રષ્ટાન્ત અબાધિત-
ચુકતજ છે, કેમકે-બ્રહ્મજ પોતે ચિત્-અચિત્થી વિશિષ્ટ છે, માટે પોતેજ પોતાના
શરીરભૂત ચિત્-અચિત્ દ્વારા બહુરૂપે થાય છે, એટલે કે શ્વશરીરભૂત ચિત્-અચિત્ને
સર્જે છે, ॥૫૧॥ એજ વાત સર્ગ-પ્રતિસર્ગના વિવેચનથી વિશેષપણે સમજાવે છે-

કાચઃ કાચો મણિરપિ મણિઃ શુક્તિરેવાસ્તિ શુક્તિઃ

રુપ્યં રુપ્યં જ ખર્વતિ કદા વ્યસ્પયજ્ઞાનમેવામ્ ।

અન્યેષાં તુ સ્ફુરતિ યદિદં જ્ઞાનમન્યત્ર તત્તુ

આન્ત્યા જીવઃ પ્રવદતિ યથા તત્ત્વમસ્યાદિ વાક્યમ્ ॥

કાચ તે કાચજ કહેવાય, મણિ તે મણિજ કહેવાય, શુક્તિ તે શુક્તિજ છે, અને રૂપ
તે રૂપજ છે, આ વિગેરે વસ્તુઓનું વિપરીત જ્ઞાન ક્યારેય પણ થતુંજ નથી, અર્થાત્-દરેક
વસ્તુનું જ્ઞાન વાસ્તવિકજ-તે તે વસ્તુના અનુભવ રૂપેજ થાય છે, પણ ક્યારેય બદલાતું નથી.
અને જે બીજાઓને-તિમિરાદિક દોષવાગાને, બીજી વસ્તુમાં-શુક્તિમાં, બીજી વસ્તુનું-ચાંદીનું,
જ્ઞાન થાય છે, તે તો કેનું સમજવું તો-કોઇ બદ અપ્પત્ત શ્વે જેમ જ્ઞાન્તિથી-બુદ્ધિથી ‘તત્ત્વમસિ’
‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ એવાં એવાં મિથ્યા વાક્યો બોલે, તેના જેનું જાણવું, અર્થાત્ એ તેનું જ્ઞાન,
શુક્તિને રજત માનવા જેનું મિથ્યા-કલ્પિત છે. ॥

પ્રાદુર્ભવન્તિ હિ । લીનાઃ પ્રાક્ પ્રલયે જીવાસ્તદ્ધારૈવ હિ સર્વશઃ ॥૫૨॥ ઉચન્તિ સ્વ-
સ્વરૂપસ્થાઃ પુનઃ કારણદેહિનઃ । તત્ પ્રાદુર્ભાવાવધિત્વજ્ઞાપનાદુપપદ્યતે ॥૫૩॥ 'મમૈ-
વાંશો જીવલોકે' ઇતિ યદ્ગમવદ્વચઃ । વિભૂતિસ્વમભિપ્રેત્ય વિશેષેણ પ્રવર્ત્તતે ॥૫૪॥
બ્રહ્મણઃ પ્રતિવિમ્બસ્તુ જીવ ઇત્યપિ યન્મતમ્ । તત્ત્વ પ્રમાણપદર્શી કથમપ્યધિરોહતિ
॥૫૫॥ નનુ સિદ્ધમિદં શ્રૌતાત્ છાયાઽઽતપનિદર્શનાત્ । નૈતત્, પ્રકાશપ્રકાશસાધર્મ્ય-
ગુણયોગતઃ ॥૫૬॥ અદ્યત્યદ્યત્યમેદો હિ જીવાત્મપરમાત્મનોઃ । વિવક્ષિતસ્તત્ત્વ વાક્યે

છે—પ્રથમ—પ્રલયસમયમાં મૂળપ્રકૃતિભૂત તમઃશબ્દથી કહેવાતી મૂળભાયામાં કારણશરીરે સહિત રહેલા જીવાત્માઓ, પ્રલયસમયમાં-સૃષ્ટિનો આરંભ થતા સુધીમાં, તે ભાયાના શરીર-નિયામક એવા પરબ્રહ્મમાં લીનપણે—અવિનાશાવધી રહેછે, પછી સર્ગના આરંભમાં તે ભાયાના પતિ, પ્રેરક અને નિયામક, એવા તે પરમાત્મા થકીન—પરમાત્મા દ્વારાજ સર્વ જીવાત્માઓ સ્વસ્વકર્માનુસારે દેવ-મનુષ્યાદિક યોનિઓમાં પ્રાદુર્ભાવ પામે છે, આ પ્રમાણે પ્રાદુર્ભાવ થવાનો પ્રલયનો અવધિ કહેવામાં આવ્યો છે, માટેજ તે જીવાત્માઓ પ્રલયવખતે કારણરહેલુકત અને સ્વસ્વરૂપથી પૃથક્ પૃથક્ રહેલા હોય છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે, (માટે શરીર-શરીરિલાવધી પાવક-સ્પૃહિ ગતું દ્રષ્ટાન્ત બરો-બર પડે છે. અને સ્વસ્વરૂપથી રહે છે એમ કહેવાથી, સૃષ્ટિસમયે કે પ્રલય સમયે પણ જીવાત્માઓ અન્યથા ભાવને પામતા નથી એમ તેમની અવિકારિતાજ દ્રઢ કરવામાં આવી છે.) ॥૫૨-૫૩॥

હવે 'મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ' આ લોકમાં સનાતન જીવભૂત ને છે, તે મારો જ અંશ છે, એમ ને ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણનું વચન છે, તે પણ ધણું કરીને વિભૂતિપણાને લીધેજ કહેવામાં આવ્યું છે, (તે કે ચેતન-અચેતન, એ બંને પરમાત્માના શરીર છે, તે પણ તેમાં ચેતનભૂત જીવાત્માની શ્રેષ્ઠતા માનીને વિભૂતિપણામાં ખ્યત્વ બતાવેછે, માટે પ્રથમ કહ્યું છે એ રીતે ચિત્-અચિત્ એ બંનેયથી વિશિષ્ટ પરમાત્માના શોષણને લીધે શરીરભૂત અંશપણાને હેઠેશીને એ વાક્ય પ્રવર્તેલું છે.) ॥૫૪॥

હવે—જીવ, બ્રહ્મનો પ્રતિગિબ્ધ છે, એમ ને તમારો મત છે, તે પણ કોઈ રીતે પ્રમાણથી સિદ્ધ થઈ શકે એવો નથી, (કેવળ સ્વલોકીમજ્જ શોભે તેવો છે.) ॥૫૫॥

(મધ્યે વાદિ પંડિતોની યંકા—) વાદિ પંડિતો કહે છે—'શુદ્ધાં મવિદ્યૌ પરમે પરા-
મૈ છાયાતપૌ' આ શ્રુતિમાં છાયા-આતપનું દ્રષ્ટાન્ત આપેલું હોવાથી છાયારૂપ જીવાત્મા, બ્રહ્મનું પ્રતિગિબ્ધ છે એમ સિદ્ધ થાયછે, (કેમકે-પ્રતિગિબ્ધ એ પણ એક પ્રકારની છાયાજ છે, અને તે છાયા મિથ્યાભૂત અને કલ્પિત પણ કહેવાય, તેજ પ્રમાણે જીવ, બ્રહ્મની છાયારૂપ પ્રતિગિબ્ધજ છે, અને તેથીજ પ્રતિગિબ્ધરૂપ જીવ-જડ વિગેરે મિથ્યા છે અને ગિબ્ધસ્થાનીય બ્રહ્મ સાત્ત છે)

(ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે—) એમ નહિ, 'છાયાતપૌ' એ શ્રુતિવાક્યમાં જીવાત્મા-પરમાત્માનો અક્તવ-સર્વજ્ઞત્વરૂપ હોદ કહેવા માટે, પ્રકાશ-અપ્રકાશરૂપ સાધર્મ્યગુણ-યોગથી છાયા-આતપનું દ્રષ્ટાન્ત કહેવામાં આવ્યું છે, (એટલે સર્વજ્ઞવાદિક કલ્યાણગુણ-યોગરૂપ પ્રકાશના સાધર્મ્યથી આતપનું-પ્રકાશનું દ્રષ્ટાન્ત અને અપ્રકાશવાદિક ગુણયોગરૂપ અપ્રકાશનું,

જ્ઞાણાવિતિ ચ હિ શ્રુતિઃ ॥૫૭॥ દ્વા સુપર્ણેતિ વાક્યસ્યાપ્યૈકાર્થ્યમત एव हि । गुहां
 પ્રવિષ્ટાવાત્માનાવિતિ સૂત્રકુદાહ ચ ॥૫૮॥ ન વા ઘટેત જીવસ્ય વ્રહ્મણઃ પ્રતિવિમ્બતા ।
 પ્રતિવિમ્બો રૂપિણસ્તુ સાકારસ્યૈવ સમ્ભવેત્ ॥૫૯॥ અલિદ્ગ્ધસ્યાપ્રમેયસ્યાનિર્દેશ્યસ્ય
 કથં નુ સઃ । વ્રહ્મણો નૈવ વિમ્બત્ત્વં કુતસ્તત્પ્રતિવિમ્બતા ॥૬૦॥ હતોડપિ નોપપદ્યેત
 જીવસ્ય પ્રતિવિમ્બતા । નિવૃત્તાજ્ઞાનતત્કાર્યો વ્રહ્મરૂપો ગુરુઃ સ્વકમ્ ॥૬૧॥ શિષ્યં જી-
 વત્ત્વમાપન્નં યદોપદિશતિ સ્વયમ્ । તદ્વાડડત્મપ્રતિવિમ્બોડસ્તીત્યેવં જાનાત્યસૌ હૃદિ ।
 પુનસ્તદૈક્યવિત્ સ્વસ્મૈ સ્વયં કથમુપાદિશેત્ ॥૬૨॥ નૈવ કશ્ચિત્ વિવેકી સ્વં દર્પણ-
 દિપ્તિ વીક્ષિતમ્ । ક્રિયાનિષ્પત્તયે ક્ષાપિ હ્યુપાદિશતિ કિશ્ચન ॥૬૩॥ ઉપાદિશેદ્યવિ-
 તતા વાલકોન્મત્તનુસ્યતામ્ । પ્રાપ્ત્યુપાદત્ત્વસૌ પ્રાજ્ઞ ઇતિ ભાપ્યેત કેનચિત્ ॥૬૪॥ એક

સાધર્મ્ય બતાવવા માટે જાણતું દ્રષ્ટાન્ત કહેવામાં આવ્યું છે, માટે આથી જિમ્બ-પ્રતિજિમ્બભાવ
 જીવ—પરમાત્માને સિદ્ધ થતા નથી એ અભિપ્રાય છે,) અને વળી ‘જ્ઞાસૌ દ્વાવજાવીશનીશૌ’
 એ શ્રુતિ પણ એજ વાત સ્પષ્ટ પોકારીને કહે છે, અને આ કારણુને લીધેજ
 ‘જ્ઞાયા—આતપ’ ના દ્રષ્ટાન્તને કહેનારી શ્રુતિ ‘જ્ઞાસૌ’ એ શ્રુતિની સાથે તેમજ
 ‘દ્વા સુપર્ણા સયુજા સપ્તાયૌ’ એ શ્રુતિની સાથે એકાર્થપણુ ઘટે છે, તેમજ ‘ગુહાં પ્રવિષ્ટા
 વાત્માના’ એ બ્રહ્મસૂત્રની સાથે પણ સંગતિ થાય છે. સૂત્રકાર વ્યાસમુનિ આ સૂત્રથી
 જીવ-બ્રહ્મનો ભેદજ બતાવે છે, (માટે જીવને બ્રહ્મનું પ્રતિજિમ્બ કહેવું તે ધરેજ નહિ,
 માટે એ મત ખોટા છે.) ॥૫૬—૫૮॥

(આ પ્રમાણે શ્રુતિ—સ્મૃતિના પ્રમાણથી જિમ્બ-પ્રતિજિમ્બવાદનું ખંડન કરીને, હવે
 યુક્તિથી તેનું ખંડન કરે છે—)

શ્રીહરિ કહે છે—હે પંડિતો! જીવને બ્રહ્મની પ્રતિજિમ્બતાજ ન ઘટે, કેમકે—
 પ્રતિજિમ્બ તો રૂપવાળી સાકારવસ્તુનુંજ સંભવે અને તમે તો બ્રહ્મને, અલિંગ સર્વથા
 આકારશૂન્ય, અપ્રમેય—કોઈ પણ પ્રમાણથી અગમ્યસ્વરૂપ, અને અનિર્દેશ્ય—ઇન્દ્રિયો
 આદિકથી પણ જેનો ‘આ આનુંજ છે’, એમ નિર્દેશ ન કરી શકાય, એવું માનો છો,
 તો તેવા અલિંગ, અપ્રમેય અને અનિર્દેશ્ય બ્રહ્મનું પ્રતિજિમ્બ કેમ ઘટે? નજ ઘટે,
 કેમકે—જ્યારે બ્રહ્મનુંજ જિમ્બત્વ માનવામાં નથી આવતું, તો તે બ્રહ્મનું પ્રતિજિમ્બત્વ
 કેમ—કેવી રીતે હોઈ શકે? ॥૫૬—૬૦॥ વળી આ કારણથી પણ જીવને બ્રહ્મની પ્રતિ-
 જિમ્બતા ઘટે નહિ, તે કહે છે—નિવૃત્તિ પામી ગયું છે, અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનનું કાર્ય
 જેમને, એવા બ્રહ્મરૂપ બનેલા શુદ્ધ પોતે જ્યારે, જીવભાવને પામેલા પોતાના શિષ્યને
 ઉપદેશ કરે છે, ત્યારે એ ઉપદેશ કરનાર શુદ્ધ ‘આ મારેા શિષ્ય માફ’ પોતાનુંજ પ્રતિ-
 જિમ્બ છે’ એમ પોતાના હૃદયમાં બોલેછે, તો એ પ્રમાણે જિમ્બ-પ્રતિજિમ્બની
 એકતાને બાજુનાર શુદ્ધ પોતે પોતાને ઉપદેશ કેમ કરે? કેમકે—કોઈ પણ વિવેકી
 યુદ્ધિમાન માણસ દર્પણાદિકમાં જોયેલા પોતાના પ્રતિજિમ્બને કોઈ પણ ક્રિયાની
 સિદ્ધિ માટે ક્યારેય કંઈ પણ ઉપદેશ કરતોજ નથી, અને જો તેમ કરે તો તે, બાગક
 અને ઉન્મત્ત જેવાજ ગણાય, પરંતુ તે પ્રાજ્ઞ-સાહ્યો માણસ છે એમ કોઈ નહિ કહે,
 (માટે આ કારણથી પણ પ્રતિજિમ્બવાદ ખોટા કરે છે.) ॥૬૧—૬૪॥

પથ હિ ભૂતાત્મેત્યેષા તુ શ્રુતિરીશિતુઃ । જીવાન્તર્યામિતાં વક્તિ ન તુ જીવતયા સ્થિ-
તિમ્ ॥૬૫॥ જલસ્થચન્દ્રદષ્ટાન્તશ્ચિદ્વપુષો હરેઃ । વ્યાપ્યદોષૈરલિપ્તત્વં વક્તિ તસ્યા-
ન્તરાત્મનઃ ॥૬૬॥ સૂર્યો યથા સર્વલોકસ્યેતિ ચ શ્રૂયતે શ્રુતિઃ । ઇન્દ્રો માયામિરિતિ તુ
પ્રાદુર્ભાવપરા શ્રુતિઃ ॥૬૭॥ માયાતરક્કયોગેન બ્રહ્મણો જીવતા ન તુ । અજાયમાનો યદુ-
ધેત્યપિ સ્વેચ્છોદ્ગવાર્થિકા ॥૬૮॥ કરોતિ માયા જીવેશાવામાસેનેતિ યા શ્રુતિઃ । શ્રૂય-
તામવધાનેન ભાવસ્તસ્યા નિરુપ્યતે ॥૬૯॥ અતાત્ત્વિકાર્થ આમાસશબ્દોડયમિહ વર્તતે ।
અતાત્ત્વિકેન રૂપેણ માયા જીવેશ્વરાવિમૌ ॥૭૦॥ કરોતિ યુદ્ધાવિતિ તુ વ્યક્તશ્ચાસ્યા-
યમાશયઃ । અયથાવદ્ગ્રાહયતિ માયા જીવેશ્વરાવિતિ ॥૭૧॥ અજો નિત્યઃ શાશ્વતોડયં
જીવોડચ્છેદાદિલક્ષણઃ । તમેનં પ્રાહયત્યેષા માયા ગુણમયી સ્તદુ ॥૭૨॥ દેહાત્મશ્રમ-
મુત્પાદ્ય જન્મનાશાદિલક્ષણમ્ । સ્વતન્ત્રાત્મશ્રમં ચાપિ સમુત્પાદ્ય વિશેષતઃ ॥૭૩॥

હવે-‘પથ હિ ભૂતાત્મા ભૂતે ભૂતે વ્યવસ્થિતઃ’ ‘પ્રાણીમાનના અન્તરાત્મા
એકજ પરમાત્મા, દરેક ભૂતામાં આત્મારૂપે વ્યાપી રહેલા છે.’ એવી આ શ્રુતિ તો પરમે-
શ્વરની જીવાન્તર્યામિતાનેજ કહે છે, પરંતુ નહિ કે એ પરમેશ્વરજ પોતે દરેક જીવરૂપે
રહેલા છે, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે, અને વળી-અહીં આં બધામાં રહેલા ચંદ્રનું દ્રષ્ટાન્ત
કહેવામાં આવ્યું છે, તે તો ચેતન-અચેતન એ બંનેય શરીર જેનું છે, એવા અન્તરાત્મા
તે પરમાત્માને, પોતાના શરીરરૂપ જડચેતનાત્મક જે સઘળું વ્યાખ્યવસ્તુ છે, તેમાં રહેલા
દોષોનો લેપ-સંબંધ લાગતો નથી, એમ પરમાત્માની નિર્લેપતા અને નિર્દોષતા કહેવાને
માટે એ દ્રષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે, (પરંતુ તેથી જીવને શ્રાવણ પ્રતિગ્રિભ્ય કહેવાનો અભિપ્રાય
નથી.) કેમકે-ખીજી શ્રુતિમાં ‘સૂર્યો યથા સર્વલોકસ્ય ચક્ષુર્ન લિપ્યતે ચાક્ષુષૈર્વાદોષૈઃ’
‘સૂર્ય જેમ સર્વલોકના ચક્ષુરૂપ છે, તો પણ તે ચક્ષુગત મલિનત્વાદિક દોષથી રૂપિત થતા
નથી સર્વથા નિર્લેપ-નિર્દોષજ છે,’ એમ સ્પષ્ટપણે એજ વાત કહેવામાં આવી છે,

અને ‘ઇન્દ્રો માયામિઃ પુરુષર્થ ઈયતે’ ‘ઇન્દ્ર-સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્મા પોતાના
સંકલ્પબળથીજ જ્ઞાનક્રિયા આદિક શક્તિઓથી અનેકરૂપે જણાય છે,—થાય છે’, આ
મંત્રથી પણ પરમાત્મા પોતાની ઇચ્છાથીજ અનેક રૂપ-અવતાર ધારણ કરે છે, એમ
કહેવાનો અભિપ્રાય છે, પરંતુ અવિદ્યાના સંબંધથી પરમેશ્વરજ પોતે જીવલાવને પામે
છે, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય તો નથીજ કેમકે-‘અજાયમાનો યદુદ્ધા વિજાયતે’ એમ
શ્રુતિ પોતેજ સ્પષ્ટ પોતાનીને કહે છે કે-પરમેશ્વરજ પોતે પોતાની ઇચ્છાથી લકતોના
રક્ષણ માટે અને ધર્મના સ્થાપન માટે અનેકરૂપે થાય છે—અનેક અવતાર ધારે છે,
(માટે આ સઘળી શ્રુતિઓની એકાર્થતાજ છે, એમ જણવું) ॥૬૫—૬૮

હવે-‘કરોતિ માયા જીવેશાવામાસેન’ એવી જે શ્રુતિ છે, એ શ્રુતિનો લા-
પાર્થ-તાત્પર્યાર્થ અમે યથાર્થ નિરૂપણ કરીએ છીએ, તેને મનની એકાગ્રતાથી સાં-
ભળો ? અહીં આં રહેલો આભાસશબ્દ અતાત્ત્વિકરૂપ અર્થને કહેનારો છે, માટે-માયા
જીવ-ધરંધરને, આભાસથી-અતાત્ત્વિક-વિપરીતભાવથી કરે છે— બુદ્ધિમાં વિપરીતરૂપે
ગ્રહણ કરાવે છે, જોડલેકે-માયા જીવ-ધરંધરના સ્વરૂપને અયથાર્થપણે ગ્રહણ કરાવે છે, તેમાં

ईश्वरोऽहमहं भोगीत्येवं विधामयत्यपि । एवं माया ब्राह्मयति त्वीश्वरांदोऽपि विभ्र
मम् ॥७४॥ रजस्तमःफलुपितस्वतन्त्रात्मभ्रमात्पलु । ईश्वरश्चाहमेवास्मि ब्रह्मैवाह-
मिहास्म्यपि ॥७५॥ मायोपाधिक एवायमीश्वरो व्यावहारिकः । अयथावद्ब्राह्मयति
ननु मायेतथमीश्वरम् ॥७६॥ अचिन्त्यैवमवा काचिन्मायाशक्तिः परात्मनः । जीवक्षेत्रं
च सा तस्य सर्गादौ सहकारिणी ॥७७॥ अनादिकर्मयुग्जीवकोटयः सन्ति तत्र च ।
यथैव भुवि बीजानि दुर्मेयानि विदामपि ॥७८॥ उत्पद्यन्ते तथाभूताः परमात्मन ईक्षया ।
बुद्धीन्द्रियमनःप्राणैर्युज्यन्तेऽथ तदिच्छया ॥७९॥ बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् प्रजाना-
मसृजत्प्रभुः । मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मनेऽकल्पनाय च ॥८०॥ इत्युक्तं श्रीभागवते
ततस्ते त्वीशनिर्मिताम् । मर्यादामाधिता नानामोगान्भुञ्जत ईप्सितान् ॥८१॥ ताम-
तिक्रम्य वर्तंत यो यो जीवः स सर्वथा । संसृतिं याति दुःखानि मुक्ते तत्रापि सर्वतः

‘અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયમ્’ ‘અચ્છેદોઽયમદાહોઽયમ્’ એ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિમાં
કહેલા પ્રમાણે અજત્વાદિક અને અચ્છેદત્વાદિક લક્ષણવાળા જીવાત્માને એ શુભમયી
માયા પોતાના પ્રભાવથી દેહાત્મબ્રમને ઉત્પન્ન કરીને, જન્મજરામૃત્યુ વિગેરે લક્ષણ-
વાળો મનાવેછે, તેમજ હું પરમાત્માથી સ્વતંત્ર આત્મા છું, એવો પણ બ્રમ વિશેષ-
પણે ઉત્પન્ન કરીને ‘ઈશ્વરોઽહમહં ભોગી’ એ પ્રમાણે હુંજ ઇશ્વર છું અને હુંજ
ભોગી છું, એમ બ્રમ ઉત્પન્ન કરીને ભાવેછે, તેજ પ્રમાણે ઇશ્વરાંશમાં પણ માયો
વિબ્રમ કરાવેછે રમેશુણ-તમેશુણને લીધે કલુપિત અંતઃકરણ વાળા હોવાથી, અમેજ
સ્વતંત્ર-ઇશ્વર છીએ, એમ સ્વતંત્ર-આત્મપણાના બ્રમથી, હું જ ઇશ્વર છું અને બ્રહ્મ
પણ હું જ છું, અને આ વ્યાવહારિક ઉપાધિદશામાં જ્યવહાર કરાતા ઇશ્વર તો
માયારૂપ ઉપાધિવાળા છે, પણ પરમાર્થસ્વરૂપ નથી, એમ માયા ઇશ્વરભાવને પણ
અયથાવત્-વિપરીતરૂપેજ બ્રહ્મણ કરાવેછે-મનાવેછે, (માટે આ અમેએ કહેલો એજ અર્થ
આ શ્રુતિનો સત્ય અર્થ ૨.) ॥૬૯—૭૬॥

(હવે સ્વસિદ્ધાન્તનુ ઉપપાદન કરતા થકા સ્વસિદ્ધાન્તાનુસારે માવાનું સ્વરૂપ, સ્વભાવ,
માયાના સંસર્ગથી જીવને બંધન, પરમ પુરૂષ પરમાત્માની ઉપાસનાથી તે બંધનની નિવૃત્તિ અને
મેક્ષણ સ્વરૂપ, એ વિગેરેનું નિરૂપણ કરે છે-)અચિન્ત્ય વૈભવવાળી-અતર્કિત-અલૌકિક-વિચિત્ર-
શક્તિવાળી, એવી પરમાત્માની કોઈક માયા નામે શક્તિ છે, તે માયા સર્વ જીવોના
ક્ષેત્રરૂપ-ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ છે અને તે પરમેશ્વરને સૃષ્ટિના આરંભમાં સહકાર-
સહાય કરનારી છે. તે માયામાં અનાદિ સંચિતકર્મે યુક્ત જીવકોટિઓ-જીવસમૂહો,
બુદ્ધિમાન માણસોના પણ જાણવામાં ન આવે એવાં દુર્લભ્યસ્વરૂપવાળાં બીજ પૃથ્વી-
માંજ જેમ, એમ રહેલા છે, તે જીવસમૂહ પરમાત્માની-દ્રષ્ટિ પામીને, અનાદિ-સંચિત-
કર્મે સહિતજ દેવ-મનુષ્યાદિક યોનિઓમા ઉત્પન્ન થાયછે, અને વળી તે પરમાત્માની
ધૃષ્ટિથી બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિઓ, મન અને પ્રાણ, તેની સાથે જોડાયછે, અર્થાત્-ઇન્દ્રિઓ
અંતઃકરણરૂપ સાધનને પામેછે, એ વાત શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં કહેલી છે—
‘બુદ્ધીન્દ્રિયમન-પ્રાણાન્-આત્મનેઽકલ્પનાય ચ’ પરમાત્માએ પોતે કર્મ પ્રમાણે

॥૮૨॥ તમેવોપાસ્ય નૃત્વેઽથ તત્પ્રસાદાત્તબુદ્ધયઃ । તત્સાધર્મ્યં લભન્તે ચ વ્યતિક્રમ્ય
ગુણત્રયમ્ ॥૮૩॥ તદ્દામ્ના વ્રહ્મણા ચંકયમક્ષરેણાપ્તુચન્નયથ । વ્રહ્મભૂતાસ્તમેવૈકં સે-
વન્તે રુષ્ણમજ્ઞસા ॥૮૪॥ ઇત્યેવા પરમા મુક્તિર્જાતવ્યૈકાન્તિકી ધ્રુવા । ઇત્ર પ્રમાણઘા-
ન્યાનિ પ્રાગેવોક્તાનિ મૂરિશઃ ॥૮૫॥ નન્વેકત્ત્વમપિ પ્રોક્તં સદ્ રુષ્ણેન દેહિનામ્ ।
વિમુક્ષતિ યદા કામાન્ માનવો મનસિ સ્થિતાન્ ॥૮૬॥ તર્હ્યેવ પુણ્ડરીકાક્ષ ! ભગવત્વાય
ફલપતે । દૈતેયા યક્ષરક્ષાંસિ સ્ત્રિયઃ શૂદ્રા વ્રજૌકસઃ ॥૮૭॥ યથા મૃગાઃ પાપજીવાઃ

સર્વેલી પ્રજાઓને બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો, મન અને પ્રાણ, એ સાધનો રચી આપેલાં છે,
તે શાને માટે તો-વિષયોનું જ્ઞાન થવા માટે, સંસારની વૃદ્ધિ થવા માટે અને આખરે
તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થવાથી તે સંસારને પોતાને માથેથી ટાળી નાખવાને માટે રચી
આપેલાં છે, માટે તે જીવાત્માઓ પ્રભુએ નિર્માણ કરેલી મર્યાદાને-ધર્મમર્યાદાને આ-
શરીને વર્તતા થકા કર્માનુસારે પ્રાપ્ત થયેલા નાના પ્રકારના ઇચ્છિત લોગને
લોગવે છે. ॥ અને જે કેટલાક રાજસ-તામસ સ્વભાવના છે, તેમાંના જે જે
જીવ એ ઇશ્વરનિર્મિત મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને વર્તે છે, તે તો સર્વ પ્રકારે જન્મ,
મૃત્યુની પરંપરારૂપ સંસારિનેજ પામે છે અને તેમાંય પણ સર્વ ઠેકાણે કેવળ
હઃખનેજ પામે છે. ॥૭૭-૮૨॥

(હવે મુક્તિનું સ્વરૂપ કહે છે-) કેટલાક કેવળ સાત્ત્વિક પ્રકૃતિવાળા મુમુક્ષુઓને જે
હોય છે, તે તો મનુષ્યજન્મ પામીને, તે સર્વ શક્તિમાન પરમાત્માનીજ ઉપાસના
કરીને, તે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રસન્નતાથી પરમાત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરીને,
માયાના ત્રણેય શુભ્ધાને ઉલ્લંઘીને, તે ભગવાનના ધામરૂપ અક્ષર-બ્રહ્મની સાથે
ઐક્યને-સમાનતાને પામીને, પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમની સાથે પરમસામ્યને પામે
છે, એવી રીતે બ્રહ્મરૂપ થયેલા તે મુક્તો અક્ષર-બ્રહ્મધામમાં રહ્યા થકા તે શ્રીકૃષ્ણ
વાસુદેવનીજ સર્વ પ્રકારે સેવા કરે છે. આવી રીતે બ્રહ્મરૂપ થઈને પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમની
સેવા કરવી, એજ એકાન્તિકી, અચળ, પરમમુક્તિ જાણવી, આ જાણતમાં પ્રમાણ,
બાકયો પ્રથમ ઘણાં કહેવાઈ ગયાં છે, જેથી અત્રે તે કહેવામાં નથી આવતાં ॥૮૩-૮૫॥

(મુક્તિસ્વરૂપના નિર્ણયમાં અનેક મતવાદિઓ પોતપોતાની રૂમિ પ્રમાણે માને છે, જેમકે-
શંકરાચાર્ય વિશેષ અદ્વૈતવાદિઓ નિર્વિશેષસ્થિતિ એજ પરમમુક્તિ માને છે, નૈયાયિકા સર્વદુઃ-
ખોચ્છેદરૂપ પાપાણુકલ્પસ્થિતિ એજ મુક્તિ માને છે, બૌદ્ધો સર્વશૂન્યતા એજ મુક્તિ માને છે,
સાંખ્યો પ્રકૃતિવિમુક્ત કેવળ આત્મસ્થિતિ એજ મુક્તિ માને છે, જૈનો સર્વ કર્મનો ઉચ્છેદ-જે કેવળ
શાનાકારસ્થિતિ એજ મુક્તિ માને છે, ભાસ્કરાચાર્ય-ઉપાધિ સત્ત્વ માનીને પણ આખરે અદ્વૈત-
સ્થિતિ એજ મુક્તિ માને છે, વલ્લભાચાર્ય-બદ્ધશાગ્યાં ભયે બેદ હોય તો પણ શુદ્ધાવરયામાં તો
અદ્વૈતજ છે, એ રીતે મુક્તિ માને છે. આ પ્રમણે મુક્તિસ્વરૂપમાં જેમ બેદ માનવામાં આવે
છે, તેમ તત્ત્વનિર્ણયમાં પણ બેદ હોયજ એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તેના અર્હીઆં વિચાર કરવા
બેસીએ તો ગ્રંથનો ઘણો વિસ્તાર થઈ જાય, માટે તે ન કરતાં અર્હીઆં તો માત્ર અદ્વૈતમતનેજ
નિરાસ કરવાપૂર્વક વિશિષ્ટાદ્વૈતમતરૂપ સ્વસિદ્ધાન્તનુંજ સમર્થન કરવાની આવશ્યકતા હોવાને

સન્તિ હ્યચ્યુતતાં ગતાઃ । વહ્નો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ॥૮૮॥ इति श्रीमद्भा-
 गवते गीतायां च कथं नु तत् । इदमग्नोच्यते तत्तद्व्याख्यातुमिच्छदीरितम् ॥૮૯॥ समा-
 नैશ્વર્યयोगस्तુ તદ્વાવોડષ વિવક્ષિતઃ । ન તુ તસ્ય સ્વરૂપંકથં તદ્ધિ તસ્મિન્ન સમ્મ-
 વેત્ ॥૯૦॥ ન હ્યન્યથાન્યતાદાત્મ્યં કદાચિદપિ સમ્મવેત્ । તથા ચૈકથં થૂયમાણં
 સાધર્મ્યાપત્તિરેવ હિ । જ્ઞાતવ્યા ન તુ જીવોડયં પરમાત્મા ક્ષતિદ્વેત્ ॥૯૧॥ एवमुक्ता
 भगवता चादिनः पुनरुचिरे । हरे ! सन्ति मतान्यत्राऽद्वैतादीनि वह्न्यपि । उन्म-

લીધે શ્રીહરિ પોતે પોતાના સિદ્ધાન્તમાં માનેલી મુક્તિજ્ઞ નરૂપણ કરે છે, તે મુક્તિ 'નિરજ્ઞાનઃ
 પરમં સામ્યમુપૈતિ' 'બ્રહ્મવિદ્વાનોતિ પરમ્' 'પરમે વ્યોમનુ સોડ્યુતે સર્વાન્ કામાન્
 સહ બ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા' 'નામરૂપાદિમુક્તઃ પરાત્પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્' 'મમ સાધર્મ્ય-
 માગતાઃ' 'અવ્યક્તોડક્ષરં હત્યુક્તસ્તમાહુઃ પરમાં ગતિમ્ । યં પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્દામ
 પરમં મમ' 'યદ્વત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ' 'તદાહુરક્ષરં બ્રહ્મ સર્વકારણકા-
 રણમ્ વિષ્ણોર્ધામ' એ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિઓના અનેક પ્રામાણિક વચનોથી પ્રતિપાદન કરેલી
 છે, તે વાત નવમા ઉલ્લાસમાં પણ કહેવાઈ ગઈ છે. વળી શ્રીહરિએ પરમ માન્ય શિક્ષાપત્રીમાં પણ
 'તત્ત્વ બ્રહ્માત્મના કૃષ્ણસેવા મુક્તિઃ સમ્યક્તામ્' આ અર્થા શ્લોકથી મુક્તિનું સ્વરૂપ
 બંરોબર પ્રતિપાદન કરેલું છે, એનો વિસ્તાર શિક્ષાપત્રી ભાષ્યમાંથી જાણી લેવો.)

(શ્રીહરિએ પ્રતિપાદન કરેલું મુક્તિનું સ્વરૂપ સાલળીને હવે વાદિપંડિતો તેમાં શંકા કરે છે-
 હે શ્રીહરે ! શાસ્ત્રમાં તો મુક્તિદશામાં પ્રાણીઓને શ્રીકૃષ્ણ-પરમાત્માની સાથે એકત્વ
 પ્રાપ્ત થાય છે, એમ પણ કહેલું છે, ન્યારે માણસ મનમાં રહેલા સર્વ ડાંગોને
 -વિકારોને છોડી દે છે, ત્યારે જ હે પુંડરીકાક્ષ ! ભગવત્પણને માટે કદપાય છે,
 એટલે કે-ભગવાનપણને પામી જાય છે, અને તે પ્રમાણે દૈત્યો, યક્ષો, રાક્ષસો,
 સ્ત્રીઓ, શૂદ્રો, મજવાસીઓ, પક્ષીઓ, મૃગ વિગેરે પશુઓ અને બીજાંય પણ ઘણા
 પાપી જીવો, અશ્ચુતપણને પામી ગયા છે, જ્ઞાનરૂપ તપથી પવિત્ર બનેલા ઘણાક
 મારા ભાવને પામ્યા છે, આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ભાગવતમાં તેમજ ગીતામાં પણ કહેલું
 છે, તો તે કેમ સમજવું ?

ત્યારે શ્રીહરિ કહે છે-એનો અર્થ તો ગીતા-ભાગવતનાં વ્યાખ્યાન કરનારા-
 ઓએજ નિશ્ચયપૂર્વક કહેલો છે, કે-ભગવાનની સાથે તદ્દલાવાપત્તિ જે કહેલી છે, તે
 તો તે પરમાત્માને તુલ્ય ઐશ્વર્યયોગજ કહેવામાં આવ્યો છે, પરંતુ નહિ કે તે જીવા-
 ત્માનું સ્વરૂપજ પ્રજ્ઞાના સ્વરૂપ સાથે એક થઈ જાય છે, કેમકે-તે તો તેમાં સંલવતું જ નથી,
 કારણ કે-અન્યવસ્તુનું અન્ય વસ્તુની સાથે તાદાત્મ્ય-એકલાવાપત્તિ, ક્યારેય-કોઈ પણ
 અવસ્થામાં સંલવે જ નહિ, માટે શાસ્ત્રમાં જે એકત્વ સાંભળવામાં આવે છે, તે પરમા-
 ત્માની સાથે સાધર્મ્યાપત્તિજ-સમાન ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિજ 'જાણવી પરંતુ આ જીવાત્મા
 ક્યારેય પરમાત્મા તો થાય જ નહિ. (આ વાત અનેક વાર કહેવામાં આવી છે, માટે સમગ્ર
 શ્રુતિ-સ્મૃતિ-ન્યાયસમ્મત એ જ સિદ્ધાન્ત છે એમ જાણવું) ૮૬-૮૭ ॥

લિતં ત્વયાઽદ્વૈતં શેષે કિં તે મતં વદ ॥૧૨॥ વિદ્વદ્વિસ્તિત્થં સમ્પૂઠઃ શ્રીહરિસ્તાનુવાચ હ ।
મતં વિશિષ્ટાદ્વૈતં મે તત્સંક્ષિપ્ય નિરુપ્યતે ॥૧૩॥ સમસ્તચિદચિજ્ઞાતં શરીરં બ્રહ્મણો યતઃ ।
વિશેષણં તતસ્તસ્ય સર્વમેવ શરીરિણઃ ॥૧૪॥ વિશેષણં ભવત્યેવ શરીરં હિ શરીરિણઃ । ત
તત્ત્વમેકં ચિદચિદ્વિશિષ્ટં બ્રહ્મ વર્તતે ॥૧૫॥ અદ્વિતીયં તદ્વિશિષ્ટં વિશિષ્ટાદ્વૈતમુચ્યતે । ધર્મ્ય-
ન્તરે સતિ ભવેદ્વૈતં તત્તુ ન ચિદતે ॥૧૬॥ નૈકમપ્યશુભીભૂતં બ્રહ્મણો વસ્તુ વર્તતે । શુભવા-
હુત્યમાત્રેણ નાદૈતે ક્ષતિરસ્તિ નઃ ॥૧૭॥ બ્રહ્મૈવ સૂક્ષ્મચિદચિદ્વિશિષ્ટં સ્વેચ્છયા સ્વયમ્ ।

(આ પ્રમાણે શ્રીહરિએ કહેલા તે વાદિપાંડિતે ફરીને શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા—)
હે શ્રીહરે ! આ લોકમાં અદ્વૈત વિગેરે ઘણા મતો પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં તમારો મત શો છે ?
કેમકે—અદ્વૈત મત તો તમારો મૂળમાંથીજ ઉગેલી નાખ્યો, તો હવે બાકીના મતોમાં
તમારો શો મત—અભિપ્રાય છે, તે કહો ? આ પ્રમાણે વિદ્વાનોએ પૂછેલા શ્રીહરિ તે
પાંડિતોને કહેવા લાગ્યા—હે પાંડિતો ! અમારો મત ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ છે, તે મત તમારી
આગળ અમે સંક્ષેપથી નિરૂપણ કરીએ છીએ— ॥ ૬૨—૬૩ ॥

સમસ્ત—ચેતન—અચેતન વસ્તુમાત્ર બ્રહ્મનું શરીર છે, માટે તે—જડઅધિષ્ઠાત્મક
સઘણું જગત્, સકળ વિશ્વના શરીરી એવા તે પરમાત્માનું વિશેષણ છે, કેમકે—પ્રાણી-
માત્રનું શરીર, તે તે પ્રાણીનું વિશેષણજ કહેવાય છે, માટે—ચિત્—અચિત્, એ બંનેથી
વિશિષ્ટ એવું બ્રહ્મ એકજ તત્ત્વ છે, (એટલેકે—એ બધા સિવાય એનાથી પર અથવા એને સ-
જાતીય કોઇપણ બીજું તત્ત્વજ નથી, માટે એકજ વિશિષ્ટ તત્ત્વ હોવાથી, વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું અદ્વૈત-
એકત્વ સિદ્ધ થયું, માટે શ્રુતિઓમાં જે અદ્વૈત કહેવામાં આવ્યું છે, તે વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું છે, માટે
‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એજ વેદાન્તપ્રતિપાદ્ય તત્ત્વ છે) ॥ ૬૪—૬૫ ॥

આ પ્રમાણે તે વિશિષ્ટ બ્રહ્મ અદ્વિતીય છે—તેનાથી પર કે સજાતીય, બીજું કોઇ
નથી માટે ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે. બીજો કોઇ ધર્મી—સ્વતંત્ર પદાર્થ, હોય
તો જ દ્રવ્ય કહેવાય, તે તો છે જ નહિ, કેમકે—બ્રહ્મના શુભભૂત ત હોય એવું એક પણ
વસ્તુ જ નથી (સર્વ વસ્તુ બ્રહ્મના શુભરૂપેજ છે) અને શુભાનું અહુપણું હોવામાત્રથી
અમારા વિશિષ્ટ—અદ્વૈતમાં કોઇ પણ પ્રકારની ખામી આવતીજ નથી.

(તાત્પર્ય એ છે કે—જગત્માં જણાતો કોઇ પણ વસ્તુ—જડ કે ચેતન, એ બ્રહ્મના વિશેષણ
તરીકે ન હોય એવી નથી, મર્વ વસ્તુ બ્રહ્મનુંજ વિશેષણ છે, અને વિશેષણો ધણાં હોય તો પણ તે અનેક
વિશેષણોને ક્ષીણ વિશેષ્ય પદાર્થ અનેક નથી કહેવાતા, તે તો એકજ હોય છે, તેજ પ્રમાણે ચિત્—
અચિત્, એ બંને વિશેષણોથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ એકજ છે, માટે વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું એકત્વ હોવાથી
‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એમ કહેવું તેજ યોગ્ય છે, અને વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું એકત્વ હોવાથીજ ‘નૈહ
નાનાઽસ્તિ કિંચન’ એ વિગેરે શ્રુતિવિદિત નાનાત્વનિષેધવાદ પણ સુમંગત યર્થ જાય છે, માટે
અમારા માનવા પ્રમાણેના શ્રુતિમગ્નત વિશિષ્ટ—અદ્વૈતમાં કોઇ ખામીજ નથી) ॥ ૬૬—૬૭ ॥

(બીજો પ્રકાર પણ વિશિષ્ટાદ્વૈત એ શબ્દનો અર્થ નિરૂપણ કરાય છે—પરબ્રહ્મ પોતેજ
કાર્યાવસ્થા અને કારણાવસ્થા, એ બંને રૂપે યાય છે, એ બંને અવસ્થાઓ ચેતાના શરીરભૂત
ચેતન—અચેતનમાં રચુણભાવ અને સદ્વ્યભાવના યોગથી યાય છે, એટલે કે—નામરૂપના વિભાગ-
વાગી અવસ્થા તે કાર્યાવસ્થા અને નામરૂપથી રહિતપણરૂપ અવસ્થા તે કારણાવસ્થા છે, તેમાં

भवति स्थूलचिदचिद्विशिष्टं नामरूपभाक् ॥९८॥ तथा च सूक्ष्मचिदचिद्विशिष्टं ब्रह्म कारणम् । तदेव स्थूलचिदचिद्विशिष्टं कार्यमुच्यते । तयोर्विशिष्टयोरेक्याद्विशिष्टाद्वैतमुच्यते ॥९९॥ श्रुतिस्मृतिन्याययुक्तमिदं भगवतो वचः । श्रुत्या ते वादिनः सर्वे विस्मयं लेभिरे परम् ॥१००॥ श्रुतिस्मृतिन्यायपुराणवाक्यैर्दृढप्रमाणैः स्वमतं निरस्तम् । निश्चित्य ते तं प्रति किञ्चनापि वक्तुं न शक्ता विबुधा वभूवुः ॥१०१॥ अधीतनानाविध-
शास्त्रवृन्दैर्विद्वज्जनैरप्यजितानपि स्वान् । कनीयसा तेन जितानवेत्य तं मेनिरे ते हृदि
केदावांशम् ॥१०२॥ प्रीत्या प्रणम्याथ तमाहुरेते साक्षात्त्वमीशोऽसि न संशयोऽद्य ।
त्रेदान्तसिद्धान्त इह त्वदुक्तः श्रेयस्करो ह्यस्ति न चास्मदुक्तः ॥१०३॥ उक्तवेति तं

નામરૂપવિભાગચત્ર એવા સૂક્ષ્મ ચિત્-અચિત્તથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ પોતે પોતાની ઇચ્છાથી પ્રાણીઓ ઉપર કૃપાને લીધે નામરૂપવિભાગવાળી સ્થૂળ અવસ્થા પામેલા ચિત્-અચિત્તથી વિશિષ્ટ થાય છે, એટલે કે—સૂક્ષ્મ—સ્થૂળ અવસ્થાઓ તો ચિત્-અચિત્તમાં જ આવે છે, પરંતુ—એ બંને બ્રહ્મનાં શરીર હોવાથી અપૂર્વકૃતિવિશેષણરૂપ છે, માટે શરીરભૂત ચિત્-અચિત્તમાં આવતી અવસ્થાઓ તેના શરીરી બ્રહ્મમાં જ કહેવાય, માટે સૂક્ષ્મદશાપન્ન ચિત્-અચિત્તથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ તે કારણ બ્રહ્મ છે. અને સ્થૂળદશાપન્ન ચિત્-અચિત્તથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ તે કાર્ય—બ્રહ્મ છે, માટે કારણ-કાર્યરૂપ વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું અદ્વૈત-એકત્વ, એજ ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એમ કહેવાય છે. અને આમ કહેવાથી કાર્ય-કારણના અનન્યપણાને લીધે એકના વિજ્ઞાનથી સર્વનું વિજ્ઞાન થઇ જવાનું જે પ્રતિતાવચન શ્રુતિમાં કહ્યું છે તે પણ ખરોખર થઇ છે. આમાં ભાવાર્થ સાથે શ્લોકાર્થ પણ આવી જાય છે, ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એ શબ્દનો સમાસ આ પ્રમાણે છે—દ્વયોર્માર્ગો દ્વિતા, દ્વિતા एव द्वैतम्, ન દ્વૈતમ્ અદ્વૈતમ્, વિશિષ્ટસ્ય અદ્વૈતમ્ વિશિષ્ટાદ્વૈતમ્ । અથવા—વિશિષ્ટં ચ વિશિષ્ટં ચ વિશિષ્ટં, વિશિષ્ટયોર-
દ્વૈતમ્ વિશિષ્ટાદ્વૈતમ્ । એનો અર્થ ભૂષણ વિવેચનથી સમજારો) ॥૬૮—૬૯॥

(હવે મંથકર્તા નિત્યાનંદમુનિ કહે છે—) આ પ્રમાણે શ્રુતિ-સ્મૃતિ—અને ન્યાય-યુક્તિ-વિચાર, તેણે યુક્ત એવું શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને તે સર્વે વાદિપંડિતો પરમ વિસ્મય પામી ગયા. (અહો આપણે પ્રથમ કોઇ વખત નહિ સાંભળેલા એવો શ્રુતિ-સ્મૃતિ—ન્યાયવાળો અપૂર્વ સિદ્ધાન્ત આ શ્રીહરિ બાળક છે, તો પણ એમણે પ્રાતપાદન કરી બતાવ્યો એમ પરમ આશ્ચર્ય પામી ગયા) ॥૧૦૦॥

આ પ્રમાણે શ્રુતિ-સ્મૃતિ-ન્યાય અને પુરાણવચનો, તે રૂપ દ્રઢ પ્રમાણથી શ્રીહરિએ પોતાનો અદ્વૈતમત નિરસ્ત કરી નાખ્યો એમ નિશ્ચય કરીને તે વાદિપંડિતો તે શ્રીહરિના પ્રત્યે કંઈ પણ બોલવાને સમર્થ ન થયા ॥૧૦૧॥ અને નાના પ્રકારનાં અનેક શાસ્ત્રો ભણેલા એવા વિદ્વાન્ જનોએ પણ ન જીતી શકાય એવા પોતાને તે નાની અવસ્થાવાળા બાળસ્વરૂપ શ્રીહરિએ જીતી લીધા એમ જાણીને તે કાશીપુરીના વાદિવિદ્વાનો પોતાના અંતરમાં ‘આ કોઇ ઇશ્વરાવતાર છે’ એમજ માનવા લાગ્યા. ॥૧૦૨॥ તે પછી એ પંડિતો તે શ્રીહરિને પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યા— તમે તો સાક્ષાત્ ઇશ્વર છો એમાં અમને કોઇ પ્રકારનો સંશય નથી, તેમજ આ આ-
પણા પરસ્પરના સંવાદમાં તમોએ કહેલો એજ વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધાન્તજ શ્રેયસ્કર છે, પરંતુ અમોએ કહેલો સિદ્ધાન્ત શ્રેયસ્કર નથી. ॥૧૦૩॥ આ પ્રમાણે કહીને તે પંડિતો

સદ્ગુણભૂષણાન્નં વિલોકિતાનન્યમહાપ્રતાપમ્ । શ્રીસ્વામિનારાયણમીશ્વરેશં સુદાંસ્તુ-
વંસ્તે ચિનયાયનમ્નાઃ ॥૧૦૪॥ અગણિતજીવમુક્તિવિધયે ધૃતમર્ત્યતનું પરત્વમક્ષરાદપિ
પરાદ્વરમૃતિનિધિમ્ । વૃષકુલભૂષણં વિશદવૌઘસુધાજલધિં શરણમજામહે હરિમનન્ત !
ભવન્તમજમ્ ॥૧૦૫॥ વહુવિધદિવ્યસિદ્ધિમિરતર્ક્યમહાવિમલૈર્નિગમગર્ણેશ્ચ દિવ્યતનુર્ભો-
રુચિરૈઃ સતતમ્ । અપચિતપાદપદ્મયુગલં ગમ્ભીયતનું શરણમજામહે-॥૧૦૬॥ દ્યુતિમય-
દિવ્યમૂર્તિવૃષપત્નિકિરમામૃતૈર્ગર્ભવિધવરોષચારનિકરૈરતિમકિતયા । પરનિજપાર્ષદૈશ્ચ
કૃતપૂજનમેવ ગુતં શરણ-॥૧૦૭॥ પરમનિજૌજસાં પરિમવન્તમશેષગુરું જગતિ વિચા-
દિતો નિગમશાસ્ત્રવિદોડપિ ગુરુન્ । પુરુષરિપોપયન્તમિહ ધર્મમુદારસુત્તં શરણમજા-
-॥૧૦૮॥ તત્ર દુરતિક્રમપ્રકૃતિસંવૃતમૃદ્ધચિયો યદુવિધશાસ્ત્રવેદનમહાસ્મયદુષ્ટહૃદઃ ।
દુરધિગમં વિચોધ્ય નિજરૂપમનન્યસમં પરતરનિર્વૃત્તિં હિ ગમિતા મવતાય વયમ્
॥૧૦૯॥ ત્વદીયમાહાત્મ્યમનન્યતુલ્યમબુધ્ય ચાસ્મામિરુદારકીર્તે । વમોક્તિયુક્તં વચનં

સકળ સદ્ગુણોદ્ધૃત ભૂષણોદ્ધૃત ભૂષિત અંગ જેમનું છે, અનન્યતુલ્ય મહાપ્રતાપ જેમનો
પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવ્યો છે, જોવા સર્વ ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર તે શ્રી સ્વામિનારાયણ
ભગવાનની વિનયથી નમ્ર થઇને આનંદપૂર્વક સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૦૪॥ સ્વરૂપ—
સ્વભાવ—વિભૂતિ અને અવતારોથી પણ અનન્ત એવા હે હરે ! અગણિત ભૂષણો
સુકિત કરવા માટેજ ધારણ કરીછે મનુષ્યાકૃતિ જેમણે અને સર્વથી પર એવા અક્ષરંથી
પણ પર—ધારક—નિયામકપણે રહેલા, અનેક શ્રેષ્ઠ વિભૂતિઓના નિધિરૂપ, આ
લોકમાં ધર્મકુળના ભૂષણરૂપ—સુકૃતભણિ, નિર્ગળ જ્ઞાનસુધાના મહેદધિરૂપ, એવા
અને સહાય અજન્મા એવા તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ ॥૧૦૫॥ કોઇના
તર્કમાં પણ ન આવે એવા મહાવૈભવશાળી અતિ સમર્થ બહુ પ્રકારની દિવ્ય સિદ્ધિઓ,
તેમજ દિવ્ય આકાર સંપન્ન અતિ રૂચિર નિગમગણો, નિરંતર આપના અને ચરણ-
કમળની પૂજા કરે છે, એવા અતિ રમણીયાકાર પ્રભુ તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ.
॥૧૦૬॥ હે ભગવન્ ! અતિતેજોમય દિવ્યમૂર્તિ એવા ધર્મ—ભક્તિ અને રમા
વિગેરે ભક્તજનો, તેમજ તમારા શ્રેષ્ઠ પાર્શ્વદો, નાના પ્રકારના અંદન—પુષ્પાદિક
શ્રેષ્ઠ ઉપચારોના સમૂહોથી અતિભક્તિપૂર્વક તમારી નિરંતર પૂજા કરે છે અને તમનેજ
નમસ્કાર કરે છે, એવા હે સમર્થ પ્રભુ ! તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ, ॥૧૦૭॥
જગતમાં આચાર્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા, વેદ-શાસ્ત્રને જાણનારા, તેમજ અનેક પ્રકાર-
ના વાદ-વિવાદ કરનારા, એવા અનેક ગુરુઓને પોતાના અપાર સામર્થ્યથીજ પરા-
ભવ પમાડનારા, એવા સર્વગુરુના પણ ગુરુરૂપ, આ લોકમાં ઔદાત્તિક ધર્મનું પુરેપુરું
પોષણ—સ્થાપન—રક્ષણ વિગેરે કરનારા અને મહા ઉદાર સુખમય મૂર્તિ જેની છે,
એવા તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ ॥૧૦૮॥ હે મહારાજ ! કોઇથી ન તરી
શકાય એવી તમારી શક્તિરૂપ માયાથી આવરણ પામેલા મૂઢબુદ્ધિવાળા અમે બહુ
પ્રકારનાં શાસ્ત્ર જાણવાથી મહાગર્વને લીધે દુષ્ટ હૃદયવાળા દુર્નિદાન્ધ બની ગયેલા
હતા, તે આજે તમોએ શ્રદ્ધાદિક દેવોને પણ સમજવામાં ન આવે એવું તમારું અન-

યદુક્તં ક્ષન્તવ્યમેવાનુચિતં ત્વયા તત્ ॥૧૧૦॥ ખાનોહિં સ્વદ્યોતગણા ઇવાગ્રે યથા સમુ-
દ્રસ્ય પુરસ્થ કૂપાઃ । વિહક્ષરાજો મશકા ઇવાગ્રે તથા ત્વદગ્રે વયમીશ્વરેશ ॥૧૧૧॥
પર્વવિદ્યાસ્ત્વાં શરણં પ્રપન્નાન્ વ્યપેતવિદ્યાદિમદાન્વિનપ્નાન્ । ત્વદીયવોધામૃતપાનશા-
ન્તાન્ પાહિ ત્વમસ્માન્ ભવદીયદાસાન્ ॥૧૧૨॥ સ્તુત્વેતિ તં તૈ નિપિલેશ્વરેશ મુદ્ધુઃ
પ્રણેમુઃ પ્રણયાર્દ્રચિત્તાઃ । પ્રશંસિતાસ્તે હરિણા સપિત્રા મુદં પરમાપુરતિપ્રહૃષ્ટાઃ ॥૧૧૩॥

ન્યતુલ્ય પર-દિવ્યરૂપ ઝોળખાવીને અમને પરમ આનંદ પમાડયો છે, (એવા પરમ
કૃપાળુ તમારા સિવાય બીજા કોણ હોય ? માટે તમોએ અમારી ઉપર બહુ જોટા ઉપકાર કર્યા
છે, એ ઉપકારનો ગદલો જ-મસદસથી પણ અમારાથી આપી શકાય તેમ નથી, માટે અમે
આપની વારંવાર સ્તુતિ કરીએ છીએ.) ॥૧૦૯॥ ઉદાર કીર્તિવાળા હે પ્રભુ ! તમારો અ-
સાધારણ-સર્વેષિરિ મહિમા નહિ જાણવાથી અમેએ આપને વિષે મનુભ્યાસ
માનીને પડિતાઈના અભિમાનથી જે કંઈ વક્રોક્તિવાળાં દુર્વચનો કહેલાં હોય તે અ-
મારૂં અનુચિત કર્મ તમોએ ક્ષમા કરવું. (કેમકે-આપનો ઉદારકીર્તિવાળા છો માટે અપરાધ
કરનારાઓના ઉપર પણ દયા કરવાથીજ આપની કીર્તિ અધિક ઉદારતાવાળી પ્રસિદ્ધ થશે, માટે
તમારે શરણે આવેલા અમારા જેવા અપરાધી જનોને વિષે તો તમારે દયા કરવી એજ યોગ્ય ગણાય)
॥૧૧૦॥ ધ્રુવાદિક ઇન્દ્રોના પણ ઇન્દ્ર એવા હે પ્રભુ ! પાંડિત્યના અભિમાનથી
અંધ બનેલા અમે તમારી આગળ પાંડિત્યનો પ્રકાશ કરવા આવ્યા તે તો-જેમ
સૂર્યની પાસે યદ્યોતગણ પ્રકાશ કરે, જેમ મહાસમુદ્રની પાસે અદ્યપજળવાળા
કુવાઓ જળાશયપણું બતાવવા આવે, વિહંગરાજ-ગરૂડની આગળ જેમ મચ્છરીઆં
ઉડીને પોતાનું બળ બતાવે, એવી રીતનું હસવા જેવું અને અપરાધ કરવા જેવું છે,
માટે આપે ક્ષમા કરવી એજ ઘટિત છે, ॥૧૧૧॥ આમ અજાણે અપરાધ કરનારા પરંતુ
તમારો મહિમા જાણવાથી તમારે શરણે આવેલા, વિદ્યા આદિકનો મદ ટળી જવાથી
વિશેષપણે નમ્ર બનેલા, તમારા સ્વરૂપ સંબંધી જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવાથી શાન્ત
બનેલા, એવા અમે તમારા દાસ બનેલા છીએ માટે અમારી તમે રક્ષા કરો. ॥૧૧૨॥

અંથકર્તા નિત્યાનંદમુનિ કહે છે—આ પ્રમાણે તે પડિતો સ્તુતિ કરીને
સ્નેહથી ગદ્ગદ થઈને કોમળ ચિત્તવાળા થવાથી ‘તમીશ્વરાણાં પરમં મદેશ્વરમ્ તં
દૈવતાનાં પરમં ચ દૈવતમ્’ એવા સકળ ઇન્દ્રોના પણ ઇન્દ્ર તે શ્રીહારને વારંવાર
નમસ્કાર કરવા લાગ્યા, તે પછી પિતા ધર્મદેવે સહિત તે શ્રીહરિએ પ્રશંસા કરેલા તે
પડિતો અતિ હર્ષ પામવા પૂર્વક પરમ આનંદ પામ્યા. (એટલે કે-આપણે શ્રીહરિને
જીતવાની ઇચ્છાથી આવ્યા હતા, તો પણ આપણો એ અપરાધ નહિ ગણીને આપણાં વખાણ કરે
છે, અહો એ ભગવાનની કેવી પરમ કરૂણા કહેવાય ? એમ એક રીતે આનંદ પામ્યા, વળી આત્માર
મુખી આપણને વિપરીત જ્ઞાન હતું તે નાશ પામ્યું અને જીવ-જીવસ્વરૂપનું વારત્તવિક જ્ઞાન થયું.
અને વળી તેની સાથે જે પરાત્પર પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ ભગવાન છે તેજ આ અત્યંત શ્રીહરિ
આપણને પ્રાપ્ત થયા એ મહાન લાભ થયો, એમ બીજી રીતે પરમ આનંદ પામ્યા, એમ હર્ષપ્રા-
પ્તિમાં બે પ્રકાર છે,) ॥૧૧૩॥

कृपा विधेयेति पुनः प्रणम्य सम्मानितास्तेन सह स्वपित्रा । ते ब्राह्मणाः स्वानि निके-
तानि जग्मुः स्तुयन्तस्तमदम्भमेव ॥११४॥ स तज्जयोत्सेकविहीन एव भक्तयुञ्जित-
ज्ञानविहापनश्रीः । यथा पुराऽवर्तत तातपार्श्वे यथोचितं तीर्थविधिं च चक्रे ॥११५॥
अतिमहद्व्योऽथ च देवशर्मा सम्यग्विधायैव च तीर्थयात्राम् । सह स्वकीयैः पुनराज-
गाम साकेतमात्मोपपुरं स्वयानैः ॥११६॥ सम्मानितः पौरजनैः स तत्र पुनर्विधायो-
चितमङ्गलानि । उवाच तत्रैव सहात्मजाधैरानन्दयन् स्वाश्रितमर्त्यसङ्घान् ॥११७॥

द्वैताद्वैतश्रुतीनामपि गुणवचसां तन्निषेधश्रुतीना-
मन्योन्यं वाघशून्यं विषयविभजनादाशयं न्याययुक्तम् ।
योऽसौ सम्यक् निरूप्य प्रतिकृषकमृपावादमुन्मूल्य चक्रे
जीवग्रहादिभेदश्रुतिमहत्कार्त्तं सोऽस्तु धार्मिर्गतितर्कः ॥११८॥

हे श्रीहरि ! अमारी उपर कृपा करने ? जेभ कहीने इरीने नभस्कार करीने,
ते श्रीहरिजे सहित पिता धर्मदेवे सन्मान करेला ते विद्वान् ब्राह्मणो निष्कपट लाव-
थीज श्रीहरिनां वास्तविक वખालु करता करता पौतपौताने घेर गया. ॥ ११४ ॥
ते पछी भगवान् श्रीहरि ते पंडितोने एतवाथी कौछ प्रकारे गर्व नहि पाभता अने
सहित सिवायना 'अहं ब्रह्मास्मि' जेवा डेवण शुष्कज्ञाननुं भंडन करवाथी प्राप्त
थछे विजयशेला जेभने आवा थकाज पौताना पिता धर्मदेवनी पासे प्रथमनी
पेटेज भागलावथी वर्तवा लाव्या. पछी विधिपुरःसर तीर्थविधि कर्यो. ॥ ११५ ॥
त्यार पछी धर्मदेव पौताना पुत्र श्रीहरिजे करेला पंडितोना विजयने जेधने अति हर्ष
पाव्या थका तीर्थयात्रा यथाविधि करीने, पौताना स्वजनोजे सहित पौतानां रथ
विगेरे बाहुनोभां भेसीने पाछा पौताना अयोध्यापुर प्रत्ये आव्या. ॥११६॥ ते अ-
योध्यापुरीभां पुनर्जनोजे सन्मान करेला ते धर्मदेव, इरीने-तीर्थयात्राने अते करवा
योव्य भंगण्डियाजो करीने, पौताना आश्रित जनोने तत्त्वोपदेशादिकथी आनंद
आपता थका पौताना पुत्र रामप्रतापादिके सहित ते अयोध्यापुरीभां सुप्रेथी
निवास करीने रक्षा. ॥११७॥ एव-प्रधाना खेद-अवेदने कडेनारी श्रुतिजोना, तेभज
प्रधानस्वप्नभां कथाशुश्रूणुं विधान करनारी श्रुतिजोना, तथा श्रुतिनिषेधक श्रुति-
जोना, परस्पर व्याध न आवे जेभ विषयविलाज करवाथी न्याययुक्त अलिप्रायने
सम्यक् रीते निरूपण करीने, जे श्रीहरिजे सामा बाह करनारा शांकरभटानुयायी-
मिथ्यावादिजोना जगन्निभयात्ववादेने भूजभांथीज उपेधी नाथीने, एव-प्रधान
विगेरेना खेदने प्रतिपादन करनारी श्रुतिजोना परस्पर व्याध सिवाय जेक सरणी
रीतेज मार्ग-सिद्धान्त नकरी कर्यो हुतो, जेवा ते धर्मनंदन श्रीहरि-कृष्ण भगवान्
अभारा गतिरूप-प्राप्यस्वरूप आयो. ॥११८॥

(उद्धारसने अते अंशकतां नित्यानंदश्रुति प्रार्थना करे—)

'वेदाम्तरुद्धेदविदेव चाहम्' 'वेदश्च सर्ववृद्धमेव वेदाः' 'सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति'
जे विगेरे श्रुति-स्मृतिजोभां कडेवा प्रभावे सर्ववेदो जे स्वप्नने विचारये, अने वेदा-

બ્રહ્મજીવગતસંશયજાલં છેદ્યન્નિગમહાર્દવિદ્વદ્ભયઃ

તદ્વિદ્વાં સમવદત્ પરમાર્થો તોપમેતુ મયિ કૃષ્ણ ઉદારઃ ॥૧૧૯॥

કાશિકાપુરપરાજિતવાદિવૃન્દવન્દિતપદામ્બુજ પપઃ ।

વેદહાર્દવિદાદીકરણશ્રીઃ પ્રીતિમેતુ પરમાં મયિ કૃષ્ણઃ ॥૧૨૦॥

इति श्रीमद्बुद्धचसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दामिहानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीवाराणसी-
नगरे जीवस्वरूपनिर्णयपूर्वकं जीवात्मपरमात्मनोः सेव्यसेवकभाव-
निरूपणपूर्वकं स्वसिद्धान्तस्थापनं नाम दशम उल्लासः॥१०॥

નતને રચનારા તેમજ વેદાભિપ્રાયને જાણનાર એ પોતેજ છે, માટે-વેદહાર્દને જાણ-
નારાઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ એવા જે શ્રીહરિ, બ્રહ્મ અને જીવસ્વરૂપના નિર્ણયમાં વાદિપ-
ડિતોએ કરેલા અનેક સંશયોને છેદન કરતા થકા, જીવ-બ્રહ્મનો ભેદ વાસ્તવિક-પર-
માર્થજ છે, એમ કાશીપુરીમાં વિદ્વજજનોની સલામાં જેમણે સિદ્ધ કર્યો હતો, એવા
અતિ ઉદારમૂર્તિ તે મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન્ મારે વિષે પ્રસન્નતા પામે.
॥૧૧૯॥ કાશીપુરીના પરાજય પમાડેલા અદ્વૈતવાદિવિદ્વાનોના સમૂહોએ જેમના
ચરણકમલની વંદના કરી હતી, વેદ-વેદાન્તનો રહસ્યાર્થ યથાર્થપણે પ્રકાશ કરવાથી
જેમને વિજયની શોભા પ્રાપ્ત થઇ હતી, એવા એ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ-કૃષ્ણ ભગવાન
મારે વિષે પરમ પ્રસન્નતા પામે ॥૧૨૦॥

इति श्रीबुद्धचसंप्रदायाचार्यप्रवर—श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य અને તેમના
સંપ્રદાયના સકળ રહસ્યને જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં
કાશીપુરીમાં જીવસ્વરૂપના નિર્ણયપૂર્વક જીવાત્મા પરમાત્માનો
સેવ્ય-સેવકભાવ નિરૂપણ કર્યો, તથા સ્વસિદ્ધાન્ત સ્થાપન કર્યો,
એ નામે દશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો ॥૧૦॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

पित्रोः सेवैव धर्मः पर इति भुवने ख्यापयन् यः स्वगेहे
निःसङ्गोऽप्यास पित्रोः परिचरणरतो बालवर्णान्त्रयेयः ।
काले वै पितरौ तौ स्फुटमवगमयन्नात्मदिव्यस्वरूपं
स्वं धाम प्रापयित्वा संपदि निरगमत् सन्ननस्त्यक्तबन्धुः ॥११-(१)

सोऽयं परात्परतरः परानन्दमयः पुमान्
धेयसे भूयसे नित्यमस्तु नो धर्मनन्दनः ॥११॥(२)

भाषण—वर्णीन्द्रयेष अथ नो श्रीहरि 'भाता-पितानी सेवा अथ भ्राता
धर्म छे,' अथ आ लोकभां प्रसिद्ध करता थका, पोते सर्वथा निःसंग 'डोवा
छतां पणु पोतानां भाता-पिता लक्षित—धर्मनी सेवा करवाभां प्रीतिअ युक्त
थका पोताना धरभां निवास करी रखा हुता. अने हेहावसान काण प्राप्त थये ते
भाता-पिता लक्षित-धर्मने पोताना दिव्यस्वरूपने साक्षात्कार करवीने, पोताना दिव्य
ब्रह्मपुर धामने पमाडीने- पमाड्या पछी, स्वर्गनेने त्याग करीने तुरतज धरथी
आदी नीकल्या हुता. अथाते परात्पर, परम आनन्दमयभूर्ति, परमात्मा, परमपुरुष,
धर्मनन्दन, श्रीहरि लगवान निरंतर अभास परम कल्याणने भाटे थाअो. ॥११-१-२॥

एकादश उल्लासः

अथ प्रेमयती माताऽष्टम्यामुर्जसिते तिथौ । ज्वरिताऽभूच्च तत्सेवां व्रयः पुत्रा
अकुर्वन्त ॥१॥ तत्रापि च विशेषेण हरिस्तत्सेवने रतः । तस्या एवान्तिके तस्यै तत्स्ने-
हाधिक्यतः स्वयम् ॥२॥ सर्वं तत्सुखं चिन्तयन्ती तमेव सा । नयम्या निशि
तज्ज्ञानं प्राप प्राग्यस्तदिच्छया ॥३॥ ततः प्रणम्य तं प्रेम्णा परममप्य नराकृति । प्रार्थया-
मास विनयात्स्थाकानस्य निवृत्तये ॥४॥ ततः प्रसन्नः स्वप्रीत्या मूलाज्ञाननिवर्त्तिनीम् ।
धर्मज्ञानविरागाद्यां स्वभक्तिं समुपादिशत् ॥५॥ विनष्टसंशयाऽज्ञाना साथ तं सर्व-
कारणम् । जानत्येकमनास्तस्मिन् जहौ देहं परेऽहनि ॥६॥ सम्प्राप्य दिव्यदेहं सा
जनाऽष्टदयो तदन्तिके । सर्वदेवायसत्प्रोता प्रभोस्तस्यैव हीच्छया ॥७॥ धर्मो ज्येष्ठसुते-
नेव यथापिष्वौर्ध्वर्द्धिकम् । तस्या विधापयामास निजवित्तानुसारतः ॥८॥ सप्तमे
मासिके तस्याः भ्रात्रे ब्राह्मणमोजनम् । विधाप्य निशि सुप्तोऽसौ सहसा ज्वरितोऽ-
भवत् ॥९॥ हरिः सेवारतोऽन्येषुः पादसंवाहनं पितुः । कुर्वन्निशि जजानात् निर्जलका-
दशीमती ॥१०॥ ज्वरवेदनया निद्रां धर्मोप्यप्राप्नुयन् सुतम् । शिष्ये प्रेम्णा मुहुः पश्य-
न्निद्रयान्धवाः परे ॥११॥ समाधिं प्राप तं पश्यन् सहसाऽसौ तदिच्छया । तमेव
साक्षात्प्रीतिं तत्र नेजःस्पर्शकृत ॥१२॥ व्युत्थितोऽथ तमेयासौ स्यान्तिके प्रसन्ना-

રિણમ્ । વીક્ષ્ય પ્રણમ્ય તત્તત્ત્વં જાનંસ્તુણવ ચાક્ષસા ॥૧૩॥ તસ્મૈ પ્રીતોઽવદત્કૃષ્ણો

ઉદાસ ૧૧ મો.

તે પછી પ્રેમવતી માતા, કાર્તિકેશ્વરી આઠમને દિવસે જ્વરાવિષ્ટ થયાં, અને તેમની સેવા સમપ્રતાપાદિક ત્રણેય પુત્રે કરવા લાગ્યા. ॥ ૧ ॥ તેમાંય પછુ શ્રીહરિ તો પોતે માતા ઉપર સ્નેહનું અધિકપણ હોવાથી તેમની સેવામાં પ્રતિવાળા એવા સત્તા વિશેષપણે કરીને તેમની પાસેજ રહેતા હતા. ॥ ૨ ॥ તે ભક્તિદેવી પછી સર્વ-પદાર્થમાંથી સંગને ત્યાગ કરીને, તે શ્રીહરિનેજ સંભારતાં સંભારતાં નવમીની રાત્રિએ તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથી શ્રીહરિના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રથમના જેવુંજ પામ્યાં. ॥ ૩ ॥ અને તે પછી નરાકૃતિ એવા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તે પુત્રરૂપ શ્રીહરિને પ્રેમથી નમસ્કાર કરીને, પોતાનું અજ્ઞાન નિવૃત્તિ પમાડવાને માટે વિનયથી તે શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં. ॥ ૪ ॥ આ પ્રમાણે પોતાને વિષે પ્રેમ થવાથી પ્રસન્ન થયેલા તે શ્રીહરિએ, અનાદિ મૂળ અજ્ઞાનને નિવૃત્તિ પમાડનારી એવી ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, તેણે યુક્ત પોતાની એકાંતિકી ભક્તિને ઉપદેશ કર્યો. ॥ ૫ ॥ તેથી તાશ પામી ગયા છે સંશય અને અજ્ઞાન, જેમનું એવાં તે ભક્તિદેવીએ તે શ્રીહરિને સર્વના કારણ એવા પરબ્રહ્મ બાણીને તે શ્રીહરિમાંજ એકાગ્રમન થઇને બીજે દિવસે દેહનો ત્યાગ કર્યો. ॥ ૬ ॥ અને દિવ્યદેહને પામીને તે ભક્તિદેવી અતિસમર્થ તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથી, બીજા મનુષ્યે ન હોય શકે એ પ્રમાણે તે શ્રીહરિની પાસે પ્રસન્ન થઇને નિરંતર નિવાસ કરીને રહ્યાં. ॥ ૭ ॥ અને ધર્મદેવે તે પછી ભક્તિદેવીનું ઔર્ધ્વદૈહિક કર્મ પોતાના મોટા પુત્ર સમપ્રતાપજીની પાસે પોતાની દ્રવ્યની સંપત્તિને અનુસારે યથાયોગ્ય વિધિપૂર્વક કરાવ્યું. ॥ ૮ ॥ પછી તે ભક્તિદેવીના સાતમા માસના શ્રાદ્ધમાં બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવીને રાત્રિએ સુતેલા તે ધર્મદેવ એકદમ જ્વરાવિષ્ટ થઇ ગયા ॥ ૯ ॥ તેમની સેવામાં પ્રીતિવાળા એવા શ્રીહરિ બીજે દિવસે પોતાના પિતાનું પાઠસંવાહન કરતા થકા નિર્ભળા એકાદશીનું વ્રત કરીને રાત્રિએ જાગરણ કરતા સત્તા પિતાની પાસે બેઠેલા હતા. ॥ ૧૦ ॥ અને ધર્મદેવને પછુ તાવની પીડાથી નિદ્રા નહોતી આવતી તેથી પોતાના પુત્રને વારંવાર પ્રેમથી નિહાળતા સુઇ રહેલા હતા, અને બીજા બધા બંધુઓ ઉંઘી ગયા હતા. ॥ ૧૧ ॥ તે સમયમાં શ્રીહરિની ઇચ્છાથી ધર્મદેવ તે શ્રીહરિને જોતા જોતા એકદમ સમાધિ પામી ગયા અને તે સમાધિમાં મોટા તેજના સમૂહમાં વિરાજમાન એવા સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મરૂપે તે પુત્રરૂપ શ્રીહરિનેજ ધર્મદેવે જોયા ॥ ૧૨ ॥ અને પછી સમાધિમાંથી ઉઠ્યા ત્યારે તો તેજ શ્રીહરિ પોતાની પાસે બેઠેલા બ્રહ્માચારિરૂપે જોઇને નમસ્કાર કરીને, તેમના સ્વરૂપને યથાર્થપણે જણાવતા થકા ખરી રીતે અંતઃકરણથીજ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥ ૧૩ ॥ ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા તે શ્રીહરિ ધર્મદેવને કહેવા લાગ્યા—તમે તો સાક્ષાત્ ધર્મદેવ

धर्मोऽसि त्वं मम प्रियः । चिन्ता कापि न कर्त्तव्या न त्वां त्यक्षाम्यहं क्वचित् ॥१४॥
 हित्वेमं भौतिकं पिण्डं दिव्यदेहेन मेऽन्तिके । चर्चित्यसेऽल्पकालेनेत्युक्तः प्रीतोऽभ-
 वत्सहि ॥१५॥ निराहारस्ततो धर्मः सप्ताहविधिना स्वयम् । शुश्राव श्रीभागवतं च-
 तुर्थ्यां तत्समापयत् ॥१६॥ विप्रान्सम्मोज्य तत्रैव दत्त्वा दानानि भूरिदाः । हरिष्यान-
 परो देहं सद्यस्तत्याज भौतिकम् ॥१७॥ दिव्यदेहेन च हरेः पार्श्वे एव ततोऽवसत् ।
 निजेन परिवारेण सहैवानन्दनिर्भृतः ॥१८॥ तदुत्तरकियां सर्वो यथाविधि यथाधनम् ।
 रामप्रतापो विदधे हरेरनुमतेन वै ॥१९॥ सोऽथ लीलानरवपुर्धर्मसंस्थापनोद्यतः ।
 भूमिभारासुरान् दृष्टुं ततो जिगमिषां व्यधात् ॥२०॥ स्वजनानां च पौराणां स्वस्मि-
 न्स्नेहातिरेकतः । निर्गन्तुं तत्समक्षं तु गृहाच्छक्येत नैव हि ॥२१॥ स मिश्रित्येति
 संस्तूय विष्णेशं विष्णुशान्तये । शुचेर्दशम्यां शुषलायां गृहाहुपसि निर्ययौ ॥२२॥ न
 केनचित्परिज्ञातः प्रातःस्नानमिवेण सः । निर्गत्य सत्पूतीरे ह्यतिष्ठद्विजने क्षणम्
 ॥२३॥ शालग्रामं वधत्कण्ठे चर्णिवेपोऽपरिग्रहः । प्रत्यैक्षतागमं तर्था महानद्युत्तितीर्यया

छा, अने भने अतिशेज ंडाळा छे. भाटे तभारे डोड जतनी चिंता करवी नहि,
 हुं तभाशे क्यारेय पळु त्याग नहि कइं ॥१४॥ अने थोडाज सभयभां आ बैातिक-
 देडने त्याग करीने दिव्यदेडथी भारी पासे निवास पाभशे, आ प्रभावे डडेळा धर्म-
 देव जळुज राश थया. ॥१५॥ अने पछी धर्मदेवे निराहार रहीने पोते सप्ताह-
 विधिथी श्रीभूलागततुं अवळु कथुं अने सोथने दिवसे तेनी सभाप्ति करी. ॥१६॥
 ते सभासिनिभि-ते ब्राह्मणेने जभाडीने घण्टाक प्रकारनां दान आपीने, श्रीहृदिना
 ध्यानपरायळु थयने तुरतज लौतिकदेडने त्याग कये. ॥१७॥ अने ते पछी धर्मदेव
 दिव्यदेडे करीने पोताना परिवारे सहित अतिआनंदपूर्वक ते श्रीहृदिनी पासेज
 निवास करीने रक्षा. ॥१८॥ ते पछी धर्मदेवना मोठा पुत्र श्रीरामप्रतापलजे श्रीहृदिनी
 अनुमति-भरश प्रभावे ते धर्मदेवनी सर्व उत्तरडिया, पोताने द्रव्यनी संपत्ति
 प्रभावे विधिपूर्वक करी ॥१९॥ अने त्यार पछी लीलाभात्रथीज नरवपु धारी रडेळा ते
 श्रीहृदिजे धर्मतुं इडे प्रकारे स्थापन करवुं, तेभां तत्पर जेवा सता पृथ्वीना बारडप
 अभ्रसभूडोने नाश करवा भाटे त्यांथी पृथ्वी उपर इरवा जवानी धंछा करी. ॥२०॥
 पळु रामप्रतापल जिणेरे स्वजनोने अने अथोड्यापुरीना सर्व मनुष्योने पोताना
 उपर अतिस्नेह डोवाथी तेभने देणतां तो घरने त्याग करीने नीकजवानु णनी शकैज
 नहि. ॥२१॥ जेम धारीने ते श्रीहृदि पोताना गृहनिर्गमनकार्यभां विघ्नशान्तिने
 भाटे विघ्नेश जेवा गणुपतिनी प्रार्थना करीने, आषाढगडितानी शुक्लदशमीने
 दिवसे प्रातःकाणे वडेळा पोताने घेरथी आली नीसर्या. ॥२२॥ डोडना जळुवामां न
 आवे जेम प्रातःस्नानना गिथथी ते श्रीहृदि घेरथी नीकणीने सरभूतदीने डंठे आवीने
 जेकांतमां थोडीकवार उला रक्षा. ॥२३॥ अने शाणत्राभने पोताना गणांभां गांधी लीधा
 अने वळुिवेध अने अपरिग्रह जेवा थका ते श्रीहृदि महानदी तरवानी धंछाथी
 वडालु आववानी वाट जेवा लाज्या. ॥२४॥ तेडलाकमां विकराणदेडवाणे डोड

॥૨૪॥ તાવત્તપ્રાસુરઃ કશ્ચિદાયાદિકૃતવિગ્રહઃ । પ્રાગન્યોન્યાયુઘદતાસુરશેષઃ પુરે
 ભ્રમન્ ॥૨૫॥ અસહાયં સ તં દૃષ્ટ્વા નદ્યાં ચિષ્ણેષ રંહસા । નિષ્ણેષમિવ સોઽવૈત્તમુદ્યમાનં
 મહોર્મિમિઃ ॥૨૬॥ તાવદેવ સહસ્રા મહાનદી મૂર્તિમત્યસુરપાતિતં પ્રભુમ્ । આદદે ફર-
 યુગેન સમ્ભ્રમાત્રેમનિર્ભૂતદશેક્ષતી મુદુઃ ॥૨૭॥ સાસ્ય પારણમનેહિતં હૃદા જાનતી ચ
 નરનાટનક્રિયામ્ । યોજનપ્રિતયતઃ પરં પરે તીર ણનમમુચત્તદામયા ॥૨૮॥ તં વિદ્વાતુ-
 સિયમ્મક્ષમાપિ તત્પ્રેરિતા પુનરભૂત્તિરો નદી । સોઽપિ સદ્ગુણિતમાદ્ધિકં દ્રુતં સંવિધાપ
 વિશમુત્તરાં યયૌ ॥૨૯॥ સોઽસુરોપિ મૃતં મત્વા મહોર્મ્યાસ્ફાલનૈર્હરિમ્ । તન્માયામો-
 હિતો દૈત્યાન્કાંશ્ચિત્તત્રપ્રાહ વિદ્રુતઃ ॥૩૦॥ પુનરન્યાશ્ચ તદ્દક્ષુ ધાવન્નિપતિતો ભુવિ ।

અસુર-પ્રથમ પરસ્પર આયુધોના પ્રહારથી નાશ પામેલા અમુરોમાંથી બાકી રહેલા,
 પુરમાં ભમતો હતો તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ॥૨૫॥ અને તે શ્રીહરિને અસહાય-એકલા
 જોઈને એકદમ તે અસુરે નદીમાં નાખી દીધા, અને નિષ્ણેષ્ટ જેવા દેખાતા તે શ્રીહરિને
 તે નદીના મોટા મોટા તરંગોની સાથે તણાઈ ગયા એમ તે અસુરે માન્યું. ॥૨૬॥
 તેટલાકમાંજ એકદમ તે સરયૂનદી મૂર્તિમાનપણે ત્યાં આવીને, તે અસુરે પોતાનામાં
 નાખી દીધેલા તે શ્રીહરિ-પ્રભુને સંભ્રમપૂર્વક ગ્રેમભરેલી દ્રષ્ટિથી વારંવાર જોતાં
 જોતાંજ પોતાના જાંને હાથથી ઉપાડી લીધા. ॥૨૭॥ અને તે સરયૂનદીએ, શ્રીહરિને
 સામે પાર જવાની ઇચ્છા છે અને આ તો નારનાટ્યની લીલામાત્રજ કરે છે એમ
 પોતાના મનથી જાણીને, તે શ્રીહરિની આજ્ઞાથી તણ થોજન ઉપર સામે કાંઠે શ્રીહરિને
 મુકી દીધા. ॥૨૮॥ અને તે શ્રીહરિને આ ગ્રમાણે એકલા મુકીને જવાનું પોતાને ઠીક
 નહોતું લાગતું તો પણ શ્રીહરિએ પ્રેરણા કરી, તેથી તે સરયૂનદી ત્યાંથી પાછી તિર-
 ધાન થઈ ગઈ, અને પછી તે શ્રીહરિ પણ આલ્લકવિધિ સંજ્ઞેપમાંજ ઝડપથી કરી લઈને,
 ત્યાંથી ઉત્તરદિશા લણી ચાલ્યા ગયા. ॥૨૯॥ અને તે નાખી દેનારો અસુર પણ મોટા
 મોટા તરંગોની સાથે અચડાવાથી શ્રીહરિને મરી ગયા એમ માનીને, તે શ્રીહરિની
 માયાથી મોહ પાર્યો થકો દોડતો જઈને કેટલાક અસુરોને ત વાંત કહેવા લાગ્યો
 ॥૩૦॥ અને ફરીને બીજા અસુરોને તે વાત કહેવાને માટે દોડતો જતો હતો, તેઓજ
 પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો અને પત્થર આદિકના ડીમચા સાથે અચડાવાથી લાંગી ગયું છે
 માથું જેનું એવો સંતો બરાડા પાડતો મરી ગયો. ॥૩૧॥

હવે-જ્યારે શ્રીહરિ આ ગ્રમાણે સમૃદ્ધિવાળા પોતાના ઘરને ત્યાગ કરીને,
 અને અત્યંત રોહવાળા પોતાના સર્વ સ્વજનોને, તેમજ સરખી અવસ્થાવાળા
 બાળકોને પણ પૂછ્યા સિવાય પોતે એકલાજ આલી નીસર્યા ॥ ૩૨ ॥ ત્યારે તે
 શ્રીહરિના મિત્રો એવા સરખી અવસ્થાવાળા બાળકો, જે હંમેશાં તે શ્રીહરિની સાથેજ
 સરયૂ નદીમાં સ્નાન કરવા જતા હતા, તે પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને શ્રીહરિને ઘર આવીને
 શ્રીહરિને ઉંચે સ્વરે બોલાવવા લાગ્યા. ॥ ૩૩ ॥ અને પોતાનું બોલાવવું શ્રીહરિએ
 સાંભળ્યું નથી એમ ધારીને બાળકો તે શ્રીહરિને શોધવા લાગ્યા, તો પણ ત્યાંજ
 મળ્યા તેથી એકદમ નદી ઉપર ગયા, અને ત્યાં તે બાળકોને નિત્ય બેસવાની જગ્યામાં

दित्याघातोद्भिन्नशिरा आक्रोशन्मृतिमाप्तवान् ॥३१॥ यदा समृद्धं स्वगृहं विहाय
भृशानुरक्तान् स्वजनान्श्च सर्धान् । हरिस्त्वनापृच्छय समानवाहनानपि स्वयं प्रावजदेक
एव ॥३२॥ तदा तदीयाः सवयस्कयालाः सहैव तेनानुदिनं सरय्वाम् । स्नातार आसंस्त
उपः प्रयुद्धास्तद्देहमेत्याजुहुवुस्तमुच्चैः ॥३३॥ अनाधुताहानमवेत्य ते तमन्वेप्य तत्रा-
नुपलभ्य तूर्णम् । ययुर्नदीं तत्र तदीयनित्योपवेशभूमौ ददृशुर्न तं च ॥३४॥ ते तं विना
स्थानुमपारयन्तः पुरे तदास्थानकथागृहादौ । अन्वेप्य न प्राप्य विपादमाप्ता रामप्रता-
पप्रमुखास्तदूचुः ॥३५॥ आधृत्य तद्वस्त्रनिपाततुल्यं यद्यो हरेर्वन्धुजमास्तु सद्यः ।
मूर्छामवापुश्च तदीययोपास्तथाविधा एव मुहूर्त्तमासन् ॥३६॥ तथोत्थिता विसृत्तदे-
हमाना उच्चैरुदन्तो विकला इवासन् । तद्गोपमाधृत्य च पौरलोकाः ध्रुत्वा गतं तं
एकदुर्हि तद्वत् ॥३७॥ ते यूयशः सम्मिलिता रुदन्तो भग्नाङ्गयस्तं परिमार्गयन्तः ।
अप्राप्य कुत्रापि भृशं विपण्णा हा हा क यातो हरिरित्यवोचन् ॥३८॥ न रक्षसा के-
नचिदपि नेतुं शक्यो यतस्तत्त्वबलोकमात्रात् । अस्य द्रवत्याध्विति भूरि द्रष्टुं स्यात्-
न्यतस्तत्कुहचिद्व्रतोऽयम् ॥३९॥ एयं वदन्तोऽतिविपादमाप्ताः पौराश्च तद्वन्धुजनाश्च
सर्वे । संहत्य तत्पत्तनतो बहिस्तमन्वेपितुं निर्ययुरभून्नेत्राः ॥४०॥ पुरी तदासीद्गतम-
ङ्गला वै गावस्तृणं नाशुरयो न वत्साः । पपुः पयश्चाग्निमतं द्विजानां न बहयोऽप्या-

पणु श्रीहृदिने आणकेअ जेया नहि. ॥ ३४ ॥ तेथी ते आणके श्रीहृदि सिवाय न
रही शकता जेवा थका अयोध्यापुरीमां ते श्रीहृदिने जेसवानां-कथागृह आदिक
स्थानेमां जोगीने त्यां पणु न भज्या, तेथी जेह पाभता पाभता ते वात रामप्रतापल
आदिकने कडेवा लाग्या ॥ ३५ ॥ त्यारे पणपात जेपुं ते वयन सांलणीने श्रीहृदिना
गंधुजने तो जेकडम भूर्छा पाभी गया. अने तेभनी स्त्रीजो पणु तेज प्रभाजु
जे धडीवार भूर्छा पाभी गधजो. ॥ ३६ ॥ पछी गलराध गयेदा उडीने देहनुं लान
पणु भूली गया जेवा थका उंचे स्वरि इहन करता विरज-गांडा जेवा थध गया अने जे
अधो केजाहजने शण्ड सांलणीने गधा पुरजने त्यां जोगा थध गया अने श्रीहृदि
आस्या गया जेम सांलणीने रामप्रतापल विगेरेनी भाइक तेजो पणु रडवा लाग्या.
॥ ३७ ॥ अने गधा जोगा मणीने इहन करता अने नज्जे पज लांगी गया डोय तेम
आलवाने पणु अशकत जेवा थका ते श्रीहृदिने चोतरक जोगता थका कथां पणु न
भज्या त्यारे अत्यंत जेह पाभता थका डाय ? डाय ? श्रीहृदि ! तमे कथां गया ?
जेम जेहवा लाग्या ॥ ३८ ॥ अने परस्पर कडेवा लाग्या के-केध राक्षसी तो
जे उपाडीने लध नध शकाय जेवा नथीज, अरेणु के-ते राक्षसी तो जे श्रीहृदिना
जेवाभात्रधीज तत्काज नाशी नयछे, जेम आपंछे वारवार जेयेछुं छे, भाटे जे
श्रीहृदि स्वतंत्रपछे-पोतानी धन्याथीज कथांछक जता रखाछे. ॥ ३९ ॥ आ प्रभाजु
जेहता अने अतिजेज जेह पाभता थका ते पुरजने अने रामप्रतापदिक गंधुजने,
जे गधाय जोगा थधने रडता रडता ते अयोध्याशहरेनी गडार श्रीहृदिने जोगवा
भाटे नीकल्या. ॥ ४० ॥ अने श्रीहृदिना जवाथी ते अयोध्यापुरी अमंगणइप-जोला-
वितानी जनी गध, गाथोअ घास आवापुं छोडी दीधुं, वाछशजोअ इधपान करवानुं

વદિરે દર્શયિષી ॥૪૧॥ યાતા વધુસ્તર્હાતિકર્કશાશ્ચ ભાસ્વાનપિ પ્રાપદમાસુરત્વમ્ ।
સક્ષોભમાપુઃ સકલા ગ્રહાશ્ચ તચ્છોકવીક્ષોપગતાનુકમ્પાઃ ॥૪૨॥

૧૫સ્તુ વિવ્યગતિદો નિજપિત્રોર્નિર્ગતો નિજગૃહાદ્ગતરાગઃ ।

લિજ્જવન્ધુજનમાર્ગિતવીક્ષો વર્ણિવેષ હ્રદ તુષ્યતુ કૃષ્ણઃ ॥૪૩॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदा-
यसकलहार्दामिश्र नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरिप्रम-
ज्यानिरूपणनामैकादश उल्लासः ॥११॥

છોડી દીધું અને અગ્નિસંશ્રદુ કરનારા પ્રાણભોજના અગ્નિઓ પણ હવિધ્યાન્ન નહોતા
હતા. ॥૪૧॥ વાયુઓ અતિ કઠોર વાવા લાગ્યા, સૂર્ય પણ ઝાંખો થઇ ગયો. અને તે
શ્રીહરિના વિરહનો શોક બેઠને જેમને દયા આવીછે એવા સર્વશ્રદો પણ અતિશેષ
હોઇ પામી ગયા. ॥૪૨॥

પોતાનાં માતા-પિતા લક્ષિત-ધર્મને દિવ્ય ગતિ આપનારા, સહજ વૈરા-
ગ્યવેગથીજ પોતાને ઘેરથી ચાલી નીકળેલા અને પોતાના વિરહથી ખેદ પામતા
બન્ધુજનોએ તેમજ અયોધ્યાપુરના જનોએ જેમના દર્શનની શોધ કરી હતી, એવા
વર્ણિવેષ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ-કૃષ્ણ ભગવાન મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૪૩॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य અને
તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીહરિ ઘરનો ત્યાગ કરીને વનમાં પધાર્યા એ
નામે અગ્નીઆરમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૧॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

बन्धून् पौराण्ड सर्वाग्निजविरहसमुद्भूतशोकातिरेका-

दुःकान्तस्यान्तवृत्तीन् शकुनितरमुपान् पृच्छतः स्वप्रवृत्तिम् ।

स्वप्ने द्राक्सन्निधाय स्वयमथ तु समाश्वासयामास योऽसौ

कादण्याम्मोनिधिः स प्रदिशतु कुशलं वर्णिवेषो हरिर्नः ॥१२॥

પોતાના વિરહથી થયેલા શોકના અધિકપણને લીધે જેમની મનોવૃત્તિમાં
અતિશય ગભરાટ થયેલો હતો અને તેથીજ પક્ષીઓ અને વૃક્ષો વિગેરેને પણ પોતાના
મનની ધારણા પ્રમાણે પૂછતા, એવા પોતાના બન્ધુઓ રામપ્રતાપાદિકને, તેમજ અ-
યોધ્યાપુરમાં રહેનારા સઘળા મનુષ્યોને, પોતેજ સ્વપ્નમાં એકદમ પ્રત્યક્ષ થઇને, જે
શ્રીહરિએ આશ્વાસન આપ્યું હતું, એવા કાઠણ્યના મહાસાગર પરમ-કૃપાળુ વર્ણિ-
વેષ શ્રીહરિ-કૃષ્ણ ભગવાન અમને ક્ષેમ-કુશળ આપો. ॥૧૨॥

દ્વાદશ ઉહાસઃ

રુદતાં ચલતાં પુરૈકસામથ નેત્રચ્યુતવાર્મિરુક્ષિતા । પુરમૂલ્કિલાપિ પદ્મિલા
ઘનસિકેવ તદા વ્યદદ્યત ॥૧॥ નગરાદ્વહિરેત્ય ચ દ્રુતં વિવશાઃ સ્નેહમરેણ સર્વશઃ ।
અપિ કચ્ચન માનવં સ્વિયં પરિપૃચ્છન્તિ મુદુઃસ્મ તે હરિમ્ ॥૨॥ યદિ કેનચિદીક્ષિતોઽ-
મુના દ્રુતયાતોઽસ્તિ તથા હરિઃ ક્વચિત્ । વદ તર્હિ તુ ભો! નપાવલે! શિશુક! વૃદ્ધ! વર્ષા
કુચ દ્રુતમ્ ॥૩॥ इति सम्मुखमानुषांस्तु ते पथि दृष्ट्वाऽय पद्मन् द्रुमानपि । પરિરમ્ય
મુવા હરિમિયાઃ સમપૃચ્છન્ત મહાનર્દો ચ તે ॥૪॥ વૃચનં ષ્ટણુતાશુ ઘેનવો ! નન્નૂ વ્યયં
વહુસમ્મતા હરેઃ । યદિ દૃષ્ટ્વ ઇતો ગતો હરિઃ કૃપયા વર્ણયતાઘ નસ્તવા ॥૫॥ રમણીય-
વિલોચના મૃગા ! ભવતામક્ષિયુગાનિ તર્પયન્ । ઇત એવ ગતો વિલોકિતો યદિ કૃષ્ણો
વદતાશુ તર્હિ નઃ ॥૬॥ નન્નુ મોસ્તરવોઽસ્તિ વો જન્નુજનતાયા ઉપકારફારકમ્ । વદ-
તાશુ તતો મનોહરો યદિ નો વાલ રહેક્ષિતઃ ક્વચિત્ ॥૭॥ અયિ મોઃ સહકારમાલિકે !
મવતી વેત્તિ હરિ મનોહરમ્ । પરિશીલિત એવ યચ્ચુચૌ કુહવિત્સોઽઘ ગતઃ કિમા-

ઉહાસ ૧૨ મો.

આ પ્રમાણે રૂઢન કરતા અને આવતા એવા તે પુરવાસિઓનાં નેત્રોમાંથી
નીકળેલાં અશ્રુજળથી છંટાયેલી અયોધ્યાપુરીની સમગ્ર ભૂમિ, તે સમયમાં વરસાદથીજ
જેમ છંટાયેલી હોય તે પ્રમાણે કાઢવાળી દેખાતી હતી. ॥૧॥ પછી તે રામપ્રતાપજી
વિગેરે એકદમ નગરથી બહાર આવીને સર્વ પ્રકારે અતિશયસ્નેહથી પરવશ થઇ
ગયા એવા સતા કોઈ પણ પુરૂષ અગર સ્ત્રી, મળે તેને શ્રીહરિની વારંવાર ખબર
પૂછવા લાગ્યા. ॥૨॥ જો આ માર્ગે થઇને ઉતાવળા ચાલ્યા ગયેલા શ્રીહરિને કોઇએ
પણ તે પ્રમાણે જોયેલા હોય, તો તો હે પુરૂષ ! અગર હે અબળા ! અથવા હે
બાળક ! અથવા હે વૃદ્ધ ! અમને દયા કરીને તુરતજ કહો. ॥૩॥ શ્રીહરિ જેમને
અતિશેજ પ્રિય છે, એવા તે અયોધ્યાવાસિજનો માર્ગમાં સામા મળેલા મનુષ્યોને આ
પ્રમાણે ખબર પૂછીને, ગાયો વિગેરે પશુઓને, તેમજ વૃક્ષોને પણ સ્નેહથી મળીને
પૂછવા લાગ્યા અને મહાનદી સરયૂતલીને પણ પૂછવા લાગ્યા. ॥૪॥ હે ધેનુઓ ! તમે
અમારાં વચન સાંભળો ? તમે નિઃશ્વેજ ભગવાનને અતિસંમત-અતિપ્રિય છો, માટે
જો તમે શ્રીહરિને અહીંઆંથી જતા જોયા હોય તો અમને કૃપા કરીને હમણાંજ
તાવો. ॥૫॥ અતિમુંદર નેત્રોવાળા હે મૃગો ! તમારાં નેત્રયુગને તૃપ્ત કરતા કરતા
શ્રીહરિ જો અહીંઆંથીજ જતા જોયા હોય તો અમને તુરતજ કહો. ॥૬॥ હે વૃક્ષો !
નેશ્વેજ તમારો જન્મ સર્વજનોના ઉપર ઉપકાર કરનારો છે, તો અતિમનોહર એવા
માણસ્વરૂપ અમારા શ્રીહરિ જો અહીંઆં ક્યાંઈ તમારા જોવામાં આવ્યા હોય તો
અમને તુરતજ કહો. ॥૭॥ હે આંબાના વૃક્ષોની પકિત ! અતિમનોહરમૂર્તિ એવા
શ્રીહરિને તમે જાણો છો, કારણ કે-ઉન્હાણાના સમયમાં અહીંઆં ફરવા આવતા

ક્ષિતઃ ॥૮૮॥ અયિ ચાલલત્તેડતિકોમલે! મૃદુલં તે હૃદયં ભવેદિતિ । કથયેત હતઃ સ નઃ પ્રિયો યદિ દૃષ્ટો ગજરાજચક્રુઃમઃ ॥૯૧॥ ધરણિ ! ત્વયિ પાદલક્ષણૈર્વિવિધૈદ્વિદ્યપ્રસરોરુહાદિમિઃ । જનયન્ થિયમુર્જિતાં હરિઃ ક ગતો નો વદ નઃ પ્રસૂરસિ ॥૯૦॥ અયિ કિં સરયુ ! ત્વયેક્ષિતસ્ત્વયિ લીલાં વિદધદિને દિને । હત એવ ગતો હરિર્દ્રુતં યદિ જાનાસિ તદાશુ નો વદ ॥૯૧॥ કચિદેવ નિલીય કિન્ન વા ભવતા સ્થીયત પત્ય તર્હિ તુ । દશિ ગોચર આશુ નો ભવેનં વયં સ્યામ વિના ત્વયા હરે ! ॥૯૨॥ અપિ કુહ્લસરોજતર્જનં સુ-સ્વદં પૂર્ણશશાઙ્કસન્નિભમ્ । વદનં સિતહાસશોભનં તવ નાવેક્ષ્ય કથં ભવેમ વા ॥૯૩॥ હિતિ સે વિવશા હતસ્તતઃ પરિમાર્ગયં મુઠુઃ પુરોક્સઃ । અતિશોકમૃતાઃ શનૈઃ શનૈર્હરિમપ્રાપ્ય ગુહાન્ યયુઃ સ્વકાન્ ૧૧૪॥ પતિતઃ સહસા ગૃહે પુનર્વિલ્લાપોદ્યગિરાગ્રજો હરેઃ । હરિકૃષ્ણ ! ગતોડનુજ ! ક મોઃ ! ક હરે ! મોઃ ! ક તુ નીલકણ્ઠ ! મે ॥૯૫॥ અપહાય નિજપ્રિયાગ્રજં ક ગતોડસ્યમ્બુજપત્રલોચન ! । પ્રિયવાન્ધવ ! કિં કરોમ્યહં કિન્નુ-મામુજ્જાસિ વન્ધુવત્સલ ! ॥૯૬॥ તવ રૂપમહો મનોહરં ક તુ વીક્ષે મૃણ્યાં ક વા ગિરઃ ।

હોવાથી તમારા પરિચયમાં આવેલા, માટે તે ક્યાં જતા તમે એ હમણાં જોયા ? વાઈ ? ॥૮૮॥ અતિકોમળ એવી હે બાળલતા ! તારૂં હૃદય અતિશેષ કોમળ હોય માટે મોટા ગજરાજના સરખી ગતિવાળા અમારા પ્રિય બાળકૃષ્ણ જો અહીં આંધી જતા તે જોયા હોય તો અમને કહે ? ॥૮૯॥ હે ધરણિ ! છત્ર, કમળ, વિગેરે નાના પ્રકારનાં ચરણનાં ચિહ્નો વડે તમારા ઉપર અતિ સુંદર શોભાને ઉપભવતા સત્તા શ્રીહરિ ક્યાં ગયેલા છે તે અમને કહો ? તમે તો અમારાં માતા છે. ॥૯૦॥ હે સરયૂ નહીં ! તમારે વિષે હમેશાં લીલા કરનારા એવા શ્રીહરિ તમે જોયા છે ? અહીં આંધી જ ઉતાવળા જતા જો તમે જોયા હોય અને જાણતાં હો તો અમને તુરત જ કહે ? ॥૯૧॥ (હવે શ્રીહરિને ઉદ્દેશીને કહે છે) — હે શ્રીહરિકૃષ્ણ ! જો તમે ક્યાં પશુ છાના સંતાઈ રહેલા હો તો તો એક દમ આવીને અમારી દ્રષ્ટિને ગોચર-પ્રત્યક્ષ થાઓ ? અમે તમારા વિના એક ક્ષણ પણ રહી શકતા નથી. ॥૯૨॥ હે શ્રીહરિ ! પ્રકુલિત કમળને પણ તિરસ્કાર કરનાર, પૂર્ણચંદ્રના સરખું શોભાયમાન, મંદહાસવડે કરીને બહુજ શોભીતું અને અમને અતિ-સુખ આપનાર, એવું તમારું સુખ જોયા. સિવાય અમે કેવી રીતે રહી શકીએ ? ॥૯૩॥ આ પ્રમાણે અતિ પરવશ બની ગયેલા તે બધા અયોધ્યાવાસિઓ એતરફ વારંવાર શોધ કરતાં પણ શ્રીહરિ ન મળ્યા તેથી અતિશોકલયા એવા સત્તા ધીરે ધીરે પોતાને ઘેર ખાછા આંબ્યા. ॥૯૪॥ અને ઘેર આવતાં જ શ્રીહરિના મોટા ભાઈ રામપ્રતાપજી તો એકદમ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા અને ઉંચે સ્વરે વિલાપ કરવા લાગ્યા — હે હરિકૃષ્ણ ! હે મારા અનુજ ! હે હરે ! હે નીલકંઠ ! મને સુકીને તમે ક્યાં ગયા છો ? ॥૯૫॥ કમળના પત્ર સરખાં નેત્રવાળા એવા હે તાત ! તમને અતિપ્રિય એવા તમારા મોટાભાઈને (મને) ત્યાગ કરીને તમે ક્યાં ગયેલા છો ? હે બન્ધુવત્સલ ! હે પ્રિય બાંધવ ! તમારા

૧. અહીં આ મૂળમાં વર્તમાન કિયાને જ નિર્દેશ છે તે વિલાપ કરતી વખતે શ્રીહરિ પ્રત્યક્ષ નહોતા તો પણ ભવિષ્યમાં દર્શનાદિકની આશાથી જ એ પ્રમાણે વિશ્વાપ્રત્યક્ષો કહેવાં છે. ॥

हसितं चलितं च ते द्रुतं क नु पश्येयमुदीक्षणं हरे ! ॥१७॥ ननु ते नवनीतकोमलं ह-
दयं वै सदयं सदेक्षितम् । सहसा कुत पतदाप्तवदुदृढकाठिन्यमतिक्रान्तं परम् ॥१८॥
ननु दुःखहरत्त्वतो नृणां हरिनाम्ना भुवि विश्रुतोऽसि वै । अधुनाऽसुहरत्त्वतो भवान्
किमु ? तत्सार्ययतीति भाति नः ॥१९॥ अयि तात ! तवाद्भिक्रियामिह कर्तुं समयो-
ऽपयाति वै । अपि यः कचन त्वया हरे ! न हि शून्यो व्यपनीत आपदि ॥२०॥ तव
तात ! भुजिक्षणोऽद्य वै किमु ? नायासि कृताद्भिको द्रुतम् । मयि सुमियता सदास्ति
ते कथमद्यैव रूपं गतो वद ? ॥२१॥ क ? शुणास्तव साधुवाञ्छिताः क ? नु काठिन्य-
मिदं तु निर्वयम् । मम हि प्रतिकूलवैद्यतः सहसा वृत्तमिदं सुदुःसहम् ॥२२॥ क ?
यपुस्तव कोमलं हरे ! भ्रमणं क्वातिभयङ्करं वने । ननु कण्टककर्मरादिभिर्न भवेत्किं तव
पतललव्यथा ॥२३॥ क्षुधितः कुरु तात ! भोजनं पिय पानीयमिदं पिपासितः । इति को
नु ? भवन्तमेकलं गदिता हिंस्रमये महावने ॥२४॥ शृणुतं पितरौ ! दिवं गतौ यदुभौ

विना हुं शुं कइ ? अने तमे केम भारो त्याग करी गया छे । ॥१९॥ अहो धृति जेहे
-अरेरे ! अतिभनेअहरे तमाइं इप हुं क्यां जेठ-जेठथ ? अने तमारी सुंदर वाणी
क्यां-क्यादे, सांलणु-सांलणीश ? अने हे श्रीहरि ! तमाइं डसवु, तमाइं उतावणु
आलहुं अने रनेडलथुं जेठुं, जे भधुं हुं क्यां जेठ-जेठथ ? ॥१७॥ छे तात ! भा-
पणुना सदभुं अति कोमल तमाइं हुइय निरंतर हयाथी लरेछुं जे जेवामां आवतुं
छुं, ते आ प्रभावे तर्कमां पणु न आवे जेभ जेकडम अति कठिनताने क्यांथी पामी
गथुं ? ॥१८॥ अने नकडीज तमे भनुथेनां हुःपने हरवाना छेतुधीज पृथ्वी उपर
छरे जेवा नामथी प्रसिद्ध थयेला छे, ते डभलां तमे प्राणने डरनारापणुथी ते छरि
नामने सार्थक करेछे के शुं वाइ ? जेभ अमने जणाय छे. ॥१९॥ छे तात ! तमादे
आह्निकविधि करवाने समय पीति जायछे, केभके-छे डरे ! क्यारेय पणु आपत्ताग-
मांय तमे आह्निकविधि क्यां सिवायना जेक पणु द्विजसमां जे समय शून्य जेवा हीधे।
नथी. ॥२०॥ छे तात ! डभलां तमादे लोअन करवाने समय थयेछे, ते तमे आह्नि-
कविधि करीने केम जठ आवता नथी ? अने भारे बिधे निरंतर अतिशेज प्रसन्नता
छे, ते आअन तमे भारी उपर केम शेष पाग्या छे ? ते जेखे ? ॥२१॥ मोटा
साधुजनेजे भूछेला जेवा तमारा (द्रुपणुता विगेरे) शुद्धे क्यां ? अने आवी
रीतनुं निर्दयता लरेछुं कठोरपणुं ते क्यां ? सांटे माराज प्रतिद्रुण देवथी कोइ रीते
सहन न थाय जेठुं आ हुःप जेकडम आवी पडथुं ॥२२॥ छे श्रीहरिकृपणु ! अति कोमल
तमाइं शरीर क्यां ? अने अतिलयंकर वगडामां इरवुं ते क्यां ? अने कांटा अने कांकरा
आदिथी तमारा पजनां तणांमां व्यथा शुं नछि थली होय ? थली हरेज. ॥२३॥
अने हिंस्रक प्राणिजोवाणा भडावनमां जेकला डरता जेवा तमेने, छे तात ! 'तमे
जुअ्या छे माटे लोअन करे अने तस्स्या छे माटे आ पाणी पीओ' जेभ कोलु
कहेतुं छे ? ॥२४॥ स्वर्गमां गयेलां माता-पिता जेवां छे लडित माता ! अने छे
धर्मपिता ! तमे सांलणे ? के-तमे अतिशेज मन्यलप्यवाणां छे, केभके श्रीहरिना

ધન્યતરો યુવાં હરેઃ । વિરહાનલજો ન સક્તઃ પરિતાપોઽપ્ર મયા સ ભુજ્યતે ॥૨૫॥
 શૃણુ રે પ્રતિફૂલદૈવ ! મે મમ કેનાતિમદૈનસા ત્વયા । નિહિતોઽસ્મ્યતિદુઃસદૈ દ્રુતં
 પ્રિયવન્ધોર્ધિરહવ્યથાનલે ॥૨૬॥ ત્વમસિ સ્વત એવ નિર્દયપ્રકૃતિઃ શૂરતરો હિ વિશ્રુતઃ ।
 અતિ પીડયિતા નિરાગસાં નનુ હિંસ્રેભ્ય ઉતાતિરિચ્યસે ॥૨૭॥ સકલા અપિ મે પ્રદાઃ
 કુતો ? યુગપત્શૂરતરત્ત્વમાગતાઃ । યદિદ્વાપદિ કોઽપિ મે પ્રદઃ કુરતે નૈવ સહાયતામણુમ્
 ॥૨૮॥ હૃદયં વિધિનાશમનૈવ મે કિમુ ? વજ્રેણ હિ વા વિનિર્નિમિતમ્ । યદતિપ્રિયવિપ્રયો-
 ગ્યપિ દ્વદતામેત્ય ન દીર્યતેતરામ્ ॥૨૯॥ અસવો નનુ શૂન્યવેશ્મવદ્દૃદિ મે કિન્તુ સમી-
 ક્ષ્ય સંસ્થિતાઃ । ગત એવ મમેષ્ટ આત્મનાં સહ સન્ત્યજ્ય યતઃ સ્થ વહ્નમાઃ ॥૩૦॥ સ
 હરેરુજોઽથ શોકતો ધિલલાપાગ્રજવદ્ભૂશં તદા । ક ? ગતોઽસિ મમાસુનાથ ! મોઃ
 કૃપણં મામપહાય દૂરતઃ ॥૩૧॥ પિતરૌ હિ નિધાય માં ગતૌ સવિધે તેઽથ મયાન્ વિષ-
 જ્ય મામ્ । સહસા ક ? નુ નિર્ગતો દ્રુતં સતતં તે ચલુ વત્સલોઽસ્મ્યદ્દમ્ ॥૩૨॥
 મમ કો નિવહ રક્ષિતા વિમો ! નિકપા યામિ કમન્ન રક્ષકમ્ । મયિ નિર્દયતો-

વિરહાગ્નિના પરિતાપ તમોને ન પ્રાપ્ત થયો અને મારે તે ભોગવો પડે છે. ॥૨૫॥
 અરે હે મારા પ્રતિકૂળ દૈવ ! તું શ્રવણ કર ? કે મારા કયા અતિ મોટા પાપે કરીને
 તેં મને આ પ્રમાણે મારા પ્રિયજંધુના અતિ દુઃસહ વિરહની વ્યથારૂપ અગ્નિમાં એક-
 દંત નાખી દીધો છે. ॥૨૬॥ અને હે દૈવ ! તું તો સ્વભાવથીજ નિર્દયસ્વભાવવાળો
 અતિશેજ કૂર છે, એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ છે, કેમકે—નિરપરાધિ એવા પ્રાણિઓને પણ
 અતિશેજ પીડા આપે છે, માટે નકીજ હિંસકપ્રાણિઓ કરતાં પણ અતિશેજ દુઃખ
 આપવામાં તું વધી જાય છે. ॥૨૭॥ અને મારા બધાય ગ્રહો એક સાથેજ આ પ્રમાણે
 અતિક્રૂરપણુને પામી ગયા છે. કેમકે—આવા આપત્કાળમાંય કોઈ એક પણ ગ્રહ મને
 આણુ જેટલી પણ સહાયતા કરતો નથી. ॥૨૮॥ વિધિએ મારું હૃદય પત્યરથીજ બનાવ્યું
 હશે ? અથવા તો શું વજ્રથીજ બનાવ્યું હશે ? કેમકે—જે અતિપ્રિય એવા શ્રીહરિના
 વિયોગવાળું છે, તો પણ દ્રઢતા—કઠિનતા પામીને એકદમ અતિશે ચીરાઈ જતું નથી.
 ॥૨૯॥ અને મારા આત્માએ સહિત મારા ઇષ્ટ શ્રીહરિ મારો ત્યાગ કરીને ચાલ્યા
 ગયા છે, માટે આત્મા સિવાયના શૂન્ય ઘર જેવા મારા હૃદયમાં મારા પ્રાણો શું નોંધને
 રહ્યા છે ? કારણ કે—જે આત્માને લીધેજ પ્રાણ બહાલા હોય છે. ॥૩૦॥

(હવે શ્રીહરિના નાના ભાઈ ઇન્ધિરામણ પણ તે સમયમાં શોકથી મોટાભાઈની
 પેઠેજ અતિશેજ વિલાપ કરવા લાગ્યા—)

હે મારા પ્રાણનાથ ! અતિ દીન એવા મને દૂરથીજ ત્યાગ કરીને તમે ક્યાં
 ગયેલા છો ? ॥૩૧॥ માત્રાપિતા—ભક્તિતર્ક, મને તમારા તાળામાં સુક્રીને સ્વર્ગમાં
 ગયાં છે, અને તમે તો મારો ત્યાગ કરીને એકદમ ક્યાંઈ અવાનક ચાલ્યા ગયા છો.
 અને હું તો નિરંતર તમને અતિશેજ બહાલો છું. (માટે મને દર્શન આપો ?) ॥૩૨॥
 હે વિલો ! અહીંયાં મારી રક્ષા કરનાર કોણુ છે વાર્ ? અને અહીંયાં હું કયા રક્ષક
 પુરંધની પ્રાસે બઉં ? અને તમારા ચરણ કમળની સેવા કરવામાં અતિ આદરવાળો

ચિતા ન તે તવ પાદામ્બુજસેવનાદતે ॥૩૩॥ કથમગ્ર મમાય જીવિતં ભવિતા ? વા
ભવતોઽજિતસ્ય તુ । કિમુ ? જીવતિ વારિણોઽજિતસ્તિમિરાનન્દનિધેઽવધારય
॥૩૪॥ કથમેવ દિનાનિ મે હરે ! નનુ યાસ્યન્તિ વિના ત્વયાઽન્ન તુ । અપિ
યા યુગસન્નિભા નિશા ભવિતારસ્તવ વિપ્રયોગિનઃ ॥૩૫॥ અથ તસ્ય ચ વાન્ધવ-
સ્ત્રિયો હરિકૃષ્ણસ્ય નિરાધયા મૃશમ્ । વિલપન્ત્ય ડતૈવમેવ તદ્વદયા ડચુરપારશોચનાઃ
॥૩૬॥ નનુ મોઃ ! કરુણાસુધામ્બુધે ! ક ? તુ સન્ત્યજ્ય નિજાધિતાવલાઃ । સહસાપ-
ગતોઽસિ તથા તે હ્યુચિતં યન્ધુજનાનુરાગિણઃ ॥૩૭॥ તવ દર્શનમાત્રનિર્મૃતા ગમ્યન્ત્યો
નનુ વાલરામ્બયમ્ ! અધુના ભવતાપયર્જિતા ન હિ નેતું ક્ષણમપ્યલં હરે ! ॥૩૮॥ ચરણં
તવ વાલચક્ષુર્મં મૃદુલં કોકનદાતિસુન્દરમ્ । સન્ધિરાકુલિચંદ્રકાન્તિભિર્નચરૈઃ શોભન-
માન્તુ દર્શય ? ॥૩૯॥ તવ વાલમૃણાલકોમલં નનુ જહ્વાયુગલં સુવર્ણલમ્ । પ્રિયવાન્ધવ !

એવો જે હું તે મારે વિષે તમારે આ પ્રમાણે નિર્દયતા કરવી તે ઘટેજ નહિ. ॥૩૩॥
અને હે પ્રભુ ! તમેજો ત્યાગ કરેલો એવો જે હું તે મારું જીવન તમારા સિવાય આ
લોકમાં કેવી રીતે ટકી શકશે ? જેમ પાણીએ છોડી દીધેલો મત્સ્ય શું જીવે છે ?
નથીજ જીવતો. માટે હે આનંદના નિધિ ! મારી પ્રાર્થના સાંભળીને દીલમાં ધારો !
॥૩૪॥ હે શ્રીહરિ ! તમારા વિના અહીં આ મારા દિવસોજ કેવી રીતે જશે ? અને
વળી તમારા વિયોગવાળો એવો જે હું તે મને રાત્રિએ તો યુગ જેવી લાગી
લાગશે. ॥૩૫॥

હવે—તે શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનના સર્વ બાંધવોની સ્ત્રીઓ પણ અત્યંત નિરા-
શ્ય થઇ ગઇ એવી સતી, અપાર શોકને કરતી અને તે શ્રીહરિમાંજ જેમનું હૃદય
એકદમ સંલગ્ન થઇ ગયું છે એવી સતી, તે રામપ્રતાપજી વિગેરેની પેઠેજ વિલાપ
કરતી કરતી બોલવા લાગી.—॥૩૬॥ કહેણકેપ અમૃતના સાગર એવા હે પ્રભુ ! તમારા
આશ્રયવાળી એવી અમને અળખાએને ત્યાગ કરીને એકદમ ક્યાં ચાલ્યા ગયાછો ?
આમ કરવું તે, બાંધુજનોના ઉપર અનુરાગવાળા તમને કેઇ રીતે ઘટિત ન કહેવાય.
॥૩૭॥ હે હરે ! તમારા દર્શનથીજ અતિ આનંદ પામતી એવી અમે દિવસો
નિર્ગમન કરતી હતી, તે હમણાં તમેજો ત્યાગ કરેલી એવી અમે એક ક્ષણ જેટલો
પણ કાળ નિર્ગમન કરવાને સમર્થ થવી નથી. ૧ ॥૩૮॥ માટે હે શ્રીહરિ ! અતિ
સુંદર ગતિવાળું, કામળ, કમળના કરતાંય અતિ સુંદર અને અતિ પ્રિય લાગે એવી
આંખોનીઓના ઉપર રહેલા અંદના સરળી કાંતિવાળા નખોથી અતિ શોભામમાન,
એવું તમારું ચરણ કમળ અમને એકદમ બતાવો ? ॥૩૯॥ હે પ્રિય-બાંધવ ! નવા

૧-કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તમારા દર્શનના આનંદથી અમારા દિવસોના દિવસો
ચાલ્યા જતા હતા તે અમને જણાતું જ નહોતું અને હમણાં તો તમારા વિયોગના દુઃખથી એક
ક્ષણ જેટલો પણ કાળ નિર્ગમન કરવો બહુજ વસતો લાગે છે. તેટલો કાળ પણ અમે મુખેથી
નિર્ગમન નથી કરી શકતી.

દર્શયાશુ નઃ કરિશુણ્ડોપમિતે ચ સક્થિની ॥૪૦॥ મૃગરાજસમાં ચ તે કાટિં નતનામિ-
 ભમરોદરં તથા । હૃદયં વિતતોદ્ધતં ચ નઃ સ્મૃતમાત્રં હિ દુનોતિ માનસમ્ ॥૪૧॥ અયિ !
 દર્શય નો ભુજદ્વયં ભુજગેન્દ્રોપમિતં દદં તવ । જલજોપમિતં કરદ્વયં તવ કણ્ઠં ચ
 સુકમ્બુસન્નિભમ્ ॥૪૨॥ તથ શારદપાર્વણેન્દુવદ્દનં પદ્મમનોદરં હરે ! । અનવેદ્ય મૃ-
 શાકુલાસયો નનુ યાસ્યન્તિ દારીરતોઽધુના ॥૪૩॥ સમકર્ણયુગં ચ નાસિકાં તિલપુષ્પો-
 પમિતાં સુશોભનામ્ । મૃકુટિં કુટિલાં ધનુર્ધ્રમાં તવ નો દર્શય ચામદર્શન ! ॥૪૪॥ તવ
 ચાર લલાટમુદ્ધતં ક ? નુ નો દષ્ટિપથં ગમિષ્યતિ । અવલાસુ કપાતિરેકતો નનુ દેયં
 મયતા સ્વદર્શનમ્ ॥૪૫॥ રુદિતશ્વજેન નો દ્રુમા વિહગા વા પશવોઽપિ સર્વશઃ ।
 ઘહુધાત્ર રુદન્તિ દુઃસિતા ન કથં ? તે હૃદયે દયોદયઃ ॥૪૬॥ ન કથં ? ગહને વને મવે-
 શ્વરતસ્તે નિરુપાનહો વ્યથા । અપિ તત્સ્મરણેન જાયતે શિતવજ્રાદિતિવેદનૈય નઃ ॥૪૭॥
 કરુણા યદિ નાસ્તિ તે વિધેઃ । નૃપ તર્હ્યસ્તુ પરન્તુ યોપિતઃ । ન હિ દ્વન્તિ શરાઠરવ્યમ્ :

ખિસતંતુઓના સરખી અતિ કોમળ અને અતિશેજ ગોળાકાર, એવી તમારી બંને
 જંઘાઓ-પીંડીઓ અને હાથીની મુંઠની ઉપમા આપવા લાયક એવી તમારી બંને
 સાથળો અમને એકદમ ખતાવો-દર્શન કરાવો. ॥૪૦॥ અને મૃગરાજના સરખી
 તમારી મુંદર કટિ, નમતી એવી નાભિરૂપ જમરની શોભાવાળું તમારું ઉદર અને
 વિશાળ અને ઉપડતું એવું તમારું હૃદય, અમને સાંભરી આવવા માત્રમાંજ અમારા
 મનને અતિશેજ દુઃખ કરેછે. ॥૪૧॥ હે શ્રીહરે ! મોટા-સર્પરાજની ઉપમા આપવા
 લાયક એવા અતિદૃઢ તમારા બંને બાહુઓ, તથા કમળ સરખા શોભાયમાન તમારા
 બંને કર અને શંખના જેવા વળવાળો અતિશોભાયમાન તમારો કંઠ, અમને ખતાવો ?
 ॥૪૨॥ હે શ્રીહરે ! શરદઋતુની પૃષ્ઠિમાના ચંદ્રની પેઠે જોતાર મનુષ્યોનાં મનને
 હરનાઈ એવું શોભાયમાન તમારું મુખ જોયા સિવાય અતિશેજ આકુળ બની ગયેલા
 અમારા પ્રાણ હંમણાંજ નિઃશ્વેજ શરીરથી બહાર નીકળી જશે. ॥૪૩॥ અતિસુંદર
 દર્શન જેતું છે એવા હે શ્રીહરિ ! સરખા શોભાયમાન તમારા બંને કાન, તિલના
 મુખ્ય સરખી અતિ શોભાયમાન તમારી નાસિકા અને મનુષ્યને આકરે રહેલી તમારી
 વાંકી ભૂકુટિનાં અમને દર્શન કરાવો ? ॥૪૪॥ અને ઉપડતું એવું તમારું
 મુંદર લલાટ અમારા દ્રષ્ટિ માર્ગને ક્યારે પામશે ? અને હે પ્રભુ ! અખળાઓ ઉપર
 તમારી કૃપા અતિ અધિક હોવાથી તમારે તમારું દર્શન નિઃશ્વેજ અમને આપવું
 જોઈએ. ॥૪૫॥ અને તમારું રૂદન શ્રવણ કરવાથી વૃક્ષો, પક્ષીઓ અને પશુઓ પણ
 અમારા જેવાંજ અતિ દુઃખવાળાં યમને અહીંઆં સર્વ પ્રકારે બહુજ રૂદન કરેછે, તો
 તમારા હૃદયમાં કેમ દયાનો ઉદય થતો નથી ? ॥૪૬॥ અને અતિરૂદન વનમાં પાદરક્ષા
 (મોજડીઓ) પહેર્યાં સિવાય ફરતા એવા તમોને કેમ દુઃખ ન થાય ? અમને તો તેવું
 રૂમરણુમાત્ર થવાથીજ કઠોર વજ્રના આઘાત જેવીજ વેદના થાય છે. ॥૪૭॥ અરે
 દેવ ! તારે મુરૂપો ઉપર જો દયા નથી તો તે ભલે તેમ હો ? પરંતુ આઓને તો અતિ

કિમુ ? હંસ્યાત્મહરિં ચિદુચ્યન્ ॥૪૮॥ અયિ ! થાતરિદં ત્વયા કૃતં કિમુ ? ધાપ્યં ચનિ-
તાસ્વપિ દ્રુતમ્ । પ્રિયવાન્ધવતો વિયોજ્ય તા ચિરદ્વામૌ જ્વલયસ્યુદર્શિણિ ॥૪૯॥
અસુતોઽપ્યતિવહ્નમં વિષે । દ્રુતમાકૃપ્ય નિનાય ચેદ્ભવાન્ । અસુમિઃ કિમુ દુષ્કૃતં કૃતં
યદમૃતો નપતે ચિચેતઃ ॥૫૦॥ इत्थं यन्धुजना हरेरतिशुचः पौराश्च तत्स्नेहिनः कृत्वा
मूरिविलापमापुरखिला मूर्च्छां मुहूर्त्तं यदा । तत्स्वप्नेषु हरिस्तदैव सहसैवाश्वास्य
तानात्मना तदैव सुदहीचकार च ततः सर्वं तदैवोत्थिताः ॥५१॥ આશ્વસ્તા અવ ધીર-
તામુપગતા રામપ્રતાપાદયો નિત્યં તં હૃદિ સંસ્મરન્ત ઉત તત્સ્વાભાવિકાન્ સદ્ગુણાન્ ।
પ્રીત્યોચૈરનુકીર્તયન્ત इतरान् संश्रावयन्तस्ततो दुःखेनैव दिनानि निन्युरखिलास्त-
प्तीतिभाजो जनाः ॥५२॥

કૌસલીયજનતાનિકરણાં સર્વથૈષ પરપ્રમિય આત્મા ।

વિમલમ્ભસુલ્લવસ્સ્વજનાનાં કુળ્ણ યપ મયિ તુમિસુપૈતુ ॥૫૩॥

નિર્દય સ્વભાવનો પારધી પણ ખારતો નથી, તો તું શા માટે અમારા પ્રાણવદ્ભવ
શ્રીહરિને અમારાથી દૂર કરતો સતો અમને આ પ્રમાણે મારે છે ? ॥૪૮॥ અરે હે
દૈવ ! સ્ત્રીઓ ઉપર પણ આ પ્રમાણે એકદમ શું તે નિર્દયતા કરી ? કે-તે સ્ત્રીઓને
પ્રિય બાંધવ એવા શ્રીહરિ થકી વિખુટી પાડીને, અતિ અધિક જ્વાળાઓવાળા વિરહા-
ગ્નિમાં આ પ્રમાણે બાળે છે. ॥૪૯॥ અને હે દૈવ ! અમારા પ્રાણ કરતાં પણ અતિશેજ
બહાવા એવા શ્રીહરિને એકદમ ખેંચીને તું લઈ ગયો, તો અમારા પ્રાણોએ શું પાપ
કરેલું છે કે શરીરમાં એટા કરતા આ પ્રાણોને તું બહાર કાઢી નાખતો નથી. ॥૫૦॥

આ પ્રમાણે શ્રીહરિના બધુંજનો તેમજ શ્રીહરિને વિષે સ્નેહવાળા તે અથો-
ધ્યાપુરીમાં રહેનારા બીજા સર્વજનો, અતિ શોકાતુર થઈને બહુજ વિલાપ કરીને
બધાય જ્યારે બેઘડીવાર મૂર્છા પામી ગયા, ત્યારે શ્રીહરિએ એકદમ તેમના સ્વપ્નમાં
આવીને પોતાના સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવીને આશ્વાસન કરીને તેમના ધૈર્યને અતિ દૃઢ
બનાવ્યું અને તે પછી તુરંતજ તે બધા ઉઠયા-બગતમાં આવીને સાવધાન થયા.
॥૫૧॥ આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપેલા તેથી ધૈર્ય પામેલા તે રાગપ્રતાપથી વિગેરે તે
શ્રીહરિને નિરંતર હૃદયમાં સંભારતા અને તે શ્રીહરિના સ્વાભાવિક સદ્ગુણોને
સંભારતા થકા શ્રીહરિની પ્રીતિ પામેલા તે બધાય હૃદયમાં શ્રીહરિના શુણ્ણુ
કીર્તન પ્રીતિપૂર્વક ઉચે સ્વરેથી કરતા અને બીજાઓને થવલું કરાવતા થકા,
પછીથી અતિ દુઃખે કરીનેજ દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા. ॥૫૨॥

કોસળવાસી જનસમૂહોના સર્વ પ્રકારે પરમ પ્રિય આત્મા અને સ્વજનોને
વિયોગમાં પોતાનું દર્શન આપીને સુખ આપનારા, એવા મારા ઇષ્ટદેવ આ
શ્રીહરિનુંજુ લાગવાન મારી ઉપર પ્રસન્નતા પામે. ॥૫૩॥

દર્શયાશુ નઃ કરિદ્રુણ્ડોપમિતે ચ સક્થિની ॥૪૦॥ મૃગરાજસમાં ચ તે કાર્તિ નતનામિ-
 ધ્મરોદરં તથા । હૃદયં વિતતોદ્રતં ચ નઃ સ્મૃતમાત્રં હિ દુનોતિ માનસમ્ ॥૪૧॥ અયિ !
 દર્શય નો ભુજદ્વયં ભુજગેન્દ્રોપમિતં દદં તવ । જલજોપમિતં કરદ્વયં તવ કણ્ઠં ચ
 સુકમ્બુસન્નિભમ્ ॥૪૨॥ તવ શારદપાર્વણેન્દુચદ્વદનં પદ્મમનોદરં હરે । । અનવેક્ષ્ય મૃ-
 શાકુલાસયો નનુ યાસ્યન્તિ શરીરતોઽધુના ॥૪૩॥ સમકર્ણયુગં ચ નાસિકાં તિલપુષ્પો-
 પમિતાં સુશોભનામ્ । મૃકુટિં કુટિલાં ધનુર્ધ્રમાં તવ નો દર્શય ચારુદર્શન ! ॥૪૪॥ તવ
 જ્વાલ લલાટસુપ્રતં ક ? નુ નો દષ્ટિપયં ગમિષ્યતિ । અવલાસુ રૂપાતિરેકતો નનુ દેયં
 ભવતા સ્વદર્શનમ્ ॥૪૫॥ રુદિતશ્રવણેન નો દ્રુમા વિહગા વા પશવોઽપિ સર્વેશઃ ।
 ચક્રુધાત્ર રુદન્તિ દુઃખિતા ન કથં ? તે હૃદયે દયોદયઃ ॥૪૬॥ ન કથં ? ગહને ઘને ભવે-
 શ્વરતસ્તે નિરુપાનહો વ્યથા । અપિ તત્સ્મરણેન જાયતે શિતવજ્રાદિતિવેદનૈવ નઃ ॥૪૭॥
 કથના યદિ નાસ્તિ તે વિધેઃ ! મૃપુ તર્હસ્તુ પરન્તુ ચોપિતઃ । ન હિ દ્વન્તિ શારદરવ્યમ્ :

ખિસતંતુઓના સરખી અતિ કોમળ અને અતિશેજ ગોળાકાર, એવી તમારી બંને
 જંઘાઓ-પીંડીઓ અને હાથીની સુંઠની ઉપમા આપવા લાયક એવી તમારી બંને
 સાથળો અમને એકદમ ખતાવો-દર્શન કરાવો. ॥૪૦॥ અને મૃગરાજના સરખી
 તમારી સુંદર કટિ, નમતી એવી નાભિરૂપ જમરની શોભાવાળું તમારું ઉદર અને
 વિશાળ અને ઉપડતું એવું તમારું હૃદય, અમને સાંભરી આવવા માત્રમાં અમારા
 મનને અતિશેજ દુઃખ કરેછે. ॥૪૧॥ હે શ્રીહરે ! મોટા-સર્પરાજની ઉપમા આપવા
 લાયક એવા અતિદ્રઢ તમારા બંને બાહુઓ, તથા કમળ સરખા શોભાયમાન તમારા
 બંને કર અને શંખના જેવા વળવાળો અતિશોભાયમાન તમારો કંઠ, અમને ખતાવો ?
 ॥૪૨॥ હે શ્રીહરે ! શરદસ્તુની પૂર્ણિમાના ચંદ્રની પેઠે ભેનાર મનુષ્યોનાં મનને
 હરનારું એવું શોભાયમાન તમારું મુખ જોયા સિવાય અતિશેજ આકુળ બની ગયેલા
 અમારા પ્રાણ હમણાંજ નિઃશ્વેજ શરીરથી બહાર નીકળી જશે. ॥૪૩॥ અતિસુંદર
 દર્શન જેનું છે એવા હે શ્રીહરિ ! સરખા શોભાયમાન તમારા બંને કાન, તિલના
 પુષ્પ સરખી અતિ શોભાયમાન તમારી નાસિકા અને ધનુષને આકારે રહેલી તમારી
 વાંકી મૃકુટિનાં અમને દર્શન કરાવો ? ॥૪૪॥ અને ઉપડતું એવું તમારું
 સુંદર લલાટ અમારા દ્રષ્ટિ માર્ગને ક્યારે પામશે ? અને હે પ્રભુ ! અળગાઓ ઉપર
 તમારી કૃપા અતિ અધિક હોવાથી તમારે તમારું દર્શન નિઃશ્વેજ અમને આપવું
 જોઈએ. ॥૪૫॥ અને અમારું રૂદન શ્રવણ કરવાથી વૃક્ષો, પક્ષીઓ અને પશુઓ પણ
 અમારા જેવાંજ અતિ દુઃખવાળાં થઈને અહીંઆં સર્વ પ્રકારે બહુજ રૂદન કરેછે, તો
 તમારા હૃદયમાં કેમ દયાનો ઉદય થતો નથી ? ॥૪૬॥ અને અતિગહન વનમાં પાદરક્ષા
 (મોજડીઓ) પહેર્યા સિવાય ફરતા એવા તમોને કેમ દુઃખ ન યાય ? અમને તો તેનું
 સ્મરણમાત્ર થવાથીજ કઠોર વજના આઘાત જેવીજ વેદના યાય છે. ॥૪૭॥ અરે
 દેવ ! તારે પુરૂષો ઉપર જો દયા નથી તો તે લર્હે તેમ હો ? પરંતુ આઓને તો અતિ

કિમુ ? હંસ્યાત્મહરિં વિદુરચન્ ॥૪૮॥ અયિ ! ઘાતરિદં ત્વયા કૃતં કિમુ ? ધાર્ણ્યં યનિ-
તાસ્વપિ દ્રુતમ્ । પ્રિયવાન્ધવતો વિયોજ્ય તા વિરહાગ્નૌ જ્વલયસ્યુદર્શિણિ ॥૪૯॥
અમુતોઽપ્યતિચલ્લભં વિધે ! દ્રુતમારુણ્ય નિનાય ચેદ્ભવાન્ । અમુખિઃ કિમુ દુષ્ટતં કૃતં
યદમૂષો નયતે વિચેષ્ટતઃ ॥૫૦॥ હત્યં વન્ધુજના હરેપતિગુચઃ પૌરાશ્ચ તત્સ્નેહિનઃ કૃત્વા
ભૂરિવિલાપમાપુરુષિલા મુચ્છાં મુહુતેં યદા । તત્સ્વપ્નેષુ હરિસ્તદૈત્ય સહસૈવાશ્વાસ્ય
તાનાત્મના તદ્દૈર્યં સુદહ્વીચકાર ચ તતઃ સયં તદૈવોત્થિતાઃ ॥૫૧॥ આશ્વસ્તા અથ ધીર-
તામુપગતા રામપ્રતાપાદયો નિત્યં તં હૃદિ સંસ્મરન્ત ઇત તત્સ્વાભાષિકાન્ સદ્ગુણાન્ ।
મીત્યોચૈરતુકીર્તયન્તે રતરાન્ સંધાવયન્તસ્તતો દુઃસૈર્નૈવ દિનાનિ નિન્યુરુક્ષિલાસ્ત-
ત્મીતિમાજ્ઞો જનાઃ ॥૫૨॥

કોસલીયજનતાનિફરાણાં સર્વથૈવ પરમપ્રિય આત્મા ।

વિમલમ્ભસુરપદસ્વજનાનાં કૃષ્ણ યપ મયિ તુષ્ટિમુપૈતુ ॥૫૩॥

નિર્દય સ્વભાવનો પારધી પણ મારતો નથી, તો તું શા માટે અમારા પ્રાણવહન
શ્રીહરિને અમારાથી દૂર કરતો સતો અમને આ પ્રમાણે મારે છે ? ॥૪૮॥ અરે હે
દૈવ ! સ્ત્રીઓ ઉપર પણ આ પ્રમાણે એકદમ શું તેં નિર્દયતા કરી ? કે-તે સ્ત્રીઓને
પ્રિય બાંધવ એવા શ્રીહરિ થકી વિપ્રુદી પાડીને, અતિ અધિક જ્વાળાઓવાળા વિરહા-
ગ્નિમાં આ પ્રમાણે બાળે છે. ॥૪૯॥ અને હે દૈવ ! અમારા પ્રાણ કરતાં પણ અતિશેજ
બહાવા એવા શ્રીહરિને એકદમ ખેંચીને તું લઈ ગયો, તો અમારા પ્રાણોએ શું પાપ
કરેલું છે કે શરીરમાં એટલા કરતા આ પ્રાણોને તું બહાર કાઢી નાખતો નથી. ॥૫૦॥

આ પ્રમાણે શ્રીહરિના બંધુજનો તેમજ શ્રીહરિને વિષે સ્નેહવાળા તે અયો-
ધ્યાપુરીમાં રહેનારા ણીજ સર્વજનો, અતિ શોકાતુર થઈને બહુજ વિલાપ કરીને
બધાય જ્યારે ભેઘડીવાર મૂર્છા પામી ગયા, ત્યારે શ્રીહરિએ એકદમ તેમના સ્વપ્નમાં
આવીને પોતાના સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવીને આશ્વાસન કરીને તેમના ધૈર્યને અતિ દ્રઢ
બનાવ્યું અને તે પછી તુરંતજ તે બધા ઉઠ્યા-જાગૃતમાં આવીને સાવધાન થયા.
॥૫૧॥ આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપેલા તેથી ધૈર્ય પામેલા તે રામપ્રતાપજી વિગેરે તે
શ્રીહરિને નિરંતર હૃદયમાં સંભારતા અને તે શ્રીહરિના સ્વાભાવિક સદ્ગુણોને
સંભારતા થકા શ્રીહરિની પ્રીતિ પામેલા તે બધાય હૃદયમાં શ્રીહરિના ગુણોનું
કીર્તન પ્રીતિપૂર્વક ઉચ્ચે સ્વદેશી કરતા અને ણીજઓને શ્રવણ કરાવતા થકા,
પછીથી અતિ દુઃખે કરીનેજ દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા. ॥૫૨॥

ઢોસજવાસી જનસમૂહોના સર્વ પ્રકારે પરમ પ્રિય આત્મા અને સ્વજનોને
વિશેષમાં પોતાનું દર્શન આપીને સુખ આપનારા, એવા મારા ઇન્દ્રિય આ
શ્રીહરિદૃષ્ટિ સગવાન મારી ઉપર પ્રસન્નતા પામે, ॥૫૩॥

इति श्रीमद्ब्रह्मसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दामिन्न नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरिविप्र-
लम्भनिरूपणं नाम द्वादश उल्लासः ॥ १२ ॥ ॥

ઇતિ શ્રીમદ્બ્રહ્મસંપ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનંદસ્વામીના શિષ્ય અને
તેમના સંપ્રદાયનું સર્વ રહસ્ય જાણનાર શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં, શ્રીહરિના બંધુજનોએ કરેલો
શ્રીહરિનો વિલાપ નિરૂપણ કર્યો એ નામે પારમે
ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૨॥

त्रयोदश उल्लासः उल्लासार्थसङ्ग्रहः

धर्मं संस्थापयन् यो वनगमनपरः सैस्तुतो देवसङ्घैः
प्राप्तोऽरुण्यं निशायां पवनसुतसमालोकितस्वप्रतापः ।
शैलेन्द्रादिष्टमागों वनमुवि पुलहस्याधमं प्राप्य सूर्य-
वृग्धामूलं तपस्तत्रिदपममतनोत्स धियै स्ताद्धरिनेः ॥१३॥

ધર્મનું સંસ્થાપન કરતા થકા જે શ્રીહરિ વન-ગમન કરવામાં તત્પર થયા હતા,
અને પ્રાક્ષાદિક દેવગણોએ આવીને જેમની સ્તુતિ કરી હતી, પછી અરુણ્યમાં ગયેલા જે
શ્રીહરિએ રાત્રિએ પવનપુત્ર હનુમાનજીને પોતાનો પ્રતાપ જાતાવ્યો હતો, તેમજ વનભૂમિ
માં ગિરિરાજ હિમાદ્રિએ જે શ્રીહરિને માર્ગ જાતાવ્યો હતો, અને પછી પુલહાશ્રમમાં
આવીને સૂર્યદેવની સ્લાધા કરવાના કારણે જે શ્રીહરિએ નિરૂપમ-અનન્યતુલ્ય
(અમાધારણ) તપ કર્યું હતું, એવા આક્ષાત્રે તે શ્રીહરિ અમારા દ્રષ્ટને માટે
થાઓ. ॥ ૧૩ ॥

नीलकण्ठोऽथ भगवानुत्तीर्णः सरयूं नदीम् । उदक् फोशद्वयं गत्वा निर्जनं
निषसाद् सः ॥१॥ उपविश्य चटाघस्ताजलाशयसमीपतः । स्वनिर्गमं स निर्विघ्नं मेने
केनाप्यलक्षितः ॥२॥ तदा केशमुखा देवाः सगणास्तस्मिभूतयः । क्रपयो नारदायाश्च
हिमवत्प्रमुखा नगाः ॥३॥ मूर्त्ता गङ्गादयो नद्यः पुष्करादीनि सर्वशः । तीर्थानि चाप्यु-
स्तत्र ज्ञात्वा तं निर्गतं शृद्धात् ॥४॥ दुराचारापहाराय धर्मसाध्वचनाय च । उद्युक्तं तं
प्रणम्योच्चुर्यं रूपं ! त्वदाश्रिताः ॥५॥ त्वं साक्षाद्भगवानेव स्वेच्छयासि नराकृतिः ।
जानीमस्त्वां धर्मगुप्त्यै जातं चाधर्मशान्तये ॥६॥ स त्वं साधयितुं नूनं स्वावतारप्रयो-
जनम् । निर्गतोऽसि शृद्धादयानन्तजीवामवाय च ॥७॥ यादवङ्गमणैर्भूमिर्द्यौश्च वीक्ष-
णतस्तव । परमं प्राप्स्यसि सौख्यं वयं स्वदर्शनेन च ॥८॥ क्रपयः सहवासेन पर्वताश्च

धर्मं संस्थापयन् यो वनगमनपरः संस्तुनो देवसङ्घः ।
 प्राप्तोऽरुण्य निशायां पचनसुनसमागेवितस्वमताप ।

शैलेन्द्रादिप्रमाणौ वनभुवि पुलहस्याश्रमं प्राप्य सूर्य-
 श्यामामूलं तपस्तप्तिरूपममतनोत्सं श्रिये स्ताद्वरिर्न
 श्रीहरिनी दिव्य तपश्चर्या.

स्वदाश्रयात् । यास्यगति परमानन्दं प्राप्स्यन्नाथ त्वदर्चनात् ॥९॥ अधार्मिकजनयात-
स्पर्शप्राप्तान्यघान्यपि । तीर्थानि सद्यो हास्यन्ति त्वत्पादस्पर्शनात्प्रभो ! ॥१०॥ अन्या-
न्सुखयितासि त्वं स्वयं कृच्छं तपश्चरन् । स्वप्रतापेन भूभारमपाकुर्व नमोऽस्तु ते ॥११॥
इति सप्तमार्थं ते तस्मै श्रुधिताय फलानि च । निवेदयित्वा स्वादूनि तस्युः प्राञ्जल-
योऽप्रतः ॥१२॥ चिकीर्षुर्नरनाटयं तान् प्रीणयित्वा हरिर्गिरा । अजिहपत्स्वधामानि

उद्देश १३ भा.

हुवे-श्रीनीलकण्ठलगवान् आ प्रभाञ्छे सरयूनदीने आमे कठि उतर्था अने उत्तरदिशा
तस्मै जे गाढ उपर जन्धने ज्येष्ठान्तस्थानभां गेष्ट. ॥१॥ ज्येष्ठ मोटा सरावर पासे बडना
वृक्षानी नीचे ज्येष्ठीने ते श्रीहृदि ज्येष्ठ 'पोतानुं' घेरथी नीकण्ठावुं, ते निर्विघ्न गनी गद्युं अने
पोताने कोंछे पक्षु घेरथी नीकण्ठां जलया नहि, ते ठीक थयुं ज्येष्ठ मान्युं ॥२॥ हुवे
ते समयभां प्रह्लाद अने शंकर विगेरे देवो पोत-पोताना सेवक गच्छो ज्येष्ठ सद्धित, तेमनी
विभूतिज्येष्ठो ज्येष्ठो विगेरे, नारदादिक ज्येष्ठो, हिमाचल विगेरे पर्वतो, गंगा विगेरे
नदीज्येष्ठो अने पुष्करराज विगेरे तीर्थो, ज्येष्ठो ज्येष्ठ भूतिमान् प्रत्यक्षपक्षु त्यां श्रीहृदि
लगवान् घेरथी नीकणीने आवेला छे ज्येष्ठ ज्येष्ठोने आख्या. ॥३-४॥ दुराचार करनार
असुराजो नाश करवा भाटे तेमज धर्म अने साधुज्येष्ठो रक्षायु करवा भाटे
दुष्टता थयेला ते श्रीहृदिने नमस्कार करीने, ते प्रह्लादिक देवो अने गंगा आदिक
तीर्थो कहेवा लाज्यां छे कृष्ण । ज्येष्ठो ज्येष्ठ तमारे आशरे रहला छीज्येष्ठ ॥५॥ तमे
साक्षात् परब्रह्म लगवान् पोतेज्येष्ठ पोतानी छन्द्याथी नराकृति धारी रहला छे अने
धर्मज्येष्ठ रक्षायु करवा भाटे अने अधर्मा नाश करवा भाटेज्येष्ठ आ प्रभाञ्छे प्रगट
थयाछो, ज्येष्ठ तमने ज्येष्ठ ज्येष्ठो छीज्येष्ठ ॥६॥ ते तमे निश्चिन् पोताना अवतारज्येष्ठ
प्रयोगज्येष्ठ सिद्ध करवा भाटे अने अनन्त ज्येष्ठोनां आत्यंतिक कल्याण करवा भाटे, ज्येष्ठोनां
घेरथी नीकणेला छे ॥७॥ तमारा अरज्योना करवाथी पृथ्वी परम सुभने पामशे.
अने तमारा ज्येष्ठोना स्वर्ग पक्षु आनंद पामशे. अने ज्येष्ठो ज्येष्ठ देवताज्येष्ठ पक्षु तमारा
दर्शन करवाथी अतिशेज्येष्ठ आनंद पामशे. ॥८॥ ज्येष्ठो ज्येष्ठ ज्येष्ठ तमारा
समागमथी, पर्वतो तमारे आश्रय-निवास थवाथी अने ज्येष्ठो ज्येष्ठ तमारी
पूज करवाथी परम आनंद पामशे. ॥९॥ छे प्रह्लाद । गंगा विगेरे तीर्थो तमारा अरज्योना
स्पर्श पामवाथी, अधर्मा ज्येष्ठोना समूहोना संसर्ग थवाथी प्राप्त थयेलां पापमानने
पक्षु तुरतज्येष्ठ त्याग करी हेरे ॥१०॥ अने तमे पोते अतिकष्टकारि तपने करता थका जीव-
ज्येष्ठो सुभ पमाडशे. छे महाशय ! पोताना प्रतापथी पृथ्वीना लारने नाश करे ? ज्येष्ठो
तमने नमस्कार करीज्येष्ठ छीज्येष्ठ ॥११॥ आ प्रभाञ्छे ते देवो विगेरे प्रार्थना करीने, ते श्रीहृ-
दिने ज्येष्ठो ज्येष्ठो, सारां स्वादिष्ट ज्येष्ठो लगवाननी आगण निवेदन करीने ज्येष्ठ
ज्येष्ठोने उला रह्या. ॥१२॥ पक्षी श्रीहृदि नरनाटय करवाने छन्द्या थका पोतानी पाणीथी
ते देवताज्येष्ठोने प्रसन्न करीने, सब प्राणिमानने सुभ आपनारा श्रीहृदि ते प्रह्लादिक

ગન્તું સર્વસુખપ્રદઃ ॥૧૩॥ તે તં નત્વા તતો જગ્મુઃ સર્વે તદ્વાવવેદિનઃ । તાન્વિસૃજ્ય
 હરિશ્ચક્રે સ્નાત્વા સાયન્તનં વિધિમ્ ॥૧૪॥ કિંચિત્ફલાદિ તત્પ્રીત્યં સોઽશિત્વા રજનીં
 તુ તામ્ । તત્રોપિત્વા તતઃ પ્રાયાદુદકં પ્રાતઃ કૃતાદિકઃ ॥૧૫॥ નાનાગ્રામાન્પત્તનાનિ
 વ્યતીત્ય ચ નગાન્નદીઃ । સોઽનાસુક્તશ્ચરન્માર્ગં પ્રાપ કાશ્ચિન્મહાટવીમ્ ॥૧૬॥ અન્ન-
 પાનવિહીનોઽસૌ તુરીયેઽહનિ કાશ્ચન । નદીમ્પ્રાપ્ય શનૈશ્ચક્રે આપઘ્વ્યાદિક્રિયામ્
 ॥૧૭॥ તાવદસ્તઙ્ગતઃ સૂર્યસ્તત્રાધસ્તાદ્વટસ્ય સઃ । નિપસાદ હૃદિ ધ્યાયન્સ્વસ્વરૂપં
 પરાત્પરમ્ ॥૧૮॥ તાવત્તત્રાગમત્કશ્ચિદ્ગૈરવો ભીષણાકૃતિઃ । ભૂતપ્રેતપિશાચાદિસ્વર્ગણઃ
 પરિતો ધૃતઃ ॥૧૯॥ તદ્વટાવાસ ઉગ્રાક્ષઃ શૂલપાણિર્ગુહાનનઃ । સ્વસ્થાનસ્થં હરિં વૃદ્ધો-
 ત્ત્વુત્ય ધાવન્નુમુક્ષયા ॥૨૦॥ યાવજ્જિઘૃક્ષત્યાકુશ્ય તાવદુન્મીલિતેક્ષણઃ । તમપશ્યન્હરિ-
 સ્તર્હિં સ તં દાવમિવૈક્ષત ॥૨૧॥ હરિપ્રતાપેન મહાનલેન વન્દ્યમાનઃ સ સહાત્મવર્ગ્યઃ ।
 ક્રોશન્નૃતોઽસ્મીતિ પલાયતે સ્મ દ્રુતં યથાહિર્દયવદ્ભીતઃ ॥૨૨॥ આક્રોશમાશ્રુત્ય

હેવોને પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે જવાની આજ્ઞા કરી ॥૧૩॥ શ્રીહરિના અભિપ્રાયને જાણુ-
 નાશ તે બ્રહ્માદિક હેવો પણ શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને ત્યાંથી આલ્યા ગયા, અને શ્રીહ-
 રિએ તે બ્રહ્માદિક હેવોને પોતપોતાના સ્થાનમાં મોકલીને પછી સ્નાન કરીને સાંધાળાને
 વિધિ કર્યો. ॥૧૪॥ અને હેવોને રાજી કરવા માટે શ્રીહરિ થોડાંક કૃપાદિક જમીને તે
 રાત્રિ તો ત્યાંજ રહીને, ત્યાર પછી પ્રાતઃકાળમાં આલ્લિકવિધિ કરીને ઉત્તર દિશા તરફ
 આલ્યા. ॥૧૫॥ એમ આલતાં અનેક ગામ અને શહેરોને ઉલ્લંઘન કરીને, તેમજ પર્વતો
 અને નદીઓ ઓળંગીને શ્રીહરિ કોઇ ઠેકાણે ન યાંધાતા અને આસક્તિથી રહિત એવા
 થકાં માર્ગે આલતાં કોઇક મોટા જંગલમાં આવી પહોંચ્યા. ॥૧૬॥ અને અન્ન તેમજ
 પીવાનું પાણી પણ જેમને નથી મળ્યું એવા થકા એથે દિવસે કોઇક નદીને પામીને
 પીરે રહીને આપલકાળમાં પણ પોતાની આલ્લિકક્રિયા કરી. ॥૧૭॥ અને તેટલાકમાંજ સૂર્ય
 અસ્ત પામ્યો તેથી શ્રીહરિ તે ઠેકાણે એક વડના વૃક્ષ નીચે પોતાના હૃદયમાં પરાત્પર
 એવા સ્વસ્વરૂપનું ધ્યાન કરતાં થકા બેઠા. ॥૧૮॥ તેટલાકમાંજ તે ઠેકાણે અતિભયંકર આકૃ-
 તિવાળો એવો કોઇક ભૈરવ આવ્યો અને તે ભૂતડાં અને પ્રેતપિશાચ વિગેરે પોતાના
 ગણોથી ઘીંટાયેલો હતો. ॥૧૯॥ તે વડના વૃક્ષમાંજ રહેલો, તે ભૈરવ, અતિ
 ઉગ્ર નેત્રો જેનાં છે, હાથમાં ત્રિશૂળ ધારી રહેલો, મોટી પર્વતની શુદ્ધ જેવું
 મોઢું જેવું છે, એવો થકો પોતાના સ્થાનમાં બેઠેલા શ્રીહરિને ભેળને એકદમ
 કુદકો મારીને હોડતો થકો ખાઇ જવાની ઇચ્છાથી બરાડા પાડીને જ્યાં શ્રીહરિને
 પકડેવા જાય છે, તેટલાકમાં ઉઘડી ગયાછે નેત્રો જેમનાં એવા શ્રીહરિએ તે
 ભૈરવના સામું ભેટું કે તેજ સમયમાં તે ભૈરવે શ્રીહરિને બળતા અગ્નિ જેવા દેખ્યા.
 ॥૨૦-૨૧॥ અને શ્રીહરિના પ્રતાપરૂપ અતિ મોટા અગ્નિથી બળવા લાગેલો તે ભૈરવ પોતાના
 ગણોએ સહિત ‘અરેરે ? હું તો મરીજ ગયો’ એમ બરાડા પાડતો દાવાનળ દેખીને ભય
 પામેલો સર્પ જેમ એકદમ નાશી જાય, તેજ પ્રમાણે એકદમ નાશી ગયો. ॥૨૨॥
 અને તે ઉચ્ચ શબ્દ કરીને પાડેલા આક્રોશને સાંભળીને તે શ્રીહરિનું ધ્યાન કરતા હનુમા-

नमुचकैस्तं ध्यायन् हनुमानपि भूतसङ्घान् । आवध्य पुच्छेन पदप्रहारैः सन्ताड्य
चाद्रावयदष्टदिग्भ्यः ॥२३॥ तद्भूतविद्रावणमेष बुद्ध्या कृष्णप्रतापादय भूय एव ।
ध्यानस्थ आसीद्धरिरप्यनाप्तकिञ्चिद्विकारो रजनीं निनाय ॥२४॥ प्रातः प्रयाणोन्मुख-
माहिकान्ते विलोक्य तं स्नेहभरेण सिङ्घः । उच्च हनुमान्भूतचालरूप उपोषितोऽसीश
चतुर्दिनानि ॥२५॥ निजेच्छया कृष्ण ! तपस्विच्छीलां कर्तुं प्रवृत्तं सततं स्वतन्त्रम् ।
न त्वामहं किञ्चन वक्तुमीशः प्रीत्यैव किञ्चिद्विवशो ब्रवीमि ॥२६॥ पतन्निवामासि
बलन्विभो ! त्वमाहारहीनोऽथ वनेऽस्ति गम्यम् । किञ्चित्फलाहारमतो विधातुं यो-
ग्योऽस्ति देहस्य हि वर्तनाय ॥२७॥ आहारव्याम्यद्य वनात्फलानि स्वीकर्तुमर्होऽस्ति च
तानि कृणु ॥ इत्यर्थितस्तत्प्रियकाम्ययाऽसौ तथेत्यवोचस्त ययौ तदर्थम् ॥२८॥ सद्यः
समानीय फलानि तस्मै न्यवेदयत्सोऽपि ततश्चतुष्कम् । आदाय देवाय निवेद्य चास्या
नादेयमम्भः पियति स्म कृष्णः ॥२९॥ ततो निराहारमवेत्य मर्क स्वभोजने भोजनकारिणं
तम् । स्वयं ददौ शेषफलानि तस्मै प्रीत्या स मुक्तयोपविवेश कीशः ॥३०॥ हरिस्तमाहाथ

न७ पञ्च ऐकहम् त्यां आधीने, सर्वभूतोने पोताना पुच्छथी भांधीने अने पगनी दातोना
प्रहारथी पूण भार भारीने चोतरक्षी नसादी मुकथां ॥२३॥ अने ते हनुमान७ श्रीहरिना
प्रतापधीन ते भूतो विगेरे नाथी जथां जेम जलणीने पक्षी क्षीने ध्यानस्थ यधने जेऊ;
अने श्रीहरिजे पञ्च डोड प्रहारनो विकार—(डोड अजर लय) नहि पाभतां ते रात्रि त्यांज
रहीने निर्गमन क्षी. ॥२४॥ पक्षी अवारभां आहिक विधि क्षी रक्षा पक्षी आक्षवाने तैयार
यथैसा श्रीहरिने जेधने, भाणइय धरी रडेदा हनुमान७ श्रीहरिना उपर अतिस्नेहने
दीधे जेऊ पाभीने कडेवा लाव्या—हे प्रभु ! आप आर द्विचरना उपवासी छे. ॥२५॥
हे श्रीकृष्ण ! पोतानी छम्भाधीन तपस्विना जेपी लीला करवाने भाटे प्रवर्तेला अने
अडा स्वतंत्रभूर्ति जेवा तमने हुं कंध पञ्च कडेवाने अमर्ध नथी, तो पञ्च तमाश उपर
अतिस्नेहने दीधे परवश अडे आपने कहुं छुं. ॥२६॥ अति समर्थ जेवा हे प्रभु !
आप आबोछे त्यारे जल्ले पक्षी जशे ? जेम जल्लुछे, करणु के—आपे आहार कथे
नथी अने वणी वनभां जवातुं छे, भाटे देहने नलाववा भाटे कंधे क्षणाक्षर करवाने
भाटे योज्य छे. ॥२७॥ हम्भां ज हुं वनभांधी क्षेण लध आपुं छुं, तेने छे कृष्ण !
तमे स्वीकारवाने योज्य छे. आ प्रभाजे हनुमान७जे प्रार्थना करेला श्रीहरिजे
हनुमान७ने रा७ करवा आइ ' डीक लध आवो ' जेम कहुं, जेखे तुरतज हनुमान७
क्षेण बेवा आइ गथा. ॥२८॥ अने तुरतज क्षेण लायीने ते श्रीहरिने आर्षणु कथां,
त्यारे ते श्रीहरिजे पञ्च तेभांथी आर क्षेण लधने देवने—शाणआभने नैवेद्य करीने पक्षी ते
क्षेण जगिने नदीतुं पाणी पीछुं ॥२९॥ त्यार पक्षी ते श्रीहरिजे पोताना लउत हनुमान७ने
पञ्च निराहार अने पोताने लोअन करवा पक्षी ते लोअन करनारा जेम जल्लेने भाडीनां
क्षेण अति प्रसन्नताथी हनुमान७ने पोते आयां, ते क्षेणने जगिने पक्षी हनुमान७
जे. ॥३०॥ त्यारे श्रीहरिजे ते हनुमान७ने कहुं के—आरा लउत जेवा हे क्षीन्द्र !

કપીન્દ્ર ! ભક્ત ! ત્વં ગચ્છ સાકેતપુરે સ્વવાસમ્ । તત્ર સ્થિતો મદ્વિરહાતિલિખાન્
 રામપ્રતાપપ્રમુલ્હાનઘેતિ ॥૩૧॥ દિત્વા વને સ્વં નગરં ન ગન્તુમિચ્છન્તમાલોક્ય તમાહ
 ધાર્મિઃ । ચિન્તા ન કાર્યા મમ ભક્તવર્ય ! યદા સ્મરેયં ત્વમિયાસ્તદા મામ્ ॥૩૨॥ તત્ર
 સ્થિતઃ પ્રત્યહમન્તરે માં ત્વં દ્રક્ષ્યસીતિ વ્રજ વીતશોકઃ । શ્ત્યુક્ત ઈશેઙ્ગિતવિત્સ નત્વા
 તમાત્મવાસં સમિયાત્તદાનીમ્ ॥૩૩॥ તતો રામપ્રતાપાદીન્મારુતિઃ પ્રાપ્ય સાદરમ્ ।
 પ્રણમ્ય સાન્નિધ્યસ્તત્ર પ્રોચે વાક્યમિદં હિ તાન્ ॥૩૪॥ રામપ્રતાપ ! યુવયોઽર્ન્નતેચ્છારામ !
 સદ્ગુણઃ । તપઃ કુર્યન્વને ધીરો મયા દષ્ટોઽદ્ભુતક્રિયઃ ॥૩૫॥ શ્રુત્વા તદ્વાક્યમેવં તૌ
 તં પ્રયાસં તથેતરે । સ્મરન્તસ્તદ્ગુણાન્દિવ્યાન્વિગ્લેપાર્ત્તાસ્તદાચ્ચદન્ ॥૩૬॥ દુઃખિતાનિતિ
 દૃષ્ટ્વા તાન્દર્ઘ્યાસ્તદ્વિરહાગ્નિના । ઘૃણાર્દિતઃ સ મધુરં પ્રોચે વાક્યમિદં પુનઃ ॥૩૭॥
 રામપ્રતાપ ! વાક્યં મે શૃણ્વિચ્છારામ । સન્મતે ! । યુવયોસ્તદ્વિયોગાધિં સર્વજ્ઞો વૈત્તિ
 સ પ્રભુઃ ॥૩૮॥ કર્તુમાત્મ્યન્તિકં શ્રેયઃ પ્રાણિનાં વિચરન્શિતૌ । યદાચાર્યપદારોહં કર્ત્તા
 સોઽસક્લયસદ્ગુણઃ ॥૩૯॥ તદા યુવાં સમાહૃય ચન્ધૂન્વશ્ચાપિ સ પ્રભુઃ । રક્ષિત્વા

તમે અયોધ્યાપુરીમાં તમારા સ્થાનમાં બેઠો ? અને ત્યાં રહીને મારા વિરહથી અતિ ખેદ
 પામતા રામપ્રતાપજી વિગેરેની રક્ષા કરજો ॥૩૧॥ ત્યારે પોતાને વનમાં એકલા મુકીને
 નગરમાં જવાને માટે ન ઇચ્છતા, એવા તે હનુમાનજીને બોધને ધર્મના પુત્ર શ્રીહરિ
 કહેવા લાગ્યા—હે ભકતવર્ય ! તમારે મારી ચિંતા ન કરવી, અને જ્યારે હું તમને
 સંભારૂં ત્યારે તમે મારી પાસે આવજો ॥૩૨॥ અને ત્યાં રહ્યા થકા દરરોજ તમે તમારા
 અંતરમાં મને દેખશો, માટે શોક રહિત થઈને સુખેથી બેઠો. આ પ્રમાણે કહેલા અને
 શ્રીહરિના અભિપ્રાયને બાજીનારા તે હનુમાનજી શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને તુરંતજ
 પોતાના સ્થાનમાં આવ્યા. ॥૩૩॥ ત્યાર પછી વાયુપુત્ર હનુમાનજી રામપ્રતાપજી વિગેરેની
 પાસે આવીને આદરથી નમસ્કાર કરીને સાંત્વના કરતા થકા રામપ્રતાપજી વિગેરેના પ્રત્યે
 આર્વા વાક્યો કહેવા લાગ્યા. ॥૩૪॥ હે રામપ્રતાપજી ! તથા હે ઇચ્છારામજી ! સર્વ સફળ-
 હોથી સંપન્ન એવા તમારા ભાઈ વનમાં તપ કરતા, અતિ ધીરજતાવાળા અને આશ્ચર્ય-
 કરી અસ્તિ કરનારા મેં જોયા છે ॥૩૫॥ આર્વા તે હનુમાનજીનાં વચન સાંભળીને તે
 બંને ભાઈઓ તથા બીજાઓ પણ પોતાને અતિબહાલા તે શ્રીહરિને, તથા તે શ્રીહરિના
 અદૈાકિક ગુણોને સંભારતા થકા વિયોગથી અતિ દુઃખ પામીને તે વખતે રહ્યા લાગ્યા. ॥૩૬॥
 આવી રીતના અતિ દુઃખીઆ અને તે શ્રીહરિના વિરહાગ્નિથી બળી રહેલા તે રામપ્રતા-
 પજી વિગેરેને બોધને તે હનુમાનજી ક્યાથી દુઃખી થઈને ફરીને તેમના પ્રત્યે મધુર વચનો
 કહેવા લાગ્યા. ॥૩૭॥ સારીજીવિવાળા હે રામપ્રતાપજી ! અને હે ઇચ્છારામજી ! મારું
 વાક્ય સાંભળો ? તમારા બંનેની આ વિરહની પીડાને સર્વજ્ઞ એવા તે પ્રભુ શ્રીહરિ બોલે-
 છે. ॥૩૮॥ અસંખ્યાત સફળગુણવાળા એ શ્રીહરિ આજિએનું આત્મતિક કથાણુ કરવા
 માટે પૃથ્વી ઉપર વિચરતા થકા જ્યારે આચાર્યપદની સ્થાપના કરશે, ત્યારે તે શ્રીહરિ
 ભગવાન તમને બંનેને અને તમારા બંધુઓને પણ બોલાવીને પોતાની પાસે રાખીને

स्वान्तिके सौख्यं प्रापयिष्यति यो महत् ॥४०॥ स्वीयाचर्यपदे प्रोत्या स्थापयिष्यति स स्वयम् । श्रेयस्करं वरं मद्रं गुण्माकं निर्मलं कुलम् ॥४१॥ स्थापयिष्यति स क्षोण्यां धर्ममेकान्तिकं शुभम् । समाधिं प्राणिनोऽसङ्कुलान्कारयिष्यति स द्रुतम् ॥४२॥ गोलोकादीनि धामानि प्रेक्षयिष्यति तत्र तान् । तत्स्था दिव्या निजा मूर्तीस्तदैश्वर्यञ्च स प्रभुः ॥४३॥ नावावतारमूर्तीस्तान् दर्शयिष्यति सोद्भुताः । चरित्राणि विचित्राणि जीवमुक्तयै विधास्यति ॥४४॥ धर्मज्ञानादिसम्पन्नान् कृत्वा सोऽगणिताङ्गान् । धाम स्वमक्षरं दिव्यं प्रापयिष्यति कुलम् ॥४५॥ विष्णुयागं मुखान्यज्ञान्कोटिशो विधिसंयुतान् । गुण्माद्वारा विधातैष मोक्तिकर्चुन् हविर्भुजाम् ॥४६॥ सत्स्वर्णकलशोपेतशिखरध्वजशोभया । युतानि मन्दिराण्येव विधातैवावकाशतः ॥४७॥ लक्ष्मीनारायणादीनां मूर्तीनां स्थापनं हरेः । कारयिष्यति तत्रायं ब्राह्मणान्सुहिताग्रैः ॥४८॥ अचिरेण ततो यूयं प्राप्य तत्सन्धिधिं शुभम् । सुखं सर्वोत्तमं भूयो नूनं प्राप्स्यथ सत्तमाः ॥४९॥ तस्माच्छोको न कर्त्तव्यो गुण्माभिर्हरिवन्दुभिः । वचस्तस्येति ते ध्रुत्वा विस्मिताः शुचमत्यजन् ॥५०॥ इत्येव रामप्रतापादीन् साम्बवित्त्वा स मारयति । प्रीतो हरिं स्मरन्स्वर्ण

तमने अतिशेज् भोक्तुं शुभं प्रभाश्ये ॥३६-४०॥ अने ते श्रीहरिं पोतेज् अतिप्रीतिधी पोताना आचार्यपद उपर, सर्वना कल्याणुने करनाइ, श्रेष्ठ अने निर्भण, जेवुं तमाइ कुण स्थापन करेथे ॥४१॥ तेभज् ते श्रीहरिं पृथ्वी उपर इडा ओकांतिक धर्मने स्थापन करेथे, तेभज् असंख्यात प्राणियोने ओकहम समाधि करावथे ॥४२॥ अने ते समाधिमां प्राणियोने पोतानां गोबोधादिष्ठे धामां गतावथे. अने सभर्थ जेवा श्रीहरि ते ते धाममां शङ्करी पोतानी दिव्यमूर्तिओ अने ऐश्वर्य-विभूतिओ पळु गतावथे ॥४३॥ आश्चर्य-कादी जेवी अनेक अवतारांनी भूतिओ तेभने समाधिमां गतावथे. अने लोकोनां कल्याणु माटे विचित्रं चरित्रो पळु करेथे ॥४४॥ अगणित जनोने धर्म ज्ञान, वैशद्य अने ओकांतिकी लडितथी संपन्न करीने, ते श्रीहरि अति दुर्लभ जेवा पोताना दिव्य अक्षर धामने प्रभाश्ये ॥४५॥ जे श्रीहरि हविषने जन्मनाश देवताओने प्रीति करनारा जेवा विष्णुयाग विगेरे करेठा केशव यज्ञो विधिपूर्वक तमारा द्वारा करावथे ॥४६॥ वणी जे श्रीहरि सुंदर सोनाना कणथे अहित शिखर अने ध्वजओनी गोलाओ युक्त घण्टाक मंदिरो थोडाज् सभयमां करावथे ॥४७॥ अने ते मंदिरेमां भगवाननी लक्ष्मीनारायण आदिक भूतिओनुं स्थापन करेथे अने करावथे. अने ते प्रतिष्ठाता लक्ष्योमां ब्राह्मणेने घी माकर विगेरे ज्योथी अति तृप्त करेथे ॥४८॥ हे सत्तमाः ! त्वां पछी तजे थोडाज् सभयमां तेभना शुभ अरीपने पाभीने करीने सर्वोत्तम शुभने निश्चय पावथे ॥४९॥ माटे श्रीहरिना भणुओ जेवा तमेजे थोड करेवा नहि, आवी दीतनां अनुमानलनां वन्य सांभयानि विन्मय पावेडा ते सभप्रना-पण विगेरेजे थोडने त्याग कर्गे ॥५०॥ अने इी बुद्धिवाणा ते अनुमानल आ प्रभावे रामप्रतापण आदिकने सांत्वना करीने प्रसन्न अछने, श्रीहरिने संपादना संवा-

તર્જવાન્તર્દેષે સુધીઃ ॥૧૧॥ હર્યાપાં પાલયન્ગુપ્તે ઘસંસ્તથ ન મારુતિઃ । અવન્રામપ્રતા-
પાદીન્સાકેતે સર્વથાઽવસત્ ॥૧૨॥ તતઃ સ નિર્યયૌ કૃષ્ણશ્ચરન્નેકો ઘનેષ્વપિ । સાયં
યત્ર નિશાં તથ નિનાય તપતાં પતિઃ ॥૧૩॥ દિનૈઃ કતિપયૈઃ દયામં વ્યતીત્ય હિમપર્વ-
તમ્ । શ્વેતં તમેવ સમપ્રાપ્ય ચચારોપલ્કયાસુ સઃ ॥૧૪॥ નાસાગ્રસ્થિરદષ્ટિશ્ચાદિસ્મૃતા-
ધ્યા કચિશ્ચરન્ । ઘર્ણિરાજો નર્દી પ્રાપ હિમચત્પાદનિઃસ્તામ્ ॥૧૫॥ તાં કચિજ્ઞાનુદ-
ધ્નોદાં કાપ્યગાધજલાં હરિઃ । પ્રતિપૂરં તરન્યાતો દદર્શાગ્રે નગદ્વયમ્ ॥૧૬॥ પ્રાક્ષ-
ધ્વિમયોરદ્યોરન્તરે તાં નર્દી તરન્ । નચા મૂલં ગુહાં પ્રાપ ગમ્યં ઘર્ત્મ સ ન કચિત્ ॥૧૭॥
સૂર્યસ્થસ્તદ્ગતસ્નાયત્તચાતિષ્ઠત્ક્ષણં હરિઃ । તદા મૂર્તો હિમગિરિસ્તં નત્યાહ કૃતાઝલિઃ
॥૧૮॥ પહિ માર્ગે દર્શયામૌત્યુક્ત્વા તં માર્ગમાનયન્ । હરેઽનેન પથા ગમ્યં પુલહાશ્રમ
પ્રપ્યતિ ॥૧૯॥ હત્યુક્ત્વા તં સમમ્યર્ચ્ય સ તિરોઽમૂત્તદાહવા । સ ચ તત્ર નિશાં નીત્વા
પુલહાશ્રમમમ્યગત્ ॥૨૦॥ તૃતીયેઽહનિ તં પ્રાપ્ય તત્રત્યમુનિમાનિતઃ । ન્યયસશ્ચતુરો
માસાનાર્પભસ્ય તપઃસ્થલે ॥૨૧॥ તપોરીતિં સ તત્રત્યાન્મદતોઽપિ મુનીન્સ્વયમ્ । શિ-

રતા એકદમ ત્યાજ અંતર્ધાન ઘઇ ગયા. ॥૧૧॥ અને શ્રીહરિની આજ્ઞા પાળતા થકા ગુપ્ત-
પણે ત્યાં વાસ કરીને રહેલા તે હનુમાનજી, રામપ્રતાપાદિકનું રક્ષણ કરતા થકા અથોધ્યાપુરી-
માંજ સર્વથા વાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૧૨॥

હવે તપશ્ચિઓના પતિ શ્રીહરિ ત્યાંથી નીકળ્યા અને વનમાં પણ એકલાજ
ફરતા થકા ત્યાં સાયંકાળ થાય ત્યાંજ રાત્રિ પાળતા હતા. ॥૧૩॥ એમ ફરતાં કેટલાક
દિવસો વડે કાળા હિમાલયને ઉદ્દેશીને શ્વેત હિમગિરિને પામીને તે શ્રીહરિ તેની તળે-
ટીઓમાં વિચરતા હતા. ॥૧૪॥ નામિકાના અગ્ર ઉપર દ્રષ્ટિને સ્થિર રાખવાથી ક્યારેક
આસતાં આસતાં માર્ગને ભૂલી ગયેલા તે વર્ણિરાજ-શ્રીહરિ, હિમાચળના મૂળમાંથી નીકળેલી
નદીને પામ્યા. ॥૧૫॥ ક્યાંક ઢીંગણ સુધી પાળીવાળી અને ક્યાંક અગાધ જળવાળી તે
નદીને સામે પૂરે તરતા તરતા શ્રીહરિ આલ્યા ત્યારે આગળ જતાં એ પર્વતો જોવામાં
આવ્યા. ॥૧૬॥ પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાગમાં રહેલા તે બંને પર્વતોના મધ્યમાં રહેલી
તે નદીને તરતા તરતા તે શ્રીહરિ નદીના મૂળરૂપ—નીકળવાના સ્થાનરૂપ ગુહાને પામ્યા,
પણ આગળ જવાનો માર્ગ ક્યાંઈ જોવામાં આવ્યો નહિ. ॥૧૭॥ અને તેટલાકમાં
સૂર્ય તો અસ્ત પામ્યો એટલે તે શ્રીહરિ ત્યાં થોડીક વાર ઉભા રહ્યા ત્યારે
મૂર્તિમાન હિમગિરિ ત્યાં આવીને શ્રીહરિને હાથ જોડીને નમસ્કાર કરીને કહેવા
લાગ્યો—નાપટા હે શ્રીહરે ! ‘આવો ? માર્ગે ગતાવું’ એમ કહીને તે શ્રીહરિને માર્ગ
પ્રત્યે આજ્ઞા. અને ‘આ માર્ગે જવું’ તે આગળ જતાં પુલહાશ્રમ આવશે. ॥૧૮॥
આ પ્રમાણે કહીને તે શ્રીહરિની પૂજા કરીને તે હિમાચળ શ્રીહરિની આજ્ઞાથી ત્યાંથી
તિરેધાન ઘઇ ગયો. અને શ્રીહરિ પણ ત્યાં રાત્રિ રહીને પુલહાશ્રમમાં આવ્યા. ॥૧૯॥
ત્રીજે દિવસે તે પુલહાશ્રમને પામીને ત્યાંના મુનિજનોએ અન્માન કરેલા શ્રીહરિ,
ઋષભદેવના પુત્ર ભરતરાવળના તપ કરવાના સ્થાનમાં ચાર માસ પર્થ ત નિવાસ કરીને
રહ્યા. ॥૨૦॥ અને ત્યાં રહીને શ્રીહરિએ ત્યાંના રહેનારા મોટા મોટા મુનિઓને પણ તપ

क्षपन्नुग्रतपसा तूर्णं प्रासादयद्भवम् ॥६२॥ तत्तपो वीक्ष्य सर्वेऽपि तपस्विषु महत्तमाः ।
सूर्यश्च विस्मयं प्राप्नुस्तत्प्रशंसां मुदुर्व्यधुः ॥६३॥ त्वमेव साक्षाच्छ्रीकृष्णो भवसीत्येष
विग्रहे । स्वेच्छयात्र नराकारश्चरसीत्यादि तुष्टुबुः ॥६४॥ तत्रत्यास्तत्तपो द्रष्टुमाया-
ताश्चान्यतोऽपि ये । ते सर्वे स्वतपोदपि हित्वा नत्वा तमार्चयन् ॥६५॥

तापसान् वनचरस्तथ उग्रं शिक्षयन्विमलमाचरदीशः ।

संस्तुतो रविमहामुनिसङ्घैः प्रीत एव भवताद्भुवि धार्मिः ॥६६॥

इति श्रीमद्भुवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दाभिन्नानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरेः
पुलहाश्रमागमननिरूपणनामा त्रयोदश उल्लासः ॥१३॥

करवाणी रीतिने शीघ्रवाडता थका पोते उग्र तपशी भूयद्देवने थोडाज्ज समयभां प्रवृत्त
कथी ॥६२॥ तेभनुं तप जेधने तपस्विओभां भोटा भोटा हुता ते जघाय पणु विस्मय
पागी गया, अने भूयद्देव पणु पोते विस्मय पागी गया अने श्रीहुरिनी प्रशंसा वारंवार
करवा लाय्या ॥६३॥ अने 'तमेज्ज साक्षात् श्रीकृष्णु छे; जेभज्ज अमे नालीजे छीजे,
अने तमे द्वेष्टाथीज्ज आ प्रभाछे मनुष्याकारे विचरे छे.' जे आहिके धणीज्ज स्तुति
करवा लाय्या ॥६४॥ अने त्यां रहेनारा तेभज्ज ते श्रीहुरिनुं तप जेन्ना भाटे धीनेथी
आवेक्षा जे तपस्विओ हुता, ते सर्वे पोताना तपना गर्व छोडी दधने नभस्कार करीने ते
श्रीहुरिनी पूज करवा लाय्या ॥६५॥

जे श्रीहुरि वनभां विचरता थका तपस्विओने उग्र तप करवानुं शीघ्रवाडता थका
पोते पणु निर्भण तप करता हुता, अने भूयद्देव अने भोटा मुनिज्ज'ओजे जेभनी
सारी रीते स्तुति करी हुती, अने पृथ्वी उपर धर्मदेवना पुत्ररूपे प्रगट धयेला
जोवा भारा छद्देव जे श्रीहुरि भारी उपर प्रसन्न थाये ॥६६॥

इति श्रीभुवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य अने
तेमना संप्रदायनुं सकल रहस्य नालुनारा श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित
श्री हारदिग्विजयभां श्रीहुरि पुलहाश्रमभां पधार्या जे
नामे तेरओ उल्लास संपूर्ण थयो ॥१३॥

ચતુર્દશ ઉલ્લાસઃ

ઉલ્લાસાર્થસંદ્રુહઃ

યદ્રોહાય પ્રવૃત્તા જ્વલનમભિપતત્કીટવન્નાશમાપુ-
યંદ્રક્તા યોગનિષ્ઠૈરપિ દુરધિગમાં સિદ્ધિમાપુઃ પ્રશસ્તામ્ ।
હ્યાતો ગોપાલયોગી ગુરુરપિ રૂપયા યસ્ય મુર્તિં પ્રવેદે
વિમો યસ્ય પ્રસાદાદપગતદુરિતઃ પ્રાપ રૂપં પ્રકુષ્ઠમ્ ॥

સોડયં સત્યતપોનિષ્ઠઃ સિદ્ધવલ્લભસેવિતઃ ।

પાયાદવિલાદપાયાત્ શ્રીહરિર્ધર્મનન્દનઃ ॥૧૪-૧-૨॥

જે શ્રીહરિના દ્રોહ કરવા પ્રવર્તેલા આસુરી સંપત્તના મનુષ્યો અગ્નિમાં પડવાથી
પતંગજ જેમ એમ નાશ પામી ગયા હતા, જે શ્રીહરિના ભક્તો યોગસિદ્ધિ પામેલા
પુરુષોએ પણ ન પામી શકાય એવી અતિ શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિ પામ્યા હતા, અને શ્રીહરિના શુર
તરીકે પ્રસિદ્ધ રહેલા ગોપાળયોગી નામે પ્રસિદ્ધ જે પોતે યોગિશજ હતા, તે પણ જે
શ્રીહરિની કૃપાથી આત્મતિકી સુકિત પામ્યા હતા; તેમજ હાથી વિગેરે મહાદાન લેવાથી
શ્યામવર્ણ બની ગયેલા તેલંગ દેશને બ્રાહ્મણ જે શ્રીહરિની પ્રમજ્જતાથી પોતે નિર્દોષ-
પાપરહિત ધર્મને પ્રથમના જેવું જ અતિ સુદર રૂપ પામ્યો હતો. ॥

એવા તે-અત્ય તપમાં વર્તનારા અને સિદ્ધવલ્લભ રાજાએ અતિ સ્નેહથી સેવેલા
ધર્મનન્દન શ્રીહરિ ભગવાન, અમારી સકળ વિધ્નો થકી રક્ષા કરે. ॥૧૪-૧-૨॥

તૈઃ સત્કૃતઃ સ તાન્નત્યા મુક્તનાથં પ્રણમ્ય ચ । દક્ષિણામિનુજઃ પ્રાયાદેકાકી
રુશચિપ્રહઃ ॥૧॥ દેહાનુસન્ધાનદીનો નાસિકાપ્રકૃતેક્ષણઃ । હિમાલયોપત્થકાસુ વિચવાર
યનેપ્યસૌ ॥૨॥ કચિત્પત્રં કચિત્પુષ્પં ફલં કન્દશ્ચ કુત્રચિત્ । મુજ્જાનો ઘારિ વા ક્ષાપિ
પિયન્કાલં મિનાય સઃ ॥૩॥ એકં વા દ્વે કચિષ્ઠીણિ દિનાન્યુપવસપ્રસૌ । સદૈવાપાચિ-
તાદારઃ પ્રાપ વુટ્ટોલપત્તનમ્ ॥૪॥ પર્વતીયો નૃપસ્તત્ર મહાદત્તાભિધઃ સુધીઃ । સાધુમિયો
હરિં વીક્ષ્ય પ્રીત્યા સ્વેડવાસયદ્રુદ્ધે ॥૫॥ અન્યેડપિ સાધવસ્તેન વાહ્યતો વૈષ્ણવક્રિયાઃ ।
યદ્યપો રક્ષિતા આસન્દુગચારરતા રુદ્ધઃ ॥૬॥ તન્નાસ્યામાનુર્પી ચુદ્ધિ ગુણાંશ્ચ મહતોડલિ-
લાન્ । સ્થિર્તિ દદાં સ્વધર્મે ચ વીક્ષ્ય રાજાપ વિસ્મયમ્ ॥૭॥ મત્તયા દિને દિને રાજા
નિર્દમ્ભં તેન પૂજિતઃ । વિવરેમાનભાવેન કશ્ચિત્કાલમુદાસ સઃ ॥૮॥ વદાનં તસ્ય યે
ચક્રુઃ પૌરા ગ્રામ્યાશ્ચ માનવાઃ । તે નહુઃમં મનયનં પ્રીત્યા ક્રપ્ટું ન દ્રોકિરે ॥૯॥ પ્રીત્યા
તમીક્ષમાણાનાં નૃણાં ફાલો મહાનપિ । વ્યતીયાય ક્ષણ દૈવ વિસ્મૃતેતરકર્મણામ્ ॥૧૦॥
દિને દિનેડસક્રુદ્ધમપિ હૃદયં પુનઃ પુનઃ । વિદક્ષતિ સ્મ જનતા મુદા સ્વાધર્મમાદરાત્ ॥૧૧॥
માયાભ્યા અગિની રાત્રો મૂરિસ્નેહેન સંવદા । તત્સેવાનિર્નયાસીજ્ઞાત્યા તં સાધુમત્ત-
મમ્ ॥૧૨॥ સાધુધીરન્યસાધુમ્યો નિવૃત્તાસીત્તતસ્તયોઃ । તમેવ સત્યં સાધું તૌ તન્યાતે સ્મ

सहोदरौ ॥१३॥ तदानीं साधवो ज्ञात्वा सत्यं तं साधुलक्षणम् । स्वदौष्ट्योद्घाटनभिया
ततश्चक्रुः पलायनम् ॥१४॥ तत्रैव चावासयितुं तमुद्घातौ च वर्णिनम् । ऐच्छतां तौ

उद्घास १४ भा.

सूर्यदेव અને સર્વ મુનિઓએ સહાર કરેલા એવા અતિ કૃશ શરીરવાળા તે શ્રીહરિ
સર્વ તપસ્વી મુનિઓને તથા ત્યાં રહેલા મુક્તનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કરીને,
દક્ષિણ દિશા તરફ એકલા ચાલ્યા. ॥૧॥ દેહના અનુસન્ધાને રહિત અને નામિકાના અઘ-
ભાગ ઉપરજ દ્રષ્ટિ રાખીને એ શ્રીહરિ હિમાલય પર્વતની તળેટીઓમાં રહેલાં વનોમાં
વિચરતા હતા. ॥૨॥ અને ક્યારેક પત્ર, ક્યારેક પુષ્પ, ક્યારેક ફળ, અને ક્યારેક તે કંઈ
જમતા. અને વળી ક્યારેક તે જળમાનજ પાન કરીને કાળ નિર્ગમન કરતા હતા. ॥૩॥
અને ક્યારેક તે એક ઉપવાસ, તેમજ બે, કે ત્રણ ઉપવાસને પણ કરતા એવા એ શ્રીહરિ
નિરંતર માથા સિવાય મળે તેનોજ આહાર કરતા એવા થકા બુદ્ધોલપત્તન નામે શહેરને
પામ્યા. ॥૪॥ ત્યાં મહાદત્તનામે એક સારો બુદ્ધિમાન પર્વતનો રાજા રહેતો, તેને સાધુઓ
પ્રિય હોવાથી શ્રીહરિને જોઈને તે રાજાએ અતિપ્રીતિથી પોતાને ઘેર ઉતારે કરાવ્યો. ॥૫॥
તે રાજાએ બીજા પણ ઘણાક સાધુઓ પોતાને ઘેર રાખ્યા હતા, પણ તે તે ઉપરથીજ
વૈષ્ણવની ક્રિયાઓ કરનારા હતા પરંતુ છાના તો દુરાચારમાં પ્રીતિવાળા હતા. ॥૬॥ તે
થા સાધુઓમાં આ શ્રીહરિની અમાનુષી બુદ્ધિ અને અલ્પ રૌદ્રાદિક અમશ મહાશુભોને
જોઈને, તેમજ સ્વધર્મમાં પણ દૃઢ સ્થિતિ જોઈને તે રાજા વિસ્મય પામી ગયો. ॥૭॥ અને
હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામતો છે ભાવ જેને એવા તે રાજાએ દિવસ દિવસ પ્રત્યે અતિભક્તિથી
નિર્દોષપણે પૂજા કરેલા તે શ્રીહરિ કેટલાક સમય સુધી ત્યાં રહ્યા. ॥૮॥ અને વળી તે
પુરના મનુષ્યો અને બીજા ગ્રામોમાંથી આવેલા મનુષ્યો જે જે તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરતા
હતા તે સર્વ મનુષ્યો અતિપ્રીતિથી તે શ્રીહરિમાં ઘેટી ગયેલા પોતાના નેત્ર પાછું ખેંચ-
વાને શક્તિમાન નહોતા થતા. ॥૯॥ અને પ્રીતિથી તે શ્રીહરિને જોનારા ભણસો પોતાનાં
બીજાં કામકાજ છુટી જઈને ઘણા વખત સુધી ત્યાં ઉભા રહે તો પણ તે કાળ એક
લગ્નની માફક વીતી જતો હતો. ॥૧૦॥ અને દરરોજ વારંવાર જોયેલા એવાય પણ એ
શ્રીહરિને દરેક મનુષ્ય અતિરેત્નકર્ણક આશ્ચર્યપૂર્વક આદર કરીને વારંવાર જોવાને
ઇચ્છતા હતા. ॥૧૧॥ અને તે મહાદત્તરાજની માથા નામે જ્ઞેન તે શ્રીહરિને સર્વ સાધુ-
ઓમાં અતિ દ્રષ્ટ બાણીને નિરંતર અતિરેત્નકર્ણક તે શ્રીહરિની સેવામાં પ્રીતિવાળી ઘઈ
હતી. ॥૧૨॥ અને તે પછી તે જાનેને બીજા સાધુઓમાંથી સાધુબુદ્ધિજ નિવૃત્તિ પામી
ગઈ. અને તે શ્રીહરિનેજ એક સાચા સાધુ છે એ પ્રમાણે તે જાને ભાઈજ્ઞેન માનવા
લાગ્યાં. ॥૧૩॥ ત્યારે બીજા સાધુઓ પણ તે શ્રીહરિનેજ સાચા સાધુઓનાં લક્ષણવાળા
બાણીને પોતાની દૃષ્ટતા ઉઘાટી પડી જવાની બીકે કરીને ત્યાંથી પલાયન કરી ગયા. ॥૧૪॥
અને પછી તે રાજા અને તેમની જ્ઞેન માયાદેવી એ જાનેએ તે નીલકંઠ પ્રજ્ઞાચારીને વિવાહ

તતસ્તસ્યાનુવૃત્તિ ચક્રતુર્મુદુઃ ॥૧૫॥ એકદા તૌ સેવમાનૌ નિશિ તં દદમક્તિઃ ।
 શ્રીકૃષ્ણમૈક્ષતાં સઘઃ સાક્ષાદેવ તદિચ્છયા ॥૧૬॥ સંસેવ્યમાનં યદુભિઃ સ્વશ-
 ક્તિમીરાધાદિમિશ્વન્નમહિકાદિભિઃ । શ્રીદામમુત્યૈર્વહુમિશ્ચ પાર્પદૈરશ્વર્યમુત્યૈશ્ચ
 ભર્ગઃ પરાત્પરમ્ ॥૧૭॥ દૃષ્ટ્વા મૃશં વિસ્મિતમાનસૌ તૌ તમીશ્વરેશં યદુધા પ્રણમ્ય ।
 સતૃપ્ણદૃષ્ટ્વા તમવેક્ષમાણૌ મુહૂર્તમાસ્તાં ગતદેહમાનૌ ॥૧૮॥ તદિચ્છયા તાવથ
 ઘર્ણિવેપં તમેવ દૃષ્ટ્વા મુદિતાં પ્રણમ્ય । યદ્દાક્ષણી ઋચતુરીશ્વરેશં ત્વાં કૃષ્ણમાવાં
 શરણં પ્રપન્નૌ ॥૧૯॥ તાવાહ કૃષ્ણો મમ રૂપમેતત્સશ્ચિન્તયન્તૌ હૃદિ નિત્યમેવ ।
 યુવાં ભજેતં દદમાયતો મામથાન્તકાલે નનુ યાસ્યતો મામ્ ॥૨૦॥ ઇતિ તૌ
 સોદરાબુક્તયા તત્રત્યાંશ્ચ મુમુક્ષતઃ । યદ્દુઃખિજાશ્રિતાન્કૃત્વા તતોઽસૌ નિરગાદપાદ્
 ॥૨૧॥ અરણ્યે વિચરન્સ્તત્ર દિનૈઃ કતિપયૈર્હરિઃ । ગોપાલયોગિનઃ પ્રાપદાશ્રમં
 સ મહાવટમ્ ॥૨૨॥ વિલોક્ય સોઽપિ યોગીન્દ્રસ્તં મૂર્ચ્છામ્લચર્યવત્ । તેજસ્વિનં સમા-
 યાન્તં મત્યુદ્રમ્ય મુદાઽનમત્ ॥૨૩॥ તેન સન્માનિતસ્તત્ર યોગાભ્યાસઘતા સ તુ ।

કર્ણાવીને પોતાને ત્યાંજ નિવાસ કરાવીને રાખવાને માટે ઇચ્છા કરી અને તેથી તે શ્રીહરિની
 મરણ પ્રમાણે વખતો વખત વર્તવા લાગ્યાં. ॥૧૫॥ એક વખતે તે બંને અતિ દૃઢ ભક્તિથી
 તે શ્રીહરિની સેવા કરતાં હતાં, ત્યારે તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથીજ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને
 એકદમ તે બંનેએ જોયા. ॥૧૬॥ તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન રાધિકા આદિક પોતાની ઘણીક
 શક્તિઓએ અંદન અને ભોગરા આદિકનાં પુષ્પોથી, આદર પૂર્વક સેવેલા-પૂજેલા, તેમજ
 શ્રીદામા વિગેરે ઘણીક પાર્પદાઓ અને મૂર્તિમાન એવાં એશ્વર્ય વિગેરે છ ભગોએ સેવેલા
 અને સર્વથી પર એવા અક્ષરથી પણ પરસ્વરૂપે રહેલા. ॥૧૭॥ આવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને
 જોઈને અતિ વિસ્મય પામ્યું છે મન જેમનું એવાં તે બન્ને, ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર એવા તે
 શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને બહુ પ્રકારે નમસ્કાર કરીને, અતિ તૃપ્તિવાળી દ્રષ્ટિથી જોતાં થકાં જે
 ઘડીવાર દેહનું બાન પણ ભૂલી ગયાં હતાં. ॥૧૮॥ ત્યાર પછી તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથી તે બંને
 તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનેજ વર્ણિવેશ એવા શ્રી નીલકંઠરૂપે જોઈને આનંદ પામ્યાં થકાં
 નમસ્કાર કરીને હાથ જોડીને ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર શ્રીહરિને કહેવા લાગ્યાં-સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ
 સ્વરૂપ એવા તમને અમા શરણ પામેલાં છીએ. ॥૧૯॥ ત્યારે શ્રીહરિકૃષ્ણ તે બંનેને કહેવા
 લાગ્યા-આ માફ સ્વરૂપ નિરંતર હૃદયમાં ચિંતન કરતાં કરતાં તમે બંને મને અતિદૃઢ
 ભાવથી ભજજો અને તેમ કરવાથી અંતકાળે નિશ્ચય મનેજ પામશો. ॥૨૦॥ આ પ્રમાણે
 તે બન્ને ભાઈ-બહેનને કહીને, ત્યાંના રહેનારા ઘણીક મુમુક્ષુઓને પોતાના આશ્રિતો કરીને,
 એ શ્રીહરિ ત્યાંથી દક્ષિણ દિશા તરફ આવી નીસર્યા. ॥૨૧॥ ત્યાં અરણ્યમાં વિચરતા શ્રીહરિ
 કેટલાક દિવસે કરીને ગોપાળયોગીના મોટા વડના વૃક્ષરૂપ આશ્રમને પામ્યા. ॥૨૨॥
 ત્યારે તે યોગીન્દ્રે પણ મૂર્તિમાન બ્રહ્મચર્યની માફક મહાતેજસ્વી અને પોતાના અશ્રમમાં
 આવતા તે શ્રીહરિને જોઈને આમા જઈને અતિસ્નેહથી નમસ્કાર કર્યા. ॥૨૩॥ આ પ્રમાણે
 ઘણા કાળથી યોગાભ્યાસ કરતા તે ગોપાળયોગીએ અન્માન કહેલા તે શ્રીહરિ પણ તે
 ગોપાળયોગીને પ્રસન્ન કરવા માટે કેટલાક દિવસ સુધી ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૪॥

दिनानि कतिचित्कृष्णो न्यवात्सीत्तत्प्रसक्तये ॥२४॥ योगे परिश्रमं तस्य ज्ञात्वा स्वप्ना-
सये प्रभुः । दिव्यं स्वदर्शनं प्रादात्सोऽमृतपूर्णमनोरथः ॥२५॥ तत्रान्वहं निशि व्याघ्रा-
एत्य प्रन्ति पशून्वने । हरेः प्रतापात्ते तत्र तदाप्रसृति नाययुः ॥२६॥ तेन खर्षट्गोपाघा-
योगिशिष्याश्च सर्वशः । महान्तं विस्मयं प्राप्नुस्तत्प्रतापं तमध्ययुः ॥२७॥ प्राप्तयो-
गफलः सोऽपि तं समर्थ्य दृढासनः । ध्यायंस्तमेव योगेन जहौ सद्यः कलेवरम्
॥२८॥ सोऽथास्य धाम परमं गोलोकं प्राप दुर्लभम् । तदौर्ध्वदैहिकं कृत्वा हरिः
प्रापान्महावनम् ॥२९॥ आदिवरादतीर्थं स प्राप्यावात्सीद्दिनत्रयम् । ततश्च वरुणदेशेषु
प्रायात्सीरपुनं हरिः ॥३०॥ अत्यादरेण तद्गङ्गा मानितस्तत्र सोऽयसत् । तत्रासन्
सिद्धमन्त्राश्च शतमेकं तपस्थिनः ॥३१॥ कौपीनमाप्रवसना माम्त्रिकाः क्षुद्रदेयताः ।
अच्छाये राजदुर्गे ते न्युपुस्तत्रैव सोऽयसत् ॥३२॥ सिद्धप्रियस्याद्राजापि सिद्धवह्म-
नामकः । मिथ्यान्तर्पयामास तांस्तदिदृष्ट्वा सोऽन्यहम् ॥३३॥ स्वसिद्धस्त्वप्यापनाय
वाह्यतस्यागिनो यथा । दम्भेन ते त्वचर्त्तन्त मनोमलिनयासनाः ॥३४॥ रसलौह्येन

अने पोतानी प्राप्ति मोटेज् अष्टांग योग साधनामां तेमने परिश्रम लाव्णीने, श्रीहुरिजे
पोतानुं दिव्य दर्शन आभ्युं तेज् करीने ते योगिराज् पण्डु पूर्णभनोरथ यथा. ॥२५॥
अने त्यां हरेश्च रात्रिजे वाध आवीने वगडाभां पशुजेने भारी नाभता हुता, ते
श्रीहुरिना प्रतापधी त्यारधी आरणीने ते वाध त्यां नछेता आवत्ता. ॥२६॥ अने तेधी
आसपासनां नानां गाभडांओभां रडेनारा गोवाणीआ विगेश्च अने गोपाणयोगीना शिष्यो
जधाथ ते पण्डु मोटेा विस्मय पाभी गया अने ते श्रीहुरिनाज् प्रताप छे ज्येभ तेमजे
लाव्धुं. ॥२७॥ अने योगना द्गण्डप श्रीहुरिने पाभेवा ते योगिराजे पण्डु श्रीहुरिनी पूज
करीने, द्रढ आसन वाणीने ते श्रीहुरितुंज ध्यान करतां करतां पोताना योगसामर्थ्यधी
तुरतज् शरीरने त्याग करी दीधो. ॥२८॥ अने ते योगिराज् ज्ये श्रीहुरिना अतिदुर्बल
ज्येवा परम धाम गोलोकने पाभी गया; अने पछी श्रीहुरि पण्डु ते गोपाणयोगीनी और्ध्व-
दैहिक क्रिया करीने त्यांधी महावनमां आव्वा गया. ॥२९॥ अने आदिवराहु नाभे तीर्थने
पाभीने त्यां त्रज् दिवस रद्या अने त्यांधी श्रीहुरि भंगाणदेशमां सीरपुर नाभे शखेरने
पाभ्या. ॥३०॥ अने त्यांना राजजे अति आदरधी मान आपेवा ते श्रीहुरि त्यां रद्या.
त्यां सिद्धमन्त्रेवाणा ज्येक सेा तपस्वीजेा रडेता हुता. ॥३१॥ अने ते जधा कौपीनभात्र
वस्त्र पछेरनाश, भन्त्रसाधना करनार अने क्षुद्र हवेना उपासको हुता; अने ते छाया
बिनाना उघाडा प्रदेशमां राजना कित्वाभां रडेवा हुता. श्रीहुरि पण्डु त्यांज तेजेनी
साधे रद्या. ॥३२॥ सिद्ध पुत्रो ज्हावा डोवाथी ते राज पण्डु सिद्धवल्दस नाभे प्रसिद्ध
हुतो, ते राज ते सिद्धोने हजेशां तेमने प्रिय ज्येपां मिथ्यान् जोज्जोधी जभाघीने तृप्त
करतो हुतो. ॥३३॥ अने ते जधा सिद्ध पुत्रो पोतानुं त्रिदण्डुं प्रसिद्ध करवाने अर्थ
दणे करीने उपरधी तो महात्यागीनी पेटे वर्तता हुता, परंतु मनमां तो अति भलिन
वासनावाणा हुता. ॥३४॥ ते रसादवादेने विषे अति आसक्तिधी उन्हाणाना वषतमां तो
ज्येभ तेभ करीने त्यां रद्या अने पछी वरसादना वषतमां वृष्टि यवा लागी, ते तीम वृष्टिने

તે શ્રીષ્ઠે તત્રોપદ્ય કથચ્છન । તતો વર્ષાસ્વમૂદ્વૃષ્ટિસ્તાં તીર્થાં તત્ર સેહિરે ॥૩૫॥ તેપાં
 દમ્ભં હરિર્જાનંસ્તદ્વિશ્વાસચ્ચ ભૂપતેઃ । હુઃસક્કો માસ્તુ ભૂપસ્ય મુમુક્ષોરિત્યચિન્તયત્
 ॥૩૬॥ અથ રાષ્ટ્રો ઘટાટોપો વભૂવાતિમયદ્વરઃ । તદિતઃ સ્ફૂર્જંધુયુતા આસંસ્તત્ર પુનઃ
 પુનઃ ॥૩૭॥ અત્યાસારૈશ્ચાતિવાતેઃ સા નિશામૂદ્વયદ્વરઃ । ધારાસમ્પાતસહને ન શેકુસ્તે
 તુ દામ્ભિકાઃ ॥૩૮॥ યથાકથાશ્ચિદુઃખેન નિન્યુર્યામદ્વયં તુ તે । તતઃ પલાયનં ચક્રુઃ પચ્છપાઃ
 પચ્છપા નિશઃ ॥૩૯॥ પચ્છપા એવ શેષાસ્તુ તેષ્વાસન્માસ્કતોદયે । કૃતાદ્વિકો નૃપસ્તેપાં
 ચન્દનાર્થમધાગમત્ ॥૪૦॥ જ્ઞાત્વા પલાયિતાંસ્તાંસ્તુ શેષાન્મ્લાનમુષાંસ્તથા । દૃષ્ટ્વા
 સિદ્ધામિમાનિચ્ચં તેપાં વ્યર્થમવૈદુદિ ॥૪૧॥ એકમેવ હારિં દૃષ્ટ્વા યથાપૂર્વમવસ્થિતમ્ ।
 અસંક્લિષ્ઠિતગાથં ચ મેને તં નૃપ હૃશ્વરમ્ ॥૪૨॥ અત્યાદરેણ તત્પૂર્જાં કૃત્વા સ સ્થાલયં
 યયૌ । કૃષ્ટિસ્ત્વાસીદિવાત્યન્તમેવમાસીદિનત્રયમ્ ॥૪૩॥ ગન્યેષુષ્ણપલાયન્ત શેષાસ્તે
 પચ્છપા અપિ । એક એવ હરિસ્તસ્થૌ રાજોઽનુમહાકામ્પયાઃ ॥૪૪॥ જ્ઞાનવાર્તા મુખાત્સસ્ય
 પ્રત્યહં સ ચતુર્ધ્વદીઃ । પ્રમાણયાક્યૈર્વૈદુમિઃ સત્યાં શુશાચ સાવરમ્ ॥૪૫॥ દિનેઃ કતિ-

પણ ત્યાં રહીને સહન કરતા હતા. ॥૩૫॥ આ બધા દંભીઓનો દંભ શ્રીહરિ જાણી ગયા
 અને રાજાને તેઓનો વિશ્વાસ છે એમ પણ જાણતા હોવાથી તે મુમુક્ષુ-રાજાને તે દંભી-
 ઓનો હુઃસંગ ન થાય એમ વિચારવા લાગ્યા. ॥૩૬॥ પછી રાત્રિએ અતિ લયંકર મેઘનો
 આડંબર થયો અને તેમાં વારંવાર કડાકાના શબ્દો સાથે વિજળીઓ થવા લાગી. ॥૩૭॥
 અને અતિ વેગથી વરસાદની ધારાઓ પડવા લાગી, અતિ વેગથી વાયુઓ વાવા લાગ્યા,
 તેનાથી તે રાત્રિ અતિશેજ લયંકર જણાવા લાગી, ત્યારે તે દંભીઓ તો તે ધારાઓ પડતી
 હતી તેને સહનજ ન કરી શક્યા. ॥૩૮॥ તેથી તે બધા સિદ્ધોએ રાત્રિના બે પંદાર તો ગમે
 તેમ કરીને હુઃખે કરીને પણ કાઢ્યા, પણ પછી તો તેમાંથી પાંચ-છ, પાંચ-છ, એમ અનુક્રમે
 કરીને બધાય પલાયન કરી ગયા. ॥૩૯॥ અને સૂર્ય ઉદય પામ્યો તે વખતે તો તેમાંથી
 પાંચ કે છજ બાકી રહ્યા હતા, તે સમયમાં રાજા પોતે આદ્વિક-વિધિ કરીને તેમને
 વંદન કરવા માટે આવ્યા. ॥૪૦॥ ત્યારે તો તે બધા સિદ્ધોને પલાયન કરી ગયેલા
 જાણીને, તેમજ બાકી રહેલા તેમને પણ કરમાઈ ગયેલાં મુખવાળા નેઘને તે રાજાએ
 તેમનું સિદ્ધપણાનું ઓટું અભિમાન હતું એમ પોતાના મનમાં જાણ્યું. ॥૪૧॥
 અને એક શ્રીહરિનેજ પ્રથમની પેઠે સ્વસ્થતાથી બેઠેલા અને કોઈ પણ પ્રકારે શરીરના
 ગાત્રોમાં સંકોચ નહિ પામેલા એવા નેઘને, આ શ્રીનીલકંઠવર્ણી સાદાત્ ઇન્દ્ર છે,
 એમ રાજાએ માન્યું. ॥૪૨॥ અને તે રાજા અતિ આદરે કરીને શ્રીહરિની પૂજા કરીને
 પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા અને વરસાદ તો તે દિવસે અતિશેજ થયો. તે ત્રણ દિવસ
 સુધી લાગત એજ પ્રમાણે થયા કર્યો. ॥૪૩॥ ત્યારે એથે દિવસે બાકી રહેલા તે પાંચ-છ
 સિદ્ધો પણ પલાયન કરી ગયા અને એક શ્રીહરિને પોતે રાજા ઉપર અનુચ્છેદ કરવાની
 ઇચ્છાથી રહ્યા. ॥૪૪॥ પછી દરરોજ ચાર ઘડી વાર તે રાજા શ્રીહરિના મુખ થકી ઘણાંક
 પ્રમાણ વાક્યોએ સહિત, સત્યભૂત એવી જ્ઞાનવાર્તા આદરે સહિત સાંભળતા હતા. ॥૪૫॥
 એમ કરતાં કેટલાક દિવસે કરીને તે રાજાને તે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણભગવાનને વિરે ભક્તિ

पयैस्तस्य कृष्णे भक्तिरजायत । तदुक्तेष्वेव धर्मेषु प्रीत्या कर्तव्यधीस्तथा ॥४६॥
 एतद्विदग्धधर्मास्तान् सोऽसुरानेव बुद्धिमान् । शास्त्रदृष्ट्यैव वुवुधे ततः प्रीत्या तमा-
 थयत् ॥४७॥ तदा तत्र पुरे राज्ञा शाक्ताः कौलाश्च मान्त्रिकाः । आसन्त्ये रक्षितास्ते
 तु तं हन्तुं शक्तिमार्चयन् ॥४८॥ आहारयन्तो मंदिरां प्रत्यहं भूरिमादकाम् । नाना-
 विधानि मांसानि भक्षयन्तश्च कामिनः ॥४९॥ तद्दृष्ट्वा नाग्नयत्नादि तेभ्यः स प्रददौ
 नृपः । सदसद्व्यक्तिविधानो वैदिकं वर्त्म चाश्रितः ॥५०॥ अत्युत्कर्षं हरेः सोढुं न
 शक्तास्तेऽतिमत्सरत् । यावद्बुद्धिवलं सर्वं मुहुस्तद्गोहमाचरन् ॥५१॥ अभिचारश्च
 वीरैश्च समन्त्रैर्मापमुष्टिभिः । देवोपयाचनैश्चापि तं हन्तुं कोऽपि नाशकत् ॥५२॥ सर्वे
 प्रयात्ना विफलास्तेषामासन्दुरात्मनाम् । गूढैर्भयं वराकारे तस्मिन्ब्रह्मणि निर्गुणे ॥५३॥
 ततो गोपालदासाण्यः साधुर्यः सेवतं हरेः । चकार प्रत्यहं प्रीत्या निश्चलप्रविनयान्वितः
 ॥५४॥ तस्मिंस्ते सेवके दृष्टा मापमुष्टिं निचिक्षिपुः । सद्यः पपात स क्षोण्यां ललज्जिहो
 विचेष्टनः ॥५५॥ तदोद्घोषो महानासीज्जना आयत्सहस्रशः । तैऽप्रतीकारमेवाङ्गुर्गुपा

उत्पन्न धर्म अने ते श्रीकृष्ण भगवाने छेदवाञ्छ धर्मेनि विषे प्रीतिपूर्वक कर्तव्यभुद्धि
 धर्म ॥४६॥ अने तेथी विद्गद आचरण करनारा ते जथायोगेने ते राज्याये शास्त्रदृष्टिथी
 असुराये अने प्रभाषे जग्या अने ते पथी अति प्रीतिथी ते श्रीहरिने आश्रय कथी ॥४७॥
 त्याहे ते पुरमां ते राज्याये शक्तिना उपायके अने कैल-मार्गने आशरैला अथवा
 भंत्रसाधनाये करनारा जे रायेला हुता ते तो ते श्रीहरिने भारवाने माटे शक्तिदेवीनुं
 पूजन करवा लाग्या ॥४८॥ अने वषा केरने करनारी मंदिरा इत्येव लागता हुता अने
 नाना प्रकारनां भांस आता अने अतिशेव काभी गनी गयेला हुता ॥४९॥ आ पधुं
 जेधने ते राज्याये तेमने अन्न-वस्त्रादिक आपवानुं गंध कथुं, डेभडे पोते राज
 सत्-असत्नी विडित लागुनारा अने श्रीहरिना उपदेश प्रभाषे वैदिक-मार्गने आशरैला
 हुता ॥५०॥ आजी रीते ते असुराये अति भयकरने लीधे श्रीहरिने अति उत्कर्ष अलून
 न करी शकता अथवा थका ते जथाय जेटीची पोतानी भुद्धि अने जण पडोव्यां तेटीला
 प्रभाषाभां वारवार श्रीहरिने द्रोह करवा लाग्या ॥५१॥ अलिखार कथी, वीश
 भूकथा, भंत्रेला अडहनी सुडीयो नाणी अने हेवानी आगण भागणीये करी, आवा
 अनेक उपायो कथी तो पण तेमांने कांय पण श्रीहरिने भारवाने अभर्ष अथो नहि
 ॥५२॥ पोतानां अर्थये छुपावीने मनुष्याकारे रडेला अने निर्गुणभूति, अथवा
 आक्षात् पदग्रहने विषे ते दुष्टमायोगा जथा प्रयात्ना निष्फळ धर्म गथा ॥५३॥
 त्याहे पथी गोपाणादास नाभे आधु जे दुभेशां श्रीहरिनी अति प्रीतिथी सेवा करते हुतो
 अने निष्कपटभाव अने विनयवाणे हुतो ॥५४॥ ते श्रीहरिना सेवक आधु उपर दुष्टेये
 भंत्रेला अडहनी सुडी नाणी, तेथी अकहमज ते आधु पृथ्वी उपर पथी गथो, एल
 लणगी गध अने हावे व्यावे नहि अथो गनी गथो ॥५५॥ त्याहे ते वातने मोटे
 उद्घोष धयो अने हुतदे भाषुन त्यां जेव आग्या; अने राज विभेदे ते जथाय छेदवा
 लाग्या के आ उपद्रव कांयथी दाणी शकाय तेम नथी ॥५६॥ पथी राज्याये ते भान्द्रिने

ઘાસ્તમુપદ્રવમ્ ॥૧૬॥ રાજા તાન્માન્નિકાનાદ્વાસ્યોપાયઃ ક્રિયતામિતિ । ત ઋચુરપ્રતીકાર્યો
 દ્વયતેઽસ્ય હ્યુપદ્રવઃ ॥૧૭॥ નીલકण्ठો મહાન્નિસદ્ધઃ કરોત્વસ્ય ચિકિત્સિતમ્ । ઇત્યુક્ત-
 સ્તૈર્નૃપસ્તુર્ણં તમુપેત્યાવ્રવીચ જત્ ॥૧૮॥ તતો હરિઃ સેવકમાત્મનસ્તં નિરાગસં પાપિજનૈ-
 રમર્ષાત્ । નિપાતિતં દ્વયવગત્ય સઘસ્તં વીક્ષ્ય નામ્નાઽઽહ્યદેકદૈવા ॥૧૯॥ તાવત્સ ઉત્થાય
 કૃતાક્ષલિસ્તં પ્રણમ્ય તસ્થાવથ સર્વશસ્ત્રે । કૃતાપરાધાથ નૃપથ પૌરા આધર્યમાપુર્ભુશમ-
 ન્તરેષુ ॥૨૦॥ તતસ્તમાદાય હરિઃ સ્વચાસમુપેત્ય તસ્થાવથ યેન તસ્મિન્ । કૃતોઽભિચારઃ
 સ નિજેન તેન નિપાતિતઃ પ્રાપ સુતીવ્રપીઢામ્ ॥૨૧॥ નિવર્તનં તસ્ય તુ માન્નિકાસ્તે
 ફર્ણું પ્રઘૃષ્ઠા યદુભિઃ પ્રયત્નૈઃ । તથાપિ નો શેકુરથાપિ સિદ્ધાસ્તત્રાયયુઃ પૌરજનાથ રાજા
 ॥૨૨॥ તે સ્નાનવક્ત્રા દ્વતભૂરિર્વર્પાસ્તમેવ ભૂયઃ પ્રણિપત્ય કૃષ્ણમ્ । સમ્પ્રાર્થયન્તિ સ્મ
 મુદ્ધૂરદન્તસ્તતઃ કૃપાલુઃ સ તદન્તિકેઽગાત્ ॥૨૩॥ તં વીક્ષ્ય પદયત્સુ જનેષુ તસ્ય
 નામ્નાઽઽહ્યુદ્ધાયાથ સ સઘ એવ । ઉત્થાય તં દળ્હયદાનુ નત્વા તુષ્ટાય તદ્દત્સફલાથ
 શાક્તાઃ ॥૨૪॥ પૌરાસ્તતઃ સ્વં સ્વમગુર્નિકેતં સ્વસ્થાનમાયાચ હરિઃ સમૂપઃ । પ્રાઠર્ચ્યાથ તં
 કૃષ્ણમવેત્ય સૌઽદ્ધા તચ્છિષ્યતામાપ સપુત્રમાર્યઃ ॥૨૫॥ યે યે પુરે તત્ર મુમુક્ષુજીવા

કહ્યું, કે આનો ઉપાય કરો? ત્યારે તે માંત્રિકો કહેવા લાગ્યા, કે—આ સાધુને ધર્મેણો
 ઉપદ્રવ કોઇથી ન મટાડી શકાય એવો જણાય છે. ॥૫૭॥ અને વળી કહેવા લાગ્યા કે—આ
 નીલકંઠવર્ણી મોટા સિદ્ધ પુરૂષ છે, તે આનો ઉપાય કરે. આમ તે માંત્રિકાએ કહ્યું, તેથી
 તે રાજાએ તુરતજ તે નીલકંઠની પાસે આવીને તે વાત કહી. ॥૫૮॥ તેથી શ્રીહરિએ
 પોતાનો સેવક જે નિરપરાધી હતો, તેને પાપી-જનોએ અમર્યાદીજ આ પ્રમાણે
 પાડી દીધો, એમ પોતાના મનમાં જાણીને, તુરતજ તે સાધુના સામુ જોઇને તેના
 નામથી એકજ વાર બોલાવ્યો. ॥૫૯॥ તેટલાકમાં તે સાધુ ઉડીને હાથ જોડીને તે શ્રીહ-
 રિને નમસ્કાર કરી ઉભો રહ્યો, ત્યાર પછી અપરાધ કરનારા તે સર્વે તથા રાજા પોતે
 અને પુરના માણસો, વિગેરે બધાય અંતરમાં અતિશેજ આશ્ચર્ય પામી ગયા. ॥૬૦॥
 ત્યાર પછી જે માણસે તે ગેરબાળદાસ નામે સાધુ ઉપર અભિચાર કર્યો હતો, તેજ માણ-
 સને તે પોતાના અભિચારેજ પાડી દીધો, તેથી તે અતિ તીવ્ર પીડા પામવા લાગ્યો. ॥૬૧॥
 ત્યારે તેનું નિવારણ તે બધા માંત્રિકો અનેક પ્રયત્નોથી કરવા લાગ્યા, તો પણ કોઈ રીતે તેનું
 નિવારણ કરી શક્યા નહિ, એટલે તો અતિશેજ ખેદ પામેલા તે બધા માંત્રિકો, પુરજનો અને
 રાજા પોતે, એ સર્વે શ્રીહરિની પાસે આવ્યા. ॥૬૨॥ જેમનાં મોંઢાં કરમાઇ ગયેલાં હતાં અને
 ગળી ગયોછે ઘણો ગર્વ જેમનો, એવા તે બધા તે શ્રીહરિકૃષ્ણનેજ વારંવાર નમસ્કાર
 કરીને રહતા-રહતા વારંવાર પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, ત્યારે કૃપાળુ એવા તે શ્રીનીલકંઠવર્ણી
 તે અભિચાર પામેલાની પાસે આવ્યા. ॥૬૩॥ અને બધાયને દેખતાંજ તેની સામુ જોઇને, તેનું
 નામ લઇને શ્રીહરિએ બોલાવ્યો, એટલે તે માણસ તુરતજ ઉડીને તે શ્રીહરિને દંડવત
 કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તેના અંબધીઓ તથા બીજા બધા શક્તિપંથીઓ પણ
 તેની પેઠેજ શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ॥૬૪॥ ત્યાર પછી પુરના માણસો પોત-પોતાના
 સ્થાન પ્રત્યે આગ્યા ગયા અને શ્રીહરિ પણ રાજાએ અર્પિત પોતાના સ્થાનમાં આવ્યા, પછી

आसञ्च ते सर्वदा एव तस्य । समाश्रयं चकुरन्त्यभावास्ते मान्त्रिकास्तं विविदुश्च
 देवम् ॥६६॥ ततः पौरैश्च राज्ञा च दीयमानं भूशं धनम् । वाहनानि च वस्त्राणि स
 नैच्छतिकमपि प्रभुः ॥६७॥ अथ तत्रैव तैल्लिङ्गो विप्रः कश्चिदुपाययौ । वेदशास्त्रपुराणो
 वारिष्ठेणातिपीडितः ॥६८॥ पात्रविन्मृपतिस्तस्मै सादरं विधिपूर्वकम् । ददौ महान्ति
 दानानि सोऽप्यापद्मशतोऽगृहीत् ॥६९॥ प्रतिग्रहेन सा तेन शुक्लवर्णोऽपि कृष्णताम् ।
 सद्यो ययौ स तद्दृष्ट्वा सर्वे प्रापुर्हि विस्मयम् ॥७०॥ ह्येतोऽतिस्त्रिभो विप्रोऽसौ स्वदो-
 पत्योपशान्तये । हरिं लोकप्रसिद्धं तं तूर्णं शरणमाययौ ॥७१॥ प्राहाथ नीलकण्ठस्तं
 धोकृष्णं स्मर मां हृदि । तेन पापविनिर्मुक्तः सद्य एव भविष्यति ॥७२॥ इत्युक्तस्तेन
 विप्रोऽसौ वह्नां पश्यतां रुणाम् । त्वमेव साक्षात्कृष्णोऽसीत्युक्त्याऽपश्यत्तमेव
 हि ॥७३॥ मुहूर्त्तार्द्धं स तं पश्यन् गौरवर्णोऽभवद्विजः । ततोऽतिविस्मितस्तत्पद्याश्रयं
 कृत्वा ययौ गृहम् ॥७४॥

राजा श्रीहरीनी भूषण करीने, साक्षात् श्रीकृष्ण जगवान् છે, એમ જાણીને પોતાના પુત્ર
 અને સ્ત્રી વિગેરે કુટુંબ સહિત તે શ્રીહરીના શિષ્યપણાને પામ્યો. ॥६५॥ અને તે પુરમાં
 જે જે સુખસુખી હતા, તે સર્વેએ પણ અનન્યભાવવાળા ધર્મને શ્રીહરીના દ્રઢ આશ્રય
 કર્યો. અને તે બધા માંત્રિકાએ પણ શ્રીહરીને કોઈ મોટા દેવ છે એમ જાણ્યું. ॥६६॥
 અને તે પછી તે પુરના મનુષ્યો તથા રાજાએ આપવા માંડેલું ધણુંક દ્રવ્ય, વાહનો,
 તેમજ વસ્ત્રો વિગેરે, તેને શ્રીહરીએ લેવાની ઇચ્છા પણ ન કરી. ॥६७॥ હવે તેજ પુરમાં
 તૈલ્લિંગ દેશનો કોઈક બ્રાહ્મણ આવ્યો હતો, તે વેદ શાસ્ત્ર અને પુરાણને જાણનારો
 હતો, પરંતુ દરિદ્રતાથી બહુજ પીડાતો હતો. ॥६८॥ તે બ્રાહ્મણને સારે પાત્ર
 જાણીને રાજાએ આદરે સહિત વિધિપૂર્વક હાથી વગેરે મહાદાનો આપ્યાં અને તે
 બ્રાહ્મણે પણ આપદાળના વશપણાને લીધે તે મહાદાનો થકણ કર્યો. ॥६९॥ આવો ઘોર
 પ્રતિગ્રહ કરવાના પાપે કરીને તે બ્રાહ્મણ ગૌરવર્ણનો હતો, પણ તુરંતજ ઢાળા વર્ણનો
 બની ગયો, તે જોઈને બધા મનુષ્યો તો વિસ્મયજન પામી ગયા. ॥७०॥ અને તે બ્રાહ્મણ
 પણ લાજ પામી ગયો અને અતિ જોદ પામતો પોતાના દોષની શાંતિને માટે સર્વ લોકમાં
 પ્રસિદ્ધ થયેલા તે શ્રીહરીને શરણે એકદમ આવ્યો. ॥७१॥ ત્યારે શ્રી નીલકંઠવર્ણી તે
 બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યા કે મને શ્રીકૃષ્ણ જાણીને હૃદયમાં સ્મરણ કરે ! તેનાથી તુરંતજ
 તમે પાપથી મુક્ત થઈ જશો. ॥७२॥ શ્રીહરીએ આ પ્રમાણે કહેલો એ બ્રાહ્મણ ધણું
 મનુષ્યોને દેખતાંજ ‘તમેજ આજ્ઞાત શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવ છો’ એમ કહીને તે શ્રીહરીના
 વાસુજ જોઈ ગયો. ॥७३॥ આ પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણ એક ઘડીવાર તે શ્રીહરીને જોતો થકો
 પ્રથમના જેવો ગૌરવર્ણનો બની ગયો, તેથી અતિ વિસ્મય પામી ગયેલો તે બ્રાહ્મણ
 શ્રીહરીનો આશ્રય કરીને પોતાને ઘેર ગયો. ॥७४॥

પોતાના દર્શનમાત્રથી ગોપાળયોગીને યોગસિદ્ધિનું ફળ આપનારા, સર્વ
 વીધ વાસિ-તપસ્વીઓએ વંદના કરવા યોગ્ય, ગિરિવદલભરાજાએ નમસ્કર કરેલા અને
 ૮. ૨૩

‘યોગસિદ્ધિફલદો નિજવીક્ષામાયતઃ સકલતૈર્થિકવન્ધઃ ।

સિદ્ધચલ્લમનુતો હરિરેષ પ્રીયતાં સકલદમ્ભદરેદઃ ॥૭૫॥

इति श्रीमद्भुवनेश्वरप्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदायसकलहार्दा-
भिनित्यानन्दमुनिचिरचिते धीहरिदिग्विजये सिद्धचल्लभभूपानुग्रहमान्त्रिकसिद्ध-
सहपरामर्शनिरूपणनामा श्रुतुर्दश उल्लासः ॥१४॥

સર્વ દંલીઝોના દંલને હરનારાં ચરિત્રો કરનારા, એવા એ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહુરિ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૭૫॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભુવનેશ્વરપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર—શ્રીસહજાનંદસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિચરિત્ર શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં સિદ્ધવંદનારાગત ઉપર અનુગ્રહ કર્યો અને શુદ્ધ માંત્રિકોનો પરાજય કર્યો એ નામે યોદ્ધો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૪॥

પદ્મદશ ઉલ્લાસઃ

ઉલ્લાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

દ્વપ્રસ્વીયપ્રતાપૈઃ સ્વચરણસિકૈઃ સિદ્ધસદ્ગૈઃ સમેતઃ

કામાદ્યાઃ ક્ષેત્રમાપાત્ કૃતયસતિમસત્કૃત્તમુચ્ચમ્વાન્ધમ્ ।

ભૂતપ્રેતાદિમન્ત્રાભ્યસનયલસમુદ્ગતવામાધ્યસિદ્ધિ

જિત્વા યોડસૌ પિદૈકં ધૃતિશિષ્ટપથં સ્થાપયામાન સોડવ્યાત્ ॥૧૫॥

પોતાનો—શ્રીહુરિનો પ્રતાપ જેમના જેવામાં આવ્યો હતો, તેમજ પોતાના ચરણકમળની સેવામાંજ એક રત્નિક એવા સિદ્ધસંઘોએ શ્રદ્ધિત રહેલા જે શ્રીહરિએ, કામાદી દેવીના મંદિર પાસે-તે આમમાંજ નિવાસ કરીને રહેલો અને અમત્—કુદ્ધ વર્તન કરવાથી વધી ગયેલા મદથી અન્ધ થની ગયેલો, તથા મસિન ભૂત-પ્રેતાદિકના મન્ત્રાભ્યાસના ણળથી વામમાર્ગની શિદ્ધિને પામેલો, એવા પિણેક નામે શાકત બ્રાહ્મણને છત્રીને, અનાદિ સિદ્ધ સનાતન વેદશિષ્યમાર્ગને (વેદાન્તપ્રસિદ્ધ બ્રહ્મોપાસન માર્ગને) સ્થાપન કર્યો હતો, એવા અતિ સમર્થ તેં શ્રીહુરિ અમારું રક્ષણ કરે. ॥૧૫॥

ચાતુર્માસ્યે વ્યતીતેડથ સિદ્ધા વેશાન્તરં યયુઃ । હરિરુષ્ણોડપિ તૈઃ સાકં યયૌ રાક્ષા પ્રમૂજિતઃ ॥૧॥ વેદ્યાઃ સમીપે કામાદ્યાઃ કાઞ્ચિદ્ગ્રામમુપેત્ય તૈઃ । આરેમિરે વહિ-
ર્વાટ્પાં પાકં કલ્પું પૃથક્ પૃથક્ ॥૨॥ માન્ત્રિકાનાગતાનુ ધૃત્વા તત્રત્યઃ કશ્ચન દ્વિજઃ ।
ઉપાસકો મહાકાલ્યાસ્તત્રાગચ્છન્મદોદ્ધતઃ ॥૩॥ તાનાહવાયાન્તિ ચે ચેડવ્ર
મન્ત્રસિદ્ધા નરાસ્તુ તૈઃ । પ્રાપ્ય મલ્લિષ્યતામેવ યાન્તીતિ પ્રથિતોડસ્મ્યદમ્ ॥૪॥ કળ-

સમગ્રસૂત્રાણિ ષોડયિત્વા તતોઽસિદ્ધાઃ । પ્રાપ્ય મચ્છિપ્યતાં યાત નાન્યથા જીવનં હિ
વઃ ॥૫॥ અયૈવ મક્ષયિષ્યન્તિ મહાવીરા મદીરિતાઃ । ઇતિ શ્રુત્વા તેઽતિર્ભીતાસ્તથા
કર્તું સમુદયતાઃ ॥૬॥ હરિસ્તાનાહ મા મૈષ્ટ પાકં કુરુત નિર્ભયાઃ । આદૌ કરોતુ માં
શિષ્યં તતો યુષ્માનસાવિતિ ॥૭॥ સિદ્ધાસ્તમૂચુઃ સિદ્ધોઽયમથ સાધારણો ન હિ । દન્યા
ત્વાદશમયેપ ક્ષણાદીદશમહાયલી ॥૮॥ સોઽથ તાનાહ કિં કર્તા વરાકો હ્યેપ દુર્બલઃ ।
નાહં દેહોઽસ્મ્યતો ભીતિર્નાસ્ત્યસ્માન્મમ નિશ્ચિતમ્ ॥૯॥ હત્યુક્ત્વા પાકમારેભે વિધાતું
નિર્ભયો હરિઃ । તદ્વાક્યશ્રુતિસજ્ઞાતમૂરિરુદ્ધ સ તમાહવત્ ॥૧૦॥ તર્વૈવ પાકં હિત્વાસૌ
તદન્તિક ઉપાવિશત્ । હિત્વા પાકક્રિયાં તેઽપિ તમૈશ્વન્ત મયાકુલાઃ ॥૧૧॥ વિચૈકાલ્યઃ
સ સિદ્ધેન્દ્રઃ સ્વસામર્થ્યં પ્રદર્શયન્ । મહાવડં સ્વાન્તિકસ્યં માપમુદ્વયાઽવહત્ક્ષણાત્ ॥૧૨॥

ઉલ્લાસ ૧૫ મો.

આતુર્ભાક્ષ પુરૂ ધયા પછી તે બધા સિદ્ધો દેશાન્તરમાં આઠી નીસર્યા ત્યારે
શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન પોતે પણ રાજાએ અતિ અકાર પૂર્વક પૂજા કર્યા થકા તે સિદ્ધોની
સાથે આઠી નીસર્યા. ॥૧॥ અને કામાઠી દેવીની સમીપમાં કોઈક ગામને પામીને તે બધા
સિદ્ધો ગામની બહાર વાડીમાં જુઠા જુઠા રસોઈ કરવા લાગ્યા. ॥૨॥ તે બધા માંત્રિકા
આવ્યાછે એમ સાંભળીને ત્યાંના રહેનાર કોઈક ગ્રાહ્યજુ મહાકાળીને ઉપાસક હતો અને
બહુજ મહોદ્દત બની ગયેલો હતો તે ત્યાં આવ્યો. ॥૩॥ અને તે બધા સિદ્ધોને કહેવા
લાગ્યો કે અહીંયાં જે જે મંત્રસિદ્ધ પુરૂષો આવેછે તે સર્વે મારા શિષ્યપણાને પામીનેજ
જામછે, એવો હું પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ છું. ॥૪॥ માટે તમે બધાય કંઈમાં ધારેલી કંઈઓ
અને બ્રહ્મસૂત્ર તોડી નાખીને, મારા શિષ્યપણાને પામીને જાઓ. અને જે એમ નહિ
કરે તો તમારું જીવનજ નથી એમ માનજો. ॥૫॥ અને મેં પ્રેરેલા મહાવીરો હુમણાંજ
તમારું ભક્ષણ કરી જશે, એમ સાંભળીને અતિ બધ પામેલા તે સિદ્ધો તે પિત્રેક ગ્રાહ્ય-
જુના કહેવા પ્રમાણે કરવા તૈયાર થઈ ગયા. ॥૬॥ ત્યારે શ્રીહરિ તે સિદ્ધોને કહેવા લાગ્યા
કે તમે કોઈ ખડીશો નહિ, નિર્ભય થકા રસોઈ બનાવો, એ ગ્રાહ્યજુ પ્રથમ મને શિષ્ય
કરે, પછી તમા બધાને શિષ્યો કરશે. ॥૭॥ ત્યારે તે સિદ્ધો કહેવા લાગ્યા કે—આ સાધારણ
સિદ્ધ નથી, એવો તમારા જેવાને પણ એક ક્ષણમાં મારી નાખે એવો મહાબળીઓ
છે. ॥૮॥ ત્યારે શ્રીહરિ તે સિદ્ધોને કહેવા લાગ્યા કે—એ જિજ્ઞાસે વડ્ જેવો દુર્બળ મને
શું કરનારો છે, હું તો મને દેહરૂપજ માનતો નથી, માટે એના થકી મને તો નિશ્ચેજ
કંઈ બચ નથી. ॥૯॥ એમ કહીને નિર્ભય થકા શ્રીહરિ રસોઈ કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે
શ્રીહરિનાં વાક્ય સાંભળવાથી ઘણાજ ક્રોધ પામેલો તે પિત્રેક ગ્રાહ્યજુ તે શ્રીહરિને પોતાની
પાસે બેલાવા લાગ્યો. ॥૧૦॥ ત્યારે તુરંતજ રસોઈ કરવાનું છોડી દઈને એ શ્રીહરિ તે
પિત્રેકની પાસે આવીને બેઠા, ત્યારે તે બધા સિદ્ધો પણ રસોઈ કરવાનું છોડી દઈને બધધી
આકુળ—આકુળ બની જઈને તે શ્રીહરિને જોવા લાગ્યા. ॥૧૧॥ ત્યારે પિત્રેક નામે તે
મોટાસિદ્ધ ગ્રાહ્યજુ પોતાનું આમર્થ્ય બતાવતાં પોતાની પાસે રહેલા એક મોટા વડના વૃક્ષને

માન્વિકાસ્તે તદા વિશ્વુર્નિર્મયઃ કૃષ્ણ એકલઃ । તસ્મિન્સ્તથાવિધં મુષ્ટિં પુનઃશિશેષ
નાશકમ્ ॥૧૩॥ તથાપિ નિર્વિકારં તં દૃષ્ટાત્ક્રોધવિહ્વલઃ । કાલમૈરવવીરાન્સ પ્રેર-
યત્કાલસન્નિમાન ॥૧૪॥ તીવ્રધારમદ્વાલ્પાણયસ્તે ત્વલેક્ષ્ય તમ્ । સઘ પવ પરાવૃત્તા
મૃગાઃ સિંહેશ્વણાદિવ ॥૧૫॥ દન્દ્રહામાનસર્વાક્ષાઃ પ્રહર્તારં વલ્લિગરે । ભૂમૌ નિપાત્ય
તેતં ચ ઘ્નૈર્મૃશમતાડયન્ ॥૧૬॥ इतस्ततः क्षितौ लुण्ठन्मृशमुच्चहरोद सः । तत्रा-
गतास्तत्सुहृदो रुदन्तः प्रार्थयन्हरिम् ॥१७॥ वर्णिराज! महाराज! त्वं समर्थोऽसि सर्वथा।
अस्मास्वद्य कृपां कृत्वा सुखयैनं कृपानिघे ! ॥१८॥ इति तैः प्रार्थितः कृष्णः प्रहस्य
तमंवैक्षत । तदा भैरववीरास्ते तं त्यक्त्वा ययुरन्यतः ॥१९॥ तदैश्वर्यमिदं दृष्ट्वा ते सर्वे
मान्वિકાસ્તુ તમ્ । પરમેશ્વર एवायमिति निश्चिन्नुयात्तमनि ॥२०॥ पिबेको न ययौ
गोहं मानमङ्गातिलजितः । स्थितोऽन्यत्र तरोर्मूले शिष्यैः कतिपयैर्वृतः ॥२१॥ तथा
वीरान्महाकाव्याः सोऽथ बाहुकभैरवान् । प्रैरयद्धरये तेऽपि गन्तुं शोक्नुर्न तत्पुनः
॥२२॥ ते द्रागेव ज्वलन्नाग्नाः पेतुर्मागं निरीक्ष्य तम् । तदा स मारुतेर्वीरान् प्रैरयत्स-

મંત્રેણ અઽઠગ્ની મુકી નાખીને એક ક્ષણમાં બાળી મુકયો. ॥૧૨॥ ત્યારે તો તે બધા માંત્રિકો
એકઠમ ભય પામી ગયા; અને શ્રીહરિ એકલાજ નિર્ભયપણે એટી રહ્યા, ત્યારે તે પિબેક
બ્રાહ્મણે શ્રીહરિના ઉપર નાશ કરી નાખે એવી મંત્રેણ અઽઠગ્ની મુકી નાખી. ॥૧૩॥ તો પણ
કોઈ જાતનો વિકાર નહિ પામેલા એવા તે શ્રીહરિને જોઈને અતિશય ક્રોધથી વિહ્વળ બની
ગયેલા તે પિબેકે, કાળ સરખા ભયંકર એવા કાળભૈરવ નામે વીરોને પ્રેર્યા. ॥૧૪॥ અતિ
તીવ્ર ધારવાળી મોટી તલવારો જેમના હાથમાં રહેલી છે, એવા તે વીરો તો તે શ્રીહરિને
જોઈને તુરંતજ મોટા સિંહને જોઈને હરણીઆંની માફક એકઠમ પાછા વળી ગયા. ॥૧૫॥
અને બળવા લાગ્યાં છે સર્વ અંગ જેમનાં એવા તે વીરો, પ્રેરનારાનેજ બળવ્યા અને તે
પિબેકને પૃથ્વી ઉપર પાડી ઢાળે લોહના ઢંડાઓથી અતિશેજ મારવા લાગ્યા. ॥૧૬॥
અને તે પિબેક બ્રાહ્મણ જમીન ઉપર આમ-તેમ આઘાતો થકો ઢંચે શણે અતિશેજ
રડવા લાગ્યો, 'ત્યારે તેના અંબધીઓ ત્યાં આવેલા હતા તે રડતા-રડતા શ્રીહરિની
પ્રાર્થના-કરવા લાગ્યા. ॥૧૭॥ હે વણિર્ભવ ! હે મહારાજ ! તમે તો સર્વ પ્રકારે મમર્થ
છો, માટે હે કૃપાનિધિ ! આજ અમારી ઉપર કૃપા કરીને આ બ્રાહ્મણને મુખીઓ
કરો. ॥૧૮॥ આવી રીતે તે જનોએ પ્રાર્થના કરેલા શ્રીહરિએ હસીને તે બ્રાહ્મણના
સામું જોયું, ત્યારે તે કાળભૈરવવીરો તે પિબેકને એટી ઢાળે ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા
ગયા. ॥૧૯॥ આવી રીતનું તે શ્રીહરિનું ઐશ્વર્ય જોઈને તે બધા માંત્રિક-સિદ્ધોએ તો તે
શ્રીહરિને 'આ પરમેશ્વરજ છે' એમ પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો. ॥૨૦॥ અને માનભંગ
થવાથી અતિ લાજ પામી ગયેલો તે પિબેક બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર ન ગયો, પણ પોતાના
કેટલાક શિષ્યોથી વીંટાયો થકો, ત્યાંથી જઈને બીજે ઠેકાણે જાડા મૂળમાં બેઠો. ॥૨૧॥
અને મહાકાળીના વીરોને, તથા બટક-ભૈરવ નામે વીરોને, શ્રીહરિને મારવાને માટે
તેણે પ્રેર્યો, પરંતુ તે વીરો પણ શ્રીહરિની આગળ જવાને ચકિતમાન થયા નહિ. ॥૨૨॥
અને અતિશેજ બળવાં છે માત્ર જેમનાં, એવા તે વીરો શ્રીહરિને જોવા-માનમાંજ તુરં-

वर्तोगतीन् ॥२३॥ तेऽपि साक्षान्मरुत्सूनोः सेवनीयं तमीश्वरम् । ज्ञात्वा सद्यः परा-
वृत्य प्रहर्त्तारं न्यपातयन् ॥२४॥ प्रसन्नस्तोक्ष्णदंष्ट्राभिर्मुष्टिभिः प्रहरन्भृशम् । ते वम-
प्रक्तमास्यात्स रुरोद भृशमुच्चकैः ॥२५॥ तदा तदीया रुग्णरुचैरेवातिदुःखिताः ।
आयुर्ग्रामात्तदाश्रुत्य जनास्तत्सुहृदोऽखिलाः ॥२६॥ तथाविधं तमालोक्य तस्य
भार्या सुतादयः । शतशस्तस्य शिष्याश्च रुग्णः पतिता भुवि ॥२७॥ उत्तोल्य तं
तत्सुहृदो गतासुमिव साश्रवः । हरेः समीपे निःक्षिप्य प्रणेमुर्दण्डवन्मुहुः ॥२८॥
बहुशः प्रार्थयामासुर्दानवन्धो ! दयानिधे ! । अपराधिनमेनं त्वं कृपया द्रष्टुमर्हसि
॥२९॥ एतस्मिन्नक्षिते स्वामिन् जीवनं नो न चान्यथा । इत्युक्त्वा तस्य पुरतो निदः
पुर्नविणं भृशम् ॥३०॥ एवं बहु प्रार्थितोऽसौ कृपयैश्च तं पुनः । तावन्मुक्तो महावीरः
सुखितोऽसौ तज्जानतम् ॥३१॥ आमात्रान्यथ सिद्धेभ्यः सर्वेभ्यः शोभनान्यदात् ।
आज्यं सितां च प्रचुरां वस्त्राणि स यथोचितम् ॥३२॥ सोऽथ दर्याश्रयागच्छद्रुहं स्वज-
नसंवृतः । हरिश्च द्वयिणं भूरि सिद्धेभ्यो व्यमज्जत्ततः ॥३३॥ अत्याश्चर्यभृतास्ते तु

तज्ज मार्गमां पडी गया, त्याहे ते पिणेके सर्व ठेकाळे गतिवाणा जेवा भाइतिना वीराने
प्रेथी. ॥२३॥ ते वीराने पणु साक्षात् वायुपुत्र-हुतमानज्ये सेववा येथ्य जेवा ते
श्रीहुरिने अति सभर्यं ज्योतीने तळाणज पाछा वणी जधने पोताने प्रेरनाश जेवा
पिणेकनेज नभीन उपर पाडी दीधो. ॥२४॥ ज्ये वीक्षु दाक्षेधी ते पिणेकनेज पाछ
जवा सता मुष्टिज्ये वडे अतिशेज भारवा लाज्या, तेथी ते पिणेक भोंदाभांथी इधिरने
वभन करतो थका डंथे स्वरे अतिशेज रडवा लाज्यो. ॥२५॥ त्याहे तेना शिष्यो विगेरे
पणु अति दुःभी थधने डंथे स्वरेज रडवा लाज्या, तेने सांलाणीने तेना सगा-जडादाज्यो
जधाथ भावुसे गाभभांधी आवी पंडोव्या. ॥२६॥ त्याहे तेने तेथी रीतने जेधने तेनी स्त्री
ज्ये तेना पुत्रो विगेरे ज्ये तेना सोज्येसो जधा शिष्यो पृथ्वी उपर वणी पड्या जेवा थका
इदन करवा लाज्या. ॥२७॥ ज्ये तेना मुहुहो ज्ये भरवुभाय थध गयेला ते पिणेकने उपाडीने
रडतां रडतां श्रीहुरिनी पासे नाणीने वारवार दंडवत् प्रणाम करवा लाज्या. ॥२८॥
ज्ये जडु प्रकाहे प्रार्थना करवा लाज्या— हे दीनजधो ! हे दयानिधे ! आ अपराधीने
तजे कृपाद्रष्टि करीने जेवाने येथ्य छे. ॥२९॥ हे स्वामिन् ! आ ज्येतो रडेथे
तो ज्ये अभाइ ज्ये ज्येवन रडी थकथे, नहि तो अभासथी नहि ज्येवाथ, ज्येभ कहीने ते
श्रीहुरिनी आगण धलुंक द्रव्य मुक्यु. ॥३०॥ आ प्रकाहे जडुज प्रार्थना करेला ज्ये
श्रीहुरिजे ते प्राज्ञावुना सायुं इरीने कृपा करीने ज्येथुं, हे तुरतज महावीरथी मुकत
थयेले ज्ये पिणेक ते श्रीहुरिने सर्व प्रकाहे नगी पड्यो. ॥३१॥ ज्ये पछी जधाथ सिद्धोने
ते पिणेक इडां जेवां ज्येनां ज्येनां ज्येनां ज्येनां, तेमां धी ज्ये साकर ज्येनां सारी रीते
ज्येनां, तधा ज्येनां यथायेथ्य वज्यो पणु ज्येनां. ॥३२॥ ज्ये पछी ते पिणेक प्राज्ञावु श्री-
हुरिनी आसा जधने पोताना मुहुह विगेरे ज्येनांथी वीं ज्येनां थका घेर ज्येनां ज्येनां श्रीहुरिजे
ते पछी तेज्ये आयेथुं धलुंक द्रव्य जधा सिद्धोने वडेची दीधुं. ॥३३॥ आ प्रभावे जधाथ
अति आश्चर्य पाभी ज्येला ते जधाथ सिद्धो तो श्रीहुरिना शिष्यपणुने पाभी गया

સર્વે તત્ત્વિષ્યતાં યયુઃ । સ્વમતાનિ પરિત્યજ્ય મેજુસ્તં પરમાદરાત્ ॥૩૪॥ સમ્પ્રાપ્ત-
પરમાનન્દાસ્તે કૃત્વા ચૂર્ણલઢુકાન્ । ભુક્ત્વા યયેષં સુપુપુર્હરિધ્યાનપતોઽભવત્ ॥૩૫॥
ગ્રામં ગતઃ પિવૈકસ્તુ નિર્વૃત્તિં નાપ્નુવન્કચિત્ । કાલમૈરવમાનર્વ મહામાંસાદિમિ-
નિંશ્રિ ॥૩૬॥ તતઃ પ્રસાદ્ય તં સાક્ષાદ્દરિં હન્તુમુદાયુધમ્ । પ્રૈરયત્સોઽજ્ઞનાશ્ચામો દૂરા
દ્વીક્ષ્યૈવ તં સ્થિતઃ ॥ ૩૭॥ દંષ્ટાતિમીષણમુયો રક્તાક્ષો મુક્તમૂર્ધજઃ । મીલિતાક્ષં તમા-
લોફય તસ્યૌ સૂર્યોદયાવધિ ॥૩૮॥ વ્યુત્થિતોઽથ હરિર્દૂરાત્તમૈક્ષત પુરઃસ્થિતમ્ । તાવ-
ત્સોઽતિજ્વલદ્રાગ્રઃ પ્રેરકં હન્તુમાદ્રવત્ ॥૩૯॥ તદિક્ષિતં હરિર્જાત્વા તમાહ શૃણુ મૈરવ ।
મા હિંસીર્ગ્રાહણં તં ત્વં તદ્વાદા યતો યયમ્ ॥૪૦॥ इत्युक्तः स तु गत्वा तं तथैवा-
चददञ्जसा । न त्वां हन्म्यथ तद्वाफ्यादित्युक्तः स तमानमत् ॥४१॥ તતઃ સહૈવ શિષ્યૈઃ
સ્વૈર્ચિદિત્વા પરમેશ્વરમ્ । સઘો ધાવંસ્તમમ્યેત્ય પ્રણનામ સ દણ્ડવત્ ॥૪૨॥ यद्वा-
जलिस्तमाहाय त्वं साक्षात्परमेश्वरः । सत्योऽस्येवान्यथा को मां क्षमो जेतुं

અને પોત-પોતાના મતને ત્યાગ કરીને તે શ્રીહરિનેજ પરમ આદરથી ભજવા લાગ્યા.
॥૩૪॥ અને પરમ આનંદ પામેલા તે બધા મિત્રો ચરમાના લાડુ બનાવીને યથેષ્ટપણે
જમીને સૂઈ ગયા અને શ્રીહરિ તો ધ્યાનપરાયણ થઈને બેઠા હતા. ॥૩૫॥ પછી ગ્રામમાં
ગયેલા પિંબેક બ્રાહ્મણ તો કેઈ પ્રકારે શાંતિ ન પામ્યો અને સત્રિએ ઘણુંક માંસ અને મદિરા
વિગેરેથી કાળભૈરવનું પૂજન કર્યું ॥૩૬॥ અને પછી તેને પ્રસન્ન કરીને ઉગામેલાં આયુ-
ધવાળા તે કાળભૈરવને સાક્ષાત્ શ્રીહરિને મારવાને માટે પ્રેર્યો, ત્યારે કાળજાના પર્વત
જેવો તે ભૈરવ, શ્રીહરિને છેટેથીજ બેઠને ઉભો રહ્યો. ॥૩૭॥ તીક્ષ્ણ દાદેથી અતિ ભયંકર
મુખવાળો, લાલ ચોળ આંખોવાળો અને માધાના કેશ જેના છટા રહેલા છે, એવો તે
કાળભૈરવ, નેત્ર મીંચીને બેઠેલા તે શ્રીહરિને બેઠને પછી મૂર્ચના ઉઠ્ય થતા સુધી ઉભો
રહ્યો. ॥૩૮॥ અને પછી શ્રીહરિ ઉઠ્યા ત્યારે આગળ ઉભેલો તે કાળભૈરવ છેટેથી બેથો,
એટલામાં તે કાળભૈરવ શરીરે બળવા લાગ્યો અને તુરતજ પોતાને પ્રેરનારા પિંબેક
બ્રાહ્મણને મારવા દોડ્યો. ॥૩૯॥ ત્યારે તેને અભિપ્રાય બળીને શ્રીહરિ તે ભૈરવને
કહેવા લાગ્યા કે હે ભૈરવ ! સાંભળ । તે બ્રાહ્મણને તું મારીશ નહિ, કેમકે, અમે બધા
સિદ્ધોએ તેનું અનાજ ખાધું છે. ॥૪૦॥ આ પ્રમાણે શ્રીહરિએ કહેલો તે કાળભૈરવ
જઈને તે પિંબેકને તેજ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે-શ્રીનીલકંઠવર્ણના કહેવાથીજ આજ
તને હું મારતો નથી. આવી રીતે તે કાળભૈરવે કહેલા તે બ્રાહ્મણે તે કાળભૈરવને નમ-
સ્કાર કર્યો. ॥૪૧॥ ત્યાર પછી પોતાના સર્વ શિષ્યોએ સહિત તે પિંબેક બ્રાહ્મણ, શ્રીનીલકંઠ-
વર્ણને સાક્ષાત્ પરમેશ્વર બળીને, તુરતજ દોડતો-દોડતો તે શ્રીહરિની પાસે આવીને
દંડવત્ પ્રણામ કરવા લાગ્યો. ॥૪૨॥ અને હાથ બેંચીને તે શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે
'તમેજ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છો. નહિ તો આ પૃથ્વીના તળ ઉપર મને જીતવાને કોણ મમર્થ
છે?' ॥૪૩॥ અને આજ દિનથી આરંભીને મારા હુરાચાર મતને ત્યાગ કરી દઈને તમારે હાથ
થયો છું' અને તમનેજ હવે લક્ષિતથી સર્વ પ્રકારે ભજરા. ॥૪૪॥ ત્યાર પછી પોતાના બધા
આશ્રિતોને તે પિંબેક બ્રાહ્મણ ઉંચો હાથ કરીને કહેવા લાગ્યો કે 'આ શ્રીનીલકંઠવર્ણ'

ધરાતલે ॥૪૩॥ ત્યત્તૈવાઘદિનાદેવ દુરાચારં મતં સ્વકમ્ । ત્વહાસોઽસ્મિ ભજિ-
 યામિ ભક્ત્યા ત્વામેવ સર્વથા ॥૪૪॥ તતઃ સ સ્વાશ્રિતાન્સર્વાનુચૈરદ્ધર્વકરોઽવવીત્ ।
 સાક્ષાન્છ્રીકૃષ્ણ પચાર્યં સ્વમુક્તયૈ શ્રીયતામિતિ ॥૪૫॥ સર્વે તવા તમ્બુસ્તે વયં
 સ્મસ્તવ મો ! હરે ! ! મસ્મદ્રક્ષા ત્વયા કાર્યેત્યુત્તવા નેમુશ્ચ વળ્લવત્ ॥૪૬॥ સર્વેભ્યો-
 ઽપ્યભયં દત્ત્વા નિર્યયૌ ભગવાંસ્તતઃ । તેઽપિ સર્વે ગૃહાન્ ગત્વા મેજુસ્તં પરમાદરાત્
 ॥૪૭॥ પિયૈકઃ સ્વમતગ્રન્થાન્દૈવતૈઃ સહ સર્વશઃ । મહાકૃપે નિચ્છેષ ચક્રે સદ્ગ્રન્થ-
 સહુહમ્ ॥૪૮॥ તેઽપિ સર્વે મન્વસિદ્ધાઃ પરિત્યક્તાત્મદુર્મતાઃ । ભક્ત્યા ભજન્તસ્તં
 ભૂમૌ ચરન્તિ સ્મ તદાજ્ઞયા ॥૪૯॥ હરિશ્ચ નવલક્ષ્મણૌ સ્વેક્ષણાય મહાસપઃ । કુર્યંતો
 યોગિનઃ સર્વાન્શ્રીળયંસ્તમુપાયયૌ ॥૫૦॥

ભૂતમૈરવભયપૂરદષ્ટિર્માનમોચિતપિયૈકનતાહ્નિઃ ।

સર્વથા પ્રણતવસ્તલ એપ શ્રીહરિર્મયિ સદાસ્ત્યતિતુષ્ટઃ ॥૫૧॥

इति श्रीमद्बुद्धचरम्पदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-

सकलदादीभिश्च नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये महाशाक्त-

पिदैकपराभवनिरूपणनामा पञ्चदश उह्वासः ॥ १५ ॥ ॥

સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પોતેજ છે, માટે પોતાની મુક્તિ માટે એમનો આશ્રય કરે. ' ॥૪૫॥
 ત્યારે તે બધા પિએકના શિષ્યો તે શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા—હે શ્રીહરે ! અમે
 તમારા આશ્રિત છીએ, માટે અમારી રક્ષા તમે કરજ્યો, એમ કહીને ઈંડવત્-પ્રણામ
 કર્યો. ॥૪૬॥ ત્યારે શ્રીહરિ તે બધાયને પણ અબચ આપીને ત્યાંથી આઘી નીકળ્યા. અને
 પછી તે પિએક પિગેરે બધાય પોતાને ઘેર જઈને તે શ્રીહરિને પરમ આદરથી ભજવા લાગ્યા.
 ॥૪૭॥ અને પિએક બ્રાહ્મણે તો પોતાના મતના અંથેને મલિન દેવતાઓએ સ્થિત મોટા
 કુવામાં નાખી દીધા અને ભાગવત-ગીતા, વિગેરે સર્વ સદ્ગ્રંથોનો સંગ્રહ કર્યો. ॥૪૮॥
 અને શ્રીહરિની સાથે રહેલા બધા મન્ત્રસિદ્ધો પણ સર્વથા ત્યાગ કર્યો પોતાના દુ-
 મ્મતો જેમણે, એવા સતા તે શ્રીહરિનેજ ભક્તિપૂર્વક ભજતા થકા તે શ્રીહરિની આજ્ઞાથી
 પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યા. ॥૪૯॥ અને શ્રીહરિ પણ નવલક્ષ્મા પર્વત ઉપર પોતાના પ્રત્યક્ષ
 દર્શન માટે મોટું તપ કરતા સર્વ યોગીઓને પ્રસન્ન કરતા થકા તે પર્વત પ્રત્યે
 આગ્યા. ॥૫૦॥

ભૂત અને હૈરવને લય ઉપજાવે એવી દ્રષ્ટિવાળા અને મૂકાવ્યું છે અભિમાન
 જેનું એવા પિએક બ્રાહ્મણે જેમના ચરણને નમસ્કાર કર્યો અને સર્વ પ્રકારે પ્રણત-
 વસ્ત્રવ, એવા એ મારા ઇન્દ્રદેવ શ્રીહરિ મારી ઉપર નિરંતર અતિ પ્રસન્ન થાઓ. ॥૫૧॥

इति श्रीमद्बुद्धचरम्पदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य

अने तेमना संप्रदायनुं सर्व रहस्य जानुनारा श्रीनित्यानंदमुनिविरचित

श्रीहरिदिग्विजयमां महाशाकत पिऐकेनो पराभव कथे

ओ नामे पंदरगो उह्वास संपूर्ण कथे. ॥ १५ ॥

તિમાનિતસ્તત્ર ધ્યાનયોગેન મૂયસા । તત્પ્રાદુર્ભાવહેત્વાદિ જાનતા પરમાદરાત્ ॥૧૭॥
તપસ્વિનામતિગ્રેષ્ઠે તત્ર સ્થાને તપઃત્રિયઃ । જ્ઞાનસિદ્ધાન્કાપિલેયાન્પ્રીણયન્માસમાવસત્

ઉદ્ધાસ ૧૬ મો.

બહુ-પ્રકારના આશ્ચર્યકારી દેખાવવાળા તે નવલગ્ના પર્વતને પાગીને શ્રીહરિએ તેના ઉપર ચઢીને તેમાં રહેલા નવ લાખ યોગસિદ્ધોનાં સ્થાનો સર્વ પ્રકારે જોયાં. ॥૧॥ વર્ણિશબ્દ શ્રીહરિએ તે સ્થાનોમાં કાષ્ઠ સિવાયના અગ્નિની જ્વાળાઓને જોઈ અને તે-તે ઠેકાણે ઉદ્ધા પાણીના ઘીબ કુંડો પણ જોયા. ॥૨॥ ત્યાર પછી શ્રીહરિએ ત્યાં રહેલા ઘણાક સિદ્ધોને જોયા, તેમાંના કેટલાક તો અષ્ટાંગયોગ સિદ્ધ કરેલા હતા. અને કેટલાક તપ કરવામાં પ્રીતિવાળા હતા. ॥૩॥ કેટલાક તો વૈરાગ્યથી સંપન્ન, કેટલાક આત્મ-નિષ્ઠ, કેટલાક ધ્યાનમાંજ નિષ્ઠાવાળા હતા અને કેટલાક તો નિર્હંભપણે વર્તનારા, તેમજ ઇન્દ્રિયોને છુટીને વર્તનારા હતા તે સર્વને જોયા. ॥૪॥ શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા તે બધા સિદ્ધોએ સૂર્યના સરખી કાન્તિવાળા તે શ્રીહરિને દૂરથી જોઈને એકદમ ઉભા થઈને સાંભા જઈને આનંદપૂર્વક ઢંડવત્ પ્રણામ કર્યા. ॥૫॥ આશ્ચર્યકારી દર્શનવાળા આ વર્ણી સાક્ષાત્ સ્વયં ભગવાન-વાસુદેવ છે કે શું ? એમ ધારીને અતિ ઉત્સુકતાથી તે શ્રીહરિને બધા સિદ્ધો મટકાં સિવાયની સ્થિર દ્રષ્ટિથીજ જોવા લાગ્યા. ॥૬॥ આમ બે ઘડીવાર જોતા થકા તે સિદ્ધોએ પ્રેમથી અતિશેજ લગાઈ આવ્યાંછે અંતઃકરણ જેમનાં એવા થકા તે શ્રીહરિને અતિશય તેજના સમૂહમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણરૂપે જોયા. ॥૭॥ પુરાણાદિક સત્શાસ્ત્રોમાં જેવા અવળુ કરવામાં આવ્યા હતા તેવાજ સકળ ઐશ્વર્યથી સંપન્ન અને સર્વ શકિતઓએ સેવેલા તે શ્રીહરિને જોઈને તે સિદ્ધો ફરીથી વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. ॥૮॥ અને કેટલાક સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ત્યાં તો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને પ્રથમની પેઠેજ વર્ણિયેવ જોઈને તે બધા સિદ્ધો કહેવા લાગ્યા કે તમિ તો નિશ્ચેજ સાક્ષાત્ કૃષ્ણજ છે. ॥૯॥ અમારા ઘણા કાળના તપનું ફળ આપવાને માટેજ અમારી ઉપર દયા લાવીને આપ આહીઆં સ્વયં પોતાની ઇચ્છાથીજ પધાર્યા છે તે સિવાય તમારું દર્શન ક્યાંથી હોઈ શકે ? ॥૧૦॥ અમે નિશ્ચેજ કૃતાર્થ થયા છીએ. અને તપનું ફળ પણ સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થયું છે. અને હવે નિરંતર તમારુંજ ધ્યાન કરતા થકા દેહને અંતે તમારા પદને પામીશું. ॥૧૧॥ આ પ્રમાણે પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પામેલા તે સિદ્ધોને મુખ આપતા થકા ત્રણ દિવસ ત્યાં રહીને અતિ સમઘ શ્રીહરિ વડવાકુંડ નામે તીર્થ પ્રત્યે ગયા. ॥૧૨॥ તે વડવાકુંડમાં પૃથ્વીમાંથી નીકળતા વાયુ, અગ્નિ અને જળના સમૂહને જોતા થકા શ્રીહરિએ ત્યાં રહેલા સુમનુજનોને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપવા રૂપ અનુગ્રહ કર્યો. ॥૧૩॥ અને તે તીર્થમાંજ તપસ્વીઓને અને યોગીઓને પોતાના સ્વરૂપનું સાક્ષાત્ દર્શન આપવાથીજ પ્રગ્ન કરતા થકા ત્રણ દિવસ નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૧૪॥ ત્યાંથી અગ્નિકોણમાં આવતાં ગંગા-સાગરના સંગમને પામીને શ્રીહરિએ હનરે-હનરે તીર્થવાસીઓને પોતાના દર્શનથી કૃતાર્થ કર્યા. ॥૧૫॥ સુમનુજ-નોના અનુગ્રહ માટેજ શ્રીહરિ ત્યાં ત્રણ દિવસ રહીને મહામુનિ કપિલદેવના આશ્રમ પ્રત્યે

॥૧૮॥ તતો જગન્નાથપુરી તદેડ્મ્મોધેઃ સ આયયૌ । ઇન્દ્રધુમ્નસરોમુરયસ્થાનેપ્રવાસ
તત્ર ચ ॥૧૯॥ સ તત્ર તત્રોન્મદવૈત્યસહ્યાન્ નરાકૃતીન્વૈષ્ણવદમ્ભવેપાન્ । સહસ્રશો
યૂથચરાન્નિવદ્ધશસ્ત્રાન્દદર્શાતિભયઙ્કરાક્ષાન્ ॥૨૦॥ શૈવાનિ લક્ષ્માણિ ચ વિદ્મતોડ-
ન્યાન્યૂધૈર્મહદ્ધિશ્ચરતોડતિમીમાન્ । સર્વાન્દુરાચારરતાન્વિલોભ્ય ભારં ભુવો ભૂરિતરં
સ મૈને ॥૨૧॥ દૈવેન ચૈકત્ર કૃતો ભરોડયં સ્થિતિં વિના નાત્ર મમાશુ નશ્યેત્ । અતો
યસામીત્યવધાર્યં ચિત્તે તત્રાવસતૈર્યિકલોકવત્સઃ ॥૨૨॥ સ્ત્રીદ્રવ્યનાનારસલબ્ધયે ચ
સ્થસિદ્ધતામપ્યનુવર્ણયન્તઃ । કેચિન્મહાત્યાગિસમં-સ્યપીદન્વિષ્ણોર્મહાપૂજનમાચરન્તઃ
॥૨૩॥ મન્ત્રૈશ્ચ તન્ત્રૈરપિ ભૂરિયન્ત્રૈઃ પ્રતારણં કેડપિ નૂનાં પ્રવક્તુઃ । મજ્ઞાં સુરાં કાંધ્યન
પાયયન્તો વ્રહ્માલોકાયં હિ કેચનાપિ ॥૨૪॥ પ્રલોમયન્તશ્ચ સુતાવિદાન્તઃ કાંધિ-
સ્તુતાયન્તમયં પ્રદર્શ્ય । ધનં હરન્તઃ કતિચિશ્ચ ફેચિચ્છિપ્યાઙ્ક્રતાસ્વેવ મુદા
રમન્તઃ ॥૨૫॥ સહસ્રશો યૂથચરા इतीમે શૃશં દુરાચારયથેષ્ટવૃત્તાઃ । સહસ્રશો

આઆ. ॥૧૬ તે આશ્રમમાં અતિ દ્રઢ ધ્યાનયોગે કરીને તે શ્રીહરિના પ્રાહુભાવના કારણ
વિગેરેને જાણનારા તે કપિલદેવ ભગવાને પરમ આદર થકી શ્રીહરિનું સન્માન કર્યું.
॥૧૭॥ અને તપસ્વીઓને અતિ પ્રિય એવા તે કપિલાશ્રમરૂપ સ્થાનમાં તપસ્વીઓને
અતિ પ્રિય એવા શ્રીહરિ જ્ઞાનસિદ્ધ એવા કપિલમુનિના ઉપાસકોને પ્રશન્ન કરતા
થકા એક માસ પર્થત નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૧૮॥ ત્યાંથી શ્રીહરિ સમુદ્રને કાંઠે
રહેલી જગન્નાથપુરી પ્રત્યે આઆ અને ત્યાં ઇન્દ્રધુમ્ન સરોવર વિગેરે સ્થાનોમાં નિવાસ
કર્યો. ॥૧૯॥ તે-તે સ્થાનોમાં શ્રીહરિએ મનુષ્યાકારને ધારનારા, વૈષ્ણવોના વેષને હંભીજ
ધારનારા અને હજારો-હજારની સંખ્યામાં ટોળાખંધ કરનારા તલવાર વિગેરે શસ્ત્રો ખાંધનારા,
અતિ ભયંકર નેત્રોવાળા એવા મહોન્મત્ત અસુર સમૂહોને ભેગા. ॥૨૦॥ વળી શિવ સંપ્રદાયનાં
ચિહ્નોનેધારણ કરનારા અને મોટા સમૂહોમાંકરનારા અતિ ભયંકર દેખાવવાળા એવા બીજા
પણ ઘણાક અસુરો ભેગા. દુરાચારમાં અતિ પ્રીતિ વાળા હોઇને તત્પરાયણ થઇ ગયેલા તે
સર્વ અસુરોને ભેળને તે શ્રીહરિએ આ પૃથ્વીના મોટા ભારરૂપ છે એમ માન્યું. ॥૨૧॥
દૈવેજ આ ભાર અહીં આં એકત્ર ભેગો કરેલો છે. તે મારી અહીં આં સ્થિતિ મિલાય તુરત
નાશ નહિ પામે માટે હું અહીં આં નિવાસ કરું, એમ ચિત્તમાં ધારીને તે જગન્નાથપુરીમાં
બીજા તીર્થ કરનારાની માફક પોતે પણ નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૨॥ હવે તે અસુરોમાંના કેટ-
લાક તો સ્ત્રી દ્રવ્ય અને નાના પ્રકારના રસાસ્વાદની પ્રાપ્તિ માટે પોતાની સિદ્ધાઈનું પણ વાર-
વાર વર્ણન કરતા થકા મહાત્યાગીની પેઠે હંભી બેસતા હતા, વળી કેટલાક તો વિષ્ણુભગ-
વાનની મહાપૂજા કરવાનો આડંબર કરતા થકા મહાહંભી બેસતા હતા. ॥૨૩॥ કેટલાક
તો મંત્રો, તંત્રો અને ઘણાંક ચંત્રોથી પણ મનુષ્યોને હગતા હતા, તેમજ કેટલાક તો પ્રભદર્શન
થવાનું એટું-એટું સમગ્રવીને ભાંગ અને સુરાનું પાન કરાવતા હતા. ॥૨૪॥ કેટલાક તો
પુત્રાદિક આપવા વિગેરેની લાલચેથી મનુષ્યોને લોભાવનારા હતા. અને કેટલાક તો તેમના
પુત્રાદિકને મારી નાખવાની બીક ણતાવીને તેમની પાસેથી ધનને હરણ કરી લેનારા અને
કેટલાક તો પોતાની શિષ્યાઓમાંજ આનંદથી રમણ કરનારા હતા. ॥૨૫॥ આવી રીતના

ધર્મરતાન્મનુપ્યાન્ ચક્રઃ સ્વતુલ્યાન્વહુધા પ્રલોભ્ય ॥૨૬॥ તત્સજ્જમીતાઃ પુરિ ચે
મનુપ્યા મુમુક્ષવસ્તે તુ હરિં વિલોક્ય । સર્વઃ પુરાણોદિતસાધુચિહ્નેયુકં સમાશિશ્ચિ-
યુરાદરેણ ॥૨૭॥ સાધુસ્તુ સત્યો હરિરેય નાન્યં ક્ત્યાધમૂત્તત્ર જનેષુ વાર્તા । તાં તે
નિશમ્યાત્મકપોઽથ લોકાન્ દૃષ્ટ્વા તદર્ચાદિરતાંશ્ચ તેષુઃ ॥૨૮॥ તે મત્સરપ્રસ્તતયા
તદીયાં નિન્દાં વ્યધુસ્તત્ર મૃપાપવાદમ્ । દધુસ્તદગ્રે ચ સમેત્ય કેચિદવાચ્યશદ્વાન્વ-
હુશો વ્યકુર્વન્ ॥૨૯॥ ધ્યાનસ્થમુત્તોલ્ય તમાતપેઽપિ નિઘાતુમૈચ્છત્કતિચિચ કેચિત્ ।
મૌનં પરિત્યાજયિતું ચ કેચિત્તં હન્તુમૈચ્છન્નિપિટપ્રહારઃ ॥૩૦॥ અયૈવ યા શ્વો મુનિ-
રેપ તાશ્વો ઘાત્યોઽથવાઽસ્મચશસાં કલદ્ધઃ । इत्यं विनिश्चित्य परस्परं ते स्वीयांस्त-
થોચુશ્ચ તથેતિ તેઽપિ ॥૩૧॥ કુશાજ્ઞમેનં ત્વહમેક एव प्रातः संमुत्तोल्य रहःप्रदेशम् ।
नीत्वा हनिष्यामि न संशयोऽत्रैत्युवाच तत्रैकक उन्मदान्धः ॥૩૨॥ વ્યતિક્રમેણૈવ
મહાત્મનસ્તે નિરાગતઃ સાધુગુણાશ્રયસ્ય । વિશ્વપ્રસન્નસ્ય ઉગ્રપાપા દ્વિત્રાણિ નિન્યુ-

હુભરેની સંખ્યામાં ટોળાખંધ કરનારા અને અતિશય દુરાચાર કરવામાં યથેષ્ટપણે વર્ત-
નારા તે અમુરેા ધર્મમાં પ્રીતિવાળા એવા હુભરે માણસોને દ્રવ્યાદિકથી બહુ પ્રકારે
લોભાવીને પોતાના એવા અધર્મમાં પ્રીતિવાળા કરતા હતા. ॥૨૬॥ તે અમુરેાના કુસંગથી
ભય પામેલા જે મુમુક્ષુને એ પુરીમાં હતા તેમણે તો પુરાણોમાં કહેલાં સાધુનાં લક્ષ-
ણોથી સંપન્ન એવા તે શ્રીહરિને જોઈને આદર-પૂર્વક તેમને આશ્રય કર્યો. ॥૨૭॥ અને
સાચા સાધુ તો આ શ્રીહરિ નીલકંઠ એ એકજ છે, પણ બીજા કોઈ નથી. એ વિગેરે
વાર્તાઓ મનુષ્યોમાં થવા લાગી. તેને સાંભળીને તે અમુરેા ક્રોધ પામ્યા. અને લોકોને તે
શ્રીહરિની પૂજા આદિકમાં પ્રીતિવાળા જોઈને તે પરિતાપ પામવા લાગ્યા. ॥૨૮॥ તે અ-
મુરેા મત્સરે ગળી લીધેલા હોવાથી તે શ્રીહરિની નિંદા કરવા લાગ્યા અને શ્રીહરિના
ઉપર મિથ્યા અપવાદ દેવા લાગ્યા. અને કેટલાક તો શ્રીહરિની આગળ લેગા થઈને ન
જોડવાના ખિલત્ત શબ્દો બહુ પ્રકારે જોડવા લાગ્યા. ॥૨૯॥ વળી કેટલાક તો ધ્યાનમાં
જોડેલા શ્રીહરિને ઉપાડીને તડકામાં મુકવાને ઇચ્છતા હતા. અને કેટલાક તો શ્રીહરિના
મૌન-મતનો પરિત્યાગ કરાવા માટે શ્રીહરિને ચીપીયાના પ્રહારથી મારવાને ઇચ્છતા હતા.
॥૩૦॥ (અને કેટલાક અમુરેા પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે-) આપણા યશને કલંક લગાડ-
નારા આ નીલકંઠમુનિત્વં આજેજ અથવા તો કાલેજ તાડન કરવું છે, અથવા મારીજ
નાખવો છે. આમ પરસ્પર નિમ્નચ કરીને તે અમુરેાએ પોતાના માણસોને કહ્યું ત્યારે તે
પણ કહેવા લાગ્યા કે બહુ માફ આપજો જરૂર મારવો. ॥૩૧॥ અને મદથી અતિ અંધ
થયેલો કોઈ એક અમુર કહેવા લાગ્યો કે-દૃશ્ય શરીરવાળા તે નીલકંઠને તો હું એકડોજ
માતઃકાળમાં ઉપાડીને એકાંત-સ્થળમાં લઈ જઈને મારી નાખીશ. એમાં કંઈ સંશય
નથી. ॥૩૨॥ અતિ ઉદાર મનવાળા અને ક્રોધનો અપરાધ નહિ કરનારા સર્વ સાધુગુણોના
આશ્રયરૂપ તે શ્રીહરિના અપરાધથીજ અતિ ભ્રષ્ટ થઈ ગયેલો બુદ્ધિ બેમની એવા અને
(શ્રીહરિનો અપરાધ વિગેરે) ઉગ્ર પાપ કરનારા તે અમુરેાએ તે જગન્નાથપુરીમાં જે
ત્રણ દિવસ પીતાભ્યા. ॥૩૩॥ નાના પ્રકારનાં અતિ ઉગ્ર આયુધો ધારણ કરનારા તે અમુ-

દિવસાનિ તત્ર ॥૩૩॥ સ્વાયુધાત્યન્તવલપ્રશંસાં પ્રકુર્વતાં કાપિ નિશિ હ્યકસ્માત્ ।
 તેપામભૂદૈ કલહોઽતિભૂયાદાનાવિધોગ્રાયુધધારિણાં તુ ॥૩૪॥ સેવ્યાંતિરુપમત્સરમોદ-
 લુત્તવિવેકધૈર્યાસ્ત ઉપાત્તશસ્ત્રાઃ । દૃષ્ટાધરાઃ સ્ફારમયદ્ધરાક્ષાઃ પરસ્પરં જઙ્ગુરરીનિવ
 સ્વાન્ ॥૩૫॥ મહામૃષે ભૂરિમયદ્ધરેઽસ્મિન્સ્તેપાં સહસ્રાણિ દશાપ નાશમ્ । પ્રવેદિરે
 વિસ્મયમેવ પૌરા માંસાશિનાં તત્ર મહોત્સવોઽભૂત્ ॥૩૬॥ તથાવિધે ભૂરિતરે વિમર્દે
 જાતેઽપિ શેષા ન જહુઃ સ્વરોપમ્ । પુનર્દિતીયેઽહનિ ચાસ તેપાં મૃધ મહામર્પવિમોદ-
 માજામ્ ॥૩૭॥ તત્રાપિ નેત્રુર્દિતિજાઃ સહસ્રે દે તીવ્રકોપે પ્રવલપ્રહારૈઃ । હતાવશિષ્ટાશ્ચ
 પુનસ્તુતીયે દિને મૃધ ચકુરમર્પવેગાત્ ॥૩૮॥ માસદ્વયં ભૂરિવિમર્દે દ્વિતમન્યોઽન્યમાસી-
 ત્પુરુદુષ્કતાનામ્ । તેપાં કચિત્પશ્ચાત્તાનિ નેત્રુઃ કચિચ્છતે દે ચ શતં કચિદ્વા ॥૩૯॥
 કેચિત્પુરીં તાં તુ વિહાય જમ્બુવિન્ધિવ્રનાસોષકરાક્ષયો દ્રાક્ । નૈકોઽપિ સાક્ષાદ્ગ-
 ત્પતાપાત્સ્થાતું પુરે તત્ર શશાક દૈત્યઃ ॥૪૦॥ દેશાન્તરસ્થપ્રયલાસુરેભ્યસ્તથાવિધા-
 સ્તેઽકથયન્નશેષમ્ । શત્રોરનાશં સ્વચિનાશનં ચ પરસ્પરં જાતમતર્કિતં તત્ ॥૪૧॥
 નદૈષુ સર્વેષ્વસુરેષુ કૃષ્ણો મુધો મરં પ્રાયશ યદ્ નદમ્ । મૈને તદર્થાવતરઃ સ્વયં

શેને પોતાનાં આયુષીનાં વખાણ કરવામાંથીજ ક્યારેક રાત્રિએ અકસ્માત્ માંહિ-માંહી મોટો
 કલહ થયો. ॥૩૪॥ અને ઈર્ષ્યાએ યુક્ત અતિ ક્રોધ, મત્સર અને મોહથી નાશ પામ્યાંછે
 વિવેક અને ધૈર્ય જેમનાં અને ઉગામ્યાંછે શસ્ત્રો જેમણે, પીપ્પાછે ઝોષ જેમણે અને
 ફોટલાં ભયંકર નેત્રો જેમનાં છે એવા તે અસુરો શત્રુની પેઠેજ પોતાના માણસોને પર-
 સ્પર મારવા લાગ્યા. ॥૩૫॥ અતિશય ભયંકર આ મહાયુદ્ધમાં તે અસુરોમાંના દૃશ હંભર
 અસુરો નાશ પામી ગયા. અને તે પુરીના માણસો તો વિસ્મયજ પામી ગયા અને માંસા-
 હારી પ્રાણીઓને તો મોટો ઉત્થવ થયો. ॥૩૬॥ આ પ્રમાણે અતિશય મોટું યુદ્ધ થયું
 તો પણ બાકીના જીવતા રહેલા અસુરો પોતાનો રોષ નહોતા છોડતા અને અતિ ક્રોધથી
 મોહ પામી ગયેલા તે અસુરોને બીજે દિવસે પણ અતિ મોટું યુદ્ધ થયું. ॥૩૭॥ તે
 યુદ્ધમાં પણ એક બીજને પ્રબળ પ્રહારો કરવાથી તીવ્ર ક્રોધ પામેલા બે હંભર દૈત્યો નાશ
 પામી ગયા. અને તેમાંથી બાકી રહેલા અસુરો ફરીને ત્રીજે દિવસે ક્રોધના વેગથી યુદ્ધ
 કરવા લાગ્યા. ॥૩૮॥ અત્યંત પાપકર્મો કરનારા તે અસુરોને આ પ્રમાણે બે માસ પર્યંત
 પરસ્પર અતિશેજ યુદ્ધ થતું હતું. અને તેમાં ક્યારેક પાંચસો, ક્યારેક બસો અને ક્યારેક
 તો સો મરી જતા હતા. ॥૩૯॥ અને તેમાંના કેટલાક તો છેદાઈ ગયાછે નાસિકા, ઝોષ અને
 હાથ-પગ વિગેરે અવયવો જેમના એવા તે અસુરો જગન્નાથપુરીને છોડીને નાશી ગયા. પણ
 ક્રોધ એક પણ દૈત્ય સાક્ષાત્ શ્રીહરિ નીલકંઠના પ્રતાપથી તે પુરીમાં રહેવાને સમર્થ ન
 થયો. ॥૪૦॥ અને એ પ્રમાણે નાશી છુટેલા અસુરોએ દેશાંતરમાં રહેલા મોટા-મોટા
 પ્રબળ અસુરોને તે સમગ્ર વૃત્તાન્ત-શત્રુરૂપ શ્રીહરિનો નાશ ન થયો અને પોતાનોજ
 પરસ્પર અણુધારી રીતે વિનાશ થઈ ગયો, એ વિગેરે જે બન્યું હતું તે કહ્યું. ॥૪૧॥
 આ પ્રમાણે સર્વ અસુરો નાશ પામી જવાથી શ્રીહરિએ પૃથ્વીના ઘણા-ખરા ભાર નાશ
 પામી ગયો એમ માન્યું. કેમકે સર્વ સાધુશ્રોધી મંપન એવા સ્વયં શ્રી નારાયણ

શ્રીનારાયણઃ સાધુગુણોપપન્નઃ ॥૪૨॥ ઋતુસ્તતઃ પોરજનાસ્તુ સર્વે દુષ્ટા ઇમેઽસ્યૈવ
ગુણાઢ્યસાધોઃ । કદર્થનાં ચકુરતો વિનષ્ટા અતો મહાનેષ પુમાન્વિભાતિ ॥૪૩॥ સ્નેહ-
તિરેકઃ સદૈસૈવ ચાસ્મિન્નુદેતિ નૃણાં નિજ આત્મનીય । હિતાવહોઽતઃ ષણ્ણુ સર્વથૈવ
ભવત્યયં માનવમૂર્તિરીશઃ ॥૪૪॥ હત્યં વિચાર્યૈવ જનાઃ સુવુદ્ધા નિર્દોષમૂર્તેશ્ચ ગુણ-
ત્મકસ્ય । તસ્યાશ્રયં ચકુરુદારભાવાસ્તદુક્તધર્મેષુ ચ તસ્યુરેવ ॥૪૫॥ હરિશ્ચ તેપાં
પ્રિયકામ્યૈવ માસાન્દશોધાસ નિપેક્ષિતસ્તેઃ । સ્વરૂપવિજ્ઞાનમથાગ્નૈસૈવ્યો દત્ત્વા
તતોઽન્યત્ર ગમાય ચૈચ્છત્ ॥૪૬॥ ધર્મસ્થિતિં સંશ્રિતમાનવાનાં તતો દદીકૃત્ય સ
આદિકૂર્મમ્ । ઉપેત્ય નત્વાથ વનેષુ ગચ્છન્નવાસવાન્માનસપત્તનં ચ ॥૪૭॥

સિદ્ધસહજનયનામૃતમૂર્તિઃ કૃષ્ણ ઇષ પુરુષોત્તમપુર્યામ્ ।

સ્વાપરાધવિહતાસુરસહસ્રેશ્વકૈઃ શ્રિત રહાસ્તુ સુતુષ્ટઃ ॥૪૮॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्त्वसम्प्रदाय-सकल-
ह्यार्दामिशानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीजगन्नाथपुरे
भूमासुखरसहजपरमवचनिरूपणं नाम पौडरा डह्रासः ॥१६॥

વાસુદેવ ભગવાને તેને માટેજ અવતાર ધારેલો છે. ॥૪૨॥ ત્યાર પછી જગન્નાથપુરીના
સર્વ જનો કહેવા લાગ્યા કે-આ અસુરોએ સાધુગુણોથી સંપન્ન એવા આ શ્રીનીલકંઠનોજ
દ્રોહ કર્યો તેથી તેઓ પોતાને પાપેજ નાથ પાગી ગયાછે. માટે આ શ્રીનીલકંઠવર્ણી
કોઈ મહાપુરુષ છે એમ જણાયછે. ॥૪૩॥ અને મતુષ્યેને પોતાના આત્માને વિષેજ જેમ
એમ આપણને એમના ઉપર એકદમ અતિસ્નેહ થઈ આવેછે. માટે આપણું સર્વ પ્રકાર
હિત કરનારા નિઃશ્વેજ આ માનવમૂર્તિ એવા સ્વયં ઈશ્વર છે. ॥૪૪॥ આ પ્રમાણે વિચાર
કરીને સારા બુદ્ધિમાન પુરુષોએ નિર્દોષમૂર્તિ અને સર્વ કલ્યાણગુણોના આશ્રયરૂપ તે શ્રીહ-
રિના આશ્રય કર્યો અને ઉદારભાવવાળા તે આશ્રિતજનો તે શ્રીહરિએ કહેલા ધર્મોમાં
દૃઢપણેજ રહેવા લાગ્યા. ॥૪૫॥ શ્રીહરિ પણ તે આશ્રિતોનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથીજ તે
જનોએ સેવા કર્યા થકા ત્યાં દશ માસ પર્યંત નિવાસ કરીને રહ્યા. અને પછી શ્રીહરિએ
સર્વ આશ્રિતજનેને પોતાના સ્વરૂપનું વિજ્ઞાન યથાર્થપણે આપીને તે જગન્નાથપુરી થકી
બીજા સ્થાનમાં જવાને માટે ઇચ્છા કરી. ॥૪૬॥ ત્યાર પછી પોતાના આશ્રિત મતુષ્યોની
ધર્મની સ્થિતિને દૃઢ કરીને શ્રીહરિ આદિકૂર્મ નામના વીર પ્રત્યે આવીને આદિકૂર્મ ભગ-
વાનને નમસ્કાર કરીને વનમાં જતાં માનસ-પત્તન નામે પુરને પામ્યા. ॥૪૭॥

નવવખા પર્વતમાં સિદ્ધપુરુષોનાં નેત્રોને અમૃતમયમૂર્તિ જણાતા અને પુરુષોત્તમપુ-
રીમાં પોતાનો અપરાધ કરવાથી નાથ પામેલા અમુરમ્મૂહોને જ્ઞેનારા બુદ્ધિમાન પુરુષોએ
જેમનો દ્રઢ આશ્રય કર્યો હતો, એવા મારા ઈષ્ટદેવ એ શ્રીહરિ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૪૮॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य અને

તેમના સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત

શ્રી હરિદિગ્વિજયમાં શ્રીજગન્નાથપુરીમાં પૃથ્વીના ભારરૂપ અમુરમ્મૂહોને

પરાભવ નિરૂપણ કર્યો એ નામે સોળમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૬॥

સપ્તદશ ઉલ્લાસઃ

ઉલ્લાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

યઃ શ્રીમાન્ સત્રધર્માભિધનૃપતિસમાપદિતો વૈષ્ણવેન્દ્રૈઃ
 ફાડ્યાવાવર્ચિતાદ્વિવિવિધબુધવરઃ સેવિતઃ સેતુવન્ધે ।
 મધ્યેડરણ્યં શિવાભ્યામધિગતમહિમા પદ્મનાભાદિતત્ત-
 ત્કેવે સંસેવ્યમાનો વિવિદિપુસુજનઃ સચ્ચરસ્તીર્થયાત્રામ્ ॥
 તાપીપ્રભૃતિતીર્થાનિ તીર્થાંકુર્વન્ સમાપ્લવાત્ ।
 ભીમનાથમલશ્વકે સ ચેતોડલકુરોતુ મે ॥ ૧૭-૧-૨ ॥

પોતાની સાહુબ્ધિ અલૌકિક શોભાએ યુક્ત જે શ્રીહરિની, સત્રધર્મા નામે પ્રસિદ્ધ
 રાજાએ સમારાધના કરી હતી, તેમજ કાઠ્યી વિગેરે સ્થાનોમાં રામાનુજમતાનુયાયિ-
 વૈષ્ણવશ્રેષ્ઠોએ જેમના ચરણની પૂજા કરી હતી, તથા સેતુગન્ધ-રામેશ્વરમાં અનેક શ્રેષ્ઠ
 જ્ઞાનિજનોએ સેવેલા, તથા વનમાં વિચરતા હતા ત્યાં શંકર-પાર્વતીએ આવીને જેમનો
 મહિમા જાણીને સાથે આપીને જેમનું સન્માન કર્યું હતું, તેમજ પદ્મનાભ વિગેરે
 તે-તે પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રોમાં જીજ્ઞાસુ-મુમુક્ષુ સજ્જનોએ સેવ્યા થકા, તીર્થોની યાત્રા કરતાં જે
 શ્રીહરિએ તાપી-નદી વિગેરે તીર્થોને પોતે તેમાં જ્ઞાન કરવાથી પવિત્ર કરતા થકા, ભી-
 મનાથ મહાદેવનાં દર્શન કરીને તેમની શોભામાં વધારો કર્યો હતો, તે શ્રીહરિ અમારા
 ચિત્તને નિર્ભય જનાવીને સ્વસ્વરૂપને તેમાં સાક્ષાત્કાર કરાવીને અલંકારયુક્ત કરે.
 ૧૭—(૧-૨) ॥

તત્ર રાજા સત્રધર્મા દૈવી સમ્પદમાશ્રિતઃ । તે મહાપુરુષં ધ્યાત્વા વિજનેડયાસય-
 સ્થપ્તે ॥૧॥ નિરાચરણવેશ્યાં સ ઉવાસ જનનિઃસ્પૃહઃ । અનુકાલં તસ્ય સેવાં કુર્વન્નિ
 સ્મ નૃપાનુગાઃ ॥૨॥ દૈવયોગેન મિલિતાસ્તત્ર તદ્દેવિપિનોડસુરાઃ । રાજસન્માનિતં દદ્વા તં
 તસ્મૈ સુકુધુર્મુશમ્ ॥૩॥ તે માનમત્સરગ્રતાઃ સહસ્રમસુરા દરેઃ । વિનાશનોદયતા રાત્રી
 તર્ક્ષિમશ્ચક્ષિપુરશ્મનઃ ॥૪॥ પ્રદોષાદાપ્રભાતં તે ક્ષિપન્તિ સ્મ મહોપલાન્ । તદ્વેદીમમિ-
 તસ્ત્વાસન્નશ્મનામેવ રાશયઃ ॥૫॥ ધ્યાનનિષ્ઠસ્તુ વર્ણાન્દ્રઃ કિચ્ચિદપ્યાહ નૈય તાન્ । તે
 ત્વદમવર્પરપિ તમઘતં વીક્ષ્ય વિસ્મિતાઃ ॥૬॥ તેડથ શલ્હઃ પ્રહત્તું તમેચ્છન્માયાવિમો-
 હિતાઃ । પતદ્બદ્ધવા નૃપસ્તત્ર પ્રાતરગાયાત્સસૈનિકઃ ॥૭॥ નં સોડશ્મનિચયં દદ્વા નિર્વિ-
 કારસ્થિતિં ચ તમ્ । પ્રહાદમિવ તં મેને દૈત્યશલાઘવિક્ષતમ્ ॥૮॥ તતઃ સ સચિવા
 નાહ નાયં સાધારણઃ પુમાન્ । દુષ્ટક્ષિત્તેશ્મમિર્યત્સ્વપ્રતાપેન ન ક્ષતઃ ॥૯॥ સાક્ષાત્કૃષ્ણો-
 ડયમેવાત ઇત્યેવ પ્રતિમાતિ મે । નિરાગસિ પ્રહર્સારઃ શ્વલ્લેતે ત્વસુરાંરાજાઃ ॥૧૦॥
 અઘપ્રભૃત્યહં ત્વસ્ય શિષ્યોડસ્મ્યેપ ગુરુઃ પ્રમુઃ । ઇત્યુત્તયા સ હર્ષિ પ્રાહ ત્વં મે સ્વામી
 તવાસ્મ્યહમ્ ॥૧૧॥ માનુષમાયયા છન્નઃ સાક્ષાત્વં ભગવાનસિ । મામુદર પયાસિન્ધો ।

मज्जनं भवसागरे ॥१२॥ ततस्तस्मै हरिः प्रादात्साक्षात्स्वज्ञानमज्जसा । सोऽपि कृतार्थो
भूत्वैव तं मेजे सान्त्वयोऽन्वहम् ॥१३॥ राजकीयाश्च सर्वेऽपि पुरे ये च मुमुक्षवः ।
ते सर्वे हरिमाश्रित्य तं प्रीत्या मेजिरे सदा ॥१४॥ ततोऽमुरांस्तांस्तद्गोपूंसर्वान्शात्वा-

उल्लास १७ भा.

मानस-पत्तन शहरभां देवी संपदने आशरेलो सत्रधर्मा नामे प्रसिद्ध राज
हुतो. तेणे ते श्रीहरिने भद्रापुत्र नष्टीने ओकांत स्थणभां निवास करवीने राग्या. ॥१॥
मनुष्येधी निःस्पृह्य जेवा ते श्रीहरि आवरण सिवायना ओटला उपर निवास करीने रडेता
हुता अने राजना सेवको ते श्रीहरिनी समथ-समथ प्रभाणे सेवा करता हुता. ॥२॥ हेव-
योगी लोग धयेला जेवा ते श्रीहरिना देवीज्यो अमुशे श्रीहरिने राजये सन्मान करेला
जेधने श्रीहरिना उपर अतिशय क्रोध पाव्या. ॥३॥ मान अने भत्सरे गणी बीधला
ते हुल्लारे-हुल्लार अमुशेज्यो श्रीहरिने नारा करवाभां उद्यमवाणा धधने रात्रिजे ते
श्रीहरिना उपर पत्थरे हे'क्या. ॥४॥ सायंकाली आर'लीने प्रभात मुधी ते अमुशेज्यो
भोटा-भोटा पत्थरे हे'क्या अने ते श्रीहरि जेठेला ओटलानी चोतरहे तो पत्थरेनाज
भोटा ढगला धयेला हुता. ॥५॥ आ प्रभाणे जन्मु' तो पण ध्याननिष्ठ धधने जेठेला
वर्णीन्द्र श्रीहरिजे तो ते अमुशेने क'छ कछु' नडि; अने ते अमुशे तो पत्थरेना वरसादधी
पण श्रीहरिने अक्षत रडेला जेधने विरमय पाभी गया. ॥६॥ त्थार पछी अमुशे मायाधी
भोह पाव्या जेवा सता ते श्रीहरिने तलवार विगेरे शस्त्रेधी भारवाने धव्यता हुता, जे
वातने नष्टीने सत्रधर्मा राजप्रातःकाणभां पोताना सैनिकेज्यो सहित त्यां आव्या. ॥७॥ अने
ते राजजे त्यां रडेला पत्थरना ढगलाने जेधने अने (आटलु' धयु' तो पण) क्रोधादिक विकारधी
रहित स्थितिवाणा ते श्रीहरिने, दैत्येना शस्त्रादिकधी पण अक्षत रडेला प्रह्लादज्ये जेवा
मान्या. ॥८॥ त्थार पछी ते राज पोताना प्रधानेने कडेवा लाव्या के- 'आ कोछ
साधारण पुत्र नथी, केमके दुष्ट अमुशेज्यो हे'केला पत्थरधी पण पोताना प्रतापधीज
ते अक्षत रडेला छे. ॥९॥ माटे आ वर्णीज आक्षात् श्रीकृष्ण-वामुदेव छे जेमज मने
जग्याथछे अने निरुपराधी जेवा आ वर्णी उपर प्रहार करनारा निश्चैज्ये अमुरांशधी
धयेला दैत्येज्ये छे. ॥१०॥ माटे आजधी आर'लीने हु' तो आ वर्णी श्रीहरिनेना शिष्य
छु' अने आ वर्णी आक्षात् प्रभु छे', आभ करीने ते राज श्रीहरिने कडेवा लाव्या के-
तमे भारा स्वाभी-शुद्ध छे अने हु' तमादे दास छु'. ॥११॥ मनुष्यनाटय धारण करवा
उप मायाधी पोताना अर्थधर्मे-छानुं राजनादा तमे माक्षात् लगवान छे माटे छे दया-
मिधे ! आ स'सार आगरभां दुणतो जेवा मने उद्वार करे. ॥१२॥ ते पछी ते राजने
श्रीहरिजे पोताना स्वइधनुं आक्षात् ज्ञान-अपराध ज्ञान, यथार्थ'पणे आ'भ्यु' अने ते
राज पण कृतार्थ धधनेज्ये पोताना व'शे सहित निरंतर ते श्रीहरिनेज्ये लज्या लाव्या.
॥१३॥ अने राजना प्रधान आदिक सर्व मनुष्ये तथा ते सुरीभां जे अमुशेज्यो हुता ते

તિપાપિનઃ । ઘાતયામાસ ભૂપાલઃ સ્વમૈન્યૈરતિદારુણઃ ॥૧૫॥ સ્વપાપકર્મમિનાંશં તેષાં
 શાત્વા તતો હરિઃ । તેનાર્ચિતો મુદા રાષ્ટ્રા ઘેદ્યટાદ્રિં તતો યયૌ ॥૧૬॥ સ્થિત્વા દિનત્રયં
 તત્ર મુમુક્ષુન્કતિચિત્તમ્ભુઃ । કૃત્વા હૃતાર્થાન્સપ્તાનદાનેનાગાત્તતોઽન્યતઃ ॥૧૭॥ શિવકાર્જી
 વિષ્ણુકાર્જી ગતસ્ત્રાયસ્થવૈષ્ણવૈઃ । પૂજિતો દ્વે દિને સ્થિત્વા તતઃ શ્રીરક્ષમાગમત્ ॥૧૮॥
 મહાનઘાઃ સં કાષેર્વાઃ પ્રાક્તદે ભૂરિભૂગ્રહે । શુભૌ સ્થાને નિજાવાસમકરોત્પ્રિયદર્શનઃ
 ॥૧૯॥ સર્વૈઃ સાધુગુણૈર્જુષ્ટં નં પ્રાત્વા યર્ણસસ્તમમ્ । આશ્રયન્તિ સ્મ યદવસ્તં મુમુહુજનાઃ
 પ્રમુમ્ ॥૨૦॥ દુરાચારરતાસ્તય ચર્હિવૈષ્ણવલિદ્ગિનઃ । પુમાંસઃ કતિચિત્તેન વિવદન્તે
 સ્મ યાદિનઃ ॥૨૧॥ ધૃતિસ્મૃતિપુરાણાનાં યાકયૈઃ સં પ્રવલૈસ્તદા । તન્મતં દૂપયામાસ જેતું તે
 નાશમન્ત તે ॥૨૨॥ તતસ્તે તે તં તુ સર્પમં વિદિત્વા ડુર્જયં નૃભિઃ । તદુક્તમેવ સન્માર્ગ
 વિવિદુઃ સત્યમન્તરે ॥૨૩॥ અપ્રમાણં દુરાચારં વિદિત્વા નિરયપ્રદમ્ । સત્રેયસે તમેવેશં
 નિર્દર્શનં શિશ્નિયુર્દદમ્ ॥૨૪॥ તેષામસ્થાનનાશાય સમ્યગ્જ્ઞાનાય ચાત્મનઃ । સદ્ધાર્તાઃ

સર્વે પણ શ્રીહરિને આશ્રય કરીને નિરંતર પ્રીતિથી ભજવા લાગ્યા. ॥૧૪॥ ત્યાર
 પછી શ્રીહરિને દ્રોહ કરતા તે સર્વ અશુભને અતિ પાપી બાણીને તે રાજાએ
 અતિ ક્રૂર એવા પોતાના સૈન્યથી મારી નાંખાવ્યા. ॥૧૫॥ તે અશુભને તેમના પોતાના
 પાપકર્મથીજ નાશ થયોએ એમ બાણીને શ્રીહરિ તે પછી તે સમ્રાટ્ મારાજાએ અતિ
 સ્નેહથી પૂજા કર્યા એવા થકા ત્યાંથી વેંકટાદ્રિ પ્રત્યે ગયા. ॥૧૬॥ ત્યાં ત્રણ દિવસ રહીને
 શ્રીહરિ કેટલાક મુમુક્ષુ-જનોને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપવાથી કૃતાર્થ કરીને ખીલ
 સ્થાનમાં ગયા. ॥૧૭॥ શિવ-કાંથી અને વિષ્ણુ-કાંથીમાં ગયા એવા થકા તે કાંથી-પુરીમાં
 રહેનારા વૈષ્ણવોએ પૂજા કર્યા થકા બે દિવસ રહીને ત્યાંથી શ્રીરંગ ક્ષેત્ર પ્રત્યે આવ્યા.
 ॥૧૮॥ અને જોનાર માણસોને અતિ પ્રિય દર્શન જેમનું છે એવા શ્રીહરિએ કાવેરી નામે
 મહાનદીને પૂર્વ કાંઠે ઘણા વૃક્ષોવાળા પવિત્ર સ્થાનમાં પોતાનો ઉતાર કર્યો. ॥૧૯॥
 વર્ણીઓમાં અતિ શ્રેષ્ઠ એવા તે શ્રીહરિને સર્વ સાધુ-ગુણોથી સંપન્ન અતિ સમર્થ
 બાણીને તે શ્રીહરિનો ઘણા મુમુક્ષુ-જનોએ આશ્રય કર્યો. ॥૨૦॥ અને ત્યાં દુરાચારમાં
 પ્રીતિવાળા અને બહારથી વૈષ્ણવનાં ચિહ્નો ધારણ કરનારા કેટલાક વાદિઓએ તે શ્રીહરિની
 આથે વાદ-વિવાદ કર્યો હતો. ॥૨૧॥ ત્યારે તે શ્રીહરિએ શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણોનાં
 પ્રબળ-પ્રમાણભૂત વાક્યોથી તે વાદિઓના મતને ખોટા કરી નાખ્યો અને તે વાદિઓ
 શ્રીહરિને જીતવાને માટે સમર્થ ન થયા. ॥૨૨॥ ત્યાર પછી તે મતવાદિઓ તે
 શ્રીહરિને તેા મનુષ્યોથી ન જીતી શકાય એવા સર્વજ્ઞ બાણીને તે શ્રીહરિએ કહેલા સચ્ચ-
 અસિદ્ધ સન્માર્ગનેજ પોતાના અંતરમાં સત્ય માનવા લાગ્યા. ॥૨૩॥ અને સચ્ચાર-પ્ર-
 માણ્યથી બહિર્ભૂત એવો પોતે આચરેલા દુરાચાર નરકનેજ આપનારો છે, એમ બાણીને
 પછી પોતાના કલ્યાણને માટે અતિ સમર્થ એવા તે શ્રીહરિનો નિર્દેશપણે દૃઢ આશ્રય
 કર્યો. ॥૨૪॥ અને તે શ્રીહરિ પણ તે આશ્રિત-જનોનું અજ્ઞાન નાશ કરવાને અને પોતાના
 સ્વરૂપનું સમ્યક્ જ્ઞાન-(સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ છે એવું યદ્યર્થ જ્ઞાન) આપવાને માટે

प्रत्यहं कुर्वन्ममौ मासौ तत्र सोऽवसत् ॥२५॥ विनष्टाङ्गानसम्मोहान्कृतार्थीकृत्य तांस्ततः ॥
मुमुक्षूनि तत्रांश्चासौ स्वप्रतापमपि प्रथत् ॥२६॥ तैर्मनितस्ततः प्रायात्सेतुबन्धं स वर्णि-
राद् । तापसान्प्रीणयंस्तत्र न्यवसत्सैश्च मानितः ॥२७॥ तत्राप्युपित्वा ह्रीं मासौ तेभ्यो
दत्त्वा सवेदनम् । ततः सुन्दरराजं स प्रायात्तैर्मिपूजितः ॥२८॥ ततो भूतपुरीं गच्छन्प्राप
घोरां महादवीम् । तत्र गच्छंश्चतुर्घसं न प्रापाद्यं च वारि च ॥२९॥ अर्थकं कृपमासाद्य
कृत्वा द्विकमवस्थितम् । यदृच्छया चरन्तौ तं दूरादृदृशतुः शिवौ ॥३०॥ नरनाट्यं विद-
धतं श्रीकृष्णं तमवेत्य तौ । जज्ञाते क्षुधितं तं च तापसीं रीतिमाश्रितम् ॥३१॥ योगि-
वेपौ च तौ भूत्वा देहाकालानुसारतः । सकुप्रस्यं गृहीत्वैव तत्समीपं प्रणेमतुः ॥३२॥
अथोचतुस्तौ तं वर्णिभारायणक्रपिर्यथा । महातपा असि त्वं हि क्षुधितः प्रतिभासि नः
॥३३॥ सकुप्रस्यं गृहीत्वैवं कृपया भोक्तुमर्हसि । विनाहारं कलियुगे देहो वर्धेत नैव
हि ॥३४॥ इत्युत्त्वा तद्ददौ तस्मै सोऽपि चापत्प्रयोजनम् । गृहीत्वा तच्च तत्प्रीत्यै
विष्णवे सङ्गवेदयत् ॥३५॥ मिताहारं ततः कृत्वा पानीयमपि यदरिः । अन्योऽन्यं

हुं भेषां सञ्छासनी सारी वार्ताये। करता थका जे मास पर्यंत त्यां निवास करीने रह्या.
॥२५॥ अने सभूण नाश पाभ्युछे अज्ञान अने मोह जेभने। जेवा ते सर्व आश्रित
जनेने कृतार्थ करीने अने जीण पण धण सुमुख जनेने स्वस्वइपना ज्ञानदानथी कृतार्थ
करीने पोताने प्रताप धण विस्तार्यो। ॥२६॥ त्यार पछी ते आश्रित जनेजे सन्मान
क्या थका वर्णिशर श्रीहरि त्यांथी सेतुपंध तीर्थ प्रत्ये गया अने तपस्वीजेने प्रसन्न
करता थका अने तेभजे सन्मान कर्था जेवा थका त्यां निवास करीने रह्या। ॥२७॥ ते सेतुपंध
तीर्थभां पण जे मास सुधी रहीने ते तपस्वीजेने पोताना स्वइपनु ज्ञान आपीने ते तपस्वी
जाये सारी रीते पूजा कर्था थका त्यांथी श्रीहरि सुंदरशर तीर्थ प्रत्ये आव्या। ॥२८॥
त्यांथी भूतपुरी प्रत्ये जातांघार महाजंगलने पाभ्या, ते महा जंगलभां आसतां यार द्विस
सुधी अन्न डे पाणी पण श्रीहरिने भयुं नहि। ॥२९॥ पछी पांथजे द्विसे जेक कुवाने
पाभीने स्नानादिक क्रिया करीने ठेठेला ते श्रीहरिने द्वेव छाधी करता जेवा शंकर अने
पार्वती-देवीजे छेदेथी जेथ। ॥३०॥ ते शंकर-पार्वतीजे नरनाट्य धारण करुनाश्या स्वयं
श्रीकृष्ण जेजेभ श्रीहरिने जालीने डावभां तपस्विनी रीतिने आशरेला जेअने पोते लूण्या
धयेला जे जेभ लयुं। ॥३१॥ पछी ते शंकर-पार्वतीजे योगीना वेध धारीने देशकाजने
अनुसारे जेक शेर साधवो लधने श्रीहरिनी पासे जघने नभस्कार कर्था। ॥३२॥ अने
पछी ते अन्ने श्रीहरिने छेवा लाव्यां डे-डे वर्णिन् आप श्रीनारायण अपि जेवा महा-
तपस्वी जे अने आप लूण्या जे जेभ अमने जणुयछे। ॥३३॥ भाटे आ जेक शेर
साधवो अहण करीने जमवाने योज्य जे, डेभडे आ कणियुगभां आहार कर्था सिवाय आ
देहनी स्थिति रही शके नहि। ॥३४॥ जेभ कहीने ते साधवो श्रीहरिने आप्यो त्यारे
श्रीहरिजे पण पोताने जेठळं निर्वाह पूरतुं प्रयोजन हुतुं तेठेला लधने तेभने प्रसन्न
करवा याड विष्णु लगवाने डे प्रकारे निवेदन कथुं। ॥३५॥ त्यार पछी मित-आहार करीने
श्रीहरिजे जणपान कथुं, अने जेक-जीणानी जेणयाणु जेभने पछी जेवा श्रीहरि अने
इ. २५

જાતતત્ત્વો દ્વો તતો જહસતુથ તો ॥૩૬॥ યોગીન્દ્રઃ પ્રાહ વર્ણાન્દ્ર ! સમ્રતાપેન ભૂયસા ।
મદાનેવ મુવો ભારસ્ત્વયા વિચરતા હતઃ ॥૩૭॥ પાલેનાલ્પેન દોષોઽપિ ભવતા
પ્રાપ્યતિ ક્ષયમ્ । લક્ષશઙ્ચ તતો મક્તાનુસયિષ્યસિ ભૂતલે ॥૩૮॥ હ્યુત્ત્વ સ તમા-
નમ્ય સમાર્યસ્તેન સંસ્તુતઃ । અન્તર્હિતોઽમવત્સયઃ સોઽથ ભૂતપુરીં પર્યો ॥૩૯॥ તપ
શ્રીલક્ષ્મણાર્યસ્ય વર્ણનં પૂજનં ચ સઃ । વિધાય વૈષ્ણવજનનં પૂજિતોઽસ્થાદિનદ્રયમ્
॥૪૦॥ તતઃ કન્યામિધાં દુર્ગાં ગત્વા દદ્વામિવન્દ્ય ચ । પૃથ્વી વિચરન્પ્રાપ પદ્માનામં
જનાર્દનમ્ ॥૪૧॥ તં પ્રણમ્ય ચ સમ્પૂજ્ય ત્વ પ્રાયાદાદિકેશવમ્ । બુદ્ધિમન્તો જનાસ્તથ
ચક્રુસ્તસ્ય સમર્હણમ્ ॥૪૨॥ સર્વાન્સાધુગુણાંસ્તસ્મિન્દદ્વા માત્વા તમીશ્વરમ્ । શિશિ-
યુર્યદ્વયઃ પ્રીત્યા ભવમુત્તયૈ મુમુક્ષવઃ ॥૪૩॥ સુમતિર્નૃપતિસ્તથ મહાપુરુષલક્ષણમ્ । તં
જ્ઞાત્વાસ્વાદરેણૈવ સ્વેષ્ટદેવમિવાર્ચયત્ ॥૪૪॥ અમુરણાં સહગ્રે હે શૈવવૈષ્ણવલિક્ષિતામ્ ।
તપ્રાસ્તાં ચ દુરાચારનિરતાનાં દુરાત્મનામ્ ॥૪૫॥ ચક્રુધા તસ્ય સન્માનં ક્રિયમાણં
નૃપાદિભિઃ । દદ્વા તે મત્સરવ્રસ્તા જજ્વલુર્ભૂશમન્તરે ॥૪૬॥ તન્માયામોહિતાસ્તે તુ
માનિનો દન્તુમેવ તમ્ । ઉચુક્તા અભયંસ્તત્તુ રાજા સ્વાનુચરૈરવન્ ॥૪૭॥ તતોઽતિનિર્દ-

શંકર બન્ને પરસ્પર હુસલા લાખ્યા. ॥૩૬॥ અને યોગીન્દ્ર એવા શંકર શ્રીહરિને કહેવા લાખ્યા
કે-હે વર્ણાન્દ્ર ! તમોએ આ પૃથ્વી ઉપર વિચરીને પોતાના મહા પ્રતાપથી પૃથ્વીનો
ઘણોજ મોટો ભાર નાશ કરી નાખ્યોછે. ॥૩૭॥ અને બાકી રહેલો ભાર પણ તમે શૌરાજ
સમયમાં નાશ પમાડ્યો અને પછી પૃથ્વી ઉપર તમારા લાખો લકતબનેને પોતાના સ્વરૂપ
સંબંધથી અતિ સુખ પમાડ્યો. ॥૩૮॥ આ પ્રમાણે કહીને તે શંકર શ્રીહરિને નમસ્કાર
કરીને તે શ્રીહરિએ સ્તુતિ કર્યો એવા સત્તા પોતાનાં ભાર્યો પાર્વતી દેવીએ સહિત અંતર્ધાન
થઈ ગયા. અને શ્રીહરિ પણ ત્યાંથી ભૂતપુરી પ્રત્યે ગયા. ॥૩૯॥ તે ભૂતપુરીમાં શ્રીલક્ષ્મ-
ણાર્ય નામે પ્રસિદ્ધ એવા સાક્ષાત્ શ્રીરામાનુજઆર્યનાં દર્શન-પૂજન કરીને
ત્યાંના વૈષ્ણુવજનોએ પૂજન કર્યો સત્તા બે દિવસ ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૪૦॥ અને
ત્યાંથી કન્યા-કુમારી નામે પ્રસિદ્ધ દુર્ગાદેવીના સ્થાન પ્રત્યે જઈને તે દેવીનાં દર્શન-અભિ-
વંદન કરીને પછી એકલાજ ફરતા એવા શ્રીહરિ પદ્માનાભ તીર્થમાં ગયા. અને ત્યાંથી
જનાર્દન ક્ષેત્રમાં ગયા. ॥૪૧॥ અને તે જનાર્દન પ્રભુને નમસ્કાર અને પૂજન કરીને
શ્રીહરિ આદિકેશવ સ્થાન પ્રત્યે ગયા. ત્યાંના બુદ્ધિમાન માણસોએ શ્રીહરિનું આદરથી
પૂજન કર્યું. ॥૪૨॥ અને તે શ્રીહરિમાં સર્વ સાધુગુણો-દયા, વાત્સલ્ય, આદિકે કલ્યાણ-
ગુણો, જોઈને તે શ્રીહરિને સાક્ષાત્ ધ્વજર છે એમ જાણીને ઘણાક મુમુક્ષુજનોએ ભવજ-
નનથી સુકિત થવા માટે પ્રીતિથી શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો. ॥૪૩॥ તે આદિકેશવમાં ત્યાંનો
સુમતિ નામે રાજા હતો. તેણે મહાપુરુષોનાં લક્ષણથી અંખર એવા શ્રીહરિને જાણીને
પોતાના ઇષ્ટદેવની જેમ પૂજા કરે તે પ્રમાણે અતિ આદર થકી તે શ્રીહરિની પૂજા
કરી. ॥૪૪॥ તે આદિકેશવમાં શૈવ અને વૈષ્ણવનાં ચિહ્નો ધારણ કરનારા અને બ્યભિચાર
આદિકે દુરાચારમાં પ્રીતિવાળા, એવા દુષ્ટાત્મા બે હબ્બર અમુરો રહેતા હતા. ॥૪૫॥ તે
શ્રીહરિનું રાજા વિગેરે જનોએ કરેલું સન્માન જોઈને મત્સરે ગળીલીધેલા હોવાથી પોતાના

यान्स्यस्य पदातीन्वङ्गधारिणः । सद्यः सम्प्रेष्य तान् धृत्वा घातयामास पापिनः॥४८॥
मानसे पत्तने पूर्वं यथा वा सत्रधर्मेणा । असुरा निहतास्तद्वन्नुपेणानेन सद्गुहः॥४९॥
प्राप्तस्वकीयविज्ञानैः पूजितोऽथ नृपादिभिः । नीलकण्ठस्ततः प्रायान्मलयाख्यं कुलाचलम्
॥५०॥ महासर्पैर्वेष्टितानां पक्वचन्दनभूरुहाम् । वने स्वावासमकरोत्तस्मिन्नद्रौ महामुनिः
॥५१॥ कृतार्थयन्स तत्रत्यान्योगिनश्च तपस्विनः । पञ्चाहमवसत्कुर्वन्साक्षिगोपालद-
र्शनम् ॥५२॥ किस्कुन्धामथ सम्प्राप्य रामं स्वमस्सरद्धरिः । पम्पासरश्चलंस्तस्याः
प्राप्यान्नात्तत्र धर्मजः ॥५३॥ पुण्डलीकपुरं प्रायाचन्द्रभागातटेऽथ सः । तत्र श्रीविठ्ठ-
लेशस्य दर्शनालिङ्गने व्यधात् ॥५४॥ कृष्णकीर्त्तनसंश्रुत्वा देवा जीवाश्च तत्र तम् । जे-
सहस्रे उपाधित्य तज्ज्ञानं हृदि लेभिरे ॥५५॥ तेषामनुग्रहायैव द्वौ मासौ तत्र सोऽथ-
सत् । ततोऽगाङ्गण्डकारण्यं प्रप्यकेशं ततः शिचम् ॥५६॥ तत उत्तार्य तपतीं नर्मदा-

अन्तरभां अतिशेज् भागी उठ्या. ॥४६॥ अने ते लगवाननी भायाधी मोहु पाभी
गथेला ते दुरणिभानी असुरे तो ते श्रीहरिने भारी नाणवानेज् तैयार थध
गया. ते वातने शनये पोताना सेवडेथी न्णणी. ॥४७॥ त्यार पछी ते शनये
तलवार धारणु करनारा अति निर्दय जेवा पोताना सिपाधेज्जाने तुरतज् मोठ-
लीने ते पापी असुरेने पकडीने भारी न'णाव्या. ॥४८॥ जेवी रीते प्रथम भान-
स-पत्तनभां सत्रधर्मी शन पासे असुरे भरव्या हुता तेज प्रभाञ्जु जे सुभति शनानी
पासे पणु साधुज्जाना द्रोडी जेवा असुरेनो नाश करान्ये. ॥४९॥ ते पछी प्रास धयुं जे
पोताना स्वप्नु' ज्ञान जेभने जेवा जे सुभति शन विगेरेजे पूण कर्था जेवा थका
श्री नीलकंठवर्णी त्यांथी मलयायण नाभे पुल-पर्वत प्रत्ये गया. ॥५०॥ ते मलय-पर्वतभां
महामुनि श्रीहरिजे मोठा सर्पाथी वींटायेला पाका थ'हनना वृक्षोना वनभां निवास कर्थे.
॥५१॥ अने त्यां रहेनारा योगीज्जाने अने तपस्वीज्जाने कृतार्थ करता ते श्रीनीलकंठवर्णी
त्यां रहेला साक्षिगोपाण नाभे लगवाननां दर्शन करता थका पांय दिवस निवास
करीने रक्षा. ॥५२॥ त्यार पछी किष्कि धा नाभे पुरीने पाभीने श्रीहरिजे पोताना पूर्व-
वतारइप श्रीशमश'द्रुजेने संभायां. अने त्यांथी आलता थका प'पा-सरावरने पाभीने
धर्मपुत्र श्रीहरिजे तेभां स्नान कर्थु'. ॥५३॥ अने त्यार पछी थ'द्रलागा नदीने कठि
रहेला प'दरपुर प्रत्ये आव्या अने त्यां रहेला श्रीविठ्ठलनाथ लगवाननां दर्शन करीने
तेभने सेटया. ॥५४॥ अने त्यां-पुरभां श्रीकृष्णुनी कीर्तनललित करवाधी अति शुद्ध
हुदयवाणा थयेला जे हल्लर दैवी लुवे श्रीहरिने आश्रय करीने पोताना हुदयभां
श्रीहरिना स्वप्नु' ज्ञान पाग्या हुता. ॥५५॥ अने ते सुसुखज्जाना अनुग्रहने मोटेज्
जे मात्र पर्य'त ते स्थानभां श्रीहरिजे निवास कर्थे अने त्यांथी हंङ्कारइय प्रत्ये गया
अने ते पछी थ'णडेश्वर महादेवनां दर्शन कर्था. ॥५६॥ त्यांथी तापी नदीने उत्तरीने
नर्मदा नदीने कठि आव्या. अने त्यां रहेला धल्लुक तपस्वीज्जाने उपर वळिं'राज श्रीहरिजे
अनुग्रह कर्थे. ॥५७॥ तीर्थ करता श्रीहरि ते पछी नर्मदा नदीने उत्तरीने मही नदीने

તટમાગમત્ । તપસ્વિનો વહસ્તત્ર સોઽનુજગ્રાહ ઘર્ણિરાદ્ ॥૫૭॥ તૈર્થિકસ્તામથોત્તીર્ય
મહીં સાધ્રમતીં તથા । મીમનાથમુપાગમ્ય પશ્ચતીર્થાંમિયેપ સઃ ॥૫૮॥ એવં સ તીર્થાનિ
ચરન્પૃથિવ્યાં સધર્મભક્તિં પરિતો વિતન્વન્ । અધર્મસર્ગં કલિકાલપુટં તીર્થસ્યમુન્મૂ-
લયતિ સ કૃષ્ણઃ ॥૫૯॥ પ્રમાણવાક્યેઃ પ્રવલૈશ્ચ જિત્વા પાપઙ્કિનો દુર્મતવાદિનોઽસૌ ।
પાતિ સ તેભ્યોઽન્ મુમુક્ષુજીવાઘ્રિજપ્રતાપક્ષપિતાસુરોઘઃ ॥૬૦॥

સવધર્મવિદિતાતિમહત્સ્વઃ સર્વિતોઽતિગહનેઽપિ શિવાભ્યામ્
પાવયન્નિચરણેન સુરાષ્ટ્રાન્ પ્રીયતાં સ ભગવાન્મયિ કૃષ્ણઃ ॥૬૧॥

હતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામિશિષ્ય તત્સંપ્રદાયસકલ-
હાર્દામિહનિત્યાનન્દમુભિવિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે નાનાદેશસ્થાસુરસહ્વપરા-
મવપૂર્વકં સૌરાષ્ટ્રદેશાગમનનિરૂપણનામા સસદશ હૃદ્દાસઃ ॥૧૭॥

તથા સાધ્રમતી નદીને ઉતરીને ભીમનાથ મહાદેવને પામીને ત્યાંથી પંચતીર્થોં પ્રત્યે
ગયા. ॥૫૮॥ આ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર તીર્થોં પ્રત્યે ફરતા અને ધર્મે મહિત શ્રીકૃષ્ણની
ભક્તિને સર્વ ઠેકાણે વિસ્તારતા યકા, શ્રીહરિએ કલિગળને પામીને પુષ્ટ થયેલા
એવા તીર્થમાં રહેલા અધર્મને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખ્યો હતો. ॥૫૯॥ અને શ્રુતિ-
સ્મૃતિ આદિક અતિ ગળવાન પ્રમાણ વાક્યોથી દુર્મતવાદિ પાપાંડીઓને છુટીને પોતાના
પ્રતાપધીજ નાથ કરી નાખ્યા છે અસુર-સમૂહો જેમણે એવા શ્રીહરિએ આ લોકમાં
મુમુક્ષુ છવોની તે પાપાંડીઓ યકી રક્ષા કરી હતી. ॥૬૦॥

સત્રધર્મા રાજાએ જાણ્યોછે અતિશય મહિમા જેમનો અને અતિ ગાદ
ધોર-જંગલમાં પણ સાક્ષાત્ શંકર-પાર્વતીએ સારી રીતે પૂજેલા અને પોતાના વિચ-
રણથી મૌરાષ્ટ્રને અથવા સારા પવિત્ર દેશોને અતિ પવિત્ર કરતા એવા મારા દુષ્ટદેવ
શ્રીહરિ ભગવાન મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૬૧॥

હતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને
તેમના સંપ્રદાયજનું સર્વ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનન્દમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં નાના પ્રકારના દેશોમાં રહેલા અસુર
અંધોનો પરાલવ કરવાપૂર્વક મૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવ્યા એ
નિરૂપણ કર્યું એ નામે મત્તરમોઉલ્લાસ
સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૭॥

अष्टादश उल्लासः उल्लासार्थसङ्ग्रहः

योऽनन्ताश्चर्यशक्तिर्निर्वचयिकतपःसिद्धतेजःप्रकर्षः
पादन्यासात्पवित्रीकृतविविधवनग्रामतीर्थप्रदेशः ।
श्रीरामानन्दशिष्यप्रवरमुनिगणैः सादरं सेव्यमानो
लोजप्रप्ते प्रतीक्षां व्यतनुत भगवान् स्वामिसन्दर्शनार्थम् ॥
श्रीमदौद्धवसिद्धान्तप्रतिष्ठापनतत्परः ।
श्रीरामानन्दसेवैकप्रतीक्षो जयताद्धरिः ॥ १८-१-२ ॥

जे श्रीहुरि अनन्त आश्चर्यकारी शक्तिब्योम्बे संपन्न छे, अति उग्र तप करवा-
थी जेभन! तेजनो प्रकर्ष-प्रभाव निरवधिपण्णें वृद्धि पाये। हुतो; अरञ्जभणना
करवाथी अनेक वन, ग्राम अने तीर्थस्थानो, जेभण्णें पवित्र कथां हुतां अने श्रीरामानन्द-
स्वामीना शिष्योभां अतिश्रेष्ठ मुक्तानं हादिक मुनिगण्णें आहरपूर्वक सेवा कथां थका,
जे श्रीहुरिब्ये दोणपुरभां रामानन्दस्वामीनां दर्शन माटे प्रतीक्षा करी हुती. ॥

तथा श्रीमान् उद्धवाचार्यनो सिद्धान्त स्थापन करवाभां तत्पर अेवा थका, जे
श्रीहुरि परम पूज्य श्रीरामानन्दस्वामीनी सेवा करवा माटेज्ज अेक-सावधी प्रतीक्षा करता
हुता ते श्रीहुरि भगवान् न्यकारी वतीं. ॥१८- १-२ ॥

नमस्कृत्य स गोपेश शङ्करं निर्गतस्ततः । हरिरूपेण वपेयाय मकरालयपत्तनम्
॥ १ ॥ अथोद्धवं निजैकान्तभक्तं स्वस्यैव वाशया । अघतीर्णं सुखयितुमदिदक्षन्नज-
प्रियः ॥ २ ॥ पितुः श्रुतगुणस्यास्य सम्प्रदायप्रवर्त्तनम् । नवीनं तत्र पोरैरभ्यः सोऽथ
श्रुत्वात्तयान्मुदम् ॥ ३ ॥ ततो लोजपुरं गच्छंस्तत्र तत्रास्य सद्गुणान् । शुभाव सद्भिः
पुरुषैर्गीयमानान्स सादरम् ॥ ४ ॥ सोऽथ तस्योपदेशेन स्वभक्तिं कुर्वतो नरान् ।
सहस्रशस्तथा योपाः साधूंश्च वुवुषे हृदि ॥ ५ ॥ साक्षात्स्वदर्शनं दातुं तेभ्योऽसौ चि-
रकाङ्क्षितम् । इच्छंल्लोजपुरं प्राप्य यद्दिवापीमुपाविशत् ॥ ६ ॥ विक्रमादित्यभूपस्य
पदपञ्चाष्टैकसम्मिसे । शकस्य वर्त्तमानेऽद्वे नमःकृष्णाग्निभूतिथौ ॥ ७ ॥ काले सङ्गव
प्यासौ तत्रैतय निपसाद सः । सप्तवर्षाण्येकमासश्चरतोऽस्य क्षितौ गतः ॥ ८ ॥ तं
दृष्ट्वा कतिचित्पौरा विचरन्तो यद्दिः पुरात् । योगिराजं समायातं प्रोक्षुः पुरि निजा-
शिजान् ॥ ९ ॥ उद्धोपो नगरे महान्तमभवद्योगीन्द्र एको महानायातोऽस्त्युपवापि-
कामिति ततस्तद्दर्शनोत्का जनाः । सद्यस्तत्र समीयुरज्जितयुद्धा बापालवृद्धद्वियो
धावन्तस्तमुपेत्य धीह्य परमानन्दं मुदा लेभिरे ॥ १० ॥ अस्तिस्नेहभृतैर्निमेषपरहितैस्तं
वीक्षमाणाः प्रभुम् नेत्रैस्ते न न दृष्टिमीयुरखिलास्तस्युच्चिरं बूयशः । स्वस्यातिप्रिय-

મેવ તં તુ સકલાઃ સ્વે સ્વે વિદન્તોઽન્તરે નાકષ્ઠં નયનાનિ શેકુરથ નો ગન્તું ગૃહાંશ્ચ
સ્વકાન્ ॥ ૧૧ ॥ પાનીયેર્નિશ્ચતાન્સકુમ્ભમણિકાન્ શીર્ષ્ણાં દધત્યઃ સ્ત્રિયઃ સ્નાનંદં
તમવેક્ષ્ય નિશ્ચલદશસ્તસ્થુસ્તથા ચિત્રચત્ ॥ કક્ષાન્તર્મણિકાઃ કરૈર્ધૃતઘટા યાન્ત્યો
જલાય દ્રુતં નાર્યસ્તં ચ સમીક્ષ્ય લઘ્વપરમાનન્દાસ્તથૈવ સ્થિતાઃ ॥ ૧૨ ॥ પુર્ય્યાં
સાધુજનાશ્ચ યે તુ શતશઃ સહસ્રર્ણર્લક્ષિતા રામાનન્દમુનેરુદાર્યશસઃ શિષ્યા વમૃષુઃ
સ્થિતાઃ ૥ તેઽપ્યાકર્ણ્ય તમાગતં સ્થિરધિયોઽપ્યાકૃષ્ટચિત્તા ઇવ તેનૈવ ત્વરિતં મહામુ-
નિમસું દ્રુષ્ટું ચ કેઽપ્યાયયુઃ ॥ ૧૩ ॥ તત્ત્વે દદશુરેત્ય મહાન્તં વર્ણિતજમપરિગ્રહમેકમ્ ॥

ઉક્તિસ ૧૮ મો.

શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન ગોપનાથ મહાદેવને નમસ્કાર કરીને ત્યાંથી નીસર્યા એવા
થકા માંગરોળ નામે પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૧॥ અને પોતાના એકાંતિક ભક્ત એવા ઉદ્ધવજી
પોતાની આજ્ઞાથીજ પૃથ્વી ઉપર અવતરેલા છે, તેમને સુખ આપવાને માટે પોતાના
ભક્તો જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીહરિએ તે ઉદ્ધવજીનાં દર્શન કરવાને માટે ઇચ્છા કરી. ॥૨॥
પોતાના પિતા ધર્મદેવ થકી સાંભળેલા છે શુભો જેમના એવા તે ઉદ્ધવજી તેમનું નવીન
સંપ્રદાય પ્રવર્તાવવે વિગેરે વૃત્તાંત તે માંગરોળ પુરમાં તે પુરના મનુષ્યો થકી સાંભળીને
શ્રીહરિ પરમ આનંદ પામ્યા. ॥૩॥ ત્યાર પછી લોજપુર પ્રત્યે જતાં તે-તે સ્થળોમાં અત્યુ-
દ્ધોએ ગાન કરેલા તે ઉદ્ધવજીના સદ્ગુણોને શ્રીહરિએ આદરે કરીને સાંભળ્યા. ॥૪॥ અને
વળી તે પ્રછી તેમના ઉપદેશથી પોતાની ભક્તિને કરતા એવા હનરો-હનર પુરુષો અને
સ્ત્રીઓ, તથા સાધુઓને પણ પોતાના હૃદયમાં ભળતા હતા. ॥૫॥ તે સર્વ ભક્તોને ઘણા
સમયથી ઇચ્છિત એવું પોતાનું સાક્ષાત્ દર્શન આપવાને ઇચ્છતા એવા શ્રીહરિ લોજપુ-
રને પામીને ગામની બહાર વાવ્ય ઉપર બેઠા. ॥૬॥ વિક્રમરાજના ચક્રના ૧૮૫૬ મા
વરસમાં શ્રાવણ માસના કૃષ્ણપક્ષની છઠ્ઠી દિવસે સંગવકાળમાંજ એ શ્રીહરિ ત્યાં આવીને
બેઠા હતા. અને આ પ્રમાણે એ શ્રીહરિને પૃથ્વી ઉપર વિચરતાં સાત વરસ અને એક
માસ વીત્યો હતો. ॥૭-૮॥ આ પ્રમાણે વાવ્ય ઉપર બેઠેલા શ્રીહરિને પુરની બહાર ફરતા
કેટલાક માણસોએ બેઠીને ગામમાં બેઠીને કોઈક મોટા યોગીરાજ આવ્યા છે' એમ પોત-
પોતાના માણસોને કહ્યું. ॥૯॥ તેથી આખા લોજપુરમાં મોટો ઉદ્બોધ થયો કે-આપણા
ગામની વાવ્ય ઉપર કોઈ એક મોટા યોગીન્દ્રપુરુષ આવેલા છે, તેથી તે શ્રીહરિરૂપ યોગી-
ન્દ્રનાં દર્શન કરવામાં ઉચ્છાહવાળા એવા બાળકથી આરંભીને વૃદ્ધો અને સ્ત્રીઓ પણ
પોતાનાં ઘર છોડીને એકઠમ ત્યાં હોડતાં આવ્યાં અને તેમને પામીને અતિ સ્નેહથી
દર્શન કરીને પરમાનંદને પામ્યાં. ॥૧૦॥ અતિ સ્નેહથી ભરેલાં અને મટકાંથી સજ્જિત એવાં
નેત્રોથી અતિ સ્પર્ધા એવા તે શ્રીહરિને બેતા એવા તે મનુષ્યો તો તુભિજ ન પામ્યા
અને બપોય ટોળે મળીને ઘણી વાર મુઠ્ઠી ત્યાંજ ઉસા રચા. અને વળી તે સર્વ મનુષ્યો
પોત-પોતાના અંતરમાં તે શ્રીહરિને અતિશય પ્રિય-પ્રેમારુપ બળજીતા થકા પોતાનાં
નેત્રોને પાછાં ખેંચવાને તેમજ પોત-પોતાને ઘેર જવાને માટે પણ સ્પર્ધા ન થયા. ॥૧૧॥

મૂર્તિમત્તપ્ત્વમ્વામુમધૃપ્યં દિવ્યમાનુપમનોહરમૂર્તિમ્ ॥૧૪॥ સ્નિગ્ધસૂક્ષ્મલઘુમન્જુલકેશં
ચન્દ્રદાયતવિશાલલલ્લાટમ્ । નિર્નિમેષનયનેક્ષિતનાસં મન્દહાસવદનામ્બુજશોભમ્ ॥૧૫॥
દુષ્કર્માસરુધિરં મૃદુગાત્રમ્ કેવલાસ્થિમયમપ્યવમત્ય । તાપર્ણી સ્થિતિમુપાધિતવન્તં
સુસ્થિતાસનમૃજું ધૃતમૌનમ્ ॥૧૬॥ ગ્રીષ્મશૈશિરઘનાગમકાલે સાધિતોઘ્રતપસાં દધ-
દક્ષાન્ । સ્યં વપુઃ કુશતરં કુશાયન્તં નિઃસ્પૃહં સ્થિતમતિસ્પૃહણીયમ્ ॥૧૭॥ સર્વદોષશ-
મમાસ્થિતમન્તનિર્વિકારમવશં વિપયાણામ્ । નિર્જિતેન્દ્રિયમનસ્કમતર્ક્યં ચિત્ત-
કર્પકમલં જનતાતામ્ ॥૧૮॥ કિં ? વિભાવસુરયં નરદેહો ગ્રહ્યસુનુરુત વા
સ્વયમેવ । આગતો હિ યદ્દરીપતિરેવ ઇત્યેત્ય તમમી સ્મ નમન્તિ ॥૧૯॥ અથ

જળધી ભરેલા ઘડાઓ અને માંછીને માથે ઉપાડીને જતી સ્ત્રીઓ આનાંદ-પૂર્વક શ્રીહુ-
રિને જોધને નિશ્ચળદ્રષ્ટિવાળી યદને ચિત્રમાં આવેજેલી હોય તે પ્રભાણે સ્થિર યદને ઉભી
રહેલી હતી. તેમજ ખગલમાં જળ ભરવાની માંછી રાખીને અને હાથથી ધારણ કર્યા છે
જળ ભરવાના ઘડા જેમણે, એવી જળ ભરવાને ઉતાવળથી જતી સ્ત્રીઓ તે શ્રીહુરિને
જોધને પરમ આનાંદ પામીને ચિત્રની પેઠેજ ઉભી રહી હતી. ॥૧૨॥ અને તે લોજપુરમાં
ઉદાર દીર્ઘિવાળા રામાનાંદસુનિના શિષ્યો અને સાધુઓનાં લક્ષણોથી અપન્ન મુકતાનાં-
દાદિક સોએ-સો જે સાધુજનો રહેતા હતા તે પણ આવેલા તે શ્રીહુરિને સાંભળીને ક્ષયર-
ખુદ્ધિવાળા હોવા છતાં પણ જાણે તેમણેજ પોતાના ચિત્તને આકર્ષણ કર્યું હોય તેમ
કેટલાક સંતો મહામુનિને દર્શને ઉતાવળા યદને આવ્યા. ॥૧૩॥ ત્યાં આવીને તે સંતોએ
વાર્ણીઓમાં કેટક, પરિચ્છલ સિંચાયાના, એકલા અને મૂર્તિમાન તપ હોય તેમ દ્વાધથી દળાવી
ન શકાય એવા અને દિવ્ય મનુષ્યાકાર મનોહર મૂર્તિ અમર્યા એવા શ્રીહુરિને જોયા ॥૧૪॥
સુંવાળા, સૂક્ષ્મ અને નાના-નાના મુંદર કેશ ધારી રહેલા, અળકતું, પહોળું અને વિશાળ
લલાટ જેમતું છે, મટકાં સિંચાયનાં નેત્રોની દ્રષ્ટિ નાચાના અગ્રભાગ ઉપર રાખી રહેલા,
મંદહાસથી વદન-કમળની શોભાવાળા. ॥૧૫॥ માંસ અને રૂધિરનો ભાગ જેમાંથી મુકાર્ધ
ગયોછે, કોમળ છે ગાત્ર જેમાં, કેવળ અસ્થિનો ભાગ જેમાં બાકી રહેલો છે એવાય પણ
શરીરનો અનાહર કરીને તપસ્વીઓની સ્થિતિને સર્વથા આશરેલા, અતિ સ્થિર આસ-
નથી એકેલા, સરળ સ્વભાવવાળા અને મૌન યત ધારી રહેલા. ॥૧૬॥ ગ્રીષ્મ, શિશિર અને
વર્ષાકાળનાં માથેલાં ઉઝ તપનાં ચિહ્નોને ધારી રહેલા અને અતિ કૃશ એવાય પણ
પોતાના શરીરને તપ આદિકથી અધિક કૃશ કરતા, નિઃસ્પૃહતાથી રહેલા અને બીજાઓને
અતિ સ્પૃહા કરવા લાયક. ॥૧૭॥ સર્વદા ઉપશમ સ્થિતિને આશરેલા, હૃદયમાં કામાદિક
વિકારથી સર્વથા રહિત, શબ્દાદિક વિષયોને વશ નહિ વર્તનારા, ઇન્દ્રિયો અને મનને
સવ થા છતીને વર્તનારા, આ કેવા હશે એમ કોઈના પણ તર્કમાં-વિચારથી નિર્ણય
કરવામાં, ન આવે એવા અને જનમૂહોના ચિત્તને અતિશેજ આકર્ષણ કરનારા. ॥૧૮॥
માક્ષાત્ સૂર્યદેવ નરદેહ ધારીને આ પોતે આવેલા છે કે શું ? અથવા તો બ્રહ્માના પુત્ર
મનકાદિકોમાંના કોઈક છે કે શું ? અથવા તો આક્ષાત્ યદરીપતિ ભગવાન શ્રીનારાયણ

તત્ર સુખાનન્દઃ સાધુર્મધુરમાપણઃ । તં નત્વા પ્રાર્થયામાસ વર્ણીન્દ્ર ! શ્રણુ મે
 વચઃ ॥૨૦॥ કુત આગમ્યતે વર્ણિન્ ! કુત્ર વા ગમ્યતે ત્વયા । ક સ્થાનં
 તવ યોગીન્દ્ર ! કથં વા વર્તનં તવ ॥ ૨૧ ॥ તેજસ્વિનં મહર્ષિ ત્વાં દુર્જેયં ચિદુપામપિ ।
 સમ્યક્ત્વેવ વિજાનીમો ન ત્વં સાધારણઃ પુમાન્ ॥ ૨૨ ॥ દેહિનાં સ્વલુ સર્વેપામાત્રમૈવાસિ
 નરાકૃતિઃ । પ્રેમાસ્પદત્વં ત્વય્યેવ નૃણાં સ્યાત્કથમન્યથા ॥ ૨૩ ॥ અસ્માકં કૃણ્ણમક્તાનાં
 નિઃસ્પૃહાણાં વિરાગિણામ્ । અપિ ત્વય્યેવ સહસા જાયતે પ્રેમ નિર્મરમ્ ॥ ૨૪ ॥ તસ્મા-
 દ્વલૌકિકોઽસિ ત્વં મહાપુરુષલક્ષણઃ । ઘણાશ્રમં પાવયાસ્માન્તેવિપ્યામો યથામતિ
 ॥ ૨૫ ॥ અસ્મજ્જ્યેષ્ઠસતીર્થ્યાદ્યાઃ સાધવઃ સાધુલક્ષણાઃ । વિદક્ષન્તિ ભવન્તે વા આયા-
 સ્યમન્યથ તેઽગ્ર ચ ॥ ૨૬ ॥ અથોવાચ હરિસ્તં તાન્વાચા મધુરયાઽતિલાન્ । આનન્દ-
 યન્નતિતરાં સ્વપ્રેક્ષકજનઘ્રજાન્ ॥ ૨૭ ॥ ઉત્તરેભ્યઃ કોસલેભ્ય આગતોઽહં યદ્વક્ષ્યામિ ।

અંધિ પોતેજ આવેલા છે કે શું ? આ પ્રમાણે ધારીને-નિઃસ્થ કરીને, તે શ્રીહરિને યધા
 સતોએ નમસ્કાર કર્યા. ॥૧૯॥ તે પછી તે સાધુઓમાંથી મધુર ભાષણવાળા સુખાનંદ
 નામે સાધુ નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા-હે વર્ણીન્દ્ર ! તમે મારું વચન
 સાંભળો ? ॥૨૦॥ હે વર્ણિન્ ! આપ ક્યાંથી આવો છો ? અને આપને ક્યાં જવાનો
 વિચાર છે ? હે યોગીન્દ્ર ! આપનું સ્થાન ક્યાં છે ? અને આપ કેવી રીતે વર્તન રાખો
 છો ? ॥૨૧॥ વિદ્વાન પુરૂષોના પણ જાણવામાં ન આવે એવા અતિ તેજસ્વી મહર્ષિરૂપ
 તમને અમે ખરી રીતે નથી જાણી શકતા અને આપ સાધારણ પુરૂષ તો નથીજ. ॥૨૨॥
 અને સર્વ દેહધારીઓના આત્માજ નરાકૃતિરૂપ ધારી રહેલા આપ છો. અને જો એમ
 ન હોય તો સર્વ મનુષ્યોને તમારી ઉપરજ આટલો યધો પ્રેમ કેમ થાય ? ॥૨૩॥ અમે
 શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત છીએ, વિધયોમાં નિઃસ્પૃહ અને વૈરાગ્યવાળા ત્યાગી સાધુઓ છીએ, તો
 પણ તમારે વિષેજ એકદમ અતિ પ્રેમ ધઈ આવેછે. ॥૨૪॥ માટે આપ મહાપુરૂષના
 જેવાં લક્ષણવાળા કોઈક અલૌકિક-દિવ્ય પુરૂષ છો. આપ અમારા આશ્રમમાં આવો અને
 અમને પાવન કરો, અમે આપની યથામતિ સેવા કરીશું. ॥૨૫॥ અમારા મોટા શુરભાઈ
 સુકતાનંદાદિક જે સર્વ સાધુલક્ષણોથી અંપન્ન સાધુઓ છે તે આપનાં દર્શન કરવા ઇચ્છે
 છે (માટે જો આપ નહિ આવો તો) તેઓ હૃમણાંજ અહીંઆં આપનાં દર્શન કરવાને માટે
 આવશે. ॥૨૬॥ ત્યારે શ્રીહરિ તે સુખાનંદસુનિ અને ણીજ સર્વ સાધુઓ પ્રત્યે, પોતાને
 જેવા આવેલા સર્વજનોને અતિશેજ આનંદ પમાડતા થકા અતિ મધુર-વાણીથી કહેવા
 લાગ્યા. ॥૨૭॥ ઉત્તરકેશવ દેશથી અમે અહીંઆં દૈવ-ઈચ્છાથી (કરતા કરતા) આવ્યા
 છીએ. અમે વનમાંજ વાસ કરનારા છીએ અને ગામમાં કે પુરમાં ક્યાંય પણ પ્રવેશ કરતા
 નથી. ॥૨૮॥ તે વનમાં પણ એકજ વૃક્ષ અમારે આશ્રય તરીકે હૃમેશને માટે નક્કી
 નથી અને આહારને માટે પણ અમેજ ક્યાંય ક્યાંઈ પણ માગ્યું નથી. ॥૨૯॥ અને
 શ્રીહરિની ઇચ્છાથીજ અમારો દેહ રહેલો છે, પણ જીભું કોઈ કારણ નથી અને અતિ
 ઘોર જંગલમાં પણ તે જગવાનેજ અમારો દેહ સુરક્ષિત રાખેલો છે. ॥૩૦॥ શીખ્ય ઋતુમાં

ગ્રામં પુરં વા ન કાપિ પ્રવિશામિ વને વસન્ ॥૨૮॥ તત્રાપિ નિયતો નામ્તિ વૃક્ષ ઇકો
મમાશ્રયઃ । આદારાર્થં મયા કાપિ યાચિતં ન કદાચન ॥૨૯॥ ઇચ્છયેવ હરેર્દેહો વર્તતે
મમ નાન્યથા । અટવીપ્વતિચોરાસુ તેનૈવ હિ સુરક્ષિતઃ ॥૩૦॥ ગ્રામ્યે પશ્ચાન્નિવાસો
મે પ્રેષ્ટોઽથ ચ ધનાગમે । વ્રતમશ્રાવકાશં ચ વાસોઽપ્સુ શિશિરે તથા ॥૩૧॥ ન
ગન્ધમપિ નારીણામગ્રાતું તુ ક્ષમો હ્યહમ્ । રમણીયા ન મે પ્રેષ્ટા વિગ્ધાસ્તુ કદાચન
॥૩૨॥ યદં સ્વાભાવિકી રીતિર્વર્તતે મમ સત્તમ ! । તથાપિ સાધુવીશ્વાર્થમાયામિ ભવતા
સહ ॥૩૩॥ હ્યુક્તઃ સહસોત્યાય સોઽપિ ધૃત્વા ફરે હરિમ્ । અતિહૃષ્ટ ઉપેયાય સ્વા-
શ્રમે સાધુસદ્ગુલમ્ ॥૩૪॥ મુક્તાનન્દાદયઃ સર્વે તં પ્રત્યુદ્ગમ્ય પાદયોઃ । તત્તેજસા હતરુચઃ
પ્રણેમુર્જાતસમ્ભ્રમાઃ ॥૩૫॥ તૈઃ સેવ્યમાનસ્તથૈવ ન્યવાત્સીત્સ વને યથા । મહાનિધિમિવ
પ્રાપ્ય તં તૈ મુનુદિરે ધૃશમ્ ॥૩૬॥ અન્યથ ગન્તુમિચ્છન્તં તં તૈ સમ્પ્રાર્થ્ય સાધવઃ ।
તત્રૈવાયાસયપ્રીત્યા સોઽપિ તત્પ્રીતયેઽવસત્ ॥૩૭॥ તેજાં પ્રીતિરમુત્તસ્મિન્નસ્ય સૈષુ
ચ ભૂયસી । ઔદ્ધવીયાન્સ્વભક્તાંસ્તાન્ જાનંસ્તત્રાવસંશ્ચ સઃ ॥૩૮॥ મુક્તાનન્દઃ સાધુમુ-
યયો નાનાપ્રશ્નોત્તરૈસ્મુમ્ । વિવેદ સર્વશમિવ સ યથાર્થવિદશ્ચ તમ્ ॥૩૯॥ શાસ્ત્રજ્ઞતા-
યાસ્તસ્યાન્તં કેઽપિ સન્તો ન લેભિરે । તથા યોગકલાન્તશ્ચ વિજ્ઞાનાન્તં ચ તત્તતઃ

પંચાગ્નિમાં બેસવાનું મને પ્રિય લાગેછે. અને વર્ષાઋતુમાં અશ્રાવકાશ નામે વ્રત કરું છું,
તેમજ શિશિર ઋતુમાં જળમાં બેસવાનું ગમેછે. ॥૩૧॥ અને સ્ત્રીઓને તો ગંધ
પણ લેવાને હું સમર્થ નથી અને રમણીક વિષયો તો મને ક્યારેય પણ ગમતાજ નથી.
॥૩૨॥ હે સાધુગ્રંથ ! આવી રીતે અમારી સ્વાભાવિક રીતિ છે, તો પણ આધુ-પુરુષોનાં
દર્શન માટે હું તમારી આથે આવું છું. ॥૩૩॥ આ પ્રમાણે કહેલા તે ગુણાનંદ સાધુ
એકદમ ઉભા થઈને શ્રીહરિને પોતાના હાથથી અહણ કરીને અતિ હૃદય પામતા, સાધુ-
ઓથી વ્યાપ્ત પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા. ॥૩૪॥ ત્યારે મુક્તાનંદાદિક સર્વ સાધુઓએ
સંભ્રમપૂર્વક તે શ્રીહરિના સામા જઈને તેમના તેજથી ઝાંખા થઈ ગયા થકા તેમના
અણુમાં નમસ્કાર કર્યા. ॥૩૫॥ અને તે સંતોએ સેવા કર્યા થકા શ્રીહરિ જેમ વનમાં રહેતા
હતા, તેજ પ્રમાણે તે સંતો લેગા નિવાસ કરીને રહ્યા. અને તે સંતો પણ તે શ્રીહરિને પામીને
મહાનિધિને-પામીનેજ જેમ એમ અતિશય આનંદ પામ્યા. ॥૩૬॥ ત્યાર પછી બીજા સ્થળમાં
જવાને ઇચ્છતા શ્રીહરિને તે સંતોએ ઘણીજ પ્રાર્થના કરીને પ્રીતિથી ત્યાંજ નિવાસ કરાવ્યો.
અને શ્રીહરિ પણ તેમની પ્રીતિને લીધેજ ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૩૭॥ તે મુક્તાનંદાદિક
સંતોને શ્રીહરિને વિષે અને શ્રીહરિને મુક્તાનંદાદિક સંતો ઉપર એમ પરસ્પર અતિશેજ
પ્રીતિ ધર્મ અને ઉદ્ધવાવતાર સમાન દેસ્વામીના શિષ્યોને પોતાનાજ લક્ષ્ય છે એમ
જાણતા થકા શ્રીહરિ ત્યાંજ નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૩૮॥ સાધુઓમાં ગુણ્ય મુક્તાનંદમુનિએ
નાના પ્રકારના પ્રશ્નોત્તર કરવાથી તે શ્રીહરિને જાણે સર્વજ્ઞ હોય ? એમ જાણ્યા, અને
શ્રીહરિએ પણ મુક્તાનંદમુનિને યથાર્થ જાણનારા તત્ત્વજ્ઞાનો છે એમ જાણ્યા. ॥૩૯॥ અને
તે શ્રીહરિની શાસ્ત્રજ્ઞતાના અંતને ફાઈ પણ સંતો નહોતા પામતા, તેમજ યોગકળાઓ-

॥૪૦॥ શાસ્ત્રોક્તાન્સકલાંસ્તસ્મિન્દદ્વા સાધુગુણાંશ્ચ તે । દાસવત્તસ્ય ગુરૂપાં ચકુ-
 નિરભિમાનિનઃ ॥૪૧॥ કલિકાલેऽપિ તાન્દદ્વા સર્વાનપિ જિતેન્દ્રિયાન્ । ધર્મેનિષ્ઠાન્કુ-
 ણમક્તાનજાનશ્ચિવ સોઽવધીત્ ॥૪૨॥ કલિકાલેઽપિ ધન્યાઃ સ્થ યૂયં સર્વેઽપિ સાધવઃ
 । શાસ્ત્રોક્તસાધુલક્ષમાણિ યુગ્માસ્વીક્ષે ચરન્ભુવિ ॥૪૩॥ અતો ગુરુઃ સમર્થો ચ इत्येव
 પ્રતિભાતિ મે । इत्युक्तास्तेऽतिदृष्टાस्तं सर्वमृचुरनुક્રमात् ॥૪૪॥ ગુરોઃ પ્રતાપં સકલં
 સમ્પ્રદાયપ્રવર્તનમ્ । નિયમાન્પાલનીયાંશ્ચ તસ્મૈ પ્રોચુરશોષતઃ ॥૪૫॥ તચ્છ્રુત્વાતિપ્રસન્ન-
 સ્તત્સમ્પ્રદાયશ્ચ તદ્ગુન્મ્ । યદુધા પ્રશંસાસૌ શ્રેયાન્મોક્ષપથો હ્યયમ્ ॥૪૬॥ ધર્માત્મા
 ઈ પિતાઽસ્માકં સમ્પ્રદાયમમું ધ્રિતઃ । શ્રીરામાનન્દગુરુતઃ પ્રયાગે દીક્ષિતોઽભવત્
 ॥૪૭॥ પિતુરેતચ્છ્રુતં વાલ્યે કાલવેગેન વિસ્મૃતમ્ । અધુના તત્સ્મૃતં યુગ્મદ્વચનશ્રવણા-
 ન્મમ ॥૪૮॥ તસ્યોઽવાવતારસ્ય સદ્ગુરોર્દર્શનં મમ । યથા શીઘ્રં ભવેત્સન્તસ્તથા કુરત
 સામ્પ્રતમ્ ॥૪૯॥ ત ઋચુઃ સ હિ નઃ સ્વામી ભુજન્નગરેઽયં તુ । આસ્તેઽથ શરવન્તેઽવ
 સમાયાસ્યતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૫૦॥ અતઃ સ્વસ્થોઽથ નિવસેત્યુક્તસ્તપ્રેય સોઽવસત્ ।

ના પારને તથા વિજ્ઞાનના—આત્મપરમાત્મ સ્વરૂપના નિર્ણય સંબંધી જ્ઞાનના અંતને
 પણ ખરી રીતે ન પામી શક્યા. ॥૪૦॥ ભાગવત—ગીતા વિગેરે સદ્ગાસ્ત્રોમાં કહેલા સમગ્ર
 આધુ-શુણે તે શ્રીનીલકંઠવર્ણીમાં જોઈને તે મુકતાનંદાદિક સર્વ સંતો નિરભિમાની થઈને
 તે શ્રીહરિની દાસની પેઠે પરિચર્યા કરતા હતા. ॥૪૧॥ આવા ઘોર કળિકાળમાં પણ
 છતેન્દ્રિય, ધર્મનિષ્ઠ અને શ્રીકૃષ્ણના લોકો એવા તે સર્વ સાધુઓને જોઈને શ્રીહરિ
 પોતે જેમ કંઈ પણ ન જાણતા હોય તેમ કહેવા લાગ્યા. ॥૪૨॥ આ ઘોર કળિકાળમાં
 પણ તમે બધાંય સાધુઓ ધન્યભાગ્ય છો અને અમે પૃથ્વી ઉપર ફરતાં શાસ્ત્રમાં કહેલાં
 આધુ-લક્ષણો તમારે વિપેક્ષ જોયાં. ॥૪૩॥ માટે તમારા ગુરૂ અતિસમર્થ છે એમજ અમને
 જણાય છે. આ પ્રમાણે કહેલા તે સંતોએ અતિ હર્ષ પામ્યા થકા તે શ્રીહરિને પોતાના
 ગુરુ પધું વૃતાન્ત અનુક્રમથી કહી બતાવ્યું. ॥૪૪॥ અને પોતાના ગુરુ રામાનંદસ્વામીને
 સમગ્ર પ્રતાપ તથા સંપ્રદાયનું પ્રવર્તાવનું તેમજ પોતાના સંપ્રદાયમાં પાળવા યોગ્ય
 સધળા નિયમો તે પણ શ્રીહરિને સંતોએ સમગ્રપણે કહી બતાવ્યા. ॥૪૫॥ તે સાંભળીને
 અતિ પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિ તેમના સંપ્રદાયને તથા તે સંતોના ગુરુ રામાનંદસ્વામીને
 બહુ પ્રકારે વખાણવા લાગ્યા અને જોડ્યા કે—મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરવાને માટે આ સંપ્રદાય બહુજ
 સારા છે ॥૪૬॥ ધર્મ—દેવના અવતારરૂપ અમારા પિતા આ સંપ્રદાયના આશ્રિત છે
 અને શ્રીરામાનંદ—ગુરુ ધરી પ્રયાગ ક્ષેત્રમાં ભાગવતી દીક્ષા પામ્યા હતા. ॥૪૭॥ એ
 અમારા પિતા ધરી અમોએ બાલ્યાવસ્થામાં સાંભળેલું પણ કાળવેગથી અમો ભૂલી
 ગયા હતા તે હાલમાં તમારાં વચન સાંભળવાથી અમોને યાદ આવે છે. ॥૪૮॥ હે સંતો !
 ઉદ્ધવાવતાર તે રામાનંદસ્વામી—સદ્ગુણાં દર્શન મને જેમ વહેલાં થાય તે પ્રમાણે
 હાલ તુરંતજ તમે કરો. ॥૪૯॥ આરે તો સંતો કહેવા લાગ્યા કે તે અમારા સ્વામી હાલમાં

निर्माणः सेवमानस्तान्गूढैश्वर्यो विनीतयत् ॥५१॥ कचित्कचिन्निजैश्वर्यं किञ्चित्किञ्चि-
ददर्शयत् । नरासाध्यां साधुताञ्च कला योगस्य दुष्कराः ॥५२॥ ध्यायन्तो विजने कृष्णं
सन्तः केचिद्बद्धभुजे । तं राधिकेशं वदन्नुस्तेजःस्थं दिव्यविग्रहम् ॥५३॥ कचित्तं
हृदये दृष्ट्वा वर्णरूपं क्षणान्तरे । तथैव वदन्तुः सन्तो भारायणमूर्तिं पुनः ॥५४॥ अलौ-
किकत्वमित्थं ते तस्य दृष्ट्वा तर्माश्वरम् । मेनिरेऽथ नृनाटयेन तस्य ते विस्मृतिं ययुः
॥५५॥ केषांचिद्भयानकालेऽथ घलात्कृष्णे सुयोजितम् । मनोऽन्यत्र व्रजदृष्ट्वा दूरस्थ-
स्तानयोधयत् ॥५६॥ तेनातिविस्मितास्ते च तत्स्वरूपस्य निश्चयम् । कर्तुं न शक्नुः
स्वधिया तमसेवन्त देवयत् ॥५७॥ या या काचित्क्रिया तस्य तपोयोगसमाधिषु ।
सा सा चिन्नायद्देवासीदुष्करत्वाभूणां भुवि ॥५८॥ एवं निवसतस्तस्य परमाद्भुतकर्मणः ।
चातुर्मास्यं व्यतीताय साधून्प्रीणयतोऽन्वहम् ॥५९॥

लोजलोकनयनोत्सयदाता साधुमण्डलमहामुखदेवः ।

ध्येयविच्युतमनोगतिवीक्षो यः सतामपि स नृप्यतु कृष्णः ॥६०॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्यामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दामिश्र नित्यानन्दमुनिपिरचिते श्रीहरिदिग्विजये लोजपुटे
मुक्तानन्दादिसाधुसमागमनिरूपणं नामाष्टादश उल्लासः ॥१८॥

तो बुज नगरमां रडेछे, ते शरद्वक्रतु पूरी यथे अह्मीआं निश्चय आवरो. ॥५०॥
भाटे आप अह्मीआं भुजेधी रडे ? जेम कडेला ते श्रीहरि पोतानां ऐश्वर्येने
नृनाट्यधी दांकीने विनये युक्त जेम होय तेम निर्भानी यधने ते संतोनी सेवा करता
थका त्यांन वस्या. ॥५१॥ अने श्रीहरि क्यारेक क्यारेक पोतानुं ऐश्वर्य किञ्चित् किञ्चित्
पतावता हुता. वणी भनुष्येधी न साधी शक्य जेवी असाधारण साधुता अने योगनी
हुंकर कणाओ पतावता हुता. ॥५२॥ डेटलाक संतो जेकांतमां जेसीने पोताना हुंकर-
कर्मणमां श्रीकृष्णतुं ध्यान करतां ते श्रीहरिने तेजना मंडणमां विराजमान दिव्य मूर्ति
श्रीराधिकापति रूपे जेणता हुता. ॥५३॥ वणी क्यारेक ध्यान करता संतो ते श्रीहरिने
वर्णिरूपे हुंकरमां जेधने जीमज क्षणमां साक्षात् श्रीनारायण ऋषिरूपे ते श्रीहरिने
जेता हुता. ॥५४॥ आवी रीतनुं ते श्रीहरिनुं अलौकिकपणुं जेधने ते संतो ते
श्रीहरिने साक्षात् ईश्वर छे जेम भानवा लाग्या, पणु ते श्रीहरिना नृनाट्यधी पाछा
बुद्धी जाता हुता. ॥५५॥ डेटलाक संतो जे ध्यान करती वणते पोतानुं मन गणाकारधी
श्रीकृष्णना स्वप्नमां जेडेछुं होय तेने जीजे जतुं जेधने दूर जेडेला श्रीहरि ते संतोने
होय आपता हुता. ॥५६॥ तेधी अति विस्मय पावेला ते संतो ते श्रीहरिना स्वप्नो
निश्चय पोतानी पुष्टिधी नखोता करी शकता. अने देवनी चेडे सर्वथा पूज्य नाणीने
ते श्रीहरिनी सेवा करता हुता. ॥५७॥ ते श्रीहरिनी तप, योग अने समाधिमां ने ने
कियाओ घती हुती ते सर्व कियाओ पृथ्वी उपर भनुष्येधी न गनी शके तेवी होवाधी

આશ્ચર્ય કરનારીજ હતી. ॥૫૮॥ એવી રીતે નિવાસ કરીને રહેલા પરમ આશ્ચર્યકારી અરિત્રો કરનારા અને હૃદયમાં મુક્તાનંદાદિક સાધુઓને પ્રવ્રન્ન કરતા શ્રીહરિને આતુર્ભાસ વ્યતીત થઇ ગયું. ॥૫૯॥

લોજપુરના લોકોનાં નેત્રોને ઉચ્છવ-આનંદ આપનારા, સાધુ-મંડળને મહા-સુખ આપનારૂં દર્શન જેમનું છે અને ધ્યેય એવા શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપથી ખંડિત થયેલી મુક્તા-નંદાદિક મુનિઓના મનની ગતિને જોનારા, એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૬૦॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજનંદસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના સંપ્રદાયનું સર્વ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં લોજપુરમાં મુક્તાનંદાદિક સાધુઓનો સમાગમ નિરૂપણ કર્યો એ નામે અઠારમો ઉદ્ઘાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૬૮॥

एकोनविंश उल्लासः

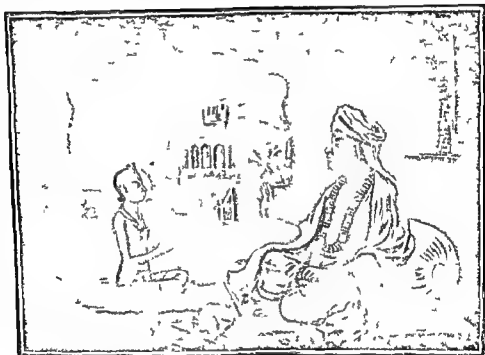
उल्लासार्थसङ्ग्रहः

શ્રીરામાનન્દસન્દર્શનવિષયસમુત્કણ્ઠયા યો મહત્યા
લોજપ્રામે કથશ્ચિદિયસમતિવહવાનુ તસ્મૈ સ્વહુસમ્ ।
દૂતદ્વારા નિવેદ્ય પ્રતિવચનપિ પ્રાપ્ય હૃદ્યોઽચિરેણ
પ્રત્યાવૃત્તં મુનીન્દ્રં મુજગનગરતઃ પિપ્પલે તે દર્શી ॥૧૯॥

જે શ્રીહરિ શ્રીરામાનંદસ્વામીના દર્શનની અતિ મોટી ઉત્કંઠાથી લોજ ગામમાં કોઈ પણ પ્રકારે નિરૂચ્છાહથી દિવસો નિર્ગમન કરતા થકા, પછી પોતાનું વૃત્તાન્ત તે રામાનન્દસ્વામીને મયારામભટ્ટ-દૂતદ્વારા તુરતજ જણાવીને, તેનો પ્રત્યુત્તર પણ પામીને હર્ષ પામતા, પછી ચોડાજ સમયમાં જુજ નગરથી પાછા આવેલા મુનીન્દ્ર શ્રીરામાનંદ-સ્વામીને પિપ્પલાવા ગામે જઈને તેમનાં દર્શન કરીને મળ્યા. ॥૧૯॥

तस्य प्रतीक्षमाणस्य श्रीरामानन्दसङ्मुखोः । आगमं चैत्रिको मासः प्राप्तोऽप्यापि स नागतः ॥१॥ तदा हरिः स्वयं गन्तुमुद्यतोऽभूत्तदन्तिकम् । मुक्तानन्दस्तमाश्यास्य स्वामिने पत्रमालिखत् ॥२॥ तद्वृत्तान्तमशेषेण लिखित्वा शिघ्रगामिना । मयारामाख्य-चित्रेण तत्पत्रं प्रेषयत्ततः ॥३॥ सप्तमेऽहनि स प्राप्य मुजङ्गनगरं दिजः । तस्मै प्रणम्य तत्प्रादात्प्रीत्यावाचयदानु सः ॥४॥ वाचयित्वा स वृत्तान्तं सुखया सर्वं तमागतम् । एतद्वक्ष्येणसम्पद्यो यदरीपतिरित्येवैत् ॥५॥ महासभायां तस्यासौ प्रशंसां बहुधाक-

श्रीरामानन्दसन्दर्शनविषयसमुत्कण्ठया यो महत्या
लोजग्रामे कथञ्चिद्विषयमतिवहन्नाशु तस्मै स्ववृत्तम् ।

दूतद्वारा निवेद्य प्रतिवचनमपि प्राप्य हृष्टोऽचिरेण
प्रत्यावृत्त मुनिन्द्र भुजगनगरतः पिप्पले तद्दर्श ॥
श्रीहरिने पीपलाश्याभां रामानन्दस्वाभीनो प्रथमं भेषाथ.

रोत् । भक्ताः सुन्दरजिन्मुप्यास्तच्छ्रुत्वाश्चर्यमाप्नुयन् ॥६॥ ततः स सहस्रोशुकस्तत्र
गन्तुं तदा तु तम् । भक्ताः सम्प्राप्य बहुधा कञ्चित्कालमवासयन् ॥७॥ ततः पत्रोत्तरं
स्वामी तमाश्वसयितुं स्वयम् । लिखित्वा प्रैपयच्छूर्णे तेन साकं द्विजेन सः ॥८॥ सप्त-
मेऽह्नि स तत्पत्रं मुक्तानन्दाय संसदि । ददौ स वाचयित्वा तत्तदादीनूचिवान्सतः
॥९॥ अचिरैरेव कालेन पिप्पलग्राममेप्यति । तत्राहयिष्यत्यस्मांश्च स्वामीत्युत्तरमस्ति
नः ॥१०॥ तच्छ्रुत्वा नीलकण्ठश्च साधवोऽन्येऽपि हर्षिताः । तदगमप्रतीक्षां ते कुर्वन्त-
श्चावतस्थिरे ॥११॥ दिनान्युपित्वा कतिचित्स्वामी भुजङ्गपत्तने । ततः कृष्णाकृष्टमनाः
पिप्पलग्राममागमत् ॥१२॥ ततः कुमारजिस्संभं स द्विजं लोजपत्तनम् । आह्वातुं प्रैप-
यत्साधून्सोऽपि तद्दिन आगमत् ॥१३॥ स प्राप्य तानाह यूयमाहताः स्वामिनाश्वि-
ति । श्रुत्वा तदमृतं वाक्यं सज्जाः सद्योऽभवन् दि ते ॥१४॥ साकं ते नीलकण्ठेन

उल्लास १६ भो

श्रीहुरिने रामानंदस्वामी—अद्भुता आववानी वाट जोतां तैत्र भास आवी गये।
तो पण रामानंदस्वामी आव्या नहि. ॥१॥ त्याहे श्रीहुरि पोतेज ते रामानंदस्वामीनी
पासे नवाने तैयार थ्या, त्याहे मुक्तानंदस्वामीजे श्रीहुरिने आश्वामन आपीने
रामानंदस्वामीने पत्र लप्यो. ॥२॥ तेभां श्रीहुरितुं वृत्तान्त समग्रपण्णे लप्योने उतावण।
आलनाश भयाराम विप्रनी साथे ते पत्र भोड्यो. ॥३॥ सातमे दिवसे लुजनगरने पाभीने
भयारामलष्टे रामानंदस्वामीने ते पत्र आप्यो अने रामानंदस्वामीजे पत्र वांशीने
समग्र वृत्तान्त लप्योने लोणपुरभां आवेला श्रीनीलकंठवर्णीने ‘आवा लक्ष्मिणी थी संपन्न
लोवाथी साक्षात् णदरीपति लगवान छे’ ऐम जाय्युं. ॥४-५॥ अने लकतोनी महुसलाभां
ते वर्णीनां रामानंदस्वामीजे अहु प्रकाहे वप्पाणु कर्था, तेने सांलणीने त्यांना सुंदरल विगेहे
लकतो आश्वयर्थ पाभ्या. ॥६॥ त्यार पछी रामानंदस्वामी तुरतज त्यां-लोणपुर नवाने
तैयार थ्या, त्याहे रामानंदस्वामीने त्यांना लकतोजे अहुन प्रार्थना करीने डेटलोक समग्र
त्यां राख्या. ॥७॥ त्याहे ते रामानंदस्वामीजे ते नीलकंठवर्णीने आश्वामन आववाने भाटे
पोतेज तेमना पत्रने उत्तर लप्योने तुरतज उतावणे ते भयारामलष्टनी साथे भोडलाज्यो.
॥८॥ अने सातमे दिवसे ते पत्र भयारामलष्टे सल्लभां जेठेला मुक्तानंदस्वामीने
आप्यो अने तेमण्णे नीलकंठवर्णी विगेहे सव साधुज्योने ते समायार केल्या. ॥९॥ रामानंद-
स्वामी थोडाज समयभां पिपलावा-गाभे आवये अने त्यां आपणुने सहुने गोलावशे
ऐम आपणु प्रत्ये उत्तर छे. ॥१०॥ ते सांलणीने श्रीनीलकंठवर्णी अने भीजा साधुज्यो
पणु अति दुर्ष पाभ्या अने पछी ते रामानंदस्वामीने आववानी वाट जोठने रह्या.
॥११॥ रामानंदस्वामी डेटलोक दिवस लुजनगरभां रहीने पछी श्रीहुरिकृष्णे जेथुछे
भन जेमनुं ऐवा थका पिपलावा गाभे आव्या. ॥१२॥ अने आवीने श्रीनीलकंठवर्णी अने
मुक्तानंददादिक साधुज्योने गोलावाने भाटे कुंवरल नामे प्राधुने लोणपुर प्रत्ये भोड्यो
अने ते कुंवरल पणु तेज दिवसे लोणपुरभां आप्यो. ॥१३॥ अने मुक्तानंददादिक

દિનેનૈકેન સાધવઃ । ઓજસ્વત્યાઃ પરતદે સાયં તં ગ્રામમાવિશન્ ॥૧૫॥ તે તત્ર તં વિવિધભક્તમહાસભાયાં સિંહાસનસ્યમમરપ્રભમર્ચિતં સ્વૈઃ । ગૌરાક્ષમિન્દુચદનં દઢપુ-
ષ્પગાત્રમાજાનુવાહુયુગલં દદ્યુઃ સમેતાઃ ॥૧૬॥ સર્વે પ્રણેમુરથ ધીક્ષ્ય હરિં સ દૂરાત્સ-
ત્પત્રિકાલિખિતલક્ષણલક્ષિતાક્ષમ્ । ઉત્થાય શીઘ્રમચનો નિપતન્તમેનં દોભ્યાં પ્રવૃદ્ધ
પરિપ્સ્વજ આદરેણ ॥૧૭॥ આનન્દસાધુનયનો પુલકાચિતાક્ષાવાસ્તાં તદા મુનિપતિશ્ચ
મહામુનિસ્તૌ । સ્વામી કરેણ કરમસ્ય તતો ગૃહીત્વા પાર્શ્વે ન્યપાવ્યવદ્મું પરમાદરેણ
॥૧૮॥ ધન્યાન્યથોચિતમસાયથ માનયિત્વા તં સ્વાગતાદિ પરિપૃચ્છતિ ચ સ્મ સર્વમ્ ।
વૃત્તં તદીયમખિલં શ્રદ્ધતિ સ્મ મુક્તાનન્દો યથાનુભવમાદિત ઇવ તસ્મૈ ॥૧૯॥ આધુલ્ય
તત્સ નિતરાં મુદિતોઽન્તરેઽભૂદાતિથ્યમસ્ય ચ સતાં સ તતો યથાર્હમ્ । મર્કૈર્વિધાપ્ય
મુવિધાય ચ કર્મ સાન્ધ્યં પપ્રચ્છ તં સ્વકુલતાતજનાદિવૃત્તમ્ ॥૨૦॥ ગોબ્રાદિવૃત્તમ-

સંતોને પામીને કહેવા લાગ્યો કે-રામાનંદસ્વામીએ તમને એકદમ યોલાવ્યા છે, આવું
અમૃત જેવું વાક્ય સાંભળીને તે સંતો તો તુરતજ તૈયાર થઈ ગયા. ॥૧૪॥ મુક્તાનંદા-
દિકે તે સર્વ સાધુઓએ શ્રીનીલકંઠવર્ણીએ સહિત એકજ દિવસમાં આવીને ઓજસ્વતી
નદીને સામે કાઠે રહેલા પિપલાણા ગામમાં સાયંકાળે પ્રવેશ કર્યો. ॥૧૫॥ અને તે સંતોએ તે
પિપલાણા ગામમાં ત્યાગી-ગૃહી અનેક ભક્તોની સભામાં સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન
થયેલા, દેવને તુલ્ય કાન્તિવાળા, ભક્તોએ ચંદન પુષ્પાદિકથી પૂજેલા, ગૌર વર્ણવાળા,
ચંદ્રને તુલ્ય મુખ જેમનું શોભિતું છે, દૃઢ અને પુષ્ટ ગાત્ર જેમનાં છે અને ઈચ્છા સુધી
લાંબા બંને બાહુઓ જેમના છે આવા રામાનંદસ્વામીનાં દર્શન કર્યાં. ॥૧૬॥ અને
સર્વજનોએ નમસ્કાર કર્યા પછી મુક્તાનંદાદિકે સાધુઓએ લાખેલી પત્રિકામાં લખવા
પ્રમાણેનાં લક્ષણોથી ઓળખી છે મૂર્તિ જેમની એવા શ્રીહરિને છેટેથીજ જોઈને રામા-
નંદસ્વામી એકદમ ઉભા થઈને, પૃથ્વી ઉપર પડીને નમસ્કાર કરતા એ શ્રીહરિને
બંને હાથથી ગ્રહણ કરીને અતિ આદરથી મળ્યા. ॥૧૭॥ તે સમયમાં મુનિપતિ-શ્રીહરિ
અને મહામુનિ-રામાનંદસ્વામી, એ બંને આનંદનાં અશ્રુ મુક્ત નેત્રો જેમનાં છે અને
શામ્ભયથી વ્યાપ્ત છે શરીર જેમનાં એવા થયા હતા, તે પછી રામાનંદસ્વામીએ
પોતાના હાથથી શ્રીહરિને હાથ પકડીને અતિ આદર-પૂર્વક પોતાની પાસે એ શ્રીહરિને
બેસાર્યા. ॥૧૮॥ અને મુક્તાનંદાદિકે બીજા સર્વ ભક્તોનું યથા-યોગ્ય સન્માન કરીને પછી
તે શ્રીહરિને સ્વાગતાદિકે સર્વ કુશળ પ્રશ્ન પૂછ્યા. ત્યારે મુક્તાનંદસ્વામીએ પોતે જે
પ્રમાણે અનુભવ્યું હતું તે રીતે શ્રીહરિનું સઘળું વૃત્તાન્ત રામાનંદસ્વામીને કહી
બતાવ્યું. ॥૧૯॥ તેને સાંભળીને રામાનંદસ્વામી અંતરમાં બહુજ પ્રમન્ન થયા તે પછી
રામાનંદસ્વામીએ એ નીલકંઠવર્ણીનું અને મુક્તાનંદાદિકે સંતોનું આતિથ્ય યથાયોગ્ય
પોતાના ભક્તો પાસે કરાવીને પછી પોતાનું સંઘ્યા સમયનું કર્મ આરી રીતે કરીને
પછી તે શ્રીહરિને તેમનું કુળ અને પિતા વિગેરે સંબંધિ જનોનું વૃત્તાન્ત પૂછવા લાગ્યા.
॥૨૦॥ ત્યારે શ્રીહરિએ પોતાનું ગોત્ર વિગેરે સઘળું વૃત્તાન્ત તે રામાનંદસ્વામીને જણા-

खिलं स निवेद्य तस्मै तद्दर्शनोत्सुकमनस्त्वमथावदत्स्वम् । श्रुत्वा तदुक्तमखिलं स
 पुनस्तमूचे धर्मात्मजस्त्वमसि पित्रधिकः स्वधर्मे ॥२१॥ धर्मः प्रयाग उरुधा कृततीर्थ-
 यागो मत्प्राप्तदीक्ष इह चोत्तरकोसलेषु । स ह्यज्ञया मम हिताय नृणां मनीषी दीक्षां
 ददश्वयसदस्य सुतोऽसि मान्यः ॥२२॥ इत्यन्योन्यं भाषमाणौ निन्यतुस्तां तु यामि-
 नीम् । प्रातः कृताह्निकौ तौ च सत्समायां निवेदतुः ॥२३॥ तद्दर्शनार्थमाजग्मुर्नर-
 नायः सहस्रशः । दृष्ट्वा तमद्भुताकारं प्रापुः सर्वेऽपि विस्मयम् ॥२४॥ पप्रच्छुः
 स्वामिनं ते च कोऽयमद्भुतदर्शनः । इति पृष्टः स तद्भूतं यथावत्स्वर्गमाह तान् ॥२५॥
 ततः प्रभृति लोकानां साधूनां स्वामिनोऽपि च । स्नेहो भूरिरभूत्तस्मिन्स्वेष्टेष्टे च यथा
 तथा ॥२६॥ उद्भयं च मुनीन्प्रात्वा स्वामिनं तं च तान्मतः । मुख्यश्वयसस्तत्र
 भगवान्नरनाटने ॥२७॥ अन्ये च क्रययो भूमौ भ्रमन्तो मुनिशापतः । तेनाफृष्टधियस्तत्र
 समायान्ति स्म यूथशः ॥२८॥ सर्वे ते जगद्भुदीक्षां स्वामिनः श्रुतसद्गुणाः । नेजुस्त-

वीने पછી પોતાને તેમના દર્શનમાં અતિ ઉચ્છાદિ ચુકત મનવાળા પણું હતું તે પણ કહ્યું,
 આ બધું શ્રીહરિએ કહેલું સાંભળીને રામાનંદ-સ્વામી ફરીને પાછા શ્રીહરિના પ્રત્યે
 કહેવા લાગ્યા-ધર્મદેવના પુત્ર તમે શ્રવધર્મને વિષે તમારા પિતા કરતાંય અધિક સ્થિતિ-
 વાળા છો. ॥૨૧॥ ધર્મદેવ બહુ પ્રકારે તીર્થયાત્રા કરીને પ્રયાગ-ક્ષેત્રમાં અમારા યદી
 ભાગવતી-દીક્ષા પામ્યા હતા. અને અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા તે ધર્મદેવ અમારી આજ્ઞાથી
 મુમુક્ષુ-જનોના હિત માટે આ દેશમાં અને ઉત્તર-કેશિક દેશમાં મુમુક્ષુજનોને દીક્ષા
 આપતા થકા રહેતા હતા, એ ધર્મદેવના પુત્ર તમે અમારે માનવા થોડા છો. ॥૨૨॥ આ
 પ્રમાણે પરસ્પર વાર્તા કરતાં તે રામાનંદસ્વામી અને શ્રીહરિ, એ બન્નેએ તે રાત્રિ નિર્ગમન
 કરી અને સવારમાં આહ્નિક-વિધિ જેમણે કર્યોછે એવા તે બન્ને સ્ત્રી સભામાં વિરાજ-
 માન થયા. ॥૨૩॥ તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવાને માટે હબર-હબર સ્ત્રી-પુરૂષો
 આગ્યાં અને આશ્ચર્યાકારી-ભૂતિ તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરીને બધાંય વિસ્મય
 પામી ગયાં. ॥૨૪॥ અને તે સર્વે રામાનંદસ્વામીને કહેવા લાગ્યાં કે અદ્ભુત
 દર્શનવાળા આ કોણ છે ? આમ પૂછેલા તે રામાનંદસ્વામીએ તે સર્વ
 મનુષ્યોને શ્રીહરિનું મધ્યું વૃત્તાન્ત યથાર્થપણે વિસ્તારથી કહી બતાવ્યું. ॥૨૫॥
 ત્યારથી આરંભીને સર્વ લોકોને અને સાધુઓને તેમજ રામાનંદસ્વામીને પોતાને પણ
 પોતાના ઇષ્ટદેવને વિષેજ જેમ જેમ તે શ્રીહરિને વિષે ઘણાજ સ્નેહ થયો. ॥૨૬॥
 ભગવાન શ્રીહરિ રામાનંદસ્વામીને ઉદ્ભવજી બાણીને અને તે સાધુઓને મરીઆદિક
 મુનિઓ બાણીને પોતાના નરનાટ્યરૂપ ચરિત્રોથી તેમને યુગ આપવાને માટે ત્યાંજ
 નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૭॥ બીજા કેટલાક ઋષિઓ દુર્વાસામુનિના શાપથી પૃથ્વી ઉપર
 ભ્રમણ કરતા હતા તે પણ તે શ્રીહરિએ આકર્ષણ કરી છે બુદ્ધિ જેમની એવા થકા
 સંપ્રમાણ થ ત્યાં આવવા લાગ્યા. ॥૨૮॥ તે બધાએ રામાનંદસ્વામીના શુભ સાંભળીને
 તે સ્વામી યદી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અને પછી તે સ્વામીએ કહેલા ધર્મચારમાં સંપૂર્ણપણે

તસ્તે શ્રીકૃષ્ણં તત્પ્રોક્તાચારસંસ્થિતાઃ ॥૨૧॥ હરિકૃષ્ણસ્તમાહાથ ક્ષતિસ્વસ્થતયા
સ્થિતમ્ । ત્વં મે પિતૃર્ગુરુઃ સ્વામિન્ ! સ્થાપકઃ શ્રેયસોઽધ્વનિ ॥૨૦॥ દીક્ષામતો મહ્યમપિ
દાતુમર્હસિ વૈષ્ણવીમ્ । ત્વદુક્તેષ્વેવ ધર્મેષુ સ્થાતુમિચ્છામ્યહં દૃઢમ્ ॥૨૧॥ પવમુકઃ
સ તં પ્રાહ ત્વં તુ દીક્ષાં વિનાપ્યસિ । કૃષ્ણસ્યંકાન્તિકો ભક્તો ધર્મજ્ઞાનવિરાગવાન
॥૨૨॥ ત્વાદ્દશોઽન્યો ન ભક્તોઽસ્તિ ત્વાદ્દશોઽન્યો ન ધાર્મિકઃ । ત્વાદ્દશો ન વિરક્તો
ઽન્યો ન જ્ઞાની ત્વાદ્દશોઽપરઃ ॥૨૩॥ તથાપિ કુલધર્મસ્ય રક્ષાયૈ ત્વં યદીચ્છસિ ।
દીક્ષાં તદા તાં યૃહીયા ઝર્જકાદશિકાદિને ॥૨૪॥ ઓમિત્યુક્તવતે તસ્મૈ તદિને સ
યથાવિધિ । મહાદીક્ષાં દ્વૌ પ્રીત્યા તદ્ધર્માનાહ ચાચ્છિલાન્ ॥ ૨૫ ॥ ચકાર સહજાનન્દ
શ્ચિત્તસ્યાભિધાં તતઃ । નારાયણમુનિશ્રાવ્યાં નારાયણકૃપેર્ગુણૈઃ ॥૨૬॥ સોઽથ તત્પ્રો-
ક્તધર્મેષુ સ્વસ્મિન્ સાદ્વ્રજિરેષ્વપિ । તિષ્ઠન્કૃષ્ણં સદા મેજે સંવમાનસ્તમાદરાત્ ॥૨૭॥
અનાયાસેન સંસિદ્ધાસ્તસ્મિન્નાસન્મહાગુણાઃ । સિદ્ધાનામપિ મુક્તાનાં યોગિનાઞ્ચ સુદુ-
ર્લભાઃ ॥૨૮॥ જ્ઞાનં વૈરાગ્યમૈશ્વર્યં શૌચં સત્યં ક્ષમા દયા । અર્જવં ત્યાગસન્તોષૌ તેજઃ
શૌર્યં સ્મૃતિર્વિલમ્ ॥૨૯॥ ધૃતં શમો દમઃ સામ્યં તિતિશ્ચોપરતિસ્તપઃ । કાન્તિર્દાશ્યં

વર્તતા થકા શ્રીકૃષ્ણુની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. ॥૨૬॥ ક્યારેક સ્વસ્થપણે ખેડેલા રામાનંદ-
સ્વામીના પ્રત્યે શ્રીહરિકૃષ્ણ કહેવા લાગ્યા—હે સ્વામિન્ ! તમે અમારા પિતાના શુર છે
અને મનુષ્યોને કલ્યાણના માર્ગમાં સ્થાપન કરનારા—વર્તાવનારા છે. ॥૨૭॥ માટે મને
પણ આપ વૈષ્ણવી—ભાગવતી, દીક્ષા આપવાને યોગ્ય છે અને તમેએ કહેલાં ધર્મોમાં
હું દ્રઢપણે રહેવાને ઇચ્છું છું. ॥૨૮॥ આમ કહેલા રામાનંદસ્વામી શ્રીહરિને કહેવા
લાગ્યા—કે તમે તો દીક્ષા લીધા સિવાય પણ ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યે, ચુકત એવા શ્રીકૃષ્ણના
પરમ ભક્ત છે. ॥૨૯॥ તમારા જેવા ખીન્ન કોઈ ભક્ત નથી, તેમજ તમારા જેવા ખીન્ન
કોઈ ધાર્મિક પુરૂષ નથી, તમારા જેવા ખીન્ન કોઈ ચિરકલ-વૈરાગ્યવાળા નથી. અને તમારા
જેવા ખીન્ન કોઈ જ્ઞાની પણ નથી. ॥૩૦॥ તો પણ કુળધર્મનો રક્ષાને માટે જ તમે દીક્ષા
લેવા ઇચ્છતા હો તો કાર્તિક માસની એકાદશીને દિવસે તે દીક્ષાનું ચક્રણ કરજો. ॥૩૧॥
દીક—બહુ સારૂ, એમ કહેતા શ્રીનીલકંઠવર્ણીને પછી કાર્તિક—માસની પ્રણાધની એકાદ-
શીને દિવસે રામાનંદસ્વામીએ પ્રીતિથી વિધિપુરઃસર મહા—દીક્ષા આપી અને તે દીક્ષાને
અંગે ખાતર કરવા યોગ્ય ધર્મોનો પણ ઉપદેશ કર્યો. ॥૩૨॥ ત્યાર પછી તે નીલકંઠવર્ણીનું
'સહજાનંદ' એવું નામ પાડ્યું અને શુભે કરીને સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણકૃપિને તુલ્ય
હોવાથી 'શ્રીનારાયણમુનિ' એવું ખીન્નું નામ પાડ્યું ॥૩૩॥ તે પછી તે સહજાનં-
દસ્વામી રામાનંદસ્વામીએ કહેલા ધર્મો, કે—જે ધર્મો ચોતાને વિષે સહજ—સિદ્ધ રહેલા
હતા, તે ધર્મોમાં રહેતા અને રામાનંદસ્વામીની આદરથી એવા કરતા થકા સદાય શ્રીકૃ-
ષ્ણુની ભક્તિ કરતા હતા. ॥૩૪॥ તે સહજાનંદસ્વામીને વિષે જ્ઞાન—વૈરાગ્યાદિક મહા—શુભો
અનાયાસેજ નિત્ય—સિદ્ધ વર્તતા હતા, કે—જે શુભો સિદ્ધથાને પામેલા મહા મુકન—પુરૂષ
તથા મોટા યોગીઓને પણ અત્યંત દુર્લભ છે. ॥૩૫॥ (છ રસોકથી તે શુભો કહે છે—)
જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ઐશ્વર્ય, આય, સત્ય, ક્ષમા, દયા, આર્જવ, ત્યાગ, સંતોષ, તેજ, કાર્ય,

मार्दवञ्च धैर्यं स्वैर्यं स्वतन्त्रता ॥४०॥ गाम्भीर्यं निर्मयत्वञ्च यशो धर्मः प्रगल्भता ।
शीलञ्च प्रथयः श्रद्धा ब्रह्मचर्यमगर्वता ॥४१॥ अदम्भत्वममानिच्चमहिंसाऽस्तेयता
तथा । अद्रोहो मानदत्तञ्च पद्ममिविजयस्तथा ॥४२॥ अदीर्घसूत्रता मैत्री निष्परिग्रहता
तथा । रम्यभोगाद्यचित्त्वञ्च कुसङ्गपरिवर्जनम् ॥४३॥ ब्रह्मण्यत्वं शरण्यत्वं परो-
पकरणादरः । गुरुसेवा परा भक्तिरेते नित्या गुणा हरेः ॥४४॥ वर्द्धमानान्गुणास्तस्मि-
न्नेतान्दृष्ट्वा दिने दिने । सर्वेभ्योऽप्यधिकैवासीत्प्रीतिस्तस्य जगद्गुरोः ॥४५॥ साधूनां
गृहिणां चापि प्रीतिं तस्मिंस्तु भूयसीम् । दृष्ट्वातिमुमुदे स्वामी प्रशंसोऽसौ च तं मुहुः
॥४६॥ सर्वेऽपि विस्मिता आसन्न त्वेकोऽपि यथार्थतः । चेत्तुं श्रेष्ठे तत्स्वरूपं मानुषं
तु न कोऽप्यर्हत् ॥४७॥ उपाविशद्यत्र यत्र हरिः सहजमप्यसौ । तत्र तत्राभवत्स-
द्यस्तदीयानां महासभा ॥४८॥ ततः स्वामी स्ववृद्धत्वं दृष्ट्वा तस्मिन्निजां धुत्म् ।
सम्प्रार्थ्य बहुधा प्रीत्या निधिरतुरिदमब्रवीत् ॥४९॥ नागयणमुने ! त्वं वै पूर्णोऽस्य-
द्विलसद्गुणैः । अन्तर्धरिभिरक्षोभ्यो नारायणकृपिष्यथा ॥५०॥ अत एतां धर्मधुरं मदी-

भुति, ज्ञान, श्रुत, शम, दम, आश्रय, तितिक्षा, उपरति, तप, क्षांति, दक्षता, कामगता,
धैर्यं, स्थिरता, स्वतन्त्रता, गंभीरता, निर्भयता, यश, धर्म, प्रगल्भता, शील, प्रथय,
श्रद्धा, ब्रह्मचर्य, गर्वशुद्धिता, निर्दोषता, निर्माणिता, अहिंसा, अस्तेयता, अद्रोह,
जीवन्मुक्तेने मान आपवापणुं, तथा छ उर्भिञ्जोने जय, अदीर्घसूत्रता, मैत्री, अपरिग्र-
हता, रम्य भोगाभां अद्रुचि, कुसंगने त्याग, ब्रह्मण्यता, शरण्यता, परोपकार करवाभां
आदर, शुद्धी सेवा अने जगवानभां परा-प्रेमब्रह्मज्ञा लक्षित, आ जथा शुद्धिः श्रीहरि
जगवानना स्वयंप्रभां निर-सिद्ध रहेश छे ॥३६-४४॥ श्रीसहजानंदस्वामीने विषे आ
जथा शुद्धि दिवसे दिवसे वृद्धि पाभता जेधने जगद्गुरु जे श्रीरामानंदस्वामीने श्रीहरिना
उपर जीवन् सर्व धर्मी पञ्च अधिकज प्रीति यती हुती ॥४५॥ मुक्तानंदारिक् सर्व साधु-
ज्जोने अने गृहस्थोने पण ते श्रीहरिने विषे अतिशेज प्रीति-प्रेम, यथेक्षे जेधने
रामानंदस्वामी अत्यंत आनंद पाभता हुता अने ते श्रीहरिनां वारंवार वभाषु करता
हुता ॥४६॥ अने ते सर्व भनुभ्यो पञ्च गुरुज विस्मय पाभता हुता, यरं तु तेभांने डोढ जेक
पञ्च भनुष्य यथार्थपणे ते श्रीहरिना स्वयंप्रभां जेधने जेधने भाटे शक्तिमान नडेतो यतो,
तेमज ते श्रीहरिने आ साधारण भनुष्य छे जेभ ते डोढ पञ्च भनुष्य जेधने न डेतो ॥४७॥ जे
श्रीहरि जथां जथां सहज-स्वभावे पञ्च जेधता हुता ॥ तयां तयां तुरतज ते
श्रीहरिना आश्रितज्जोनी मोटी चला यती हुती ॥४८॥ तार पछी रामानंदस्वामी पातानुं
वृद्धपणु जेधने जे श्रीसहजानंदस्वामीने विषे पातानी धर्मधुरने स्थापवाने भाटे
धन्यता यथा गुरु प्रकारे प्रार्थना करीने प्रीति पूर्वक आ प्रभाषे कहेवा लाय्या ॥४९॥
जे नारायणमुने ! तमे समज शुद्धधी निश्चैज पूर्ण छे अने साक्षात् श्रीनारायणकृपिनी
पेठे अंतःशान्तिजोनी होला न पागे जेवा समर्थ छे ॥५०॥ भाटे आ भारी धर्मधुर-
शुद्धपणुं, अति समर्थ जेवा तमारे विषे स्थापन करीने निश्चैज मारे ध्यान-योगभां
स्थिति करवी छे ॥५१॥ हुवे पछी अमारा आश्रित सर्व भनुष्योने अमारी पेठेज
ह. २७

યામીશ્વરે ત્વયિ । વિન્યસ્ય ધ્યાનયોગે મે સ્થિતિઃ કાર્યાસ્તિ નિશ્ચિતમ્ ॥૧૧॥ મદા-
ધિતા હમે સર્વે મદ્વચ્છાસ્યાસ્ત્વયાથ ચ । સ્વે પ્રપન્ના દીક્ષણીયા ભુવિ યે શ્યુર્મુમુક્તવઃ
॥૧૨॥ ઇતન્મયા વિચાર્યેવ ક્રિયતેડતસ્થયા દૃદિ । ન કોડપિ સંશયઃ કાર્યઃ પાલ્યાજ્ઞા
સર્વથા મમ ॥૧૩॥ દત્ત્યાગ્રહં ગુરોર્દેવ શ્વસ્મિન્પ્રીતિ ચ ભૂયસીમ્ । અનતિક્રમણીય-
સ્વાત્તદાજ્ઞાયાસ્તથાગ્રવીત્ ॥૧૪॥

સ્થાપયન્ગુરુપરમ્પરાં ક્ષિતાલુહવાદુપગતઃ સ્વદીક્ષણમ્ ।

સ્વપ્રતાપવિદિતો ગુરોર્મુખઃ કૃષ્ણ યપ પરિતુલ્યતાં મયિ ॥૧૫॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदायसक-
लहार्दामिन्न नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरेः श्रीरामा
नन्दस्वामिसमागमनिरूपणनामैकोनविंशतितम उद्भासः ॥१९॥

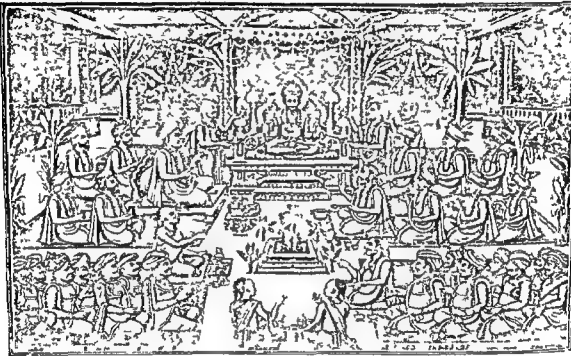
તમારે ઉપદેશ કરીને નિયમમાં વર્તાવવા અને પૃથ્વી ઉપર જે-જે મુમુક્ષુ જનો તમારે
શરણે આવે તે સર્વને તમારે વૈષ્ણવી-ભાગવતી દીક્ષા આપવી. ॥૧૨॥ આ અમે વિચારીનેજ
કરીએ છીએ માટે તમારે મનમાં કોઈ પણ બલતો સંશય કરવો નહિ અને અમારી
આજ્ઞા સર્વ પ્રકારે તમારે પાલન કરવી જોઈએ. ॥૧૩॥ આ પ્રમાણે પોતાના ગુરુ
શ્રીરામાનંદસ્વામીનો આગ્રહ જોઈને અને પોતાને વિષે તેમની અતિશેષ પ્રીતિ જોઈને
તેમની આજ્ઞાનું કોઈ રીતે ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય એમ હોવાથી શ્રીહરિએ ‘હીક, કહોછો
તેમ કરીશ’, એમ કહ્યું. ॥૧૪॥

પૃથ્વી ઉપર ગુરુપરંપરાનું સ્થાપન કરતા થકા ઉદ્ભવાવતાર શ્રીરામાનંદ-
સ્વામી ધરી પોતાની-ભાગવતી દીક્ષાને પામેલા અને સર્વ ગુરુના પણ પોતે ગુરુ છે, એમ
પોતાના પ્રતાપથીજ પ્રસિદ્ધપણે બાળવામાં આવેલા, એવા એ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિદેવ
ભગવાન મારી ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન થાઓ. ॥૧૫॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर—श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य અને તેમના
સંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય બાળુનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયના
શ્રીહરિને રામાનંદસ્વામીનો પ્રમામ મ ધયો એ નિરૂપણ કર્યું
એ નામે ઓગણીશ્રેષ્ઠો ઉદ્ભાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૧૬॥

ધર્મજ્ઞાનાભિવૃદ્ધયે ભુવિ પુનરુદિતાદુદ્ધવાત્તૈકમક્તાત્
શ્રીરામાનન્દરૂપાત્સકલમુનિજનૈઃ સન્તતં સેન્યમાનમ્ ।

ધર્મજ્ઞાનય સાક્ષાદ્દરૂપદમધિગત્યાચિરાસીઝરિન્યામ્
રૂપ્ણ સોય શુભં નઃ પ્રદિશતુ સહજાનન્દદિવ્યસ્વરૂપઃ ॥
શ્રીહરિ ભાગવતી દીક્ષા શ્રદ્ધા કૃત્તિને શુદ્ધ પદે વિરાજેછે.

विंशतितम उल्लासः

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

धर्मज्ञानामिवृद्धयै भुवि पुनरुदितादुद्धवात्स्यैकमक्तात्
श्रीरामानन्दरूपात्सकलमुनिजनैः संततं सेव्यमानम् ।
धर्मप्राणाय साक्षात् शुक्लपद्मधिगत्याविरासीदरिज्यां
कृष्णः सोऽयं शुभं नः प्रदिशतु सहजानन्ददिव्यस्वरूपः ॥२०॥

पृथ्वी उपर ओकांतिक धर्म अने मोक्षना असाधारण क्षणक्षणे आत्म-परमात्म-
स्वरूपना ज्ञाननी अभिवृद्धि भाटे श्री रामानन्दस्वामी रूपे पाते उद्धवगुप्त प्रगत ध्या
हता, हे ने पोताना परम ओकांतिक लक्ष्मण हता तेमना अकण मुनिजनोये परम
आदर्श पीलेला शुक्लने पाभीने, तेमन तेमना थडी लागवती दीक्षा पाभीने श्री
सहजानन्द ज्येष्ठा नामधी प्रसिद्ध ध्येक्षा दिव्यभूति ते श्रीहरि-कृष्ण अभने शुभ
—कथाणु आपो. ॥२०॥

तिथौ शुभायां च शुभे स घासरे सङ्गे सुयोगे करणे शुभे च । लग्ने शुभे
स्थापयितुं पदे स्यै समैच्छदेवाशु सतां पतिस्तम् ॥१॥ स्वामी सभायामथ तं महत्यां
करे गृहीत्या स्वकरेण हृष्टः । सिंहासने स्वे परमादरेण न्यपादयन्मङ्गलवाद्यघोषैः
॥२॥ जयेति शब्दः सुमहांस्तदाभूदुच्चारितः सभ्यजनैरक्षोपैः । दिवौकणां दुन्दुभयो-
ऽपि तैवः सुराङ्गनाः सन्नतुर्जगुश्च ॥३॥ तस्यान्तिके स्वाम्युपविद्य सर्वाभिजाधि-
तान्साधुजनानुवाच । यतीन्गृहस्थानथ वर्णिनश्च सुवासिनीः क्षीरिधवाश्च पद्मान्
॥४॥ नाटयणोऽयं मुनिरत्र सिंहासने स्वकीये निहितो मयैव । मत्स्थानसंस्थे ह्यत
पथ चास्मिन्मेदो न गण्यो मयि सर्वथैव ॥५॥ पाश्या सदाशास्य ममेव सर्वमदाधि-
तैरादरतो हिताय । देहेन वाचा मनसा च सेवा कार्यास्य नित्यं च ममेव भक्त्या ॥६॥
ततो हरावत्यनुपनिगस्ते ध्रुत्वेति वाक्यं स्वगुरोस्तदैव । उरथाय पद्माञ्जलयस्तमूचु-
रेचं करिष्याम इति प्रहृष्टाः ॥७॥ ततः शुभैश्चन्दनपुष्पहारैर्घञ्जैरन्ध्रैश्च विभूषणैश्च ।
प्रीत्या तमानर्चयन्त्यभावा नाटयणं ते सकलाः क्रमेण ॥८॥ नीराजयित्वा च तमा-
दरेण प्रदक्षिणीकृत्य ततः प्रणम्य । उच्चुर्महाराज ! चयं तव स्मोऽस्मास्तु त्वया
नाथ ! कृपा विधेया ॥९॥ स्वामी ततस्तत्र महामृदङ्गविपञ्चिकाहर्षरका-
स्यवाद्यैः । श्रीकृष्णपद्यावलिगीर्तनाद्यैर्विधापयामास महोत्सवं स्वैः ॥ १० ॥ द्रष्टुं
समुत्काश्च तदा सुरौघा जनैरदृश्या वियति स्थितास्तम् । सिंहासनस्थं धृतहैमभू-
षमनर्घ्यवम्भं च निभास्य हृष्टाः ॥११॥ तेऽम्बानपुष्पाण्यथ गन्धनादिस्वोद्यानवर्षा-
हतानि तस्मिन् । परिभ्रमत्सौरमलुब्धभृङ्गावलीनि भक्त्या ववृषुः सयोपाः ॥१२॥
महर्षयः सिद्धगणाश्च सर्वे चक्रुस्तदानीं जयघोषमुच्चैः । जगुश्च गन्धर्वगणाः सहर्षं

સક્ષીતશાસ્ત્ર સફલ વિધાતુમ્ ॥૧૩॥ આશ્ચર્ય સહસાઽભવદ્ભુવિ મહન્મળ્યામરેષુ સ્વય
વ્યયોતન્ત મહામણીન્દ્રનિકરા વૃક્ષાશ્ચ સવ સ્વયમ્ । નાનાપુષ્પફલોદ્ગરૈરવનતાશ્ચ
સન્મધુસ્રાવિણો ગાવશ્ચ સિચિષુ પયોમિરવાનિં સિંહાસનસ્થે હરૌ ॥૧૪॥ મૂઠ્ઠિઘ
હરિતૃણાઽભવદવાપ્તાતિપ્રહર્ષા તદા નાધિવ્યાધિમવા નૃણા ક્વચિદ્ભૂત્પીઢા ક્ષતાદેરપિ ।

ઉક્તિસ ૨૦ મો.

મત્સ્યુપોના પતિ શ્રીગમાન દમ્વામીએ તે શ્રીહરિને શુભ તિમિમા શુભ વારને દિવને,
સારા નક્ષત્રમા, માગ યોગમા, શુભ કળ્પમા અને શુભ લગ્નમા પોતાના આશ્ચર્ય-પદ
ઉપર તુરતજ સ્થાપન કરવાને વાસ્તે ઇચ્છા કરી ॥૧॥ અને પછી ભક્તજનોની મોટી
મલામા મગધદારી વાળુ પોના ઘોષ કરાવીને રામાન દમ્વામીએ પોતાના હસ્તથી તે
શ્રી હરિને હસ્ત પકડીને પોતાના ત્રિહાસન ઉપર હર્યે સહિત પગમ આદરથી સ્થાપન
કર્ચા ॥૨॥ તે સમયે સલામા મહેલા દરેક જનોએ ઉચ્ચારણ કરેલો જય એ પ્રકારનો
મોટો શબ્દ થયો અને દેવતાઓની દુહુલિઓ પણ વાગવા લાગી અને દેવાગનાઓ
નાથવા લાગી અને ગાન કરવા લાગી ॥૩॥ પછી ગમાન દમ્વામી તે શ્રીહરિના આસનની
પામેના આસન ઉપર વિગતમાન વડને પોતાના આશ્રિત મર્વ નાધુજનો, સન્યામીઓ,
ગૃહસ્થ ભક્તજનો, વર્ણીઓ, તેમજ સધવા અને વિધવા સ્ત્રીઓ, તથા પાર્ષદો, એ મર્વના
પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા ॥૪॥ આ શ્રીનારાયણમુનિને અમે પોતેજ અમાગ ત્રિહાસન-આશ્ચર્ય
સ્થાન, ઉપર સ્થાપન કર્યો છે માટેજ અમાગ સ્વાન ઉપર રહેલા એવા આ શ્રીમહાન
નદમ્વામીને વિષે અને અમારે વિષે ટોડ પ્રકારનો ભેદ ન ગણુયો (અમારી પેઠેજ
એમને ગણુવા) ॥૫॥ અમારા આશ્રિત મર્વ ભક્તજનોએ પોતાના હિતને માટે અમારી
આજ્ઞા જેમ માનોછો તેમજ આ શ્રીનારાયણમુનિની આજ્ઞા આદર-પૂર્વક પાલન કરવી
અને અમારી સવા કરોછો તેજ પ્રમાણે એમની સેવા ગરીજ, વાણી અને મનથી
સ્નેહપૂર્વક નિરત કરવી ॥૬॥ ત્યાર પછી શ્રીહરિને વિષે અતિ સ્નેહવાળા તે ભક્તજનો
આ પ્રમાણે પોતાના શુરેનુ વાક્ય નાલગીને તેજ મમથમા ઠેલા થઇને બે હાથ ભેડીને
અનિ હર્ષ પામ્યા થકા ગમાન દમ્વામીને કહેના લાગ્યા-હે નામિન્ ! આપ જેમ કહેછો
એમજ અમે કરીશુ ॥૭॥ અને તે પછી શ્રીહરિમાજ લાવવામા તે મર્વ ભક્તજનોએ
મુદર ચદન, પુષ્પોના હારો, અમૂલ્ય વસ્ત્રો અને વિભૂષણોથી પ્રીતિપૂર્વક તે શ્રીનારાય
ણમુનિની અનુક્રમે પૂજા કરી ॥૮॥ અને આદર પૂર્વક ભગવાનની આરતી કરીને,
પ્રદક્ષિણા કરીને અને નમસ્કાર કરીને ભક્તજનો હેવા લાગ્યા-હે મહારાજ ! અમે
તમાના છીએ માટે હે નાથ ! તમારે અમારી ઉપર કૃપા કરતી ॥૯॥ ત્યાર પછી ગમા
નદમ્વામીએ ત્યા પોતાના આશ્રિત ભક્તજનોની પામે મોટી મુજ, વિપગિમ, આઝ
અને કામા વિગેરે વાળુ પોથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના કીર્તિના ગાવવા એ વિગેરે ૯ મોગે
ઉચ્ચ કરાવ્યો ॥૧૦॥ તે નમથમા શ્રીહરિના દર્શન કરવા માટે અનિ ઉચ્ચાહવામા

कालोऽप्यास तदा कलिः कृतसमः सद्बोचितात्मानुगो मिषाणीव यभूवुरागु सद-
जारिष्यानि सत्त्वान्यपि ॥१५॥ नद्यः फुल्लमरोरुहातिविमला नानारसौघास्तदा दिव्या-
नूदुरभीप्सितानिह नृणां रम्यांश्च सर्धानपि । आनन्दः सहसा यभूव हृदये धर्मात्मनां
देहिनां भूमौ च त्रिदिवेषुपि मङ्गलमभूत्पुसां तथा योषिताम् ॥ १६ ॥ दारिद्र्यं
च नृणां ततः प्रचलितं पापात्मनां वैश्वसु कर्तुं चासमदुद्रवश्च सहसा सम्प-
द्विष्टोऽभवत् । विद्वांसोऽप्यधनाः समृद्धिमनुजं सार्धयमापुः परां साक्षा-
च्छ्रीरमणे महासनगते धर्मद्रुहां शास्तरि ॥१७॥ एवं मुहूर्त्तं सुमहोत्सवोऽभूत्ततः स
रुणाः करुणार्द्रदृष्टया । विलोकयामास सुरांश्च मर्यास्ते स्वान्कृतार्धानथ मन्यते स

હેવતાઓના સમૂહો, મનુષ્યો ન હોખી શકે એ પ્રમાણે આકાશમાં રહીને, સિંહાસન
ઉપર વિરાજમાન થયેલા, એનાનાં આભરણો જેમણે પહેર્યાં છે અને અમૂલ્ય વસ્તો
જેમણે પહેર્યાં છે એવા તે શ્રીહરિને જોઈને અતિ હર્ષ પામ્યા. ॥૧૧॥ અને પોત-પોતાની
શ્રીઓએ સહિત આવેલા તે દેવોએ પોતાના નંદન વિશેષે બગીચામાંથી આવેલાં અને
મુગંધથી લોભાઈને ચોતરફ ભભવા છે ભભરાઓના સમૂહો જેમાં એવાં તાનાં પુષ્પોથી
તે શ્રીહરિ ઉપર અતિ સ્નેહથી વરસાદ કર્યો. ॥૧૨॥ મોટા મોટા ઋષિઓ અને સિદ્ધગણો
એ સર્વે તે સમયમાં ઉંચે રહે જય-શબ્દોનો ઘોષ કરવા લાગ્યા અને ગંધર્વગણો
પોતે શીખેલા સંગીત શાસ્ત્રને સફળ કરવા માટે હર્ષપૂર્વક ગાન કરવા લાગ્યા. ॥૧૩॥
આ પ્રમાણે શ્રીનારાયણમુનિ ભગવાન જ્યાં પોતે સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયા
ત્યારે પૃથ્વી ઉપર એકદમ મોટું આશ્ચર્ય થયું તે કહે છે-મણિઓની ખાણોમાં મહા-
મણિઓના સમૂહો આપો આપ પ્રકાશવા લાગ્યા અને વૃક્ષો પણ તુરતજ આપોઆપ
નાના પ્રકારનાં પુષ્પો અને ફળોના અતિભારથી નચી ગયા થકા મધુને સવવા લાગ્યાં
અને ગાયો પણ પોતાની દુધની ધારાઓથી પૃથ્વીને છાંટવા લાગી. ॥૧૪॥ અને પૃથ્વી
પ્રાપ્ત થયેલા અતિ હર્ષથી તુરતજ ઉગી આવ્યાં છે લીલાં તૃણ જેમાં એવી ઘણી ઘણ
અને મનુષ્યોને આધિ-મનની બધા અને બાધિ-શરીરની બધા એ સંગંધી કોઈ
જાતની પીડા નહોતી થતી, ધા વાગેલાઓને ધાની પીડા પણ નહોતી થતી અને કળિકાળ
પણ તે સમયમાં સકોચ પામ્યા છે પોતાના અનુયાયિઓ કામ-ક્રોધાદિકે જેનાં એવો થકો
સત્ય યુગને તુલ્ય થઈ ગયો. અને સહજ વેરલાવવાળાં પ્રાણીઓ પણ પરસ્પર વેર તણને
એકદમ મિત્ર જેવાં બની ગયાં હતાં. ॥૧૫॥ તે સમયમાં નદીઓ પ્રકુલિત કમળવાળી
અને અતિ નિર્મળ જળવાળી થઈને આ લોકમાં મનુષ્યોને ઇચ્છિત અને સુંદર એવા સર્વ
પ્રકારના દિવ્ય રસોના સમૂહોને વારંવાર આપવા લાગી અને ધર્મિષ્ઠ પુરુષોના હૃદયમાં
એકદમ આનંદ વર્તવા લાગ્યો અને પૃથ્વી ઉપર તેમજ સ્વર્ગમાં પણ પુરુષોને તેમજ
સ્ત્રીઓને મંગળ થવા લાગ્યું. ॥૧૬॥ સારા ધર્મવાળા મનુષ્યોનું દરિદ્રપણ તેમના ઘર
થકી આવી જઈને પાપી જનોના ઘરોમાં વાસ કરવાને દોડી ગયું. અને તુરતજ સંપ-
દાઓ વૃદ્ધિ પામી અને વિદ્વાનો નિર્ધનીઆ હતા તે પણ આશ્ચર્યપૂર્વક શ્રેષ્ઠ અતુલ
સમૃદ્ધિને પામ્યા, આ પ્રમાણે ધર્મદ્રોહીઓને શિક્ષણ કરનારા સાક્ષાત્ શ્રી લક્ષ્મીપતિ

॥૧૮॥ સ્વં સ્વં નિકેતં સકલાસ્તતસ્તે જગ્મુસ્તમાનમ્ય તદાગ્રયૈવ । સ્વયં ચ નત્વા
 ગુરુમાદરેણ સ્વસ્થાનમેત્યોપવિવેશ કૃષ્ણઃ ॥૧૯॥ પયં નિવસતસ્તસ્ય સ્વગુરોરન્તિકે
 હરેઃ । દિનાનિ કતિચિજ્જગ્મુઃ સેવમાનસ્ય તં સદા ॥૨૦॥ સેવ્યમાનોઽપિ શિષ્યૌઘઃ
 સ્વગુરં તુ યથા પુરા । આદરેણૈવ તં મેજે સ ચ તં વહુ માનયન્ ॥૨૧॥ તતસ્તેન સહ
 સ્વામી સ્વશિષ્યૈર્ઘડુભિર્પૃતઃ । મદ્રાતટે ફળિગ્રામગુપેત્યાસ્થાદિનાનિ પદ ॥૨૨॥ ગુરૌ
 કુર્વન્તિ કૃષ્ણાન્નાં પ્રત્યહં તત્સમીપગઃ । ઉપાનીયોપહારાંશ્ચ તસ્મે કૃષ્ણઃ પ્રયચ્છતિ
 ॥૨૩॥ પ્રતિમાયૈ દીયમાનાંસ્તેન તાન્ભગવાન્સ્યમ્ । શુક્ષ્માતિ પ્રીતયે તસ્ય રાધિકારમ-
 ણોઽન્વહમ્ ॥૨૪॥ સાક્ષાત્કૃષ્ણાયોપહારાનેકદા સ દદદિવા । વર્ણિવેપં નીલકण્ઠં તં
 દદર્શ યથાસ્થિતમ્ ॥૨૫॥ તં ચ સેવારતં દૃષ્ટ્વા તમેવ ચ તથાવિધમ્ । દૃષ્ટ્વા ક્ષણાન્તરે
 તં ચ રાધિકેશમવૈક્ષત ॥૨૬॥ નિનાદયન્તં મુરલીં દ્વિમુજં ભૂરિતેજસમ્ । રાધાદિભિઃ
 સેવ્યમાનં શ્રીદામાદૈશ્ચ પાર્ષદૈઃ ॥૨૭॥ ક્ષણાન્તરે નીલકण્ઠં તમેવાલોક્ય
 હુદ્ધિમાન્ । સાક્ષાત્કૃષ્ણોઽયમેવેતિ નિશ્ચિકાપ દઢં હૃદિ ॥૨૮॥ સદ્ગર્મસ્થાપનં
 કર્તું ચિનાશં ચ દુરાત્મનામ્ । હૃન્દાવને પ્રતિજ્ઞાતં તેનાતઃ સ્વયમાગતઃ ॥૨૯॥

ભગવાન પોતાના અનાદિ સિદ્ધ મહારાજ-આચાર્ય પદ ઉપર વિરાજમાન થયા ત્યારે
 વર્તવા લાગ્યું. ॥૧૭॥ આવી રીતે જે ઘડી પર્યંત અતિ મોટો ઉચ્છવ થયો, તે પછી
 શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાને પોતાને દર્શને આવેલા દેવતાઓને કંઈજાદી લીની દ્રષ્ટિએ જોયા
 અને ભગવાનની દ્રષ્ટિ પોતાના ઉપર થવાથી તેઓ પણ કૃતાર્થ-ધન્યલાભ્ય, માનવા
 લાભ્યા. ॥૧૮॥ અને તે સર્વજનો પછી ભગવાનને નમસ્કાર કરીને તેમની આજ્ઞાથીજ
 પોત-પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા. અને શ્રીહરિ પણ પોતે શુદ્ધ શ્રીરામાનંદમુનિને આદરથી
 નમસ્કાર કરીને પોતાને ઉતારે આવીને બેઠા. ॥૧૯॥ આ પ્રમાણે પોતાના શુદ્ધની પાસે
 નિવાસ કરીને રહેલા શ્રીહરિને શુદ્ધની સદાય સેવા કરતાં કેટલાક દિવસો વીતી ગયા. ॥૨૦॥
 અને પોતાના શિષ્ય-સમૂહો પોતાની સેવા કરતા હતા તે પણ પોતાના શુદ્ધ રામાનંદ-
 સ્વામીને તો પ્રથમની પેઠેજ આદરથી પોતે સેવતા હતા અને તે રામાનંદસ્વામી પણ
 શ્રીહરિને બહુ માન આપતા હતા. ॥૨૧॥ ત્યાર પછી તે શ્રીહરિએ સહિત પોતાના ઘણા
 શિષ્યોથી બીટાયા થકા રામાનંદસ્વામી ભદ્રા નદીને કાંઠે રહેલા ફેલ્દુલી ગામમાં આવીને
 છ દિવસ નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૨॥ તે વખતે શુદ્ધ શ્રીરામાનંદસ્વામી શ્રીકૃષ્ણની
 દરરોજ ચૂન કરે ત્યારે તેમને સમીપે રહેલા શ્રીહરિ ચૂનમાં ઉચ્છેડી પુષ્પ-અંદનાદિક
 વસ્તુઓ લાવીને રામાનંદસ્વામીને આપતા હતા. ॥૨૩॥ શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિમાને રામાનંદ-
 સ્વામીએ અર્પણ કરેલા તે અંદન-પુષ્પાદિકને દરરોજ રાધિકારમણ ભગવાન સ્વયં
 શ્રીકૃષ્ણ તે રામાનંદસ્વામીની પ્રીતિ માટે પ્રત્યક્ષપણે ગ્રહણ કરતા હતા. ॥૨૪॥ એક
 સમયે રામાનંદસ્વામીએ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણને અંદન-પુષ્પાદિક સામગ્રી દિવસના વખતમાં
 અર્પણ કરતાં તે શ્રીકૃષ્ણને વર્ણિવેપ નીલકંઠ જેવા હતા તે પ્રમાણે જોયા. ॥૨૫॥ અને
 વળી તેજ સ્વરૂપે પોતાની સેવામાં તત્પર રહેલા જોઈને તેજ નીલકંઠને તેવી રીતના
 જોઈને વળી થોડીક વાર પછી તે નીલકંઠવર્ણિને સાક્ષાત્ રાધિકાપતિ રૂપે જોયા. ॥૨૬॥
 તે રાધિકાપતિ ભગવાન મહાતેજોમય દ્વિભુજ મૂર્તિ હતા. અને મોરલીને બળવતા હતા,

મુનિશાપાપદેશેન માનવીં તનુમાચિતઃ । એવ પ્રતિષ્ઠાં સ્વાં સત્યાં કરિષ્યતિ ન
સંશયઃ ॥૩૦॥ એવં નિશ્ચિત્ય નં કૃષ્ણં તસ્ય ભક્તં સ્વમુદ્ધવમ્ । દુર્વાસ-શાપતો જાતં
મનુષ્યમિતિ દૃઢવેત્ ॥૩૧॥ કર્પણાં મુનિશપ્તાનાં સર્વેષામપિ રક્ષિતા । મુગં દાસ્ય-
ત્વેષ હિતિ તચ્ચિન્તારહિતોઽભવત્ ॥૩૨॥ તતઃ કૃતાર્થમાત્માન મન્યમાનઃ સ્વચેતસિ ।
ધ્યાયન્તમચિરેણેય યોગેન સ્વાં તનું જહૌ ॥૩૩॥ એવં કૃષ્ણપ્રતાપેન વિમુક્તો મુનિ-
શાપતઃ । પ્રાપ્ય પ્રાગ્વત્સિદ્ધદેહં ગુણાતીતો હ્યવત્તત ॥૩૪॥ તદૌદર્વદેહિકં સર્વં નારય-
ણમુનિઃ સ્પૃયમ્ । ચકાર શારણાનુસૃતં સતો વિપ્રાંશ્ચ તર્પયન્ ॥૩૫॥ તત્તિગોધાનમા-
શ્રુત્ય તસ્ય ભક્તાઃ સદ્ગુણશઃ । દેશાન્તરેભ્યસ્તપ્રાયંસ્ત્યાગિનો ગૃહિણઃ શ્રિયઃ ॥૩૬॥
સર્વાન્ યથોચિતં સ્યામી સ મમ્માવયતિ સ્મ તન્ । તે ચ તં સ્વગુરં પ્રાપ્ત્વા લેભિદે
પરમો મુદમ્ ॥૩૭॥ ગુરોગ્ન્તલિંશોઽઋશ્ચ તચ્છિષ્યાણાં તુ સર્વશઃ । નારાયણસ્વરૂપેન્ના-
નન્દાન્નાયધતાન્તરે ॥૩૮॥ રામાનન્દસ્યામિતોઽપિ તસ્મિન્સ્તેષાં ગરીયમી । પ્રીતિરાસી-
ત્તયા તસ્ય સેવાયાઙ્ગાભગ્ગતિઃ ॥૩૯॥ તતઃ સ મુગયન્સર્વાધ્યતુર્વદાદિને ગુરોઃ ।
ફારણમાસ પ્રિતતામુપવેશાય સંસદમ્ ॥૪૦॥

શાપિકા આદિઃ શકિન્ગોએ અને શ્રીહામા આદિક પાપદોષો એવેલા હતા. ॥૨૭॥ તેજ
શ્રીકૃષ્ણને ખીનજ સણુમા શ્રીનીલકઠરૂપે જોઈને બુદ્ધિમાન એવા ગમાન દંવામીએ આ
શ્રીનીલકઠરૂ માક્ષાત શ્રીકૃષ્ણ છે એમ હૃદયમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો ॥૨૮॥ મદમ્તેનુ સ્થાપન
કરવાને અને દુઃખભાઓનો વિનાશ કરવાને માટે તે ભગવાને પૃન્દાવનમા પ્રતિજ્ઞા કરેલી
હતી માટે તે પોતેજ આવ્યાછે ॥૨૯॥ દુર્વાસા મુનિના ગાપનિમિતે કરીને મનુષ્ય
શરીરને આશર્યા એ શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પ્રતિજ્ઞા મત્સ્ય કરશે એમા મશય નથી ॥૩૦॥
આમ નિશ્ચય કરીને શ્રીનીલકઠવર્ણને આ શ્રીકૃષ્ણ છે અને પોતે તેમના ભક્ત ઉદ્ધવજી
છે તે દુર્વાસાના શાપથી મનુષ્યરૂપે અવતરેલા છે એમ હૃદયમાં ભરણુ. ॥૩૧॥ અને
દુર્વાસા મુનિના ગાપને પામેલા મર્વ ઋષિઓનુ ગ્રહણ કરનારા એ શ્રીકૃષ્ણ મર્વને મુખ
આપશેજ. એમ ધારીને તે ચિતાથી ગૃહિતપણે વર્તવા લાગ્યા. ॥૩૨॥ અને
ત્યાજ પછી પોતાને કૃતાર્થ માનતા થકા ગમાન દંવામીએ પોતાના ચિત્તમા શ્રીકૃષ્ણનુ
ધ્યાન કરતાં થોડાજ મમયમા યોગનિદ્રા એશ્વર્યથી પોતાના માનવ-દેહને ત્યાગ
કર્યો ॥૩૩॥ આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના પ્રતાપથી દુર્વાસા મુનિના શાપ થકી મુક્ત
થયા થકા પ્રવ્રમની પેઠે નિદ્રા દેહને પામીને ગુનાતીત ચિત્તિએ વર્તવા લાગ્યા.
॥૩૪॥ તે મમયમાં ગમાન દંવામીનુ મર્વ ઔદર્વદેહિક કર્મ પોતે નારાયણમુનિએજ
ગાત્રાનુનાર કર્યુ અને સાધુ બ્રાહ્મણોને તૃપ્ત કર્યા ॥૩૫॥ તે રામાન દંવામીનુ તિરે
ધાન માળાનીને તેમના હૃદય-હૃદય ત્યાગીઓ, ગૃહસ્થો અને ત્રીઓ ભક્ત દેશાતરથી
ત્યાગ્યા ॥૩૬॥ આવેલા તે મર્વભક્તોની પોષ્યતા પ્રમાણે મલાવના શ્રીમહાવન દ
વામીએ કરી અને તે ભક્તો પણ તે શ્રીનાગયણુમુનિને પોતાના ગુરુ ભણીને પગ
આન દ પામ્યા ॥૩૭॥ તે ગમાન દંવામીના શિષ્યોને પોતાના ગુરુના અતર્ધાન યવાથી
અથેલો શોક શ્રીનારાયણુમુનિના સ્વરૂપના દર્શનથી થયેલા આન દને લીધે અતરમા પીડા

મમ્પ્રદાયગુરુત્તમોઽનિહરચિત્તશ્ચ સુરમાનવચ્રજૈઃ ।

સર્વજીવહિતવર્તનો હરિઃ પ્રીતિમેતુ મયિ સર્વસદ્ગુણઃ ॥૪૨॥

इति श्रीमदुद्धवमम्प्रदा...हृदाभिन्ननित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्री-
हरेरुद्धवसम्प्रदायप्रवर्तकाचार्यत्वनिरूपणं नाम विंशतितम उल्लासः ॥२०॥

નહોતો કરતો...૩૮૥॥અને તે સર્વ ભક્તજનોને સમાનંદસ્વામીને વિષે પ્રીતિ હતી તેથી પણ
અધિક પ્રીતિ શ્રીનારાયણમુનિને વિષે થઈ હતી. અને તેથી તે શ્રીહરિની સેવા કરવામાં પણ
ધણીજ પ્રીતિ થઈ હતી...૩૮૬॥ ત્યાર પછી તે શ્રીહરિએ સર્વને મુખ આપતા ધક્કાપોતાના
ગુરૂ સમાનંદસ્વામીના ચૌદમાને દિવસે જોગવાને માટે ગોટી-વિશાળ પ્રભા કરાવી. ॥૪૦॥

ઉદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપદ ઉપર સ્થાપન થયેલા, મમમ દેવમનુષ્યોના સમૂહોએ
નમસ્કાર કરેલા અને પૂજા કરેલા, સર્વ જીવના હિતને માટેજ વર્તન જેમનું છે અને સર્વ
કલ્યાણશુભોએ શુકત, એવા મારા કૃષ્ણદેવ શ્રીહરિ મારી ઉપર પ્રચન્નતા પામે. ॥૪૧॥

ઇતિ શ્રી....શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીહરિનું ઉદ્ધવ સંપ્રદાય
પર્વતકે આચાર્યપણું નિરૂપણ નામે વીશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૨૦॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

શ્રીરામાનન્દપાદપ્રણયપદ્યશાસ્ત્રસંગ્રહવૃત્તયા
સ્વીરૂપ્યાચાર્યમાર્ગ સકલમુનિજનસ્તોમસંસેવ્યવીઠમ્ ।
વિદ્વદ્ધર્મદર્શનન્દ્રઃ સદસિ પરિવૃત્તો યઃ સ્વયં ભક્તિમુત્પાન્
વ્યાર્ચયૌ ધર્મમેવાનવતુ ભવમયાત્સદ્ગુરુઃ શ્રીહરિનઃ॥
ધર્મકર્તા ધર્મધર્તા યઃ સ્વયં ધર્મરક્ષિતા ।

ધર્માત્મા ધર્મપુત્રોઽસૌ ધર્મસિદ્ધિ પ્રયચ્છતામ્ ॥૨૧-૧-૨॥

શ્રીરામાનંદસ્વામી-ગુરૂના સ્નેહને પરવશ પોતાનું મન હોવાથી, તેમની આજ્ઞા
માનવી એજ યોગ્ય ધારીને, સર્વનું હિત કરવાની પોતાની શુદ્ધ મનોવૃત્તિથી આચાર્ય-૩
૧૬ સ્વીકારીને, શુકતાનંદાદિક મહાજ્ઞ મહામુનિજનોએ સેવવા-પૂજવા યોગ્ય ગુરૂસ્થાન
ઉપર સભામાં વિરાજમાન થઈને, શુકુદાનંદ અને શુકતાનંદાદિક મુનીન્દ્રોએ, તેમજ
મયારામાદિક વિદ્વદ્ધન્દોએ વીંટાયા ધક્કા જે શ્રીહરિએ પોતે, શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની ભક્તિ
એજ મુખ્ય-કળરૂપે જેમાં છે, એવા વર્ણુ-આશ્રમના અધિકારસેદથી ભિન્ન ભિન્ન
આચારરૂપે રહેલા ધર્મોનો ઉપદેશ કર્યો હતો, તે મહાજ્ઞ-મર્ફુવર્થ પરમ ગુરૂ શ્રીહરિ
જન્મ-જરા-મૃત્યુ રૂપ અંશતિભય થકી અમારું રક્ષણ કરે. ॥

જે શ્રીહરિ ધર્મને સૃજનારા, ધર્મને ધારણ કરનારા તેમજ વખતો વખત અવતાર
ધારણ કરીને ધર્મનું રક્ષણ કરનારા પણ પોતેજ છે અને ધર્મના મુખ્ય કળરૂપ પોતેજ
હોવાથી જે સ્વયં ધર્માત્મા ધર્મરૂપજ છે, એવા તે આ લોકમાં ધર્મના પુત્રરૂપે આવિર્ભાવ
પામેલા સ્વયં શ્રીહરિ અમને ધર્મની-એકાંતિક ધર્મની મિદ્ધિ આપે. ॥૨૧-૧-૨॥

एकविंश उल्लासः

महासभायामथ भक्तसङ्घाः सर्वेऽपि ते तत्र समेत्य तस्थुः। हरिश्च सिंहासनधर्ये
उच्चैः तन्मध्यगे चारुणि सङ्घयणीदन् ॥१॥ तदप्रतः साधुजना महान्तो विद्वज्जनाः पार्श्व-
गता न्यसीदन्। पश्चाच्च तेषामितरे तु सन्तस्तेषां च पश्चाद्दृष्टिना यथार्हम् ॥२॥ श्रियश्च
पुम्भ्यो धनुरन्तरेण कृष्णैकवीक्षाः सकला यथार्हम्। उपाविशंस्तस्य च पृष्ठपार्श्व-
भागेषु च क्षत्रियधर्यपद्माः ॥३॥ क्षत्रोत्तमः केऽस्य दधार भक्तो राजाभयश्छत्रमिवे-
न्दुविम्बम्। गोविन्दरामश्च कुमारजिह्वौ धत्तः स्म विप्रौ सितवामरे च ॥४॥ तत्रकक्तं
चाग च रामदासः करे गृहीत्वा निपसाद् पार्श्वे। पार्श्वस्थितो वैम्बियश्च भक्तः सङ्घ-
दण्डं व्यजनं दधार ॥५॥ ततो गृहस्था बहुधा प्रणम्य सर्वेऽपि तत्पूजनपाददस्ताः।
सहस्रसूत्रैस्तमनस्ययन्त्रैर्हमैः सरस्वत्यैर्गुह्यैश्च ॥६॥ पुष्पजुरत्यादरतः सुगन्धिधौलण्ड-
पुष्पैश्च विचित्रहारैः। मुक्ताफलापीड्यरायतंसैः कर्पूरेनीराजनदक्षिणाभिः ॥७॥ सम्पू-

उल्लास २१ भा.

ते पक्षी पूर्वे उड्डेता सर्व लक्षतजनाना अभूवुः। ते भद्रासलाभां आसीने जेसी
गया अने श्रीहरि पक्षु ते भद्रासलाना मध्यभागमां उड्डेता अति सुंदर उंचा श्रेष्ठ
सिंहासनमां पोताना निवासस्थानमांभी आसीने विश्रान्तमान थया. ॥१॥ ते श्रीहरिना
सिंहासनना आगवा लागमां भोटा-भोटा सुकतान्हादिक साधुजनो जेडा अने विद्वान
साधुजनो विगेरे जने पडणाना लागमां जेडा, तेजोनी पाछण भीन त्रतो जेडा अने
तेमनी पाछण जेडा गृहस्थ लक्षतजनो पोत-पोतानी योग्यता प्रभावे जेडा. ॥२॥ अने
पुष्पेनी सलाशी आर हाथ द्वर सर्व सधवा विधवा स्त्रीओ पक्षु श्रीहरिना सागीन
द्रष्टि रागीने पोत-पोतानी भर्थादाधी जेसी गर्ज अने ते श्रीहरिना पाछवा अने पड-
णाना लागोमां क्षत्रिओमां श्रेष्ठ जेवा सर्व पार्श्वो जेडा. ॥३॥ अने ते समथमां जे
श्रीहरिना भक्तक उपर क्षत्रिओमां उत्तम जेवा राजेभाध नामे लक्षतराज चंद्रमाना
पूर्व मंडण सरभु शैलाथमान रवेत छत्र धारीने उला रक्षा अने गोविंदराज तथा
कुंवरश्च जे जे विप्रो रवेत आभरे लघने उला रक्षा. ॥४॥ अने रामदास नामे साधु-
जन पोताना हाथमां ते श्रीहरिना इभास ब्रह्म करीने श्रीहरिनी पासे जेडा अने वैदि-
भाध नामे लक्षतजन सुंदर रत्नजडित हांडा वाणो पींजणो लघने श्रीहरिनी पासे उला
रक्षा हुता. ॥५॥ त्थार पक्षी ते श्रीहरिनी पूज करवानी यंदन-गुणवादिक सामग्रीनां पात्रो
जेमना हाथमां छे, जेवा गृहस्थ लक्षतजनो श्रीहरिने नमस्कार करीने जहु प्रकरना
सोनेरी तारवाणां अभूय वस्त्रो, रत्न जडित जेवां अनेक आभरजो, तथा सुगंधवाणां
सुंदर यंदन अने पुष्पो, तथा नाना प्रकारनां पुष्पोनी माणाजो, सोतीना तोराजो अने गुच्छो
अने कपूरी आरती तथा इक्षिवाजो, जेविगेरे सामग्रीओधी ते श्रीहरिनी अति आदरथी
पूज करी. ॥६-७॥ ते गृहस्थ लक्षतजनो पूज करीने जेसी गया पक्षी सलाभां जेडा
६. २८

શ્રીરામાનન્દપાદપ્રણયપરવશસ્વાન્તસંશુદ્ધવૃત્ત્યા
સ્વીકૃત્યાચાર્યમાવં સકલમુનિજનસ્તોમસંસેવ્યપીઠમ્ ।

વિદ્યુન્દમુંનીન્દ્રેઃ સદસિ પરિપૃતો યઃ સ્વયં મક્તિમુગ્ધ્યાન્
ઘ્યાચક્ષ્યૌ ધર્મમેદાનયતુ મયમયાત્મસદ્ગુરુ શ્રીહરિનઃ ॥

પરમગુરુ શ્રીહરિ ગુરુપદ વિરાજને સ્વાશ્રિતજનોને ધર્મોપદેશ કરેછે.

જ્ય તેષુ વિરતેષુ સમોપવિષ્ઠાઃ સન્તોઽપિ પૂજનમકુર્વત તે યથાર્હમ્ । પૂજાં વિધાય
સકલા અપિ ભક્તસહસ્રતે નિર્નિમેષનયનેદદશુર્નિજેષ્ટમ્ ॥૮॥ અતિકોમલાક્લિનચકોકન-
દામં સમચર્તુલપ્રસૂતશોભનજાનુમ્ । અતસીસમચુતિદ્દોર્યુગં ચ દદપુષ્પશોભનનિત-
મ્યમનોજમ્ ॥૯॥ મૃગનાયકામકટિપીતપટસ્થસ્થનમઞ્જુહેમકટિસૂત્રકલાપમ્ । વિલ-
સદ્ધર્મારશુભચર્તુલનામિં વિતતાયતોઘતભુજાન્તરશોભમ્ ॥૧૦॥ દદમાંસલાંસયુગ-
માયતવાહું મણિચર્યસચ્ચિતચરાક્ષદશોભમ્ । ચરદ્વીરકાદિનિચિતાક્ષુભૂયં રમણીયશૂ-
ક્ષલલસદ્વલયં ચ ॥૧૧॥ પુરુહેમરત્નમયહારચરાલિચુતિકમ્બુકણ્ઠમરુનાધરશોભમ્ ।
શરદિન્દુનિન્દિવદનાસ્વજરાજન્મિતદ્વાસકુન્દકલિકાસમદન્તમ્ ॥૧૨॥ સમકર્ણભૂષણ-
મનોહરુપોલં તિલસૂનસમિતમનોહરનાસમ્ । નવકઞ્ચપત્રવિતતાયતનેત્રં મદનેપુમોચ-
નસમધ્રુકુટિં ચ ॥૧૩॥ વિતતોઘતાયતસુશોભનમાલં મૃદુસૂક્ષ્મચક્રચશોભનશોર્પમ્ ।

અંતોએ પણ પોતાને ઘડિત રીતે ચંદન-પુષ્પાદિકથી શ્રીહરિનું પૂજન કર્યું. અને આ
પ્રમાણે પૂજા કરીને તે અમર ભક્તજનોના સમૂહો પોતાના ઇન્દ્રેવ તે શ્રીહરિને મટકાં
સિવાયનાં નેત્રોથી આદરપૂર્વક જોઈ રહ્યા. ॥૮॥ (તે શ્રીહરિનું સાત પ્રલોકથી વર્ણન
કરેછે-) નવા કમળની કાન્તિ અમાન કાન્તિવાળા અતિ કોમળ બંને ચરણો જેમના છે,
સરખી અને ગોળ દેખાવવાળી બંને જંઘાઓ જેમની છે, શોભાયમાન બંને હીંચણો
જેમના છે, અતસીનાં પુષ્પ અમાન કાન્તિવાળા અતિ દ્રઢ બંને સાથળો જેમના છે, દ્રઢ
અને પુષ્પ એવા અતિ શોભાયમાન નિતંબોથી બહુજ મનોહર મૂર્તિ જણાતા. ॥૯॥
મૃગરાજને તુલ્ય શોભાયમાન કટિઉપર ધારણ કરેલા, પીતાંગર ઉપર રહેલા, ઘુઘરીઓના
પ્રિય મનોહર શબ્દને કરતા એવા સોનાના કટિસૂત્ર-કદોરા રૂપ આભરણને ધારી રહેલા,
શોભાયમાન છે અંહીર અને સુંદર ગોળ નાભિ જેમની, લાંબા, પંડોળા અને ઉપડતા,
એવા બંને ભુજાઓના મધ્યભાગરૂપ વક્ષસ્થળમાં શ્રીવત્સ વિગેરેની શોભા જેમને છે.
॥૧૦॥ દ્રઢ-બલિષ્ઠ અને માંસથી ભરેલા પુષ્પ બંને ખભાઓ જેમના છે. અઘ્ર મણિ-
ઓથી જરેલા સુંદર બાહ્યબંધની શોભા વાળા, ઉત્તમ પ્રકારના હીરા વગેરેથી જડિત
એવાં વેઠ વિગેરે આંગળીઓમાં પહેરવાનાં આભૂષણો ધારી રહેલા અને સુંદર સાંકળીઓથી
શોભાયમાન એવાં કંઠ બંને હાથમાં ધારી રહેલા. ॥૧૧॥ રત્નોથી જડિત સોનાના અનેક
હાથેની પંકિતની કાંતિથી અતિ શોભાયમાન છે શંખના જેવો ત્રણ રેખાઓ વાળો કંઠ
જેમનો, પાકા બિંબકળ સરખા લાલવર્ણના અધરેગંડની શોભા જેમને છે. શરદા-
તુની પૂર્ણિમાના ચંદ્રને પણ તિરસ્કાર કરે એવા મુખ કમળમાં અતિ શોભાયમાન છે
મંદ-હાસ જેમને અને મોગરાની કળીઓ સરખા શોભાયમાન છે દાંત જેમના. ॥૧૨॥
અમાન આદૃતિના બંને કર્ણને વિષે કુંડળરૂપ ભૂષણને ધારી રહેલા. અતિ મનોહર બંને
કપોળની શોભાયુક્ત, અને તલના પુષ્પ અમાન શોભિતી નાસિકા જેમની છે. નવા
કમળના પત્ર સરખાં વિશાળ અને દીર્ઘ નેત્રો જેમનાં છે. અને કામદેવના ધનુષને તુલ્ય
છે વાંકી બ્રહ્મકુટિ જેમની. ॥૧૩॥ વિશાળ, ઉપડતું અને દીર્ઘ, એવું શોભિતું લલાટ જેમનું

સમશેષરાતિવિલસદ્દુઃખમુલ્યપ્રવરોત્તમાન્નપટકાન્તિમનોહરમ્ ॥૧૪॥ નવનીરદાસિત-
મનોહરમૂર્તિ મુવિ રાજરાજમિવ કૈશ્વિદધૃપ્યમ્ । સકલાન્નસુન્દરમવેદ્ય તમોશ મુલ-
પન્નમેવ પપુરેકમધાસ્ય ॥૧૫॥ તાન્સ્વાનનાર્પિતદશઃ સુનિરોદ્ય મક્તાન્ પાતું સ્વશગ-
મૃતમુલ્કતરાનશેપાન્ । સ્વાદેશપાલનકૃતાન્તરનિશ્ચયાંશ્ચ ગમ્ભીરધીરમધુરાક્ષરમુચિ-
વાન્સઃ ॥૧૬॥ મક્તાઃ! યૃણુન્ યુયં સ્ય ધ્રીસ્વામિચરણાશ્રિતાઃ । સ્વસ્વધર્મરતાઃ સર્વે
કૃષ્ણમક્તિપરાયણાઃ ॥૧૭॥ તથાપિ સ્વામિના સ્વીયે પદેઽહં સ્થાપિતોઽધુના । તતોઽહં

છે, કોમળ સૂક્ષ્મ અને વાંઝા કેશોથી મુંદર શોભિતું મસ્તક જેમનું છે. સરખા તોરાં-
ઓની પંક્તિથી શોભાયમાન એવા બહુ મૂલ્યવાળા મસ્તકે ધારણ કરેલા પટકાની
કાંતિથી મનને અતિશેષ પ્રિય લાગતા. ॥૧૪॥ નવા મેઘ અરખી સ્વામ-મુંદર
મૂર્તિ જેમની છે. પૃથ્વી ઉપર રાજાઓના રાજા એવા આર્વભીમ-ચક્રવર્તી
રાજાનેજ જેમ એમ કોઇથી પણ પરાલભ ન કરી શકાય એવા અને સર્વ
અંગોમાં મુંદરતાએ યુક્ત, એવા પરમેશ્વર તે શ્રીકૃષ્ણને જોઇને પછી એ શ્રીકૃષ્ણના એક
મુખકમળનેજ (દ્રષ્ટિકાર) પાન કરવા લાગ્યા. ॥૧૫॥ તે સમયમાં તે શ્રીકૃષ્ણ પોતાના
મુખકમળ ઉપર અર્પણ કરી છે નેત્રવૃત્તિ જેમણે અને પોતાની વાણીરૂપ અમૃતનું પાન
કરવામાં અતિ ઉચ્છાહવાળા અને પોતાની આજ્ઞા પાલન કરવાનો કયોંછે અંતરમાં નિ-
શ્ચય જેમણે એવા સલામાં બેઠેલા સમગ્ર ભક્તજનોને રૂંડે પ્રકારે જોઇને, ગંભીર, ધીર
અને મધુર આક્ષરે જેમાં છે એવી વાણી બોલ્યા. ॥૧૬॥ હું ભક્તજનો ! સાંભળો ? તમે
સર્વે શ્રીરામાનંદસ્વામીના આશ્રિત છો. અને પોતાના ધર્મમાં પ્રીતિવાળા હોઇને શ્રીકૃ-
ષ્ણની ભક્તિપરાયણ છો. ॥૧૭॥ તો પણ શ્રીરામાનંદ-સ્વામીએ પોતાના પદ ઉપર
અમેને સ્થાપ્યાછે, માટે હમણાં અમે ગુરૂપણને પ્રાપ્ત થયા છીએ અને તમે સર્વે
શિષ્યપણને પામેલા છો. આ પ્રમાણે સ્થિતિ છે. ॥૧૮॥ ગુરૂ હોય તેમણે આદરપૂર્વક
શિષ્યોનું હમેશાં હિતકારીજ વચન કહેવું જોઇએ. અને તે શિષ્યોએ પણ ગુરૂએ કહેલું
પોતાનું હિતકારી વચન રૂંડપણે પાળવું જોઇએ. ॥૧૯॥ એ પ્રમાણે ગુરૂ અને શિષ્યોને

૧-મણિરત્નમાળામાં- ' કો વા ગુરુર્યો. . ' ગુરૂ કોણ કહેવાય ? તો જે ખરી રીતે
હિતનેજ ઉપેક્ષા હોય તે. શિષ્ય કોણ કહેવાય ? તો જે ગુરૂને વિષે સ્નેહવાળો હોઇને તેમના
વચનમાં રૂંડ વર્તનારો હોય તે ॥ તેમજ બ્રહ્મવર્તપુરાણના બ્રહ્મખંડના આક્રમા અધ્યાયમાં
બ્રહ્મા પ્રત્યે નારદનું વાક્ય છે- ' પુત્રાન્ વારાંશ્ચ...સદ્વતિસ્તસ્ય તદ્ભવેત્ ' જે પુત્રોને, સ્ત્રીઓને,
શિષ્યોને, સેવકોને, તેમજ બધુઓને સન્માર્ગ બતાવેછે તો તે પુરૂષને તેજ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થાય-
છે. ॥ અને તેમ નહિ વર્તનારને દોષ લાગે છે એમ પણ એજ કહે છે- ' યો વર્ણયત્યસન્માર્ગે...
યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ ' વિશ્વાસ રાખેલા જે ગુરૂ શિષ્યને અસન્માર્ગ બતાવે છે તો તેને સ્વર્ગચંદ્રની
સ્થિતિ પર્યન્ત કુલિપાકનરૂકમાં સ્થિતિ થાયછે. ॥ વળી ચંપકચૂડામાં કહે છે કે- ' રાજા પ્રજાનાં
શમલં...સ્ત્રીणां તત્પતયસ્તથા ' રાજા પોતાની પ્રજાઓને ધર્મનું શિક્ષણ ન આપે તો તે
રાજા પ્રજાઓના પાપને પામેછે. તેમજ આચાર્ય પોતાના શિષ્યોને, તથા પતિએ પોતાની સ્ત્રી-
ઓને, ધર્મનું શિક્ષણ જો ન આપે તો તેઓ પણ શિષ્યોનું અને સ્ત્રીઓનું પાપ પામેછે. ॥ એ
વિગેરે સત્યાઓનં! શિદ્ધાન્તને અનુસરીને સચ્ચાસચંગત એવા પરસ્પરનો ધર્મ કહેછે. ॥

ગુરુતાં પ્રાપ્તઃ શિષ્યા યૂયમિતિ સ્થિતિઃ ॥૧૮॥ હિતમેવ સદા વાચ્યં શિષ્યાણાં ગુરુણા-
વરાત્ । ગુરુક્તં સ્વહિતં વાત્સ્યં પાલનીયં ચ તૈદંદમ્ ॥૧૯॥ एवं परस्परस्वास्ति धर्मः
सच्छास्त्रसम्मतः । अतो ब्रवीमि युष्मभ्यं यत्तच्छृणुत सादरम् ॥२०॥ स्वाधिकारोचिता
धर्माः सर्वैः सच्छास्त्रसम्मताः । पालनीयाः प्रयत्नेन स्वहितायैव सर्वदा ॥२१॥ इह लोके
परस्मिन्वा सुर्यं यद्यद्वपुष्मताम् । धर्मस्यैव फलं तत्तद्दुःखं तत्स्थागजं फलम् ॥२२॥
अतो धर्मः श्रद्धयैव पाल्यो नियमपूर्वकम् । तेनैव चान्छितं सर्वं तिरुष्यत्यागु न
संशयः ॥२३॥ सामान्याश्च विशेषाश्च धर्मा द्वेषा प्रकीर्तिताः । आद्याः सर्वैर्नृभिः पाल्या
विशेषास्त्यधिकारिभिः ॥२४॥ आदौ साधारणा धर्माः कथ्यन्ते नारदोदिताः । मुमुक्षूणां
नराणां ये सर्वेषां हि हितावहाः ॥२५॥ सत्यं दया तपः शौचं तितिक्षा शमो दमः ।
अहिंसा ब्रह्मचर्यञ्च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम् ॥२६॥ सन्तोषः समदृक्सेवा ब्राम्ह्ये-

પરસ્પરને સમ્બાલસંમત ધર્મ છે, માટે તમે શ્રવેને હું જે કહું છું તે આદરે સહિત
શ્રાવણો. ॥૨૦॥ શ્રવે મનુષ્યોએ પોત-પોતાના અધિકારને ઉચિત અને સમ્બાલસંમત
એવા ધર્મો નિરંતર પોતાના હિતને માટેજ પ્રયત્નથી પાળવા. ॥૨૧॥ આ લોકમાં અથવા
પરલોકમાં દેહધારીઓને જે-જે સુખ પ્રાપ્ત થાયછે તે તે સર્વ ધર્મનું જ ફળ છે અને
જે-જે દુઃખ મળે છે તે સર્વ ધર્મના ત્યાગનું ફળ છે. ॥૨૨॥ માટે ધર્મ શ્રદ્ધાથીજ
નિયમપૂર્વક પાલન કરવો, કેમકે તેનાથીજ શ્રવે ઇચ્છિત-મનોરથ, તુરંતજ સિદ્ધ થાય
છે એમાં સંશય નથી. ॥૨૩॥ તે ધર્મો સામાન્ય અને વિશેષ એમ બે પ્રકારે કહેલા છે.
તેમાં સામાન્ય ધર્મો શ્રવે મનુષ્યોએ પાળવાના છે. અને વિશેષ ધર્મો તો તેના-તેના
અધિકાર-લેહથી જુદા જુદા છે માટે અધિકાર-લેહ પ્રમાણે પાળવાના છે. ॥૨૪॥ તેમાં
પ્રથમ નારદે યુધિષ્ઠિરને કહેલા સાધારણધર્મો કહીએ છીએ. કે જે ધર્મો સર્વમુમુક્ષુઓને
નિશ્ચયજ હિતને કરનારા છે. ॥૨૫॥ સત્ય, દયા, તપ, શૌચ, તિતિક્ષા, ઇક્ષા, શમ, દમ,
અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સ્વાધ્યાય, આર્જવ, સંતોષ, સમદૃક્સેવા, આચ્છેદોપરમ, વિપર્યયે-
હેક્ષા, મૌન, આત્મવિમર્શન, ભૂત-પ્રાણી માત્રને યોગ્યતાનુસારે અન્નસંવિભાગ, ભૂતોમાં
આત્મદેવતા યુદ્ધિ, મહત્પુરૂષોના ગતિરૂપ ભગવાનની કથાનું શ્રવણ, કીર્તન, ભગવત્કૃતિ,
સેવા, પૂજન, નમસ્કાર, દાસપણું સખાપણું અને આત્મસમર્પણ, આ પ્રમાણે
ત્રીણ લક્ષણવાળો મનુષ્યોના પરમ ધર્મ કહેલો છે, કે જે ધર્મનું પાલન કરવાથી સર્વાત્મા
એવા કૃષ્ણ-પરમાત્મા પ્રસન્ન થાયછે. ॥ ૨૬-૩૦ ॥ (હવે તે ત્રીણ પ્રકારના
ધર્મનાં જુદાં. જુદાં લક્ષણો કહેછે-) તેમાં પોતાનું તેમજ બીજાઓનું સર્વપ્રકારથીજ
હિત કરનાર જે યથાર્થ ભાવણ તે મત્ય કહેવાયછે ॥૩૧॥ પારકા દુઃખને સહન નહિ
કરવાપણું તે દયા કહેવાય, પરંતુ તે દયા પોતાને બંધન કરનારી, તેમજ પોતાના માણ-
સોની અને પોતાની પણ ક્યારેય કોઈ પ્રકારે અપકીર્તિ કરનારી ન હોવી જોઈએ. ॥૩૨॥

૧-આ ધર્મસ્વરૂપના વિષયમાં સત્સંગિજીવનના બીજા પ્રકરણના પહેલા-બીજા અધ્યા-
યમાં વિસ્તારથી વિવેચન છે તે ત્યાંથી જોઈ લેવું ॥

હોપરમઃ શનૈઃ । નૃણાં ત્રિપર્યયેદેશ્ચ મૌનમાત્મવિમર્શનમ્ ॥૨૭॥ અન્નાદ્યાદેઃ સંવિભાગો
 મૃતેભ્યશ્ચ યધાર્હતઃ । તેષ્વાત્મદેવતાવુદ્ધિસ્તથાપિ સુતરાં નૃપુ ॥૨૮॥ ધવળે કીર્તનં
 ચાસ્ય સ્મરણં મહતાં ગતેઃ । સેવેજ્યાયનતિર્દાસ્યં સત્યમાત્મસમર્પણમ્ ॥૨૯॥ નૃણામયં
 પરો ધર્મઃ સર્વેષાં સમુદાહૃતઃ । ત્રિશલુક્ષણવાનૃ કૃષ્ણઃ સર્વાત્મા યેન તુલ્યતિ ॥૩૦॥
 તત્ર સસ્ય પરેષાં ચ સર્વથંથ હિતાવહમ્ । યથાર્થમાપણં યત્તત્સત્યમિત્યભિધીયતે
 ॥૩૧॥ પરદુઃખાસહનતા દયા યા નાત્મયન્ધકૃત્ । સ્વીયાનાં સ્વસ્ય ચ યયા ન સ્યાદ-
 પયશઃ કવિત્ ૩૨॥ વ્રતોપવાસકુચ્છાણિ સ્વધર્મશ્ચ તપો મતમ્ । વાલ્મીકીમ્યન્તરં ચેતિ
 શૌચં તુ દ્વિવિધં મતમ્ ॥૩૩॥ યાદ્યં મૃદુદકાભ્યાં સ્યાદગ્નિદ્રવ્યવર્જનાત્ । મનોમ-
 લાનાં સન્ધ્યાગાત્કામાદીનાં તદ્વાન્તરમ્ ॥૩૪॥ પ્રારબ્ધપ્રાપ્તદુઃખસ્ય ધૈર્યેણ સહનં તુ
 યત્ । સા તિતિક્ષા તથેશ્ચ તુ યુક્તાયુક્તવિવેચનમ્ ॥૩૫॥ પશ્ચભિર્ધિપયૈરમ્યૈર્મનોડશ્ચોમઃ
 શમો મતઃ । અકાર્યાદિન્દ્રિયાણાં ચ નિમ્નહો વમ ઉચ્યતે ॥૩૬॥ અર્હિસા પ્રાણિમાત્રસ્યા-
 વ્યદ્રોહઃ સર્વથા મતા । આત્મઘાતાનાચરણં તીર્થાદાવપિ સોચ્યતે ॥૩૭॥ વ્રણચર્યં ચાગ્નિ-
 દ્વિનામપ્રધા સ્ત્રીવિવર્જનમ્ । પરયોપાક્લસદ્વાદિવર્જનં ગૃહિણાં તુ તત્ ॥૩૮॥ વિધવાનાં
 ચ તત્પ્રોકમપ્રધા પુંવિવર્જનમ્ । સધવાનાં તુ તત્તર્જાણાં પરપુંસકવર્જનમ્ ॥૩૯॥ અન્ના-
 દિદાનં શક્તયા ચ ત્યાગ ઉક્તઃ ક્ષિયં વિના । સ્યાધ્યાયઃ સ્વોચિતસ્તોત્રમન્મનાદેઃ

એકાદશી આદિકે ત્રીણા ઉપવાસો કરવા, તથા પ્રાત્નપત્યાદિકે કૃચ્છ્ર મતો કરવાં, તથા વર્ણ-
 શ્રમેણિત સ્વરૂપધર્મનું યથાર્થ પાલન કરવું, તે તપ માનેલું છે. અને શૌચ તો બાહ્ય
 અને આશ્વતર એમ બે પ્રકારનું માનેલું છે. ॥૩૩॥ મૃતિકા અને જળ વડે વિહિત
 શુદ્ધિ કરવી, તથા અપવિત્ર વસ્તુઓથી દૂર રહેવું, એ બાહ્ય શૌચ કહેવાય અને મનતા
 મળ જે કામાદિકે વિકારો તેનો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરવો તે આશ્વતર શૌચ બોલવું.
 ॥૩૪॥ પ્રારબ્ધ કર્મોથી પ્રાપ્ત થતાં દુઃખોનું ધૈર્યથી જે સહન કરવું તે તિતિક્ષા કહેવાય.
 તેમજ યુક્ત-અયુક્ત કર્મોનું વિચારપૂર્વક વિવેચન કરવું તે ઇક્ષા નામનો ધર્મ છે.
 ॥૩૫॥ રમ્ય એવા શબ્દાદિકે પાંચેય વિષયોથી મનનો શ્લેષ—વિકાર ન થાય તે શમ
 બોલવો. અનર્થને આપનારા શબ્દાદિકે અમદ્વિષયો ધરી બાહ્ય ધન્દ્રિઓને નિશ્ચલ કરવો
 તે હમ નામનો ધર્મ કહેવાય. ॥૩૬॥ શરીર, વાણી અને કર્મથી પ્રાણીમાત્રનો દ્રોહ ન
 કરવો તે અર્હિસા માનેલી છે. અને તીર્થોદિકામાં પણ આત્મઘાત ન કરવો તે પણ
 અર્હિસા માનેલી છે. ॥૩૭॥ ગૃહસ્થાશ્રમી ત્રિવાયના પુરૂષોને અષ્ટપ્રકારે સ્ત્રીસંગધનો
 ત્યાગ કરવો, તેમજ ગૃહસ્થાશ્રમીઓને પરસ્ત્રીના અંગમંગાદિકેનો ત્યાગ કરવો, તે બ્રહ્મ
 ચર્ય બોલવું. ॥૩૮॥ વિધવા સ્ત્રીઓને આઠેય પ્રકારે પુરૂષનો ત્યાગ કરવો, તેમજ સધવા
 સ્ત્રીઓને તો પરકયા સિવાયના બીજા પુરૂષ-માત્રનો સંગ ન કરવો તે બ્રહ્મચર્ય બોલવું.
 ॥૩૯॥ પોતાની પરજોડી સ્ત્રી સિવાય અન્નાદિકે વસ્તુઓનું શકિત પ્રમાણે દાન કરવું
 તે ત્યાગ કહેલો છે. પોત-પોતાના અધિકાર પ્રમાણે સ્તોત્ર-મંત્રાદિકેનો શકિત પ્રમાણે જપ
 કરવો તે સ્વાધ્યાય નામનો ધર્મ બોલવો. ॥૪૦॥ સાધુ પુરૂષોની આગળ કુટિલતાએ
 રહિત વર્તવું તે આર્જવ કહેવાય, પ્રારબ્ધાનુસારે પ્રાપ્ત થયેલાં અન્ન વસ્ત્રાદિકે વસ્તુ-

શક્તિતો જપઃ ॥૪૦॥ આર્જવં સત્સ્વકૌટિલ્યં સન્તોષોઽગ્રાંગુકાદિપુ । દૈવલઘ્વેષ્વલ-
મ્બુદ્ધિઃ સ્તેયસ્ય ચ વિવર્જનમ્ ॥૪૧॥ ગ્રામચર્યાદિનિયમૈર્યુક્તાનાં રુષ્ણસેવિનામ્ ।
સેવોક્તા સમદક્ષસેવા તદ્વાપાયાં ચ વર્તનમ્ ॥૪૨॥ ગ્રામ્યસૌગ્ધ્યેષ્વનુદ્યોગો ગ્રામ્યેહો-
પરમો મતઃ । પ્રોક્તા વિપર્યયદેશા સુરોદ્યુક્તામુલ્લેશનમ્ ॥૪૩॥ નિવૃત્તિરસદાલાગ્નમ્-
નમિત્યુચ્યતે વૃધઃ । જ્ઞાનં પૃથક્કયા દેહાઙ્ગીવસ્યાત્મવિમર્શનમ્ ॥૪૪॥ સંવિભાગસ્તુ
પોષ્યેભ્યો દર્શયાર્થાદિમોજનમ્ । દેશકાલાનુસારેણ યથાર્હં સ ચ સમ્મતઃ ॥૪૫॥
તથાત્મદેવતાબુદ્ધિઃ સર્વાન્તર્યામિતાસ્થિતમ્ । જ્ઞાત્વા રુષ્ણં યથાર્હં દ્વિ સર્વેષાં માનનં
મતા ॥૪૬॥ કથાચાર્ત્તાધૃતિર્વિષ્ણોઃ સાદરં શ્રવણં મતમ્ । પ્રેમ્ણા તદ્રૂપનામ્નાં ચ
ગાયનં કીર્તનં મતમ્ ॥૪૭॥ શ્રીરુષ્ણસ્ય હૃદિ ધ્યાનં સર્વદા સ્મરણં મતમ્ । અનુવૃત્તિ-
સ્તદ્વાક્ષયાઃ સેવા નિષ્કલમત્પતઃ ॥૪૮॥ યથાચિકારં રુષ્ણસ્ય પૂજેજ્યોક્તા સ્વશક્તિતઃ ।

ઓમાં પૂર્ણતા માનવી અને ચોર-કર્મને ત્યાગ કરવો તે અતોપતું લક્ષણ છે. ॥૪૧॥
પોતાના ગ્રામચર્યાદિક નિયમોથી અંખન અને શ્રીકૃષ્ણના પરમ ઉપાસક પુરુષોની
સેવા કરવી અને તેમની આજ્ઞામાં વર્તવું, તે અમદક્ષસેવા નામે ધર્મ જાણવો. ॥૪૨॥
ગ્રામ્ય વિષય મુખ મેળવવાને માટે ઉદ્યોગ ન કરવો, તે ગ્રામ્યેહોપરમ નામે ધર્મ માનેલો
છે. મુખને માટે ઉદ્યમ કરનારાઓને પણ હુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ હુનીઆમાં બનતું
વિપરીતપણું જોવું તે વિપર્યયેદેશ કહેલી છે. ॥૪૩॥ અસત્-નિધપ્રયોગન લાપણી
વાણીની નિવૃત્તિ કરવી તે જ્ઞાન ૨ છે એમ બુદ્ધિમાન પુરુષો કહે છે. શબ્દનું સ્વરૂપ ઠેક
થકી પૃથક્પણે જાણવું તે આત્મવિમર્શન કહેવાય છે. ॥૪૪॥ દેગદાગને અનુસરી
પોતાના પોષ્યવર્ગને પોષ્યતા અનુસારે અન્નાદિક લોભ્ય પદાર્થો આપીને પછીજ પોતે
જમવું તે અન્તાદિસંવિભાગ જાણવો. ॥૪૫॥ શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવ મર્વના અંતર્યામિપણે
રહેલા છે એમ જાણીને સર્વ પ્રાણીમાત્રને યથાપોષ્ય માનવા તે આત્મદેવતાબુદ્ધિ
માનેલી છે. ॥૪૬॥ સર્વાન્તરાત્મા શ્રીવીજ્ઞુ ભગવાનની કથા અને વાર્તાઓ આદરથી
સંભળવી તે શ્રવણ નામે ધર્મ માનેલો છે. તે શ્રીકૃષ્ણના શુભ અને નામેાતું પ્રેમપૂર્વક ગાન
કરવું તે કીર્તન માનેલું છે. ॥૪૭॥ શ્રીકૃષ્ણનું હૃદયમાં અખંડ ધ્યાન કરવું તે સ્મરણ
કહેવાય, શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાનું નિષ્કપટભાવથી અનુવર્તન કરવું તે સેવા નામે ધર્મ જાણવો.
॥૪૮॥ પોત-પોતાના અધિકાર પ્રમાણે અને શક્તિને અનુસારે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવી તે
ઇન્ત્યા કહેવાય, ભગવાનને આદ્યાંગ પ્રણામ કરવા તે અવનતિ કહેલી છે. ૧૪૯॥ તે
ભગવાનની પરિચર્યા કરવી તે દાસ્ય જાણવું, તે ભગવાનમાં અતિશય સ્નેહભાવ તે
સખ્ય નામે ધર્મ જાણવો. ભગવાનને સર્વદા આધીન વર્તવું તે આત્મસમર્પણ કહેલું છે.
॥૪૯॥ પૃથ્વી ઉપર ભારતવર્ષમાં જન્મ પામેલા અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં અતિસ્નેહભાવ
પામવાને ઇચ્છનારા મુમુક્ષુજનોના આ પૂર્વે કહેલા ત્રીશલક્ષણવાળા સાધારણ ધર્મો

૧-કેવળ અસદાલાપથી નિવૃત્તિ પામવા કરતાં ભગવાનોનાચારણ કરવા ૩૫ વાણીની
પ્રતિ પણ અતિ શ્રેષ્ઠ મૌન છે.॥

સાદાહ્વણતિસ્તસ્મૈ કથિતાઽવનતિસ્તથા ॥૪૨॥ પરિચર્યાં તસ્ય દાસ્યં સસ્યં મેઘા-
તિશાયિતા । સર્વથા તદ્ધીનત્વં પ્રોકતાત્મ્યસમર્પણમ્ ॥૪૩॥ પતે સાધારણા ધર્મા ષ્ટાં
શ્રુતિ મુમુક્ષતામ્ । ભારતે લઘ્વજનુપાં કૃષ્ણમીતિમખીઃસતામ્ ॥૪૪॥ બ્રહ્મશ્રધિયવિદશૂદ્રા
વર્ણાશ્ચત્વાર ઈરિતાઃ । બ્રહ્મચર્યે ચ ગાર્હસ્થ્યે વનં ન્યાસસ્તથાશ્રમાઃ ॥૪૫॥ બ્રાહ્મણશ્ર-
ધિયવિદાશ્રમઃ પ્રોક્તા દિજાતયઃ । એકજાતિર્મતઃ શૂદ્રસ્તતોઽન્યે સદ્ગરા મતાઃ ॥૪૬॥
ચત્વાર આશ્રમાઃ પ્રોક્તા બ્રાહ્મણસ્ય મહર્ષિભિઃ । ત્રયઃ શ્રવણશોકતાસ્તુર્યાંઽપ્યન્યસ્ત-
યોર્મતઃ ॥૪૭॥ ગાર્હસ્થ્યમેવ શૂદ્રસ્ય તતોઽન્યેયાં ચ તન્મતમ્ । ત્રિયશ્ચ દ્વિવિધાઃ
ચન્તિ સધવા વિધવા ઇતિ ॥૪૮॥ તીર્થવૈરાગ્યયોગેન ચન્ત્યક્તગૃહવાન્ધવાઃ । કૃષ્ણમક્તયુ-
ત્તુકધિયસ્ત્યાગિનઃ સાધવો હિ તે ॥૪૯॥ અપ્યાં પૃથક્પૃથક્ધર્માસ્તે વિશેષાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।
તાન્મયીમિ વિચિન્ધ્યાહં શ્રુતિસ્મૃત્યનુસારતઃ ॥૫૦॥ શમો દમસ્તપઃ શૌચં સન્તોષઃ શાન્તિ-

માનેલા છે. ॥૫૨॥ (વર્ણાશ્રમોના ધર્મો કહેવાને માટે પ્રથમ વિભાગો બતાવેછે-) બ્રાહ્મણ,
શત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર, એવા ચાર વિભાગથી વર્ણો કહેલા છે. બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, વાન-
પ્રસ્થ અને સંન્યાસી, એમ ચાર આશ્રમો કહેલા છે. ॥૫૨॥ તેમાં બ્રાહ્મણ, શત્રિય અને
વૈશ્ય, એ ત્રણ દિગ્ભૂતિઓ કહેવાયછે. શૂદ્ર એકભૂતિ માનેલો છે. અને તે સિવાયના
બાકીના સંકર ભૂતિના-વર્ણોથી બહિર્ભૂત, માનેલા છે. ॥૫૩॥ પૂર્વે કહેલા મહર્ષિઓએ
બ્રાહ્મણ ભૂતિને ચારેય આશ્રમો કહેલા છે. અને શત્રિય વૈશ્યોને ત્રણ આશ્રમો કહેલા છે.
વર્ણી બીજા કેટલાક મહર્ષિઓએ તો શત્રિય અને વૈશ્યોને ચોથો-સંન્યાસાશ્રમ પણ
માનેલો છે. ॥૫૪॥ શૂદ્રભૂતિના મનુષ્યોને ગૃહસ્થાશ્રમ એ એકજ આશ્રમ માનેલો છે.
અને તેથી ઉપરના બીજા વર્ણસંકર-ભૂતિનાને પણ એજ એક આશ્રમ માનેલો છે. અને
શ્રીઓ સધવા અને વિધવા એમ બે પ્રકારની છે. ॥૫૫॥ અને જે પુરુષો તીર્થ વૈરાગ્યના
યોગથી શ્રીઓના અને બધુજનો આદિતો ત્યાગ કરીને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિમાં અતિ
ઉચ્છાહ્યુક્ત પુરુષોવાળા હોયછે તેઓ ત્યાગી અને સાધુ એવા શાબ્દોથી કહેલા છે.
॥૫૬॥ આ પૂર્વેકલ સર્વ વર્ણાશ્રમીઓના જે બુદ્ધિ-બુદ્ધા ધર્મોછે તે 'વિશેષ ધર્મ', એવા
નામથી કહેલા છે, તે વિશેષધર્મોને શ્રુતિસ્મૃતિને અનુસારે વિવેચન કરીને અમો કહીએ
છીએ. ॥૫૭॥ શ્રમ-અંતઃકરણનો જય, દમ-ઈંદ્રિયોનો જય, તપ-ભગવા-
નની પ્રસન્નતા માટે કૃષ્ણ આંદ્રાયણ એકાદશી વિગેરેના ઉપવાસો કરવા, શૌચ-યથાશાસ્ત્ર
બાહ્ય-આશ્વન્તર શુદ્ધિ કરવી, સંતેષ-પ્રાર્થના પ્રમાણે યથાયોગ્ય મળેલી અન્નાદિક
વસ્તુઓમાં પૂર્ણતા માનવી, ક્ષાન્તિ ક્રોધ ધવાનુ' નિમિત્ત હોવા છતાં ચિત્તને સંયમ રાખવો,
આજીવન બીજાઓની આગળ મન, કર્મ, વચનથી એકજ રીતે વર્તન રાખવું, હિંસાએ

૧ મનસ્યેકં વચસ્યેકં કર્મણ્યેકં મહાત્મનામ્ । મનસ્થન્યદ્વચસ્યન્યત્કર્મણ્યન્ય-
દુરાત્મનામ્ ॥મહાત્માઓનું વર્તન મન, વાણી અને શરીરમાં-કર્મમાં એકજ પ્રકારનું હોયછે અને
દુરાત્માઓની મન, વાણી અને શરીરની પ્રવૃત્તિ બુદ્ધિજ હોયછે-એવો કંઈક અને કરે કંઈક,

ગર્જનમ્ । ધર્મિસયગ્નોઽમાત્સર્યં મૈત્રી સત્યં ધૃતિર્દયા ॥૧૮॥ ધર્મોઽનસૂયા દાનઞ્ચ
 કૃષ્ણાર્ચા માર્દવં ત્રપા । જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં સ્વાધ્યાયઃ સમદ્રષ્ટિતા ॥૧૯॥ એતે ધર્મો
 બ્રાહ્મણસ્ય વર્ણસ્ય સહજાઃ સ્મૃતાઃ । નિર્દમ્ભં સેવિતા યે હિ સર્વાર્ભાદ્કલપદાઃ ॥૨૦॥
 સૌર્યં ધૈર્યં ચ વીર્યં ચ તિતિશ્ચ તેજ ઉચ્ચમઃ । ઔદાર્યં સ્વૈર્યમુત્સાહો માન આત્મજય-
 સ્તથા ॥૨૧॥ બ્રહ્મણ્યત્વં તર્થશ્રવ્યં રક્ષણં ચારિનિમદ્ધઃ । દક્ષત્વં ચ પ્રસાદશ્ચ સદ્ગુણેષ્વ-
 પલાયનમ્ ॥૨૨॥ શાસ્ત્રવાહનયોઃ પ્રીતિર્દાનં દ્રવ્યમરોઃ કચિઃ । બ્રાહ્મણાશ્ચર્ચનં ચૈવ
 ઘાતુદેવાર્ચનં તથા ॥૨૩॥ પ્રજાનાં પુત્રવદ્રક્ષા શરણાગતરક્ષણમ્ । શત્રિયસ્ય ગુણા
 હોતે ધર્માશ્ચ મુનિભિઃ સ્મૃતાઃ ॥૨૪॥ ધાસ્તિક્યમુચ્યમો નિત્યમદમ્મો બ્રહ્મસેવનમ્ ।
 પોવણં ચ ત્રિવર્ગસ્ય ભક્તિશ્ચ ગુરુદેવયોઃ ॥૨૫॥ કૃપિર્ગોરક્ષણઋચિર્દાનનિષ્ઠા ચ દક્ષતા ।

રહિત થતો કરવા. કોઈના ઉપર ભત્સર ન રાખવો. મૈત્રી—સર્વના ઉપર મિત્રભાવ—
 હિતેશ્ચુપયુ' રાખવું. સત્ય—'જેવું જોયેલું', સાંભળેલું અને અનુમાન કરેલું હોય તેવું
 સ્વપરના દ્રોહથી રહિત યથાર્થ ભાષણ. ધૃતિ—વિષમ દેશકાળાદિકમાં પણ અભ્યાકુળતા,
 દયા—પરના દુઃખને જોઈને કે સાંભળીને તેને દાળવા માટે સહાય કરવાની મનોવૃત્તિ.
 ધર્મ—વર્ણાશ્રમને ઉચિત અને નિયત જોવાં સંધ્યોપાસન વિગેરે કર્મો, અનસૂયા—
 ખીનત્વોના ગુણોમાં દોષદ્રષ્ટિએ રહિતપણું. દાન—સત્પાત્રમાં દ્રવ્યાદિક આપવું.
 કૃષ્ણાર્ચા—દરદેશ લગવત્પૂજન કરવું. માર્દવ—ચિત્તની કઠોરતાએ રહિતપણું.
 ત્રપા—હીનકર્મથી શરમાવાપણું. જ્ઞાન—આત્મા-પરમાત્માના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન.
 વિજ્ઞાન—આત્મા પરમાત્મા વિગેરેનું અપદેશ—સાક્ષાત્ જ્ઞાન. ધાસ્તિક્ય—લગવ-
 ત્વરૂપની સાકારતા, તેમજ લગવાનના અવતારોની સત્યતા માનવી, દેવ, બ્રાહ્મણ, ગાયો,
 તીર્થોદિકને તથા સાધુજનોને વિષે ગ્રહભાવપૂર્વક પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી. સ્વાધ્યાય—અધિ-
 કાર પ્રમાણે યથોચિત સ્તોત્રાદિકનું પઠન પાઠન કરવું. સમદ્રષ્ટિતા—વામુદેવ લગવાન
 સર્વમાં અંતર્યામિ સ્વરૂપથી વાસ કરી રહેલા છે, એ દ્રષ્ટિથી સર્વને વિષે સમાન ભાવથી
 જોવું અને વર્તવું. ॥૧૮ પદા ॥ આ ચોવીશ ગુણો બ્રાહ્મણ વર્ણના સ્વાભાવિક ધર્મો કહેલા
 છે કે જે ધર્મો નિર્દોષપણે સેવન કર્યા થકા સર્વ અભીષ્ટ ફળને આપનારા થાય છે. ॥૧૯॥
 (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણધર્મો કહીને હવે ક્ષત્રિયોના ધર્મો કહે છે—) સૌર્ય—સ્વભાવનો ગ્રહ
 અને ધર્મશુદ્ધમાં નિહરતા, ધૈર્ય—સહનશક્તિ અભ્યાકુળતા, વીર્ય—પ્રભાવ તેજસ્વિતા,
 તિતિશ્ચા—પરના અપરાધને સહન કરવાનો સ્વભાવ, તેજ—પ્રગટભતા કોમળી નહિ દખા-
 વાપણું. ઉદમ—નિરંતર ઉદ્યોગ કરવાનો સ્વભાવ, ઔદાર્ય—મહત્તાપૂર્વક દાન કરવાનો

૧-દૃષ્ટં ધૃતં ચાનુમિતં સ્વાનુભૂતં યથાર્થતઃ । કથનં સત્યમિત્યુક્તં પર્મપીઠાવિવાર્જિતમ્ ॥
 ત્રિંગપુરાણમાં આવું વચન છે—જોયેલું, સાંભળેલું અને અનુમાન કરેલું અને યોગે ખરી રીતે
 અનુભવેલું હોય, તેવું યથાર્થ કથન કરવું તે સત્ય જોમ કહેલું છે અને તે પણ ખીનને ખીન
 ન કરે તેવું હોયું જોઈએ. ॥

પત્ને ગુણાસ્તુતીયસ્ય ધર્મા વર્ણસ્ય કીર્તિતાઃ ૬૬॥ દેવદ્વિજગવાં સેવા સાધૂનાં ચાપ્ય-
માયયા । તત્ત્વ લઘ્વેન સન્તોષઃ જૌઘ્રા ધર્મા ગુણાત્મકાઃ ॥૬૭॥ ગર્ભાધાનં પુંસવનં
સીમન્તો જાતકર્મ ચ । નામક્રિયા નિષ્ક્રમોઽધ્યપ્રાશનં ચૌલકર્મ ચ ॥૬૮॥ કર્ણવેધો
વ્રતાદેશો વેદારમ્ભક્રિયાવિધિઃ । કેશાન્તઃ સ્નાનમુઢાદો વિવાહાગ્નિપરિવ્રઠઃ ॥૬૯॥
વ્રેતાગ્નિસદ્ગૃહ્યેતિ સંસ્કારાઃ પોઙ્ગશ સ્મૃતાઃ । બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં વેદમન્ત્રૈરુદી-
રિતાઃ ॥૭૦॥ નયેતાઃ કર્ણવેધાન્તા મન્ત્રવર્જે ક્રિયાઃ સ્ત્રિયાઃ । વિવાહો મન્ત્રતસ્તાસાં

સ્વભાવ, સ્થૈર્ય-ધર્માદિકમાં દ્રઢતાપૂર્વક વર્તવાપણું, ઉચ્છાહ-ધર્મચુદ્ધાદિકે કરવામાં
આનંદપૂર્વક પ્રવર્તવાપણું, માન-કુળ અને શીળ વિગેરેના અભિમાને મહિતપણું,
આત્મજય-પોતાના અંતઃશત્રુ કામક્રોધાદિકને હુતવાને સ્વભાવ, પ્રદ્યુત્યત્વ-પ્રાદ્ય-
જ્ઞાની રક્ષા કરીને તેમના તરફ સદ્ભાવથી આદરપૂર્વક વર્તવું, ઐશ્વર્ય-નિયંતાપણું,
રક્ષણુ-ખીજાઓની રક્ષા કરવી, અરિનિગ્રહ-શત્રુઓને હુતીને વશ કરવા, દક્ષત્વ-
વ્યવહારમાં હકાપણથી વર્તવાપણું, પ્રસાદ-હમેશાં અંતઃકરણની નિર્મળતા રાખવી,
અને પ્રજાઓના રક્ષણનિમિત્તે ધર્મચુદ્ધમાં પલાયન ન કરવું. એટલે કે શત્રુઓને પીઠ
નહિ બતાવતાં સન્મુખ રીતેજ લડવું. શત્રુ અને ઘોડા આદિકે વાહુને ઉપર પ્રેમ
રાખવો, દાન-સત્પાત્રમાં દ્રવ્યનું અર્પણ કરવું, દ્રવ્યથી સાધી શકાય એવા મોટા મોટા
યજ્ઞો કરવામાં રૂચિ, નિરંતર પ્રાદ્યજ્ઞાની પૂજા કરવી, તથા વામુદેવ ભગવાનની પૂજા
કરવી. (આ ચોવીશ ગુણો ક્ષત્રિય-જાતિના ધર્મો છે.) ॥ ૬૧-૬૩ ॥ (હવે રાજ્યા-
શનમાં રહેલા ક્ષત્રિય-રાજાના તે ઉપરાંતના જે મુખ્ય ધર્મ કહેછે-) પોતાની પ્રજાઓનું
પુત્રની પેઠે રક્ષણ કરવું, તેમજ શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવું. આ પૂર્વે કહેલા ગુણો
ક્ષત્રિય-જાતિના ધર્મો પુરાતન મુનિઓએ કહેલા છે. ॥ ૬૪ ॥ (હવે વૈશ્ય-જાતિના ધર્મો
કહેછે-) આસ્તિક્ય-ધર્મ-અધર્મ, પુણ્ય-પાપ, એ વિગેરેનાં કુળ સ્વર્ગ-નરકાદિકમાં
અવશ્ય ભોગવવાં પડેછે એમ મત્ય માનવું, નિરંતર ઉદ્યમે યુક્ત વર્તવું, અદંભ-
ધર્માદિકનું આચરણ લોકોને બતાવવા માટેજ નહિ, પરંતુ મત્ય રીતે પોતાનું કર્તવ્ય
સમજીનેજ ભગવત્પ્રીત્યર્થ કરવું; અને પ્રાદ્યજ્ઞાની સેવા કરવી, ધર્મ, અર્થ અને કામ,
એ ત્રિવર્ણનું યથાર્થ પોષણ કરવું, અર્થાત્-અર્થ અને કામ તે ધર્મ સહિતજ સેવવા,
ગુરુ-હિતોપદેશ સત્પુરુષો, અને દેવ-ઉપાસ્ય ઇષ્ટદેવ, એ જાંનેની ભક્તિ-
પ્રીતિપૂર્વક સેવા-પરિચર્યા કરવી, ખેતી કરવી, ગાયો બળદ વિગેરે પશુઓનું પાલન
કરવામાં ઘણી પ્રીતિવાળા થવું, દાન આપવામાં નિષ્ઠા-સદા એકસ્થિતિ રાખવી, દક્ષતા-
વ્યવહારના કામકાજમાં હકાપણે યુક્ત વર્તવું, આ ચૌદ ગુણો ત્રીજે વર્ણ જે વૈશ્ય તેમના
ધર્મો કહેલા છે. ॥ ૬૫-૬૬ ॥ દેવ, પ્રાદ્યજ્ઞાદિકે ત્રણ વર્ણના મનુષ્યો અને ગાયો, તેમજ
સાધુ પુરુષો, એ સર્વની સેવા કરવી, અને તે સેવા કરતાં તેમાંથી જે અન્ન દ્રવ્યાદિક મળે
તેનાથી સંતોષ માનવો એ શૂદ્રજાતિના ગુણરૂપ ધર્મો કહેલા છે. ॥ ૬૭ ॥ (આ
પ્રાદ્યજ્ઞાદિકે ચારેય વર્ણના મનુષ્યો વર્ણ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેમને ગૌર્ભાનાદિક

શૂદ્રસ્યામન્વતો વશઃ॥૭૧॥ एते चतुर्णां वर्णानां धर्मा उद्देशतो मया। कथिता आश्रमवर्ता
 धर्मानथ वदामि वः॥७२॥ वैवर्णिको वेदमन्त्रैरुपनीतस्तु यो द्विजः । ब्रह्मचर्ये तिष्ठ-
 तोऽस्य स्मार्त्तान्धर्मान्पुरा ब्रुवो॥७३॥स्थित्वा गुरुगृहे वेदे शक्त्याधीयीत सोऽन्वहम् ।
 जितेन्द्रियो जितक्रोधो मानमत्सरवर्जितः ॥७४॥ सत्यवादी विनयवान्निर्वृम्भो निरह-
 क्रुतिः । सायं प्रातश्चरेद्धोमं भिक्षाचर्यो न संयतः ॥७५॥ त्रिकालं प्रत्यहं सन्ध्यावन्दनं
 चान्युतार्चनम् । कुर्याद्भवेच्च मितभुग्गुरुसेवारतः सदा ॥७६॥ न छिन्द्यान्नखरोमाणि
 न कुर्यात्केशसंक्रियाम् । दण्डं कमण्डलुं मौजीं विभृयाच्च भृगाजिनम् ॥७७॥ सकौपीने
 चासतो च ब्रह्मसूत्रं धरेत्सदा । दर्मपाणिश्च जटिलः सर्वभोगविवर्जितः ॥७८॥ श्रवणं

સંસ્કારો અવશ્ય કરવાના હોવાથી તે સંસ્કારો કહેછે-) ગભીધાન, પુંસવન, સીમંત,
 જાતકર્મ, નામકરણ, નિષ્ક્રમણ, અન્નપ્રાશન, ચૈલકર્મ, કર્ણવેધ, મતાદેશ, વેદારંભ, કેશાન્ત,
 સ્નાન, ઉદાહ, વિવાહાગ્નિપરિગ્રહ અને ત્રેતાગ્નિસંગ્રહ, આ પ્રમાણે સોળ સંસ્કારો કહેલા
 છે, તે પ્રાદ્યણ્ણાદિક ત્રણ વર્ણના મનુષ્યોને વેદમંત્રોના ઉચ્ચારણ સાથે કરવાના કહેલા છે.^૧
 ॥૬૮-૭૦॥ આમાંના કર્ણવેધ સુધીના નવ સંસ્કારો સ્ત્રીઓને મંત્રોચ્ચારણ સિવાયના
 માનેલા છે. અને દશમો વિવાહ નામે સંસ્કાર છે તે સ્ત્રીઓને પણ મંત્રોચ્ચારણ સહિત
 માનેલો છે. અને શૂદ્ર જાતિના મનુષ્યોને તો વિવાહ સુધીના દશ સંસ્કારો મંત્રોચ્ચારણ
 કર્યા સિવાયનાજ માનેલા છે. ॥૭૧॥ આ (પૂર્વે કહેલા) પ્રાદ્યણ્ણાદિક ચાર વર્ણના
 ધર્મો અમોએ સંક્ષેપથી કહ્યા અને હવે ચાર આશ્રમવાળા મનુષ્યોના ધર્મો તમને કહીએ
 છીએ-॥૭૨॥ તેમાં પ્રાદ્યણ્ણાદિક ત્રણ વર્ણના મનુષ્ય જે વેદમંત્રોથી ઉપનયન સંસ્કાર
 પામીને દ્વિજત્વને પામેલો હોય અને બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં રહેલો હોય, તેના ધર્મસંહિતામાં
 કહેલા ધર્મો પ્રથમ કહીએ છીએ-॥૭૩॥ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં રહેલો તે પુરૂષ વિદ્યા ભણાવ-
 નાર શુરૂને ઘેર રહીને શક્તિ પ્રમાણે દરરોજ વેદનું અધ્યયન કરે અને ઇન્દ્રિઓને
 જીતનારો તેમજ ક્રોધને જીતનારો થઈને, માનમત્સરથી રહિત વર્તે. ॥૭૪॥ સત્યવાદી,
 વિનયે મુક્ત, દંભે રહિત અને અહંકારે રહિત વર્તનારો થાય, સાયંકાળે અને પ્રાતઃ-
 કાળે એ બંને વખત હોમ કરે. અને સાવધાન એવો થકો ભિક્ષાચરણ કરે. ॥૭૫॥ દરરોજ
 ત્રિકાળમાં સંધ્યાવંદન તેમજ ભગવત્પૂજન કરે અને અસ્થ આહાર કરનારો અને શુરૂની
 સેવામાં સદાય પ્રીતિવાળો થાય. ॥૭૬॥ નખ અને કશ્ત્રોપરચ્છેદના રોગને છેદે નહિ, મસ્તકના
 કેશને તેજ વિગેરેથી સુધારે નહિ, દંડ, કમંડલુ, મુંજનીમેખલા અને મૃગચર્મ ધારણ કરે. ॥૭૭॥
 કૌપીને સહિત બે વસ્ત્રો-(એક ઓઢવા અને એક પહેરવા) રાખે. તેમજ બ્રહ્મસૂત્ર-
 યજ્ઞોપવીત નિરંતર ધારે, હાથમાં દર્બ રાખે, માથે જટા ધારણ કરે અને સર્વ લોગ-
 વિષયોપભોગથી રહિત વર્તે. ॥૭૮॥ સ્ત્રીસંગથી વાર્તાઓનું શ્રવણ, કીર્તન, તેમજ
 સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ, તથા તેની સાથે ભાષણ કરવું, તથા મનમાં સ્ત્રીમંગળી સૂદૃષ્ટ કરવો,

૧ આ સોળેય સંસ્કારનાં લક્ષણો વિગેરે, શિક્ષાપત્રી, તથા યાગવલ્ક્યસ્મૃતિ, એ વિગેરે ધર્મ-
 શાસ્ત્રોમાંથી વિસ્તારથી જાણી સેવાં ॥

कीर्त्तनं स्त्रीणां स्पर्शनं भाषणं तथा । इदि त्यजेच्च सङ्कल्पं श्रीदास्थानं च वर्जयेत् ॥७९॥ अपि चित्रमयीं योषां देवताप्रतिमां विना । नेक्षेत न स्पृक्षेद्बुद्ध्या न व्रजेच्च तथा सह ॥८०॥ स्त्रीभ्रानादिक्रियास्याने न स्नानादिक्रियाश्चरेत् । नेक्षेत मिथुनीभूतं प्राणिमानं च कर्हिचित् ॥८१॥ सुरामांसादिसंसर्गं द्विवास्वापं च वर्जयेत् । एवंवृत्तो घसन्वेदमधीयीत यथाविधि ॥८२॥ शक्त्या वेदमधीत्यासौ सकामश्चेद्ब्रह्म भवेत् । निष्कामश्चेन्नैष्ठिकः स्याद्ब्रह्मणी चा प्रमज्जेत्ततः ॥८३॥ यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं पालयेद्यः स नैष्ठिकः । उपकुर्याणकस्त्वन्यो ब्रह्मचारी निगद्यते ॥८४॥ गृही बुभूषुर्गुरवे व्रज्या शक्त्या स दक्षिणाम् । समावर्त्तत च ततो गृहस्थाश्रममाश्रयेत् ॥८५॥ स्वजात्याद्यन-
तिक्रम्य यथाशास्त्रं यथोचितम् । लक्षण्यामुहहेतूरीं वद्विग्राहणसन्निधौ ॥८६॥ स्नानं सन्ध्याजपं होमं स्वाध्यायं विष्णुपूजनम् । तर्पणं वैश्वदेवं च कुर्याच्चातिथ्यमन्य-

श्रीश्री आद्ये रमत इव, तथा तेनी आद्ये ऐक स्थानकभां रहेषु, ऐ भवने त्याग करे. ॥७६॥ देवतानी प्रतिभा भिवायनी श्रीश्रीानी चित्रप्रतिभाते पणु बुद्धिपूर्वकं लुप्ते नहि, तेभज तेना स्पर्श करे नहि अने भार्गभां तेनी आद्ये आद्ये नहि. ॥८०॥ श्रीश्रीानी स्नान आसनादिक क्रियाओ जे स्थानभा धती होय, त्या स्नानादिक क्रियाओ न करे. मैथुनाभक्त ओवां प्राणिमात्रने क्यादेय पणु न लुप्ते. ॥८१॥ सुग भान्य आदिक अलक्ष्य वस्तुओना म भर्गभात्र पणु न राणे. द्विवास्वापने पणु त्याग करे. आपु वर्तन राणीने शुद्धपुर्णभां वाच करतो सतो विधिप्रभाळे वेदाध्ययन करे. ॥८२॥ ओ ब्रह्मचारी पोतानी शक्ति प्रभाळे वेद लक्ष्मीने भक्तभ-विषयोनी धृष्टवाणो होय तो ते स्त्री परणीने गृहस्थाश्रमी थाय, निष्काम होय तो नैष्ठिक ब्रह्मचारी थाय अथवा वानप्रस्थ थाय, अथवा ब्रह्मचर्योश्रमभायीज म न्यामाश्रम स्वीकारे. ॥८३॥ जे पुत्र्य भरणुपर्यंत-
आणी छुट्गी ब्रह्मचर्य पाणे ते नैष्ठिक ब्रह्मचारी कडेवाय अने भावधिक ब्रह्मचर्य पाणनाउ उपकुर्वाणुक ब्रह्मचारी कडेवाय. ॥८४॥ हुवे भावधिक ब्रह्मचर्यवाणो उपकुर्वाणुक नाभे ब्रह्मचारी गृहस्थाश्रमी थवा धृष्टतो थका वेद कण्ठावनाउ शुद्धने शक्तिप्रभाळे इक्षिण आणीने भर्मावर्तन-वेदाध्ययनने अ ते करवानो स्नानविधि करे, ते पछी गृह-
स्थाश्रमने स्वीकारे. ॥८५॥ पोतानी ब्राह्मणादिके जातिनु उच्च धन नहि करीने, पारस्करा-
दिके थयोभा कडेवा प्रभाळे, पोताने उचित होय तेम अग्नि अने ब्राह्मणना भनिधिमात्र भाह्य आभ्यन्तर *सुवक्षुणीं संपन्न ओवी स्त्रीने-सवर्ण कन्याने परणे ॥८६॥ त्रैवर्णिक गृहस्थाश्रमी पुत्र्य स्नान, स ध्यावदन, गायत्रीना जप, होम, स्वाध्याय, विष्णुनी पूज, पित्रिओनु तर्पण, वैश्वदेव अने अतिथिओना सत्कार, आटवा कर्म हुमेशा करे. ॥८७॥ नीतिभार्गधी स पाहन करेला शुद्ध द्रव्यधीज पोताना पोथ्यवर्गने पीडा नहि

*समावर्तनने प्रकार, पारस्करगृहसूत्र उपा ओवा छुट्गीरलाण्य विगेरे भयोभाया विस्तारथी लक्ष्मी वेवो ॥ *आ अने प्रकारना वक्षुणेना विस्तार आठ लक्ष्यभूति अने भिताक्षरा यक्ष लक्षणे

હમ્ ॥૮૭॥ ન્યાયેનોપાર્જિતેનૈવ ધનેનાપીડ્યન્સ્વકાન્ । દાનયજ્ઞાદિ કુર્વંતિ પ્રીતયે
 પરમેશિતુઃ ॥૮૮॥ માતા પિત્રાશ્રિતગુરુસ્ત્રીપુત્રાતિથિમિશ્રુકાન્ । સ્વશત્ક્રયા પોપયેદેતા-
 ન્પોપ્યાનન્વહમાદત ॥૮૯॥ દૈહે ચ દૈહિજેન્મેષુ નાત્યાસક્તો મવેત્સુધીઃ । કુર્યાત્સક્રં
 સતાં નિત્યં પાપિસક્તં પરિત્યજેત્ ॥૯૦॥ પરસ્મિન્ ન ચેક્ષેત કામભાવેન તુ ક્વચિત્ ।
 શ્રાદ્ધપર્વવ્રતાદ્યાદૌ નોપેયાચ સ્વયોપિતમ્ ॥૯૧॥ સ્પર્શનં વિધવાયાસ્તુ ન કુર્યાદત્ય-
 મઙ્ગલમ્ । ન સદ્દાસીત રહસિ સ્વજનન્યાપ્યનાપદિ ॥૯૨॥ ચરત્સોદ્યાપનાન્યેવ જય-
 ન્તીશ્ચ વ્રતાતિ ચ । સ્તેયં ઘૃતં મયમાસં સર્વથૈવ પરિત્યજેત્ ॥૯૩॥ ઋણં ન સર્વથા
 કુર્યાદપત્કાલં ઘિના સુધીઃ । ઋણમક્તિ યથાશક્તિ નિત્યં કુર્વાતિ સાવરમ્
 ॥૯૪॥ શ્રાદ્ધઞ્ચ માતૃપિત્રાદેઃ શુચિદ્રવ્યૈઃ શુચિશ્ચરેત્ । પતે હિ મુદિત્તો
 ધર્માઃ સંકલ્પેનોદિતા મયા ॥ ૯૫ ॥ શત્રો ગૃહાશ્રમે તિષ્ઠન્વર્જન્ત્યાદ્યર્મમર્હતિ ।
 ઘેવમન્ત્રસ્વધાસ્વાદ્યાવપ્ત્કારાદિમિર્વિના ॥૯૬॥ યજ્ઞદાનાદિકં મન્ત્રૈઃ પૌરાણૌર્ગાહણે-
 રિતૈઃ । કુર્યાચ્ચ શૃણુયાદ્વિપ્રાત્સ પુરાણં સમારતમ્ ॥૯૭॥ સ્ત્રીભિઃ સમર્ચુકામિસ્તુ

કરતાં અર્ધાંત-પોષ્યવર્ગનું' યથાયોગ્ય પોપણુ સર્વથા કરીનેજ પરમેશ્વરની પ્રસન્નતા
 માટે દાન ધારાદિક સત્કર્મો કરે. ॥૮૮॥ માતા, પિતા, આશ્રિત-નોકર ચાકર વિગેરે,
 પોતાના ગુરુ, સ્ત્રી, પુત્રો, અતિથિઓ અને ભિક્ષુકો, આદિ પોષ્ય કહેવાય છે, તે સર્વનું પો-
 પણુ કરે. ॥૮૯॥ દેહ અને દેહના સંબંધિ સ્ત્રીપુત્રાદિકમાં બુદ્ધિમાન પુરૂષ અતિ આસક્ત
 ન થાય, નિરંતર સત્પુરૂષોના સમાગમ કરે અને પાપિજનોના સંગ સર્વથા ત્યાગ
 કરે. ॥૯૦॥ પરસ્ત્રીને કામબુદ્ધિથી તો ક્યારેય પણ જુએ નહિ અને શ્રાદ્ધ, પર્વ, વ્રત,
 એ દિવસોમાં તો પોતાની સ્ત્રીનો પણ સંગ ન કરે ॥૯૧॥ અતિ અમંગળ રૂપ એવી
 વિધવા સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ તો કરેજ નહિ, તેમજ આપત્કાળ સિવાય તો પોતાની માતાની
 સાથે પણ એકાંતમાં ન રહે. ॥૯૨॥ અને ઉદ્યાપને સહિત એકાદશી આદિકનાં
 વ્રતો તેમજ જ-આષ્ટમી વિગેરે જયન્તીઓ પણ કરે અને ચારકર્મ, જુગલુ
 અને મધ-માંસાદિક, એ સર્વનો તો સર્વથા પરિત્યાગજ કરે. ॥ ૯૩ ॥
 બુદ્ધિમાન એવો ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષ આપત્કાળ સિવાય ઋણુ તો સર્વથા ન જ કરે. અને
 નિરંતર શ્રીકૃષ્ણભગવાનનો ભક્તિ શક્તિ પ્રમાણે આદરે મહિત કરે. ॥૯૪॥ માતા-પિતા
 આદિકનું શ્રાદ્ધ પવિત્ર ધર્મો હુધ વિગેરે પવિત્ર પદાર્થોથી કરે. આ ગાંધા ધર્મો ગૃહસ્થાશ્રમી
 દૈવર્ણિકના છે તે અમોએ સંક્ષેપથી કહ્યા. ॥૯૫॥ (હવે શૂદ્રના ધર્મો કહેછે-) ગૃહસ્થાશ્રમમાં
 રહેલો શૂદ્ર જાતિનો મનુષ્ય, વર્ણની સંખ્યામાં ગણેલો હોવાથી, શૂદ્રવર્ણના ધર્મોને યોગ્ય
 છે, પરંતુ-વેદના મંત્રો, સ્વધા, સ્વાહા અને વપત્કાર, એ આદિકનું ઉચ્ચારણ કર્યા સિવાય છે.
 (કેમકે શૂદ્ર જાતિનાને વેદાદિકનો અધિકાર નહિ હોવાથી જાતકર્માદિક સંસ્કાર કરતી
 વળતે વેદિક-મંત્રોચ્ચારણનો નિષેધ કરેલો છે, માટે.) ॥૯૬॥ અને તે શૂદ્રજાતિના પુરૂષ
 યજ્ઞ-દાનાદિક જે-જે મત્કર્મ કરે તે સર્વ કર્મ પુરાણમાં કહેલા મંત્રો શ્રાદ્ધો પાસે
 ઉચ્ચારણ કરાવીને કરે અને વિદ્યાનું પ્રાપ્તિના મુખ ધરી ભારતે સહિત પુરાણોનું શ્રવણ
 કરે. ॥૯૭॥ (હવે મધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો કહેછે-) સધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિને

દેયઃ સ્વપતિરીશવત્ । મનસા કર્મણા વાચા કાર્યા સેવાઽસ્ય સર્વદા ॥૧૮॥ જરન્ત્રઘ્નો-
ઽધનો વાપિ નાવગણ્યઃ સ કર્ત્ત્વિચિત્ । સમ્માર્જનાદિભિઃ સ્વચ્છં ગૃહં કાર્યજ્ઞ સર્વતઃ
॥૧૯॥ ધાર્યાણિ ધૌતવાસાંસિ પ્રમૃદ્યાશ્ચ પરિચ્છેદાઃ । કાર્યા ન દુર્વચો ભાપ્યં સ્થેયં
શુચિતયા સદા ॥૨૦॥ વર્જ્યઃ પાપાત્મનાં સક્કો માપ્યં સત્યં પ્રિયં હિતમ્ । પત્યુરેવા-
દ્યા કાર્યં તીર્થદાનવ્રતાદિ ચ ॥૨૧॥ ઔદત્યં સર્વથા વર્જ્યં ધાર્પ્યં ચાશુચિ વસ્તુ
યત્ । પરપુસાં પ્રસક્ત્ય વર્જનીયઃ પ્રયત્નતઃ ॥૨૨॥ વિધવામિસ્તથા સ્ત્રીભિઃ કૃષ્ણઃ
પતિધિયાન્વહમ્ । ભજનીયઃ પૂજનીયોઽનન્યમાયેન સાદરમ્ ॥૨૩॥ કામસમ્વધિની-
ર્વાસાઃ શ્રવ્યાઃ કાર્યા ન ચ કચિત્ । ન સ્પૃશ્યો નૈવ ભાપ્યશ્ચ તાભિર્વીક્ષ્યો નરો ન ચ
॥૨૪॥ આપદાસન્નસમ્યન્ધિપુંસ્પદાર્શદિ ન દોષકૃત્ । આશાર્યાં પિતૃપુત્રાદેર્નૃત્યં તામિન્ ન તુ
સ્વતઃ ॥૨૫॥ યતોપવાસકૃત્કૃત્તૈશ્ચ કર્તવ્યં દેહશોષણમ્ । કાર્યં સઠત્ ભોજનં
ચ જ્ઞાનં ભુવ્યનાપદિ ॥૨૬॥ સુગન્ધિતૈલગન્ધસ્રજ્જ્વલં તામ્બૂલં માદકં ચ યત્ । તદ્વસ્ત્યં
ચ પ્રયત્નેન પુંમસક્લસ્તુ સર્વથા ॥૨૭॥ કુદ્દુમં ફજ્જલં સૂક્ષ્મસધાતુવસનાનિ ચ । અલ-

તો ઇશ્વરને તુલ્ય બાણુવો અને એ પતિની મન, કર્મ અને વચનથી નિરંતર સેવા કરવી. ॥૮૮॥ તે પતિ વૃદ્ધ હોય, રોગી હોય, કે નિર્ધન હોય, તો પણ તેની ક્યારેય અવગણના કરવી નહિ; અને પોતાતું ઘર બાળવા-શ્રીપવા વિગેરેથી સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ રાખવું. ॥૮૯॥ સધવા સ્ત્રીઓએ હૃદયેથી ધોયેલાં વસ્ત્રો ધારવાં, ધરની સર્વ સામ-ગ્રીઓ સ્વચ્છ રાખવી, ક્યારેય હુષ્ટ ભાષણ કરવું નહિ અને સદાય પવિત્રપણે રહેવું. ॥૯૦॥ અને પાપી એવા દુર્જનોના અંગ દૂરથીજ ત્યાગ કરવો અને સદાય સત્ય, પ્રિય અને હિતકારી એવું ભાષણ કરવું; અને તીર્થ, દાન, વ્રત, વિગેરે જે કંઈ કરવું, તે પોતાના પતિની આજ્ઞા લઈનેજ કરવું. ॥૯૧॥ ઉદ્વેગપણીનો અને નિર્લજ્જપણીનો સર્વથા ત્યાગ કરવો; અને અભક્ષ્યાદિકે અપવિત્ર વસ્તુઓનો પણ ત્યાગ કરવો અને પરપુરુષનો પ્રસંગ તો પ્રયત્નથી સર્વથા ત્યાગ કરવો. ॥૯૨॥ (હવે વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો કહેછે-) તેમજ વિધવા સ્ત્રીઓએ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને નિરંતર પતિશુદ્ધિથી ભજવા અને આદરપૂર્વક તે શ્રીકૃષ્ણની અનન્યભાવથી સેવા-પૂજા કરવી. ॥૯૩॥ તે વિધવા સ્ત્રીઓએ કામસંગથી વાર્તાઓ ક્યારેય સાંભળવી નહિ, તેમજ પોતે કરવી નહિ અને પુરુષનો સ્પર્શ ન કરવો, તેમજ તેની સાથે બોલવું કે તેના સામું જોવું વિગેરે પણ ન કરવું. ॥૯૪॥ અને કોઈ આપત્કાળ હોય ત્યારે તો સમીપ-સંગધવાળા પુરુષનો સ્પર્શ વિગેરે થાય તો તેનો દોષ નહિ અને તે વિધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના પિતા કે પુત્રાદિકે તેમની આજ્ઞામાં વર્તવું, પણ સ્વતંત્રપણે તો ક્યારેય ન વર્તવું. ॥૯૫॥ અને વ્રત-એકાદશી વિગેરે, તથા ઉપવાસ અને કૃત્કાદિક વ્રતો કરવાથી પોતાના દેહતું શોષણ કરવું અને આપત્કાળ સિવાય તો નિરંતર પૃથ્વી ઉપર સૂઈ રહેવું. ॥૯૬॥ સુગંધી તેલ, ચંદન અને પુષ્પોના હારો, તથા તાંબૂલ તેમજ કેંદ્ર કરનારાં ભાંગ વિગેરે વસ્તુઓ, એ સર્વનો પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો અને પુરુષોનો પ્રસંગ તો સર્વથા તજવો. ॥૯૭॥ કુંકુમ, કંજળ અને સૂક્ષ્મ એવાં ધાતુના તારવાળાં વસ્ત્રો, તેમજ સર્વ

ક્ષારાશ્ચ સર્વેઽપિ ન ધાર્યાઘ્નાદ્ગરક્ષકમ્ ॥૧૦૮॥ ન દિવા શયનં કાર્યં ન ચ સજ્જઃ કુર્યો-
પિતામ્ । સ્થેયં દદતયા કૃષ્ણમક્તાવેવ નિરન્તરમ્ ॥૧૦૯॥ ધર્માઃ સ્ત્રીણામિતિ પ્રોક્તા
અથ ચે સદ્ગરાસ્તુ તૈઃ । તત્તત્કુલોચિતા વૃત્તિઃ પાત્યા પાતકમન્તરા ॥૧૧૦॥ મધમા-
સાદાનં સ્તેયં સ્વઘાતઃ પરાહિંસનમ્ । રૂપાદિઃ કુલધર્મેસ્તુ વર્જ્યં એવં હિ સર્વથા ॥૧૧૧॥
સદ્ધીર્ત્તનં કૃષ્ણનામ્નાં સર્વકાલે ચ સર્વથા । નરાણામિદં સર્વેષાં કલૌ ધર્મઃ પરો મતઃ
॥૧૧૨॥ ધર્માસ્તુતીયાધર્મિણઃ કથયામ્યથ ઘો જનાઃ । તૃતીય આયુષો ભાગે વાનપ્રસ્થા-
શ્રમો મતઃ ૧૧૩॥ તપઃપ્રિયા સુશીલા ચ વિરક્તા સ્ત્રી ભવેદ્યદિ । તર્હિ સાકં તયારણ્યં
ધ્યેદેકોઽન્યયા સ્વયમ્ ॥૧૧૪॥ અમ્યયં હિ કુટીં કુર્યાત્સ્વયં નુ બહિરાવસેત્ ।
શીતોષ્ણવાતવર્ષાણિ સહેત વિજિતેન્દ્રિયઃ ॥૧૧૫॥ શ્રીભ્રમે ભવેત્પશ્ચતપા ઉદ્વાસો
હિમાગમે । સહેત વૃષ્ટિં વર્ષાસ્તુ કૃષ્ણધ્યાનપરાયણઃ ॥૧૧૬॥ શક્ત્યેદગ્નિહોત્રાદિ
કુર્યાદ્ભ્રમ્યેઃ ફલાદિભિઃ । નલ્લલોમજટા વિમુદ્ધવેન્નિવવળાપ્લયઃ ॥૧૧૭॥ અકુષ્ઠપચ્ચ-
ધાન્યૈશ્ચ કન્દમૂલફલાદિભિઃ । દેહવૃત્તિં સ કુર્વાતિ જિતાન્તરરિપુઃ સ્થિરઃ ॥૧૧૮॥

અક્ષકાદે, તે ન ધારવા, અને શીવેહું અંગરખું ન ધારવું. ॥૧૦૮॥ દિવસે સૂવું નહિ અને
કામિની, સૈરિણી વિગેરે કુલટા સ્ત્રીઓનો સંગ ન કરવો. અને શ્રીકૃષ્ણની નવધા ભક્તિભાજ
નિરંતર દૃઢપણે વર્તવું. ॥૧૦૯॥ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના ધર્મે કહ્યા. હવે જે સંસ્કર જાતિના
મનુષ્યો હોય, તેમણે તો તેમના-તેમના કુળને ઉચિત એવી પાપ-કર્મ સિવાયની વૃત્તિનું
પાલન કરવું. ॥૧૧૦॥ અને મધમાંસનું ભક્ષણ કરવું, ચોરી કરવી, પોતાનો ઘાત
કરવો, તેમજ પરાની હિંસા કરવી, એ વિગેરે કદાચ કુળધર્મ મનાતો હોય તો પણ તે તો
સર્વધાજ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ॥૧૧૧॥ અને આ કળિયુગમાં સર્વ પ્રકારે સર્વ કાળમાં
શ્રીકૃષ્ણના નામેનું સંકીર્તન કરવું એજ આ લોકમાં સર્વ મનુષ્યોનો મોટો ધર્મ માનેલો
છે. ॥૧૧૨॥ (હવે વાનપ્રસ્થના ધર્મે કહેછે-) હે ભક્તજને! હવે તમને ત્રીજો આશ્રમ જે
વાનપ્રસ્થ નામે કહેલો છે, તેના ધર્મે કહીએ છીએ-આયુષ્યના ત્રીજા ભાગમાં વાનપ્રસ્થાશ્રમ
અહણ કરવાનો માનેલો છે. ॥૧૧૩॥ જે પોતાની ભાર્યા તપ કરવામાં પ્રીતિવાળી હોય
અને સારા સ્વભાવવાળી તેમજ વૈરાગ્યે યુક્ત હોય, તો તે સ્ત્રીએ સહિત અરણ્યમાં જાય
અને જે તેવી ન હોય તો પોતે એકલોજ વનમાં જાય. ॥૧૧૪॥ અને ત્યાં અગ્નિનું રક્ષણ
કરવા સાફ ઘાસ વિગેરેથી ઝુંપડી બનાવે. અને પોતેતો બહાર વસે અને જીતેન્દ્રિય ધધને
ટાઢ, તડકો, વાત, વરસાદ, વિગેરે સહન કરે. ॥૧૧૫॥ શ્રીભ્રમજીમાં પંચાગ્નિનું સેવન
કરે, ઠંડી ઋતુમાં જળમાં જોસે, વર્ષાઋતુમાં વૃષ્ટિની ધારાઓ સહન કરે અને નિરંતર
શ્રીકૃષ્ણ-લામુદેવના ધ્યાનપરાયણ વર્તે. ॥૧૧૬॥ શરીરે શક્તિવાળો હોય તો વનમાંથી
ફળાદિક લાવીને અગ્નિહોત્રાદિકે કર્મ કરે અને નાખ તેમજ અને જટા ધારણ કરે
(અર્ધાત-તેનું છેદન ન કરે-કરાવે) અને ત્રણ વખત સ્નાન કરે. ॥૧૧૭॥ તે વાનપ્રસ્થ-
શ્રમી અંતઃશત્રુઓને જીતનારો ધધને સ્થિર-સ્વધર્મમાં દ્રઢ વર્તે તો થકો, એકલા સિવાય
પાકેલાં ધાન્યોથી, તેમજ કંદ, મૂળ અને ફળાદિકે વસ્તુઓથી પોતાના દેહનો નિર્વાહ કરે.
॥૧૧૮॥ આ પ્રકારે પોતાની શક્તિને અનુસારે વનમાં-વાનપ્રસ્થ તરીકે રહીને, પછી જે

एवं वने यथाशक्ति स्थित्वा वैराग्यवान्यदि । तर्ह्यश्रमं तुरीयं स श्रेयसे समुपाश्रयेत् ॥११९॥ साच्छादने तु कौपीने द्वे कन्यां चाम्बुगालनम् । दण्डं कमण्डलुं न्यासी विभृयात्स्याज्जितेन्द्रियः ॥१२०॥ नारायणपरो नित्यं मन्त्रमष्टाक्षरं जपेत् । घ्नानधिष्ठान-
तृप्तात्मा विष्णुभक्तिपरो भवेत् ॥१२१॥ शुचिविप्रगृहे भिक्षां कुर्यात् स मितभुग्भवेत् । पालयेद्ब्रह्मचर्यं च शुद्धान्तःकरणो यतिः ॥१२२॥ एवं यदुविधा धर्मा ऋषिभिः स्मृतिपूदिताः । वानप्रस्थश्च सद्यसासो निपिद्धो भवतः कलौ ॥१२३॥ अथ ये साधव-
स्तेषां धर्मान् सङ्क्षेपतो ब्रूवे । भक्तास्तेऽच्युतगोत्राश्च कथ्यन्ते वैष्णवादयः ॥१२४॥ भक्तिं नवविधां कुर्युस्ते हि कृष्णस्य सादरम् । तथा हीनः क्षणोऽप्येको नापनेयः कदाचन ॥१२५॥ श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् । अर्चनं चन्दनं दाह्यं

તીવ્ર વૈરાગ્યવાન હોય તો તે વાનપ્રસ્થાશ્રમી પુરૂષ પોતાના આત્મિક ભાક્ષને માટે સંન્યાસ રૂપ અતુર્થ આશ્રમને અહુણ કરે. ॥૧૧૯॥ (સંન્યાસીએ રાખવાના પદાર્થો કહે-
છે—) સંન્યાસ અહુણ કરનાર પુરૂષ, ઉપર પહેરવાના બે વશળાંડાએ સહિત બે કૌપીન રાખે, તથા એક કંથા, જળ ગાળવાનું ગરણું, ઢંડ અને કમંડળ. એટલાં વાનાં રાખે, અને છતેન્દ્રિય ધધને વર્તે. ॥૧૨૦॥ નારાયણપરાયણ ધધને નિરંતર ‘ ઐ નમો નારાય-
ણાય ’ એ અષ્ટાક્ષર મંત્રનો જપ કરે. અને જ્ઞાન—સમ્બ્રામના અભ્યાસથી સંપાદન કરેલું જ્ઞાન, વિજ્ઞાન—સ્વસ્વરૂપ અને પરમાત્મસ્વરૂપના સાક્ષાદનુભવરૂપ જ્ઞાન, તે બંનેથી તૃપ્ત આત્મા ધધને સર્વકાળમાં વિષ્ણુભગવાનની સ્મરણરૂપ ભક્તિમાં તત્પર થકે વર્તે. ॥૧૨૧॥ અને તે સંન્યાસી પવિત્ર બ્રાહ્મણોને ઘેર ભિક્ષા કરે અને તે પણ એકજ વખત મિતાહાર-
વાળો ધધને જમે અને શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો ધધને નિરંતર બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરે.
‘ ॥૧૨૨॥ શ્રીહરિ કહેછે—આ પ્રમાણે વર્ણાશ્રમના ધર્મો ઋષિઓએ સ્મૃતિઓમાં બહુ પ્રકારે વિસ્તારથી કહેલા છે, (તેમાં વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એ બે આશ્રમોના ધર્મોનો વિસ્તાર નહિ કરતાં સંક્ષેપથી કહેવામાં કારણ બતાવે છે—) વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એ બે આશ્રમો કળિયુગમાં નિષેધ ^૧ કરેલા છે. ॥૧૨૩॥ હવે જે સાધુઓ છે, તેમના ધર્મો અંગ્રેપથી કહીએ છીએ—તે સાધુઓ ભકત, અચ્યુતગોત્ર અને વૈષ્ણવ, એ આદિક નામોથી, તેમજ—ભાગવત, પરમહંસ, વિગેરે નામોથી પણ શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણ વિગેરે સમ્બ્રા-
હ્મોમાં કહેલા છે. ॥ ૧૨૪॥ તે સાધુઓએ આદરે સહિત શ્રીકૃષ્ણની ^૨ શ્રવણાદિક નવધા-
ભકિત કરવી. અને તે નવધા ભકિત સિવાયનો એક કાણ પણ ક્યારેય વ્યર્થ ન નિર્ગમન કરવો. ॥૧૨૫॥ ભકિતના નવ પ્રકાર કહે છે—ભગવાનની કથાનું શ્રવણ, કીર્તન, ભગવાનનું

૧ આ સંન્યાસધર્મનો વિસ્તાર ‘ વિરવેશ્વરપદ્ધતિ ’ નામે ગ્રંથમાંથી જાણવો. ॥

૨ અગ્નિહોત્ર ગચ્છાલક્ષ્મ સંન્યાસ પલપેત્કમ । દેવરાજ સુતોત્પત્તિ કલૌ પજ્જ વિવર્જયેત્ ॥ અગ્નિહોત્ર કરવો, યત નિમિત્તે ગાયોની દિંસા કરવી, સંન્યાસાશ્રમ, માંસથી પિત્તિઓનું શાદ કરવું અને દેવર થકી પુત્રની ઉત્પત્તિ કરવી. આ પાંચ કળિયુગમાં વર્જ્ય છે, માટે ન કરવાં. આ પ્રમાણે નિર્ણયસિદ્ધિમાં કહેલું છે. ॥ તેમજ વ્યાસમુનિનું વચન છે—‘ માંસદાનં તથા શાદિ

સત્યમાત્મનિવેદનમ્ ॥૧૨૬॥ ઇયં નવવિધા મત્તિઃ કર્તવ્યા સર્વથેવ તૈઃ । સમ્પ્રદાયા-
નુસારેણ યથાશક્તિ યથામતિ ॥૧૨૭॥ શ્રવણં કીર્તનં કેલિઃ પ્રેક્ષણં ગુહ્યમાપણમ્ ।
સદ્ગુણોઽધ્યવસાયઃ પ્રિયાનિર્મુતિરેવ ચ ॥૧૨૮॥ ષ્ઠતન્મેયુનમશ્રદ્ધં પ્રવદન્તિ
મનીષિણઃ । વિપરીતં બ્રહ્મચર્યમેતદેવાપ્તલક્ષણમ્ ॥૧૨૯॥ બ્રહ્મચર્યવ્રતં હોતત્યા-
ગિર્મિર્વેળ્ણવૈદૃદમ્ । યાવજ્જીવં યાલનીયં વર્જ્યથ સ્ત્રીજસક્રમઃ ॥૧૩૦॥ અપિ ચિત્રમયી
નારી નેષ્યા સ્પૃશ્યા ચ ન ક્ષત્ત્વ । નેક્ષણીયો ન ચ સ્પૃશ્યો નારીવેષધરઃ પુમાન્
॥૧૩૧॥ સ્ત્રીણાં જ્ઞાનાદિસ્થાનેષુ કાર્યં જ્ઞાનાદિ નૈવ તૈઃ । ગુણાગુણકથા સ્ત્રીણાં કાર્યા
શ્રદ્ધ્યા ન ચ ક્ષત્ત્વ ॥૧૩૨॥ ન દ્રવ્યસદ્બ્રહ્મઃ કાર્યઃ સાધુભિઃ સર્વથેવ તૈઃ । સ્વસત્તાકં
ચ તત્કૃત્વા રક્ષણીયં ન કેનચિત્ ॥૧૩૩॥ કૃષ્ણાનિવેદિતાશ્નાદિ મક્ષણીયં ચ નૈવ તૈઃ ।

રમરણ, યાદસેવન, અર્ચન, વંદન, હાસપણું, સખાપણું અને આત્મનિવેદન, આવી રીતે
નવધા ભક્તિ તે સાધુઓએ અમારા સંપ્રદાયને અનુસરીને શક્તિપ્રમાણે અને બુદ્ધિ
પ્રમાણે સર્વ પ્રકારે કરવી. ॥૧૨૬-૧૨૭॥ (હવે આ પ્રકારે સ્ત્રીસંપર્કના ત્યાગરૂપ બ્રહ્મ-
ચર્યનું લક્ષણ કહીને તેના પાલનની આજ્ઞા કરે છે-) સ્ત્રીઓની વાર્તાઓ સાંભળવી અને
કરવી, સ્ત્રીઓનો પરિહાસ કરવો, સ્ત્રીઓનો આકર વ્યક્તિપૂર્વક જોવો, સ્ત્રીઓ સાથે છાની
વાર્તાઓ કરવી, સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થવાનો સંકલ્પ કરવો, સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરવાના ઇરાદાપૂર્વક
તેનો નિશ્ચય કરવો અને સ્ત્રીનો સાક્ષાત્ અંગસંગ કરવો, આ પ્રમાણે અતિ સૂક્ષ્મબુદ્ધિ-
વાળા પુરૂષોએ આઠ પ્રકારનું મૈથુન કહેલું છે; અને એ આઠેયપ્રકારથી સ્ત્રીસંપર્કના ત્યાગ
કરવો તે બ્રહ્મચર્ય કહેલું છે. ॥૧૨૮-૧૨૯॥ એ બ્રહ્મચર્યવ્રત ત્યાગી એવા અચ્યુતગોત્રિ-
વૈષ્ણવ-સાધુઓએ દ્રઢપણે જીવિતપર્યંત પાળવું અને સ્ત્રી-સ્ત્રીઓમાં આસકત-કામદંષ્ટ
પુરૂષોનો સંગ સર્વથા ત્યાગ કરવો. ॥૧૩૦॥ ત્યાગી-સાધુઓએ સ્ત્રીની ચિત્રપ્રતિમા પણ
કપાદેય જોવી નહિ અને તેના સ્પર્શ પણ ન કરવો. અને સ્ત્રીના વેપને ધરી રહેલા પુરૂ-
ષને પણ જોવો નહિ, તેમ તેને અડકવું પણ નહિ. ॥૧૩૧॥ અને તે ત્યાગી-સાધુઓએ જે
સ્થળમાં સ્ત્રીઓની સ્નાન-આમનાદિક ક્રિયાઓ થતી હોય તે સ્થાનકમાં સ્નાનાદિક ન કરવું.
અને સ્ત્રીઓના શુભ-અવશુભની વાર્તાઓ ક્યારેય પણ કરવી નહિ અને સાંભળવી પણ
નહિ. ॥૧૩૨॥ અને તે સાધુઓએ દ્રવ્યનો સંગ્રહ સર્વથા નજી કરવો. અને પોતાની
સત્તાનું કરીને બીજા કોઈની યાસે પણ રખાવવું નહિ. ॥૧૩૩॥ અને તે ત્યાગી-પુરૂષોએ

વાનમસ્થાશ્રમસ્તથા ' શ્રાદ્ધમાં માંમ જન તથા વાનપ્રસ્થ આશ્રમ, એ કળિયુગમાં વર્તે છે
માટે તે ન કરવાં. આ વિગેરે ધર્મશાસ્ત્રમાં ધણે વિસ્તાર છે તે જાણવો. ॥ તેમજ કેટલાક વળી
દેવળ મુનિના વચનનું આલંબન લઇને કળિયુગમાં પણ મંન્યાસાશ્રમનું પ્રતિપાદન કરે છે. તે
વચન આ પ્રમાણે છે- ' યાવદ્દર્શનવિમાનોઽસ્તિ યાવદ્દેદઃ પ્રવર્તતે । સંન્યાસં જ્વાગ્નિહોત્રં ચ
તાવત્કુર્યાત્કલો યુગે ' ॥ ત્યાં સુધી બ્રાહ્મ મુનિએ વર્ણવેલા વિભાગ છે અને ત્યાં સુધી વેદ-
વેદમર્યાદા પ્રવર્તે છે, ત્યાં સુધી કળિયુગમાં પણ સંન્યાસ અને અગ્નિહોત્ર કરવો વિગેરે જાણી લેવું.

૩ આ નવધા ભક્તિનાં લક્ષણો પ્રથમ સામાન્ય-ધર્મમાં કહેલાં છે માટે અહીં આ નામમા-
નજ કહેાં છે. ॥

કૃષ્ણાર્થો एव सकलाः क्रियाः कार्या न चेतराः ॥१३४॥ कामो लोभो रसास्वादः स्नेहः
कृष्णान्यवस्तुषु । मानेर्ध्यामत्सरक्रोधा जेया दोषाश्च सर्वथा ॥१३५॥ अहिंसा च तितिक्षा
च क्षमा सत्यं दयाऽस्पृहा । शमो दमस्तपःशौचं धैर्यं पाल्या इमे गुणाः ॥१३६॥ स्वध-
र्मज्ञानवैराग्योपेता माहात्म्यबोधयुक् । कृष्णे भक्तिः सदा कार्या साधुधर्मा इमे मताः
॥१३७॥ एषां मुद्रा च तिलकं मन्त्रो वेपथ्व दैहिकः । भोजनव्यवहारश्च सम्प्रदायोदितो
मतः ॥१३८॥ एवं वर्णाश्रमाणां वस्त्यागिनां च मयाखिलाः । धर्माः समासतः प्रोक्ताः
पाल्यास्ते सर्वथादरात् ॥१३९॥ पालयिष्यन्ति ये धर्मान् स्वान्स्वान् निश्छिन्नशक्तितः ।
प्रीतिस्तेष्वेव मे भाव्या भक्ता ! इत्यवधार्यताम् ॥१४०॥ इति ते तस्य वचनं सत्यं
स्वहितमादरात् । निशम्य प्रीतमनसस्तं यद्वाञ्छल्योऽब्रुवन् ॥१४१॥ स्वामिन् !
यथानुशास्ति त्वं तथा वत्स्यामहे वयम् । नित्यं प्रीतो भवास्मासु नाम्यत्थ-
च्छरणं हि नः ॥१४२॥

સ્વીયધર્મવિહિતાચલસ્થિતિઃ સર્વધર્મપરિશિક્ષણપ્રભુઃ ।

ભક્તિધર્મપરિપોષણોપતઃ સ્વામ્યસૌ મયિ સદા પ્રસીદતામ્ ॥૧૪૩॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदायसक-

लहृદાર્મिह નિત્યાનન્દમુનિવિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે શ્રીહરિકૃતવર્ણાશ્ર-

મધર્મોપદેશનિકૂપણં નામૈકવિંશતિતમ ઉલ્લાસઃ ॥૨૧॥

શ્રીકૃષ્ણભગવાનને નિવેદન કર્યા સિવાયનું અન્નાદિક ક્યારેય પણ જમવું નહિ; અને
સર્વ ક્રિયાઓ શ્રીકૃષ્ણભગવાનને અર્પેજ કરવી, પણ જેમાં ભગવાનની સેવાનો સંબંધ
ન હોય એવી બીજી ક્રિયાઓ કરવીજ નહિ. ॥૧૩૪॥ કામ, લોભ, રસાસ્વાદ,
ભગવાન સિવાય બીજી વસ્તુઓમાં સ્નેહ, માન, ઇર્ષ્યા, મત્સર અને ક્રોધ, એ બધાય
દોષો સર્વ પ્રકારે છુટવા. ॥૧૩૫॥ અને અહિંસા, તિતિક્ષા, ક્ષમા, સત્ય, દયા, અસ્પૃહા,
શમ, દમ, તપ, શૌચ અને ધૈર્ય, આ બધા ગુણો અવશ્ય પાલન કરવા. ॥૧૩૬॥ સ્વધર્મ,
જ્ઞાન અને વૈરાગ્યે સહિત, તેમજ ભગવાનના સ્વરૂપના માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત, એવી
શ્રીકૃષ્ણવાક્ષુદેવને વિષે ઐકાંતિકી લકિત કરવી, આ સર્વ સાધુઓના ધર્મો માનેલા છે.
॥૧૩૭॥ અને તે ત્યાગીઓને મુદ્રા, તિલક, મંત્ર અને શરીરનો વેષ, તેમજ ભોજનવ્યવ-
હાર, એ વિગેરે બધું સંપ્રદાયના ગ્રંથોમાં કહેવા પ્રમાણે બાંધવું. ॥૧૩૮॥ હે ભકતજનો !
આ પ્રમાણે તમારાનર્ણાશ્રમના અને ત્યાગીઓના પણ સમગ્ર ધર્મો અમોએ સંક્ષેપથી કહ્યા,
તે ધર્મો તમોએ આદરપૂર્વક પાળવા યોગ્ય છે. ॥૧૩૯॥ હે ભકતો ! જે ભકતજનો આ
અમોએ કહેલા પોત-પોતાના ધર્મોને, નિષ્કપટપણે શક્તિ અનુસારે પાળશે તે ભકતજનો ઉપરજ
અમારે પ્રીતિ ધરે આ પ્રમાણે તમે નિશ્ચિન્ન બાંધજો. ॥૧૪૦॥ તે ભકતજનો આ પ્રકારનું સત્ય-
રૂપ અને પોતાના હિતને કળ્તનારું તે શ્રીહરિનું વચન આદરપૂર્વક સાંભળીને પ્રસન્ન થયું-
છે મન જેમનું એવા યક્ષ જે હાથ જોડીને શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. ॥૧૪૧॥ હે
સ્વામિન્ ! તમે જેમ અમોને ઉપદેશરૂપ શિક્ષણો વચનો કહેછો તે પ્રમાણેજ અમો
વર્તશું; અને અમારી ઉપર તમે નિરંતર પ્રસન્ન રહેજો. અમારે તમો એક સિવાય બીજું
કોઇ શરણ છેજ નહિ. ॥૧૪૨॥

પોતાના ભક્તજનોને શિક્ષા કરીને પોત-પોતાના ધર્મમાં દ્રઢ સ્થિતિ કરાવનારા, સર્વ-ધર્મનું પુરેપુરું શિક્ષણ કરવામાં અતિસમર્થ અને લક્ષિતધર્મનું પરિપોષણ કરવામાં નિરંતર તત્પર, એવા એ શ્રીસહુબ્ધનંદસ્વામી મારા ઇષ્ટદેવ મારી ઉપર સદાય પ્રમત્ત રહેા. ॥૧૪૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્બુદ્ધવસંપ્રદાયના આચાર્યપ્રવર—શ્રીસહુબ્ધનંદસ્વામીના શિષ્ય.....

શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે શ્રીહરિશ્રુતવર્ણાશ્રમધર્મોપદેશ-

નિરૂપણ નામે એકત્રીશમે ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૨૧॥

ઉલ્લાસાર્થસંદ્રુહઃ

યઃ શ્રીમાન્ યર્ગિવેયઃ સદસિ નિજમુલામ્બોજસંલગ્નચક્ર-
ચ્છેતોવૃત્તીન્ સ્વમજાન્ નિરયધિકમહાનન્દદિવ્યસ્વરૂપમ્ ।
સ્વીયં મુક્તકસેધ્યં પરમશનિલયં ત્રણ્ણરુદ્રાદ્યગમ્યં
તત્સાક્ષાત્કારયિત્વા વ્યતનુત પરમાનન્દપૂર્ણાન્ સનોઽવ્યાત્ ॥૨૨॥

જે શ્રીહરિ ભગવાને સુંદર વર્ણિવેષ ધારણ કરીને પોતાના ભક્તજનોની મહાસ-ભામાં વિરાજમાન થઇને, પોતાના મુખકમળમાં જેમની નેત્રવૃત્તિ અને મનોવૃત્તિ સંલગ્ન થઇ હોતી, એવા પોતાના ભક્તજનોને પરમાકાશ-પ્રજ્ઞાધામમાં અખંડ વિરાજમાન રહેહું અને મુક્તપુરુષોએજ એક સેવા યોગ્ય એવું પોતાનું નિરવધિક મહા-આનંદપૂર્ણ દિવ્યસ્વરૂપ, જે જે સ્વરૂપ પ્રજ્ઞા અને શંકર વિગેરે મહાદેવોને પણ સદાય અગમ્ય છે, તે સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવીને, પરમાનંદથી પૂર્ણ હૃદયવાળા કયાં હતા, તે સ્વયં પરમાત્મા શ્રીહરિ અમારી રક્ષા કરેા. ॥૨૨॥

દ્વાવિંશતિતમ ઉલ્લાસઃ

શ્રુત્વેતિ નિષ્કપટવાક્યમુદારબુદ્ધિસ્તેષાં પ્રિયત્વમપિ ચાત્મનિ ધીક્ષ્ય કૃષ્ણઃ ।
પદ્યત્સુ નિશ્ચલદશા નિજમાનનાર્મ્જ તુષ્ટોઽમવત્સ નિતરાં દઢધીપુ તેષુ ॥૧॥ મર્ત્યો દ્વમે
શ્વલુ નરાકૃતિમુદ્ધવં મે સંશ્રિત્ય ભક્તિમમલાં મમ મૂર્ચિકાલમ્ । ચક્રુસ્તદીયફલમય મયૈવ
દેયં જ્ઞાનન્તુ મામત દ્વમેઽત્ર યથાવદેવ ॥૨॥ સદ્ગુણમિત્યમિદ્ધ કુર્વતિ નીલકण्ठે સર્વેઽપિ
તે તુ સદસાન્તસુદિવ્યનેત્રાઃ । તસ્યેચ્છયૈવ તમતિપ્રિયવર્ણિરાજં પદ્યન્ત યથ દદગ્નુ-
ર્વહુલં હિ તેજઃ ॥૩॥ તત્ત્વેકકાલમુદિતાગણિતાર્કકાન્નિ ચોતદિદ્શો દશ સિતં ચ ઘનં
સસારા । તેજોમયં હિ સકલં જગદેતવાસીન્નાઘો ન ચોર્દેવમય તિર્યગમૂચ દદ્યમ્ ॥૪॥
યેમૈવ માસ્કરવિભાવસુશીતરશ્મિતારાગળાશ્ચ સકલા અપિ માસ્યમાનાઃ । ઉદ્ગાસયન્તિ
મુચતાન્યખિલાનિ માસા તત્ત્વપ્રકાશમિતિ યત્પ્રવદન્તિ શ્વેદાઃ ॥૫॥ યદ્ગણ ચાશરમિતિ
શ્રુતયો વદન્તિ સશ્ચિત્સુખં પરતરં ત્રિગુણવ્યતીતમ્ । પદ્યન્તિ યદ્દિ મુનયોઽપિ ગુણ-
વ્યપાયે તેનાયરુદ્ધનયના દદગ્નુનં તં તે ॥૬॥ સિંહાસનં તત્ર તતોઽતિદિવ્યં સદ્રત્નસારે-
નિંચિતં ચ હેમમ્ । યસ્યોપમા નાસ્ત્યતિરમ્યરૂપં તેઽચક્ષતાશ્ચર્યમરેણ ભવ્યમ્ ॥૭॥

દિવ્યવિપ્રહમચક્ષત કૃષ્ણં તત્ર તેઽક્ષિમનસાં રમણીયમ્ । દયામણુન્દરમનોદરગાત્રં

ઉછાસ ૨૨ મો.

ઉદારબુદ્ધિવાળા તે શ્રીહરિરૂઢ્યુ તે સલામાં રહેલા લકતજનોનાં આવાં નિષ્કપટ વાકયો સાંભળીને અને પોતાને વિષે તેમની અતિ પ્રિયતાને પણ જોઈને, પોતાના મુખ-ક્રમણને નિશ્ચળ દ્રષ્ટિથી જોઈ રહેલા અને પોતાના સ્વરૂપમાં દ્રઢનિષ્ઠાવાળી બુદ્ધિ જેમની થયેલી છે, એવા તે સર્વ લકતજનો ઉપર અતિશય પ્રસન્ન થયા. ॥૧॥ (પ્રસન્ન થઈને શ્રીહરિએ કહેલા સંકેદને કહેછે-) આ સર્વ મનુષ્યો નિશ્ચેજ મનુષ્યાકૃતિ ધારનારા એવા મારા પરમ એકાંતિક લકત ઉદ્ભવજી-રામાનંદસ્વામી, તેમનો આશ્રય કરીને ઘણા કાળથી મારી નિર્મળ લકિત કરતા હતા, તો તે મારી લકિતનું ફળ હાલમાં મારેજ મારા લકતજનોને આપવું જોઈએ, માટે આ સર્વ લકતજનો અહીંઆં-સલામાંજ મારા સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન પામે. ॥૨॥ આ પ્રમાણે શ્રીનીલકંઠ ભગવાનને સંકેદ કરતાંજ, તે સલામાં રહેલા સર્વ લકતજનો તો સુંદર દિવ્ય દ્રષ્ટિવાળા થઈ ગયા. અને અતિ પ્રિયભૂતિ એવા વર્ણિરાજ નીલકંઠને જોતાં જોતાંજ તે શ્રીહરિની ઇચ્છાથીજ બહુજ તેજ તેમના દેખવામાં આવ્યું. ॥૩॥ તે તેજ તો એક ક્ષણે ઉદય પામેલા અગણિત સૂર્યના પ્રકાશની પેઠેજ પ્રકાશ પામતું, અતિશય ઘાટું અને પ્રવેત કાંતિવાળું હતું. અને દશેજ દિશામાં પ્રકાશ કરતું હતું અને તેનાથી આ સમગ્ર જગત્ તેજોમય બની ગયું હતું. અને નીચે, ઉચે, તેમજ આસ-પાસ, તે તેજ સિવાય બીજું કંઈ પણ દેખવામાં નહોતું આવતું. ॥૪॥ અને સૂર્ય, અગ્નિ, ચંદ્રમા અને સમગ્ર તારાગણો, એ બધાય જે તેજના પ્રભાવથીજ પ્રકાશવાળા થઈને સમગ્ર બ્રુવનોને પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશમાન કરેછે. અને તે ઝરણ-થીજ ' વેદો પણ તે તેજને ' સ્વપ્રકાશ ' એમ કહીને વર્ણન કરેછે. ॥૫॥ વળી જે તેજને ' પ્રદ્યુમ્ન ' અને ' અક્ષર ' એ પ્રમાણે શ્રુતિઓ કહેછે અને જે સત, ચિત્ અને આનંદમય છે, સર્વથી પર અને માયાના ત્રણ ગુણોને ઉદ્ભવન કરીને તેથી અતીત છે, જે તેજને પરમાત્માના ઉપાસક મુનિપુરુષો ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિના સંબંધ છોડીને પ્રજ્ઞસ્થિતિ પામ્યા પછી શાક્ષાત્ જુએછે, તે તેજના પ્રકાશથી જેમનાં નેત્રોની દ્રષ્ટિ આવરિત થયેલી છે, એવા તે લકતજનો તે તેજના સમૂહમાં રહેલા શ્રીનીલકંઠ-ભગવાનને જોઈ ન શક્યા. ॥૬॥ તે પછી તે તેજના સમૂહમાં સુંદર શ્રેષ્ઠ રત્નોથી જડિત એવું સોનાનું સુંદર સિંહાસન, કે જેને ઉપમા આપવાને બીજું કંઈ વસ્તુ નથી, એવું અતિ રમ્ય રૂપ જેતું છે અને અતિ બળવતાએ ચુકત, એવું દિવ્ય સિંહાસન તે લકતજનોએ

૧ 'ન તત્ર સૂર્યો માતિ ન. તસ્ય માસા સર્વમિદં વિમાતિ' 'યદર્ચિમદ્યદનુમ્યો-
જ્ઞુ યસ્મિંલ્લોકા નિહિતા લેખિનશ્ચ । તદેતદક્ષરં પ્રજ્ઞ' 'દિવ્યે પ્રજ્ઞપુરે દોષ વ્યોમ્યાત્મા
પ્રતિષ્ઠિતઃ । એ વિગેરે અનેક શ્રુતિગણે તથા 'યદક્ષરં વેદવિદો વદન્તિ' 'અવ્યક્તોઽક્ષર'
ઇત્યુક્તઃ... યં પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ' એ વિગેરે સ્મૃતિઓ, એ અક્ષરબ્રહ્મને
વર્ણન કરેછે. ॥

નૂતનામ્બુધરકાન્તિમતપર્યમ્ ॥૮॥ પાણિપદ્યુનલેન ચ વેણું સન્નિધાય મધુરાધરવિમ્બે
નાદયન્તમુરુધા સ્વરભેદૈર્મોહ્યન્તમમરાનપિ તેન ॥૯॥ રાઘવ્યા સરમયા રમણીયૈઃ પૂજિતં
સુરમિચન્દનપુષ્પૈઃ । ચારુપીતવસનાઞ્જિતકાઞ્ચિ હેમરત્નપુરુષપૂર્ણમ્ ॥૧૦॥ યર્હિ-
ર્હમુકુટાતિમનોહ્રં મન્દહાસવિલસન્મુપચન્દ્રમ્ । ચન્દ્રલાઞ્જલસન્નિભનેત્રં કામકા-
મુંકફુટિશ્ચુકુટિ ચ ॥૧૧॥ સ્વીયદિવ્યપરિવરચ્યુતેન દિવ્યવેદસુરુતેન ચ ભક્ત્યા । સેવ્ય-
માનમતિભાવભરેણ મૂર્તિમદ્ધિરચિલાયુધવૃન્દૈઃ ॥૧૨॥ પર્પદૈઃ પ્રવલનન્દમુલૈઃ શ્રીદામ-
કમ્પમૃતિમિશ્ર પરીતમ્ । શક્તિમિશ્ર નિચિલામિરતર્ક્યશ્વર્યસિદ્ધિનિગમાગમવૃન્દૈઃ ॥૧૩॥
શાશ્વરઃ કુસુમમૌલિકફલ્લપ્તૈઃ પદ્મિશઞ્ચ વિઘૃતેરચતંસૈઃ । શોભમાનમુપપદ્મજમેનં
વીક્ષ્ય તે તુ પરમાં મુદમાપુઃ ॥૧૪॥ દ્રઘાણ્ડકોટિપતિમેવમવેક્ષમાણા આનન્દવાર્ધિપ-

આશ્ચર્યપૂર્વક જોયું. ॥૭॥ તે સિંહાસનમાં વિરાજમાન એવા દિવ્ય-મૂર્તિ અને જોના-
રનાં નેત્રોને અને મનને અતિ રમણીય જણાતા અને સ્થામસુંદર મનોહર ગાત્રો-શરીરના
અવયવો જોમના છે, તવા મેઘ સમાન આકર્ષક સ્થામ કાંતિવાળા અને દોઢના તર્કમાં
વિચારમાં ન આવી શકે એવા સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવને તે ભક્તજનોએ જોયા. ॥૮॥
તે શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવ પોતાના બંને હાથથી વેણુને પોતાના મધુર અધરણિંગ ઉપર મુકીને
અનેક પ્રકારના સ્વર-લેહોથી ખગલતા અને તે વેણુના સ્વરથી દેવતાઓને પણ મોહ પમા-
ડતા હતા. ॥૯॥ લક્ષ્મીજીએ સ્થિત રાધિકાએ અતિ રમણીય એવાં સુગંધી ચંદન-પુષ્પોથી
પૂજેલા, સુંદર ખીતાંગર-વસ્ત્રથી શોભાયમાન કાંચી-કંદોરે ધારી રહેલા અને રત્નજડિત
સોનાનાં અનેક આભૂષણોને પણ પોતાની અંગશોભાથી શોભાડતા હતા. ॥૧૦॥ મધુ-
રનાં પિચ્છથી ખનાવેલા સુકુટની શોભાથી અતિ મનોહર-મૂર્તિ જણાતા, મંદહાસથી
શોભાયમાન મુખ-અંદ્ર જોમનો છે, ચંચળ એવાં કમળનાં પત્ર સરખાં શોભાય-
માન નેત્રોવાળા અને કામદેવના ધનુષને પણ તિરસ્કાર કરે એવી ભુકુટિની
શોભાએ યુક્ત હતા. ॥૧૧॥ અને રાધારમાદિકે પોતાના દિવ્ય પરિવારે, દિવ્ય દેહ-
વાળા ધર્મદેવ અને ભક્તિદેવીએ, તેમજ મૂર્તિમાન એવાં મુદર્શન-ચક્ર વિગેરે આયુધોના
સમૂહોએ, અતિ ભાવપૂર્વક સેવેલા. ॥૧૨॥ અને પ્રખળ, નંદ અને શ્રીદામાદિકે અનેક
દિવ્ય પાપંદોએ, તેમજ મૂર્તિમાન એવી સમગ્ર શક્તિઓએ, અતર્ક્ય એવાં
મૂર્તિમાન ઐશ્વર્યોએ અને સિદ્ધિઓએ, તેમજ મૂર્તિમાન વેદાદિકે સચ્ચાઓએ,
ચોતરફથી ઉપાસના કરેલા. ॥૧૩॥ પુષ્પો અને મોતીના ખનાવેલા પક્ષિતળાંધ ધારણ કરેલા
તોરાઓ અને કનમાં ધારણ કરેલા ગુન્ધોથી અતિશય શોભાયમાન છે મુખકમળ જોમનું,
એવા એ શ્રીકૃષ્ણને જોઈને તે સર્વ ભક્તજનો તો પરમ આનંદ પામ્યા. ॥૧૪॥ અને
અનંત-કોટિ દ્રઘાંટોના પતિ એવા તે શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવને આ પ્રમાણે જોતા અને આનં-
દના સમુદ્રમાં લીન થઈ ગયાં છે સમસ્ત ગાત્રો જોમનાં, એવા તે સમગ્ર ભક્તજનો એક
સુહૃત્ પર્વત ગચ્છે દેહનું ભાન જોમને એવા થઈ ગયા; અને ત્યાર પછી તે શ્રીહરિ
નીલકંઠની ઇચ્છાથી તે સર્વ ભક્તજનો પ્રથમની પેઠે જ ભગવતમાં આવી ગયા. ॥૧૫॥

રિમગ્નસમસ્તગાત્રા. । તસ્થુર્મહર્તમશિલા ગતદેહમાનાસ્તસ્યેચ્છયાથ ચ સમાસત
પૂર્વવત્તે ॥૧૫॥ તે તં નિરોક્ષ્ય ભગવન્તમુરુપતાપં સિંહાસનોપરિ મનોહરવર્ણિવેપમ્ ।
હૃદ્યા પ્રણમ્ય પુનરેવ પુપ્પુરેનં ભક્ત્યા સંદંશુકવિભૂષણગન્ધપુષ્પે. ॥૧૬॥ નીરાજનં
વિવિધવાદ્યજયાદિધૈર્ષ્યે. કૃત્વોપહારનિચયં ચ નિવેશ્ય ભૂયઃ. । કૃત્વા પ્રણામમુદ્યા સક-
લાશ્ચ ભક્તાસ્તં સંયુતાઙ્ગલિયુગા પરિતુષ્ટવુસ્તે ॥૧૭॥ અતિતેજસિ દિવ્યહૈમપીઠે હૃપ-
વિષ્ણાય સદેશ્વરેશ્વરાય । ક્ષરતોઽક્ષરતઃ પરાય ભૂમ્ને સહજાનન્દ ! નમોઽસ્તુ તે દયાલો !
॥૧૮॥ દૃષમાનુસુતાદિભિશ્ચ ગોપીનિકરૈઃ સાદરમેવ સેવિતાય । સ્થિરયા રમયા ચ
ભૂરિભક્ત્યા સહજાનન્દ ! નમોઽસ્તુતે દયાલો ! ॥૧૯॥ પરિવારયુતેન ધર્મપિત્રા નિજ-
ધામસ્થિતયા સહેવ ભક્ત્યા । અતિભાગ્યમરાદુપાસિતાય સહજા-॥૨૦॥ સકલૈરપિ પાર્ષ-
વપ્રવીરૈ સકલાભિર્નિજહેતિભિશ્ચ વેદૈ. । સકલૈશ્ચ ભગૈર્મિપેવિતાય સહજાનન્દ !-॥૨૧॥
જગતાં જનનાદિપુ ત્વમેકો નિશિલાનાં ભવસિ સ્વતન્ત્રહેતુ. । ત્વમતોઽપિલલદેવદેવ
ઉક્ત. સહજાન-॥૨૨॥ બુધિ ધર્મપથાવનાય સાક્ષાદસતાં चापि विनाशनाय नृणाम् ।
नरनाट्यधरोऽसि धर्मसूतो ! सहाजा-॥२३॥ न गुणास्त्ययि मायिका नृदेहे सकलैश्वर्य-

અને પછી તે ભકતજનોએ નિહાસન ઉપર વિરાજમાન એવા અતિ મનોહર વર્ણિવિષ
ધારી રહેલા અને મહા પ્રતાપી એવા તે શ્રીનીલકંઠ-ભગવાનને ભેળને ઘણું હૃદય પામ્યા
થકા ભગવાનને નમસ્કાર કરીને ભકિતથી સુદર વસ્ત્રો, આભૂષણો અને સુગંધવાળા
ચંદન અને પુષ્પાદિક મામગ્રીઓથી તે શ્રીહરિની ફરીથી પૂજા કરી ॥૧૬॥ અનેક પ્રકારના
વાદ્યોના શબ્દો તેમજ ' જય ' ' જય ' એવા શબ્દો તેણે સહિત શ્રીહરિની આરતી
કરીને, ઘણીક લોટા વાર વાગ અર્પણ કરીને અને વાર વાગ પ્રણામ કરીને, તે સર્વ ભકત
જનો અને હાથ ભેડીને શ્રીહરિની વાગ વાર સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૭॥ (ભકતજનો
સ્તુતિ કરે છે -) મહાતેજોમહાગા દિવ્ય સોનાના સિંહાસન ઉપર સદાય વિરાજમાન
રહેલા, બ્રહ્માદિક ઇશ્વરશૈના પણ ઇશ્વર-ભૂર્તિ, ક્ષર-પ્રાણીમાત્રનો સમુદાય, તેમજ
અક્ષર-સંશ્લિષ્ટાન દસ્વરૂપ બ્રહ્મ, તેનાથી પણ પરસ્પર રહેલા અને અતિ મમર્થ એવા
હે મહાજન હ ! હે દયાળો ! તમને અમારા નમસ્કાર છે ॥૧૮॥ પોતાને ઢાળે પડે
રહેલા ભકિતદેવીએ મહિત અને જ્ઞાન, દમ, આનંદ, વિગેરે પોતાના પરિવારે સહિત,
એવા આપના પિતા ધર્મદેવે, અતિશય લાવપૂર્વક આપ નિરંતર ઉપાસના કરેલા છો.
॥૨૦॥ નહ-સુન દાદિક નમઝ પાર્ષદ પ્રવીરાએ, ભૂર્તિમાન મમઝ આયુધોએ, ભૂર્તિમાન
વેદોએ અને ભૂર્તિમાન મમઝ ઐશ્વર્યોએ સર્વ પ્રકારથી સેવેલા એવા અતિ સમર્થ આપને
અમારા નમસ્કાર છે ॥૨૧॥ અનેક બ્રહ્માદિક મમઝ જગતની ઉત્પત્તિ વિગેરે કરવામાં
આપ એક જ સ્વતન્ત્ર-નિરપેક્ષ કારણ છો, માટે આપ સર્વ દેવોના દેવ છો, એમ આપને
શાસ્ત્રો અને મહાપુરૂષો કહેછે, એવા અતિ મમર્થ આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ
॥૨૨॥ પૃથ્વી ઉપર ધર્મ-મર્યાદાઓનું રક્ષણ કરવા માટે અને તેનો ભગ કનાર અનન્ત
-દુષ્ટપુરૂષોના વિનાશ માટે આપ પોતે જ નરનાટ્ય ધારણ કરીને ધર્મના પુત્રરૂપે પ્રગટ
થયેલા છો. ॥૨૩॥ અને આપ મનુષ્યદેહ ધારો છો તો પણ તેમા માધિક સત્વાદિક શુભોનુ

યુતઃ સ્વયં યતોઽસિ । મજનીયપદો નૃણાં ત્વમેકઃ સહજાનન્દ ! ॥૨૪॥ જનની જનકઃ
 સુહૃદ્ મિત્રં નનુ દેવો હિતકૃદ્દુસ્ત્વમેવ । શરણં ત્વમસીહ નઃ પ્રભો ! વૈ સહજાનન્દ !
 નમોસ્તુ તે દયાલો ! ॥૨૫॥ ઇતિ સ્તુતઃ પ્રસન્નોઽસૌ ભક્તવત્સલ ઈશિતા । અભયં
 પ્રદદૌ તેભ્યસ્તેન સે તુતુપુર્ણશમ્ ॥૨૬॥ દેશાન્તરાગતા ભક્તાઃ પૂર્ણકામાસ્તતોઽસિલાઃ ।
 મન્યન્તે સ્મ કૃતાર્થાન્સ્વાન્સાક્ષાત્તદર્શનાદિમિઃ ॥૨૭॥ આજ્ઞપ્તાસ્તે ભગવતા સ્વાન્સ્વાન્દે-
 શાન્તતો યયુઃ । મુક્તાનન્દાદયઃ સન્તસ્ત્વવસન્તસ્ય સન્નિધૌ ॥૨૮॥ લીલાનરઘવુઃ
 કૃષ્ણો નિજભક્તાર્પિતં ચસુ । ભૂષણાનિ ચ વાસાંસિ વિપ્રેભ્યો વ્યમજત્સયમ્ ॥૨૯॥
 કૃતાર્થનાત્મનઃ સન્તો મન્યમાનાસ્તમાદરાત્ । સિયેવિરેઽનુકાલં ચૈ શ્રીકૃષ્ણં સ્વેષ્ટદૈવ-
 તમ્ ॥૩૦॥ મહાસત્રં મહાસત્રં વર્તયમાસ સ પ્રભુઃ । અશ્વોદકસુખં યત્ર પ્રાપ્નુવન્ત્યધ્વગા
 જનાઃ ॥૩૧॥ સોઽપિ તત્રૈવ કતિચિત્ સ્થિત્વાઽહાનિ તતઃ સ્વકૈઃ । ભક્તૈઃ પરિવૃતઃ
 સન્નિર્ધારિતપુરમાયયૌ ॥૩૨॥ ઉદ્ધોષોઽભૂત્પત્તને પત્તનેઽયો ગ્રામે ગ્રામે લર્વટે લર્વટે
 ચ । સાક્ષાત્ કૃષ્ણો ભૂતલે જાત एव પુંસાં સ્ત્રીणां સર્વતો વિસિતાનામ્ ॥૩૩॥

કાર્ય તો હોતું જ નથી, કેમકે આપ આપનાં અસાધારણ અસૌક્રિક ઐશ્વર્યોએ સહિતજ
 પ્રગટ થાઓછો; અને મનુષ્યોને મુક્તિને માટે એક આપનાં જ ચરણ-કમળ ભજવા
 યોગ્ય છે, એવા આપ છો. ॥૨૪॥ હે પ્રભુ ! આ લોકમાં અમારે માતા, પિતા, સુહૃત,
 મિત્ર અને દેવ, તેમજ હિત કરનારા શુર, એ સર્વ આપજ છો; અને આશ્રય કરવા
 યોગ્ય તમેજ એક અમારું શરણ છે. એવા અતિ સમર્થ હે સહજાનન્દ પ્રભુ ! હે
 દયાળુ ! આપને અમે વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥૨૫॥ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરેલા
 અને પ્રસન્ન થયેલા, એવા અતિ સમર્થ ભક્તવત્સલ ભગવાને તે ભક્તજનોને અભય-
 દાન આપ્યું અને તેથી તે ભક્તજનો ધણાજ પ્રસન્ન થયા. ॥૨૬॥ દેશાંતરથી આવેલા
 તે સર્વ ભક્તજનો તે શ્રીહરિનાં સાક્ષાત્ દર્શનાદિકથી મહાસુખ પામવાથી પોતાને
 પૂર્ણકામ માનીને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યા. ॥૨૭॥ અને પછી ભગવાન-શ્રીહરિએ
 આજ્ઞા કરવાથી તે ભક્તજનો ત્યાંથી પોત-પોતાના દેશે પ્રત્યે ગયા અને મુક્તા-
 નંદાદિક સાધુઓ તો તે શ્રીહરિના સમીપમાં જ રહ્યા. ॥૨૮॥ લીલામાત્ર નશકૃતિ ધાર-
 નારા શ્રીહરિએ પોતાના ભક્તોએ આપેલું દ્રવ્ય, આભૂષણો અને વસ્ત્રો, એ સઘળું જ
 પોતે પ્રાપ્ત્યોને પહેરી દીધું. ॥૨૯॥ અને મુક્તાનંદાદિક સતી પોતાને કૃતાર્થ માનતા
 થકા, પોતાના ઇન્દ્રિયો એવા તે શ્રીહરિ-કૃષ્ણની સમય-સમય પ્રમાણે આદરપૂર્વક
 સેવા કરતા હતા. ॥૩૦॥ અતિ અમર્થ એવા શ્રીહરિએ તે કૃષ્ણી ગામમાં એક મોટું
 અન્નસત્ર-સદામત પ્રવર્તાવ્યું, જેમાં પ્રવાસ કરનારા યાત્રાળુઓ અન્ન-જળનું અતિ
 સુખ પામતા હતા. ॥૩૧॥ તે પછી શ્રીહરિ તે ગામમાં કેટલાક દિવસો રહીને ત્યાંથી
 પોતાના ભક્તોએ-સાધુઓએ વીંટાયા થકા ધોરાણ પુર પ્રત્યે આન્યા. ॥૩૨॥ આ પ્રમાણે
 અસૌક્રિક ઐશ્વર્યો બેઠેને અતિ વિરમ્ય પામેલાં સીપુરોનો, શહેર-શહેર અને ગામે
 ગામ અને દરેક નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં પણ મોટો ઉદ્ઘોષ થયો કે સાક્ષાત્
 શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવ ભગવાન પૃથ્વી ઉપર નિશ્ચેજ પ્રગટ થયાછે. ॥૩૩॥

भक्तदशितमुदिव्यविग्रहो भक्तसंस्तुतयथेक्षिताकृतिः ।

भक्तवृन्दद्वयाम्बुजे वस्त्रेण मेऽस्तु हृदि भक्तवत्सलः ॥२४॥

इति श्रीमद्भुवनेश्वरसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य तत्सम्प्रदाय-

सकलहार्दामिह नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिविजये सपरिकर-

श्रीकृष्णस्वरूपाविष्कारनिरूपणं नाम द्वाविंशतितम उल्लासः ॥२२॥

पोताना लकतजनोने पोतानी सुंदर दिव्य-भूर्तिनां दर्शन करावनारा, लकत-
जनोने सभाधिमां जेवा जेवा तेवाज स्तुति करेला अने लकतजनोना हृदय-कमलमां
निवास करी रहेला, जेवा जे लकतवत्सल लजवान भारा हृदयारविंदमां निवास करीने
रहेला ॥२४॥

इति श्रीमद्भुवनेश्वरसम्प्रदायना आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य

अने तेमना सम्प्रदायसुं सर्व रहुस्य जगज्जगता श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित

श्रीहरिदिविजयमां सपरिकर श्रीकृष्णस्वरूपाविष्कारनिरूपणामे

भावीशमे उल्लास संपूर्ण थयो ॥२२॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

यो धर्मस्थापनाय प्रकटितवृत्तनुः क्षमातले वर्णयेवो
धर्मज्ञानाद्युपायान् श्रुतिपद्यमहितान् व्यापयन्स्वाभितेभ्यः ।

धर्माधर्मव्यवस्थाविवलननिरतान्नास्तिकाभ्यादहृष्टान्

दुःखं तद्दशयित्वा निरयगमखिलं संव्यधादास्तिकास्तान् ॥

स एष सहजानन्दः सर्वलोकप्रशासकः ।

धेयसे सर्वलोकानां जयत्युद्धामवैभवः ॥२३-१-२॥

भूतज उपर धर्म स्थापन करवा भाटे-भगव्याक्षरे प्रगट धयेला जेवा वर्ण-
वेध ले श्रीहरिजे, पोताना आश्रित लकतजनोने आत्मंतिक मुक्तिमां हेतुभूत-वेद-
भार्गमां प्रसिद्ध, जेवा धर्म-ज्ञानादिक उपायोने उपदेश करतां, धर्म-अधर्मनी
अनादि-सिद्ध व्यवधानो नाथ करवामां तत्पर धयेला अने वाद करवामां अति गर्विष्ठ
गनी गयेला, जेवा नास्तिक-ज्जोने, ते-ते कर्मा इष्टरूप नरकनां सवणां दुःख पोताना
योगैर्धर्मा प्रत्यक्ष अतापीने ते नास्तिकोने नास्तिक अनाव्या होता ॥

जेवा ते सर्वलोकसुं नियमन करनारा अने अति उग्र प्रतापशाली, जेवा जे
श्रीसहजानन्द-स्वामी नामे प्रसिद्ध धयेला प्रत्यक्ष श्रीहरि, सर्व लोकाना कल्याण भाटे
आ लोकमां जयकारी वर्तेछे, ॥ २३-१-२ ॥

ત્રયોવિંશતિતમ ઉહાસઃ

તત્ર માધવજિદ્વિપ્રગેહે શુચિનિ સત્પતિઃ । સ્વાવાસમકરોત્તસ્ય ચક્રે સેવાં સ
વાહયઃ ॥૧॥ પૌરાશ્ચ શતશસ્ત્ર સાનુવન્ધં તમીશ્વરમ્ । પ્રીત્યા સિપેવિરે તેપાં
સ્ત્રિયશ્ચ પરમાદરાત્ ॥૨॥ તત્ર તત્ર પુરે પુંસાં મિલિતાનાં ચ ચૂથશઃ । કૃષ્ણોઽગ્રાગત
હત્યેવં ચાર્તાઽભૂદિસ્મિતાત્મનામ્ ॥૩॥ મહત્યાસીત્સમા તત્ર પ્રત્યહં પીઠ ઉચ્ચતે ।
નિપસાદ્ હરિસ્તત્ર સ્વભક્તઃ પરિતો નૃતઃ ॥૪॥ તદ્દર્શનાર્થમાઝગ્મુઃ પૌરાઃ પ્રતિદિનં
નગઃ । સાશ્વર્યં ચૂથદાઃ પ્રીત્યા યોપિતશ્ચોઝ્જિતાલયાઃ ॥૫॥ મુમુક્ષવસ્તત્ર કેચિત્તં
નિરીક્ષ્યં વ્યેવલમ્ । મગ્ધાનયમેવેતિ મેનિરે હૃદયસંદાયમ્ ॥૬॥ પ્રીત્યા તં વીક્ષમાણાનાં
કેપાંચિત્સહસ્રા નૃણામ્ । ચિનાપિ યોગાભ્યસનં સમાધિઃ પરમોઽભવત્ ॥૭॥ તં દૃષ્ટ્વા
કેચન જના ઈશ્વરોઽયમિતિ સ્વયમ્ । વિવિદુશ્ચ તથૈયોચુઃ પુરે સ્વીયાનુપેત્ય તે ॥૮॥
પતાં વાર્તાં નિદામ્યં વ પુરસ્થા નાસ્તિકા નરાઃ । ગર્હિસાં ચ ક્યાં ભૂરિ પ્રદાસન્તો દિ

ઉહાસ ૨૩ મો.

તે ધોરાજી પુરમાં પરમપવિત્ર માધવજી નામે બ્રાહ્મણને ઘેર અત્યુદ્ધોના પતિ
ભગવાને પોતાનો નિવાસ કર્યો અને તે બ્રાહ્મણ શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૧॥ તે
પુરના સોએ-સો ભક્તજનો મુક્તાનંદાદિક સંતોએ મહિત તે શ્રીહરિની પ્રેમપૂર્વક સેવા
કરવા લાગ્યા અને તેમની સ્ત્રીઓ પણ પરમ આદરથી શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગી. ॥૨॥
હવે તે પુરમાં તે તે દરેક ઠેકાણે ટોળાખંધ લેગા મળેલા પુરો કે જેઓ મનમાં અતિ
વિશ્વસ્ય પામેલા હતા તેમનામાં ‘અહીંઆં આશાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન આવેલા છે’ એમ
વાર્તાઓ થવા લાગી. ॥૩॥ તે ધોરાજીપુરમાં દરરોજ મોટી સભા થતી હતી અને તે
સભામાં ઉંચી પાટ ઉપર શ્રીહરિ પોતાના ભક્તજનોથી ચોતરફથી વીંટાયા થકા વિરાજ-
માન થતા હતા. ॥૪॥ અને તે શ્રીહરિનાં દર્શન માટે આશ્ચર્ય પૂર્વક તે પુરનાં હબર-હબર
સ્ત્રીઓ અને પુરો પોતાના ઘરનાં કામકાજ વિગેરે છોડી દઈને દરરોજ ટોળાખંધ
આવતાં હતાં. ॥૫॥ તેમાંના કેટલાક મુમુક્ષજનો જે હતા, તે તે શ્રીહરિનાં કેવા
દર્શનમાત્ર કરીનેજ ‘આ શ્રીનીલકંઠવર્ણી પોતે ભગવાનજ છે’ એમ પોતાના હૃદયમાં
નિઃસંશયપણે માનવા લાગ્યા. ॥૬॥ અને પ્રેમપૂર્વક તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરનારાઓમાંથી
કેટલાક મનુષ્યોને એકદમ યોગાભ્યાસ કર્યા સિવાય પણ અતિ ઉત્તમ સમાધિ ધઇ ગઇ.
॥૭॥ આત્મ આશ્ચર્ય બોધને કેટલાક મનુષ્યોએ ‘આ સ્વયમ્ ઇશ્વર છે’ એમ માન્યું,
અને પછી પુરમાં જઈને પોતાના મંજાંધિજનો પાસે પણ એ પ્રમાણેજ વાર્તા કરી. ॥૮॥
એ વાર્તાને સાંભળીનેજ તે પુરમાં રહેનારા નાસ્તિકજનો કે જેઓ-અર્ધિંસા અને દયાને
કેવા ઉપર-ઉપરથીજ બહુ વખાણુના હતા અને હિંસામય કર્મો કરવામાં પ્રીતિવાળા,
પાપકર્મ કરનારા, દુરાચાર કરનારા, નિર્દય અને સ્નાન કે શૌચ વિગેરે પણ નહિ કરનારા,
કેવા દેહના પાપણુનીજ ચુકિતઓ કરનારા, દેવ, બ્રાહ્મણ, વેદો અને તીર્થોની અતિશેજ

वाह्यतः ॥९॥ हिंस्रकर्मरताः पापा दुराचाराश्च निर्दयाः । स्नानशौचविहीनाश्च वेहपोष-
णयुक्तयः ॥१०॥ देयब्राह्मणवेदानां तीर्थानां चातिनिन्दकाः । दानहोमघृतथाग्रहीनाश्च
मलिनान्शुकाः ॥११॥ असत्तौ खर्गनरकौ जानन्तो बुधमानिनः । क्रोधेर्ष्यामत्सरप्र-
स्तास्ते संहृत्य तमागमन् ॥१२॥ निर्मानवृत्तिः कृष्णस्तानकृतप्रणतीनपि । तत्रोपवेश-
यामास तन्निष्ठाधर्ममुत्खनन् ॥१३॥ ततः स वेदविहितान् वर्णाश्रमवृषानृणाम् ।
यथावदवदत्तेषां स्वर्गादीनि फलानि च ॥१४॥ तानुल्लङ्घ्य ग्राम्यसुखे यथेष्टं चरन्तां
नृणाम् । नरकप्राप्तिमवदत्प्रमाणवचनैस्ततः ॥१५॥ लभयेषां कर्मणां च फलदातास्ति
हीश्वरः । स्वप्रकाशः स्वतन्त्रोऽसौ विश्वजन्मावनान्तरकृत् ॥१६॥ स एव धेयसे यर्हि
कृपया स्यान्नरकृतिः । तदा तदीयभक्त्यैव मुक्तिः स्यान्नान्यथा क्वचित् ॥१७॥ इति
श्रुत्वा वचस्तस्य नास्तिकास्ते त्वमर्षणाः । तद्वाक्यखण्डनोक्तः प्रत्यूर्जुनसंसदि
॥१८॥ धर्मान् योधयसि त्वं हि स्वाश्रितान् गुरुतां गतः । धर्मं सम्यङ् जानासि ज्ञात्वा
वा वञ्चयस्यमून् ॥१९॥ यत्सेवनात्सुर्यं सद्यो भवेद्धर्मः स सम्मतः । यत्र दुःखं च

निंदा करनारा, दान, डोभ, मत्, કે આદ્ય, વિગેરે કંઈપણ સત્કર્મ નહિ કરનારા,
મલીન વસ્ત્રો રાખનારા, સ્વર્ગ નરકને અમત્ય જાણનારા, વળી પંડિતપણાના
અભિમાનવાળા અને ક્રોધ, ઇર્ષ્યા અને અભરથી ભરેલા હતા, એવા તે નાસ્તિકો. ભગ-
વાદને તે શ્રીહરિની પાસે આવ્યા. ॥૬—૧૨॥ અને ભગવાનને નમસ્કાર ન કર્યા તો પણ
તે નાસ્તિકોને નિર્માનવૃત્તિવાળા શ્રીહરિ-ભગવાને તેમનામાં રહેલા અધર્મને મૂળમાં-
થી જ ઉખેડી નાખવાને ઇચ્છતા થકા તે સભામાં બેસાર્થા. ॥૧૩॥ તે પછી શ્રીહરિએ
વેદમાં કહેલા વર્ણાશ્રમના ધર્મો મનુષ્યોને પાળવાના છે અને તેનાં ફળ સ્વર્ગાદિકની
પ્રાપ્તિ વિગેરે છે, એમ યથાર્થપણે કહી બતાવ્યું. ॥૧૪॥ અને તે ધર્મોનું ઉલ્લંઘન કરીને
આશ્રય—વૈષયિક, સુખમાં યથેષ્ટપણે વર્તનારા મનુષ્યોને નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પણ
શાસ્ત્રનાં પ્રમાણ વચનોથી વિસ્તારપૂર્વક કહી બતાવ્યું. ॥૧૫॥ અને તે બંને પ્રકારનાં
કર્મોનું ફળ આશ્વનાશ ભગવાન છે, તે ભગવાન સ્વયં પ્રકાશ અને સદાય સ્વતંત્ર છે. અને
આ વિધની ઉત્પત્તિ પાલન અને સંહાર કરનારા પણ એ પોતેજ છે. ॥૧૬॥ એજ
ભગવાન જ્યારે મનુષ્યોના કલ્યાણ માટે કૃપા કરીને મનુષ્યાકૃતિ ધારેછે, ત્યારે તે ભગ-
વાનની લકિત કરવાથીજ મનુષ્યોની આત્મતિકી સુકિત થાય છે, પરંતુ એ સિવાય બીજો
કોઈ ઉપાય નથી. ॥૧૭॥ આવી રીતનાં તે શ્રીહરિનાં વચનો આંખણીને, તે નાસ્તિકો તે
તેને સહન ન કરી શક્યા એવા થકા તે સભામાંજ શ્રીહરિનાં વાક્યોનું ખંડન કરવામાં
તત્પર થઈને શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેલા લાગ્યા—॥૧૮॥ સુરપદ ઉપર રહેલા તમે પોતાના
આશ્રિત શિષ્યોને બોધ કરેછો ખરા, પરંતુ—તમે ધર્મના સ્વરૂપને યથાર્થપણે જાણતા
નથી, અથવા તો જાણવા છતાં પણ તમે આ તમારા શિષ્યોને ઠગોછો. ॥૧૯॥ કેમકે—
જેનું સેવન કરવાથી તુરતજ પ્રત્યક્ષ સુખ પ્રાપ્ત થાય તેજ ધર્મ માનેલો છે અને જેમાં
કલેશ અને હિંસા ધતી હોય તે ધર્મ કેમ કહેવાય ? ॥૨૦॥ પ્રાતઃકાળમાં ઠંડા પાણીથી
સ્નાન કરતી વખતે તો તરૂણ અવસ્થાવાળા માણસો પણ ધરધર કંપેછે, તો યદી. બા-

હિંસા ચ સ ધર્મઃ કથમુચ્યતે ॥૨૦॥ પ્રાતઃ શીતોદકસ્નાને યેપન્તે તરુણા અપિ । ચાલ્યા
 ધૃક્ષા મૃતપ્રાયાઃ કથં ન સ્યુસ્તદા જનાઃ ॥૨૧॥ પ્રહતાધ્યામ્યુના ભૂમૌ સૂક્ષ્મા જીવાઃ
 સહસ્રશઃ । સ્નાનકાલે પ્રણદ્યન્તિ પ્રાતઃસ્નાનં હિતં ન તત્ ॥૨૨॥ પશુર્હિન્માત્મકો
 વેદઃ પ્રમાણં સ કથં મતઃ । હિંસાત્મકેન યથેન યાજકસ્ય કથં સુભવમ્ ॥૨૩॥ કર્માનુ-
 રૂપફલદઃ સ્વતન્ત્રઃ કથમીશ્વરઃ । કેનાપિ નૈવ દષ્ટોઽપ્ય સ્વર્ગો વા નરકોઽપિ ચ ॥૨૪॥
 કથં વા મન્યસે ધર્મં સમ્યગ્ પ્રાણપ્રમોજનમ્ । ગત્તાન્તઃક્ષિતતદ્ગુન્ધાપાત્રેપ્દ્યન્તિ
 જન્તવઃ ॥૨૫॥ ઇકસ્મિન્સ્તાપિતે વિપ્રે જીવા નદ્યન્તિ કોટિશઃ । તસ્માત્તથૈવ ધર્મઃ
 સ્યાદ્દિંસા ધર્મે ડચ્યતે ॥૨૬॥ સ્વસ્યગચ્યનુસારેણ સ્ત્રીપુંસાનાં પરસ્પરમ્ । સંયોગે
 જાયતે સૌભયં ત્વ ચ ધર્મો મહાન્મતઃ ॥૨૭॥ સુગતમકસ્મિન્ ધર્મમધર્મં ઇતિ યો વેદેત્ ।
 શુદ્ધિદીનઃ ન તુ પુમાનુપદાસ્યો ભવેદ્ધુવમ્ ॥૨૮॥ અપ્યહસ્યાપિ પુંસઃ સ્યાત્સુરતાપાને
 મહાનુવમ્ । તદ્વપ્યધર્મે યો મ્યાત્સ મૂર્ખો ન તુ શુદ્ધિમાન્ ॥૨૯॥ સુરસૈઃ સ્વાદુર્મિ-
 ભોઝ્યૈઃ સમ્યક્તુષ્ટિર્હિ જાયતે । તથા પેયૈશ્ચ વિવિધૈરિતિ ચાલોઽપિ વેત્પલમ્ ॥૩૦॥

બાકે અને ઘરડા માણસો તો મૃતપ્રાય કેમ ન થઈ જાય ? ॥૨૧॥ અને વળી સ્નાન કરતી
 વખતે પાણીની સાથે પૃથ્વી ઉપર પછડાયેલા હજાર-હજાર સૂક્ષ્મપ્રાણીઓ નાશ પામી
 જાયછે, માટે પ્રાતઃસ્નાન કોઈ રીતે મનુષ્યોને હિતકારી નથી (તો તેને ધર્મ કેમ
 કહેવાય ?) ॥૨૨॥ અને પશુઓની હિંસા પ્રતિપાદન કરનારો વેદ તે કેમ પ્રમાણ-
 રૂપ મનાય ? અને હિંસાપ્રધાન યજ્ઞ કરવાથી યજ્ઞ કરનાર યાજકને પણ કેમ સુખ
 થાય ? નજ થાય, માટે વેદ પણ પ્રમાણભૂત શાસ્ત્ર મનાય નહિ. ॥૨૩॥ અને
 કર્મ પ્રમાણે જ ફળ આપનારા ઇશ્વરને સ્વતંત્ર કેમ કહેવાય ? અને વળી કર્મના ફળરૂપ
 સ્વર્ગ-અને નરક તે પણ કોઈએ પ્રત્યક્ષ દીક્ષા નથી જ (તો તેને કેમ સત્ય મનાય ?) ॥૨૪॥
 અને બ્રાહ્મણોને જમાડવા તેને કેટલું ધર્મ કેમ માનોછે ? કેમકે-બ્રાહ્મણોએ જમ્યા પછી
 તેમણે જમણાં ખાટામાં નાખી દીધેલાં પનવાણાંમાં અનેક જન્તુઓ ઉત્પન્ન થાયછે (અને
 તે નાશ પામી જાયછે.) ॥ ૨૫ ॥ એક બ્રાહ્મણને જમાડીને તૃપ્ત કરતાં કંદોડો જીવ
 નાશ પામેછે, માટે તે બ્રાહ્મણભોજન ધર્મજ ન કહેવાય, પરંતુ અહિંમા એજ મોટો
 ધર્મ છે. ॥૨૬॥ અને વળી પોતપોતાની રૂચિ પ્રમાણે સ્ત્રીપુરુષોને પરસ્પર સંયોગ
 થવાથી પરમ સુખ થાયછે, માટે તેજ મોટામાં મોટો ધર્મ છે અને આવા પરમસુખરૂપ
 ધર્મને જે (વ્યભિચારરૂપ) અધર્મ છે એમ કહે છે તેનો બુદ્ધિહીન પુરૂષ તો નિશ્ચેજ
 ઉપહાસને પાત્ર થાયછે (માટે તમે પણ બુદ્ધિહીન અને ઉપહાસને યોગ્ય છો, એમ તે
 નાસ્તિકોને કહેવાનો અભિપ્રાય છે.) ॥૨૭-૨૮॥ અને અતિ તુરંત એવા અદ્યક્ષ
 માણસને પણ સુરાધ્યાન કરવામાં મહાસુખ થાયછે, તો તેવા (પ્રત્યક્ષ જણાતા) મહા-
 સુખને અધર્મ એમ જે કહેછે તે તો મૂર્ખ છે, પરંતુ તેને બુદ્ધિમાન ન કહેવાય. ॥૨૯॥
 આરાં રમવાળાં સ્વાદુ ભોજનો જમવાથી આરી રીતે તૃપ્તિ નિશ્ચેજ થાયછે, તેમજ
 નાનાપ્રદારનાં પેયપદાર્થોથી પણ આત્મતૃપ્તિ થાયછે, એ વાત તો નાનો બાળક પણ
 અપૂર્ણપણે જાણેછે. (તો શું તમે નથી જાણતા ?) ॥૩૦॥ આવા આત્મતૃપ્તિરૂપ

आत्मवृत्तिमिमं धर्मं प्रतादौ वर्जयन्ति ये । दुःखमेव फलं तेषां कायक्लेशो हि जायते ॥३१॥ स्वात्मा यैः क्लेशितः कृच्छ्रैर्वृतः ज्ञानादिमिस्तथा । क्लेश एव फलं तेषामा-
शामात्रं फलान्तरम् ॥३२॥ तस्माद्यथा यथा स्वात्मा पुष्टः स्यादनुवासरम् । तथैव वृत्त्यं
सुधिया स्वर्गसौख्यमिवं मतम् ॥३३॥ वार्त्तामात्रं हि नरको न दृष्टः केनचित्कचित् ।
तस्मादेतान् जनान्दुःखे कायक्लेशे हि मा क्षिपः ॥३४॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां नीलक-
ण्ठोऽग्रवीर्यचः । स्वानुभूतिप्रमाणेन भवद्विग्निमुच्यते ॥३५॥ धर्मोऽधर्मश्च लोके यौ
प्रसिद्धौ भवतोऽग्र तौ । न स्वतः कल्प्यमानौ वै किन्तु वेदोदितौ मर्ता ॥३६॥ वेदस्तु
जगतां भर्तुं तस्माद्रूपो हि वर्तते । यस्तेन धर्म इत्युक्तः स धर्म इतरो न हि ॥३७॥
अधर्मस्तेन यः प्रोक्तः स एवाधर्म उच्यते । धर्मोऽधर्मौ ततोऽस्माकं वेदोक्तावेव
सम्मती ॥३८॥ भवतां वेदयाज्ञानां धर्मोऽधर्मोऽपि हेच्छिकौ । अतो यथेष्टाचरणे प्रवृत्तिः
किल दृश्यते ॥३९॥ न पाककर्तृनियमः स्वादुमोज्योपलम्भने । मातृस्वस्नादिनियमो न
क्रीडक्रे तथैच्छिके ॥४०॥ न च श्वपचयोपादिसङ्गेऽप्यस्त्वैच्छिकं क्षतिः । गृहेऽन्त्य-

धर्मो ने पुश्चो नाना प्रकारનાં વ્રતો કરવામાં ત્યાગ કરેછે, તો તેમને તો શરીરને
કલેશ થવારૂપ કેવળ દુઃખજ ફળરૂપે મળેછે. ૧૩૧॥ જે મનુષ્યો નાના પ્રકારનાં કૃષ્ણા-
દિક વ્રતોથી તેમજ ઠંડા ખાણીથી સ્નાનાદિક કરવાથી પોતાના આત્માને કલેશ પમાડે,
તો તેમને તે કષ્ટ પડેછે એજ માત્ર ફળ મળેછે. અને બીજાં સ્વર્ગોદિક ફળોની પ્રાપ્તિ તો
કેવળ આશામાત્રજ છે. ૧૩૨॥ માટે હુમેશાં જેમ જેમ પોતાનો આત્મા (દેહ) પુષ્ટ
થાય તેમજ બુદ્ધિમાન પુશ્ચોએ વર્તવું; અને એજ ખરૂં સ્વર્ગનું પરમમુખ માનેલું છે.
(બીજું) છેજ નહિ.) ૧૩૩॥ અને નરક તો કેવળ વાર્તા માત્રજ છે, પરંતુ કંઈએ
ક્યારેય પણ પ્રત્યક્ષ જોયો નથી, માટે હે નીલકંઠવર્ણિન! આ તમારા આશ્રિત જનોને
કાયકલેશરૂપ દુઃખમાં નાખશે નહિ. ૧૩૪॥ આવાં તે નાસ્તિકોનાં વચન સાંભળીને
શ્રીનીલકંઠવર્ણી કહેવા લાગ્યા-આ જે તમે કહોછો, તે કેવળ તમારા અનુભવ
માત્રથીજ કહોછો. (પરંતુ શાસ્ત્રના પ્રમાણે સહિત નથી કહેતા.) ૧૩૫॥ આ લોકમાં
ધર્મ અને અધર્મ એ બંને જે પ્રસિદ્ધપણે રહેલા છે, તે પોતે કષ્ટેશ નથી,
પરંતુ વેદમાં કહેલાજ તે ધર્મ-અધર્મ માનેલા છે. ૧૩૬॥ અને વેદ તો સકળ-
જગતના નિયન્તા એવા ભગવાનની આજ્ઞારૂપે વર્તેછે, માટે તે વેદે જે ધર્મ કહ્યો હોય
તેજ ધર્મ છે, પણ તે સિવાય બીજે કંઈ ધર્મ નથીજ. ૧૩૭॥ અને તે વેદે જે અધર્મ
કહ્યો હોય તેજ અધર્મ કહેવાયછે, (પણ બીજે નહિ) માટે અમારે તો ધર્મ અને
અધર્મ, એ બંને વેદમાં કહેલાજ માનેલા છે. (પણ તે સિવાયના સ્વતઃકલ્પિત ધર્મ-
અધર્મ અમારે માન્ય નથી.) ૧૩૮॥ અને વેદમર્યાદાથી બહાર વર્તનારા તમારે તો
ધર્મ અને અધર્મ એ બંને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવી કાઢેલા છે. માટેજ યથેષ્ટા-
અરણુ કરવામાં તમારી પ્રવૃત્તિ જેવામાં આવેછે. ૧૩૯॥ ઇચ્છાકલ્પિત ધર્મમાં સ્વાદુ
સોજનની પ્રાપ્તિ થવામાં રસોષ્ટ બનાવનારનો પણ કંઈ નિયમ રહે નહિ, તેમજ ઇચ્છા
કલ્પિત હોવાથી શ્રીસંગમાં પણ આ બંને વિગેરેનો પણ નિયમ રહેજ નહિ. ૧૪૦॥

જસ્યાપિ સુરાપાનેઽપિ ન હિ હીનતા ॥૪૧॥ અસદીયજનાનાં તુ વૈદિકેઽધ્વનિ તિષ્ઠતામ્ ।
 વેદોક્તં યપ નિયમઃ પાલનીયોઽસ્તિ સર્વથા ॥૪૨॥ ફલદાને ન સામર્થ્યં જડાનાં કર્મણાં
 ક્વચિત્ । અતસ્તત્ફલદોઽસામિરીશ્વરોઽસ્તીતિ મન્યતે ॥૪૩॥ દુઃસાત્મકૈરપ્યારમ્ભે
 ધર્મેવેદોદૈત્તઃ સુખમ્ । મહદેવ હિ નાકાદૌ ભવિતેત્યસ્તિ નિશ્ચયઃ ॥૪૪॥ એવં વિપય-
 મોગૈશ્ચ સુભૈનિગમનિન્દિતૈઃ । સેવિતૈર્નરકપ્રાપ્તિર્ભવિતેત્યપિ નિશ્ચયઃ ॥૪૫॥ ધૃત્વા
 શ્રીહરિકૃષ્ણેન વાપ્યમિત્યમુદીરિતમ્ । મર્મવિદ્ધા ઇવ ક્રુદ્ધાઃ પ્રત્યૂચુઃ પુનરેવ તે ॥૪૬॥
 યદિ વેદોઽસ્તિ ચઃ સત્યસ્તદુક્તો ચ વૃપાવૃપૌ । સત્યૌ ચ સ્વર્ગનરકૌ કેન તૌ વીક્ષિતૌ
 વદ ? ॥૪૭॥ મુખ્યં પ્રમાણં પ્રત્યક્ષં ફલં ચ દૃષ્ટમેવ સત્ । રચાતોઽસીશતયા દ્વં હિ
 પ્રત્યક્ષં નઃ પ્રદર્શય ? ॥૪૮॥ અનેનૈવ હિ વેદેન યદીક્ષિપ્યામહે વયમ્ । સ્વર્ગં ચ નરકં તર્હિ
 ત્વચ્છિષ્યાઃ સ્મૃતો ન સંશયઃ ॥૪૯॥ ઉપહાસાત્મકમપિ ધૃત્વેતિ તદ્વચો હરિઃ । પદ્યન્તુ
 સર્વેઽપીત્યુક્ત્વા, તેભ્યોઽદાદિવ્યદૃષ્ટિતામ્ ॥૫૦॥ તતસ્ત આદૌ દદદુરન્ધ્રકારં ઘનં

તેમજ ઐશ્વિક ધર્મમાં શ્વપચ જાતિની સ્ત્રીઆદિકનો સંગ કરવામાં પણ કોઈ જાતની
 ક્ષતિ થાય નહિ, તેમજ અંત્યજ જાતિના મનુષ્યોના ઘરમાં પણ સુરાપાન કરવામાંય
 હીનતા લાગે નહિ. (અર્થાત્-વેદજાણપણે વર્તનારને ધર્માધર્મનો વિચારજ ન રહે.)
 ॥૪૧॥ અને વૈદિક માર્ગમાં વર્તનારા અમારા આશ્રિતજનોને તો વેદમાં કહેલા નિયમો
 સર્વથા પાળવાજ જોઈએ. ॥૪૨॥ અને કર્મ જે ક્ષિપા તે તો જડ હોવાથી તેમનામાં કૃણ
 આપવાનું સામર્થ્ય ક્યારેય છેજ નહિ, માટેજ તે કર્મનું કૃણ આપનારા સર્વનિયંતા
 ઇશ્વર છે, એમ અમો માનીએ છીએ. ॥૪૩॥ અને આરંભમાં પ્રવૃત્તિમય હોવાથી દુઃખરૂપ
 જણાતા એવા વેદમાં કહેલા ધર્મો વટે સ્વર્ગાદિકમાં તેના કૃણરૂપે મોટું સુખ પ્રાપ્ત થનાર
 છે, એમ દ્રઢ નિશ્ચય છે. ॥૪૪॥ તેમજ ઉપરથી પ્રત્યક્ષ સુખરૂપ જણાતા વિષયભોગો કે જે
 સત્યાત્મમાં નિહિત કહેલા છે, તેનું સેવન કરવાથી નરકની પ્રાપ્તિ ધર્મેજ એમ પણ
 દ્રઢ નિશ્ચય છે. (માટે તમો નાસ્તિકો વેદમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી નિશ્ચેજ નરકમાં
 પડશે. એમ જાણો.) ॥૪૫॥ આ પ્રમાણે શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાને કહેલાં વાક્ય માંભણીને
 તે નાસ્તિકો મર્મસ્થળમાં તાડન કરવાથીજ જેમ, એમ ક્રોધ પામીને ફરીને શ્રીહરિના
 પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા- ॥૪૬॥ જો તમારો વેદ સત્ય હોય અને તે વેદમાં કહેલા ધર્મ અને
 અધર્મ એ પણ સત્ય હોય, તેમજ સ્વર્ગ અને નરક તે પણ સત્ય હોય, તો તે સ્વર્ગ
 અને નરક કેણે નજરે જોયાછે તે કહો ? ॥૪૭॥ અને સર્વ પ્રમાણોમાં સુખ્ય પ્રમાણ તો
 પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજ છે અને કર્મનું કૃણ પણ પ્રત્યક્ષ જોયેલુંજ ખરૂં કહેવાય, માટે તમો
 ઇશ્વર તરફ આજગતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા છો, તો તે મધ્યું અમને પ્રત્યક્ષ જતાવો. ॥૪૮॥
 જો અમે આ વર્તમાન દેહધીજ સ્વર્ગ અને નરક પ્રત્યક્ષ દેખીએ તો અમે તમારા
 શિષ્યો થઈએ એમાં કાંઈ સંશય નથી. ॥૪૯॥ દ્રષ્ટિમાત્રથી સર્વ પાપને હરનારા શ્રીહરિ
 તે નાસ્તિકોનું આયું ઉપહાસરૂપ પણ વચન સાંભળીને, ઠીક, તમે જાણાય જુઓ ! એમ
 કહીને તે શ્રીહરિએ એ સર્વ નાસ્તિકોને દિવ્યદ્રષ્ટિપાતું આપ્યું. ॥૫૦॥ તે પછી તે નાસ્તિક-
 કોએ પ્રથમ તો અતિ ગાઢ મોટો અંધકાર જોયો અને પછી તાપી ગયેલી રેતી અને

महत् । ततोऽतिगहनं मार्गं तप्तवालुकककैरम् ॥५१॥ दावोग्रतपनात्पुष्पे भूरिक्ण्टक-
दुर्गमे । यमदूतैर्नायमानांस्तत्र पापिजनांश्च ते ॥५२॥ वीक्ष्यदंष्ट्रानूद्धर्वरोम्णो व्यात्ता-
स्यान्यात्तच्चक्षुषः । लोहदण्डकरान् क्रूरान् याम्यांस्ते वीक्ष्य तत्रसुः ॥५३॥ ततो
यमपुरं प्राप्य नरकांस्तत्र भूरिशः । अपश्यन्प्राणिनस्तेषु पीडयमानान्यमानुजैः ॥५४॥
प्राणिनां क्लिश्यमानानामाक्रन्दान् शुश्रुबुधश्च ते । हा! हा! हतोऽसि मां पाहि कोऽपि
मां पातु पातु माम् ॥५५॥ ताडनोद्यतयाम्यानामुच्चैः शब्दांश्च शुश्रुवुः । रे जातिघ्न !
भुंक्ष्वाद्य सुरापानफलं त्विदम् ॥५६॥ पारदार्यफलं भुंक्ष्व भुंक्ष्वेदं स्तेयजं फलम् ।
अभक्ष्यभक्षणफलं भुंक्ष्वेदं रसलोलुप ! ॥५७॥ मांसाशनफलं भुंक्ष्व स्वधर्मत्यागजं
फलम् । अशुचित्वफलं भुंक्ष्व फलं नास्तिकताभवम् ॥५८॥ कुम्भीपाकेऽथ तेऽपश्यंस्त-
प्तैलकटाहके । पच्यमानानिहस्रजनान् रौरवे पतितांस्तथा ॥५९॥ परदार्यतांस्त्वत्त-
सूर्मीनरक उल्लस्ये । अयःपानपीड्यमानान् सुरापान्ददशुश्च ते ॥६०॥ ततश्च शूकर-

कांक्षरा जेभां छे, जेये। अति गहन मार्ग जेये। ॥५१॥ दावानगना उग्र तापथी अति
विष्यु અને ઘણાક કંટાને લીધે જેમાં ચાલી ન શકાય, એવા તે દુર્ગમ માર્ગમાં યમના
દૂતોએ ગળાકારથી ચલાવેલા પાપીઓને તે નાસ્તિકોએ જોયા. ॥૫૨॥ અને અતિ
સીક્ષ્ય દાદોવાળા અને ખીલાની માફક ઉભા કઠિન રોમ જેમના છે, ફોટલાં મુખ અને
નેત્રો જેમનાં ભયંકર લાગે એવાં છે, હાથમાં લોહના ઇંડ ધારી રહેલા અને અતિ નિર્દય,
એવા તે યમદૂતોને જોઈને તે નાસ્તિકો અતિ ત્રાસ પામી ગયા. ॥૫૩॥ તે પછી યમ
પુરીને પામીને ત્યાં રહેલા ઘણાક નરકકુટોને જોયા અને તે નરકોમાં યમના દૂતોએ પીડા
પમાડેલા ઘણાક પાપી પ્રાણીઓને જોયા. ॥૫૪॥ અને યમદૂતોએ કલેશ પમાડેલા પાપી
પ્રાણીઓના— ‘હાય ! હાય ! હું મરી ગયો, કોઈ પણ મારી રક્ષા કરે.’ એવા અતિ
દીનભાવથી કરેલા આકંઠને તે નાસ્તિકોએ સાંભળ્યા. ॥૫૫॥ અને વળી પાપીઓને
મારવા તૈયાર થયેલા યમદૂતોના ઉંચે સાદે કરેલા શબ્દોને તે નાસ્તિકો સાંભળવા લાગ્યા.
—(યમદૂતો પાપીઓએ કરેલાં કર્મ પ્રમાણે કષ્ટ આપતાં ‘આ પાપનું આ ફળ છે
એમ કહેતા હતા) ૨ । ન્તિભ્રષ્ટ ! તેં સુરાપાન કર્યું હતું તેનું આ ફળ હમણું લોગવ.
॥૫૬॥ પરશ્રીનો સંગ કરવાનું ફળ તું લોગવ ! ચોરી કરવાનું ફળ લોગવ । હે રસ-
લોલુપ ! અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ કરવાનું આ ફળ તું લોગવ । ॥૫૭॥ માંસલક્ષણ કર-
વાનું ફળ, તેમજ સ્વધર્મનો ત્યાગ કરવાનું ફળ, સ્નાનાદિક પવિત્ર કર્મ નહિ કરતાં અ-
પવિત્રપણે વર્તવાનું ફળ, તેમજ નાસ્તિકતાનું ફળ, ૨ે પાપી । તું લોગવ. ॥૫૮॥ આ
પ્રમાણે યમદૂતોએ તિરસ્કારપૂર્વક કહીને કષ્ટ પમાડેલા કેટલાક તો કુલીપાક નરકમાં
પડેલા અને કેટલાક તો તપાવેલા તેલના કઢાયામાં રંધાતા તથા હિંસા કરનારા કેટ-
લાક તો શેરવ નરકમાં પડેલા, આવા ઘણાક પાપી પ્રાણીઓને તે નાસ્તિકોએ જોયા. ॥૫૯॥
પરશ્રીઓમાં આસક્ત બનેલા પાપીઓ અતિધોર તપ્તસૂર્મી નામે નરકમાં પડેલા હતા,
તથા સુરાપાન કરનારાઓને ઉમળેલું લોહું પાઈને યમદૂતોએ કષ્ટ પમાડેલા હતા, તે
સર્વને જોયા. ॥૬૦॥ તે પછી વેદથી વિમુખ વર્તનારા અને સ્વધર્મનો ત્યાગ કરનારા

મુખે સ્વધર્મત્યાગિનો જનાન્ । તેડપદ્યન્વેદવિમુક્તાન્ કિલદ્યમાનાન્ યમાનુગઃ ॥૬૧॥ एवं
 सहस्रशोऽपश्यन्नरकांस्तेऽतिदारुणान् । तेषु पापिजनांश्चापि क्रन्दतो भृशदुःखिनः
 ॥६२॥ ततोऽतित्रासमापन्ना व्युत्थितास्ते हरीच्छया । भयविभ्रान्तनयना वेपमाना-
 स्तमानमन् ॥६३॥ पुनः क्षणान्तरे ते च समार्धिं सहसाप्नुवन् । तत्र तेजस्विमार्गेण
 सुखेन त्रिदिवं ययुः ॥६४॥ अग्रे प्रचलता ते च हरिणा प्रापिता दिवम् । विमानकोटी-
 ददृशुर्देवानां तत्र तेजसाः ॥६५॥ नानामणीन्द्रनिकरैर्हर्मैस्त्वष्ट्रविनिर्मितैः । तेऽत्युज्ज्व-
 लैर्महासौधैराजितां ददृशुः पुरम् ॥६६॥ यां देवधानीमित्याहुर्ऋषयश्चामरावतीम् ।
 रत्नेन्द्रसाररचितां तेऽपश्यन् देवसंसदम् ॥६७॥ महासिंहासने तत्र देवेन्द्रं ददृशुस्ततः ।
 स्तेज्यमानं देवगणैः शच्या तेऽर्क्षीसनस्थया ॥६८॥ तत्र पुण्यकृतो लोकांस्तेऽपश्यन्भू-
 रिस्तेजसः । नियोज्यमानानिन्द्रेण तत्तत्स्थानेषु भुक्तये ॥६९॥ एष स्वधર્मे निरतो
 हंसयानेन भास्वता । अप्सरोभिः परिवृतो विहर्षुं यातु नन्दनम् ॥७०॥ एकपत्नीव्रत-
 धर एष दिव्यविमानगः । सेव्यमानो देवगणैर्यातु वैभ्राजकं वनम् ॥७१॥ एष कृच्छ्र-

એવા પાપીઓને યમહૃતોએ શકરમુખ નામના નરકમાં નાખીને દુઃખ
 યમાડેલાઓને તે નાસ્તિકજનોએ જોયા. ॥ ૬૧ ॥ આ પ્રમાણે તે નાસ્તિકોએ
 અતિ લયકર હળદરો હળદર નરકકુંડો જોયા અને તેમાં અતિ કષ્ટ પામતા.
 અને આકંઠ કરતા, એવા હળદરો હળદર પાપીપ્રાણીઓને જોયા તેથી અતિ
 ત્રાસ પામેલા તે નાસ્તિકો શ્રીહરિની ઇચ્છાથી તે સમાધિમાંથી ઉઠ્યા અને લયથી વિશ્રાં-
 ત નેત્રોવાળા અને થરથર કંપતા થકા તે શ્રીહરિને વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા.
 ॥૬૨-૬૩॥ અને થોડીવાર પછી તે નાસ્તિકો ફરીને એકદમ સમાધિને પામી ગયા અને તેમાં
 પ્રકાશમય માર્ગવડે સુખેથી સ્વર્ગમાં ગયા. ॥૬૪॥ તે સમયમાં શ્રીહરિએ પોતેજ આગળ
 ચાલતા થકા તે નાસ્તિકોને સ્વર્ગમાં પહોંચાડ્યા, ત્યાં તે નાસ્તિકોએ દેવતાઓનાં અતિ
 તેજસ્વી એવાં કંદોડો-કંદોડ વિમાનો જોયાં ॥૬૫॥ અને વિશ્વકર્માએ નાના પ્રકારના
 શ્રેષ્ઠમણિઓના સમૂહોથી અને સુવર્ણથી બનાવેલી એવી અતિ પ્રકાશમય મોટી મોટી
 હવેલીઓની પંકિતઓથી બહુજ શોભતી એવી દેવપુરી તે નાસ્તિકોએ દીઠી. ॥૬૬॥ જે
 દેવપુરીને ઋષિઓ દેવધાની અને અમરાવતી એવા નામોથી વર્ણુન કરેછે, તે
 પુરીમાં સુંદર ઉત્તમ રત્નેન્દ્રોથી સ્થેલી એવી દેવસભા તે નાસ્તિકોએ જોઈ. ॥૬૭॥ અને પછી
 તે સભામાં મોટા સિંહાસન ઉપર બેઠેલા અને સર્વદેવગણોએ, તેમજ અર્ધોઆસન ઉપર
 બેઠેલી ઇન્દ્રાણીએ, સેવેલા એવા દેવરાજ ઇન્દ્રને દીઠા. ॥૬૮॥ તે સભામાં અતિ તેજસ્વી
 એવા પુણ્યશાલી લોકો કે-જેમને ઇન્દ્રરાજાએ તે તેસ્થાનોમાં તેમના પુણ્યનાં ફળ લોગવવાને
 માટે આજ્ઞા કરીને મોકલવામાં આવતા હતા, તેમને તે નાસ્તિકોએ જોયા. ॥૬૯॥ સ્વધર્-
 મમાં પ્રીતિવાળો આ પુરૂષ અતિ તેજસ્વી એવા હંસવાહુન ઉપર બેસીને અમરાવતીથી
 વીંટાયો થકા નંદનગાગમાં વિહાર કરવા માટે જાઓ. ॥૭૦॥ એક પત્નીવ્રત રાખનાર
 આ પુરૂષ દિવ્ય વિમાનમાં બેસીને દેવગણોથી સેવાયો થકા વૈભ્રાજક નામે બગીચામાં
 વિહાર કરવા જાઓ. ॥૭૧॥ અનેક પ્રકારનાં કૃષ્ણ પ્રતો કરનાર આ પુરૂષ સુંદર રત્નજીવિત

प्रतपसो रत्नयानेन चाटणा । देवदेवीसेव्यमानो यातु चैत्ररथं धनम् ॥७२॥ जिते-
न्द्रियो जिताहार पप हैमविमानगः । प्रयातु सर्वतोभद्रं सेव्यमानः सुरातुंगः ॥७३॥
विप्रसन्तर्पको होष हेमरत्नविमानगः । सेव्यमानः सुरैर्यातु कल्पपादपवाटिकाम् ॥७४॥
यज्ञदानादिकर्त्तायमत्युज्ज्वलविमानगः । देवदेवीपरिवृतो यथेष्टं चरतामिह ॥७५॥
इत्यादीनि सुरेन्द्रस्य नियोगवचनानि ते । श्रुत्वा प्रहृष्टमनसो व्युत्थिताः श्रीदरीच्छया
॥७६॥ यद्वाञ्छलिपुटाः सर्वे कृष्णं नत्वा पुनः पुनः । प्रोक्षुः स्वर्गश्च नरकः सत्य एव
महाप्रभो ! ॥७७॥ वेदोक्तायेव सत्यौ हि धर्माधर्मा न संशयः । घेद एव प्रमाणं
सदिति जातो हि निश्चयः ॥७८॥ धर्माधर्मावस्मदीयौ पापण्डायैच्छिकौ किल । त्वमेव
साक्षाद्गवानग्र नास्त्येव संशयः ॥७९॥ गस्मदीयमतं त्यक्त्वा ययमद्यैव सर्वथा ।
त्वामेव शरणं प्राप्ता न त्यदन्यास्ति नो गतिः ॥८०॥ तवैवापदिनात्स्वामिन् । मनसा
वचसान्वहम् । करिष्यामो हि भजनं कुर्येस्मासु कृपां प्रभो ! ॥८१॥ यत्किञ्चिदुर्वचो-
ऽस्माभिरघ्नानाद्गापितं भवेत् । तत्क्षमस्व महाराज ! पिता पुत्रापरतपधत् ॥८२॥ इत्यु-
क्त्वा प्राञ्जलींस्तोत्रं पुरतोऽवस्थितान् हरिः । घाण्या मधुरयाभ्यास्य ददावभय-

वाङ्मनं भेसीने देवदेवीशोभे सेवा कथो धडा चैत्ररथन भि वनभां विहार करवा लभ्यो !
॥७२॥ एतेन्द्रियपण्डे अने एताहार धधने वर्तनार आ पुत्र्य सोनाना विमानभां
भेसीने, सर्वतोभद्र नाभे भगीथाभां देवसेवकाभे सेव्यो धडा लभ्यो ! ॥७३॥ विप्रसन्तर्पण
करनार आ पुत्र्य सोनाना रत्नजडित विमानभां भेसीने देवोभे सेव्यो धडा
कल्पवृक्षना भगीथाभां विहार करवा भट्टि लभ्यो ! ॥७४॥ यज्ञ अने दानादिके सत्कर्म्म
करनार आ पुत्र्य अति उन्नत विमानभां भेसीने देवदेवीशोधी यातरद वीटाये
धडा आ स्वर्गभां धञ्छ प्रभाण्डे विहार करे ! ॥७५॥ आ प्रभाण्डेनां धन्द्वाजननां
आज्ञावयने। सांभणीने ते नास्तिके अति दुर्घ पाभ्युछे मन जेभनुं ऐवा
धडा पछी श्रीहृदिनी धञ्छाधी अभाधिभांधी लभ्या. ॥७६॥ अने भे ह्वाय
भेसीने ते सर्व नास्तिके श्रीहृदिश्रुने चारवार नभस्मार करीने, छे भडाप्रभु !
'स्वर्ग' अने नरक भे अने सत्य' छे' ऐभ कडेवा लाग्या. ॥७७॥ अनेधर्म-अधर्म, जो
अने वेद छेदना अत्य छे, ऐभां कांछ अशय नधी अने वेद ऐज अत्य प्रमाणुत्र्य
छे, ऐभ अभासे द्रढनिश्चय धयेछे. ॥७८॥ अने अभोभे भानेदा धर्म-अधर्म,
ऐ अने धञ्छाकल्पित होवाधी पाण्डुर्य छे. अने तभे साक्षात्-प्रत्यक्ष भगवान छे,
ऐभां संशय छे' नहि. ॥७९॥ आज्ञाधी अभे अभासे भत त्याग करीने, सर्वथा तभासे-
ज शरणे आवेदा छीजे, तभारा सिवाय अभासे भीछ डोछ गति छे' नहि. ॥८०॥
आज्ञाधी आरंभीने छे स्वामिन् ! भन अने वचनधी तभाङ्ग लज्जन अभो निरंतर
करीशुं. छे प्रभु ! अगारी उपर तभे कृपा करे. ॥८१॥ अने अभोभे अलज्जतां आपने
जे कंछ दुर्घचने। कहां होय, तेने छे भडाजन ! पिता जेभ पुत्रना अपराधने क्षमा
करे, तेभ आप क्षमा करे. ॥८२॥ ऐभ कछीने भे ह्वाय भेसीने आज्ञा छे। रडेदा ते
नास्तिक-आश्रितोने, अतिदृष्टाणु श्रीहृदिने अति मधुर वाणीधी आधासन आपीने

મજ્જસા ॥૮૩॥ યદ્યં તદ્વીયાસ્તે ભૂત્વા તં પ્રણમ્ય તદાલ્પયા । સહજાનન્દ ઇત્યુચ્ચૈઃ કીર્ત-
યન્તો ગૃહાન્ યયુઃ ॥૮૪॥ તતસ્તદ્વીયાઃ સકલા ભક્તાઃ સુરદનિધયાઃ । અતિપ્રહૃષ્ઠા
અભવન્ પૌરા લોકાશ્ચ વિસ્મિતાઃ ॥૮૫॥ અપ્રસન્ન મહત્તત્ર ચર્ત્તયામાસ સ પ્રભુઃ ।
યત્ર પાન્થજનાઃ સર્વે પ્રાપ્તુવન્ત્યપ્રમીપ્સિતમ્ ॥૮૬॥ સહમ્નશો બ્રાહ્મણાશ્ચ ભોજયિત્વાથ
તત્ર સઃ । તેભ્યશ્ચ દક્ષિણાં દત્ત્વા માણ્ડીત્પુરમાયયૌ ॥૮૭॥

નાસ્તિકોત્પથયિગ્ગણ્ડનચણ્ડો વૈદિકાધ્યપરિરક્ષણશક્તઃ ।

સપ્રમાણસવચ્છાચલ્લવામ્યમ્તુષ્મિનુ હરિકૃષ્ણ રૂપાસૌ ॥૮૮॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવસ.....નિત્યાનન્દમુનિવિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે શ્રીહરિકૃત-
નાસ્તિકજનપરામર્થનિરૂપણનામા પ્રયોગિદશતિતમ ઉલ્લાસઃ ॥૨૩॥

યથાર્થપણે અભય આપ્યું. ॥૮૩॥ આ પ્રમાણે તે નાસ્તિકો તે શ્રીકૃષ્ણના આશ્રિત થઇને
શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર કરીને, શ્રીસહજાનન્દ એ નામનું ઠાંચે સ્વરે કીર્તન કરતા થકા
(બોલતા બોલતા) શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી પોતપોતાને ઘેર ગયા. ॥૮૪॥ તે પછી તે શ્રીકૃષ્ણના
સંમત લક્ષ્મણનો અતિદ્રઢ નિશ્ચયવાળા થયા અને અતિહૃષ્ પામ્યા. અને તે ધોરાણ
પુરના સર્વ લોકો પણ અતિ વિસ્મય પામ્યા. ॥૮૫॥ અને પછી સમર્થ એવા તે શ્રીકૃષ્ણ-
નીલકંઠલગવાને તે ધોરાણપુરમાં એક મોટું અન્નસત્ર (સદામત) પ્રવર્તાવ્યું, કે જે
અન્નસત્રમાં યાત્રાળુ માણસો પોતાને ઇચ્છિત અન્ન (વિગેર) પામે. ॥૮૬॥ અને ત્યાં
હળદર હળદર બ્રાહ્મણોને જમાડીને, તેઓને દક્ષિણ આપીને, પછી શ્રીકૃષ્ણ ભાડેરપુર
પ્રત્યે આગ્યા. ॥૮૭॥

નાસ્તિકોએ માનેલા કટ્ટિપત અધર્મ માર્ગને ખંડન કરવામાં અતિ ઉગ્ર પ્રતાપ-
વાળા અને વૈદિકમાર્ગનું પરિરક્ષણ કરવામાં અતિ સમર્થ અને પ્રમાણે સહિત મળણ
અચળ વાક્યો બોલનારા, એવા એ મારા ઇદદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભગવાન મારી ઉપર
પ્રશન્નતા પામે. ॥૮૮॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવ.....શ્રીનિત્યાનન્દમુનિવિરચિતશ્રીકૃષ્ણદિગ્વિજયમાં ધોરાણમાં
નાસ્તિકજનપરાલવનિરૂપણનામે તેવીશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૨૩॥

उच्छासार्थसङ्ग्रहः

पद्मानलम्भविधायिनी श्रुतिरियं हिंसां विधत्ते ततः
सा हिंसा ननु धर्म इत्यविदितश्रौताशया ये जगुः ।
तान् प्रत्यस्य दृढीचकार दृढयं श्रौतं हहिंसावते
यो धर्मे परमे स एव सहजानन्दः सुखायास्तु नः ॥२३॥

आटेरपुरभां 'अग्निपोमीयं पशुमालभेत' એ વિગેરે પશુહિંસા પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિઓ, હિંસાનું વિધાન-પ્રતિપાદન કરેછે, માટે તે હિંસા એ ધર્મજ છે, તેને અધર્મ કેમ કહેવાય ? એમ શ્રુતિઓના મુત્ય અભિપ્રાયને નહિ બાંધુનારા જે જનો કહેતા હતા, તેમને પાછા પાંત્રીને તેમના પ્રત્યે જે શ્રીહરિએ-હિંસાવિધાયક વૈદિક શ્રુતિઓનું પણ તાત્પર્ય, 'અહિંસા પરમો ધર્મઃ' એ પ્રમાણે પરમ ધર્મરૂપ અહિંસાવ્રતમાંજ છે, એમ દ્રઢતાપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું હતું, તે પરમ કૃપાળુ પ્રભુ શ્રીસહજાનંદસ્વામી અમને સર્વદા સુખ આપનારા થાઓ. ॥૨૪॥

चतुर्विंशतितम उच्छासः

व्याघ्रजिन्तृपतेर्गङ्गे सोऽथ स्वायासमाचरत् । सेवां भक्तास्तत्र तस्य चक्रुर्बह्व
आदरात् ॥१॥ तत्रासौ कपिलापुत्रया महोरस्तथमकारयत् । देशान्तरेभ्यस्तत्रापि भक्ता
आयन्सहस्रशः ॥२॥ भोज्यैः स दक्षिणामिश्च तत्र विमान्सहस्रशः । तर्पयामास
साधूँश्च स्वभक्तान्भोजनादिभिः ॥३॥ सभासीन्मदती तत्र तत्र सिंहासने प्रभुः । भक्तैः
स्वैः संवृतो रेजे ताराभिरुडुराडिव ॥४॥ मर्यादयोपविष्टेषु भक्तेषु निखिलेष्वथ ।
गम्भीरमधुरां वाणीमुवाच हितकृद्भरिः ॥५॥ शृण्वन्तु सकृच्छा भक्ताः ! सर्वेषां वक्षि
मो हितम् । श्रुत्वा तदवधारयथ वर्त्तनीयं तथा सदा ॥६॥ ब्रह्माण्डानामसंख्यानां कर्त्ता
पाता सुप्रभदः । वर्त्तते भगवान् कृष्णः सकलैश्वर्यसेवितः ॥७॥ चराचरमिदं पृष्ठा
श्रेयसे स नृणामिह । प्रावर्त्तयद् ब्राह्मणेषु वेदं सर्वार्थसम्भृतम् ॥८॥ ततो वेदोदिता
धर्माः स्वाधिकारानुसारतः । पालनीया यथाशक्ति देशकालानुसारतः ॥९॥ तत्राहिं
सादयो धर्माः प्रोक्ता मोक्षाय देहिनाम् । हिंसादयो ह्यधर्माश्च निषिद्धाः सन्ति सर्वथा
॥१०॥ देहेन मनसा वाचा ततः कस्यापि देहिनः । द्रोहो नैव हि कर्त्तव्य एव धर्मः
परः स्मृतः ॥११॥ अहिंसा परमो धर्म इति सर्वे महर्षयः । वदन्ति वेदतत्त्वज्ञा महा
भगवताश्च ये ॥१२॥ ननु वेदेऽपि यज्ञेषु पशुहिंसोदितास्ति हि । अतः कथमहिंसैव
वेदार्थ इति चेद्भूये ॥१३॥ न हि वेदस्य तात्पर्यं हिंसायां प्राणिनो मतम् । अहिंसायां
तु तात्पर्यं सर्वथैवास्ति निश्चितम् ॥१४॥ ऋगैतरेयब्राह्मणद्वितीयपञ्चिफेक्षया । यजुर्वे
दशतपथनवमपण्डकेक्षणात् ॥१५॥ सुश्रेयो न हि वेदेऽस्ति सर्वेषां विदुषामपि ।
मुह्यन्ति यत्स्वरूपोऽपीत्येवं व्यासोऽब्रवीद्यतः ॥१६॥ पितृदेवमनुष्याणां वेदं नेत्रं स्वयं
ह. ३२

મનુઃ । અપ્રમેયમશ્વર્યં તદ્વેદશાસ્ત્રં જગદ્ ચ ॥૧૭॥ કૃષ્ણોઽપિ ભગવાન્સાક્ષાદુદ્ધવં
સ્વપ્રિયં પ્રતિ । વિઠ્ઠહુક્ષેયતામેવ વેદસ્ય સ્ફુટમગ્રવીત્ ॥૧૮॥ શદ્ભ્રમહ મુદુર્યોધં પ્રાણે-

ઉલ્લાસ ૨૪ મો.

શ્રીહરિકૃષ્ણ-ભગવાને 'ભાટરપુરમાં' જન્મે વ્યાઘ્રજીત રાબના ઘરમાં પોતાનો નિવાસ કર્યો અને ત્યાં ઘણાક ભક્તજનો તે શ્રીહરિની સેવા આદરથી કરવા લાગ્યા. ॥૧॥ અને શ્રીહરિએ ત્યાં કપિલાછકનો મોટો ઉચ્છવ કરાવ્યો અને તે ઉચ્છવ ઉપર દેશાન્તરથી હુબરો હુબર ભક્તજનો આવ્યા. ॥૨॥ તે ઉચ્છવમાં હુબરો હુબર પ્રાદ્યક્ષોને દશિણુ-ઓએ સહિત ભોજનોથી જમાડીને તૃપ્ત કર્યા, તેમજ સતોએ સહિત સર્વ ભક્તજનોને પ્રથુ ભોજનાદિકથી ખૂબ તૃપ્ત કર્યા. ॥૩॥ અને તે ભાટરપુરમાં મોટી સભા થઈ અને તે સભામાં સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયેલા અને પોતાના ભક્તજનોથી વીંટાયેલા શ્રીહરિ, તારાગણોથી વીંટાયેલા ઉદુરાજ-ચંદ્રમા જેમ શોભે એમ શોભતા હતા. ॥૪॥ તે પછી સમગ્ર ભક્તજનો પોતપોતાની મર્યાદાથી બેસી ગયા પછી, સર્વનું અપ્રેરિત હિત કરનારા શ્રીહરિ ગંભીર અને મધુર વાણી બોલવા લાગ્યા. ॥૫॥ હે ભક્તજનો ! તમે બધાય સાંભળો ! તમારા સર્વનું હિત કરનારું વચન હું કહું છું તેને સાંભળીને અને હૃદયમાં તેને સાવધાનતાથી ધારીને, તે પ્રમાણે તમારે નિરંતર વર્તવું. ॥૬॥ અસંખ્યાત પ્રહ્લાદોને સર્જનારા, તેનું પાલન કરનારા અને તેમ કરીને સર્વને સુખ પમાડનારા, એવા સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા, પોતાના દિવ્ય પ્રહ્લાદામમાં, સકળ ઐશ્વર્યોથી સેવાયા થકા અખંડ વિરાજમાન રહેલા છે. ॥૭॥ તે ભગવાને ચરાચર એવું આ જગત્ સર્જીને મનુષ્યોના આત્મતિક ઐયને માટે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ આર્ય પુરુષાર્થરૂપ સર્વ અર્થથી ભરેલો એવો વેદ, પ્રાદ્યક્ષબતિના મનુષ્યોને વિષે પ્રવર્તાવ્યો છે. ॥૮॥ માટે વેદમાં કહેલા ધર્મો પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે દેશકાળને અનુસરીને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અવશ્ય પાળવા ભેદ્યો. ॥૯॥ તેમાં અહિંસા આદિકે ધર્મો પ્રાણીઓના મોક્ષને માટે કહેલા છે અને હિંસા આદિકે જે અધર્મો છે, તે તો સર્વથા નિષિદ્ધ (હોવાથી ત્યાગ્ય) છે. ॥૧૦॥ તેથી શરીર, મન અને વાણીથી, કોઈપણ પ્રાણીના દ્રોહનજ કરવો એજ મોટો ધર્મ કહેલો છે. ॥૧૧॥ અને વેદના તત્ત્વને- (ગલિતાર્થ રહસ્યરૂપ અર્થને) જાણનારા મર્વે મહર્ષિઓ, તથા ભગવાનના પરમ એકાંતિક ભક્ત ભાગવત સંતો પણ, ' અહિંસા એજ પરમ ધર્મ છે ' એમ કહે છે. ॥૧૨॥ (શ્રીહરિ પોતેજ શંકા કરે છે-) જો એમ હોય તો- ' વેદમાં પણ યજ્ઞમાં યજ્ઞહિંસા કરવાની કહેલી છે, માટે અહિંસા એજ વેદનો ખરો અર્થ છે, ' એમ કેમ કહેવાય ? (શ્રીહરિ કહે છે-) એમ જો તમે માનતા હો તો અમે કહીએ છીએ— ॥૧૩॥ વેદનું તત્ત્વ અર્થ પ્રાણીઓની હિંસા કરવામાં પૂર્વે થયેલા વ્યામાદિક મહાત્માઓએ માન્યું નથી,

૧. શ્રીહરિ પોતેજ શંકાનું ઉદ્ભવન કરીને તેનું સમાધાન કરે છે. આમ કરવાની સામ-
કારની પદ્ધતિ છે. ॥ ૨. શંકા-સમાધાન કરતાં આખરે નિમિત્ત થતો અર્થ.

ન્દ્રિયમનોમયમ્ । અનન્તપારં ગમ્भीરં દુર્વિંગાદ્યં સમુદ્રવત્ ॥૧૯॥ વેદા બ્રહ્માત્મચિપ-
યાસ્ત્રિકાણ્ડવિપયા દમે । પરોક્ષવાદા ક્રમયઃ પરોક્ષં ચ મમ પ્રિયમ્ ॥૨૦॥ કિં વિધતે

પરંતુ-વેદનું તાત્પર્ય અહિંસામાંજ છે, એમ સર્વથા નિશ્ચિત કરેલું છે. ॥૧૪॥
અને તે અર્થ-અગ્નેદના ઐતરેયબ્રાહ્મણની દ્વિતીયપંચિકા જેવાથી, તેમજ યજુર્વેદના
શતપથ બ્રાહ્મણના નવમા ખંડને જેવાથી સ્પષ્ટ જણાય છે. ॥૧૫॥ અને વળી વ્યાસ-
મુનિ પોતે પણ એમ કહે છે કે-વેદ તો મોટા મોટા વિદ્વાન પુરૂષોને પણ મહેંટાઈથી
જાણવામાં આવે એવો નથી, કેમકે-જે વેદમાં બ્રહ્મા વિગેરે મહાકવિ-જ્ઞાનીઓ પણ મોહ
પામી જાય છે. (અર્થાત્ ખરો રહસ્યાર્થ તેમના જાણવામાં પણ આવતો નથી.) ॥૧૬॥
વળી પોતે મનુ પણ કહે છે-વેદ તો પિતૃઓ, દેવો અને મનુષ્યોના નેત્રરૂપ છે
અને તે વેદશાસ્ત્ર ૧ અપ્રમેય અને ૨ અશક્ય છે, એમ પણ મનુએજ પોતે કહ્યું છે.
॥૧૭॥ અને સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણભગવાને પણ પોતાને અતિ પ્રિય એવા ઉદ્ભવજી પ્રત્યે વેદ-
શાસ્ત્રની વિદ્વાનોને પણ દુર્જેયતા ૧ સ્પષ્ટપણે કહેલી છે. ॥૧૮॥ (શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ભવજીને
કહે છે-) હે ઉદ્ભવ ! શબ્દબ્રહ્મ જે વેદ તે અત્યંત દુર્બોધ છે, કેમકે-તે પ્રાણ ઇન્દ્રિયો
અને મન, તે જેનાં એકમ-એકપ્રવણજ હોય, તો તેનાથીજ તે જાણી શકાય તેવો છે અને
વળી સમુદ્રની પેઠે અંત અને પાર તેનાથી વર્ણવ છે અને અતિ ગંભીર હોવાથી તેનું
રહસ્ય 'યથાર્થ' જાણી શકાતું નથી. ॥૧૯॥ બ્રહ્મ-જે આત્મા-પરમાત્મા, તેને પ્રતિપાદન
કરનારા આ વેદો ત્રિકાંડવિષયક છે. એટલે કે-કર્મ, જ્ઞાન અને ઉપાસના, એને પ્રતિ-
પાદન કરવા રૂપ ત્રણ વિભાગથી વિભક્ત રહેલા છે. અને તે વેદના દ્રષ્ટા મહર્ષિઓ
સ્વરૂપવાદ કરીનેજ સર્વ અર્થને કહેનારા છે અને મને પણ ધરોક્ષજ પ્રિય છે.
॥૨૦॥ વેદો કયા અર્થનું (અર્પણ) વિધાન-વિધિપૂર્વક આજારૂપે પ્રતિપાદન કરે છે.

૧-આવાજ અર્થવાણો અને આટલોજ એમ નિશ્ચય ન કરી શકાય તેવો. ૨-બુદ્ધિબળથી
મહણ ન કરી શકાય તેવો. ૩- બુદ્ધિબળ વિગેરેથી પણ જાણવામાં ન આવવાપણું. ॥

૧-જેમ સમુદ્ર અનંત, અપાર અને અગ્રાધ હોવાથી, તેના તળ સુધી પહોંચીને યથાર્થ-
પણે તેના સ્વરૂપને, કે માપને, જાણવામાં આવણે શકિતમાન થતા નથી, તેમજ વેદ અપાર અને
અનંત તેમજ અતિ ગંભીર છે. માટે તેનું રહસ્ય યથાર્થ જાણી શકાતું નથી.

૨-પ્રતિપાદન કરવા યોગ્ય ખરો અર્થ યુક્ત રાખીને, બીજો અર્થ સમજાવવામાં આવે
તે પરોક્ષવાદ કહેવાય. વેદનું તાત્પર્ય કર્મમાંથી છોડાવીને યુક્તિના સાધનરૂપ અકર્મમાં-જ્ઞાન-
માર્ગમાં લઇ જવાતું છે, તો તે અર્થને સ્પષ્ટપણે નહિ કહેતાં યત્તાદિક કર્મમાર્ગજ બતાવે છે.
જેમ માતા પોતાના બાળકને કહતું ઔષધ પાવાને માટે તેને સાકર વિગેરેની લાલચ બતાવીને
કહતું ઔષધ પાન કરાવીને તેનું હિત કરે છે, તેજ પ્રમાણે રાત્રપ્રાપ્ત રાજસ તામસ કર્મમાં
બંધાયેલા પ્રાણીઓને યત્તાદિક સત્કર્મમાં બેડીને પણ આપરે સેને કર્મમાંથી અથવા તો તે
સત્કર્મનાં ફળરૂપ સ્વર્ગાદિકનાં સુખોમાંથી જ્ઞાનદ્વારા કંટાળે ઉપજાવીને મોક્ષમાર્ગ દોરીને તેનું
હિતજ કરનારા વેદ છે એ બાવાર્થ છે. ॥

કિમાચ્છે કિમનૂષ વિકલ્પયેત્ । હત્યસ્યા હૃદયં લોકે નાન્યો મદ્દેવ કથન ॥૨૧॥
 વેદાન્તશુદ્ધેદવિદેવ ચાદ્દમિતિ ચ પ્રભોઃ । પાર્થ પ્રત્યસ્તિ વચનં ગીતાયામપિ નિશ્ચિતમ્
 ॥૨૨॥ સર્વોપનિષદો ગાયો દોઘ્ધા ગોપાલનન્દનઃ । ઇતિ વાક્યાત્કૃષ્ણ યવ સમ્યગ્વેદાર્થ-
 વિત્સ્મૃતઃ ॥૨૩॥ અતસ્તદુક્તં પ્યાર્થો ગ્રાહ્યો વેદમ્ય નેતરઃ । કાલનષ્ઠધિયાં નાસ્તિ
 યોધોઽન્યેષાં નુ તાદૃશઃ ॥૨૪॥ તે મે મતમવિગ્નાય પરોક્ષં વિપયાત્મકાઃ । હિંસાર્યાં
 યદિ રાગઃ સ્યાદ્દમ્ યવ ન નોદના ॥૨૫॥ હિંસાવિહારા દાલધ્યૈઃ પશુભિઃ સ્વસુસે-
 ષ્છયા । યજન્તે દેવતા યમૈઃ પિતૃભૂતપતીન્ સલાઃ ॥૨૬॥ સ્વપ્નોપમમસું લોકમસન્તં
 ધ્રુવણપ્રિયમ્ । આશિપો હૃદિ સદ્ગલ્ય ત્વજન્ત્યર્થાન્ યથા યણિઃ ॥૨૭॥ પર્વં હિ ભગ-
 ધાન્ કૃષ્ણઃ પ્રિયમાણાં નિજેચ્છયા । યશોદેશેન હિંસાં નુ સર્વથેન નિવેધતિ ॥૨૮॥
 વેદાર્થમેતં કૃષ્ણોક્તમગ્રાસ્યા વેઽન્યથા વિદુઃ । યોગેશ્વરસ્તાંશ્વમસો મક્તત્યાદૂપયત્ય-
 લમ્ ॥૨૯॥ યે ત્યજેવંચિદોઽસન્તઃ સ્તઘ્વાઃ સદ્ભિમાનિનઃ । પશૂન્ દ્રુણાન્તિ વિશ્રઘ્નાઃ

અને ઉપરથી આમાન્યપણે જણાતા અર્થ પ્રમાણે શું કહેછે, અને કયા અર્થને અનુવાદ
 કરીને વિકલ્પથી બતાવેછે, એ બધું વેદનું રહસ્ય આ લોકમાં મારા સિવાય બીજાને કોઈ
 જાણતો નથી. ॥૨૧॥ અને વળી ગીતામાં પણ ‘વેદાન્તને કરનારો અને જાણનારો પણ
 હું જ છું’ એમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું અર્જુનના પ્રત્યે નિશ્ચયવાણું વચન છે. ॥૨૨॥ તેમજ
 ‘સર્વ ઉપનિષદો ગાયો છે અને તેના રહસ્યરૂપ અર્થને હોહન કરનારા સાક્ષાત્ ગોપાળ-
 નંદન કૃષ્ણ પરમાત્મા છે’ એ વાક્યથી પણ શ્રીકૃષ્ણ એજ એક ખરી રીતે વેદના અર્થને
 જાણનારા કહેલા છે. ॥૨૩॥ માટે તે શ્રીકૃષ્ણભગવાને પ્રતિપાદન કરેલોજ વેદનો અર્થ
 શ્રદ્ધા કરવો, પણ તે સિવાયનો બીજો અર્થ શ્રદ્ધા કરવો નહિ, કેમકે-કાળબળથી નષ્ટ
 થઈ ગયેલી સુદ્ધિવાળા બીજા પુરૂષોને તો તે શ્રીકૃષ્ણના જેવો જોષ છેજ નહિ. ॥૨૪॥
 ‘હિંસા કરવામાં જો અતિરાગ (અવર્જનીય પ્રીતિ) હોય તો તે યજ્ઞ નિમિત્તજ કરવી’
 એમ નિયમવિધિ બતાવેછે, પણ અપૂર્વ વિધિથી (હિંસા કરવીજ) એમ ગ્રેરણા નથી
 કરતો. એવો જે મારા પરાક્ષ અભિપ્રાય તેને નહિ જાણીને, કેવળ વિષયોમાંજ આસક્ત
 મનવાળા પુરૂષો પોતાના સુખની ઇચ્છાથી હિંસારૂપ વિહાર કરતાં મારેલા પશુઓથી કહેલા
 યજ્ઞોપદે દેવતાઓનું અને ભૂતપતિ ભૈરવોનું પૂજન કરેછે. એવા જે જળપુરૂષો છે તે તો
 કેવળ શ્રવણમાત્રથીજ પ્રિય લાગતો અને સ્વપ્નની પેઠે અસત્ય જણાતો એવો આ લોક (યજ્ઞ-
 દિક્ષા કૃણરૂપે જણાતો સ્વર્ગલોક) તેને પામવાના મનોરથોને હૃદયમાં કંદીને ઘણાંક દ્રવ્યો
 ખર્ચેછે, જેમ વણિક વધારે પૈસા કમાવાની ઇચ્છાથી વેપાર વિગેરેમાં પૈસા ખર્ચેછે, તેમ તે
 પણ કરેછે. ॥૨૫-૨૭॥ આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણભગવાન યજ્ઞના ઉદ્દેશથી પણ પોતાની ઇચ્છાથી
 કરેલી હિંસાને તો સર્વથાજ નિવેધ કરેછે. ॥૨૮॥ શ્રીકૃષ્ણભગવાને કહેલો આવો વેદનો
 અર્થ (ખરી રીતનો છે) તેને નહિ જાણીને, એથી વિપરીતપણે જો જાણેછે, તો ચમસ
 નામે પ્રતિદ્ધ યોગેશ્વર પોતે ભગવદ્ભક્ત હોવાથી તેને અતિશય દ્રુણ આપીને નિંદેછે.
 ॥૨૯॥ (ચમસ યોગેશ્વર કહેછે-) જે પુરૂષો તો આવો વેદનો ખરો અર્થ નથી જાણતા

प्रेत्य खादन्ति ते च तान् ॥३०॥ द्विपन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरम् । मृतके
सानुयन्धेऽस्मिन् यद्गस्नेहाः पतन्ति ते ॥३१॥ हित्वात्यायासरचिता गृहपत्यसुह-
च्छ्रियः । तमो विदन्त्यनिच्छन्तो वासुदेवपरामुखाः ॥३२॥ अतो वेदस्य तात्पर्यं
हिंसायां नास्ति सर्वथा । इत्येव महतां चाप्यैर्ज्ञायते वेदवादिनाम् ॥३३॥ पशोराज-
मवचनं यत्तु वेदस्य दृश्यते । हिंसानिवृत्तये तद्धि न तु हिंसाविधायकम् ॥३४॥ रज-

तेषा असत्, स्तब्ध અને સત્પુરૂષપણના અભિમાનવાળા પુરૂષો, વેદના ખોટા
અર્થથી પોતે ઠગાયા એવા ઘડા પશુઓનો દ્રોહ કરેછે-મારેછે, તો તે મારેલા
પ્રાણીઓ મરીને, મારનારને મર્યા પછી પરબોઠમાં પાવેછે. ॥૩૦॥ સ્નેહના બંધનવાળા
આ મૃતક શરીરમાં સ્નેહથી આસક્તિપૂર્વક બંધાયેલા જે મનુષ્યો, બીજા પ્રાણીઓના
શરીરમાં (શરીરદ્વારા જીવાત્માઓમાં) વસી રહેલા સર્વાત્મા હરિ ઇશ્વરનો દેખ કરેછે,
તે મનુષ્યો અધોગતિનેજ પામેછે. ॥૩૧॥ અને સર્વાત્મા એવા વાસુદેવ ભગવાનથી
વિમુખ રહેલા એવા તે માણસો. નાના પ્રકારનાં કર્મોના પ્રયાસો વેળીને સંપાદન કરેલા,
સી, પુત્ર, સુહૃદો, તેમજ સર્વ સંપત્તિઓ, તેનો ત્યાગ કરવાની પોતાને ઇચ્છા નહિ
હોવા છતાં પણ ત્યાગ કરીને અધિકારમય નરકમાં પ્રવેશ કરેછે. ॥૩૨॥ માટે વેદનું
તાત્પર્ય હિંસા કરવામાં સર્વથા નથીજ, એમ વેદવાદી એવા મોટા પુરૂષોનાં વાક્યોથી
જાણવામાં આવેછે. ॥૩૩॥ અને જે પશુહિંસાને પ્રતિપાદન કરનાર વેદનું વચન જોવામાં
આવેછે, તે તો-(નિયમમાં લાવીને) હિંસાની નિવૃત્તિને માટેજ છે, પણ હિંસાને
નિધિપૂર્વક પ્રતિપાદન કરનાર નથી. ॥૩૪॥ કેમકે-સ્નેહજીવ-તમાજીવપ્રધાન સ્વભાવ-

૧ સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન દરેક પ્રાણીના હૃદયમાં અન્તર્ધામિલાવથી અખંડ નિવાસ કરી
રહેલા છે; અને સકળ વિશ્વ-સ્થાવર જંગમ, એ પરમાત્માનું શરીર છે, માટે 'જેમ આઠાણુના
શરીરનો વિનાશ કરવાથી આઠાણુનોજ નાશ કર્યો કહેવાયછે અને તે મારનારને ધ્વજહત્યાનો
દોષ લાગેછે,' તેજ પ્રમાણે પરમાત્માના શરીરજૂત પ્રાણીઓનો નાશ કરવારૂપ દેવ, તે તે પ્રાણી-
દ્વારા તેના શરીરી એવા પરમાત્માનોજ દેવ કહેવાયછે, અને વળી 'જેમ કાષ્ઠ અતિ સુમર્થ રાજ્ય
પોતે કાઠ ગરીબ માણસના ઉપર મહેરબાની કરીને તે ગરીબના ધરમાં આવીને પોતે ખેંટેલા હોય,
તેજ વખતે જો કાઠ પણ માણસ તે ગરીબનો, (મારવા વિગેરે દ્રોહ કરેછે, તો તે ગરીબ માણસ
તો અસમર્થ હોનાથી તે મારનારને કંઈ પણ કરી શકતો નથી, પણ તેના ઉપર મહેરબાની કરીને
તેના ધરમાં આવી ખેંટેલા રાજ્ય પોતે સર્વનો નિગ્રહ કરવા સુમર્થ હોવાથી તેનો પોતેજ નાશ
કરી નાખેછે,' તેજ પ્રમાણે સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન પણ પોતાના શરીરરૂપ પ્રાણીઓનો દ્રોહ
કરનારનો પોતેજ પરાજય કરીને અધોગતિને પમાડેછે, એ વાત ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ
પરમાત્મા પોતેજ કહેછે- ' તાનહં દ્વિપત્તઃ કૂરોન્ સંસારેષુ નરાધમાન્ । સિપામ્યજસ્રમ-
શુમાનાસુરીપ્તેવ યોનિષુ ' ॥ પ્રાણીઓના દ્રોહ કરનારા તે કૂર નરાધમોને હુંજ પોતે વારંવાર
જન્મમૃત્યુની પરંપરારૂપ સંસારમાં નાખુંછું, તેમાંથી આસુરી યોનિઓમાંજ નાખુંછું, કે જેમાં
આસુરભાવનું પ્રધાનપણ હોવાથી મારો અથવા મારા ભક્ત સાધુઓનો સંબંધ થવાનો
પ્રસંગજ ન આવે. ॥

સ્તમઃસ્વભાવાનાં ક્ષત્રાણાં કામ્યકર્મણામ્ । નિયમાર્થં હિ તદ્વાક્યં નિત્યં હિંસાનુ-
ગિણામ્ ॥૩૫॥ તીર્થેષુ પ્રતિદેષેષુ રાજા મેઘ્યપશૂન્ વને । યાવદર્ધમલં લુપ્થો, હન્યાદિતિ
નિયમ્યતે ॥૩૬॥ इति नारदवाक्येन हिंसासङ्कोचबोधकम् । हिंसावाक्यं हि वेदोक्तं
भवतीत्यवगम्यते ॥૩૭॥ अवश्यकर्तव्यतया यदि हिंसावचो भवेत् । महर्षिभिस्तदा तस्य
क्रियते षण्डनं कुतः ॥૩૮॥ भारते मोक्षधर्मेषु तादृशानि वचांसि तु । बहूनि सन्ति तत्राहं
कतिचित्कथयामि चः ॥૩૯॥ अव्यवस्थितमर्यादेर्वિमुढैर्નાસ્તિકૈર્નૈરઃ । સંશયાત્મમિત્ય-
કૈર્હિંસા સમનુવર્ણિતા ॥૪૦॥ तस्मात्प्रमाणतः कार्यो धर्मः सूक्ष्मो विजानता । अहिंसा
सर्वभूतानां धर्मेभ्यो ज्यायसी मता ॥ ४१ ॥ यदि यज्ञांश्च वृक्षांश्च यूपांश्चोद्दिश्य
मातवाः । वृथामांसानि खादन्ति नैष धर्मः, प्रशस्यते ॥૪૨॥ सुरां मत्स्यान्मधु

વાળા, કામ્ય કર્મ કરનારા ક્ષત્રિઓ, કે જેઓ-નિરંતર હિંસામાંજ પ્રીતિવાળા છે, તેઓને
હિંસામાંથી (નિયમમાં લાવીને) નિવૃત્તિ પ્રમાણવાને માટેજ તે હિંસાવાક્ય છે, (તે
આવી રીતે કે-) હિંસા કરવામાં અતિલુપ્થ હોય અને જો હિંસા કરે તો-તીર્થોમાં
-શ્રાદ્ધાદિકમાંજ કરે, તેમાંજ પણ પ્રખ્યાત-અભાવાસ્થાદિકમાંજ, પરંતુ-નહિ કે શજના
શ્રાદ્ધાદિકમાં. તેમાંજ પણ જે રાજા-ક્ષત્રિય હોય તેજ. વળી પશુઓમાં પણ પવિત્ર પશુ-
ઓનેજ મારે. તે પણ વગડામાંજ અને વળી તે પોતાને શ્રાદ્ધાદિકમાં ઉપયોગ
પુરતુંજ મારે. આવી રીતે છ પ્રકારના નિયમોથી બતાવેલું વેદનું હિંસાવાક્ય
હિંસાને સંકોચજ બતાવેછે, પણ અપૂર્વ વિધિથી હિંસાને પ્રતિપાદન કરતુંજ નથી.
એ તાત્પર્યોર્થ છે. ॥૩૫-૩૬॥ આ પ્રમાણે નારદજીના વચનથી-વેદમાં કહેલું હિંસાવાક્ય
હિંસાના સંકોચનેજ જણાવનારું છે, એમ જણાયછે. ॥૩૭॥ અને જો વેદનું હિંસા-
વાક્ય અવશ્યવિધિથી હિંસા પ્રતિપાદન કરનારું હોય તો મોટા મોટા નારદાદિક ઋષિઓ
તે હિંસાનું કેમ ખંડન કરે ? ॥૩૮॥ તે હિંસાને ખંડન કરનારાં વાક્યો ભારતમાં મોક્ષ-
ધર્મમાં ઘણાંક છે, તેમાંનાં કેટલાંક વાક્યો અમે તમને કહીએ છીએ-॥૩૯॥ વેદ અને
લોકની મર્યાદાને ઉદ્ભવન કરીને વર્તનારા, સંશયે યુક્ત મનવાળા અને કાંઈના
જાણવામાં ન આવે એવા ગુપ્ત આચરણવાળા, અથવા ધર્મ-અધર્મના નિર્ણયને નહિ
પ્રાપ્તેલાં અનિશ્ચિત બુદ્ધિવાળા, એવા નાસ્તિક મૂઢ માણસોએજ એ હિંસા ખરી છે એમ
વર્ણન કરેલી છે. ॥૪૦॥ માટે વિશેષ જ્ઞાનવાળા માણસોએ તો ધર્મ અતિશય સૂક્ષ્મ-ગ-
હન ગતિવાળો છે, માટે મન્થાસના પ્રમાણથીજ આચરણ કરવો. કેમકે-ભૂતાપ્રાણીમાનવી
શરીર, વાણી અને મનથી પણ હિંસા ન કરવી, એજ સર્વ ધર્મ કરતાં અતિશ્રેષ્ઠ માનેલી
છે. ॥૪૧॥ માટે જો માણસો યજ્ઞોને ઉદ્દેશીને તેમજ, વૃક્ષોને, તથા યજ્ઞસ્થાનોને ઉદ્દેશીને
પણ, વૃથામાંસને-વેદમ ત્રોથી સંસ્કાર નહિ કરેલાં, એવાં કેવળ સ્વાદને ખાતરજ ખાયછે,
તો તે ધર્મ પ્રશંસા કરવા યોગ્ય નથી, (અર્થાત્ કનિષ્ઠ છે.) ॥૪૨॥ અને વળી
સુરાપાન, મત્સ્યલક્ષણ, તેમજ મધ, માંસ, આસવ ^૧ અને ^૨ કૃષ્ણરોદન, એ બધું ધૂર્ત

માંસમાસયં કુશરૌદનમ્ । ધૂતૈઃ પ્રવર્તિતં દ્યૌતદ્યૌતદ્રેવેષુ કલ્પિતમ્ ॥ ૪૩ ॥
માતાન્મોહાચ્છ લોભાચ્છ લૌલ્યમેતત્પ્રકલ્પિતમ્ । વિષ્ણુમેવામિજ્ઞાનન્તિ સર્વયમેષુ
બ્રાહ્મણાઃ ॥૪૪॥ પાયસૈઃ સુમનોમિશ્ચ તસ્યાપિ યજનં સ્મૃતમ્ । યગ્નિપાશ્ચૈવ યે
વૃક્ષા વેદેષુ પરિકલ્પિતાઃ ॥૪૫॥ યદ્યાપિ કિંચિત્કાર્તિક્યમગ્રં ચોદૈઃ સુસંસ્કૃતમ્ ।
મહાસત્ત્વૈઃ શુદ્ધભાવૈઃ સર્વે દેવાર્હમેવ તત્ ॥૪૬॥ પુરા રાજોપરિચરો વસુદેવર્પિસંસદિ ।
વેદો હિંસાપરોઽપ્યસ્તીત્યેવં ઘચનમાત્રતઃ ॥૪૭॥ દિવઃ પપાત સદૃશા પ્રાત્તવાંશ્ચાપ્ય-
ધોગતિમ્ । ઝન્ઙ્ઙવૃત્તેસ્તથા યથે હિંસાસદ્ધસ્યમાત્રતઃ ॥૪૮॥ મહત્તપઃ સમુન્નિઙ્ગં
પ્રસિદ્ધમિતિ ભારતે । પશ્ચરાત્રે નારદેન પ્રથમે પટલે દદમ્ ॥૪૯॥ અહિંસાર્થત્વમેવાસ્ય

માણસોએ (સ્વાદની ખાતર) પ્રવર્તાવેલું છે, પણ તે કાંઈ વેદમાં લખાયું કરવા યોગ્ય
કહેલું નથી. ॥૪૩॥ શરીરમાં મિથ્યા અભિમાનને લીધેજ શરીર ઉપર થયેલો મોહ અને
રસાસ્વાદના લોભને લીધેજ, એ લોકપ્રપ્તા (જીજ્ઞાસે સંતુષ્ટ કરવા) પ્રવર્તાવેલી છે. અને
વેદના રહસ્યને બાણનારા બ્રાહ્મણો તો સર્વ યજ્ઞોમાં વિષ્ણુલગ્નવાનનેજ પૂજ્ય અને
પ્રસન્ન કરવા યોગ્ય માનેછે. ॥૪૪॥ અને તે વિષ્ણુનું પૂજન પણ દુધધી પકાવેલાં અન્ન
તથા પુષ્પો વિગેરેથીજ કરવાનું કહેલું છે, તેમજ યજ્ઞને માટે જે વૃક્ષો વેદોમાં કહેલો
છે, તથા કાર્તિકમાસમાં પાકતું દરેક અનાજ, એ બધું અતિ પ્રભાવવાળા અને શુદ્ધભા-
વથી ઉચ્ચારણ કરેલા એવા વૈદિક મંત્રોથી યુક્તસ્કાર કરેલું, દેવ એવા વિષ્ણુ લગ્નવાનની
પૂજા કરવામાં ઉપયોગીજ બાણવું. ॥૪૫-૪૬॥ પૂર્વે ઉપરિચર વસુરાજા, દેવ અને
ઋષિઓની સલામાં (ઈન્દ્રના પક્ષપાતથી) 'વેદમાં હિંસા પણ કહેલી છે' એવું વચનમાત્ર
બોલવાથીજ તુરતજ સ્વર્ગમાંથી પડી ગયા અને પૃથ્વી ઉપરથી પણ અધોગતિ પામી ગયા.
તેમજ યજ્ઞમાં હિંસાનો સંકેપમાત્ર કરતાંજ ઉંછળવૃત્તિ નામે ઋષિનું ધણું મોટું તપ
નાશ પામી ગયું હતું, એ વાત ભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે. વળી-પંચરાત્રમાં પ્રથમ પટલમાં
નારદમુનિએ પણ એ વેદનું અહિંસાર્થકયણુંજ દ્રઢપણે સ્પષ્ટતાથી કહેલું છે. 'જાણ-
કતું હિત માતાજ જેમ કરે એમ જગન્માતા શ્રુતિ પોતે સદાય વિધિના હિતને કરના-
રુંજ વચન કહેછે. પ્રભુપરાયણા શ્રુતિ કોઈ પણ પ્રાણીનો દ્રોહ કરનારું વચન કહેતીજ
નથી. કેમકે-શ્રુતિનો પોતાનો તો એજ મત છે કે-' અનર્થને આપનારી હિંસાને જે
'શાસ્ત્ર પ્રતિપાદન કરે તો તે શાસ્ત્રજ નથી' । અને લગ્નવતી શ્રુતિનું ખરૂં અંતરંગ-ર-
હસ્ય તો ત્ર્યઅચરના આત્મા એવા લગ્નવાન પોતેજ બાણેછે, પણ તે સિવાય બીજો કોઈ
પણ તત્ત્વવેત્તા હોય તોય બાણતો નથી. । અને 'સર્વ ભૂત-પ્રાણીમાત્રને પોતાની પેઠેજ
માનવાં' એમ ઉપનિષદોમાં અને ગીતા વિગેરેમાં કહેનારા લગ્નવાન પોતે આ વેદમાં
આવી હિંસાનો ઉપદેશ ક્યારેય કરેજ કેમ? નજ કરે. । અને વેદમાં જે હિંસાનો વિધિ
છે તે તો સર્વધા હિંસાની નિવૃત્તિમાંજ તાત્પર્યાર્થવાળો છે, માટે સર્વ ભૂતપ્રાણીમાત્રને

શાસ્ત્રિ તત્ શાસ્ત્રમ્ । સર્વદં શિશુણ આપે તે શાસ્ત્ર કહેવાય, દિગ્માં કોઈનું દિન
જેજ નહિ માટે આ પ્રમાણે અર્થ બાણવો. ॥

વેદસ્ય સ્ફુટમીરિતમ્ । ધૃતિર્વદતિ વિશ્વસ્ય જનનીય હિતં સદા ॥૫૦॥ ફર્યાપિ દ્રોહજ-
નકં ન ચક્તિ પ્રભુતત્પરા । ન તચ્છાસ્ત્રં હિ ચચ્છાસ્ત્રં ચક્તિ હિંસામનર્થદામ્ ॥૫૧॥ અન્તરજ્ઞં
ચિનાજાતિ ભગવત્યાઃ ધૃતેઃ સ્વયમ્ । ચરાચરાત્મા ભગવાન્નાપરઃ કોઽપિ તત્ત્વચિત્
॥૫૨॥ આત્મવત્સર્વભૂતાનિ માન્યાનીત્યેવ સ દ્રુવન્ । ભગવાન્કથમધેમાં હિંસામુપદિ-
શેત્કચિત્ ॥૫૩॥ હિંસાવિધિસ્તુ હિંસાયા નિવૃત્ત્યર્થોઽસ્તિ સર્વથા । આત્મવત્સર્વભૂતાનિ
તતઃ પદ્યેષ્ય નાન્યથા ॥૫૪॥ શ્વ્યાદિ વઙ્ગધૈવોક્તમધેમં ત્વર્થમજ્ઞસા । સાત્ત્વિકો પય
જાનન્તીત્યપિ પ્રોક્તં હિ ભારતે ॥૫૫॥ તે તુ તદ્ગ્રહણઃ સ્થાનં પ્રાપ્નુવન્તીદ સાત્ત્વિકાઃ ।
સતાં ઘર્માનુવર્તન્તે યજન્તે ચેત્વહિંસયા ॥૫૬॥ વેદેઽથ યદ્વચોઽજેન યજેતેત્યાદિ વર્તતે ।
અજસ્રૈવાર્ષિકો ધ્રીહિરિત્યર્થસ્તથ નિશ્ચિતઃ ॥૫૭॥ તથાહિ પરમર્ષાણામસ્તિ ધાર્મ્યં
સુપન્નપ્રતિ । ચૌર્જેર્યથેષુ યદ્વ્યમિતિ વૈ વૈદિકી ધૃતિઃ ॥૫૮॥ અજસ્રંજ્ઞાનિ ધીજાનિ
છાગં નો હન્તુમર્હય । નૈવ ધર્મઃ સતાં દેવા । યથ વધ્યેત વૈ પશુઃ ॥૫૯॥ અથ યથે
પશોર્હિંસા નાર્ય ધર્મઃ સનાતનઃ । ધ્યયતે હિ કૃતયુગે નૃણાં ધ્રીહિમયઃ પશુઃ ॥૬૦॥
તમોઽનુવિદ્યે રજસિ કાલેનાથ સમુચ્છિતે । બુદ્ધિમેદોઽભવન્નૃણાં દેવાનાં ચાધિકારિણામ્
॥૬૧॥ ત્રેતાયુગે તતો બુદ્ધેર્જાંડ્યેનેન્દ્રો હિ વિશ્વયજિત્ । અર્થાનજાદિશદ્ધાનાં મેપાદીનેવ
હૃદયૈત્ ॥૬૨ અશ્વમેધામિધો યદા આદૌ તેન પ્રચર્ચિતઃ । રજસ્તમઃપ્રકૃતયસ્તતસ્ત-

પોતાની ઉપમાથીજ જુએ પણ તેથી વિપરીતપણે લેહલાવથી ન જુએ. ॥૪૭-૫૪॥
ઈત્યાદિકે બહુ પ્રકારેજ આ અર્થ કહેલો છે, હવે-એ અર્થને તો ખરી રીતે સાત્ત્વિકજનોજ
'બાણુછે, એમ પણ ભારતમાંજ કહેલું છે. ॥૫૫॥ આ લોકમાં જે સાત્ત્વિકલાવનાવાળા
છે અને સત્યરૂપોના માર્ગને અનુસરનારા છે અને જે તો હિંસારહિતપણેજ યજ્ઞાદિકે
કરીને ભગવાનનું પૂજન કરેછે, તેજ પુરૂષો તે પ્રજ્ઞના સ્થાનને—(મુક્તિદશાને) પામેછે.
॥૫૬॥ હવે વેદમાં- 'અજેન યજેત' એ આદિક જે વચન છે, તેનો અર્થ પણ
'અજસ્રૈવાર્ષિકો ધ્રીહિઃ' 'અજ એટલે ત્રણ વર્ષની જીની ડાંગર' કે જે-કર્મી ન શકે
તેથી જીર્ણ થયેલી હોયછે, એ પ્રમાણે ત્યાંજ-પંચરાત્રમાંજ તેમજ ભારતમાં પણ
નિશ્ચય કરેલો છે. ॥૫૭॥ તેમજ ઇન્દ્રાદિકે દેવોના પ્રત્યે, વેદના ગલિતાર્થને બાણનારા
પરમ ઋષિઓનું વાક્ય છે કે- 'યજોને વિષે ધીજથીજ હોમ કરવો' એમ વેદનીજ શ્રુતિ
નિશ્ચયથી કહેછે; અને તે ધીજ અજ-ઉત્પન્ન ન થાય તેવી ડાંગર નામે પ્રસિદ્ધ છે,
તેજ બાણવાં. માટે હે દેવો ! આ બકરાઓને મારશે તો તમને થોડા નધી, કેમકે જેમાં
પશુઓનો વધ થાય તે સત્યરૂપોના ધર્મ નથી. ॥૫૮-૫૯॥ અને વળી યજ્ઞમાં પશુની હિંસા
કરવી તે સનાતન ધર્મ નથી. અને પૂર્વે સત્યયુગમાં યજ્ઞ કરનારા મનુષ્યોને હોમ કરવામાં
ડાંગરનોજ ધનાવેલો-કંપેલો, પશુ સાંભળવામાં આવેછે. ॥૬૦॥ પરંતુ-તમેાશુજીની
સાથે મિત્રલાવને પામેલો રમેશજી કાળે કરીને ત્યારે વૃદ્ધિ પામ્યો અને તેથી
મનુષ્યોની અને અગ્રેયર દેવોની બુદ્ધિમાં લેહ થયો, પછી ત્રેતાયુગમાં બુદ્ધિના જડપણાને
લીધેજ વિશ્વજીત નામે ઇન્દ્ર તેણે પોતાના મનમાં અજ આદિક શબ્દોના-અર્થ ઘેટા, બકરા,
એ વિગેરેજ એમ બાણુ. અને પછી તેણેજ પ્રથમ અશ્વમેધ નામે યજ્ઞ પ્રવર્તાવ્યો.

ન્માર્ગમાશ્રયન્ ॥૬૩॥ તસ્માત્સનાતનો ધર્મો નૈવ હિંસાત્મકો મતઃ । પર્વ
માત્સ્યે વાયવીયે સ્ફાન્દે નિર્ણાતમસ્તિ હિ ॥૬૪॥ યજુર્વેદે શતપથે ચાતુ-
ર્માસ્યવિધૌ તથા । ઋગ્વેદીયારણ્યકેડપિ હ્યેતદસ્તિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૬૫॥ વૈદિક્યપિ
ન નિર્દોષા હિંસા ભવતિ ચૈયતઃ । તત્પલ્લં નરકં પ્રાહ નારદો યર્હિપં નૃપમ્ ॥૬૬॥
મો ! મોઃ ! પ્રજાપતે ! રાજન્ ! પશૂન્પશ્ય ત્વયાધ્વરે । સંશાપિતાન્ બીયસંઘાન્
નિર્દૃષ્ટેન સદૃશશઃ ॥૬૭॥ ઇતે ત્વાં સમ્પ્રતીક્ષન્તે સ્મરન્તો વૈશલં તથ ।
સમ્પરેતમયાઃફૂટેદિહ્નન્દન્યુત્થિતમન્યવઃ ॥૬૮॥ તં યદ્દપશ્યોડનેન સંશાપ્તા યેડયા-
હુતા । કુઠારૈશ્ચિછિહુઃ શુક્લાઃ સ્મરન્તોડમીવમસ્ય તત્ ॥૬૯॥ તસ્માદધાવ્યદેદાર્ધમજ્ઞા-
ત્વાન્ધપરમ્પરમ્ । અનુસૃત્ય ન કર્તવ્યો હિંસ્યસો વિવેકિમિઃ ॥૭૦॥ યદિ વેદોક્તયથે
સ્યાચ્છ્રદ્ધા તર્હિ તુ મૂરિશઃ । નિરૂપિતાસ્તથ યદ્ધા અર્હિસાસ્તે વિધીયતામ્ ॥૭૧॥
દ્રવ્યયદ્યૈર્વ્યસ્યમાર્ણ દદ્ધ્વા મૃતાનિ વિશ્યતિ । યપ માકરણો હન્યાદતજ્ઞો હ્યસુતૃઘ્નયમ્
॥૭૨॥ હૃત્યાદિવાપ્યૈર્મુનિમિર્દ્રવ્યયથેતરા મયાઃ । અર્હિસાઃ સંસ્તુતાઃ સન્તિ કાર્યાઃ

અને રજેશુષુ તમેશુષુ પ્રકૃતિવાળા માણસો તે પછી તે માર્ગનેજ અનુસારી
(તેવા હિંસામય યજ્ઞો પ્રવર્તાવ્યા.) ॥૬૧-૬૩॥ માટે સનાતન ધર્મ હિંસાત્મક
માનેલોજ નથી, એ વાર્તાને નિર્ણય મત્સ્યપુરાણમાં, વાયુપુરાણમાં અને સ્કંદપુ-
રાણમાં કરેલો છે. ॥૬૪॥ યજુર્વેદના શતપથ બ્રાહ્મણભાગમાં, તથા ચાતુર્માસ્યવિધિમાં
અને ઋગ્વેદના આરણ્યક વિભાગમાં પણ એ દ્રઢ નિશ્ચયપૂર્વક નિર્ણય કરેલું છે. ॥૬૫॥
(આ પ્રમાણે વેદનું તાત્પર્ય હિંસામાં નથીજ એમ કહીને હવે-તે હિંસા સ્વરૂપથીજ
પોતે દોષિત હોવાથી તે કદાચ વેદમાં કહેલી હોય તો પણ નિર્દોષ નથી એમ કહે છે-)
વેદમાં કહેલી એવી પણ હિંસા તો નિર્દોષજ નથી અને તેથીજ તે હિંસાનું કળ નરક છે,
એમ નારદજીએ પ્રાચીનબર્હિવરાબના પ્રત્યે કહેલું છે-અનનું રક્ષણ કરનારા હે રાજન્ ! તે
નિર્દય ઘઠને યજ્ઞમાં મારેલા હબરે હબર હાવાને-પશુઓને તું જો ? એ બધા તારૂં
વૈર સંભારતા થકા તારા મરણની વાટ જોયા કરેછે, તે તું બ્યારે મરણ પામીશ ત્યારે
દોહાના કુહારોથી ક્રોધ પામીને તારૂં છેદન કરશે. પછી બ્યારે તે રાજા મરણ પામ્યો ત્યારે
તેને નિર્દય એવા તે રાજાએ યજ્ઞમાં મારેલા પશુઓ એ રાજાના તે પૂર્વવૈરને સંભારતા
સંભારતા દોહાના કુહારોઓથી છેદન કરવા લાગ્યા. ॥૬૬-૬૮॥ માટે વેદના અર્થને યથાર્થ
પણે નહિ જાણીને અંધપરંપરાને અનુસરીને વિવેકીજનોએ ક્યારેય હિંસામય યજ્ઞો
કરવાજ નહિ. ॥૭૦॥ અને જો વેદમાં કહેલા યજ્ઞોમાં શ્રદ્ધા-(કરવાની ત્વરા અને દ્રવ્યસં-
પત્તિ) હોય તો તે વેદમાં હિંસાએ રહિત એવા ઘણાક યજ્ઞો નિરૂપણ કરેલા છે તેવા
યજ્ઞો કરવા. ॥૭૧॥ અને હિંસાપ્રધાન દ્રવ્યયજ્ઞોથી યજ્ઞન કરનાર પુરુષને જોઈને, પશુ
વિગેરે પ્રાણીઓ લય પામેછે, કે-કેવળ પોતાના પ્રાણનેજ તૃપ્ત કરનારા અને હિંસા
કરવાથી બીજા પ્રાણીઓને કેવી ખીડા ધાયછે તેને નહિ જાણનારા, આ નિર્દય માણસ
નિશ્ચેજ અમને મારશે, આ વિગેરે વચ્ચનોથી પૂર્વે થયેલા નારદાદિક સુનિઓએ, હિંસામય
દ્રવ્યયજ્ઞો સિવાયના, બીજા અર્હિંસાત્મક યજ્ઞો વખાણેલા છે, માટે પોતાના શ્રેયને ધ્ય-
દ- ૩૩

શ્રેયોઽર્થિમિદં તે ॥૭૩॥ યથાધિકારં વેદો હિ વક્તિ કર્માણ્યનેકઘા । દેશકાલાનુસારેણ ન હિંસામખમેકકમ્ ॥૭૪॥ નન્વહિંસા યદિ પ્રેષ્ટ વેદસ્યાસ્તિ તદા ભુવિ । અશ્વમેધાદયો પ્રજ્ઞા રામેણાનુષ્ઠિતાઃ કથમ્ ? ॥૭૫॥ સ હિ સાક્ષાદ્વેદકર્તા વેદવિદ્ભગવાન્સ્વયમ્ । અવતીર્ણો હિતાયૈવ નૃણાં દિવ્યનરકૃતિઃ ॥૭૬॥ ઇતિ ચેચ્છૂયતાં રામો ભગવાન્નાત્ર સંશયઃ । પ્રેતાદ્વાપરયોઃ સન્ધાવવતીર્ણોઽર્થિતઃ સુરૈઃ ॥૭૭॥ યત્ર યત્રાવતારં સ શૃણ્વાતિ સ્વેચ્છયા પ્રભુઃ । તત્તજ્ઞાતિં તત્ર તત્રાનુસરત્યથ તદ્યુગમ્ ॥૭૮॥ મત્સ્યકૂર્માદિરૂપેણાનુસારા જલેચરાન્ । વારાહે શૂકરગુણાન્ દેવત્વે દેવતાગુણાન્ ॥૭૯॥ તથા રામઃ ક્ષત્રજાતિગુણાન્સ્વૈશ્વર્યગુણયે । આશ્રિત્ય તાદૃશં કર્મ ચકાર નિરહકૃતિઃ ॥૮૦॥ ઈશ્વરાચરિતં જીવૈઃ કર્મતન્મૈરશક્તિભિઃ । ન કર્ત્તવ્યતયા ગ્રાહ્યં સર્વમિત્યુર્ચિવાન્ શુકઃ ॥૮૧॥ ઈશ્વરાણાં યત્ત્વં સત્યં તથૈવાચરિતં ક્વચિત્ । તેપાં યત્સવચોયુક્તં દુષ્ટિમાંસ્તત્સમાચરેત્ ॥૮૨॥ નૈતત્સમાચરેજ્ઞાતુ મનસાપિ છાનીશ્વરઃ । ધિનશ્યત્યાચરન્મૌઢ્યાચથા રદ્ધોઽ-

નારા ભાણસોએ તો તે હિંસાએ રહિત એવાજ યજ્ઞો કરવા. ॥૭૨-૭૩॥ અને વેદ કાંઈ એકલા હિંસામય યજ્ઞનેજ નથી કહેતો, તે તો અધિકાર પ્રમાણે અને દેશ કાળ વિગેરેને અનુસરીને અનેક પ્રકારનાં કર્મો બતાવેછે. ॥૭૪॥ શંકા-જો વેદને અહિંસાજ અતિશય પ્રિય છે, તો શ્રી રામચંદ્રભગવાને પૃથ્વી ઉપર અશ્વમેધાદિક યજ્ઞો કેમ કર્યા હતા ? કેમકે -શ્રીરામચંદ્ર તો સાક્ષાત્ વેદકર્તા અને વેદના રહસ્યને યથાર્થ બાણનારા સ્વયં ભગવાનજ હતા અને મનુષ્યોના કલ્યાણ માટેજ પૃથ્વી ઉપર દિવ્ય નરકૃતિ રૂપે પ્રગટ થયેલા હતા. ॥૭૫-૭૬॥ ઉત્તર-એમ જો તમે કહેતા હો તો સાંભળો-શ્રીરામચંદ્ર તો ભગવાનજ હતા, એમાં સંશયજ નથી અને દ્વાપર યુગના સંધિમાં રાવણાદિક દેવોને નાશ કરવા માટે દેવોએ પ્રાર્થના કરવાથી અવતર્યા હતા. ॥૭૭॥ તે ભગવાન જ્યાં જ્યાં પોતાની ઇચ્છાથી અવતાર ધારણ કરેછે, ત્યાં ત્યાં તે તે ભતિને-ભતિના શુણને અને તે તે યુગને-યુગના ધર્મને અનુસરેછે. ॥૭૮॥ ભગવાન જ્યાં મત્સ્યકૂર્માદિકરૂપે થયા હતા, ત્યાં જળચર પ્રાણી-જોનાં શુણ અને સ્વભાવને અનુસર્યા હતા, વરાહરૂપે થયા ત્યાં વરાહ ભતિના શુણ સ્વભાવને અનુસર્યા હતા અને વામનાદિક દેવોનાં હોવાને જોવાજ શુણોને અનુસર્યા હતા. ॥૭૯॥ તેજ પ્રમાણે શ્રીરામચંદ્ર ભગવાને ક્ષત્રિય ભતિના શુણોને પોતાનાં એશ્વર્યો શુભ રાખવા માટેજ અનુસરીને, અહંકારથી રહિતપણે વર્તતા થકાજ તેવાં-અશ્વમેધાદિક યજ્ઞો વિગેરે કરવા રૂપ, તેમજ રાવણાદિકને નાશ કરવા રૂપ કર્મ કર્યાં હતાં. ॥૮૦॥ માટે કર્મને આધીન વર્તનારા માટેજ અતિ અત્ત્ર સામર્થ્યવાળા હોવાએ-મનુષ્યોએ, તેવા ઇશ્વરાવતાર મહાપુરૂષોનાં આચરણ કર્તવ્ય તરીકે ગ્રહણ કરવાં નહિ, એમ શુકદેવજીએ પરીશિત રાગને કહેલું છે. ॥૮૧॥ ઇશ્વર-અર્થ મહાપુરૂષોનું વચનજ સત્ય માનવું, તેમજ ક્યારેક આચરણ પણ સત્ય માનવું, પરંતુ-બુદ્ધિમાન પુરૂષે વિચાર કરીને જે વચન કે આચરણ, પૂર્વાપર બાધ ન આવે એ પ્રમાણે પોતાને શુકલ હોય, તેવુંજ આચરણ પોતે કરવું. પણ કર્મોપીન અનીશ્વર બાણજીએ ક્યારેય-મનથી પણ મહાપુરૂષ

ધિજં વિપમ્ ॥૮૩॥ અતો યદીશ્વરેણોક્તં કર્તવ્યં કર્મ તન્નુમિઃ । આદરેણંવ કર્તવ્યં
થ્રેયસે સસ્ય નેતરત્ ॥૮૪॥ તસ્યાન્ન સર્વથા હિંસા કાર્યા યદ્દેવપિ મચ્છિત્તઃ । હિંસાવિ-
ધિર્મુમુદ્ધૂણાં ક્વાપિ શાસ્ત્રે ન વિચિત્તે ॥૮૫॥ યથા યદે તથા શ્રાદ્ધેડપ્યહિંસા વેદસમ્મતા ।
મયતીત્યેવ નિશ્ચિત્ય તત્ર કાર્યા ન સા કચિત્ ॥૮૬॥ ન દદ્યાદામિપં શ્રાદ્ધે ન વાઘાદ-
મંતત્ત્વવિત્ । મુન્યન્નૈઃ સ્યાત્પરા પ્રીતિર્યથા ન પશુહિંસયા ॥૮૭॥ નૈતાદદશઃ પરો ધર્મો
નૃણાં સદ્ધર્મસિચ્છતામ્ । ન્યાસો દળદસ્ય મૃતેષુ મનોવાઘાયજસ્ય ચઃ ॥૮૮॥ एवं
ધીનારદઃ પ્રાહ યુધિષ્ઠિરનૃપં પ્રતિ । ક્રપિઃ પતાશરથાપિ શ્રાદ્ધે હિંસાં નિપેધતિ ॥૮૯॥
હૌચં ચ પાપશુદ્ધિશ્ચ શ્રદ્ધા ચ પરમા યદિ । મનન્દત્તસિદ્ધશ્રદ્ધાદે પતદેવ ન ચામિપમ્
॥૯૦॥ યસ્તુ પ્રાણિવધં શત્ત્વા પિતૃન્માંસેન તર્પયેત્ । સોડવિદ્વાંશ્ચન્દનં દગ્ધ્વા કુર્યાદન્ના-
રલેપનમ્ ॥૯૧॥ ક્રપિધાન્યૈરતઃ શ્રાદ્ધં કાર્યં વા પાવસાદિમિઃ । ન તુ માંસસ્ય સંસર્ગઃ

ઈશ્વરતું આચરણ કરવું નહિ. અને જો-મૂઠપણાને લીધે તે પ્રમાણે આચરણ
કરેછે, તો તે તુરંતજ નાશ પામી જાયછે, જેમ-સમુદ્રમાંથી નીકળેલું મહાવિષ અતિ
સમર્થ થકર પોતે પાન કરી ગયા હતા, પણ તે પ્રમાણે બીજાથી બની થકે નહિ
અને જો કરે તો નાશજ પામે. ॥૮૨-૮૩॥ માટે સમર્થ પુરુષોએ મનુષ્યોને કર્તવ્યપણે
જે કર્મ કહેલું હોય, તેજ કર્મ મનુષ્યે પોતાના શ્રેયને માટે આદરથીજ કરવું, પણ
તે સિવાયનું બીજું ન કરવું. ॥૮૪॥ શ્રીહરિ કહેછે-આ પ્રમાણે હોવાથી અમારા આશિ-
તોએ યજ્ઞમાં પણ હિંસા તો સર્વથા નજ કરવી. જે મોક્ષાર્થી મુમુક્ષુ જાને છે તેમને તો
શાસ્ત્રમાં હિંસાને માટે વિધિ-કરવાની પ્રેરણા કે આજ્ઞા, છેજ નહિ. ॥૮૫॥ અને જેમ
યજ્ઞમાં તેમજ શ્રાદ્ધમાં પણ અહિંસાજ વેદ સંમત છે, એમજ દ્રઢ નિશ્ચય કરીને શ્રાદ્ધમાં
પણ કપારેય હિંસા કરવી નહિ. ॥૮૬॥ શ્રીનારદમુનિએ યુધિષ્ઠિર રાજાના પ્રત્યે કહ્યુંછે
કે-ધર્મના તત્ત્વને-રહસ્યાર્થને જાણનારે પુરુષ શ્રાદ્ધમાં આમિષ-માંસ ન આપે, તેમજ
પોતે ખાય પણ નહિ, કેમકે મુન્યજ જે સામો વિગેરે, તેનાથી પિતૃઓ જેવા પ્રસન્ન
થાયછે, તેવા પશુહિંસાથી થતા નથી અને સદ્ધર્મને-સદ્ધર્મની સિદ્ધિને ઘટનારા
મનુષ્યોને એના જેવો બીજો કોઈ મોટો ધર્મ નથી કે-જે ભૂતપ્રાણીમાત્રમાં મન, વાણી
અને શરીરથી ઘડે ન કરવો, અર્થાત્-મનથી કોઈનું ભુંડું ન ચિંતવવું, વાણીથી કોઈને
તિરસ્કાર ન કરવો અને શરીરથી કોઈનું તાડન વિગેરે ન કરવું, એજ મોટામાં મોટો
ધર્મ છે. તેમજ પરાશરમુનિ પણ શ્રાદ્ધમાં હિંસાનો નિપેધ કરેછે. ॥૮૭-૮૯॥ (પરાશ-
રમુનિ આ પ્રમાણે કહેછે-) શ્રાદ્ધમાં જો પવિત્રતા હોય, જમનારા સુપાત્ર હોય
અને શ્રાદ્ધ કરનાર માણસને પરમ સર્વેદિદૃષ્ટ શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ હોય, તો એજ પિતૃઓને.
અનંત તૃપ્તિ કરનાર થાયછે, પરંતુ-આમિષ-માંસ તૃપ્તિ કરનાર થતું નથી. અને જે
કોઈ માણસ પ્રાણીઓનો વધ કરીને, પિતૃઓને માંસથી તર્પણ કરેછે, તો તે મૂર્ખો તો
અંદનકાળને બાળીને, પોતાને શરીરે તેના કોલસાનો લેપ કરનાર-કરનાર જેવો છે. માટે
મુનિઓનું ધાન્ય-સામો વિગેરે તેનાથી શ્રાદ્ધ કરવું, અથવા પાવસ-દુધપાક વિગેરેથી

કાર્યઃ શ્રાદ્ધે તથા મચ્છે ॥૧૨॥ અસર્ગ્ય લોકવિદ્વિષ્ટં ધર્મમપ્યાચરેન્ન તુ । इत्येवं याज्ञव-
લ્કયોऽपि हिंसामेव निषेधति ॥૧૩॥ યજ્ઞશિષ્ટં શ્રાદ્ધશિષ્ટમપિ માંસં તુ કુત્રચિત્ ।
નિર્દોષમિતિ ન પ્રોક્તં ધર્મશાસ્ત્રે મહર્ષિભિઃ ॥૧૪॥ નિર્દોષં સર્વથા માંસં વિદ્યતે નૈવ
ભૂપતે । । इत्याह दानधर्मेषु भीष्मो धर्मात्मजं वचः ॥૧૫॥ અતઃ શ્રેયોઽર્થિભિઃ પુમ્ભિ-
માંસં મક્ષ્યં ન સર્વથા । શરીરપોષણાદન્યો ગુણો માંસે ન વિદ્યતે ॥૧૬॥ સ્વમાંસં પર-
માંસેન યઃ પોષયિતુમિચ્છતિ । નારદઃ પ્રાહ ધર્માત્મા નિયતં સોઽવસીદતિ ॥૧૭॥
નાકૃત્યા પ્રાણિનાં હિંસાં માંસમુત્પચતે કચિત્ । ન ચ પ્રાણિવધઃ સર્ગ્યસ્તસાન્માંસં ન
મક્ષયેત્ ॥૧૮॥ માં સ મક્ષયિતામુત્ર યસ્ય માંસમિદ્વાદ્યયહમ્ । ઇતન્માંસસ્ય માંસત્વં
પ્રવદન્તિ મનીષિણઃ ॥૧૯॥ સત્પર્યયો લાલસિલ્યાસ્તથૈવ ચ મરીચિપાઃ । અમાંસમક્ષણં
ધર્મે પ્રશંસન્તિ મનીષિણઃ ॥૨૦॥ ન હિ માંસં તૃણાત્કાષ્ઠાદુપલાદ્વાપિ જાયતે । જન્તુ-
ઘાતાદ્ધ્રુવેન્માંસં તત્સાહોપોઽસ્તિ મક્ષણે ॥૨૦૧॥ પ્રાણા યથાત્મનોઽમીદાસ્તથા જ્ઞેયાઃ
પરસ્ય ચ । નાસ્તિ મૃત્યુસમં દુઃખં સર્વેષામપિ દેહિતામ્ ॥૨૦૨॥ બ્રહ્મસ્વરૂપનિષ્ઠાનાં

શ્રાદ્ધં કરવું, પરંતુ—શ્રાદ્ધમાં તેમજ યજ્ઞમાં માંસનો તો સંસર્ગજ થવા દેવો નહિ.
॥૬૦-૬૨॥ જે કર્મ સ્વર્ગની—સુખપ્રધાન પરલોકની પ્રાપ્તિમાં વિરોધી હોય અને લોકમાં
નિહિત કહેવાતું હોય, એવું કર્મ કદાચ ધર્મરૂપ હોય, તો પણ તે કર્મનું આચરણ કરવું
નહિ, આ પ્રમાણે યાજ્ઞવલ્કય પણ હિંસાનો નિષેધજ કરે છે. ॥૬૩॥ વળી ભારતમાં—દાનધ-
ર્મમાં ભીષ્મપિતાએ ધર્મના પુત્ર યુધિષ્ઠિરરાજાના પ્રત્યે વચન કહ્યું છે, કે—હે રાજા! માંસ
તો યજનું શેષ હોય, કે શ્રાદ્ધનું શેષ હોય, તો પણ તે નિર્દોષ છે, એમ ધર્મશાસ્ત્રોમાં
મહર્ષિઓએ કહ્યુંજ નથી, માટે માંસ સર્વથા નિર્દોષ છેજ નહિ. ॥૬૪-૬૫॥ શ્રીહરિ કહે-
છે—માટે પોતાનું શ્રેય ઇચ્છનારા પુરૂષોએ માંસ સર્વથા નજ ભક્ષણ કરવું, કેમકે—કેવળ
શરીરપુષ્ટિ સિવાય બીજા કોઈ ગુણ માંસમાં છેજ નહિ. ॥૬૬॥ અને પોતાના માંસને બીજા
પ્રાણીઓના માંસથી જે પોષણ કરવા ઇચ્છે છે, તો ધર્માત્મા નારદમુનિ કહે છે કે—તે પુરૂષ
નિરંતર કલેશનેજ પામે છે. ॥૬૭॥ કેમકે—પ્રાણીઓની હિંસા—વધ, કર્ષા સિવાય ક્યાંઈ
પણ માંસ ઉત્પન્ન થતુંજ નથી અને પ્રાણિવધ તો સ્વર્ગની પ્રાપ્તિમાં વિરોધી છે, માટે માંસ
ભક્ષણ કરવુંજ નહિ. ॥૬૮॥ અને અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો મર્યાદા શબ્દનો અર્થ
આ પ્રમાણે કરે છે—જે પ્રાણીનું માંસ અહીં આં હું ખાઉં છું, એ પ્રાણી અને પરલોકમાં
ભક્ષણ કરશે, એજ માંસનું માંસપણું—માંસનો ખરો અર્થ છે. ॥૬૯॥ અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ-
વાળા વશિષ્ઠાદિક મહર્ષિઓ, તથા વાલ્મીકિય ઋષિઓ તથા મરીચ્યાદિક મુનિઓ, એ
સર્વે માંસભક્ષણ રહિત એવાજ ધર્મને અતિશય વખાણે છે. ॥૧૦૦॥ અને માંસ કાંઈ
ધાતુમાંથી અથવા કાષ્ટમાંથી, કે પથ્થરમાંથી ઉત્પન્ન થતું નથી. પરંતુ—પ્રાણીઓનો ઘાત
કરવાથીજ નિપજે છે, માટે માંસભક્ષણમાં રોકજ છે. ॥૧૦૧॥ પોતાના પ્રાણ લેવા
પોતાને અતિ પ્રિય છે, તેજ પ્રમાણે બીજાના પણ જાણવા, કેમકે—અર્ધ પ્રાણધારીઓને મૃત્યુ
સમાન બીજું કોઈ દુઃખ છેજ નહિ. ॥૧૦૨॥ બ્રહ્મરૂપમાં નિષ્ઠા—જ્ઞાનની દ્રવ્ય પામેલા
મુનિઓને અને મહાત્માગીઓને પણ પોતાના વધકાળની પ્રાપ્તિ વખતે કાંઈ પ્રત્યનતા

મુનીનાં ત્યાગિનામપિ । પ્રાપ્તે સ્વઘકાલે તુ જાયતે ન પ્રસન્નતા ॥૧૦૩॥ તથામરાણાં સર્વેષાં યદ્દાગમુજામપિ । ઘઘકાલે કચિત્પ્રાપ્તે જાયતે હિ મહદ્ગમ્ ॥૧૦૪॥ તથા હિંસા નરા ચે ચ તેડ્યવ્ર સ્વઘક્ષણે । પ્રાપ્તે ત્રસ્યન્તિ નિતરાં પ્રદ્રવન્તે હતસ્તતઃ ॥૧૦૫॥ અતિક્રૂરા અપિ ચ તે તદાનીં યાન્તિ રક્તતામ્ । અહિંસાં ચ પ્રદાંસન્તિ નિન્દન્તો હિંસનં મુહુઃ ॥૧૦૬॥ માયિસ્વમૃત્યુવાર્તાયાઃ શ્રવણેડપિ મહદ્ગમ્ । જાયતે હૃદયે પુંસાં કમ્પશ્ચ વિદુષામપિ ॥૧૦૭॥ તદા તુ હન્યમાનનાં પાર્પમૌસાર્થિમિર્ચલાત્ । જીવાનાં રોગહીનાનાં કથં ન સ્યાદ્ધયં મહત્ ॥૧૦૮॥ આગચ્છચ્છકટારાવમીતો ધાવજ્જિજીવિપુઃ । પ્રાણાઃ પ્રેષ્ટા મમેત્યાહ વ્યાસં કીટોડપિ યત્પુરા ॥૧૦૯॥ મૃત્યુકાલે મહાન્કમ્પઃ પશૂનામપિ જાયતે । તસ્માન્નરો વયાં કુર્યાંચથાત્મનિ તથા પરે ॥૧૧૦॥ કુમ્ભીપાકેષુ પચ્યન્તે વેદાન્તે હિંસકા જનાઃ । અતોડપ્ર પ્રાણિમાત્રસ્ય હિંસા કાર્યા ન સર્વથા ॥૧૧૧॥ અમયં સર્વમૂતેભ્યો યો દદાતિ દયાપરઃ । સ યથ નિર્મયો લોકે જાયતે નેતરઃ કચિત્ ॥૧૧૨॥ નન્વિદં વિમ્રજાતીનામસ્તુ હિંસાનિપેધનમ્ । ક્ષત્રિયાણાં ત્વેપ ધર્મઃ હિતિ ચૈન્નાસ્તિ તદ્વચઃ ॥૧૧૩॥ ક્ષત્રિયાણાં સદાચારો જીવહિંસેતિ કુપ્રચિત્ । પ્રમાણવાન્ન્યં નાસ્ત્યેવ

જણાતી નથી. ॥૧૦૩॥ તેમજ સર્વ દેવતાઓ કે જેઓ યજ્ઞભાગ જમનારા છે, તેમને પણ ક્યારેક ઘઘકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મોટો ભય થાય છે. ॥૧૦૪॥ તેમજ હિંસા કરનારા જે મનુષ્યો છે તેઓ પણ આ લોકમાં પોતાના વધનો વખત આવે ત્યારે આમ તેમ દોડા-દોડ કરતા અતિશેજ ત્રાસ પામી જાય છે, અને અતિક્રૂર એવા પણ તેઓ તે વખતે રંકપણાને પામી જાય છે અને હિંસાને વારંવાર નિંદતા થક, અહિંસાનેજ અતિશે વખાણવા લાગે છે. ॥૧૦૫-૧૦૬॥ અને વિદ્વાન-જ્ઞાનીઓને પણ, ભવિષ્યકાળમાં થનાર સ્વમૃત્યુની વાર્તાના શ્રવણમાત્રમાં પણ હૃદયમાં મોટો ભય થાય છે અને ધરધર કંપી ઉઠે છે, તો માંસાર્થી એવા પાપી માણસોએ બળાહારથી મારવા માંડેલા નિરાગી પ્રાણીઓને કેમ મોટો ભય ન થાય ? (એ તો થાયજ.) ॥૧૦૭-૧૦૮॥ પૂર્વે એક વખતે ગાડાના ચીલામાં પડેલા કીડાએ દૂરથી આવતા ગાડાના શબ્દથી ભય પામીને, જીવવાની ઇચ્છાથી દોડતાં, ‘મને મારા પ્રાણ અતિશેજ બહાલા છે, (મોઢે મને ચીલામાંથી ગાહાર કાઢે)’ એમ વ્યાસમુનિના પ્રત્યે કહું છું. ॥૧૦૯॥ મૃત્યુ વખતે તો પશુઓને પણ અતિશય કંપારો થાય છે, મોઢે સર્વ મનુષ્યોએ પોતાને વિષેજ જેમ, એમ બીજા દરેકને વિષે દયા રાખવી. ॥૧૧૦॥ હિંસા કરનારા માણસો દેહના અંત પછી કુંભીપાક નરકમાં રંધાય છે, મોઢે આ લોકમાં પ્રાણિમાત્રની-નાના કે મોટા કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા સર્વ પ્રકારે નજ કરવી. ॥૧૧૧॥ દયા છે પ્રધાન જેને એવો જે કોઈ પુરૂષ સર્વ ભૂતોને અભય આપે છે-અર્થાત્ પીડા કરતો નથી, તે તેજ આ લોકમાં નિર્ભય રહી શકે છે, પણ તે સિવાય બીજો કોઈ ક્યારેય નિર્ભય રહી શકતો નથી. ॥૧૧૨॥ શંકા-આ હિંસાનો નિષેધ વિપ્રવ્રતિના મનુષ્યોને મોઢે ભલે હોય, પરંતુ-ક્ષત્રિઓનો તો હિંસા કરવી એ ધર્મજ છે. ઉત્તર- શ્રીહરિ કહે છે-જો તમે એમ માનતા હો તો તેવું શાસ્ત્રવચન નથી. ॥૧૧૩॥ ‘જીવોની હિંસા કરવી એ ક્ષત્રિઓનો સદાચાર છે, એમ કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં પ્રમાણભૂત વચન છેજ નહિ, પણ જો હિંસા

જાતે દોષસ્તુ વર્ત્તન્તે ॥૧૧૪॥ રજસ્તમઃસ્વભાવાનાં ક્ષત્રાણાં કામ્યકર્મણામ્ । અસ્તુ વા
સોઽપિ ધર્મોઽય કલૌ તુ સ ન સમ્મતઃ ॥૧૧૫॥ અગ્નિહોત્રં હિ સર્વેપામાદિમં શ્રૌતકર્મ-
ણામ્ । તદ્ધર્મશાસ્ત્રે મુનિભિર્નિર્ણયં સર્વથા કલૌ ॥૧૧૬॥ અગ્નિહોત્રં ગવાલમ્મં સદ્વ્યાસં
પલપૈત્તકમ્ । દેવરાજ સુતોત્પત્તિ કલૌ પદ્મ વિવર્જયેત્ ॥૧૧૭॥ અધિકારાનુસારેણ
દેશકાલાનુસારતઃ । આજ્ઞાપયત્કચિજ્યાસમગ્નિહોત્રં ચ દેવલઃ ॥૧૧૮॥ ચત્વાર્યદ્વસદ્વસાણિ
ચત્વાર્યદ્વસાતાનિ ચ । કલેર્યદા ગમિષ્યન્તિ તદા શ્રેતરપરિગ્રહઃ ॥૧૧૯॥ સદ્વ્યાસશ્ચ ન
કર્ત્તવ્યો બ્રાહ્મણેન વિજ્ઞાનતા । વ્યાસસ્તુ નિપિપેઘૈતદગ્નિહોત્રાદિકં કલૌ ॥૧૨૦॥ દાનં
દયા વ્રમથેતિ વ્રથયં વેદસમ્મતમ્ । પાત્યં ચ ભક્તિઃ શ્રીકૃષ્ણે કર્ત્તવ્યા મદુપાશ્રિતૈઃ
॥૧૨૧॥ હત્યુક્તાસ્તે સમાસંસ્થાઃ પૌરા ભક્તાશ્ચ સર્વશઃ । નિઃસંશયમર્હિંસાં ચૈ ધર્મે
પરમકં વિદુઃ ॥૧૨૨॥ તતસ્તે તં નમસ્કૃત્ય પ્રોચુઃ પ્રાજ્ઞલયઃ પ્રમુખ્ । ઇવમેવાચરિ-

ધર્મ જાય તો તેમાં દોષ છે એમ તો શાસ્ત્રવચન છે. ॥૧૧૪॥ અને તે પણ રજેશુભ
તમેશુભ-પ્રધાન પ્રકૃતિવાળા અને કામ્ય કર્મ કરનારા ક્ષત્રિઓને કળિયુગ સિવાયના
બીજા યુગોમાં ભલે ધર્મરૂપે મનાતી હોય, પરંતુ આ કળિયુગમાં તો એ કાંઈ રીતે
શાસ્ત્રસંમત છેજ નહિ. ॥૧૧૫॥ મર્વ શ્રૌતકર્મોમાં મુખ્ય અગ્નિહોત્ર કર્મ માનેલું
છે, તો પણ ધર્મશાસ્ત્રમાં મોટા મુનિઓએ કળિયુગમાં તેના સર્વથા નિષેધ
કરેલા છે, તે કહેછે—અગ્નિહોત્ર, ગોમેધ યજ્ઞ નિમિત્તે ગવાલંબ,—ગાયત્રી હિ સા,
સંન્યાસાશ્રમ, માંસધી પિતૃઓનું તર્પણ—શ્રાદ્ધ અને મોટા ભાઈની સ્ત્રીને
વિષે દેવર (દીયેર) ધકી પુત્રોત્પત્તિ કરવી, આ પાંચ કળિયુગમાં સર્વથા વર્જ
દેવાં. ॥૧૧૬-૧૧૭॥ વળી દેવળમુનિ એ પાંચ પૈકી સંન્યાસ અને અગ્નિહોત્રને,
અધિકાર પ્રમાણે દેશકાળને અનુસારે ક્યાંક આજ્ઞા કરેછે—કર્ત્તવ્ય તરીકે કહેછે.
॥૧૧૮॥ અને વ્યાસમુનિ તો—એ અગ્નિહોત્રાદિકોને કળિયુગમાં નિષેધજ કરેછે—ચાર
હજાર અને ચારસો વર્ષ કળિયુગનાં ન્યારે વીતી જાય, તે પછી અગ્નિહોત્ર અને
સંન્યાસ, એ બે વિજ્ઞાનસંપન્ન બ્રાહ્મણે કરવા નહિ. ॥૧૧૯-૧૨૦॥ માટે અમારા
આશ્રિતજનોએ, વેદસંમત એવા દયા, દાન અને દમ, એ ત્રણ દુકાર
યથાર્થપણે પાલન કરવા. અને શ્રીકૃષ્ણને વિષે દ્રઢ ભક્તિ કરવી. ॥૧૨૧॥ આ પ્રમાણે
શ્રીહરિએ ઉપદેશ કરેલા, તે મલામાં બેઠેલા મહા પુરજનોએ તેમજ મર્વ ભક્તજનોએ
નિઃસંશયપણે—‘અહિંસા એજ પરમ ધર્મ છે’ એમ જાણ્યું. ॥૧૨૨॥ તે પછી
તે ભક્તજનો અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને, બન્ને હાથ જોડીને કહેવા
લાગ્યા—હે મહારાજ ! તમારા આશ્રિત એવા અમે સર્વ આપની આજ્ઞા પ્રમાણેજ

૧ કળિયુગમાં માણસો શરીરથી, તેમજ મનથી, પણ અતિ દુર્જન અદ્ય સામર્થ્યવાળા
હોવાના કારણે, ભલ્લયર્થાદિક ધર્મો યથાર્થ પાળી શકે તેવા કાંઈ વિરલજ હોયછે, તેથી વ્યાસમુ-
નિએ સંન્યાસાશ્રમ વિગેરેના નિષેધ કરેલા છે અને મનની સ્થિરતા રાખીને નિયમે પાળી શકે તેવા
સમર્થ માણસોને માટે દેવળમુનિએ જૂટ રાખેલી છે. ॥

પ્યામો વયં સર્વે ત્વદાધિતાઃ ॥૧૨૩॥ તતઃ પ્રસન્નો નિજમક્તસજ્ઞાનાનન્દ્યન્વાગમૃતેન નિત્યમ્ । ડવાસ તથૈવ દિનાનિ સપ્ત પ્રવોધયન્વૈદિકમેવ ધર્મમ્ ॥૧૨૪॥ સંસ્થાપયા- માસ ચ સોઽગ્રસત્રં સમ્પ્રીતયે તૈર્થિકમાનવાનામ્ । વિપ્રાંશ્ચ સન્તપ્ત્ય તદિષ્ટભોજ્યસ્ત- તોઽન્યતો ગન્તુમિષેષ મૂમા ॥૧૨૫॥

પ્રાણિહિંસનવિચર્જિતમેવ વૈદિકં મતમિતિ પ્રથયન્ યઃ ।

અસ્તર્વાદ્રૂપમહિંસમજઞ્ચ શ્રીહરિર્મયિ સ તુપ્યતુ મક્તે ॥૧૨૬॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरि-
कृताहिंसाधर्मसंस्थापननिरूपणं नाम चतुर्विंशतितम उल्लासः ॥૨૪॥

વર્તીશું. ॥૧૨૩॥ તે પછી પોતાના ભકતો ઉપર પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિ, દરરોજ પોતાના ભકતજનોના સમૂહોને વાણીરૂપ અમૃતથી આનંદ પમાડતા થકા, વેદવિહિત સનાતન ધર્મનોજ બોધ કરતા થકા આત દિવસ પર્યંત તે ભાડેર ગામમાંજ નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૧૨૪॥ અને અતિસમર્થ શ્રીહરિએ તીર્થોલિગમન કરનારા યાત્રાળુઓને સુખ થવાને માટે ત્યાં એક અન્નસત્ર-ગ્રહામત, સ્થાપન કર્યું અને ગ્રાહણોને તેમને ઇષ્ટ લોજનોથી જમાડી તૃપ્ત કરીને પછી ત્યાંથી બીજા ગામ પ્રત્યે જવાની ઇચ્છા કરી. ॥૧૨૫॥

જે શ્રીહરિએ પ્રાણીઓની હિંસાથી રહિતજ વૈદિક સિદ્ધાન્ત છે, એમ પ્રસિદ્ધપણે પ્રતિપાદન કર્યું હતું; અને સનાતન અહિંસાધર્મનેજ જેમણે અતિ પ્રસંશા કરીને આ લોકમાં વિસ્તાર્યો હતો, એવા તે શ્રીહરિ તેમનો ભકત એવો જે હું તે માટે વિશે અતિશય પ્રસન્ન થાઓ. ॥૧૨૬॥

इति श्री.....नित्यानन्दमुनिविरचित-श्रीहरिदिग्विजयभां भाडेरपुरभां श्रीहरि
अहिंसाधर्मं तु स्थापनं कर्तुं ये नामे योवीशमे उल्लास संपूर्णं धयो. ॥૨૪॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

પ્રાદુર્ભૂતઃ પૃથિવ્યાં પરમસ્થનિલયાદર્મસંરક્ષણાય

ધીમાન્ યઃ સેવ્યમાનઃ સદસિ મુનિવરૈસ્તુક્લસિંહાસનસ્યઃ ।

ચાર્વાકાન્કૌલધર્માન્ સુગતપથચરનાર્હતાન્સ્વપ્રતાપૈ-

જિત્વા ધર્મે પ્રતિષ્ઠામગમયદ્વતુ શ્રીહરિર્જિઃ સ નિત્યમ્ ॥૨૫॥

આત્મતિકી સુકિતમાં હેતુબૂત એકાંતિક ધર્મનું સંરક્ષણ કરવા માટે, પોતાના પરમાકાશ-દિવ્ય ગ્રહાપુર-ધામ થકી પૃથ્વી ઉપર પ્રાદુર્ભાવ પામેલા, એવા જે શ્રીહરિએ જુનાગઢપુરમાં ભકતજનોની સલામાં ઉચ્ચ સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થઈને, મુકતા- નંદાદિક મુનિજનોએ ચોતરથી સેવેલા માટેજ અઢોકિક-વિજયશોભાએ યુક્ત થકા, સામા વાદ કરવા આવેલા-ચાવકો, કૌલધર્મીઓ, સૌગતમતાનુયાયીઓ, તેમજ આહુતો, એ વિગેરે મતવાદીઓને પોતાના પ્રતાપથી જીતીને, એકાંતિક ધર્મની પ્રતિષ્ઠા દૃઢ કરી હતી, તે સમર્થ શ્રીહરિ અમારું નિરંતર રક્ષણ કરે. ॥૨૫॥

પચ્ચવિંશતિતમ ઉલ્લાસઃ

આનન્દિતૈઃ સ્વેદશ્ણમાપણાઈઃ પૌરૈઃ પુરસ્તાવયિ વાનુયાતઃ । સન્નિઃ સદૈવા-
ધ્વનિ ભક્તસહ્જાનાનન્દયન્ પ્રાપ સ જીર્ણદુર્ગમ્ ॥૧॥ આધુત્ય સાધુજનમણ્ડલસમ્પરીતં
પ્રાણપ્રિયં જગદધોશમુપાગતં તમ્ । સર્વો વિરુદ્ધસકલવ્યવહારકાર્યાઃ પ્રત્યુચયુઃ સક-
લપૌરજનાઃ સમૂળાઃ ॥૨॥ આનન્દસમ્પ્રદહદઃ શ્રવદક્ષનેપ્રાસ્તે તં વિલોક્ય સદસા
પુગસમ્બધમેણ । ભૂમૌ નિપત્ય વિદધુઃ પ્રણતિ સદૃષં તેમ્યોઽપિ માનમદ્વાત્સ યથાહ-
મીશઃ ॥૩॥ ઉચ્ચસ્થરદ્વિજસમીરિતયેદયોપનાનાવિધપ્રથિતમક્કલવાદ્યગોપઃ । નિન્યુઃ
પુરં પરમપૂરુષમાપ્તકામાસ્તે તં તતો જયજયધ્વનિનાદિતાશાઃ ॥૪॥ પૌરાક્કનાસ્તમય-
લોક્ય ભૂદૌ સમુત્કાઃ સન્ત્યક્તસર્વગૃહકાર્યમરાઃ સચિત્રમ્ । આનન્દચારિનિશ્ચિતાશ્ચિયુગાઃ
પ્રહૃષ્ટાસ્તસ્પૃસ્તથૈવ યિગતસ્યશરીરમાનાઃ ॥૫॥ દેમન્તાસિંહામિધમકવર્ચગૃહે નિજાવા-
સમથાકરોત્સઃ । સર્વેઽપિ પૌરાઃ સહ સાધુમતૈઃ સિપેવિરે સ્વાદરમેષ તં તે ॥૬॥

ઉલ્લાસ ૨૫ મો.

પેતાના દર્શનભાષણાદિકથી આનંદ પમાડેલા એવા તે ભાડેરપુરના ભકતજનોએ
પુરની ભાગોળ સુધી સાથે આવીને વળાવેલા એવા તે શ્રીહરિ, મુક્તાનંદાદિક સંતોએ
સંહિત માર્ગમાં ચાલતાં ભકતજનોને આનંદ પામડતા થકા બુનાગઢ પુરને પામ્યા. ॥૧॥
ત્યારે તે પુરના રાજાએ સહિત તે પુરના સર્વભકતજનો, સકળ જગતના એક નાથ અને
પેતાના પ્રાણ કરતાંય અધિક પ્રિય, એવા તે શ્રીહરિને મુક્તાનંદાદિક સાધુમંડળે સહિત
પેતાના પુર પ્રત્યે પધાર્યા એમ સાંભળીને તત્કાળ વ્યવહારનાં સઘળાં કામકાજ છોડી
દઈને એકદમ સન્મુખ આવ્યા. ॥૨॥ તે સમયમાં આનંદથી ભરાઈ આવ્યાંછે હૃદય જેમનાં
અને નેત્રોમાંથી જેમને અશ્રુઓ સવતાં હતાં, એવા તે પુરજનો અતિ સંભવપૂર્વક
શ્રીહરિને દ્વરથીજ જોઈને એકદમ પૃથ્વી ઉપર દંડની પેઠે પડીને હૃર્ષપૂર્વક નમસ્કાર
કરવા લાગ્યા, ત્યારે પરમેશ્વર શ્રીહરિએ પણ તે રાજાને અને સર્વ પુરજનોને યથાયોગ્ય
આદર આપ્યો. ॥૩॥ પછી તે રાજા અને સર્વ ભકતજનો ઉંચે સ્વરે પ્રાદાણોએ
ઉચ્ચારણ કરેલા વેદમંત્રોના ઘોષ અને અનેક પ્રકારનાં પ્રસિદ્ધ મંગળકારી વાજાંત્રોના
ઘોષ, તેણે સહિત (શ્રીહરિનાં દર્શનથી) પૂર્ણકામ ધરેલા અને જ્ય જ્ય એવા ઘોષથી
દિશાઓને ગન્ધવતા સતા પરમપુરૂષ શ્રીહરિને પુરમાં લઈ ગયા-પહોંચાડ્યા. ॥૪॥
અને શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં અતિ ઉજાહવાળી તે પુરની સ્ત્રીઓ પણ તુરતજ ઘરનાં
સઘળાં કામકાજ સર્વપ્રકારે તણ દઈને, આશ્ચર્યપૂર્વક તે શ્રીહરિને જોઈને, આનંદનાં
અશ્રુજળથી જેમનાં નેત્રો ભરાઈ આવ્યાંછે અને અતિ હૃર્ષવેલી બની ગયેલી
અને શરીરતું લાન પણ જેઓને રહ્યું નથી, એવી એલાન બની ગઈ હતી
અને એ પ્રમાણે એલાન અવસ્થામાંજ ઘણીવાર સુધી ઉભી રહી હતી. ॥૫॥ આ
પ્રમાણે તે બુનાગઢ પુરમાં પ્રવેશ કર્યા પછી તે શ્રીહરિ, ભકતવર્થ હેમતસિંહ

ब्राह्मणा रामजिज्ञास्याशङ्करो रूपशङ्करः । परिचेरुस्तमन्येऽपि गोकुलश्चोदयादयः ॥७॥ सवान्धवः स हेमन्तसिंहोऽन्यैः क्षत्रियैः सह । यथाशक्ति यथावित्तं तत्सेवां विदधे मुदा ॥८॥ सामांत्यो नृपतिश्चास्य सुधीर्वह्नादराभिधः । त्रिकाळं दर्शनं कुर्वन्सेवायां निरतोऽभवत् ॥९॥ प्रशंसन् रैवतगिरिं देवभूमिरियं त्विति । तत्रत्यां तीर्थयात्रां स विदधे धर्मनन्दनः ॥१०॥ छात्वा गोमुखगङ्गायां कुण्डे दामोदरादये । गोभूहिरण्यमुख्यानि महादानानि सोऽददात् ॥११॥ कृत्वा दामोदरस्येक्षं तत्पूजां विधिनाकरोत् । भवेत्श्वरस्य स ततो महेशस्य च भक्तितः ॥१२॥ ब्राह्मणान् भोजयामास शतशश्च सहस्रशः । तेभ्यः स दक्षिणां प्रादात्तुतुपुस्तेन तेऽखिलाः ॥१३॥ समासीन्महती तत्र नित्यं देवसभोपमा । विराजते स्म तन्मध्ये हरिः सिंहासनोत्तमे ॥१४॥ भक्तैः स संवृतः सद्भिः पौरैश्च परमादृतैः । धर्मशास्त्राश्रिता वार्त्तास्तत्र चक्रेऽनुवासरम् ॥१५॥ क्षेत्राणां हारिकादीनां तीर्थानां स विशेषतः । माहात्म्यं वर्णयामास सप्रमाणं च तद्विधिम् ॥१६॥ एवं धर्मस्थितिं तस्य प्रतापं च महत्तरम् । दृष्ट्वा तदीयम-

राजानां धरने विषे पोतानो निवास कर्षी, अने ते पुरना सर्वलकतज्जने पण सुकतानंदादिके सर्व साधुज्यो अने लकतज्जने सङ्घित ते श्रीहुरिनी सेवा आदरे सङ्घित करवा लाय्या. ॥६॥ तेभां रामज्ज अने अंगाशंकर विगेरे ब्राह्मण, तेभज गोपुण अने उद्धव विगेरे भील लकतज्जने पण ते श्रीहुरिनी परिचर्या करवा लाय्या. ॥७॥ अनूपसिंह नाभे पोताना नाना साध, तेभज भील पण क्षत्रिय लकतज्जने, तेभजे सङ्घित जे डेमतसिंह राज पोतानी शक्ति प्रभावे अने पोतानी द्रव्यसंपत्ति प्रभावे अति स्नेहपूर्वक ते श्रीहुरिनी सेवा करवा लाय्या. ॥८॥ तेभज अतिउडी पुद्धिवाणा भडाहूरसिंह नाभे ते पुरना राज पोताना अमात्यवर्गे सङ्घित, हरेशज पण वज्रत श्रीहुरिना दर्शन करता सता तेभनी सेवाभां प्रीतिपूर्वक वर्त्ताता हुता. ॥९॥ पछी 'आ रैवताचरण तो देवभूमि छे' जेभ वपायुता थका धर्मनंदन श्रीहुरिजे ते पर्वतभां रडेबां तीर्थीनी यात्रा करी. ॥१०॥ श्रीहुरिजे प्रथम गोमुखी-गंगाभां स्नान करीने, पछी दामोदर-कुंडभां स्नान करीने, पछी गायो, भूमि अने सुवर्ण, विगेरेनां महादान आय्या. ॥११॥ अने दामोदर लगवाननां दर्शन अने पूजन, विधिपूर्वक कर्षी; अने ते पछी लवेश्वर-महादेवनां दर्शन-पूजन पण विधिपुरःसर स्नेहुरी कर्षी. ॥१२॥ अने श्रीहुरिजे त्यां सोअ-सोअने हुलशै-हुलर ब्राह्मणेने जभाख्या अने तेभने दक्षिणाय्या आपी, तेथी ते सर्व ब्राह्मणे घणुज पुशी थया हुता. ॥१३॥ अने ते जुनागढ पुरभां हरेशज सुधर्मा नाभे प्रसिद्ध देवसभाना जेवी अति मोटी सभा थती हुती अने ते सभाना मध्यभां उत्तम-सिंहासन उपर श्रीहुरि विराजमान थता हुता. ॥१४॥ परम आदरे युक्त सुकतानंदादिके सर्व साधुज्योथी तेभज ते पुरना लकतज्जनेधी वींटाया थका श्रीहुरि ते सभाभां हरेशज धर्मशास्त्रज्जधी वार्त्ताज्या करता हुता. ॥१५॥ श्रीहुरि द्वारिक आदिके पुण्य-क्षेत्रानु अने गंगा आदिके पवित्र तीर्थीनुं माहात्म्य शास्त्रोनां प्रभावे सङ्घित विशेषपणे प्रतिपादन करता हुता, तेभज ते तीर्थीभां शुं-शुं करवुं ते विगेरे गधा विधिने पण उपदेश करता

ધ્વાનં સર્વે ત્વદુચ્ચરાદરાત્ ॥૧૭॥ આકર્ષ્ય તસ્યૈવ મુહુઃ પ્રશંસાં વિધીયમાનામશ્લિ-
રપીહ । અધર્મસર્ગેણ મૃશોપસૃષ્ટાઃ પ્રજ્વલ્યલુર્મત્સરતોઽતિપાપાઃ ॥૧૮॥ સમેત્ય તે દૈવ-
યદેશ સર્વે યાદૈર્વિજેતું તમુપપ્રતાપમ્ । અન્યોન્યહસ્તાપિંતતાલિદાનાઃ સ્વં સ્વં પ્રતાપં
પ્રલપન્ત ઈયુઃ ॥૧૯॥ તથૈકે કૌલનિષ્ણાતા મહામદ્યપિવા મુહુઃ । દન્તલગ્નમહામાંસ-
લેશા દુર્ગન્ધિતાનનાઃ ॥૨૦॥ સ્ત્રીપુંસગુહ્યાવયવશાલનામૃતપાયિનઃ । શ્વાટ્કપ્યાદિપરિ-
પ્થક્કૃતિગન્ધાક્કુકુમાઃ ॥૨૧॥ કન્યાગુહ્યાશાલનામ્બુપાનૈકનિરતાઃ પરે । અપક્વમત્સ્ય-
માંસાદિસમ્પ્રાશનિયમાસ્તથા ॥૨૨॥ કુહ્લાનિવેદિતમહાચવનીચિહ્નુજોઽપરે । માતૃસ્ય-
શ્વાવિરુદ્ધેઽપિ નિર્મયા નિરપન્નપાઃ ॥૨૩॥ ઉપાસકા મહાકાલ્યાઃ કેચિત્સ્ફારાલ્લે-
ક્ષણાઃ । ત્રિશૂલપાણયઃ કેચિન્નૈરવીયા મયઙ્કરાઃ ॥૨૪॥ કુણ્ડાશ્ચ ગોલકાઃ કેચિત્ક-
શ્ચુકીમતિનોઽપરે । મયઙ્કરાકારવેપાઃ ચત્રુશ્ચિપિટપાણયઃ ॥૨૫॥ મયઙ્કરાનેકપુણ્ડ્રા

હતા. ॥૧૬॥ તે શ્રીહરિની આ પ્રમાણે ધર્મની સ્થિતિ અને અતિ પ્રબળ પ્રતાપ જોઈને,
તેમજ સમ્માશ્ચિદ્ધ એવો નિર્દોષ તેમનો ઉદ્ભવસંપ્રદાય-ઉદ્ભવસંપ્રદાયની રીતિ, તેને
જોઈને દૈવી સંપત્તિના માણસો અતિ પ્રશંસા કરતા હતા. ॥૧૭॥ આ પ્રમાણે દૈવી સંપ-
ત્તિના સધળા માણસોએ તે શ્રીહરિની વારંવાર કરેલી પ્રશંસા તેને સાંભળીનેજ, એ
જુનાગઢ પુરમાં રહેનારા અધર્મસર્ગથી અતિશેજ વ્યાપ્ત થયેલા અતિપાપી જનો તે
શ્રીહરિનો પ્રતાપ નહિ સહન થવાથી મત્સરને લીધે અંતરમાં અતિશેજ બળી ઉઠ્યા.
॥૧૮॥ અને તે સર્વ પાપીજનો દેવધૃષ્ટાથી એકઠા મળીને, અતિપ્રતાપી તે શ્રીહરિને વાદ
કરીને છતવાને અર્થે, એક-બીજના હાથમાં તાળીઓ આપતા અને પોતાને મુખેજ
પોતાના પ્રતાપની બરાબરો કરતા કરતા તે શ્રીહરિની પાસે આવ્યા. ॥૧૯॥ (તે આવેલા
નાસ્તિક વિગેરે પાપીજનો કેવા દુષ્ટ હતા તે બણવાને માટે તેમનું 'ગાર શ્લોકથી વર્ણન
કરેછે-) તેમાંના કેટલાક તો ક્રોધાર્ષુવચ્ચેમાં નિષ્ણાત હતા અને વારંવાર મહા-
મદ્યનું પાન કરનારા, તલાળ-આવલી વખતેજ ચર્વણ કરેલું, માટેજ જેમના મુખમાં
મહામાંસના લેશ હાંતે વળગેલા હતા અને તેથી અતિ દુર્ગંધવાળાં મોંઠાં જેમનાં હતાં,
એવા કેટલાક હતા. ॥૨૦॥ કેટલાક તો સ્ત્રીપુરૂષોનાં શુદ્ધાંગનું ક્ષાલન કરેલા (અમૃત) જળનું
પાન કરનારા હતા અને કેટલાક તો ખાટકી વિગેરે દુષ્ટ સ્ત્રીઓના પરિવર્ગ-અંગસંગ
કરવાને લીધે તેમના દુષ્ટ ગંધવાળું કુંકુમ જેમના શરીરમાં ચોટેલું હતું, એવા હતા.
॥૨૧॥ કેટલાક તો કુમારી કન્યાઓનાં શુદ્ધાંગના ક્ષાલનનું જળપાન કરવામાંજ એક પ્રીતિ-
વાળા હતા. કેટલાક તો કાચુંજ માંસ-મત્સ્ય વિગેરે ખાવાના નિયમવાળા હતા. ॥૨૨॥
કેટલાક તો કુલ્લાદેવીને નિવેદન કરેલા મહાચવનીના મળનેજ ભક્ષણ કરનારા અને મા
કે ખેન, વિગેરેના અંગસંગ કરવામાં પણ નિર્જયપણે વર્તનારા અને નિર્લજ એવા
મહાપાપી હતા. ॥૨૩॥ કેટલાક તો કાચાં લાલ નેત્રોવાળા મહાકાળીના ઉપાસકો હતા,
કેટલાક ત્રિશૂળ હાથમાં રાખનારા અને ભયંકર દેખાવવાળા, ભૈરવના ઉપાસકો હતા.

वीतरागाश्च केचन । मस्मोद्धूलितसर्वाङ्गा अतीताख्याश्च केचन ॥२६॥ अभिचारोच्चा-
टनादिदक्षा जैनाश्च केचन । स्वस्वदेवं स्मरन्तश्च मान्त्रिका मापमुष्टयः ॥२७॥ सुरापा
दण्डिनः केचित्तादृशा ब्रह्मचारिणः । केचिच्च यचनाचार्याः सद्यःप्राणहरीपथाः ॥२८॥
यक्षप्युपासकाः केचित्केचिद्योगिन्युपासकाः । मन्त्रौपधवला एते सर्वशः पापक-
र्मिणः ॥२९॥ कृतोपयाचना ह्येते स्वस्वदेवाग्रतोऽर्पणम् । इयामाजमत्तमहिषादेः
कर्त्तासो हरेर्जये ॥३०॥ पुरस्कृताः कुण्डगोला अन्ये तदनुयायिनः । अकृतप्रहणास्त-
स्युर्महासद उपेत्य ते ॥३१॥ स्वशस्त्रेणैव पश्यन्तः सदःस्थान् धार्मिकान् जनान् ।
हरिं त ऊचुः स्मेरास्यं लम्बदक्षिणपाणयः ॥३२॥ शृणु सत्सङ्गिदेव ! त्वं लोकान् किं

॥२४॥ डेटलाक कुंडलतिना अने डेटलाक तो गोलाक अतिना हुता; ^१ अने डेटलाक कुंडलीयत ^२
राभनारा अने डेटलाक तो लोभंडना बीपीया हाथमां राभनारा, लयंकर आकार अने
वेप राभनारा, जेवा भाभी नामे लोकांमां प्रसिद्ध कहेवाता जावाओ हुता. ॥२५॥ डेटलाक
तो लयंकर अने कुंड-तिलाक विचित्रपछे धारण करनारा, जेवा वेरागी नामे प्रसिद्ध जावाओ
अने डेटलाक आपे शरीरे राभ योणनारा जेवा अतीत नामे जावाओ हुता. ॥२६॥ डेट-
लाक अलिचार अने उच्चाटन विगेरे, तेमज मोडन, भारण विगेरे मांत्रिक क्रियाओ कर-
वामां निपुण जेवा गोरण नामे प्रसिद्ध जैनो हुता. अने पोत-पोताना छुट्टेवनुं
इभरण करता अने हाथमां मंत्रेला अड्ड राभनारा, जेवा डेटलाक मांत्रिको-मंत्र-प्रयोग
करवामां प्रवीणतावाणा हुता. ॥२७॥ सुरापान करनारा डेटलाक इंड्रीओ-संन्यासीओ
अने तेवाज प्रहज्यारीओ पणु डेटलाक हुता. अने तुस्तज प्राणनाश करे जेवी
औपधिओ नखनारा डेटलाक यवनाचार्यो-इंड्रीओ विगेरे हुता. ॥२८॥ डेटलाक यक्षणीना
उपासको अने डेटलाक योगिनीना उपासको हुता; मंत्र के औपधना जणवाणा पापकर्म
करनारा आ पूर्व कहेला जपाध लेगा मणीने श्रीहरिनी पासे आव्या. ॥२९॥ अने
आवती वणते पोत-पोताना हेवानी आगण ' जे अमे श्रीहरि-नीलकंठने छतीशुं तो
तमने श्याम रंगना जकरा अने भडोभर पाडा आवडिनुं निवेदन करीशुं ' जेवी
भानताओ भानीने आव्या हुता. ॥३०॥ कुंड अने गोलाकने अग्रसर करीने भीज तेमना
अनुयायीओ विगेरे जे सर्वे महासलाभां आवीने श्रीहरिने नमस्कार पणु क्यो नहि
अने सलाभां जेहा. ॥३१॥ अने सलाभां जेहेला सधणा धार्मिक जनेने, पोताना शत्रुज
जखे होय जेभ जेता धका ते दुर्जनो पोतानो जमखो हाथ लाओ करीने, मंदहास्य-

१ ' अमृते जातजः कुण्डो मृते मर्त्तरि गोलकः ' इति श्रुतो होय तेवी श्रीने
जर-व्यभिचारी पुत्र यक्षी यथेला कुंड नामे कहेवाय अने इति मयां पक्षी विधवामां जर
पुत्र यक्षी यथेला गोलाक नामे जखेवा.

२ अमुक जेक मोटा गाजर जेवा वासजुमां भा, जेहन, दीकरी, विगेरे इरेक स्त्रीजोनी
कुंडलीओ लेगी नापीने पक्षी तेमांथी हाथ नापतां जेनी कुंडली प्रथम हाथमां आवे ते जेले
तो भा होय, अगर जेहन, ड दीकरी, होय तो पणु तेनी साथे यक्षेष्टयरण करनारा जेवा निर्द्वज
अने निर्द्वय भाखेओ.

વજ્રયસ્યમૂન્ । સુખિનો દુઃખિનઃ કુર્વન્ ધર્મિણશ્ચાપ્યધર્મિણઃ ॥૩૩॥ યથેષ્ટસ્વાનપાના-
ધર્મ્યથેષ્ટસ્ત્રીરતાદિમિઃ ॥ મહાસુરગા બહુજના ભવતા દુઃખિનઃ કૃતાઃ ॥૩૪॥ સમ્યન્ધિનીભ્યો
યોપાભ્યઃ પરસ્ત્રીભ્યઃ સર્વથા । સુખદાનાદિધર્માણઃ કૃતાસ્તાભ્યો વહિર્મુરગાઃ ॥૩૫॥
સુસ્વાદુમત્સ્યમાંસાદિભોક્તારો રસિકા જનાઃ । રુદ્રઋપ્યન્નમ્ભોક્તારો નિર્દયેન ત્વયા
કૃતાઃ ॥૩૬॥ નરાણામિદં સર્વેષાં સુરપદાઃ સન્તિ યોપિતઃ । તાસ્ત્યત્તવાન્યત્ર ચરતાં
સ્વપ્નેઽપિ હિ સુરે કૃતાઃ ? ॥૩૭॥ પરનારીસુરે યથા વિવુઘા યવ તદ્વિદુઃ । ઇન્દ્રો વ્યાક-
રણાચાર્યો ગૌતમસ્ત્રીમુષાગમત્ ॥૩૮॥ માહાત્મ્યં ઘેત્તિ નાર્યાસ્તુ સમ્યગ્વિગ્નુશ્ચ શઢ્વરઃ ।

યુક્ત મુખકમળ જેમનું શેલો રહ્યું હતું એવા શ્રીહરિના પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા. ॥૩૨॥
હે સત્સંગિદેવ ! ^૧ તમે સાંભળો ? આ સર્વ લોકોને સુખીઆને દુઃખમાં નાખતા થકા
અને ધર્મીઓને અધર્મી કરતા થકા શા માટે તમે ક્રોધો છો ? ॥૩૩॥ યથેષ્ટ-અર્થેષ્ટ
પ્રમાણે, ખાનપાનાદિકથી તેમજ મનગમતી સ્ત્રીઓ માથે લોગ લોગવવાથી, મહાસુખીઆ
એવા ઘણા જનોને તમેએ અતિદુઃખીઆ કર્યા છે. ॥૩૪॥ (દુઃખીઆ કરવામાં સરણ
કહે છે—) સમીપસંબંધવાળી સ્ત્રીઓને, તેમજ પરસ્ત્રીઓને, સુખ આપવા વિગેરે ધર્મ-
ચરણ કરનારા ધર્મીઓ માણસોને (તમેએ ઉપદેશ આપીને) તે સ્ત્રીઓ થકી બહિ-
ર્મુખ-વિમુખ કરેલા છે. ॥૩૫॥ તેમજ સુસ્વાદુ મત્સ્ય-માંસાદિક ખાનારા રસિકજનોને
તમેએ નિર્દય થઈને (ઉપદેશ આપીને) કેવળ રૂઢ-રસવિનાનું લુપ્ત એવું ઋષ્યન્ન-
સામે વિગેરે ખાનારા કર્યા છે. ॥૩૬॥ આ લોકમાં સર્વ પુરૂષોને સ્ત્રીઓજ ખરી રીતે
સુખને આપનારી છે, તો તે સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરીને તેનાથી અન્યત્ર-તેનો સંગ નહિ
કરતાં રૂઢ રહેનારાઓને, સ્વપ્નમાં પણ સુખ ^૨ ક્યાંથીજ હોય ? (ન જ હોય.) ॥૩૭॥
પરનારીનો પ્રસંગ કરવાનું સુખ તો ખરી રીતે દેવોજ બાણે છે, ^૩ અહ્યો-આકરણાચાર્ય
ઈન્દ્ર પોતે ગૌતમમુનિની સ્ત્રીને પામ્યો હતો. ॥૩૮॥ અને ખરી રીતે તો નારીનો મહિમા

૧ તમારા અનુયાયીઓજ તમેને દેવની પેઠે માને છે-પૂજે છે, પગંતુ અમાગ જેવા તમને
કંઈ માનતા નથી, એવા ગૃહ અગ્નિપ્રાયથી-‘સત્સંગિદેવ’ એવું વિશેષણ કહીને ગંભીરે છે. ॥

૨ ‘ પ્રજ્ઞાનન્દાત્ સ્મરાનન્દોઽધિકં હત્યવગમ્યતામ્ ’ બ્રહ્માનંદ કરતાં ૧૨મનો
આનંદ અધિક છે એમ બાણે. આમાં કેટલાક વાકયો વિષયપંડના પ્રસંગના હોય તેને બુદ્ધિ
પાડીને તેનો ખરો અર્થ નહિ બાણેતાં વિષયલેખ-મૂખીઓ તેને સુખ્ય પ્રમાણુક્ત માને છે.

૩ આ કથાપ્રસંગ આર્ષરામાણુમાં છે. તેમજ પરસ્ત્રીઓનું સુખ બાણનારા બીજા પણ
અનંતરૂઢ પ્રથમાં કહેલા છે-‘લક્ષ્મણરો જનકજાહરણં ચકાર તારાપહારમથ કીશપતિઃ
સુવાલિઃ । પાશ્ચાલિકાહરણમાશુ સ કીચકાલ્યઃ પ્રાણવ્યયેન સુરપતો વ્યયુરેતદેતે. ॥
તે કે-આ સ્ત્રીકમાં તો ખરી રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-લક્ષ્મણ-રામાણુ જેવા સમર્થ
પુરૂષો પણ પરસ્ત્રીગમનની ઇચ્છામાત્રથી પરાભવ પામી ગયા તો બીજા અલ્પ-પામરોની શી
દશા થાય ? પરંતુ વિષયધર્મ મૂખ માણસોને એવો સવળો અર્થ સુઝેજ ક્યાંથી ? માટે એ મૂખ-
વિચાર સર્વથા અનાદરણીયજ છે, એમ સુદ માણસોએ બાણવું ॥

આગસ્તાં હૃદયે ધત્તેઽર્ધાકેઽન્યોઽપિ હિ સર્વદા ॥૩૯॥ સમ્યન્ધનીસુરં સમ્યગ્રહા
વેત્તિ યતઃ સ્વયમ્ । મહાસંસદિ કન્યાં સ્વાં રન્તું જિષ્ણુરન્વગાત્ ॥૪૦॥ રૂદ્રરૂપતિર્ઘ્રા-
તજાયાં ગુરુપત્નીં ચ ચન્દ્રમાઃ । પેન્છદેતે હિ મૂર્ખાઃ કિં ? ત્વમેકોઽચાસિ પણ્ડિતઃ
॥૪૧॥ સામ્પ્રતં વૈષ્ણવાચાર્યા અપિ ધર્મપ્રવર્તકાઃ । યથેષ્ટં નિજશિષ્યાસુ રમન્તે કિદ્રુ ?
તે જઙ્ઘાઃ ॥૪૨॥ સર્વથા સ્ત્રીપ્રસન્નસ્તુ ન કેનાપ્યપદ્ધાપિતઃ । વિના ભવન્તં લોકેઽસ્મિ-
ધાચાર્યૈરપિ કૈઞ્ચન ॥૪૩॥ ત્વદીયાઃ સાધવો યે તે દૃષ્ટા નારીવિદૂરતઃ । વ્યાઘ્રીરિચ પ્રદ્ર-
વન્તિ ન ભાપન્તે ચ તાઃ કચિત્ ॥૪૪॥ સર્વથ સાધવઃ શાસ્ત્રે કથ્યન્તે સમદર્શિનઃ ।
પરોપકારદીલાઞ્ચ નેદશાઃ સ્ત્રીપુ નિર્દયાઃ ॥૪૫॥ સન્તો મહાન્તો યદ્યથ સ્ત્રીણાં સેવાં
મહામુદા । નારીકુર્યુસ્તદા તાસાં કથં ? નિઃશ્રેયસં ભવેત્ ॥૪૬॥ સ્ત્રીણાં સ્પર્શો યદા
દ્રેયસ્તદા તદુદરે કથમ્ । માસાન્દશોપિતાસ્તામ્યો નિર્ગતાઞ્ચ વદિઃ કથમ્ ॥૪૭॥ સ્તનાઃ
પીતાઃ કથં તાસાં સુતા માલિકૈઃ તાઃ કથમ્ । લાલિતાઃ પોપિતાસ્તામિર્ચાસ્યે દુઃસ્રેન
વર્દિતાઃ ॥૪૮॥ ઉપકારમિતિ સ્ત્રીણાં યે વિદુઃ સાધવોઽવતે । કુર્યુસ્તાસાં પ્રિયં નિત્યં

વિષ્ણુ અને શંકર જાણે છે, કેમકે-વિષ્ણુ પોતે પોતાની પત્ની-લક્ષ્મીને હૃદયમાંજ
ધારણ કરે છે અને શંકર પણ નિરંતર પાર્વતીને અર્ધા અંગમાં ધારણ કરે છે, (જેથી
તે અર્ધનારીશ્વર નામે પ્રસિદ્ધ થયેલા છે.) ॥૩૯॥ પોતાના સમીપ-સંબંધવાળી
સ્ત્રીઓનું સુખ ખરી રીતે તો પોતે બ્રહ્મા જાણે છે, કેમકે-અમચેષ્ઠ કરવાને માટે પોતાની
કન્યા-સરસ્વતીને બ્રહ્મ કરવાને ઇચ્છતા થક માટી સલામાંજ તેની પાછળ દોડ્યા હતા.
॥૪૦॥ તેમજ ગૃહસ્થપતિએ પોતાના જ્યેષ્ઠપુત્ર ઉત્થની મમતા નામે પત્નીને અને
ચંદ્રમાએ ગુરુપત્નીને રમણ કરવા માટે ઇચ્છી હતી, તો હે મહાબલંદ ! એ બધા શું
મૂર્ખાઓ હતા ? અને આજ તમેજ એક પંડિત-સાહ્ય છે ? ॥૪૧॥ વળી હાલમાં ધર્મ-
પ્રવર્તક એવા કેટલાક વૈષ્ણવાચાર્યો પણ પોતાની શિષ્યા-સ્ત્રીઓમાં યથેષ્ટ નિહાર કરે છે,
તો શું તે બધા જડ છે ? ॥૪૨॥ આ લોકમાં તમારા સિવાય કોઈપણ બીજા-સગવડવતારોએ
પણ સર્વથા સ્ત્રીપ્રસંગ તો નથી ત્યાગ કરાવ્યો, તેમ કોઈ આચાર્યોએ પણ તેમ નથી ક્યું.
॥૪૩॥ અને તમારા જે સાધુઓ છે તે તો સ્ત્રીઓને નોંધને બાંધીને નોંધનેજ જેમ,
એમ દૂર નાંથી જાય છે. અને ક્યારેય સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બાલતા પણ નથી. ॥૪૪॥ અને સર્વ
શાસ્ત્રોમાં સાધુઓ તો સમદર્શી કહેલા છે અને પરોપકાર સ્વભાવવાળા કહેલા છે, પરંતુ-
સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આવા નિર્દય વર્તનારા કહેલા નથી. ॥૪૫॥ આ લોકમાં એટા સંતો-સંતુ-
રૂપો સ્ત્રીઓની સેવા મહાભાનંદથી જો અંગીકાર ન કરે, તો તે સ્ત્રીઓનું કલ્યાણજ કેમ
થાય ? અર્થાત્ નજ થાય. ॥૪૬॥ અને હે મહાબલંદ ! જો સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ સર્વથા
ત્યાગ્ય હોય તો તે સ્ત્રીઓના ઉદરમાં દશમાન પર્યંત કેમ રહેવાય છે ? અને તે સ્ત્રીઓ
થકી બહાર કેમ-કેવી રીતે નીકળ્યા ? ॥૪૭॥ તે સ્ત્રીઓના સ્નાનનું દુધ કેમ પીધું ? અને
બાલ્યાવસ્થામાં તે સ્ત્રીઓને આલિંગન કરીને કેમ સૂતા હતા ? અને વળી તે સ્ત્રીઓએ
બાલ્યાવસ્થામાં લાલન-પાલન કરીને અતિ કષ્ટથી ઉછેરીને એટા કર્યો, આવો તે સ્ત્રીઓનો
ઉપકાર આ લોકમાં જે સાધુ પુરૂષો જાણે તે તો સ્ત્રીઓનું નિરંતર પ્રિયજ કરે, પરંતુ-

નાવજ્ઞાં તુ કદાચન ॥૪૯॥ સ્ત્રીપુંસોર્ભેદદષ્ટિસ્તુ નાસ્ત્યેવ ભગવદ્દ્રઢે । સર્વમાર્ગપ્રતીપસ્ત્વં
કુત એવં પ્રવર્તસે ? ॥૫૦॥ ઇતચ્છ્રુત્વા હસન્તં તં પ્રત્યુત્તરપરં હરિમ્ । પ્રોચુરન્યેઽપિ
વાચાલાઃ સત્ત્વરં દુષ્ક્રિયાપરાઃ ॥૫૧॥ અન્નં બ્રહ્મરસો વિષ્ણુરિત્યેવ ઋપિમાપિતમ્ । ગ્રાહ્યા-
ગ્રાહ્યવિચારોઽતસ્તત્ર નાસ્તિ સતાં મતઃ ॥૫૨॥ ભવતા તુ સમાર્ગેઽસૌ સ્થાપિતોઽપિ
ચ સાધુયુ । અયુક્તમેતત્ ક્રિયતે દૃષ્યતે બ્રહ્મ ન ક્વચિત્ ॥૫૩॥ દુર્લભો માનુષો દેહો
મુખ્યં ધર્મસ્ય સાધનમ્ । સર્વથા પોષણં તસ્ય કર્તવ્યં તદ્વિતૈરસૈઃ ॥૫૪॥ ન માંસસ-
દ્દશં હ્રાન્યત્સાધનં દેહપોષણે । તદેવોત્પનયંસ્ત્વં તુ ધર્મમૂલનિહન્તનઃ ॥૫૫॥ બ્રહ્મજ્ઞાનં
યિના મુક્તિર્ન સ્યાદિતિ મતં શ્રુતેઃ । સુરાપાનેન તત્સાક્ષાત્સદ્યો ભવતિ દેહિનામ્ ॥૫૬॥

કથારેય સ્ત્રીઓની અવજ્ઞા તો કરેજ નહિ. ॥૪૮-૪૯॥ અને વળી ભગવાનને ઘેર પુરૂ-
ષોમાં અને સ્ત્રીઓમાં ભેદ છેજ નહિ, તો આવા સર્વ માર્ગના વિરોધી તમે કયા શાસ્ત્રને
અવલંબીને આવા નવા-વિલક્ષણ માર્ગે પ્રવર્તોછો ? ॥૫૦॥ આવું વામમાર્ગી વિગેરેનું
ભાષણ સાંભળીને હસતા અને તેનો પ્રત્યુત્તર આપવા તત્પર થયેલા તે શ્રીહરિના પ્રત્યે
અભિચારાદિક દુષ્કર્મ જેમને પ્રિય છે એવા બીજા કેટલાક વાચાળ-બહુબોલકા માણસો
તે શ્રીહરિના બોલતા પહેલાંજ બોલવા લાગ્યા-॥૫૧॥ હે હરે ! અન્ન તો બ્રહ્મરસ છે.
માટે તે સાક્ષાત્ વિષ્ણુસ્વરૂપ છે, એમજ ઋપિઓએ કહ્યું છે, તો પછી અન્નમાં ગ્રાહ્ય
અગ્રાહ્યનો વિચારજ સત્યરૂપો માનતા નથી. (માટે આ નવો વિચાર તમારો કષ્ટાળ-
કલ્પિત પ્રવર્તાયેલો છે એમ અમને તો જણાય છે એ અભિપ્રાય છે.) ॥૫૨॥ અને તમોએ
તો આ વિચાર તમારા સાધુઓમાં પણ તમારા અપ્રદાયમાં પ્રવર્તાવ્યો છે, તે તમે
અયોગ્યજ કરો છો, કેમકે—બ્રહ્મસ્વરૂપ એવું અન્ન તો કથારેય રૂપિત થતુંજ નથી,
તો બ્રહ્મરૂપ એવા સાધુઓને તે કેમ રૂપિત કરે ? નજ કરે. ॥૫૩॥ અને મનુષ્યદેહ તો
દુર્લભ છે અને વળી ધર્મના મુખ્ય સાધનભૂત છે, માટે તેને પ્રિય રસો વડે સર્વથા
પોષણજ જોઈએ, (અને માટે એક શ્રુતિ છે—‘સંતતમાત્માનં ગોપાયેત્’ ‘આત્માનું’
નિરંતર રક્ષણ કરવું’ તો આ શ્રુતિનો પણ એજ અભિપ્રાય જણાય છે.) ॥૫૪॥ અને
એ દેહપોષણમાં માંસ જેવું બીજું કંઈ સાધન નથી, તો તમે એ માંસાદિકના ભક્ષણ-
નેજ મૂળમાંથી નાશ કરનારા હોવાથી ધર્મનેજ મૂળમાંથી નાશ કરનારા છો, એમ
અમને જણાય છે. ॥૫૫॥ વળી ‘ઋતે જ્ઞાતાષ્ઠ મુક્તિઃ’ બ્રહ્મજ્ઞાન સિવાય મુક્તિ ન ધાય’
એમ શ્રુતિના અભિપ્રાય છે તો તે બ્રહ્મજ્ઞાન દેહધારી મનુષ્યોને સુરાપાન કરવાથી તુર-
તજ ધાય છે, (અને માટે કૌલ-આગમમાં આ પ્રમાણે શ્લોક છે—‘માનન્દં વ્રણ્ણો રૂપં
તત્ત્વ દેદે વ્યવસ્થિતમ્ । તસ્યામિવ્યજ્ઞકં મયં યોગિમિસ્તેન પીયતે’ ॥ પરંતુ તે શકિત-

૧ નોક-આ શ્રુતિ તો-આત્માનું રક્ષણ એટલે મંસાર-કારાગૃહથી છોડાવીને આત્માને
પરમપદની પ્રાપ્તિ કરાવવી એજ અર્થને કહેવા પ્રવર્તેલી છે, પરંતુ નાસ્તિકશિષ્યમણિઓ કેટલાક
પોતાનો દુદ્ધ સ્વાર્થ સાધવા માટે દેહકષ્ટ બનીને તેનાજ પોષણની મુક્તિરૂપે આવી ભગવતી
શ્રુતિનો પણ મનસ્વીપણે દુરૂપયોગ કરતા જણાય છે, માટે તે ચાન્દવંચક છે. ॥

સર્વેભ્યઃ સાધનેભ્યોઽપિ મુરયં તજ્ઞાનસાધનમ્ । નિર્મૂલ્યનુણાં મુક્તિમાર્ગસ્વાસિ
મહાન્ રિપુઃ ॥૫૭॥ इति सच्छास्त्रवाद्यानि श्रुत्वा चाफ्यानि दुर्धियाम् । अधर्मोच्छेद-
नपटुरुचैः श्रीहरिरुद्रधीत ॥५८॥ वेदवाद्यमता यूयं सर्वेऽपि भवथ ध्रुवम् । अतो
मतान्यसन्त्येव युष्माकं सन्ति सर्वशः ॥५९॥ अयोरुदयेयो वेदो हि प्रमाणं मुख्यमीरि-
तम् । तदर्थाનुरताः सर्वाः स्मृतयो मुनिभिः कृताः ॥६०॥ श्रुतिस्मृतिप्रमाणाभ्यां
विरुद्धानि यचांसि च । सन्तीति नास्तिका यूयं निर्मूलमतवादिनः ॥६१॥ वेदशास्त्र-

પંથીઓને કમનો છે, લગવફલકોનો—સાત્વિકોને તે કમનો નથી.) ॥૫૬॥ તે મુશપાન
માંખ્ય—યોગાદિક સધળાં સાધનો કરતાંય પણ બ્રહ્મજ્ઞાનમાં મુખ્ય—મોટું સાધન છે, તે
મુશપાનને મૂળમાંથીજ તમે ઉખેડી નાખોછો, માટે તમે તો મનુષ્યોના મુક્તિમાર્ગના
મોટા—કદા શત્રુ છો. ॥૫૭॥ અંધકર્તા નિત્યાનંદમુનિ કહેછે—આવી રીતનાં, દુર્ધુદ્ધિવાળા
તે થાકત વિગેરે નાસ્તિક—વેદનિંદકોનાં સ્વચ્છાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ વાક્યો ત્રાંલળીને અધર્મનો
ઉચ્છેદ—નાશ કરવામાં અતિ સમર્થ શ્રીહરિ ઉંચે સ્વરે તે નાસ્તિકોને કહેવા લાગ્યા.—
॥૫૮॥ શ્રીહરિ કહેછે—હો જનો ! તમે બધાય નિશ્ચેજ વેદથી બાદ્ય—વિરૂદ્ધ મતવાળા
છો, માટે તમારે સર્વનો મત પણ અમત—વેદબાદ્ય—અપ્રમાણભૂત છે. ॥૫૯॥ અને વેદ તો
અપોરૂપેય-કોઈ પુરૂષે નહિ બનાવેલો એવો નિત્યસિદ્ધ છે, માટે તે સર્વપ્રમાણોમાં મુખ્ય—
મોટું પ્રમાણ છે અને તે વેદના અર્ધનેજ અનુસરનારી નારદાદિક મુનિઓએ કરેલી સર્વ
સ્મૃતિઓ પણ પ્રમાણભૂતજ છે, માટે વેદ અને સ્મૃતિપ્રણીત ધર્મજ પ્રામાણિક—પ્રમાણ-
સિદ્ધ ધર્મ કહેવાય અને તેથી વિરૂદ્ધ ધર્મ તો અધર્મ અને અપ્રમાણ છે એમ જાણવું. ।
(વેદપ્રણીત ધર્મના પ્રમાણ્ય માટે મનુ વિગેરે આ પ્રમાણે કહેછે— ‘વેદનિન્દાપરા
યે નુ તદાચારવિવર્જિતાઃ । તે સર્વે નરકાન્ યાન્તિ યદ્યપિ પ્રજ્ઞવીજ્ઞજાઃ । ’ ‘વેદોઽ-
ખિલો ધર્મમૂલં સ્મૃતિરીલે ચ તદ્વિદામ્ ’ શ્રુતિસ્તુ વેદો યિદ્યેયો ધર્મશાસ્ત્રં તુ વૈ
સ્મૃત્તિઃ । તે સર્વાર્ષેષ્યમીમાંસ્યે જામ્યાં ધર્મો હિ નિર્વ્યમો ॥ ચોઽધ્યમન્વેત તે શૂલે
હેતુવાદાધયાદ્વિજઃ । સ સાધુમિર્યહિષ્કાર્યો નાસ્તિકો વેદનિન્દકઃ ’ ॥
જે કોઈ વેદની નિંદા કરનારા હોય અને વેદવિહિત આચારનું પાલન ન કરતા હોય, તો
તેઓ ભદ્રેને બ્રહ્મળીનના હોય, તો પણ તે સધળા નરકનેજ પામેછે. સમગ્ર વેદ એજ
ધર્મનું મૂળ—પ્રમાણ છે; અને તે વેદના અભિપ્રાયને જાણનારાઓનાં વચ્ચન
અને શીલ—આચાર, એ પણ ધર્મનું પ્રમાણ છે, । શ્રુતિ તે વેદ જાણવો અને ધર્મ
શાસ્ત્ર તો સ્મૃતિજ છે, એમ જાણવું, તે શ્રુતિ—સ્મૃતિવિહિત—સર્વ ધર્મના નિર્ણયમાં કુતર્ક
કરીને તેને માટે જોટા વિચાર ન કરવો કે—આમ હોય કે કેમ ? કરણ કે—તે શ્રુતિ—સ્મૃતિ-
માંથીજ ધર્મ નિર્માણ કરેલો છે, માટે તેમાં કુતર્ક ન લાવવો. અને જે દિવજ હેતુવાદને
અવલંબીને એ શ્રુતિ—સ્મૃતિની જો અવજા કરે, તો તેનો ધાર્મિક—સજ્જનોએ પોતાના
સમૂહમાંથી બહિષ્કાર કરવો, કુમકે—તે તો વેદની નિંદા કરનારો નાસ્તિક છે, માટે. ॥૬૦॥
આ પ્રમાણે શાસ્ત્રસિદ્ધ નિશ્ચય હોવાથી તમારાં વચ્ચનો શ્રુતિ—સ્મૃતિરૂપ પ્રમાણભૂત બંને

વિરુદ્ધાનિ વચાંસ્યુક્તાનિ નાસ્તિકૈઃ । ન માન્યાનિ મુમુક્ષુદ્વિરિત્યુક્તં ચ યમસ્મૃતૌ ॥ ૬૨ ॥
 વેદાઃ પ્રમાણં સ્મૃતયઃ પ્રમાણં ધર્માર્થયુક્તં વચનં પ્રમાણમ્ । યસ્ય પ્રમાણં ન ભવેત્પ્રમાણં
 કસ્તસ્ય કુર્યાદ્વચનં પ્રમાણમ્ ॥ ૬૩ ॥ ન યસ્ય વેદા ન ચ ધર્મશાસ્ત્રં ન ષ્ટદ્વચાક્યં હિ
 ભવેત્પ્રમાણમ્ । યોઽધર્મકૃત્ દષ્ટિદ્વતો દુરાત્મા ન સોઽપિ તસ્યેહ ભવેત્પ્રમાણમ્ ॥ ૬૪ ॥
 વેદપ્રણિહિતો ધર્મો હ્યધર્મસ્તદ્વિપર્યયઃ । ધર્મમાચરતાં શ્રેયોઽન્યેષાં તુ નિરયો ભવેત્
 ॥ ૬૫ ॥ અધાર્મિકા નરાઃ સર્વે પતન્તિ નરકેષ્વિતિ । સચ્છાસ્ત્રવિહિતો ધર્મો હ્યસ્મામિઃ
 સમ્પ્રવર્ત્યતે ॥ ૬૬ ॥ ઋષિમિધર્મમર્યાદા નિવદ્ધાઃ સન્તિ વૈદિકૈઃ । તતઃ શ્રેયોઽર્થેભિસ્તાસુ
 વર્તનીયં ન ચાન્યથા ॥ ૬૭ ॥ તા ઉહ્યવાન્ વર્તન્તે યથેષ્ટમિદં ચે નરાઃ । તેષુ ગોષુ
 ચ કીશેષુ કો ભેદઃ શૂકરાદિષુ ॥ ૬૮ ॥ યથેષ્ટાચરણાદેય જાયતે ધર્ણસદ્ગરઃ । સદ્ગરો નર-
 કાયેતિ શીતાયામર્જુનોઽવદત્ ॥ ૬૯ ॥ અતસ્તદ્રક્ષણાયૈવ રાજા મગવતા કૃતઃ । દળ્ઙ-

શાસ્ત્રોથી વિરૂદ્ધ છે, માટે નિર્મૂળ-પ્રમાણ સિવાયના મત બોલનારા તમે નાસ્તિકજ
 છો. અને નાસ્તિકજનોએ કહેલાં વેદાદિકે સચ્છાસ્ત્રોથી વિરૂદ્ધ વાક્યો ભગવદ્બક્ત-મુમુ-
 ક્ષુજનોએ માનવાં નહિ એમ યમસ્મૃતિમાં કહેલું છે, ॥૬૨-૬૨॥
 (યમસ્મૃતિનું વચન કહેલું) સમગ્ર વેદો પ્રમાણ છે, સ્મૃતિઓ પ્રમાણ છે અને ધર્મ-
 અર્થને પ્રતિપાદન કરનારું સત્યુચ્ચેતુનું વચન પણ પ્રમાણ છે, આતું પ્રમાણરૂપ વેદાદિકનું
 વચન જેને પ્રમાણ તરીકે માન્ય ન હોય, તેવા નાસ્તિકનું વચન કોણ પ્રમાણ કરે ?
 કેમકે-જેને વેદો પ્રમાણ નથી, તેમજ સ્મૃતિઓરૂપ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણ નથી, તથા
 સદ્ધર્મનિષ્ઠ સત્યુચ્ચેતુનું વાક્ય પણ પ્રમાણ નથી, આવો જે અધર્મ કરનારો અને
 દ્રષ્ટિથી-સત્યદ્રષ્ટિથી રહિત વર્તનારો દુરાત્મા છે, તેવો પુરૂષ તે ધર્મનું પ્રમાણ નજ ધાય.
 અર્થાત્-તેવા નાસ્તિક-અધર્મીનું વચન પ્રમાણ કોણ કરે ? ॥૬૩-૬૪॥ અને વેદપ્રણિ-
 હિત એજ ધર્મ છે અને તેથી વિરૂદ્ધ એજ અધર્મ છે, (એમ ધર્મ-અધર્મનું સ્વરૂપ
 હોવાથી) ધર્મનું આચરણ કરનારાઓનું શ્રેય ધાય છે, અને બીજાઓને-ધર્માચરણ
 નહિ કરનારા અથવા તો અધર્મનું આચરણ કરનારાઓને નરકપ્રાપ્તિજ ધાય છે. ॥૬૫॥
 શ્રીહરિ કહેલું-આ પ્રમાણે અધર્મ કરનારા સર્વ મનુષ્યો નરકમાં પડે છે, માટેજ
 અમેએ વેદાદિક-સચ્છાસ્ત્રોમાં કહેલો ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો છે. ॥૬૬॥ અને વેદ.ભિપ્રાયને
 બાળુનારા તેમજ તે પ્રમાણે અનુષ્ઠાન કરનારા ચાતુર્વર્ણ્યાદિકે ઋષિઓએ ધર્મમર્યા
 દાઓ બાંધેલી છે, માટે પોતાના શ્રેયને ઇચ્છાનારા મનુષ્યોએ તે ધર્મમર્યાદાઓમાંજ
 વર્તવું, પણ તેને ઉલ્લંઘીને કોઈ પ્રકારે વર્તવું નહિ. ॥૬૭॥ કેમકે-જે તે ધર્મમર્યાદા-

ધર્મમર્યાદારચાપક ઋષિઓ વાતવલ્કલ્યમુનિએ આ પ્રમાણે કહેલા છે-મન્વન્નિવિષ્ણુદ્વા-
 રીતયાશ્વલ્ક્યપોશનોઽક્ષિરઃ । યમાપસ્તમ્યસંવર્ત્તાઃ કાત્યાયનવૃદ્ધરૂપતી ॥ પરાશરવ્યા-
 સશઙ્ગલિખિતા દક્ષગૌતમી શ્રાતાતપો વસિષ્ઠઃ ધર્મશાસ્ત્રમયોજકઃ ॥ આનાથી ધર્મ-
 શાસ્ત્રના કર્તાઓ અટવાજ છે, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય નથી. પરંતુ-આ વિગેરે છે, એમ કહે-
 વાનો અભિપ્રાય છે, તેથી બોધાવન. નારદ, ભરદ્વાજ, વિગેરે પણ ધર્મશાસ્ત્રના પ્રવર્તક છે એમ
 બળવું. આવો ખૂવાસો મિતાગ્રરા રીકામાંજ વિતાનેશ્વર ભટ્ટે કર્યો છે. ॥

યન્ધર્મસેતુધ્વાન્સ રક્ષતિ નિજાઃ પ્રજાઃ ॥૭૦॥ સોઽપિ ચેદ્ધર્મમર્યાદાઃ પાલયેન્ન પ્રમા-
દતઃ । તર્હિ તસ્ય મયેદોષ इत्याहादिनृपः सुधीः ७१॥ અહં વળ્લઘરો રાજા પ્રજાના-
મિહ યોજિતઃ । રક્ષિતા વૃત્તિદઃ સ્વેષુ સેતુષુ સ્થાપિતા પૃથક્ ॥૭૨॥ ય ઉચ્ચરેત્કરં
રાજા પ્રજા ધર્મેષ્વશિક્ષયન્ । પ્રજાનાં શમલં બુદ્ધે સ્વં ભગં ચ જહાતિ સઃ ॥૭૩॥ અપિ
ધ્રાતા સુતોઽર્ચ્યો વા શ્વશુરો માતુલોઽપિ વા । નાદણ્ડયો નામ રાષ્ટ્રોઽસ્તિ ધર્માદિ-
ચલિતઃ સ્વઠાત્ ॥૭૪॥ इत्याह याज्ञवल्क्योऽपि राजधर्मं सुदुष्करम् । धर्मस्यैव
प्रतिष्ठायै तथान्ये च महर्षयः ॥७५॥ અતઃ શાસ્ત્રીયધર્મેષુ વર્તનીયં યથોચિતમ્ ।
અન્યથા વર્તમાનાનાં નિરયો યદુદુઃપદઃ ॥૭૬॥ શ્રીમદ્ભાગવતે તેપાં સ્મર્યતે કૃત્સિતા

ઓનું ઉલ્લંઘન કરીને આ લોકમાં જે મનુષ્યો પોતાના મનની ઇચ્છા પ્રમાણે યથેષ્ટ
વિહાર કરેછે, તે તેવા સ્વગ્છંદી-મનુષ્યોમાં અને સાંક, ગુઠ અને સૂકશદિક પશુઓમાં
શો લેક છે ? ॥૬૮॥ અને આણું યથેષ્ટચરણ કરવાથીજ પ્રજાઓમાં વર્ણસંકરતા થાય-
છે, કે જે-‘સંકર પ્રજાઓ નરકમાંજ પડવાને માટે સર્જાય છે’ એમ ગીતામાં અર્જુને
શ્રીકૃષ્ણના આગળ કહેલું છે. ॥૬૯॥ અને પ્રજાઓની વર્ણસંકરતા થકી રક્ષા કરવા
માટેજ ભગવાને રાજાનું નિર્માણ કરેલું છે, તે તે રાજા ધર્મમર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન
કરનારને દંડ કરતા થકા પોતાની પ્રજાઓનું રક્ષણ કરેછે. ॥૭૦॥ હવે-તે રાજા પણ
જે પ્રમાદ કરીને ધર્મમર્યાદાઓનું પાલન ન કરે તે રાજાને દોષ લાગેછે, એમ
મહાબુદ્ધિમાન આદિરાજા-પૃથુભગવાનેજ કહ્યુંછે. ॥૭૧॥ પૃથુરાજા કહેછે-પ્રજાઓને
દંડ આપનાર રાજા યુનિઓએ મને ધનાવ્યેછે, માટે હું પ્રજાઓનો રક્ષણ
કરનાર, દરેકને વૃત્તિ-છવિક આપનાર, તેમજ દરેક પ્રજાઓને પોતપોતાની ધર્મ-
મર્યાદાઓમાં પૃથક્ પૃથક્-અવસ્થિત પણે સ્થાપન કરનાર છું. ॥૭૨॥ જે રાજા પ્રજાઓને
ધર્મમર્યાદાઓમાં શિક્ષણ આપીને નહિ વર્તાવતા થકા પ્રજાઓ પાસે કર ઉધરાવેછે,
તો તે રાજા પ્રજાઓનું પાપ ખાયછે અને પોતાના ઐશ્વર્યને શુભાવેછે. ॥૭૩॥
કેમકે-ધર્મિષ્ઠ રાજાને તો પોતાના ધર્મથી અદાયમાન થયેલો પોતાનો ભાધ હોય,
અથવા તો પુત્ર હોય, અથવા ગુરૂ વિગેરે પૂજ્ય હોય, અથવા સસરા કે મામેા હોય, તો
પણ તે દંડને પાત્ર નથી એમ નહિ, દંડને પાત્રજ છે, એમ યાજ્ઞવલ્ક્યમુનિ રાજાનાં
ધર્મ અતિ કઠિન છે, એમ કહેછે. તેમજ-ધર્મની પ્રતિષ્ઠા રાખવા માટે બીજા મહ-
ર્ષિઓ પણ એજ પ્રમાણે રાજધર્મને અતિ દુષ્કર કહેછે. ॥૭૪-૭૫॥ શ્રીકુરિ કહેછે-
આ પ્રમાણે વસ્તુશ્રિતિ છે, માટે શાસ્ત્રવિહિત ધર્મમર્યાદાઓમાં યથાયોગ્ય
વર્તવુંજ જોઈએ, કેમકે-ઉન્મર્યાદ થઈને શાસ્ત્રવિહિત સદાચારને ઉલ્લંઘનારાઓને અતિ
કષ્ટ આપનારો નરક પ્રાપ્ત થાયછે. અને (‘યઃ શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય વર્તતે કામ-
કારતઃ । ન સ સિદ્ધિમવાप्નોતિ ન સુખં ન પરં ગતિમ્’ ॥ ‘તાનુલ્લહ્યાત્ર વર્તન્તે યેતુ
સ્વૈરંશુલ્કયઃ । તદ્દહામુત્ર ચ મહાભગવતે કપટમેવ હિ’ ॥ એ વિગેરે અનેક સચ્છાસ્ત્રાધ્યે
એજ વાતને સાબીત કરેછે, તે જાણી લેવું.) અને તેજ સ્વગ્છંદીઓને અતિ કૃત્સિત નહીન
હ. ૩૫

ગતિઃ । યે ત્વિત્યાદિકર્મોત્સમશ્નન્તીત્યન્તવાપ્યતઃ ॥૭૭॥ અજામિલકથાયાં ચ ધર્મા-
ધર્મવિવેચને । યમદૂતા વિષ્ણુદૂતાનેવમેવ પુરાવદન્ ॥૭૮॥ યદસૌ શાસ્ત્રમુલ્લહ્ય સ્વેર-
ચાર્યાર્યગર્હિતઃ । અવત્તંત ચિરં કાલમધાયુરશ્ચુર્ચિર્મલાત્ ॥૭૯॥ તત્ત એનં દણ્ડપાણેઃ
સકાશે કૃતકિલ્બિપમ્ । નેપ્યામોડકૃતનિર્વેશં યત્ર દણ્ડેન શુદ્ધયતિ ॥૮૦॥ પરનારીપસ-
ન્નથ ગૃહિણામપિ ગર્હિતઃ । તત્ર સચ્છાસ્ત્રવાક્યાનિ કાનિચિત્કથયામ્યહમ્ ॥૮૧॥ તત્ર
શ્રીમદ્ભાગવતે પારદાર્યવિનિન્દકમ્ । યસ્તિવદ્દેત્યાદિકર્પન્તીત્યન્તં ગદ્યાત્મકં વચઃ ॥૮૨॥
પરદાર્ય ન ગન્તવ્યાઃ સર્વવર્ણેષુ કર્હિચિત્ । ન હીદશમનાયુષ્યં લોકે કિશ્ચન વિચતે
॥૮૩॥ યાવન્તો રોમકૃપાઃ સ્યુઃ સ્ત્રાણાં ગાત્રેષુ નિર્મિતાઃ । તાવદ્વર્પસહસ્રાણિ નરકં
પર્યુપાસતે ॥૮૪॥ મનસાપિ પ્રદુષ્ટેન યે યદ્યન્તિ પરસ્ત્રિયમ્ । રોગાર્તાસ્તે ભયન્તીદ નરા

ગતિ પ્રાપ્ત થાયછે, એમ શ્રીમદ્ભાગવતમાં-‘યે તુ’-એ શબ્દથી આરંભીને
‘યોમત્સમશ્નન્તિ’ ત્યાં સુધીના ગદ્યાત્મક વાક્યથી કહેવામાં આવ્યું છે. ॥૭૬-૭૭॥ શ્રીમ-
દ્ભાગવતમાં અજામિલના આખ્યાનમાં પણ ધર્મ અધર્મના વિવેચન પ્રસંગે યમદૂતોએ
વિષ્ણુદૂતોને આ પ્રમાણે જ કહ્યું હતું-હે વિષ્ણુદૂતો ! આ અજામિલ શાસ્ત્રમયોદા
ઉત્કંઠીને સ્વછંદપણે વત્યોછે, આર્થ-સમજનોએ નિન્દાપાત્ર ગણેલો છે, મરતા સુધી
કેવળ ‘પાપકર્મ’ જ કર્યોછે, અપવિત્ર-મંડિતપણે વત્યોછે અને અસવર્ણ-યવનજાતિની
સ્ત્રીના હાથનું અન્ન એણે ખાધું છે. અને આ પ્રમાણે પાપકર્મ કરવા છતાં પણ એણે તે
પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું નથી માટે જ એને અમે દંડપાણિ-યમરાજની પાસે લઈ જઈશું,
કે જ્યાં દંડ લોગવવાથી શુદ્ધ થાયછે, ॥૭૮-૮૦॥ વળી પરસ્ત્રીઓનો પ્રસંગ તો
શુદ્ધધાત્રમીઓને પણ અતિ નિન્દિત ગણેલો છે, (તો ત્યાગીઓને તો નિન્દિત જ હોય
એમાં શું કહેવું) આ બાબતમાં કેટલાંક સ્વચ્છાઓનાં વાક્યો અમે કહીએ છીએ- ॥૮૧॥
તેમાં પ્રથમ-શ્રીમદ્ભાગવતમાં પરસ્ત્રીઓના સંગની નિન્દા કરનારાં વચનો કહેછે-તે
‘યસ્તિવદ્’ એ વાક્યથી આરંભીને ‘કર્પન્તિ’ એ વાક્ય સુધીના ગદ્યરૂપ ‘વચનથી
જાણવું. ॥૮૨॥ વળી મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે-સર્વવ-
ર્ણોમાં પરસ્ત્રીઓનો સંગ કવારેષ ક્રોધ પ્રકારે કરવો નહિ, કેમકે-આ લોકમાં એના
જેવું બીજું કોઈ પણ આયુષ્યનો નાશ કરનાર નથી જ, (તત્કાળ મરણ નીપજવે છે.)
॥૮૩॥ વળી પરસ્ત્રીનો સંગ કરનાર પુરૂષ એ સ્ત્રીઓના શરીરના સઘળા ભાગોમાં જેટલા
શેમનાં છિદ્રો નિર્માણ કરેલાં છે, તેટલા હબર વરસ સુધી નરકમાં નિવાસ કરેછે-પડે-
છે. ॥૮૪॥ જે પુરૂષો કામાતુર દુષ્ટ મનથી જે પરસ્ત્રી સાચું જુએછે, તો તેવાં દુષ્ટકર્મ
કરનારાં જનો આ લોકમાં રોગાતુર થાયછે. ॥૮૫॥ હવે સ્કંદપુરાણનું વાક્ય કહેછે-

૧-એ વચનનો ભાવાર્થ એ છે -કોઈ પણ પુરૂષ કે સ્ત્રી, જેની સાથે ગમનનો નિર્ણય
કરેલો છે, તેવા અગમ્યની સાથે ગમન કરેછે, તો તેને નરકમાં કારકાથી મારતાં મારતાં લોકના
તપાવેલા પુનઃગને આક્રિંચન કરાવેછે. વળી-એ પુરૂષની સાથે અગર તો પશુઓ સાથે અયોગ્ય
આચરણ કરેછે, તો તેને નરકમાં વજ્ર જેવા કાંટાવાળા વૃક્ષ ઉપર નાખીને ખેંચેછે,

દુષ્કૃતકારિણઃ ॥૮૫॥ કામમાથેન નેષેત પરયોષાં તુ કહિંચિત્ । શ્રાદ્ધપર્વવ્રતાદ્વાદૌ
નોપેયાઘ સ્વયોપિતમ્ ॥૮૬॥ યા કામેનાન્યપુરુષં યોયામિસરતિ કચિત્ । સા સરી
સત્તજન્માનિ નિરયાન્તેઽતિરુમ્ભવેત્ ॥૮૭॥ इत्यादीनि वहन्येव वाक्यान्यार्पाणि सन्ति
हि । सामान्यतः पारदार्यदूषणान्यागमादिषु ॥८८॥ ગુર્યક્રનામગિન્યાદિગમનં ત્વતિ-
પાતકમ્ । તદ્દોષસ્તુ મહાનેય વૃપલ્યાદિગમે તથા ॥૮૯॥ चण्डाली बन्धकी वेद्यां
रजःस्था या च कन्यका । उदा या च सगोत्रा स्यात् वृषल्यः पञ्च कीर्त्तिताः ॥९०॥
વૃપલીગમનાત્સયો જાતિવ્રટઃ પુમાન્ ભવેત્ । ચર્પમોટિસહસ્રાણિ નરકેષુ સ પચ્યતે
॥૯૧॥ ईश्वराचरितं नैव कुर्यात्स्थस्य निदर्शनम् । न कामाभिभवस्तेषामीश्वराः गल्लु
તે મતાઃ ॥૯૨॥ न विष्णुः शङ्करः कामादृषद्धांहेऽङ्गनाधरो । लक्ष्म्या गौर्या भक्तिव-

પરસ્ત્રીઓને કામભાવથી કયાદેય જોવીજ નહિ, તેમજ શ્રાદ્ધ, પર્વ, કે મતના દિવસો
વિગેરેમાં તો પોતાની સ્ત્રી પાસે પણ ન જવું-સંગ ન કરવો. ॥૮૬॥ વળી-જે સ્ત્રી કયાદેય
કામભાવથી પરપુરુષ પાસે જાયછે, તો તે સ્ત્રીનરક જોગબ્યા પછી સાત જન્મ સુધી ગર્હણી
ધાયછે અને તેમાંય અતિ શેઠાવાળી થાયછે. ॥૮૭॥ આ પ્રમાણે સ્વછાસ્રોમાં સામાન્ય-
પણે પરસ્ત્રીઓના સંગને નિન્દનારાં આ વિગેરે ઘણાંક વાક્યો અનેક યપિ-મુનિઓનાં
છે, તે અમેયે તમને કહી જતાઓ. ॥૮૮॥ હવે-શુદ્રપત્ની તથા ભગિની, એ આદિકની
સાથે ગમન કરવું, તે તો અતિ પાતક છે અને તેના દોષ પણ અતિ મોટાજ છે, તેમજ
વૃષટ્ટી આદિક સ્ત્રીઓ સાથે ગમન કરવામાં પણ અતિ મોટો દોષ છે. ॥૮૯॥ ચંડાળ
જાતિની સ્ત્રી, સ્વૈરિણી-સ્વછંદ વર્તનારી, વેશ્યા, કન્યા અવસ્થામાંજ રહેદર્શન પામેલી
અને પરણેલી છતાં પણ એકજ ગોત્રની હોય, આ પાંચ પ્રકારની સ્ત્રીઓ વૃષટ્ટી નામે
કહેલી છે, આવી વૃષટ્ટી સ્ત્રીઓનો સંગ કરવાથી પોતે તત્કાળ જાતિધીજ બ્રહ્મ ધાયછે
અને એવો જાતિબ્રહ્મ પુરુષ એક કદોડ હજાર વરસ સુધી નરકમાંજ પડેછે, આવો મોટો
દોષ છે. ॥૯૦-૯૧॥

(આ પ્રમાણે નાસ્તિકોએ પરાંગનાઓનો સંગ, યથેષ્ટ ખાનપાનાદિક, તેમજ
સંબંધી સ્ત્રીઓનો મંગ, એ વિગેરે જે યથેષ્ટાચરણ તેજ ખર્ચ સુખ અને પુણ્ય છે એમ
કહ્યું હતું તેનું ખંડન કરીને, હવે વિષ્ણુ અને શંકર વિગેરેજ સ્ત્રીઓનો ખર્ચ મહિમા
સમજેછે, એ વિગેરે જે કહ્યું હતું તેનું ખંડન કરેછે—)

શ્રી હરિ કહેછે—હે નાસ્તિકજનો ! તમે વિષ્ણુ અને શંકરનું દ્રષ્ટાંત કહોછો,
પણ તેવા ઇશ્વર-અમર્થ મહા-દેવોના આચરણને પોતે અગમર્થ માણ્યોએ દ્રષ્ટાંત
કરવું નહિ, કેમકે-વિષ્ણુ અને શંકરને કામથી કયાદેય પરાભવ છેજ નહિ, (તેઓ તો
કામને પરાભવ કરનારા અને જાણી મૂકનારા છે.) માટે તે તો સર્વથા સ્વતંત્ર ઇશ્વરોજ-
માનેલા છે અને વિષ્ણુ અને શંકર, પોતાની શક્તિરૂપ લક્ષ્મી અને પાર્વતીને, કામ-
બુદ્ધિથી કાંઈ પોતાના હૃદયમાં અને અર્ધા અંગમાં ધારણ કરતા નથી, પરંતુ—અતિ
અમર્થ તે દેવતાઓ તો તે લક્ષ્મીજી અને પાર્વતીદેવીની ભક્તિના વશપણને કીધેજ તે

જ્ઞાતૃત્વા હ્યાચરતાં તુ તૌ ॥૧૩॥ વિવેઃ સુતાનુગમનં કામમુક્તશંગદમ્ભૂત । ન સ્વતોડ-
યાપિ તં વેદં જહૌ નિષ્કૃતયેડસ્ય સઃ ॥૧૪॥ પરયોષામિગમનમિન્દ્રાદીનાં ચદીરિતમ્ ।
સ તુ તેષાં મહાદોષઃ કામવૈચદયજઃ સ્મૃતઃ ॥૧૫॥ અતઃ પુરાણેષુ તેષાં તત્કર્મ
નિન્દિતમ્ । ધ્યયતે ન તુ તત્કર્મશ્યાધા કુશાપિ વર્ણયતે ॥૧૬॥ એવં હિ સર્વશાસ્ત્રેષુ
ગૃહિણામપિ સર્વથા । પરસ્ત્રીગમને દોષો નરકાપ્તિશ્ચ વર્ણયતે ॥૧૭॥ સાધૂનાં ત્યાગિનાં
ત્વચ્ચ સર્વથા સ્ત્રીવિચર્જનમ્ । કર્તવ્યમત્ર વાક્યાનિ ભવન્ત્યેવ સદ્ગુણશઃ ॥૧૮॥ સ્ત્રીનાં
નિરીક્ષણં સ્પર્શં સંભાષણં ચેલનાદિકમ્પ્રાણિનો મિથુનીભૂતાનમ્પ્રદસ્યોડપ્રતસ્યજેત્ ॥૧૯॥

પ્રમાણે ધારેછે. ॥૬૨-૬૩॥ અને બ્રહ્માને જે પોતાની પુત્રીની પાછળ દોડવાનું થયું,
તે તો કામદેવે બાણ મૂકવાથી તેમ બન્યું હતું, પણ પોતાની મેળે તે પ્રમાણે નહોતું
કર્યું, તોય પણ બ્રહ્માએ એ પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે પોતાના એ દેહને ત્યાગ કર્યો હતો.
॥૬૪॥ અને ઇન્દ્રાદિક દેવોને જે પરસ્ત્રીગમન કહેલું છે, તે તો તેમને કામના પરચથ-
પણાને લીધે મહાન્ દોષ થયો હતો એમ કહ્યો છે, (અને વળી શરીરમાં હલ્તર ભગ
થયાં એ વિગેરે મહાન્ અનર્થ પણ પ્રાપ્ત થયો હતો એમ પણ કહ્યું છે.) ॥૬૫॥ અને
તે કર્મ તેમનું દૂષિત હતું માટેજ પુરાણમાં ઇન્દ્રાદિક દેવોનું તે પરસ્ત્રીગમનરૂપ કર્મ
નિન્દિત-નિન્દારૂપેજ સાંભળવામાં આવેછે, પરંતુ-તે કર્મની શ્યાધા કયાંઈ વર્ણન કરી
નથી. ॥૬૬॥ આ પ્રમાણે સર્વ સંસ્થાઓમાં ગૃહસ્થાશ્રમીઓને પણ પરસ્ત્રીગમનમાં
સર્વથા દોષ અને તેના ફળરૂપે નરકપ્રાપ્તિ પણ વર્ણન કરીછે. ॥૬૭॥

(હવે—‘આધુઓ તો સમદર્શી હોવા જોઈએ તો તેમણે સ્ત્રીઓનો તિરસ્કાર કેમ
કરેય ?’ એ વિગેરે જે નાસ્તિકોએ કર્યું હતું તેના પ્રત્યુત્તરમાં શ્રીકૃષ્ણ કહેછે—)
ત્યાગમાર્ગને અનુસરેલા આધુ—પુરુષોએ તો આ લોકમાં સર્વ પ્રકારે સ્ત્રીઓનો ત્યાગ
કરવોજ જોઈએ, આ બાબતમાં હલ્તરો—હલ્તર શાસ્ત્રવાક્યો પ્રમાણભૂત છે. ॥૬૮॥
શ્રીમદ્ભાગવત—એકાદશસ્કંધમાં કહેલું છે—ગૃહસ્થાશ્રમી સિવાયનો ત્યાગી પુરુષ,
સ્ત્રીઓ સાસુ જોવું, સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ કરવો, તેની સાથે બાપણ કરવું, મશ્કરી વિગેરે
કરવું, તે સધળાનો ત્યાગ કરે, તેમજ મૈથુનાસક્ત પ્રાણીઓને પણ દ્વંદ્વથીજ ત્યાગ કરે,
અર્થાત્ ન જૂએ. ॥૬૯॥ (હવે—અગ્નિપુરાણ અને લિંગપુરાણ વિગેરેમાં બ્રહ્મચર્યનું
લક્ષણ કહેવાપૂર્વક તે ત્યાગી વિગેરેએ અવશ્ય પાળવું જોઈએ એમ કહેછે—) સ્ત્રીઓની
વાતો સાંભળવી, તેમજ કહેવી, સ્ત્રીઓની મશ્કરી કરવી, કામભાવથી સ્ત્રીઓ સાસુ
જોયા કરવું, છાની વાતો કરવી, તેને મેળવવાના ઉપાય વિચારવા, મેળવવાનો દ્રઢ
નિશ્ચય કરવો અને તેનો સાક્ષાત્ અંગસંગ કરવો, આ આઠ પ્રકારનું મૈથુન છે, એમ
સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા સત્પુરુષો કહેછે અને એજ આઠ પ્રકારે સ્ત્રીમંથનનો ત્યાગ કરવો, એ
બ્રહ્મચર્ય છે, એ બ્રહ્મચર્ય બ્રહ્મચારીઓએ, તથા ત્યાગીઓએ, પ્રયત્નથી-મનનો
નિબ્રહ્મ કરીને અવશ્ય પાળવું, તેમજ મતના દિવસો વિગેરેમાં તો ગૃહસ્થોએ પણ
અવશ્ય પાળવું, કેમકે-તે બ્રહ્મચર્ય રાજ્યા સિવાય બીજાં સત્કર્મ-જપ, તપ, આદિક

ફળકાન્વિતઃ । તત્તો દાવાગ્નિના દગ્ધઃ સ્થાણુર્ભવતિ કામુકઃ ॥૧૧૦॥ રાક્ષસીભ્ય દ્ય
 સ્ત્રીભ્યો વિમીયાત્યાગવાનિહ । રિરક્ષિયુર્ઘતં સ્વીયમન્યથા તુ ચ્યવેત્તતઃ ॥૧૧૧॥
 एवंવિધાનિ વાક્યાનિ પ્રમાણાનિ વહ્નિ નઃ । સ્ત્રીપ્રસન્નપરિત્યાગે ભવન્તોત્સવગમ્યતામ્
 ॥૧૧૨॥ વાલ્યે તુ માતૃસમ્બન્ધો નાસ્તિ દોષાવદઃ ક્વચિત્ । ચાલઃ પશુસમત્વેન શાસ્ત્રેપુ
 પ્રોચ્યતે યતઃ ॥૧૧૩॥ વિવેક્ય પ્રતિવેધમ્ય પ્રવૃત્તિરધિકારિણિ । વર્તતેડતો મયદ્વાક્યં
 મૌર્ખ્યવિજૃમ્ભિતં ફિલ ॥૧૧૪॥ અમેદદ્રષ્ટિઃ સચ્છાત્મે સ્ત્રીપુ પુંસુ ચ યોદિતા । આત્મ-
 ભાવેન સા ત્ક્તા ન સ્ત્રીસદ્ભાય કુચચિત્ ॥૧૧૫॥ અતઃ પુંસામિવ સ્ત્રીણાં દ્રોહઃ કાર્યો
 ન મત્સંનમ્ । ત્યાગિભિસ્તત્પ્રસન્નસ્તુ હેયઃ શાસ્ત્રનિવેધતઃ ॥૧૧૬॥ અપ્રાણ્યાદિકા-
 ન્નાદેરાદાનં રસલૌપ્યતઃ । સર્વશાસ્ત્રવિગ્ધં તજ્ઞાતિધ્વજકરં સ્મૃતમ્ ॥૧૧૭॥ સદ્ગુરી-

રજોક વાયુ પુરાણના છે.) ॥ ૧૦૮-૧૧૧ ॥ શ્રીહરિ કહેછે -આ પ્રમાણે ત્યાગીજનોને
 સ્ત્રીપ્રસંગનો પરિત્યાગ કરવામાં અમારા મતમાં આવાં પ્રમાણબૂત વાક્યો ઘણાંક છે, એમ
 તમે જાણો । (માટે અમારા સાધુઓ સર્વથા સ્ત્રીપ્રસંગ ત્યાગ કરેછે, તે યથાશાસ્ત્ર-યોગ્યજ
 છે. અને તમારો મત વાચનાથી ભરેલો છે માટે ખોટો છે.) ॥૧૧૨॥ હવે-જાણ
 અવસ્થામાં તો માતાનો સંબંધ ક્યારેય દોષ પમાડનારો છેજ નહિ, કેમકે-જાણકને
 શાસ્ત્રોમાં પશુને તુલ્યપણે કહેલો છે, (૨૬ઠ પુરાણમાં આ પ્રમાણે કહેછે- 'આધિત્ય
 યૌવનં સર્વે વિકારાઃકામસમ્ભવાઃ । તિષ્ઠન્ત્યતોડન્ન નિયમાઃ પાલ્યાઃ સ્ત્રીમિશ્ર પુલ્કૈઃ ॥
 ચાલાનાં પશુતુલ્યત્વાત્કામવિહૃત્યસમ્ભવાત્સ્પર્શં જાતેડપિ નૈવાસ્તિ પ્રાયશો. દૂષણં
 સ્ત્રિયાઃ' ॥ યુવા અવસ્થામાં સઘળા કામવિકારો જણાયછે, માટે એ અવસ્થામાં સ્ત્રીપુરોષોએ
 પોત-પોતાના નિયમો પાળવા જોઈએ અને જાણકોને તો પશુતુલ્ય સ્થિતિ-અજ્ઞાનરૂપ
 હોવાથી કામ-વિકારનો સંભવજ નથી માટે તે જાણકોનો સ્પર્શ થઈ જાય તો પણ
 ઘણું કરીને ક્યારેય તે દૂષિત ગણાતો નથી અને શાસ્ત્રવિહિત વિધિ-નિવેધની પ્રવૃત્તિ
 પણ તેના અધિકારીમાંજ પ્રવર્તેછે, પરંતુ-જાણકોમાં નહિ. માટે તમારું વાક્ય તો
 ખરેજ કેવળ મૂર્ખતાનેજ પ્રકાશ કરનારું છે.) ॥૧૧૩-૧૧૪॥ અને સચ્છાત્મોમાં સ્ત્રી-
 પુરોષોમાં જે અસેદ દ્રષ્ટિ કહેલી છે, તે તો આત્મદ્રષ્ટિથી સર્વને વિષે સમાન ભાવથી
 કહેલી છે, પરંતુ-કયાંઈ-ક્યારેય સ્ત્રીઓમાં પ્રસંગ કરવા માટે કહેલી નથી. ॥૧૧૫॥ માટે
 પુરોષોનેજ જેમ જેમ સ્ત્રીઓનો પણ દ્રોહ કે તિરસ્કાર વિગેરે કંઈ પણ ન કરવું.
 પરંતુ-ત્યાગી પુરોષોએ તે સ્ત્રીઓનો પ્રસંગ તો સચ્છાત્મમાં નિવેધ કરેલો છે,
 માટે ત્યાગ કરવા યોગ્યજ છે. ॥૧૧૬॥

(હવે-અન્ન તો ગ્રહ છે માટે તે ગમે તેનું પણ ખાવામાં દોષ નથી' એમ
 'અન્નં વ્રહેતિ' એ શ્રુતિને આધારે નાસ્તિકોએ જે કહ્યું હતું, તેનું ખડન કરેછે.)

જેનું રાધેકું અન્ન ન ખપતું હોય તેનું અન્નાદિકે રસાસ્વાદમાં લોહપત્રાને લીધેજ
 લેવાયછે, માટે તે સર્વ શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે અને જાતિથી જાન કરનારું કહેકું છે અને વળી
 તે સંકરીકરણનામે પાતક ગણેકું છે. અને તેનું અતિ દુષ્કર પ્રાચક્ષિત મિતાશ્વરાદિધર્મશાસ્ત્રમાં

करणाख्यं तत्पातकं परिकीर्तितम् । मिताक्षरादौ तस्योक्तं प्रायश्चित्तं च दुष्करम् ॥११८॥ अघं ब्रह्मेत्यादि चाप्यमघशुद्धिविधायकम् । न तद्वत्तयं मर्यादां सर्वांश्च-
ग्रहणाय च ॥११९॥ सुरापानं महापापं धृतिषु स्मृतिपूदितम् । तत्पायिनो महापापा
नरा निरयनाग्निनः ॥१२०॥ मांसाशनं देहपुष्ट्यै महदेव हि पातकम् । स्वप्राणस्य
परप्राणैः पोषणं निरयप्रदम् ॥१२१॥ मां स भक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाभ्यहम् ।
एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रयदन्ति मनीषिणः ॥१२२॥ विधाय जीवहिंसां यो देहं
पुष्णाति पापधीः । कुम्भीपाके स नरके पच्यतेऽयुतवत्सगम् ॥१२३॥ अघं हि
प्राणिनां प्राणाः शरीरं तेन रक्ष्यते । मांसभक्षस्ततो ये ते व्याघ्रा वा राक्षसा
मताः ॥१२४॥ ब्रह्मद्रष्टिः सुरापानादिति यत्प्रोच्यते चचः । उपहासास्पदं तद्धि

કહેલું છે. અને ‘અઘં બ્રાહ્મ’ એ આદિક જે શ્રુતિવાક્ય છે તે તો અન્નની શુદ્ધિ કરનારું છે (એટલે કે-અન્નમાં બ્રહ્મદ્રષ્ટિ કરવાથી તેના અનાદરનહિ કરતાં બ્રહ્મને તુલ્ય તેના મહિમા બાણુઓ કેમકે-‘અઘં ઘં પ્રાણાઃ’ અન્ન તો દરેકના પ્રાણ છે, માટે સર્વ તું જીવન હોવાથી અન્નમાં મહિમાશુદ્ધિથી બ્રહ્મદ્રષ્ટિ રાખવી એજ યોગ્ય છે. વળી-‘અઘં બ્રાહ્મ રસો વિષ્ણુર્મોક્તા દેવો મહેશ્વરઃ । एवं घात्वा तु यो भुङ्क्ते सोऽन्नदोषेर्न लिप्यते’ આ વિશેષ સ્મૃતિ-
વચનો પણ અન્નનો મહિમા કહીને તેની શુદ્ધિ પ્રતિપાદન કરેછે.) પરંતુ-શાસ્ત્રમર્યાદા ઉદ્‌ઘાધીને દરેકનું અન્ન ખાવાને માટે એ વાક્યો નથી કહેવામાં આવ્યાં. ॥૧૧૭-૧૧૮॥

હવે—‘સુરાપાન કરવાથી બ્રહ્મદર્શન ધાયછે’ એવો જે નાસ્તિકોનો મત છે, તેનું ખાંડન કરેછે—

શ્રીકુરિ કહેછે—હે નાસ્તિકે ! સુરાપાનને શ્રુતિઓમાં તેમજ સ્મૃતિઓમાં પણ મહાપાપ છે એમજ કહેલું છે. માટે તે સુરાપાન કરનારા તો મહાપાપી છે. અને તેથીજ તેઓ નરકનેજ પામનારા છે એમ બાણુ. ॥૧૨૦॥ તેજ પ્રમાણે દેહપુષ્ટિને માટે કરવામાં આવતું માંસલક્ષણુ પણ મોટું જ પાપ છે, કારણ કે-પારકા પ્રાણીથી પોતાના પ્રાણનું પોષણ કરવું તે નરકનેજ પમાડનારું છે. વળી મનુએ તો માંસ-શાજનો અર્થજ આ પ્રમાણે કરેલો છે—‘હું અહીંયાં જેનું માંસ ખાઉં છું’, તે પ્રાણી પરલોકમાં મને ખાશે, એજ માંસ તું માંસપણું છે, એમ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા સત્જનો ખાસ કરીને કહેછે. માટે જે પાપબુદ્ધિવાળો માણસ પ્રાણીઓની હિંસા કરીને પોતાના દેહનું પોષણ કરેછે, તો તે દશ હજાર વરસ પર્યંત કુંભીપાક નરકમાં રંધાયછે-તપા-વેલા તેજમાં તેને નાખવામાં આવેછે. અને વળી-અન્ન એજ પ્રાણીઓના પ્રાણ છે, કેમકે-શરીરનું રક્ષણ એ અન્નથીજ ધાયછે, માટે એવા પવિત્ર પ્રાણરક્ષક અન્નને છોડી દીધને જેઓ માંસનું લક્ષણ કરનારા છે, તે તો બ્યાધજ કહેવાય, અથવા તો રાક્ષસોજ કહેવાય. ॥૧૨૧-૧૨૪॥

ફેવલં મૂર્ધવશ્ચનમ્ ॥૧૨૫॥ મધપાનેન વૈચિત્યાલીલપીતાદિવિભ્રમમ્ । દેહવિસ્મરણં
યૂયં વેતથ ધૈર્યદર્શનમ્ ॥૧૨૬॥ તથાત્વં યદિ મધેન ભવેદ્દેવીવજાતયઃ । મધપાઃ સ્યુર્ધ-
ણવિદ્ ઇતિ કિં ન વિચાર્યતે ॥૧૨૭॥ અમદ્ગલં શરીરેષુ શુદ્ધાહં પાપુ ચ સ્મૃતમ્ । તત્સ્પ-
ર્શજાગ્રુચિત્ત્વસ્ય સ્નાનાદ્ચુદ્ધિઃ સ્મૃતીરિતા ॥૧૨૮॥ તત્પ્રક્ષાલનતોયં તુ ભવતામમૃતં
પરમ્ । ચક્ષુષ્મતામપિ હેતદાન્વ્યં સ્પષ્ટમવેક્ષ્યતે ॥૧૨૯॥ અતઃ કૈશ્ચિન્મહાધૂર્તવૈશ્વિતા
પવ સર્વથા । યુત્યામાસૈર્યુયમિતિ ચેતદ્ધં દ્રીઘમાત્મનિ ॥૧૩૦॥ સચ્છાત્રાતિનિપિદ્ધેષુ
દુરાચારેષુ સાદરમ્ । યુષ્માકં વર્તમાનાનાં કા વા ગતિર્ભવિષ્યતિ ॥૧૩૧॥ ઇત્યુક્તાસ્તે
તુ કુણ્ડાયાઃ શક્તા યામાશ્ચ દક્ષિણાઃ । ત્યાગિવેપાશ્ચ ચિપ્રાશ્ચ કિશ્કિદ્ધત્તું ન ચાશકન્
॥૧૩૨॥ જડવતે યદાઽતિઘ્ન દ્વિદિ વ્રાસં ચ લેભિરે । તદાગ્રુવણિદ્ધતંમન્યાશ્ચાર્વાકાઃ
પ્રોચુરુચકૈઃ ॥૧૩૩॥ દેહાન્તે કા ગતિર્ભાવ્યા યુષ્માકમિતિ યદ્વચઃ । પ્રવીપિ તત્ર કિં

હુવે—‘સુરાપાન કરવાથી પ્રહ્લદર્શન થાયછે’ એવું જે વચન તમે કહોછો, તે તો
કેવાળ ઉપહામનેજ પાત્ર છે (અને તમારા જેવા) મૂર્ખાઓને હંગવાનું છે. કેમકે—
મધપાન કરવાથી ચિત્તમાં વિભ્રમ થવાથી લીધું—પીણું—દેખાયછે, તેમજ દેહનું જાન
ભૂલાયછે, તેનેજ તમે પ્રહ્લદર્શન લાભોછો. પરંતુ—જો મધપાન કરવાથી પ્રહ્લદર્શન
પમાતું હોય, તો મધપાન કરનારા નીચજાતિનાજ પ્રહ્લદર્શી કહેવાય, આ પ્રમાણે
તમે કેમ નથી વિચારતા ? ॥૧૨૫—૧૨૭॥

વળી—હે નાસ્તિકો ! શરીરમાં શુદ્ધ-અંગ જે પાપુ અને-શુદ્ધ, એ સદાય અપ-
વિત્ર-મહિનજ કહેલાં છે, કે જેને અડવાથી ધયેલી અશુદ્ધિની સ્નાન કરવાથીજ શુદ્ધિ
સંભૂતિઓમાં—ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલી છે. તો તેના પ્રક્ષાલનનું પાણી તો તમારે પરમ
અમૃતરૂપ છે, તો આ તો તમારે છતી આંખે પણ આંધળાપણું સ્પષ્ટ જોવામાં આવેછે. ।
માટે કોઈ મહાધૂર્તોએ તમને જોલવાની સુકિતવાળી જોટી ચતુરાઈથી મર્વ પ્રકારે હંગે-
લાજ છે, માટે (અમારું કહેવું માનીને) ઝટ ચિત્તમાં ચેતી લાઓ ! નહિ તો—
મચ્છાઓમાં અતિ નિપિદ્ધ એવા વ્યભિચારાદિક દુરાચારમાં આદરપૂર્વક વર્તનારા તમારી
શી ગતિ ઘરે વાડ ? ॥૧૨૮—૧૩૧॥ અંધકર્તા નિત્યનંદસુનિ કહેછે—આ પમાણે
શ્રીહરિએ કહેલા તે—ત્યાગીના જેવા વેપ રાખનારા એવા દેટલાક, તથા બીજા પ્રાણીઓ,
દેટલાક કુંડપંથીઓ વિગેરે, તથા શક્તિમાર્ગીઓ, વામમાર્ગીઓ અને દક્ષિણમાર્ગીઓ,
એમણા તો કંઈ પણ જોડવાને અમર્થજ ન થયા. અને તે ગદ્યા બ્યારે જડ જેવા બની
ગયા, તેમજ હૃદયમાં ત્રામ પણ પામી ગયા. ત્યારે છુત્તજ (ગર્ભ હોવા છતાં) પોતાને
પંડિત માનનારા એવા ચાર્વાકો ઉચે શબ્દે જોડવા લાગ્યા—॥૧૩૨—૧૩૩॥

હે શ્રીહરે ! ‘દેહને અતે તમારી શી ગતી ઘરે’ એવું જે તમે વચન કહોછો,
તેમાં શું પ્રમાણ છે ? કેમકે—અમે તો આ શરીરને નાજા એજ સુકિત કહીએ છીએ. ।
કારણ કે—ગની ગયેલો પ્રાણી ફરીથી કોઈના જોવામાં આવતો નથી, તેમજ ક્યાંક-
અમુક સ્થાનમાં તે છે, એવી વાત પણ ગાંધગવામાં નથી આવતી, માટે જે મર્યો તે

માનં વેદાન્તો મુક્તિરુચ્યતે ॥૧૩૪॥ મૃતો ન દષ્ટઃ કેનાપિ ન શ્રુતા ચ સ્થલાન્તરે ।
 સોઽસ્તીતિ ચાર્તા કુત્રાપિ તસ્માન્મુક્ત ઇતીર્યતે ॥૧૩૫॥ મુગ્ધાચવયવૈસ્તુભ્યાન્વેદાઃ
 સન્ત્યેવ સર્વદાઃ । તત્ર વર્ણક્રમઃ ક્ષીદ્યમેદઃ સ્વપરયોઽથ કઃ ॥૧૩૬॥ યથેષ્ટગમને
 સ્ત્રીણાં પરસ્વગ્રહણાદિપુ । કાર્યાર્કાર્યવિવેકં તુ નિઃસત્ત્વાઃ કુર્વતે નરાઃ ॥૧૩૭॥ પવઃ
 મેવાસ્મદાચાર્યો વાચસ્પતિરુદાદરત્ । તસ્માત્પ્રમાણં પ્રત્યક્ષં શાસ્ત્રં લોકાયતં મતમ્
 ॥૧૩૮॥ પુરુષાર્થોવ્યર્થક્રમૌ મોક્ષો મૃત્યુર્ન ચેતરઃ । ચત્વાર્યેવ દિ તત્ત્વાનિ પૃથિવ્યા-
 દીનિ સન્તિ ચ ॥૧૩૯॥ ચેતયન્તિ ચ તાન્યેવ પરલોકસ્તુ નાસ્તિ વૈ । ઇત્યુત્ત્વોપરતા-
 સ્તેઽથ પ્રોતુઃ પાપા દિગમ્બરાઃ ॥૧૪૦॥ સ્નાનશૌચવિદ્દીનાસ્તે દુર્ગન્ધિમલિનાંશુકાઃ ।
 મુખઢાઃ પિશાચસન્દર્શા અર્હન્મતમુપાધિતાઃ ॥૧૪૧॥ મલિનઃ પુદ્ગલઃ પિષ્કો ન તત્ત્વ-
 દ્વિર્જલાદિભિઃ । અતઃ સ્નાનાદિકં કર્મ જીવર્હિસામયં વૃથા ॥૧૪૨॥ આત્મા તુ દાપવ-
 સ્ત્ર નિર્મલો વર્તતે સદા । યથાકાલં સ મિષ્ટાન્નિઃ પોષ્યઃ પાનૈશ્ચ સદ્રસૈઃ ॥૧૪૩॥ ઇચ્છાઃ
 મક્ષો ન કર્ત્તવ્યઃ સ્વદારેન્દુમદ્દાત્મનામ્ । સર્વેચ્છોપરતિર્મુક્તિરિતિ વિદ્યુર્હિં પિષ્કતાઃ

સુકતજ છે એમ કહેવાય. અને વળી—સર્વ પ્રાણીના દેહ તો હાથ, પગ, એ વગેરે
 અવયવોથી સરખાજ છે, તો તેમાં—આ-પ્રાણજી છે, આ ક્ષત્રિય છે, આ વૈશ્ય
 છે, આવો ભેદ માનવામાં શું પ્રમાણ છે ? તેમજ—આ પોતાનો છે, આ
 પારકો છે, એવાય પણ ભેદ શાથી કહેવાય ? સહુ ચરખાજ છે, અને સ્ત્રીઓની સાથે
 યથેષ્ટ ગમન કરવામાં, તેમજ પારકા પૈસા લઈ લેવા વિગેરેમાં, કાર્ય—અકાર્ય, યોગ્ય—
 અયોગ્યનો વિચાર તો નમાલા—નિર્ણય માણસો કરે, (જે શક્તિમાન હોય તે એવો
 વિચારજ શા માટે કરે ?) અમારા આચાર્ય બૃહસ્પતિએ તો આ પ્રમાણેજ કહેલું છે,
 માટે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ અમારું લોકાયત શાસ્ત્ર એજ ખરૂં પ્રમાણ માનેલું છે. અર્થ
 અને કામ, એ બેજ પુરૂષાર્થ છે, મૃત્યુ એજ મોક્ષ છે, બીજો નહિ. અને પૃથ્વી, જળ,
 તેજ અને વાયુ, એ ચારજ તરવો છે. એ પૃથ્વી વિગેરે ચાર તરવોનો સમુદાય થવાથી
 કુદરતથીજ તેમાં ચેતનશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને આ વર્તમાન સિવાય બીજો—પરલોક છેજ
 નહિ, આ પ્રમાણે આવાંકો પોતાનો મત કહીને વિરામ પામ્યા, કે-તુરતજ ત્યાં બેઠેલા પાપી
 દિગંબર જૈનો શ્રીહરિ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા. ॥૧૩૪-૧૪૦॥ તે દિગંબર જૈનો સ્નાન નહિ
 કરનારા, તેમજ પવિત્રપણું નહિ રાખનારા, દુર્ગંધવાળાં મલિન કપડાં રાખનારા, વાળ ચુંટી
 નાખવાથી માથે ચુંડીઆ, પીશાચના જેવાજ દેખાવવાળા અને અર્હન્મતને આશરેલા
 એવા હતા. ॥૧૪૧॥ તે કહેવા લાગ્યા કે—રૂધિર—માંત્રાદિકના પિંડરૂપ આ પુદ્ગળ—દેહ
 તો મલિન છે, તેની શુદ્ધિ જળાદિકથી કંઈ થતી નથી, માટે જીવોની હિંસા જેમાં ધાય
 છે, એવાં સ્નાનાદિક કર્મ કંઈ ઉપયોગનાં નથી, તે તો નકામાંજ છે. ॥૧૪૨॥ અને તે
 પુદ્ગળમાં નિર્મળ આત્મા તો સદાય હોવા જેવો પ્રકાશમાન રહેલો છે, માટે તે આત્માને
 વખતો વખત સારાં સારાં રસવાળાં મિષ્ટાન્નોથી, તેમજ સારા પીવાના પદાર્થોથી પોષણ
 કરવો—તૃપ્ત કરવો. ॥૧૪૩॥ અને પોતાની સ્ત્રી ઈચ્છનારા મહાત્માઓની પણ ઈચ્છાનો
 ભંગ ન કરવો, કેમકે—સર્વ ઈચ્છાની ઉપરતિ—વિરામ એજ મુક્તિ છે, એમ પંડિત-જ્ઞાની-

॥૧૪૪॥ અથ વૌદ્ધાઃ, ક્ષપણકાઃ સૌગતાચ્ચાસ્તમૂચિરે । મિહુરૂપધરત્વાત્તે યત્યા-
ચ્ચાશ્ચ સિતામ્બરાઃ ॥૧૪૫॥ સર્વે હિ ક્ષણિકા ભાવા નિરાત્માનશ્ચ સન્ત્યમી । ધૌસ-
ન્તતિઃ સ્ફુરત્યેકા ક્ષણિકજ્ઞાનલક્ષણા ॥૧૪૬॥ સૈવાત્મા સ વિશોભ્યસ્તુ દ્વેપેર્ધ્યાપરિવ-
ર્જન્તાત્ । ર્ધ્યાદિ.હિ મલં ચન્યસ્તેન તસ્યાવિશુદ્ધતા ॥૧૪૭॥ તસ્માદ્ધિત્તમલં ત્યાજ્યં
સદૈવ તુ મુમુક્ષુણા । અત ર્ધ્યાં ન કર્તવ્યા સ્વસ્ત્રીપુ મિશ્રુગાસુ તુ ॥૧૪૮॥ एवं પ્રમા-
પમાણાંસ્તાપ્રાસ્તિકાન્પ્રતિ સોઽવ્રવીત્ । ધૂતૈઃ કૈશ્ચિદ્યમપિ વક્ષિતાઃ સ્થ ન સંશયઃ
॥૧૪૯॥ દૈત્યવ્યામોહનોચ્છેદપ્રયોજનવશાત્કચિત્ । મહદ્ભિઃ કલ્પિતાન્ પ્રન્યાન્પ્રમાણી
કુરુધાસતઃ ॥૧૫૦॥ સ્વપ્રમાણપ્રન્યમૂલં યુષ્માભિર્વિદિતં ન વૈ । અતઃ સત્યત્વધીસ્તેપુ
મ્બત્યત્વપધિયાં વઃ ॥૧૫૧॥ રજેરાશ્વઃ પુરા પુષ્પા આસન્પશ્ચન્નાતાનિ વૈ । પ્રયલૈસ્તેઃ
સુરેન્દ્રસ્ય પદમાક્રાન્તમોજસા ॥૧૫૨॥ અશકાંસ્તજ્જયે દપ્પા દેવાન્ દેવપુરોહિતઃ ।
તદ્વ્યામોહાય વિદધે શાલ્ત્વં યાચસ્પતિઃ સ્વયમ્ ॥૧૫૩॥ અધર્મરુચયઃ સર્વે રાજપુત્રાસ્તુ
તે તતઃ । વૈદમાર્ગવિરુદ્ધં તદધ્યગીપત સાદરમ્ ॥૧૫૪॥ તતો વૈદિકધર્મં તે હિત્વા-

પુરૂષો ભણુછેજ. ॥૧૪૪॥ ત્યાર પછી-શુદ્ધ-મતાનુયાયી એવા ક્ષપણક અને સૌગત નામે
પ્રસિદ્ધ કે જેઓ ભિક્ષુઓના. જેવો વેષ રાખનારા હોવાથી યતિ એવા નામથી પણ
કહેવાતા હતા અને સ્વેતાંબરી સાધુઓના નામથી પણ પ્રસિદ્ધ કહેવાય છે, એવા તે
બૌદ્ધો શ્રીહરિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા-હે સ્વામિન્ ! આ સર્વ પદાર્થો ક્ષણિક-ક્ષણમાત્ર
કાળપર્યંત રહેનારા અને નિરાત્મા-આત્મભાવ સિવાયના છે અને ક્ષણિક-વિજ્ઞાનલક્ષ-
ણવાળી એક ધીસંતતિ-બુદ્ધિની પરંપરા સ્કુર્યા કરેછે. ॥૧૪૬॥ એ ધીસંતતિ રૂપ
આત્માનેજ દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, અસૂયા, વિગેરે દોષોનો ત્યાગ કરવાથી-કરીને સર્વથા વિશુદ્ધ
બનાવવો. કારણ કે-ઈર્ષ્યા આદિકે મનના મેલ એજ બંધનમાં કારણ છે અને તે દોષોને
લીધેજ તે આત્માની અશુદ્ધતા-મલિનતા છે, માટે મુમુક્ષુજનોએ તો ચિત્તના મળરૂપ
ઈર્ષ્યા-અસૂયા આદિકે સર્વ દોષોનો સદંતર ત્યાગ કરી દેવો અને એ કારણથીજ
પોતાની શ્રીઓ ભિક્ષુકે પાસે બથ તો પણ તેમના તરફ ઈર્ષ્યા તો કરવીજ નહિ.
॥૧૪૭-૧૪૮॥ આ પ્રમાણે (મનમાં આવે તેમ) બોલતા તે નાસ્તિકો પ્રત્યે શ્રીહરિ
કહેવા લાગ્યા-હે નાસ્તિક જનો ! તમે પણ કોઈક ધૂત-ઠગારાઓ-ગુરૂઓ વિગેરેથી
ઠગાયેલાજ છો એમાં સંશય નથી. ॥૧૪૯॥ કેમકે-દૈત્યોને વ્યામોહ પમાડીને તેમનો
ઉચ્છેદ કરવો, એજ પ્રયોજન માટે ક્યારેક બૃહસ્પતિ આદિકે મોટાઓએ કરેલા અથોને
તમે સર્વથા પ્રમાણ માનોછો. અને તમારે પ્રમાણભૂત માનેલા અથોનું મૂળ-ઉત્પ-
ત્તિનો હેતુ તમારા બાણવામાં નથી આવ્યો માટેજ અતિ અલ્પ-મન્દબુદ્ધિવાળા તમાને
તેમાં સત્યપણની બુદ્ધિ થયેલી છે. ॥૧૫૦-૧૫૧॥ હવે-તે અથોની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ
કહેછે-પૂર્વે રજા નામે એક રાજાને પાંચસો પુત્રો હતા. તેઓ અતિ બળીઆ હોવાથી
તેમણે પોતાના બળથી સુરેન્દ્રનું સ્થાન આક્રમણ કરી લીધું. પછી તેમને જીતવામાં દેવ-
તાઓને સામર્થ્ય વિનાના બેઠાને દેવોના ગુરૂ બૃહસ્પતિએ તે રાજપુત્રોને વ્યામોહ કરવા
સાડું પોતે નવું શાસ્ત્ર બનાવ્યું. પછી તે સર્વે રાજપુત્રો અધર્મમાંજ રૂચિપાળા હોવાથી

સન્સૈવૃત્તયઃ । તેન દોષેણ તે સર્વે ધ્રુષ્ટાઃ પેતુરપો દિવઃ ॥૧૫૫॥ ચાર્વાકેનાય તચ્છાસ્ત્રે પ્રથિતં ભુવિ તચ્ચ યે । અધર્મસ્તુચયસ્તે હિ ધૃત્વા તજ્જગૃહુર્મુદા ॥૧૫૬॥ હરિ-
વંશાદિસદ્ગ્રન્થે કથેયં પ્રથિતાઽસ્તિ હિ । ભુવિ પાપણ્ડમાર્ગસ્ય પ્રવૃત્તેરાદિકારણમ્ ॥૧૫૭॥ રજિપુત્રેહંતસ્વર્ગરાજ્ય ઇન્દ્રોઽતિદુઃસિતઃ । મૃત્વા સમ્પ્રાર્થયામાસ ગુહં સોઽથ તમવ્ર-
ષીત્ ॥૧૫૮॥ પ્રયતિપ્યામિ વેદેન્દ્ર ! ત્વત્પ્રિયાર્યે ન સંશયઃ । યથાભાગં ચ રાજ્યં ચ ન
ચિરાત્પ્રતિલપ્સ્યસે ॥ ૧૫૯॥ તથા તાત ! કરિપ્યામિ મા મૃતે વિફલવં મનઃ । તતઃ
કર્મ ચકારાસ્ય તેજસો ઘર્દનં પરમ્ ॥૧૬૦॥ તેપાં ચ બુદ્ધિસમ્મોહમકરોદપિસત્તમઃ ।
નાસ્તિચાવાર્યશાસ્ત્રં હિ ધર્મવિદ્વેષણે રદમ્ ॥૧૬૧॥ પરમં તર્કશાસ્ત્રાણામસતાં ચ
મનોઽનુગમ્ । ન હિ ધર્મમધાનાનાં રોચતે યૈ કદાચન ॥૧૬૨॥ ઇતદ્વૃક્ષ્પતિશૃતં શાસ્ત્રં
ધૃત્વાઽરૂપમેધસઃ । પૂર્વોક્તધર્મશાસ્ત્રાણામભવન્દ્વેષિણઃ સદા ॥૧૬૩॥ પ્રવક્તુર્ન્યાયરહિતં
તન્મતં યદ્યુ મૈતિરે । તેનાધર્મેણ તે પાપાઃ સર્વે એવ ક્ષયં ગતાઃ ॥૧૬૪॥ ધાર્મસ્પત્યં
શાસ્ત્રમિત્યં પ્રવૃત્તં ચ તતો ભુવિ । ચાર્વાકાદિક્રમેણૈવ વિસ્તૃતં પાપકારણમ્ ॥૧૬૫॥

વેદમાર્ગથી વિરૂદ્ધ એવા તે શાસ્ત્રને આદરથી લાલુવા લાગ્યા. અને પછી તેઓ સનાતન
વેદિકે ધર્મનો ત્યાગ કરીને સ્વચ્છંદી બની ગયા. અને તે દોષથીજ બધું થઈ ગયેલા તે
રાજપુત્રો સ્વર્ગ યદી અધોગતિ પામી ગયા. ત્યાર પછી ચાર્વાકે તે શાસ્ત્ર પૃથ્વી ઉપર
પ્રસિદ્ધ કર્યું, તેથી અધર્મમાં સ્વાભાવિકીજ રૂચિવાળા માણસોએ તે સાંભળીને આનંદ-
થી તેના સ્વીકાર કર્યો. ॥૧૫૨-૧૫૬॥ શ્રીહરિ કહે છે-હે નાસ્તિકજનો ! આ કથા
હરિવંશ વિગેરે સદ્ગ્રંથોમાં પ્રસિદ્ધ છે, કે જે કથા પૃથ્વી ઉપર પાપાંડમાર્ગની પ્રવૃત્તિનું
આદિ કારણ છે. ॥૧૫૭॥ હરિવંશમાં ૨૮ મા અધ્યાયમાં રહેલા સ્લોકોજ કહી બતાવે છે.-
૨૭ રાજાના પુત્રોએ સ્વર્ગનું સબ્ધ જોતું લઈ લીધું હતું, એવો ઇન્દ્ર અતિ દુઃખી
થઈ પોતાના શુરૂ બૃહસ્પતિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો, ત્યારે તે દેવશુરૂ-બૃહસ્પતિ ઇન્દ્રને
કહેવા લાગ્યા-હે દેવેન્દ્ર ! તારૂં પ્રિય કરવા સારૂં હું પ્રયત્ન કરીશ, તેમાં સંદેહ ન રાખતો.
અને તારે ભાગ અને રાજ્ય યોગ્ય સમયમાં તને મળશે. એ પ્રમાણે હે તાત ! હું કંઈશ.
તારૂં મન વિકળ ન થવા દઈશ. આ પ્રમાણે કહીને ઇન્દ્રના તેજને વધારનારૂં મોટું કામ બૃહ-
સ્પતિ-શુરૂએ કર્યું. ॥૧૫૮-૧૬૦॥ ઋષિસત્તમ-બૃહસ્પતિએ તે ૨૭ રાજાના પુત્રોની બુદ્ધિને
મોહ ઉપજાવનારૂં, ધર્મનો દ્રોહ કરવામાં અતિ દ્રઢતા લેરૂં, તેમજ-ઇશ્વરકે ધર્મ એ કંઈ
છેજ નહિ એવા અર્થને પ્રતિપાદન કરનારૂં શાસ્ત્ર બનાવ્યું. એ શાસ્ત્ર તર્કશાસ્ત્રમાં તો સર્વો-
ત્તમ અને અસત્યપુરોના મનને અનુસરનારૂં એવું હતું, પરંતુ-ધર્મ પ્રધાન સત્યપુરોને એ
ક્યારેય રૂચે તેવું નહોતું. બૃહસ્પતિએ કરેલું એ શાસ્ત્ર સાંભળીને અતિ અદ્ય-દુઃખી
બુદ્ધિવાળા જનો પ્રથમ રચાયેલાં ધર્મ-શાસ્ત્રોના સદાને માટે દ્વેષી બની ગયા. અને
દરેક કાર્યમાં ન્યાય-નીતિથી રહિત એ શાસ્ત્રને મુખ્ય-પ્રમાણ કરવા લાગ્યા અને એજ
મતને પ્રધાન માનવા લાગ્યા, તે અધર્મથી તે ૨૭ રાજાના પુત્રો પાપી અપુરે સંપળાય
ક્ષય પામી ગયા. ॥૧૬૧-૧૬૪॥ આ પ્રમાણે બૃહસ્પતિએ (ઝરણુવશાત્) રચેલું શાસ્ત્ર
તે પછી પૃથ્વી ઉપર ચાર્વાક વિગેરે નાસ્તિકોએ પ્રવર્તીવ્યું અને પછી તેની પરંપરાથી

તદેવ કેચિદુગ્માસુ પ્રધાનમિદ મન્વતે । તે ધોરાચરકાનેવ યાસ્યન્ત્યન્તે ન સંશયઃ ॥૧૬૬॥ ગુરુઃ પુરાણ્યતો દૈત્યવ્યામોહાયૈવ ચાકરોત । શાસ્ત્રમેવંવિધં પાદે સૃષ્ટિ-
ખંડેઽસ્તિ સા કથા ॥૧૬૭॥ તથા બ્રહ્માત્મનિષ્ઠો હિ પૂર્વે શ્રીકૃપમઃ સ્વયમ્ । દેહમાન-
વિહીનસ્વાન્મત્તચદ્રયચરત્ક્ષિતૌ ॥૧૬૮॥ અર્હંશમા નૃપઃ કશ્ચિત્સ્વયં દેહાત્મધીરપિ ।
તદ્વૃત્તિર્દૈહિકીમેવ દુરાચારપ્રિયોઽગ્રહીત્ ॥૧૬૯॥ તતસ્તદનુગા મર્ત્યા મન્યમાનાસ્ત-
મીશ્વરમ્ । હિત્વૈવ વૈદિકં વર્ત્મ તદુરાચારમોશ્રયન્ ॥૧૭૦॥ પ્રસિદ્ધાસ્તિ કથા દ્યૌપા
શ્રીમદ્ભાગવતાદિપુ । પ્રવૃત્તિરાહંતી ચાપિ તથૈવોક્તાવગમ્યતામ્ ॥૧૭૧॥ તત્ર યસ્ય

પ્રાપ્તમાં કારણરૂપ એ શાસ્ત્ર વિસ્તાર પામ્યું ॥૧૬૫॥ એજ શાસ્ત્રને તમારામાંના કેટલાક
આ લોકમાં પ્રધાન માનેછે, માટે એ શાસ્ત્રને સત્ય માનનારા અતે ધોર નરકનેજ
પામશે એમાં સંશય ન રાખશે ॥૧૬૬॥

વળી-આ હરિવંશની કથાના સમયથી પહેલાં પણ દેવગુરુ-ગુહરૂપતિએ
દેહોને વ્યાપ્ત કરવા માટેજ આવું નાસ્તિકતાપ્રધાન શાસ્ત્ર ણનાવ્યું હતું એ કથા
પદ્મપુરાણના સૃષ્ટિખંડમાં છે ॥૧૬૭॥ વળી-પૂર્વે બ્રહ્માત્મસ્થિતિને પામેલા સ્વયં
ઋષભદેવ ભગવાન પોતાને દેહનું ભાન નહિ હોવાને લીધે પૃથ્વીમાં ગાંડાની માફક વિચ-
રતાં હતા, ત્યારે તે સમયમાં કોઈક અર્હનું નામે પ્રસિદ્ધ રાજા હતો, તે પોતે દેહાત્મ-
બુદ્ધિવાળો હતો તે પણ દુરાચારપ્રિય એવો તે રાજા તે ઋષભદેવના જેવી દેહની વૃત્તિ
રાખવા લાગ્યો. ત્યારે તેના અનુયાયી મનુષ્યો તેનેજ ઈશ્વર માનતા થકા, સનાતન
વૈદિક માર્ગને ત્યાગ કરીને, તે અર્હનું રાજાના દુરાચારને અનુસર્યો-તેના જેવાજ દુરા
ચારી બની ગયા. ॥ આ કથા શ્રીમદ્ભાગવતાદિકે પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે શ્રીમદ્ભાગવત-
માંજ કહેલી અર્હનું રાજાની પ્રવૃત્તિ અમે કહીએ છીએ તેને જાણો ॥૧૬૭-૧૭૧॥
તે ભાગવતમાં-‘યસ્ય કિલ’ એ વાક્યથી આરંભીને બે સૃષ્ટિકાળો-(ગદ્ય) છે, કે-જે
ગદ્યમાં કળિયુગનાં પ્રભાવથી જેમની બુદ્ધિ હુરાદ્ય ગઈછે, વેદની નિંદા કરવામાં સદાય
તત્પર વર્તનારા અને વેદાભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સ્વેચ્છાથીજ કલ્પિત આચાર-વિચારને ધર્મ

૧-કળિયુગમાં અધર્મ-વૃદ્ધિ પામતાં કેાકે, વેંક અને કુકટ દેશનો ‘અર્હન’ નામે મૂખ રાજા
આ ઋષભદેવ ભગવાનનું પારમહંસરૂપ ચરિત્ર સાંભળીને, પોતે પણ તે પ્રભાણે થીખીને
પૂર્વ જન્મોમાં સંચેલા, પ્રાપ્તકર્મને લીધે પોતાના નિર્જન સનાતન વેદમાર્ગ છોડી દઈને, પોતાના
વિચારથીજ કલ્પી કારેવો દુષ્ટ. પાપકરૂપ કુચિત માર્ગ (નૈતધર્મ) પ્રવર્તાવશે. કે-જે માર્ગ
ચાલનારા નીચ માર્ગસે અજ્ઞાનથી મોહ પામી (અધર્મનેજ ધર્મ માનીને) વેદમાં-કહેલી પવિ-
ત્રતા અને સદાચાર તેને છોડી દેશે. સ્નાન ન કરવું, આચમન ન કરવું, કપડાં વિગેરેમાં
મહિનતા રાખવી, માંયાના કેશ ચૂંટી નાખવા, તે વિગેરે નિષેધો કે જેનાથી દેવતાઓનું અપમાન
ચાલે, તેવાં (મનઃકલ્પિત) વર્તાવું સ્વેચ્છાથીજ મદલુ કરશે અને અધર્મની વૃદ્ધિવાળા
કળિયુગથી જેમની બુદ્ધિને નાશ થઈ ગયો છે, એવાં શ્રદ્ધા વેદ, શાસ્ત્ર, યજુરૂપ ભગવાન અને
સત્યુપાસી થઈ કરીને નિન્દા કરનારા થશે. અને તે લોકો પોતાના ધર્મમાં-જન પંથમાં પ્રવર્તેલી
અધર્મપરંપરામાં શ્રદ્ધા વિશ્વાસ રાખવાથી પોતાની મેળેજ ધોર નરકમાં પડશે.

કિલેલ્યાદિચૂર્ણિકાદ્રયમસ્તિ હિ । અભાનાનાચમનાશૌચકેશવિલુચ્ચનમ્ ॥૧૭૨॥ કલિના
હતયુદ્ધીનાં વેદનિન્દાપરાત્મનામ્ । સ્વેચ્છાકલ્પિતધર્માણાં યત્ર ધર્મતયોચ્યતે ॥૧૭૩॥ તે
દ્યર્વાકનયા સ્વીયલોકયાત્રૈકનિષ્ઠયા । અન્ધપારમ્પર્યનીત્યા તમસ્યન્ધે પતન્તિ તુ ॥૧૭૪॥
ઇત્યં શ્રીશુકદેવેન દૂષિતં વર્ત્મ સાદરમ્ । કેચિદ્યં ચિતાસ્તે હિ મોક્ષ્યધ્વે નરકાંશ્ચિરમ્
॥૧૭૫॥ બુદ્ધાવતારો ભગવાન્ વ્યામોહાય સુરદ્વિપામ્ । યદ્દોદેશેન ચ મૃશં પશુષ્ણનાં
દુરાત્મનામ્ ॥૧૭૬॥ જાતો વેદવિકૃદં સ કૃત્વા બુદ્ધાગમં ચ તાન્ । ગ્રાહયિત્વા દુરાચા-
રાંસ્તાન્ ભ્રષ્ટાનકરોત્તતઃ ॥૧૭૭॥ પાપિનસ્તદસચ્છાસ્તં જગૃહુર્હાનદુર્વલાઃ । કથૈપા
શ્ચાભાગવતે પુરાણે પ્રથિતાસ્તિ હિ ॥૧૭૮॥ દેવદ્વિપાં નિગમવર્ત્મનિનિષ્ઠિતાનાં પૂર્વિ-
ર્મયેન વિહિતામિરદ્દશ્યતુર્ભિઃ । લોકાન્ધતાં મતિવિમોહમતિપ્રલોભં શ્રેષ્ઠં વિધાય યદ્ધુ
ભાપ્યત ઔપધર્મ્યમ્ ॥૧૭૯॥ તતઃ કલૌ સમ્પ્રવૃત્તે સમ્મોહાય સુરદ્વિપામ્ । બુદ્ધો
નામ્નાજનસુતઃ કીકદેવુ ભવિષ્યતિ ॥૧૮૦॥ પયં હિ બુદ્ધજન્માપિ દેત્યસમ્મોહનાય વૈ ।
શાસ્ત્રં ચ તત્કૃતં તાદૃશ્મોહનાય સુરદ્વિપામ્ ॥૧૮૧॥ તદેવાશ્રિત્ય યૂયં હિ વૃથા જશ્વપથ

તરીકે માનનારા મનુષ્યોને, જ્ઞાન કે આચરન પણ ન કરવું, તેમજ અપવિત્ર-મલિન રહેવું
અને માથાના કેશને ચૂંટી નાખવા, એ વિગેરે શાસ્ત્રાધાર સિવાયની ક્રિયાઓનેજ ધર્મ
તરીકે કહેવામાં આવ્યું છે. આ ધર્મને માનનારા આધુનિક કલ્પિત એવી પોતાના જૈનધ-
ર્મમાં મનાતી આચારપદ્ધતિમાંજ એક-અનન્યનિષ્ઠા રાખવાથી અન્ધપરંપરાએ તેઓ
પણ અન્ધ તમમાંજ પડે છે. ॥૧૭૨-૧૭૪॥ આ પ્રમાણે શ્રીશુકદેવેજ એજ દૂષિત કહેલા
એ માર્ગ (જૈનધર્મ) તેને જે કાંઈ તમે આદરપૂર્વક આશરેલા છો, તે ઘણા કાળ સુધી
નરકને લોગવશે. ॥૧૭૫॥

હવે-બુદ્ધાવતાર ભગવાન દેવદ્રોહી અસુરોને વ્યામોહ કરવા સાડું અને યજ્ઞના
ઉદ્દેશથી ઘણાંક પશુઓને હણનારા દુરાત્માઓને વ્યામોહ કરવા સાડું પ્રગટ થયેલા
હતા. તેમણે વેદથી વિરૂદ્ધ બુદ્ધ-આગમ નામે શાસ્ત્ર રચીને તે બુદ્ધઆગમ
દુરાચારી બનેલા તે અસુરોને ગ્રહણ કરાવીને તે અસુરોને વેદમાર્ગથી ભ્રષ્ટ કર્યા હતા.
અને જ્ઞાનદુર્ણ-ઓછી સમગ્રજાના તે પાપી અસુરોએ તે અસત્શાસ્ત્ર ગ્રહણ કર્યું-સંભ-
માન્યું. આ કથા શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે. ॥૧૭૬-૧૭૮॥

શ્રીમદ્ભાગવતના શ્લોકજ કહે છે-વૈદિકમાર્ગમાં નિષ્ઠા-શ્રદ્ધાપૂર્વક વર્તન કરનારા,
મયદાનવે રચી આપેલી અલક્ષ્ય વેગવાળી પુરીઓથી-પુરને આકારે બનાવેલાં વિમાનોથી,
લોકોને નાશ કરનારા, એવા દેવદ્રોહી અસુરોની મતિમાં વ્યામોહ કરનારા અને જોના-
રાઓને લોભાવનારા વેષ બનાવીને પાખંડ માર્ગને બહુ પ્રકારે કહી બતાવશે. તે પછી
કળિયુગ પ્રવર્તશે ત્યારે, સુરદ્રેષી અસુરોને વ્યામોહ પમાડવા માટે અજન નામે વિપ્રના
પુત્ર બુદ્ધ નામે કીકટ દેશમાં ધર્મરિષય ગામમાં પ્રગટ થશે. ॥૧૭૯-૧૮૦॥

આ પ્રમાણે બુદ્ધને જન્મ પણ દૈત્યોને વ્યામોહ કરવા સાડુંજ છે. અને તેમણે
બનાવેલું શાસ્ત્ર પણ દેવદ્રોહી અસુરોને મોહ પમાડવા માટેજ છે. ॥૧૮૧॥ તેજ પાખંડ-
શાસ્ત્રનો આશ્રય લઇને તમે વૃથા વાદ કરો છો. અને નાસ્તિકપણથી પ્રેરાઈને શ્રુતિ-સ્મૃતિ

નાસ્તિકાઃ । શ્રુતિસ્મૃતિચિરદ્વાર્યવાદં કુરુથ નિહાપાઃ ॥૧૮૨॥ વાદં કર્તું સમીહા
 ચેષ્ઠુતિભિઃ સ્મૃતિભિશ્ચ મામ્ । જયન્તુ સર્વે સંહત્ય નો ચેતૂર્ણાં વ્રજન્તિયતઃ ॥૧૮૩॥
 પવમુક્તાસ્તુ તે તૂર્ણાં સ્થિતાશ્ચિત્તાર્પિતા ઇવ । કિશ્ચિત્પત્યુત્તરં દાતું નિર્મૂલત્વાન્ન હિ
 ક્ષમાઃ ॥૧૮૪॥ તતઃ સમાતો નિઃસૃત્ય તે વિચાર્ય મિથોઽધિયઃ । માનમત્સરવિશ્રાન્તા
 હન્તુમેવ તમાચરન્ ॥૧૮૫॥ સિદ્ધમન્થાસ્તન્ન કેચિન્માપમુદીન્નિચિક્ષિપુઃ । તસ્મિન્પ્રા-
 ણહરાન્વીરાન્પ્રેરયન્કેચન દ્રુતમ્ ॥૧૮૬॥ કાલભૈરવવીરાંશ્ચ યક્ષિણીરપિ કેચન । કેચિન્ન
 હનુમદ્વીરાન્ પ્રેરયન્ શૂરદ્રુપદઃ ॥૧૮૭॥ ઇકાન્ત ઉપવિશ્યૈવ ધ્યાત્વા કૃત્યાશ્ચ કેચન ।
 ત્રિશૂલહસ્તાસ્તં હન્તું પ્રેરયન્નગ્નિસન્નિમાઃ ॥૧૮૮॥ મધ્યાક્તાંસ્તપ્તહલાન્ કેચિત્તસ્મિન્
 શાક્તાઃ પ્રચિક્ષિપુઃ । જિઘાંસયસ્તમાલક્ય માલામન્થાભિમન્થિતાન્ ॥૧૮૯॥ સર્વે પ્રયા-
 સાસ્તે તસ્મિન્નયર્થાં આસન્મહીયસિ । શુદ્ધૈઃ પ્રયુક્તા હિંસાર્થાં અન્યથ સફલા અપિ
 ॥૧૯૦॥ ગન્તું તદગ્નિકે ચસ્તાસ્તેઽભિચારાસ્તતઃ પુનઃ । પરાવૃત્ય પ્રેરકાંસ્તાન્સસહા-
 યાનપીઢયન્ ॥૧૯૧॥ પ્રાર્દિતાસ્તૈર્ઘૃશં તુણ મૃતમાયા વિચેષ્ટિતાઃ । દધ્યુસ્તમેવ દૃઢયે
 સ્વાતિપીઢાનિવૃત્તયે ॥૧૯૨॥ સ્વામિનારાયણ ! ત્વં હિ સત્ય દ્રશોઽસિ નેતરઃ । ત્વદીયોઽધ્યા-
 વિરૂદ્ધ અર્થવાળો વાદ નિર્લજ્જપણે કરેછે ॥૧૮૨॥ શ્રીહરિ કહેછે હે નાસ્તિકજનો ! જો
 તમારે વાદ કરવાની બહુ ઇચ્છા હોય તો શ્રુતિ અને સ્મૃતિવચનોથીજ તમે બધા ભોગામળી
 અમને છુટો, નહિ તો નકામો સંવાદ નહિ કરતાં અહીં આંધી છાના-માના ચાલ્યા જાઓ.
 ॥૧૮૩॥ આ પ્રમાણે શ્રીહરિએ કહેલા તે સઘળા નાસ્તિકો ચિત્રામણ જેવા સ્થિર અને મૌન
 થઈ ગયા અને પોતાનો મત નિર્મૂળ હોવાથી કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપવા સમર્થ ન થયા.
 ॥૧૮૪॥ પછી સલામાંથી નીકળીને તે બુદ્ધિહીન નાસ્તિકો પરસ્પર વિચારીને, માન
 મત્સરથી વિદ્વાંત બની ગયેલા તેઓ શ્રીહરિને મારવાનોજ ઠરાવ કરવા લાગ્યા. ॥૧૮૫॥
 તેમાંના કેટલાક જેમણે મંત્ર સિદ્ધ કરેલા હતા તેમણે મંત્રેલા અડદ મુઠીઓ ભરી ભરીને
 શ્રીહરિના ઉપર નાખી, વળી કેટલાકે તો પ્રાણને હરનારા એવા આપેલા વીરો શ્રીહરિને
 મારવા માટે તત્કાળ પ્રેર્યા. ॥૧૮૬॥ વળી-કેટલાકે તો કાળભૈરવ નામે વીરો અને યક્ષિ-
 હીઓ મોકલી, કેટલાકે કર્કશિવાળા પાપીઓએ વીર હનુમાનને પ્રેર્યા. ॥૧૮૭॥ વળી-
 કેટલાકે તો એકાંતમાં બેસીનેજ કૃત્યાઓનું ધ્યાન કરીને, હાથમાં ત્રિશૂળ ધારી રહેલી
 અને અગ્નિ જેવી લયંકર આકારવાળી કૃત્યાઓ શ્રીહરિને મારવાને માટે પ્રેરી. ॥૧૮૮॥
 કેટલાક શાકતોએ શ્રીહરિને મારવાને ઇચ્છતા થકાજ તે શ્રીહરિના સામું લક્ષ્ય રાખીને
 માળાઓની સંખ્યાથી જાણેલા મંત્રોથી મંત્રેલા અને મઘથી મિશ્રિત કરેલા એવા ચોખા
 તે શ્રીહરિના ઉપર નાખ્યા. ॥૧૮૯॥ આ પ્રમાણે તે દુષ્ટોએ કરેલા સઘળા પ્રયાગો, કે જે
 કેવળ હિંસા કરવા માટેજ કરવામાં આવ્યા હતા અને બીજાઓને વિષે તો સફળ થાય
 એવા હતા, તો પણ અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિને વિષે તો નિષ્ફળજ થઈ ગયા. ॥૧૯૦॥
 પછી તે દુષ્ટોએ કરેલા અભિચારો શ્રીહરિની પાસે જતાં પણ ત્રાસ પામ્યા થકા ત્યાંથી
 પાછા વળીને તે પ્રેરનારાઓને તેમજ તેમને સહાય કરનારાઓને પણ પીડવા લાગ્યા.
 ॥૧૯૧॥ તે ભરવાદિક અભિચારોએ અતિશેજ પીડા પમાડેલા તે સર્વ દુષ્ટ-નાસ્તિકો!

सत्य एव वयं तु स्मोऽसदध्वगाः ॥१९३॥ दुःस्वप्नोचय नः स्वामिन् ! स्वरुताल्ल-
पयाधुना । वयं त्वां शरणं यामो नास्माकमितरा गतिः ॥१९४॥ इति तैः प्रार्थितः
स्वामी भगवान्कण्ठानिधिः । अशामयत्तदीयार्तिं मुखिनस्ते समुत्थिताः ॥१९५॥
तेऽपृष्ट्वैव ततोऽन्योन्यमेकैकानुगता द्रुतम् । पादौ प्रणेमुः कृष्णस्य त्वदीयाः स इति
बुवाः ॥१९६॥ आश्वासयामास हरिर्मां भैषेति गिराय तान् । त्यक्त्वा स्वस्वमतान्याशु
सुहृदं ते तमाश्रयन् ॥१९७॥ एतदश्चर्यमालोक्य सन्तुष्टाः पुरवासिनः । स्वधेयसे
तमेवेशं ददमादिश्रियुजनाः ॥१९८॥ अत्युत्सुको नरपतिर्महापूजां ततो हरेः । चकार
परया भक्त्या हेमन्ताद्याश्च सादरम् ॥१९९॥ नृपादिभिः सादरमर्धितोऽथ तोपाय
तेषां निजधर्मपुष्टयै । भर्गैरुपित्वा सह तत्र मासं पुरान्तरं गन्तुमिषेय तस्मात् ॥२००॥

भूतप्राय धर्मे येष्टा विनाना धर्मे षड्या अने पछी पोतानी ते अतिपीडानी निवृत्ति
भाटे ते श्रीहरिन्' पोताना हृदयभां ध्यान करवा लाय्या. ॥१६२॥ अने जोलवा लाय्या
हे-डे स्वामिनारायण ! तमेज् ज्येष्ठ सत्य धर्मर छो, तमारा सिवाय भीजे डोह नथी,
अने तमारे भार्ग-सम्प्रदायज् सत्य छे अने अमे तो अस-भार्गने आशरेला छीजे.
॥१६३॥ हे स्वामिन् ! अमारी उपर कृपा करीने, अभोजेज् अमारा पापे करीने उत्पन्न
करेला कष्ट थकी अभने भूझवो. अभो तमारे शस्त्रे आवेला छीजे अने अमारे तमारा
सिवाय भीज् डोह गति नथी. ॥१६४॥ अन्यकर्ता नित्यानन्दमुनि कहेछे-आ
प्रभाबु ते नास्तिकोअे प्रार्थना करेला कष्टानिधि श्री सहजानन्दस्वामी लगवाने पुरतज्
तेमनी पीडा शमावी दीपी अने ते नास्तिको सुणी धर्मे डोह्या. ॥१६५॥ पछी तो ते
ज्येष्ठ-भीजने 'पूछ्या सिवायज् ज्येष्ठ-भीजनी पाछा आवीने हे स्वामिनारायण ! अमे
तमारा आश्रित छीजे ज्येष्ठ जोलवा थका पुरतज् श्रीहरिकृष्ण लगवानना अश्रुने नमी
षड्या. ॥१६६॥ त्वार पछी ते श्रीहरिअे ते नास्तिकोने 'डे जने । तमे जय पाभशे
नहि ' ज्येष्ठ अलख वयनथी आश्वासन आ'थु'. अने ते सधणा जनेअे पछी
पोत-पोताना भवोना तत्क्षण त्याग करीने ते श्रीहरिअे अति द्रढ आश्रय क्यो.
॥१६७॥ आ प्रभाबु जनेअु' आश्चर्य ओधने ते पुरना राजअे सहित ते पुरवासी
जनेअे पोताना कल्याण भाटे अति समर्थ ते श्रीहरिअेज् द्रढ आश्रय क्यो.
॥१६८॥ अने पछी अति उच्छाही ते पुरना राजअे, परम लज्जितथी श्रीहरिनी भडा-
पूजा करी. तेमज् हेमंतसिंह विगेरे लज्जतज्नेअे पणु अति आदरपूर्वक
परम स्नेहलावधी श्रीहरिनी भडापूजा करी. ॥१६९॥ अने पछी ते राज विगेरे लज्जतज्-
नेअे आदरपूर्वक प्रार्थना करेला श्रीहरिअे ते लज्जतज्नेअे प्रसन्न करवा भाटे अने
पोताना ज्येष्ठान्तिक धर्मनी पुष्टि भाटे, मुक्तानंदसिंह पोताना लज्जतज्नेअे सहित,
ज्येष्ठ मास सुधी त्यां रहीने पछी त्यांधी भीज् पुर प्रत्ये ज्वानी धर्मछा करी. ॥२००॥
ते अनुगढ थकी श्रीहरि आव्या त्यारे ते श्रीहरिमांज् ज्येष्ठपणु जेअनुं अित्त यं'धयेअु'
छे ज्येवा ते पुरवासी लज्जतज्नेअे अने ते पुरना राज श्रीहरिने वणाववा भाटे साथे
आवेला हुता, तेअने जामथी अर्धा डोश उपर गया पछी लज्जतपति श्रीहरि लगवाने

પૌરૈશ્ચ રાજાનુગતસ્તદેકચિત્તૈઃ સ તાન્ ભક્તપતિર્નિવર્ત્ય । ક્રોશાર્દતોઽથાશિલસા-
ધુભિઃ સ્વૈર્ઘૃતસ્તતો મેઘપુરં સમાયાત્ ॥૨૦૧॥

વેદવાહ્યમતમાત્રસમૂલોત્પાટનો મુચિ સનાતનધર્મમ્ ।

સ્થાપયન્સદસિ પષ્ણિડતનૂનાં યો વ્યરાજત સ તુષ્યતુ કૃષ્ણઃ ॥૨૦૨॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र..... नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये जीर्णदुर्गे

वेदवाह्यसकलमतवादिपरामर्शनिरूपणं नाम पञ्चविंशतितम उल्लासः॥२५॥

પાછા વાળીને મુકતાનંદાદિકે પોતાના સમગ્ર સાધુજનોએ વીંટાયા થકા ત્યાંથી મેઘપુર
પ્રત્યે આન્યા. ॥૨૦૧॥

વેદ બાહ્ય નાસ્તિક વિગેરે મતમાત્રને મૂળમાંથીજ ઉગેડી નાખતા એવા થકા
પૃથ્વી ઉપર અનાદિસિદ્ધ સનાતન ધર્મને સ્થાપન કરનારા જે શ્રીહરિ જીનાગઢ પુરમાં
પંડિતજનોની સભામાં પોતાનો જય થવાથી અલૌકિક શોભાએ મુકત વિરાજમાન હતા,
એવા તે મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૨૦॥

इति श्रीमदुद्धव .....श्रीनित्यानंदमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयभां ज्युनागढभां

वेदबाह्य सकलमतवादिपराजयनामे पञ्चविंशमे उल्लास संपूर्ण થયો. ॥૨૫॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

શિષ્યેભ્યઃ સમુપાદિશન્ શ્રુતિશિરોવાચાં નિગૂઢાશયાન્

સ્વં રૂપં પરમક્ષરાત્પ્રકટયન્ પ્રીત્યા મુનિભ્યઃ કચિત્ ॥

સ્વૈશ્વર્યાસહનસ્ય સિદ્ધપુરપંમન્યસ્ય દુર્માનિનો

ગર્વં મેઘજિતો હરન્વિજયતે શ્રીસ્વામિનારાયણઃ ॥

સ્વસ્વૈષ્ટદેવરૂપેણ તૈસ્તૈર્યુગપદીક્ષિતઃ ।

જયત્યપારમહિમા ઘર્ણાન્દ્રો હૃપતન્દનઃ ॥૨૬-૧-૨॥

મેઘપુર વિગેરે ગામોમાં વિચરતા શ્રીહરિ પંથાળા ગામમાં અખંડાનંદ વણી
વિગેરે પોતાના શિષ્યોને શ્રુતિશિરોભાગ જે ઉપનિષદો, તેનું પરસ્પર નિર્બાધ અર્ધમંગતિ
સાથે રહસ્ય સમજાવતા અને ‘અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ’ ‘પરમે વ્યોમન્’ ‘દિવ્યે બ્રહ્મપુરે
દ્યૌષ વ્યોમ્ન્યાત્મા પ્રતિષ્ઠિતઃ’ અક્ષર થકી પણ પર અને દિવ્ય બ્રહ્મપુર ધામમાં અખંડ વિરા-
જમાન એવું પોતાનું અલૌકિક પુરુષોત્તમસ્વરૂપ, તેને ક્યારેક એકાંતિક મુનિ-ભક્તોની
સમક્ષ પ્રગટ કરનારા, પછી માંગરોળમાં પોતાના ઐશ્વર્યને ચક્રુત નહિ કરી શકતા અને
પોતાનેજ મિદ્ધ પુરૂષ છે, એમ માનનારા હરભિગાની મેઘજીત-વશિકૃત ગર્વને હર-
નારા, એવા અતિ સમર્થ શ્રીસ્વામિનારાયણ આ લોકમાં જ્યકારી વર્તે છે. ॥

અને વળી-તે માંગરોળમાંજ તે પુરના ચવન રાત્રીએ તથા તેના શાલક કાજી
વિગેરે, તથા શેવ, વૈષ્ણવ, જૈન, વિગેરે મતાનુયાયી જનોએ એક-માથેજ પોત-
પોતાના ઇષ્ટદેવરૂપે મહાધિમાં ભોયેલા, એવા અપારમહિમાવાળા વર્ણાન્દ્ર ધર્મપુત્ર
શ્રીહરિ આ લોકમાં જ્યકારી વર્તે છે. ॥૨૬-૧-૨॥

પદ્ધિંશતિતમ ઉલ્લાસઃ

સ્વેષ્ટદેવં તમાયાન્તં નિશમ્ય પુરવાસિનઃ । પ્રત્યુચયુર્દ્ધુતં જ્યેષ્ઠરઘુનાથાદયો
 દ્વિજાઃ ॥૧૧॥ મહતા ગીતવાદેન તમાનીય પુરં ચ તે । સ્વાલયે વાસયામાસુર્યથાઈ ચ
 સતોઽભિલાન ॥૨॥ અત્યાદરેણ તત્સેવાં સર્વે ચકુરતન્દ્રિતાઃ । ભાવગમ્યઃ સ ભગવાં-
 સ્તેષુ તુષ્ટોઽમયદ્ભુશમ્ ॥૩॥ તત્રૈવામરસિંહાલયો ભાટ્યો નિજસુતૈઃ સહ । સ્વર્ણકારા
 રામજિથ્ઞ જીવો નારાયણાદયઃ ॥૪॥ લાડકીવહ્નીમુખ્યાશ્ચ સેવન્તે સ્વ ચ તં હ્રિયઃ ।
 સર્વાસ્તાન્સુલયન્મક્તાન્સ તત્ર ન્યવસત્પ્રભુઃ ॥૫॥ હરિકૃષ્ણસ્ય કૃપયા નાનાયોગકલા-
 વિદ્યો । સ્વાતન્દ્યં લેભિરે તે ચ વિના સાધનસમ્પદમ્ ॥૬॥ દ્વિજં રચજિતં તત્ર ક્રળદુઃ-
 સ્વાર્દિતં મૃશમ્ । વત્સા ભૂરિધનં સઘ ક્રળમુક્તં વ્યધાદ્દરિઃ ॥૭॥ સમર્ચિતઃ પૌરજનૈ-
 સ્તતોઽસૌ પશ્ચાન્નલેષ્ટં હરિરાજગમ । હૈમન્તસિંહઃ સનિકેતને તમાવાસ્ય સેવામક-
 રોચથાઈમ્ ॥૮॥ બ્રહ્મદ્રુમાણાં રુચિરં વનં ચ પ્રામાત્રપતીચ્યાં મુનિવાસયોગ્યમ્ । આસી-
 રસતાં તત્ર નિવાસયોગ્યાનચીકરત્સોઽપ્યુટજાનનેકાન્ ॥૯॥ સસ્ત્રોકઃ સાનુજઃ સોઽથ

ઉલ્લાસ ૨૬ મો.

પોતાના ઇષ્ટદેવ તે શ્રીકૃરિને આવતા સાંભળીને જોઈ અને રઘુનાથાદિક તે મેઘપુરના
 પ્રાહ્લણુલકતો જ્યેષ્ઠમ શ્રીકૃરિના સામા આઁયા. ॥૧॥ લકતજનોએ અતિ ઉચ્છાહથી
 કીર્તનો ગાવવાં અને વાણત્રી ભજવવાં તે પૂર્વક શ્રીકૃરિને પુરમાં લાવીને પોતાના
 ઘરમાં વાસ કરાવ્યો અને મુકતાનંદાદિકે સર્વ સંતોને પણ યથાયોગ્ય ઉતાણ કરાવ્યો.
 ॥૨॥ અને અતિ આદરથી સાવધાન થકા તે સર્વ લકતજનો શ્રીકૃરિની સેવા કરવા લાગ્યા.
 અને લાવથી-લકિતથીજ વશ થનારા તે ભગવાન શ્રીકૃરિ તે લકતજનો ઉપર અતિશેજ
 પ્રસન્ન થયા. ॥૩॥ તે મેઘપુરમાંજ અમરશિંહ નામે ભાટ જ્ઞાતિના લકતજન—પોતાના
 પુત્ર રણછોડ, નન્દુ અને કૃષ્ણુ નામે હતા તેમણે સહિત શ્રીકૃરિની સેવા કરવા લાગ્યા.
 તથા રામજી, જીવો અને નારાયણુ, વિગેરે સોની લકતો, તથા લાડકી અને વહ્નીભા વિગેરે
 સ્ત્રીઓ લકત પણ સેવા કરવા લાગ્યાં. અને શ્રીકૃરિ પણ તે સર્વ લકતજનોને સુખ
 આપતા થકા ત્યાં-મેઘપુરમાં નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૪-૫॥ તે મેઘપુરના સર્વ લકતજનો
 યમ-નિયમાદિકે સાધન સમ્પત્તિ સિદ્ધ કર્યા સિવાય પણ શ્રીકૃરિદૃષ્ટુ ભગવાનની કૃપાથી અનેક
 પ્રકારની યોગક્રળાઓ કરવામાં સ્વતંત્રતા પામ્યા હતા. ॥૬॥ શ્રીકૃરિએ તે મેઘપુરમાં ઋણુના
 કાટથી અતિ પીડાતા રવજી નામે પ્રાહ્લણુને ઘણું જ ધન આપીને તુરતજ ઋણથી મુકત
 કર્યો હતો. ॥૭॥ ત્યાર પછી તે પુરના લકતજનોએ પૂજા કર્યા થકા એ શ્રીકૃરિ પંચાળા ગામ
 પ્રત્યે આઁયા, ત્યારે ત્યાં હેમંતસિંહ રાજા શ્રીકૃરિને પોતાના ઘરમાં નિવાસ કરાવીને યથા
 યોગ્ય સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૮॥ અને તે ગામથી પશ્ચિમ દિશામાં મુનિજનોને રહેવા યોગ્ય
 ખાળરાના વૃક્ષોનું સુંદર વન હતું, તેમાં માધુઓને રહેવા લાગ્યક અનેક પર્ણશાળાઓ-ઝુંપ
 ડીઓ તે હેમંતસિંહ રાજાએ કરાવી હતી. ॥૯॥ પછી તે હેમંતસિંહ રાજા પોતાની સ્ત્રી

મક્ત્યા પરમયાજ્વહમ્ । હરેઃ સપરિવારસ્ય સેવાયાં તત્પરોઽમવત્ ॥૧૦॥ इतस्ततश्च
 ગ્રામેભ્યો જીર્ણદુર્ગમ્ ભૂરિશઃ । તદ્દર્શનાર્થમાજગ્મુર્જનાઃ શતસહસ્રશઃ ॥૧૧॥ शिव-
 રાત્ર્યાં સ વિદધે શક્ત્યર્ચામહોત્સવમ્ । મહાહુદ્રાભિષેકં ચ કારયમાસ વૈદિકૈઃ ॥૧૨॥ मिष्टन्नैस्तर्पयामास ब्राह्मणान् पारणादिने । तेभ्यश्च दक्षिणां प्रादात्तेन ते तुतुपुर्भृशम्
 ॥૧૩॥ तस्य क्षत्रपवीरस्य हरिर्मक्त्या वशीकृतः । तत्रावसत्सार्धमासं स्वप्रतापं प्रदर्श-
 યન્ ॥૧૪॥ काल्गुन्यामर्चयामर्क्षेऽसौ नरनारायणस्य च । महद्भिरेव सम्भारैर्महोत्सवम-
 ર્ચીકરત્ ॥૧૫॥ सभायां प्रत्यहं तत्र वेदान्तार्थावबोधिकाः । वार्त्ताश्चकार बहुधा ब्रह्म-
 વિદ્યાપ્રથક્કં ॥૧૬॥ जीवेशमेदामेदार्थश्रुतिनिर्णयमज्ञता । महासभायां विदधे कुर्व-
 ત્તિઃસંશયાન્નિજાન્ ॥૧૭॥ तत्रैव पापमोचन्यामेकादश्यां सह स्वकैः । सोपवासं जाग-
 રણં ચક્રે કિંશુકકાનને ॥૧૮॥ चीणामृदङ्गकांस्यार्द्यः सह तद्गुणकीर्त्तनम् । निशीथा-

અને અનુપસિંહ નામે નાના ભાઈએ સહિત થકા મુકતાનંદાદિક સર્વ પરિવારે સહિત
 તે શ્રીહરિની સેવામાં હંમેશાં પરમ ભક્તિથી તત્પરપણે રહેતા હતા. ॥૧૦॥ અને
 આબુ-ખાબુનાં ગામોમાંથી તેમજ બુનાગઢથી પણ સોએ સો અને હજારે હજાર ભકત-
 જનો શ્રીહરિનાં દર્શન માટે આબ્યા હતા. ॥૧૧॥ ત્યાં શ્રીહરિએ શિવરાત્રિને દિવસે
 રાત્રિમાં શિવપૂજાને મહોત્સવ અને મહાહુદ્રને અભિષેક વૈદિક-ગ્રાહણે પાસે
 કરાવ્યો. ॥૧૨॥ પછી પારણાને દિવસે સર્વ ગ્રાહણોને મિષ્ટાન્નથી ખૂબ તૃપ્ત કર્યો
 અને દક્ષિણાઓ આપી તેથી તે ગ્રાહણે તો ખૂબ પ્રસન્ન થઈ ગયા. ॥૧૩॥
 અને ક્ષત્રિયોમાં અતિ શ્રેષ્ઠ એવા તે હેમંતસિંહ રાજાએ પરમ ભક્તિથી વશ કરેલા
 શ્રીહરિ, સર્વ સતોને પોતાના અઘાડિક-દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવવાં વિગેરે પ્રતાપ
 બતાવતા સત્તા ત્યાં-પંચાળમાં હોઠ માત્ર સુધી નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૧૪॥ પછી
 કાલગુની પૂર્ણિમાએ, ઉત્તરા-શ્રાદ્ધગુની નક્ષત્રમાં તે શ્રીહરિએ મોટી મોટી સામગ્રીઓથી
 શ્રીનરનારાયણ ભગવાનના જન્મને કુતહોળાને મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. ॥૧૫॥ વળી-તે
 પંચાળા ગામમાં પ્રજાવિદ્યાના અવર્તક શ્રીહરિ ભગવાન દરેરાજ સભામાં વિરાજમાન થઈને
 વેદાન્ત-અર્થને અવગોધન કરનારી વાર્તાઓ બહુ પ્રકારે કરતા હતા. અને તેમાં અખંડા-
 નંદાદિક પોતાના સર્વ ભકતજનોને નિઃસંશય કરતા થકા તે મહાસભામાં શ્રીહરિએ
 છત્ર-ઇશ્વરના ભેદ-અભેદને કહેનારી શ્રુતિઓને નિર્ણય યથાર્થ રીતે કર્યો હતો. ૧
 ॥૧૬-૧૭॥ વળી-તે પંચાળા ગામમાં કાગલ વહી-પક્ષની પાપચોચની એકાદશીને
 દિવસે શ્રીહરિએ પોતાના ભકત-સતોએ સહિત ખાખરાના વનમાં ઉપવાસે સહિત
 રાત્રિએ બાગરણ કર્યું હતું. તેમાં તે શ્રીહરિમાંજ એક સ્નેહવાળા સંતો મધ્યરાત્રિ સુધી
 વીણા, મૃદંગ અને કંઝી, વિગેરેએ સહિત તે શ્રીહરિનાં ગુણગાન કરતા હતા. ત્યારે
 મલામાં બેઠેલા અને આદરપૂર્વક તે શ્રીહરિના માનુજ એઈ રહેલા તે સર્વ ભકતજનોના
 મનમાં આ પ્રમાણે સંકલ્પ થવા લાગ્યો-અહો ? આ શ્રીહરિ તો અતિ મમર્થ એવા

વધિ ચક્રુસ્તે સન્તસ્તદનુરાગિણઃ ॥૧૯॥ તદ્વક્તાનાં સદઃસ્થાનાં સર્વેષામપિ ચેતસિ ।
સદ્કલ્પ સ્ત્યમમવત્પ્રશ્નતાં તં ચ સાદરમ્ ॥૨૦॥ અહો અયં સ્વયં કૃષ્ણો ગોલોકાધિ-
પતિઃ પ્રભુઃ । નૃણાં નિઃશ્રેયસાયૈવ ચરતીહ નરાકૃતિઃ ॥૨૧॥ અપિ સ્વરૂપં દિવ્યં તત્પ-
રિવારનિપેવિતમ્ । દર્શયિષ્યતિ કિં સાક્ષાત્કૃપયાસાન્નિજાશ્રિતાન્ ॥૨૨॥ ઇતિ તેષાં
સ સદ્કલ્પં વિદિત્વા ભક્તવત્સલઃ । દર્શયામાસ દિવ્યં સ્વં સ્વરૂપં કામમોહનમ્ ॥૨૩॥
રાધાલક્ષ્મ્યાદ્યુપેતં ચ સકલૈશ્વર્યસેવિતમ્ । દિવ્યવિગ્રહધર્મેણ સહ સ્ત્રીમિદૃષાસિતમ્
॥૨૪॥ કોટિસૂર્યપ્રતોકાશં તદ્દૃષ્ટ્વા તેડતિહર્ષિતાઃ । પરમાનન્દનિભૃતા આસન્પૂર્ણમનો-
રથાઃ ॥૨૫॥ દ્વાદશ્યાં વ્રાહ્મણાન્સાષ્ટૅસ્તર્પયિત્વેષ્ઠભોજનૈઃ । તથત્યૈઃ પૂજિતાઃ સમ્યગ્ગન્તુ-
મૈચ્છત્તતોડન્યતઃ ॥૨૬॥ હેમન્તમુખ્યાન્સ નિવર્ય કૂટાદનુમજ્જ્વલકગ્નાન્સદીશઃ ।
ઉપાગમત્સાગરતીરદ્યોમિ પુરં સહ સ્વૈર્મકરાલયાલ્ક્યમ્ ॥૨૭॥ તથોપકળે જલધેરૂરૂરે
પુરાન્નિજાઘાસમરોચયત્સઃ । વટાદિનાનાદ્રુમરાજિરમ્યે સિપેવિરે તત્ર ચ તે પુરસ્થાઃ
॥૨૮॥ ગોવર્ધનો રામચન્દ્રઃ સૂરચન્દ્રશ્ચ રત્નજિત્ । દામોદરાદયો ભક્તા ઘણિજસ્તં સિપે
વિરે ॥૨૯॥ ક્ષત્રં ચ માનસારામઃ શૂદ્રશ્ચ ધનજિન્મધુઃ । બાનન્દજિન્નિકમાઘાસ્તત્સેવાં

ગોલોકાધિપતિ સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માજ છે, તે આ લોકમાં મનુષ્યોના કંઠ્યાણુ માટેજ
નરાકૃતિ ધારણ કરીને વિચરેછે-આપણાં નયનને ગોચર વર્તેછે. તે પોતાની શક્તિઓ
અને પાર્ષદાદિ પરિવારે સહિત એણે પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ તેમના આશ્રિત-ભક્તો એવા
આપણને કૃપા કરીને શું સાક્ષાત્-મત્સક્ષ બતાવશે ? ॥૧૮-૨૨॥ તે ભક્તોનો આવો
સંકલ્પ જાણીને ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીહરિએ કોટિ કંઠર્યને પણ મોહ પમાડે એવા
પોતાના દિવ્ય-અદૌઢિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો. ॥૨૩॥ તે સ્વરૂપ રાધા-લક્ષ્મી
આદિક દિવ્ય શક્તિઓએ, તથા ભૂર્તિમાન સકળ ઐશ્વર્યોએ સેવેલું હતું. તેમજ શ્રદ્ધા
આદિક બાર પત્નીઓએ સહિત દિવ્યસ્વરૂપ એવા ભૂર્તિમાન ધર્મદેવે ઉપાસના કરેલું હતું.
॥૨૪॥ આવું કોટિ સૂર્યના સરખું અતિ તેજ્ઞેમય તે શ્રીહરિનું સ્વરૂપ જોઈને અતિ હૃયં
પામેલા તેમુક્તાનંદાદિક સંતો પરમ આનંદથી જેમનાં હૃદય ભરાઈ આવ્યાં છે એવા અને
જેમના મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવા થયા હતા. ॥૨૫॥ ત્યાર પછી બારશને દિવસે શ્રીહરિએ
બ્રાહ્મણોને તથા સર્વ સંત-હરિભક્તોને ઇષ્ટ લોભનોથી જમાડીને પછી ત્યાંના ભક્તજનોએ
ફરી રીતે પૂજા કર્યા થકા ત્યાંથી બીજા ગામે જવાની ઇચ્છા કરી. ॥૨૬॥ પછી સ્તપુરુષોના
પતિ શ્રીહરિ ભગવાન ગામથી ઘણે દૂર સુખી વળાવા આવેલા હેમંતસિંહ રાજા વિગેરે
ભક્તજનોને પાછા વાળીને, પોતાના સંત-પાર્ષદ વિગેરે ભક્તજનોએ સહિત સમુદ્રને
કાંઠે રહેલા માંગરોળ નામે પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૨૭॥ તે માંગરોળમાં પુરથી બહુ દૂર નહિ
એવા સમુદ્રકાંઠે વડ વિગેરે અનેક પ્રકારના વૃક્ષોની પંક્તિઓથી ચોલાયમાન એવા સ્થાનમાં
પોતાનો નિવાસ કર્યો અને તે પુરના રહેનારા ભક્તજનો શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા.
॥૨૮॥ ગોવર્ધન, રામચંદ્ર, સૂરચંદ્ર, રત્નજી અને દામોદર, એ આદિકે વણિફલકતો તે
શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા તથા માનસારામ વિગેરે દાનિય ભક્તો અને ધનજી, મધ,
આનંદજી અને ત્રિકમ, એ આદિકે શૂદ્ર જાતિના ભક્તજનો તે શ્રીહરિની સેવા અતિ

વિદ્યુર્મુદા ॥૩૦॥ સાદરં પૂજિતો ભક્તૈર્યથાકાલાનુવર્તિમિઃ । તન્નાવસન્નાનુસયન્પ્ર-
તાપં ચ પ્રદર્શયન્ ॥૩૧॥ વાપિકાં સ્વનયામાસ મિષ્ટોદાં મહર્તીં પ્રભુઃ । સમ્મારેણાતિ
મહતા તદુત્સર્ગમકારયત્ ॥૩૨॥ વિષ્ણુપૂજાવિધૌ તત્ર બ્રાહ્મણેભ્યઃ સહસ્રશઃ । વિષ્ણુ-
સ્વરૂપં સ્વં સાક્ષાત્કૃપયાદર્શયત્પ્રભુઃ ॥૩૩॥ વૈદિકા બ્રાહ્મણાસ્તેન વિસ્મિતાઃ શાસ્ત્રિજ-
ન્નસ્થા । જ્ઞાત્વા વિષ્ણું તમેવાગ્રુ ચક્રુઃ સર્વે તદાશ્રયમ્ ॥૩૪॥ વૈદિકેન વિધાનેન તતસ્તે-
ઽતિમુદા પ્રભોઃ । ચક્રુસ્તસ્ય મહાપૂજાં ગીતવાદિત્રિનૈઃસ્વનૈઃ ॥૩૫॥ તતઃ પુરે મહાનાસી-
દુદ્ધોપો મતવાદિપુ । તત્પ્રતાપશ્રુતિપ્રાપ્તમત્સરેષુ દુરાત્મસુ ॥૩૬॥ વયં સર્વે હિ સંહત્ય
પરીક્ષાં તસ્ય કુર્મહે । કલૌ સાક્ષાત્કુતો વિષ્ણુઃ સત્યં ચેદર્શયેત્સ નઃ ॥૩૭॥ ઇતિ
નિશ્ચિત્ય તે સર્વે તદન્તિકમુપાયયુઃ । સદ્ગિર્નૃતં સમાયાં તં દૃષ્ટ્વા વિજહતુર્મૃગમ્ ॥૩૮॥
સોપહાસં તતઃ સર્વે પ્રોચુસ્તે સદસિ સ્થિતાઃ । સાક્ષાદ્વિષ્ણુરસિ ત્વં હિ ધવન્તીતથમર્મી
દ્વિજાઃ ॥૩૯॥ સમર્થસ્ય ન તે કિંચિદશ્કયં કર્તુમીશિતુઃ । સ્વસ્થેદેવેવાનસાકં તદ-
ર્શયિતુમર્હસિ ॥૪૦॥ ઇયં સ્વલતયોક્તોઽપિ તૈઃ સ કૃષ્ણઃ કૃપાનિધિઃ । તથા તાન્દર્શ-

આનંદપૂર્વક કરવા લાગ્યા. ॥૨૬-૩૦॥ સમય-સમય પ્રમાણે અનુવૃત્તિ કરનારા એવા
તે ગોવર્ધન શેઠ વિગેરે ભક્તજનોએ આદરપૂર્વક પૂજા કરેલા શ્રીહરિ તે ભક્તજનોને
સુખ આપતા અને પોતાનો પ્રતાપ-ઐશ્વર્ય બતાવતા થકા ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા.
॥૩૧॥ અતિ સમર્થ શ્રીહરિએ ત્યાં એક મીઠા જળવાળી મોટી વાવ ખોદાવી અને અતિ
મોટી મોટી સામગ્રીઓથી તે વાવનું પૂર્ત કર્યું યથાવિધ કરાવ્યું હતું. ॥૩૨॥ તે પૂર્તકર્મ
નિમિત્તે વિષ્ણુપૂજા કરતી વખતે મયારામ ભટ્ટ વિગેરે હજારે-હજાર બ્રાહ્મણોને કૃપા
કરીને અતિ સમર્થ શ્રીહરિએ વામ-દક્ષિણ ભાગમાં ધર્મ-ભક્તિએ સહિત પોતાનું
સાક્ષાત્ ચતુર્ભુજ વિષ્ણુસ્વરૂપ બતાવ્યું. ॥૩૩॥ આવું અઘોરિક દર્શન ધવાથી વિસ્મય
પામેલા તે મયારામાદિક વૈદિક બ્રાહ્મણો, તથા શાસ્ત્રીઓએ તે શ્રીહરિનેજ સાક્ષાત્ વિષ્ણુ-
રૂપ જાણીને તત્કાળ એ શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો. ॥૩૪॥ અને પછી તે વૈદિક બ્રાહ્મણોએ
ગીતવાલ્મીકીના શબ્દોએ સહિત અતિ રોડપૂર્વક વેદમાં કહેલા મહાપૂજના વિધાનથી
તે શ્રીહરિની મહાપૂજા કરી. ॥૩૫॥ અને આ પ્રમાણે ધવાથી તે પુરમાં શ્રીહરિનો પ્રતાપ
સાંભળવાથી મત્સર પામેલા એવા દુરાત્મા મતવાદીઓમાં મોટો ઉદ્વેગ થયો. ॥૩૬॥ અને
તે સઘળા મતવાદીઓ આપણે બધાય ખળીને તેમની પરીક્ષા કરીએ. કેમકે-આ કળિયુ-
ગમાં સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ક્યાંથી હોય ? અને જો તે સત્ય વિષ્ણુ હોય તો આપણને તે શ્રીહરિ
બતાવે. આવો નિશ્ચય-કરાવ કરીને તે સર્વ મતવાદીઓ શ્રીહરિની પાસે આવ્યા અને
શ્રીહરિને સંતોથી વીંટાયેલા સભામાં વિરાજમાન જોઈને અતિશેજ હસવા લાગ્યા.
॥૩૭-૩૮॥ પછી તે સર્વ મતવાદીઓ સભામાં બેઠા થકા ઉપહાસપૂર્વક શ્રીહરિને
કહેવા લાગ્યા-હે હરે ! આ બધા બ્રાહ્મણો ‘તમે સાક્ષાત્ વિષ્ણુ-ભગવાન છો’ એમ કહે
છે. ॥૩૯॥ તો ઇશ્વરમૂર્તિ એવા અતિ સમર્થ તમારે કંઈ પણ અશક્ય-ન બની
શકે એવું ન હોય, માટે આપ અમને અમારા પોત પોતાના ઇષ્ટદેવનાં દર્શન
કરાવવાને ચોક્કસ છો. ॥૪૦॥ આ પ્રમાણે તે મતવાદીઓએ બળતાથીજ કહ્યું તો પણ

યામાસ ચિકીર્ષસ્તદ્વિતં પ્રમુઃ ॥૪૧॥ વહ્નમીયાશ્ચ નૈસ્વાર્કા માધ્વાશ્ચેતિ ત્રિધા તુ યે ।
તેઽપું સાક્ષાત્કૃણ્ણમેવ દદશુર્મુરલીધરમ્ ॥૪૨॥ શ્રીમન્નારાયણં સાક્ષાદ્રામાનુજપથ-
સ્થિતાઃ । સીતયા સહિતં રામં રામાનન્દમતાથિતાઃ ॥૪૩॥ શઙ્કરાચાર્યવર્ત્મસ્થા વ્રહ્મ-
જ્યોતિઃ સમૈશ્વત । શૈવાશ્ચ પાર્વતીકાન્તં સૌરાઃ સાક્ષાદ્દિરશ્મયમ્ ॥૪૪॥ ગાણપત્યા
ગણપતિં શાક્તાઃ શક્તિં સ્વદેવતામ્ । જૈનાસ્તીર્થંકુરાન્સ્વીર્યાસ્તમેવ દદશુઃ ક્રમાત્ ॥૪૫॥
પવં તમેવ તે સર્વે પૃથગ્દેવેદેવતામ્ । અયમેવ સ્વયં સાક્ષાદ્ગવાનિતિ મેનિરે ॥૪૬॥
સ્વં સ્વં મતં પરિત્યજ્ય તતઃ સ્વશ્રેયસેઽશ્વિલાઃ । ચક્રુસ્તસ્યાશ્રયં પ્રીત્યા મેજુસ્તન્નામ
ચોચ્ચકૈઃ ॥૪૭॥ તત્ત ઔદ્ધવધર્મેષુ સ્થિત્વા નત્વા તમાદરાત્ । સ્વં સ્વં સ્થાનં
યયુઃ સર્વે ભજન્તસ્તં તદાહયા ॥૪૮॥ તસ્ય પ્રતાપાતિશયં નિશમ્ય ભૂમિપતિસ્તત્ર ચ
ચજ્રદીનઃ । આશ્ચર્યમાનઃ સહ શાલકેન તમશ્યુપેત્યોપવિવેશ નત્વા ॥૪૯॥ સ માનિતઃ
શ્રીહરિણા તમાહ સ્વામિંસ્ત્યમવેશતયાસિ વિષ્ણુઃ । પિંગામ્બરાન્દદુમહં સમીહે મચ્છા-
લકોઽપ્યેય ચ કાજિનામા ॥૫૦॥ શ્રુત્વા નૃપોકં સ વિહસ્ય તં તં ધૃતાવતારો ભુવિ

કૃપાનિધિ એવા તે શ્રીહરિ—પ્રભુએ તે સર્વનું હિત કરવાને ઇચ્છતા થકાજ તે
બુદ્ધા બુદ્ધા મતવાદીઓને તેમના કહેવા પ્રમાણે દર્શન કરાવ્યાં. ॥૪૧॥ તેમાં વલ્લભા
આર્યના મતના, નિંબાર્કસ્વામીના મતના, તથા મધ્વ-મતના હતા, તેમણે તો તે શ્રી-
હરિનેજ સાક્ષાત્ મુરલીધારી એવા શ્રીકૃષ્ણ રૂપે દીઠા. રામાનુજ-સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ
શ્રીમન્નારાયણ રૂપે દીઠા, રામાનંદ-મતના આશ્રિતોએ ચીતાળએ સહિત શ્રીરામચંદ્ર
રૂપે દીઠા. શંકરાચાર્યના મતમાં રહેલાઓએ જ્યોતિઃસ્વરૂપે દીઠા, શૈવોએ પાર્વતીપતિ
સાક્ષાત્ શંકરસ્વરૂપે દીઠા, સૂર્યના ઉપાસકોએ સાક્ષાત્ હિરણ્યમયરૂપે દીઠા, ગણપતિના
ભક્તોએ ગણપતિ રૂપે દીઠા, શક્તિના ઉપાસક શાકતોએ પોતાની ઇષ્ટદેવતા શક્તિરૂપે
દીઠા અને જીન-મતના આશ્રિત જેનોએ અનુક્રમે પોતાના તીર્થંકરો રૂપે એ શ્રીહરિનેજ
દીઠા. ॥૪૨-૪૫॥ આ પ્રમાણે તે મતવાદીઓએ શ્રીહરિનેજ બુદ્ધા બુદ્ધા પોત-પોતાના
ઇષ્ટદેવરૂપે જોઇને આ શ્રીહરિજ સાક્ષાત્ સ્વયં ભગવાન છે એમ માન્યું. ॥૪૬॥ તે
પછી તે સર્વ સિન્ન સિન્ન મતના અનુયાયીઓએ પોત-પોતાનો મત ત્યાગ કરીને
પોતાના કલ્યાણ માટે પ્રીતિપૂર્વક તે શ્રીહરિનો આશ્રય કયો અને તે શ્રીહરિનું સ્વામિ-
નારાયણ એવું ઉંચે સ્વરે ભજન કરવા લાગ્યા. ॥૪૭॥ અને ત્યારથી આરંભીને ઉદ્ધવ-
સંપ્રદાયની ધર્મમર્યાદામાં રહીને આદરથી શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને તે સર્વ મનુષ્યો
શ્રીહરિનુંજ ભજન કરતા તે શ્રીહરિની આરાધી પોત-પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા. ॥૪૮॥
આવો તે શ્રીહરિનો અતિશય પ્રતાપ સાંભળીને તે માંગરોળપુરના રાજા વજ્રદીન નામે
હતા, તે પોતે આશ્ચર્ય પામ્યા થકા પોતાના શાલક કાળ નામે હતા, તેમણે સહિત ત્યાં
આવીને નમસ્કાર કરીને શ્રીહરિની આગળ સભામાં બેઠા. ॥૪૯॥ શ્રીહરિએ સક્ષર
કરેલા તે વજ્રદીન રાજા તે શ્રીહરિને કહેવા લાગ્યા—હે સ્વામિન્ ! તમે આ લોકમાં પર-
મેશ્વર તરીકે પ્રસિદ્ધ છો એમ અમારા જાણવામાં આવ્યા છે, તો અમારા પિંગાંબરોને
જોવાને માટે હું ઇચ્છું છું. તેમજ આ અમારા કાળ નામે શાલક છે, તે પણ એજ

ધર્મપુણ્યે । અદોદશત્તાન્યવનેષ્ટદેવાંસ્તત્રોપયાતાન્યવનાન્દિ સર્વાન્ ॥૧૧॥ યથાશ્રુતાં-
સ્તાનવલોખ્ય તૌ તૈ તમેય સાક્ષાદ્દરિમિષ્ટદેવમ્ । મત્વા તદીવાધ્યમાચરંસ્તે તદ્ધર્મ-
નિષ્ઠાશ્ચ તતો યમ્ભૂયઃ ॥૧૨॥ एषं स भगवांस्तत्र स्वस्य सर्वावतारिताम् । शेषित्वं
चापि कृपया प्रादुश्यके निजेच्छया ॥૧૩॥ प्रतापातिशयं तस्य श्रुत्वेत्यं तत्पुरे वणिक् ।

પ્રમાણે જોવાને ઇચ્છેછે. ॥૧૦॥ પૃથ્વી ઉપર ધર્મની પુષ્ટિ માટેજ આ તાર ધારનારા તે
શ્રીહરિ ભગવાને તે રાજાનું કહેવું આંખાળીને મંદ હાસ્ય કરીને, તે રાજાને અને તેમના
શાલકને તેમજ ત્યાં આવેલા બીજા સર્વ યવનોને પણ તેમના ઇષ્ટદેવ-પિંગાંબરોને
સમાધિમાં બતાવ્યા. ॥૧૧॥ ત્યારે તે રાજાએ અને તેમના શાલક તેમજ બીજા સર્વ
મુસલમાનોએ જેવા પોતે સાંભળ્યા હતા તેવાજ પોતાના પિંગાંબરોને જોઇને, તે પ્રત્યક્ષ
શ્રીહરિનેજ પોતાના ઇષ્ટદેવ માનીને તેમનો આશ્રય કર્યો અને તે પછી શ્રીહરિએ ઉપ-
દેશ કરેલા સદ્ધર્મોમાંજ એકનિષ્ઠાવાળા થયા હતા. ॥૧૨॥ આ પ્રમાણે તે ભગવાન
શ્રીહરિએ ત્યાં-માંગરોળમાં જનો ઉપર અઝરણુ અપાર કણ્ણુને લીધેજ પોતાની ઇચ્છા
થીજ પોતાની સર્વાવતારિતા અને સર્વશેષિતા પ્રગટ કરી હતી-જણાવી હતી. ॥૧૩॥

૧-અભિપ્રાય એ છે કે-સર્વના ઇષ્ટદેવ બતાવ્યા એટલે કે તેના તેના ઇષ્ટદેવરૂપે પોતેજ
પોતાનું સ્વરૂપ તે પ્રમાણે બતાવ્યું હતું, પરંતુ-નહિ કે તે સર્વના ઇષ્ટદેવો એક-બીજાથી જુદા
જુદા સ્વતંત્રરૂપે સિદ્ધ હતા, કેમકે-તેમ કહેવાથી તો દરેકના મતની સત્યતા ઠરે. અને મતવાદી-
ઓના મત પ્રમાણે અનેક ઇશ્વરો ઠરે પરંતુ-તેમ તો બનેજ નહિ, કારણ કે-સર્વ જગતના ઉત્પા-
દક સર્વના નિર્ધારક પરમેશ્વર તો એકજ છે. ‘ અનેક પ્રભુ છે ’ એમ તો કાંઈ માનતુંજ નથી. આ
વાત છેલ્લા વચનામૃતમાં શ્રીહરિએ નક્કી કરેલી છે કે-‘ જગત્કર્તા પરમેશ્વર તો એકજ છે. ’ અને
જો અનેક હોય તો અબ્યવસ્થા થવાનો સંભવ રહે, એમ હેતુકથનપૂર્વક તે વાત સિદ્ધ કરેલી છે.
અને એ પ્રમાણેનોજ દ્રઢ નિશ્ચય હોવાથી સર્વાત્મા સર્વકારણ પરમાત્મા એકજ છે અને જૂત-
ભવિષ્યમાં થનારા અવતારો સંખ્યા એ એકજ પરમેશ્વરના છે, એ વાત શ્રીજીએ મધ્ય પ્રકરણના
તેરમા વચનામૃતમાં કહી છે-‘ સર્વ અવતારો એ પુરૂષોત્તમમાંથીજ પ્રગટ થાયછે અને પુરૂષો-
ત્તમમાંજ લીન થાયછે ’ એટલેકે-સર્વાન્તર્યામી પ્રભુ જે પોતે સર્વ શક્તિમાન છે, તેજ પરમાત્મા
જ્યાં જેવું ઈર્ષ અને પ્રયોજન હોય ત્યાં તેવુંજ રૂપ અને સામર્થ્ય પ્રકાશ કરીને પાણું તે રૂપ મૂળ
સ્વરૂપમાંજ લીન કરી દેછે, માટે સર્વ અવતારને ધારનારા પરમેશ્વર તો સ્વયં શ્રીહરિ એકજ
છે અને ઉપર પ્રમાણે દરેકને જુદા જુદા તેના તેના ઇષ્ટદેવો બતાવ્યા તે તો-સર્વ-
શક્તિમાન એ પ્રભુજ પોતે તે પ્રમાણે પોતાના સ્વરૂપમાં દ્રઢ થઈ શકેલા થવા માટે દેખાયા
હતા. અને તેથીજ તે જોનારાઓને પણ એમજ નિશ્ચય થયો હતો કે-જે આપણા
ઇષ્ટદેવ છે. તેજ આ સ્વયં શ્રીહરિ છે. અને એમ દ્રઢ પ્રતીતિ થવાથીજ તે સર્વ
મતવાદીઓએ એ શ્રીહરિનેજ ઇષ્ટદેવ માનીને ‘ જોને આપણે પરીચૂપણે ભજતા હતા, તેજ આ
પ્રત્યક્ષ સ્વયં શ્રીસ્વામિનારાયણ નામે પ્રગટ થયેલા છે ’ એમ દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો હતો અને પૂર્વે
રામકૃષ્ણાદિકરૂપે જે અવતારમાં હતા તે સંખ્યા અવતારોને ધારનારા આ શ્રીહરિજ પોતે હતા, માટે
આ શ્રીહરિ સર્વ અવતારોના અવતારો સાક્ષાત્ શ્રીવાસુદેવ સ્વયં પુરૂષોત્તમજ છે, એમ સર્વના
હૃદયમાં દ્રઢ માન્યતા થઇ હતી, આ પ્રમાણે સર્વ અવતારો એ સ્વયં શ્રીહરિનાજ હોવાથી

મેવજિજ્ઞામકો નૈવ સેદે સત્સત્સુ મત્સરી ॥૫૫॥ પ્રાપ્તઃ તમાધૌ સ્વાતન્ત્ર્યં શ્રીરામાનન્દ-
સદ્ગુરોઃ । કૃપયા માનિતો લોકેસ્તત્કીર્તિ સોદુમશ્લમઃ ॥૫૬॥ સ્વદેહપાતકાલં
સ વિદિત્વાદૌ સમાધિના । સાધ્વામાસાંશ્ચ વિપ્રાંશ્ચ પુરસ્થાન્સમમ્બોજયત્ ॥૫૬॥
હર્યાશ્રિતં ત્વેકમપિ ન સ્થાપું સ ચ વાઙ્મયમ્ । ન્યમન્ત્રયદ્બોજનાર્થં તસ્મિન્વિદેપમાવતઃ
॥૫૭॥ તાન્સમેતાનુવાચાસૌ તુરીયે દિવસે મમ । મવિતા દેહપાતો યૈ જ્ઞાતમેતત્સમા-
ધિના ॥૫૮॥ તત્સલ્યમેવેતિ જના મન્યમાના યયુર્ગુહ્યાન્ । ચતુર્થે દિવસે પ્રાપ્તે સમેતાઃ
સહ્સશોઽસ્ય તે ॥૫૯॥ સમાધિ સોઽપિ કૃત્વા સ્વાન્ પ્રાણાનાર્કર્પયદ્દુદિ । અપાનપ્રાણ-
રોધોઽમૂઢદૃવે તસ્ય કર્પતઃ ॥૬૦॥ નોર્ઙ્ગં નાધશ્ચ તામેતું દાશાકાનેકયુક્તિભિઃ ।
જિજ્ઞાસુરિષ સ્વે મધ્યે સોઽસ્થાદેવ હરીચ્છયા ॥૬૧॥ તં પ્રતીક્ષ્ય જનાઃ સર્વે પ્રદોષાવધિ

હવે તે માંગેશપુરમાં રહેનારો મેઘજીત નામે એક વણિક હતો, તે શ્રીહરિના સાધુઓ
ઉપર અતિ મત્સરવાળો હતો તેથી આ પ્રમાણેનો શ્રીહરિના અતિશય પ્રતાપ સાંભળીને
તેને સહન ન કરી શક્યો. ॥૫૪॥ કારણ કે—તે મેઘજીત શ્રીરામાનન્દસ્વામી સહશુરની કૃપાથી
સમાધિમાં સ્વતંત્રતા પામેલો હતો. અને તેથીજ તેને લોકો માન આપતા હતા. માટે
તે શ્રીહરિની આવી મોટી કીર્તિને સહન કરવામાં અગમર્થ થવાથી તે મેઘજીત વણિકે
સમાધિથી પોતાના દેહનો અવત્તાન પાસે આવેલો પ્રથમથીજ બાળીને, તે ગામમાં રહે-
નારા કેટલાક સાધુ જેવાઓને અને બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા, પરંતુ—શ્રીહરિના ઉપર વિદેપ-
ભાવને લીધેજ તે શ્રીહરિના આશ્રિત એક પણ સાધુને કે સત્સંગી બ્રાહ્મણને પણ લોજન
માટે બોલાવ્યા નહિ. અને પછી લોજનાદિકને માટે ત્યાં લોજા થયેલા બ્રાહ્મણ વિગેરે
મનુષ્યોને તે મેઘજીત કહેવા લાગ્યો—આજથી ચોથે દિવસે મારા દેહનો પાત થશે, એ મેં
આજથી સમાધિના પ્રભાવને લીધે બાળી લીધું છે. તેનું જોણવું સત્સંગ છે એમ માનતા
ધકા તે સર્વ મનુષ્યો પછી ચોથે દિવસે એ મેઘજીત વણિકને ઘેર ટાળે-ટાળાં મળીને
આવ્યા. પછી તે મેઘજીતે પણ સમાધિ કરીને પોતાના પ્રાણનું હૃદયમાં આકર્ષણ કર્યું.
પછી તેમ કરતાં પ્રાણવાયુ અને અધાનવાયુ એ બંનેનું તેના હૃદયમાંજ શેડાવું થઈ ગયું.
પછી તો તેણે અનેક યુક્તિઓ કરી કે—જેટલી તેના બાણવામાં હતી, તેનાથી પણ તે પ્રાણ-
વાયુને તેમજ અધાનવાયુને ઉંચે કે નીચે પણ લઈ જવાને માટે શક્તિમાન ન થયો.

શિક્ષાપત્રીમાં—‘કૃષ્ણકૃષ્ણાવતારાણાં ચણ્ડનં યત્ર યુક્તિભિઃ । કૃતં સ્વાત્તાનિ શાસ્ત્રાણિ ન
માન્યાનિ કદાચન’ ॥ એમ કૃષ્ણ અને કૃષ્ણના અવતારોનું ખંડન જેમાં યુક્તિથી પણ
કરવામાં આવ્યું હોય તેવાં શાસ્ત્ર અમારા આશ્રિતોએ કપારેય માનવાંજ નહિ. કારણ કે—અવતાર
અવતારીનું સ્વરૂપથી એકમ હોવાથી અવતારની નિન્દા તે અવતારીનીજ છે, માટે જેમાં અવતા-
રનું યુક્તિથી ખંડન હોય તેવાં શાસ્ત્રો શ્રીજીના આશ્રિતોએ નજ માનવાં. અને જો માને તો તે
પોતાના ઇષ્ટદેવનોજ દોહી કહેવાય. આ વાર્તાનો નિર્ણય—‘હરિવાલ્મ્યસુધાસિન્ધુ’ તથા
‘સત્સંજ્ઞિવીજન’ તથા સર્વમાન્ય ‘શિક્ષાપત્રી’ જેવા સર્વમાન્ય ગ્રંથોમાંથી શ્રીજીના
અનન્ય ઉપાસક પરમ ભક્તો થઈજ બાણવો. પરંતુ—નહિ કે આધુનિક સ્વયમેવ મનઃકલ્પિત
ગ્રંથોના આધારે પદા—તદ્વા બકનારાઓના મુખ થઈ.

તે ગૃહાન્ । સ્વાન્ સ્વાન્ જગ્મુઃ શપન્તસ્તે સ ચામૃદ્વયાકુલો ભૃશમ્ ॥૬૨॥ તત્પાર્શ્વ-
 ત્તિનો યે તે કથચ્છિદ્રસ્વપચ્ચકમ્ । નિન્યુસ્તદીયાર્તનાદશ્રવणेनातिदुःखिताः ॥૬૩॥
 પ્રાણાન્તવેદનાં પ્રાપ્તસ્તીક્ષ્ણશૂલવ્યથાતુરઃ । અહોરાત્રં રુદન્નુચ્છેકુદ્દ હૃદયં મુહુઃ ॥૬૪॥
 અનવેક્ષ્ય સ્વપાતાત્રં વ્રહ્મણ્ડે કચ્ચનાપ્યસૌ । નિર્માનઃ શરણં પ્રાપ્ત સ્વામિનારાયણં હૃદા
 ॥૬૫॥ તતોઽવિસ્પૃષ્ટયા વાચા સ્વકીયાન્ કરસંજયા । સ પ્રાહ સર્વથા કૃષ્ણમિહાન-
 યત સાન્ત્વનૈઃ ॥૬૬॥ યેન કેનાપ્યુપાયેન પ્રણામૈઃ પ્રાર્થનૈર્મુહુઃ । તૂર્ણં તમવાનયત સ
 મદ્રક્ષાં કરિષ્યતિ ॥૬૭॥ તતસ્તદીયાઃ શિષ્યાશ્ચ સહ પૌરઃ સમેત્ય તમ્ । ઉપેત્ય
 વૃણ્ણવત્પ્રત્યા પ્રોચુઃ પ્રાજ્ઞલયઃ પ્રમુખ્ ॥૬૮॥ જગદુરો ! હરે ! કૃષ્ણ ! કલ્યાણસાગર ! પ્રભો !
 અસ્માકં સાપરાધાનાં પ્રાર્થનાં શ્રોતુમર્હસિ ॥૬૯॥ પ્રાણતોષમહાકણ્ઠં જાતં મેઘજિતો
 હૃદિ । નિરાકર્તું ન તચ્છક્યમુપાયૈઃ કેચ્છિદીશ્વર ! ॥૭૦॥ અતસ્ત્વમેવ રૂપયા શરણા-

અને શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છાથી આકાશના મધ્યભાગમાં ત્રિશંકુ રાખાજ એમ, એમ એ મેઘજીત
 પણ ઉંચે કે નીચે અથવા ભગવદ્દામમાં કે પાછો દેહમાં પણ ન જઈ શક્યો. ॥૫૫-૬૧॥
 ત્યારે તે સર્વ જોવા આવેલા જનો સાંજ પડતા મુઘી તેને દેહત્યાગ કરવાની વાટ જોઈને
 પછી તે મેઘજીતને ગાળો દેતા દેતા પોત-પોતાને ઘેર ગયા, ત્યારે તે મેઘજીત પણ અતિ-
 શેષ આકુળ બની ગયો-ગભરાઈ ગયો. ॥૬૨॥ અને તેની પાસે રહેનારા જે માણસો
 હતા તેમણે પણ તે મેઘજીતના અતિ આર્તનાહ સાંભળીને અતિ દુઃખીઆ થયા થક
 ગમે તેમ કરીને અતિ કષ્ટથી પાંચ દિવસ વીતાવ્યા. ॥૬૩॥ અને એ મેઘજીત પણ તીક્ષ્ણ
 શૂળની વ્યથાથી અતિ પીડાતો અને પ્રાણાન્ત વેદના પામ્યો એવો થકો રાત્રિ-દિવસ
 ઉંચે શબ્દે રૂદન કરતો સતો વારંવાર છાતી કુટવા લાગ્યો. ॥૬૪॥ પછી આખરે તે મેઘ-
 જીત આ પ્રહ્લાંડમાં પોતાની રક્ષા કરનાર કોઈ પણ નથી એમ જોઈ-ગણીને, નિર્માની
 થઈને પોતાના ખરા અન્તઃકરણથી શ્રીસ્વામિનારાયણ પ્રગટ પ્રભુના શરણને પામ્યો. ॥૬૫॥
 અને તે પછી અરુપ-ગોખડી વાણીથી અને હાથના સંકેત-સાન કરવાથી પોતાના
 માણસોને કહેવા લાગ્યો-શ્રીનીલકંઠ ભગવાનને સાંત્વનાભર્યાં વચનો કહીને સર્વ પ્રકારે
 એ શ્રીકૃષ્ણને અહીં આં મારી પાસે લઈ આવો. ॥૬૬॥ હે શિષ્યો ! વારંવાર પ્રાર્થના
 કરવી તેમજ પ્રણામ કરવા વિગેરેથી હર કાંઈ ઉપાયથી પણ એકદમ તે શ્રીકૃષ્ણને મારી
 પાસે લાવો અને તે શ્રીસ્વામિનારાયણ મારી રક્ષા કર્યો. ॥૬૭॥ ત્યારે તે મેઘજીતના
 સંબંધીઓ અને તેના શિષ્યો, જ્યાં પુરજનોએ મહિત તે શ્રીકૃષ્ણની પાસે જઈને દંડ-
 વત નમસ્કાર કરીને હાથ જોડીને પ્રભુ-શ્રીકૃષ્ણના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા-હે જગદ્ગુરુ !
 હે શ્રીકૃષ્ણ ! હે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ ! તમે કરુણાના માગર અનિ મમર્થ છે. માટે તમારે
 અપરાધ કરનારા એવા જે જ્યોતે અમારી પ્રાર્થના સાંભળવાને યોગ્ય છે. ॥૬૮-૬૯॥ અતિ
 સમર્થ એવા હે ઇશ્વર ! મેઘજીતના હૃદયમાં પ્રાણરોધ થવાથી તેને અતિ કષ્ટ થયેલું છે,
 તે કષ્ટ કાંઈ પણ ઉપાયથી ટાળી શકાય તેમ નથી. માટે શરણાગતપદ્મ એવા તમેજ કૃપા
 કરીને તે મેઘજીતને પ્રાણદાન કરવાને માટે સર્વ પ્રકારે યોગ્ય છે. માટે અમે તમને

ગતવત્સલઃ । પ્રાણદાનં કર્તુમસ્ય સર્વથાર્હેસિ તે નમઃ ॥૭૧॥ તવાપરાધતો દુઃખં મૃશં
પ્રાપ્નોત્યસૌ વણિક્ । તં ક્ષન્તુમર્હેસિ સામિન્ ! યત્ત જીવસ્ત્વમીશ્વરઃ ॥૭૨॥ एवं
તૈર્વદુધા નરવા પ્રાર્થિતઃ કરુણઃ પ્રમુઃ । દિતકૃત્સર્વમૂતાનાં તાનુવાચાસ્ત્રવશુપઃ ॥૭૩॥
નાસ્તિ મે વિપમા દષ્ટિઃ કુત્રાપિ સમવર્તિનઃ । કુકર્મણા સ્વકીયેન દુઃખં પ્રાપ્નોતિ વૈ
જનઃ ॥૭૪॥ તેન ગ્રામ્યદુરાચારાઃ સાધ્વાભાસાશ્ચ મૂરિશઃ । અસ્મદીયાન્વર્જયિત્વા
સર્વેઽપિ હિ સુખોજિતાઃ ॥૭૫॥ અવશયૈવ મહતાં વ્યર્થામ્ભૂતપ્રતિથવઃ । સોઽતિદુઃખમવા-
પ્નોતિ તાન્પ્રભાદયતાનુ તત્ ॥૭૬॥ તતઃ સમ્પ્રાર્થ્ય તે સાધૂંસ્તં ચ નત્વા તદાલયમ્ ।
નિન્વુદ્દૃષ્ટ્વા સ તાન્ સયઃ પ્રણનામ દ્વવા મૃશમ્ ॥૭૭॥ કરુણાર્દ્રદશા તેન દૃષ્ટમાત્રઃ સ તત્ક્ષ-
ણમ્ । પ્રાતસ્વાસ્થ્યો યથાપૂર્વે દણ્ડવત્પ્રણનામ તમ્ ॥૭૮॥ સત્સક્તિનઃ સાધુજનાશ્ચ
સર્વોસ્તતો યથાવત્પ્રણનામ ભક્ત્યા । ચન્દાક્ષલિઃ સાથુવિલોચનોઽથ સ પ્રાર્થયામાસ
તમાવરેણ ॥૭૯॥ ક્ષમસ્વ નારાયણ ! મેઽપરાધાન્ રૂપાનિધિસ્ત્વં હિ શરણ્ય ફંદાઃ ।

નમસ્કાર કરીએ છીએ. । એ મેઘજીત્ વાણીએ તમારો અપરાધ કરવાથી અતિશેજ કટ
પામેછે, માટે હે સ્વામિન્ ! તેના ઉપર તમે ક્ષમા કરવાને યોગ્ય છે. કેમકે—એ તો જીવ
છે અને આપ તો ઇશ્વર—સર્વશ સમર્થ છે. (માટે જીવના અપરાધ સાચું આપે ન જોઈ
જોઈએ.) ॥૭૦—૭૨॥ આ પ્રમાણે તે મેઘજીત્ વણિકના સંબંધીએ અને શિષ્યોએ
નમસ્કાર કરીને બહુ પ્રકારે પ્રાર્થના કરેલા પરમ કૃપાળુ અને સર્વ ભૂત-પ્રાણીમાત્રનું
હિતજ કરનારા એવા અતિ સમર્થ શ્રીહરિ, નેત્રોમાં અશ્રુ લાવીને રૂદન કરતા તે સર્વને
કહેવા લાગ્યા— ॥૭૩॥ સમ—દ્રષ્ટિથી વર્તનારા અમારે તો દેશને વિષે વિષમ—પક્ષ-
પાતવાળી દ્રષ્ટિ છેજ નહિ, માણસ પોતાને કુકર્મે કરીનેજ નિશ્ચે દુઃખ પામેછે. ॥૭૪॥ તે
મેઘજીતે અમારા આશ્રિત સાધુઓ તેમજ બ્રાહ્મણોને પણ વર્જીને, સાધુ જેવા જણાતા
અને દુરાચાર કરનારા ઘણા આચ્ચજનોને રૂદે પ્રકારે જમાડ્યા. ॥૭૫॥ માટે આવા
મહાપુરુષોની અવજ્ઞા કરવાથીજ તેની પ્રતિજ્ઞા ખોટી થઈ ગઈ. અને તેથીજ તે મેઘજીત્
અતિ કટને પામેછે, માટે તે સાધુજનોનેજ તુરત પ્રસન્ન કરે. ॥૭૬॥ ત્યાર પછી તે
મેઘજીતના શિષ્યો તે શ્રીહરિને તથા સર્વ સંતોને નમસ્કાર કરીને અને પ્રાર્થના
કરીને તે મેઘજીતના ઘર પ્રત્યે લાઈ ગયા, ત્યારે તે મેઘજીત સંતોએ સહિત શ્રીહરિને
જોઈને એકદમ અંતઃકરુણથીજ અતિશેજ નમી પડ્યો. ॥૭૭॥ અને કંઠલાથી બીની
દ્રષ્ટિવાળા તે શ્રીહરિએ જોવામાત્રથીજ તે મેઘજીત તેજ ક્ષણમાં પ્રથમની પેઠેજ
સ્વસ્થતા પાળીને તે શ્રીહરિને અને મુકતાનંદાદિક સંતોને દંડવત્ કરવા લાગ્યો. ॥૭૮॥
અને પછી સર્વ સંતોને તથા સર્વ સત્સંગીઓને અતિ ભક્તિથી દંડવત્ પ્રણામ કર્યો
અને તે પછી નેત્રોમાં અશ્રુ જેને આવેલાં છે, એવો થકો બંને હાથ જોડીને આદરથી
શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો— ॥૭૯॥ હે શ્રીનારાયણ ! મારા અપરાધ તમે ક્ષમા કરો.
આપ તો કૃપાના નિધિ છે, શરણે આવેલાની રક્ષા કરનારા અને અતિ સમર્થ છે. હે
ભગવન્ ! આજ દિનથી આરંભીને હું તમારો દાસ છું, માટે નિરંતર તમારી આજ્ઞા-

દાસોઽસ્મિ તેઽયમ્ભૂતિ ત્વદીયે સ્થાસ્વામિ નિત્યં હિ નિદેશ એવ ॥૮૦॥ તતસ્તમા
શ્વાસ્ય સદૈય તેન સ્વસ્થાનમાયાત્સકલાતિહર્તા । એવં પુરે તત્ર મહાપ્રતાપમપિપ્રથત્સ-
ર્વહિતાવતારઃ ॥૮૧॥ તત્રાન્નસત્રં મહદેવ કૃષ્ણો વ્યવન્વ યદ્દાત્રિકપાન્થલોકાઃ । સમ્પ્રા-
ન્નુવન્ત્યેવ હિ જ્ઞાનપાનમુતં પરં સ્વેષિતતમાસહર્ષાઃ ॥૮૨॥ આનન્દયિત્વા સ નૃપાંશ્ચ
પૌરાન્ સદ્દાત્મસદ્ધિર્નિરગાત્તતોઽથ । નિવર્ત્ય તાન્પ્રેમભરાનુયાતો જગદ્ગુરુઃ પ્રાપ સ
કાલવાળીમ્ ॥ ૮૩ ॥

સ્વીયસાધુજનતાપમાનનાનપ્રયોગચલ્લમેઘજિદ્ધુતઃ ।

સ્વેષ્ટદેવતતયેક્ષિતોઽખિલૈર્વાદિમિર્હરિરુપૈતુ તોપણમ્ ॥૮૪॥

इति श्रीमद्ब्रह्मवस... नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये मकरालय
नगरे सकलमतवादिनां स्वस्वेष्टदेवदर्शनेन परामवादिनिरूपणं
नाम पट्टिंशत्तितम उल्लासः ॥२६॥

માંજ રહીશ. ॥૮૦॥ ત્યાર પછી તે મેઘજીતની મક્કળ પીડાને હરનારા શ્રીહરિ તેને મમા-
શ્વાસન આપીને તે મેઘજીતને સાથે લઇને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં આવ્યા. આ પ્રમાણે
મર્વના હિતરૂપ-કલ્યાણને માટેજ અવતાર ધારણ કરનારા સ્વયં શ્રીહરિએ તે માંગરોળ
પુરમાં પોતાનો પ્રતાપ વિસ્તાર્યો. ॥૮૧॥ વળી-તે માંગરોળપુરમાં શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાને
એક મોટું અન્નસત્ર-સદામત ખાંધ્યું-પ્રવર્તાવ્યું, કે-જે અન્નસત્રમાં આવેલા તીર્થ-
યાત્રાળુઓ વિગેરે વટેમાર્ગીઓ હુર્પ પામતા થકા પોતાને ઇચ્છિત જ્ઞાન-પાનનુ પરમ
મુખ પામતા હતા. ॥૮૨॥ શ્રીહરિ આ પ્રમાણે તે પુરના રાજાને તેમજ સર્વ પુરજનોને
આનંદ પમાડીને પછી ત્યાંથી પોતાના મુક્તાનંદાદિક મંત્રોએ સહિત નીકળ્યા. ત્યારે
અતિ પ્રેમને લીધે પોતાને વળાવવા આવતા તે સર્વજનોને પાછા વાળીને સકળ જગ
તના પરમ શુર સ્વયં શ્રીહરિ મળવાળી નામે પ્રસિદ્ધ ગામ પ્રત્યે આવ્યા. ॥૮૩॥

સમગ્ર લિન્ન-લિન્ન મતના અનુયાયીઓએ પોત-પોતાના ઇષ્ટદેવરૂપે જોયેલા
અને પોતાના મુક્તાનંદાદિક સાધુજનોનું અપમાન કરવાથી નાશ નામ્મુછે યોગળળ
જેનું એવા મેઘજીત લકતજને સ્તુતિ કરેલા, એવા મારા ઇષ્ટદેવ પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ મારી
ઉપર પ્રસન્નતા પામે. ॥૮૪॥

इति श्रीमद्ब्रह्मवसंभदा... श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयમાં
માંગરોળપુરમાં મર્વ મતવાદીઓને તેમના તેમના ઇષ્ટદેવરૂપે અનેક સ્વરૂપે
દર્શન આપ્યું. તથા યોગળળથી અભિમાની બનેલા મેઘજીત-વલ્લિકેનો
પરાભવ કર્યો. એ નામે છવીશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૨૬॥

उच्छासार्थसङ्ग्रहः

अखिलयोगकलास्वपि कौशलं
कतिपर्यैर्दिवसैर्गमयन्निजान् ।
अपि समाधिमलम्भयताखिलान्
स खलु नः शरणं वृषणन्दनः ॥२७॥

अतिसमर्थं ने श्रीहरिश्चै-अणवाणी गामभां पोताना लकतननोने सर्व योग-
हणाभ्यां निपुणता योऽहं दिवसोभां अनायासे प्राप्त करावी हुती तेभन-पात्र-
अपात्र नेथा सिवायन ने डोह पासे आल्या ते सधणाने पशु समाधि करावी हुती,
येवा ते समर्थ योगेश्वर धर्मन'हन लजवान अभाङ् शरण छे. ॥२७॥

सप्तविंशतितम उच्छासः

तत्र जौयनशर्माख्यब्राह्मणस्य गृहे हरिः । स्वायासमकरोत्साधून् यथाहं च
न्ययासयत् ॥१॥ सेवां सपरिवारस्य तस्यासौ दृढभावतः । चकार स्वजनैः साक-
मन्ये भक्ताश्च सादरम् ॥२॥ मेघलक्ष्मणभीमाश्च रघुनाथाभ्ययविवः । जयरामादयो
विप्राः पर्वताद्या विशस्तथा ॥३॥ सेवां विदधिरे तस्य यथाहं सादरं मुदा । सोऽपि
तान्मुख्यंस्तत्र ह्रीं मासौ न्यवसत्प्रभुः ॥४॥ समासीत्प्रत्यहं तत्र मध्यसिंहासने
स्वयम् । परितः संवृतः स्वीयैर्मकसङ्घैः सहस्रशः ॥५॥ योगशास्त्रानुगा धार्त्ताः
करोति स्म सतः प्रति । सर्वा योगकलाः स्वीयान्प्रापयन्वचसैव सः ॥६॥ असम्प्रज्ञा-
तसंज्ञस्य समाधेरष्ट यान्यथो । यमादीनि स्मृतान्यद्धान्येतेषां लक्षणान्यपि ॥७॥ उपा-
ज्ञान्यब्रवीत्तस्य धौत्यादीनि फलैः सह । प्राणायामप्रमेदोक्तौ शून्यकं नाडीशुद्धये ॥८॥
पर्वयिधां हरेर्वाक्तां श्रुत्या तत्क्षणमेव ते । अभ्यासेनेव सकलयोगाङ्गसिद्धतामगुः
॥९॥ गृहिणस्त्यागिनश्चापि विना साधनसम्पदम् । समाधिनिष्ठां परमां प्राप्नुस्तत्कृपया
द्रुतम् ॥१०॥ क्रमस्तापितयोगाद्वा योगिनः प्राप्तसिद्धयः । यथा स्युस्तादृशा ह्येते
बभूवुस्तत्प्रसादतः ॥११॥ सकला ब्रह्मविद्या वादृच्छान्दोग्यादिषु विधृताः । ता लम्भया-
मास निजान् प्रभुर्योगेन तत्त्वतः ॥१२॥ प्राणसंयमने देहधरणत्यजनादिषु । स्वात-
न्र्यं लेभिरे भक्ता बालका अपि केचन ॥१३॥ सस्वरूपे समाधिं तान्सङ्ख्योऽकार-
ययदा । स्वतन्त्रः स जनस्यामी तदाश्चर्यमजीजनत् ॥१४॥ सद्यः समाधिमाप्तानां
पुंसां स्त्राणां तथा पृथक् । बभूवुः पङ्कयस्तत्र शतशश्च सहस्रशः ॥१५॥ केचित्सिद्धा-
सनास्तत्र केचिश्च स्वस्तिकासनाः । केचित्पद्मासनाश्चासन् जनाः केचिच्छवासनाः
॥१६॥ वीराप्यमासनं केचिच्छ्रिता भद्रासनं परे । योगासनस्या अप्येके केऽप्यास-
न्गोमुपासनाः ॥१७॥ कौकुट्टासनिनः केचित् केचिन्कुर्मासनस्थिताः । आसंश्चापास-
नाश्चान्येऽन्ये मायूरासनस्थिताः ॥१८॥ आसन्यश्चिमतानासाः केचित्सिंहासनस्थिताः ।

ચતુર્સીત્યાસનસ્થાસ્તથૈવં તેડમવજ્જનાઃ॥૧૧॥ કાષ્ટોપલાદિપ્રતિમા દ્વ તે ચ વિચેષ્ટિતાઃ
। સર્વેડપિ સમજાયન્ત સમાધેઃ પરમત્ત્વતઃ ॥૨૦॥ તત્ર કાંચ્ચિત્તુ યમાન્તે સમુત્થાપયતિ સ્

ઉદ્ધાસ ૨૭ મો.

તે કાલવાણી ગામમાં જીવનશર્મા બ્રાહ્મણને ઘેર શ્રીહરિએ પોતાના ઉતારા કર્યો
અને સાધુઓને પણ યથાયોગ્ય નિવાસસ્થાન આપાવ્યાં. ॥૧॥ સ્વજનોએ સહિત તે
જીવનશર્મા બ્રાહ્મણ મુક્તાનંદાદિક પરિવારે સહિત તે શ્રીહરિની સેવા અતિ દ્રઢ શ્રદ્ધા-
ભક્તિથી કરવા લાગ્યા અને ધીજી લકતો પણ આદરપૂર્વક શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા.
॥૨॥ મેઘજી, લક્ષ્મણ, ભીમજી, રઘુનાથ, અંબારામ, જાદવજી અને જયરામ, વિગેરે
બ્રાહ્મણ લકતો, તથા પર્વતભાઈ વિગેરે વૈશ્ય લકતો, એ બધાય આદરપૂર્વક રનેહુલાવથી
તે શ્રીહરિની યથાયોગ્ય સેવા કરવા લાગ્યા. અને તે શ્રીહરિ ભગવાન પણ તે સર્વ લકત-
જનોને આનંદ આપતા થકા ત્યાં એ માસ પર્યાંત નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૩-૪॥ તે
કાળવાણી ગામમાં દરરોજ સભા થતી હતી, તે સભાના મધ્યમાં રહેલા સિંહાસન ઉપર
પોતાના હંભરો-હંભરે લકતજનોના સંઘોથી ચોતરફ વીંટાઈને પૂજેલા સ્વયં શ્રીહરિ
ભગવાન પોતાના વચનમાત્રથીજ પોતાના લકતજનોને સર્વ યોગકળાઓની પ્રાપ્તિ
કરાવતા થકા સર્વ સાધુઓ પ્રત્યે યોગશાસ્ત્ર—સંબંધી વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૫-૬॥
અસંપ્રજ્ઞાત નામે જે છેલ્લો સમાધિ છે, તેનાં જે યમ-નિયમાદિક આઠ અંગ કહેલાં
છે, એ સર્વનાં લક્ષણો પણ જુદાં જુદાં સમગ્રાય તે પ્રમાણે કહી બતાવતા હતા. તેમજ
નાડીઓની શુદ્ધિને માટે તે યોગનાં જે ધોતી આદિક ઉપ—અંગ છે, તે સર્વનાં લક્ષણો
તેનાં તેનાં જુએ સહિત કહેતા હતા. વળી—પ્રાણાયામના અનેક બેદોનું વર્ણન કરતાં
શૂન્યક નામનો પ્રાણાયામ બરોબર ગમજાવતા હતા. ॥૭-૮॥ આવી રીતની તે શ્રીહરિની
વાર્તાઓ સાંભળીને તે મંત્રો તેજ ક્ષણમાં બહુ કાળ અભ્યાસ કરવાથીજ જેમ જેમ
યોગનાં સર્વ અંગોની મિદ્ધિને પામી ગયા. તેમજ સર્વ ગૃહસ્થ લકતજનો તથા ત્યાગી
મંત્રો પણ યમ—નિયમાદિક સાધનસંપત્તિ સિવાયજ તે શ્રીહરિની કૃપાથી અતિ
ઉત્કૃષ્ટ સમાધિનિષ્ઠાને તુરંતજ પામી ગયા. ॥૯-૧૦॥ અનુક્રમે યોગનાં અંગ સાધેલા
અને સિદ્ધિ પામેલા સિદ્ધ યોગીઓ જેવા હોય, તેવા તો એ સર્વ લકતજનો શ્રીહરિની
કૃપાથી યોગસિદ્ધ થયા હતા. ॥૧૧॥ અને છાન્દોગ્યાદિક ઉપનિષદોમાં પ્રસિદ્ધ એવી સદ્વિદ્યા
વિગેરે જે બ્રહ્મવિદ્યાઓ છે, તે સર્વ બ્રહ્મવિદ્યાઓને શ્રીહરિએ પોતાના લકતજનોને
યોગના પ્રભાવથીજ યથાર્થપણે ગ્રહણ કરાવી હતી. ॥૧૨॥ કેટલાક લકતજનો તથા કેટ-
લાક બાળકો પણ પોતાના પ્રાણને વશ રાખવાનું, તેમજ દેહનું ધારણ કરવું, કે પોતાની
ધન્યધી દેહનો ત્યાગ કરવો, એ આદિકમાં સ્વતંત્રતાને પામ્યા હતા. ॥૧૩॥ સ્વતંત્ર
મૂર્તિ એવા સ્વકળ લોકના સ્વામી તે શ્રીહરિ ત્યારે અનંજ્યાત લકતજનોને સમાધિ
કરાવતા હતા ત્યારે જોનાર માણ્યોને તેમજ સમાધિ પામનારાઓને પણ અતિ આશ્ચર્ય

सः । कांश्चियामद्वयान्ते च दिनान्तेऽपि च कांश्चन ॥२१॥ कांश्चिद्दिनद्वयाद्यन्ते पक्षान्तेऽपि च कांश्चन । मामान्ते च द्विमासान्ते त्रिमासान्तेऽपि कांश्चन ॥२२॥ कांश्चिन्मासचतुष्कान्ते व्युदस्थापयदीश्वरः । दृष्टया शब्देन वा कांश्चित्कांश्चित्सत्पद्मावतः ॥२३॥ समाधिसुखलोमेन व्युत्तिष्ठेद्यैव यच्च तम् । स्वयं तादात्म्ययोगेन सद्यो व्युत्थापयत्यसौ ॥२४॥ यो योऽभूद्युत्थितस्तत्र स स स्वेन समीक्षितम् । समाधौ यत्तदखिलं विविच्याकथयत्स्फुटम् ॥२५॥ कश्चिद्वासपुरस्याह ज्येष्ठद्वीपस्य कश्चन । वार्ता वैकुण्ठलोकस्य चक्रे कश्चिच्च संसदि ॥२६॥ गोलोकैश्वर्यमचदत्कश्चित्कश्चिच्च वासवम् । शैवं द्वाहं

उपगवता हुता. ॥१४॥ श्रीहस्तिना जेवा भात्रधीज तुरत समाधि पाभी जनारा पुत्रपे अने श्रीयोनी पृथक् पृथक् सोझे सो अने हुनरे हुनर पंडितयो धती हुती. ॥१५॥ तेमाना केटलाक सिद्धासने भेटेला हुता, केटलाक स्वस्तिकासने, केटलाक पहमासने अने केटलाक तो शणासने रडेला हुता. ॥१६॥ केटलाक वीरासनने तथा केटलाक लद्दासनने आशरेला हुता. वणी केटलाक तो योगासने अने केटलाक तो गोमुखासने भेटेला हुता. ॥१७॥ केटलाक कुष्ठुटासने अने केटलाक कूर्मासने, तथा केटलाक तो आपासने अने केटलाक भयुरासने रडेला हुता. ॥१८॥ केटलाक पश्चिमतानासने तथा केटलाक सिंहा आसन राणीने भेटेला हुता, आ प्रभाषे त्यां ते समाधि पाभेला सधणा जेना योगशास्त्रमां ठेलेलां बाराशी प्रकारनां आसने जुहा जुहा प्रकारधी भेटेला हुता. ॥१९॥ अने ते श्रीहरिजे परम कृपाधी करावेदी समाधिना अतिश्रेष्ठपणुने लीधे ते सर्व जेना काष्ट अने पत्थर आदिनी जनावेदी प्रतिभा जेवा चेष्टा सिवायना स्थिर धध गया हुता. ॥२०॥ आ प्रभाषे समाधि पाभेलामांथी केटलाकने तो श्रीहरिजे जेक पडोरने अते उहाड्या हुता, केटलाकने जे पडोरने अते, केटलाकने तो जेक द्विपसने अते, केटलाकने जे, त्रय, चार, के पांच द्विपसने अते, वणी केटलाकने तो जेक पचपाडीआने अते, केटलाकने जेक भासने अते, तेमज जे भासने अते, अथवा त्रय भासने अते पणु केटलाकने अने केटलाकने तो चार भासने अते पणु समाधिमांथी उहाड्या हुता. अने ते उहाडती वजते केटलाकने द्रष्टिभात्रधी, तेमज केटलाकने नाम दधने शण्ड करवाधी, तथा केटलाकने तो जे श्रीहरिजे संकल्पभात्रधी उहाड्या हुता. ॥२१-२३॥ अने वणी-कोष्ट भाषुस समाधिमां प्राप्ता थयेला सुभना लेले करीने श्रीहरिजे गोलाव्या छातां पणु जे न उठे तो जे श्रीहरि पोतेज तादात्म्य योगधी-(तेना आत्मान्नी साथे पोताना आत्मान्नी जेकता करवी ते) तहाज उहाडता हुता. ॥२४॥ अने समाधिमांथी जे जे भाषुस उठतो हुतो ते ते भाषुस पोते समाधिमां जे जे जेयेछुं ते सधणुं विवेचन करीने स्पष्टपणुे कही बतावतो हुतो. ॥२५॥ तेमाना कोष्टक प्रह्मपुर धामनी वार्ता करतो हुतो, कोष्टक ज्येष्ठद्वीपनी अने कोष्टक तो वैकुण्ठधामनी वार्ता सभामांज करतो हुतो. ॥२६॥ कोष्टक गोलाक-धामनुं जैश्वर्य कहेतो हुतो, कोष्टक तो घनद्रव्योक्तुं जैश्वर्य, कोष्टक शिवलोक्तुं, तथा प्रह्माना लोक्तुं अने कोष्टक तो सूर्यलोक्तुं जैश्वर्य कहेतो हुतो. कोष्टक तो चंद्र, वज्र अने कुमेरादिनां पुरणी शैलाज्यानी वार्ताज्या करतो हुतो. कोष्टक तो अनेक प्रकारना देवजणुनी शैलाज्यानी वार्ताज्या करतो हुतो. कोष्टक तो प्रकृति-

ચ સૌરં ચ કશ્ચિદૈશ્વર્યમૂચિવાન્ ॥૨૭॥ કશ્ચિચ્ચ ચન્દ્રવરુણકુબેરાદિપુરશ્રિયામ્ ।
 વાર્તાશ્ચકાર કશ્ચિચ્ચ નાનાદેવગણશ્રિયામ્ ॥૨૮॥ કશ્ચિત્પ્રકૃતિપુંસોશ્ચ કશ્ચિત્સંકર્ષ-
 નસ્ય ચ । પ્રદુષ્ણસ્યાવદત્કશ્ચિદ્નિરુદ્ધસ્ય વૈભવમ્ ॥૨૯॥ ચતુર્વિંશતિતત્ત્વાનાં લોકૈશ્વર્ય
 ચ કશ્ચન । ત્રિલોક્યસ્થહરિસ્થાનવૈભવં ચાહ કશ્ચન ॥૩૦॥ અસુરાણાં ચ નાગાનાં
 સ્થાનૈશ્વર્યાદિ કશ્ચન । ઉવાચ કશ્ચિદેવીનાં વૈભવં ચ પૃથક્ પૃથક્ ॥૩૧॥ કશ્ચિત્સ્વનન્ત-
 ગ્રહાણ્ડગ્રહાવિષ્ણુશિવક્રિયાઃ । તાશ્ચ ગ્રહાદિકાઘ્નૈકમૂર્દવાદ્વાદિકાન્ જગૌ ॥૩૨॥
 ભૂગોલસ્ય ચ સંસ્થાનં સ્વગોલસ્ય ચ કશ્ચન । ગ્રહાણ્ડરચનાં સર્વાં કશ્ચિદાહ યથા-
 તથમ્ ॥૩૩॥ ઇત્યુત્ત્વા હરિર્હૃદસ્તેપાં યોગવિપક્ષતામ્ । સ્થાતન્ત્યં તત્ર તત્રાપિ કાર-
 યમાસ સર્વથા ॥૩૪॥ સ્થાતન્ત્યેનાસુનાહીનાં સંકોચનવિકાશને । શિક્ષયામાસ કાશ્ચિચ્ચ
 સચો નેત્યાદિકાઃ ક્રિયાઃ ॥૩૫॥ સર્વાંક્રેમ્યઃ સમાકૃષ્ય દક્ષિ પ્રાણાત્મધારણમ્ ।
 કાશ્ચિચ્ચાશિક્ષયત્સ્વામી કાશ્ચિચ્ચાહુલિમાત્રકે ॥૩૬॥ પરાવૃત્તૈકમક્ષયસ્ય સ્વાન્તર્વૃત્તૈવ
 ધારણમ્ । નિર્નિમેષં દ્વિતીયસ્ય વહિર્વૃત્ત્યા ત્ર ધારણમ્ ॥૩૭॥ ઇત્યોર્વૈપરીત્યેન ધારણં

પુરૂષના લોકની, તેમજ સંકર્ષણ, પ્રદુર્ગન અને અનિરૂદ્ધના લોકની શોભા અને વૈભવની
 વાર્તાઓ કરતો હતો. કોઈક તો એવીશ તત્ત્વોના લોકનાં ઐશ્વર્ય, તેમજ ત્રિલોકીમાં
 રહેલાં ભગવાનનાં સ્થાન અને તેમાં રહેલાં ઐશ્વર્ય તેને કહેતો હતો. કોઈક અમુકોનાં
 અને નાગલોકીનાં સ્થાન અને ઐશ્વર્ય વિગેરે કહેતો હતો, વળી કોઈકતો દેવીઓના અૂહા
 અૂહા રહેલા વૈભવોનું વર્ણન કરતો હતો. વળી કોઈકતો અનંત બ્રહ્માંડમાં રહેલા બ્રહ્મા,
 વિષ્ણુ અને શિવ, એમની-વિશ્વની ઉત્પત્તિ વિગેરે ક્રિયાઓની વાર્તાઓ કરતો હતો. વળી તે
 બ્રહ્માદિક દેવો, અનેક મસ્તક અને અનેક બાહુઓવાળા છે, એમ પણ કોઈક વાર્તા કરતો
 હતો. કોઈક તો મમ્બ્ર ભૂગોળની રચનાનું વર્ણન, તથા કોઈક તો મમ્બ્ર ખગોળની
 રચનાનું વર્ણન, તથા કોઈક તો મમ્બ્ર બ્રહ્માંડની રચનાનું વર્ણન યથાર્થપ્રભુ કરતો હતો.
 ॥૨૭-૩૭॥

આ બધું માંલજીને પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિએ તે મ્બાધિનિષ્ઠ જનોની યોગક-
 ણામાં સંપૂર્ણ પકડતા, તેમજ મ્બાધિમાં જવા-આવવામાં પણ સ્વતંત્રતા, સર્વ પકારે
 કરાવી હતી. અર્થાત્-જ્યાં જ્યાં જ્ઞામી જણાય ત્યાં તેની પકડતા શીખવાડીને મ્બાધિ
 વિગેરે યોગકળામાં સ્વતંત્રતા આપતા હતા. ॥૩૪॥ તેમજ શ્રીહરિએ કેટલાકને તો
 પ્રાણને ફરવાની નાડીઓનો સંક્રાંચ અને વિકાસ સ્વતંત્ર પણે કરી શકે એ પ્રમાણે શીખ-
 વાડ્યું હતું અને કેટલાકને નેતી ધોતી આદિક ક્રિયાઓ તુરંતજ શીખવાડી દેતા હતા.
 ॥૩૫॥ સર્વના સ્વામી શ્રીહરિ સર્વ અંગમાંથી આકર્ષણ કરીને પ્રાણે સહિત આત્માનું
 નેત્રમાંજ ધારણ કરવાનું કેટલાકને શીખવાડતા હતા, વળી કેટલાકને તો એક આંગળી-
 માંજ પ્રાણે સહિત આત્માનું ધારણ કરવાનું શીખવાડતા હતા. ॥૩૬॥ વળી કેટલાકને
 તો એક નેત્રની વૃત્તિ પાછી વાળીને અંતર્વૃત્તિધી ધાગળ કરવાપૂર્વક બીજા નેત્રની વૃત્તિને
 મટકાં સિવાય બહિર્વૃત્તિધી ધારણ કરવાનું શીખવાડતા હતા. ॥૩૭॥ વળી કેટલાકને તો
 એ બંને નેત્રોની વૃત્તિને વિપરીતપણે એટલે કે-બહિર્વૃત્તિવાળા નેત્રને અંતર્વૃ-

न पुनस्तथा । अक्षियोगसिमं कांश्चिन्निक्षयामास नोऽस्तुता ॥३८॥ उभे नेत्रे परावृत्त्य
कृत्वा च स्वान्तरं प्रति । नाडीप्राणार्कपणं च शिक्षयामास कांश्चन ॥३९॥ उभे अपि
वह्निः कृत्वा निर्निमेये स्वलोचने । नाडीप्राणसमाकर्षं भक्तान्कांश्चिदशिक्षयत् ॥४०॥
पदसु चत्रेऽप्येकतमे रोधयित्वा ह्यसूस्वतः । नानानादधुतिं कांश्चिजगद्गुरकारयत् ॥४१॥
चक्र एकतमे रुद्धप्राणान्कांश्चन पूरयान् । अजीगणत्स प्रणयान् व्युत्थितांस्तानवीव-
दत् ॥४२॥ इडायाः पिङ्गलायाश्च सुषुम्णादेश्च वर्त्मना । चन्द्रसूर्यादिलोकांश्च गमया-
मास कांश्चन ॥४३॥ प्रेषयित्वा संयमनीं समाधौ कांश्चन स्वकम् । धावयित्वा नाम

त्तियुक्त કરવું, તેમજ-અંતર્વૃત્તિવાળા નેત્રને ગહિર્વૃત્તિયુક્ત કરવું, આવો જે અક્ષિયોગ
તેને યથાર્થપણે શીખવાડતા હતા. ॥૩૮॥ અને કેટલાકને તો જને નેત્રોની વૃત્તિ પાછી
વાળીને અંતરસન્ન્યુજ કરીને નાડી—પ્રાણનું આકર્ષણ કરવાનું શીખવાડતા હતા. ॥૩૯॥
કેટલાક ભક્તોને તો જને નેત્રો ગહિર્વૃત્તિયુક્ત કરીને મટકાં ત્રિવાયનાં સ્થિર સપ્તીને
નાડી—પ્રાણનું આકર્ષણ કરવાનું શીખવાડતા હતા. ॥૪૦॥ વળી—સૂક્ષ્મ જગતના પરમ
શુદ્ધ શ્રીહરિ કેટલાકને તો આધારાદિક^૧ છ ચક્રોમાંથી કેાઇ પણ એક ચક્રમાં પ્રાણને
રોકીને પછી નાના પ્રકારના નાદ સંભળાવતા હતા. ॥૪૧॥ વળી એ શ્રીહરિએ કેાઇ પણ
એક ચક્રમાં પ્રાણ રોકેલા કેટલાક પુરુષોને પ્રણવના શબ્દને ગણાવતા હતા અને તેઓ
સમાધિમાંથી ઉઠ્યા પછી તેમની પાસે તે નાદ કેટલા સંભળત્યા હતા એમ તેની ગણતરીની
સંખ્યા કહેવરાવતા હતા. ॥૪૨॥ કેટલાક ભક્તજનોને તો શ્રીહરિ ઇંડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા
આદિક નાડીઓના માર્ગથી ચંદ્ર-સૂર્યાદિકના લોક પ્રત્યે પમાડતા હતા. ॥૪૩॥ કેટલાક
ભક્તોને સમાધિમાં ધમપુરીમાં એકલીને, પોતાનું ‘સ્વામિનારાયણ’ એવું પ્રસિદ્ધ
સર્વશ્રેષ્ઠ નામ સંભળાવીને શ્રીહરિએ નરકમાં પડેલા પ્રાણીઓના તત્કાળ ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

૧ આધારાદિક છ ચક્રો આ પ્રમાણે ગણવાં—‘મૂળાધારં તથા સ્વાધિષ્ઠાનં ચ
મણિપૂરકમ્ । અનાહતં વિશુદ્ધયાલ્પમાણાચક્રમિતીહ પદ ॥ મૂળાધારં ગુદે વિન્ધ્યાત્
સ્વાધિષ્ઠાનં તુ લિજ્જકે । મણિપૂરં નાભિદેશે હૃદયે સ્યાદનાહતમ્ ॥ વિશુદ્ધિચક્રં કણ્ઠ-
સ્થમાણાચક્રં મુવોર્મુલે । પદ ચક્રાણિ ગુરોર્ઘાત્યા ચક્રાતીતં નિરજ્જનમ્ ॥ મૂળાધારે
ગણપતિઃ સ્વાધિષ્ઠાને ચતુર્મુખઃ । મણિપૂરે સ્વયં વિષ્ણુઃ શિવસ્થાનાહતે સ્થિતઃ ॥ જીવો
વિશુદ્ધિચક્રેઽસ્તિ હંસાત્માઽઽક્ષાયચક્રકે । ઉપાસનીયાશ્ચક્રેપુ દેવા પયંકમેણ તે ॥૧.૫॥
મૂળાધાર, સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપૂર, અનાહત, વિશુદ્ધિ અને આત્મા, એ પ્રમાણે આ શરીરમાં
છ ચક્ર રહેલાં છે તેનાં સ્થાન—મુઠા, લિંગ, નાભિ, હૃદય, કંઠ અને ધ્રુવી, એમ અનુક્રમે જાણવાં.
અને તે છ ચક્રોમાં ઉપાસના કરવા યોગ્ય દેવતાઓ—ગણપતિ, ચતુર્મુખ, વિષ્ણુ, શિવ, જ્વાતમા
અને હંસાત્મા, એમ અનુક્રમે જાણવાં. હવે—તેમાં મૂળાધાર ચક્ર ચાર પત્રનું છે, સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર છ
દળનું છે, મણિપૂર ચક્ર દશ દળનું છે, અનાહત ચક્ર બાર પત્રનું છે, વિશુદ્ધિ ચક્ર સોળ પત્રનું છે
અને આત્મા ચક્ર બે પત્રનું છે, આ પ્રમાણે અનુક્રમે તે ચક્રોમાં પત્ર જાણવાં. વળી આ ઉપરાંત
દરેક ચક્રમાં જપની સંખ્યા તથા જપ કરવાના સમયનું માપ, એ વિગેરે વિસ્તાર યોગશાસ્ત્રમાંથી
જાણી લેવો. અહીં આ તો આટલું જ ખાસ ઉપયોગ જાણીને લખ્યું છે.

સયો નારકાનુદધાર ચ ॥૪૪॥ પર્વવિધા યોગકલા પ્રહ્લવિદ્યાશ્ચ સર્વશઃ । સાક્ષોપાક્ષઃ
સય એવ પ્રાપયામાસ સ સ્વકાન્ ॥૪૫॥ તદીયેન પ્રતાપેન સિદ્ધયોગાશ્ચ કેચન ।
દેહાન્પરેપામાવિશ્ય વિવિદુસ્તન્મનોગતમ્ ॥૪૬॥ સ્થિત્વા પરેપાં દેહેષુ તત્પ્રાણાંશ્ચાવ-
રુદ્ધ્ય તે । અદીદશંશ્ચ ભગવદ્દામાન્યપિ હરિર્યથા ॥૪૭॥ હર્યાક્ષશ્ચ યઃ કોઽપિ પુરુષઃ
સ પરં નરમ્ । અકારયત્સમાર્થિં ચ સમાધિસ્થં ત્વયોઽધયત્ ॥૪૮॥ એવં સ ભગવાન્
સ્વીયં પ્રતાપં પ્રથયન્ભુવિ । કાલનણ યોગકલાઃ પ્રાવર્તયત સર્વશઃ ॥૪૯॥ પ્રતિગેહં
યોગકલાયુક્તિવાર્તાઃ પુરે પુરે । ગ્રામે ગ્રામે ચ સર્વત્ર વમૂર્ચમ્ફલાવહાઃ ॥૫૦॥ એવ-
માનન્દ્યન્મન્ત્રાંસ્તત્ર માસદ્વયં હરિઃ । પ્રીત્યા સમર્વિતો મકૈરપિત્વા નિર્યયૌ તતઃ
॥૫૧॥ તદૈવ પિપ્પલગ્રામાન્નરસિદ્ધામિથો દ્વિજઃ । નારાયણોઽક્ષયગ્રામાદુભાવાજ્મનુઃ
સમમ્ ॥૫૨॥ પ્રાર્થયામાસતુસ્તૌ ચ સ્વસ્ત્રગ્રામાગમાય તમ્ । તાભ્યાં પ્રસન્નો વર્ણોન્દ્રઃ
પ્રતિજ્ઞે તથૈવ તૌ ॥૫૩॥ માર્ગાગતગ્રામમકાન્સુહયન્સ તતઃ પ્રભુઃ । ડમૌ સમ્પ્રીણય-
ન્મત્કૌ તત્તદ્ગામમુપાગમત્ ॥૫૪॥ સહસ્રશો મત્કજનૈઃ સાધુભિશ્ચ સહૈવ સઃ । ડમ-

૥૪૪॥ આ પ્રમાણે એ શ્રીહરિ આવી અલૌકિક યોગકળાઓ, તથા સર્વ પ્રહ્લવિદ્યાઓ,
અંગ-ઉપાંગે સહિત પોતાના ભક્તોને તથાજી—સંકલ્પભાત્રીજી પ્રાપ્ત કરાવતા હતા.
૥૪૫॥ વળી તે પ્રગટ શ્રીહરિ ભગવાનના પ્રતાપથીજ સિદ્ધયોગ થયેલા કેટલાક ભક્તજનો
ખીનઓના દેહમાં આવેશ-પ્રવેશ કરીને તેના મનમાં રહેલી હકીકત બહુતા હતા. ૥૪૬॥
અને એવા યોગસિદ્ધ થયેલા ભક્તજનો ખીનઓના દેહમાં રહીને તેના પ્રાણનો અવરોધ
કરીને, શ્રીહરિજી જેમ એમ પોતે પણ તેઓને ભગવદ્દામ વિગેરે બતાવતા હતા. ૥૪૭॥
અને વળી—શ્રીહરિ ભગવાને આજ્ઞા કરેલો હર-કોઈ માણસ ખીન માણસને પણ સમાધિ
કરાવતો હતો, તેમજ સમાધિમાં રહેલાને જગાડતો હતો. ૥૪૮॥ આ પ્રમાણે નિરવધિક
ઐશ્વર્યસંપન્ન સાક્ષાત્ યોગેશ્વર સ્વયં શ્રીહરિએ અલૌકિક પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર વિસ્તારતા
થકા, કાળે કરીને નાશ થયેલી યોગકળાઓને સર્વપ્રકારે પ્રવર્તાવી હતી. ૥૪૯॥ તેથી તે
સમયમાં તો હરેક નગરમાં, તેમજ ગામે-ગામ અને ઘેર-ઘેર, શ્રવણભાત્રી પણ મંગળને
કરનારી એવી યોગકળાઓની યુક્તિઓની વાર્તાઓ સર્વત્ર થતી હતી. ૥૫૦॥ આ પ્રમાણે
પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા એ શ્રીહરિ તે કાળવાણી ગામમાં જો માસ રહીને
પોતાના ભક્તજનોએ અતિપ્રેમપૂર્વક પૂજન કર્યાં એવા થકા. તે કાળવાણી ગામ થકી
નીકળ્યા-નીકળવાની તૈયારી કરી. તેજ સમયમાં પિપ્પલાજી ગામેથી નરસિંહ-મહેતા નામે
દ્વિજ ભક્તજન, તથા આખા ગામેથી નારાયણજી દ્વિજ-ભક્તજન, એ બંને એક સાથેજ
આવ્યા. અને તે બંને ભક્તજનોએ પોત-પોતાના ગામમાં આવવાને માટે શ્રીહરિની
પ્રાર્થના કરી, ત્યારે ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીનીલકંઠવર્ણીએ તે બંનેના ઉપર પ્રમન્ન
થકા તે બંને ભક્તોને તેમના ગામમાં આવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી-હા કહી. ૥૫૧-૫૩॥ ત્યાર પછી
માર્ગમાં આવતાં ગામોમાં રહેલા ભક્તજનોને મુખ આપતા થકા પ્રભુ-શ્રીહરિ તે બંને ભક્તોને
પ્રસન્ન કરતા થકા, તેમના-તેમના, આખા-ગામમાં અને પીપળાણી-ગામમાં એકજ
વખતે આવ્યા. ૥૫૪॥ તે સમયમાં શ્રીહરિ હજારે-હજાર ભક્તજનોએ અને સાધુજનોએ

योर्युगपद्देहे प्रविवेदा पृथक्पृथक् ॥५५॥ अत्यनन्दभृतौ तौ तु साधुभक्तैर्घृतं प्रभुम् ।
सिपेयाते बहुप्रीत्या यथावित्तं यथोचितम् ॥५६॥ नारायणो रामजिह्वा गोविन्दश्च कुमार-
जित् । नृसिंहः परमानन्दः कल्याणश्च कलौ रघुः ॥५७॥ अन्ये च ब्राह्मणास्तत्र
तत्सेवानिरताः सदा । महापूजां विदधिरे तस्य सम्यक्पृथक्पृथक् ॥५८॥ उदारो नर-
सिंहस्तु हरेरेव धनोद्यमम् । महान्तमकरोत्तेन प्रापुः सर्वेऽपि विस्मयम् ॥५९॥
अचिकीर्षद्विष्णुयागं तेनैवोजस्यतीतते । निःससारोभयग्रामात्ततो युगपदीश्वरः ॥६०॥
एकरूपधरस्तावत्सम्प्रसाद्य द्विजावुभौ । ओजस्यत्यास्तटं प्राप्य सम्भारान्द्रागकारयत् ॥६१॥
विष्णुयागं यथावत्तेर्हृदिश्चक्रे नदीतटे । महद्भिरेव सम्भारस्तेनाश्रये नृपा ययुः

सङ्कितं ते णंने लकतोना धरभां ओक-साधेन लुहो-लुहो प्रवेश कथो हुतो. १ ॥५५॥ अने
ते णंने लकतो पणु अति आनंदना लयां जेवा थका सर्व साधुओ अने लकतननेधी
वींटायेला अति अभर्ध जेवा ते श्रीहुरिनी गहुन प्रीतिपूर्वक पोताना द्रव्यनी सम्पत्ति
प्रभाषे यथा-योग्य सेवा करवा लाया. ॥५६॥ (ते णंने गामना लकतोनां नाम लेगां
कही जतावेछे-) नारायणलु, रामलु, गोविंदलु अने कुंवरलु, तथा नरसिंह, परमानंद,
कल्याण, कलौ अने रघुलकत. तथा भीमथ पणु ब्राह्मणलकतो हुता. ते सर्वे श्रीहुरिनी
सेवाभां सदाय तत्पर वतता हुता. अने हरेके लुही लुही इहे प्रकारे श्रीहुरिनी पूज करी
हुती. ॥५७-५८॥ ते अभयभां अति उदार लुद्धिवाणा नरसिंह-भडेताजे तो श्रीहुरिनी
आगण भोटो धननो ढंगवो कथो, तेने जेधने गधा जेनो तो अति विभय पाभी गया.
॥५९॥ अने श्रीहुरिजे ते नरसिंहलकते अर्पण करेला द्रव्यधीन ओजत नदीने कठि विष्णुयाग
कराववानी धंछा करी अने पक्षी अति अभर्ध भूति श्रीहुरि ते णने गाम थकी ओकी वणतेन
नीकल्या. ॥६०॥ आ प्रभाषे नारायणलु अने नरसिंह भडेता, जे णने द्विज-लकतोने
प्रसन्न करीने लुरतज ओक-इपने धारण करता थका श्रीहुरि ओजत-नदीने कठि आवीने
ओकहम विष्णुयागनी सामग्रीओ तैयार करवा लाया. २ ॥६१॥ अने संपादन करेही ते मोटी
मोटी सामग्रीओधी श्रीहुरिजे जे ओजत नदीने कठि विधिपूर्वक विष्णुयाग कथो, जेने

१ अलाजे वत्सापहरण कथुं तयारे श्रीकृष्ण-लग्नान, जेम वत्स-वत्सप विगेरे अनेक
इपे थपा हुता, तथा रास-रमलु प्रसंगे पणु जेम अनेकइपे थपा हुता, तथा उन्नमन नगरीभां
गालुवाथ रान अने सुतदेव-आलुलुने घेर जेम ओकज वणने प्रवेश कथो हुतो, जेम प्रभाषे आ
वणते श्रीहुरि पणु पोतानु योगेश्वरपणु प्रकाश करीने णने गामभां ओक-साधेन पधार्पा हुता,
तथा सर्व सत हरिजने पणु णने गामभां लिल्ल-लिल्ल स्वरूपे जेम प्रभाषे जणुता हुता.
भाटे-‘ परास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते स्वाभाविकी ज्ञानबलक्रिया च ’ ‘ योजनन्तशक्ति-
भंगवाननन्तः ’ ‘ अनन्ताः शक्तयो यस्य ’ ‘ विचित्राः शक्तयो यस्य ’ जे विगेरे अनेक श्रुति
-स्थिति प्रतिपादित अनन्त, विविध अने विचित्र शक्तिओथी संपन्न परमात्मस्वरूपभां आवुं
सरित कांछ नवीन के असंलवित न कहेवाय, सर्वथा संलवित अने सत्यज छे. ।

२ आ कथानो विस्तार ‘ श्रीहुरिदीक्षाकृतपत्र ’ ग्रंथभांथी जरी सेरो. ।
ह. ३९.

॥૬૨॥ મહાદાનાનિ તત્રાવાદ્દોભૂસ્વર્ણમુખાનિ સઃ । રથાશ્વાદીનિ યાનાનિ દ્વૌ ચ
સ્વર્ણમુદ્રિકાઃ ॥૬૩॥ તત્ર સમ્મિલિતાન્વિપ્રાધાનાદેદ્યાન્સદ્દશઃ । પળ્માસાન્મોજયા-
માસ યથેષ્ટં દ્રાક્ષણપ્રિયઃ ॥૬૪॥ પથમાનન્દયિત્વા સ્થાન્સદ્ધિઃ સ સંવૃતસ્તતઃ । મણિ-
ભદ્રપુરં પ્રાયાદારુદો જવિનં હયમ્ ॥૬૫॥ મયરમાલ્યવિપ્રસ્ય ગૃહે તત્રાવસત્સ્વયમ્ ।
આત્રા ગોવિન્દરામેણ સહ તેન નિપેવિતઃ ॥૬૬॥ વૈદ્યા મકાશ્ચામ્યજીવદ્યામકલ્યાણ-
લક્ષમણાઃ । અનુકાલં વિદધિરે તસ્ય સેવાં યથોચિતમ્ ॥૬૭॥ મહદ્દિસ્તત્ર સન્મારંજ-
ન્માદ્યમ્યાં મદોત્સવમ્ । ચકાર તત્ર મકાશ્ચ નાનાદેદ્યા ઉપાગમન્ ॥૬૮॥ પ્રત્યહં ચ
ક્ષ્મદોમખ્યે મહાસિંહાસનસ્થિતઃ । નૃણાં હિતાવહા ચાર્તાઃ સ ચકારાશિલાર્થયિત્ ॥૬૯॥
અધર્મસર્ગવિસ્તારં તજ્જયોપાયમ્મજ્જ્ઞા । ધર્મસર્ગેણ યલિના કથયામાસ સ સ્વકાન્ ॥૭૦॥
લોભઃ કામો રસાસ્વાદઃ ક્રોદો માનસ્ય પશ્ચમઃ । અન્તઃશત્રવ પ્તે હિ શ્રેયોવિવ્રકટા
નૃણામ્ ॥૭૧॥ પ્તેષાં વિજયોપાયાધાનાદષ્ટાન્તયુક્તિભિઃ । કથયામાસ વિસ્પષ્ટં સપ્રમાણં
પૃથક્ પૃથક્ ॥૭૨॥ મકાશ્ચિઃસંશયાન્કૃત્વા સુપયિત્વા ચ તાંસ્તતઃ । પક્ષમેકં હરિઃ

જેમને તેમજ જાણીને પણ મોટા-મોટા રાજાઓ આશ્ચર્ય પામી ગયા. ॥૬૨॥ તે વખતે
વિષ્ણુયાગ નિમિત્તેજ શ્રીહરિએ બ્રાહ્મણોને ગાયો, પૃથ્વી અને સોના વિગેરેનાં મહાદાન
આપ્યાં, તેમજ રથ અને ઘોડા આદિકે વાહનો, તથા સોના-મહોરો દાનમાં આપી હતી.
॥૬૩॥ વેદધારક બ્રાહ્મણ જેમને અતિશેજ પ્રિય છે, એવા તે શ્રીહરિએ વિષ્ણુયાગમાં
લોગા યથેક્ષા અનેક દેશના હજારો-હજાર બ્રાહ્મણોને મિષ્ટાન્નોથી યથેષ્ટપણે છ માસ
સુધી હમેશાં જમાડયા હતા. ॥૬૪॥ આ પ્રમાણે પોતાના ભક્તજનોને આનંદ પમાડીને
તે શ્રીહરિ મુકનાનંદાદિક સંતોએ વીંટાયા થક, વેગવાળા ઘોડા ઉપર અશ્વાર થઈને
ત્યાંથી માણાવદર આવ્યા. ॥૬૫॥ ત્યાં માણાવદરમાં પોતાના નાના ભાઈ ગોવિંદરામે સહિત
મયારામ-ભટ્ટે સેવા કર્યા થકા સ્વયં શ્રીહરિએ તે મયારામ વિપ્રને ઘેર પોતાનો નિવાસ કર્યો.
॥૬૬॥ અને ત્યાંના રહેનારા અખારામ, ભુવો, શ્યામભ, કન્યાણ અને લક્ષ્મણ, એ બધા
વૈશ્યભક્તો સમય-સમય પ્રમાણે તે શ્રીહરિની યથોચિત સેવા કરતા હતા. ॥૬૭॥ તે
માણાવદરમાં શ્રીહરિએ મોટી-મોટી સામગ્રીઓથી જન્માષ્ટમી ઉપર મોટો ઉત્સવ કર્યો.
તે ઉત્સવમાં નાના-અનેક દેશના ભક્તજનો આવ્યા હતા. ॥૬૮॥ અને મર્ષ અર્થને
જાણનારા સર્વેશ શ્રીહરિ દરરોજ સલાના મધ્યમાં મોટા સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન
થઈને મનુષ્યોના ઐહિક તેમજ પારલૌકિક હિતને કરનારી વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૬૯॥ તેમાં-
શ્રીહરિએ અધર્મસર્ગનો વિસ્તાર કરીને, બગવાન એવા જ્ઞાન-વૈરાગ્યાદિક ધર્મસર્ગથી તેને
હતવાનો ઉપાય યથાર્થપણે પોતાના આશ્રિત ભક્તજનોને કહી બતાવ્યો હતો. ॥૭૦॥
લોભ, કામ, રસાસ્વાદ, રોદ્ધ અને પાંચમો માન, એ અંત શત્રુઓ છે અને તે મનુ-
ષ્યોનાં કલ્યાણમાં વિઘ્ન કરનારા છે. એમ જાણીને શ્રીહરિએ તે અંત-શત્રુઓને હતવાના
ઉપાયોને, અનેક દ્રષ્ટાન્ત અને યુક્તિઓ વડે સચ્ચાસના પ્રમાણે સહિત સ્પષ્ટ જેમ
સમજાય તેમ પૃથક્-પૃથક્ કહી બતાવ્યા હતા. ॥૭૧-૭૨॥ આ પ્રમાણે પોતાના
ભક્તોને નિઃસંશય કરીને અનેક પ્રકારે સુખ આપીને એક પળવાડીયું રહીને પણ ત્યાંથી

स्थित्वा मोडग्राममुपाव्रजत् ॥७३॥ स्रवैः समर्वितस्तत्र भर्कैर्दलजिदादिभिः । स्थित्वा
दिनानि पञ्चैव शेखपाटमुपागमत् ॥७४॥ लालजिद्रथकारेण सकुटुम्बेन भक्तितः ।
समर्च्यमानस्तत्रापि न्यवसद्दिनपञ्चकम् ॥७५॥ प्रतापमात्मीयमतर्प्यमित्थं प्रदर्शय-
न्धर्मकुलं च रक्षन् । हरिर्नवाख्याद्यगतादधर्ममुन्मूलयन् भक्तवृत्तस्तदागात् ॥७६॥

प्राकृतेष्वपि च योगसाधनैर्वर्जितेषु नृषु यौगिकीः कलाः ।

भावयां किल बभूव यो हरिस्तोपमेतु स परं वयालयः ॥७७॥

इति धीमदुद्धवसम्.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिद्विजये कालवाण्यां
सकलयोगकळाविव्कार-मणिभद्र-मोड-शेखपाट-नवनगरागमननिरूपणं
नाम सप्तविंशतितम उल्लासः ॥ २७ ॥

मोडा नाમે गाव प्रत्ये आव्या. ॥७३॥ त्यां हलुलु विगेरे क्षत्रिय लकतोये पूत कर्था थका
श्रीहरि पांच द्विस रहीनेज पछी शेखपाट गावे आव्या. ॥७४॥ ते गावभां पणु लासलु
नामे सुधार लकते पोताना कुटुंबे सडित लकितपूर्वक पूजन कर्था थका श्रीहरि पांच द्विस
रहा हुता. ॥७५॥ आ प्रभाणे कोधना पणु तर्कभां न आवे जेवे पोताना अक्षाकिक
प्रताप गतावता थका अने वंशे सडित सनातन-सागवत-धर्म-तुं रक्षण करता थका,
श्रीहरि नवानगर नामे प्रसिद्ध पुर थकी अधर्मेने भूगभांथी उणेरी नाभवाने दृष्टता
थका पोताना संत-लकतोये वींटाया थका ते नवानगर प्रत्ये आव्या. ॥७६॥

यम—नियमादिक साधनोधी रडित जेवा प्राकृत-सामान्य भनुष्योने विषे पणु
योगसंघाधी अक्षाकिक कणाज्या जे श्रीहरिजे प्रवर्तावीने वृद्धि पमात्री हुती, जेवा
इथाना सागर ते श्रीहरि भारा छोटदेव भारे विषे परम संतोष-असन्नता पामे. ॥७७॥
इति श्रीमदुद्ध...श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरिद्विजयभां कणवाणीभां योगकणाज्येने
प्रकाश कर्था जे विगेरे वर्णन कर्तुं जे नामे सत्तावीशमे उल्लास संपूर्ण थये. ॥२७॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

स्वत्रोहैकपरः स्वसाधुजनतानिन्दैकवज्रावरः

शुद्धाद्वैतमतानुयायिजनताचार्यामियेकोद्धतः ।

वादे जेतुमुपागतः सदसि यच्छिष्यैर्जितो निर्ययी

निस्तेजास्तमहं नमामि सहजानन्दं गुरुणां गुरुम् ॥२८॥

नवानगरभां रहेनारा कोष्टक वैष्णवाचार्यां के जे—शुद्धाद्वैत मतानुयायी जनस-
मूढाना आचार्यापद विपर अलिषेक पागीने अति उद्धत-गर्विष्ठ जनी जयेला हुता. अने
पोताना—श्रीहरिने द्रोह करवाभां जेक तत्परतावाणा हुता अने पोताना संतमंडणी
निन्दा करवाभां जेक असाधारण कठिण यधने वर्तता हुता, जेवा वैष्णवाचार्याने जे
श्रीहरिना शिष्ये मुक्तानंदादिक संतोये छपी वीधा हुता अने तेथीज निस्तेज यधने
सत्ताभांथी नीयुं भुण राणीने आह्वा गया हुता, जेवा भडाप्रतापी अने सर्व शुद्धोना
—शुद्ध ते श्रीसहजानंद-भडाप्रभुने हुं नमस्कार करूं. ॥२८॥

અષ્ટાવિંશતિતમ ઉલ્લાસઃ

તતઃ પુરાદુત્તરતો નૃપસ્ય સ વાટિકાયાં સ્વનિવાસમીશઃ । ચકાર સદ્ધિઃ
સહ ચાન્યભક્તેસ્તત્સેવનં પૌરજનાઃ પ્રચક્રુઃ ॥૧॥ ગજાદયઃ શ્વત્રિયપુત્રવાસ્તુ વૃદ્ધોદ્ધ
યોકાદિચિશાશ્ચ ભક્તાઃ । સેવાં તદીયામનુકાલમેષ દિને દિને ચક્રુઃદારભાવાઃ ॥૨॥
અત્યાદરેણૈષ નૃપોઽપિ તસ્ય ચક્રાર સન્માનમતિપ્રહૃષ્ટઃ । તદ્દર્શનં ચાનુદિનં સહ સ્વર્મ-
ન્ન્યાદિભિઃ સંસદિ ભૂરભક્ત્યા ॥૩॥ સર્વેઽપિ પૌરા નૃપતિઃ સ્વયં ચ તદાશ્રિતાનાં
ગૃહિણાં જનાનામ્ । વિરક્તપુંસાં ચ ચિલોક્ષ્ય ધર્મોસ્તદધ્વનશ્ચક્રુરતિપ્રશંસામ્ ॥૪॥
ઈત્યં હ્યમૂર્ગાજસભાસુ વાર્તા શ્રયાનત્તો ઐદ્ધવ એવ પન્થ્યાઃ । સચ્છાસ્ત્રદષ્ટાઃ સકલા
દિધર્માઃ રૂઢૈવ યત્સન્તિ ન ચાન્યમાર્ગે ॥૫॥ એવૈવ વાર્તા પ્રતિસન્ન પુર્યામાસીશ્ચ તાં
તત્ર નિશમ્ય સુશ્રાઃ । આસન્પ્રહૃષ્ટા મતવાદિનોઽન્યે પ્રજજ્વલુક્ષેતસિ મત્સરેણ ॥૬॥
તત્સાપુસદ્ધીર્સિતપારદાર્યચૌર્યાદિદેયસ્ત્યચાંસિ તેવામ્ । પ્રતિગ્મશૂલાનિ યથા તથૈવ
મુદ્ધુરજન્તિ સ્મ સકામહન્દિ ॥૭॥ વિશેષતો વહ્નમયંશજન્મા ગૌસ્વામિનામા તદુદાર-

ઉલ્લાસ ૨૮ મો.

તે શ્રીહરિ ભગવાને નવાનગરમાં તે પુર થકી ઉત્તર દિશામાં રહેલા રાજના
બગીચામાં સવ સંતો અને બીજા ભક્તજનોએ સહિત પોતાનો નિવાસ કર્યો અને સર્વ
પુરજનો, તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૧॥ હાથીસાથ વિગેરે શત્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ ભક્ત
જનો, તથા વૃદ્ધ, ઉદ્ધવ અને ઉકો ભક્ત વિગેરે વૈશ્યભક્તો, અતિ ઉદાર ભાવવાળા એ સર્વે
ભક્તો હું મેંશાં સમય-સમય પ્રમાણે તે શ્રીહરિ અને સંતોની સેવા કરતા હતા. ॥૨॥
શ્રીહરિના આવવાથી અતિ હર્ષ પામેલા તે પુરના રાજાએ પણ અતિ આદરથી તે
શ્રીહરિનું સન્માન કર્યું અને દરરોજ પોતાના મંત્રી વિગેરેએ સહિત સભામાં આવીને
ભક્તિપૂર્વક—તે શ્રીહરિ અને સંતોનાં દર્શન કરતા હતા. ॥૩॥ તે નવાનગરમાં રહેનારા
અધના પુરજનો અને તે પુરના રાજા પોતે પણ, તે શ્રીહરિના આશ્રિત ગૃહસ્થ ભક્તજ-
નોના તેમજ વિરક્ત-ત્યાગી પુરુષોના આચાર-વિચાર જોઈને, તે શ્રીહરિએ પ્રવર્તવિલા
ઉદ્ધવ સંપ્રદાયનાં અતિશય વખાણ કરવા લાગ્યા. ॥૪॥ અને રાજાની મભાઓમાં હું મેંશાં
આ પ્રમાણે વાર્તા થવા લાગી—‘અહો ! હાલ—સમયમાં આ ઉદ્ધવ સંપ્રદાયજ સર્વ
કરતાં શ્રેષ્ઠ—સર્વોપરિ વર્તેછે, કારણ કે—અચ્છાઓમાં કહેલા સમગ્ર ધર્મો આ સંપ્રદા-
યમાંજ પ્રવર્તેછે, પણ—બીજા સંપ્રદાયોમાં ક્યાંઈ જોવામાં આવતા નથી.’ ॥૫॥ એ
નવાનગર શહેરમાં ઘેરે-ઘેર આજ વાર્તા થવા લાગી, ત્યારે તેને સાંભળીને મુન્ન મુન્ન-
જનો તો અતિ હર્ષ પામ્યા. પરંતુ—બીજા જે મતવાદીઓ હતા તે તો શ્રીહરિના ઉપર
મત્સરને લીધે સહન નહિ કરી શકતા થકા અંતરમાં બળી ઉઠ્યા. ॥૬॥ તે શ્રીહરિના
સાધુઓએ કહેલી—પરમીઓના સંગ તથા ચોરી કર્મ વિગેરેના ત્યાગ અંધી વાર્તાઓનાં
વચન—તે મત્સરવાળા કામી પુરુષોનાં કામ ભરેલાં દુહયોને તીખાં બાણ જેમ વાગે તેમજ

કીર્તિમ્ । શ્રોતું ન ચૈવાશકદાસતાપો યથાકથચિત્તમિયેષ જેતુમ્ ॥૮॥ પ્રતોષ્ય વિપ્રાન્વિદુષો ધનેન સમાનશીલાચરણૈર્વૃતસ્તૈઃ । મહાસભામધ્યમહાસનસ્થં હરિં સમી-
યાય વિપૃત્તનેત્રઃ ॥૯॥ સન્માનયામાસ હરિઃ સભાયાં તમાસનાઘૈર્વિદુષશ્ચ સર્વાન્ । સ
ચોપવિશ્યાસન ईक्षते स्म पुरो निपण्णान्महतश्च साधून् ॥૧૦॥ મુક્તાનન્દં ચ ગોપાલા-
નન્દં માં ચ નિરીક્ષ્ય સઃ । બ્રહ્માનન્દમુવાચેદં યૂયં મવથ સાધવઃ ? ॥૧૧॥ તે ચેતત્સદ-
સદ્વ્યક્તિબોધેનૈવ મતં યુયૈઃ । યુષ્માકં તાદૃશં જ્ઞાને ન સમ્યક્પ્રતિભાતિ નઃ ॥૧૨॥
यदीदृशाल्पसत्त्वेऽपि गुरौ युष्माकमज्ञता । अस्त्येवाचार्यबुद्धिश्च भगवद्भ्रान्तिरप्य-
लम् ॥૧૩॥ આચાર્યસ્વં સ્વત્તો નૈવ વિદુષોઽપિ ભવેત્કચિત્ । કિન્ત્વન્યૈરેવ સંહત્ય

વારંવાર અતિશેજ વ્યથા કરતાં હતાં. ॥૭॥ તેમાંય વિશેષ કરીને વક્ષભાચાર્યના વંશમાં જન્મેલા ગોસ્વામી નામે આચાર્ય, તે શ્રીહરિની અતિ ઉદાર કીર્તિ સાંભળી નહિ શકતા થકા હૃદયમાં અતિ પરિતાપ પામવા લાગ્યા. પછી તો તેમણે-તે શ્રીહરિને ગમે તેમ કરીને પણ છુતવાને ઇચ્છા કરી. ॥૮॥ અને વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણોને દ્રવ્ય આપી રાજી કરીને, સરખાજ સ્વભાવ અને આચરણવાળા તે વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણોથી વીંટાયા થકા, ફાટાં નેત્રોવાળા તે ગોસ્વામી, મહાસભાના મધ્યે રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન એવા શ્રીહરિની પાસે આવ્યા. ॥૯॥ ત્યારે શ્રીહરિએ તે ગોસ્વામીનું અને સર્વ વિદ્વાનોનું સભામાં આસન આપવા નિર્ગેથી સન્માન કર્યું. ત્યારે તે આચાર્ય પણ આસન ઉપર બેસીને સભામાં આગળ બેઠેલા મુક્તાનંદાદિક મોટા મોટા સાધુઓને જોવા લાગ્યા. ॥૧૦॥ મુક્તાનંદ મુનિને, ગોપા-
જાનંદમુનિને તેમજ અને-નિત્યાનંદમુનિને, તથા બ્રહ્માનંદમુનિને, જોઈને તે ગોસ્વામી આ પ્રમાણે બોલ્યા- ‘તમે બધા સાધુઓ કે છે ?’ ॥૧૧॥ જો તમે સાધુઓ હો, તો તે સાધુપણું તો સત્-અસત્તા વ્યક્તિપૂર્વક બોધથીજ ડાહ્યા માણસોએ માનેલું છે, માટે તમેને તેવું સમ્યક્ જ્ઞાન હોય, એમ અમને ખરેખર જણાતું નથી. ॥૧૨॥ કારણ કે-આવા અદ્વ સામર્થ્યવાળા શુદ્ધને વિષે તમને યથાર્થ રીતે આચાર્યબુદ્ધિ થયેલી છે, તેમજ-સંપૂર્ણપણે ભગવાનપણાની પણ બ્રાન્તિ થયેલી છે. (આજ તમારો મોટો સત્-અસત્તો વિવેકાભાવ છે.) ॥૧૩॥ હવે-ગોસ્વામી આચાર્યનું લક્ષણ કહે છે-અને ગમે તેવો વિદ્વાન્ હોય તો પણ ક્યારેય પોતાની મેળે તેને આચાર્યત્વ તો પ્રાપ્ત થાયજ નહિ, પરંતુ-ખીજ અનેક મોટા માણસો ભેગા મળીનેજ તે આચાર્યનું સ્થાપન કરે છે. (ત્યારેજ થઈ શકે છે.) ॥૧૪॥ અને

૧ ગોસ્વામીને કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તમે જો સાધુઓ હો, તો તમને સત્-અસ-
ત્તો વિવેક હોવો જોઈએ, તમે પોતે આવા સમર્થ વિદ્વાન્ હોવા છતાં આ ઓનીલકંઠને તમે ભગવાન માનો છો, માટે તે તમારો અવિવેકજ છે, નહિ તો તમે જો પ્રમાણે ન માનો, કારણ કે-‘તં સન્તઃ શ્રોતુમર્હન્તિ સદસદ્વ્યક્તિહેતવઃ’ એમ અભિયુક્ત જનોનું વચન છે માટે. આ પ્રમાણે કહેવામાં તેમનું કેટલું અજ્ઞાન છે, તે વાચકોના લક્ષમાં મહાજેજ આવે તેવું છે. આ ‘પર્ય’ આગળના વચનથી સમજાશે. ॥

સ્થાપ્યતે તન્મદ્વાજનૈઃ ॥૧૪॥ સૂત્રમાપ્યં સ કુર્યાચ્ચ વિદુષશ્ચાશિલાન્ જયેત્ । ગ્રન્થાંશ્ચ
 જૂતનાન્કુર્યાદેતદાચાર્યલક્ષણમ્ ॥૧૫॥ મગવાન્ યો ભવેત્સોઽપિ સર્વાલ્લોકાન્પ્રદર્શયેત્ ।
 નાનાવિધચમત્કારાન્ રુપસૌન્દર્યવાન્મવેત્ ॥૧૬॥ મૂકં કુર્યાચ્ચ વાચાલં રોગિણં ચાપ્ય-
 રોગિણં । ધન્યં કુર્યાત્સપુત્રં ચ દરિદ્રં ધનિનં ચ સઃ ॥૧૭॥ લોકસદ્ગુણાર્થં ચ
 વાહ્યતો ધર્મિવચરેત્ । યથેષ્ટાચરણે યશ્ચ સ્યતન્ત્રઃ કૃષ્ણ ઇવ સઃ ॥૧૮॥ નૈકમપ્યસ્તિ
 યુષ્માકં ગુરવાચાર્યલક્ષણમ્ । ન ચ કૃષ્ણસ્ય લક્ષ્મણિ તર્તિક વદત તાદૃશમ્ ॥૧૯॥
 વિદ્યાવત્ત્વં તુ લોકેઽથ યુષ્માકં શ્રૂયતે મૃશમ્ । સદસદ્વ્યકિત્વિદ્ધાને દૌર્વલ્યં કથમીદ-
 શમ્ ॥૨૦॥ इत्युक्ताઃ સાધવસ્તે તુ સર્વશાસ્ત્રવિશારદાઃ । પ્રદસ્ય પ્રોચુરધ્વમ્પ્રા વાચાલં
 તં વણિગુરુમ્ ॥૨૧॥ યુષ્માગિઃ પ્રોચ્યતે યત્તદ્દાસ્તિ સચ્છાલસમ્મતમ્ । નેદશં
 ભાષણં યુક્તં સભાયાં હિ ભવાદૃશમ્ ॥૨૨॥ સંહત્ય કલ્પિતો યઃ સ્યાદાચાર્યો વહુમિ-
 નરૈઃ । સ તુ સ્યાત્કલ્પિતાચાર્યો ન તુ શાસ્ત્રોક્તલક્ષણઃ ॥૨૩॥ શાસ્ત્રોક્તલક્ષણેયુક્ત
 આચાર્યો યો ભવેત્સ તુ । ચિનાપિ લૌકિકં માન્યં મવેદેવ જગદ્ગુરુઃ ॥૨૪॥ નિર્વિગ્ના-

વળી તે બ્રહ્મસૂત્રો ઉપર નવું ભાષ્ય બનાવે, તેમજ બીજા સઘળા વિદ્વાનોને
 પોતે છોતે, તથા નવા ગ્રંથો પણ પોતે બનાવે, એ આચાર્યનું લક્ષણ છે. (અર્થાત્
 ત્યારે આચાર્ય થઈ શકે.) ॥૧૫॥ તેમજ—જે ભગવાન હોય. તે પણ સર્વ લોકોને અનેક
 પ્રકારના અમરકાંડો બતાવે, તથા પોતે અઢીકડિ રૂપ અને મુંઢરતાએ યુક્ત હોય. ॥૧૬॥
 મુગાને બાકતો કરે, રોગીઆને નિરોગી બનાવે, વાંઝીઆને પુત્રવાળો કરે, નિર્ધનીઆને
 ધનવાન બનાવે. ॥૧૭॥ અને વળી હે સતો! જે લોક-સંગ્રહને માટેજ બહારથી ધર્મિષ્ઠ
 માણસના જેવું આચરણ કરે અને પોતે તો યથેષ્ટ આચરણ કરવામાં સ્વતંત્રપણે વર્તે
 તેજ ખરી રીતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતે છે. ॥૧૮॥ તો આ તમારા ગુરૂ શ્રીસહજાનંદસ્વામી-
 નામાં તો એક પણ આચાર્યનું લક્ષણ છેજ નહિ, તેમજ ઉપર કહેલા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનું
 લક્ષણ પણ નથી, તો તમે તેમને આચાર્ય અને ભગવાન કેવી રીતે કહેછો. ॥૧૯-૨૦॥
 અને લોકમાં તો તમારુંજ—સાધુઓનુંજ બહુ વિદ્વાનપણું સંભળાયછે, તો
 સત્-અસત્તા વિવેકમાં આવી દુર્બલતા કેમ તમારામાં જણાયછે. ॥૨૦॥

આ પ્રમાણે તે ગેસ્વામી-વૈષ્ણવાચાર્યે કહેલા મુક્તાનંદાદિક સાધુઓ તો પોતે
 સર્વ સચ્છાત્ત્વમાં નિપુણ હોવાથી, તેમનો અભિપ્રાય સમજીને તેમની મૂર્ખતા જોઈને
 હસીને સાવધાન થકા, સલામાંજ આવું અયોગ્ય કટુ ભાષણ કરનાર તે વણિગુરૂના પ્રત્યે
 કહેવા લાગ્યા. ॥૨૧॥ તમોએ આચાર્યનું અને ભગવાનનું લક્ષણ વિગેરે જે કશું તે
 સચ્છાત્ત્વસમ્મત નથી, માટે તમારા જેવાએ સલામાં આવું ભાષણ કરવું તે યોગ્ય ન
 કહેવાય. ॥૨૨॥ અને ઘણા માણસોએ ભેગા મળીને કહેલા—કરાવેલા જે આચાર્ય
 હોય, તે તો કલ્પિત આચાર્ય કહેવાય, પરંતુ—શાસ્ત્રોક્તલક્ષણે યુક્ત અત્ય આચાર્ય ન
 કહેવાય. ॥૨૩॥ અને શાસ્ત્રોક્ત-લક્ષણે સંપન્ન જે આચાર્ય હોય, તે તો અત્ય
 લોકોના લોકિક માન સિવાય પણ સકળ જગત્તા ગુરૂ થાયજ. ॥૨૪॥ શ્રુતિમાં

યોપસન્નાય શાન્તચિત્તાય યો ગુરુઃ । સ વ્યૂત્તાં પરાં વિદ્યાં યયા વેદાક્ષરં પરમ્ ॥૨૫॥
 લૈકે પુરાણે સમ્પોક્તમસ્ત્યાચાર્યસ્ય લક્ષણમ્ । પશ્ચરાજાઘાગમેષુ સ્કાન્દાદૌ ચ
 મહર્ષિભિઃ ॥૨૬॥ સ્વયમાચરતે યસ્માદાચારં સ્થાપયત્યપિ । આચિનોતિ ચ શાસ્ત્રા-
 ર્થોનાચાર્યસ્તેન ચોચ્યતે ॥૨૭॥ જિતેન્દ્રિયઃ શુચિર્વક્ષઃ સર્વાંક્તો ધર્મસંસ્થિતિઃ ।
 કર્મણા મનસા વાચા ભોતેષ્વમયદો ગુરુઃ ॥૨૮॥ આદૌ તુ વૈષ્ણર્વો દીક્ષાં ગૃહ્ણીયાત્સ-
 દ્રુરોઃ પુમાન્ । સદૈકાન્તિકધર્મસ્થાદ્રહ્મજાતેર્દયાનિષેઃ ॥૨૯॥ સમ્પન્નો જ્ઞાનમક્તિભ્યાં
 સ્વધર્મરહિતસ્તુ યઃ । સ ગુરુર્નૈવ કર્તવ્યઃ સ્ત્રીહતાત્મા ચ કર્હિંચિત્ ॥૩૦॥ પ્રાપ્તા
 સ્ત્રૈણાદ્ગુરોર્દીક્ષા જ્ઞાનં ભક્તિ ચ કર્હિંચિત્ । ફલેન્નૈવ યથાપત્યં યુગતિઃ પશ્વદસક્લિની ॥૩૧॥

કહેછે કે—સંસારથી નિર્વેદ પામેલા અને સર્વ પ્રકારે ગુરૂને શરણે આવેલા, એવા શાન્ત
 ચિત્તવાળા શિષ્યને, જે પોતે ગુરૂ હોય તે પરા વિદ્યાનો ઉપદેશ કરે, જે પરા વિદ્યાથી
 સાક્ષાત્ અક્ષર-પુરૂષ પરમાત્માને તે શિષ્ય જાણે (શરણે આવેલા શિષ્યને ધ્રુવવિદ્યાનો ઉપ-
 દેશ કરીને ભગવાનના સ્વરૂપનું સાક્ષાત્ જ્ઞાન આપવું તે ગુરૂની ફરજ છે, તો તેવું જ્ઞાન
 આપનાર ગુરૂ પોતે શ્રોત્રિય અને ધ્રુવનિષ્ઠ હોવા જોઈએ, માટેજ આની પહેલાંના મંત્રમાં—
 ‘શ્રોત્રિયં વ્રહ્મનિષ્ઠમ્’ એવું વિશેષણ ગુરૂને આપેલું છે. માટે ગુરૂ-આચાર્ય આવાજ હોવા
 જોઈએ અને સુમુક્ત શિષ્યોએ આવાજ ગુરૂને શરણે જવું જોઈએ, એ અભિપ્રાય છે.)
 ॥૨૫॥ આચાર્યનું લક્ષણ મહર્ષિઓએ લિંગ—પુરાણમાં કહેલું છે. તેમજ—
 પંચરાત્રાદિક શાસ્ત્રોમાં, તથા સ્કંદ-પુરાણાદિકમાં પણ કહેલું છે. ॥૨૬॥ લિંગ-પુરાણમાં આ
 પ્રમાણે કહેલું છે—પોતે સ્વધર્મનું આચરણ કરે અને પોતાના આશ્રિતોમાં આચારનું
 સ્થાપન કરે, તેમજ સ્વછાત્રોમાં કહેલા ધર્માદિક અર્થોના આલોચ-વિચાર કરે તેથીજ
 આચાર્ય એમ કહેવાયછે. ॥૨૭॥ પંચરાત્રમાં આમ કહેલું છે—ઈન્દ્રિયોને છતનાર,
 પવિત્રપણે વર્તનાર, દક્ષ—પરમાત્માની ઉપાસનામાં તેમજ સ્વશિષ્યોને ભગવત્સ્વરૂપનું
 જ્ઞાન આપવામાં પરમ નિપુણ, શરીરમાં પણ સર્વ અવયવોથી સંપૂર્ણ અંગવાળા, સ્વધર્-
 મમાં દ્રઢ નિષ્ઠાવાળા, તથા સંસાર—કષ્ટથી ભય પામેલા સુમુક્તજનોને મન, વાણી
 અને કર્મથી અભય આપનારા, આવા લક્ષણવાળા ગુરૂ હોય. ॥૨૮॥ સ્કંદ—પુરાણમાં
 આ પ્રમાણે કહેલું છે—એકાદર્શી સુમુક્ત જન પ્રથમ તો નિરંતર એકાંતિક ધર્મમાં વર્ત-
 નારા, પ્રાણ-અતિમાં જન્મ પામેલા, દયાના નિધિ—પરમકૃપાળુ અને સચ્ચાત્રપ્રેક્ષક
 લક્ષણોથી સંપન્ન, એવા સદ્ગુરૂ થકી વૈષ્ણવી દીક્ષા ગ્રહણ કરે. ॥૨૯॥ જે ગુરૂ જ્ઞાન અને
 ભક્તિથી સંપન્ન હોય, તો પણ સ્વધર્મથી રહિત હોય તો તેના ગુરૂ નજ કરવા, તેમજ—
 જેનું ચિત્ત સ્ત્રીઓ તરફ આકર્ષાતું હોય તેવા કામીને પણ ગુરૂ નજ કરવા. ॥૩૦॥ કેમકે—
 સ્ત્રી-સ્ત્રીઓમાં આસક્ત. ગુરૂ થકી પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષા જ્ઞાન, કે ભક્તિ, વિશેરે કંઈ પણ
 જ્ઞાને આપનારી ઘટી નથી, જેમ નપુંસકનો અંગ કરનારી યુવતિ બાળકને પ્રસવતી નથી
 તેમ. ॥૩૧॥ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહેલું છે—સર્વ લોકોનું નિવરણનું બાળુ-
 વાથી ઉત્તમ શ્રેય જે આત્મતિક મોક્ષ, તેને બાળુવાને ઇચ્છનારો સુમુક્ત પુરૂષ,

તસ્માદ્દુઃ પ્રપ્રેત જિજ્ઞાસુઃ શ્રેય ઉત્તમમ્ । શાન્દે પદે ચ નિષ્ણાતં વ્રહ્મણ્યુપશમાશ્રયમ્ ॥૩૨॥ સ્વધર્મનિરંતરઃ શશ્વદ્ધર્મસ્થાપનતત્પરઃ । હૃશમકઃ સ આચાર્યઃ શ્રયણાયો મુમુ-
 શુભિઃ ॥૩૩॥ એવમાચાર્યલક્ષ્મણિ સચ્છાસ્ત્રોક્તાનિ મૂરિશઃ । સન્તિ તાન્યસ્મદીયે-
 ઽસ્મિન્પુરો સન્યેય સર્વશઃ ॥૩૪॥ આચાર્યમત એવમં વદામો હિ પ્રમાણતઃ । તદ્-
 લ્લક્ષ્મણિ ત્વદુક્તાનિ ત્વીક્ષિતાનિ ન વૈ કચિત્ ॥૩૫॥ તાદૃગ્લક્ષણવાનેવ યદ્યાચાર્યો
 મતોઽસ્તિ ચઃ । તદ્દેકમપિ સચ્છાસ્ત્રવાક્યં તાદૃગિહોચ્યતામ્ ॥૩૬॥ इत्युक्ते साधुभिः
 सर्वैः स तु तूष्णीमभूद्गुरुः । प्रशान्तभूरिरभसो दातुमुत्तरमक्षमः ॥૩૭॥ સન્તોઽથ
 પુનરુચ્યુસ્તં ય આચાર્યો ભવેત્સ તુ । ધર્મેષુ સ્થાપયેચ્છિષ્યાન્સ્વાશ્રિતાન્સકલ્લાનપિ ॥૩૮॥
 સ્વપુત્રાણામિવ નૃણાં હિતં કુર્યાત્સદોચતઃ । સ્વપુત્રીણામિવ સ્ત્રીણાં સ્વાશ્રિતાનાં ચ
 સર્વથા ॥૩૯॥ કામલોભશુદ્ધો દોષાંસ્તેષાં નિષ્કાસયેદ્દૃઢઃ । નાનોપદેશવચનૈઃ સ્વયં
 ચર્તેત તાદૃશઃ ॥૪૦॥ અસ્માકમસ્યાચાર્યસ્ય પદય સંદર્ભસંસ્થિતિમ્ । ન ચસ્ય

શબ્દગ્રહ જે વેદ અને પરબ્રહ્મ જે, પરમાત્મસ્વરૂપ એ બંનેમાં યથાર્થ નિપુણતા
 પામેલા અને અંતઃકરણના ઉપશમને પામેલા એવા શુદ્ધને શરણે નીત્ય. ॥૩૨॥
 વાયુ-પુરાણમાં આતુ વચન છે—નિરંતર સ્વધર્મમાં અતિ પ્રીતિમાન હોય, તેમજ
 ધર્મનું સ્થાપન કરવામાં સદાય તત્પર વર્તતા હોય, તથા પરબ્રહ્મના ભક્ત-ઉપાસક
 હોય, એવા તે આચાર્ય મુમુક્ષુજનોએ આશ્રય કરવા યોગ્ય છે. ॥૩૩॥ મુક્તાનંદાદિક
 સંતો કહેછે—આવા સચ્છાસ્ત્રોમાં કહેલાં ઘણાંક આચાર્યનાં લક્ષણો છે, તે સઘળાં લક્ષણો
 આ અમારા શુદ્ધ શ્રીમહાનંદસ્વામીને વિષે સર્વ પ્રકારે વર્તેછે. ॥૩૪॥ અને તે કારણ-
 થીજ સચ્છાસ્ત્રોના પ્રમાણે મહિતજ આ અમારા શુદ્ધ શ્રીમહાનંદસ્વામીને અમે આચાર્ય
 કહીએ છીએ, પરંતુ—તમોએ કહેલાં આચાર્યનાં લક્ષણો તો કોઈ શાસ્ત્રમાં કે લોકમાં
 પણ હીકામાં કે સાંભળવામાં આવતાં નથી. ॥૩૫॥ જો તેવા લક્ષણવાળાજ આચાર્ય તમારા
 માનેવામાં હોય, તો તેવી રીતનું સચ્છાસ્ત્રનું એક પણ વાક્ય અહીંમાં અમને કહી
 જતાવો. ॥૩૬॥ આ પ્રમાણે મુક્તાનંદાદિકે મર્વ સાધુઓએ કહ્યું ત્યારે તે ગોસ્વામી—
 આચાર્ય તો મૈનજ ઘઇ ગયા. તેમજ—વાદ કરવાનો જે ઘણો વેગ હતો તે પણ શાન્ત
 ઘઇ ગયો અને ઈંદ ઉત્તર આપવાને પણ શક્તિમાન ન રહ્યા. ॥૩૭॥

ત્યારે વળી મુક્તાનંદાદિકે ચતો ફરીથી તે ગોસ્વામીના પ્રત્યે કહેવા
 લાગ્યા—જે આચાર્ય હોય તે તો પોતાના આશ્રિત સર્વ શિષ્યોને પોત—પોતાના
 ધર્મોમાં સ્થાપન કરે—વર્તાવે. ॥૩૮॥ અને વળી—ધર્મસ્થાપન વિગેરે સ્ત્રાપ્યોમાં
 નિરંતર ઉદ્યુક્ત ઘઇને પોતાના પુત્રોનુંજ જેમ, એમ મર્વ મનુષ્યોનું-પુરોનોનું હિત કરે.
 તથા પોતાની પુત્રીઓનુંજ જેમ, એમ પોતાને આશ્રિત મઘની સ્ત્રીઓનું પણ
 મર્વ પ્રકારે હિતજ કરે. ॥૩૯॥ તેમજ નાના પ્રકારનાં ઉપદેશ વચનોથી તે સ્વાશ્રિત શિષ્ય
 જનોના હૃદયમાંથી ક્રમ, ક્રોધ અને લોભાદિક દોષોને મૂળમાંથીજ સદી નાખે. અને પોને

કાપ્યપયશઃ યુતં દદૃષ્ ચ કેનચિત્ ॥૪૧॥ ઘોરેડપ્યત્ર કલાવસ્ય પ્રતાપો વર્તતે મહાન્ ।
યેનાસ્ય શિષ્યાઃ સર્વેડપિ સન્તિ લોકવિલક્ષણાઃ ॥૪૨॥ સાધવો વર્ણિનશ્ચાસ્ય વ્રહ્મ-
ચર્યં હિ નૈષ્ઠિકમ્ । અપ્રધા પાલયન્ત્યેવ યથા સત્યયુગે તથા ॥૪૩॥ ધનં ચ ત્યાગિનઃ
સર્વે ન સ્પૃશન્તિ સ્ત્રિયં યથા । કામલોભમદક્રોધમાનમત્સરવર્જિતાઃ ॥૪૪॥ જિતે-
ન્દ્રિયા જિતરસાઃ સ્વધર્મે દૃઢમાશ્રિતાઃ । કૃષ્ણસ્વરૂપકરતા વિશાલાર્પિગણોપમાઃ ॥૪૫॥
નેદશાઃ સાધવઃ કાપિ દૃશ્યન્તે સાચુલક્ષણાઃ । પ્રતાપોડયં ગુરોરેવ ભવત્યસ્ય મહા-
ત્મનઃ ॥૪૬॥ તથૈવાસ્યાશ્રિતાઃ સર્વે ગૃહસ્થાશ્રમિણો નરાઃ । કામભાવેન નૈક્ષન્તે મન-

પણુ તેમજ-નિર્દોષપણુ વર્તે. ૧ ॥૪૦॥ આ અમારા પરમ ગુરુ આચાર્ય શ્રીસહજનંદ-
સ્વામીની સન્ધ્યાસ્ત્રવિહિત સદ્ગર્ભમાં યથાર્થપણુ દ્રઢ સ્થિતિ છે, તેને બુદ્ધિ ?
કે-જેમનું અપયશ તો કોઈએ ક્યારેય પણ દીકું કે સાંભળ્યું પણ નથી. ॥૪૧॥
આ ઘોર કળિયુગમાં પણ આ અમારા આચાર્ય શ્રીસહજનંદસ્વામીને મહાન્ પ્રતાપ
વર્તેછે, કે જે અદૈાદિક પ્રતાપને લીધે એમના શિષ્યો પાંચાય સર્વ લોકશ્રી વિલક્ષણ-
ધાર્મિક સ્થિતિવાળા છે. ॥૪૨॥ આ અમારા ગુરુના આશ્રિત-સાધુઓ અને વર્ણીઓ
સત્યયુગમાંજ જેમ એમ અપ્રધા નૈષ્ઠિક પ્રવચ્યર્થને પાળેછેજ. ॥૪૩॥ અને કામ, ક્રોધ અને
લોભ, તેમજ મદ, માન અને મત્સર, એ આદિક આંતરિક દોષથી વર્ણીત એવા સર્વે
ત્યાગી જનો, સ્ત્રીનેજ જેમ સ્પર્શ નથી કરતા, તેમજ દ્રવ્યને પણ સ્પર્શ નથી કરતા.
॥૪૪॥ વળી તે સર્વે સન્તોષન્દ્રિયોને છુતનારા, તેમજ રસાસ્વાદને પણ છુતનારા છે. તથા
સ્વધર્મને તો દ્રઢપણેજ આશરેલા છે અને શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાંજ એક અનન્ય પ્રીતિ-
વાળા હોવાથી બદરિકાશ્રમના ઋષિગણોની ઉપમા આપવા યોગ્ય છે. ॥૪૫॥ સાધુઓનાં
સઘનાં લક્ષણોથી સંપન્ન આવા સાધુઓ હાલ-સમયમાં બીજે ક્યાંઈ જોવામાં આવતા

૧ ગુરુનાં લક્ષણ સન્ધ્યાસ્ત્રમાં ધણું કલાં છે, તેમાં નારદ પંચરાત્રના વિદ્યાતોપનિષદ નામે
સોળમા પટળમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે-‘યઃ સમઃ સર્વભૂતેષુ વિરાગી ગતમત્સરઃ । જિતેન્દ્રિયઃ
શુચિર્દક્ષઃ સર્વાજ્ઞાવયયાન્વિતઃ ॥ કર્મણા મનસા વાચા મીતેષ્વભયદઃ સદ્ધા । સમચુદ્ધિઃ
પદં પ્રાપ્તસ્તત્રાપિ ભગવન્મયઃ ’ ॥ જે સર્વ જીવોમાં મમ વર્તેછે, વિરાગી, મત્સરે રહિત, જીતે-
ન્દ્રિય, અંદર-બહાર પવિત્ર રહેનાર, નિપુણ, શરીરના સર્વ અવયવોથી સંપન્ન, સંસારના નાસથી
ભય પામેલાએને મન, વાણી અને કર્મથી અભય આપનાર, માન-અપમાનાદિકમાં પણ સમ
ચુદ્ધિવાળા, ગુરુપદને પામવા છતાં પણ પોને દમેશાં ભગવન્મયજ-ભગવત્પ્રધાનજ વર્તનારા,
આવાં લક્ષણોથી સંપન્ન હોય તેજ ગુરુ થઈ શકે. ॥ તેમજ મંત્રમુક્તાવલીમાં આ પ્રમાણે
પ્રયોગ છે-‘અવદાતઃ કુલે શુદ્ધઃ સ્વોચિતાચારતત્પરઃ । આશ્રમી ક્રોધરહિતો વેદવિ-
ત્સર્વશાસ્ત્રવિત્ ॥ શ્રદ્ધાવાનનસૂયશ્ચ પ્રિયવાક્ પ્રિયદર્શનઃ । શુચિઃ સુવેપસ્તરુણઃ
સર્વભૂતહિતે રતઃ ॥ इत्यादिलक्षणेयुक्तो गुरुः स्याद्गिरिमास्युचिः ’ ॥ જે અવદાત-સ્વચ્છ
ઉદયના હોય, તેમજ કુળમાં સર્વથા શુદ્ધ હોય, પોતાના યોગ્ય આચાર-વિચારોમાં તત્પર હોય,
આયુષી, ક્રોધે રહિત, વેદ જાણનાર, તેમજ સર્વ શાસ્ત્રને પણ જાણનારા, શ્રદ્ધાવાન, અસૂયાએ
રહિત, પ્રિય વાણીને બોલનાર, જોતાં પણ પ્રિય લાગે એવા સૌમ્ય આકાર વાળા, પવિત્ર, સારા
દ. ૪૦

સાપિ પરસ્થિયમ્ ॥૪૭॥ અગ્રાહ્યાનામધર્મસ્ય ચ સ્તેયં ચાપિ ન કુર્વતે । વેદતીર્થવ્રહ્મદેવ-
ધર્મેનિન્દાં ચ ન ક્વચિત્ ॥૪૮॥ સ્વસ્વધર્મેસ્થિતાઃ કૃષ્ણમક્તિ કુર્વન્તિ વૈ દૃઢમ્ । મધ-
માંસાદિસંસર્ગે વ્યસનાનિ ત્યજન્તિ ચ ॥૪૯॥ સધવા યોપિતશ્ચાનુમાથિતાઃ સકલા
અપિ । પતિમતાધર્મેનિષ્ઠા ભજન્તિ કૃષ્ણમાદરાત્ ॥૫૦॥ પ્રસન્નં પરપુંસશ્ચ હિત્વા તાઃ
સર્વથાન્વહમ્ । સતીનાં કૃષ્ણમક્તાનાં સક્તં કુર્વન્તિ સાદરમ્ ॥૫૧॥ અસ્વાશ્રિતાશ્ચ
વિધવાઃ સાધુવર્ણિસમં દૃઢમ્ । વ્રહ્મચર્યં હ્યષ્ટવિધં પાલયન્તિ પ્રયતનતઃ ॥૫૨॥ સ્વાસઘ-
સમ્યન્ધિનરં ચિનાન્યેન તુ ભાષણમ્ । અપિ કુર્વન્તિ નૈવૈતાઃ કૃષ્ણં દૃઢમુપાસતે ॥૫૩॥

નથી, તે અતિ ઉદાર કીર્તિવાળા એવા અમારા શુદ્ધ આ શ્રીહરિનેજ પ્રતાપ છે એમ
જણાવે. ॥૪૬॥ તેમજ આ શ્રીહરિના આશ્રિત એવા સર્વે ગૃહસ્થ ભક્તજનો, પરસ્ત્રીને
તો મનથી પણ કામભાવથી જોતા નથી. ॥૪૭॥ તથા રાધિકા ન અપતા અન્નવાળા
માંસાદિસાધુ રાધિકા અન્ન ક્યારેય ખાતા નથી, તેમજ ચોરીનું કામ પણ ક્યારેય કરતા
નથી. વેદ, તીર્થ, પ્રાણાયામ, દેવ અને ધર્મ, એમની નિંદા ક્યારેય કરતા નથી. ॥૪૮॥ અને
પોત-પોતાના વર્ણ-આશ્રમના ધર્મમાં રહીને દ્રઢપણે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરેછે. મધ-માં-
સાદિકના સંસર્ગને તથા જીવતાં આદિક વ્યસનોને પણ ત્યાગ કરેછે. ॥૪૯॥ આ પ્રગટ
શુદ્ધ શ્રીહરિને આશરેલી સર્વ સધવા સ્ત્રીઓ પતિમતાના ધર્મમાં વર્તવાપૂર્વક અતિ
આદરથી શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરેછે. ॥૫૦॥ વળી-તે સધવા સ્ત્રીઓ પર-પુરુષનો પ્રસંગ
સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરીને, ભગવાનનાં ભક્તિ એવી પતિમતા સ્ત્રીઓનો સંગ-સમાગમ,
દરેકજ આદરપૂર્વક કરેછે. ॥૫૧॥ તથા આ શ્રીસહજનંદસ્વામીને આશ્રિત એવી વિધવા
સ્ત્રીઓ સાધુ-બ્રહ્મચારીની પેઠેજ અષ્ટ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય પ્રયત્નથી દ્રઢપણે પાળેછે. ॥૫૨॥

વેપ-ઉચિત અધિકારાદિક ધારનાર, તરૂં અને સર્વ જૂતમાનના હિતમાંજ રાજ થનારા, આ
વિગેરે લક્ષણો ધારી સંપન્ન હોય, તેવા મહત્તાના સમુદ્ર જેવા અતિ સમર્થ પુરુષ પોતે શુદ્ધ હોવા
જોઈએ. પદ્મપુરાણમાં-‘મહામાગવતઃ શ્રેષ્ઠો બ્રાહ્મણો વૈ શુરુર્નૃણામ્ । સર્વેધામેવ લોકા-
નાંમસૌ પૂજ્યો યથા હરિઃ’ ॥ ભગવાનનો પરમ એકાંતિક ભક્ત એવો મહામાગવત શ્રેષ્ઠ
બ્રાહ્મણ જાતિનો પુરુષ મનુષ્યોનો શુરુષ્ટ થઈએ. અને એ શુરુ મર્વ લોકોને ભગવાનની પેઠેજ
પૂજવા-માનવા યોગ્ય છે. ॥ વળી-વૈષ્ણવ-ભાગવત-ભક્તજનની શ્રેષ્ઠતા કહેવા માટે એ વાક્યનું
અપભ્રંશ-વાક્ય પણ ત્યાંજ કહેયું છે-‘મહાકુલમસૂતોઽપિ સર્વયશોષુ દોક્ષિતઃ । મહા
શાસ્ત્રાધ્યાયી ચ નો ગુરુઃ સ્યાદવૈષ્ણવઃ’ ॥ શ્રેષ્ઠ કુળમાં જન્મ પામેલો હોય, સર્વ યતોમાં દોક્ષ
પામેલો હોય, વેદની સદૃશ શાખાનું પકડ-તાં કરતો હોય, તો પણ જો તે વૈષ્ણવ-ભાગવતભક્ત-
ઉપાસક ન હોય તો તે શુરુ ન થઈ શકે ॥ આ વિગેરે મન્દોર્થોમાં શુરુનાં લક્ષણ અને કાર્તવ્ય વિગેરેને
કહેનારાં વર્ણાં વાક્યો છે, એ બધાનો વિસ્તાર કરતાં અંયનું પ્રમાણ વધી જાય, માટે અહીં આં સંક્ષે-
પમાં શુરુ-લક્ષણ ખતાવ્યું છે. તે પ્રમાણે ખીજાં વાક્યો પણ જણી લેવાં. મુખ્યત્વે સાર જોડાયેજ
છે કે-નિષ્કામાદિક ધર્મોથી સંપન્ન, ભગવાનના ભક્ત, એવા બ્રાહ્મણ જાતિના જે હોય તે આચાર્ય
થઈ શકે, માટે શુરુષ્ટ ઉપર રહેલાઓએ જહુજ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે, ધર્મમાં પોતે મેળું
અને ખીજાઓને રાખવા એજ શુરુષ્ટ શુરુષ્ટ છે. ॥

પ્રતાપાતિશયશ્ચાન્યો વર્તતેઽસ્ય ગરીયસઃ । યોગાભ્યાસં વિના મક્તાઃ સમાધિં પ્રાપ્નુવ-
ન્તિ હિ ॥૫૪॥ તત્ર કેચિદ્બ્રહ્મધામ ગોલોકં ચ વિચક્ષતે । વૈકુણ્ઠં ધામ સાક્ષાચ્ચ શ્વેત-
દ્વીપં ચ કેચન ॥૫૫॥ વ્યુત્થિતાસ્તે સ્વાનુભૂતં તત્તદ્ધામાદિવૈભવમ્ । કથયન્તિ સદઃ-
સંસ્થાન્ યચ્છ્રુત્વા વિસ્મયન્તિ તે ॥૫૬॥ અસ્યાશ્રિતાનન્તકાલે વિશ્વક્ષેનાદયો હરેઃ ।
પાર્પદા નેતુમાયાન્તિ તાન્પદ્યન્તીતરેઽપિ ચ ॥૫૭॥ મિયમાણાશ્ચ મક્તાસ્તે વદન્તિ નિજ-
પાશ્વંગાન્ । ચયં યામ હરેર્ધામેત્યુત્ત્વા દેહાંસ્યજન્તિ ચ ॥૫૮॥ ચાર્વૈપાતિપ્રસિદ્ધાસ્તિ-
સ્વામિનોઽસ્ય ભુવસ્તલે । તતો ચયં વદામોઽમુમાચાર્ય મઘતાત્કમ્ ॥૫૯॥ યે તુ
નામ્નૈવ વિશ્વ્યાતા આચાર્યા ન તુ લક્ષણૈઃ । અતસ્તત્તાં ન તત્રાહ કપમો નિજપુત્રકાન્
॥૬૦॥ ગુરુર્ન સ સ્યાત્સ્વજનો ન સ સ્યાત્પિતા ન સ સ્યાઙ્ગનની ન સા સ્યાત્ । દૈવં ન
તત્સ્યાદ્ય પતિશ્ચ સ સ્યાદ્ય મોચયેયઃ સમુપેતમૃત્યુમ્ ॥૬૧॥ આચાર્યધિપયઃ પ્રશ્ન-

અને તે વિધવા સ્ત્રીઓ પોતાના સમીપ-સંબંધ સિવાયના, ખીજ કોઈ પણ પુરૂષ સાથે
બોલવાને વ્યવહાર પણ રાખતી નથી. અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનીજ દ્રઢપણે ઉપાસના કરે છે.
॥૫૩॥ વળી અતિ સમર્થ અમારા આચાર્ય આ શ્રીસહજાનંદસ્વામીને ખીજે પણ માટે
પ્રતાપ વર્તે છે, કે-યોગાભ્યાસ કર્યા સિવાય પણ એમના ભક્તો શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં
સમાધિ પામી જાય છે. ॥૫૪॥ તે સમાધિમાં કેટલાક ભગવાનનું બ્રહ્મ-ધામ દેખે છે,
કેટલાક ગોલોક-ધામ દેખે છે, કેટલાક વૈકુંઠ ધામ અને કેટલાક તે શ્વેતદ્વીપ-ધામને દેખે છે.
॥૫૫॥ અને સમાધિમાંથી બહાર ધયેલા તે મનુષ્યો સમાધિમાં પોતે અનુભવ કરેલા તે
તે બ્રહ્મપુરાદિક ધામ વિગેરેના વૈભવોને સલામાં બેઠેલા મનુષ્યોના પ્રત્યે કહે છે, કે
જેને સાંભળીને તે તો વિસ્મયજ પામી જાય છે. ॥૫૬॥ વળી-આ પ્રગટ શ્રીહરિના
આશ્રિત-ભક્તજનોને અંતકાળે ભગવાનના વિશ્વક્ષેનાદિક પાર્ષદો લઈ જવાને માટે
આવે છે, તેને પાસે રહેનારા ખીજ પણ ઘણા માણસો પ્રત્યક્ષ દેખે છે. ॥૫૭॥ અને
વળી-તે દેહ મુકનારા ભક્તજનો પણ તે વખતે પોતાની પાસે રહેલા મનુષ્યોને કહે છે
કે-‘અમે ભગવાનના ધામમાં જઈએ છીએ’ આ પ્રમાણે કહીને પછી દેહને ત્યાગ
કરે છે. ॥૫૮॥ મુક્તાનંદાદિક સંતો કહે છે-સકળ ઐશ્વર્ય સંપન્ન અને સર્વોપરિ, એવા
અમારા ગુરૂ શ્રીસહજાનંદસ્વામીની આ અઠૈકિક વાર્તા તો પૃથ્વી ઉપર અતિ પ્રસિદ્ધ છે,
માટે-આવા અઠૈકિક પ્રતાપને લીધેજ અમે એમને આ સંસાર-સાગરથી તારનારા
આવા ગુરૂ-આચાર્ય કહીએ છીએ. ॥૫૯॥ અને જે તો કેવળ આચાર્ય નામથીજ પ્રસિદ્ધ
ધયેલા છે, પરંતુ-નહિ કે આચાર્યનાં લક્ષણોથી, તો તેવા ગુરૂઓમાં ગુરૂપણુંજ નથી
એમ ક્રપલદેવ ભગવાન શ્રીમદ્ભાગવતમાં પોતાના પુત્રો પ્રત્યે કહે છે-વાસ્તવિક જ્ઞાન
આપીને જે સમીપમાં આવેલા મૃત્યુભય પામેલાને, તે યક્રી જો ન મુકાવે, તો તે ગુરૂ ન કહે-
વાય, તેમજ સ્વજન, પિતા, માતા, દૈવ, કે પતિ, એ વિગેરે તે તે યથાર્થ નામથી ન
કહેવાય. ॥૬૦-૬૧॥ આ પ્રમાણે આચાર્ય સંબંધી પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને તેનું નિરાકર-
ણ કર્યું. હવે-ભગવાનના સ્વરૂપ-નિર્ણય સંબંધી તમારા પ્રશ્નનો ખુલાસો કરીએ છીએ :-

પ્રથમસ્તિ નિરાકૃતઃ । મગવદ્વિપયઃ પ્રશ્નો ભવતોઽય નિવર્ત્યતે ॥૬૨॥ મગવલ્લક્ષણં પ્રોક્તં ચમત્કારપ્રદર્શનમ્ । મગદ્વિર્ચતુ તત્કાપિ સચ્છાત્રે નોપલભ્યતે ॥૬૩॥ ગોચર્દ્ધ-
નોદારણાદિ ચરિતં તસ્ય ચત્પમોઃ । ઇન્દ્રાદિદર્પનુલ્યૈ તથૈતન્માત્રં તુ લક્ષણમ્ ॥૬૪॥
હિરણ્યાક્ષાદયો દૈત્યાઃ સક્તૈઃ પર્વતૈઃ । સહ । દધુઃ સમગ્રાં પૃથિવીં તાવતા તે કિમી-
શ્વરાઃ ॥૬૫॥ પુત્રવિષ્ણુપ્રદાનાદિ ન લક્ષ્મ પરમાત્મનઃ । તત્તુ યદ્દીયતે સિદ્ધૈર્દેવૈશ્ચ વરુણા-
દિભિઃ ॥૬૬॥ કિન્તુ મોક્ષપ્રદત્વં હિ લક્ષણં પરમાત્મનઃ । તદ્વાજ્ઞાનનિરાસેન તદસ્મિન્નતુ
ઘટતે ॥૬૭॥ સ્વાધિતાનાં નરાણાં ચ સ્વસ્વરૂપે પરાત્પરે । સ્વયં મનો વશે કુર્યાદ્જેયં
સુરમાનવૈઃ ॥૬૮॥ એતન્નૈસર્ગજં પ્રોક્તમસાધારણલક્ષણમ્ । સમં સર્વાવતારેષુ હરેર્નારા-
યણસ્ય હિ ॥૬૯॥ અસાધારણલક્ષ્માણિ શાલોષ્વન્યાનિ યાનિ તુ । તાનિ યસ્મિન્ ભવેયુઃ
સ મગવાજ્ઞેતરઃ કચિત્ ॥૭૦॥ સન્તિ તાનિ પ્રસિદ્ધાનિ પુરાણેષ્વાગમેષુ ચ । તદ્દત્ત્વેનૈવ

—‘ભગવાન હોય તે બીજા ભાણસોને ચમત્કાર બતાવે’ એમ ચમત્કાર બતાવવો એ
વિગેરે જે તમે ભગવાનનું લક્ષણ કહેાછે, તે તો કોઈ પણ સચ્છાત્રમાં જોવા—ભાણવામાં
આવતું નથી. ॥૬૨—૬૩॥ અને તે પ્રભુનું ગોવર્ધનોદ્ધારણાદિક જે અસૌકિક ચરિત છે, તે
તો ઇન્દ્રાદિકનો ગર્વ ટાળવા માટેજ છે, પરંતુ—એજ માત્ર ઇશ્વરનું લક્ષણ નથી, કેમકે
—હિરણ્યાક્ષાદિક હૈત્યેએ પણ સકળ પર્વતોએ સહિત આખી પૃથ્વી ઉપાડી હુતી, તેટલા
માત્રથી તે અસુરો શું ઇશ્વર કહેવાય છે ? નથીજ કહેવાતા. ॥૬૪—૬૫॥ તેમજ—પુત્ર કે
ધન આવતું, એ વિગેરે પણ પરમાત્માનું લક્ષણ નથી કહેવાતું, કારણ કે—તે તો કોઈ
સિદ્ધિ પામેલા યોગી હોય તે પણ આપે, તેમજ વરુણાદિક દેવો પણ આપેછે.—
આખી શકેછે. ॥૬૬॥ પરંતુ—માયાના બન્ધનથી મુક્ત કરીને આત્મતિકી મુક્તિ
આપવાપણું એજ પરમાત્માનું લક્ષણ છે. અને તે મુક્તિ તો અનાદિ અવિદ્યાત્મક
અજ્ઞાન ટાળવાથીજ થઈ શકેછે, તો—તેવું અજ્ઞાન ટાળવારૂપ અસાધારણ લક્ષણ આ
અમારા પ્રગટ ગુરૂ શ્રીસહુલનંદસ્વામીને વિષે નક્કીજ વર્તેછે. ॥૬૭॥ બળી—દેવ માન-
વોથી પણ જીંતી ન શકાય એવું ચ પોતાના આશ્રિત ભક્તજનોનું મન, સર્વથી પર અગ્રતેથી
પણ પરે એવા પોતાના સ્વરૂપમાં પોતેજ વશ કરી આપેછે. ॥૬૮॥ આ અમોએ કહેલું લક્ષણ,
શ્રીનારાયણ—ભગવાન—શ્રીહરિના સર્વ અવતારોને વિષે અમાનપણે રહેલું, સ્વાભાવિક—
અસાધારણ લક્ષણ છે. અર્ધાત્—ભગવાનના સર્વ—આધુરૂપ અને રાતરૂપ અવતારોમાં
જીવેને મોક્ષ પમાડવારૂપ લક્ષણ તો અવશ્ય હોયછેજ એમ જાણવું. ॥૬૯॥ તેમજ ગીતા
—ભાગવતાદિક સચ્છાત્રોમાં બીજાં પણ જે અસાધારણ લક્ષણો કહેવામાં આવેલાં છે, તે
લક્ષણો પણ જેમાં જોવામાં આવે તો તેજ ભગવાન છે એમ જાણવું. પરંતુ—તે સિવાય
બીજો તો ક્યારેય ઇશ્વર કહેવાયજ નહિ. ॥૭૦॥ તે—અસાધારણ લક્ષણો પુરાણોમાં તેમજ
પંચરાત્ર વિગેરે આગમોને વિષે પ્રસિદ્ધ છે. અને તે તે શાસ્ત્રોમાં, તે અસાધારણ લક્ષ-
ણોએ મુક્તપણેને લગેજ ભગવાનનું સ્વરૂપ સ્ફુટપણે કહેવામાં આવ્યું છે. ॥૭૧॥
ગુપ્ત એશ્વરી, ધર્મ, યશ, વફા, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, આ ‘છ’ની ભગ્ન એવી સંજ્ઞા કહેવાયછે

ભગવાન્ વર્ણિતસ્તત્ર તત્ર હ ॥૭૧॥ ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः । ज्ञानचै-
रान्ययोश्चैव पण्णां भग इतीक्ष्णा ॥७२॥ उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिम् ।
वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति ॥७३॥ सर्वज्ञता तृप्तिरनादिवोधः । स्वत-
न्वता नित्यमलुप्तदृष्टिः । अनन्तशक्तिश्च विमोर्षिमुक्ताः पडादुरङ्गानि महेश्वरस्य
॥७४॥ श्रीमद्भागवते पृथ्व्या सत्यशौचादयो गुणाः । ये प्रोक्ताः सन्ति ते यस्मिन्नित्याः
स ભગવાન્ સ્મૃતઃ ॥૭૫॥ सर्वेऽप्येते गुणा अस्मिन् स्वामिनि सन्ति सर्वदा । तदेनં
સપ્રમાણં યૈ ઘદામો ભગવાનિતિ ॥૭૬॥ युष्माभिर्मंगवल्लभम् प्रोच्यते तत्र किञ्चन ।
प्रमाणवाक्यं चेत्तर्हि सभायामुच्यतामिह ॥૭૭॥ एवमुक्ते साधुभिस्तैर्गोस्वामी स निह-
ત્તરઃ । તૂષ્ણીમાસીન્મ્લાનમુગ્ધસ્તવોચુઃ સાધવઃ પુનઃ ॥૭૮॥ सूत्रमाप्यं स कुर्याच्च
प्रग्थांश्च नूतनांश्चरेत् । जयेच्च विदुषः सर्वानित्याचार्यस्य लक्षणम् ॥૭૯॥ इत्युक्तं

એ ભગ-શબ્દથી કહેવાતાં છ ઐશ્વર્યો જેના સ્વરૂપમાં હોય તે ભગવાન કહેવાય. ¹ ॥૭૨॥
તેમજ- ભૂતોની-ભવ પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિ અને પ્રલય, એ બંનેના પ્રકારને જે બાંહેધે,
તથા ભૂવાનું' હેઠાદિકમાં આવવું અને જવું, તથા વિદ્યા-ભૂવોની મુક્તિનો પ્રકાર
અને અવિદ્યા-ભૂવોને બંધનનો પ્રકાર, એને પણ જે બાંહેધે, તે ભગવાન એમ કહેવાયછે.
॥૭૩॥ વળી-વાયુ-પુરાણમાં આ પ્રમાણે વચન છે-સર્વજ્ઞતા, તૃપ્તિ-આત્મારામ અને
પૂર્ણક્રમ હોવાથી સદા સંતુષ્ટતા, નિત્ય-સ્વતઃસિદ્ધ બોધથી પૂર્ણસ્વરૂપ, સદા સ્વતંત્ર-
મૂર્તિ, નિત્ય અદ્યુત્પદ્વિ-નિરંતર અવિચિત્ર જ્ઞાનવાન, અને 'પરાસ્ય શક્તિર્વિવિધૈઃ શ્રૂયતે'
એ વિગેરે શ્રુતિવિહિત અનંત શક્તિઓથી ભરપૂર રહેલા, આવાં છ અંગો-ઐશ્વર્યો,
સર્વનિયંતા પરમેશ્વરનાં છે, એમ વિભુ-સર્વશક્તિમાન પરમેશ્વરના સ્વરૂપને બળુનારા
જાની ભક્તાત્માઓ કહેછે. ॥૭૪॥ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પૃથ્વીએ ધર્મના પ્રત્યે ભગવાનના
જે-સત્ય-શૌચાદિકે શુભો કહેલા છે, તે મહાશુભો જેમાં અખંડ રહેલા હોય તે ભગવાન
છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે. ॥૭૫॥ તો એ સર્વ સત્યશૌચાદિકે કલ્યાણશુભો આ અમારા
શુદ્ધ શ્રીસહુબનંદસ્વામીને વિષે અખંડ રહેલા છે, માટે અમે એમને આવાં શાઓના
પ્રમાણોએ સહિતજ ભગવાન એ પ્રમાણે કહીએ છીએ. ॥૭૬॥ અને તમે અમત્કાર બતા-
વવા વિગેરે જે લક્ષણ પરમેશ્વરનું કહેછો, તેમાં જો એક પણ પ્રમાણ સમ્બંધિત હોય,
તો આ પ્રભામાંજ બોલી બતાવે. ॥૭૭॥

આ પ્રમાણે તે મુક્તાનંદાદિક સંતોએ કહ્યું, ત્યારે તે ગોસ્વામી કંઈ પણ ઉત્તર
નહિ આપતાં, ચૈતનજ બની ગયા અને ગુપ્ત પણ જાંખું થઈ ગયું, ત્યારે વળી તે સંતો
ફરીને કહેવા લાગ્યા. ॥૭૮॥ હે ગોસ્વામીભા ! ' પ્રદ્યુમ્નસૂત્રો' બાળ્ય બનાવે, તેમજ નવા
અ-ઓ પણ બનાવે, તથા સર્વ વિદ્વાનોને જીતે, એ આચાર્યનું લક્ષણ છે. ' એમ જે
તમેએ કહ્યું, તે તો તમારી-પોતાની મનઃકંપનાથીજ કંપેલું છે, પરંતુ-શ્રુતિમાં, કે

¹-મનો વિષયે यस્ય સ ભગવાન્ । જેના સ્વરૂપમાં મમત ઐશ્વર્યો અખંડ રહેલાં
છે, તે ભગવાન કહેવાય. ॥

યત્ત્વયા તત્તુ સ્વોત્પ્રેક્ષામાત્રકલ્પિતમ્ । શ્રુતૌ સ્મૃતૌ વા કુત્રાપિ તત્ર માનં ન વિદ્યતે ॥૮૦॥ एवं प्रश्नोत्तरं दत्तमस्माभिर्भवतामथ । अस्माभिः पृच्छयते किञ्चिदकथं तस्य तूत्तरम् ॥८१॥ युष्मद्ग्रन्थेषु लेखोऽस्ति श्रीकृष्णो भगवान्स्वयम् । कल्पे सारस्वते जातः स्वांशेनान्यत्र तूद्गतः ॥८२॥ तस्य पूर्णावतारस्य श्रीमद्भागवते कथा । वर्ततेऽतस्तदेवैष्टमस्माकं वर्तते परम् ॥८३॥ अत एव तदीयैव व्याख्या नाम्ना सुबोधिनी । विहिताऽस्त्यस्मदाचार्यैस्तद्विषयश्च सादरम् ॥८४॥ तत्पुराणमशेषं हि श्रुतमस्माभिरञ्जसा । न सारस्वतकल्पस्य तत्र नामापि विद्यते ॥८५॥ ब्राह्मः पादश्च वाराह इति कल्पास्त्रयः श्रुताः । तत्रान्त्ये सप्तममनाद्यष्टविंशे चतुर्थुगे ॥८६॥ द्वापरान्ते स्वयं कृष्णः प्रादुर्भूत इति श्रुतम् । सन्दर्भेऽप्यन्यटीकासु व्याख्यातं च तथैव हि ॥८७॥ सारस्वतस्य नामापि यदि भागवते क्वचित् । भवेत्तदेकः श्लोकोऽपि कथ्यतां यद्भवन्मतम् ॥८८॥ श्रीविट्ठलेशेन कृतं विद्वन्मण्डनमस्ति यत् । तत्र सारस्वते कल्पे कृष्णजन्मास्ति कीर्तितम् ॥८९॥ बृहद्भागमनसंहस्य पुराणस्य च तत्र ये । श्लोकाः प्रमाणं लिखितास्ते न सन्त्येव तत्र तु ॥९०॥ इत्युक्तोऽपि यदा नैव सोऽदात् प्रत्युत्तरं तदा । प्रश्नान्तरं पुनः सन्तस्तं

સ્મૃતિમાં, કેઈ પણ શાસ્ત્રમાં, તે બાળતમાં પ્રમાણ છે નહિ. ॥૭૯-૮૦॥ સ'તો કહેછે— આ પ્રમાણે અમોએ તમારા પ્રશ્નના ઉત્તર આપ્યા. હવે—અમે તમને ક'ઈક પ્રશ્ન પૂછીએ છીએ, તેનો તો ઉત્તર તમારે આપવોજ જોઈએ. ॥૮૧॥

તમારા વિદ્વન્મંડન વિગેરે ગ્રંથોમાં જોયો લેખ છે કે— 'સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તો સારસ્વત નામે કલ્પમાંજ પ્રગટ થયા છે. અને બીજા કલ્પોમાં તો પોતાના અંશથી— અંશાવતારરૂપે પ્રગટ થાય છે. ॥૮૨॥ તે પૂર્વ—અવતાર શ્રીકૃષ્ણની કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં વર્તે છે, માટે તે શ્રીમદ્ભાગવત— પુરાણજ અમને પરમ ઇષ્ટ છે. । અને તે કારણથીજ અમારા પૂર્વ—આચાર્યોએ તે શ્રીમદ્ભાગવતનીજ સુબોધિની નામે વ્યાખ્યા રચેલી છે અને તેનોજ નિગન્ધ આદર—પૂર્વક રચેલો છે. ' ॥૮૩-૮૪॥

તો તે શ્રીમદ્ભાગવત—પુરાણ અમોએ સમગ્ર થથાર્થપણે સાંભળેલું છે, તેમાં તો સારસ્વત—કલ્પનું નામ પણ નથી જણાતું. । કેમકે—બ્રાહ્મ, પાદમ અને વારાહ, એ પ્રમાણે ત્રણજ કલ્પો સાંભળવામાં આવ્યા છે, તેમાં છેલ્લા વારાહ—કલ્પમાં, સાતમા વૈવસ્વત મન્વન્તરમાં અકૂલીશમાં ચાર—યુગના સમુદાયમાં, દ્વાપર—યુગને અંતે સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ—પરમાત્મા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યાછે, એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે. અને બીજા સન્તોમાં તેમજ બીજા ટીકાઓમાં પણ એ પ્રમાણેજ વ્યાખ્યાન કરેલું છે. ॥૮૫-૮૭॥ માટે જો શ્રીમદ્ભાગવતમાં ક્યાંઈ પણ સારસ્વત કલ્પનું નામમાત્ર પણ હોય, તો તેણે એક પણ શ્લોક કહી બતાવે, કે જે તમોએ પ્રમાણભૂત માનેલો હોય. ॥૮૮॥ અને શ્રીવિકૃંઠનાથજીએ વિદ્વન્મંડન નામે જે ગ્રંથ રચેલો છે, તેમાં શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ સારસ્વત—કલ્પમાં થયેલો છે એમ કહેલું છે. અને તેમાં પ્રમાણ તરીકે બૃહદ્ભાગન નામે પુરાણના જે શ્લોકો લખ્યાછે, તે શ્લોકો તે પુરાણમાં તો છેજ નહિ. ॥૮૯-૯૦॥

પપ્તચ્છુર્નતાનનમ્ ॥૧૧॥ યુષ્મન્માર્ગેઽન્ન વિધવા દીક્ષયન્તિ નરાન્ વહન્ । અન્ન પ્રમાણ-
વાક્યં ચેદેકઃ શ્લોકોઽપિ કથ્યતામ્ ॥૧૨॥ મર્ત્તાશયા તુ સધવા દયાદીક્ષાં યદિ
કચિત્ । ન તત્ર દોષસ્તથૈતઘોમિનીતન્ન ડચ્યતે ॥૧૩॥ મર્ત્તાશયૈવ નારી તુ મન્ત્રં
દયાત્સુવાસિની । સ્ત્રીમ્યસ્તથા ન દોષઃ સ્યાદોષઃ સ્યાત્તદનાશયા ॥૧૪॥ સાધ્વી ચૈવ
સદાચારા ગુરુમક્તા જિતેન્દ્રિયા । સર્વમન્ત્રાર્થતત્ત્વજ્ઞા સુશીલાર્ચર્ચિને રતા ॥ ગુરુત્વાર્હા
ભવેત્સા હિ વિધવા પરિવર્જિતા ॥૧૫॥ ઇતત્પ્રશ્નોત્તરમપિ યદા દાતું સ નાશકત્ । તદા
પુનરપિ પ્રશ્નં પપ્તચ્છુસ્તં ચ સાધવઃ ॥૧૬॥ ભવદ્વિવંહુઘા યન્ન પ્રોચ્યતે સ્વાશ્રિતાન્પ્રતિ ।
ત્યાગઃ કાપિ ન કર્તવ્યઃ સ્વગુરોરિદ્ધ કેનચિત્ ॥૧૭॥ તસ્યાગો તુ મહત્પાપં શિષ્યસ્ય
ભવતિ ધ્રુવમ્ । ગુરુદ્રોહી સ પુરુષો લભતે યમચાતનાઃ ॥૧૮॥ તત્તુ સત્યં યદિ ગુરુ-
ર્ધર્મનિષ્ઠો ભવેત્તદા । ધર્મેણ યો ભજેત્કૃષ્ણં સ ત્યાજ્યો ન ગુરુઃ કચિત્ ॥૧૯॥ જિતે-

આ પ્રમાણે મુક્તાનંદાદિક સંતોએ કહ્યું, તો પણ તે ગોસ્વામીએ બ્યારે કંઈ
પણ પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો. અને સુખ નીચું રાખીને કંઈ પણ બોલી ન શક્યા, ત્યારે તે
સંતોએ ફરીને તેમને બીજા પ્રશ્ન પૂછ્યો—॥૬૧॥ આ તમારા સંપ્રદાયમાં વિધવા સ્ત્રીઓ
ઘણા પુરૂષોને દીક્ષા આપેછે, તો તે બાળતમાં સચ્છાશ્રમે પ્રમાણભૂત એક પણ શ્લોક
હોય તો અમને કહી બતાવો. ॥૬૨॥ અને સધવા સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી જો
દીક્ષા આપેતોતેમાં ક્યારેય હોય નથી, તે એ વાત યોગિનીતંત્ર ગ્રંથમાં કહેવામાં આવીછે,
॥૬૩॥ (યોગિનીતંત્રમાં પ્રથમ પુરૂષોત્તર દીક્ષાપ્રકરણ કહીને પછી સ્ત્રીઓને માટે આગળ
પ્રમાણ કહે છે—) જો સ્ત્રી દીક્ષા આપે ત્યારે તો સુવાસિની સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી જ
સ્ત્રીઓને જ મંત્ર-દીક્ષા આપે. માટે તે પ્રમાણે કરવામાં હોય નથી, પરંતુ સ્વામીની આજ્ઞા
સિવાય જો આપે તો તો હોષજ લાગેછે. ॥૬૪॥ (હવે તે દીક્ષા આપનાર ગુરુ-સ્ત્રીનાં લક્ષણ
કહે છે—) દીક્ષા આપનારી સ્ત્રી જે પોતે પતિવ્રતા હોય, તેમજ સદાચારતું પાલન કરતી
હોય, ગુરુ જે સ્વામી તેને વિષે સ્નેહવાળી હોય, હૃતેન્દ્રિય હોય, મંત્રના સઘળા અર્થ-
તત્ત્વને જાણનારી હોય, સારા સ્વભાવે ચુકત હોય અને ભગવાનની પ્રતિમાનું પૂજન
કરવામાં પ્રીતિવાળી હોય, તો તેજ સ્ત્રી ગુરુપણને યોગ્ય ધાયછે. અને વિધવા તો સર્વથા
વર્જીતજ છે, તેથી તેણે તો દીક્ષા અપાયજ નહિ. ॥૬૫॥

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ બ્યારે તેઓ ન આપી શક્યા, ત્યારે વળી ફરીને પણ તે
મુક્તાનંદાદિક સંતો તેમને બીજા પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા—॥૬૬॥ હે ગોસ્વામીજી ! તમે પોતાના
આશ્રિત શિષ્યોને જે બહુ પ્રકારે ઉપદેશ કરોછો, કે—આ લોકમાં પોતાના ગુરુનો ત્યાગ
કોઈએ ક્યારેય પણ કરવો નહિ. વળી તે ગુરુનો ત્યાગ કરવામાં તો શિષ્યને અતિ મોટું પાપ
નિશ્ચયજ ધાયછે અને તે ગુરુદ્રોહી પુરૂષ મરીને યમચાતનાનેજ પામેછે’ એમ પણ સમ-
જાવોછો. ॥૬૭-૬૮॥ તો તે વાત તો સત્ય છે, પણ જો તે ગુરુ પોતે ધર્મનિષ્ઠ હોય તો,
કરણ કે-જે ગુરુ પોતે પોતાનો ધર્મ પાત્રન કરનાપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરતા હોય,
તો તે ગુરુનો ત્યાગ ક્યારેય કરવો નહિ. ॥૬૯॥ ઇન્દ્રિયોને છતીને વર્તનારા હોય, પવિ-

ન્દ્રિયાશ્ચ શુચયઃ કૃષ્ણેકાન્તિકસાધવઃ । ईदृशा गुरवो ये स्युर्न ते त्याज्याः कदा-
चन ॥१००॥ त एव मृत्युपाशेभ्यो नरान्मोचयितुं क्षमाः । तदन्ये ये तु गुरवः केवलं
नामधारकाः ॥१०१॥ यहिर्वैष्णववेपो यः पापघ्नीर्दुष्क्रियोऽशुचिः । भवेच्छिष्याङ्गना-
सङ्गी स त्याज्यः सर्वथा गुरुः ॥१०२॥ तदेवं शिष्यमार्यास्तु गच्छतामति पातकम् ।
भवतीत्यनुसन्धेयं तिष्ठद्भिर्गौरवे पदे ॥१०३॥ अनालोच्य निजान्दोषान्महतोऽपि
परस्य ये । गुणेषु दोषान् पश्येयुस्तेभ्यः कोऽन्यो विमूढधीः ॥१०४॥ धर्मभ्रष्टः स्वयं
स्वीयान्धर्मभ्रष्टान्विधापयन् । यश्च स्यात्स गुरुर्हेयः सर्वथा स्वहितैषिणा ॥१०५॥ गुरो-
रप्यवलितस्य कार्याकार्यमजानतः । उत्पद्यं प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥१०६॥ इत्थं
बृहस्पतेर्वाक्यं वसंसेऽतो हितार्थिना । गुरुं सदोषं हित्वा न्यः श्रयो धर्मरतो गुरुः ॥१०७॥

ત્રપણે વર્તતા હોય અને શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવને એકાંતિક ભાવથી સાક્ષાત્ કરવામાં સાવધાન
વર્તતા હોય, આવા જે શુદ્ધો હોય, તેમને ત્યાગ ક્યારેય ન કરવો. ॥૧૦૦॥ અને તેવા
સમર્થ શુદ્ધોજ પોતાના આશ્રિત મનુષ્યોને મૃત્યુ-પાશ થકી મુક્તિની અભય પદ
આપવાને માટે સમર્થ થાયછે અને તે સિવાયના બીજા જે શુદ્ધો છે, તેં તો કેવળ શુદ્ધ
એવા નામનેજ ધારનારા છે. ॥૧૦૧॥ માટે જે બહારથી વૈષ્ણવના વેષને ધારનાર હોય,
અને છાના તો પાપમાંજ બુદ્ધિવાળા હોય અને દુષ્કર્મ કરનારા હોય, અપવિત્ર વર્તતા
હોય, તેમજ શિષ્યાંગનાઓનો સંગ કરનારા હોય, તો તેવા શુદ્ધ તો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ
કરવા યોગ્યજ છે. ॥૧૦૨॥ માટે આ પ્રમાણે શિષ્યભાવને પામેલી સ્ત્રીઓમાં ગમન કરના-
રાઓને અતિ પાતક લાગેછે, એમ શુદ્ધ ઉપર રહેલા ગુરુઓએ અવશ્ય અનુસંધાન રાખવું
જોઈએ. ॥૧૦૩॥ તો આવા પોતાના મોટા મોટા દોષોને પણ નહિ વિચારતાં, બીજાના ધર્મ-
જ્ઞાનાદિક મહાશુભોમાં દોષોને જે જુએછે, તો તેમનાથી બીજા કોણ વિમૂઢ બુદ્ધિવાળો
કહેવાય ? ॥૧૦૪॥ અને વળી જે પોતે ધર્મથી ભ્રષ્ટ હોય અને પોતાના આશ્રિત-શિષ્યોને
પણ ધર્મ-ભ્રષ્ટ કરનારા હોય, તો તે શુદ્ધ હોય તો પણ પોતાનું શ્રેયરૂપ હિત ઇચ્છનારા-
ઓએ સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરવા યોગ્યજ છે. ॥૧૦૫॥ વળી દેવશુદ્ધ-ગુરુસ્પતિ કહે છે-અતિ ગર્વિ-
ષ્ઠ બની ગયેલા હોય, કાર્ય-અકાર્યની પણ જેને ખબર ન હોય, તેમજ ધર્મમર્યાદા છોડી દઈને
અવળેજ માર્ગે ચલી ગયેલા હોય, આવી સ્થિતિ પામેલા તો, શુદ્ધ હોય તો પણ તેમનો
પરિત્યાગ કરવામાં આવેછે, (પરિત્યાગ કરવોજ જોઈએ.) આવું ગુરુસ્પતિનું વાક્ય
અચ્છાસ્ત્રમાં છે, માટે પોતાના હિતને ઇચ્છનાર માણસે ઉપર કહેવા પ્રમાણેના દોષવાળા
શુદ્ધો ત્યાગ કરીને, ધર્મમાં પ્રીતિવાળા એવા બીજા શુદ્ધો આશ્રય કરવો. (અને આ
પ્રમાણે શાસ્ત્રમર્યાદાને અવગંબીરે, સત્ય-જ્ઞાની અને ધર્મિષ્ઠ શુદ્ધો આશ્રય કરવો, તે
કાંઈ અન્યાશ્રય કર્યો ન કહેવાય અને જો એમ વિવેક ન રાખે તો સત્ય-અસત્યની તુલ-
નાજ ન રહે. અને શુદ્ધની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો પણ કાંઈ અર્થજ ન રહે. અને ભગવાન
પોતેજ એમ તો સ્પષ્ટ કહેછે-‘तस्माद्गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेय आत्मनः । शान्दे परे
च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम्’ માટે આવા પરમ પવિત્ર બ્રહ્મનિષ્ઠ શુદ્ધ હોવા જોઈએ.

અથાત્ર કિંચિદપરં વૃચ્છામો ભવતાં મતે । કિં? કીદશ? પરમ્બ્રહ્મ જગદેતન્ન-કિં-? મતમ્ ॥૧૦૮॥ શદ્દૈતશ્રુતિનિર્વાહો નિરાવાચશ્ચ કીદશઃ? । વિચાર્યં ભવદાચાર્યસ-મ્મતં યત્તદુચ્યતામ્ ॥૧૦૯॥ યદુચ્યેત પરમ્બ્રહ્મ સચ્ચિદાનન્દલક્ષણમ્ । અવિવાદમિદં તાવત્ કીદશં તન્નિરૂપ્યતામ્ ॥૧૧૦॥ તદ્વેજગદુપાદાનં સર્વશક્તિસમન્વિતમ્ । એષા પ્રભવતસ્તસ્ય જડજીવેશ્વરાત્મના ॥૧૧૧॥ મૃદાદેરિવ ચેત્ શક્તિઃ સ્વરૂપાનતિરેકિણી । હન્તે? તસ્યાવિકૃતતા ન ઘટેત શ્રુતીરિતા ॥૧૧૨॥ શક્તિર્વા શક્તિકાર્યં વા બ્રહ્મણોન્નદિ ભિદ્યતે । ભિદ્યતે ચેદ્દન્તે? શુદ્ધાદ્દૈતહાનિઃ પ્રસજ્યતે ॥૧૧૩॥ સ્વરૂપપરિણામેઽપિ સ્વ-રૂપસ્યાવિકારિતા । વન્ધ્યાત્ત્વેઽપિ ભવેદ્દોષપ્રસૂત્વં ચેત્તદા ભવેત્ ॥૧૧૪॥ અદ્વૈતશ્રુતિ-

અને એવા પરમ-શુદ્ધનીજ ભગવત્સ્વરૂપતા 'માચાર્ય માં વિજ્ઞાનીયાત્' એ વાક્યથી શ્રીમુખે પોતે કહેલી છે. પરંતુ-નહિ કે ગાફલ-શુદ્ધની. ॥૧૦૬-૧૦૭॥

(આ પ્રમાણે સંપ્રદાયના આચારવિષયક પ્રશ્ન કરીને હવે તત્ત્વનિર્ણયના સંબંધમાં શંકારૂપ પ્રશ્ન પૂછેછે-) શુદ્ધાદ્દૈત સિદ્ધાન્તને માનનારા તમારા મતમાં હવે અમે ધીલું કંઈક પૂછીએ છીએ-તમારા મતમાં પરબ્રહ્મને શું માનોછે? અને કેવું-કેવા પ્રકારનું માનોછે? અને આ જગતને શું? અને કેવું માનોછે? અને તમારા મતમાં-'સર્વ સ્થિતિદં બ્રહ્મ' 'તત્ત્વમસિ' 'અહં બ્રહ્માસ્મિ' 'અયમ્માત્મા બ્રહ્મ' એ વિગેરે અદ્વૈત શ્રુતિઓનો નિર્બાધ અર્થ કેવી રીતે ધાયછે? આ અમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર મનમાં વિચાર કરીને તમારા પૂર્વાચાર્યોને સમ્મત જે અભિપ્રાય કે સિદ્ધાન્ત હોય તે કહે । (પણ તમારી ઉત્તેજાથી કંબિયત કંઈ પણ કહેશે નહિ.) ॥૧૦૮-૧૦૯॥ જો તે પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ છે, એમ કહેતા હો, તો-તેમાં અમારે વિવાદજ નથી. હવે-તે પરબ્રહ્મ કેવું-કેવા પ્રકારનું છે, તે નિરૂપણ કરે । ॥૧૧૦॥ ગોસ્વામી કહેછે-જગત્તું ઉપાદાનકારણપણું, એજ બ્રહ્મનું લક્ષણ છે. અને સર્વ શક્તિઓથી સંપન્ન તે બ્રહ્મ જડ, જીવ અને ઈશ્વર, એ ત્રણ પ્રકારે પરિણામ પામતું હોવાથી, જેમ મૃત્તિકામાં-ઘટ શરાવાદિક રૂપે પરિણામ પામવામાં કોઈ વિલક્ષણ શકિત, તે મૃત્તિકાથી અપૃથક્ભૂત છે, તેમજ-બ્રહ્મમાં પણ બ્રહ્મસ્વરૂપથી અપૃથક્ભૂત એવી કોઈક વિલક્ષણ શકિત છે, તેનાથી પરિણામ પામે છે. ત્વાદે મુકતાનંદાદિક સંતો કહેવા લાગ્યા કે-હન્ત-અરે? આમ જો હોય તો-શ્રુતિપ્રતિપાદિત બ્રહ્મની નિર્વિકારિતા ન ઘટે, બ્રહ્મ વિકારિ-પરિણામસ્વભાવે મુકત કરે, એ મોટો ભાધ આવે. કેમકે-બ્રહ્મની શકિત, કે શક્તિનું કાર્ય-જડ જીવાદિકરૂપે વિકાર પામવો, તે બ્રહ્મથી ભુદું નથી કહેવાતું. અને જો ભુદું હોય, તો તમારા શુદ્ધાદ્દૈત મતનીજ અસત્યતા કરે, માટે તમારો સિદ્ધાન્ત ઉડી જાયછે. ॥૧૧૧-૧૧૩॥ અને સંતો કહેછે-હો ગોસ્વામિન! તમારા કહેવા પ્રમાણે સ્વરૂપથી પરિણામ પામવા છતાં પણ સ્વરૂપની અવિકારિતા કહેવી, તે તો-કોઈ સી વંધ્યા હોવા છતાં પણ તે વીર પુત્રને પ્રગવનારી છે, એમ કહેવા ગણગર છે. (અર્થાત્-એ જાનને અસંભવિન અને અસત્ય છે, માટે તમારો શુદ્ધાદ્દૈત મત પણ વંધ્યાપુત્ર જેવો અનિર્વચનીયજ છે.) ॥૧૧૪ (વળી-લોકશ્રુતિ, અલોક તિ અને ઘટકશ્રુતિ, એ સર્વ શ્રુતિઓનો

સક્લયૈ ભવન્નિરાધિતઃ સ્વલુ। સ્વરૂપપરિણામોઽયમિતરા વાધતે શ્રુતીઃ॥૧૧૫॥ ચિદ્વિ-
દ્વાવતસ્તસ્ય સર્વદોષપ્રસક્તઃ। સુરદુઃસાદયો દોષા યથાંશં તે વ્યવસ્થિતાઃ ॥૧૧૬॥
ઉપાદાનં પરમ્બ્રહ્મ સન્માત્રં નૈવ દુષ્યતિ। ઇતિ યત્તુ સમાધાનમવિચારિતસુન્દરમ્ ॥૧૧૭॥
અંશાંશિનોરનન્યત્ત્વે મતા કેયં વ્યવસ્થિતિઃ। સ્વરૂપતઃ સ્વભાવાદ્ય પ્રચ્યુતસ્થાવિકા-
રિતા ॥૧૧૮॥ કથં ઘટેત ? કા ? વા સા નિરંશોઽશ્યવસ્થિતિઃ। જીવાનાં બ્રહ્મભાવશ્ચ
પ્રલયે સિદ્ધયતિ સ્વતઃ ॥૧૧૯॥ ક્ષિતેર્વિલીયમાનાયા જલભાવ इव સ્વતઃ। તથા ચ
મુક્તયે ભૂયાનાયાસઃ સાધને ક્રુતઃ ॥૧૨૦॥ કૃષ્ણો ગોલોકનિલયઃ પરાત્મા પુરુષોત્તમઃ।

સમન્વય વિચાર્યાં સિવાય) કેવળ અદ્વૈત શ્રુતિઓની સંગતિ-સમન્વય કરવા માટે
તમેએ આશરેલો સ્વરૂપપરિણામવાદ બીજા અનેક શ્રુતિઓનો બાધ કરેછે, (એટલે
કે-બીજા અનેક શ્રુતિઓ પ્રાક્ષસ્વરૂપની નિર્વિકારિતા કહેછે અને તમારા પરિણામ-
વાદમાં તો સ્વરૂપમાંજ વિકાર કરેછે, માટે આવો મોટો બાધ આવેછે.) હવે-તે દોષના
નિવારણ માટે તમે જે સમાધાન આપોછો કે-જગતના ઉપાદાન કારણભૂત પરમ્બ્રહ્મ પોતે
સન્માત્રસ્વરૂપ હોવાથી સર્વ પદાર્થોમાં અનુગત હોવા છતાં પણ, પોતે દ્વિપિત થતાજ
નથી, પરંતુ-તે પ્રાક્ષનાજ પરિણામભૂત જીવ-જડ પદાર્થોમાં, સુખ-દુઃખાદિકોના સંગ્રાહ
તેમાં-તેમાં યથાયોગ્ય વ્યવસ્થાથી રહેલો છે, આ પ્રમાણે તમે-પ્રાક્ષને ચિત-અચિત્ રૂપે
થવાથી સર્વ દોષના પ્રસંગને લીધે તેનું વારણ કરવા જે સમાધાન કરાંછો, તે સમા-
ધાન અવિચારિત સુન્દર છે, (એટલે કે પૂર્વાપરનો વિચાર કર્યા સિવાય તમારા કહેવા
પ્રમાણજ જે તુરત માની લે તેનેજ સાફ લાગે, પરંતુ-શ્રુતિધટિત યુક્તિ સાથે જે
વિચારની કસોટીમાં લે તો તો તે અસત્યજ કરે.) ॥૧૧૫-૧૧૭॥ વળી-અંશભૂત
જીવાત્મા અને અંશી પરમાત્મા, એ બંનેની એકતા હોવાથી આ વ્યવસ્થા કેવી કહેવાય ?
કેમકે-સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી પણ પ્રચ્યુત-અન્યથાભાવ પામેલાને અવિકારિતા કહેવી
તે કેમ ઘટે ? અને વળી નિરંશવસ્તુમાં આવી અંશવ્યવસ્થા કેવી રીતે સંભવે ?

(મૃત્તિકા જેમ એક અંશથી ઘટરૂપે અને બીજા અંશથી શરાવરૂપે વિકાર
પામીને રહી શકેછે, તેમ પ્રાક્ષમાં અંશભાવ હોય તોજ જીવ-જડરૂપે પરિણામ પામેછે
એમ કહી શકાય. પરંતુ-પ્રાક્ષ પોતે સદાય નિરંશ અને નિર્વિકાર હોવાથી તેમાં
અંશ-અંશિભાવની વ્યવસ્થા ઘટેજ કેમ ? અને તેવી અંશાશિભાવની વ્યવસ્થા નહિ
હોવાથી, જીવગત સર્વ દોષ પ્રાક્ષને વિષેજ આવે, માટે તમારો પરિણામવાદ આ પ્રમાણે
'સર્વથા અમંગતજ છે, એ નિર્વિવાદ છે.) અને વળી-તમારા મત પ્રમાણે પ્રલયકાળમાં
જીવોને પ્રાક્ષભાવાપત્તિ (જીવ પ્રાક્ષનું એકજ હોવાથી) આપો આપજ યદ્યંત્યયછે,
જેમ-પૃથ્વી પ્રલય સમયમાં લય પામતાં પામતાં અંતે જળભાવને પામી જાયછે,
એટલે કે-જળરૂપે યદ્યંત્યયછે તેમ. તો પછી યુક્તિને માટે સમદમાદિક સાધનમંપ-
તિમાં શા માટે મોટો પ્રયાત્ન કરવો જોઈએ ? ॥૧૧૮-૧૨૦॥

સર્વકલ્યાણનિલયો મુક્તસેવ્યઃ પરાત્પરઃ ॥૧૨૧॥ સર્વદુઃખૈકનિલયઃ સર્વાશુભસમા-
થયઃ । નાનાયોનિપરિધ્રાન્તો જીવશ્ચ ભવમાર્ગગઃ ॥૧૨૨॥ અંશો નિસર્ગતસ્તસ્ય પરસ્ય
બ્રહ્મણો યદિ । સ્વાનન્યાનન્યતાં જ્ઞાનન્દુઃખી સ્યાત્પુરુષોત્તમઃ ॥૧૨૩॥ જીવો વા પર-
માનન્દપદં ભવતુ સંસરન્ । પરઃ પરિણતિં પ્રાહ જગદેતજ્જડસ્ય તુ ॥૧૨૪॥ અજડસ્ય
વિશુદ્ધસ્ય યૂયં, મેદસ્તિત્વયાનિહ । પરસ્ય પુરુષે નૈવ દોષો નિર્લેપ એવ સઃ ॥૧૨૫॥
સર્વદોષોપલેપસ્તુ યુગ્માકં પુરુષોત્તમે । એકઞ્ ગુણદોષાનામવિરોધેન સજ્જતિમ્ ॥૧૨૬॥
વદતાં નતુ યુગ્માકં વચોમાત્રવિજૃમ્ભિતમ્ । સ્વતોઽપહૃતપાપ્મત્ત્વસપાપ્મત્ત્વોભયાન્વયઃ
॥૧૨૭॥ નિત્યશુદ્ધે નિર્વિકારે ન ઘટેત કથચ્ચન । વાધ્યેરન્ ધ્રુતયઃ સર્વા વિકારાદિ-
નિપેધિકાઃ ॥૧૨૮॥ જગત્ પરિણતિં શ્રૂમો વયં ચ બ્રહ્મણઃ પુનઃ । ઉપાદાનં પરબ્રહ્મ

અને ગોલોકવાસી પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ, કે જે-સર્વ કલ્યાણ શુભોના
ભંડારૂપ છે, મુક્તપુરૂષોએ સદાય સેવ્યમૂર્તિ છે અને 'અક્ષરાત્પરતઃ પરા' સર્વથી પર
અક્ષર તેથી પણ પર રહેલા છે, તે અને જે આ-સંસાર ચક્રમાં ગોથાં ખાનારો, સર્વ
દુઃખપરંપરાઓનોજ એક અનુભવ કરનારો, લોભ મોહાદિક અનેક અશુભ-દોષોનો
આશ્રયભૂત અને પશ્વાદિક અનેક યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરવાથી વિધ્રાન્ત બની
ગયેલો એવો જીવાત્મા, એ બંને જો પરબ્રહ્મના સ્વાભાવિકપણે અનાદિસિદ્ધ અંશજ
હોય, તો-પોતાનાથી અપૃથગ્ભૂત બ્રહ્મ, તેનાથી જીવાત્માને અપૃથગ્ભૂત નાણુતા થકા
સર્વનિયંતા પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ પોતેજ જીવગત સર્વ દુઃખને પોતાનામાંજ
નાણુતા થકા દુઃખી ધાય, અથવા તો-જીવાત્મા પોતે-પોતાનાથી અપૃથગ્ભૂત પરબ્રહ્મ,
તેનાથી અપૃથગ્ભૂત શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ, તેમની સાથે પોતાની અપૃથક્તા-એકતા નાણુતો
થકો પરમાનન્દનો ભોગી ધાય, (પછી તો કોઈ સંસારી કે દુઃખીજ ન રહે.)

(આ પ્રમાણે પરિણામવાદમાં બંને પ્રકારનો બાધ બતાવીને, હવે-કાપિલ
મત કરતાંય તમારો મત વધારે દ્વિધિત છે, એમ તેની સાથે રસખામણી કરીને સ્પષ્ટ કહી
બતાવેછે-)

પર-સામા પક્ષમાં રહેલા કાપિલો, આ જગત્તે જહંગ્ય-પ્રકૃતિના પરિણામ-
રૂપ કહેછે, ત્યારે તમે તો અજહ-એતન એવા સર્વથા વિશુદ્ધ પરમેશ્વરનોજ પરિણામ
કહેછો, આ બંનેમાં ભેદ તો એટલોજ છે કે-પરમતમાં-કાપિલમતમાં પુરૂષ જે પર-
માત્મા તેમાં કોઈ દોષ નહિ આવતાં તે મદાય તટસ્થ હોવાથી નિર્લેપજ માનવામાં
આવેછે, ત્યારે તમારે તો સર્વ દોષના પાત્ર પોતે પુરૂષોત્તમજ ફરેછે, (એટલે કાપિલ
કરતાંય તમે સારા ?) અને વળી-આ પ્રમાણે એકજ પરમાત્મામાં ગુણદોષોનું અવિરો-
ધથી-પરસ્પર બાધ સિવાય સંગમન થઈ શકે એમ બોલનારા તમારું વચનમાત્ર (અર્ધા-
નુસંધાન સિવાય શ્રદ્ધાથી સાંભળી રહેનારાઓનેજ) સુંદર લાગે તેવું છે. કારણકે-
સ્વરૂપથીજ અપહૃતપાપ્મત્વાદિક કલ્યાણ શુભોએ સહિતપણું અને તેનાથી વિરૂદ્ધ એવું પાપે
શુક્રતપણું, એ બંનેનો અન્વય-અંબધ, એક સાથે નિત્યશુદ્ધ નિર્વિકાર પરમાત્મામાં કોઈ

વિશિષ્ટં ચલુ નો મતમ્ ॥૧૨૫॥ ચિદચિદ્વ્યાં પ્રકારભ્યાં વિશિષ્ટં વ્રહ્મ સર્વદા । તદે-
તત્સ્વાપૃથક્સિદ્ધપ્રકારચિદચિદ્વ્રતાત્ ॥૧૩૦॥ અવસ્થામેદતઃ સૌહૃદ્યસ્યૌલ્યમેદક-
લક્ષણાત્ । ઉપાદાનમુપાદેયં મવગ્રૈવ દિ દુષ્યતિ ॥૧૩૧॥ પ્રયયન્તપયસમ્બદ્ધે પ્રજ્ઞે
તત્ત્વાનુબન્ધિનિ । શ્રુતિન્યાયોપપન્નં યદુત્તરં પ્રોચ્યતામિહ ॥૧૩૨॥ પ્રશ્નસ્યાસ્યોત્તર-
મપિ જ્ઞાતું નૈવ યદાશક્ત્ । તદા નીચીનવક્ત્રોઽસી તતઃ પ્રાયાદનુત્તરઃ ॥૧૩૩॥ તસ્મિ-

રીતે ક્યારેય ઘટેજ નહિ. કેમકે-‘નિષ્કલં નિષ્કિયં જ્ઞાન્તં નિરવધમ્ નિરજનમ્’ એ
વિગેરે પરમાત્મસ્વરૂપમાં વિકારાદિકે દોષનો નિષેધ કરનારી અનેક શ્રુતિઓનો બાધ
આવે. (તે જોયા જાણ્યા સિવાય તમારું જોણલું છે, એ અભિપ્રાય છે.) ॥૧૨૧-૧૨૮॥

(આ બધું સાંભળીને પોતાના મતમાં આવતાં ફેરવોનો પ્રયત્ન કર નહિ આપતાં
તે ગોસ્વામી તે મુકતાનંદાદિક સંતોના પ્રત્યે તેમના મતમાં સામે આશેષ કરેછે, કે-
પરિણામવાદ તો તમે પણ માનોછે, તો તમારા મતમાં આ શંકાઓ કેમ ન આવે ?
આવેજ. તો તેનો ખૂલાસો કરો ? આ પ્રમાણે તે ગોસ્વામીનું વચન સાંભળીને શ્રીહરિના
અભિપ્રાય પ્રમાણે તે સંતો પોતાના વિશિષ્ટાદૈત મતમાં ફેરવું નથી આવતું એમ
સમાધાન કરેછે-)

જો કે-જગત્ પ્રહસતું પરિણામ છે, એમ તો અમેય કહીએ છીએ, પરંતુ-
અમારા મતમાં જગત્તું ઉપાદાન કારણભૂત પરબ્રહ્મ વિશિષ્ટસ્વરૂપે માનેલું છે. (તેથી
કોઈ બાધ આવતો નથી.) પરબ્રહ્મ પરમાત્મા નિરંતર ચિત્ અને અચિત્, એ બંને
અપૃથક્સિદ્ધ પ્રકારથી-(વિરોધભૂતી) વિશિષ્ટજ છે, તે એ બ્રહ્મ પોતાનાથી અપૃથક્સિદ્ધ
પ્રકારભૂત એવા ચિત્-અચિત્માં રહેલા અને સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂળતારૂપ જે ભેદ એજ એક
લક્ષણ જેતું છે, એવા કારણાવસ્થા અને કાર્યાવસ્થાના ભેદના યોગે કરીનેજ તે પરબ્રહ્મ
ઉપાદાન અને ઉપાદેય એ બંનેય હોવા છતાં પણ કોઈ દોષથી દૂષિત થતુંજ નથી, (આ
પ્રમાણે અમારે તો જગત્ અને બ્રહ્મને શરીર-શરીરિભાવ માન્ય હોવાથી સૂક્ષ્મતા અને
સ્થૂળતારૂપ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાયોગને પામતા ચિત્-અચિત્રૂપ શરીરમાંજ, એટલે
કે-ચિત્માં સ્વભાવાન્યથાભાવ અને અચિત્માં સ્વરૂપાન્યથાભાવ થવારૂપ સર્વ દોષો ઘટેછે.
અને પરમાત્મા તો પોતે એ પરિણામ પામતા ચિત્-અચિત્ એ બંનેના શરીરી હોવાથી
અને તેનાથી વ્યતિરેક સ્વરૂપે નિત્ય-શુદ્ધ-ખુદ્ધ-મુક્ત સ્વભાવ એવા સર્વથા શુદ્ધ, નિર્વિ-
કાર અને નિર્દોષ હોવાથી પરમાત્મસ્વરૂપમાં કોઈ જાતનો બાધ આવતો નથી. માટે આ
પ્રમાણે અમારો મત સર્વથા બાધરહિત સર્વમાન્ય અને શ્રુતિ-સ્મૃતિના સિદ્ધાન્ત
પ્રમાણે સર્વશ્રેષ્ઠ-સર્વોપરિ છે. અને તમારે તો તમારા મતમાં અમેએ કરેલી શંકા-
ઓનો ખૂલાસો કરવાનો બાંધીજ રહ્યો.)

માટે વેદવ્રતીના શિરોભાગરૂપ વેદાન્તમાર્ગમાં મંબધ ધરાવતા એવા પરતત્વ-
પરમાત્મસ્વરૂપના નિર્ણય સંબંધી પ્રશ્નમાં તમારે શ્રુતિ અને તદનુકૂળ ન્યાય-યુક્તિવિ-
ચાર તેણે સંહિત ઉત્તર અહીં આ-સલામાંજ આપવો જોઈએ માટે કહ્યો ? ॥૧૨૬-૧૩૨॥

नाते सकलपौरजनाः सहासं तस्मिन्महत्तमधियं विजडुश्चिरत्नाम् । आचार्यबुद्धिमचलां
भगवद्वियं च तल्लक्षणे विदधुरेव हि धर्मसूनौ ॥१३५॥ तस्यैव मक्तिमखिला विदधुस्त-
तस्ते निःसंशयं सह मिजैरनुवासरं च । राजापि विस्मयमवाप्य तमेव साक्षान्निधित्य
कृष्णमगमच्छरणं सभार्यः ॥१३५॥ कृत्वा तदाश्रयमवाप्तमनोरथोऽसौ सम्यक्पुपूज सह
साधुभिरीधरं तम् । निःसंशयो भजनमस्य चकार नित्यमानन्दमात्मनि परं समया-
त्सह स्वैः ॥१३६॥ तत्राद्यसत्रमथ सोऽपि महद्भि पाण्थनृणां विधापयदुपागतयात्रिका-
णाम् । कुर्युः स्तवं खलु हिताय च यत्र तेऽपि स्वन्नोदकादिसुहिता मुदिता अमुप्य
॥१३७॥ भूरिप्रतापमिति सम्प्रथयन्पृथिव्यां तत्रत्यमक्तजनतां सुखयन्नपित्वा । मासं
ततः स निरगादनुयात आत्मभक्ताधिर्वर्त्य सह सज्जिरुदारकीर्तिः ॥१३८॥

આ પ્રમાણે મુકતાનંદાદિક સંતોએ પૂછેલા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ત્યારે ગોસ્વામી ન
આપી શક્યા અને શરમાઈ ગયા, ત્યારે નીચું સુખ રાખીને એ ગોસ્વામી તો કંઈ પણ
ઉત્તર નહિ આપતાં તે સલામાંથી ચાલ્યા ગયા. ॥૧૩૭॥

આ પ્રમાણે તે ગોસ્વામી સલામાંથી પરાજય પામીને ચાલ્યા ગયા, તે પછી
સર્વ પુરવાસી જનોએ તેમનો ઉપહાસ કરવા પૂર્વક તેમને વિષે બહુકાળથી જે મહાપુર-
ષપણાની બુદ્ધિ હતી તેમજ નિશ્ચય એવી આચાર્યબુદ્ધિ અને ભગવદ્ભાવની બુદ્ધિ
હતી, તે સર્વનો ત્યાગ કરી દીધો; અને સર્વ પ્રકારે આચાર્ય-લક્ષણોથી તેમજ ભગવા-
નનાં સર્વ લક્ષણોથી સંપન્ન એવા તે ધર્મપુત્ર શ્રીહરિને વિષેજ ભગવદ્ભાવ અને આચાર્ય-
ભાવની દ્રઢ નિષ્ઠા કરી. ॥૧૩૮॥ અને તે પછી સઘળા પુરવાસી જનો પોતાના અનુયાયી
માણસોએ સહિત, નિઃસંશયપણે દરેકજા તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનીજ અચળ ભક્તિ કરવા
લાગ્યા અને તે પુરના રાજા પણ પોતે વિરમ્ય પામીને તે શ્રીહરિનેજ આ પ્રત્યક્ષ
શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પોતેજ છે, એમ નિશ્ચય કરીને પોતાની ભાષાંએ સહિત તે શ્રીહરિ-
નેજ અનન્ય-શરણે ચાલ્યા. ॥૧૩૯॥ અને તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનો દ્રઢ આશ્રય કરીને સર્વ
મનોરથ જેમના પૂર્ણ થયાછે, એવા તે રાજાએ મુકતાનંદાદિક સર્વ સાધુઓએ સહિત
ઇશ્વરમૂર્તિ એવા તે શ્રીહરિની રૂડે પ્રકારે પૂજા કરી. અને નિઃસંશય ધર્મને નિરંતર એ
શ્રીહરિનું ભજન કરવા લાગ્યા; અને તેમ કરવાથી (પોતાને પ્રગટ ભગવાન મળવાથી)
પોતાના સર્વ આશ્રિતજનોએ સહિત મનમાં પરમ આનંદ પામ્યા. ॥૧૪૦॥ ત્યાર પછી
તે શ્રીહરિએ પણ તે નવા નગરમાં આવેલા યાત્રાળુઓ તેમજ વટેમાર્ગીઓના પણ હિતને
મઠે એક મોટું અન્નનું સદામત પ્રવર્તાવ્યું, કે જે અન્નસત્રમાં આવીને ગ્રાસ ગ્રાસ અન્ન
અને જળ વિગેરેથી ખૂબ તૃપ્ત થઈને આનંદ પામ્યા થકા તે યાત્રાળુઓ શ્રીહરિનાં બહુજ
વખાણ કરતા હતા. ॥૧૪૧॥ આ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર પોતાનો અતિ મોટો મતાપ વિસ્તારતા
થકા તે શ્રીહરિ તે નવા નગરમાં રહેનારા ભક્તજનના સમૂહને સુખ અને આનંદ
આપતા થકા, એક માસ પર્થત ત્યાં રહીને, તે પછી પોતાને વળાવા માટે પાછળ
આવતા ભક્તજનોને પાછા વાળીને, અતિ ઉદાર કીર્તિ એવા તે શ્રીહરિ મુકતાનંદાદિક
સંતોએ સહિત તે નગર થકી નીકળ્યા. ॥૧૪૨॥

घैष्णवार्यगदुराचरणानि त्याजयन् सवृषनिर्मलभक्तिम् ।

यः पुषोष नगरीयममायां सोऽस्तु मे हृदि हरिः परितुष्टः ॥१३९॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदाया.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये नवनगरे
चल्लभकुलीयगोस्वामिपराजयनिरूपणनामा अष्टाविंशतितम उल्लासः ॥२८॥

ॐ श्रीहरिणे नवानगरनी सलाभां वैष्णवाचार्य—गोस्वामीनामां रहेला दुराचारने त्याग
करावता थका, धर्मे सहित निर्माण ऐवी लगवद्धडितनुं पोषण कथुं हुतुं, ते स्वयं भारा
छष्टदेव श्रीहरि अति प्रसन्न थछने भारा हृदयमां अभंड विराजमान रहे। ॥१३९॥

छति श्रीमदुद्धवसंप्रदा... ..श्रीनित्यानंदमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयमां
नवानगरमां वल्लभकुलना गोस्वामीना पराजय निरूपण कथेां ओ नामे
अङ्गपीशमे उल्लास संपूर्ण यथे। ॥२८॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

प्रादुर्भूय वृषान्वये क्षितितले धर्मे प्रतिष्ठापयन्
नानादेशनिवासिलोकनिवहं धर्मे सुषाहोदधयन् ।
श्रीमद्द्वारवर्ती समेत्य नगरीं यस्तीर्थयात्रामिषात्
धर्म्यं तीर्थविधिं विधाय जनयन् अक्षां च तैर्थं विधौ ॥
उपादिशस्तीर्थवासे विधेयात्रियमान् स्फुटम् ।
स एव भगवानस्मान् पुनातु वृषनन्दनः ॥२९—१—२॥

आ भारत-भूमणमां धर्मवशमां अगट थछने ॐ श्रीहरिणे धर्मनी प्रतिष्ठा
करता थका, नाना प्रकारना देशमां रहेनारा लोकसमूहने सुषेयी धर्मना बोध करता
थका, तीर्थयात्राना निमित्ते श्रीमती द्वारिका नगरी प्रत्ये छछने धार्मिक-तीर्थविधि
करने त्यां लोकाने तीर्थविधिमां अक्षा उपलवता थका तीर्थवासमां पाणवा योज्य धर्म-
नियमाने स्पष्टताथी उपदेश कथेां हुतो, ते धर्मनंदन लगवान अभने तीर्थवास करतां
कामकोधादिके दोषे थकी रक्षा करीने पावन करे। ॥२९—१—२॥

एकोनविंश उल्लासः

ततो ययौ द्वारवर्ती वृतोऽसौ पद्मेः स्वमर्कैर्गृहिमिश्च सर्वैः । साधुस्तु माण्ड-
व्यपुरे न्ययुक्त मुमुक्षुयोधाय च वर्णिनोऽपि ॥१॥ आनन्दयन्मक्तजनांश्च मार्गे पुरातनं
स्थानमवाप स स्वम् । ततो यथावद्विदधे द्विजोक्तरीत्येव तीर्थस्य विधिं विधिहः
॥२॥ महार्हदानानि ददौ द्विजेभ्यः स गोमतीस्नानविधिं विधाय । तत्रत्यकृष्णप्रतिमां
प्रणम्य सन्तर्पयामास वदंश्च विप्रान् ॥३॥ तत्र विग्नं भगवानुपित्वा मनुष्यनाट्यं
विदधत्ततोऽगात् । आरावणं तत्र दरिद्रलोकान्ददशं मुद्राप्रदपीडबमानान् ॥४॥ तदर्थं

द्रष्टुमनीश ईश उच्चार्य नावाभ्युधिषादिकां सः । द्वीपे स्वमूर्त्तेशिपूजनादि विधाय
घस्नानवसच्च पञ्च ॥५॥ तत्रत्यरुष्णार्चकवर्त्तनं तु ददर्श सद्भिः स विगर्हणीयम् ।
रुष्णेऽप्यनास्थां च क्षिलाधियं च सर्वां तदीहामपि जीविकार्थम् ॥६॥ वम्भप्रधानाम-
खिलां च भक्तिं स वर्षसाङ्कर्यमनर्हभक्ष्यम् । निःशङ्कमेव व्यभिचारकर्म तेषां समी-
क्ष्याप सुखेदमन्तः ॥७॥ ततश्च तत्रत्यमधर्मसर्गमुन्मूलयन्त्सदि सोऽनुवक्षम् ।
चकार वार्त्ता बहुधैव धर्मशास्त्रानुगाः पातकहापनार्थाः ॥८॥ चातुर्वर्ण्यं भगवता वैत-

उद्घास २६ भा.

नवानगरधी नीक्या पछी जे श्रीहरि, पोताना पापदो तेभज सर्व गृहस्थ
भक्तजनो, तेमनाधी वींटाया थका द्वारिकापुरी अत्ये गया. अने साधुज्योने तेभज वशी-
ज्योने तो मुमुक्षुज्योने मोघ आपवा भाटे मांडवी पुर अत्ये भोक्त्या. ॥१॥ भागंभां
भक्तजनोने आनंद आपता ते श्रीहरि पोताना पुरातन स्थानइय द्वारिकाने पाभ्या, ते
पछी सर्व विधिने जणुनारा जे श्रीहरिजे, ब्राह्मण्ये छेदी रीति प्रभाण्ये यथार्थ
रीति तीर्थविधि-स्नानादिक क्रियाज्यो करी. ॥२॥ श्रीहरिजे गोभतीलभां स्नानविधि
करीने ब्राह्मण्येने महाभूषवाणां वस्त्रादिक वस्तुज्योनां दान कथीं, तथा त्यां रडेदी श्रीकृ-
ष्णुनी प्रतिभा-रघुछेडछेने दर्शन-नभस्कार करीने धणु ब्राह्मण्येने जभाउया. ॥३॥
त्यां-गोभतीकांठे नखु रात्रि रहीने भनुष्यनाटयतुं अनुकर्य करता लगवान श्रीहरि त्यांथी
आरावण-स्थानभां आब्या, त्यां तप्तमुद्राज्यो आपनारा भनुष्येज्यो अति पीडा पभाडेला
धणुछे डोडोने जेया. ॥४॥ आवुं ते छापि आपनारा निहय आरज्ये डोडोने आपेछुं
छट तेने श्रीहरि पोते जेवाने अभ्यर्थ ई जेवा थका नावभां जेसीने असुद्रनी पाडी
उतरीने जेटभां रडेदी पोतानीज (पूर्वावतारनी) भूर्तिनां दर्शन-पूजन विगेरे करीने
त्यां पाय दिवस निवास करीने रह्या. ॥५॥ त्यारे त्यां तो श्रीहरिजे त्यां रडेनारा देवना
पूजारी शुगडी ब्राह्मण्येनुं वर्तन तो, सद्धर्मनिष्ठ सत्पुरुषेज्यो तिरस्कार करता जेबुंज
जेबुं. तेभज-सेववा-पूजवा योग्य श्रीकृष्णुनी प्रतिभाभां पणु अनास्था-अश्रद्धा अने
देवग पदधरपुद्धिज तेभना जेवा-जेवभां आवी, तेभज तेभनी सधणी देवसेवा
विगेरे क्रियाज्यो पणु देवण आलुविकाने भाटेज हुती जेभ जेबुं. ॥६॥ तेभनी लक्षित
सधणी दंडप्रधानज जेवभां आवी, वणी तेभनुं वलुंसंकरपाणुं, अलक्ष्य वस्तुज्योनुं
लक्षणु, तेभज निःशंकपणु करवभां आवतुं व्यभिचारकर्म, आणधुं जेधने श्रीहरि
अंतर्मभां अतिशेज्यो जेद पाभ्या. ॥७॥ पछी ते श्रीहरिजे त्यां-तीर्थभां रडेला अधर्म-
भर्गने भूणभांथीज नाश करता थका हरदेज्यो सलाभां धर्मशास्त्र प्रभाणु पातकने टाण-
नारी वार्त्ताज्यो अहु प्रकरे करी हुती. ॥८॥

१ ' छेडने दुःखीज्यो रे देणी न अभाय' जे प्रेमानंद स्वामीना वयन प्रभाणु, ते दुःखी-
आज्योने जेधने अति दवाणु ते श्रीहरि त्यां रहीज न शक्या. ॥

જપુરુપાત્મના । સ્વસધર્મયુતં સૃષ્ટં મુગ્ધાચક્ષ્માદનુક્રમાત્ ॥૧॥ સ્વં સ્વં ધર્મે પાલયન્નિસ્તો
 વિપ્રાદિભિઃ સદા । સ ઇવ મજ્જનીયોડય સ્થેયં તત્કલતસેતુષુ ॥૧૦॥ દુર્લભો માનુષો
 વેદો ધર્મપાલનસમ્મતઃ । તં પ્રાપ્ય તુ મયત્નેન ધર્મઃ પાલ્યો વિશેષતઃ ॥૧૧॥ સર્વઃ
 સર્વેત્ર પાલ્યોડસૌ તીર્થેષુ તુ વિશેષતઃ । યત્રેવાનુષ્ઠિતો ધર્મઃ સદ્દક્ષગુણિતો ભવેત્
 ॥૧૨॥ તીર્થેષુ તં મરિત્યજ્ય કામલોમરસાકુલાઃ । અધર્મે યે પ્રતજ્જન્તે તેષાં સોડપિ
 વિચલંતે ॥૧૩॥ તત્પાપકર્મ ન ક્ષાપિ પ્રાયશ્ચિત્તેઃ પ્રણદ્યતિ । एवं હિ તીર્થધર્મેષુ પ્રાક્ત-
 નંમુંનિભિઃ સ્મૃતમ્ ॥૧૪॥ यस્ય હસ્તૌ પાદૌ ચ જિહ્વા શિશ્ન મનસ્તથા । સંયતં સ્યાત્તપો
 વિદ્યા સ તીર્થફલમશ્નુતે ॥૧૫॥ અકોપનોડમ્ભમતિઃ સત્યવાદી દદમતઃ । આત્મોપમક્ષ
 મ્ભૂતેષુ તસ્ય તીર્થફલં સ્મૃતમ્ ॥૧૬॥ કામં ક્રોધં ચ લોભં ચ યો જિત્વા તીર્થમાવિશેત્ ।

શ્રીહરિ કહેછે— હે જનેા ! પરમેશ્વરે વૈરાગ્ય—પુરૂષરૂપે ધર્મને પોત-પોતાના ધર્મ-
 ઈર્મે સ્થિત, પ્રાણીય વિગેરે આદ્ય વર્ણના મનુષ્યોને, પોતાના મુખ-બાહુ વિગેરે અંગ
 યદી અનુકર્મે ગત્યાં છે. ॥૬॥ માટે પ્રાણભાદિક સર્વ મનુષ્યોએ પોત-પોતાને ધર્મ
 પાલન કરતા ધર્મજ તે ભગવાન ભજવા યોગ્યછે—ભજવા ભેદથી, તથા તે ભગવાને
 આધેલી ધર્મ—મર્યાદાઓમાં રહેવું જ ભેદથી. ॥૧૦॥ ધર્મતું પાલન કરવામાંજ સર્વથા
 માનેલો આ માનવ અવતાર અતિ દુર્લભ છે, તો તે માનવદેહને પામીને તો પ્રયત્નથીજ
 વિશેષપણે ધર્મ પાળવોજ ભેદથી. ॥૧૧॥ એ ધર્મ સર્વ મનુષ્યોએ સર્વ દેશ-મળમાં
 પાલન કરવાનો છે, તો તીર્થોમાં તો તે વિશેષપણે અવશ્ય પાળવોજ ભેદથી, કે-જે તી-
 થોમાં અનુષ્ઠાન-આચરણ કરેલો ધર્મ હજારધણા ફળને આપનારો થાયછે. ॥૧૨॥ જે
 મનુષ્યો કામ, લોભ અને રસાસ્વાદથી આક્રુષ્ટ થઈ જઈને તીર્થોમાં તે ધર્મને પરિત્યાગ
 કરીને અધર્મમાં પ્રવર્તેછે, તો તેમને તે અધર્મ પણ વિશેષપણે વધેછે, (કારણ કે—પ્રીત
 સ્થળોમાં કરેલું પાપ તીર્થસ્થાનમાં નાશ પામેછે, પરંતુ—જે તીર્થમાં જઈને પણ પાપ
 કરેછે, તો તે પાપકર્મ તો તેને વજ્રરૂપની માફક વળગેછે,) વળી તે તીર્થમાં કરેલું
 પાપકર્મ પ્રાયશ્ચિત્તોથી પણ ક્યારેય નાશ નથી થતું, એમજ પ્રાકૃત મુનિઓએ
 તીર્થોમાં પાળવાના ધર્મમાં કહેલું છે. ॥૧૩-૧૪॥ (હવે—તીર્થના ફળને પામનારા-
 જોનાં લક્ષણ કહેછે—) જે પુરૂષના હૃદય, પગ, જીભ, શિર અને મન, એ સર્વ સંપૂ-
 ર્ણપણે નિયમમાં હોય, (એટલે કે—તે તે ઇન્દ્રિયો પોત-પોતાની વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિમાંથી
 નિવૃત્તિ પામીને ભગવદ્ભક્તિ વિગેરે અત્રવૃત્તિમાં વર્તનારી હોય,) તેમજ જેનું તપ અને
 વિદ્યા પણ, દંભ અને અભિચારાદિક ચક્રી નિવૃત્તિ પામેલી હોય, તે પુરૂષ તીર્થના ફળને
 પામેછે. ॥૧૫॥ વળી—ક્રોધે રહિત, નિર્મળ—સાત્ત્વિક ભુદ્ધિવાળો, સત્ય વચન બોલનારો,
 પોતાના યોગ્ય-વિહિત વ્રતોમાં દ્રઢપણે વર્તનારો, તેમજ સર્વભૂતોમાં પોતાની ઉપગ-
 ધીજ ભેનારો, આવા પુરૂષનેજ તીર્થતું ફળ યથાર્થ થાયછે, એમ કહેલું છે. ॥૧૬॥ અને
 વળી—નરકના દ્વારભૂત કામ, ક્રોધ અને લોભ, એ ત્રણને જીતીને—તેને વશ નહિ વર્તતાં
 જે પુરૂષ તીર્થોમાં જાયછે, તો તેને તીર્થોમાં જવાથી ક્યારેય કોઈ પણ વસ્તુ અપ્રાપ્ય-ન

ન તેન કિચ્છિદ્રાપ્યં તીર્થાભિગમનાત્કચિત્ ॥૧૭॥ અથદધાનઃ પાપાત્મા નાસ્તિકોઽ-
ચ્છિન્નસંશયઃ । હેતુનિષ્ઠશ્ચ પશ્ચેતે ન તીર્થફલમાગિનઃ ॥૧૮॥ અન્યત્ર યત્કૃતં પાપં
તત્તુ તીર્થે વિનશ્યતિ । તીર્થે કૃતં તુ યત્પાપં વજ્રલેપાયતે હિ તત્ ॥૧૯॥ તીર્થે કૃતાનાં
પાપાનાં પ્રાપ્તશ્ચિત્તેન શોધનમ્ । ન જાયતેઽતોઽત્ર સુદૈઃ સ્થાતવ્યં નિયમૈઃ સહ ॥૨૦॥
સ્વધર્માન્પાલયન્તો યે તીર્થેષુ નિવસન્તિ તે । इह कीर्त्तिमवाप्स्यान्ते प्राप्नुवन्ति मह-
ત્સુखम् ॥૨૧॥ કૃત્વાપિ વાસં તીર્થેષુ દુરાચારેષુ યે રતાઃ । મર્યાદાભેદિનસ્તે તુ ઘોરાન્
વાન્સ્યેવ નારકાન્ ॥૨૨॥ યાત્રિકૈશ્ચ જનૈસ્તીર્થે સર્વથા નિયમાન્વિતૈઃ । ભવિતવ્યં પ્રય-
ત્નેન યાત્રા સ્યાદ્વિફલાન્વયા ॥૨૩॥ તત્રોપવાસઃ કર્તવ્યં ક્ષૌરં શ્રાદ્ધં સપિન્ડકમ્ ।
વિપ્રાશ્ચ સાધયો ભોજ્યા દેયં દાનં યથાધનમ્ ॥૨૪॥ તત્ર ક્ષૌરં તુ વ્રતિર્ભિર્વર્ણિભિર્જીવ-
વન્ધકૈઃ । નિયતક્ષૌરકાલેશ્ચ કારણીયં ન યોગિભિઃ ॥૨૫॥ નારીભિઃ પતિવત્નીભિઃ

પાત્રી શકાય એવી રહેતી નથી, અર્થાત્ સર્વ અર્થને તે પામેછે. ॥૧૭॥ અને જે માણસ
તીર્થોદિકમાં શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ નહિ રાખનારે, તીર્થમાં જઈને પણ પાપમાં જ મન રાખનારે,
તીર્થોના દેવો વિગેરેમાં તેમજ પરલોકોદિકમાં વિશ્વાસ નહિ પામેલો, તેમજ અનેક અ-
યોગ્ય હેતુઓ કહીને, તે કુટિલ શંકાઓમાં જ નિષ્ઠા રાખનારે અને અંશયાત્મા-આત્મકલ્યા-
ણના નિર્ણયશૂન્ય, આ પાંચેય પ્રકારના માણસો તીર્થના ફળને પામતાજ નથી. ॥૧૮॥ અને
અન્ય સ્થળમાં કરેલું જે પાપ હોય તે તો તીર્થમાં જવાથી નાશ પામેછે, પરંતુ-તીર્થમાં
જઈને તો જે પાપ કરેછે, તે પાપ તો વજ્રલેપ જેવું જ દ્રઢ વળગેછે. ॥૧૯॥ વળી-તીર્થમાં
કરેલાં પાપોની શુદ્ધિ તો પ્રાપ્તિકૃતો કરવાથી પણ થતી નથી, માટે સુન્ન-વિવેકીજનોએ એ
તીર્થોમાં પોત-પોતાના ધર્મ-નિયમે સહિતજ રહેવું. ॥૨૦॥ સ્વધર્મનું પાલન કરતા
થકા જે મનુષ્યો તીર્થોમાં નિવાસ કરીને રહેછે, તે મનુષ્યો આ લોકમાં કીર્તિ પામીને
દેહને અતે મહાસુખને પામેછે. ॥૨૧॥ અને પવિત્ર-તીર્થોમાં વાસ કરીને પણ જે મનુષ્યો
વ્યભિચારાદિક દુરાચારમાં જ તત્પર વર્તેછે, તો પરમેશ્વરે બાંધેલી ધર્મમર્યાદાને નાશ
કરનારા એવા તે પાત્રી મનુષ્યો તો અતે ઘોર-લથકર નરકનેજ પામેછે. ॥૨૨॥ માટે
યાત્રા કરનારા યાત્રાળુજનોએ તીર્થમાં સર્વ પ્રકારે પોતાના ધર્મ-નિયમે સહિતજ પ્રય-
ત્નથી વર્તવું, નહિ તો તેની યાત્રા ફળ સિવાયની-નિષ્ફળ થાયછે એટલું જ નહિ, પરંતુ
વિપરીત ફળ પણ થાયછે. ॥૨૩॥

(હવે-તીર્થમાં કરવા યોગ્ય વિધિ-નિયમ વિગેરે કહેછે)-તીર્થમાં જઈને ઉપવાસ
કરવો, સુંડન કરાવવું, પિંડદાને સહિત શ્રાદ્ધ કરવું, તથા પ્રાદક્ષિણ અને સાધુઓને જમા-
ડવા. અને પોતાને ધનની સંપત્તિ પ્રમાણે દાન આપવું-કરવું. ॥૨૪॥ સુંડનનો અપવાદ
કહેછે-તીર્થમાં કરેલા ઉપવાસ વિગેરેના દિવસોમાં સુંડન કરાવવું નહિ, તેમજ આતુ-
ર્માંસ્ય અને કૃત્ત્રાદિક મત કરનારાઓએ, જેમના પિતા જીવતા હોય તેમણે તથા
બ્રહ્મચારીઓએ, જેમને દ્વાર કરાવવાનો અમુક સમયજ નિયત-૧કડી કરેલો હોય તેઓએ,
તથા યોગીઓએ, તેમજ સધવા સ્ત્રીઓએ, તીર્થમાં સુંડન કરાવવું નહિ, વળી—છ

કારણીયં ન તત્તથા । પળ્માસામ્યન્તરે ચૈવ ન તત્તીર્થપુનર્ગમે ॥૨૬॥ યેપુ તીર્થેપુ ચે
 વિપ્રા મોઝ્યાઃ પૂજ્યાશ્ચ તત્ર તે । તેષાં પરીક્ષણં તત્ર ન કર્તવ્યં હિ સર્વથા ॥૨૭॥
 દેવતા યથ યા મુખ્યા શક્ત્યા કાર્યં તદર્ચનમ્ । વાસોભૂષણનૈવેદ્યફલપાત્રધનાદિભિઃ
 ॥૨૮॥ દ્વિદ્રસ્ત્યાચરેત્તીર્થે મગધન્મન્દિરે સ્વયમ્ । સમ્માર્જનોપલેપાદિ સાધુશુધ્ધર્ષણ
 તથા ॥૨૯॥ મહાપૂજાફલં તેન સર્વદાનફલં તથા । સ તુ પ્રાપ્નોતિ પુરુષઃ શ્રાદ્ધાદૈશ્વ
 ન સંશયઃ ॥૩૦॥ શારીરં નિયમં પ્રાદુર્મનયો માનુષં વ્રતમ્ । મનોવિશુદ્ધિ દૈવં ચ દ્વયં
 રક્ષેત્તુ તીર્થકૃત્ ॥૩૧॥ યો લુપ્થઃ પિશુનઃ કૂરો દામ્મિકો ચિવ્યાત્મકઃ । સર્વતીર્થ-
 વ્યપિ જ્ઞાતઃ પાપો મલિન एव सः ॥૩૨॥ ન શરીરમલત્યાગાત્પુમાન્મવતિ નિર્મલઃ ।
 માનસે તુ મલે ત્યકે ભવત્યત્યન્તનિર્મલઃ ॥૩૩॥ ચૈર્યસ્તીર્થે કૃતં પાપં નરાસ્તે તે પિશા-
 ચતામ્ । ડાકિનીશાકિનીત્વં ચ પ્રાપ્તાઃ સન્સ્યેવ યોપિતઃ ॥૩૪॥ તેઽવ્ર તીર્થકૃતાં છિદ્રં
 પશ્યમ્યેવ દિવાનિશમ્ । દોષમપ્યલ્પકં દૃષ્ટ્વા સચસ્તેપુ વિશન્તિ ચ ॥૩૫॥ પુમાંસઃ
 કામયન્તે સ્ત્રીઃ સ્ત્રિયઃ પુંસશ્ચ તદ્વશાત્ । ધનલાભે ચ હિંસાયાં પ્રવર્તન્તે ચ તે તતઃ ॥૩૬॥

માસની અંદરજ જે તે તીર્થમાં ફરીથી જવાનું થાય તો તે મુંડન ન કરાવે તો
 તેનો બાધ નહિ. ॥૨૫-૨૬॥ અને જે તીર્થમાં જે ગ્રાહ્યો રહેતા હોય, તે તીર્થમાં
 તેજ ગ્રાહ્યો જમાડવા અને પૂજવા, પરંતુ—તીર્થોમાં તે ગ્રાહ્યોની પરીક્ષા તો કાઢી રીતે
 નજ કરવી. ॥૨૭॥ તેમજ જે તીર્થમાં જે મુખ્ય દેવતા હોય તે દેવતાની પૂજા પોતાની શક્તિ
 પ્રમાણે વસ્ત્ર, ઘરેણું, નૈવેદ્ય, ફળ, પાત્ર અને દ્રવ્યાદિકથી કરવી. ॥૨૮॥ અને જે દ્વિદ્ર-
 નિર્ધન હોય તે તો તીર્થમાં જઈને ભગવાનના મંદિરમાં વાળવું, લીંપવું, એ આદિક
 સેવાને પોતેજ કરે, તથા ત્યાં રહેનારા સાધુઓની સેવા કરે, તો તે પ્રમાણે કરવાથી તે
 પુરૂષ ભગવાનની મહાપૂજનું ફળ, તથા સર્વ પ્રકારના દાનનું ફળ, તેમજ શ્રાદ્ધાદિક
 કરવાનું ફળ, એ બધું પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥૨૯-૩૦॥ પ્રાચીન મુનિઓએ
 શારીરિક નિયમોને માનુષ્યવ્રત કહ્યું છે, તેમજ મનોવિશુદ્ધિને દૈવવ્રત કહેયું છે, તીર્થ કરનારા
 માણસોએ તો તીર્થમાં એ બંને વ્રત રાખવાં—સાચવવાં, ॥૩૧॥ અને તેમ નહિ કરનારા
 એવો જે લુપ્થ—અતિ લોભીઓ, પિશુન—આડી કરનારા, કૂર—અતિ ઉગ્ર તામસ
 સ્વભાવનો, દાંભિક—બીજાઓને જણાવવા માટેજ ધર્મ પાળનારા અને વિષયોમાંજ
 આતુર ચિત્તવાળો, આવો જે પાપી માણસ, તે કદાચિત્ સર્વ તીર્થોમાં સ્નાન કરે, તો પણ
 તે મલિનજ રહે છે. ॥૩૨॥ કેમકે—શરીરનો મળ ત્યાગ કરવાથી પુરૂષ નિર્મળ બનતોજ
 નથી, પરંતુ—જે કામક્રોધાદિક માનસિક મળનો ત્યાગ કરે છે, તોજ અત્યંત નિર્મળ—શુદ્ધ
 બને છે. ॥૩૩॥ તીર્થોમાં જેણે જેણે પાપ કર્યું હોય છે, તે તે પુરૂષો પિશાચપણને પામે છે
 અને સ્ત્રીઓ હોય તે ડાકિનીપણને તેમજ શાકિનીપણને પામે છે. ॥ તે પિશાચાદિક આ
 લોકમાં રાત્રિદિવસ તીર્થ કરનારાઓનાં છિદ્રનેજ જોયા કરે છે અને તેમનો અસ્થ જેટલોય હોય
 દૃષ્ટીને તુરતજ તેમાં પ્રવેશ કરે છે. ॥ અને તે પિશાચાદિકના આવેશને લીધેજ પુરૂષો સ્ત્રીઓને
 અમણુદ્વિધી ઇચ્છે છે અને સ્ત્રીઓ પુરૂષોને કામણુદ્વિધી ઇચ્છે છે અને તેમ ધવાધી પછી
 ધનના લાભમાં—મેજવવામાં તેમજ હિંસામાં પણ પ્રવર્તે છે. ॥૩૪-૩૬॥ શ્રીહરિ કહે છે—

एवं तार्थं महाविघ्ना वसन्तीत्यत्र दुष्कृतात् । भीतैः सनियमरेव स्यात्तव्यं
तैर्यकैः सदा ॥३७॥ स्त्रीणां निरीक्षणात्स्पर्शाच्चर्मक्ष्वेत्यादिभिस्तथा । क्षीयते सुकृतं
पुंसां तीर्थेषु प्रागुपाजितम् ॥३८॥ एवं स्त्रीणां च सुकृतं परपुंवीक्षणादिना । नश्येत्त-
तस्तैस्ताभिश्च नियम्यानीन्द्रियाणि हि ॥३९॥ आपत्कालं विना विप्रैर्ग्राह्यो नैव प्रतिग्रहः
। तीर्थेषु तु विशेषेण तपस्तेजोहरो हि सः ॥४०॥ न आपणीयमनृतं पुंसां तीर्थविचारिणा
। मेतव्यं जीवहिंसायाः स्त्रीस्पर्शात्पापकर्मणः ॥४१॥ खनित्यकर्मणा विष्णोरर्चाश्रवण-
कीर्तनैः । स्मरणेन च दानाद्यैरहर्नयेन न चान्यथा ॥४२॥ एवं ये तीर्थयात्रां च कुर्वते
नियमैः सह । तेषां भवेत्तीर्थफलं नान्येषामिति निश्चयः ॥४३॥ इत्याकर्ण्य हरेर्धर्मशा-
स्त्रवाक्यानि संसदि । स्त्रियश्च पुरुषाचिभ्युः सर्वे पातककर्मणः ॥४४॥ कृष्णस्य सेवानि-
रताश्च सर्वे ते ब्राह्मणा गुग्गुलिनामधेयाः । ततः प्रभृत्येव हि दुष्क्रियाभ्यो भोता बभूवुश्च

आ प्रभाळो तीर्थोभां भोटां भोटां विघ्नो रહેછે, માટે તીર્થ કરનારાઓએ આ પવિત્ર
તીર્થોમાં તો દુષ્કર્મ થકી મહાય ભય પામીને પોત-પોતાના ધર્મ-નિયમોએ સહિતજ
રહેવું-વર્તવું. ॥૩૭॥ તીર્થોમાં સ્ત્રીઓને જોવાથી, તેમનો સ્પર્શ કરવાથી, તથા સ્ત્રીઓની
હાંસી-મશ્કરી કરવાથી, તેમજ તેમની સાથે ક્રીડા અને છાની રસિક-વાતો વિગેરે કર-
વાથી, પુરૂષોત્તું પૂર્વે સંપાદન કરેલું સુકૃત નાશ પામી બચછે. ॥ એજ પ્રભાલો સ્ત્રીઓતું
સુકૃત પરપુરૂષને જોવા અડવા વિગેરેથી નાશ પામેછે, માટે તીર્થોમાં-જનારા કે રહેનારા
પુરૂષોએ તથા સ્ત્રીઓએ ઇન્દ્રિયો નિયમમાં રાખવાં. ॥૩૮-૩૯॥ અને બ્રાહ્મણોએ આપ-
ત્સાળ સિવાય ક્યારેય પ્રતિગ્રહ-દાન લેવું નહિ, તો તીર્થોમાંતો વિશેષપણે જરૂર નજ લેવું
જોઈએ, કેમકે તે પ્રતિગ્રહ તો તપ અને શ્રદ્ધાચર્યાદિકે સ્વતેજને હરનારોછે. ॥૪૦॥ તેમજ
તીર્થમાં વિચરણ કરનારા પુરૂષે ક્યારેય અસત્ય બોલવું નહિ, તથા પ્રાણીઓની હિંસાથી
ભય પામીને વર્તવું, તેમજ સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ, તથા પાપકર્મ, તેનાથી પણ ખડીતા રહેવું.
॥૪૧॥ અને વળી-હુમેશાં પોતાનાં નિત્ય-કર્મ કરવાથી તથા ભગવાનની પૂજા, ભગવાનની
કથાનું શ્રવણ તથા કીર્તન અને સ્મરણ, એ વિગેરે લક્ષિતથી, તેમજ દાન આદિક સત્ક-
મોથી, દિવસ નિર્ગમન કરવો. પરંતુ-તે સિવાય વ્યર્થ કાળ ગુમાવવો નહિ. ॥૪૨॥ આ
પ્રભાલો વર્તીને જે મનુષ્યો તીર્થવાસ, અથવા તો તીર્થયાત્રા કરેછે, તો તેમનેજ તીર્થનું
યથાર્થ ફળ પ્રાપ્ત થાયજ, પણ બીજાઓને નથી થતું એમ નિર્ણય જાણવું. ॥૪૩॥ અથ-
ગ્તાં નિત્યાનંદમુનિ કહેછે-આ પ્રભાલો શ્રીહરિના ધર્મશાસ્ત્ર મળથી વાક્યો સાંભળીને,
સભામાં બેઠેલાં સ્ત્રી-પુરૂષો સર્વે, પાપ કર્મ થકી ભય પામી ગયા. ॥૪૪॥ તે સર્વે ગુણી
નામે બ્રાહ્મણો ત્યારથી આરંભીનેજ દુષ્કર્મ થકી ભય પામી ગયા અને શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિ-
માની સેવામાં અતિ પ્રીતિવાળા થયા. તેમજ પુરવાર્થીબીજા જનો પણ તેજ પ્રભાલો કુકર્મથી
ભય પામી ગયા. ॥૪૫॥ વળી-કેટલાક ગુરુહુ પુરવાસીજનો તો, તે શ્રીહરિનેજ પ્રત્યક્ષ
શ્રીકૃષ્ણ ઇશ્વરમૂર્તિ છે, એમ પોત-પોતાના મનમાં માનતા થતા, તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનેજ
સમાધય કરીને આ સંસારના બંધનથી મુક્તિ થવાને માટે લક્ષિતપૂર્વક તે શ્રીહરિનેજ

પુરૈકસોઽન્યે ॥૪૫॥ તમેવ સાક્ષાદ્દિ મન્યમાનાઃ શ્રીકૃષ્ણમીશં કતિચિત્તુ પૌરાઃ ।
સમાશ્રયં તસ્ય વિધાય મત્ત્યા તમેવ મેજુર્મવન્ધમુક્તયૈ ॥૪૬॥ અધર્મમુત્તવાય સ
તીર્થનિષ્ઠમિત્યં હરિઃ પશ્ચ દિનાન્યુપિત્વા । સમર્ચ્યમાનઃ સકલૈશ્ચ પૌરૈર્મોઽવ્યમાયા-
ત્પુરમૂર્જિતશ્રીઃ ॥૪૭॥

દ્વારિકેશનિજરૂપદર્શનસ્તીર્થવાસિનિયમપ્રકાશકઃ ।

સર્વતશ્ચ વૃપવૈરિવારણઃ કૃષ્ણ યપ મયિ તુષ્ટિમીયતામ્ ॥૪૮॥

इति श्रीमद्बुद्धचरम्.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीद्वारिका-
नगरे तीर्थविधिनिरूपणं नामैकोनविंश उद्भासः ॥२९॥

ભજવા લાગ્યા. ॥૪૬॥ સકળ જગતમાં પરમેશ્વર તરીકે પ્રસિદ્ધ અતિશય શોભાએ યુક્ત
શ્રીહરિ, આ પ્રમાણે તીર્થોમાં ૧ રહેલા અધર્મને મૂળમાંથી ઉગ્રેથી નાખીને પાંચ દિવસ
પર્યાંત ત્યાં-જેટમાં રહીને સકળ પુરવાસી જનોએ રૂઢે પ્રકારે પૂજા કર્યા એવા થકા માંડવી
નામે પુર પ્રત્યે આગ્યા. ॥૪૭॥

॥

॥

॥

દ્વારિકેશ્વરરૂપે દ્વારિકામાં વિરાજમાન રહેલા પાતાના પ્રાચીનરૂપનાં દર્શન કરનારા,
તીર્થવાસી મનુષ્યોના નિયમોનો પ્રકાશ-ઉપદેશ કરનારા અને સર્વ પ્રકારે ધર્મેના વિશદી-
ઓતું, વારણ કરનારા, એવા મારા ઇષ્ટપ્રભુ શ્રીહરિ-કૃષ્ણ મારે વિષે પ્રસન્નતા પામે. ॥૪૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્બુદ્ધવ.....શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં જેટ—દ્વારિકામાં
તીર્થવિધિ નિરૂપણ નામે ઓગણત્રીશમો ઉદ્ભાસ અંપૂર્ણ થયો. ॥૨૯॥

उद्भासार्थसङ्ग्रहः

भक्तेश्चित्तप्रसादोदयकरणतया कर्मतुल्योपयोगं

ज्ञानप्राधान्यमाहुर्महामयहरणे शुष्कवेदान्तिनो ये ।

ज्ञानપ્રાધાન્યવાદં તદુદિતમશિલે રણદયિત્વા પ્રમાણૈઃ

પ્રાધાન્યં ગ્રાહ્યં ભક્ત્યૈ રૂઢ મવતુ નઃ શ્રેયસે ધર્મસુતુઃ ॥૩૦॥

‘માંડવી પુરમાં જે શુષ્ક વેદાન્તીઓએ, અંગૂઠિલય નાશ કરવામાં લક્ષિતને ઉપયોગ
ચિત્તની નિર્મળતા થવામાં સાધનપણે કરીને, કર્મના જેટલોજ સરખો છે. અને ખરી રીતે
જ્ઞાનથીજ યુક્ત છે, એમ જ્ઞાનનેજ મુખ્ય સાધન તરીકે પ્રતિપાદન કર્યું હતું, એવા તે
શુષ્ક—વેદાન્તીઓએ કહેલા જ્ઞાનપ્રાધાન્યવાદને શાસ્ત્રનાં પ્રમાણોધી સમજપણે ખરું
કરી નાખીને, જે શ્રીહરિએ લક્ષિનુંજ મુખ્ય સાધનપણું સિદ્ધ કર્યું હતું એવા તે ધર્મ-
પુત્ર શ્રીહરિ આ લોકમાં અમારા આનંદિક કલ્યાણને માટે થાઓ. ॥૩૦॥

त्रिंशत्तम उल्लासः

तत्राकरोन्निजावासं दक्षिणस्यां दिशि प्रभुः । सरस्वते यत्र पूर्वमुपिताः सन्ति ।
साधवः ॥१॥ सद्भिः सङ्गम्य तैः सम्यङ्मानितस्तत्र सोऽवसत् । तद्दर्शनार्थमाजग्मुः
पौरा नित्यं सरस्वतः ॥२॥ देवश्रीप्रमुखा भक्ताः श्रुत्रियाः प्रतिवासरम् । अनुकालं तस्य
सेवां विदधुः साधुभिः सह ॥३॥ महावटादधस्ताच्च नित्यं तत्र महासभा । आसी-
त्तन्मध्यपीठस्थो व्पराजद्धर्मनन्दनः ॥४॥ स्वधर्मज्ञानवैराग्योपेतां भक्तिं रमापतेः ।
तत्त्वतो बोधयामास प्रमाणवचनैर्विभुः ॥५॥ ज्ञानं यशस्वरूपस्य न तद्भक्तिं विना
फलेत् । आत्मज्ञैरप्यतो भक्तिः कर्त्तव्या पुरुषोत्तमे ॥६॥ वैराग्यानुगतं ज्ञानं भक्तेरङ्ग-
मुदीरितम् । अतः साक्षा यदि तु सा तर्हि दीप्ता भवेद्भूषम् ॥७॥ भक्तिं विना तु
यज्ज्ञानं न धत्ते तन्निराश्रयम् । नश्येद्देशादिवपम्ये दीपार्चिरिव वायुना ॥८॥ अतोऽक्ष-

उल्लास ३० भा.

ते मांडवी पुरभां प्रभु—श्रीहृदि जे ठेकाछे प्रथम साधुज्यो उतयां हुता त्यां
पुरधी दक्षिण दिशाभां अशेषरने कांठे पोतानो निवास कर्यो . ॥१॥ त्यां—अशेषरने कांठे
मुक्तानां कांठे संतोनी साथे मणीने, ते संतोज्ये सन्मान कर्षां यका, श्रीहृदि इडे प्रभु
रह्या अने तेमना दर्शन भाटे ते पुरना हुन्नर—हुन्नर भनुष्ये दरशेन आवता हुता.
॥२॥ देवसी लकत सुपथ जेभां छे, जेवा क्षत्रिय लकतजने हं भेशां भमय—समय प्रभाषे
भर्व संतोज्ये अहित रहैला श्रीहृदि सेवा करता हुता. ॥३॥ त्यां अशेषरने कांठेन मोटा
पडना वृक्ष नीचे दरशेन मोटी सला धती हुती. अने ते सलाना मध्ये रहैवी पाट उपर
धर्मनंदन श्रीहृदि भगवान विराजता हुता. ॥४॥ अने अति समर्थ श्रीहृदि ते सलाभां
स्वधर्म, ज्ञान अने वैराग्य, तेछे युक्त जेवी लक्ष्मीपति भगवाननी लकितने सच्छा-
ओनां प्रभाषु—वचनोधी यथार्थपणे बोध करिने समजावता हुता. ॥५॥ जे आत्मस्व-
पतुं ज्ञान छे, ते पणु प्रभुनी लकित सिवाय यथार्थ कृण आपनाइ थतुं नधी, भाटे आत्म
दर्शी—ज्ञानी जनोछे पणु साक्षात् पुत्रोत्तम भगवानने विषे लकित करवी. ॥६॥ सांसारिक
पदार्थोभां वैराग्ये युक्त, जेवुं जे ज्ञान—एव धर्म अने भायाने यथार्थ जाणुवा इप
ज्ञान, लकितनुं अंग कहेछुं छे. भाटे ते भगवद्भक्ति पणु जे धर्म—ज्ञानादिक अंगे
सहित करवामां आवे, तोज ते लकित द्रढ अने अति प्रकाशमान धायछे. ॥७॥ अने
भगवद्भक्ति सिवायतुं जे आत्मज्ञान छे, ते तो निराश्रय—आश्रयन विनानुं होवाधी वृद्धि
पामतुं नधी अने देशकालादिकनुं विषमपणुं धाय तयारे वायुना जपाटाथी दीपशिभाज
जेम जेम नाश पायी लयछे. ॥८॥ भाटे ‘अक्षरत्परतः परः’ जेम अक्षर धडी पणु
पर रहैला जेवा श्रीकृष्ण—वायुदेव परमात्मा पुत्रोत्तमने विषे निरंतर द्रढ लकित करवी.
अरणुं डे—ते लक्ष्मीज वास्तविक आत्यंतिकी मुक्ति धायछे. ॥९॥

રાદપિ પરે શ્રીકૃષ્ણે પરમાત્મનિ । મક્તિઃ કાર્યા દદં નિત્યં તયા સ્યાન્મુક્તિરજ્ઞસા ॥૧॥ તદા સમાસ્થિતઃ કશ્ચિત્પૌરો વિપ્રસ્તમવ્રવાત્ । શ્રીકૃષ્ણો યસ્સ્વયા પ્રોક્તઃ ॥ ત્વસ્તિ હ્યક્ષરાત્પરઃ ॥૨॥ વાઙ્મનોઽગોચરસ્યાસ્ય કથં મક્તિર્નૃણામિહ । કર્તું શક્યેતિ મે વૃદ્ધિ તતઃ શ્રીહરિરવ્રવાત્ ॥૨૧॥ અયં તુ નિશ્ચયઃ પૂર્વે વ્યાસેનૈવ સ્વયં કૃતઃ । વિચાર્ય સમ્યગ્વેદાર્થે તમેવાહં વદામિ તે ॥૨૨॥ યઃ શ્રીકૃષ્ણઃ પરમ્બ્રહ્મ હ્યક્ષરબ્રહ્મણઃ પરઃ । અગોચરોઽસ્તિ મનસો વચસશ્ચાવ્યયો વિભુઃ ॥૨૩॥ સફલેશ્વર્યસમ્પન્નઃ સર્વશક્તિપતિઃ પ્રભુઃ । અનન્તયૈમવો દિવ્યઃ સચ્ચિદાનન્દવિગ્રહઃ ॥૨૪॥ શ્રીદામવિષ્ણુક્ષેનાદિપાર્ષદ-પ્રવરૈર્વૃતઃ । રાધાલક્ષ્મ્યર્ચિતો દિવ્યગન્ધપુષ્પરુગાદિભિઃ ॥૨૫॥ સ પ્વ કૃપયા યાદૈ પ્રાદુર્ભવતિ ભૂતલે । નિઃશ્રેયસાય જીવાનાં ધૃતદિવ્યનરાકૃતિઃ ॥૨૬॥ તદા તસ્ય વિદ્યા-તઘ્યા મક્તિરથ મુમુક્ષુભિઃ । તયા મુક્તિર્મત્યેવ શુષ્કજ્ઞાનેન ન કચિત્ ॥૨૭॥ મામેવ યે પ્રપચન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે । ક્વચિત્તિ મગવદ્વાક્યં ગીતાયામર્જુનં પ્રતિ ॥૨૮॥ પર્વ

ત્યારે મહામાં બેઠેલો તે પુરનો કોઈક બ્રાહ્મણ, તે શ્રીકૃષ્ણને કહેવા લાગ્યો કે - શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા તમે કહ્યા, તે તો અક્ષર થકી પરસ્વરૂપ છે. તો મન-વાણીને અગોચર-પરોક્ષ એવા એ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ મનુષ્યોથી આ લોકમાં કેવી રીતે કરી શકાય ? એ વાત મને કહો-સમજાવો ? ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે તે બ્રાહ્મણને ઉદેશીને સભામાં કહેવા લાગ્યા-॥૧૦-૧૧॥

શ્રીકૃષ્ણે કહે છે-હો વિપ્ર ! આ નિશ્ચય તો પૂર્વે વ્યાસમુનિએ પોતેજ વેદના અર્થને સારી પેઠે વિચારીને કરેલો છે. તે વ્યાસમુનિએ કરેલો નિશ્ચય-નિર્ણયજ તમને અમે કહીએ છીએ-॥૧૨॥ (પ્રહ્લાદ-પુરાણમાં વ્યાસમુનિએ કહેલા નિશ્ચયને જણાવનારા પાંચ શ્લોકો કહી બતાવે છે-)'અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ' એ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિ પ્રમાણે જે શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પોતે સર્વથી પર એવું જે અક્ષર-બ્રહ્મ તે થકી પણ પર છે, મન-વાણીને અગોચર છે, અવ્યયસ્વરૂપ અને વિભુ-વ્યાપક છે. ॥૧૩॥ સમગ્ર ઐશ્વર્યોથી સમ્પન્ન છે, માયા આદિક સર્વ શક્તિઓના પતિ-નિયામક અને પ્રેરક છે, સર્વના નિયંતા છે, અનંત વૈભવે યુક્ત છે, દિવ્યસ્વરૂપ અને સત્, ચિત્ અને આનંદમય એવા દિવ્યાકાર છે. ॥૧૪॥ શ્રીદામા અને વિષ્ણુક્ષેનાદિક પાર્ષદપ્રવરોએ સેવેલા છે, રાધા અને લક્ષ્મી આદિક અનંત શક્તિઓએ દિવ્ય ગન્ધ અને પુષ્પોની માળાઓથી પૂજેલા છે. ॥૧૫॥ તેજ શ્રીકૃષ્ણ-પરમાત્મા ત્યારે કૃપા કરીને જીવોના આત્મતિક કસ્ટાણને માટે દિવ્ય નરાકૃતિ ધારણ કરીને પૃથ્વી ઉપર પ્રાદુર્ભાવ પામે છે. ત્યારે આ લોકમાં મુમુક્ષુ-જનોએ તે-પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરવી, તે ભક્તિથીજ આત્મતિકી-મુક્તિ થાય છે, પરંતુ-ભક્તિ-રસથી રહિત કેવળ શુષ્ક આત્મજ્ઞાનથી તો કપારેય મુક્તિ થાયજ નહિ. ॥૧૬-૧૭॥ 'જે ભક્ત-જનો અનન્યભાવથી એક મનેજ આશરે છે, તેજ મારી દુસ્તર માયાને તરે છે,' આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અર્જુન પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ-ભગવાનનું વચન છે. ॥૧૮॥ આ પ્રમાણેની ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની વાર્તા માંભગીને તે પુરવાસી જનોમાં જે દેવી-સમ્પત્તના જીવો હતા, તેઓએ આનંદ પાગીને પોતાના હૃદયમાં તે શ્રીકૃષ્ણની વાર્તાને ધારણ કરી. ॥૧૯॥

મગવતો વાર્તા નિશમ્ય પુરવાસિધુ । દેવા જીવા મુદં પ્રાપ્ય પ્રીત્યૈવ હૃદિ તાં વધુઃ
 ॥૧૯॥ ગૃહાન્ગત્વા તતસ્તે તાં પ્રાહુઃ સ્વસગુરુન્મતિ । તે તાં શ્રુત્વાતિસંકુદ્ધાઃ પ્રોચુસ્તા-
 ન્મૂરિમાનિનઃ ॥૨૦॥ દૃઢગ્વાર્તા કૃતા યેન સમ્યગ્જ્ઞાનં ન તસ્ય હિ । ન હ્યદ્વૈતમતગ્રન્થા-
 સ્તેન દૃષ્ટા યથાતથમ્ ॥૨૧॥ અતઃ પરં ન તદ્વાર્તા શ્રોતવ્યા ચ તદન્તિકે । થેયોઽર્થિના
 ન ગન્તવ્યં સ તુ કોપ્યઽસ્તિ માયિકઃ ॥૨૨॥ કાત્મજ્ઞાનં પરાનન્દં યત્ કન્વાચિલાઃ
 ક્રિયાઃ । અક્રિયત્વં ચ પૂર્ણત્વં ક તુ મક્તિર્ગુણાત્મિકા ॥૨૩॥ શ્વઃ સમાયાં વયં ગત્વા
 વેદાન્તવચનૈરમુમ્ । વિજેપ્યામસ્તતસ્તૂર્ણં કરિષ્યતિ પલાયનમ્ ॥૨૪॥ હત્યુક્તા અપિ
 સ્તે તેપામવમસ્ય વર્વાસિ તમ્ । મહાન્તમેવ જ્ઞાનન્તસ્તૂર્ણીમાસન્સ્વસમ્સુ ॥૨૫॥
 આવર્તિતનિજગ્રન્થાઃ પ્રાતઃ સંહસ્ય સ્તેઽથ તમ્ । સમેત્ય સંસદિ પ્રોચુરવ્યગ્રં વ્યગ્રચૈ-

અને પછી તે મનુષ્યોએ પોત-પોતાને ઘેર જઈને પોત-પોતાના ગુરુઓને તે વાર્તા કરી.
 ત્યારે અતિ દુરભિમાની તે તેમના-તેમના ગુરુઓ તે વાર્તા સાંભળીને અતિ ક્રોધ પામીને
 પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યા-॥૨૦॥ હે જનો ! આવી વાર્તા જોણે કરી તેને કોઈ
 જાતનું સમ્પદ-જ્ઞાનજ નથી, કેમકે આવી વાર્તા કરનારાએ અદ્વૈત-મતના ગ્રંથો યથાર્થ
 રીતે જોયાજ નથી. ॥૨૧॥ માટે શોધાર્થી-જનોએ હવેથી તેની વાર્તા સાંભળવીજ નહિ અને
 તેની પાસે જવું પણ નહિ, કેમકે- એ તો કોઈક માયાવી પુરુષ છે. ॥૨૨॥ પરમાનંદની
 પરા કાષ્ટારૂપ એવું આત્મજ્ઞાન ક્યાં ? કે-જે આત્મજ્ઞાનદશામાં સમગ્ર ક્રિયાઓ કરવા છતાં
 પણ અક્રિયા અને પૂર્ણતા રહેલી છે. અને ૧ શુણાત્મક એવી ભક્તિ ક્યાં ? (એ બંનેમાં
 તો અતિ લેહ છે.) ॥૨૩॥ આવતી કાલે અમે અહામાં જઈને એ આવેલા સ્વામિનારાયણને
 વેદાન્ત-વચનોથી છતીશું, તેથી તે તો તુરંતજ પલાયન કરી જશે. ॥૨૪॥ આ પ્રમાણે શુષ્ક-
 જ્ઞાનીઓએ પોતાના શિષ્યજનોને કહ્યું તો પણ તેઓ તેમના વચનોની અવગણના કરીને
 તે શ્રીહરિને અતિ મોટા સમર્થ બાણુતા યકા કંઈ નહિ યોજતાં પોત-પોતાને ઘેર આવીને
 રહ્યા. ॥૨૫॥ પછી રાત્રિએ પોતાના મતના વેદાન્તસાર અને પંચદશી વિગેરે ગ્રંથો-
 ની ૧ આવૃત્તિ જેમણે કરીછે, એવા ધકા સવારમાં લેગા મળીને તે સર્વ મતવાદીઓ તે
 શ્રીહરિની પાસે આવીને સભામાં અબ્યગ્રપણે વિરાજમાન થયેલા શ્રીહરિના પ્રત્યે બ્યગ્ર
 ચિત્તવાળા તે મતવાદી-ગુરુઓ કહેવા લાગ્યા-॥૨૬॥ હે સ્વામિન ! ગઈ કાલને દિવસે કેવળ
 ભક્તિથીજ કટ્યાણુ ધાયછે, એવી વાતો કરીને અમારા શિષ્યોને કેમ તમોએ ભમાવ્યા ?
 અને અંગી-જ્ઞાન સિવાય કેવળ અંગ-ભક્તિથી ક્યાંય કટ્યાણુરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ ધાયજ નહિ.

૧-અર્દન-મતમાં નિર્વિશેષ જલ્લ ભક્તિનો વિષય નહિ હોવાથી, શુણાત્મક-સચ્ચ અભ-
 નીજ ભક્તિ હોય શકે, માટે ભક્તિનો વિષય સચ્ચ-અલ્લ હોવાથી, ભક્તિ પણ શુણાત્મકજ કહે-
 વાય. અને તે ભક્તિ નિત્ય-ગુરુગુરુ-મુક્ત-સ્વભાવ એવા પરિગુરુ-આત્મેક્ય જ્ઞાનની અપેક્ષાએ-પૂન
 છે, એ અગ્રિપ્રાયશી આ પ્રમાણે કહેછે, પરંતુ-ભક્તિરસથી રહિત એજ શુષ્કજ્ઞાનનું અંડન
 આગળ કરવામાં આવ્યું છે. અને નિશુર્જ-નિર્વિશેષવાદ્યું અંડન નવ-દશ હિંસાસમાં કરેલું છે. ।

૨-વારંવાર વિચારણા

ततः ॥२६॥ किं ध्यामिता असदीयाः शिष्या हो भक्तियार्त्तया । न कार्यसिद्धिरङ्गेन
 कचित्स्यादङ्गिने विना ॥२७॥ ज्ञानस्य भक्तिरङ्गं हीत्येवं रुष्णोऽप्रचीत्स्वयम् । भक्त्या
 मामभिजानाति भक्त्या गम्योऽहमित्यपि ॥२८॥ ज्ञानादेव हि कैवल्यं ज्ञानं वै मुक्ति-
 साधनम् । नात्मज्ञानात्परं किञ्चिज्ज्ञेय आत्मा मुमुक्षुभिः ॥२९॥ अङ्गि ज्ञानमतो विद्धि

॥૨૭॥ અને ભક્તિ એ જ્ઞાનનું અંગ છે, એમ તો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પોતેજ કહેલું છે — ‘ભક્તિયોગ મને યદ્યર્થપણે જાણે છે’ ‘હું’ ભક્તિયોગ પ્રાપ્ત થાઉં છું.’ ॥૨૮॥ વળી જ્ઞાનયોગ કેવલ્ય-સાધુન્ય મુક્તિ મળે છે, માટે જ્ઞાન એજ ખરે-ખર મુક્તિનું સાધન છે, આત્મજ્ઞાન થકી પર-શ્રેષ્ઠ જીનું કંઈ છેજ નહિ, માટે સુમુખ્યોએ તો આત્માજ એક જાણવા યોગ્ય છે. ॥૨૯॥ માટે હે સહજાનંદ-સ્વામિન ! જ્ઞાન એજ અંગી છે એમ જાણો. અને મુક્તિ પણ તેનાથીજ ધાય છે, ‘જ્ઞાન સિવાય મુક્તિ ધાયજ નહિ’ એમ પ્રસિદ્ધ-પ્રમાણભૂત શ્રુતિ છે. ॥૩૦॥ ‘તે પરમાત્માનેજ જાણીને- (ઉપાસના દ્વારા સાક્ષાત્કાર કરીને) મૃત્યુની પરંપરારૂપ સંસારને અર્વથા ઉદ્ધવન કરી જાય છે,’ એવી જીજ્ઞા પણ શ્રુતિ છે. તેમજ- ‘દેવને-પરમાત્માને જાણીને સંસારપાથ થકી મુક્તાય છે,’ એવું પ્રમાણભૂત શ્રુતિવાક્ય છે એમ જાણો-જાણો. ॥૩૧॥

આ પ્રમાણે કહેતા તે શુદ્ધજ્ઞાનીઓને શ્રીહરિ કહેવા લાગ્યા—હે જ્ઞાને ! તમે જે કહેા છો, તે ખરૂં છે. કેમકે—દરેક સાધનમાં જ્ઞાનનીજ મૂળતા—કારણતા છે, જ્ઞાન સિવાય તેા સર્વને પશુતાજ કહેલી છે, ‘તે નરાઃ પશવો યેષાં જ્ઞાનં નાસ્ત્યાત્મનઃ પરમ્’ ‘તે મનુષ્યો તો પશુઓ—પશુ જેવા છે, કે—જેમને આત્માનું—શરીરથી પૃથક્ રહેલા જેવા સ્વસ્વરૂપમૂલ જીવાત્માનું અર્વોત્તમ જ્ઞાન હોતું નથી’ એ વિગેરે વાક્યોથી કહેલું છે.) ॥૩૨॥ (હવે જ્ઞાન અને ભક્તિનો અંગ—અંગિભાવ કેવી રીતે છે, તે કહેવાને માટે શ્રીહરિ પોતાનો સિદ્ધાન્ત કહેછે—માધ્ય—સાધનભેદથી જ્ઞાન અને ભક્તિમાં બે પ્રકાર છે. તેમાં સાધનભૂત ભક્તિ એ જ્ઞાનનું અંગ છે અને જ્ઞાન એ સાધનભક્તિની અપેક્ષાએ અંગિ છે, પરંતુ—‘દ્વાદશમૂલઃ પ્રસન્નમામ્ . મદ્રકિં લભતે પરમ્’ ‘મક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ’ । ‘મક્ત્યાહં સુલભઃ પાર્થ !’ ‘મક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય .. પ્રવેષ્ટું ચ પરન્તપ !’ ‘एकमक्तिर्विशिष्यते’ ‘યમેવૈવ વૃણુતે સ્તેન લભ્યઃ’ એ વિગેરે વાક્યો જોતાં—વિચારતાં તેા પરા—પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની અપેક્ષાએ જ્ઞાનની અંગતા અને ભક્તિની અંગિતાજ સ્પષ્ટ જણાય છે, આવો મુશ્કેલસિદ્ધ અભિપ્રાય સમજ્યા સિવાય શુદ્ધજ્ઞાનીઓ જે કેવળ આત્મજ્ઞાનને મહત્તા આપે છે. તે કેવળ રથૂળતુપાવઘાતની માફક નિષ્ફળ અને નકામી છે. અને ભક્તિમાં અંગ—સાધન તરીકે તેા ખાસ જ્ઞાનની ઉપયોગિતા છેજ. કેમકે—‘નહિ જ્ઞાનેન સદ્દશં પવિત્રમિહ વિચતે’ ‘જ્ઞાની ત્વાત્મેવ મે મતઃ’ ‘ક્ષતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ’ ‘તમેવ વિદિ-સ્વાતિમૃત્યુમેતિ’ એ વિગેરે વચ્ચેના જોતાં જ્ઞાન સિવાય કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતીજ નથી. માટે સર્વ પુરૂષાર્થમાં જ્ઞાનની પહેલી જગર છે. માટે જ્ઞાનની અગત્યતા જોણી નથી.

मुक्तिस्तेनैव जायते । ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः स्यादित्यस्ति विश्रुता श्रुतिः ॥३०॥ तमेव हि विदित्वातिमृत्युमेतीति चापरा । ज्ञात्वा देवं मुच्यते वै प्रमाणमिति दृश्यताम् ॥३१॥ तानुवाच हरिः सत्यं ज्ञानस्यास्त्येव मूलता । विना ज्ञानं तु पशुता सर्वस्यापि समी-
रिता ॥३२॥ स्वस्वरूपं पृथग्ज्ञात्वा देहादेः सच्चिदात्मकम् । तत्परं तन्नियन्तारं ज्ञात्वा श्रीकृष्णमञ्जसा ॥३३॥ ततस्तेन स्वरूपेण भक्तिर्भगवतो दृढम् । कर्त्तव्या श्रेयसे स्वस्य सिद्धान्त इति वैदिकः ॥३४॥ तस्माज्ज्ञानं परं प्राहुर्मुक्तिसाधनमात्मनः । भक्तिं विना तु तत्रैव स्वातन्त्र्येणार्थसाधनम् ॥३५॥ भक्तिः साधनरूपा च फलरूपेति च द्विधा । प्रोक्ता तत्रादिमा ज्ञानसाधनं चेतरा फलम् ॥३६॥ यदि द्वितीया न भवेत्तदा ज्ञानं तु निष्फलम् । तत्सम्पादनयत्नश्च धर्ममात्रमितीर्यते ॥३७॥ अत एवादितो ज्ञानं संसा-
ध्यात्मपरात्मनोः । ततः शुद्धात्मना भक्तिः कर्त्तव्या परमात्मनः ॥३८॥ एवं प्राप्तात्म-
निष्ठस्य ज्ञानिनो ब्रह्मरूपिणः । अपि भक्तिर्विधेयास्ति परस्य ब्रह्मणो हरेः ॥३९॥ परात्परं परम्ब्रह्म परमानन्दलक्षणम् । न वेद तत्त्वतो यस्तु तस्य भक्तिः परा कुतः ॥४०॥ निर्विशेषज्ञप्तिमात्रं यः परम्ब्रह्म मन्यते । मन्येत पण्डितमन्यः स न भक्तेः प्रधान-
ताम् ॥४१॥ उपकारकतामात्रं निर्विशेषात्मतां ध्रियन् । तावता नास्ति नो हानिर्न च

એ ભક્તવાનું નથી એ અભિપ્રાય છે.) માટે દેહાદિકે થકી પૃથક્ અને સત્, ચિત્ અને આનં-
દસ્વરૂપ, એવા સ્વસ્વરૂપને (શુદ્ધ—પ્રત્યગાત્મસ્વરૂપને) બાળીને તે આત્માથી પર અને
તેના નિયંતા—સ્વામી (શિષી) એવા શ્રીકૃષ્ણ—વાસુદેવને યથાર્થપણે બાળીને પછી તે
બ્રહ્મરૂપની ભાવનાએ સહિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ—સ્થિતિમાં રહીને ભગવાન—શ્રી વાસુદે-
વની ભક્તિ પોતાના આત્મિક શ્રેય માટે કરવી. આ પ્રમાણે વેદપ્રતિપાદિત વાસ્ત-
વિક સિદ્ધાન્ત છે. ॥૩૩—૩૪॥ આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી આત્માની મુક્તિના સાધ-
નોમાં જ્ઞાન એ મોટું શ્રેષ્ઠ સાધન કહેવું છે. પરંતુ તે જ્ઞાન ભક્તિસિવાય સ્વતંત્રપણે તે
કેઈ પુરૂષાર્થ સિદ્ધ કરવામાં સાધન—ઉપયોગી થતું જ નથી, ॥૩૫॥ હવે 'મક્તયા સજ્ઞા-
તયા મક્તયા' એ આદિકે વચ્ચેના પ્રમાણે ભક્તિ એ પ્રકારની છે. સાધનરૂપ અને ફળરૂપ,
તેમાં પ્રથમની—સાધનરૂપ ભક્તિ એ જ્ઞાનમાં સાધન છે. અને બીજી—ફળરૂપ ભક્તિ
એ સાધ્ય—પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ છે. ॥૩૬॥ માટે જો બીજી—પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સિદ્ધ ન થાય,
તો આત્મજ્ઞાન નિષ્ફળજ થઈ બંધ અને તેને સમ્પાદન કરવાનો પ્રયાસ તે કેવળ થમ-
માત્રજ છે, એમ 'શ્રેયઃશ્રુતિ મક્તિમુદ્દય' એ વિગેરે વાક્યોથી કહેવામાં આવ્યું છે.
॥૩૭॥ માટેજ પ્રથમ આત્મા પરમાત્માનું જ્ઞાન સમ્પાદન—સિદ્ધ કરીને, તે પછી શુદ્ધ-
બ્રહ્મરૂપ આત્મભાવથી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પુરૂષોત્તમની ભક્તિ—ઉપાસના કરવી. ॥૩૮॥
આ પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપમાં નિષ્ઠા—સ્થિતિ પામેલા પ્રબ્રહ્મરૂપે વર્તતા જ્ઞાનીને પણ પરબ્રહ્મ
ભગવાનની ભક્તિ કરવાની છે. ॥૩૯॥ પરંતુ—'અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ' 'આનન્દો બ્રહ્મ'
'કં બ્રહ્મ ગં બ્રહ્મ' 'માનન્દમયોઽધ્યાસાત્' । એ વિગેરે વાક્યો પ્રમાણે પરાત્પર અને
પરમ આનંદમય મૂર્તિ એવા પરબ્રહ્મ સ્વરૂપને જે પુરૂષ વાસ્તવિક પણે નથી બાળતો

૧—'નિજાત્માને બ્રહ્મરૂપ' એ વાક્ય પ્રમાણે બ્રહ્મરૂપની ભાવના પ્રધાન સ્થિતિ પામેલા. ।
દ. ૪૩

નસ્તત્સ્વચિન્ત્યઃ ॥૪૨॥ આનન્દવલ્લ્યાઃ સારાંશઃ પ્રથમં શ્રૂયતામિદ્ । આદૌ 'બ્રહ્મવિદ્-
જ્ઞોતિ પર'મિત્યેવ સંજ્ઞઃ ॥૪૩॥ અથ 'યો વેદ નિહિત' મિતિ તદ્વૃત્તિસંજ્ઞઃ । પ્રાપ્ય-
પ્રાપ્તપ્રાપ્ત્યુપાયમેદવોધનપૂર્વકમ્ ॥૪૪॥ સંક્ષેપેણ પ્રવૃત્તેર્થ ફલસાધનવોધને । પ્રવ-
ર્ત્તે વિસ્તરેણ 'તસ્માદ્દે' ત્યાદિકા શ્રુતિઃ ॥૪૫॥ સર્વતઃ પરતાં વ કુમુપાસ્યે પરમાત્મનિ
। સર્વકારણતામાદૌ પ્રતિપાદયતિ સ્વયમ્ ॥૪૬॥ અથાસ્ય પ્રાપ્યતાં વ કુમાનન્દમયતો-
હ્યતે । સ एव हि रसः साक्षादानन्दी यस्य लाभतः ॥૪૭॥ સ્વાભાવિકાનવધિકાનન્દે-
ऽસ્મિન્પરમાત્મનિ । પર પ્રીતિઃ કસ્ય ન સ્યાતપ્રાપ્યં તત્ત્વેન જ્ઞાનતઃ ॥૪૮॥ પ્રીતિપૂર્વ-
મનુષ્યાને ભક્તિરિત્યભિધીયતે । તજ્ઞાનકાષ્ટા ભક્તિર્હિ યુક્તા તસ્યાઃ પ્રધાનતા ॥૪૯॥

તેવા જ્ઞાનલવડુવિંદ્વધ મનુષ્યને પરા-પ્રેમલક્ષણુ ભક્તિ ક્યાંથી હોઈ શકે ? ॥૪૦॥ અને
જે મનુષ્ય નિર્વિશેષજ્ઞાતિમાત્ર જાતૃત્વ-જ્ઞેયત્વાદિકે સર્વ વિશેષશૂન્ય કેવળ જ્ઞાનમાત્ર-
સ્વરૂપ એવું બ્રહ્મ માનેછે, તેા તેણે પંડિતમન્ય-મૂર્ખ માણસ ભક્તિની પ્રધાનતા
માનેજ નહિ. અને નિર્વિશેષ આત્મેક્યને શુષ્ય માનતો થકો તેમાં સાધન તરીકે ભક્તિની
ઉપકારકતા માત્રજ માનેછે. તેા તે ભલે માને. તેટલા માત્રથી અમને કોઈ હાનિજ નથી.
તેમ અમારા માનેલા તત્ત્વમાર્ગનો વિશ્લેષ પણ તેનાથી થવાનો નથી. ॥૪૧-૪૨॥ (હવે
પોતાના સિદ્ધાન્તમાં અનુકૂળ સ્પષ્ટ શબ્દોથી કહેતારાં શ્રુતિ-સ્મૃતિ વાક્યો કહી બતાવે-
છે-) આ પ્રસંગમાં પ્રથમ આનંદવલ્લી ઉપનિષદનો સારાંશ સાંભળો ? આનન્દવલ્લીમાં
પ્રથમ 'બ્રહ્મવિદ્જ્ઞોતિ પરમ્' બ્રહ્મરૂપ આત્માને બાબુનારે પુરૂષ પર-પરમાત્માને
પામેછે, એમ સંજ્ઞારૂપે પ્રથમ સ્વપ્રતિપાદ્ય વિષય કહીને, પછી આગળ-'યો વેદ
નિહિતં ગુહ્યામ્' એમ એનાજ વિવરણ રૂપે સંક્ષેપમાં પામવા યોગ્ય પરમાત્મા, પામનારો
શુદ્ધ પ્રત્યગાત્મા અને પ્રાપ્તિમાં ઉપાયભૂત પરમાત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન, એમ સ્પષ્ટતાથી આત્મા
-પરમાત્માનો ભેદ સ્પષ્ટગણવા પૂર્વક કહેવામાં આવેછે. આ પ્રમાણે રૂળ અને સાધનનો
બોધ કરવા સંક્ષેપથી પ્રવર્તેલીસ્વયં શ્રુતિજ 'તસ્માદ્વાત્મસ્માદ્વાત્મગત્કાશઃ સમ્મૂતઃ' । એ
વિગેરે વાક્યસમૂહરૂપે વિસ્તારથી પ્રવર્તેછે. ॥૪૩-૪૫॥ આ શ્રુતિ ઉપાસ્યસ્વરૂપ પરમાત્માને
વિષે અક્ષરાદિક સર્વની અપેક્ષાએ પરતા કહેવાને માટે પ્રથમ પોતે પરમાત્માની સર્વકારણતા
પ્રતિપાદન કરેછે. અને પછી એ પરમાત્માની પ્રાપ્યતા કહેવાને માટે- 'આનન્દો બ્રહ્મ' એ વિગેરે
વાક્યોથી આનન્દમયતા કહેવામાં આવેછે. અને 'રસો યૈ સઃ રસં હોવાયં લઘ્વા આનન્દી
મવતિ' એ વાક્યથી શ્રુતિ પોતેજ એ પરમાત્મસ્વરૂપની રસરૂપતા અને એ રસરૂપ પરમા-
ત્માનેજ પામીને આ જવાત્મા આનંદી થાયછે. એમ પ્રાપ્ય, પ્રાપ્તા અને પ્રાપ્તિનો
ઉપાય, એ વિગેરે સ્પષ્ટ શબ્દોથી કહેછે. ॥૪૬-૪૭॥ આ પ્રમાણે પ્રાપ્યસ્વરૂપ એ પરમાત્મા
રસરૂપ છે એમ વાસ્તવિક રીતે બાબુનાર કયા પુરૂષને સ્વાભાવિક-નિરવધિક-અતિશય
આનંદમય એ પરમાત્મસ્વરૂપને વિષે પરા પ્રીતિ ન ધાય ? સર્વ કોઈને યાચજ. । અને
'સા પરાનુરક્તિરીભવે' 'પ્રેમપૂર્વમનુષ્યાને ભક્તિઃ' એ પ્રમાણે પરમાત્મામાં પરાનુરક્તિ એજ

परानुरागरूपेयं भक्तिर्हि परमात्मनि । फलाय साधनायापि तत्त्वतो ननु कल्पते ॥५०॥
 ज्ञानाङ्गतां वदेद्यस्तु भक्तेः स तु न तत्त्ववित् । अतत्त्वदर्शनां वादादस्माकं कापि न
 क्षतिः ॥५१॥ अत्र प्रमाणवाक्यानि श्रुतिस्मृतिशतानि च । भवन्ति तत्र कतिचित्क-
 थयामि निशम्यताम् ॥५२॥ न मेधया न श्रुतेन बहुधा मननेन वा । न लभ्यः परमा-
 त्मायमन्युपायशतैरपि ॥५३॥ किन्तु स्वयं यं वृणुते लभ्यस्तेनैव नन्वयम् ।
 स्वस्मिन्नन्या प्रीतिः स्याद्यस्य प्रियतमोऽस्य सः ॥५४॥ भक्त्येकलभ्य-
 तासित्यमर्थतः परमात्मनः । नायमात्मा प्रवचनेनेत्यादिश्रुतिराह हि ॥५५॥
 ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति । समः सर्वेषु भूतेषु
 मद्भक्तिं लभते पराम् ॥५६॥ ज्ञानी प्रियतमोऽतो मे ज्ञानेनासौ विभर्ति माम् ।

લકિત છે, તૈલધારાવત્ અવિચિન્ન સ્મૃતિસન્તાનરૂપ પ્રેમપૂર્વક અવિરત પરમાત્માનું
 ધ્યાન કરવું એજ લકિત એમ કહેવાય છે. માટે એ પરા લકિત તો જ્ઞાનની પરા કાષ્ઠા-
 જ્ઞાનની પરિપાક અવસ્થારૂપ સ્વરૂપ સ્થિતિ છે. માટે પરમાત્મપ્રાપ્તિના ઉપાયોમાં
 લકિતનીજ પ્રધાનતા છે. એ વાસ્તવિક અને નિર્વિવાદ યુક્ત છે. ॥૪૮-૪૯॥ હવે-સાધ્ય
 સાધન લેકધી રૂપરૂપતા અને સાધનરૂપતા પણ એ લકિતમાંજ ઘટાવી આપે છે-પરમા-
 નન્દમય પરમાત્મસ્વરૂપમાં પરનુરાગરૂપ આ લકિતજ સાધ્ય-સાધનલેકધી અંતિમ
 રૂપને માટે તેમજ સાધનને માટે પણ વાસ્તવિકતાથીજ કહેવાય છે. અને આવો અંગાગિ-
 ભાવ સમગ્રયા સિવાય લકિતની જ્ઞાનની અપેક્ષાએ અંગતા જે કહે છે, તે પુરૂષ આ વાર્તાનું
 તત્ત્વ સમગ્રતાજ નથી એમ જાણવું. અને એવા અતત્ત્વદર્શીઓ-અજ્ઞાનીઓના વાદથી
 અમારા લકિતપ્રાધાન્યવાદને કોઈ ખામી આવવાનીજ નથી. ॥૫૦-૫૧॥ આ વાર્તામાં
 પ્રમાણભૂત વાક્યો સો એ સો શ્રુતિ અને સ્મૃતિઓ છે, તેમાંનાં કેટલાંક વાક્યો કહીએ છીએ.
 તેને સાંભળો. ॥૫૨॥ આ પરમાત્મા મેધા-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ, બહુ શાસ્ત્રાભ્યાસ, તેમજ મનન, એ
 આદિક સોએ સો ઉપાયોથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવા નથી. પરંતુ-એ પરમ કૃપાળુ
 પરમાત્માજ પોતે જેને વરે છે-છાંછે છે, તે પુરૂષથીજ એ પમાય છે. અને એ પરમાત્મામાં
 જેને અનન્ય-એકાંતિકી પરનુરાગરૂપ પ્રીતિ હોય, એજ પુરૂષ એ પરમાત્માને અત્યંત પ્રિય
 -પ્રેમપાત્ર થાય છે, માટે પોતાને વિષે પરનુરાગવાળા પરમ પ્રેમપાત્રનેજ પરમાત્મા
 વરે છે. ॥૫૩-૫૪॥ આ પ્રમાણે 'નાયમાત્મા પ્રવચનેન' એ આદિક શ્રુતિઓ પરમાત્માની
 લકિતથીજ એક લક્ષ્યતા અર્થરૂપે સ્પષ્ટ કહે છે-પ્રતિપાદન કરે છે. ॥૫૫॥ (હવે-સ્મૃતિવચનો
 કહે છે)-બ્રહ્મભૂત-સ્વસ્વરૂપને વિષે બ્રહ્મભાવનાની દ્રઢતા પામેલો, સર્વમાં નિર્દોષ દ્રષ્ટિ હોવાથી
 પ્રમત્ત-ચિત્તવાળો, છંટાનિષ્ટ વસ્તુના વિયોગ-અયોગમાં શોક-આકાંક્ષા વિગેરે ભાવોથી
 રહિતપણે વર્તનારો, શત્રુ, મિત્ર અને ઉદ્દાસીન, એ દરેકને વિષે નિર્વેરભાવે સમદ્રષ્ટિ
 રાખનારો, આવી સ્થિતિ પામેલો પુરૂષ મારી પરા-પ્રેમલક્ષણુ લકિતને પામે છે. ॥૫૬॥ જ્ઞાની
 -લકત મને અતિશય પ્રિય છે. કેમકે-એ જ્ઞાની-લકત મને જ્ઞાનથી ધારે છે-દરેકમાં

જ્ઞાનવિજ્ઞાનસમ્પન્નો ભજ માં ભક્તિભાવતઃ ॥૫૭॥ જ્ઞાનિનસ્ત્વહમેવેષ્ટઃ સ્વાર્થો હેતુશ્ચ
સમ્મતઃ । યહનાં જન્મનામન્તે જ્ઞાનવાન્માં પ્રપદ્યતે ॥૫૮॥ તેવાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત એક-
ભક્તિર્વિશિષ્યતે । પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ ॥૫૯॥ પરિનિષ્ઠિતોઽપિ
નૈર્ગુણ્યે ઉત્તમશ્લોકલીલયા । ગૃહીતચેતા રાજર્ષે ! આપ્યાનં યદધીતવાન્ ॥૬૦॥ સ્વ-
સુખનિર્મૂતચેતાસ્તદ્વ્યુદસ્તાન્યભાવોઽપ્યજિતરુચિરલીલાકૃષ્ટસારસ્તદીયમ્ । વ્યતનુત
રૂપયા યસ્તસ્વર્ગપં પુરાણં તમશિલવૃજિનર્ચનં વ્યાસસૂનું નતોઽસ્મિ ॥૬૧॥ આત્મારામાશ્ચ
મુનયો નિર્ગન્થા અવ્યુરુઝમે । કુર્વન્ત્યહૈતુર્કીં ભક્તિમિત્યમ્ભૂતગુણો હરિઃ ॥૬૨॥
હત્યાઘાઃ સ્મૃતયો ભક્તિં કર્ષવ્યાં જ્ઞાનિનામપિ । વદન્ત્યથ તયા હીનં જ્ઞાનં સર્વત્ર
નિન્દ્યતે ॥૬૩॥ થેયઃ સ્મૃત ભક્તિમુદસ્ય તે વિમો ! ક્ષિલદયન્તિ ચે કેવલબોધલબ્ધયે ।

જૂએછે, માટે હે ઉદ્ભવ ! તું પણ જ્ઞાન-વિજ્ઞાનથી સમ્પન્ન થઈને મને ભક્તિભાવથી-
સ્નેહપૂર્વક અનુવૃત્તિથી ભજ. ॥૫૭॥ જ્ઞાની-ભકતને તો હું જ પ્રિય છું, તેમજ સ્વાર્થ
અને હેતુ—પ્રયોજનરૂપ પણ હું જ છું, ઘણા જન્મને અંતે પણ જ્ઞાની-ભકતજન મને
પામેછે. ॥૫૮॥ તે આર પ્રકારના ભકતોમાં જ્ઞાની-ભકત મારે વિષે નિરંતર બેડાયેલો
અને એક મારેજ વિષે અનન્ય-ભક્તિવાળો હોવાથી વિશેષ-ત્રેષ માનેલો છે. એવા જ્ઞાની
ભકતને હું અતિશેજ પ્રિય-પ્રેમારુપદ છું. અને તે જ્ઞાની-ભકત મને પણ અતિશેજ
પ્રિય-હોલો છે. ॥૫૯॥ હે રાજર્ષે ! જૂઓને-હું નિર્ગુણ-માયાના શુભોથી અતીત પ્રહ-
સ્થિતિમાં પુરેપુરી નિષ્ઠા પામેલો છું તો પણ ઉત્તમશ્લોક-ભગવાનની લીલાઓથી મારું
ચિત્ત આકર્ષણ પામેલું હોવાથી આ શ્રીમદ્ભાગવત-પુરાણરૂપ આખ્યાનને ભણ્યો છું.
॥૬૦॥ સ્વસ્વરૂપના આનંદથી જેમનું ચિત્ત અખંડ ભરપૂર રહેલું છે અને તેને લીધેજ
ભગવાન સિવાયનાં બીજાં પદાર્થોમાં જેમને ભાવજ રહ્યો નથી, એવાય પણ જે શુકદેવ-
જીએ અજીત-ભગવાનની મનોહર લીલાઓથી પોતાનું અંતઃકરણ ખેંચાયેલું હોવાથી
તે ભગવાન-શ્રીકૃષ્ણ સંબંધી તત્ત્વને લીલાની માફક પ્રકાશ કરનાર શ્રીમદ્ભાગવત
-પુરાણ કૃપા કરી આ લોકમાં વિરચાયું. પ્રસિદ્ધ કર્યું એવા સમગ્ર પાપને નાશ કરનારા
સાક્ષાત્ વ્યાસપુત્ર શ્રી શુકદેવજીને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥૬૧॥ આત્મારામ અને અહ-
મમ વિગેરે અધિઓથી રહિત બનેલા એવા મહામુનિઓ પણ ઉરુકમ-ભગવાનને વિષે
કેાઈ પણ પ્રકારના ક્ષણાનુસંધાને રહિત એવી નિષ્કામ ભક્તિ કેવળ ભગવત્પ્રસન્નતાર્થેજ
કરેછે. આવા મહાશુભોએ સમ્પન્ન એ શ્રીહરિ છે. ॥૬૨॥ શ્રીહરિ 'કહેછે-
આ વિગેરે સ્મૃતિઓ જ્ઞાની મહાત્માઓને પણ ભક્તિ કરવાની કહેછે અને તે હેતુથીજ
ભક્તિ સિવાયના એકલા આત્મજ્ઞાનને-ભક્તિ-રસથી રહિત માટેજ શુદ્ધ-આત્મજ્ઞાનને
શાસ્ત્રોમાં સર્વ પ્રસંગે નિંદવામાં આવેછે. ॥૬૩॥ તે કહેછે-હે ભગવન્ ! સર્વ કલ્યા-
ણને આપનારી તમારી ભક્તિને છોડી દઈને જે મનુષ્યો કેવળ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે
અનેક પ્રયાગો કરેછે, તો તેવાઓને તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો
તે કલેશ માત્રજ બાકી-કળરૂપે રહેછે, પણ તે સિવાય બીજું કંઈ મળતુંજ નથી. જેમ

तेषामसौ क्लेशल एव शिष्यते नान्यद्यथा स्थूलतुषावघातिनाम् ॥६४॥ ज्ञाने प्रयास-
मुदपास्य नमन्त एव जीवन्ति सन्मुखरितां भवदायवार्त्ताम् । स्थाने स्थिताः श्रुति-
गतां तनुवाङ्मनोभिर्ये प्रायशोऽजित ! जितोऽप्यसि तैल्लिलोक्याम् ॥६५॥ दानवत-
तपोहोमजपस्वाध्यायमर्शनैः । श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैः कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते ॥६६॥ धर्मः
सत्यदयोपेतो विद्या वा तपसान्विता । मद्भक्त्यापेतमात्मानं न सम्यक्प्रपुनाति हि ॥६७॥
एवं हि स्मृतिवाक्यानि भूरीणि परमात्मनि । कृष्णे भक्तिं विना ज्ञानं शुष्कं निन्दन्ति
निष्फलम् ॥६८॥ अतो ज्ञानेन सम्पन्नैर्ब्रह्मभूतैर्नरैरपि । कार्या भक्तिः सर्वथैव कृष्णस्य
परमात्मनः ॥६९॥ अथ चेत्संशयः कश्चित्कर्हि पृच्छत मां पुनः । इति ते तद्वचः श्रुत्वा
ह्याश्चर्यं हृदि लेभिरे ॥७०॥ कुण्डिता वृत्तयस्तेषां न किञ्चिद्रक्तमीशिरे । ततो हित्वा
मत्तं स्वीयं तदुक्तं मेनिरे क्रतुम् ॥७१॥ तं प्रणम्य ततः सर्वे तेऽपि चक्रुस्तदाश्रयम् ।

ચોખા સિવાયનાં જડાં છોડાં ખાંડનારાઓને માત્ર પ્રયાસજ થાયછે, પરંતુ તેમાંથી ચોખા
મળતા નથી તેમ. ॥૬૪॥ માટે આત્મજ્ઞાનમાં સુધળેા પ્રયાસ છોડી દેને. સ્વધર્મમાં
દ્રઢપણે વર્તનારા તમારા ભકત-સાધુઓના મુખ ધરી આપો-આપ નીકળેલી તમારી
વાર્તાઓને સ્વધર્મ-મર્યાદાઓમાં રહીને સત્યુપોની પાસે જવાથીજ આપો-આપ શ્રવણમાં
પડેલી તેને શરીર, વાણી અને મનથી સહાર કરતા ઘટ્ટ જે કેવળ જીવેછે-વર્તેછે,
તો પણ હે પ્રભુ ! આ ત્રિલોકીમાં આપ અજીત કહેવાઓછો તોય તેવા ભકતોએ
આપને જીતી લીધેલા છે, (એટલે કે-તેવા ભકતોને આધીન આપ સદાય વર્તોછો.)
॥૬૫॥ વળી-જ્ઞાન, મત, તપ, હોમ, જપ, સ્વાધ્યાય, આત્મવિચાર અને બીજાં પણ અનેક
સંકર્ષો, એ સર્વથી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં ભકિતજ સિદ્ધ કરાયછે. (અર્થાત્-ભકિત
થાય તોજ તે સાધનો સફળ છે, નહિ તો નિષ્ફળજ જાણવાં એ ભાવાર્થ છે.) ॥૬૬॥ હે
ઉદ્ધવ ! સત્ય અને દયા તેણે ચુકત ધર્મ હોય અને તપે ચુકત વિદ્યા હોય, તો પણ
મારી ભકિતથી રહિત જો હોય તો ધર્મ અને વિદ્યા એ કાંઈ તેના આત્માને ખરી રીતે
અવિત્ર અનાદી શકતાંજ નથી. (માટે ભકિત સિવાયનાં સર્વ સાધનોનાં જાણુતાંજ છે.)
॥૬૭॥ આ પ્રમાણે અનેક સ્મૃતિવાક્યો પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવમાં ભકિત સિવાયના
કેવળ શુષ્ક આત્મજ્ઞાનને નિષ્ફળ હોવાથી નિ દેછે. ॥૬૮॥ માટે આત્મજ્ઞાનથી સમ્પન્ન
થયેલા અને પ્રહરિધિતિ પામેલા પુરૂષોએ પણ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણની ભકિત સર્વ પ્રકારે
કરવીજ જોઇએ. (એ સત્યાત્મસિદ્ધ સનાતન સિદ્ધાંત છે.) ॥૬૯॥ શ્રીહરિ કહેછે-આ
અમોએ કહેલા સસિદ્ધાન્તમાં જો કોઈ સંશય વમને હોય તો અમારા પ્રત્યે કરીને પૂછો.
આવાં તે શ્રીહરિનાં વચન સાંભળીને તે વાલી-શુષ્ક જ્ઞાનીઓ પોતાના અંતરમાં આશ્ચર્ય
પામી ગયા. ॥૭૦॥ અને પરાજય પામવાથી તેમની મનોવૃત્તિઓ કુંકિત થઇ ગઇ અને
કંઈ પણ બોલીજ શક્યા નહિ અને તે પછી પોતાના મતનો ત્યાગ કરીને તે શ્રીહરિએ
કહેલો સિદ્ધાન્ત સત્ય માન્યો. ॥૭૧॥ અને ત્યાર પછી તે સર્વ જનોએ શ્રીહરિને નમસ્કાર
કરીને તે શ્રીહરિના દ્રઢ આશ્રય કર્યો અને તે પછી સભામાંજ તે મતવાલીઓ ઉંચા

उद्यैः प्रोद्युक्षोश्चहस्ताः स्वाश्रितांस्तेऽथ संसदि ॥७२॥ वयं तु स्वामिनो ह्यस्य
शिष्या जाता असंशयम् । वस्मन्मतं विहायामुं संश्रयन्तु मुमुक्षवः ॥७३॥ इत्युक्ता-
स्तेऽपि संहृष्टाः सद्यश्चक्रस्तथैव हि । स्वामिनारायणेत्येव सर्वं सदसि मेजिरे ॥७४॥
एवं प्रतापेन निजेन सर्वान् प्रमाणवाक्यैरिह शुष्कबोधान् । विजित्य तैः सादरमर्चि-
तोऽसौ ततोऽन्यतो गन्तुमियेष पुर्याः ॥७५॥

શુષ્કબેદનનિરાકરણોત્કો દિવ્યવિગ્રહવૃહત્પ્રતિપાદઃ ।

દર્શાયન્નિગમદ્વાર્દમશેષં પ્રીતિમાન્મયિ ભવત્યયમીશઃ ॥૭૬॥

इति श्रीमदुद्धयसम्प्रदाया . . नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये
माण्डव्यपुरे भक्तयुत्कर्षनिरूपणनामा त्रिंशत्तम उद्भासः ॥३०॥

હાથ કરીને પોતાના આશ્રિત -શિષ્યોને કહેવા લાગ્યા-॥૭૨॥ અમે તો આ પ્રગટ ભગ-
વાન શ્રીહરિના શિષ્યો નિઃસંશયપણે થયા છીએ, માટે હે મુમુક્ષુજનો ! અમારા-આ પણે
મત ત્યાગ કરીને આ શ્રીહરિનો આશ્રય કરો ! ॥૭૩॥ આ પ્રમાણે કહેલા તે સદ્ગુણ
જનોએ અતિ હુર્પ પામીને તુરતજ તેમની પેઠે પોતે પણ શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો અને
સભામાંજ ઉભે શબ્દે કરીને સ્વામિનારાયણ સ્વામિનારાયણ એમ ભજન કરવા લાગ્યા.
॥૭૪॥ શ્રીહરિ આ પ્રમાણે પોતાના પ્રગળ પ્રતાપથી સર્વ શુદ્ધજ્ઞાનીઓને સત્ચાસનાં
પ્રમાણવાક્યોથી એ સભામાંજ શુભી લઇને, તેઓએ આદરપૂર્વક રૂઢે પ્રકારે પૂજા કર્યા
એવા થકા તે માંડવીપુર થકી ખીલ સ્થાનમાં જવાને ઇચ્છા કરી. ॥૭૫॥

લલિત-રસધી રહિત શુદ્ધ-આત્મજ્ઞાનનો નિરાસ કરવામાં અતિ તત્પર, દિવ્ય
મૂર્તિમાન પ્રહ્લ-પરપ્રહ્લને પ્રતિપાદન કરનારા અને વેદાદિકે સકળ સત્ચાસનો
એજ રહુસ્માર્થ છે એમ સ્પષ્ટપણે લોકોને સમજાવનારા, એવા આ મારાઇદ્રહેવ શ્રીહરિ-
કૃષ્ણ મારી ઉપર પ્રીતિમાન થાઓ. ॥૭૬॥

इति श्रीमदुद्धव . . श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयમાં માંડવી-
પુરમાં શ્રીહરિએ લલિતની શ્રેષ્ઠતા નિરૂપણ કરી એ નામે ત્રીશમો
ઉદ્ભાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૦॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

यो भक्तान् कच्छदेशे विरचितवत्ततीन् बोधयन्स्तत्रयोधै-
श्चक्रे ग्रामांश्च तांस्तान्सचरणकमलन्यासतो धन्यवासान् ।
दुर्धर्पस्वप्रतापानलशलभदशापत्रहिंसैकयज्ञ-
प्रोद्युक्तोद्वृत्तनाशाद्बुधहितमतनोद्यो भुजङ्गाख्यपुर्याम् ॥

दिव्यं ज्ञानामृतं यः स्वचरणरसिकान् पाययन् राजकूटे
लक्ष्मीनाम्नीं स्वभक्तां सपदि करुणया प्रापयद्योगसिद्धिम् ।

खट्वाङ्गाख्येन राज्ञा निजमहिमविदा सादरं सेव्यते यः

स श्रीमान्दुर्गपुर्यामभयनृपतिना सेव्यते सर्वसेव्यः ॥३१-१-२॥

કચ્છદેશમાં નિવાસ કરીને રહેલા પોતાના ભક્તજનોને જે શ્રીકુરિએ સત્ય જ્ઞાનના વાસ્ત-
વિક ઉપદેશોથી બોધ કરતા થકા તે તે ગામેને પોતાના ચરણકમળના ન્યાસથી ધન્ય
વાસવાળાં કર્યાં હતાં. તેમજ-જે શ્રીકુરિએ ભુજનગરમાં કોઇથી પરાભવ ન થઇ શકે
એવા પોતાના પ્રતાપરૂપ અગ્નિમાં શલભ-પતંગની દશા પામેલા અને હિંસામય યજ્ઞ
કરવામાંજ એક તત્પર થયેલા એવા ઉદ્ધત-જગજીવનનામે પ્રાહ્લણના નાશથી આ લોકમાં
સાત્વિક માણસોનું હિત વિસ્તાયું હતું. ॥

વળી-જે શ્રીકુરિએ સ્વચરણકમળમાંજ એકરસ-સ્વાદવાળા રસિક ભક્તજનોને દિવ્ય
જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવતા થકા રાજકોટ-નગરમાં લક્ષ્મીદેવી નામે પોતાની ભક્ત રાજક-
ન્યાને કદ્ધણીએ કરીને તુરતજ યોગસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવી હતી. તેમજ પોતાનો અપાર
મહિમા બાણનારા ખડ્ગ-રાજાએ જે શ્રીકુરિની કારીયાણીમાં આદરપૂર્વક સેવા કરી હતી.
એવા મુર્ચને સેવવા-ઉપાસના કરવા યોગ્ય તે શ્રીમાન્ સહુલનંદરવામી ભગવાન દુર્ગપુરમાં
અભયરાજાએ સેવા કરેલા વિરાજમાન છે. ॥૩૧-૧-૨॥

एकत्रिंश उल्लासः

ततो निजैः साधुजनैः परीतः पद्वैश्च भक्तैर्मुचि धर्मपोष्टा । नारायणो मानव-
मूर्तिरापाङ्गमं स डोणाममुदारकीर्त्तिः ॥१॥ तत्रस्थभक्तैर्बहुमानपूर्वं मापालमुख्यैरथ-
कारययैः । सम्मानितः पञ्चदिनान्यवात्सीदानन्दयंस्तत्र स तान्सयोपान् ॥२॥ महास-
भायां प्रतिघस्त्रमेव स्थानन्यभक्तिं द्रष्टव्यन्स्वकानाम् । चकार चाचां भगवन्नुनाटवचि-
भ्रान्तिहर्षीर्विदुषां मनोक्षाः ॥३॥ तैरर्चितः सोऽथ ततः सदीशो ग्रामं महत् कालतडा-
गमायात् । भीमो रयस्तं ह्रमझिमुख्याः सिपेविरे त्वष्ट्वरास्तथान्ये ॥४॥ तत्राप्यसौ
संसदि भूरिवार्त्ताश्चकार नित्यं जनतासुखार्थां । स्त्रीपुंसयुग्मस्य परस्परोटथं क्रोहा-
तिरेकं यदुद्गुःसमाह ॥५॥ तद्वन्धविच्छित्तिनिदानमाह सत्प्राप्तविज्ञानधिरागयुक्ताम् ।
स्वभक्तिमेकामिति तस्य वाचं सर्वेऽपि भक्ता जगृहुः शिरोमिः ॥६॥ दिनान्युपित्वा

કતિચિત્સ તત્ર સપ્રેમ તૈઃ પૂજિત આદરેણ । આપૂર્ય તેપાં ચ મનોઽમિકામાન્પ્રાયાત્તત-
સ્તીરપુરં સહ સ્વૈઃ ॥૭૯॥ તત્રત્યમૂપો રથકારવયંસ્તં સહમાવપ્રમુલૈઃ સહ સ્વૈઃ । ભક્ત-
રનેકૈઃ પ્રમુમભ્યુપેત્ય પુરોપકળ્થે સહસા નનામ ॥૮૦॥ તાન્માનયામાસ હરિર્યથાહં તે
વાદ્યઘોષૈઃ સહ તં પ્રહૃષ્ટાઃ । પુરં સમાનીય નિવાસ્ય યોગ્યે સ્થાનેઽથ સેવાનિરતા

ઉલ્લાસ ૩૧ મો.

તે પછી પોતાના આધુજનો પાર્ષદો અને ગૃહસ્થ ભક્તજનોએ વીંટાયા થકા, પૃથ્વી ઉપર એકાંતિક ધર્મતું પોપણ કરનારા, અતિ ઉદાર કીર્તિવાળા, મતુષ્યાકારે વિચરતા, સર્વાન્તરાત્મા એવા શ્રીનારાયણમુનિ ભગવાન ડોણામ નામે પ્રસિદ્ધ ગામ પ્રત્યે આબ્યા. ॥૧॥ સુધારમાં શ્રેષ્ઠ એવા માપાળ વિગેરે ત્યાંના ભક્તજનોએ સન્માન કરેલા તે શ્રીહરિ ભગવાન પોતાનાં ભક્ત એવાં સ્ત્રી-પુરૂષોને આનંદ આપતા થકા તે ડોણામ ગામમાં પાંચ દિવસ સુધી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨॥ અને એ શ્રીહરિ પોતાના ભક્તજનોની પોતાને વિષે રહેલી અનન્ય ભક્તિને દૃઢ કરતા થકા, હરદોશ મહાસભામાં વિરાજમાન થઈને પોતાના નૃનાટ્યમાં વિવિધ શંકાઓને નિવારણ કરનારી અર્થાત્-પોતાના અઘૌકિક દિવ્ય મહાપ્રતાપને પ્રકાશ કરનારી અને વિદ્વાનોને પણ મનોહર લાગે એવી વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૩॥ તે પછી તે ભક્તજનોએ પૂજા કરેલા અને આધુજનોના એક નાથ એવા તે શ્રીહરિ તે ડોણામ ગામ ધરી કાળા-તલાવ નામે મોટા ગામ પ્રત્યે આબ્યા, તે ગામમાં રહે નાશ બીમો, રવણ, હરણ અને મંછ, એ વિગેરે સુધારમાં શ્રેષ્ઠ ભક્તજનો તથા ખીબથ ભક્તજનો એ શ્રીહરિની સેવા કરવા લાબ્યા. ॥૪॥ જનસમૂહના મુખ માટેજ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરનારા એ શ્રીહરિએ તે ગામમાં પણ સભામાં વિરાજમાન થઈને ઘણીક વાર્તાઓ કરી, તેમાં-સ્ત્રી પુરૂષોનાં ભેડાણે એકબીજામાં થયેલા અતિશય સ્નેહ બહુજ દુઃખદાયક છે. એમ -'નાતિભેદઃ પ્રસક્તો યા ..ફપોત દ્વ દીવધીઃ' 'પુંસઃ સ્ત્રિયા મિધુનીભાયમેતં...જનસ્ય મોહોઽવ્યમહં મમેતિ' 'વિમોહિતોઽવ્યં જન ફંશમાયયા...ગૃહેષુ યોપિત્ પુરુષશ્ચ વચ્ચિતઃ' એ વિગેરે અઘાસવાક્યોથી સ્પષ્ટ સમજાવ્યું હતું. ॥૫॥ અને તે સ્નેહબંધન છેલ્લામાં મુખ્ય કારણભૂત, મતુરૂપો થકી પ્રાપ્ત થયેલી જ્ઞાન-વૈરાગ્યે સહિત એક પોતાની ભક્તિજ છે. એ પ્રમાણેની તે શ્રીહરિની વાણી સર્વ ભક્તજનોએ પોતાના મસ્તકથી અંગીકાર કરી. (આ વાર્તા- 'ન યુજ્યમાનયા...યોગિનાં વ્રહ્મસિદ્ધયે' 'હંમે ગુરૌ મયિ ભક્તયાનુવૃત્ત્યા' એ વિગેરે વાક્યોથી સ્પષ્ટ સમજાવેલી છે.) ॥૬॥ શ્રીહરિ તે કાળા-તલાવ ગામમાં દેટલાક દિવસો રહીને, પછી તે ભક્તજનોએ પ્રેમપૂર્વક આદરથી પૂજા કર્યા એવા થકા, તે ભક્તજનોના મનોરથો પૂર્ણ કરીને પછી પોતાના ભક્તજનોએ સહિત ત્યાંથી તેડા નામે પુર પ્રત્યે આબ્યા. ॥૭॥ ત્યારે તે પુરના રાજાએ પોતાના અમાત્યાકિક જનોએ સહિત તથા મંધ અને માવજી વિગેરે સુધારમાં શ્રેષ્ઠ એવા ત્યાંના ભક્તજનોએ સહિત તુરતજ ગામની બાગોળે ગામા આવીને તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કર્યા. ॥૮॥ અને શ્રીહરિએ તે રાજા વિગેરે સર્વ ભક્તોને યથાયોગ્ય આન આપ્યું, તે પછી-

अभूवन् ॥१॥ यथोचितं सेवित आदरेण स तैः सुखं तत्र वसन्समासु । चकार वार्त्ताः
प्रतिघसमीशो यामिर्भवेत्सात्त्वतधर्मपुष्टिः ॥१०॥ स्वभक्तसौख्याय स सप्त घसान्मुखेन
पुर्यां भगवानुपित्वा । ततः स्वसद्वर्णिपदातिसङ्घैर्वृतो ययौ सिन्धुसमुद्रसङ्गम् ॥११॥
नारायणसरः प्राप्य तीर्थं परमपावनम् । कुर्वेत्तीर्थविधिं तत्र पञ्चोवासा दिनानि सः
॥१२॥ तत्रत्यविष्णुप्रतिमादर्शनार्थं विधाय सः । ब्राह्मणान्भोजयामास महादानानि
चाप्यदात् ॥१३॥ सभायां प्रत्यहं वार्त्ताः स चकार मनोहराः । तीर्थधर्माश्रिताः स्वामी
तत्तीर्थं प्रशशंस च ॥१४॥ प्रचेतसां यथा शम्भोर्दर्शनायभवत्पुरा । यथा ततं तपस्तैश्च
तेषां सिद्धिर्यथाभवत् ॥१५॥ तथा दाक्षायणैस्तत्र यथा पूर्वं कृतं तपः । नारदेन
यथोक्तानि कूटवासयानि नान्प्रति ॥१६॥ निवृत्तिधर्मनिरतास्ततस्ते च यथाम-
बन् । एताः कथाः स सदसि तत्राकथयदञ्जसा ॥१७॥ पारशर्यादिद्वोपाणां तथा
सङ्ख्यनेन सः । तीर्थस्थान्यभियारादीन्दुराचारानपाहरत् ॥१८॥ तत्रैव वादिनः

अति दुर्गं पाभेत्ता ते लकतज्जनेनोच्चे वाञ्छितेना घोरे सङ्घित ते श्रीहुरिने पुरमां इडे
प्रकारे लावीने-पधरावीने तेभने रडेवा लायक सारा स्थानमां निवास-उतादे। कशवीने ते
श्रीहुरिनी सेवा करवाभां अति निभग्न-तत्पर वर्तवा लाय्या ॥६॥ ते लकतज्जनेनोच्चे यथा-
योग्य आदरथी सेवा करेला अने ते गाभमां सुणे निवास करीने रडेला ते श्रीहुरि सभाभां
विराजमान धधने जे वातांओधी सात्त्वत-ओकांतिक धर्मनुं पोषणु थाय तेवी वातांओ
हरेशज करता हुता ॥१०॥ लगवान श्रीहुरि पोताना लकतज्जनेना सुभ भाटे ते
तेरा गाभमां सात दिवस सुधी सुभेधी रहीने ते पछी पोताना सुकतानंदादिक स'तो
तथा वणींओ अने पार्थदो ओ सर्वना समूहोधी वींटाया थका सिन्धु-नद अने समुद्रने
संगम जयां थायछे ते स्थानमां गया ॥११॥ परम पावन-पवित्र करनार नारायण-सर
नामे प्रसिद्ध तीर्थने पाभीने तीर्थविधि करता थका श्रीहुरि त्यां पांथ दिवस निवास करीने
रह्या ॥१२॥ अने त्यां रडेली श्री विष्णु-लगवाननी प्रतिभानां दर्शन-पूजन करीने
श्रीहुरिओे ध्राष्टाओेने जमाअ्या अने महादान पणु आप्यां ॥१३॥ अने हरेशज सभाभां
विराजमान थधने तीर्थधर्मने प्रतिपादन करनारी जहुज मनोहर वातांओे करता हुता अने
ते तीर्थनां वभाणु करता हुता ॥१४॥ पूर्वे प्रचेताओेने शंकर-महादेवनां दर्शन विगेरे
जे प्रकारे थयां हुतां, ते प्रचेताओेने जेवी रीते तप क्युं हुतुं, तथा तेओेने जे
प्रकारे सिद्धि थध हुती. तेमज दक्षप्रजपतिना पुत्रोओे ते नारायण-सरमां जेवी रीते
पूर्वे तप क्युं हुतुं, तथा तेमना प्रत्ये नारद-मुनिओे जेवां इट वाक्यो कथ्यां
हुनां. अने वणी ते पछी ते दक्षप्रजपतिना पुत्रो जेवी रीते निवृत्ति धर्ममां प्रीतिवाणा
थया हुता, ओे जधी कथाओे ते श्रीहुरिओे सभाभां विस्तारथी यथार्थ रीते
करी पतावी हुती ॥१५॥ १७॥ अने वणी ते श्रीहुरिओे परस्त्री-गमन आदिक महा
दोषोनुं वर्जुन करीने तीर्थमां रडेला-यता व्यभिचारादिक दुराचारेने सर्व प्रकारे
नाश करी नाप्या हुता ॥१८॥ वणी अति समर्थ ते श्रीहुरिओे त्यांज रडेला डेटोड
निरीधरवादीओे-नास्तिकोने सखाओेनां प्रमाणभूत प्रणव वाक्योधी लुत्ती लधने

કાંધિમિતીશ્વરમતાન્પ્રભુઃ । વિજિત્ય પ્રવલૈર્વાક્યૈઃ સેશમાસ્થાપયન્મતમ્ ॥૧૧॥ ધર્મ-
 'સંસ્થાપનં કુર્વન્નિત્યં સ નિર્યયૌ તતઃ । મહોદધેસ્તટે શમ્ભુ પ્રાપ કોટીશ્વરાભિધમ્
 ॥૨૦॥ તદ્દર્શનાર્ચનાઘેષ કૃત્વોપિત્ત્વા દિનં તતઃ । દિનૈઃ કતિપયૈઃ પ્રાપન્માનકૂપં મુની-
 શ્વરઃ ॥૨૧॥ તત્ર દયામાદયો વિપ્રા અદમ્ભાઘાશ્ચ વાહુજાઃ । કૃષ્ણમૂઢાદયો ધૈર્યાસ્ત-
 મસેવન્ત ભક્તિતઃ ॥૨૨॥ નાથોત્કરપદયઃ સૂત્રધારાશ્ચ પરમાદરાત્ । તત્સેવાનિરતા
 આસન્ સ ચ તત્રાવસત્સુખમ્ ॥૨૩॥ સમાયાં પ્રત્યહં તત્ર શુભા ધાર્તાઃ સ ચાકરોત્ ।
 દેહનેદાસક્તિદ્વાનિર્યામિઃ સ્યાશ્ચ સુચિર્દરૌ ॥૨૪॥ કતિચિદ્વાસરાંસ્તત્ર સ્વમક્તાનાં મુખા-
 'મયે । ડપિત્વા સ તતઃ પ્રાપ્યાદ્રુજદ્ગનગરં પ્રતિ ॥૨૫॥ આકર્ણ્ય તમુપાયાન્તં પૌરા ભક્તાઃ
 સદ્દશઃ । પ્રત્યુચયુસ્તંમાત્મેશં ત્વરમાણા મહામુદઃ ॥૨૬॥ યથાહં માનયિત્વા તાન્
 સ્વાકં તૈઃ પુરમાવિશત્ । નાનાવાદિત્રનિધ્યાનાન્ ઝૃણન્ શ્રુતિમનૌહરાન્ ॥૨૭॥ ગૃહે સ
 'સુન્દરજિતૌ રથઠારસ્ય શોભને । નિવાસમકરોત્સ્યસ્ય ભક્તાશ્ચાન્યે યથોચિતમ્ ॥૨૮॥
 હીરશ્ચ ભગવાન્ જીવઃ પ્રાગો નારાયણસ્તથા । દેવરામો રાઘવાદ્યાસ્ત્વષ્ટારસ્તં સિવેયિરે

'સેશ્વર—આસ્તિકવાદતુ' સ્થાપન કર્યું હતું. ॥૧૬॥ આ પ્રમાણે ધર્મનું સ્થાપન
 'કરતા' શ્રીહરિ તે નારાયણ સરથી નીકળ્યા અને મહોદધિ—મયુરને કઠિ રહેલા
 'કોટીશ્વર નામે પ્રસિદ્ધ શંકરને—શંકરના મંદિરરૂપ સ્થાનને પામ્યા. ॥૨૦॥ અને
 તે કોટીશ્વર મહાદેવનાં દર્શન—પૂજનાદિક કરીને એક દિવસ ત્યાં રહીને, મુનિપતિ
 'શ્રીહરિ કેટલેક દિવસે માનકુવા નામે ગામને પામ્યા—તે ગામે આગ્યા. ॥૨૧॥ તે
 ગામમાં શ્યામજી વિગેરે બ્રાહ્મણ—ભક્તો, તથા અદલ વિગેરે ક્ષત્રિય—ભક્તો તથા
 કૃષ્ણજી અને મૂળજી વિગેરે વૈશ્ય—ભક્તો તે શ્રીહરિની ભક્તિપૂર્વક સેવા કરવા લાગ્યા.
 ॥૨૨॥ તથા નાથો અને ઉકર (ઉકરડો) વિગેરે સૂત્રધાર ભક્તો પરમ આદરથી તે
 'શ્રીહરિની સેવા કરવામાં અતિ પ્રસન્ન થકા વર્તાતા હતા અને શ્રીહરિ પણ તે ગામમાં
 'સુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૨૩॥ અને દરરોજ સભામાં શ્રીહરિ જે વાર્તાઓથી
 દેહનેદાદિક પદાર્થોમાં આસક્તિ ટળી જાય અને સાક્ષાત્ પરમેશ્વરના સ્વરૂપમાં રૂચિ ભરિત
 થાય તેવી શુભ વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૨૪॥ શ્રીહરિ પોતાના ભક્તોને મુખ આપવાને
 માટે તે માનકુવા ગામમાં કેટલાક દિવસ રહીને ત્યાંથી ભુજ નગર પ્રત્યે આગ્યા. ॥૨૫॥
 અને તે ભુજ—નગરના હબરો—હબર ભક્તજનો પોતાના દષ્ટદેવ શ્રીહરિ આપણા
 પુર પ્રત્યે આવેછે, એમ સાંભળીને એકઃમ ત્વગપૂર્વક મહા આનંદભર્યા થકા શ્રીહરિના
 'સન્મુખ આગ્યા. ॥૨૬॥ તે ચર્વ ભક્તજનોને યથાયોગ્ય માન આપીને, સાંભળતાં ગુરુજ
 મનેહર લાગે એવા નાના પ્રકારનાં વાજાંત્રોના ગળ્દોને શ્રવણ કરતા થકા શ્રીહરિએ
 તે ભક્તજનોએ સહિત ભુજ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥૨૭॥ અને પોતાના ભક્ત મુંદરજી
 રુદ્રારના શેભાયમાન ઘરને વિષે પોતાનો નિવાસ કર્યો અને બીજા-ચંત-પાર્શ્વદેવે
 પણ યથાયોગ્ય સ્થાનમાં નિવાસ-ઉતારો કર્યો અને હીંગળ, ભગવાનજી, જીવો, પ્રાગો,
 નાગયજુજી, દેવરામ અને રાઘવજી, એ વિગેરે મુદાર ભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા
 કરવા લાગ્યા. ॥૨૮-૨૯॥ અને તે ભુજમાં રહેનારા પ્રયાગજી (પુરાણી) વિગેરે બ્રાહ્મણો

॥२९॥ तत्र प्रयागजिन्मुखास्तमसेवन्त घाडवाः । शिवरामश्च हरजिदुत्करो बल्लभा-
दयः ॥३०॥ शूद्रा मल्लाश्च गात्रेयमुत्पाः पर्यचरन्हरिम् । प्रायस्तदन्तिके तत्स्थुरनुकालं
समाहिताः ॥३१॥ अनर्घ्यैरुपचारैस्तं पुपुजुः परमादरात् । सुगन्धिचन्दनैः पुष्पैर्नवी-
नवचिरांशुकैः ॥३२॥ हैमैर्विभूषणैः स्रग्भिर्महानीराजनादिभिः । स्वस्वभावावुगमिश्च
स्तुतिभिस्तुष्टुबुध ते ॥३३॥ तेभ्यः प्रसन्नो भगवाद्भाना धामानि चात्मनः । समाधौ
दर्शयामास गोलोकादीनि सर्वशः ॥३४॥ तत्र तत्र स्थिता दिव्याः स्वमूर्तौश्चाप्यदीह-
शत् । सकलैश्वर्यसम्पन्नाः सेविताः शक्तिपार्षदैः ॥३५॥ सुखयस्तान्पक्षमेकं न्यवस-
त्तत्र स प्रभुः । वार्त्ता बहुविधाश्चक्रे प्रत्यहं तत्र संसद्दि ॥३६॥ सात्त्विकानां सुमुखूणां
विप्राणां लक्षणाणि च । कथयामास च ततः स्वधर्मं च सनातनम् ॥३७॥ उच्छेदयन्
हिंस्त्रयज्ञानहिंसान्स्थापयन्मखान् । शुद्धं प्रावर्त्तयद्धर्मं सप्रमाणं प्रतापवान् ॥३८॥
मद्यमांसप्रियत्वाद्ये मेनिरे नैव तद्वचः । भूपाळास्तदमात्याश्च ते सर्वे निधनं ययुः
॥३९॥ प्रतापं दर्शयित्वेत्यं सुखयित्वा निजाश्रितान् । विनिर्गतस्ततः स्वामी धमकापु-

श्रीहिरिनी सेवा करवा लाव्या. तथा शिवराम, हरि, उत्तर (उत्तरडा) અને વદ્ધભલ, એ
વિગેશ શૂદ્ર ભકતો, તથા ગંગારામ આદિક મલ્લ-ભકતો શ્રીહરિની પરિચર્યા કરતા હતા
અને તે મલ્લ ભકતો તો ઘણું કરીને સમય-સમય પ્રમાણે સાવધાન થકા તે શ્રીહરિની
પાસેજ રહેતા હતા. ॥૩૦—૩૧॥ અને તે ભકતજનોએ સુગન્ધ ચંદન, પુષ્પો અને
નવીન એવાં મુંદર વસ્ત્રો, એ વિગેશ અમૂલ્ય ઉપચારેથી તે શ્રીહરિની પરમ આદર-
પૂર્વક પૂજા કરી, તેમજ યોનાનાં અનેક આભૂષણો, સોનાના હાર અને મહાનીરાજન,
એ આદકથી પૂજા કરીને પોત-પોતાના ભકિતભાવ પ્રમાણે સ્તુતિઓથી-સ્તોત્રાદિકથી
સ્તુતિ કરી હતા. ॥૩૨—૩૩॥ અને તેમની સ્તુતિથી પ્રસન્ન થયેલા ભગવાન શ્રીહરિએ તે
ભકતજનોને સમાધિમાં પોતાનાં ગોલોક-પ્રદ્યુરારદિક ધામ સર્વ પ્રકારે બતાવ્યાં હતાં.
॥૩૪॥ અને તે-તે ધામમાં રહેલી, સકળ ઐશ્વર્યોએ સંપન્ન અને અનંત શક્તિઓ અને
પાર્થદાએ સેવેલી, એવી પોતાની દિવ્ય-મૂર્તિઓનાં દર્શન કરાવ્યાં હતાં. ॥૩૫॥ આ
પ્રમાણે તે ભકતજનોને સુખ આપતા થકા અતિ સ્વમર્થ તે શ્રીહરિ એક પક્ષ (૫૬૨
દિવસ) સુધી ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા અને દરરોજ સભામાં વિરાજમાન થઈને અનેક
પ્રકારની ધમ-જ્ઞાનાદિકની વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૩૬॥ તે વાર્તાઓમાં સત્સુણુ પ્રધાન
એવા સુમુખ્યો અને પ્રાદાણોનાં લક્ષણ કહી બતાવ્યાં હતાં, તેમજ સનાતન સ્વધર્મને
પણ કહેતા હતા-પ્રતિપાદન કરતા હતા. ॥૩૭॥ અને હિંસામય યજ્ઞોને ઉચ્છેદન કરતા થકા
હિંસાએ રહિત સાત્ત્વિક યજ્ઞોને સ્થાપન-પ્રતિપાદન કરતા તે મહાપ્રતાપી શ્રીહરિએ સમ્મા-
ઓનાં પ્રમાણેએ સહિત શુદ્ધ સનાતન ધર્મ પ્રવર્તોએ હતા. ॥૩૮॥ અને જે મનુષ્યોએ
પોતાને મદ્ય-માંસ પ્રિય હોવાથી તે શ્રીહરિનું વચન ન માન્યું તે રાજ્યો અને તેમના
અમાત્યો તે સર્વ નાશ પામી ગયા હતા. ॥૩૯॥ શ્રીસહજન-દેસવામી ભગવાન આ પ્રમાણે
પોતાનો પ્રતાપ બતાવીને અને પોતાના આશ્રિત ભકતજનોને સુખ આપીને ત્યાંથી નીકળ્યા
તે ધમકકપુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૪૦॥ તે ધમકક પુરમાં લુપ્થજાત (લાધાજા) રાજ્યો

રમ્યભગાત્ ॥૪૦॥ તત્ર લુન્ધજિતા રાંદા ભૂશં સન્માનિતઃ પ્રમુઃ । તદ્વેદે ન્યવસત્પ્રીતઃ
સાંધુભક્તૈઃ સદૈવ સઃ ॥૪૧॥ કલ્યાણ ઇન્દુભો રામસ્તથા રાજધનાભિધઃ । પુત્રાસ્તસ્ય
મુદા ચક્રુઃસ્વાચારઃ સેવનં દરેઃ ॥૪૨॥ તત્ર સ જ્ઞાનવૈરાગ્યોપેતભક્તિપ્રપોષિકાઃ ।
પાર્ત્તાશ્ચકાર યદુધો મહાસદસિ સંસ્થિતઃ ॥૪૩॥ ઉપિત્વા દે દિને તત્ર સુખયિત્વા સ
તાંસ્તતઃ । નિજં પ્રતાપં પ્રથયન્મૂત્વાયગ્રામમાયયૌ ॥૪૪॥ જયરામઃ કાર્મણાઘા ભક્તાઃ
પર્યચરંશ્ચ તમ્ । દેવિકાઘા યોપિતશ્ચ યથાશક્તિ યથોચિતમ્ ॥૪૫॥ તત્રાપિ દે દિને
સ્થિત્વા કન્યકૂટપુરં યયૌ । મૂલજિત્કચરાઘાસ્તં ભક્તા ભક્ત્યા સિપેવિરે ॥૪૬॥ સુશ્ચ
યંસ્તાન્ત્સ તત્રૈકમુવાસ ભગવાન્નિનમ્ । તત્તોઽન્ધિલાઢીમુત્તીર્ય પિપ્પલીગ્રામમાયયૌ
॥૪૭॥ તત્ર દેવગણેશાઘા ભક્તાસ્તત્સેવનં વ્યધુઃ । સ્ત્રિવશ્ચ મામ્પારામાઘા ભક્તિમત્પૌ
યથાધનમ્ ॥૪૮॥ તત્રોપિત્વા દિને દે ચ માદ્રગ્રામં સ આયયૌ । તં મૂલસુન્દરમુલા
વિગ્રા ભક્ત્યા સિપેવિરે ॥૪૯॥ વૈદ્યવર્યા વૃદ્ધરત્નલઘ્વદેવાદયશ્ચ તમ્ । ત્વદ્દારો માવ-
વિંશ્રામરામાઘાશ્ચ સિપેવિરે ॥૫૦॥ સમાયાં તત્ર ચાર્ત્તાશ્ચ ચકાર સ્વહિતાવહાઃ । અસુ-
રણાં ચ લક્ષ્માણિ કથયામાસ તત્ત્વતઃ ॥૫૧॥ કૃષ્ણકૃષ્ણાવતારાણાં તદ્ગત્તાનાં ચ

અતિશય સન્માન કરેલા પ્રભુ શ્રીહરિ અતિ પ્રસન્ન થઈ સર્વ સાધુ-ભક્તજનોએ સહિતજ
તે રાજાને ઘેર નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૪૧॥ અને કલ્યાણજી, ઇન્દુલા, રામજી, તથા રાજ-
ધન, એ ચારેય તે બુધ્ધજીત રાજાના પુત્રો સ્નેહપૂર્વક શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા.
॥૪૨॥ તે ગામમાં શ્રીહરિએ મહાસભામાં વિરાજમાન થઈને જ્ઞાન વેરાગ્યે સહિત એવી
ભક્તિથી પોપણ કરનારી વાર્તાઓ બહુ પ્રકારે કરી હતી. ॥૪૩॥ અને શ્રીહરિ ત્યાં બે દિવસ
રહીને બુધ્ધજીત વિગેરે ભક્તજનોને સુખ આપીને પોતાનો પ્રતાપ વિસ્તારતા થકા
ભૂત્યાય ગામ પ્રત્યે આગ્યા. ॥૪૪॥ તે ગામમાં જયરામ અને કાર્મણુ વિગેરે ભક્તજનો,
તથા દેવિકા આદિક સ્ત્રીઓ ભક્ત, યથોચિત રીતે યથાશક્તિ શ્રીહરિની પરિચર્યા કરવા
લાગ્યાં. ॥૪૫॥ તે ગામમાં પણ બે દિવસ રહીને ત્યાંથી કંચકોટ પુર પ્રત્યે આગ્યા અને
ત્યાંના મૂળજી અને કથરા ભક્ત, એ વિગેરે ભક્તજનો-ભક્તિપૂર્વક શ્રીહરિની સેવા
કરવા લાગ્યા. ॥૪૬॥ ભગવાન શ્રીહરિ તે ભક્તજનોને સુખ આપતા થકા ત્યાં એક દિવસ
રહ્યા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા તે સમુદ્રની ખાડી ઉતરીને પિપ્પળી નામે ગામ પ્રત્યે આગ્યા. ॥૪૭॥
તે ગામમાં દેવો અને ગણેશ વિગેરે ભક્તજનો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. તેમજ
માનગાઈ અને રામગાઈ વિગેરે શ્રીહરિમાં અતિ સ્નેહવાળી સ્ત્રીઓ ભક્ત પણ પોતાની
ધર્મમંપત્તિ પ્રમાણે સેવા કરવા લાગ્યાં. ॥૪૮॥ શ્રીહરિ તે પિપ્પળી ગામમાં બે દિવસ રહીને
પછી ત્યાંથી લાદ્રા ગામે આગ્યા અને ત્યાંના મૂળશંકર અને સુન્દરજી વિગેરે વિપ્રભક્તો
ભક્તિથી તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૪૯॥ અને વૃદ્ધ, રત્નજી, લાધો અને દેવજી,
એ વિગેરે વૈશ્યભક્તો, તથા માવજી, વિશ્રામજી અને રામજી, એ વિગેરે મુદાર ભક્તજનો
તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૫૦॥ તે લાદ્રા ગામમાં સભામાં શ્રીહરિએ પોતાના
ભક્તોને હિત કરનારી ઘણીક વાર્તાઓ કરી અને તેમાં અસુરનાં લક્ષણો વિસ્તારથી કહી
બતાવ્યાં હતાં. ॥૫૧॥ (તેમાંનાં કેટલાંક કહેછે) કૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ અને કૃષ્ણના અવતારો

નિન્દકાઃ । તદ્દોહકારિણો યે ચ દેયાસ્તે ત્વચુરા નરાઃ ॥૫૨॥ કુપ્પતદ્ગત્કમાહાત્મ્ય-
ચરિત્રેષ્વદ્રુતેષ્વપિ । દોષદષ્ટિશ્ચ હિંસાયાં સ્વચિદ્ધાસુરલક્ષણમ્ ॥૫૩॥ સુરામાંસપ્રિ-
યત્વં ચ તાદશામરમ્ભક્તતા । શાક્તગ્રન્યેષ્વતિરુચિઃ પારદાર્યં ચ માદકે ॥૫૪॥ રસાસ્વાદે
લોલુપત્ત્વં વર્ણસદ્ગુરુકારિતા । સ્વધર્માતિક્રમાદીનિ લક્ષ્યાણ્યસુરદેહિનામ્ ॥૫૫॥
તેષાં સદ્ગઃ સર્વથૈવ નૈવ કાર્યો મદાશ્રિતૈઃ । કૃત્વાદિ સ સમામધ્યે કથયામાસ
તત્ત્વતઃ ॥૫૬॥ પ્રવર્તયિત્વા સદ્ધર્મં તત્ર ભક્તૈઃ સમર્ચિતઃ । રાજકૂટમુપાગચ્છત્સન્મળલ-
પરિશ્રિતઃ ॥૫૭॥ રાજકન્યા તત્ર લક્ષ્મીર્ભક્તયા પરમયા પ્રભુમ્ । મહોપચારેરનર્ચ
મોજ્યૈશ્ચાતર્પયત્સતઃ ॥૫૮॥ તસ્યૈ પ્રસન્નો ભગવાન્ વિનામ્યાસપરિશ્રમમ્ । યોગસિદ્ધિ
વદૌ સર્વાં દુર્લભામપિ યોગિનામ્ ॥૫૯॥ દિનમેકમુપિત્વાસૌ તત્ર ભક્તૈઃ સમર્ચિતઃ । શર-
ધારપુરં પ્રાયાદ્ગુક્તાનનન્દયન્પયિ ॥૬૦॥ તત્ર રાજકુમારૌ દ્વૌ તુઙ્ગજિદ્દૈરિજિત્તથા । મીમો
વૈરિમયાઘાશ્ચ તમસેવન્ત યાહુજાઃ ॥૬૧॥ કરિમો મૂકહસનો રયો હ્યજિવાદયઃ । યવન્તા
અપિ તં મક્તાઃ સેવન્તે સ્ત્રયયોચિતમ્ ॥૬૨॥ ભક્તૈઃ સમર્ચિતસ્તત્ર નિઘસન્ધર્મનન્દનઃ ।

વરાહાદિક તેમની નિન્દા અને દ્રોહ કરનારા, તેમજ ભગવાનના ભક્તોની નિન્દા અને તેમનો દ્રોહ કરનારા જે મનુષ્યો હોય તેમને અસુર બોલુવા. ॥૫૨॥ તેમજ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના અને તેમના ભક્તોના માહાત્મ્ય-અલૌકિક પ્રતાપમાં તથા તેમનાં અદ્ભુત ચરિત્રોમાં પણ દોષ જોવા તે, તથા હિંસામાં રૂચિ-પ્રિયતા, જે પણ અસુરનું લક્ષણ છે. ॥૫૩॥ ત્રણ પકારની સુરા અને માંસ તેમાં પ્રિયતા અને સુરામાંસમાં પ્રિયતાવાળા દેવતાઓની ભક્તતા, તથા શાકત-અથોમાં અતિ રૂચિ, તેમજ પારદાર્યમાં તથા માદક વસ્તુઓમાં અતિ રૂચિ, જે પણ અસુરનું લક્ષણ છે. તથા રસાસ્વાદમાં લોલુપતા, વર્ણસંકર કરવા-પણું, સ્વધર્મનું અતિક્રમણ કરવું, જે આદિક અસુર-દેહધારીઓનાં લક્ષણ છે. ॥૫૪-૫૫॥ શ્રીહરિ કહેછે-તેવા આસુર સ્વભાવના માણસોને સંગ અમારા આશ્રિતોએ સર્વથા નજ કરવો. જે વિગેરે ઘણીક વાર્તાઓ શ્રીહરિએ સભામાંજ વિસ્તારથી કહી હતી. ॥૫૬॥ તે ભાદ્રા ગામમાં મૂળશર્મા વિગેરે ભક્તજનોએ રૂઢ પ્રકારે પૂજેલા શ્રીહરિ રાદ્ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરીને મુક્તાનંદાદિક સંતમંડળથી વીંટાયા થકા ત્યાંથી રાજકોટ-પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૫૭॥ તે રાજકોટમાં લક્ષ્મી નામે રાજકન્યાએ પોતાના ઈષ્ટ પ્રભુ શ્રીહરિની પૂજા માટે ઉપચારોથી પરમ ભક્તિપૂર્વક કરી અને સર્વ સંતોને રૂઠાં લોજનોથી જમાડીને તૃપ્ત કર્યા. ॥૫૮॥ તે રાજકન્યાના ઉપર પ્રસન્ન થયેલા ભગવાન શ્રીહરિએ તે રાજકન્યાને યોગાભ્યાસના પરિશ્રમ સિવાય પણ એટા યોગીઓને પણ દુર્લભ એવી સર્વ યોગસિદ્ધિ આપી હતી. ॥૫૯॥ તે રાજકોટમાં એક દિવસ રહીને ત્યાંના ભક્તજનોએ પૂજા કર્યા થકા જે શ્રીહરિ માર્ગમાં ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા શરધાર-પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૬૦॥ તે શરધારમાં તુંબીજી અને વૈરિજીત જે રાજકુમારો, તથા હીમભાઈ અને વેરીભાઈ, જે આદિક શત્રિયભક્તજનો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૬૧॥ વળી-તે ગામમાં કરિમ, મૂક, હુસન, રયજી અને હ્યજી, જે આદિક મુસલમાન જાતિના ભક્તો પણ તે શ્રીહરિની યથોચિત સેવા કરતા હતા. ॥૬૨॥ તે ગામમાં નિવાસ કરીને રહેતા થકા શ્રીહરિએ ત્યાંના ભક્તજનોએ

તત્રાકારયદાદતમ્ ॥૭૪॥ સોઽપિ પ્રાક્ વન્મુપાદેવ જન્મકર્માદિકં હરેઃ । યથાવચ્છુ-
તર્વાસ્તસ્ય સાક્ષાદર્શન ઉત્સુકઃ ॥૭૫॥ અથ તત્રાગતં શ્રુત્વા પરમાનન્દનિમૃતઃ । વિદ્વાય
સર્વેકાર્યાણિ તૂર્ણમાયાસહ સ્વકૈઃ ॥૭૬॥ ચર્જ્યાહ્વેશ્મનિ હરિં સ યથાશ્રુતં તં સંવીક્ષ્ય
ભૂરિતરહર્ષમવાપ રાજા । તત્ક્રીસુતાસુતમુખાઃ સુહૃદશ્ચ સર્વે તેજોનિધિં હૃદિ ચ તં દદશુઃ
સમાધૌ ॥૭૭॥ સર્વેઽપિ તે વિગતસંશયજાલચિત્તે તત્તિશ્ચયં દદમવાપ્ય તમેવ મેજુઃ । તત્પૂ-
જનાદિ વિદ્યુઃ સુમહોપચારૈઃ પૂજાં સતામપિ ચ ચન્દનપુષ્પચલૈઃ ॥૭૮॥ કૃષ્ણશ્ચ તત્ર
નિવસન્સુખયન્સ્વકીયાન્પશ્ચાકરં ન્યપનયચ ચકાર શાન્તિમ્ । શ્રીવિષ્ણુયાગમકરોચ્ચ
મહાન્તિ તત્ર દાનાન્યદાચ વહુરો બુધવાડવેભ્યઃ ॥૭૯॥ વિપ્રાંશ્ચ તત્ર શતશશ્ચ સહસ્ર-
શોઽસૌ ભોજ્યૈરભીષ્ણુરસૈઃ સમતપંયચ । ઔદાર્યમસ્ય તુ વિલોક્ય નૃપા મહાન્તં
પ્રાપુશ્ચ વિસ્મયમથ પ્રશાંસુરેનમ્ ॥૮૦॥ તત્રોપિતોઽભયનૃપોઽપિ કદાચિદીશં દૃષ્ટ્વા
પ્રસન્નતરમાશુ તદગ્તિકસ્થઃ । આગન્તુમાર્થયવથ સ્વપુરં તમૂચે કૃષ્ણોઽસ્તિ મક્તિરચ-

કરવામાં અતિ આતુર અને પોતાના મિત્ર, એવા અભય નામે પ્રસિદ્ધ દુર્ગપરાનના
ભૂપતિને શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા માટે તે અર્ધાંગ રાજાએ દૂત મોકલીને ભાલાવરાવ્યા.
॥૭૪॥ તે અભય રાજા પશુ પ્રથમથીજ તે અર્ધાંગ રાજાના મુખ યક્રીજ શ્રીહરિનાં જન્મ-
કર્માદિકં ચરિત્રો યથાર્થ રીતે સાંભળ્યાં હતાં તેથીજ તે શ્રીહરિનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવામાં
અતિ ઉચ્છાહવાળા હતા. ॥૭૫॥ તેથી શ્રીહરિને કારીયાણીમાં આવેલા સાંભળીને પરમ
આનંદથી જેમનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું છે, એવા યક્ષ તુરતજ સર્વ કામકાજ છોડી દઇને
અભય રાજા પોતાના પુત્ર અને પુત્રીઓ વિગેરે સ્વજનોએ સહિત ત્યાં આવ્યા. ॥૭૬॥
અને જેવા પ્રથમ સાંભળ્યા હતા તેવાજ શ્રીહરિને અર્ધાંગ રાજાના ઘરમાં વિરાજમાન
રહેલા ભેદને-દર્શન કરીને, અભય રાજા અતિશેજ હર્ષ પામ્યા, તેમજ તે અભય રાજાનાં
પત્ની, પુત્રીઓ અને પુત્ર-કુલતમ રાજા, વિગેરે સર્વ સુહૃદોએ શ્રીહરિના પ્રત્યક્ષ દર્શનમાત્ર-
થીજ થયેલા ધ્યાન-સમાધિમાં પોતાના હૃદયમાં તે શ્રીહરિને મહાતેજના નિધિરૂપ-પર-
માકાશમાં તેભેમંડળમાં વિરાજમાન જોયા. ॥૭૭॥ તે પછી અભય રાજા વિગેરે સર્વે
ભક્તજનો પશુ સંશયના અમૂઢા જેમાંથી છેદાઇ ગયા છે, એવા પોતાના નિર્મળ અંતઃ-
કરણમાં તે શ્રીહરિના સ્વરૂપનો દ્રઢ નિશ્ચય પામીને તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનેજ ભજવા
લાગ્યા. અને તે શ્રીહરિની અંદન-પુષ્પાદિક અને વચ્ચ-અલંકારાદિકે મોટી મોટી સામ-
ગ્રીઓથી મહાપૂજા કરી અને મુક્તાનંદાદિકે સર્વ સંતોની પશુ અંદન-પુષ્પાદિકથી અને
વસ્ત્રોથી પૂજા કરી. ॥૭૮॥ અને શ્રીહરિએ પશુ તે કારીયાણીમાં નિવાસ કરીને રહેતા
અને પોતાના ભક્તજનોને સુખ આપતા યક્ષ તે ગામમાં એક મોટું મંદિર મોઢાવ્યું
અને તેનું શાન્તિ-કર્મ કર્યું. અને તે નિમિત્તે ત્યાં વિષ્ણુયાગ કર્યો અને તેમાં વિદ્વાન્
બ્રાહ્મણોને ઘણાંક મહાદાન આપ્યા. ॥૭૯॥ અને તે યજ્ઞમાં શ્રીહરિએ યોએ-સો અને
હબરો-હબર બ્રાહ્મણોને, તેઓને અતિમિય મનગમતાં મુદર રમણર્થો ભોજનોથી
સારી પેટે જમાડીને તૃપ્ત કર્યા. આપું એ શ્રીહરિનું ઔદાર્ય ભેદને રાજાઓ પશુ બહુ
મોટો વિસ્મય પામી ગયા અને એ શ્રીહરિનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. ॥૮૦॥ હવે-ત્યાં

લા મયિ ચો હૃદમ્મા ॥૮૧॥ આયામ્યહં સકલસાધુજનૈરુપેતો યુષ્મત્પુરં વસં મયા સહ
 દૃષ્ટચિત્તઃ । इत्थंविधं हरिवचोऽमृतमाकलय्य स्वं शालकं निजपुरं गमयांचकार ॥८२॥
 કાર્યાયને સદસિ ધર્મસુતોઽપિ નિત્યં વાર્તાઃ સ્વયં વિદધદાશ્રિતશિક્ષણાર્થમ્ । માહા-
 ત્મ્યમાહ સ પરોપકૃતેશ્ચ રન્તિદેવક્ષિતીશ્વરકયામપિ વિસ્તરેણ ॥૮૩॥ તત્રત્યભક્તજન-
 મણ્ડલમેવ ઇત્યમાતન્દ્યનહરિરુવાસ હિ વેદમાસાન્ । પ્રાયાત્તતોઽમયમનોરથપૂરણાર્થ
 ભૂવેન તેન સહ દુર્ગપુરં સહસૈઃ ॥૮૪॥ રાજામયોઽભિમુખયાતસહર્ષપૌરૈસ્તૂર્ણ કૃતપ્રણતિ-
 મિર્ષૃતવલ્ગુવાદૈઃ । नानाविधैरुचिरमद्भलगीतिवाद्यैः साकं स्वदुर्गमनयत्तमतिप्रहृष्टः
 ॥८५॥ આવાસમસ્ય ચ સતાં સ યથાર્હેમેવ તત્ર વ્યધાપયદસાવથ તસ્ય સેવામ્ । રાજો-
 ન્નિતૈરુચિરવસ્તુભિરાદરેણ સાકં સ્વબન્ધુમિરસૌ વિદધેઽનુકાલમ્ ॥૮૬॥

વારુણીજનપદસકમક્તાપ્રન્દયંશ્ચ નિજસન્નરણાર્થઃ ।

इष्टकर्म च सपूर्वमुदारो ह्याचरत्स मयि तुप्यन्तु कृष्णः ॥८७॥

કારીયાણીમાં નિવાસ કરીને વર્તતા—રહેતા એવા અભય રાજા પશુ કથારિક પોતાના ઇષ્ટ
 શ્રીહરિને અતિ પ્રસન્ન બેઠને તેમની પાસે બેસીને પોતાના ગઢપુર પ્રત્યે આવવાને માટે
 પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. ત્યારે શ્રીહરિ તે અભય રાજાને કહેવા લાગ્યા હે રાજાન્ !
 તમારે મારે વિષે નિર્દોશ એવી અચળ ભક્તિ છે. ॥૮૧॥ અને અમે સર્વ સંતોએ સહિત
 તમારા પુર પ્રત્યે આવીશું માટે તમે અહીંયાં અમારી સાથે આનંદથી રહેો ? આપું
 અમૃત જેવું શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને તુરતજ પોતાના શાલક—થેલા ધાધલને પોતાના
 દુર્ગપુર પ્રત્યે મોકલ્યા. ॥૮૨॥ તે પછી ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ પશુ કારીયાણીમાં દરરોજ સલામાં
 પોતે આશ્રિત જનોની શિક્ષાને માટે વાર્તાઓ કરતા હતા, તેમાં પદોપકારનો બહુજ
 મહિમા કહી બતાવ્યો હતો, તેમજ પદોપકાર કરનારા પૂર્વે થઈ ગયેલા રંતિહેવ નામે
 રાજાની કથા પણ વિસ્તારથી કહી બતાવી હતી. ॥૮૩॥ આ પ્રમાણે ત્યાંના ભક્તજનોના
 સમૂહને આનંદ આપતા થકા એ શ્રીહરિ તે કારીયાણીમાં ચાર માસ નિવાસ કરીને
 રહ્યા. તે પછી અભય રાજાનો મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે તે અભય રાજાની સાથે પોતાના
 સંતો વિગેરેએ સહિત તે કારીયાણી પુર થકી દુર્ગપુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૮૪॥ તે સમયમાં
 અતિ હુર્ષ પામેલા અભય રાજાએ, શ્રીહરિની સન્મુખ આવેલા, નમસ્કાર કરતા, ધારણ
 કર્યાં છે નાના પ્રકારનાં સુંદર વાણત્રો જમણે એવા અને નાના પ્રકારની રૂચિકર સુંદર
 મંગળગીતિકાઓને ગાતા અને વાણત્રો વગડતા, એવા હુર્ષભરેલા પુરજનોએ મહિત
 થકા તે શ્રીહરિને પોતાના દુર્ગપુરમાં પધરાવ્યા. ॥૮૫॥ અને તે અભય રાજાએ શ્રીહરિને
 અને સર્વ સંતોને યથાયોગ્ય ઉતારો કરાવ્યો અને પછી પોતાના બંધુજનોએ મહિત
 એ અભય રાજા તે શ્રીહરિની મેવા રાજાઓને ઉચિત એવી સુંદર વસ્તુઓથી સમય
 —સમય પ્રમાણે આદરથી કરવા લાગ્યા. ॥૮૬॥

વાકુણી—પશ્ચિમ દેશમાં રહેનારા પોતાના ભક્તજનોને પોતાના વિચરણ વિગેરેથી
 આનંદ આપતા એવા અનિઉત્તરમૂર્તિ જે શ્રીહરિએ કારીયાણીમાં મદોપરના પૂર્વકર્મે
 સહિત ઇષ્ટકર્મ—વિષ્ણુયાગ કર્યો હતો. તે અતિ સમર્થ મારા ઇષ્ટ મણુ શ્રીહરિ—કૃષ્ણ
 મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૮૭॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरेर्दुर्ग-
पत्तनागमने नामैकविंश उल्लासः ॥ ३१ ॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદા... ..શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં
શ્રીહરિ દુર્ગાપુર પદાર્થો એ નામે એકત્રીશમે ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૧॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

अव्यादस्मानसह्याद्विषयविषमयव्यालवकान्तरालात्
निःसीमानन्दभूमा निरुपधिकरुणापूरपीयूषसिन्धुः ।
आत्मीयैकान्तभक्ताभयनृपतिसमाराधितो दुर्गपुय्य
स्वैश्वर्ये स्थापयन्त्यो व्यतनुत निजदिव्यावतारोत्सवादीन् ॥
स्नानन्यप्राणभक्ताग्रिमनृपतिसमभ्यर्थनां सार्थयन्य-
श्चफे दुर्गे निवासं स्वचरणकमलन्यासलक्ष्म्येकवासम् ।
स्वीयाध्यर्षप्रभावध्वणसमुदितोत्साहसम्पद्भवेन्द्र-
श्रद्धाभक्त्यर्हणानि क्षितिपतिमहिताभ्यादरात्स्वीचकार ॥

સ પણ સદ્જાનન્દઃ સકલાત્તિનિવારકઃ

અભયાભ્યર્થનાપૂર્ત્યે દુર્ગે જાગર્તિ નઃ સદા ॥૩૨-૧-૩॥

અક્ષરણુ એવી અપાર કંઠણના ઉભરાઓ જેમાં રહેલા છે એવા અમૃતના સિન્ધુ-
રૂપ અને પોતાના એકાન્તિક લક્ષણો અલય નૃપતિએ સમારાધન કરેલા એવા જે
શ્રીહરિએ પોતાનું એશ્વર્ય વિસ્તારતા થકા દુર્ગાપુરીમાં પોતાના દિવ્ય પૂર્વાવતારો
રામકૃષ્ણાદિકેના જન્મોત્થવ વિગેરેને વિસ્તાર્યા હતા એવા નિરબધિકે મહામાનંદમયમૂર્તિ
અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિઅમને અસહ્ય એવા આ વિષયરૂપ એરથી ભરેલા (સંસારરૂપ) મહા-
સર્પના મુખમાંથી રક્ષણ કરે-છેડાવે. ॥ પોતાના-શ્રીહરિના સ્વરૂપમાંજેમના પ્રાણ બંધા-
યેલા છે એવા લક્ષ્મીસર અલય રાજ્યએ કરેલી પ્રાર્થનાને સાર્થક કરતા થકા જે શ્રીહરિએ
પોતાના ચરણ-કમળના નિવાસથી લક્ષ્મીજીના એક-અસાધારણ નિવાસરૂપ બનેલા
દુર્ગાપુરને પોતાનું અખંડ નિવાસસ્થાન કર્યું હતું. અને વળી-પોતાના આશ્ચર્યકારી
પ્રભાવના શ્રવણથી ઉદય પામેલા ઉલ્લાહના વેગવાળા ગવર્નર રાજ્યએ શ્રદ્ધા-લક્ષિતથી
અર્પણ કરેલાં પૂજાર્થો, કેજેને મોટા મોટા રાજ્યોએ પણ માન આપેલાં હતાં. એવાં તે
પૂજાર્થોનો આદરપૂર્વક (તે ગવર્નર રાજ્યની ભકિત બોધને ગદપુરથી રાજકોટ જઈને
પણ તેની ભકિતને વશપણ સૂચવતા થકા) સ્વીકાર કર્યો હતો. ॥

સકળ આશ્રિતોની પીડાને નિવારણ કરનારા એવા અતિ સમર્થ તે શ્રીસહજાનંદ-
સ્વામી અલયરાજની અભ્યર્થના પૂર્ણ કરવા માટે દુર્ગાપુરમાં સદાય પ્રત્યક્ષ વિરાજમાન છે.
અથવા-અમારી અલય-પદની પ્રાર્થના સિદ્ધ કરવા માટે અમારા હૃદય-દુર્ગમાં સદા
બગરૂક-અન્તરાત્મા રૂપે સાક્ષાત્ વિરાજમાન રહેલા છે. ॥૩૨-૧-૩॥

દ્વાત્રિંશત્તમ ઉહાસઃ

તસ્ય રાજ ઉમે પત્ન્યૌ સોમાદેવીસુરપ્રભે । સોમાદેવ્યાઃ સુતો ધીમાનુત્તમો
 દુર્યધોપમઃ ॥૧॥ સુરપ્રભાયાઃ પુત્ર્યશ્ચ ચતસ્રસ્તત્ર ચાદિમા । જયાથ લલિતાસંશા
 પાન્નાલી ચ ફનીયસી ॥૨॥ પૃથિઃ મહા નૃપસ્તસ્ય સેવાયાં દાસવત્સદા । અયત્તતાથ
 તન્ગ્ગાલો ગાલવાટયથ યુદ્ધિમાન્ ॥૩॥ શુદ્ધમાલેન કૃતયા તેપાં શુદ્ધૃપયા પ્રભુઃ । તેમ્યો-
 ડતીય પ્રસયોઽમૃત્સન્તો ભક્તાથ મર્વશઃ ॥૪॥ સેપામન્યમાવાનાં શુદ્ધસત્વાત્મનાં પ્રભુઃ ।
 પ્રશંસમ પરાં ભક્તિ સત્સમાયામપિ સ્થિતઃ ॥૫॥ મહદ્ગિરેય સમ્મારંસ્તત્ર દોલોચ્છયં
 વ્યધાત્ । સમાયાં પ્રત્યહં પાત્તાંઃ સોડકરોત્સંશયચિટ્તદઃ ॥૬॥ સહુક્માણિ યથાશાસ્ત્રં
 સન્માહાત્મ્યં ચ તત્ત્વતઃ । વર્ણયમાસ સર્વથસ્તત્સેવામદિતાં, તથા ॥૭॥ પળમાસાન-
 વસત્તત્ર તેપાં પ્રિયચિવીર્પયા । મદાન્તં સ મહં ચક્રે શ્રીરામનયમીદિને ॥૮॥ તયૈવ ચ
 નભોમાસે જન્માષ્ટમ્યાં મહોત્સવમ્ । મહોપચારૈર્વિદધે નૃપાણાં વિસ્મયાવહમ્ ॥૯॥

ઉક્ષાસ ૩૨ મો.

તે અભય રાજને સોમાદેવી અને સુરપ્રભા નામે બે પત્નીઓ હતી. તેમાં સોમા-
 દેવીના પુત્ર ઉત્તમરાજ-દાદાખાચર એ નામે પ્રસિદ્ધ અને શુભે કરીને ઉદ્ભવજીને જુલ્હ
 હતા. ॥૧॥ અને સુરપ્રભાને ચાર પુત્રીઓ હતી. તેમાં-મોટી પુત્રી જ્યા, તથા બીજી
 લલિતા, ત્રીજી પાંચાલી-પાંચુળા અને ચોથી નાની, એનામે પ્રસિદ્ધ ચાર પુત્રીઓ હતી. ॥૨॥
 ઉત્તમ રાજ વિગેરે આ સઘળા કુટુંબે મહિત એ અભય રાજ, તે શ્રીહરિની સેવામાં સદાય
 દાંમની પેઠે વર્તતા હતા. તેમજ તે અભય રાજના શાસક મહાબુદ્ધિમાન ગાલવ (ધિલો
 ધાંધલ) નામે હતા તે પણ શ્રીહરિની સેવામાંજ સદાય રહેતા હતા. ॥૩॥ આ અભય
 રાજ વિગેરે ભકતજનોએ અતિ શુદ્ધ ભાવથી કરેલી સેવાથી પ્રભુ શ્રીહરિ તેમના ઉપર
 અતિશય પ્રસન્ન થયા હતા તેમજ મર્વ સતો અને ભકતજનો પણ ધણાજ પ્રસન્ન થયા
 હતાં. ॥૪॥ ભગવાન શ્રીહરિ સતોની મલામાં બેઠા હોય ત્યારે પણ અનન્યભાવવાળા
 અને શુદ્ધસ્ત્વાભાષ હૃદયવાળા તે અભય રાજ આદિકની પરમ સર્વોત્કર્ષ ભકિતને બહુજ
 વંખાણુતા હતા. ॥૫॥ પછી શ્રીહરિએ તે અભય રાજના ભવનમાંજ મોટી મોટી સામગ્રીઓથી
 કુંડદોળાને મોટો ઉચ્છવ કર્યો હતો. અને દરરોજ સભામાં વિરાજમાન ઘડને શ્રીહરિ અનેક
 સંશયજીને છેદનારી વાર્તાઓ કરતાહતા. ॥૬॥ તેમાં-સચ્ચાસવિહિત સાધુઓનાં લક્ષણો તથા
 સાધુઓનો મહિમા તથા તે સાધુજનોની એવાને મોટો મહિમા, તેને સર્વંજ એવા શ્રીહરિએ
 યથાસ્થિત વર્ણન કર્યોહતો. ॥૭॥ અને તે શ્રીહરિ અભય રાજ આદિક, પોતાના ભકતજનોનું પ્રિય-
 દરવાની ઇચ્છાથી તે ગડપુરમાં છ માસ મુખી નિવાસ કરીને રચ્યા અને રામનવમીને દિવસે શ્રીહ-
 રિએ રામચંદ્ર ભગવાનની પૂજા વિગેરેનો મોટો ઉચ્છવ કર્યો. ॥૮॥ તેજ પ્રમાણે શ્રાવણ મારામાં
 જન્માષ્ટમીને દિવસે પણ મોટા રાજ્યોને પણ આશ્ચર્ય ધાય એવો મોટો ઉચ્છવ મોટી
 મોટી સામગ્રીઓથી કર્યો હતો. ॥૯॥ અને તે ઉચ્છવ ઉપર દેશાન્તરથી હજારો ત્યાગી
 અને ગૃહસ્થ ભકતજનો પણ આવ્યા હતા અને અભય રાજએ તે આવેલા સર્વ ભકત-

देशान्तरेभ्यस्तत्रायंस्त्व्यागिनो गृहिणोऽपि च । भक्ताः सहस्रशस्तांस्तु राजा संम्यग-
भोजयत् ॥१०॥ जया च ललिता तत्र नृपपुत्रस्तयोत्तमः । भक्त्यैकान्तिकया नित्यं
चक्रुर्वशमिव प्रभुम् ॥११॥ हरिरुष्णोऽथ हृदये स्वावतारप्रयोजनम् । धर्मसंस्थापनं
भूमौ कार्यं सम्यगचिन्तयत् ॥१२॥ अतोऽन्यत्र ततो गन्तुं सोऽसज्जत यदा तूदा-
भक्तास्तेऽतिरुदन्तस्तं प्रार्थयामासुरीश्वरम् ॥१३॥ न वयं भगवन्नत्र विना त्वां स्थातु-
मीदमहे । गृहं समृद्धं राज्यं च रोचतेऽण्वपि नैव नः ॥१४॥ गन्तासि यत्र यत्र त्वं तत्र
तत्र वयं प्रभो । आयास्यामो निश्चयेन नास्मांस्त्वं त्यक्तुमर्हसि ॥१५॥ इति सम्प्रार्थितो
भक्तैस्तैरनन्याश्रयैः प्रभुः । तदन्तर्भावविप्राह चिन्ता कार्या न वो हृदि ॥१६॥
युष्माकं हृदया भक्त्या सदानुवर्तनेन च । यशीकृतोऽस्म्यतोऽप्राह स्थास्यामीति
षतो मम ॥१७॥ धर्मसंस्थापनाद्यर्थं गत्वान्यत्र ततः पुनः । अत्रैवागम्य वसिष्य इत्यु-
क्तास्ते मुदं ययुः ॥१८॥ इति दत्त्वा धरं तेभ्यः स्वयं तत्र वसन्सतः । अधर्माच्छिद्येऽ-
प्रीयान्नादेशान्महामतीव ॥१९॥ तत्र तत्र च ते गत्वा विपयासक्तचेतसः । बह-

जनाने सारी रीते जभाउथा हुता. ॥१०॥ अनें अलय राजा आदिक सर्प सुहृदोभांथी
जया अने ललिता अे वे ण्डेनोअे तथा अलस राजना पुत्र उत्तम राजाअे निरंतर परम
अेकांतिकी ललित वडे श्रीहुरिने जेम पोतानेज वश डोय तेम सर्वथा आधीन करी लीधा
हुता. ॥११॥ हुवे-श्रीहुरिपुत्र भगवान पशु पोताना हृदयभां पोताना अवतारनु प्रये-
जन जे-पृथ्वी उपर अेकांतिक धर्मनुं स्थापन संपूर्ण रीते करवुं तेने विचारवा लाग्या.
॥१२॥ अने पछी ते धर्मना स्थापन भाटे ते दुर्गपुर थकी जीव प्रदेशाभां जवाने भाटे
श्रीहुरि न्याये तैयार धवा लाग्या त्याये ते अलस राजा विगेरे लज्जजनै अतिशेज
इदन करता थका श्रीहुरिनी प्रार्थना करवा लाग्या-हे भगवन् । अमो तभारा सिवाय
आ दुर्गपुरभां नहि रही शकीअे. केभके-तभारा सिवाय आ धर अने सर्व समृद्धि-
संपन्न आ राज्य पशु अमने अलु जेटकुं पशु गभतुं नथी. भाटे हे प्रभु ! आंभ
न्यां न्यां जशे त्यां त्यां अमे पशु आपनी सायेज निश्चयथी आवीशुं. हे महाराज !
आप-अभारे त्याज करवाने योज्य नथी. ॥१३-१५॥ आ प्रभाळे अनन्याश्रयवाणां ते
अलयादिक लज्जजनैअे प्रार्थना करेला प्रभु श्रीहुरि तेमना हृदयेनो लाव जायुंता थका
कडेवा लाग्या-हे लज्जजनै ! तभारा भनभां कोछ प्रकारनी चिंता करशे नहि. धारवुं हे
हे राजन् ! तभारी सर्वनी द्रढ लज्जथी अने सदाय अपण्डित अनुवर्तन-भरल
प्रभाळे वर्तवुं, तेनाथी अमने तमे वश करी लीधेला छे. भाटे 'अमे अही'आं-गदपुरभां
तभादे घेर निवास करीने रहीशुं अेम अभाये वर छे अेम तमे नकरी जायुंने. अने
अेकांतिक धर्मना स्थापनादिक काय भाटे जीव स्थाने जवानुं अशे तो त्यां जधने पाछा
अही'आं आवीनेज अमो वर्तीशुं-विराम पागीने रहीशुं. आ प्रभाळे कडेला ते अलया-
दिक लज्जजनै आनंद पाग्या. ॥१६-१८॥ आ प्रभाळे तेमने वर आपीने पछी पोते
त्यां निवास करीने रहेता थका श्रीहुरिअे पृथ्वी उपरथी अधर्मनुं उच्छेदन करवा भाटे
महा बुद्धिभां पोताना सतोने नाना प्रकारना अनेक देशाभां भोक्ती दीधा. ॥१९॥

મહાનિનો મર્ત્યાન્વોધયામાસુરજસા ॥૨૦॥ તતઃ કૃષ્ણપ્રતાપેન દૈવા જીવાઃ સહસ્રશઃ ।
 હરેતાભયમાચેદઃ સધો હિત્વૈવ દુર્મતમ્ ॥૨૧॥ પ્રતાપો વ્યાનશે તસ્ય નાનાપ્રામપુરા-
 વિષુઃ । તેનાસુરચુરમાતા અજ્યલુસ્તદ્રુહોઽસિલાઃ ॥૨૨॥ સદ્રુઓઽદ્રુહંસ્તતસ્તે તુ પાપા
 ચિષ્ણલમ્પટાઃ । તાઙ્નં મર્ત્સનં નિન્દાં તેષાં ચક્રુઃ કચિત્ કચિત્ ॥૨૩॥ નિર્માનવૃત્તયઃ
 સન્તેસ્તેદ્રુગ્ધા અપિ કસ્યચિત્ । અનિચ્છન્તોઽન્તરે દ્રોહં તથોતુર્હરિમેત્ય તે ॥૨૪॥
 તાનાહ મગવાંસ્તે હિ દુર્બૃષ્ણાઃ સન્તિ ભૂરિશઃ । મર્ત્યાં અસુરકર્માણસ્તે નંધ્યન્યચિરેણ
 હૈ ॥૨૫॥ ઘર્ષાં શાસ્તા મહીપાલઃ કશ્ચિદ્ભ્રાગમિપ્યતિ । સદ્રોહિણો નૃપાન્સર્વાન્યુરુઙ્મ
 નિહનિપ્યતિ ॥૨૬॥ ગર્વમારોહણં કાંશ્ચિત્સદ્રોગ્ધૃન્કારયિપ્યતિ । નાસાઃ કર્ણોઽશ્ચ કેપાં-
 ચિત્કર્સયિપ્યતિ પાપિનામ્ ॥૨૭॥ હર્યાધિતસતાં પીઢાં ચેકરિપ્યન્તિ તે મમ । વૃણ્ડયાઃ
 સન્તીતિ સર્વં જિજ્ઞિષ્મં વર્સયિપ્યતિ ॥૨૮॥ યવમાશ્વાસિતાઃ સર્વે સ્વામિના તેન

તે સંતોએ તે તે અનેક દેશોમાં જઈને વિપયાસકત ચિત્તવાળા ધણાક અજ્ઞાની માણસોને
 યથાર્થ રીતે બોધ આપીને સમજાવ્યા. અને પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન
 કરાવ્યું. ॥૨૦॥ તેથી પ્રગટ પશુ શ્રીહરિકૃષ્ણના પ્રણય પ્રતાપથી હનરે હનરે દૈવી
 સંપત્તના માણસોએ તત્કાળ પોતાના દુર્મતોનો ત્યાગ કરીને તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિના
 આશ્રય કર્યો. ॥૨૧॥ અને પછી તે શ્રીહરિના પ્રતાપ નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં તેમજ
 મોટાં પુર અને શહેરોમાં પણ વ્યાપી ગયો. તેથી તે સાધુઓના દ્રોહી એવા અસુરશુર-
 ઓના સમૂહો બધાય હૃદયમાં બળી ઉઠ્યા. ॥૨૨॥ અને પછી તે વિષયલપટ એવા તે
 સર્વ પાપી અસુરશુરોએ શ્રીહરિના સાધુઓનો દ્રોહ કરવા માંડ્યો. અને ક્યાંઈક તો તે
 સંતોને તાઁન કરતા હતા તેમજ તિરસ્કાર અને નિંદા પણ કરવા લાગ્યા. ॥૨૩॥ ત્યારે
 આ પ્રમાણે પોતાનો દ્રોહ કર્યો તો પણ નિર્માનવૃત્તિવાળા તે સંતોએ પોતાના અંતરમાં
 કોઈનુંય પણ અનિષ્ટ નહિ ઇચ્છતાં શ્રીહરિની પાસે જઈને તે બધું અનેકું કહી બતાવ્યું.
 ॥૨૪॥ ત્યારે બગવાન શ્રીહરિ તે સંતોને કહેવા લાગ્યા—હે સંતો ! તમને કષ્ટ આપનારા
 તે આસુર કર્મ કરનારા જે ધણાક દુરાચારી મનુષ્યો આ પૃથ્વી ઉપર છે તે સર્વે થોડાજ
 સમયમાં (તેમના પાપેજ તેઓ) નાશ પામી જશે. ॥૨૫॥ હે સંતો ! તે સર્વ દુષ્કર્મી-
 ઓનું શાસન કરનાર કોઈક મોટો રાજા અહીંયાં—આ દેશમાં આવશે, તે રાજા સત્પુરુ-
 ષોનો દ્રોહ કરનારા સર્વ રાજાઓને અને શુરોઓને પણ નાશ કરી નાખશે. ॥૨૬॥ વળી
 તે રાજા તમારા જેવા સાધુઓનો દ્રોહ કરનારા કેટલાકને તો ગર્દલાશોહણ કરાવીને
 કાઢી મૂકશે. તેમજ કેટલાક ધર્મદ્રોહી પાપીઓનાં નાક અને કાન કાપીને કાઢી મૂકશે.
 ॥૨૭॥ અને ‘શ્રીહરિના આશ્રિત સાધુઓનો દ્રોહ જે કોઈ કરશે તે અમારા
 દંડને યોગ્ય છે,’ આ પ્રમાણે સર્વં તેમના રાજ્યમાં ડિવિડમ વગાડીને નહોર
 કરશે. (મોટા તમો હવે શીકર કરશો નહિ. ॥૨૮॥ આ પ્રમાણે શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુએ
 આશ્વાસન આપેલા તે સંતો દુર્ગપુરીમાંજ નિર્ભય થકા સુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૯॥

સાધવઃ । યથાસુલં વસન્તિ સ્મ તત્રૈવ પુરિ નિર્મયાઃ ॥૨૯॥ સહૈવ સદ્ધિર્વસતોઽથ તસ્ય સંવત્સરોઽગાત્તત્ત ઇચ્છ્યાસ્ય । ધ્વેન્દ્રનામા નૃપતિર્વલિષ્ઠો વાયોરુપાયાદ્વશયચ્ચરેન્દ્રાન્ ॥૩૦॥ વલિપ્રસૈન્યૈરપિ સોઽન્યભૂપૈર્દુર્જેય એવ વ્યચરદ્વરણ્યામ્ । તસ્ય પ્રતાપાતિભયા નરેન્દ્રા વલિ યથાર્હં વદતિ સ્મ તસ્મે ॥૩૧॥ દિશો જયન્નિત્યમસાવુપાયાતકૈશ્ચિન્નૃપૈઃ સંવૃત આત્મ-
ચસ્વા । દિશિ પ્રતીચ્યામપિ રાજકૂટં સ્વાસયોગ્યે ન્યવસત્ત તત્ર ॥૩૨॥ મહાપ્રતાપમથિતં પૃથિવ્યાં સદ્ધર્મસંસ્થાપન ઉદયતં ચ । તત્રાશૃણોઽઘ્નીહરિમાત્મતન્ત્રમીશાવતારં જગતો હિતાય ॥૩૩॥ સુધીસ્તતસ્તં નૃપતિર્દિદ્દક્ષુઃ કાર્યાન્તરવ્યગ્રતયા તુ ગન્તુમ્ । તદન્તિકે નાક્ષમ-
તાથ દુતૈઃ સદ્ધિસ્તમાકારયતિ સ્મ તત્ર ॥૩૪॥ ચ નિઃસ્પૃહોઽપિ પ્રમુરાન્તકામો નિરુદ્ધગત-
દ્ધાવમવેત્ય તત્ર । સદ્ધિઃ સહૈવાગમદૂર્જિતધીરાનન્દ્યન્મક્તજનાંશ્ચ માર્ગે ॥૩૫॥ પ્રત્યુ-
દ્ગતસ્તં નૃપતિઃ પ્રહર્ષાત્સુવાચઘોષેણ પુરં પ્રવેશ્ય । યથાર્હવાસે ચ નિવાસ્ય શુદ્ધૈરાજોપ-
ચારૈરહતાસ્ય સેવામ્ ॥૩૬॥ મુક્તવોપવિષ્ટં તમય પ્રસન્નમાદ્યાય તત્પાર્શ્વમુપેત્ય ભૂપઃ ।

પછી—સંતોએ સહિત દુર્ગપુરમાં નિવાસ કરીને રહેલા તે શ્રીહરિને એક વરસ વીતી ગયું. ત્યાર પછી એ શ્રીહરિની ઇચ્છાથીજ સર્વ રાજ્યોને વશ કરવામાં સમથ એવા ગવર્નર નામે રાજ વાણુ દિશામાંથી અનેક રાજ્યોને વશ કરતા કરતા આ દેશમાં આવ્યા. ॥૩૦॥ અતિ બલિષ્ઠ સૈન્યવાળા બીજા રાજ્યોથી પણ ન છૂટી શકાય એવા મહાપ્રતાપી તે ગવર્નર રાજ પૃથ્વીમાં વિચરવા લાગ્યા. અને તે રાજના પ્રતાપથી અતિ ભય પામેલા આ દેશના સઘળા રાજ્યો તે ગવર્નર રાજને યથાયોગ્ય કર વિગેરે ભેટો આપવા લાગ્યા. ॥૩૧॥ આ પ્રમાણે દિશાઓને (દિશાઓમાં રહેલા રાજ્યોને) છૂટતા થકા તે ગવર્નર રાજ કેટલાક તાબાના રાજ્યો અને પોતાનું સૈન્ય તેનાથી વીંટાયા થકા પશ્ચિમ દિશામાં રહેલા રાજકોટ પુરમાં આવ્યા અને ત્યાં પોતાને રહેવા લાયક સ્થાનમાં નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૩૨॥ તે ગવર્નર રાજ્યે ત્યાં-રાજકોટમાં ચક્રણ વિશ્વના હિત માટે પૃથ્વી ઉપર આવિર્ભાવ પામેલા અને સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન કરવામાં અતિશય તત્પર વર્તતા અને પોતાના અસાધારણ મહાપ્રતાપથી પ્રસિદ્ધ થયેલા એવા ઇન્દ્રાશવતાર સ્વતંત્રભૂતિ સાક્ષાત્ શ્રીહરિને સાંભળ્યા. ॥૩૩॥ અને પછી મહાસુદ્ધિમાન તે રાજ્યે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ-પોતાને રાજ્ય સંબંધી અનેક કાર્યોની વ્યવસ્થાને લીધે શ્રીહરિની પાસે ગઢપુર તો જઈ ન શક્યા, તેથી પોતાના શુદ્ધ હૃદયવાળા દૂતો મોકલીને તે દ્વારા શ્રીહરિને ત્યાં-રાજકોટ આમંત્રણ કરીને તેડાવ્યા. ॥૩૪॥ ત્યારે પૂર્ણકામ અને નિઃસ્પૃહ એવાય તે શ્રીહરિએ તે ગવર્નર સાહેબનો પોતાને વિષે નિષ્કપટ ભાવ જાણીને અતિ પ્રેમપ્રતાપશાળી તે શ્રીહરિ હું (નિત્યાનંદમુનિ)વિગેરે સાધુઓએ સહિ-
તજ માર્ગમાં ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા તે રાજકોટ શહેરમાં આવ્યા. ॥૩૫॥ ત્યારે-તે સમયમાં ગવર્નર સાહેબે અતિ હર્ષથી સામા જઈને સુંદર વાણીના યોગે સહિત શ્રીહરિને પુરમાં પધરાવીને તે શ્રીહરિને રહેવાને યોગ્ય સ્થાનમાં નિવાસ કરાવીને શુદ્ધ રાજ્યવ્યવસ્થાથી સેવા કરી હતી. ॥૩૬॥ પછી જમીને બેઠેલા અને પ્રસન્ન થયેલા તે શ્રીહરિને કૃતદાસ જાણીને ગવર્નર સાહેબ શ્રીહરિની પાસે આવીને શ્રીહરિએ આદર આપ્યા

गजपादमा श्रीरि त्रान चर माल्यम स्याद्वनी रत्नप

उपाविशत्तेन कृतादरोऽन्ये निपेदुरानम्य नृपास्तु दूरे॥३७॥ महाहवलाभरणादिभिस्तं
सम्पूज्य तत्त्वा क्षितिपो जगाद । अद्य कृतार्थोऽस्मि तव प्रसादादिदं मया राज्यमवा-
प्तमस्ति ॥३८॥ दासोऽस्म्यहं तेऽयं मदहंकार्यमाज्ञापनीयं च मदीयराज्ये । यथासुखं
साधुजनैः प्रवर्त्य धर्मप्रवृत्तिर्भवता विधेया ॥३९॥ कश्चिन्नृपो वान्यगुरुस्त्वदीयान्भ-
क्तान्कचित्पीडयिता यदीह । दण्ड्यः स मेऽस्तीत्यवगत्य चित्ते निःशङ्कमेवात्र चरन्तु
सन्तः ॥४०॥ ततः प्रसन्नस्तमुवाच कृष्णो बुद्धिस्त्वदीया विमलास्ति भूप ।। प्रीतिर्यद-
स्मासु तवास्ति सत्सु वद्विष्यते राज्यमिदं तथा ते ॥४१॥ एवं तमुक्त्वा स च भक्ति-
धर्मसम्बन्धिवाचार्ता बहुधा विधाय । तेनार्थ्यमानो विनयेन तत्र श्रीनीलकण्ठो न्यवस-
दिने द्वे ॥४२॥ नृपाक्षितोऽसौ पुनरेव दुर्गपुरं समायात्सह सद्भिरीशः । ततः प्रभृत्येव
नृपा धरण्यां गयेन्द्रभीता अनुससुरेनम् ॥४३॥ आघोषयंस्ते निजमण्डलेषु नैवावमानो
हृदिसंक्षितानाम् । केनापि कार्यः कचनेति भूमौ व्यापदि सर्वत्र हरेः प्रतापः ॥४४॥

એવા થકા બેઠા, અને બીજા રાજાઓ તો શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને દૂર બેઠા. ॥૩૭॥ પછી
ગવર્નર સાહેબે મહામૂલ્યવાળાં વસ્ત્રો અને આભરણાદિકથી પૂજા કરીને અને નમસ્કાર કરીને
કહેવા લાગ્યા-હે સ્વામિનું ! આજ તમારાં દર્શન કરીને હું કૃતાર્થ થયો છું અને આ
સર્વ રાજ્ય તમારી પ્રસન્નતાથીજ એ સંખ્યાદન કરેલું છે. ॥૩૮॥ હે મહારાજ ! હું તો
તમારેા હાસ છું, માટે આરા જેવું જે કંઈ કામકાજ હોય તે મને આજ્ઞા કરવી અને
અમારા રાજ્યમાં તમારા સાધુજનોએ સુખેથી ફરવું અને તમારે પણ સુખેથી અમારા
રાજ્યમાં ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવી. ॥૩૯॥ અને કોઈ રાજા અથવા તો કોઈ બીજા ધર્મશુદ્ધ
જો તમારા ભક્તજનોને ક્યારેય પણ આ લોકમાં પીડા કરશે તો તે અમારા હાંડને પાત્ર
છે, એમ આપના મનમાં નિશ્ચેજ જાણીને તમારા સાધુઓએ આ પૃથ્વી ઉપર સુખેથી
નિઃશંકભણે ફરવું. ॥૪૦॥ આવી રીતનાં તે ગવર્નર સાહેબનાં વિનયવાળાં વચન સાંભળીને
પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિ તે ગવર્નર સાહેબને કહેવા લાગ્યા હે ભૂપ ! તમારી બુદ્ધિ
બહુજ નિર્મળ છે, અને તમારે અમારે વિષે અને અમારા સાધુઓને વિષે જે આવી
પ્રીતિ છે તેને લીધેજ આ તમારું રાજ્ય નિરંતર વૃદ્ધિ પામશે. ॥૪૧॥ આ પ્રમાણે
શ્રીહરિએ તે રાજાને કહીને ભગવાનની ભક્તિ અને ધર્મ સંબંધી વાર્તાઓ તે રાજાની
આગળ બહુ પ્રકારે કરીને પછી તે ગવર્નર સાહેબે વિનયથી પ્રાર્થના કર્યા થકા શ્રીનીલકંઠ
ભગવાન ત્યાં બે દિવસ રહ્યા. ॥૪૨॥ પછી ત્રીજે દિવસે તે ગવર્નર સાહેબે પૂજા કર્યા થકા
એ શ્રીહરિ સુકતાનંદાદિક સંતાઓ સહિત પાછા દુર્ગપુર આવ્યા, અને ત્યારથી આરંભી-
નેજ શ્રીહરિના દ્રોહી એવાય પણ રાજાઓ વિગેરે તે ગવર્નર રાજાના હુકમથી ભય પામ્યા
થકા એ શ્રીહરિને અનુસરી ગયા હતા. ॥૪૩॥ અને તે ગવર્નર સાહેબની આજ્ઞાને અનુસરનારા
રાજાઓએ પોતાપોતાના મંડળોમાં-તાબાના પ્રદેશોમાં ઘેરવણ કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું
હતું કે-‘શ્રીસ્વામિનારાયણના આશ્રિત ભક્તજનોનું અપમાન કોઈએ
ક્યારેય ક્યાંઈ પણ કરવું નહિ’ આ પ્રમાણે શ્રીહરિના પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર
આપ્તો હતો. ॥૪૪॥

સ્વામયશ્ચિતિપમત્તયતિરેકાદુર્ગપત્તનકૃતાત્મનિવાસઃ ।

શ્રીગવેન્દ્રનૃપપૂજિતપાદઃ શ્રીહરિર્ભવતુ મય્યતિતુષ્ટઃ ॥૪૫॥

इति, श्रीमद्ब्रह्मवत्सम्प्र.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये राजकूटपुरे
गवेंद्रभूषतिकृतश्रीहरिसन्माननिरूपणनामा द्वाविंशत्तम उह्लासः ॥३२॥

પોતાના ભક્ત અભય રાજાની ભક્તિના અધિકપણાને લીધેજ જેમણે દુર્ગપત્ત-
નમાં પોતાનો કાયમ નિવાસ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. અને સાત્રાજ્યની શોભાએ
યુક્ત શ્રીગવર્નર સાહેબ તેમણે પુણ્યાએ ચરણ જેમના એવા મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ માટે
વિશે અતિશય પ્રસન્ન થાઓ. ॥૪૫॥

ઈતિ શ્રીમદ્બ્રહ્મવત્સમ્પ્ર.....શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં રાજકૂટ
પુરમાં ગવર્નર સર માદ્કમ સાહેબે કરેલું શ્રીહરિનું સન્માન નિરૂપણ કર્યું એ
નામે ળત્રીશઓ ઉહ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૨॥

ઉહાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

यः प्रीत्या सुरसिंहनामकनृपेणाभ्यर्थितस्तपुरं
मत्स्याख्यं समुपेत्य तेन विहिताभ्यर्घ्वस्ततः प्रस्थितः ।

सिद्धाप्यं पुरमेत्य तत्र विहितकानादितीर्थक्रिय-
स्तत्रत्यद्विजसंस्तुतः सदसि तान् धर्मान् समाधावयत् ॥

विज्ञातस्यયિનુદ્ધદिव्यसरितैः सम्प्रार्थितो नागरे-
विंમેन्द्रैर्वडवीशनामकपुरे सम्प्राप्य तैरર્चितः ।

यः श्रीमाननवद्यदिव्यमहिमा भक्तैः समभ्यर्थितः

પ્રાયાત્ શ્રીનગરં તમેનમશિલાનન્દાવહં સંશયે ॥૩૩-૧-૨॥

સુરસિંહ નામના રાજાએ અભ્યર્થના કરેલા જે શ્રીહરિ તે રાજાના મચ્છીયાવ પુર
પ્રત્યે આવીને તે રાજાએ કરીછે મહાપૂજા જેમની એવા થકા ત્યાંથી આવ્યા તે સિદ્ધપુર
નામે પ્રસિદ્ધ તીર્થક્ષેત્રને પામીને ત્યાં બિન્દુ સ્રોતવરમાં કરીછે સ્નાનાદિકે તીર્થક્રિયાઓ
જેમણે એવા થકા ત્યાં સ્નેહારા પ્રાદાણોએ સમગ્ર પ્રકારે સ્તુતિ કર્યા થકા સલામાં વિરા-
જમાન થઈને તે પ્રાદાણાદિકેને તીર્થધર્મો વિગેરે રૂડે પ્રકારે સંભળાવ્યા હતા. ॥

બધ્યાંછે પોતાનાં વિશુદ્ધ દિવ્ય ચરિત્રો જેમણે એવા પોતાના ભક્ત નાગર
જ્ઞાતિના પ્રાદાણોએ બહુ પ્રાર્થના કર્યા થકા વડનગર અને વીશનગર નામે પ્રસિદ્ધ બંને
પુરને પામીને તે ભક્તજનોએ પૂજા કર્યા થકા ત્યાં દર્શન માટે આવેલા શ્રીનગરના ભક્ત-
જનોએ ઘણી પ્રાર્થના કર્યા થકા શોભાએ અડિત જે શ્રીહરિ શ્રીનગર-અમદાવાદ પુર
પ્રત્યે પધાર્યા હતા, એવા સર્વને આનંદ આપનારા તે આ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિને હું
આશરું છું ॥૩૩-૧-૨॥

ત્રયચિંશ ઉહાસઃ

સૌધીરદેશનૃપતિર્હરિસિંહામિષો હરેઃ। મહત્તામીદશીં ધૃત્વા વિસ્મિતોઽમ્મદ્દૃશં
હૃદિ ॥૧॥ તજ્ઞાતિકુલશીલાવિ સમ્પ્રદાયં સ તત્ત્વતઃ । યુષ્મદુઃ શિવરામાત્મ્યં પ્રપવત્સુ-
ધિયં દ્વિજમ્ ॥૨॥ હરિકૃષ્ણમુપેત્યાસૌ નિપણ્ણં સાધુસંમદિ। પ્રણમ્યોપાવિશત્તત્ર
વિપ્રત્યાત્તેન માનિતઃ ॥૩॥ સ સમ્પ્રદાયવિપયાન્વહૂન્પ્રશ્રાન્કૃતાઝલિઃ । અપૃચ્છદુક્તે-
રાણ્યેષાં યથાવત્પ્રદદૌ હરિઃ ॥૪॥ તત્ચક્ષુત્યા વિસ્મયં પ્રાપ્તો વિનષ્ટાશિલસંશયઃ । તત્પ્ર-
તાપં ચ ધીક્ષ્યાસૌ તસ્યૈવાશ્રયમાચરત્ ॥૫॥ તતઃ મ્ચનૃપમશ્યેત્ય યથાવત્સર્વમાહ સઃ ।
વિનષ્ટસંશયસ્તેન સ રાજાપ્યાશ્રયદ્ધરિમ્ ॥૬॥ મૂરિપ્રતાપં પ્રથયન્તમિતથં તમાર્થયન્ત્ય-

ઉહાસ ૩૩ મો.

હરિસિંહ નામે આવીર દેશના રાજા હતા તે પોતે શ્રીહરિની આવી અદ્વાકિક મહત્તા
માંભળીને પોતાના હૃદયમાં બહુજ વિરમય પામ્યા હતા. ॥૧॥ તે રાજાએ શ્રીહરિની ભતિ,
કુળ, શીલ-આચાર વિચાર અને અપ્રદાય, એ વિગેરેને વાસ્તવિક રીતે જાણવાને ઇચ્છતા
થકા રૂઢા બુદ્ધિમાન શિવરામ નામે પોતાના પુરોહિત વિપ્રને શ્રીહરિની પાસે પૂછવાને માટે
મેકલ્યા. ॥૨॥ એ શિવરામ વિપ્ર સાધુજનોની સભામાં વિરાજમાન થયેલા શ્રીહરિદૃષ્ટુ
ભગવાનની પાસે આવીને શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને શ્રીહરિએ વિપ્ર જાણીને સન્માન કર્યો
થકા તે સભામાં શ્રીહરિની આગળ બેઠા. ॥૩॥ પછી તે શિવરામ વિપ્ર તેમણે હાથ
જોડીને અપ્રદાય અંગથી ઘણા પ્રશ્ન પૂછ્યા. અને તે સઘળા પ્રશ્નના ઉત્તરે શ્રીહરિએ
યથાર્થ રીતે આપ્યા. ॥૪॥ તે સઘળા ઉત્તરે માંભળીને વિરમય પામેલા અને અર્વ સંશયો
જેમના નાશ પામી ગયાછે, એવા એ શિવરામ વિપ્ર તેમણે તે શ્રીહરિનો અદ્વાકિક
મહાપ્રતાપ જોઈને તે શ્રીહરિનોજ પોતે પણ આશ્રય કર્યો. ॥૫॥ અને પછી પોતાના
રાજાની પાસે જઈને શિવરામ વિપ્ર તેમણે સઘળું વૃત્તાન્ત અને પોતે પૂછેલા પ્રશ્નોના
શ્રીહરિએ કરેલા યથાર્થ ઉત્તરે વિગેરે બધુ ય યથાર્થ રીતે જેમ જોઈું હવું તે પ્રમાણે
કહી જતાવ્યું ત્યારે તે પ્રમાણે પોતે પૂછાવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરે સાંભળવાથી જેમના
સંશયો નાશ પામી ગયાછે, એવા તે હરિસિંહ રાજાએ પણ શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો. ॥૬॥
આ પ્રમાણે પોતાને મહાપ્રતાપ વિસ્તારતા તે શ્રીહરિને પોતાપોતાના પુરમાં પધરાવવાને
માટે અનેક રાજાઓ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે શ્રીહરિ પણ તે ભક્ત રાજાઓ વિગે-
રેનું પ્રિય-શ્રેય કરવાની ઇચ્છાથી સર્વ માધુઓએ સહિતજ તેમના તેમના પુર પ્રત્યે જતા

૧—આ કથાનો વિસ્તાર સત્સંગિજીવન ચપ્પા જાણી લેવો. આ શિવરામ વિપ્ર સત્સંગી
થવા પછી સત્સંગિજીવનના પાંચમા પ્રકરણમાં તેમને ઉદ્દેશીનેજ ધર્મો કહેવામાં આવ્યાછે. અને
જે પાછળથી દીક્ષા પામીને અખડાનંદ નામે સત્સંગમાં પ્રસિદ્ધ થયાછે.

स्वपुरं प्रणेतुम् । नराधिपास्तत्त्रियकाम्ययासौ तत्तत्पुरं चाप्यगमत्ससाधुः ॥७॥ सौवी-
रदेशनृपतिः सुरसिंहनामा सम्प्रार्थ्य तं सकलसाधुजनैः समेतम् । मत्स्याह्वयं निजपुरं
परयैव भक्त्या ह्यानीय पर्यचरदात्मजनैः सहैव ॥८॥ दोळोत्सवं स विदधेऽथ तपस्य-
मासे रेमे स्वभक्तनिकरैः सह तत्र कृष्णः । रङ्गैः सुरेचकभृतैः शुभरक्तचूर्णैरानन्दयन्पु-
रजनांश्च सतः स्वकीयान् ॥९॥ मासं निवासमकरोद्धिजभक्ततुष्टयै तत्र प्रभुः प्रतिदिनं
च महासभायाम् । वार्ताः स्वयं बहुविधाश्च चकार तासु माहात्म्यमाह नितरां भुवि
घाडयानाम् ॥१०॥ राक्षे कथा अपि मरुत्सुहोत्रमुख्यभूमिभृतामकथयच्छ्रवणादृताय ।
सन्तोष्य तत्र निजभक्तजनानथासौ चैज्यामियाय भुवि सिद्धपदं प्रसिद्धम् ॥११॥ स्नात्वा
विन्दुसरस्तीर्थे तत्रासौ विधिना ततः । महान्ति दानान्यददाद्वाहणेभ्य उदारधीः ॥१२॥
तर्पयामास ताम्प्रीत्या सदग्रेर्दक्षिणादिभिः । सभायां तीर्थमाहात्म्यं बहुधाऽवर्णयच्च
सः ॥१३॥ अथ स नागरविप्रवरैर्भृशं निजपुरागमनाय किलार्थितः । स हि महामहिमा

हुता. ॥७॥ सौवीर देशना राज सुरसिंह नामे हुता तेमळे ते श्रीहरिने प्रार्थना करीने
सर्व साधुजनेंजे सहित पोताना मळीयाव नामे प्रसिद्ध पुरमां परम लक्षितथी पध-
राव्या अने पोताना सर्वजनेंजे सहित श्रीहरिनी परित्यां करवा लाव्या. ॥८॥ अने
श्रीहरिजे ते पुरमां दाखुन भासमां कुलहोणने मळोच्छव कर्चो हुतो, ते मळोत्सवमां
श्रीहरि सुंदर सोनानी पीयकारीजोमां लरेला रंगो अने सुंदर गुलाब, तेनाथी पोताना
लकतजनेना समूहोनी साथे ते पुरना लकतजनेने अने सतोने पाशु आनंद पमान
हुता थका रम्या हुता. ॥९॥ अने प्रभु श्रीहरि ते मळीयाव पुरमां पोताना लकतजनेने
प्रसन्न करवा माटे जेक भास पर्थत निवास करीने रक्षा हुता अने स्वयं श्रीहरि हर-
राज महासभामां विराजमान थटने अनेक प्रकारणी-प्रसंगनी वार्तांजे करता हुता,
तेमां पृथ्वी उपर प्रादक्षोणेने महिमा अतिशेव केलो हुतो. ॥१०॥ अने ते वार्तांजे
सांलणवामां आदरवाजा जेवा सुरसिंह राजाने पूवे थयेवा भक्त अने सुहोत्र विगेरे
राजजोनी कथांजे पळु कळी हुती. आ प्रभाजे ते पुरमां पोताना लकतजनेने प्रसन्न
करीने पळी जे श्रीहरि येत्री पूर्वाभा उपर पृथ्वीमां प्रसिद्ध जेवा सिद्धपद नामे क्षेत्र
प्रत्ये आव्या. ॥११॥ ते सिद्धपुरमां विन्दुसरवरमां विधिपूर्वक स्नान करीने उदार
भुद्धिवाजा ते श्रीहरिजे प्रादक्षोणेने महादानां आव्यां हुतां. ॥१२॥ अने ते प्रादक्षोणेने
प्रीतिपूर्वक सुंदर पकवान्नाथी अने दक्षिणांजोथी तृप्त कर्चो हुता अने ते श्रीहरिजे त्यां
सलामां तीर्थीतुं माहात्म्य अहु प्रकार वळुन कर्चो हुतुं. ॥१३॥ ते पळी नागर जातिना
विप्रवर लकतजनेंजे पोत पोताना पुरमां पधारवाने माटे गहुज प्रार्थना करेला श्रीहरि

१-पूर्वे ने स्थानमां ज्ञाना मानसपुत्र हर्दमयुनिजे तप कर्चो हुतुं, ते तप नेधने
भगवाननां नेत्रांमांथी अश्रुजोनां विन्दुजो पड्यां हुतां तेथी ते स्थानने विन्दु सरवर जेवा
नामे कळेजे. अने कपिवहेवर पोताना पुत्रे आपेवा ज्ञानना महिमाथीव देवहति माता सिद्धि
पात्र्यां हुतां माटे ते स्थान सिद्धपद जेवा नामे प्रसिद्ध थयेलुं छे.

યુગપચયૌ ઘટપુરં નતુ વીશપુરં તથા ॥૧૪॥ નિગમપાઠરતા દ્વિજસત્તમા નિગમગીતપથેન તદર્ચનમ્ । વિદધુરાદરતો વિવિધૈઃ ગુભૈઃ સુરમિચન્દનપુષ્પમહાંશુકૈઃ ॥૧૫॥ સૂર્યશર્મા મૌકિકશ્ચ ચનમાલ્યુચમસ્તથા । અમૂલ્યશ્ચામિરામાચા વિપ્રાસ્તરત્સેવનં વ્યધુઃ ॥૧૬॥ પીતામ્બરો ગણેશશ્ચ પુલ્લશ્ચેલાદયોઽપરે । ભક્તાસ્તરત્સેવનં ચક્રુરનુકાલં યથોચિતમ્ ॥૧૭॥ દુર્લભા ચોજ્જવલા જ્યેષ્ઠા તથોદયકુમારિકા । સુવર્ણા યતિની જ્ઞાના પુજા ધનવતી તથા ॥૧૮॥ ષ્ટહુલાપ્રમુદ્ધા ચોપાઃ સ્વધર્મનિરતા હરિમ્ । યથોચિતમસેવન્ત ભક્તાશ્ચ શતશોઽપરે ॥૧૯॥ બ્રાહ્મણાંસ્તર્પયમાસ હરિરુષ્ણઃ પુરુષયે । સહસ્રશશ્ચ શતશઃ પૌરાના-ગન્તુકાંસ્તથા ॥૨૦॥ લઙ્કુકૈર્મૌકિકાચ્યૈશ્ચ કંસારૈર્ધૃતપૂરકૈઃ । સંયાવપાયસાપૂપૈઃ શપ્કુ-લીલાજકાદિભિઃ ॥૨૧॥ નાનાવિધૈર્વ્યજ્ઞૈશ્ચ શર્કરાધ્રસાદિભિઃ । વિપ્રાન્ત્સમ્પ્રીણયામાસ દક્ષિણાચસનાદિભિઃ ॥૨૨॥ સાર્દ્ધમાસદ્વયં હીતયં ભોજયામાસ વાઢવાન્ । રથયાત્રોચ્છર્વં મૂર્તિસ્નમ્ભારેણાકરોત્તતઃ ॥૨૩॥ અપરાહ્ણે પ્રત્યહં ચ સમાયાં પીઠ ઉત્તમે । નિપજ્ઞો

પ્રથમ વઢનગર પ્રત્યે આબ્યા અને તે પછી વીશનગર પ્રત્યે પણ આબ્યા. ॥૧૪॥ ૧ તે બંને નગરમાં વેદપાઠ કરવામાં પ્રીતિવાળા દ્વિજસત્તમ ભક્તજનોએ વેદવિદિત અર્ચન-પદ્ધતિથી અનેક પ્રકારનાં સુંદર સુગન્ધમાન ચંદન પુષ્પ અને મહામલ્યવાળાં વસ્ત્રોથી આહરપૂર્વક તે શ્રીહરિની મહાપૂજા કરી હતી. ॥૧૫॥ (હવે-બંને પુરના ભક્તજનોનાં નામ કહેવાપૂર્વક તે બંને પુરમાં શ્રીહરિએ કરેલી લીલા દશ શ્લોકથી કહેછે-) સૂર્ય-શર્મા, મોતીરામ, વનમાળી, તથા ઉદયરામ, અમૂલ્યણરામ અને અમિરામ, એ આદિકે બ્રાહ્મણભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૧૬॥ તથા પીતાંબર, ગણેશ, પુંજરામ, તેમજ ચૈલારામ વિગેરે ભક્તજનો સમય સમય પ્રમાણે યથોચિત તે શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા. ॥૧૭॥ દુર્લભા, ઉજ્જવલા, જ્યેષ્ઠા, તથા ઉદયકુમારિકા, સોનાબા, યતિની, જ્ઞાના, પુંજ અને ધનવતી, તથા સાંકળબા, એ વિગેરે સ્વધર્મમાં પ્રીતિવાળી સ્ત્રીઓ ભક્ત તેમજ ખીલ પણ સોએ સો ભક્તજનો શ્રીહરિની યથાયોગ્ય સેવા કરતા હતા. ॥૧૮-૧૯॥ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાને તે બંને પુરમાં હજારો હજાર અને સોએ સો તે પુરના તેમજ આગંતુક બ્રાહ્મણોને જમાડીને તૃપ્ત કર્યા હતા. ॥૨૦॥ અને તે મોતીઆ લાડુ, કંસાર, વેળર, શીરો, દુધયાક, માલ્યુવા, જલેથી અને આબ, એ આદિકે યકેવાન્નોથી તેમજ નાના પ્રકારનાં અનેક શાકો, તથા સાકર અને ફેરીનો રસ, એ વિગેરે ભોજનોથી તેમજ દક્ષિણાઓ અને વસાદિકથી પણ બ્રાહ્મણોને ખૂબ પ્રસન્ન કર્યા હતા. ॥૨૧-૨૨॥ આ પ્રમાણે અઢી માસ સૂધી બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા હતા. અને તે પછી રથયાત્રાને મહોત્સવ ઘણી મોટી સામગ્રીઓથી ઠેર્યો હતો. ॥૨૩॥ અને દરરોજ સાંજના વખતે સજામાં

૧-આબા—પીપડાણાની પેઢેજ શ્રીહરિ તેટલાજ સતો અને પાર્ષદ વિગેરે ભક્તજનોએ સહિત આ બંને પુરમાં પણ એક ગાયેજ ગયા હતા અને બંને પુરમાં અઢી માસ પર્યંત રહ્યા હતા. પૂર્વે કૃષ્ણાવતારમાં ભગવાને તેમજ શુક સીમરિ જેવા મુનિઓએ પણ અનેક રૂપે યવાની યોગકળા બતાવી હતી. તો સર્વાવતારી પૂર્ણસ્વરૂપ પુરોષોત્તમમાં એવી યોગકળા હોય તેમાં કંઈ નવાઈ નથી.

विविधा चार्त्ताश्चकार स्वहितावहाः ॥२४॥ चातुर्मास्ये पालनीयान्नियमान्स्वस्वश-
क्तितः । विविच्यावर्णयत्तत्र संक्षिप्तान्विस्तृतांस्तथा ॥२५॥ अथ श्रीनगरायातैर्मर्कैः
सम्प्रार्थितो भृशम् । स्वपुरागमनायासौ तत्र गन्तुमियेष तत् ॥२६॥ आनन्दितैः पौरभ-
क्तैरनुयातोऽथ तैः पथि । तान्नवित्य मुनिस्वामी ततः श्रीनगरं ययौ ॥२७॥ स्वदर्शना-
दिना भक्तान् सुखयन्पथि सङ्गतान् । प्राप लक्ष्मीपुरं सङ्गिर्मर्कैः परिवृतो विभुः ॥२८॥
तमागतं भक्तजना निशम्य सवालवृद्धाः पुरवासिनो द्राक् । मय्येत्य हर्षाश्रुविलोच-
नास्ते निपत्य भूमौ विदधुः प्रणामम् ॥२९॥ यथोचितं धर्मसुतेन भक्ताः सन्मानितास्ते
हृदि हर्षमापुः । ह्यस्थितं मङ्गलतूर्यघोषैः प्रवेशयामासुरमुं पुरं ते ॥३०॥ निरीक्ष्य
तं पौरजनाः समेताः सुधानिधिं लब्धमिव ह्यकस्मात् । आनन्दसम्पूर्णहृदो न शोकः
क्रुद्धं स्वनेत्राणि ततोऽन्यतस्तु ॥३१॥ बाळो युवा वृद्धतरो गदाक्षैः सर्वोऽपि देही

उत्तम पाट उपर विराजमान यद्यने श्रीहुरि पोताना अनन्य लक्षतजनोना द्वितने करनारी
विविध प्रकारनी वार्ताओ करता हुता. ॥२४॥ अने तेभां चातुर्मास्यभां पोत पोतानी शक्ति
प्रभाषो पाणवा योथ्य नियमो १ संक्षेपथी अने विस्तारथी विवेचन करीने श्रीहुरि लगवाने
वर्णन करी अताव्या हुता. ॥२५॥ ते पछी श्रीनगरथी आवेला लक्षतजनोअये पोताना पुर
प्रत्ये आववाने माटे अहुज प्रार्थना करेला ओ श्रीहुरिअये ते सभयभां त्यांथी अभद्रावाह
प्रत्ये जवानी धृष्टा करी. ॥२६॥ पछी दर्शन लापणादिकथी आनंद पमाडेला ते पुरना
लक्षतजनोअये पाछण पाछण साथे आवीने वणावेला ते श्रीहुरिअये भागभां उला रळीने
ते लक्षतजनोने पाछा वाणीने सकण मुनिओना स्वामी श्रीहुरि लगवान त्यांथी श्रीनगर
गया. ॥२७॥ मार्गे आलेतां मध्ये आवतां गाभोना लक्षतजनोने पोतानां दर्शनादिकथी सुभ
आपता थका मुक्तानंददिके सर्व सतोअये अने श्रीनगर विगेरेना लक्षतजनोअये वींटाया
थका अति समर्थ ते श्रीहुरि लक्ष्मीपुर-अभद्रावाह नगरने पाभ्या. ॥२८॥ ते सभयभां
श्रीहुरि पधार्यां अेम सांलाणीने पाणक अने वृद्ध विगेरे ते पुरना सर्व लक्षतजनो अेमकहम
श्रीहुरिना साभा आवीने नेत्रोभां हर्षनां अश्रुओ जेमने आवी गधांछे, अेवा थका पृथ्वी
उपर पक्षीने साष्टांग नभस्कार करवा लाव्या. ॥२९॥ त्यारे धर्मपुत्र श्रीहुरिअये यथोचित
सन्मान करेला ते लक्षतजनो पोताना हृदयभां अहुज हर्ष पाभ्या. पछी ते लक्षतजनोअये
घोडा उपर विराजमान धयेला ओ श्रीहुरिने भांगणिक वाघोना घोपे सडित वाजते गाजते
ते श्रीपुरमां प्रवेश कराव्यो-पधराव्या ॥३०॥ अने त्यां लेगा धयेला पुरजनोअये अकस्मात्
भजी आवेला सुधानिधिनेज जेम, जेम ते श्रीहुरिनां दर्शन करीने आनंदथी संपूर्ण लराध
आव्यांछे हृदय जेमनां अेवा थका पोतानां नेत्रोने ते श्रीहुरिनी मूर्तिमांथी भीजे
भेंयवाने माटे समर्थज न थया. ॥३१॥ अने पाणक, युवान, अति वृद्ध, तेभज रेगातुर,
अे आदिक दरेक मनुष्यो ते श्रीहुरिनां दर्शन करीने अति हर्षने पाभ्या थका तृप्तिज

તમવેદ્ય હર્ષમ્ । મૃશં પ્રપન્નો નહિ લક્ષ્મિમાપદાસીચ ચિત્રાર્પિતવદ્વિષ્ટઃ ॥૩૨॥ સમ્પ્રો-
જ્ઞિતાશોપગૃહક્રિયાશ્ચ સ્ત્રિયોઽપિ ધાવન્ત્ય રૂતસ્તતોઽમુમ્ । નિરીક્ષિતું સત્ત્વરમેલ્ય
માર્ગે તસ્યુશ્ચ કાશ્ચિત્પવનાયનેષુ ॥૩૩॥ સંવીક્ષ્ય તં મદનમોહનદિવ્યમૂર્તિં
નાયોઽન્જનપ્રચિતતાક્ષિફલં તદાપુઃ । તાસાં મનાંસિ સદા લોચનવૃત્તિભિસ્તં
સમ્યગ્ધૃતં ન વિજહુર્વિમરામ્યમૂઘુઃ ॥૩૪॥ દૂરે ગતં તમપિ તા વિવશા
શ્વોચુરન્યોઽન્યમેષ હરિકૃષ્ણ ર્યર્ચિત્તં પદ્ય । । દોર્દળંડમસ્ય ધૃતવશ્ચલવાદ-
વલ્લં સમ્પદ્ય મોઃ । પ્રચલકૌસુમશેષરાલિમ્ ॥૩૫॥ માં ઘ્રીક્ષ્ય કિન્નુ હસતીવ
ચિન્માતિ પદ્ય મન્દસ્મિતં મુલ્લસરોરુહમસ્ય તન્વિ । । નેત્રે નવીનનલિનચ્છદવારુશોમે
કિં વા સરઃપ્રચલમીનસમે રૂમે સ્તઃ ॥૩૬॥ યઃ કૈશ્ચિદ્વ્ર ભગવાન્ સ્વયમેવ કૃષ્ણો
નિઃશ્રેયસાય હિ નૃણાં વૃષતોઽચતીર્ણઃ । રિત્યુચ્યતે પ્રથિતમૂરિયશઃ સ ઇવ વાહાધિ-
રૂઢ રૂત ઇવ હરિઃ પ્રયાતિ ॥૩૭॥ યઃ શ્રૂયતેઽન્ન નિજદર્શનમાત્રતોઽપિ સઘઃ સમાધિમપિ
ચક્ષતિ કષ્ટસાધ્યમ્ । સોઽયં વ્રજલ્પલિલમઙ્ગલમૂર્તિરીશો ભાગ્યં મહત્તરમહો પુરવા-

નહોતા પામતા અને ચિત્રમાં આલેખેલા જેમ હોય એમ ચેષ્ટાએ રહિત સ્થિર થઈ
જતા હતા. ॥૩૨॥ અને ત્યાગ કરીછે ઘરની સઘળી ક્રિયાઓ જેમણે એવી તે પુરની સ્ત્રીઓ
પણ એ શ્રીહરિને જોવા માટે અહીંથી તહીંથી એકદમ દોડી આવીને માર્ગ ઉપર ઉભી
રહી હતી અને કેટલીક સ્ત્રીઓ તો ઘરના ગોળમાં ઉભી રહી હતી. ॥૩૩॥ તે સમયમાં
કમદેવને પણ મોહ પમાડે એવા દિવ્યમૂર્તિ તે શ્રીહરિને જોઈને તે નારીઓ
કમળના પત્ર સરખાં પોતાનાં વિશાળ મુંદર નેત્રોનું કૃણ પામી હતી અને તે સ્ત્રીઓનાં મન
શ્રીહરિને ધારવાને યોગ્ય એવી પોતાની નેત્રવૃત્તિઓથી રૂઢે પ્રકારે હૃદયમાં ધારેલા
શ્રીહરિને ત્યાગ નહોતાં કરતાં. પરંતુ-યથાર્થ રીતેજ સમ્યક્પ્રકારે ધારતાં હતાં. ॥૩૪॥
આ પ્રમાણે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવાથી જાણે અસ્વાધીન ચિત્તવાળી બની ગઈ હોય તેમ
શ્રીહરિ દૂર આવ્યા ગયા તો પણ જાણે પાસે હોય એમ ધારીને પરસ્પર કહેવા લાગી-હે
સખિ ! આ શ્રીહરિકૃષ્ણ જાણે તેને જો ? ત્યારે વળી બીજી સ્ત્રી કહેવા લાગી-હે
સખિ ! ધારણ કરીછે ચંચળ ઘોડાની લગામ જેમાં એવા એ શ્રીહરિના બુનદંડ
તો જો ? ત્યારે બીજી સ્ત્રી બોલી-હે સખિ ! ઘોડાની ગતિ પ્રમાણે હાલતી એવી
તોરાની પંક્તિ તો જો ? ॥૩૫॥ હે તન્વિ ! આ શ્રીહરિ મને જોઈને જાણે હસતા હોયને
શું ? એમ જણાયછે. ત્યારે બીજી સ્ત્રી કહેવા લાગી-હે સખિ ! આ શ્રીહરિનું મંદ મંદ
હસતું મુખકમળ તો જો ? વળી બીજી સ્ત્રી કહેવા લાગી-હે અલિ ! આ શ્રીહરિનાં
નવા કમળના પત્ર સરખાં મુંદર શોભાયમાન એવાં જાને નેત્રો જાણે મરણવરમાં ચંચળ
એવાં જ મત્સ્ય હોયને શું ? તેના જેવાં જણાયછે તે જો ? ॥૩૬॥ વળી તે સ્ત્રીઓ
પરસ્પર કહેવા લાગી-આ લોકમાં જે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેજ પોતે મનુષ્યોના કલ્યાણ
માટે હાલમાં ધમદેવ થકી અવતર્યા છે, એમ કેટલાક જે કહેછે, તેજ પ્રસિદ્ધ પ્રીતિ-
વાળા આ શ્રીહરિ ઘોડા ઉપર બેગીને અહીંઆંથી જાયછે. ॥૩૭॥ વળી-જે આ લોકમાં
પોતાના દર્શનમાત્રથી પણ પુરતજ-એકદમ કષ્ટસાધ્ય સમાધિને પણ કરાવેછે એમ

सिनां नः ॥३८॥ नारीजनेष्विति वदत्स्वतिभावशुद्धया वर्पत्सु चारुकुसुमाक्षतलाज-
न्धान् । मार्गेऽपि पौरनिकरैर्मिव न्यमानस्तान्पावयघ्नजिह्वा शनकैश्च चाल ॥३९॥

विप्रतीर्थमहि वर्णनकर्ता प्रावृष्येयनियतव्रतवक्ता ।

भक्तसङ्घपरिगीतचरित्रः कृष्ण एव मयि तुल्यतु नित्यम् ॥४०॥

इति श्रीमद्भुवस .....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरेः

श्रीनगरागमननिरूपणं नाम त्रयस्त्रिंश उल्लासः ॥ ३३ ॥

જે સાંભળવામાં આવેછે, તેજ આ સર્વને મંગળ આપનાર કલ્યાણભૂર્તિ એવા શ્રીહરિ
ભગવાન પોતે બયછે. અને એવા તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરનાર આ પુરનાં નિવાસી આપણાં
બહુજ મોટાં ભાગ્ય છે. ॥૩૮॥ આ પ્રમાણે તે પુરની નારીઓ હૃદયના અતિ શુદ્ધ
ભાવથી બેસતી હતી અને સુંદર પુષ્પો, અક્ષત, ધાણી અને ચંદન, એ વિગેરેને
શ્રીહરિના ઉપર વરસાવીને વધાવતી હતી. તેવી શોભાએ શુદ્ધ અને માર્ગમાં ચાલતાં પણ
પુરજનોના સમૂહોએ અભિનંદન કરેલા એવા એ શ્રીહરિ તે સર્વ પુરજનોને પોતાની
દ્રષ્ટિથી પાવન કરતા કરતા ધીરે ધીરે ચાલતા હતા. ॥૩૯॥

બ્રાહ્મણો અને તીર્થોનો મહિમા વર્ણન કરનારા, ચાતુર્માસ્યમાં યાગવા યોગ્ય નક્કી
કરેલા વ્રતનિયમોને કહેનારા અને ભક્તસમૂહોએ ગરિમાન કર્યાં છે ચરિત્રો જેમનાં એવા
એ શ્રીહરિદ્રુષ્ટ ભારે વિષે નિરંતર પ્રસન્ન રહેા. ॥૪૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભુવસપ્રહા... ..શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં

શ્રીહરિ શ્રીનગર પધાર્યા એ નિરૂપણનામે તેત્રીશમે ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૩॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

धृत्वैश्वर्यं यदीयं ज्वलदनलसमाः क्रोधदन्दह्यमाना

द्रोणं यस्यै प्रवृत्ताः कपिलकणभुगाधागमाभ्यासहताः ।

यस्यैश्वर्यादसंख्यान् व्यपगतसकलप्राणवृत्तिप्रमेदं

लोनान् दृष्ट्वा समाधौ शरणमुपययुर्निर्मदास्तं नमामः ॥३४॥

અમદાવાદ નગરમાં પધારેલા જે શ્રીહરિનું અઠૌકિક એશ્વર્ય સાંભળીને બળતા
અગ્નિની માફક ઇર્ષ્યાજનિત ક્રોધાગ્નિથી બળી ઉઠેલા અને જે શ્રીહરિના દ્રોહ કરવા પ્રવર્તેલા
અને કપિલમત અને ન્યાયદર્શન વિગેરે શાસ્ત્રના અભ્યાસથી ગર્વિષ્ઠ બની ગયેલા એવા
તે સર્વ મતવાદીઓ શ્રીહરિની પાસે આવીને જે શ્રીહરિના અઠૌકિક યોગેશ્વર્યથી અસંખ્ય
માણસો સર્વ પ્રાણવૃત્તિઓનો લેદ લય પામી જવાથી મમાધિમાં લીન થઇ ગયેલા હતા,
તેને જોઇને-પરીક્ષા કરીનેજ પછી મદ ઉતરી જવાથી નિરક્ષિમાની થઇને જે શ્રીહરિને
શરણે આવ્યા હતા એવા અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિને અને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥૩૪॥

ચતુર્વિંશ ઉછાસઃ

તતસ્તસ્ય નવાવાસે સ્થાને પરમશોભને । કારયામાસુરાવાસં પૌરાઃ પર્યવરંચ તમ્ ॥૧॥ નથ્યુર્હેમન્તરામશ્ચ ગણપત્યાદયો દ્વિજાઃ । મક્તા મગવતસ્તસ્ય યથાર્હે સેવનં વ્યધુઃ ॥૨॥ હીરચન્દ્રો વર્હિચરો લાલગુપ્તશ્ચ માણિકઃ । દામોદરાદયો વૈશ્યા મક્તાસ્તં ચ સિપેવિરે ॥૩॥ ગદ્ધા રેવા ચ દીપાલિર્લક્ષ્મીઃ શ્યામા શિવાદયઃ । યોષિતો મક્તિમત્યોઽસ્ય સેવાં ચક્રુર્યથોચિતમ્ ॥૪॥ સાધૂન્ યથોચિતસ્થાને તે નિવાસ્ય ચ સેવનમ્ । ચક્રુઃ પૌરા આદરેણ સેવાં હિત્વેતરક્રિયાઃ ॥૫॥ મહાપૂજાં હરેશ્ચક્રુઃ પૌરા મક્તાઃ પૃથક્ પૃથક્ । મહાર્હષસનેર્હેમૈર્ભૂષણૈશ્ચન્દનાદિભિઃ ॥૬॥ મહદ્ગિરેષ સમ્મારજન્મા- છૂમ્યાં મહોચ્છવમ્ । નારાયણમુનિસ્તત્ર ચકારાનન્દ્યન્નિજાન્ ॥૭॥ મહત્પાતીત્સભા તત્ર પ્રત્યહં મક્તિનન્દનઃ । અસતો દૂપયામાસ સદસલ્લક્ષમવર્ણનૈઃ ॥૮॥ મુમુક્ષ્વો તેન મર્ત્યાઃ સદસલ્લક્ષમવેદિનઃ । તસ્યાધ્યયં દદં ચક્રુર્નિત્યં સક્લત્ય ચૂધશઃ ॥૯॥ તવીશ્વરત્વં

ઉછાસ ૩૪ મો.

તે પછી પુરવાસી ભક્તજનોએ નવાવાસ નામે પ્રસિદ્ધ પરમ શોભાપ્રમાન સ્થાનમાં તે શ્રીહરિના નિવાસ કરાવ્યો અને તે બધા ભક્તજનો પ્રેમપૂર્વક શ્રીહરિની પરિ- ચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥૧॥ તેમાં નથ્યુભટ્ટ, હેમન્તરામ અને ગણપતરામ, એ આદિકે બ્રાહ્મણ- ભક્તો તે શ્રીહરિ ભગવાનની યથાયોગ્ય સેવા કરતા હતા. ॥૨॥ અને હીરચંદ્ર, બહેચર, લાલચંદ, માણિકલાલ અને દામોદર શેઠ, એ વિગેરે વૈશ્ય ભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૩॥ તથા શ્રીહરિમાં અતિ સ્નેહવાળી ગંગા, રેવા, દીવાળી, લક્ષ્મી, શ્યામા અને શિવા, એ આદિકે સ્ત્રીઓ ભક્ત પણ એ શ્રીહરિની યથોચિત સેવા કરતાં હતાં. ॥૪॥ અને નથ્યુભટ્ટ વિગેરે તે બધા પુરવાસી ભક્તજનો મુક્તાનંદાદિકે સંતોને રહેવા લાગ્યે સારા સ્થાનમાં ઉતારે કરાવીને પોતાની બીજી વ્યાવહારિક ક્રિયાઓ છોડી દઈને આદરથી તે સંતોની સેવા પરિચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥૫॥ અને તે બધા પુરવાસી ભક્તજનોએ મહામૂલ્યવાળાં વસ્ત્રો, સોનાનાં ઘરેણાં અને ચંદનાદિકે સામગ્રીઓથી શ્રીહરિની જુદી જુદી મહાપૂજા કરી. ॥૬॥ અને તે અમદાવાદ નગરમાં શ્રીનારાયણમુનિ ભગવાને પોતાના ભક્તજનોને આનંદ ઉપભવતા થકા જન્માષ્ટમીને દિવસે મોટી મોટી સામગ્રીઓથી મહોત્સવ કર્યો હતો. ॥૭॥ અને તે પુરમાં દરરોજ મોટી સભા થતી હતી અને તે સભામાં ભક્તિનંદન ભગવાન સત્ અને અસત્ એ બે પ્રકારના પુરુષોનાં લક્ષણ કહેવાપૂર્વક અસત્ પુરુષોને દૂષિત કહેતા હતા. (અર્થાત્-અસત્પુરુષોમાં રહેલા દોષોનું ઉદ્ઘાટન કરીને પોતાના આશ્રિતોને તેનાથી દૂર રહેવાને સમજાવતા હતા.) ॥૮॥ તેથી સત્-અસત્નાં લક્ષણ જાણનારા મુમુક્ષુઓ દરરોજ સંખ્યાબંધ લેગા મળીને તે શ્રીહરિના દ્રઢ મમાશ્રય કરતા હતા. ॥૯॥ અને તે મુમુક્ષુઓ તે તે દરેક સ્થળમાં તે શ્રીહરિના ઇશ્વરપણને તેમજ તેમના સાધુઓના મહિમાને પણ અતિશેજ કહેતા હતા.

तत्साधुमाहात्म्यमपि ते भृशम् । तत्र तत्र स्थले प्रोचुर्भेजुस्तन्नाम चोच्चकैः ॥१०॥
नृपतिश्च सहामात्यैः प्रत्यहं तस्य दर्शनम् । करोति स्म च ते दासो भवामीति
ब्रवीति च ॥११॥ अथोद्बोधो महानासीत्स्वामिनारायणः स्वयम् । कृष्ण इहागतो-
ऽस्तीति गेहे गेहे नृपालये ॥१२॥ तदोपसृष्टाः कलिना साधर्मेण चलीयसा । दुराचा-
रताः पौरास्तन्निशम्य प्रजज्वलुः ॥१३॥ अहो कुतोऽयमायातः शाक्तमार्गनिकुन्तनः ।
कलौ कुतो भवेत्कृष्णस्तद्गच्छाश्च सुलक्षणाः ॥१४॥ नैष्ठिकं ब्रह्मचर्यं च कलौ नास्त्येव
कुत्रचित् । सर्वे ब्रह्मेति वेदोक्तो मार्गः श्रेयस्करोऽद्य हि ॥१५॥ भुक्तिर्भुक्तिश्चात्र मार्गं
तमुल्लङ्घ्य निजेच्छया । दुःखयन्तं जनानेनं शिक्षयेम वयं ननु ॥१६॥ इति सङ्गत्य ते
सर्वे विचार्य च परस्परम् । तदन्तिकमुपाजग्मुः स्वस्वशास्त्रकृतधर्माः ॥१७॥ तत्र वेदा-

अने ते श्रीहरिनुं स्वाभिनारायणु जेवुं नाम उंचे स्वरे ठरीने प्रसिद्धपणु लज्जता
हुता. ॥१०॥ वणी-ते पुरना राजा पणु पोताना अभात्योये सहित इरशेज ते श्रीहरिनां
दर्शन करवा आवता हुता अने 'ह्रि' स्वाभिनारायणु । अमे तभारा दास छीये' जेम
बिनयथी कहेता हुता. ॥११॥ अने पछी तो- 'जे श्रीकृष्णु परमात्मा ते तेज स्वय'
स्वाभिनारायणु प्रगट लगवान अहो'आं आवेला छे' जेम ते पुरभां घेर घेर अने
राजना दरबारभां पणु मोटो उद्बोध घये हुता. ॥१२॥ त्यारे अधर्मे सहित जणवान
कणियुगधी-कणियुगना दोषरूप काम क्रोधादिकथी व्याप्त यद्य गयेला अने तेधीज
दुराचारभां प्रीतिवाणा जेवा ते पुरभां रहेनारा केटलाक भाषुसो ते श्रीहरिने आवो
प्रजण प्रताप सांलणीने अंतरभां जणी उठ्या. (श्रीहरिना उत्कर्षने अस्तूयाने दीधे
सहज करी शक्या नहि.) ॥१३॥ अने परस्पर कहेवा लाग्या-अहो ! आपणु शाक्त-
मार्गने निकडन करनार आ स्वाभिनारायणु कथांथी आव्याछे ? अने वणी आ कणियु-
गभां कृष्ण लगवान होयज कथांथी ? तेभज सर्व सुलक्षणेथी संपन्न जेवा ते श्रीकृष्णना
लकत-साधुजो पणु आ कणियुगभां होयज कथांथी ? (भाटे पोताने श्रीकृष्ण कहेनार
अने पोताना साधुजोनेज सत्य साधु कहेनार अने वणी आपणुने-प्राचीन मार्गभां
वर्तनारने निंदनार कोछक नकरी पाणंथीज होवा जेधजे जेम जोदवा लाग्या जे
बावार्थ छे.) ॥१४॥ अने आ कणियुगभां नैष्ठिक ब्रह्मचर्य तो कथां छेज नहि, होलभां
तो 'सर्व ब्रह्म' जेम वेदभां कहेला मार्ग श्रेयस्कर छे. ॥१५॥ हेमके-आ सर्व जगतने ब्रह्म
माननार मार्गभां लुकित अने सुकित जे जने रहेलां छे, भाटे ते मार्गने उल्लंघीने
पोतानी घबळा प्रमाणे भनुष्याने दुःख देनार जे स्वाभिनारायणुने आपणु नकरीज
शिक्षा करीजे. ॥१६॥ आ प्रमाणे ते जथा विचार करीने परस्पर भणीने अने पोतपो-
ताना शास्त्रोभां अव्यास करवाना प्रयासो करी करीने ते श्रीहरिनी पासे आव्या.
॥१७॥ तेभां शुध्द वेदान्तीजो शुष्य हुता तथा नैयायिको पणु हुता तेभज वेदाकरणुभां

१ ते समयभां साहेज लेकि श्रीहरिने नारायणु स्वामी जेवा नामथी सजोधता
हुता. अने जेज सज्ज विपरीत योणनाथी स्वाभिनारायणु जेम प्रसिद्ध घयेला छे. ।

ન્તિનો મુખ્યાસ્તથા નૈયાયિકા અપિ । વૈયાકરણવર્યાશ્ચ સાંત્યજ્ઞાસૌ યોગવેદિનઃ ॥૧૮॥
 તાન્ત્રિકા માન્ત્રિકાઃ કૌલાઃ શાકાઃ શૈવાશ્ચ વૈદિકાઃ । મીમાંસકા વૈષ્ણવાશ્ચ સૌરાઃ પાશુ-
 પતાસ્તથા ॥૧૯॥ જ્યોતિર્વિદશ્ચ યવના નાર્પત્યાશ્ચાભિચારિણઃ । વીતરાગા અતીતાહ્યા
 જૈનાઃ કુળ્પડાશ્ચ ગોલકાઃ ॥૨૦॥ પૌરાણિકાશ્ચ કાબ્યજ્ઞા કાર્મણોઽઘાટનક્રિયાઃ । સર્વે તત્ત્વો-
 પવિષ્ઠાઃ સમાયામન્તિકે હરેઃ ॥૨૧॥ અન્તર્દુષ્ટા અપિ યદિઃ પ્રદર્શિતનમસ્ક્રિયાઃ । સમાધિ-
 સ્થય ઇવાધ્યાન્કાંશ્ચિદૈક્ષન્ત તત્ર તે ॥૨૨॥ સમાધેર્ન્યુત્થિતાન્કાંશ્ચિત્તત્ત્વામસમાશ્રિતાઃ ।
 ચાર્તા વિદધતોઽપદયન્ ગ્રામ્યાનપિ ઝનાંસ્તુ તે ॥૨૩॥ આશ્ચર્યમિવ તત્ દૃષ્ટ્વા ભૂમિ-
 ત્સરમાનિનઃ । સેર્પ્યં તમૂર્ચુર્વચનમૂર્ધ્વદક્ષિણપાળયઃ ॥૨૪॥ અત્ર કેચન વેદાન્તશ્રવ-
 નાદિકમાદરત્ । કુર્યન્તેઽપ્યાજ્ઞયોગસ્યામ્યસનં ચાપિ કેચન ॥૨૫॥ તેવામપિ સમાધેસ્તુ
 સિદ્ધિઃ કલ્પન નેશ્યતે । વિનાપિ સાધનં સા તુ ગ્રામ્યાણામિદં વીક્ષ્યતે ॥૨૬॥ ઇત-
 ર્કથં તુ વિદ્વાંસો ચયં મન્યેમહિ ક્રતત્ । મન્વતાં ગ્રામ્યલોકાસ્તદેષાં શાસ્ત્રં ન ચત્તુષિ
 ॥૨૭॥ પેન્દ્રજાલિકચર્યેયં દદ્યતે ન તુ તાત્ત્વિકી । પરીક્ષાસમયે હોતચ્છન્ન વ્યર્કં

શ્રેષ્ઠ અને સાંખ્યશાસ્ત્ર તેમજ યોગશાસ્ત્રને પણ જાણનારા કેટલાક હતા. તેમજ
 તંત્રશાસ્ત્રને જાણનારા, માંત્રિકા, કૌલાર્ણવ આગમને જાણનારા, શાકતો, શૈવો અને વૈદિકા,
 મીમાંસકો, વૈષ્ણવો, સૂર્યના ઉપાસકો તથા પાશુપત મતાનુયાયીઓ, તેમજ ન્યોતિઃશા-
 સ્ત્રને જાણનારા, યવનાચાર્યો, રાજકીય માણસો, તથા અભિચાર કર્મ કરનારા, વૈરાગીઓ,
 અતીતો, જૈનો, કુંડળતિના અને ગોળકતિના મનુષ્યો, તથા કેટલાક પૌરાણિકો, કાબ્ય
 જાણનારા અને કેટલાક તો કામણ અને ઉચ્ચાટન ક્રિયાઓ કરનારા હતા. એ ષઘાય
 મતવાદીઓ તે સભામાં શ્રીહરિની પાસે આવીને બેઠા. ॥૧૮-૨૧॥ તે સર્વે આવેશ
 શુષ્કવેદાન્તીઓ વિગેરે અંતરમાં તો શ્રીહરિને જીતવાને માટે દુરાશયવાળા હતા તો પણ
 જહારથી-ઉપરથી ધાતાઓ છે નમસ્કાર કરવો એ વિગેરે વિવેક જેમણે એવા થકા ત્યાં
 સભામાં તુરતજ સમાધિ પામેલા કેટલાક મનુષ્યોને તેમણે જોયા. ॥૨૨॥ તેમજ
 કેટલાક તો સમાધિમાંથી ઉઠેલા અને પછી સમાધિમાં જોયેલાં તે તે બ્રહ્મપુરાદિક જગવ-
 દ્વામની વાર્તાઓ કરતા એવા કેટલાક ગામડીઆ સાધારણ સ્થિતિના માણસોને પણ
 જોયા. ॥૨૩॥ આતું તે જાણું આશ્ચર્ય-નવાઈ જેવું જોઈને અતિ મત્સરને લીધે જાહુજ
 દુરભિમાની એવા તે મતવાદીઓ પોતાનો જમણો હાથ ઉઘાડીને ઇર્ષ્યાપૂર્વક તે
 શ્રીહરિના પ્રત્યે-સામા વચન જોલવા લાગ્યા. ॥૨૪॥ હે સ્વામિનારાયણ ! આ અમારા
 પુરમાં કેટલાક મહાનુભાવો વેદાન્તનાં શ્રવણાદિક પણ આદરથી કરેછે, તેમજ કેટલાક
 તો અષ્ટાંગ યોગના અભ્યાસ પણ કરેછે. તો તેવા સાધનમંપન્ન માણસોને પણ
 સમાધિની સિદ્ધિ તો અમારા જોવામાં ક્યારેય આવતી નથી અને અહીંયાં તમારી
 સભામાં તો યમનિયમાદિક સાધનગમ્યત્તિ સિવાય પણ સાધારણ ગ્રામ્યજનોને પણ
 સમાધિ જોવામાં આવેછે. ॥૨૫-૨૬॥ તો હે મહારાજ ! એ વાતોને અમે વિદ્વાનો કેમ
 સાચી માનીએ ? જેમને શાસ્ત્રપી આંખો ન હોય તેવા (આંધળા) ગામડીઆ લોકો

મવિપ્વતિ ॥૨૮॥ દેહમાનં વ્યતીતં સ્યાત્સમાધૌ યસ્ય સ ધ્રુવમ્ । જ્વલદપ્યગ્નિના સ્વાહ્નં
ન જાનીયાત્કથન્ન ॥ ૨૯ ॥ નાડીપ્રાણલયશ્ચાપિ મવેત્તસ્યૈકકેડહ્નકે । સત્યઃ
સમાધિઃ સ પ્રોક્તઃ સચ્છાસ્ત્રેષુ ન ચાન્યથા ॥૩૦॥ તસ્માદિયં ભવચર્યં ન સત્યા
પ્રતિભાતિ નઃ । સત્યા ચેતત્પરીક્ષાવ દેયા સદસિ નો રહઃ ॥૩૧॥ ઈશ્વસ્ત્વં ચ
ભવતો વદન્ત્યેવ તચાશ્રિતાઃ । અસ્મભ્યં દર્શનીયં તદીશસ્ત્વેકો મદેશ્વરઃ ॥૩૨॥
શ્ત્યુક્તસ્તાન્ હરિઃ પ્રાહ સત્યાસત્યપરીક્ષણમ્ । વિદ્વદ્ધિરેવ કર્તવ્યં વિદ્યાત્કિં મૂઢ-
ધાર્નરઃ ॥૩૩॥ વ્યુત્થાપ્યૈતાન્સમાધિસ્થાન્ શૂયં પૃચ્છત સર્વશઃ । સત્યાનૃતત્ત્વં ચ
તતસ્તેષાં જ્ઞાસ્યથ તત્ત્વતઃ ॥૩૪॥ ઉત્થાપયન્તિ સ્મ તતસ્તે તાનાક્રોશકર્પણૈઃ ।
મહતાપિ પ્રયત્નેન ન તદુત્થાપનેડશકન્ ॥૩૫॥ હૃદ્યા તાનચલમલ્યાન્ પ્રાપુઃ કિન્નન

તે ભાવે માને. ૧ અને આ બધી તમારી ક્રિયા ઇન્દ્રનાગની ક્રિયા જેવી જણાય છે, પણ
વાસ્તવિક સત્ય સમાધિ નથી. હશે, એ બધું તમારું કપટ હુમણું પરીક્ષા વખતે ઉઘાડું
થઈ જશે. ॥૨૭-૨૮॥ કેમકે-જેને સમાધિ થઈને દેહનું ભાન ટળી જાય છે, તેને તો
પોતાનું અંગ-શરીર અભિધી બળતું હોય તો પણ કોઈ રીતે તે જાણે નહિ. ॥૨૯॥
અને વળી-તે સમાધિવાળાને તો શરીરના એક એક અવયવમાં પણ નાડી અને પ્રાણનો
લય થઈ જાય, તે સમાધિને સચ્છાસ્ત્રોમાં સત્ય સમાધિ કહ્યો છે, પરંતુ-તે સિવાયના
સમાધિસત્ય ન કહેવાય. ॥૩૦॥ માટે આ તમારી ક્રિયા અમને આવી જણાતી નથી અને જો
સત્ય હોય તો અમને તેની પરીક્ષા અહીં આં સલામાં જ કરી આપવી. પણ સલા સિવાય
બીજે એકાંતમાં નહિ. ॥૩૧॥ અને તમારા આશ્રિતો તમારું ઇશ્વરપણું (તમે પરમેશ્વર
છો એમ) કહે છે, તો તે આપનું ઇશ્વરપણું-એશ્વર્ય અમને જ બતાવવું જોઈએ, કેમકે-
ઇશ્વર તો એક મહેશ્વર-શંકરજ છે, બીજો નહિ. ॥૩૨॥ આ પ્રમાણે તે મતવાદીઓએ
કહેલા તે શ્રીહરિ ભગવાન કહેલા લાઘ્યા-હે પડિતો ! ખરી વાત છે, સત્ય-અસત્યની
પરીક્ષા તો વિદ્વાનોએ જ કરવી જોઈએ. કેમકે-મૂઢબુદ્ધિવાળો માણસ તો સમજે જ શું ?
॥૩૩॥ માટે સમાધિ પામેલા આ સર્વને ઉઠાડીને-બગૃત કરીને તમે જ પૂછો. તેથી તેમને
થયેથી સમાધિનું સાધ્યોપદાપણું તમારા જાણવામાં આવશે. ॥૩૪॥ ધરી તે વેદાન્તીઓ
વિગેરે તે સમાધિ પામેલાઓને જોયે શબ્દેથી બોલાવવા તેમજ હાથપગ ઝાલીને ખેંચવા
વિગેરેથી ઉઠાડવા મંડ્યા, પરંતુ-મહા પ્રયાસે કરીને પણ તેઓ તેમને ઉઠાડી શક્યા નહિ.
॥૩૫॥ અને અચળપ્રાય જેવા તેમને જોઈને મનમાં કાંઈક વિસ્મય પામ્યા. વળી-કેટલાકે તો
તેમના શરીર ઉપર બળતા અંગારા નાખ્યા. અને કેટલાકે તો છરીથી તેમના
હાથપગની આંગળીઓ ઉપર ચીરા કર્યા. આ પ્રમાણે કર્યું તો પણ તે સમાધિ પામેલાઓને
નિશ્ચળ એવા જોઈને તે બધા પરીક્ષકો મનમાં ત્રાસ તેમજ વિસ્મય પણ પામી ગયા.

૧-અથવા જેમની આંખો આગળ સારૂ ન હોય તેવા (આંધળા)

૨-જામને વિદ્વાનોને બતાવવું જોઈએ.-મૂર્ખાઓને બતાવો તેમાં શું ?

વિસ્મયમ્ । જ્વલદ્ધ્વારનિષેપં તદગ્ને કેચન વ્યથુઃ ॥૩૬॥ કેચિચ્છુરિકયા તેપામદ્ધદેશં
વ્યદારયન્ । તથાપિ નિશ્ચલાન્ દૃષ્ટ્વા પ્રાપુસ્ત્રાસં ચ વિસ્મયમ્ ॥૩૭॥ નાડીગતિઃ
કેચિત્તુ તેપાં નાડીર્વ્યચક્ષત । નાડીપ્રાણલયં દૃષ્ટ્વા તેઽપિ પ્રાપુશ્ચ વિસ્મયમ્
॥૩૮॥ અન્યોઽન્યમથ તે પ્રોચુઃ સમાધિઃ સત્ય યવ કિમ્ । સમાધિઃ કૃત્ત્રિમો
નાયં નેન્દ્રજાલં ચ નિશ્ચિતમ્ ॥૩૯॥ एवं નિશ્ચિત્ય તં નત્વા પ્રોચુઃ પ્રાજ્ઞલયો દિ
તે । સ્વામિન્ ! સમાધિઃ સત્યોઽયં નાવ કૃત્ત્રિમતા ચત્તુ ॥૪૦॥ યથાશાસ્ત્રમિદં દૃષ્ટં
સમાધિસ્થસ્ય લક્ષણમ્ । યત્સત્યં તત્સત્યમેવ ધૂમઃ શાસ્ત્રવિદો વચન્ ॥૪૧॥ અસ્મા-
ભિર્દુષ્ટભાવેન કૃતમેપામયં મદત્ । નાસ્માકં વિદ્યતે શક્તિરેપામુત્થાપને કિલ ॥૪૨॥
પતાનુત્થાપય તત્સત્યમેવ નિજસંધિતાન્ । હત્યુક્તઃ સ હસન્સ્વામી પર્યક્ષત દશા-
સ્વયા ॥૪૩॥ તાવદ્વ્યુત્થાય તે સર્વે સમાધિસ્થાસ્તમાનમન્ । પ્રાજ્ઞર્લીઘ્તાંસ્તતઃ પૌરાઃ
પ્રમદ્ધુસ્તે સવિસ્મયમ્ ॥૪૪॥ સમાધૌ કિષ્તુ યુષ્માભિર્દૃશ્યતે તત્ પૃથક્ પૃથક્ । વક્તુ-
ર્મદંથ નઃ સર્વે પૃચ્છામો હિ પુન્નુત્સયા ॥૪૫॥ પ્રમોરનુક્તયા તેઽથ તાન્પ્રત્યૂચુઃ પૃથક્પૃ-
થક્ । યથાદૃષ્ટં તમેવેશં તત્તદ્દામસુ સંસ્થિતમ્ ॥૪૬॥ ચિદાકાશે પ્રહ્લપુરે રાધાલક્ષ્મી-

॥૩૬-૩૭॥ અને કેટલાકે નાડીઓની ગતિ જાણનારા હતા તેઓ તેમની નાડીઓ જોવા
લાગ્યા. ત્યારે નાડી અને પ્રાણનો લય જોઈને તેઓ પણ વિસ્મયજનક થઈ ગયા. ॥૩૮॥ પછી
તે બધા પરસ્પર કહેવા લાગ્યા-આ સમાધિ સત્ય હશે કે શું ? આ સમાધિ કૃત્રિમ તો
નથીજ, તેમજ ખરેખર ઈન્દ્રજાળની ક્રિયા પણ નથીજ. ॥૩૯॥ આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તે
બેન્દાતીઓ વિગેરે મતવાદીઓ તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને બન્ને હાથ જોડીને કહેવા
લાગ્યા-હે સ્વામિન્ ! આ સમાધિ સત્યજ છે, આમાં કંઈ કૃત્રિમતા ખરેખર જણાતી નથી.
॥૪૦॥ અને હે મહારાજ ! સમાધિમાં રહેલા માણસનું લક્ષણ આ તમારા પ્રસંગમાં
અમોએ યથાશાસ્ત્ર જોયું છે. અને શાસ્ત્ર જાણનારા અમો જે સત્ય હોય તેને તો સત્યજ
કહીએ. ॥૪૧॥ અને અમોએ દુષ્ટભાવને લીધે આ સમાધિ પામેલાઓનો અપરાધ કયો છે,
તેમજ એમને ઉઠાડવામાં અમારી શક્તિ પણ નથીજ. ॥૪૨॥ માટે હે સ્વામિનારાયણ !
તમેજ તમારા આશ્રિત ભક્તજનોને ઉઠાડો-બગૃત કરો ! આ પ્રમાણે કહેલા તે સહન-
નંદસ્વામીએ હસતાં હસતાં પોતાની દ્રષ્ટિમાત્રથીજ સમાધિ પામેલા જનોના સામું જોયું.
॥૪૩॥ કે તુરતજ તેઓ સઘળા સમાધિ પામેલા ઉઠીને તે શ્રીહરિને નમસ્કાર
કરવા લાગ્યા. અને શ્રીહરિની પાસે હાથ જોડીને રહેલા તે મનુષ્યોને પછી
તે પુરના જનો વિસ્મયપૂર્વક પૂછવા લાગ્યા-હે જનો ! તમોએ સમાધિમાં શું જોયું વાડું ?
તે અમને વિગતવાર જુઠું જુઠું કહી બતાવો ! કારણ કે અમે જાણવાની ઇચ્છાથી
પૂછીએ છીએ. ॥૪૪-૪૫॥ ત્યારે તે જનો પ્રભુ શ્રીહરિની આજ્ઞાથી તે પૂછનારાઓના
પ્રત્યે તે તે પ્રહ્લપુરાદિક પામમાં રહેલા એજ પ્રભુ શ્રીહરિને જેવા જેવા રૂપે જોયા હતા
તે પ્રમાણે જુદા જુદા કહેવા લાગ્યા. ॥૪૬॥ તેમાંના કેટલાકે કહ્યું કે-અમોએ આ શ્રીહરિને
ચિદાકાશમાં રહેલા પ્રહ્લપુર પામમાં રાખા અને લક્ષ્મી આદિક અનંત શક્તિઓએ સેવેલા

निषेवितः । दृष्टोऽस्माभिः कृष्ण एव इति तान्केचनावदन् ॥४७॥ श्वेतद्वीपे महःपुञ्जं
निरन्नमुक्तसेवितः । ऐक्षि श्रीवासुदेवोऽयं प्रोचुरित्येव केचन ॥४८॥ केचिदूचुश्च
गोलोकं रासमण्डलमभ्यगः । अस्माभिः श्रीकृष्ण एव दृष्टोऽयं भगवानिति ॥४९॥
महावैकुण्ठलोकेऽयं महालक्ष्म्यादिसेवितः । वीक्षितो हि महाविष्णुरित्येव जगदुः परे
॥५०॥ केचिदाहुश्च वैकुण्ठे लक्ष्म्या च गरुडादिभिः । सेवितो विष्णुरेवैव वीक्षितोऽ-
स्माभिरित्यमून् ॥५१॥ आहुश्चाव्याकृते धाम्नि भूमा दृष्टोऽयमेव हि । रमया पार्षदैश्चापि
सेवितः केचनेत्यपि ॥५२॥ लक्ष्मीसेवितपादाञ्जं शयानं शेषमश्वके । योगस्वामिनमे-
वैनमपश्यामेति चोचिरे ॥५३॥ नरनारायणं साक्षादयं चद्रिकाश्रमे । एनं त्वचक्ष्मही-
त्येवं प्रोचुर्विप्रास्तु केचन ॥५४॥ वद्विमण्डल ऊचुस्तं सन्दृष्टं यज्ञपूढपम् । केचित्के-
चित्त्वर्कविग्न्ये तं हिरण्यमयचिरे ॥५५॥ वचांसि तेषां श्रुत्वेत्यं विद्वांसो ब्राह्मणास्तु
ते । साध्वयर्मचुरेतेषां वाज्यान्येतान्मृतानि वै ॥ ५६॥ अनधीतागमा ह्येते शास्त्रज्ञा
इव तत्त्वतः । वदन्ति तस्मादेतेषां समाधिः सत्य एव हि ॥५७॥ अमुमेव स सर्वत्र
पश्यन्ति स्म यथातथम् । तस्मात्साक्षात्स्वर्यं कृष्ण एव एव न संशयः ॥५८॥ प्रत्य-

એવા શ્રીકૃષ્ણરૂપે જોયા. ॥૪૭॥ કેટલાક એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે-મહાતેજેમય શ્વેત-
દ્વીપ ધામમાં આ શ્રીહરિનેજ નિરન્નમુક્ત પુરૂષોએ સેવેલા સાક્ષાત્ શ્રીવાસુદેવસ્વામી
રૂપે અમે જોયા. ॥૪૮॥કેટલાક એમ કહેવા લાગ્યા કે-ગોલોક ધામમાં રાસમંડળમાં રહેલા
શ્રીકૃષ્ણરૂપે આ શ્રીહરિનેજ અમે જોયા. ॥૪૯॥ કેટલાક એમજ કહેવા લાગ્યા-આ
શ્રીસ્વામિનારાયણનેજ અમે મહાવૈકુંઠ ધામમાં મહાલક્ષ્મી આદિક શકિતોએ સેવેલા
શ્રીમહાવિષ્ણુરૂપે જોયા. ॥૫૦॥ કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે-આ શ્રીહરિને અમેએ વૈકુંઠ
ધામમાં લક્ષ્મી અને ગરુડાદિક સેવકોએ સેવેલા શ્રીવિષ્ણુરૂપેજ જોયા. ॥૫૧॥ કેટલાક
એમ પણ કહેવા લાગ્યા-અવ્યાકૃત ધામમાં રમાદેવી અને પાર્ષદોએ સેવેલા એવા ભૂમા-
પુરૂષરૂપે આ શ્રીહરિનેજ અમેએ જોયા. ॥૫૨॥ કેટલાક એમ જોલ્યા કે-આ શ્રીસ્વામિના-
રાયણને શેષશશ્વત્માં પોઢેલા અને લક્ષ્મીજીએ સેવ્યાંછે ચરણકમળ જેમનાં એવા
સાક્ષાત્ યોગેશ્વર ભગવાનરૂપે અમે જોયા. ॥૫૩॥ કેટલાક તો એ બ્રાહ્મણો પ્રત્યે એમ કહેવા
લાગ્યા કે-આ શ્રીહરિને અમે બદરિકાશ્રમમાં સાક્ષાત્ નરનારાયણરૂપે જોયા. ॥૫૪॥
કેટલાક એમ કહેવા લાગ્યા-આ શ્રીહરિને અમે અગ્નિમંડળમાં રહેલા સાક્ષાત્ યજ્ઞપુરૂષરૂપે
જોયા. અને કેટલાક તો સૂર્યમંડળમાં રહેલા એવા સાક્ષાત્ હિરણ્યમય પુરૂષરૂપે જોયા એમ
કહેવા લાગ્યા. ॥૫૫॥ આ પ્રમાણે તેમનાં વચનો સાભળીને તે વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તો આશ્ચર્ય-
પૂર્વક એમજ કહેવા લાગ્યા કે-આ બધા કહેછે તેમનાં વાક્યો સત્યજ છે. ॥૫૬॥ અને આ
બધા માણસો શાસ્ત્ર લખ્યા નથી તો પણ શાસ્ત્ર પુરૂષોની પેઠેજ યથાર્થ રીતે કહેછે, માટે
એમને થયેલી સમાધિ તે પણ સત્યજ છે. ॥૫૭॥ અને વળી-બ્રહ્મપુરાદિક સર્વ ધાત્રોમાં
આ શ્રીસ્વામિનારાયણનેજ યથાર્થ રીતે જોયા એમ કહેછે. માટે આ પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ તો
સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માજ છે, એમાં કાંઈ સંશય નથી. (એમ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા.)
॥૫૮॥ અંધકર્તા નિત્યાનંદગુણિ કહેછે-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ગળી ગયાછે સર્વ સંશયો

ક્ષેણ પ્રમાણેન સર્વે ગલિતસંશયાઃ । ક્ષમાપ્ય સ્વાપરાધં તે તસ્યૈવાશ્રયમાચરન્ ॥૫૯॥
 ચક્રુસ્તેઽસ્ય મહાપૂજાં પ્રાર્થનાં ચ પુનઃ પુનઃ । તસ્યાનાયામવર્તન્ત હિત્વા માનં ચ
 મત્સરમ્ ॥૬૦॥ इत्थं विहृतु सर्वेषु तदाश्रयर्त्तिषु द्रुतम् । तद्गोहातिभयाः सर्वेऽ-
 प्यन्ये चक्रुस्तदाश्रयम् ॥६१॥ अभिचारगोघाटनाविदुर्निकाया अपि तं तदा । क्षमाप्य
 स्वापराधं च नत्वा चक्रुस्तदाश्रयम् ॥६२॥ ततस्तदाजया सर्वं तं प्रणम्य निजान्
 गृहान् । जग्मुस्तत्र तदुक्तेषु धर्मेष्वेव सदासत ॥६३॥ अथसत्रं महत्तत्र पुर्यां चाका-
 रयत्प्रभुः । नानादेशागताः पाण्यास्तृप्यन्तेऽप्रादिभिर्वितः ॥६४॥

इत्थं तत्र प्रतापं प्रयत्नतरमसौ दर्शयन् धर्मशत्रून्
 मूलादुत्पादयन्स्याधितजनसुरपदो भक्तिधर्मा पुपोष ।
 कामक्रोधादिशत्रून्पि हृदयगुहासञ्चरान्सहचोभि-
 स्तूलीकुर्यन्प्रतापज्वलनमुग्ग इदोयास मासं सदीशः ॥६५॥

જેમના એવા તે સર્વ ભતવાહીઓએ તે પછી પોતાનો અપરાધ ક્ષમા કરાવીને તે શ્રીહરિ-
 નોજ દ્રઢ આશ્રય કર્યો. ॥૫૯॥ અને તેમણે એ શ્રીહરિની મહાપૂજા કરી અને વારંવાર
 પ્રાર્થના કરીને માન મત્સરાદિક સર્વનો ત્યાગ કરીને તે શ્રીહરિની આજ્ઞામાં વર્તવા લાગ્યા.
 ॥૬૦॥ આ પ્રમાણે બ્યારે બધા વિદ્વાનોજ તે શ્રીહરિના આશ્રિત થઈને આજ્ઞામાં વર્તવા
 લાગ્યા, ત્યારે બીજા પણ સર્વ મનુષ્યોએ તે શ્રીહરિના દ્રોહથી અતિ બપ પામ્યા થકા
 તે શ્રીહરિનો દ્રઢ આશ્રય કર્યો. ॥૬૧॥ અને અભિચાર અને ઉચ્ચાટનાદિક દુષ્ટ ક્રિયાઓ
 કરતા હતા, તે પણ તે સઘણું છોડી દઈને તે શ્રીહરિના આગળ પોતાનો અપરાધ ક્ષમા
 કરાવીને અને નમસ્કાર કરીને તેમણે તે શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો હતો. ॥૬૨॥ અને તે પછી
 તે શ્રીહરિની આજ્ઞાથી તે સર્વ મનુષ્યો શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને પાત-પોતાને ઘેર ગયા
 હતા. અને ત્યાં તે શ્રીહરિ ભગવાને કહેલા ધર્મનિયમોમાંજ સદાય વર્તતા હતા. ॥૬૩॥
 પછી તે અમદાવાદપુરમાં પ્રભુ શ્રીહરિએ એક મોટું સદાવ્રત કરાવ્યું, કે-જે અન્નસ-
 ત્રમાં અનેક દેશમાંથી આવેલા વટેમાર્ગીઓ અન્નાદિકથી તૃપ્ત થાયછે. ॥૬૪॥ સાધુજ-
 નોના એકનાથ એવા શ્રીહરિ આ પ્રમાણે તે શ્રીનગરમાં અતિ પ્રગળ પ્રતાપ બતાવતા
 અને ધર્મના શત્રુઓને મૂળમાંથીજ ઉખેડી નાખતા અને ભક્તિ ધર્મનું પોષણ કરતા
 થકા અને દુષ્ટ જનોનીજ હૃદય ગુહામાં નિવાસ કરી રહેલા એવા અમક્રોધાદિક શત્રુઓને
 પણ પોતાનાં મુંદર વચ્ચેનાથી અથવા પોતાના મુકતાનંદાદિક સાધુજનોનાં વચ્ચેનાથી
 પોતાના પ્રતાપરૂપ અગ્નિમાં આકડાના તૂલનેજ જેમ એમ ભસ્મીભૂત કરતા થકા અને
 સ્વાશ્રિત જનોને સુખ આપતા થકા એ અમદાવાદ નગરમાં એક માસ સૂધી નિવાસ
 કરીને રહ્યા હતા. ॥૬૫॥

પોતાનો ભારે પ્રતાપ જોઈને અતિ હર્ષ પામેલા એવા પ્રતિપક્ષી વિદ્વાન બ્રાહ્મ-
 ãના સમૂહોએ જેમના ચરણનો સમાશ્રય કર્યો હતો અને સર્વના સંશયનું નિરાકરણ
 કરવામાં અતિ સમર્થ અથવા નિપુણ એવા મારા ઇષ્ટ.પ્રભુ શ્રીહરિકૃષ્ણ મારે વિષે સદાય
 પ્રસન્ન રહો. ॥૬૬॥

स्वप्रतापभरदर्शनहृष्टैर्वादिविप्रनिकरैः श्रितपादः ।

सर्वसंशयनिराकृतिदक्षः प्रीयतां मयि सदा हरिरूपः ॥६६॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये

श्रीनगरे प्रतापातिशयदर्शनं नाम चतुस्त्रिंश उल्लासः ॥३४॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र.....श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयभां

श्रीनगरभां अतिशय प्रताप गताभ्यो ज्ये नाम्ने श्रीनृशमे

उल्लास संपूर्णं यथे। ॥३४॥

पञ्चविंश उल्लासः

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

यः श्रीमान् जयतल्पनामकपुरे शाकान्विजित्योद्धतान्

दर्माघत्यमिषे विधाय मन्त्रमाश्चर्याचहं वैष्णवम् ।

श्रीवृत्तालयमेत्य भक्तनियहैर्नानादिगन्तागतैः

स्वभ्रातृप्रमुखैश्च वन्धुनियहैरानन्दपूर्णैर्भृतः ॥

दोलारङ्गमद्योत्सवं भगवतः कृत्वा यथावत् स्वयं

भक्तानां मुदमावहन्ननुभजन् दोलाबिहारोत्सवम् ।

ऐश्वर्यं प्रकटीचकार सकलाश्चर्याचहं श्रीहरिः

सिद्धानामपि चादिशन् विजयते दुःसङ्गतेर्ह्येताम् ॥३५-१-२॥

अद्वैतिके विजयशोभाये युक्त जे श्रीहरिजे न्यतलपुर नामे प्रसिद्ध पुरभां
अति महान्मत्त कीयक (पंशीधर) विगेरे शाकतोने छतीने, तेभज-दलावती पुरभां
सर्वने आश्चर्य उपजवे जेवो मोठा विष्णुयाग करीने, शोभायमान वृत्तालय पुर प्रत्ये
आवीने अनेक देशोभांशी आवेबा पोताना लकतसमूहोथी तेभज-आनंदपूर्ण जेवा
पोताना साध रामप्रतापादिके न-मुनोथी वींटाया जेवा थका स्वावतारभूत श्रीनरना-
रायण लगवानने होवाभोत्सव भोपथारथी विधिपूर्वक करीने पोते पण स्वलक्ष्मीने
आनंद उपजवता थका द्वादश द्वाऱना हीदोणाभां विहारोत्सव तथा रंजक्रीडा करता थका
सर्वने आश्चर्य उपजवे जेवुं पोताना अद्वैतिके अर्थ प्रगट करुं हुतुं तथा सिद्ध-
दशाने पासेला श्रीपुत्रोथी पण परस्पर दुःख न करवो जेम नारद अने देवयानी
विगेरेनां दृष्टा-तोथी स्पष्ट उपदेश करीं हुतो. जेवा ते सकल अर्थ संपन्न समर्थ
श्रीहरि आ लोकभां न्यअरी वर्तछे ॥३५-१-२॥

અથ તતો જયતલ્પપુરં હરિઃ પ્રણતમક્તજનૈરભિયાચિતઃ । સકલસાધુજનૈઃ સહિતોઽભ્યગાદનુગતઃ પુરવાસિનિજાશ્રિતૈઃ ॥૧॥ પથિ નિવર્ત્ય પુરૌકસ આદતાન્ સમ-ધિરુહા હયં રુચિરાશ્વનમ્ । પથિ નિજાન્સુસ્રયન્ રુચિરેક્ષણૈઃ પુરમવાપ સ તત્સુજનાશ્રિ-તમ્ ॥૨॥ હરિમુપાગતમાશુ નિશમ્ય તત્પુરજનાઃ શતશોઽમિમુલં યયુઃ । તમવલોક્ષ્ય નિતાન્તમુદઃ પ્રપ્તે વિદધિરે પ્રણતીઃ પતિતા મુવિ ॥૩॥ મગધતાથ યથોચિતમાનિતાઃ સહ હિ તેન પુરં જયઘોષિણઃ । વિવિધવાદપુરઃસરમન્વયુઃ પુરજનાઃ પરિપૂર્ણમનો-રથાઃ ॥૪॥ ઉપવને વિવિધવ્રમશોભને નૃપતિનિર્મિતસૌધવરે હરિઃ । નિવસતિ સ્મ સહૈવ સ સાધુભિઃ પરિચરન્તિ ચ તં સ્મ પુરૌકસઃ ॥૫॥ દૈવરામદયારામાવાશારામા-બુઝૌ તથા । મયારામોગ્રચન્દ્રાદ્યાસ્તમસેવન્ત ચાહવાઃ ॥૬॥ આશાજિત્કાકુજિદ્વજ્ઞાદાસો જીવનશક્કરૌ । મનોહરો રાજજિષ્ણેત્યાદ્યા વૈદ્યાશ્ચ મ્હાકુકાઃ ॥૭॥ તૈઃ સેવ્યમાનસ્તત્રા-સૌ વસતિ સ્મ યથાસુખમ્ । મહાયજ્ઞોચિતં તત્તુ સ્થાનં દૃષ્ટ્વા તુતોપ ચ ॥૮॥ પદ્માકરસ્થ

ઉક્લાસ ૩૫ મો.

તે પછી વિનયવાળા ભક્તજનોએ ઘણી પ્રાર્થના કરેલા શ્રીહરિ મુક્તાનંદાદિક સર્વ સાધુજનોએ સહિત, તે પુરવાસી પોતાના ભક્તજનોએ વળાવ્યા થકા તે શ્રીનગર થકી નીકળીને જયતલ્પ પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૧॥ તે સમયમાં પોતાને વિષે અતિ આદરભાવ-વાળા તે અમહાવાદપુરના ભક્તજનોને પાછા વાળીને, સુંદર ગતિવાળા ઘોડા ઉપર બેસીને માર્ગમાં આલતાં પોતાનાં સુંદર અવલોકનાદિકથી પોતાના આશ્રિતોને સુખ આપતા થકા તે શ્રીહરિ સુખન-ભક્તજનોએ આશરેલા તે જયતલ્પ પુરને પામ્યા. ॥૨॥ ત્યારે તે પુરના સોએ સો ભક્તજનો પોતાના પુર પ્રત્યે શ્રીહરિ પધાર્યા એમ સાંભળીને તુરતજ શ્રીહરિના સન્સુખ ગયા અને પોતાના ઇષ્ટ પ્રભુને ભેળને અંતરમાં અતિશય આનંદ જેમને થયોછે એવા થકા પૃથ્વી ઉપર પડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા. ॥૩॥ તે સમયમાં ભગવાન શ્રીહરિએ થયોચિત માન આપેલા અને તેથીજ પરિપૂર્ણ થયોછે મનોરથ જેમના એવા તે પુરવાસી જનો જય જય એવા શબ્દને વારંવાર બોલતા અને અનેક પ્રકારનાં વાણત્રે જેમની આગળ વાગેછે એવા થકા તે શ્રીહરિએ સહિત પુરમાં પાછા આવ્યા. ॥૪॥ અને વિવિધ વૃક્ષોથી શોભાયમાન બગીચામાં રાત્રીએ નિર્મોહુ કરેલા મોટા મહેલમાં શ્રીહરિ સર્વ સંતોએ સહિત ઉતર્યા અને તે પુરવાસી ભક્તજનો શ્રીહરિની પરિચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥૫॥ તેમાં દેવરામ, દયારામ, તથા જે આશારામ, મયા-રામ અને ઉચ્ચંદ્ર, જે આદિક ગ્રાહણુ ભક્તો તથા આથાલ, કાકુલ, ગંગાદાસ, હવણ, શંકર અને મનોહર, જે આદિક શ્રીહરિમાં અતિશય ભાવવાળા વૈશ્ય ભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૬-૭॥ તે ભક્તજનોએ સેવા કર્યા થકા જે શ્રીહરિ તે જયતલ્પપુરમાં સુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા. અને મોટા યજ્ઞો કરવાને થોડ્ય તે સ્થાન ભેળને તો શ્રીહરિ બહુજ ખુશી થયા. ॥૮॥ અને અતિ વિશાળ સરોવરને કાંઠેજ મોટા વડના વૃક્ષને વિષે બાંધેલા હીંદોળામાં વિરાજમાન થયા થકા જે શ્રીહરિ પોતાના આશ્રિત જનોને બોધ

महत उपकण्ठे महावटे । निवद्धायां स दोलायामासीनोऽवोधयन्निजान् ॥९॥ महास-
भायां तत्रैव शाक्तमार्गाग्रणीर्द्विजः । प्रशशंस सुरापानं हरेरग्रे समागतः ॥१०॥
श्रुतिस्मृतिवचोभिस्तं प्रबलैः सद्य एव हि । जिगाय स ततः किञ्चिद्वक्तुं नेशः परा-
पतत् ॥११॥ अथ तत्र महायज्ञं विष्णुयागं स सत्पतिः । महद्भिः शुभसम्भारैर्यथाशा-
स्त्रमकारयत् ॥१२॥ ब्राह्मणांस्तर्पयामास सद्भिर्भोज्यैः सहस्रशः । तेभ्यश्च दक्षिणाः
प्रादादुदारः स कुबेरयत् ॥१३॥ दृष्टिभ्योऽपि विप्रभ्यो धनं प्रादाद्भृशं प्रभुः । कन्या-
दानानि शतशो दत्त्वा वित्तमकारयत् ॥१४॥ दत्त्वा वित्तं च बहुशो ब्राह्मणानां कुमार-
कान् । उपानयद्यथाशास्त्रं प्रादाद्वासांसि भूरिशः ॥१५॥ सर्वेऽपि तं भक्तजनाः पुपूजुः
परमादरात् । सुगन्धपुष्पवसनैर्नाराजनधनार्पणैः ॥१६॥ स च तत्राप्यन्नसंभ्रं बबन्ध
महदीश्वरः । पान्थानां च दृष्टिदाणां यत्रास्त्यन्नादिभिः सुखम् ॥१७॥ एवमानन्दविरचा
स्यान् वितरय च महद्यशः । दर्भावर्ती ततः प्रायात्तत्रत्यैरर्थितो निजैः ॥१८॥ स्वदर्श-
कजनप्राप्तसम्मर्दः स्यान्महानिति । पुर्यां बहिर्वटाद्यस्तात्स स्वावासमकारयत् ॥१९॥

कस्ता हुता. ॥६॥ अने ते पुरभां शक्तिमार्गना अग्रेसर कीयक (वंशीधर) नाभे
प्रसिद्ध ब्राह्मण श्रीहिरिनी आगण सलाभां आये. अने ते सलाभां सुरापाननां गुरु
व्याधु करवा लाये. ॥१०॥ तारे श्रीहरिने तेने श्रुति स्मृतिनां प्रणय वचनोधी तुर-
तज एती दीधा तेधी ते क'ध पणु जालवाने शक्तिमान थये नहि अने त्यांही परालव
पाभीने ' नाशी गये. ॥११॥ ते पछी ते जयतल पुरभां सत्पुरुषाना पति लगवाने
मोटी मोटी शुल सामग्रीआथी विष्णुयाग नाभे म्हायज्ञ शास्त्रविधि प्रमाणे कराले.
॥१२॥ अने अति उदारभूति ते श्रीहरिने ते यज्ञभां हलशे हलर ब्राह्मणाने इडां
लोननोधी नभाडीने तृप्त कथां अने तेमने कुबेर लंजरीनी पेटेन मनमानी दक्षिणये
आपी. ॥१३॥ तेमज प्रभु श्रीहरिने हरिद्र ब्राह्मणाने धलुक द्रव्य आ'यु' अने पोते
द्रव्य आपीने सोये सो कन्यादान कराल्यां. ॥१४॥ वणी पुष्प धन आपीने यथाशास्त्र
विधिनी ब्राह्मणना कुमाराने उनपयन संस्कार कराले. हुता. तेमज अनेक गरीज ब्राह्मणाने
वस्त्रदान कथां हुतां. ॥१५॥ अने सर्व लकतज्जनाये पणु श्रीहरिनी सुगंधमान बंदन,
पुष्प, वस्त्रो, आरती अने द्रव्य अर्पण करवुं, जे विगेरे उपआशेथी परम आदरपूर्वक
पूजा करी हुती. ॥१६॥ अने परमेश्वर श्रीहरिने ते जयतलपुरभां पणु मोटुं सदावत
जं'धावु' हुतुं, के-जे सदावतभां वटेभार्गुये अने हरिद्र भाजुसोने अन्नादिकथी सुभ
भणतुं हुतुं. ॥१७॥ श्रीहरि लगवान आ प्रमाणे पोताना लकतज्जनां आनंद पमाडीने
अने पोतानी अपार म्हाकीर्ति विस्तारीने दर्भावती नगरीना पोताना लकतज्जनाये
प्रार्थना कथां धका त्यांही पोते उलाखपुर अत्ये आल्या. ॥१८॥ त्यां उलाखुभां पोतानां
दर्शन करनारा धला भाजुसोना मोटो संभर्द-लीडो दाय-यशे जेभ धारीने
ते पुर धकी गडार पडना वृक्षनी नीचे श्रीहरिने पोताना उताये कराले. ॥१९॥ अने

પૌરાણિકો મયારામો ગોવિન્દશ્ચ કુબેરજિત્ । નિર્ભયો ધ્રાતૃરામશ્ચ હરિકૃષ્ણાદયો
 દ્વિજાઃ ॥૨૦॥ ડમૌ ચ રઘુનાથૌ તં વિષ્ણુગુપ્તશ્ચ રાજજિત્ । પ્રયાગાદ્યા વિશો ભક્ત્યા
 પરિચેર્મદા પ્રભુમ્ ॥૨૧॥ સર્વેઽપિ તસ્ય વિદધુર્મહર્નીયકીર્ત્તેઃ પૂજાં સુગન્ધકુસુમસ્રગ-
 નર્ચવલ્લેઃ । નાનાધિધાભરણયિત્તસમર્પણાયર્નારાજનસ્તયનસન્નતિમિશ્ચ ભક્ત્યા
 ॥૨૨॥ તન્નાપિ વિષ્ણુમશ્વમેષ મહાન્તમેવ ચક્રે યથાવિધિ વિશુદ્ધમહોપચારૈઃ । વૈશા-
 ન્તરોપગતગૌર્જરવિપ્રસદ્ધાન્ ભોજ્યૈરતર્પયદમીષ્ટર્તર્મશાઙ્ગ્યૈઃ ॥૨૩॥ ચિત્તં ચ ભૂરિ સ
 દૃઘૌ ધનદોપમેયો દાનાનિ ચ દ્વિજવરેભ્ય ઉદારકર્મા । તેનાતિવિસ્મયમવાપુરિહ ક્ષિતી
 શાસ્તં મેનિરે ચ ભૂવિ સદ્ગતમીશ્વરં હિ ॥૨૪॥ સુરાચરવાહુજમસૌ નિજમક્તવર્ચ
 તન્નાયદરસદમ્નિ વિપ્રમહત્તમત્ત્વમ્ । ધર્માનુગા વહુવિધાશ્ચ ચક્રાર ધાર્તા નિઃસંશયાન્ધિ-
 વધદાત્મપદોપપદ્માન્ ॥૨૫॥ ઇતસ્મિન્નન્તરે તત્તત્તીર્થાદિષુ પરિશ્રમન્ । આજગામ તદ્વા
 તન્ન દ્વાતાનન્દો મહામુનિઃ ॥૨૬॥ યસ્તપઃસમ્પ્રસન્નેન વદરીપતિના પુરા । વર્તેઽહં પ્રફલ્લી-

ત્યાના મયારામ પૌરાણિક, ગોવિંદરામ, કુબેરજી, નિર્ભયરામ, લાઇશંકર અને હરિકૃષ્ણ,
 એ વિગેરે બ્રાહ્મણભક્તો, તથા બે રઘુનાથદામ, વિષ્ણુદાસ, રાજેજી અને પ્રયાગજી, એ
 વિગેરે વૈશ્યભક્તો, એ સર્વે પોતાના ઇષ્ટ પ્રભુની સેવા-પરિચર્યા સ્નેહપૂર્વક કરવા
 લાગ્યા. ॥૨૦-૨૧॥ આ સર્વ ભક્તજનોએ અતિ માનનીય કીર્તિવાળા તે શ્રીહરિની
 અતિ સ્નેહપૂર્વક સુગન્ધમાન ચંદન, પુષ્પની માળાઓ, અમલ્ય વસ્ત્રો, તેમજ
 નાના પ્રકારનાં આભરણો અને ધન અર્પણ કરવું, તથા નીરાજન, સ્તવન અને નમસ્કાર
 કરવા, એ વિગેરે ઉપચારોથી વિધિપુરઃસર મહાપૂજા કરી હતી. ॥૨૨॥ અને એ શ્રીહરિએ તે
 ડભાણમાં પણ અતિ શુદ્ધ મોટા મોટા ઉપચારોથી વિધિપૂર્વક અતિ મોટા વિષ્ણુયાગ
 કર્યો હતો અને તેમાં દેશાંતરથી આવેલા અને શુજરાતના વિપ્રસંધોને ઘણા ધીવાળાં
 અને તે બ્રાહ્મણોને અતિશેજ અલીપ્ત એવાં લોજનોથી જમાડીને તૃપ્ત કર્યા હતા.
 ॥૨૩॥ અને કુબેર ભંડારીની ઉપમા આપવા થોડા અતિ ઉદાર ચરિત્ર કરનારા એ
 શ્રીહરિએ બ્રાહ્મણોને અતિશય ધન અને અનેક પ્રકારનાં દાન પણ આપ્યાં હતાં, તેથી
 આ પૃથ્વીમાંના રાજાઓ અતિ વિસ્મય પામી ગયા અને તે શ્રીહરિને પૃથ્વી ઉપર
 પ્રાદુર્ભાવ પામેલા સાક્ષાત્ ઇશ્વર-પરમેશ્વરજ છે એમ માનવા લાગ્યા. ॥૨૪॥ અને તે
 ગામમાં શ્રીહરિએ સલામાં વિરાજમાન ઘડને પોતાના ઉત્તમ ભક્તવર્ચ મુરાખાચર
 નામે ક્ષત્રિય-રાજાને બ્રાહ્મણોનો બહુજ મહિમા કહ્યો હતો અને પોતાના ચરણકમળનાં
 આશ્રિત ભક્તજનોને નિઃસંશય કરતા થકા ધર્મ મંળાંથી બહુ પ્રકારની વાર્તાઓ
 કરી હતી. ॥૨૫॥ એજ સમયમાં શતાનંદ મહામુનિ પોતે પૃથ્વી ઉપર તે તે તીર્થોમાં
 પરિશ્રમણ કરતા કરતા તે ડભાણ ગામમાં તે ઉજ્જવ ઉપર આવ્યા હતા.
 ॥૨૬॥ જે શતાનંદ મહામુનિને પૂર્વે બદરીપતિ નરનારાયણ ભગવાને વર આપ્યો
 હતો-હાલ સમયમાં ભારત-ભૂતળમાં હું સાક્ષાત્ કૃષ્ણ પ્રગટ થયેલો છું, મોટે
 તમે ત્યાં જઈને તે મારા સ્વરૂપની નિઃતર પરિચર્યા કરતા થકા અને તેમની મેવાથીજ
 સંતુષ્ટ મનવાળા ઘડને તે પ્રગટ શ્રીહરિની દિવ્ય લીલારૂપ ચરિત્રોને બોધ કરનારો પ્રબંધ

મૂતઃ સાક્ષાત્કૃણ્ણોઽય મૂતલે ॥૨૭॥ તં માં પરિચરન્નિત્યં તત્સેવાહૃદમાનસઃ । પ્રવચ્નં કુરુ તદિવ્યલીલાચરિત્વોદયકમ્ । एवं समाचरन् भूयाः परिपूर्णमनोरथः ॥૨૮॥
 इत्यादिष्टः स एवायं साक्षात्कृष्णोक्षणोत्सुकः । तं समागतमालोक्य सर्वज्ञो भगवान् हरिः ॥२९॥ वदनीपतिरूपेण स्वेन दत्तं वरं स्मरन् । तद्भावानुगुणं तं च स्वान्तिके सन्न्यवासायत् ॥३०॥ एवं स तत्र जनतां निजभक्तिभाजं सन्तोष्य तां पतितपावनपु-
 ण्यकीर्तिः । देशान्तरीयनिजभक्तजनान्विमृज्य वृत्तालयं पुरमगात्सह साधुवृन्दैः ॥३१॥
 तं यौवनाश्रयः सह सोदरेण जूषश्च तक्षापदमुख्यभक्ताः । प्रत्युद्ययुः क्षत्रवराश्च वैद्याः कुवेरजिन्मूलाजिदादयश्च ॥३२॥ अन्ये रणच्छोडमुखाश्च भक्तास्तथैव नारायणगिर्य-
 क्षीतः । समागतं तं बहुवाचघोषैः प्रवेशयन्ति स्म पुरं प्रहृष्टाः ॥३३॥ यथार्हसम्माजिं तचारुत्तौधे निवास्य तं भावभरेण सर्वे । सेवामकुर्वन्त यथोचितं ते तथा प्रसन्नः स
 बभूव तेषु ॥३४॥ उवास मासं स निपेव्यमाणो भक्तवज्रैर्मकहितं चिकीर्षुः । दोलो-
 रस्त्वं तत्र महान्तमेव चकार कृष्णो नृपचित्रहेतुम् ॥३५॥ देशान्तरैर्म्यो हरिभक्तसङ्गाः

કરજ્યો ? અને જ્યેમ કરતા થકા તમે પરિપૂર્ણ મનોરથવાળા થાજ્યો. ' ॥૨૭-૨૮॥ આ પ્રમાણે બહરીપતિ ભગવાને આજ્ઞા કરેલા અને સાક્ષાત્—પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણનાં દર્શન કરવામાં અતિ ઉત્સુક જોવા તેજ આ શતાનંદમુનિ આવ્યા હતા, તે આવેલા શતાનંદમુનિને જોઈને સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રીહરિએ, બહરીપતિરૂપે પોતેજ આપેલા વરને સંભારતા થકા, બ્રંથ કરવાની અભિલાષાવાળા તે શતાનંદમુનિને પોતે બ્રંથ સ્થાવવાના અભિપ્રાયથીજ પોતાની પાસે ફેડે પ્રકારે માનપૂર્વક નિવાસ કરાવ્યો. ॥૨૯-૩૦॥ પતિતોને પણ પાવન કરે જોવી પવિત્ર કીર્તિવાળા તે શ્રીહરિ તે હાંવતી નગરીમાં આ પ્રમાણે પોતાની ભક્તિ કરનારા જનસમૂહને પ્રસન્ન કરીને અને દેશાન્તરથી આવેલા પોતાના ભક્તજનોને તેમના તેમના દેશોમાં મોકલીને મુક્તાનંદાદિક સાધુઓએ સહિત વૃત્તાલય પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૩૧॥ ત્યારે સુંદર પગી નામે પોતાના ભાઈએ સહિત યૌવનાશ્રય રાજ અને જૂષણ, તથા તખાપગી મુખ્ય જેમાં છે, જોવા ક્ષત્રવીર ભક્તજનો અને કુબેરણ તથા મૂળણભાઈ મુખ્ય જેમાં છે જોવા વૈશ્ય ભક્તજનો શ્રીહરિના સામા આવ્યા. ॥૩૨॥ તેમજ રણછોડભાઈ મુખ્ય જેમાં છે જોવા ગીઝ ભક્તજનો, તથા નારાયણગિરિ જે નામે અતીત-ખાવાણ, જે બધા ભક્તજનોએ અતિ હર્ષ પામ્યા થકા પોતાના પુર પ્રત્યે આવેલા તે શ્રીહરિને બહુ વાણત્રોના ઘોષે સહિત તે વૃત્તાલય પુરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ॥૩૩॥ અને યથાયોગ્ય વાળી લીંપીને સ્વચ્છ કરેલા સુંદર મોટા ઘરમાં બહુજ લાવપૂર્વક તે શ્રીહરિને નિવાસ કરાવીને તે મર્વ ભક્તજનો યથામતિ સેવા કરવા લાગ્યા અને શ્રીહરિ પાસે તેમની સેવાથી તે ભક્તજનો ઉપર બહુજ પ્રસન્ન થયા. ॥૩૪॥ ભક્તોનાં હિત કરવાને ઇચ્છતા તે શ્રીહરિ ભક્તસમૂહોએ સેવા કર્યા થકા ત્યાં જોક માસ સૂધી નિવાસ કરીને રહ્યા હતા અને શ્રીહરિએ ત્યાં કુલદાળનો ઉચ્છવ મોટા રાજાઓને પણ આશ્ચર્ય કરે જોવાજ મોટા કર્યો હતો. ॥૩૫॥ તે મહોત્સવમાં દેશાન્તરથી હજારે હજાર ભક્તજનોના સંઘે સંઘ

સહસ્રશસ્ત્ર સમાયયુધ્ય । પ્રાચ્યા ઉદીચ્યા અથ દાક્ષિણાત્યાસ્તથા પ્રતીચીનજના
 વિશેષાત્ ॥૩૬॥ તત્ર પ્રમોર્ચન્ધુજનાશ્ચ સર્વે સાકેતપુર્યાઃ શકટૈરુપાયન્ । તદર્શનાત્ય-
 ન્તમનોમિલાપાઃ સહૈષ યોપામિરનન્યભાવાઃ ॥૩૭॥ દેશાન્તરે વિચરતામાગતાનાં
 સ્પત્તને । મુખ્યાન્મુનીનાં તદ્ધાર્ત્તો યુત્યા તદર્શનોત્સુકાઃ ॥૩૮॥ રામપ્રતાપેચ્છારામૌ
 તલ્લયેષ્ઠાવરસોદરૌ । સુવાસિની જ્યેષ્ઠપત્ની ત્રયસ્તસ્યાશ્ચ સૂનવઃ ॥૩૯॥ નન્દરામપ્રાકુ-
 રોઽયોધ્યાપ્રસાદ इति શ્રુતાઃ । સિદ્ધિસ્તસ્યાઃ સુતા જ્યેષ્ઠા દિનમાનામિધા સ્તુપા ॥૪૦॥
 પુત્રી દ્વૌ રામશરણનારાયણસમાહૃયૌ । નન્દરામસ્ય કન્યા ચ નામ્ના મેધેતિ વિધુતા
 ॥૪૧॥ ઠાકુરસ્ય તથા માર્યા નામ્ના શિવકુમારિકા । ગોવિન્દાકુન્તિનામ્ન્યૌ ચ તસ્ય
 પુત્ર્યાયુમે અપિ ॥૪૨॥ માર્યાયોધ્યાપ્રસાદસ્ય સુનન્દા યમુના સુતા । દ્વિચ્છારામસ્ય
 માર્યા ચ ચપાતા નામ્ના ઘરીયસી ॥૪૩॥ પુત્રાશ્ચ તસ્યાઃ પ્રવીરાઃ પશ્ચ દ્વે કન્યકે અપિ ।
 ગોપાલો રઘુવીરશ્ચ તથા ઘૃન્દાવનામિધઃ ॥૪૪॥ સીતારામશ્ચ ઘદરીનાથ इत्याત્મજાઃ
 શ્રુતાઃ । ચપાતે કુલ્લસરીકુલ્લઘરીસંશે તુ કન્યકે ॥૪૫॥ સ્ત્રી ગોપાલસ્ય મળ્દાળ્યા

આબ્યાહતા, તેમાં પૂર્વ દિશાના તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાના દેશોમાં રહેનારા હબરે
 હબર ભક્તજનો આબ્યાહતા. અને પશ્ચિમ દિશાના દેશોમાં રહેનારા લોકો તે વિશેષપણે
 તે પુરમાં આબ્યાહતા. ॥૩૬॥ પળી તે ઉચ્છવમાં અયોધ્યાપુરી થકી શ્રીહરિના બંધુજનો-
 રામપ્રતાપજી અને ઇચ્છારામજી વિગેરે તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં અતિશેજ મનની
 ઇચ્છાવાળા અને શ્રીહરિમાં અનન્ય ભાવવાળા હતા, તે સ્ત્રીઓએ સહિત ગાડાંમાં બેસીને
 ત્યાં વડતાલમાં આબ્યાહતા. ॥૩૭॥ તે અયોધ્યાવાસીજનો દેશાન્તરમાં વિચરતા વિચ-
 રતા પોતાના પત્તનમાં આવેલા મુનિઓના મુખ થકી તે શ્રીહરિની વાર્તા સાંભળીને
 શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં અતિ ઉચ્છાહવાળા થયા હતા. ॥૩૮॥ તે શ્રીહરિના બંધુ વિગેરેનાં
 નામ કહેછે-શ્રીહરિના મોટા ભાઈ અને નાના ભાઈ એવા રામપ્રતાપજી અને ઇચ્છા-
 રામજી અને મોટા ભાઈની પત્ની-સુવાસિની અને તેમના ત્રણ પુત્રો-નંદરામ, ઠાકુરરામ
 અને અયોધ્યાપ્રસાદજી, એ નામે પ્રસિદ્ધ હતા. તથા તેમની પુત્રી સિદ્ધિ નામે હતી,
 તથા દિનમાના નામે નંદરામની પત્ની. અને નંદરામના પુત્ર-રામશરણ અને નારાયણદત્ત
 નામે હતા, તથા મેધા નામે એક કન્યા હતી. ઠાકુરરામની ભાર્યા શિવકુમારિકા નામે
 હતી અને ગોવિંદ તથા કુન્તિ નામે બે પુત્રીઓ પણ હતી. અયોધ્યાપ્રસાદજીની ભાર્યા
 સુનન્દા નામે હતી અને યમુના નામે એક પુત્રી હતી. ઇચ્છારામજીની ભાર્યા ઘરીયસી-
 વરીયાત્રી નામે હતી. તથા ઇચ્છારામજીના સકળ સહજુણસંપન્ન એવા પાત્ર પુત્રો અને બે
 કન્યાઓ પણ હતી. તેમાં પુત્રો-ગોપાળજી, રઘુવીરજી, તથા ઘૃન્દાવનજી, સીતા-
 રામજી અને ઘદરીનાથ, એ નામે પ્રસિદ્ધ હતા, તથા કુલ્લસરી અને કુલ્લઘરી એ નામે બે
 કન્યાઓ હતી. ગોપાળજીની સ્ત્રી મંડા નામે હતી. અને તેમના નાના ભાઈ રઘુવીરજીની
 ભાર્યા વિરજા નામે હતી, તથા ઘૃન્દાવનજી, સીતારામજી અને ઘદરીનાથ, તેમની ભાર્યા
 ઓઁ-દ્રાવાસિની, ઇન્દિરા અને કમળા, એ નામે અનુક્રમે બાળુતી, તેમજ ઇચ્છારામજીના

વિરજાસ્યાનુજસ્ય તુ । સુફલાશ્વસ્તથૈવૈક ઇચ્છારામસ્ય શ્યાલકઃ ॥૪૬॥ માનસારામસં-
જ્ઞોઽસ્ય માતુલેયશ્ચ યુદ્ધિમાન । એતૈરન્યૈશ્ચ સહિતૌ આતરી તાવુપાગતૌ ॥૪૭॥ પ્રતિ-
ગ્રામં પૂજ્યમાનો માર્ગેઽપિ ભગવજ્જનૈઃ । સ્વસ્વામિસન્ધિતયા શ્વાનપાનાસનાદિભિઃ
॥૪૮॥ તે લક્ષણેરાત્મસહોદરં તૌ સ્વસ્વાનુભૂતૈરવગત્ય સમ્યક્ । આનન્દવારાંનિધિમ-
ન્નચિતૌ વમૂવતુસ્તૌ મુદિતૌ સહ સ્વૈઃ ॥૪૯॥ યથોચિતં તૌ ચ તદીયવર્ગં સમ્માનયા-
માસ સ સેતુપોષ્ટા । તત્સ્વાગતાદિં ચ યથાવદેપ પૃષ્ઠા તદર્હં ચ દદૌ નિવાસમ્ ॥૫૦॥
સર્વેઽપિ તે ધૂરિમુદં પ્રપન્નાસ્તત્રાવસંસ્તં પરિશીલયન્તઃ । સદ્વાપ્યતઃ સ્વાનુભવેન ચૈનં
નિશ્ચિક્ષુરીશં ન ચિરેણ શુદ્ધાઃ ॥૫૧॥ સ સોદરાભ્યાં વહુશોઽર્થ્યમાનસ્તચ્છુદ્ધમાયે-
ક્ષણતુષ્ટ ઈશઃ । પર્યાયતસ્તદ્ગ્રહ યપ નિત્યં ભુંક્તે સ્મ તદ્ભક્તિવશાદસદ્ગઃ ॥૫૨॥ રાજોપચા-
રૈરથ સમ્પુજ્જ કોલાધિરુદ્ધં વદરીશ્વરં સ્વમ્ । વિચિત્રવાદિત્રનિનાદગીતૈઃ સહૈવ વેદો-

શ્યાલક મુદ્રણ નામે અને આમાના દીકરા મહાશુદ્ધિમાન માનસારામ નામે હતા. એમ
આ કથા તે તથા બીજા પણુ કેટલાક સંબંધીજનોએ સહિત તે બંને ભાઈઓ ત્યાં
વૃતાલયમાં કુલદેહાગના ઉચ્ચ ઉપર આવ્યા હતા. ॥૩૯-૪૭॥ અને આવતાં માર્ગમાં
પણુ શ્રીહરિના ભક્તજનોએ પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીસ્વામિનારાયણના સંબંધીઓ બાણીને
દરેક ગામમાં આન પાન અને આસનાદિકથી સારી રીતે તે બંને ભાઈઓની પૂજા કરી
હતી. ॥૪૮॥ તે પછી બંને ભાઈઓએ પોતાપોતાને અનુભવ થયેલાં લક્ષણોથી તે
શ્રીહરિને યથાર્થરીતે પોતાના સહોદર-ભાઈ બાણીને આનંદના સમુદ્રમાં મગ્ન થયું છે
ચિત્ત જેમનું એવા તે બંને ભાઈઓ પોતાના સંબંધીઓએ સહિત આનંદિત થયા હતા.
॥૪૯॥ ધર્મમર્થાદાનું પોષણ-રક્ષણ કરનારા શ્રીહરિએ તે બંને ભાઈઓ અને તેમના સર્વ
સ્વજનોનું યથોચિત સન્માન કર્યું અને તેમનું સ્વાગતાદિક યથાર્થપણે પૂછીને પછી
તેમને રહેવાને યોગ્ય નિવાસસ્થાન આપ્યું. ॥૫૦॥ અને તે રામપ્રતાપજી વિગેરે પણ
બહુજ આનંદ પામ્યા એવા થકા તે શ્રીહરિની સેવા કરતા થકા ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા.
અને શુદ્ધ હૃદયના તે રામપ્રતાપાદિક અયોધ્યાવાસી જનોએ મુકતાનંદાદિક સંતોનાં
વાક્યોથી અને પોતાના અનુભવથી પણ થોડાજ સમયમાં એ શ્રીહરિના સ્વરૂપનો આ ભગ-
વાન છે એમ નિશ્ચય કર્યો હતો. ॥૫૧॥ શ્રીહરિ પોતે સંબંધી આદિકમાં ક્ષાલ્પાવિષ્
કીતેજ અસંગ હતા, તે પણ પોતાના બંને ભાઈઓએ ઘણીવાર પ્રાર્થના કરવાથી તેમને
શુદ્ધ ભક્તિભાવ જોઈને પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિ તેમની ભક્તિના વશપણને લીધેજ તે
બંને ભાઈઓને ઘેર-ઉતારે દરદેજ અનુક્રમે જમતા હતા. ॥૫૨॥ પછી-તે શ્રીહરિએ
કોલામાં વિરાજમાન કરેલા પોતાના પૂર્વ અવતારરૂપ ગદરીપતિ શ્રીનરનારાયણ ભગ-
વાનની વિચિત્ર વાણીના ઘોષ અને કીર્તનો તેણે સહિતજ વેદમાં કહેલી પૂજ્યપદ્ધતિ
પ્રમાણે મોટા રાજોપચારથી રૂડે પ્રકારે પૂજા કરી હતી. ॥૫૩॥ અને અનેક દેશોમાંથી

૧-જે રથાનમાં ધર્મકુળને ઉતાગે આપ્યા હતા તે રથાન હાલમાં પણ 'રામપ્રતાપ-
જનો બંગલો' એ નામે વડતાલમાં પ્રસિદ્ધ છે. ।

દિત્યર્મનાસૌ ॥૧૩॥ અનેકદેશાગતમક્તમદ્વાઃ સુગન્ધનાનાવિધપુષ્પહારૈઃ । મહાર્દયસ્ત્રા-
 મરણાદિમિસ્તં પુષ્પજુરત્યાદરતો નિજેષ્ટમ્ ॥૧૪॥ તન્નોત્સવે સાધુજનૈઃ સદાસૌ ચિક્રીડ
 મકેદંદ્રપીતયાસાઃ । રક્તઃ પિશાકૈરવર્ણેષ્ચ રમ્યઃ સરત્તચૂર્ણવિંતતપ્રદેશે ॥૧૫॥ રક્તામૃ-
 તેભ્યઃ સ મહાહ્રદેભ્યઃ સન્તશ્ચ મૃત્વા નિજરેચકેષુ । પરસ્પરં ચિક્ષિપુરાણુ રક્તાન્ગુલા-
 લચૂર્ણપ્રચ્છતીશ્ચ દૃષ્ટાઃ ॥૧૬॥ અધાપ્રયા દુરેઃ સર્વે સાધવો ગૃહિણોઽપિ ચ । સદૃશ્ય દ્વન્દ્વ-
 શશ્વત્ત્રુરક્તમીડાં ચ તન્મુદે ॥૧૭॥ રામપ્રતાપેચ્છારામૌ નિજદેશાનુસારિણીમ્ । કુર્વન્તૌ
 રેચકમીડાં દાસયામામનુર્હરિમ્ ॥૧૮॥ નન્દરામશ્ચ ગોપાલ ઉભૌ ચિક્રીડનુસ્તદા ।
 રઘુવીરસ્તથાયોધ્યાપ્રસાદશ્ચ પરસ્પરમ્ ॥૧૯॥ મુક્તાનન્દસ્તતો રમે ગોપાલાનન્દસા-
 પ્તુના । પ્રહ્લાનન્દોઽય ચિક્રીડ મયા સદ મિતસ્મિતઃ ॥૨૦॥ ક્રીડતિ સ્મ શતાનન્દઃ
 સચિદાનન્દસાપ્તના । શુકાનન્દશ્ચ ચિક્રીડ મૂધરાનન્દસાપ્તના ॥૨૧॥ શુભાતીતાનન્દ-
 સાધુરાધારાનન્દ ઇત્યુભૌ । રેમાતે ચ દયાનન્દો નિષ્કુલાનન્દ ઇત્યુભૌ ॥૨૨॥ મદાનુભા-
 ધાનન્દેન પ્રેમાનન્દઃ સ્મ યેલતિ । ચૈતન્યાનન્દમુનિના પૂર્ણાનન્દસ્તથા મુનિઃ ॥૨૩॥
 રેમે ચ ભજનાનન્દઃ પરમાનન્દસાપ્તના । રેમે ચ રાઘવાનન્દો ધાનાનન્દેન સજ્જતઃ ॥૨૪॥

આવેલા ભક્તસંઘાએ પોતાના ઇષ્ટ પ્રભુ તે શ્રીહરિની અંદને સહિત નાના પ્રકારના
 પુષ્પહારોથી અને મહામૂલ્યવાળાં વસ્ત્ર અને આભરણોથી અતિ આદરપૂર્વક પૂજા કરી
 હતી. ॥૧૪॥ તે ઉત્સવમાં એ શ્રીહરિએ પીતાંબર વસ્ત્રને દ્રઢપણે ધારણ કરીને વિશાળ
 પ્રદેશમાં સર્વ સંતો અને ભક્તજનોની સાથે કેસુકા વિગેરેના રંગોથી અને સુંદર શુભાલથી
 રંગક્રીડા કરી હતી. ॥૧૫॥ તે સમયમાં એ શ્રીહરિ અને સર્વ સંતો રંગના ભરેલા મોટા
 મોટા હોજમાંથી પોતપોતાની પીયઝારીઓમાં રંગ ભરીને એક-બીજાના ઉપર નાખતા
 હતા અને હુર્પભર્ષા શુભાલની મુઠીઓ ભરી ભરીને એક બીજાના ઉપર નાખતા હતા.
 ॥૧૬॥ આ પ્રમાણે કેટલીક વાર સૂધી રમ્યા પછી શ્રીહરિની આજ્ઞાથી સર્વ સાધુઓ
 અને ગૃહસ્થ ભક્તજનો પણ તે શ્રીહરિને શણ કરવા માટેજ બે-બે જણ મળીને પર-
 સ્પર રંગક્રીડા કરવા લાગ્યા. ॥૧૭॥ રામપ્રતાપજી અને ઇચ્છારામજી એ બે પોતાના
 દેશની પદ્ધતિ પ્રમાણે એકબીજાના ઉપર રંગ નાખવાની રમત કરતા થકા શ્રીહરિને
 હસાવતા હતા. ॥૧૮॥ તે સમયમાં નન્દરામ અને ગોપાળજી એ બે રમવા લાગ્યા.
 રઘુવીરજી અને અયોધ્યાપ્રસાદજી પરસ્પર રમવા લાગ્યા. મુક્તાનંદમુનિ ગોપાળાનંદમુનિની
 સાથે રમવા લાગ્યા, મંદહાસવાળા પ્રહ્લાનંદમુનિ મારીચ સાથે રમવા લાગ્યા. શતાનંદ-
 મુનિ અચ્ચિદાનંદ સાધુની સાથે રમવા લાગ્યા. શુકાનંદમુનિ ભૂધરાનંદ સાધુની સાથે રમવા
 લાગ્યા. શુભાતીતાનંદમુનિ અને આનંદાનંદમુનિ એ બે સાધુઓ પરસ્પર રમવા લાગ્યા.
 દયાનંદમુનિ અને નિષ્કુલાનંદમુનિ આ બંને પરસ્પર રમવા લાગ્યા. મદાનુભાવાનંદમુનિની
 સાથે પ્રેમાનંદમુનિ રમવા લાગ્યા. તથા ચૈતન્યાનંદમુનિની સાથે પૂર્ણાનંદમુનિ રમવા લાગ્યા.
 ભજનાનંદમુનિ પરમાનંદસાધુની સાથે રમવા લાગ્યા. રાઘવાનંદમુનિ જ્ઞાનાનંદમુનિની
 સાથે મળીને રમવા લાગ્યા, સ્વયં પ્રકાશાનંદમુનિ અને વૃદ્ધાત્માનંદમુનિ એ બંને રમવા લાગ્યા.

દોહારદ્વમહોત્સવે નમયત. દૃષ્ટ્વા યથાચત સ્ત્રયં
 બનનાં મુદમાવહનુભજન દોહારિતારોત્સવમ્ ।

અવયે પ્રવદીતકાલ મકલાશ્રયાયદ શ્રીહરિઃ
 મિત્તાનામપિ આદિજન વિજયતે દુ સદ્ગતેર્દયતામ્ ॥
 વડતાલમાં શ્રીહરિએ કહેલો દોહા— મહોત્સવ અને રંગકીડા

स्वयम्प्रकाशानन्दश्च वृद्धात्मानन्द इत्युभौ । रेमाते चान्द्रतानन्दः सर्वज्ञानन्द इत्युभौ ॥६५॥ आत्मानन्देन भगवदानन्दोऽरंस्त तत्र च । योगानन्दशिवानन्दौ रेमाते च परस्परम् ॥६६॥ मुकुन्दानन्दवर्णां च जयानन्देन वर्णिता । सह सोमेन सुरश्च रेमे भृगुजितालयः ॥६७॥ साकं हेमन्तसिंहेन चास्तुश्चिफोड भूपतिः । साकं च मयरामेण क्रीडति स्म प्रयागजित् ॥६८॥ एवं हि भक्ता हरितुष्टये ते प्रदर्शयन्तो निजैर्नैपुणानि । चिक्रीडुरानन्दभृता हसन्तः प्रह्लासयन्तश्च तसिष्टदेवम् ॥६९॥ स्नानोत्तरं तत्र स चारुभोज्यैर्भक्ष्यैः सिताज्यप्रचुरैर्विचित्रैः । समक्तसद्गर्णिपदातिसद्धान् सन्तर्पयामास च रङ्गजीवान् ॥७०॥ यथोचितस्थाननिविष्टवृद्धसद्गर्णिवर्णोत्तमवाहुजायाम् । महा-सभायां च दिने दिनेऽसौ धार्ता विचित्राः स्म करोति तत्र ॥७१॥ स मुक्तपुंसामपि सर्वधैव योषितप्रसङ्गं परिहेयमाह । आत्मस्थितेनामपि योषितां च नरप्रसङ्गं ननु हेयमेव ॥७२॥ तत्र प्रसङ्गेन कथामुवाच देवर्षिमुक्तस्य सपर्यतस्य । धैराग्ययत्या अपि देययान्याः कथां पुनर्भोगसमिच्छकायाः ॥७३॥ स्वयम्भविज्ञानविरागभक्तिसत्सांख्यपा-तञ्जलयोगवात्ताः । चकार चासौ निजभक्तिभाजामुच्छित्तये संशयजालकस्य ॥७४॥ एवं निजैकान्तिकभक्तसद्गानानन्दयन्मासमसावुपिस्त्वा । देशान्तरीयान्यसृजच्च गन्तुं

અદ્ભુતાનંદમુનિ અને સર્વજ્ઞાનંદમુનિ એ બંને રમવા લાગ્યા, આત્માનંદમુનિની સાથે ભગવદાનંદમુનિ ત્યાં રમવા લાગ્યા, યોગાનંદમુનિ અને શિવાનંદમુનિ એ બંને પરસ્પર રમવા લાગ્યા, મુકુન્દાનંદવર્ણી જયાનંદવર્ણીની સાથે રમવા લાગ્યા, તથા સોમભાખાચરની સાથે સુરાખાચર રમવા લાગ્યા, ભગુજી અને અલ્લયોખાચર એ બે રમવા લાગ્યા, હેમન્તસિંહરાજની સાથે વસ્તાખાચર રાજ રમવા લાગ્યા, મયારામવિપ્રની સાથે પ્રયાગજીત પુરાણી પોતે રમવા લાગ્યા. ॥૫૬-૬૮॥ આ પ્રમાણે આનંદના ભર્યા એવા થકા પોતે હસતા અને પોતાના ઇષ્ટદેવ તે શ્રીહરિને હસાવતા એવા તે ભકતજનો પોતાની નિપુણતા બતાવતા થકા ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટેજ રમત કરતા હતા. ॥૬૯॥ પછી તે ઉચ્છવમાં સ્નાન કર્યા પછી તે શ્રીહરિએ સર્વ સાધુઓ, બ્રહ્મચારીઓ અને પાર્શ્વદેવો સહિત સર્વ ભકતજનોને તથા બીજા ધણાક રંકજીવોને પણ ઘણા ધી અને સાકર-વાળાં વિચિત્ર સુંદર લોજનોથી અને ભક્ત્ય પદાર્થોથી પણ ખૂબ જમાડીને તૃપ્ત કર્યા હતા. ॥૭૦॥ અને તે વડતાલમાં એ શ્રીહરિ યથોચિત સ્થાનમાં બેઠેલા છે-વૃદ્ધો, વર્ણીઓ, તથા વર્ણમાં ઉત્તમ બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિયો જેમાં, એવી સભામાં દરેકજ વિરાજ-માન થઈને વિચિત્ર અનેક વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૭૧॥ તે સભામાં શ્રીહરિએ સુકત-પુરુષોને પણ સ્ત્રીપ્રસંગ સર્વથા ત્યાગ કરવા ચોક્કસ છે એમ કહ્યું હતું, તેમજ-આત્મસ્વ-રૂપમાં દ્રઢ સ્થિતિ પામેલી એવી મહાજ્ઞાની સ્ત્રીઓને પણ પુરુષનેા પ્રસંગ નિશ્ચેજ ત્યાગ કરવો એમ કહ્યું હતું. ॥૭૨॥ તે સભામાં શ્રીહરિએ પ્રસંગ કરીને પર્વતગુનિએ સહિત દેવર્ષિ-નારદગુનિ જે સુકત હતા તેમની કથા કહી હતી, તથા પ્રથમ વૈરાગ્યસંપન્ન હોવા છતાંય પછીથી ભોગની ઇચ્છા કરનારી દેવયાનીની કથા પણ કહી હતી. ॥૭૩॥ અને એ શ્રીહરિએ પોતાની ભક્તિ કરનારા ભકતજનોના સંશયગળા નાશ કરવા માટે

સ્વં સ્વં દિ દેશં તદનિચ્છતોऽપિ ॥૭૫॥ તતઽથ સદ્ગર્ણિપદાતિમિઃ સ્વૈર્બુતઃ સ્વયં
મક્તહિતાવતારઃ । નિચત્ય પૌરાનનુયાત ફંદાસ્તતો યયૌ દક્ષિણતો મહીયાન્ ॥૭૬॥

વિષ્ણુયાગહૃતવાહચદંન્યઃ પ્રીતયન્પુજનનન્દન ઘષઃ ।

નૈકજાનપદપૂજિતમૂર્તિઃ પ્રીતિમેતુ હરિકૃષ્ણ ઉદારઃ ॥૭૭॥

‘હતિ શ્રીમદુદ્ધવસ.....નિત્યાનન્દમુનિચિરચિતે શ્રીહરિદિગ્વિજયે વૃત્તાલયપુરે
દોલામહોત્સવનિરૂપણનામા પદત્રિંશ ઉલ્લાસઃ ॥૩૫॥

સ્વધર્મ, વિજ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ, તથા સાંખ્યજ્ઞાને સહિત પાતંજલ યોગ, તે
સંખ્યાધી વાર્તાઓ કરી હતી. ॥૭૪॥ આ પ્રમાણે એ શ્રીહરિ પોતાના એકાંતિક ભક્ત-
સમૂહોને આનંદ આપતા થકા એક માત્ર સૂધી રહીને દેશાન્તરના ભક્તો કે જેઓ
શ્રીહરિનો સમાગમ મૂકીને જવાને ઇચ્છતાજ નહોતા તે પણ તે સર્વને પોતપોતાના
દેશ પ્રત્યે મોકકી દીધા. ॥૭૫॥ અને ત્યાર પછી મહા મહિમાવાળા અને ભક્તોના હિત
માટેજ જેમને અવતાર છે, એવા તે સ્વયં શ્રીહરિ પોતાના માધુર્યો, વર્ણોઓ અને
પાપંદો, તેનાથી વીંટાયા થકા પોતાને વળાવા માટે પાછળ આવતા તે પુરના ભક્તજનોને
પાછા વાળીને તે વૃત્તાલય પુર થકી દક્ષિણ દિશા તરફ ફરવા માટે ગયા. ॥૭૬॥

વિષ્ણુયાગ કરવાથી બ્રાહ્મણોનું દૈન્ય-હરિદ્રપણું ટાળનારા, પોતાનાં દર્શનાદિકથી પ્રસન્ન
થયેલા પંધુજનોને આનંદ આપનારા અને અનેક દેશના ભક્તજનોએ પૂજી મૂતિ જેમની
એવા તે ઉદારમૂર્તિ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન મારી ઉપર પ્રસન્નતા પામે. ॥૭૭॥
‘હતિ શ્રીમદુદ્ધવસ..... શ્રીનિત્યાનંદમુનિચિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં વૃત્તાલયપુરમાં
દોલામહોત્સવ નિરૂપણ કર્યો એ નામે પાંત્રીશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૫॥

પદત્રિંશ ઉલ્લાસઃ

ઉલ્લાસાર્થસંદ્રુહઃ

તત્તદ્ધામનિવાસિભક્તનિચહાનરતન્વયન્ પ્રસ્થિતઃ
શ્રીવૃત્તાલયતઃ સમર્ચિતપદો રક્ષા ચ સુર્યે પુરે ।
રાજ્યા ઘમેપુરે સ્વધર્મરતયા મત્તયા સમારાધિતઃ
પ્રત્યાનુલ્લ ય આપ દુર્ગનગરં સ શ્રીહરિઃ પાતુ ના ॥૩૬॥

જે શ્રીહરિ વૃત્તાલયપુરી થકી ચાલી નીકળ્યા એવા થકા બોઆસણ વિગેરે તે તે
ગામોમાં રહેલા ભક્તસમૂહોને પોતાના દર્શનાદિકથી આનંદ પમાડતા થકા મહી, રેવા
અને તાપી, એ સર્વ નદીઓને સૂર્યપુરમાં પધાર્યા હતા. અને ત્યાં રાજા તથા
અરદેશ્વર આદિક ભક્તજનોએ જેમના ચરણકમળની પૂજા કરી હતી એવા થકા ત્યાંથી
ધર્મપુરમાં પધારીને સ્વધર્મમાં પ્રીતિવાળાં ત્યાંનાં કુચળકુંવર નામે રાણીએ અનન્ય-પ્રેમ-
લક્ષણા ભક્તિથી સમારાધના કર્યા થકા ત્યાંથી પાછા વળીને દુર્ગપુરને પામ્યા હતા. એવા
સર્વેત્ર દિગ્વિજય કરનારા તે સમર્થ શ્રીહરિ અમારો રક્ષા કરે. ॥૩૬॥

ततो ज्युषासनग्रामे काशिवासादिभिर्जनैः । सम्मानित उपित्वैकं दिनं प्राया-
त्ततोऽन्यतः ॥१॥ वसन्त्यमक्तग्रामेषु दिनमेकमुमे क्वचित् । महीं रेयां च तपतीमुत्ती-
र्यापद्भवेः पुरम् ॥२॥ आयान्तमाश्रुत्य तमिष्टदेवगभ्याययुर्भक्तजनाः सहर्षम् । विचित्र-
वादिप्रनिनादिताशा विचित्रयानैः सह सर्वेशोऽपि ॥३॥ आदीश्वराख्यः क्षितिप्रधानो
धाम्ना समं पीलुसमाहृत्येन । पुरोपकण्ठे हरिमभ्युपेत्य चक्रुः प्रणामान्परमादरेण ॥४॥
तान्मानयित्वाथ यथोचितं स्वान्दयाधिरूढः सह तैः पुरं तत् । स प्राधिपतपौरजनैः
सहर्षं त्यक्तान्यकार्यैरभिवन्द्यमानः ॥५॥ ख्रियश्च तद्दर्शनभूरिष्यां गवाक्षरन्ध्रंस्तमवेक्ष्य
हृष्टिम् । न प्रापुरन्तःकरणेषु भक्त्या तमेव दध्यूरमणीयरूपम् ॥६॥ विशालवाटिकायां
तमावास्याथ यथोचितम् । प्रेम्णा पथचरंभ्यामुं पौरभक्ताः सयोजितः ॥७॥ अश्वारामा-
वयो विप्रा भक्ताश्चादीश्वरादयः । सेवायां निरतास्तस्य पतन्ते स्मानुयासरम् ॥८॥ भाल-
चन्द्रो गिरिधरो गौरिधरो यादयस्तथा । मिश्रादारी मौक्तिकश्च लक्ष्मीचन्द्रो नरोत्तमः

ઉદ્ધાસ ૩૬ મો.

તે પછી યોગ્યાસણ ગામમાં કશીદાસ વિગેરે પોતાના આશ્રિત લકતજનોએ સન્માન કર્યા થકા શ્રીહાર એક દિવસ રહીને ત્યાંથી બીજે ગામ ગયા હતા. ॥૧॥ અને માર્ગમાં પોતાના લકતજનોનાં ગામોમાં ક્યાંઈક એક દિવસ અને ક્યાંઈક બે દિવસ રહેતા થકા શ્રીહરિ મહી—નદી, રેવા—નદી અને તાપી—નદી, એને ઉલ્લંઘન કરીને સૂર્યપુર નામે શહેરને પામ્યા. ॥૨॥ ત્યારે તે પુરના સર્વ લકતજનો પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિને આવતા માંલણીને વિચિત્ર અનેક વાહુત્રોના શબ્દોથી ગભવીછે દિશાઓ જેમણે એવા થકા હુર્પ્પૂર્વક વિચિત્ર પ્રકારનાં અનેક વાહુનોએ સહિત શ્રીહરિની સન્મુખ આવ્યા. તથા રાબના પ્રધાન આદીશ્વરનામે પારસી લકતજન પોતાના પીલુશા નામે ભાઈએ સહિત શહેરની ભાગોળે શ્રીહરિના સામા આવ્યા. અને તે સર્વ લકતજનોએ શ્રીહરિને પરમ આદરથી નમસ્કાર કર્યા. ॥૩-૪॥ અને શ્રીહરિ ભગવાને સામા આવેલા તે સર્વ પોતાના લકતજનોને યથા યોગ્ય માન આપીને પછી થોડા ઉપર વિરાજમાન થયા એવા થકા અને પોતાનાં બીજાં સઘળાં કામકાજ છોડી દઈને હુર્પ્પૂર્વક સામા આવેલા તે પુરજનોએ અભિવંદન કર્યા થકા તે લકતજનોએ સહિત તે સુરત શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥૫॥ તે સમયમાં શ્રીહરિનાં દર્શન થવાથી બહુજ હુર્પ્ પામેલી તે પુરની સ્ત્રીઓ ગોખનાં છિદ્રો-માંથી તે શ્રીહરિને જોઈને તૃપ્તિજ નહોતી પામતી અને અંતઃકરણમાં મનોહરમૂર્તિ જોવા તે શ્રીહરિનેજ આઠ પ્રેમથી ધારતી હતી—ધ્યાન કરતી હતી. ॥૬॥ પછી તે શ્રીહરિને વિશાળ વાટિકામાં ઉતારે કરાવીને સ્ત્રીઓએ સહિત તે પુરના લકતજનો પ્રેમપૂર્વક એ શ્રીહરિની યથોચિત પરિચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥૭॥ અંબારામ આદિક ગ્રામજીલકતો અને આદીશ્વર (અરદેશ્વર કોટવાળ) વિગેરે રાજપુત્રો એ સર્વે લકતજનો તે શ્રીહરિની સેવામાં દરરોજ પ્રીતિએ યુક્તવર્તતા હતા. ॥૮॥ ભાલ્યંદ્ર, ગિરિશ્વર, ગોવિન્દ, યાદવજી,

॥૧॥ ભગવત્પ્રમુદાશ્વાન્યે વિદ્યસ્તત્સેવનં વ્યધુઃ । લાહુર્દેવી મહાલક્ષ્મીર્જાવિન્ત્યાચાશ્રયોપિતઃ॥૧૦॥ ભક્તાસ્તે પૂજનં ચકુર્ગન્ધમાલ્યાદિમિહરેઃ । હૈર્મર્ચિભૂષણૈર્વૈવિંચિવિદ્યૈદ્વ્યપ્રચામરૈઃ ॥૧૧॥ મધ્યૈર્મોજ્યૈર્વદુર્ધિધેઃ પક્ષાૈર્વ્યઙ્ગનૈસ્તથા । નારાયણં સાનુગં તે તર્પયામાસુરાદરાત્ ॥૧૨॥ તમિન્દ્રસેનો નૃપતિર્મદ્દદ્ધિર્યાનઃ સસાધુ નિજદુર્ગસાધમ્ । યાનીય ભક્ત્યા મદ્દર્શી સમર્ચો ચકાર નૂત્નાંશુકભૂષણાયઃ ॥૧૩॥ આદીશ્વરાચામ્પિ ગજકીયાઃ સ્વં સ્વં સમાનીય નિકેતનં તમ્ । પ્રીત્યા સમાનચુંદારભાવા રાજોપચારૈરલિલાંશ્ચ સ્થાપૂન્ ॥૧૪॥ સર્વોત્તમોત્કર્ષમમું નિશમ્ય દ્વાયમર્પેણ ચ મત્સરેણ । તત્સાન્તરા ઘેઘ્ણવદેશિકાઘા નૈવાપરુર્તું સ્વયલેન શોકુઃ ॥૧૫॥ પૌરઃ સન્માનિતો ભક્તૈસ્તત્ર સૌઘોત્તમે ઘસન્ । સુરયામાસ જનતાં સદ્ધાર્તામિઃ સમાગતઃ ॥૧૬॥ નિજૈકાન્તિકભક્તૈશ્ચ માહાત્મ્યમલિલં વિબુઃ । વિવિચ્ય કથયન્નણામગ્રાનમહરત્તમઃ ॥૧૭॥ સચ્છાલ્લવચનૈઃ સર્વાં વ્યિજિત્ય મતયાદિનઃ । પ્રતાપં પ્રથયામાંસ નિજં તત્ર સ સર્વતઃ ॥૧૮॥ ભક્તાનાનન્દ્યક્ષિત્યં

ભિખારીદાસ, મોતીરામ, લક્ષ્મીચંદ અને નરોત્તમદાસ, તથા ભગવાનદાસ, એ વિગેરે બીજા વૈશ્યભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. તથા લાહુ, દેવી, મહાલક્ષ્મી અને જીવીબા, એ આદિક ઓળો ભક્ત પણ શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૬-૧૦॥ તે સર્વ ભક્તજનોએ મુગધવાળાં ચંદન અને પુષ્પાદિકથી તથા સોનાનાં આભૂષણોથી અને વિવિધ વસ્ત્રોથી તેમજ છત્ર અને આમરોથી શ્રીહરિની પૂજા કરી હતી. ॥૧૧॥ તેમજ તે ભક્તજનોએ બહુ પ્રકારનાં ભક્ષ્ય, ભોજ્ય અને યજ્ઞવાન્નોથી તથા અનેક શાકોથી સર્વ સંતો વિગેરે સેવકોએ સહિત તે શ્રીનારાયણમુનિને આદરથી જમાડીને તૃપ્ત કર્યા હતા. ॥૧૨॥ અને ઇન્દ્રસેન નામે રાજાએ તે શ્રીહરિને સર્વ સાધુજનોએ સહિત મોટાં મોટાં વાહનોમાં બેસારીને કોટમાં રહેલા પોતાના સ્થાનમાં લાવીને-પધરાવીને નવાં વસ્ત્રોથી અને આભૂષણોથી તેમજ ચંદન પુષ્પાદિકથી ભક્તિપૂર્વક મહાપૂજા કરી હતી. ॥૧૩॥ અને વળી ઉદાર ભાવવાળા અરદેશ્વર આદિક રાજાના અમાત્ય વિગેરેએ પણ તે શ્રીહરિને તથા સર્વ સાધુઓને પોતપોતાના સ્થાનમાં લાવીને પ્રીતિપૂર્વક મોટા મોટા રાજોપચારથી પૂજા કરી હતી. ॥૧૪॥ શ્રીહરિનો આવો સર્વોત્તમ ઉત્કર્ષ સાંભળીને શ્રીહરિને વિષે અમર્ષ અને મત્સરને લીધે અંતાકરણમાં તપી ઉઠેલા એવા ઘેઘ્ણવાચાર્ય વિગેરે પોતાના બળબી એ શ્રીહરિનો કંઈ પણ અપકાર કરી શક્યા નહિ. ॥૧૫॥ તે સૂર્યપુરમાં શ્રીહરિ ઉત્તમ હવેલીમાં નિવાસ કરીને રહેતા અને તે પુરવાસી ભક્તજનોએ સન્માન કર્યા થકા દરરોજ સલામાં વિદાજમાન થઈને પોતાના ઉત્તમજનો વિગેરે જનત્રમાજને રૂડી વાર્તાઓથી મુગ આપતા હતા. ॥૧૬॥ અતિ સમર્થ શ્રીહરિએ પોતાની એકાન્તિકી ભક્તિનું સમગ્ર માહારમ્ય વિવેચન કરીને યથાર્થ રીતે કહેતા થકા પોતાના આશ્રિત જનોના અજ્ઞાનરૂપ અધારને નાશ કર્યું હતું. ॥૧૭॥ અને શ્રીહરિએ તે સૂર્યપુરમાં સચ્ચાસનાં વચનોથી સર્વ મતવાદીઓને જીતીને પોતાનો મહાપ્રતાપ મર્વત્ર વિસ્તાર્યો હતો. ॥૧૮॥ આ પ્રમાણે મિજભક્તોને આનંદ આપતા થકા ત્યાં કેટલાક દિવસો રહીને ત્યાંથી ધર્મપુર પ્રત્યે ત્યાંનાં

કતિચિત્ત્ર વાસરાન્ । ઉપિત્વાગાઢમ્પુરં તદ્રાહ્યા સોઽર્ચિતો મૃગમ્ ॥૧૯॥ કુદા-
ન્દાહ્યા તુ સા રાત્રી દૃષ્ટા પ્રત્યુદ્ગમાદિભિઃ । તે સમ્માન્ય નિજાવાસે નિવામ્યાન્નૈવતાન્વ-
હમ્ ॥૨૦॥ અનર્ચ્યૈર્વસન્નૈર્ગૃન્નૈર્હમરત્નવિભૂષણે । મહાનીરાજનેનાર્ચિત્સા તં ભક્ત્યા
ધનાર્પણેઃ ॥૨૧॥ મોત્યૈર્નાનાવિધેદૃદૈ સાધુમકેયુતં દરિમ્ । સન્તપ્ય સફલં રાજ્યં
તસ્મૈ સા પ્રદદૌ મુદા ॥૨૨॥ તસ્યા નિદ્ધગ્રમાત્રેન પ્રીતો મન્કપતિર્મૃગમ્ । ચલાત્તસ્ય
વદૌ તચ મદાદા પાત્યતામિતિ ॥૨૩॥ રાહ્યા પૃષ્ઠઃ સમાયાં સ નૃણા ધર્માન્દોષતઃ ।
સામાન્યાંઽધ વિશેષાંઽધ કથયામામ તત્ત્વતઃ ॥૨૪॥ ણં સાં મુગયન્ રાત્રીં માસં તથો-
પિતસ્તતઃ । યંદાદાર્યં પુર પ્રાયાત્તદ્રાઘાભ્યર્ચિતો દરિઃ ॥૨૫॥ રાજસિંહાભિધો ભૂપઃ
સમાગ્રા સહ ભક્તિમાન્ । તં નિજાવાસમાવામ્ય સેવામકુત સાદરમ્ ॥૨૬॥ રાજોપચા-
રૈસ્તેનાપિ સાનુગઃ સોઽર્ચિતો મુદા । ઉપિત્વૈકં દિનં પ્રાયાત્પુનર્દુર્ગપુરં પ્રતિ ॥૨૭॥ ભક્ત-
પ્રામેયુ નિઘસન્ પથિ લોકહિતાવહઃ । દિનં કતિપયેઃ ય્વામી મસાધુ પ્રાપ તત્પુરમ્

રાણીએ અતિ પ્રાર્થના કર્યો થકા ધર્મપુર પ્રત્યે ગયા ॥૧૯॥ ત્યારે તે કુશળકુવર
નામે રાણી તો અતિ હુર્ષ પાખ્યાં થકાં સામા જવા વિગેરેથી તે શ્રીહરિનું મન્માન કરીને
પોતાના સ્થાનમાં નિવામ કરાવીને દરેક પ્રેમથી એવા કૃવા લાગ્યાં ॥૨૦॥ તે કુશળ
કુવર રાણીએ અમૂલ્ય વસ્ત્રોથી, નવા મોનાના મ્લજરિત આભૂષણોથી, તેમજ આરતી
કૃવાથી અને ધન આર્પણ કરવાથી, એ શ્રીહરિની લક્ષિતપૂર્વક મદાપૂલ કરી હતી ॥૨૧॥
અને નાના પ્રકારના મનને પ્રિય લાગે એવા ભોજનોથી મર્વ આધુ-પાર્ણદોષો મહિત
તે શ્રીહરિને જમાડીને તૃપ્ત કરીને, તે કુશળકુવર રાણીએ પોતાનું નમ્ર ગન્ય પણ
શ્રીહરિને અતિ આનંદથી મમર્ષણ કર્યું હતું ॥૨૨॥ ત્યારે તે કુશળકુવર રાણીના
નિષ્કપટ લાવધી અત્યંત પ્રમન્ન થયેલા ભક્તપતિ ભગવાન શ્રીહરિએ તે રાણીના પ્રત્યે
‘અમાગી આજા તમારે પાળવી’ એમ કહીને પાળાકારે તે ગન્ય તે રાણીને પાછું આપી
દીધું ॥૨૩॥ પછી તે રાણીએ પૂછેલા શ્રીહરિએ મનુષ્યોના સામાન્ય અને વિશેષ એવા
થને પ્રકારના ધર્મો સભામા મમ્રપણે વિસ્તારથી કહી પતાવ્યા હતા ॥૨૪॥ આ
પ્રમાણે તે કુશળકુવર રાણીને મુખ આપતા થકા શ્રીહરિ તે ધર્મપુરમા એક માત્ર પર્થ ત
નિવામ કરીને રહ્યા અને ત્યાર પછી વાસદાના રાત્રીએ પ્રાર્થના કર્યો થકા શ્રીહરિ વાસદાપુર
આગ્યા ॥૨૫॥ ત્યારે શ્રીહરિને વિષે અતિ લક્ષિતમાન એવા રાજમિહુ નામે રાત્ર પોતાની
માતાએ મહિત થકા શ્રીહરિને પોતાના સ્થાનમા નિવામ કરાવીને આદરે મહિત સેવા
કરવા લાગ્યા ॥૨૬॥ અને તે રાજમિહુ નામે રાત્રીએ પણ તત અને પાર્ણદોષો મહિત
તે શ્રીહરિની આનંદપૂર્વક રાજોપચારથી પૂજ કરી અને પછી શ્રીહરિએક દિવસ ત્યાં રહીને
પાછા દુર્ગપુર પ્રત્યે જવાને માટે આલી નીજળ્યા ॥૨૭॥ મર્વ લોકનું કિત જગતારા શ્રીસહ-
જન દેવામી સતોએ મહિત માર્ગમા ભક્તજનોના ગાગ્રોમા નિવામ કરતા થકા કેન્દ્રલાક
દિવસે તે દુર્ગપુરને પાગ્યા ॥૨૮॥ તે સમયમા અભય રાજ્યો અને પુરવાગી જનોએ પ્રભુને
આવતા સાલણીને તુરતજ જીત કામકાજ જેમણે છેડી દીધા છે, એવા થકા આદરથી

॥૨૮॥ આયાન્તે પ્રભુમાધુલ્ય રાજા પૌરાશ્ચ સત્ત્વરમ્ । ત્યક્તાન્યકાર્યા ધાવન્તસ્તે પ્રત્યુ-
ચયુરાદરાત્ ॥૨૯॥ પ્રણેમુઃ સ્વામિનં તં તે માનયિત્વાપિ સોઽથ તાન્ । પુરં પ્રાવિશદા-
ત્મીયૈસ્તૈઃ સહૈવ સતાંપતિઃ ॥૩૦॥ રાજદુર્ગે નિજાવાસે સ ઉવાસ યથાસુખમ્ । ભક્તાઃ
સર્વે જયાદ્યાશ્ચ યોપિતોઽપિ મુદં યયુઃ ॥૩૧॥

પતં દિગ્વિજયં હરેર્ભગવતઃ સ્વેચ્છામનુષ્યાકૃતે-

યૌં નિત્યં ત્રણુયાત્પટેષ્ઠ સ નરઃ સમ્પ્રાપ્નુયાત્સ્વેષ્ણિતમ્ ।

ત્યાગી સ્વેષ્ણિતભક્તિમુક્તિમતુલાં પ્રાપ્નોત્યનેન દ્રુતં

ભુક્તિં મુક્તિમપિ ધ્રુવં શૃદ્ધિનરસ્તસ્ય પ્રસાદાત્પ્રભોઃ ॥૩૨॥

ઇન્દ્રસેનનૃપભૂરિમાનિતો ભક્તિમત્કમહિમપ્રકાશકઃ ।

ધર્મવર્ત્મપરિપોષણે રતઃ પ્રીત યપ હરિરસ્તુ સર્વદા ॥૩૩॥

इति श्रीमदुद्धवस.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये कृतदिग्वि-

जयस्य श्रीहरेर्दुर्गपुरप्रत्यागमननिरूपणं नाम पदत्रिंश उल्लासः ॥३६॥

હોડતા શ્રીહરિના આમા આવ્યા. ॥૨૮॥ અને તે ભક્તજનોએ પોતાના સ્વામી શ્રીહરિને નમસ્કાર કર્યા અને તે શ્રીહરિએ પણ તે ભક્તજનોને યાદેચિત માન આપ્યું. અને પછી સત્પુરુષોના પતિ તે શ્રીહરિએ પોતાના તે ભક્તજનોએ સહિતજ દુર્ગપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥૩૦॥ અને તે શ્રીહરિએ રાજાના કિલ્લામાં રહેલા પોતાના નિવાસસ્થાનમાં સુખેથી નિવાસ કર્યો અને સર્વ ભક્તજનો તથા જ્યા આદિક સર્વ સ્ત્રીઓ ભક્ત પણ અતિશય આનંદ પામ્યાં. ॥૩૧॥

પોતાની ઇચ્છાથીજ મનુષ્યાકૃતિ ધારનારા એવા અતિ સમર્થ શ્રીહરિ ભગવાનના આ દિગ્વિજયને જે ભક્તજન નિરંતર આંલળે તેમજ પાઠ કરે, તે તે ભક્તજન પોતાનો ઇચ્છિત મનોરથ પામે-આ દિગ્વિજયના શ્રવણાદિકથી ત્યાગીજન પોતાને ઇચ્છિત એવી અતુલ્ય ભક્તિ અને મુક્તિને પણ તુરંતજ પામેછે. અને ગૃહસ્થ ભક્તજન પણ તે પ્રભુ શ્રીહરિની પ્રમદ્વતાથી આ લોકમાં ભુક્તિ અને મુક્તિને પણ નિશ્ચેજ પામેછે. ॥૩૨॥

ઇન્દ્રસેન રાજાએ ગહુજ સન્માન કરેલા, પોતાની ભક્તિનો અને તે ભક્તિ કરનારા પરમ ભક્તોનો મહિમા પ્રકાશ કરનારા અને ધમ માર્ગનું પુરેપુરું પોષણ કરવામાં નિરંતર તત્પર વર્તનારા એવા મારા ઇષ્ટદેવએ શ્રીહરિ માદી ઉપર સદાય પ્રસન્ન રહો. ॥૩૩॥

इति श्रीमदुद्धवस.....श्रीनित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजयમાં श्रीહરિ

દિગ્વિજય કરીને દુર્ગપુર પાછા પધાર્યાં એ નિરૂપણનામે છત્રીશમે

ઉલ્લાસ સમ્પૂર્ણ થયો. ॥૩૬॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

प्राच्यायाच्यादिनानाजनपदनगरग्रामपल्लिमदेशात्
सम्प्राप्तैर्भक्तसङ्घैर्मुनिजनबलयैः सादरं सेव्यमानः ।
दीपायल्युत्सवे यो ह्यहमहमिकया पूजितस्तैः समस्तैः
चक्रे चाप्यन्नकूटोत्सवमपरदिने सोऽयमव्याद्वर्जितः ॥३७॥

पूर्व अने दक्षिण दिशा विगेरेभां रडेला नाना प्रकारना अनेक देशी, नगरा, नाना नाना
गाभडांओ तथा नाना नेहुअओ, ओ विगेरे ग्रहेशीभांशी पळु दुर्गापुरभां आवेशा एकतण-
नाना समूडोओ, तथा मुनिजनाना समूडोओ आदरपूर्वक सेवा कथी धडा. अने दीवाणीना
भडोत्सवभां ते समस्त एकतणनोओ 'हुं' पडेले। पूल कडे हुं पडेले। पूल कडे '
ओम ओम्-णीनना उपरा-उपरि पडवाणी त्वरापूर्वक पूल करेला जे श्रीहुरिओ, दीवाणीने
णीने हिवसे आन्डोतनो भडोत्सव पळु कथी हुतो. ते आ-प्रत्यक्ष श्रीहुरि आभारी
अवलय थडी रक्षा करे। ॥३७॥

सप्तत्रिंश उल्लासः

एकान्तिकैर्दुर्गपुरस्थभक्तैः संसेव्यमानोऽनुसचानुवृत्त्या । उवाच वैदोदितपूर्व-
सिद्धसद्धर्मसंस्थापन उद्यतोऽसौ ॥१॥ स वर्णिनः साधुजनांश्च कांश्चिच्छुभ्रपणाया-
त्मन एव पार्श्वे । संरक्ष्य योधाय सहस्रशोऽन्यान्नामिनां प्रेययदन्यदेशान् ॥२॥ आन-
न्दगोपालमहानुभायानन्दाः शतानन्दयुता मुनीन्द्राः । अहं शुकानन्दमुनिश्च मुक्तान-
न्दस्तथा ब्रह्ममुनिः कपीन्द्रः ॥३॥ यो निष्कुलानन्दमुनिर्गुणातीतः साधवः प्रेममुनि-
प्रमुख्यः । हरौ प्रसक्ता विशदालुवृत्त्या सेवां तदा तस्य मुदैव चक्षुः ॥४॥ अखण्ड-
नारायणाल्लुदेवमुकुन्दगोपालजयाभिधानाः । सानन्दशब्दवर्तिनोऽनुरक्ताः सिपेचिरे
श्रीहरिमेव नित्यम् ॥५॥ निधाय पुत्रे स्वधुरं नृपोऽथ ध्यायन्हरिं भूततनुं धिस्तुज्य ।
तत्पार्षदत्वं प्रतिपद्य भेजे दिव्येन देहेन तमेव भक्त्या ॥६॥ अथोत्तमे तद्भगिनीद्वयं
च ह्यनन्यभक्त्या परिचर्यमाणम् । सम्प्रीणयन्तत्र च सन्त जन्माष्टम्यां महान्तं महमा-
ततान् ॥७॥ सर्वास्तु वैकादशिकासु कृष्णपूजोत्सवं द्वादशिकासु सम्यक् । सन्तर्पणं
ब्राह्मणसाधुवर्णिभक्तप्रजानां विदधे सुमोज्यैः ॥८॥ उद्दिश्य जन्मोत्सवमात्मपित्रोः सोऽथा-
न्नकूटाख्यमहं महान्तम् । चिकीर्षुरासीदय भूपतिश्च सह स्वसृभ्यामपि तादृशोऽभूत्
॥९॥ आज्ञां तदीयां स ततो गृहीत्वा नृपोऽत्युदारो भगवत्सहायः । संसाधयामास मुदा
प्रयत्नात्तद्वहंसम्भारचयान्विशुद्धान् ॥१०॥ स्त्रियः पुमांसश्च सहस्रशोऽपि तत्र प्रसक्ता
अभयन्मुदैव । सम्प्रीणनायैव हरेस्तदेकचित्ताश्च कार्यान्तरमाशु हित्वा ॥११॥ ततोऽ-
खिलाभक्तजनांश्च साधून्देशान्तरस्थानपि भूमिपालः । तूर्णं समाकारयितुं स तत्र
विज्ञापयामास हरिं प्रणम्य ॥१२॥ हरे ! कृपालो ! निजभक्तवाञ्छासम्पूरकाशाय मां

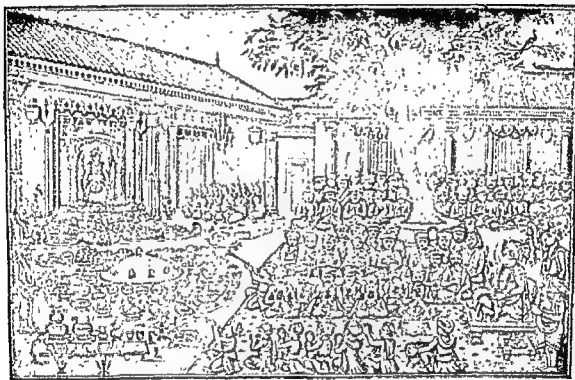

મુનીનામ્ । આદ્યાપનાયાત્ર તથૈવ સર્વમક્ત્યજાનાં સ્વજનૈઃ સહૈવ ॥૧૩॥ આકર્ણ્ય તસ્યેતિ ઘ્વો હરિસ્તં વિવુધ્ય તન્નિષ્કપટં તદૈવ । આદ્યાપયામાત્ર યથા સચિસ્તે

ઉદ્દાસ ૩૭ મો.

દુર્ગપુરમાં રહેનારા ઉત્તમરાજા વિગેરે પોતાના ઔકાંતિક ભક્તજનોએ સમય-સમય પ્રમાણે અનુવૃત્તિથી રૂઢે પ્રકારે સેવા કર્યા થકા અને વેદવિહિત પૂર્વસિદ્ધ-સનાતન સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન કરવામાં તત્પરએવા થકાએ શ્રીહરિ દુર્ગનગરમાં નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૧॥ પછી તે શ્રીહરિએ મુકુંદાનંદાદિક કેટલાક પ્રદ્યારીઓને, તેમજ મુકતાનંદાદિક સંતોને પોતાની સેવા માટે પેતાની પાસેજ રાખીને બીજા હબરે સંતોને અને વર્ણીઓને અન્ન જનોને યોગ કરવા માટે બીજા-જૂદા જૂદા દેશમાં મોકલ્યા હતા. ॥૨॥ હવે-શ્રીહરિની પાસે રહેલા-શતાનંદમુનિએ સહિત આનંદાનંદમુનિ, ગોપાળાનંદમુનિ અને મહાનુભાવાનંદમુનિ, એ વિગેરે મુનીન્દ્રો, તથા (અંધકર્તા કહેછે-) હું નિત્યાનંદમુનિ, શુકાનંદમુનિ, તથા કવિવર મુકતાનંદમુનિ અને પ્રદ્યાનંદમુનિ, તથા નિષ્કુળાનંદમુનિ, ગુણાતીતાનંદમુનિ, તેમજ પ્રેમાનંદમુનિ આદિક સંતો, એ સર્વ સંતો શ્રીહરિમાં ગાઢ પ્રેમવાળા હોવાથી નિષ્કપટ અનુવૃત્તિથી નિરંતર તે શ્રીહરિની સેવા અતિ આનંદથી કરતા હતા. ॥૩-૪॥ તેમજ-અખંડાનંદ, નારાયણાનંદ, વાસુદેવાનંદ, મુકુંદાનંદ, ગોપાળાનંદ અને જયાનંદ, એ બધા શ્રીહરિમાં અહિ રહેવાળા પ્રદ્યારીઓ નિરંતર એ શ્રીહરિનીજ સેવા કરતા હતા. ॥૫॥ તે પછી અભય રાજા પોતાના રાજ્યભારને પુત્ર-ઉત્તમરાજાને વિધે સ્થાપન કરીને શ્રીહરિનું ધ્યાન કરતા થકા પાંચભૌતિક શરીરનો ત્યાગ કરીને તે શ્રીહરિના પાર્શ્વભાવને પામીને દિવ્ય-ભાગવતીનુથી તે શ્રીહરિનેજ ભક્તિપૂર્વક સેવવા લાગ્યા. ॥૬॥ તે પછી ગઢપુરમાં નિવાસ કરીને રહેલા તે શ્રીહરિએ અનન્ય ભક્તિથી પોતાની પરિચર્યા કરતા એવા ઉત્તમરાજાને તેમજ તેમની બે બહેનો-જયા અને લલિતાને પ્રસન્ન કરતા થકા જન્માષ્ટમી તિથિ ઉપર મોટો ઉચ્છવ કર્યો હતો. ॥૭॥ તેમજ સર્વ ઔકાદશીઓમાં શ્રીકૃષ્ણની પૂજનો મહોચ્છવ કરતા હતા. તેમજ-સર્વ દ્વાદશીઓમાં રૂઢે પ્રકારે પ્રાદાણુ, સાધુ, વર્ણી અને બીજાં ભક્તજનોને રૂંડાં ભોજનોથી જમાડતા હતા. ॥૮॥ પછી તે શ્રીહરિ પોતાનાં માતા-પિતા ધર્મભક્તિના જન્મોચ્છવને ઉદેશીને અન્નદૂતનો મોટો ઉચ્છવ કરવાની ઇચ્છાવાળા થયા. તેજ સમયમાં ઉત્તમ રાજા પણ પોતાની બંને બહેનો-જયા અને લલિતાએ સહિત શ્રીહરિની પેઠેજ અન્નદૂતનો મહોચ્છવ કરાવવામાં અતિ ઉચ્છાહે યુક્ત મનવાળા થયા. ॥૯॥ તે પછી અતિ ઉદારમતિ અને ભગવાન શ્રીહરિ જેમને સહાય છે એવા તે ઉત્તમ રાજા તે શ્રીહરિની આજ્ઞા ગ્રહણ કરીને અતિ આનંદથી પ્રયત્નપૂર્વક અન્નદૂતમાં ઉપયોગી વિશુદ્ધ ઘી, સાકર, વિગેરે સામગ્રીઓના સમૂહો તૈયાર કરાવવા લાગ્યા. ॥૧૦॥ તે સમયમાં બીજાં કામ-કાજ તત્કાળ છોડી દઈને શ્રીહરિને અતિ પ્રસન્ન કરવા માટે તદેકચિત્ત થયેલાં એવાં હબરે જીઓ અને

प्राच्यायाच्या दिनांना जन्मपदमगर प्रामपल्लिप्रदेशात्
सम्प्राप्तेर्भक्तसङ्घैर्मुनिजनयलयैः सादरं सेव्यमानः ।

क्षीपायस्युत्सवे यो ह्यहमहमिकया पूजितस्तेः समस्तै-
र्धके याप्यपकृष्टोत्सवमपरदिने सोऽयमव्यादरिर्नः ॥
अदपुरभां धीहरिणे करेवो अन्नकृतनो भद्रोत्सव.

नन्दः सशिष्यकः ॥२१॥ स्वयम्प्रकाशानन्दश्च जिज्ञासानन्द आययौ । विरक्तानन्दकैव-
ल्यानन्दौ शिष्यवृत्तौ ततः ॥२२॥ नरनारायणानन्दश्चिद्रूपानन्द आगमत् । शिष्यैः
श्रीगुरुचरणरतानन्दः सहाययौ ॥२३॥ निजशिष्यश्च पतितपावनानन्द आवृतः ।
आजगामाथ च महापुरुषानन्दमण्डलम् ॥२४॥ धीरानन्दः शिवानन्द आधारानन्द
आगमत् । वासुदेवानन्दयूथं विश्वात्मानन्दमण्डलम् ॥२५॥ तथा परमधैतन्यानन्द
आयात्सशिष्यकः । चैष्णवानन्दयुगलं निर्गुणानन्दमण्डलम् ॥२६॥ सूर्यानन्दश्च कल्या-
णानन्द आयात्सशिष्यकः । राघवानन्दयुग्मं चारूपानन्दः स्वयूथयुक् ॥२७॥ शिष्यैः
सहैव पुरुषोत्तमानन्द उपागमत् । तथा भागेश्वरानन्दोऽपारानन्दोऽपि सत्वरम् ॥२८॥
गोपेश्वरानन्दपद्मधरानन्दाधुपेयतुः । लक्ष्मीनारायणानन्दौ राधेशानन्द आययौ ॥२९॥
नरानन्दश्च परमपुरुषानन्द आगमत् । परानन्दस्तथा श्वेतवैकुण्ठानन्दमण्डलम् ॥ ३०॥
जगत्पावनानन्दश्च भक्तेशानन्द आगमत् । हरिप्रकाशानन्दश्च देवेशानन्दमण्डलम्
॥३१॥ हरिप्रसादानन्दश्च सुधर्मानन्द आगमत् । राधेश्वरानन्दयूथं निर्विघ्नानन्दमण्ड-
लम् ॥३२॥ सुप्रकाशानन्दश्च शिष्यैः सह समाययौ । आजगामाक्षरनिवासानन्दस्य च
मण्डलम् ॥३३॥ धर्मप्रकाशानन्दश्च निर्दोषानन्द आगमत् । सुपरूपानन्दविश्वनाथः

वैराग्यानन्दं अने अक्षरानन्दं आल्या. ॥२१॥ स्वयंप्रकाशानन्दं अने लज्जासानन्दं आल्या.
शिष्योऽथी वीटायेला विरक्तानन्दं अने कैवल्यानन्दं आल्या. ॥२२॥ नरनारायणानन्दं अने
चिद्रूपानन्दं आल्या. अने शिष्योऽथी सङ्कित श्रीशुद्धचरणरतानन्दं आल्या. ॥२३॥ पोताना
शिष्योऽथी वीटायेला पतितपावनानन्दं आल्या. अने महापुरुषानन्दतुं भंडण आल्या.
॥२४॥ धीरानन्दं, शिवानन्दं अने आधारानन्दं आल्या. वासुदेवानन्दतुं भंडण अने विश्वा-
त्मानन्दतुं भंडण आल्या. ॥२५॥ तथा शिष्योऽथी सङ्कित परमधैतन्यानन्दं आल्या. जे
वैष्णवानन्द अने निर्गुणानन्दतुं भंडण आल्या. शिष्योऽथी सङ्कित सूर्यानन्दं अने
कल्याणानन्दं आल्या. जे राघवानन्द अने पोताना भंडणे सङ्कित चारूपानन्दं आल्या.
शिष्योऽथी सङ्कितज पुद्गोत्तमानन्दं तथा भागेश्वरानन्दं अने अपारानन्दं पणु सत्वर
आल्या. गोपेश्वरानन्दं अने पद्मधरानन्दं जे अने आल्या. लक्ष्मीनारायणानन्दं अने
राधेशानन्दं आल्या. नरानन्दं, परमपुरुषानन्दं अने परानन्दं आल्या. तथा श्वेतवैकुण्ठ-
नन्दतुं भंडण आल्या. ॥२६-३०॥ जगत्पावनानन्दं, लज्जेशानन्दं अने हरिप्रकाशानन्दं
आल्या. अने देवेशानन्दतुं भंडण आल्या. हरिप्रसादानन्दं अने सुधर्मानन्दं आल्या.
राधेश्वरानन्दतुं भंडण अने निर्विघ्नानन्दतुं भंडण आल्या. शिष्योऽथी सङ्कित सुप्रकाश-
शानन्दं आल्या. अने अक्षरनिवासानन्दतुं भंडण आल्या. धर्मप्रकाशानन्दं अने निर्दोषा-
नन्दं आल्या. सुपरूपानन्दं अने विश्वनाथानन्दं जे अने आल्या. तथा शिष्योऽथी सङ्कित
परमसंतोषानन्दं आल्या. शुद्धज्ञानानन्दं आल्या. अने निवृत्तानन्दतुं भंडण आल्या. ॥३१-
उपाविज्यात्मानन्दं, सदानन्दं, गहरीनाथानन्दं अने शिष्योऽथी सङ्कित विद्वानन्दमुनि
आल्या. परमज्ञानानन्दं, नयानन्दं, त्रिनिजमानन्दं अने ध्यानानन्दं. परमानन्दं, लज्जानन्दं,
गोविंदानन्दं अने शमानन्दं. सुमानन्दं, अद्वैतानन्दं, अच्युतानन्दं अने अनंतानन्दं. अथि-

नन्दापुपेयतुः ॥३४॥ तथा परमसन्तोषानन्दः शिष्यैः सहागमत् । शुद्धज्ञानानन्द आया-
त्रिवृत्तानन्दमण्डलम् ॥३५॥ विजयात्मानन्दमुनिः सदानन्दस्तदाभ्यगात् । वदरीनाथानन्द-
श्च चिदानन्दः सशिष्यकः ॥३६॥ परमज्ञानानन्दश्च नयानन्दस्तथाययौ । त्रिविक्रमानन्द-
मुनिर्ध्यानानन्दश्च सानुगः ॥३७॥ परमानन्दमजनानन्दौ शिष्यैः सहेयतुः । गोविदानन्द
आयाद्य शमानन्दः स्वयूथयुक् ॥३८॥ सुरानन्दस्तथाऽद्वैतानन्द आयात्स्वयूथयुक् ।
आजगामान्युत्तानन्दोऽन्तानन्दश्च सत्वरम् ॥३९॥ अचिन्त्यानन्द आगच्छदमोक्षानन्द-
मण्डलम् । अरिहन्त्रानन्दमुनिर्गवेन्द्रानन्द आययौ ॥४०॥ सशिष्योऽनुभवानन्द आदित्यानन्द
आगमत् । अचलानन्द आयाद्याजन्मानन्दश्च सानुगः ॥४१॥ अखिलानन्द आकाशानन्दः
शिष्यैः सहात्मनः । सशिष्यश्चाखिलव्यापेऽश्वरानन्द आगमत् ॥४२॥ ॐकारानन्द
आगच्छक्षीरानन्दः स्वयूथयुक् । विश्वरूपानन्द आयात्प्रधानन्दमुनिस्तथा ॥४३॥ पर-
मात्मानन्दमुनिर्देवान्तानन्द आगमत् । ज्ञानानन्दश्च वैकुण्ठानन्दः शिष्यैर्वृतौ निजैः
॥४४॥ तथा भगवदानन्दस्तत्त्वानन्दश्च सत्वरम् । निजयोधानन्दमुनिः सच्चिदानन्द
आययौ ॥४५॥ मुकुन्दानन्द आयाद्य क्षमानन्दश्च सत्वरम् । पुण्डरीकाक्षानन्दश्च
विद्यावानन्द आगमत् ॥४६॥ अनादिनिधनानन्द उत्तमानन्दमण्डलम् । पवित्रानन्द
आयाद्य स्थविष्टानन्दमण्डलम् ॥४७॥ आप्राप्तानन्द आगच्छच्छाश्वतानन्द आत्मनः ।
यूषेतायाद्भुवानन्दोऽप्रमेधानन्द आनु च ॥४८॥ हृषीकेशानन्दमुनिः प्रभुतानन्द-
मण्डलम् । सयूथो नियमानन्दो निर्मानानन्द आगमत् ॥४९॥ निष्कामानन्द आगच्छ-
न्निःस्वादानन्दमण्डलम् । मुनिर्निःस्नेहानन्दश्च कौशिकानन्द आगमत् ॥५०॥ अष्टवक्ता-
नन्द आपाशुक्तानन्दश्च सत्वरम् । जगदीशानन्द आयाच्छिष्यैः परिवृतो निजैः ॥५१॥
पीताम्बरानन्दमुनिः पूर्णानन्दः स्वशिष्ययुक् । परमेश्वरानन्दश्च दयानन्द उपागमत्
॥५२॥ सर्वेश्वरानन्द आयादीश्वरानन्दमण्डलम् । सुरेश्वरानन्दमुनिर्धर्मानन्दश्च सत्वर-
म् ॥५३॥ मुनीश्वरानन्द आयाद्बृहद्यानन्द आनु च । यलमद्भानन्दमुनिः प्रकाशानन्द

न्तानन्द, अभिधानन्द, अरिहन्त्रानन्द, अने गवेन्द्रानन्द, अनुभवानन्द, आदित्यानन्द,
अश्रयानन्द, अने अजन्मानन्द. आ भव मुनिश्चो सशिष्य सत्वर त्वां आया. ॥३६-४१॥
अजिज्ञानन्द, आकाशानन्द, अजितश्रद्धाशेखरानन्द, ओंकारानन्द, पीथानन्द, विश्वरूपानन्द,
भरानन्द, पदमात्मानन्द, वेदान्तानन्द, ज्ञानानन्द, वैकुण्ठानन्द, लज्जवानन्द, तत्त्वानन्द,
निजयोधानन्द, सच्चिदानन्द, मुकुन्दानन्द, क्षमानन्द, पुण्डरीकाक्षानन्द, अने विद्यावानन्द.
तथा गंधा मुनिश्चो अगंठण त्वां हर्षपुरभां सत्वर आया हता. अनादिनिधनानन्द
उत्तमानन्द, पवित्रानन्द, स्थविष्टानन्द, अआह्वानन्द, शाश्वतानन्द, भुवानन्द, अने अत्रमे-
यानन्द. ऋषीकेशानन्द, प्रभुवानन्द, नियमानन्द, निर्मानानन्द, निष्कामानन्द, निःस्वादानन्द,
निःस्नेहानन्द, कौशिकानन्द, अपावकानन्द, शुकानन्द, अने जगदीशानन्द. आ गंधा मुनिश्चो
पोत-पोताना शिष्येथी वींताया धका त्वां आया. ॥४२-५१॥ पीताम्बरानन्द, पूषुनन्द,
परमेश्वरानन्द, अने दयानन्द. सर्वेश्वरानन्द, ईश्वरानन्द, सुरेश्वरानन्द, अने धर्मानन्द. मुनी-
श्वरानन्द, नृहृषीनन्द, गणेशानन्द, अने प्रकाशानन्द. सिद्धानन्द, शंकरानन्द, विश्रामानन्द
अने केशवानन्द. अपिनेश्वरानन्द, स्वपशानन्द, द्रष्टृप्रकाशानन्द, अने सञ्जयानन्द. ओ गंधा
मुनिश्चो भंडणे सहित त्वां आया हता. भाधवानन्द, सांभयानन्द, भलानन्द, अने

ग कुं त्वं त्रितित धर्मसुनुः ॥१४॥ ततोऽतिहृष्टः स तवापदिभु दूतान् हि
 ज्ञापयतां चार्थौ । सम्यक्पयामास जवेन तेऽपि जग्मुस्तमानम्य हि तत्र
 ॥१५॥ निर्याय सन्देशमुधां हि तत्तद्देशस्थमक्तास्तु हरेस्तदैव । विहाय कर्माण्य-
 त्तानि सज्जास्तत्रागमायाश्चरित्वा यमूयुः ॥१६॥ सर्वेऽपि ते कामतिथाविपस्य
 राययुर्भक्तजनाः सहर्षम् । शीघ्राञ्जनाः साधुजनास्तु सर्वे शानेव तेभ्यः सहस्रोप-
 ण्णुः ॥१७॥ सदसदाः साधुजनास्तु तत्र ये सखशिष्यैः सहिताः समीपुः ।
 त्वानि कंपांचन घञ्चि तेषां सद्योऽखिलाघौघहराणि नृणाम् ॥१८॥ शिष्यैः
 सह कृपानन्द आदायापान्महामुनिः । त्यागानन्दस्त्वयावाग्निलोभाज्जानन्दपोद्गम्य
 ॥१९॥ आत्मानन्दयुगं तद्वत्कृष्णानन्दः सशिष्यकः । शिष्यैः सहैव परमहंसानन्दयुगं
 वतः ॥२०॥ तथैव चिन्मयानन्दोद्भूतानन्दौ समण्डली । परमयानन्द आयाचाक्षरा-

पुत्रे आनन्दधीज ते भद्रोत्सवना धर्मभां जेऽह अयां हुतां ॥११॥ त्याग पछी ते
 कृतमरान्तये देशान्तरभां रक्षेता अमम लकतज्जने अने साधुजनेने पण तुरतज्ज त्यां
 गदपुरभां जोलावराववाने भाटे श्रीहरिने नमस्कार करीने विज्ञापना करी ॥१२॥ पोटाना
 लकतज्जनेनी वांछाये संपूर्ण करनाश जेवा परम कृपाणु हे श्रीहरि ! अनेक देशेभां
 विचरता मुनिजनेने, तेमज्ज-रवज्जनेने सहित तमास सर्व गृहस्थ लकतज्जनेने
 आ ज्येष्ठयमां अह्नीयां तेराववाने भाटे आप मने आजा करे ॥१३॥ धर्मपुत्र श्रीहरि
 राववान आ प्रकारतुं ते कृतम-रान्ततुं वधान सांख्यीने ते कृतमरान्ततुं निष्कपट वचन
 जेऽहने हे राजन् ! ' जेम तमाशी इथि होय तेम करे । ' आ प्रभाछे तेज हाजुभां
 ते कृतमरान्तने आजा करी ॥१४॥ ते पछी अति दुर्घ पावेला ते कृतमरान्तये साधु-
 जेने तथा सुच लकतज्जनेने जोलाववाने भाटे आठेय दिशायेभां आह हतोने तेज
 क्षेत् मोहद्वी दीधा. अने ते हतो पण रान्तये साहस श्रीहरिने प्रबुद्ध करीने ते-ते
 अनेक देशेभां सत्वर पछोंची गया ॥१५॥ ते-ते देशेभां रक्षेता लकतज्जने तो श्रीहरिना
 सहैराक्ष सुधाने भान करीने तेज क्षेत् ते सर्व लकतज्जने पोटानां भीष्म कामकाज
 सध्यां छोडी हथने त्यां-जदपुरभां आववाने भाटे जेकदम तैयार यद्य गया ॥१६॥ आ
 प्रभाछे ते सर्व लकतज्जने आसे मासनी कामतिथिभां-वही तेरयने दिवसे दुर्घपूर्वक त्यां
 गदपुरभां आल्या हुता. अने शीघ्र जतिवाण सर्व साधुज्ज तो ते गृहस्थ लकतज्जनेधी
 पडेलाज्ज जेकदम त्यां आवी गया हुता ॥१७॥ पोत-पोताना शिष्येज्ज सहित जे
 हजरे-हजार साधुज्जने त्यां आल्या हुता, तेभांय केतकाक संतोनां नाम, जे जे-अवधु-
 मात्रधीज्ज भनुष्येना पापना जोधने पण नाश करी नाणे जेवां महा पवित्र छे. ते हुं
 कहुं छुं-॥१८॥ तेभां साधी पडेला शिष्येज्ज सहित कृपानंद महामुनि आल्या. तथा
 त्यागानंद अने जे निर्वोक्तानंद मुनिज्ज आल्या ॥१९॥ तेमज्ज-शिष्येज्ज सहित जे
 आत्मानंद मुनिज्ज, तथा कृष्णानंद तेमज्ज जे परमहंसानंद मुनिज्ज आल्या ॥२०॥
 तेमज्ज-मंडणे सहित चिन्मयानंद अने अहंभुतानंद आल्या अने शिष्येज्ज सहित

આગમત્ ॥૫૪॥ સિદ્ધાનન્દઃ સશિષ્યશ્ચ શઙ્કરાનન્દ આયયૌ । વિદ્યામાનન્દ આગચ્છત્કે
 શવાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૫૫॥ કપિલેશ્વરાનન્દશ્ચ સ્વયંશાનન્દ આયયૌ । દ્રષ્ટૃપ્રકાશાનન્દશ્ચ
 સજ્જનાનન્દ આગમત્ ॥૫૬॥ સશિષ્યો માધવાનન્દઃ માંભવાનન્દસ્તથાભ્યગાત્ । ૧
 નન્દઃ સશિષ્યોઽથ ભાસ્કરાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૫૭॥ કૃપમાનન્દ આગચ્છત્સગુણાનન્દઃ ।
 ચ । રમેશ્વરાનન્દમુનિર્નૃસિદ્ધાનન્દ આગમત્ ॥૫૮॥ નિર્દેન્દ્યાનન્દ આગચ્છદ્વિદેહાનન્દ-
 મણ્ડલમ્ । નિરાલમ્બાનન્દ આયાદ્વિજ્ઞાનાનન્દ આશુ ચ ॥૫૯॥ નિઃસન્દેહાનન્દમુનિર્વિ-
 શ્વાસાનન્દ આગમત્ । નિર્વિજ્ઞાનાનન્દ આયાદ્દીપ્તાનન્દશ્ચ શિષ્યયુક્ ॥૬૦॥ નિરપેક્ષા-
 નન્દદેવાનદૌ શિષ્યેઃ સદેયતુઃ । નિરધાનન્દ આગચ્છહૃદમણાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૬૧॥
 સત્તાનન્દો નીલકળ્પાનન્દસ્તત્રેયતુર્દ્રુતમ્ । નિર્મોહાનન્દ આયાદ્ય મૃધરાનન્દમણ્ડલમ્
 ॥૬૨॥ યોગાનન્દઃ સ શિષ્યોઽથ ભદ્રાનન્દ ઉપાગમત્ । અવિનાશાનન્દમુનિરહેવાનન્દ
 આયયૌ ॥૬૩॥ માયાતીતાનન્દમુનિર્માનવાનન્દમણ્ડલમ્ । આયયૌ તથ શુદ્ધાત્માનન્દઃ
 સાધુઃ સશિષ્યકઃ ॥૬૪॥ પ્રધુમ્નાનન્દ આગચ્છહંસાનન્દઃ સ્વપુષ્પયુક્ ।
 મન્જુકેશાનન્દમુનિઃ પ્રતોપાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૬૫॥ હરિભજનાનન્દશ્ચ નિર્મલાનન્દ
 આયયૌ । હૃયમ્રીવાનન્દમુનિઃ શાન્તાનન્દઃ સશિષ્યકઃ ॥૬૬॥ નરોત્તમાનન્દમુનિઃ
 પ્રશાન્તાનન્દ આયયૌ । નારાયણાનન્દ આયાદ્યન્યાનન્દઃ સ્વશિષ્યયુક્ ॥૬૭॥
 સવિજ્ઞાનન્દ આગચ્છસ્તુજ્ઞાનાનન્દ આશુ ચ । ધરણીધરાનન્દશ્ચ સત્કર્ત્રાનન્દ-
 મણ્ડલમ્ ॥૬૮॥ સત્યેશ્વરાનન્દમુનિઃ યૌતિપાનન્દ આગમત્ । પ્રયોધાનન્દ આગચ્છત્ર-
 મ્બાનન્દશ્ચ સત્ત્વરમ્ ॥૬૯॥ રામચન્દ્રાનન્દ આયાત્સર્વજ્ઞાનન્દમણ્ડલમ્ । પદ્મામાનન્દ-
 મુનિસ્તાપસાનન્દ આગમત્ ॥૭૦॥ શૃંગાતીતાનન્દમુનિસ્તુરીયાનન્દ આયયૌ । સ્વસ્પ-
 રૂપાનન્દ આયાદ્યામાનન્દ આશુ ચ ॥૭૧॥ જગદ્ધિવાસાનન્દશ્ચ વિવેકાનન્દ આગમત્ ।
 ચાલમુકુન્દાનન્દશ્ચોપશમાનન્દ આયયૌ ॥૭૨॥ અક્ષયરૂપાનન્દશ્ચ મહાલાનન્દમણ્ડલમ્ ।

ભાસ્કરાનંદ, અષ્ણાનંદ, સુશુણાનંદ, રમેશ્વરાનંદ અને નૃસિંહાનંદ, નિર્દેન્દ્યાનંદ,
 વિદેહાનંદ, નિરાલમ્બાનંદ અને વિજ્ઞાનાનંદ, નિઃસંદેહાનંદ, વિશ્વાસાનંદ, નિર્વિજ્ઞાનાનંદ
 અને હીપ્તાનંદ, નિરપેક્ષાનંદ, દેવાનંદ, નિરજ્ઞાનંદ અને લક્ષ્મણાનંદ, સત્તાનંદ, નીલકંઠા-
 નંદ, નિર્મોહાનંદ અને ભૃધશનંદ, યોગાનંદ, ભદ્રાનંદ, અવિનાશાનંદ અને અમ્બેદ્યાનંદ,
 માયાતીતાનંદ, માનદાનંદ, શુદ્ધાત્માનંદ, પ્રધુમ્નાનંદ, હંસાનંદ, મંજુકેશાનંદ, પ્રતોપા-
 નંદ, હરિભજનાનંદ, નિર્મલાનંદ, હૃયમ્રીવાનંદ, શાન્તાનંદ, નરોત્તમાનંદ, પ્રશાન્તાનંદ,
 નારાયણાનંદ, ધન્યાનંદ, સવિજ્ઞાનંદ, સુજ્ઞાનાનંદ, ધરણીધરાનંદ, સત્કર્ત્રાનંદ, સત્યેશ્વરાનંદ,
 ભ્યોતિપાનંદ, પ્રયોધાનંદ, પ્રસ્વાનંદ, રામચન્દ્રાનંદ, સર્વજ્ઞાનંદ, પદ્મનાભાનંદ, તાપ-
 સાનંદ, શૃંગાતીતાનંદ, તુરીયાનંદ, સ્વસ્વરૂપાનંદ અને વામનાનંદ. આ સર્વ મુનિઓ
 પોત-પોતાના મંડળે સહિત ત્યાં ગદપુરમાં સત્ત્વરે આભ્યા હતા. ૧૫૨-૭૧. જગન્નિવા-
 સાનંદ, વિવેકાનંદ, બાળમુકુન્દાનંદ, ઉપશમાનંદ, અક્ષયરૂપાનંદ, મંગલાનંદ, શ્વેતદ્વી-
 પાનંદ, અબ્યયાનંદ, ગોવેદેશ્વરાનંદ, સુવતાનંદ, તુરીયાતીતાનંદ, અલોદાનંદ, દદમતાનંદ,
 વિદ્યારાનંદ, નિર્વિશયાનંદ, હામાનંદ, અનિરૂદ્ધાનંદ, ભૃધવાનંદ, મધુસૂદનાનંદ, વિષ્ણુવા-
 નંદ, અબ્યયાત્માનંદ, સુકિતદાનંદ, મંસિતપ્રતાનંદ, વરદાનંદ, રાગવલ્લભાનંદ, સુપર્ણાનંદ,

श्वेतदीपानन्दमुनिरव्ययानन्द आगमत् ॥७३॥ गोलोकेश्वरानन्दश्च सुवतानन्द आग-
मत् । तुरीयातीतानन्दश्चाभेदानन्दः सशिष्यकः ॥७४॥ ब्रह्मवतानन्दमुनिर्विचारानन्द-
मण्डलम् । निर्विशेषानन्द आयात् क्षमानन्दश्च शिष्ययुक् ॥७५॥ अनिरुद्धानन्द
आयाजिष्णवानन्दश्च सत्वरम् । मधुसूदनानन्दश्च विष्णवानन्दमुनिस्तथा ॥७६॥ अव्य-
यात्मानन्दमुनिर्मुक्तिज्ञानन्दमण्डलम् । संशितवतानन्दश्च वरदानन्द आगमत् ॥७७॥
ज्ञानवल्लभानन्दश्च सुपर्णानन्दमण्डलम् । विश्वाधारानन्दमुनिर्बुल्लभानन्द आगमत्
॥७८॥ घनस्थामानन्दमुनिः प्रसादानन्द आययौ । बहुरानन्द आगच्छदैश्वर्यान्न्द
मण्डलम् ॥७९॥ अवदातानन्द आयादलिङ्गानन्दमण्डलम् । राधाकृष्णागन्दमुनिर्धर्मा-
त्मानन्द आगमत् ॥८०॥ प्रसन्नात्मानन्दसाधुर्निजगुणसमन्वितः । हरिहयानन्दमुनि-
र्मज्जेशानन्द आगमत् ॥८१॥ सङ्कर्षणानन्दमुनिः श्रीधरानन्द आगमत् । जनार्दनानन्द-
साधुत्सुतानन्द आययौ ॥८२॥ यक्षेश्वरानन्द आयाद्भूतात्मानन्द आशु च । पूतात्मा-
नन्द आगच्छत्पुरुषानन्दमण्डलम् ॥८३॥ आयात्प्रधानपुरुषेश्वरानन्दः स्वशिष्ययुक् ।
हिरण्यगर्भानन्दश्च भावनानन्द आययौ ॥८४॥ दुराधर्षानन्दमुनिः प्रभवानन्द आग-
मत् । भूगर्भानन्द आयाधेशानानन्दश्च शिष्ययुक् ॥८५॥ मुनिश्च प्राणदानन्दः कृतज्ञानन्द
आगमत् । संवत्सरानन्द आयात् सुरेशानन्दमण्डलम् ॥८६॥ त्रिगुणातीतानन्दश्च
बुद्धानन्दः सशिष्यकः । वृषाकप्यानन्दमुनिर्वैश्वानन्द उपागमत् । ॥८७॥ सहस्र-
शीर्षानन्दश्च समात्मानन्द आययौ । तथा सर्वविदानन्दः सर्वगानन्द आगमत् ॥८८॥
विष्वक्सेनानन्दमुनिः सामगानन्द आगमत् । धर्माध्यक्षानन्दमुनिर्वैदान्तानन्द आययौ
॥८९॥ लोकाध्यक्षानन्दमुनिर्भाजिष्णवानन्द आगमत् । चतुर्व्यूहानन्द आयात्सहस्रिष्वा-
नन्दमण्डलम् । ९०॥ चतुरात्मानन्दमुनिरनघानन्द आययौ । चतुर्भुजानन्दमुनिर्वि-
जयानन्दमण्डलम् ॥९१॥ उर्जितानन्द आयाच्च कारणानन्दमण्डलम् । उपेन्द्रानन्दयूथं

विश्वाधारानन्द, दुर्दलानन्द, घनस्थामानन्द, प्रसादानन्द, बहुरानन्द, भैश्वर्यान्न्द, अवदातानन्द,
अलिङ्गानन्द, राधाकृष्णानन्द, धर्मात्मानन्द, प्रभवानन्द, दुरिहयानन्द, अने मज्जेशानन्द.
आ सर्व मुनिभ्यो निजमंडले संहितं त्वां दुर्गापुरमां आख्या. ॥७२-८१॥ संकर्षणानन्द,
श्रीधरानन्द, जनार्दनानन्द, अभुतानन्द, यक्षेश्वरानन्द, भूतात्मानन्द, पूतात्मानन्द, पुरुषानन्द,
प्रधानपुरुषेश्वरानन्द, हिरण्यगर्भानन्द, भावनानन्द, दुराधर्षानन्द, प्रभवानन्द, भूगर्भानन्द,
मज्जेशानन्द, प्राणदानन्द, कृतज्ञानन्द, संवत्सरानन्द, सुरेशानन्द, त्रिगुणातीतानन्द, बुद्धानन्द,
वृषाकप्यानन्द, पस्थानन्द, सहस्रशीर्षानन्द, समात्मानन्द, सर्वविदानन्द, सर्वगानन्द, विष्वक्-
सेनानन्द, सामगानन्द, धर्माध्यक्षानन्द, वेदान्तानन्द, लोकाध्यक्षानन्द, आलुष्णवानन्द,
चतुर्व्यूहानन्द, संहिष्यवानन्द, चतुरात्मानन्द, अनघानन्द, चतुर्भुजानन्द, विजयानन्द,
उर्जितानन्द, क्षारणानन्द, उपेन्द्रानन्द, भूतात्मानन्द, अतीन्द्रियानन्द, सत्त्वस्थानन्द, महावी-
र्यान्न्द, सात्वतानन्द, अयैनिजानन्द, विश्रुतानन्द, महोत्साहानन्द, निरोपानन्द, अनिर्दे-
शानन्द, उदारानन्द, महोत्साहानन्द, विश्वानन्द, महाशक्त्यानन्द, धामानन्द, दुर्भर्षणानन्द
अने लूपणानन्द. ये सर्व मुनिभ्यो स्वस्व-मंडले संहितं त्वां श्रीहरिनां दर्शनं भाटे
आख्या. ॥८२-९१॥ शुद्धमानन्द, अनिलानन्द, सहस्राक्षानन्द, संवृत्तानन्द, सत्यपद-
ह ० ५०

च धृतात्मानन्दमण्डलम् ॥ ९२ ॥ अतीन्द्रियानन्दसाधुः सत्त्वस्थानन्दमण्डलम् ।
 महावीर्यानन्दमुनिः सात्त्वतानन्द आययौ ॥ ९३ ॥ अयोनिज्ञानन्द आयाद्वि-
 श्रुतानन्दमण्डलम् । महोत्साहानन्दमुनिर्निमेषानन्द आगमत् ॥ ९४ ॥ अनिर्दे-
 श्यानन्दमुनिरुदारानन्दमण्डलम् । महेष्वासानन्द आयाद्विश्वानन्दश्च शिष्ययुक् ॥ ९५ ॥
 महाशक्त्यानन्दमुनिर्धामानन्द उपागमत् । तथा दुर्मर्षणानन्दो भूषणानन्द आययौ
 ॥ ९६ ॥ गुरुत्तमानन्द आयादनिलानन्दमण्डलम् । सहस्राक्षानन्दमुनिः संवृतानन्द
 आययौ ॥ ९७ ॥ सह शिष्यैः सत्यपराक्रमानन्द उपागमत् । निवृत्तात्मानन्दमुनिः
 सत्कृतानन्दमण्डलम् ॥ ९८ ॥ असंख्येयानन्दमुनिर्विशिष्टानन्दमण्डलम् । सिद्धसङ्कल्पा-
 नन्दश्च सिद्धार्थानन्द आययौ ॥ ९९ ॥ वर्द्धनानन्द आगच्छद्विविक्तानन्दमण्डलम् ।
 धृतिसागरानन्दश्च महेन्द्रानन्द आगमत् ॥ १०० ॥ बृहद्रूपानन्दसाधुर्वसुदानन्द आगमत् ।
 जगन्नाथानन्दमुनिः संन्यासानन्दमण्डलम् ॥ १०१ ॥ प्रकाशात्मानन्द आयात्प्रतापानन्द
 आगमत् । अव्यक्तरूपानन्दश्च पाषाणानन्द आययौ ॥ १०२ ॥ तथानन्तजिदानन्दः
 क्रोधहानन्द आगमत् । रामानुजानन्दमुनिः प्रथितानन्दमण्डलम् ॥ १०३ ॥ अशोकानन्द
 आयाद्याकामानन्दः सशिष्यकः । दामोदरानन्दमुनिरतुलानन्द आययौ ॥ १०४ ॥
 अनुकूलानन्दसाधुः श्रीगर्भानन्द आगमत् । आदिदेवानन्दमुनिर्निर्वाणानन्दमण्डलम्
 ॥ १०५ ॥ महाभागानन्द आयात्सन्तोषानन्दमण्डलम् । व्यवसायानन्दसाधुर्नन्दानन्दः

मानन्द, निवृत्तात्मानन्द, सत्कृतानन्द, असंख्येयानन्द, विशिष्टानन्द, सिद्धसङ्कल्पानन्द,
 सिद्धार्थानन्द, वर्द्धनानन्द, विविक्तानन्द, धृतिसागरानन्द, महेन्द्रानन्द, बृहद्रूपानन्द, वसुदा-
 नन्द, जगन्नाथानन्द, संन्यासानन्द, प्रकाशात्मानन्द, प्रतापानन्द, अव्यक्तरूपानन्द, पाषाणा-
 नन्द, अनन्तजिदानन्द, क्रोधहानन्द, रामानुजानन्द, प्रथितानन्द, अशोकानन्द, आकाशानन्द,
 दामोदरानन्द, अनुलानन्द, अनुकूलानन्द, श्रीगर्भानन्द, आदिदेवानन्द, निर्वाणानन्द, महाभा-
 गानन्द, सन्तोषानन्द, व्यवसायानन्द, नन्दानन्द, स्थिरानन्द, विश्रामानन्द, निर्भत्सरानन्द,
 शान्तानन्द, मुहूर्त्तानन्द, विद्यापानन्द, परमेश्वरानन्द, इक्षानन्द, धर्मरूपानन्द, धर्म्या-
 नन्द, महाभगवानन्द, विमुक्तानन्द, सुसुभानन्द, सुखमानन्द, लुप्तकोधानन्द, ब्रह्मपुत्रानन्द,
 भनोदुरानन्द, हर्षहानन्द, अक्षयवर्धनानन्द, शुभांगानन्द, ज्ञानगर्भानन्द, शान्तिहानन्द,
 पुरातनानन्द, सतीत्यनन्द, अत्यसन्धानन्द, विशोकानन्द, त्रिलोकेशानन्द, नन्दनानन्द,
 प्रमोदानन्द, अद्वैतानन्द, अत्यधर्मानन्द, पुण्ड्रानन्द, गदाधरानन्द, दुर्धनानन्द, अक्षधरानन्द,
 कुमुदानन्द, सनातनानन्द, अक्षोभ्यानन्द, छिन्नसंशयानन्द अने सुखलानन्द आ सर्व
 मुनिभ्यो पोतपोताना शिष्यभण्डे सखित मत्तरे त्यां दुर्गपुरभां आव्याहुता ॥ ९७-११६ ॥
 देवत्वात्मानन्द, विशुद्धात्मानन्द, योगीशानन्द, त्रिलोकात्मानन्द, ल्येष्टानन्द, आदित्यवर्धनन्द,
 शुद्धानन्द, धनंजयानन्द, सुनेत्रानन्द, पुण्ड्रकीर्त्तनानन्द, मद्भूत्यानन्द, भूतावासानन्द, विद्या-
 नन्द, विश्वभूतानन्द, दिव्यभूतानन्द, लोकनाथानन्द, शरण्यानन्द, साध्वानन्द, सुहृद्गानन्द,
 अनुवर्द्धनानन्द, मत्त्वानन्द, धर्मधरानन्द, उद्दलवानन्द, महाभूतानन्द, आनन्दानन्द, यज्ञानन्द,
 परमप्रकाशानन्द, योगेश्वरानन्द, हृयानन्द, विश्वेश्वरानन्द, क्षेत्रज्ञानन्द, तद्रूपानन्द,
 सत्त्वानन्द, श्रीनिवासानन्द, अण्डानन्द, अद्भुतानन्द, शैतन्यानन्द, अक्षयेश्वरानन्द,

खयूथयुक् ॥१०६॥ शिष्यैः सह स्थिरानन्दो विरामानन्द आगमत् । निर्मत्सरानन्द-
मुनिः शत्रुघ्नानन्दमण्डलम् ॥१०७॥ सुदर्शनानन्दमुनिर्विशालानन्द आगमत् । परमे-
ष्ठानन्दसाधुर्दक्षानन्दश्च शिष्ययुक् ॥१०८॥ धर्मयूपानन्दमुनिरिज्यानन्दश्च शिष्य-
युक् । महामयानन्द आयाद्विमुक्तानन्दमण्डलम् ॥१०९॥ सुमुधानन्द आगच्छत्सूक्ष्मा-
नन्दः स्वशिष्ययुक् । जितक्रोधानन्दमुनिर्ब्रह्मण्यानन्द आगमत् ॥११०॥ मनोहरानन्द-
मुनिर्दर्पहानन्द आगमत् । भक्तवत्सलानन्दश्च शुभाङ्गानन्दमण्डलम् ॥१११॥ ज्ञानग-
म्यानन्दसाधुः शान्तिदानन्द आययौ । पुरातनानन्दमुनिः सत्कीर्त्यानन्द आगमत्
॥११२॥ सत्यसंधानन्दमुनिर्विशोकानन्दमण्डलम् । त्रिलोकेशानन्द आयात्रन्दानन्द-
मण्डलम् ॥११३॥ प्रमोदनानन्दमुनिः सद्गत्यानन्द आगमत् । सत्यधर्मानन्दसाधुः
पुण्यानन्दश्च शिष्ययुक् ॥११४॥ गदाधरानन्द आयाहुर्जयानन्दमण्डलम् । तथा
चक्रधरानन्दः कुमुदानन्द आययौ ॥११५॥ सनातनानन्दमुनिरक्षोभ्यानन्द आययौ ।
छिन्नसंशयानन्दश्च सुलभानन्दमण्डलम् ॥११६॥ कैवल्यात्मानन्दसाधुर्निजशिष्यः
समन्वितः । विशुद्धात्मानन्दसाधुर्योगीशानन्द आययौ ॥११७॥ त्रिलोकात्मानन्दमुनि-
ज्येष्ठानन्दस्तथाभ्यगात् । आदित्यवर्णानन्दश्च शुद्धानन्दः समाययौ ॥११८॥ तथा
धनञ्जयानन्दः सुनेष्टानन्द आययौ । पुण्यकीर्त्यानन्दसाधुः सद्गत्यानन्द आगमत् ।
॥११९॥ भूतावासानन्द आयाद्विधानन्दः स्वशिष्ययुक् । विश्वमूर्त्यानन्ददिव्य-
मूर्त्यानन्दादुपेयतुः ॥१२०॥ लोकनाथानन्द आयाच्छरण्यानन्द आशु च ।
साक्ष्यानन्दः सशिष्यश्च सुहृदानन्द आगमत् ॥१२१॥ चतुर्वेदानन्दमुनिः सत्त्वानन्दः
सशिष्यकः । ईश्वरेश्वरानन्दश्चोद्भयानन्द उपागमत् ॥१२२॥ महाभूतानन्द आयादा-
नन्दानन्दमण्डलम् । यज्ञानन्दश्च परमप्रकाशानन्द आययौ ॥१२३॥ योगेश्वरानन्दमुनि-
र्हयानन्दस्तथाययौ । विश्वचैतन्यानन्दश्च क्षेत्रज्ञानन्द आगमत् ॥१२४॥ तद्रूपानन्द
आगच्छत्सत्त्वानन्दश्च शिष्ययुक् । ध्यानवासानन्दमुनिरखण्डानन्द आययौ ॥१२५॥
सत्त्वर्मानन्दचैतन्यानन्दावाजमनुव्रुतम् । भक्तेश्वरानन्दमुनिरीशानन्दस्तथाययौ ॥१२६॥
रसेश्वरानन्दमुनिर्भोयानन्द उपागमत् । हिरण्मयानन्दमुनिर्भूमानन्दश्च सत्वरम् ॥१२७॥

तानागतान्साधुजनान्यथाहं सम्मानयामास हरिश्च राजा । कृष्णोक्षणानन्दमुद-
स्ततश्च महामठे ते विदधुर्निवासान् ॥१२८॥ हरिश्च देशान्तरतोऽभियासान्भक्तान्स
सर्वानपि मानयित्वा । सम्भावयामास च वासयित्वा स्थानेषु तत्तज्जनतोचितेषु
उत्थानन्द, रसेश्वरानन्द, भाषानन्द, द्विष्टभयानन्द अने भूमानन्दमुनि. आ सधणा
संतो स्वस्वशिष्यभंडणे सहित अन्नक्षुटोच्छ्व उपर श्रीहृदिनां दर्शन भाटे त्यां-दुर्गपु-
रमां आया हता. ॥११७-१२७॥

आ प्रभाष्टे आवेला ते सधणा संतोनुं श्रीहृदि अने उक्तभरावये यथायेअ
सन्मान कथुं. अने श्रीहृदिनां दर्शन धवाथी अत्यंत आनंद पावेला ते संतोअ पछी
भोटी धर्मशाणाभां पोताना उतारा कथी. ॥१२८॥ अने देशान्तरशी आवेला अेवा सर्व
गृहस्थ लकतजनोने पणु श्रीहृदि अने सन्मान करीने ते ते लकतजनोने उचित अेवां
स्थानोभां निवास करावीने सर्वनी संभावना करी हती. ॥१२९॥ अने ते श्रीहृदिनां

॥૧૨૯॥ સર્વેઽપિ તે ત્યાગિગૃહસ્થમક્તાસ્તદર્શનાનન્દમૃતાન્તરદ્વાઃ । સુખેન તત્ર ન્યવસન્
 યથાર્દઃ કૃષ્ણપ્રસાદાસમનોરથાન્તાઃ ॥૧૩૦॥ પ્રાચ્યા ંદ્રીચ્યા ંથ દાક્ષિણાત્યા
 મક્તાઃ પ્રતીચ્યાશ્ચ સયોપિતોઽપિ । સમર્ચનં તસ્ય યથાવદેતે
 ચકુર્મદાસંસદિ ભૂરિમક્ત્યા ॥૧૩૧॥ સુગન્ધચાર્વશ્વતર્નૈકજાતિમુગન્ધિપુ-
 પ્પન્નમનર્ચ્યવસ્ત્રૈઃ । સહેમમુક્તામરણેશ્ચ નાનાર્નવેચનીરાજનદક્ષિણાભિઃ ॥૧૩૨॥ આત્મી-
 યદેશોદ્ભવમવ્યવસ્તુસમર્પણેશ્ચ સ્તુતિભિઃ પુપ્પજુઃ । સુગન્ધવૃન્દાદલપુષ્પહારઃ સન્તો-
 ઽપિ મક્ત્યા સ્તુતિભિસ્તમાર્ચન્ ॥૧૩૩॥ પાકક્રિયાયાં નિપુણાશ્ચ મક્તાઃ સદ્વસ્ત્રશસ્ત્ર
 નરાશ્ચ નાર્યઃ । પાકં મહાન્તં ચિદ્ધુર્વિશુદ્ધં ચતુર્વિધં ભૂરિસિતાઘૃતાઘ્યમ્ ॥૧૩૪॥
 સન્તર્પયામામ હરિઃ સ્વયં તાન્ સાપ્ત્ય પદ્માન્પરિવેષણેન । સમાસુ યાર્તાભિરનૈકઘાસી
 નિઃસંશયામાસ ય મક્તસદ્ધાન્ ॥૧૩૫॥ દીપાવલીમદ્મસૌ સુવિધાય તિવ્યામૂર્જે સિત-
 પ્રતિપદિ પ્રમુરત્કૂટમ્ । ઈકાધિકૈકશતમ્પ્રસવત્પદાર્થઃ કૃષ્ણાપ્રતશ્ચ ચિદધે વિધિ-
 યદ્વિધિઃ ॥૧૩૬॥ તેનૈવ મક્તજનતામસિલાંશ્ચ દીનાનાન્તુકાનપિ જનાન્સમતર્પયત્સઃ ।

હર્ષન કરીને આનંદથી જેમનાં અંતઃકરણુ ભરાઈ ગયાં છે, એવા તે સઘળા ત્યાગી અને
 ગૃહસ્થ ભકતજનો પણ પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિશ્રુ ભગવાનની પ્રસન્નતાથી મનોરથોના અંતને
 પામ્યા એવા ધકા ત્યાં-શ્રીહરિએ આપેલા ઉતારાઓમાં યથાયોગ્ય સુખેથી નિવાસ કરીને
 રહ્યા હતા. ॥૧૩૦॥ પૂર્વ દેશમાં રહેનારા, ઉત્તર દેશમાં રહેનારા, તેમજ દક્ષિણ દેશમાં
 રહેનારા અને પશ્ચિમ દેશમાં રહેનારા એ સઘળા ભકતજનોએ પોત પોતાની ઓંઓંએ
 સહિત એવા ધકા, મહાસભામાં વિરાજમાન એવા તે શ્રીહરિની મહાપૂજા શાસ્ત્રવિધિ
 પ્રમાણે અતિથાપ ભકિતપૂર્વક કરી હતી. ॥૧૩૧॥ તે પૂજા મુગંધિ ચંદનો, મુંદર અક્ષત,
 (આખા ચોખ્ખા) અનેક બાતિનાં મુગંધમાન પુષ્પોની માળાઓ, અમૂલ્ય વસ્ત્રો, સોનાનાં
 અને મોતીનાં આભૂષણો, અનેક પ્રકારનાં સાકર અને પતાસાં વિગેરે નૈવેદ્યો, તથા આરતી
 અને દક્ષિણાઓ-કોટા, તેમજ પોત-પોતાના હેશોમાં ણનેલી તેમજ ઉત્પન્ન ધ્યેલી
 ભવ્ય વસ્તુઓ અર્પણુ કરવી, તથા ભગવાનની સ્તુતિ કરવી. એ વિગેરે સામગ્રીઓથી
 કરી હતી. તેમજ સર્વ સંતોએ પણ મુગંધિ ચંદન, તુલસીપત્ર, પુષ્પોના હાર તથા
 સ્તુતિઓ કરવી. એ આદિકથી ભકિતપૂર્વક તે શ્રીહરિની પૂજા કરી હતી. ॥૧૩૨-૧૩૩॥
 તે હુર્ગપુરમાં પાકક્રિયામાં નિપુણુ એવા હલ્લારો હલ્લાર ભકતજનો પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ
 તે સમયમાં ઘણુંક ધી અને સાકર તેણે મુકત એવો-ભક્ષ્ય, લોભ્ય, લેહ્ય અને ચોર્ય,
 એમ ચાર પ્રકારનો મોટો વિશુદ્ધ પાક (રસોઈ) તૈયાર કરતા હતા. ॥૧૩૪॥ અને સ્વયં
 શ્રીહરિ તે મુકતાનંદાદિક સર્વ સંતોને તથા પાર્ષદોને પોતે પીરસીને ખૂબ તૃપ્ત કરતા
 હતા. અને સભામાં વિરાજમાન થઈને અનેક પ્રકારની વાર્તાઓથી ભકતસમૂહોને નિઃસંશય
 કરતા હતા. ॥૧૩૫॥ સર્વ વિધિને બાણનારા અતિમમર્થ એ શ્રીહરિએ દીપાવલીને ઉચ્છવ
 આરી રીતે કરીને કાર્તિક માસમાં શુકલ પ્રતિપદ (પડવાને) દિવસે શ્રીવાસુદેવ-નારાયણની
 પ્રતિમા આગળ મુંદર રસવાળા એક સો એક પદાર્થોથી વિધિપૂર્વક અન્નકોટની
 રચના કરી—(મુકુંદાનંદાદિક વર્ણીઓ પાસે રચના રચાવીને આરતી કરાવી.)
 ॥૧૩૬॥ પછી તે શ્રીહરિએ ભગવાનને નૈવેદ્ય કરેલા તે અન્નથીજ સર્વ ભકતસંઘોને

एवं हि विस्मयकरं धरणीपतीनामेतं महोत्सवमुदात्तमनाश्चकार ॥१३७॥ तस्मिन्महो-
त्सवदिने भगिनी नृपस्य चैराग्यभक्तिभरिता ललिता सुशीला । आदेशतो भगवतो
निजपूज्यकृष्णमूर्तेः समारभत कर्तुमयात्रकूटम् ॥१३८॥ नानाविधं सुमधुरं शुचि-
भोज्यजातं भक्तिप्रकर्षपरिपूतमतिप्रकृष्टम् । स्थालीषु काञ्चनमयीषु समुज्ज्वलासु
सम्यग्भूतं भगवतः पुरतो निधाय ॥१३९॥ वद्धाञ्जलिः परमभक्तिभृतान्तरङ्गा कृष्णं
विभाव्य भगवत्प्रतिमास्वरूपे । तस्मिन्विलीनहृदयेदमुवाच नाथ ! भुङ्क्वाप्नुनापितमिदं
भगवन्मयेति ॥१४०॥ सयान्तरः स भगवानथ धर्मसूनुः स्वस्मिन्सतीं परमभक्ति-
वैक्य तस्याः । तां प्रीणयन्प्रकटितस्वपरस्वरूपः कृष्णात्मना स तुमुजे नितरां प्रसन्नः
॥१४१॥ तं राधया च रमया परिचर्यमाणं सर्वेश्वरेश्वरमनन्तमहाविभूतिम् । अञ्जन्त-
मादृत आत्मसमर्पितं तदालोक्य विस्मयमसौ ललिता प्रपेदे ॥१४२॥ एवं निजापि-
तमनौनयनामनन्यभक्तां विधाय परिपूर्णमनोरथां ताम् । संहृत्य तत्परतरं निजदिव्य-

तेभ्यः सध्या दीनजनाने तथा आगन्तुक जनाने पशु सारी पेठे तृप्ता कर्था हुता. आ
प्रभाणे मोठा लूपाने पशु अति विस्मय करनाशेआ अन्नकोटने मंडोअधव उदार मनवाणा
ये श्रीहुरिअे कर्था हुता. ॥१३७॥ ते अन्नकोटना मंडोअधवने द्विसे उत्तम-राजानी जेन
के जे- वेराअ्य अने लकितथी लरपूर अने सारा स्वभाववाणी अेवी ललिता नामे हुती. ते
ललिताअे पछी लगवान श्रीहुरिनी आशाथी पोताने पूजवा आपेक्षी कृष्णनी प्रतिभानी
आगण अन्नकोट करवाने भाटे समारंभ कर्था. ॥१३८॥ अने अति उज्ज्वण अेवी सेनानी
थाणीअेभां सारी रीते गोठवीने लरेलां, नाना प्रकारनां अति मधुर अने लकितनी परा
काष्ठधी अति पवित्र जनेलां अेवां शुद्ध पवित्र लोअने लगवाननी आगण स्थापन करीने,
परम-प्रेमलक्षणा लकितथी जेनुं हृदय लराध आब्युछे अेवां थकां ते ललिताअे पोताना
अने हुथ जेडीने लगवाननी प्रतिभाभां साक्षात् श्रीहुरि पोताना धंष्टदेवनी विभा-
वना-अेकडपात्मक द्रव लावना करीने ते स्वडूपाभां अत्यंत विलीन थधं गयुछे हृदय
जेभनुं अेवां थकां-छे नाथाहे लगवन्/हुमलां में अर्पण करेखुं आ लोअन आपजमे-
अंगीकार करा । अेम गङ्गद्व कंठ थधने प्रार्थना करवा लाअ्यां. ॥१३९-१४०॥ त्याहे
सर्वान्तराभा अेवा ते धर्मपुत्र श्रीहुरि लगवान ते ललितानी पोताने विषे सत्यभूत
अेवी परम लकित जेधने-जोषीने ते ललिताने प्रसन्न करता थका प्रगट कयुंछे पोतानुं
यशस्वर दिव्य स्वडूय जेभे अेवा थका अत्यंत प्रसन्न थधने ते लगवान कृष्णनी प्रतिभा-
डूपा साक्षात् जमवा लाअ्या. ॥१४१॥ त्याहे ते ललिता ते अत्यक्ष श्रीहुरिने राधिका
अने रमादेवीअे परिचर्या करेला, सर्वधंधरेना पशु धंश्वर, अनन्तअनेके महाविभूतिअो-
धी सम्पन्न अने पोते समर्पण करेखुं ते लक्ष्य-लोअ्यादिके यतुविध अन्न तेने आदरपूर्वक
जमता अेवा अत्यक्ष प्रभाळ जेधने जहुज विस्मय पाग्यां. ॥१४२॥ आ प्रभाळे पोताना
स्वडूपाभां अर्पण कयुंछे मन अने नेत्रे जेभे अेवां ते अनन्य लकत ललिताने परि-

રૂપમાલક્યતાય સં તદા પ્રતિમાસ્વરૂપઃ ॥૧૪૩॥ મત્યુત્સવાવધિ તતોઽલિલમક્ત-
 હ્વાંસ્તત્રૈવ ધામનિ રિરક્ષિપુરીશ્વરઃ સ્વે । મોજ્યૈઃ પૃથક્ પૃથગનેકવિદ્યૈસ્તુ સાધૂન્ પ્રાત-
 પ્યગ્નિશિ ચકાર મનોજ્ઞવાર્તાઃ ॥૧૪૪॥ કચિત્તિથી સ સત્સદ્ગદીપં પ્રાકાશયત્ પ્રમુઃ ।
 કચિદ્દેમન્તસિંહાય ધર્મરક્ષામગ્રોચત ॥૧૪૫॥ કચિત્સ્પર્શવિવેકં સ મક્તસદ્ધાનશિક્ષ-
 યત્ । શુકાનન્દાય સ પ્રાહ ધર્મસિદ્ધિ કચિદ્દિને ॥૧૪૬॥ બ્રહ્માનન્દાય મુનયે પૃચ્છતે
 સ કચિદ્દિને । નિષ્કામશુદ્ધિમવદદ્ગ્રહચર્યવિશુદ્ધયે ॥૧૪૭॥ ગોપાલ્લાનન્દમુનયે
 વિને કચન પૃચ્છતે । ત્યાગિનિત્યવિધિ પ્રાહ પાલ્યમાવશ્યકં સતામ્ ॥૧૪૮॥
 સ્વરૂપાદ્દેતમવદન્મુકાનન્દાય ચ કચિત્ । યત્ર કૃષ્ણસ્વરૂપાણમૈક્યજ્ઞાનં નિરૂ-
 પિતમ્ ॥૧૪૯॥ સ વાસુદેવોનન્દાય ઘર્ષિને ચ કચિદ્દિને ; । મન્વજાપવિધિ પ્રાહ
 શ્રીકૃષ્ણસ્પાનુવાસરમ્ ॥૧૫૦॥ ઇકાદશીવ્રતવિધિ વિસ્તરેણ કચિદ્દિને । નિજ-
 મક્તજનાન્ પ્રીત્યા સમાસંસ્થો હ્યવુલુઘત્ ॥૧૫૧॥ કચિદેકાન્તિકપ્રાપ્યબ્રહ્મધા-
 મનિરૂપણમ્ । ચકાર સંસદિ સ્વીયાંસ્તથપાવદ્મુત્સતઃ ॥૧૫૨॥ મથ સ્થપિ

પૂર્ણ મનોરથવાળાં કરીને તે શ્રીહરિ પોતાનું પરાત્પર એવું તે દિવ્યરૂપ અંતર્ધાન કરીને તે
 સમયમાં સર્વ પ્રકારે તે પ્રતિમાસ્વરૂપેજ જણાવા લાગ્યા. ॥૧૪૩॥ તે પછી ઇશ્વરમૂર્તિ
 એવા શ્રીહરિસંતોષિગેરે સર્વ ભક્તસમૂહોને પોતાના તે દુર્ગપુર ધામમાંજ પોતાનાં માતા
 ભક્તિદેવીના જન્મોત્સવ સૂધી રાખવાની ઇચ્છાવાળા એવા થકા લિન્ન લિન્ન અનેક
 પ્રકારનાં ભોજનોથી સર્વ સંતોને જમાડતા થકા દરરોજ રાત્રિએ મુંદર વાર્તાઓ કરતા
 હતા. ॥૧૪૪॥ સમર્થ એવા તે શ્રીહરિએ કોઈક દિવસે સત્સંગદીપનો પ્રકાશ કર્યો હતો.
 ક્યારેક હેમન્તસિંહ રાજાને ધર્મરક્ષા કહી હતી. । ક્યારેક સ્વભક્તસમૂહોને સ્પર્શવિવેક-
 (સ્પૃશ્ય-અસ્પૃશ્યનો નિર્ણય) શીખવાડ્યો હતો. કોઈક દિવસે તે શ્રીહરિએ શુકાનંદ-
 મુનિને ધર્મસિદ્ધિ કહી હતી. । ક્યારેક તે પોતાને પૂછતા એવા બ્રહ્માનંદમુનિને બ્રહ્મ-
 ચર્યની વિશુદ્ધિ માટે નિષ્કામશુદ્ધિ કહી હતી. । કોઈક દિવસે પોતાને પૂછતા એવા
 ગોપાલાનંદમુનિને સાધુઓને અવશ્ય પાલન કરવા ચોગ્ય ત્યાગી સાધુ જનોનો નિત્યવિધિ કહ્યો
 હતો. । ક્યારેક મુક્તાનંદમુનિને ભગવત્સ્વરૂપનું અદ્વેત- (બ્રહ્મપુર-ધામસ્થ દિવ્યસ્વરૂપ
 અને અવતારરૂપ માનુષાદિ વિગ્રહ એ બંનેની એકતા) કહ્યું હતું કે જેમાં શ્રીકૃષ્ણનાં
 દિવ્ય-માનુષ બંનેસ્વરૂપોનું એક્ય જ્ઞાન નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું હતું. । કોઈક દિવસે વાસુદે-
 વાનંદ વર્ણીને તે શ્રીહરિએ શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો દરરોજ કરવાનો જપવિધિ કહ્યો હતો. ।
 તેમજ કોઈક દિવસે સભામાં વિરાજમાન થયેલા શ્રીહરિએ પ્રીતિથી પોતાના ભક્તજનોને
 એકાદશીના વ્રતવિધિનો વિસ્તારથી બોધ કર્યો હતો. । ક્યારેક સભામાં વિરાજમાન શ્રી-
 હરિએ બ્રહ્મપુર ધામને યદાવત્ બાલુવાને ઇચ્છતા એવા પોતાના અનન્ય ભક્તોને પોતાના
 એકાન્તિક ભક્તોએ પ્રાપ્ય એવા બ્રહ્મધામનું નિરૂપણ કર્યું હતું. ॥૧૪૫-૧૫૨॥ તે પછી
 મહામહિમાવાળા શ્રીહરિએ પ્રબોધની એકાદશી અને કાર્તિકી પૂર્ણિમાને દિવસે પોતાનાં
 માતા ભક્તિદેવી અને પિતા ધર્મદેવ, એમના જન્મનો- (જન્મતિથિનો) મહોત્સવ
 એટી એટી સામગ્રીઓથી કર્યો હતો. અને તેમાં બ્રાહ્મણોને તથા જંત-પાર્શ્વોને તેમજ

प्रोज्जननोत्सवं स प्रयोधनीपूर्णमयोर्यथावत् । महोपचारैर्विदधे महीयानतपयद्ब्राह्मण-
साधुमक्तान् ॥१५३॥ एवं महोत्सवमसौ विधिवद्विधाय देशान्तरागतनिजाश्रितभक्त-
सङ्घान् । आजिष्पन्निजनिजान् प्रति गन्तुमीशो देशांस्तदीयसकलेऽपिस्तपूर्तिकर्ता
॥१५४॥ ते तं विहाय निजदेशगमे त्वशक्ता अप्यात्मवल्लभनिदेशवशेन जग्मुः । तस्याह-
यैव मुनयोऽपि स शिष्यवास्तं स्तुत्वाद्भवो धविधये विनयेन जग्मुः ॥१५५॥ भक्तान्विखज्य
सुखमास्थितमात्मवासे योषा जयादय उपेत्य तदेकचित्ताः । सम्पूज्य तं विविधचन्द-
नपुष्पवस्त्रभौवानुसारिनुतिभिर्नुनुबुध भक्त्या ॥१५६॥ स्यात्तिप्रियं गुणमसौ वनिता-
मिराभिः पृष्टः स्वभक्तिममलामयदत्ततस्ताः । तामेव नित्यमचलां परमादरेण तस्मि-
न्नराकृतिपरात्मनि चकुरेकाम् ॥१५७॥ संतोषमाप्य परमं स्वयमेव भक्तिस्ताभ्यः स्वद-
र्शनमदात्तत इच्छयास्य । प्रीत्या नदिष्टवरमाप्नु चित्तस्य साय विह्वलतेव सहसैव तिरो-
यभूव ॥१५८॥ एवं स्वभक्तजनमानसवाञ्छितार्थान् सम्पूरयन् कपटमानवमूर्तिरीशः ।
नानाविधान् भुवि ततान महोत्सवान् ये चकुर्यरापतिमनस्त्वपि भूरिचित्रम् ॥१५९॥

लङ्कतजनेने जभाडीने तृप्त कथां हुता. ॥१५३॥ स्वलङ्कतजनेना सङ्कल धम्मित भनोरथाने
पूषुं करनारा जेवा अति सभर्धं जे श्रीहुरिजे आ प्रभाषे आ भडोत्सव विधिपुरःसर
करीने देशान्तरभांथी आवेला पोताना आश्रित लङ्कतसभूडोने पोत-पोताना देशो । अत्ये
जवाने भाटे आशा करी. ॥१५४॥ त्यारे ते श्रीहुरिने छोडीने पोताना देशभां जवानां
असभर्धं-(जवाने धम्छताज नडोता) जेवा थका पणु आत्मवदलल जेवा श्रीहुरिनी
आज्ञाना वशपणुधी पोत-पोताना देशभां गया. अने मुनिजो पणु ते श्रीहुरिनी आशाधीज
पोत-पोताना शिष्येजो सङ्कित विनयधी ते श्रीहुरिनी स्तुति करीने अज्जनोने लगव-
त्त्वङ्गपनो मोध करवा भाटे देशान्तरभां गया. ॥१५५॥ आ प्रभाषे देशान्तरना लङ्कतज-
नेने पोत-पोताना देशभां वणावीने सुषेधी पोताना निवासस्थानभां विशजमान थयेला
ते श्रीहुरिनी पासे जया-ललिता आदिक स्त्रीजो के जेजो ते श्रीहुरिना स्वङ्गपभांज ओकाथ
चित्तवाणी हुती. तेजो त्यां आवीने अनेक प्रकारनां थंन पुष्प अने वस्त्रादिकधी इडे प्रकारे
पूज करीने पोत-पोतानी भनोलावना अनुसारि स्तुतिवचनेधी लङ्कितपूर्वक स्तुति करवा
लागी. ॥१५६॥ अने जे लङ्कत स्त्रीजो जे पोताने-(श्रीहुरिने) अति प्रिय शुणु पूछेला जे श्री-
हुरिजे पोतानी निर्मल लङ्कितज पोताने धष्ट शुणुछे जेक कहुं हुतुं. तेथी ते सर्व अण्णाजो
नराकार परमात्मा जे अत्यक्ष श्रीहुरिने विषेज अग्रज जेवी ओकांतिडी लङ्कितज निरंतर परम
आदरधी करती हुती. ॥१५७॥ अने ते करणुधीज परम प्रसन्नता पागीने ते लङ्कितदेवीजे
पोतेज जे श्रीहुरिनी धम्छाधी ते जया आदिक स्त्रीजोने पोतानुं साक्षात् दर्शन आप्युं.
अने पछी ते लङ्कितदेवीजे तुरतज ते स्त्रीजोने धम्छित वर प्रीतिपूर्वक आपीने जेकदम
विद्युदलताज जेम जेम अंतर्धान थड गयां. ॥१५८॥ कपटयो मानवमूर्तिं जनेला जेवा
ते श्रीहुरि आ प्रभाषे पोताना लङ्कतजनेजे मनधी वांछित अर्थोने संपूषुं करता
थका पृथ्वी उपर जन्माष्टभी आदिकना मोटा मोटा छिजो कथां हुता. के-
जे भडोत्सवे मोटा धरापतिजोना मनभां पणु अतिशय आश्चर्यं छिजतवता हुता. ॥१५९॥

સાધુમળલગ્નામમહદ્દયઃ સર્વસાધુપરિવેષણતુષ્ટઃ

અન્નકૂટમહસમ્પ્રતિસક્તઃ કુળ્ળ યપ હૃદિ મેડ્સુ સુતુષ્ટઃ ॥૧૬૦॥

इति श्रीमदुद्धवस... . नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये दुर्गपत्तनेऽन्नकूट-
महोत्सवे सकलसाधुनामसङ्कीर्त्तनपूर्वकमुत्सवविधिनिरूपणं नाम
सप्तविंश उद्घासः ॥३७॥

દુર્ગપુરમાં સાધુમંડળોના સમૂહો આવવાથી અતિ હર્ષ પામેલા, સર્વ સંતમં-
ડળને પોતે પીરસીને જમાડવાથી સંતુષ્ટ થયેલા. અને અન્નકોટના મહોત્સવની સામ-
ગ્રીઓ સંપાદન કરવામાં અતિ એકાગ્ર થયેલા એવા એ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ-કૃષ્ણ
મારા હૃદયમાં અતિ પ્રસન્ન થકા અર્પણવિરાજમાન રહો. ॥૧૬૦॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदाय.....श्रीनित्यानंदमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयમાં
दुर्गपत्तनમાં અન્નકોટને મહોત્સવ નિરૂપણ કર્યો એ નામે સાડગ્રીશમે
ઉદ્ઘાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૩૭॥

उद्घासार्थसङ्ग्रहः

श्रीमान् सारङ्गपुर्यादिषु बहुषु पुरग्राममुख्येषु भक्तान्
धर्मज्ञानोपदेशैः श्रुतिहितममृतं पाययन् यः क्रमेण ।
लोहग्रामं समेत्य व्यतनुत महितं शाकपाकं स्वयं श्री-
राधाभ्यां सेव्यमानः स्वकृतिरस्तविदः प्राशयन्तोऽयमव्यात्॥
ख्यापयन् रसतां मुख्यां श्रौतीं स्वस्य स्वयं हरिः ।
मुक्तामोग्यरसं शाकं स्वकरस्पर्शतोऽकरोत् ॥३८-१-२॥

સારંગપુર મુખ્ય જોમાં છે એવાં ઘણાંક મોટાં મોટાં પુર અને ગામોમાં રહેલા ભક્તજનોને
ધર્મ અને જ્ઞાનાદિકના ઉપદેશોથી શ્રુતિશાસ્ત્રે પ્રતિ પાદન કરેલું-મોક્ષપાપભૂત જ્ઞાનામૃતનું
પાન કરાવતા થકા જે શ્રીમાન્ મહાબલદેવવાળી અનુકંમે વિચરતા થકા લોહ ગામમાં
આવીને મોટા દેવતાઓએ પણ વખાણવા યોગ્ય શાકરૂપ પાકને સ્વયં શ્રીહરિ, લક્ષ્મીજી
અને રાધા આદિક શક્તિઓએ તથા શ્રદ્ધા આદિક માતાઓએ દિવ્યરૂપે સેવ્યા થકા
તૈયાર કરીને પોતાની કૃતિરૂપ પ્રસાદના સ્વાદને બાણનારા-ઇચ્છનારા એવા સ્વભક્તોને
જમાડનારા તે ભગવાન અમારી રક્ષા કરો. ॥

અને- 'રસો વૈ સઃ' 'જ્ઞાનન્દં વ્રજ' એ વિગેરે શ્રુતિવિહિત પોતાની મુખ્ય
રસતાને આ લોકમાં વિસ્તારતા થકા વૃત્તાકના શાકને પોતાના કરકમળના સ્પર્શમાનથીજ
મુક્તપુરોએ લોગ્ય રસવાશું બનાવ્યું હતું. ॥૩૮-૧-૨॥

अष्टविंश उल्लासः

स्वामी वसन्दुर्गपुरे कुर्वन्नाविघोत्सवान् । मुदुर्वृत्तालयं प्रायात्पुरं भक्तहितेद्वया ॥१॥ एकादयुत्सवं कापि कापि जन्माष्टमीमहम् । कापि दोळोत्सवं चक्रे अन्नकूटोः
त्सवं क्वचित् ॥२॥ आयादुर्गपुरं तत्र विधायोत्सवमीश्वरः । वसन्तत्र पुराणानि शुधाव
सकलानि सः ॥३॥ उत्तमं भूपमवदच्छ्रीमद्भागवतस्य सः । माहात्म्यं श्रुतिदानादेः
स्वयं तद्विधिवद्ददौ ॥४॥ सारङ्गपुरभूपेन प्रार्थितो जीववर्मणा । क्वचित्तत्र प्रयाति स्म
सद्भिः परिवृतोऽपिलैः ॥५॥ तत्र पौरैश्च भूपेन तत्पुत्र्या देविकार्यया । राठात्य-
क्षत्रमकेन सेवितो न्यवसत्सुखम् ॥६॥ भक्तैः पुष्पादिमिर्मालयादिभिः स्त्रीजनैश्च
सः । यथाहं सेवितस्तत्र चक्रे जन्माष्टमीमहम् ॥७॥ जन्माष्टमीव्रतविधिं समाहात्म्यं
स संसदि । सर्वमुक्त्वा भक्तिधर्मवार्त्ताश्च बहुधाकरोत् ॥८॥ तत्र स्थित्वा मासमेकं
वास्तुभूपेन सोऽर्धितः । कार्यायत्नं पुनर्गत्वा मासद्वयमुवास च ॥९॥ अन्नकूटाद्युत्स-
वांश्च महत्तत्र सोऽकरोत् । साधून् ज्ञानादिवार्त्ताभिस्तर्पयामास संसदि ॥१०॥

उल्लास ३८ भा.

उत्तम राजन्ना दुर्गपुरमां निवास करीने रहता थका नाना प्रकारना भडोत्सवोने
करता अये श्रीहुरि लकतनुं छित करवानी धम्माथी वारंवार वृत्तावध पुरमां आवता. अने
क्यारेक अेकादशीने भडोत्सव करता हुता, क्यारेक जन्माष्टमीने भडोत्सव, क्यारेक कुलहो-
णने भडोत्सव अने क्यारेक अन्नडोटने भडोत्सव करता हुता. ॥१-२॥ हुवे-अति समर्थ
श्रीहुरि कोष्ठक वषत वस्तावमां कुलहोणने भडोत्सव करीने दुर्गपुर अत्ये आव्या. अने
त्यां-दुर्गपुरमां निवास करीने रद्या थका श्रीहरिअे सर्व पुराणो श्रवणु कर्था हुतां. ॥३॥ अने
ते श्रीहरिअे उत्तम राजने श्रीमद्भागवत पुराणना श्रवणुने अने दानने तेमज
पुरेश्वरअुने भडिमा कह्यो हुतो. अने पोते श्रीहरिअे पण ते श्रीमद्भागवत पुराणनुं
दान विधिपुरःसर कर्त्तुं हुतुं. ॥४॥ पछी क्यारेक सारंगपुरना राज्ण लवाभायरे प्रार्थना
कर्था थका श्रीहरिकृष्ण लगवान सर्व सतोअे वींटाया थका त्यां-सारंगपुर पधार्या
हुता. ॥५॥ अने ते पुरना निवासी लकतजनेअे, भूपति लवाभायरे अने तेमनां पुत्री
देवीअे, तथा राठोड नाभे क्षत्रिय लकतजने सेवा कर्था थका त्यां मुणेशी निवास करीने
रद्या हुता. ॥६॥ अने पुंनल विगेरे लकतजनेअे तथा मालती विगेरे स्त्रीजनेअे यथायोग्य
सेव्या थका त्यां-सारंगपुरमां श्रीहरिअे जन्माष्टमीने भडोत्सव कर्था हुतो. ॥७॥ अने ते
श्रीहरिअे मलामां विराजमान थधने जन्माष्टमीना व्रतने सवणो विधि तेना माहात्म्ये
सहित कहीने लकित अने धर्ग मंघी वार्ताअे अनेक प्रकारे करी हुती. ॥८॥ आ प्रभाणु
ते सारंगपुरमां अेक मास पर्यंत रहने पछी श्रीहरि कारीयाणी गाभे जधने जे मास
सूधी त्यां निवास करीने रद्या हुता. ॥९॥ अने श्रीहरिअे त्यां कारीयाणीमां अन्नडोट
विगेरेना भडोत्सवो कर्था हुता अने सलामां विराजमान थधने सर्व सतोने ज्ञानादिनी
ह. ५१

દેતુંથ સ્વર્ગનરકપ્રાપ્તેઃ કર્માણિ તત્ત્વતઃ । વિવિચ્યાકથયદ્રામ ઉત્તમાયૈવ પૃચ્છતે ॥૨૧॥
 લોહપ્રાગ્ તતો નાતઃ સોઽર્થિત્વા સૂરમ્ભૂતા । સિંહગુપ્તાદિભિર્વંદ્યૈઃ સેવિતસ્તપ્ર
 સોઽવસત્ ॥૨૨॥ તપ્ર કોમલવૃન્તાકવ્યજ્ઞનં સ્વયમેવ સઃ । સંસ્થાત્ય પ્રચુરાજ્યેન
 મુસ્યાદુ પ્રાશયત્સતઃ ॥૨૩॥ હરિઃ કોમલવૃન્તાકશાકં કૃત્વા સ્વયં પ્રભુઃ । પેચ્છદ્રો-
 જયિતું પ્રીત્યા સતશ્ચાન્યાન્મુનિપ્રિયઃ ॥૨૪॥ શાકં કર્તુમથોત્તુકં તં દ્રષ્ટું ધર્મયોપિતઃ ।
 તંપ્રયુદિંવ્યમાવેન શ્રદ્ધાયા માતરો દરેઃ ॥૨૫॥ દિવ્યમાત્રેન રુપ્ણસ્ય દક્ષિમળ્યાઘાઃ
 સ્ત્રિયસ્તથા । આયન્ ચિલોપય તં તપ્ર શાન્તિ પ્રાપ્યંસ્તથાવિધમ્ ॥૨૬॥ તાવદસ્થાપ-
 યદ્ધાર્મિર્હરિચ્છાનકે મુદા । કટાહં મોદયન્નાનાક્રિયાસ્વત્યન્તકૌશલઃ ॥૨૭॥ પ્રાજ્ય-
 માજ્યમય શ્રદ્ધા વદૌ તસ્મૈ મુદોત્તમમ્ । તતો હરિઃ કટાહે તદ્વક્ષિપદ્મચિરં ઘૃતમ્
 ॥૨૮॥ તતો મૈત્રી વદૌ પ્રીત્યા તસ્મૈ જીરકમુત્તમમ્ । મરીચાનિ વયા પ્રાદાચ્છાન્તિ-
 સ્તિત્તાનિ ચાવરાત્ ॥૨૯॥ ત્વચસ્તુષ્ટિસ્તથા પુષ્ટિલંબજ્ઞાનિ મુદા વદૌ । રાજિકામુ-

વાર્તાઓથી ખૂબ તૃપ્ત કર્યા હતા. ॥૧૦॥ અને સ્વર્ગ-નરકની પ્રાપ્તિમાં હેતુબૂત એવાં શુભ-
 અશુભ કર્મોની વિક્રિતને પૂછતા એવા ઉત્તમરાજને શ્રીહરિએ વાસ્તવિક રીતે વિક્રિતપૂર્વક
 તે બંને પ્રકારનાં કર્મ કહી બતાવ્યાં હતાં. ॥૧૧॥ તે પછી સૂર નામના રાજાએ-(સુરાખા-
 ચરે) પ્રાર્થના કરીને લોયા ગામ પ્રાપ્તે પદપાવેલા તે શ્રીહરિ સિંહગુપ્ત વિગેરે વૈશ્ય
 ભક્તોએ સેવા કર્યા થકા ત્યાં-લોયા ગામમાં નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૧૨॥ અને તે લોયા
 ગામમાં શ્રીહરિએ કોમળ વૃન્તાકનું શાક પુષ્કળ બીધી પોતેજ સુંદર બનાવીને અતિ
 સ્વાદિષ્ટ તે શાક સર્વ સંતોને ખૂબ જમાડયું હતું. ॥૧૩॥ (એ 'શાકોત્સવનું' વિસ્તારથી
 વર્ણન કરેછે-) મુનિઓ જેમને અતિશય પ્રિય છે એવા અતિ સમર્થ શ્રીહરિએ પોતેજ
 કોમળ વૃન્તાકનું શાક કરીને તે શાક સર્વ સંત-પાર્શ્વદોને પ્રીતિપૂર્વક જમાડવાને માટે
 ઇચ્છા કરી. ॥૧૪॥ હવે-ભગવાન શ્રીહરિ બ્યારે શાક કરવાને માટે તૈયાર થયા ત્યારે શ્રીહ-
 રિની માતાઓ શ્રદ્ધા આદિક ધર્મદેવની પત્નીઓ શ્રીહરિનાં દર્શન માટે દિવ્યરૂપે કરીને ત્યાં
 આવી. તેમજ-ફકિમણી વિગેરે શ્રીકૃષ્ણની પદ્મંગનાઓ પણ દિવ્યરૂપે ત્યાં આવી.
 અને ત્યાં શાક બનાવવાને માટે તત્પર થયેલા શ્રીહરિને જોઇને પરમ શાંતિને
 પામી હતી. ॥૧૫-૧૬॥ તેટલાકમાં અનેક ક્રિયાઓમાં પરમ નિપુણ એવા ધર્મપુત્ર શ્રી-
 હરિએ સર્વ જનોને આનંદ આપતા થકા આનંદપૂર્વક ચૂલા ઉપર મોટું કંદાયું મૂકયું.
 ॥૧૭॥ તે નમયમાં ધર્મદેવની પત્ની અને શ્રીહરિની માતા શ્રદ્ધાદેવીએ અતિ આનંદથી
 ઉત્તમ એવું ઘણુંક બી તે શ્રીહરિને આપ્યું. ત્યારે શ્રીહરિએ તે સુંદર બી વધારને માટે
 કંદાયામાં નાખ્યું. ॥૧૮॥ પછી મૈત્રીદેવીએ તે શ્રીહરિને પ્રીતિપૂર્વક ઉત્તમ છૂડ આપ્યું.
 દયાદેવીએ વાટેલાં મરીચાં આપ્યાં, પુષ્ટિદેવીએ તાજ આપી, પુષ્ટિદેવીએ આનંદપૂર્વક
 લવીંજ આપ્યાં, ઉન્નતિદેવીએ રાઇ આપી અને ક્રિયાદેવીએ મેથી આપી. ॥૧૯-૨૦॥ પછી

૧-શ્રીહરિએ કરેલો આ રાખિયત્વ સત્સંગમાં અતિ પ્રસન્ન અધૌકિક ચરિત્રરૂપે મનાયછે
 અને તેનાં કીર્તનો પણ રચાયલાં છે.

प्रतिः प्रादान्मेधिकां च क्रिया ततः ॥२०॥ सन्धूषयाथ हरिश्चुल्लयां वह्निं कङ्कडिते
घृते । जीरकं च मरीचानि त्वग्लयङ्गादि चाक्षिपत् ॥२१॥ निक्षिप्याथ हरिस्तस्मि-
न्वृन्ताकानि क्रियापटुः । छुद्गारच्छरं चके शाकसंस्कारमुत्सुकः ॥२२॥ संस्कारस्येति
शाकस्य हरिणा सौरभो महान् । ध्यानशे निखिले ग्रामे चित्ररुचाखिला दिशः ॥२३॥
युद्धिश्च सिन्धुजं मेधा हरिद्रां प्रददौ ततः । तितिक्षा चार्द्रधान्याकानार्द्रकं होस्तथा
यस्म ॥२४॥ मूर्तिर्मुदा दधि प्रादात्तस्मै भक्तप्रियाय वै । हारिमन्यं च सत्पिष्टं रुक्मिणी
प्रददौ मुदा ॥२५॥ स ततः सिन्धुजं तस्मिन् हरिद्रादीनि चाक्षिपत् । तस्मै विचित्रपा-
त्राणि ततः सत्यादयो ददुः ॥२६॥ समाधिमन्तश्चान्येऽपि तथापश्यन् हरीच्छया ।
प्रातदिव्यदृशो भक्ता महानन्दमगुस्तथा ॥२७॥ अन्ये तूक्तानि वस्तूनि सदृशानि
व्यलोकयन् । अहसन्मन्दमन्दं तु धीहरिस्तन्निरीक्ष्य हि ॥२८॥ दूरालयारमाद्याश्च वीक्ष्य
दिव्यदृशाय तत् । अत्याश्चर्याभृतास्तर्हि मग्ना ह्यासन् सुखाम्बुधौ ॥२९॥ इत्थं शाकफ-
रस्तावन्नरिः पीताखिलाम्बरः । हस्तहस्तक ईशेदो दर्शनीयस्तदाऽभवत् ॥३०॥ इत्थं

श्रीहरिणे श्लाभां अग्नि सणगावीने धी न्यारे कङ-कड ययुं त्यारे तेभां लङ्, मरीचां,
तज्ज अने लवींग विगेरे ते कडायाभां नाभ्युं. ॥२१॥ पछी पाङ्कियाभां यतुर जेवा
श्रीहरिणे उसाडपूर्वक ते कडायाभां सुधारैलां वृन्ताक नाणीने छमकार जेलावीने सुंदर
वधार क्येरी. ॥२२॥ आ प्रभावे श्रीहरिणे संस्कार करेला शाकने आश्चर्यकारी
अति उत्तम सुगंध आभा गाभभां आरेष दिशाओभां पय्य व्यापी गये हुतो. ॥२३॥
त्यार पछी धर्मपत्नी युद्धिदेवीणे शाकभां नाणवा भाटे भीडु अने मेधादेवीणे
हरिद्रा आपी, तितिक्षादेवीणे लीला धाण्वा आप्या अने लक्ष्मणदेवीणे सुंदर आहु
आभ्युं. ॥२४॥ मूर्तिदेवीणे लकतप्रिय लगवान श्रीहरिने आनंदपूर्वक हळीं आभ्युं.
अने रुक्मिणीदेवीणे आनंदशी सुंदर यत्नाने वोट आप्यो. ॥२५॥ तं पछी श्रीहरिणे
भीडु अने लणहर विगेरे जे लधुं ते शाकभां नाभ्युं. अने ते पछी सत्यलामा आदिक
कृष्णांगनाओणे ते श्रीहरिने पीरसवाभ्र उपयोगी जेवां अनेक विचित्र पात्र आप्यां.
॥२६॥ अने आ प्रभावे आपतां ते समथभां सभाधिवाणा जेनेजे तथा लगवाननी
धृच्छाशी भीज्ज जेनेजे पय्य प्रत्यक्ष जेयुं हुतुं. अने लगवानता संकल्प-गणथी दिव्य
द्रष्टि पावेला ते सधणा लकतजने आ प्रभावे जेधने लण्डुज आनंद पाय्या हुता. ॥२७॥
अने सभाधि सिवायना भीज्ज जेने तो ते सधणी वस्तुओ श्रीहरिने संतोजेज्ज आपेली
जे प्रभावे जेपता हुता. अने लगवान श्रीहरि तो जे लधुं जेधने मंद मंद हसताज्ज
हुता. ॥२८॥ अने जया रमा आदिक स्त्रीओ पय्य आवुं ते श्रीहरिनुं आदौकिक ऐश्वर्य दिव्य
द्रष्टी हीर रहीने सधणुं जेधने अति आश्चर्य पागी जेवी सती सुषना सागर जेवा ते
श्रीहरिभां तहीन थण थण हुती. ॥२९॥ आ प्रभावे शाक जनाववाना समथना लणहरवाणा
हस्तकभजना वसवाशी पीणु थण जयुं छे पीतांगार जेभनुं अने हस्तकभजभां जेभजे
तजेथो अलुण्ड करेला छे. जेवा साक्षात् धेशेश्वर श्रीहरि शाक जनावता यऊ ते समथभां
अति दर्शनीयमूर्तिं जेपता हुता. ॥३०॥ आ प्रभावे श्रीरामिनारायण महाप्रभुजे ते

કૃત્વા સતચ્છાકં સ્વામિનારાયણો હરિઃ । મોક્ષું સમાદ્યતપ્રીત્યા સતશ્ચાન્યાન્નિજાધિતાન્ ॥૩૧॥ એવં તે હરિણાદૃતા મુત્યન્મનઃપાત્રસંયુતાઃ । આગત્યોપાવિગન્ પ્રીત્યા યથાહં તત્ર પક્લિશઃ ॥૩૨॥ અથ પ્રીતમના ધાર્મિર્વધ્યા પરિકરં હરિઃ । મજ્જાન્મોજયિતું સર્વાન્મુન્યા-
દીનુયતોઽભવત્ ॥૩૩॥ યુવાનો મુનયસ્તાવત્કરેષ્યાદાય સાદરમ્ । શાકસમ્મૃતપાત્રાણિ તસ્માયન્સન્નિઘૌ હરેઃ ॥૩૪॥ હરિર્વિસ્રમથાદાય મુકુન્દાનન્દવર્ણિના । પરિવેષણસત્પાત્રં તત્પંક્તિષ્વાવિશદ્રુતમ્ ॥૩૫॥ શાકપાત્રકરાઃ સન્તસ્તસ્થુસ્તસ્ય પુરસ્તતઃ । અથ સ્મયન્ હરિસ્તેપાં વીર્યાઃ પંક્તોર્વ્યલોકયત્ ॥૩૬॥ સમ્મૃત્યાથ હરિઃ પાત્રે શાકં સત્પાણિપાત્રતઃ । તત્પંક્તિપુ વ્રજન્પ્રીત્યા સાદરં પર્યવેષયત્ ॥૩૭॥ સ શાકં પરિવેષ્યૈવં મુકુન્દાનન્દવર્ણિના । ધૃતાન્સુતાશ્ચ સૃદુલાઃ પેલિકાઃ પર્યવેષયત્ ॥૩૮॥ તતો વ્રુમુજિરે સન્તસ્તં પદ્યન્તશ્ચલ-
ક્રમમ્ । તત્પંક્તિપુ વ્રજન્મૂયઃ સ શાકં પર્યવેષયત્ ॥૩૯॥ તદા વ્રહ્માદયો દેવાસ્તહ્નોલાં દ્રઘ્દુમાદતાઃ । આયન્વ્યોમિનિ વિમાનસ્થાસ્તં દ્રઘ્પાથ મુદં યયુઃ ॥૪૦॥ તથા તત્રાયયુર્મુક્તા વદ્યાર્થમવાસિનઃ । ગોલોકાદિકધામસ્થાસ્તથા શ્વેતાન્તરીપગાઃ ॥૪૧॥ તૈઽધાઘલોક્ય

સુંદર શાકળનાવીને પોતાના આશ્રિત સંતોને તથા અન્ય લોકોને પણ પ્રીતિથી જમવા માટે બોલાવ્યા. ॥૩૧॥ આ પ્રમાણે શ્રીહરિએ બોલાવેલા અને જમવાનાં પાત્ર જેમણે હાથમાં લીધેલાં છે એવા તે સંત વિગેરે સઘળા લોકજનો હુસ્ત, પાદ અને મુખએ પંચાગની શુદ્ધિ કરીને ત્યાં આવીને પ્રીતિપૂર્વક પંક્તિબંધ યથાયોગ્ય જમવા બેસી ગયા. ॥૩૨॥ તે પછી ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ પ્રસન્નમન એવા થકા દ્રઢ કટિબંધન કરીને સંતો વિગેરે સર્વ લોકોને તે શાક જમાડવાને માટે તત્પર થઈ ગયા. ॥૩૩॥ તેજ સમયમાં યુવાવસ્થા-
વાળા સંતો આદરપૂર્વક શાક ભરેલાં પાત્રો હાથમાં લઈ લઈને તે શ્રીહરિની પાસે આવ્યા. ॥૩૪॥ તે પછી મુકુન્દાનંદ વર્ણીએ પીરસવા માટે આપેલો ડંકો લઈને શ્રીહરિએ સાધુઓની પંક્તિઓમાં એકદમ પ્રવેશ કર્યો. ॥૩૫॥ તે સમયમાં શાકનાં ભરેલાં પાત્રો જેમના હાથમાં છે એવા સંતો તે શ્રીહરિની આગળ ઉભા રહ્યા. અને પછી હસતા હસતા શ્રીહરિ તે સંતોની મોટી મોટી દીર્ઘ પંક્તિઓએ જોવા લાગ્યા. ॥૩૬॥ અને પછી સંતોના હાથમાં રહેલાં શાકનાં પાત્રોમાંથી ડંકામાં શાક ભરીને (લઈ લઈને) શ્રીહરિએ સંતોની પંક્તિઓમાં ફરતા થકા પ્રીતિથી તે શાક આદરપૂર્વક પીરસી દીધું. ॥૩૭॥ શ્રીહરિએ આ પ્રમાણે પોતે શાક પીરસીને પછો મુકુન્દાનંદ વર્ણી પાસે ઘીમાં બોળેલી માટેજ કોમળ એવી શેટલીઓ પીરસાવી. ॥૩૮॥ પછી તે સર્વ સંતો પીરસવાને માટે ઉતાવળા ફરતા એવા શ્રીહરિને જોતા જોતા જમવા લાગ્યા. અને તે શ્રીહરિ પણ તે સંતોની પંક્તિઓમાં વારંવાર ફરતા થકા પોતે શાક પીરસતા હતા. ॥૩૯॥ તે સમયમાં તે શ્રીહરિની આ પરિવેષણુલીલા જોવાને માટે આદરવાળા એવા બ્રહ્માદિક દેવો ત્યાં આવ્યા અને આકાશમાં વિમાનોમાં રહ્યા રહ્યા તે શ્રીહરિ-મહાપ્રભુનાં દર્શન કરીને ગહુજ આનંદ પામ્યા હતા. ॥૪૦॥ તેમજ બદરિકાશ્રમવાસી મુકતો, તથા ગોલોકાદિક ધામના મુકતો, તેમજ વેતદ્વીપના મુકતો પણ ત્યાં આવ્યા હતા. ॥૪૧॥ એ સર્વ મુકતો અને દેવતાઓ ધર્મનંદન શ્રીહરિને જોઈને પ્રસન્ન

તે ધાર્મિ પ્રસન્નાસ્તુદુર્હરિમ્ । નમન્તશ્ચ મુદુર્મત્તયા ચારમાત્મ્યૈર્વાકિરન્ ॥૪૨॥
તતો જનૈરલક્ષ્યાસ્તે સત્પંક્તિયુ કૃતં મુદા । પ્રાશુર્નિપથ્ય લલિતં શાકં પ્રાસાદિકં હરેઃ
॥૪૩॥ પરિવેષણચાતુર્યં દદ્ધા તસ્ય તદાશિનાઃ । બ્રહ્માદયશ્ચ મુક્તાસ્તે મદ્યાશ્ચયં
પ્રપેદિરે ॥૪૪॥ શ્રદ્ધાયા માતરસ્તસ્ય કૃષ્ણપટ્ટાક્ષનાસ્તથા । તં વિલોખ્ય મુદા
યુક્તાસ્તસ્યશ્ચિત્રાર્પિના ઇવ ॥૪૫॥ તાસ્તતો હરિણા દત્તં શાકં મુક્તવામૃતોપમમ્
। મિથોઽવદન્નિદં પ્રીત્યા તદાલોકનલાલસાઃ ॥૪૬॥ અહો શુચિવતાઃ ! સાક્ષાદવતાર-
કકારણમ્ । સ્વયં શાકં વિધાયાસૌ મુન્યાદીન્ ભોજયન્ત્યલમ્ ॥૪૭॥ નૈપુણ્યં પાકકરણે
છિન્નમસ્માકમુત્તમમ્ । एतेनैवाધુના सर्वकियाकौशल्यचाधिना ॥૪૮॥ एते मुन्यादयो
धन्या हरेः प्रासादिकं मुहुः । भुजाना रुचिरं शाकं नानामोज्यं तथेतरत् ॥૪૯॥ प्राप्ता
एतेऽस्य सम्बन्धं ब्रह्माद्यैरपि दुर्लभम् । वर्णयामः किमेतेषां वयं भाग्यं महत्तरम् ॥૫०॥
પ્રીત્યૈવમુક્તવન્ત્યસ્તા જમુસ્તસ્યાજ્ઞયા પ્રમોઃ । સ્વસ્વસ્થાનાનિ મુક્તાસ્તે બ્રહ્માદ્યાશ્ચ
મુદાન્વિતાઃ ॥૫૧॥ પરિવેષ્યેતિ સ મુનીન્ પદ્માન્મકાંસ્તથેતરાન્ । શાકં પીયૂષમધુરં

થયા એવા થકા શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. અને વારંવાર નમસ્કાર કરતા થકા તે
શ્રીહરિને સુંદર દિવ્ય પુષ્પોથી વધાવવા લાગ્યા. ॥૪૨॥ અને તે પછી તે બ્રહ્માદિક દેવતાઓ
અને મુક્તો સંતોની પંક્તિઓમાં એકદમ આનંદથી ખીલ મનુષ્યો ન દેખી શકે એમ
બેસીને ભગવાનની પ્રસાદીભૂત અતિ સુંદર શાક ખૂણ જમવા લાગ્યા. ॥૪૩॥ અને તે
ભગવાનના અનન્ય આશ્રિત એવા તે બ્રહ્માદિક દેવો અને મુક્ત જનો તે શ્રીહરિનું પીર-
સવાનું ચાતુર્ય જોઈને મહા આશ્ચર્ય પાગી ગયા હતા. ॥૪૪॥ અને શ્રદ્ધા આદિક તે શ્રીહરિની
માતાઓ, તથા રૂકિમણી આદિક શ્રીકૃષ્ણની પટાંગનાઓ. એ સર્વે તે સમયની અલૌકિક
શૌભાએ યુક્ત તે શ્રીહરિને જોઈને અતિ આનંદે યુક્ત એવી સતી ચિત્રમાં આલેખેલી
જેમ હોય એમ સ્થિર થઈને રહી હતી. ॥૪૫॥ તે પછી શ્રીહરિએ આપેલું અમૃત
જેવું સ્વાદિષ્ટ તે પ્રસાદીનું શાક જમીને તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં અતિ લાલસાવાળી
એવી સતી તે શ્રદ્ધાદિક દેવીઓ પ્રીતિપૂર્વક પરસ્પર આ પ્રમાણે કહેવા લાગી— ॥૪૬॥
અહો ! હે શુચિવતાઓ ! સર્વ અવતારોના એકજ કારણ એવા આ સાક્ષાત્-પ્રત્યક્ષ શ્રી-
હરિ વૃત્તાકતુ' શાક બનાવીને પોતે આ મુનિઓ વિગેરે પોતાના ભક્તજનોને અતિ
આગ્રહપૂર્વક જમાડેછે. ॥૪૭॥ અને વળી-સર્વ ક્રિયાઓમાં કુશળતાના સાગર સમા આ
શ્રીહરિએ હાલ સમયમાં આપણું પાકક્રિયા કરવામાં પરમ નૈપુણ્ય જે આટલા દિવસ
સૂધીમાં ઉત્તમ મનાતું હતું તે સર્વ વ્યર્થ કરી દીધું. ॥૪૮॥ અને ભગવાન શ્રીહરિનું
પ્રસાદીભૂત આ અતિ સુસ્વાદુ શાક તથા ખીનું પણ પ્રાસાદિક અન્ન વિગેરે તેને વારંવાર
જમનારા એવા આ મુનિઓ વિગેરે ભક્તજનો બહુજ ધન્યભાગ્ય છે. ॥૪૯॥ બ્રહ્માદિક
દેવોને પણ દુર્લભ એવા પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિના સંબંધને આ સઘળા ભક્તજનો પામેલા છે,
માટે આપણે એમનું અતિ મહત્તર ભાગ્ય શું વર્ણન કરીએ-કરી શકીએ ? ॥૫૦॥
આ પ્રમાણે પ્રેમથી પરસ્પર બોલતી તે દેવીઓ પ્રભુ-શ્રીહરિની આસાથી પોત-પોતાના
સ્થાન પ્રત્યે ગઈ. અને તેમુક્તો તથા બ્રહ્માદિક દેવો પણ આનંદે યુક્ત થકા પોતપોતાના

તર્પયામાસ સાદરમ્ ॥૫૨॥ एवं शाकं स्वयं कृत्वा भक्तानानन्दयन्हरिः । परिवेष्येति मुन्यादीन्भोजयामास निर्भरम् ॥५३॥ वार्त्ताश्चानुदिनं तत्र धर्मज्ञानादिशास्त्रगाः । कुर्वन्वसन्तपश्चम्यां महोत्सवमकारयत् ॥५४॥ राक्ष तेनैव सम्प्रार्थ्य नागटङ्काभिर्धं निजम् । पुरमानीय भक्त्यैव सेवितस्तत्र सोऽवसत् ॥५५॥ महद्भिरेवोपहारैः पूजितस्तेन संसदि । माघस्नानविधिं प्राह शुक्रानन्दाय पृच्छते ॥५६॥ चान्द्रायणव्रतविधिं तस्मै प्रोवाच चाखिलम् । पवमानन्दयित्वा स्वान् भक्तान् गन्तुमिषेप सः ॥५७॥ तावदेवमन्तसिंहेन स्वग्रामागमनाय सः । सम्प्रार्थितः पुनः सद्भिः पञ्चालग्राममागमत् ॥५८॥ राक्षसौ सेवितो भक्त्या सन्तश्च हरिसौदरौ । भक्ताश्चान्ये वसन्ति स्म तत्र सर्वे यथासुखम् ॥५९॥ सभायां प्रत्यहं वार्ता धर्मज्ञानविरागगाः । स्वानन्यभक्तिगा-श्चासौ चकारानन्दयन्निजान् ॥६०॥ महद्भिरेव सम्प्रार्स्तत्र दोलामहोत्सवम् । विधाय सुखयित्वा स्वान् पुनर्दुर्गपुरं ययौ ॥६१॥ भक्तप्राप्तेषु निवसन् प्रशंसन् रैचतं गिरिम् । जयन्तपुरमागच्छदुष्यडाख्यनृपार्थितः ॥६२॥ जीयाजरामरमुखैर्मुखजैश्च महीभृता ।

સ્થાન પ્રત્યે ગયા. ॥૫૧॥ આપ્રમાણે શ્રીહરિએ સર્વ સંતોને તથા પાર્થિવોને તેમજ બીજા પણ લકતજનોને અમૃતને તુલ્ય મધુર એવું સુંદર શાક આદરપૂર્વક પીરસીને ખૂબ તૃપ્ત કર્યાં. ॥૫૨॥ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન આ પ્રમાણે પોતેજ શાક કરીને નિજલકતોને આનંદ આપતા થકા આ ઠાણે એ પ્રકારે સુનિએ વિગેરેને પીરસીને ખૂબ જમાડતા હતા. ॥૫૩॥ અને તે દોઢા ગામમાં દરરોજ ધર્મશાસ્ત્ર અને જ્ઞાનશાસ્ત્ર આદિકની વાર્તાઓ કરતા થકા શ્રીહરિએ વસંતપંચમીના મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. ॥૫૪॥ અને વળી તે સૂરાખાથર રાજાએ પ્રાર્થના કરીને નાગડકા નામે પોતાના પુર પ્રત્યે લાવીને ગાઢ પ્રેમથી સેવા કર્યાં થકાજ તે શ્રીહરિ ત્યાં નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૫૫॥ અને તે રાજાએ સભામાં મોટી મોટી સામગ્રીઓથી ખૂબ કર્યાં થકા પોતાના પ્રત્યે પૂજતા એવા શુક્રાનંદસુનિને માઘસ્નાનનો વિધિ કહ્યો હતો. ॥૫૬॥ તેમજ—તે શ્રીહરિએ શુક્રાનંદસુનિને ચાંદ્રાયણ વ્રતને સમગ્ર વિધિ પણ કહ્યો હતો. આ પ્રમાણે પોતાના લકતજનોને આનંદ પમાડીને તે શ્રીહરિએ નાગડકા ગામેથી બીજે જવાને માટે ઇચ્છા કરી. ॥૫૭॥ ત્યારે તેજ સમયમાં હેમન્તસિંહુરાજાએ પોતાના પંચાળા ગામે આવવાને માટે ઘણી પ્રાર્થના કરેલા તે શ્રીહરિ સર્વ સંતોએ સહિત ફરીથી પંચાળા ગામે આવ્યા. ॥૫૮॥ અને તે હેમન્તસિંહુરાજાએ લકિતથી સેવા કર્યાં થકા એ શ્રીહરિ તથા સર્વ સંતો અને શ્રીહરિના બંને લાઇએ—રામપ્રતાપજી તથા ઇચ્છારામજી તથા બીજા પણ લકતજનો, એ સર્વે તે પંચાળા ગામમાં સુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા હતા. ॥૫૯॥ અને એ શ્રીહરિ સભામાં દરરોજ ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યસંબંધી તથા પોતાની અનન્ય લકિતસંબંધી વાર્તાઓ પોતાના લકતજનોને આનંદ આપતા થકા કરતા હતા. ॥૬૦॥ અને તે પંચાળા ગામમાં મોટી મોટી સામગ્રીઓથી ફલદોળનો મહોત્સવ કરીને શ્રીહરિ પોતાના લકતજનોને સુખ પમાડીને પાછા દુર્ગપુર પ્રત્યે ગયા. ॥૬૧॥ દુર્ગપુર જતાં માર્ગમાં લકતજનોના ગામોમાં નિવાસ કરતા અને રેવતાચળને વખાણતા થકા શ્રીહરિ ઊંનડ નામના રાજાએ પ્રાર્થના કર્યાં થકા જેતપુર પ્રત્યે આવ્યા.

वैश्वैर्मान्वादिमिस्तत्र सेवितो न्यवसत्सुखम् ॥६३॥ अधर्मोन्मूलिका वार्त्ताः कुर्वन्सं-
सदि तत्र च । सुखयामास भूपादीन् त्वष्टृभक्तांश्च सर्वशः ॥६४॥ तत्राग्नसत्रं सुमहद्व-
र्चयामास पत्तने । ततः स निर्गतः सद्भिः साकं गोण्डलमाययौ ॥६५॥ राक्ष देवजिता
तत्र हठिभावाव्ययन्धुना । सहासौ बहुमानेन सम्भगासेवितोऽवसत् ॥६६॥ तं ज्येष्ठ-
विष्टलमुखा चित्रा भक्त्या सिवेविरे । अन्ये योधहराम्बाश्च भक्ता रत्नादयो मुदा ॥६७॥
दिनमेकमुपित्वात्र पूजितः स नृपादिभिः । ततः कोट्यपुरं प्रायात् पीठराक्षार्थितो
भृशम् ॥६८॥ हरद्वारदितनुजैः सह तेनातिभायतः । सम्पूजितो ह्येकदिनमुवासानन्द-
यन्निजान् ॥६९॥ महदेवाग्नसत्रं स तत्राप्यस्थापयत्स्वयम् । वक्रप्रामं ततः प्रायान्म-
हिराक्षार्थितः प्रभुः ॥७०॥ तेन सन्मानितो भक्त्या तत्राप्येकदिनं हरिः । उपित्वा
सुखयन्मार्गे भक्तान् दुर्गपुरं ययौ ॥७१॥ अत्यादृतः पौरजनैः स तत्र स्वायास यय
न्यवसद्विशुद्धे । राक्षोसमेनातिमुदा सह स्वैर्निवेद्यमाणोऽनुसत्यं सदीशः ॥७२॥

॥६२॥ ते जेतपुरभां शुभे अने अजरामर विगेरे वैश्यलक्षतोये सेवा कया थका श्रीहुरि
सुपेथी निवास करीने रक्षा. ॥६३॥ अने ते पुरभां सलाभां विराजमान थछने अधर्मने
भूणभांथीन विनाश करनारी जेपी वातांज्यो करता थका श्रीहुरिजे उन्नड राज विगेरेने तथा
सर्व सुधार लक्षतोने धलुंज सुण आयुं छतुं. ॥६४॥ अने ते पुरभां श्रीहुरिजे अति
भोटुं जेक अन्नसत्र—सहास्रत प्रवर्तौंछुं छतुं. अने पछी सतोये सहित त्यांथी नीक्ष्या
जेवा धका गोंडण पुर अत्ये आव्या, ॥६५॥ ते गोंडण पुरभां छडीसिंह तथा लावसिंह
नामे पोताना पण्डित्वाजे सहित ते पुरना राज देवछत तेमछे पण्डु भानपूर्वक सारी
रीते सेवा कया थका जे श्रीहुरि निवास करीने रक्षा. ॥६६॥ अने जेठे तथा विह्वल
विगेरे ब्राह्मणलक्षतो लक्षितथी सेवा करवा लाग्या, तेमज—बोद्धो, हरदास अने अम्भाराम
तथा रतनछ विगेरे लक्षतजने स्नेहपूर्वक आनंदथी सेवा करवा लाग्या. ॥६७॥ जे गोंड-
ण पुरभां त्यांना नृपति विगेरे लक्षतजनेजे पूज—सेवा कया थका श्रीहुरि जेक द्विष
रहीने, पछी पीठराजजे अतिशय आर्थना कया थका त्यांथी केटछ नामे पुर अत्ये आव्या.
॥६८॥ ते पुरभां हरसिंह अने शूरसिंह विगेरे पुत्रेजे सहित ते पीठराजजे अति
लावपूर्वक पूज कया सता श्रीहुरि पोताना लक्षतजनेने आनंद आपता थका जेक द्विष
त्यां रक्षा छता. ॥६९॥ अने अति समर्थ श्रीहुरिजे पोते ते केटछ गामभां पण्डु भोटुं
अन्नसत्र स्थापन कथुं छतुं. त्यार पछी मांकाणायर नामे रावजे आर्थना कया थका
श्रीहुरि त्यांथी वांकीया गामे आव्या छता. ॥७०॥ अने ते मांकाणायरे लक्षितथी स—मान
कया थका श्रीहुरि त्यां पण्डु जेक द्विष रहीने मार्गभां लक्षतजनेने सुण—आनंद
आपता थका त्यांथी दुर्गपुर अत्ये गया. ॥७१॥ त्यादे ते दुर्गपुरना लक्षतजनेजे अति
आदर सत्कार कया थका सत्युपोना पति जेवा ते श्रीहुरि, दुर्गपुरभां पोताना पण्डु-
जनेजे सहित उत्तमराजजे अति आनंदपूर्वक समय—समग प्रभाछे सेवा कया थका
अति विशुद्ध जेवा पोताना निवासस्थानमांज अण्ड निवास करीने रक्षा. ॥७२॥

નૈરુચેટપુરપર્વટવાસિસ્વાશ્રિતેભ્ય ઉરુધા સુસદોઽસૌ ।

દુર્ગપૂ.સ્થિતનિજેષ્વરિતુણસ્તુષ્ટ ઇપ મઘતાનમયિ કૃષ્ણઃ ॥૭૩॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्र . नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये
नानाग्रामपुरस्थभक्तजनानन्दननिरूपणनामाष्टविंश उल्लासः ॥३८॥

અનેક નેહડાઓ, ગામો અને નગરોમાં રહેલા સ્વાશ્રિત ભક્તજનોને પોતાના દર્શના-
દિક સંબંધથી અનેક પ્રકારે સુખ-આનંદ આપનારા અને દુર્ગપુરમાં રહેલા ઉત્તમ રાજા
વિગેરે નિજભક્તો ઉપર અતિ પ્રસન્ન એવા મારા ઇષ્ટદેવ એ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન મારી
ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૭૩॥

ઇતિ શ્રીમદુદ્ધવમ્પ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહુબનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના
સમ્પ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિ
ગ્વિજયમાં અનેક ગામ અને પુરમાં રહેલા ભક્તોને આનંદ આપ્યો એ
નામે આડત્રીશમે ઉલ્લાસ મ પૂર્ણ થયો. ॥૩૮॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

आत्मीयं भक्तिमार्गं सरलजनहितं सुख्यं कर्तुं कामो
भक्तैर्वृद्धाद्युपायं रहसि भगवतश्चिन्तयन्मन्दिराणि ।

तत्कालप्राप्तभक्तैर्निजनिजनगरे मन्दिरस्य प्रतिष्ठां
कर्त्तव्यां प्रार्थयद्भिः प्रगुणितनिजसङ्कल्पशक्तिप्रभावः ॥

स्वेच्छासङ्कल्पमात्रोद्भवदखिलमन.कायचाकार्यसिद्धिः

स्वामी नारायणोऽयं सरलसुरगणश्लाघनीयप्रभावः ।

कृत्वा देवप्रतिष्ठामभिनयरचिते मन्दिरे धीनगर्या

विप्रान् लक्षाधिकान्પ્રાશયદપિ ચ વૃદ્ધૌ દક્ષિણાસ્તત્તદિષ્ટા.॥૩૯-૧-૨॥

પોતાના અનાદિ સિદ્ધ ભક્તિમાર્ગને સકળ જનોના હિત માટે આ પૃથ્વી ઉપર
ચિરસ્થાયી કરવા માટે ઇચ્છતા યજ્ઞ શ્રીહરિ તે ભક્તિમાર્ગની વૃદ્ધિમાં ઉપાયભૂત ભગ
વાનના મન્દિરો હું કરાવું એમ એકાંતમાં ચિન્તન કરતા હતા તેજ મમયમાં આવેલા
ભક્તજનોએ પોત-પોતાના નગરોમાં મંદિર કરાવીને ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી એમ પ્રાર્થના
કરવાથી જેમની મહત્ત્વ-શક્તિના પ્રભાવને ઉત્તેજન મળ્યું હતું.

અને પોતાની ઇચ્છા-પૂર્વકના સદ્વત્પ્રભાવથીજ મર્વ પ્રાણીમાત્રનાં મન વાણી
અને શરીરથી થતા કાર્યોની મિદ્ધિને આપનારા અને સર્વ દેવગણો જેમના પ્રભાવની
શ્લાઘા કર્યાજ કરેછે. એવા સકળ જગતના સ્વામી-નારાયણ મહાપ્રભુએ શ્રીનગરમાં
ઉંદર બનાવેલા અપૂર્વ મંદિરમાં શ્રીનરનારાયણ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. અને લાખો
લાખ પ્રાણજીવોને જમાડ્યા હતા તેમજ તે તે પ્રકારે અને યોગ્ય દક્ષિણાઓ પણ
આપી હતી આવા અલૌકિક પ્રતાપશાલી તે માગ ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ મારી ઉપર પ્રમત્ત
થાઓ. ॥૩૯-૧-૨॥

एकोनचत्वारिंश उल्लासः

अथैकदा तत्र वसप्रदःस्थो व्यचिन्तयद्येतसि हेतुमेव । निजावतारस्य कलेर-
धर्मात्सदमरक्षामकमेव मुख्यम् ॥१॥ अधर्मसर्गोऽत्र मया निरस्तस्ततोऽपिताः
साधुजनाः समन्तात् । पुष्टि परां प्रापित एव धर्मो मत्तया सदैवामलया महत्सु ॥२॥
वर्तन्त एवाधर्मिणश्च धर्माः स्वे स्वे हि धर्मे सकला अपीद । साध्यं मया यद्भुवि
मत्स्यमूर्त्या तत्साधितं किञ्चन नात्र शिष्टम् ॥३॥ ये मां धितास्ते तु नरा विमुक्ता
जाता हि सर्वेऽत्र न संशयोऽस्ति । हितं यया भाविनृणामिदं स्यात्तथैव किञ्चित्तु मया
विवेकम् ॥४॥ विद्याप्य भूमौ यदि मन्दिराणि तत्र प्रतिष्ठापय मात्ममूर्तीः । तदा तु
तेषामवलम्बनं स्याद्विमुक्तयेऽप्ये इदमेव कुर्याम् ॥५॥ मत्स्यघ्नपुष्टयै मम मन्त्रदीक्षा-
दानाय नृभ्यो गुरुरप्यवेक्ष्यः । अतो विगुह्ये भुवि धर्मवंशे संस्थापयेयं गुरुतां जना-
नाम् ॥६॥ सधर्मविज्ञानविरागभक्तिसवरूपयोधाय यथायदेवाम् । मन्त्रिप्रचारिप्रमयं
महान्तं ग्रन्थं शतानन्दमुनिर्विधाता ॥७॥ तेनैव भक्ता मम सर्वशास्त्रसिद्धान्तमाहाय

उल्लास ३६ भा.

હુવે-તે દુર્ગપુરમાં નિવાસ કરીને રહેલા એ શ્રીહુરિ એક સમયે એકાંતમાં
છેડીને 'કહિ થકી અને અધર્મ થકી સત્પુરોની અને સદર્મની રક્ષા કરવી' એજ
પોતાના અવતારનો મુખ્ય હેતુ છે. એમ પોતાના ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યા. ॥૧॥ (તે
વિચાર કહે છે-) મેં આ પૃથ્વી ઉપરથી અધર્મસર્ગના મૂળનો નાશ કરી નાખ્યો છે.
અને તે અધર્મ સર્ગ થકી સાધુજનોની રક્ષા કરી છે. અને મહત્પુરોમાં નિર્મળ લકિતએ
સહિતજ ધર્મતું પરિપોષણ કર્યું છે. ॥૨॥ અને આ પૃથ્વીમાં સર્વ વર્ણ અને આશ્ર-
મના મનુષ્યો પોતપોતાના ધર્મમાં વર્તેછેજ. માટે પૃથ્વી ઉપર મત્સ્યમૂર્તિ ધારણ કરીને
મારે જે કરવાનું છે તે સર્વ કાર્ય મેં સિદ્ધ કર્યું છે. એ કાર્યમાં હવે કંઈ પણ બાકી રહ્યું
નથી. ॥૩॥ આ લોકમાં જે મનુષ્યો મને આશ્રદેલા છે, તે સર્વ મનુષ્યો તો સુકલ થઈ
ગયા છે એમાં સંશય નથી. પરંતુ-ભાવિજનોનું પરમ હિત આ લોકમાં જેમ થાય તેમ
તો મારે કંઈક કરવું જોઈએ. ॥૪॥ એ પૃથ્વી ઉપર મદિરા કરાવીને તેમાં મારી મૂર્તિઓ
સ્થાપન કરું, તો તો ભાવિજનોને પોતાની વિમુક્તિને માટે અવલંબન થાય, માટે હું
એજ કાર્ય કરું. ॥૫॥ વળી-આ લોકમાં મેં સ્થાપન કરેલા લકિતમાર્ગની પુષ્ટિ માટે
મનુષ્યોને મારા મંત્રની દીક્ષા આપવા માટે શુરની પણ અપેક્ષા છે. માટે વિશુદ્ધ એવા
ધર્મવંશમાં મારા સર્વ આશ્રિત જનોની શુરતા હું પૃથ્વી ઉપર સ્થાપન કરું. ॥૬॥ અને
એ ભાવિજનોને ધર્મે સહિત વિજ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને લકિતના સ્વરૂપનો યથાર્થ બોધ થવા
માટે મારા આશ્રયકારી અરિત્રોથી ભરેલો સત્સંગિજીવન નામે મોટો ગ્રંથ શતાનં-
દમુનિ કરશે. ॥૭॥ અને મારા આશ્રિત લકિતજનો તે ગ્રંથ થકીજ સર્વ શાસ્ત્રોના સિદ્ધા-
ન્ત બાળીને મારી લકિત સમ્યક્ પ્રકાશે કરશે. અને તે લકિતથીજ આ કળિકાળમાં પણ
દ. ૫૨

મદીયમક્તિમ્ । સમ્યક્ કરિષ્યન્ત્યપિ તિષ્ઠ્યકાલે તતો વિમોહ્યન્તિ હિ સંસ્રુતેસ્તે ॥૮॥
 અતો વિધાયૈતદહં સ્વધામ યાયામિતિ સ્વાત્મનિ યાવદેવ । કરોતિ સદ્ગુણમસૌ તુ
 તાવત્તત્રાયયુઃ કેવન તસ્ય ભક્તાઃ ॥૯॥ વિપ્રા હેમન્તરામાચાઃ શ્રીપુરાત્તમુપાયયુઃ । તથા
 વૃતાલયપુરાસ્ફુરેરપ્રમુલા વિશઃ ॥૧૦॥ ગાઢેયપ્રમુલાશ્ચાયન્મુજઙ્ગનગરૌકસઃ । જીર્ણ-
 દુર્ગાચ હેમન્તસિંહાચાઃ ક્ષત્રસત્તમાઃ ॥૧૧॥ પુણ્નજિત્પ્રમુલાશ્ચાયન્ત્ર ધૌરેયપત્તનાત્ ।
 પ્રણયૈતે મુનિપતિં પ્રાર્થયંશ્ચ પૃથક્ પૃથક્ ॥૧૨॥ સ્વામિન્નસત્પુરે રમ્યં કારય કૃષ્ણ-
 મન્દિરમ્ । દ્રવ્યસેવાં કરિષ્યામો વયં સર્વે સ્વશક્તિઃ ॥૧૩॥ તતસ્તત્ર નિજા મૂર્તિસ્ત્વં
 સ્થાપયિતુમર્હેસિ । પવં તૈઃ પ્રાર્થિતો મૂરિ પ્રીતસ્તાન્ પ્રત્યુવાચ સઃ ॥૧૪॥ મનોરથોઽયં
 યુષ્માકં સમ્પૂર્ણં ભવિતા ધ્રુવમ્ । કૃષ્ણેચ્છયૈવ યચ્છિતે જાતોઽયમિતિ ભાતિ મે ॥૧૫॥
 સ્થાપયિત્વા દિને દ્વે તાંસ્તતો મન્દિરકર્મણિ । આજ્ઞાપયશ્ચ તૈઃ સાકં પ્રૈવયત્તદ્વિદઃ સતઃ
 ॥૧૬॥ આનન્દાનન્દનામાનં મુનિં શ્રીનગરં પ્રતિ । પ્રૈવયચ્છાક્ષરાનન્દં વૃતાલયપુરં પ્રતિ-
 ૧૭॥ પ્રૈવયદ્વૈષ્ણવાનન્દં મુજઙ્ગનગરં પ્રતિ । જીર્ણદુર્ગં પ્રતિ તથા પ્રજ્ઞાનન્દમુનિં પ્રમુઃ
 ૧૮॥ પ્રૈવયચ્છાદ્ધુતાનન્દં સ ધૌરેયપુરં પ્રતિ । તે ભક્તાઃ સાપુભિઃ સાકં યયુઃ સ્વં સ્વં પુરં
 સતઃ ॥૧૯॥ અત્યાનન્દમુદાઃ સર્વે મૂરિદ્રવ્યવ્યયેન તે । અર્ચીકરન્મહાન્ત્યેવ મન્દિરાણિ

તે સર્વ ભક્તજનો આ સંસ્રુતિ થકી વિમુક્ત થશે. ॥૮॥ માટે ભાવિજનોને માટે એ કાર્ય
 કરીનેજ હું મારા ધામ પ્રત્યે જાઉં. એમ એ શ્રીહરિ પોતાના મનમાં જે સમયમાં
 સંકલ્પ કરે છે કે—તેજ સમયમાં તે શ્રીહરિના કેટલાક ભક્તજનો ત્યાં—દુર્ગાપુરમાં શ્રીહરિની
 પાસે આઠ્યા. ॥૯॥ તેમાં—શ્રીપુર થકી હેમન્તરામ આદિક વિપ્રભક્તો તે શ્રીહરિની પાસે
 આઠ્યા તથા વૃતાલય થકી કુબેરદાસ વિગેરે વૈશ્ય ભક્તજનો આઠ્યા. જુગ નગરમાં
 રહેનારા ગંગારામ વિગેરે ભક્તજનો આઠ્યા. અને ક્ષત્રિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા હેમન્તસિંહ
 આદિક ભક્તજનો જુનાગઢથી આઠ્યા. તેમજ—પુનઃ વિગેરે ભક્તજનો ધૌરેય નગર થકી
 ત્યાં દુર્ગાપુરમાં આઠ્યા. આ સર્વ ભક્તજનો મુનિપતિ શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને પૃથક્
 પૃથક્ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા—૧૦—૧૨॥ હે સ્વામિન્ ! અમારા પુરમાં મુંદર કૃષ્ણનું
 મંદિર કરાવો. અમે સર્વે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યથી સેવા કરીશું. ૧૩॥ પછી તે
 મંદિરોમાં તમે તમારી મૂર્તિઓ સ્થાપન કરવાને યોગ્ય છો—સ્થાપન કરજો. આ પ્રમાણે તે
 ભક્તોએ ઘણીકે પ્રાર્થના કરેલા માટેજ અતિ પ્રસન્ન થયેલા શ્રીહરિ તે ભક્તજનોને
 કહેવા લાગ્યા—૧૪॥ હે ભક્તજનો ! આ તમારો મનોરથ નિશ્ચેજ સંપૂર્ણ થશે. કારણ
 કે—શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છાથીજ તમારા મનમાં આવેલ સંકલ્પ—મનોરથ થયો છે એમ અમને
 જણાય છે. ૧૫॥ એમ કહીને તે હરિભક્તોને જે વિવિધ ત્યાં રાખીને પછી મંદિર
 કરવાની આજ્ઞા આપી. અને તેમની સાથે તેમંદિરનું કાર્ય કરવામાં નિપુણ એવા સંતોને
 મોકલ્યા. ૧૬॥ આનન્દાનન્દનામના મુનિને શ્રીનગર પ્રત્યે મોકલ્યા. અક્ષરાનન્દમુનિને
 વૃત્ત વરપુર પ્રત્યે મોકલ્યા. વૈષ્ણવાનન્દમુનિને જુગનગર પ્રત્યે મોકલ્યા. તથા જુનાગઢ
 પ્રત્યે પ્રજ્ઞાનન્દમુનિને મોકલ્યા. અને અદ્ધુતાનન્દમુનિને ધૌરેય પુર પ્રત્યે પ્રમુ શ્રીહરિએ
 મોકલ્યા. પછી તે ભક્તજનો તે તે સંતોએ સહિત પોતાપોતાના પુર પ્રત્યે ગયા. ૧૭—૧૯॥

सुशिल्पिभिः ॥२०॥ अत्युदारैः पौरजनैः सेव्यमानोऽनुवासरम् । तत्रानन्दमुनिः शीघ्रं
मन्दिरं तदचीकरत् ॥२१॥ ततो देवप्रतिष्ठायास्तिथिलग्रादिनिश्चयम् । कृत्वा संसाध-
यामास सम्भारानमहतोऽखिलान् ॥२२॥ पौराणार्गकमत्येन साधू दुर्गपुरं प्रति । ततः
स प्रैषयत्कृष्णमानेतुं सह साधुभिः ॥२३॥ तौ तूर्णमुपगत्यैवं तद्वृत्तान्तमशेषतः ।
व्यजिज्ञापयतां तच्च श्रुत्वा प्रीतोऽभवत्प्रभुः ॥२४॥ ततः श्रीनगरं गन्तुं भक्तानां प्राप-
यन्निजान् । सर्वे सजा बभूवुस्ते सयं चापि कृताह्निकः ॥२५॥ सद्भिश्च पद्मैरखिलैः स
चञ्चत्कुन्तायुधैः सादिवरैश्च राजा । घृतश्च यानस्थसहोदराभ्यां सौन्दर्यानां पुरमभ्यु-
पागात् ॥२६॥ तं तत्र भक्ता यणिजो वनश्च पुञ्जो मगो ज्येष्ठमुखाः सहर्षम् । सिपेविरे
सम्यगुदारभावा यथोचितं सानुगमात्मनाथम् ॥२७॥ तत्रोपितो वासरमेकमीशस्ततः
स शर्वाणिमियाय तत्र । सिपेविरे तं शिवराममुखा विप्राश्च भीमप्रमुखा विदाश्च
॥२८॥ राजादयोऽन्येऽपि च भूरिभावा यथोचितं तं परित्येदरीशम् । तत्राप्युपित्वा
दिनमेकमेव ग्रामं वट्टकाख्यमियात्ततोऽसौ ॥२९॥ भक्तोत्तमैर्मूलजिदादिभिः स्वीर्यया-

अने अति आनंदलयां जेवा धडा ते सर्व लकतजनो जे धडा द्रव्यना व्ययथी
सारा निपुण शिल्पिजो पासे भोगं भद्रिदा कराव्यां ॥२०॥ तेभां श्रीनगरभां अति उदार
पुरजनो जे प्रतिदिन सेवा कथां धडा आनंदानंदमुनिजे ते भद्रि अति शीघ्रताथी तैयार
कराव्युं ॥२१॥ ते धडी देवप्रतिष्ठांनी तिथि अने लक्षादिकने निश्चय करीने मोटी मोटी सर्व
सामग्रीजो तैयार कराववा लाग्या ॥२२॥ अने पछी पुरना लकतजनोनी जेक भतिथी
सम्भति लधने जे साधुजोने सर्व संतो जे अहित श्रीहुरिने श्रीनगर लाववाने भाटे
मोडल्या ॥२३॥ ते जेने साधुजो जे अति उतावला दुर्गपुर जधने श्रीहुरिने समग्रपण
ते वृत्तान्त जणायुं अने ते वृत्तान्त सांलणीने प्रभु श्रीहुरि जहज प्रसन्न थया-
॥२४॥ अने ते पछी पोताना लकतजनोने श्रीहुरिजे श्रीनगर प्रत्ये जवाने भाटे आना
करी त्यारे ते सर्व लकतजनो तैयार थया. अने कथीछे आह्निक विधिजेमण जेवा स्वयं
श्रीहुरि पण श्रीनगर जवाने भाटे तैयार थया ॥२५॥ मुक्तानंदादिक सर्व संतो, रत्नल
आह्निक पार्षदा, तथा यणकता लावाइप आयुधोवाणा सोम-सूरादिक सर्व अस्त्रादि,
तथा घोडेवार थयेला उत्तम राज अने वाहनभां जेठेला जेने लाधजो-राभप्रतापण
अने ध्वजारामण. जे सर्व लकतोथी पीटाया धडा श्रीहुरि सुंदरीयाणु नाभे मात्राद पुर
प्रत्ये आल्या ॥२६॥ ते गाभभां उदारलाववाणा वनो शेठ, पुंन शेठ, लगा शेठ अने
जेठो विगेरे वणिक् लकतजनो. साधु विगेरे सेवकजनो जे सहित पोताना नाथ जेवा श्रीहुरिनी
यथोचित सेवा करवा लाग्या ॥२७॥ अने श्रीहुरि ते गाभभां जेक दिवस रह्या धडा त्यांथी शीया-
णी गाभ प्रत्ये आल्या. ते शीयाणी गाभभां शिवराभ विगेरे प्राह्मणलकतो तथा बीभो विगेरे
वैश्यलकतो ते श्रीहुरिनी सेवा करवा लाग्या ॥२८॥ तेभज राजलाध विगेरेणील पण लकत-
जनो धण लाववाणा जेवा धडा समर्थभूति जेवा श्रीहुरिनी यथोचित सेवा करवा लाग्या.
अने श्रीहुरि ते गाभभां पण जेक दिवस रह्ये ते गाभ धडी दंडुजनाभे गाभ प्रत्ये आल्या.
॥२९॥ ते दंडुज गाभभां लकतभां उत्तम जेवा भूणल विगेरे पोताना लकतजनो जे सेवा धडा

ઈમત્યાદરતઃ સ તત્ર । નિષેવિતસ્તાન્મુચયચ્ચવાસ તત્રાહરેકં વચનામૃતેન ॥૩૦॥ તતો
 ગતોઽસૌ સુખયન્પથિસ્થાન્મકવજાન્ , શ્રીનગરોપશહ્યમ્ । પ્રાપ્યાવસત્કાર્કરનામ-
 પદ્માકરોપકળે વીતતપ્રદેશં ॥૩૧॥ તત્રાગતં તં ચ નિશમ્ય પૌરા ભક્તા દ્રુતં બ્રાહ્મણ
 વૈદ્યવર્યાઃ । તત્રોપગમ્યાતિમુદોઽમુમાપ્ય પ્રણમ્ય સેવાનિરતા અભૂવન્ ॥૩૨॥ સાધુમ-
 ઘોરસ્તમુપેત્ય નત્વા ઘૃતાન્તમાનન્દમુનિઃ સ્વકીયમ્ । જગાદ દેવાલયનિર્મિતેસ્તચ્છુષ્ઠા
 પ્રશંસામકરોત્સ તસ્ય ॥૩૩॥ પુરે ભવેદેવ મહાન્ જનાનાં સમ્મર્દં હત્યેય ઉવાસ તત્ર ।
 આનીય સમ્મારભરાંશ્ચ ચક્રુસ્તત્રૈવ ભક્તા અપિ તત્સપર્યામ્ ॥૩૪॥ દેવપ્રતિષ્ઠાઘટિને
 સ ભક્તૈઃ સમ્પ્રાર્થિતસ્તત્પુરમાવિવેશ । વાદિવ્રગીતઘગ્નિનાવિતાશં પૌરૈરતિપ્રેમભરેષ્ય-
 માણઃ ॥૩૫॥ તન્મન્દિરં નૂતનમવેશ્ય ચાદૌ શિલ્પિપ્રશંસાં વહુધા વિધાય । ચક્રે નવા-
 ઘાસનિવાસમીશો વિધાપયન્ ભૂરિતરોપહારાન્ ॥૩૬॥ તતો વિધિં વૈદિકવિપ્રવચ-
 પ્રોક્તં સ સર્વં વિદધચયાવત્ । સંસ્થાપયમાસ નરેણ સાકં નારાયણં ફાલ્ગુનમાસ-
 મૌર્યામ્ ॥૩૭॥ સહસ્રશો ભક્તજનાંસ્તતોઽસૌ પૌરાંશ્ચ દેશાન્તરસજ્જતાંશ્ચ । માહાત્મ્ય-

સ્વાશ્રિતજનોને પોતાના વચન-અમૃતથી સુખ આપતા થકા તે ગામમાં એક દિવસ નિવાસ
 કરીને રહ્યા. ॥૩૦॥ અને તે પછી એ શ્રીહરિભાર્ગમાં-ભાર્ગના ગામોમાં રહેલા ભક્તસમૂહોને
 સુખ આપતા થકા શ્રાનગરની પાસેજ રહેલા કાંકરીયા નામે તળાવની પાસેજ વિસ્તાર-
 વાળા પ્રદેશમાં નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૩૧॥ ત્યારે આ પ્રમાણે કાંકરીયા તળાવને કાઠે આવેલા
 શ્રીહરિને સાંભળીને બ્રાહ્મણો અને વૈશ્યવર્ચ વિગેરે તે પુરના ભક્તજનો અતિ આનંદ
 પામ્યા એવા થકા ત્યાં આવીને એ શ્રીહરિને પામીને નમસ્કાર કરીને શ્રીહરિની સેવામાં
 તત્પર વર્તવા લાગ્યા. ॥૩૨॥ અને સાધુઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા આનંદાનંદમુનિ શ્રીહરિની પાસે
 આવી નમસ્કાર કરીને મંદિર નિર્માણ કરવા સંબંધી પોતાને અનેક સંબંધી ઘૃતાન્ત
 કહેવા લાગ્યા ત્યારે તે ઘૃતાન્તને સાંભળીને શ્રીહરિ તે આનંદાનંદમુનિનાં વખાણ કરવા
 લાગ્યા. ॥૩૩॥ પછી-પુરમાં મનુષ્યોના મોટા સંમર્દ થાય એમ ધારીને એ શ્રીહરિ તે
 તળાવને કાઠેજ નિવાસ કરીને રહ્યા. અને પુરના ભક્તજનો પણ તે શ્રીહરિના નિવાસ-
 સ્થાનની પાસેજ બધી સામગ્રીઓ લાવીને તે શ્રીહરિની સેવા પૂજા કરતા હતા. ॥૩૪॥
 પછી દેવપ્રતિષ્ઠાના પ્રથમ દિવસે નગરવાસી ભક્તજનોએ બહુ પ્રાર્થના કરેલા તે શ્રીહરિએ પુર-
 વાસીજનોએ અતિ પ્રેમપૂર્વક દર્શન કર્યો થકા અને વાહુત્રો અને મંગળ ગીતિકાઓના
 ધ્વનિથી દિશાઓ ગાજતી હોય એવી અઠાકિક શોભાએ સહિત તે શ્રીપુરમાં પ્રવેશ કર્યો.
 ॥૩૫॥ અતિ સમર્થ શ્રીહરિએ પ્રથમ તો તે નવું મંદિર બેઠને તે મંદિર બનાવનારા
 શિલ્પિઓની મહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરી અને દેવપ્રતિષ્ઠામાં ઉપયોગી ઘણીક સામગ્રીઓ તૈયાર
 કરાવતા થકા નવાવાસ નામે પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં પોતાનો ઉતારો કર્યો. ॥૩૬॥ અને તે પછી
 શ્રીહરિએ વૈદિક વિપ્રવર્યોએ કહેલો સમગ્ર વિધિ યથાર્થપણે કરતા થકા ફાલ્ગુન માસની ગૌરી
 તિથિ-ગુકલવૃત્તીયાને દિવસે શ્રીનરકપિએ સહિત સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણ ભગવાનની સ્થાપના
 કરી. ॥૩૭॥ પછી તે શ્રીહરિએ તે પુરના અને દેશાન્તરથી આવેલા હજારે હજાર ભક્તજનો
 પ્રત્યે સ્થાપન કરેલા એ પ્રત્યક્ષ શ્રીનારાયણ ભગવાનના દર્શનાદિકનો અતિ અદ્ભુત મહિમા

मत्पुत्रमाह साक्षात्प्रापयणस्यास्य तु दर्शनादेः ॥३८॥ ततश्च विप्रान्बहुना घनेन
दानैरनेकैर्विधिधांशुकैश्च । सन्तप्यं पूजोत्सवरीतिमस्य नियम्य च स्थानमियाय
पूर्वम् ॥३९॥ चिम्रजान्स्तत्र सदस्रशोऽसौ दिने दिने भोजयति स्म सम्यक् । अयैकके
होत्र दिनेऽपि सर्वान् पौरहिजान्भोजयितुं समैच्छत् ॥४०॥ पौरास्तमूचुर्नहि सर्वविप्रा
अद्वयेकके भोजयितुं तु शक्याः । केनापि राक्षापि कथञ्चनपि नियन्ध एषोऽस्ति
पुतौकसां हि ॥४१॥ चिन्ता न कार्येति हस्तिस्तदा तानुक्त्या ततो ज्ञातिषु मुख्यविप्रान् ।
आहूय तत्प्राह तदा त ऊचुर्नैवं कृतं केनचिदत्र राक्ष ॥४२॥ श्रुत्वा महाभोजनमाशु
विप्रा प्रामान्तरेभ्योऽपि सदस्रशोऽत्र । समागमिष्यन्त्यथ तांश्च पौरान् सर्वान्श्च
सम्भाषयितुं क ईशः ॥४३॥ दद्याद्येष्टं यदि कोऽपि सर्पिर्मृष्टं तथा भोजनदक्षिणां
च । सम्भाषयेत्सर्वं एष विप्रान् योऽसौ विदध्यात्प्राप्तुं सर्वभोज्यम् ॥४४॥ तथा-
विषस्त्वत्र पुमास कोऽपि दष्टः श्रुतो वापि महाप्रतापी । एतश्च यो दुष्करमेव कुर्यात्
साक्षात्स तु ज्ञेय इहेभ्यरांशः ॥४५॥ तानाह कृष्णोऽत्र समेत्य द्यूं प्रातर्यथेष्टाज्यसि-

कथी हुतो. ॥३८॥ पक्षी पशु कदेवा वैदिक विगेरे ब्राह्मणेने बहु द्रव्यधी, अनेक दानेधी
अने अनेक प्रकारनां वस्त्रादिकधी संतुष्ट करीने अर्थात्स्वर्ग्य अथ श्रीनारायण भगवाननी
पूज्य अने उत्सव रीतिने आंधीने-स्थापन करी प्रवर्तावीने पोताना पूर्व निवासस्थान
प्रत्ये आव्या. ॥३९॥ अने त्यां अथ श्रीहुरि हरेश्च हुलरेश हुलर विप्रसभूछेने सारी
पेठे जमाडता हुता, परंतु-ऐक्य द्विसभां पण ते पुरना सर्व ब्राह्मणेने जमाडवांनी
श्रीहुरिचे धृष्टा करी. ॥४०॥ त्याचे ते पुरजने श्रीहुरिने कडेवा लाव्या-डे स्वाभिन् !
ऐक्य द्विसभां सर्व विप्रो तो-कोष्ट पण घनाढ्य भाषुसधी तेभज शक्तधी पण कोष्ट
पण प्रकारे जमाडी शक्यज नहि जेवा अभाशे आ पुरवासीजोने ठरावज
छे. ॥४१॥ त्याचे श्रीहुरि ते लकतजनेने- 'डे लकतजने ! तभाचे चिंता
करवी नहि ' जेम कहीने पक्षी ज्ञातिभां मुख्य-आगेवान ब्राह्मणेने मोला-
वीने ते कथुं त्याचे ते ब्राह्मणे कडेवा लाव्या -डे भद्राशज ! आ पुरभां
कोष्ट पण मनुष्ये के शक्त्ये पण आ प्रभाणे-ऐक्य द्विसभां सधजा ब्राह्मणेने जमा-
डवानुं कार्य कथुं नथी. ॥४२॥ तेभ न करवामां करणु कडेछे-डे श्रीहुरे ! ब्राह्मणेने
भद्राभोजन धवानुं सांलणीने तुरतज आसपासना जागेभांधी हुलरेश हुलर ब्राह्मणे
अही'आं आवशे. तो ते आवेला अने आ पुरना अथ सधजा ब्राह्मणेनी संलावना कर-
वाने माटे कोष्ट सभर्थ थाय ? ॥४३॥ जे कोष्ट पण पुत्र्य यथेष्ट धी साकर अने लोचनेने
अते दक्षिणा आपे अने सर्व ब्राह्मणेनी सर्व प्रकारे संलावना करे तो जेवा सभर्थ
पुत्र्य सर्वलोचन्य करी शके. ॥४४॥ तो आ पुरभां तेवा भद्रा प्रतापी पुत्र्य तो कोष्ट पण
देप्रवामां के सांलजवामां पण आवतो नथी. आपुं दुष्कर कार्य तो जे कोष्ट करे-करी
शके, तो ते पुत्र्य तो आ लोकभां साक्षात् धर्मरांशज छे जेम जाणुवा. ॥४५॥ त्याचे
श्रीहुरि ते मुख्य ब्राह्मणेने कडेवा लाव्या-डे विप्रो ! तजे सवारभां अही'आं आवीने
यथेष्ट धी-साकर विगेरे अधुय लेजे. अने तेभां अष्टु जेठवी पण 'शुं यशे' जेवी

તાદિ સર્વમ્ । શુભીધ્વમશ્રાવ્યપિ નાનુચિન્ત્યમાયાન્તુ વિપ્રા इह सर्वतोऽपि ॥૪૬॥
 મુક્તવાચ સર્વેઽપિ હિ દક્ષિણાં ચ પ્રાપ્સ્યન્તિ નાસ્ત્યત્ર તુ સંશયો વૈ । સમ્ભાવનં
 સાધુજના રમે વઃ સર્વે કરિષ્યન્તિ હિ સર્વશોઽપિ ॥૪૭॥ વિપ્રા હરેર્વા-
 ચમિમાં નિશમ્ય પ્રોચુસ્તથેત્યેવ, મુદં પ્રપચ । પ્રાતઃ સમેપ્યામ રતીરયિત્વા
 ગત્વા શુહાન્ ક્ષાતિજનાંસ્તયોચુઃ ॥૪૮॥ યથેષ્ટસર્પિર્મદ્ગણેરિતાનાં મહોત્સવોઽમ્
 ત્પુરિ વાઙ્મનામ્ । મુખ્યાઃ પ્રવેઽમ્યેત્ય હરિં યથેષ્ટં વ્યધાપયન્પાકમરં હસન્તઃ
 ॥૪૯॥ પૃથક્ પૃથક્ક્ષાતિજનાસ્તુ પાકં યથેષ્ટમેવાચયન્મિલિત્વા । સર્વત્ર સન્તો
 ધિચરન્ત પથ્યઃ સઘો દુરુર્યાચિતવસ્તુમાશ્રમ્ ॥૫૦॥ કાલેઽપરાહ્ને સકલેઽપિ પાકે
 સિદ્ધે દ્વિજાઃ સર્વતઃ પત્ય સર્વે । સયોપિતઃ પંકિશ યથ તસ્યુઃ સા ભૂમિકા વિપ્રમયી
 યમૂય ॥૫૧॥ સ્નાતાનનર્ચ્યામ્નરભૂયણાંસ્તાન્ સચ્ચન્દનઃ કૌલુમરમ્યહારેઃ । હર્યાશ્વયા
 કેચન તાન્ પુપ્પુઃ પ્રાપુસ્તતસ્તેઽમરવૃન્દસામ્યમ્ ॥૫૨॥ ડચારવૈર્લમ્બિતદક્ષદોર્મિર-
 ન્યોઽન્યમાણાં પરિવેષ્ણન્તે । દ્વિજા શુહોત્તૈવ ચતુર્વિધાલમમુજ્જત સ્વાદુતરં રસેન
 ॥૫૩॥ સિતાષ્ટતાલ્યાન્ દ્રુતચૂર્ણલુકુકાનાકણ્ઠમુક્ત્યૈ હરિણાનુમોચિતાઃ । તં ધીક્ષમાણાઞ્ચ

ચિંતા કું ખામી રાખશે નહિ. અને અહીં આં ચોતરફથી પણ પ્રાદક્ષિણે ભલે-સુખેથી
 આવે-આવે. ॥૪૬॥ હે દ્વિજે ! સર્વ પ્રાદક્ષિણે અહીં આં જમીને દક્ષિણ પામશેજ એમાં
 કાંઈ સંગય નથી અને આ અમારા સઘળા સાધુઓ તમારી સર્વની સંભાવના કરશે.
 ॥૪૭॥ આ પ્રમાણેની શ્રીહરિની વાણી સાંભળીને તે પુરના વિપ્રોએ ખડુ આનંદ પામીને
 ‘કીક-ખડુ સાક્ર’ એમ કહ્યું. અને ‘અમે સવારમાં આવીશું’ એમ કહીને પોતાને
 ઘેર જઈને જ્ઞાતિજનોને તે પ્રમાણે કહ્યું. ॥૪૮॥ ત્યારે યથેષ્ટ ધી ગ્રહણ કરવા માટે પ્રેરેલા
 એવા તે પુરમાં રહેનારા પ્રાદક્ષિણે માટે આનંદ વર્તી રહ્યો. અને સવારમાં મુખ્યા
 પ્રાદક્ષિણે શ્રીહરિની પાસે આવીને હસતા હસતા ભક્ષ્ય લોભ્યાદિક પાકનો સમૂહ તૈયાર
 કરાવવા લાગ્યા. ॥૪૯॥ અને ભુદી ભુદી જ્ઞાતિના પ્રાદક્ષિણે જન્મે ભેગા મળીને યથેષ્ટપણે
 પાક ખનાવવા લાગ્યા. અને ગર્વ થતો સર્વ ઢેકાણે ફરતા થકા એ પ્રાદક્ષિણે તેમણે માગેલી
 પાત્ર વિગેરે દરેક વસ્તુઓ તુરતજ આપતા હતા. ॥૫૦॥ અપોર પછીના વખતમાં જ્યારે
 ખપી રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ ત્યારે સર્વ પ્રાદક્ષિણે દરેક સ્થળેથી આવીને સ્ત્રીઓએ મહિત
 ખધા પંકિનખ યેસીગયા તે સમયમાં તે સઘળી આમખામની ભૂમિ કેવળ પ્રાદક્ષિણેથીજ
 વ્યાપ્ત જણાતી હતી. ॥૫૧॥ અને સ્નાન કરેલા અને અમૂલ્ય વસ્ત્ર-આભૂષણ ધારી
 રહેલા અને શ્રીહરિને નમન કરતા તે પ્રાદક્ષિણે શ્રીહરિની આજ્ઞાથી કેટલાક પ્રાદક્ષિણે
 સુગન્ધિ ચંદનોથી તથા પુષ્પોના રમ્ય હારાથી પૂજ કરી હતી તેથી તે સઘળા પ્રાદક્ષિણે
 અમૃતપાન કરવા ભેગા થયેલા દેવવૃંદને તુલ્ય થોભતા હતા. ॥૫૨॥ પછી જમવા બેઠેલા
 પ્રાદક્ષિણે લાડુ વિગેરે દરેક વસ્તુઓ પીરસાઈ રહ્યા પછી ઉંચા શુદ્ધ કરતા અને જમણે
 હાથ જેમણે લખાવ્યો છે એવા થકા એક-બીજાની પરસ્પર આજ્ઞા ગ્રહણ કરીનેજ અતિ
 સ્વાદિષ્ટ ભક્ષ્ય, લોભ્ય, લેણ અને ચોશ્ય એ ચારેય પ્રકારનું અને સ્વાદપૂર્વક જમવા લાગ્યા.
 ॥૫૩॥ કંઈ ખર્ચ થયે તો ધરદને જમવા માટે શ્રીહરિએ આગ્રહપૂર્વક અનુમોદન કરેલા તે પ્રાદક્ષિણે

मुवा तदा रसात्त्वभोज्यसंख्यानियमं विसस्तरः ॥५२॥ सर्वेऽपि ते सर्वत एव कृष्णं
पश्यन्त आनन्दभृताः स्तुवन्तः । शोकुर्न चोत्थातुमथाशनान्ते श्वसन्मुग्धा व्यञ्जनशेष-
पात्राः ॥५३॥ वृद्धं समुत्थापयतां हि यूनां पुण्यं भवेदित्यवदन् जरन्तः । तांस्तुन्दिलास्ते
तंसणाः श्वसन्तः शयामहेऽत्रेत्यवदन्हसन्तः ॥५४॥ अथोचदश्व्यं परिशुश्रुवस्ते भुक्त-
द्विजेभ्यो हरिरात्ममुपया । धनं ददातीत्यथ सद्य एव हर्षोदित्यतास्तत्र ययुस्तदान्यै
॥५५॥ स्वनिश्चितादप्यधिकामवाप्य ते दक्षिणां स्वसगृह्णांस्ततोऽगुः । स्वं स्वं मनो-
चाञ्छितमाप्य मुग्धा विप्राश्च जग्मुस्तमति स्तुवन्तः ॥५६॥ अन्नार्थिनोऽकिञ्चिन्नजा-
तिलोकाः समागतास्तत्र सहस्रशोऽथ । तान्साधयः सर्वश एव सम्यक् प्रतर्पयामा-
सुस्वदात्कृत्याः ॥५७॥ प्रदीयतां साध्विह भुज्यतां चेत्येवं हि शब्दो मुहुर्ललितत्रो ।
गृहे गृहे तस्य मुहुः प्रशंसायास्त्वान्यभूयन् पुरि धर्मसूतोः ॥५८॥ सत्प्रापुरांधर्मैर्-
पुरस्थाः सर्वेऽपि लोका धनिनो विशेषात् । एषैव वाक्ता नृपतेः संभाषां साध्वर्षमा-

ते समयमां श्रीहुरिने जेता थका आनंद्या रसपूर्वक पुष्पण आकर अने धीया लक्ष्मी
हंढता ब्रह्माना लाडु जमता थका पोते जमेला लाडुनी संध्या पणु विसरी गया. (पोते
हंढला लाडु जम्या तेनी पणु जगर न रही.) ॥५४॥ अने पोतानी सर्व जालुये रडेला
ये श्रीहुरिने जेता थका आनंदयां अने श्रीहुरिनी प्रशंसा करता अने भूषण जमवाधी
श्यासलयां भुष जेमनां छे अने पत्रावणीमां केवाण थका मात्रज जेमणे गाडी शोभेकुं
छे, जेया ते सर्व प्राहणो जमी रह्या पडी त्यांथी डडी-डला धवाने भाटे पणु शक्तिमान-
रह्या नडिता. ॥५५॥ तेथी वृद्धप्राहणो कडेवा लाग्या-छे युवानो ! अही आंधी अभने वृद्धोने
डला करनारा युवकेने काशीये गयानुं पुण्य थाय. त्यारे जेम जेलाता वृद्धोने भूषण जम-
वांधी प्रकुट्ट डकराणा युवानो हंढतां हंढतां छे वृद्धो ! अमे तो अही आंध शयन करी
जंछणु, जेम हुसता हुसता कडेवा लाग्या. ॥५६॥ आ प्रभाजे जेतता हुता तेज समयमां ते
प्राहणोये श्रीहुरि भगवान जमेला प्राहणोने पोतानी मुडीये मुडीये-दक्षिणा अर्पणे जेम
डंयो शण्ड (भूम) आंवाये त्यारे ते दक्षिणाद्रूप लेवा भाटे जेकडम हुप धी डडिने त्यां
गंया. ॥५७॥ अने पोते धारेला करतां पणु अधिक-भनमानी दक्षिणा पाभीने, त्यांधी
पोतपोताने घेर गया. अने आगेवान प्राहणो पणु पोतपोतानुं मनोवांछित-धायो करतां,
पणु अधिक द्रव्यादिक पागीने ते श्रीहुरिने अति वणालुता वणालुता घेर गया. ॥५८॥ पत्नी
त्यां जे हुजरे हुजरे अकिंचन-गरीण अन्नाधीजो आंव्या हुता, ते सर्वने पणु उदार
कार्य करनारा ते सर्व माधुजोये पणु सारी रीते तृप्त कर्या हुता. ॥५९॥ अने ते स्थानमां
आपो आपो ! अने अही आं सारी पेंडे जमे जमे जेवा शण्डो वारंवार धूता हुता.
अने धर्मपुत्र श्रीहुरिनां ते श्रीनगरमां वारंवार प्रशंसनां वाक्ये यतां हुतां-संलग्नामां
आवतां हुतां ॥६०॥ अने ते पुरना रडेनारा सध्या वेडो पणु लारे आश्चर्य पागी गया
अने तेमांय धनाढ्यो तो विशेष करीने आश्चर्य पागी गया अने ते नगरना भूपतिनी
सभामां पणु जेज वातां आश्चर्यपूर्वक वारंवार यवा लागी. ॥६१॥ श्रीहुरि प्रभु ते नग-

સીમ્મુદ્ધરેષ તત્ર ॥૬૧॥ આનન્દયિત્યાય પુરૌકસઃ સ્થાન્ પ્રતાપમાતર્ય નિજં સ તત્ર.। તતોઽશ્લિલેઃ સાધુજનાદિભિઃ સ્વૈર્બુતઃ સમાયાજ્ઞયતસ્પનમ્રમ્ ॥૬૨॥ આનન્દયન્ સ્વીય-જનાનુવિત્વા તત્રાર્ચિતસ્તેઃ કતિચિદિનાનિ । તતઃ સમાયાજ્ઞયલં પુરં સ સ્વમક્ત-સૌર્યં વિદ્યત્સહ સ્વૈઃ ॥૬૩॥ સિપેવિરે રત્વતશઙ્કરાધા વિમાશ્ચ વજ્રમ્મુલા વિશત્સમ્ । આનન્દ્યસ્તાત્કતિચિત્સ ઘઘ્નાનુવાસ તૈરાદરતોઽર્ચ્યમાનઃ ॥૬૪॥ યાર્તામિરેતાન્ પરિ-તોપયિત્વા સધર્મમન્ત્રયારમયિવેચનાભિઃ । કામ્યાલયં પ્રામણિયાય ભાલુવેશે સ્થમક્તા-ભિતમાતમતન્ન્રઃ ॥૬૫॥ તં ક્ષેત્રરાજઃ શશિવર્ણ આયુર્વાસાદયઃ પ્રેમભરેણ મક્તાઃ । સિપે-વિરે તાન્સુલ્લયન્નુવિત્વા વિને તતો મુખ્યપુરં જગામ ॥૬૬॥ તં માનમાસોઽર્જુનસિંહનાસ્ત્રા પુત્રેણ સાકં નૃપતિસ્તુ તત્ર । અત્યાદરેણૈષ નિવાસયિત્વા ચ્ચકાર સેવાં સહ વિપ્રયૈર્યઃ ॥૬૭॥ તત્પ્રીતયે તત્ર દિનદ્વયં સ સ્થિત્યા પુનરુર્ગપુરં સમાયાત્ । તત્રત્વમકૈર્યઃ માનિ-તોઽસૌ મુલં ન્યવાતસોઽસહ સાધુમકૈઃ ॥૬૮॥

૨માં આ પ્રમાંજી પોતાનો અઘૌકિક પ્રતાપ વિસ્તારીને તેમજ તે પુરમાં રહેનારા પોતાના ભક્તજનોને આનંદ પમાડીને પછી ત્યાંથી સમગ્ર પોતાના સાધુજનો વિગેરેથી વીંટાયા થકા જ્યતલપુર નામે પ્રસિદ્ધ નગર પ્રત્યે આઠ્યા. ॥૬૨॥ તે જ્યતલપુરમાં પોતાના ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા અને તે ભક્તજનોએ પૂજા કર્યા થકા કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને પોતાના ભક્તજનોને મુખ આપતા થકા તે શ્રીહરિ પોતાના ભક્તજનોએ સહિત ધોળકા પુર પ્રત્યે આઠ્યા. ॥૬૩॥ તે ગામમાં દેવતથાંકર વિગેરે પ્રાણજી અને વજ્ર વિગેરે વૈશ્યભક્તો તે શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા. અને તે ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા અને તે ભક્ત-જનોએ આદરથી પૂજા કર્યા થકા શ્રીહરિ ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા. ॥૬૪॥ સ્વતંત્રમૂર્તિ શ્રીહરિ એ ભક્તજનોને ધર્મ, ભક્તિ અને આત્મસ્વરૂપના વિવેચનવાળી વાર્તાઓથી ખૂબ સંતોષ પમાડીને ભાલુવેશમાં પોતાના ભક્તજનોએ વસેલા કમીયાળા નામે પ્રસિદ્ધ ગામ પ્રત્યે આઠ્યા. ॥૬૫॥ તે ગામમાં શેખરાજ, શશિવર્ણ અને આયુર્વાસ, એ વિગેરે ભક્ત-જનો તે શ્રીહરિને અતિ પ્રેમભરથી સેવા કરવા લાગ્યા અને શ્રીહરિ તે ભક્તજનોને મુખ આપતા થકા એક દિવસ ત્યાં રહીને ત્યાંથી ગાંધ ગામે ગયા. ॥૬૬॥ તે ગાંધ ગામમાં માનભા નામે રાજા અર્જુનસિંહ નામે પોતાના પુત્રે સહિત તે શ્રીહરિને અતિ આદરથી નિવાસ કરાવીને ત્યાંના વિપ્રવૈર્યો સહિત થકા સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૬૭॥ શ્રીહરિ તે ગાંધપુરમાં માનભા રાજાની પ્રસન્નતા માટે બે દિવસ રહીને પછી ત્યાંથી દુર્ગપુર પ્રત્યે આઠ્યા. અને તે દુર્ગપુરમાં રહેનારા ભક્તજનોએ બહુ સત્કાર કરેલા એ શ્રીહરિ સર્વ સાધુ અને ભક્ત-જનોએ સહિત ત્યાં મુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૬૮॥

૧.-અમદાવાદમાં ચૌરાશી તાતિના આઠાજીને એકજ દિવસે જમાડ્યા એ કાર્વ સરેલ નહોતું અને નથી. તો પણ સર્વાવતારી સ્વયં સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ શ્રીસદ્ગુણંદરવામીએ પોતાનું અસાધ્ય રહ્યું અદિતીય ઐશ્વર્ય પ્રકાશ કરીને-કરવા માટે એ દુર્ધટ કાર્વ સર્વ પ્રકારથી નિર્વિઘ્ને સમ્પૂર્ણ કરીને અનેક જીવોના કલ્યાણ માટે પોતાનો અઘૌકિક પ્રતાપ વિસ્તાર્યો હતો. જે પ્રતાપનો અઘાપિ પર્વત આ બાલ ગોપાળમાં પણ મુક્તકંઠે પ્રશંસાનો ધ્વનિ સંભળાવાજ કરે છે. અને શ્રીજના સર્વ ચરિત્રમાં આ ચરિત્ર અદિતીયજ દર્શન સર્વથા નિર્વવાદ છે.

भाविदेहिदितचिन्तनसक्तः स्वीयमन्दिरविधापनरक्तः

धीपुरादितनिजप्रतिमोऽसौ प्रीतिमेतु हरिराशितविप्रः ॥६९॥

इति श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्यतत्सम्प्रदायसकल-
हार्वाभिज्ञानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिविजये श्रीनगरे श्रीनरना-
रायणप्रतिष्ठामहोत्सवनिरूपणे नामैकोनचत्वारिंश उल्लासः ॥३९॥

अविध्यमां धनारा प्राणीभ्योऽनुं हितं चितववाभां तत्परं वर्तता, पोतानां भद्रि-
कराववाभां प्रीतिवाणा, श्रीपुरभां स्थापनं करीछे नरनारायणरूपं पोतानी भूर्तिभ्यो जेमभ्यो
अने, ऐक्यं द्विभ्यो अभ्युदयानां समभ्युदयानां जेमभ्यो जमाड्या हुता येवा ये भारा
दृष्टदेव श्रीहुरि भारे विधे प्रसन्नता पाभे. ॥६९॥

एति श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराण आचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्य अने
तेमना सम्प्रदायनुं सकणं रहस्यं जगुनारा श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित
श्रीहरिदिविजयभां श्रीनगरभां श्रीनरनारायण देवना
प्रतिष्ठाभण्डोत्सवनिरूपणं नामे अगणुयातीशमे
उल्लास सम्पूर्णं यथे. ॥३९॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

भक्ताभ्यर्थनया भुजङ्गनगरे देवप्रतिष्ठाविधि
यस्मिन्ने विधिवच्च शिल्पनिपुणैः सम्पादिते मन्दिरे ।
स्वीयैकान्तिकमकसाधुविहिताभ्यर्थनां सार्थयन्
येन द्वारवतीश्वरः स च निजेनैकस्वरूपोऽभवत् ॥
स एष सहजानन्दः सर्वाविर्भावकारणम् ।
श्रेयसे भूयसे मेऽस्तु स्वभक्तजनवत्सलः ॥४०-१-२॥

पोताना लकतोनी प्रार्थनाधी पुन-नगरभां जधने निपुण शिल्पीभ्यो पारोस्थावेला मुंहर
भद्रिभां श्रीनरनारायण देवनी प्रतिष्ठानो विधि यथार्थं रीते जेमभ्यो कर्तो हुतो. अने
पोताना ऐकान्तिक लकतायेसग सच्चिदानन्दमुनिभ्यो करेदी अभ्यर्थनाने सार्थक करनारा
ने श्रीहुरि रूप पोताना भूणस्वरूपनी साथे साक्षात् द्वारिकाधीश्वर लगवान सच्चिदानन्द-
मुनिना हृदयारविन्दभा ऐकरूप यथा हुता.

येवा ते सर्व अवतारानां करणरूपं भवतिवारी श्रीमहानन्दस्वामी ने
पोताना लकतानो उपर अति वात्सल्य राधनारा छे ते अभारा आत्यंतिक श्रेयने
भाटे थाभे. आत्यंतिकी मुक्ति आपो. ॥४०-१-२॥

ચત્વારિંશ ઉહાસઃ

અથ તં સુરમાસીનં ભુજદ્વનગરાદુતમ્ । ઉપેત્ય પ્રોચતુઃ સાધૂ વૈષ્ણવાનન્દવા-
ચિકમ્ ॥૧॥ સ્વામિન્ ! ભુજદ્વનગરે જાતં મન્દિરમુત્તમમ્ । અતઃ સદ્ગિઃ સહાગત્ય તત્ર
સ્થાપય દેવતામ્ ॥૨॥ હત્યુક્તઃ સહસ્રસન્નદિઃ સદૈય પુનરેય તત્ । પુરં પ્રાપ્યાદ્રક્કજના-
ન્સુરતયન્પથિ સર્વદશઃ ॥૩॥ પ્રત્યુદ્યતેઃ પૌરજનૈઃ સવાયૈઃ પુરં સમાનીય સમર્ચિતોડસૌ ।
ઉવાસ તત્રાથ ચ મન્દિરં તદ્દિલોલ્લસ્ય હૃષ્ટઃ પ્રદર્શસ ભક્તાન્ ॥૪॥ શુભે મુહુર્તેડથ સ
તત્ર નારાયણં નરં ઘ્રાગમયત્મનૈવ । સંસ્થાપયમાસ મહોપચારઃ પુષ્પજ તં વાહવચ્ચેદ-
ઘોષેઃ ॥૫॥ સહસ્રદશસ્તત્ર ચ વિપ્રમહાન્ સમ્મોજયમાસ ચ દક્ષિણાભિઃ । પ્રદર્પયા-
માસ તત્તોડચંનાદિરીતિ યથાવપ્તિયવન્ધ સર્વામ્ ॥૬॥ પ્રાયર્ત્તયત્તત્ર ચ તૈર્થિકાનામાગ-
ન્તુકાનાં સુજદેતવે સઃ । મહાપ્રસન્નં નૃપચિત્રકારિ પાન્થાઃ પરં યત્ર સુર્ગં લભન્તે ॥૭॥
તત્રત્યભક્તાન્સુખ્યન્નુપિત્યા યાત્તાંભિરીશઃ કતિચિદ્દિનાનિ । તતઃ પુનરુર્ગપુરં સમેત્ય
યસન્ સ્વમક્તેપ્સિતમેય ચક્રે ॥૮॥ ભક્તૈરેકાન્તિકૈર્નિર્તયં સેવ્યમાનો યથાચ્ચિ । યસં-

ઉહાસ ૪૦ મો.

દુર્ગપુરમાં નિવાસ કરીને રહ્યા પછી યુગેથી વિરાજમાન ધણેલા તે શ્રીહરિને
જે સાધુઓએ ભુજનગર થકી એકદમ આવીને વૈષ્ણવાનંદમુનિએ કહેલા સંદેશો કહ્યો.
॥૧॥ હે સ્વામિન્ ! ભુજનગરમાં ઉત્તમ મંદિર તૈયાર થઈ ગયું છે માટે સંતોએ સહિત
આપ આવીને તે મંદિરમાં દેવની સ્થાપના કરે. ॥૨॥ આ પ્રમાણે કહેલા તે શ્રીહરિ હસતા
થકા સંતોએ સહિતજ માર્ગમાં સર્વ ભક્તજનોને મુખ આપતા થકા કરીને તે ભુજનગર
પ્રત્યે ગયા. ॥૩॥ તે સમયમાં વાહનોએ સહિત સામા આવેલા તે પુરના ગંગારામ
આદિક ભક્તજનોએ પુરમાં પધરાવીને પૂજા કર્યા થકા એ શ્રીહરિ ત્યાં નિવાસ કરીને
રહ્યા, અને પછી તે મંદિરભેદને હર્ષ પામ્યા થકા શ્રીહરિ તે પુરવાસી ભક્તજનોનાં વખાણુ
કરવા લાગ્યા. ॥૪॥ પછી તે શ્રીહરિએ ભુજનગરમાં શુભ મુહુર્તમાં વેદોક્ત પદ્ધતિથી
શ્રીનારાયણુપ્રતિ અને નરન્નપિતૃ સ્થાપન કર્યું. અને બ્રાહ્મણોએ ઉચ્ચારણુ કરેલા વેદમં-
ત્રોના ઘોષે સહિત મહોપચારથી તે શ્રીનરનારાયણુ દેવની મહાપૂજા કરી. ॥૫॥ અને તે
પ્રતિષ્ઠાના મહોત્સવમાં શ્રીહરિએ હજારો હજાર વિપ્રસમુદ્ધાને જમાડ્યા અને મનમાની
દક્ષિણાઓથી પૂજા શરૂ કર્યા. અને પછી તે દેવની સર્વ પૂજાપદ્ધતિ અને ઉચ્છવવિધા-
નનો પ્રકાર પણ યથાર્થ રીતે બાંધ્યો—સ્થાપન કર્યો. ॥૬॥ અને ત્યાં આગન્તુક તૈર્થિકજનોના
મુખહિતુ માટે શ્રીહરિએ રાત્રીઓને પણ આશ્રય ઉપજાવે એવું મોટું અન્નસત્ર—સદામત
પ્રવર્તીવું. કેન્ને અન્નમત્રમાં આવેલા યાત્રાળુઓ પરમ મુખપામેછે. ॥૭॥ સમર્થ એવા
શ્રીહરિ ત્યાંના રહેનારા ભક્તજનોને અનેક પ્રકારની વાર્તાઓથી મુખ આપતા થકા કેટ-
લાક દિવસ ત્યાં રહીને પછી ત્યાંથી પાંછા દુર્ગપુર આવીને ત્યાં નિવાસ કરીને રહેતા થકા
પોતાના એકાંતિક ભક્તોનું ઇચ્છિત—ગમતુજ કરતા હતા. ॥૮॥ પોતાના એકાંતિક ભક્તોએ
નિરંતર પોતાની રૂચિ પ્રમાણેજ એવા કર્યા થકા તે દુર્ગપુરમાં રહેલા શ્રીહરિ સલામાં
વિરાજમાન ધણે ધર્મસંજ્ઞાથી વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૯॥ તેમાં નાના પ્રકારનાં અનેક

स्तत्र सभासंस्थो चार्त्ता धर्माश्रिता व्यधात् ॥९॥ नानाविधानां तीर्थानां माहात्म्यं
वर्णयन्त च । द्वारिकाया विदोषेण वर्णयामास तत्र तत् ॥१०॥ तदा तु द्वारिकायात्रो-
त्सुकास्तन्नातजादयः । स्वदेशादतिदूरस्थतीर्थवीक्षणकौतुकाः ॥११॥ हरिमुचुस्त्व-
दाद्या चेद्गच्छेम द्वारिकां घयम् । गम्यतामिति सोऽप्याह ददौ वित्तं व्ययाय च ॥१२॥
नन्दरामश्च गोपालप्रमुखाः कौसलास्ततः । शकटादीन्समायुज्य तं प्रणम्यैव निर्ययुः
॥१३॥ तैः साकं सच्चिदानन्दं साधु तन्मार्गवेदिनम् । स्वेच्छासमाधिमप्येष सशिष्यं
प्रेषयत्तदा ॥१४॥ समाधिपरतन्त्रत्त्वान्मुनेस्ते बहुमिर्दिनैः । प्रापुर्ह्यारावतीं तत्र
समाधिं मुनिराप्तवान् ॥१५॥ तद्वयुत्थाने दिने द्वे तु प्रतीक्ष्य तदनुत्थितौ । तदीय
शिष्यैराज्ञप्ताश्चक्रुस्तीर्थविधिं तु ते ॥१६॥ प्रयतास्त्वत्र धनिनो धनं दत्त्वैव कौसलाः ।
चक्रुस्ते गोमतीक्ष्णं कृष्णार्द्रायाश्च दर्शनम् ॥१७॥ आरावणे तप्तमुद्राग्रहणं च
विधाय ते । द्वोपे कृष्णेश्वरादीनि तीर्थकृत्यानि च व्यधुः ॥१८॥ आरावणं कौसलेषु
गतेषु व्युत्थितौ मुनिः । इयेष गोमतीस्नानं कर्तुमव्यग्रमानसः ॥१९॥ त्यागिनः

तीर्थीन् माहात्म्यं वर्णनं कृत्वा यत्र श्रीहिरण्ये ते सभाभां द्वारिकानुं माहात्म्यं विशेषपण्ये
सर्वधी अधिकं वर्णनं कर्तुं । ॥१०॥ त्यागे ते श्रीहिरणा लाघव्यानां पुत्रो—नंदराभादिके
पोतानां देशधी अति दूर रहेला ते तीर्थीनेनेवाभां कैतुकवाणा तेभन—द्वारिकानी यात्रा कर-
वाभां पण्य अति उच्छाहे युक्तं हुता. तेथी श्रीहिरणा प्रत्ये कडेवा लाया—हे महाराज !
जे आपनी आरा डोय तो अजे द्वारिका जळ्ये. त्यारे श्रीहिरण्ये पण्य जळ्ये जेभ कळुं.
अने मार्गादिकभां अर्थवाने भाटे द्रव्य पण्य आप्युं—अप्यायुं. ॥११—१२॥ पछी नंदरा-
भल अने गोपाणल विगेरे अयोध्यावासीज्यो गां विगेरे वाहुने जेरापीने ते श्रीहिरणे
नभस्कार करीने नीकल्या. ॥१३॥ अने जे श्रीहिरण्ये ते नंदराभादिकनी साथे द्वा-
राना भागं विगेरेना लोभीया अने स्वेच्छाधी सभाधिभां जनारा जेवा सच्चिदानंद
नामे साधुने ते सभयभां भोक्त्या. ॥१४॥ पछी ते नंदराभादिक ते मुनिने सभाधिने दीधे
परतंत्रपण्यं होवाधी धण्य दिधस्येजे द्वारावतीने पात्र्या अने त्यां जळने तुरतज ते मुनि
तो सभाधि पात्र्या. ॥१५॥ त्यारे तेभने सभाधिभांथी उठवानी जे दिवस वाट जेध. परंतु
ते मुनि सभाधिभांथी जत्रत यथा नहि, तेथी तेभना शिष्येजे आरा कर्था धका ते नंद-
राभादिक अयोध्यावासीज्येजे तो तीर्थविधि कर्थो. ॥१६॥ अने तेभनी पासे द्रव्य
होवाधी तेभण्ये तो तीर्थना नियमाने अनुग्रयी थका द्रव्य आपीनेज गोमतीजुभां स्नान
कर्तुं. तेभन त्यां रहेली कृष्णनी प्रतिमानां दर्शन पण्य कर्थो. ॥१७॥ तेभन आरावण्य
तीर्थभां तप्त मुद्राज्योतुं अहण्य कर्गने त्यांथी जेटभां जळने लगवत्प्रतिमानां दर्शन विगेरे
तीर्थभां करवा यैअ सधणां कर्थो कर्थो. ॥१८॥ हुवे—नंदराभादिक अयोध्यावासीज्यो
आरावण्यभां पडोअ त्यारे सभाधिभांथी उठेवा मुनि—सच्चिदानंदल शिष्येजे सद्धित
सावधान भनवाणा जेवा थका गोमतीजुभां स्नानं करवा भाटे गया. त्यारे द्रव्यना त्यागी
जेवा ते साधुज्यो तो सर्वथा अपरिग्रह होवाधी ते तीर्थभां रहेनारा अति लोलिष्ट
जनोजे ते मुनिज्येने गोमतीजुभां स्नान करवा दीधुं नहि. जेटजुं नहि, परंतु—अ-

સાધવસ્તે તુ સર્વદા નિષ્પરિગ્રહાઃ । તીર્થસ્થૈરતિલોમિષ્ટૈઃ કર્તું દત્તા ન ચાપ્લવમ્ ॥૨૦॥ નાર્યસ્પર્શાદિલિઙ્ગેન જ્ઞાત્વા તાનુદ્ધવાધ્યાગાન્ । તીર્થસ્થા અલ્પમપ્યન્તં ન વદુ-
સ્તેભ્ય ઉદ્ધતાઃ ॥૨૧॥ નિષ્કાસિતા નિર્ઘનદયાસત્યૈશ્વારાવળાદિરિ । તીર્થે કવિદુષાવિદય
વધ્યુઃ ધીદ્વારિકેશ્વરમ્ ॥૨૨॥ નિરાહારા નિરાતઙ્કા નિર્દ્વન્દ્વા નિષ્પરિગ્રહાઃ ।
વિસ્માયનન્તઃ સકલાંસ્તસ્યુઃ પાન્થાંશ્ચ તૈર્યિકાન્ ॥૨૩॥ સચ્ચિદાતન્દસાધુસ્તુ
મહાભાગવતોત્તમઃ । ધ્યાયન્સમાધિના કૃષ્ણં વમૌ કાષ્ટવિવેષનઃ ॥૨૪॥ તસ્મૈ
પ્રસન્નો નિજમત્કલ્પદ્રુમાયમાનો ભગવાન્સ કૃષ્ણઃ । વમૂવ દ્વયઃ કતિભિ-
શ્ચિદેવ દિનૈર્હિ સાક્ષાત્પરિચારયુક્તઃ ॥૨૫॥ મત્કોત્તમઃ । સ્વેપ્સિતમર્થય
ત્વમિતિ દુષાણં સદૃસા ચ કૃષ્ણમ્ । દ્વયા પ્રભામણ્ડલમધ્યસંસ્થં સપાર્વદં તં પ્રણતામ
હૃદયઃ ॥૨૬॥ સ્તુત્વાથ વદ્માઙ્ગલિરાહ નાથ । ત્વમેવ સાક્ષાઙ્ગગદીશ્વરોઽસિ । અધર્મસ-
ર્ગોત્ત્થનનાથ મૃમૌ જાતોઽસિ ધર્મોદ્ધરિનામધેયઃ ॥૨૭॥ સ ત્વં હિ નિત્યં હૃદિ દર્શનં
મે દદાસિ કારુણ્યવશેન કૃષ્ણ । દ્વીપેઽન્ મૂર્તિઃ પરિચારયુગ્યા તવાસ્તિ સૈવા તુ નિરી-

ઓને સ્પર્શ ન કરવો એ વિગેરે ચિહ્નોથી તે સંતોને ઉદ્ધવ સમગ્રહાયના આશ્રિત એવા
સ્વામિનારાયણના શિષ્યો છે એમ જાણીને તીર્થમાં રહેનારા તે ઉદ્ધવ માણસોએ તે સાધુ-
ઓને સ્વરૂપ જોઈકું અન્ન પણ જમવાને માટે આપ્યું નહિ. ॥૧૯-૨૧॥ પછી આરાવ-
ણમાં ગયા ત્યારે ત્યાંથી પણ દ્રવ્યે રહિત હોવાથી તેજ પ્રમાણે કાઢી મૂક્યા અને તપ્તમુ-
દ્રાઓ આપી નહિ. પછી તે તીર્થમાં કયાંઈક એકાંતમાં બેસીને તે સચ્ચિદાનંદાદિક સર્વ
સંતો શ્રીદ્વારિકેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૨ ॥ અને વળી-પોતે નિરાહાર
હતા તો પણ અવ્યગ્ર અને નિર્ભય થકા અને હર્ષ શોકાદિક દ્વન્દ્વોથી રહિત અને
નિષ્પરિગ્રહ એવા થકા સર્વ વટેમાર્ગીઓ અને યાત્રાળુઓને આશ્ચર્ય ઉપજાવતા
થકા ધ્યાન કરતા બેઠા હતા. ॥૨૩॥ તેમાં મહાભાગવતોત્તમ એવા સચ્ચિદાનંદ સાધુ તો
એકાગ્ર મનથી કૃષ્ણનું ધ્યાન કરતા થકા કાબટી માફક બેઠા સિવાયના સ્થિર થઈ ગયા
હતા. ॥૨૪॥ તે સમયમાં પોતાના ભક્તોને કલ્પદ્રુમની પેઠે ઇચ્છિત મનોરથ પૂર્ણ કરનારા
એવા તે દ્વારિકેશ્વર ભગવાને કેટલાક દિવસોએ કરીને પ્રસન્ન થયા એવા થકા તે સચ્ચિ-
દાનંદ મુનિને રાધા-રમાદિક પોતાના પરિવારે સહિત દર્શન દીધું ॥૨૫॥ અને હે ભક્તો-
ત્તમ ! તમે પોતાને ઇચ્છિત વર મારા થકી માગો. એમ પોતાના આગળ એકદમ પ્રગટ
થઈને બોલતા અને તેજેમંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન રહેલા અને અર્જુન-સાત્વિકિ
વિગેરે પોતાના પાર્ષદોએ સહિત એવા તે દ્વારિકેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવને સાક્ષાત્ જોઈને
હર્ષ પામેલા સચ્ચિદાનંદમુનિએ નમસ્કાર કર્યા ॥૨૬॥ અને પછી સ્તુતિ કરીને બને
હાથ બેઠીને સચ્ચિદાનંદમુનિ કહેવા લાગ્યા-હે નાથ ! તમેજ સાક્ષાત્ જગન્નિયંતા પ્રભુ
છો. અને તે તમે હાલ સમયમાં અધર્મ-સર્ગને મૂળમાંથીજ નાશ કરવાને માટે પૃથ્વી
ઉપર અર્ધદેવ થકી હરિ. એવા નામે પ્રગટ થયેલા છો. ॥૨૭॥ તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિકૃષ્ણ નામે
-તમે કાફલના વશપણથી નિરંતર મારા હૃદયમાં સાક્ષાત્ દર્શન આપોછો. અને હે કૃષ્ણ !

क्षिताद्य ॥२८॥ एतत्त्वदीक्षार्थमिहागतोऽहं मनोरथो मे सफलोऽयं जातः । त्वमे-
वमेवेश्वर । मे सतीर्थसद्गयोऽहंसि स्वेक्षणमाशु दातुम् ॥२९॥ स्त्रीद्रव्यसन्न्यागजुपां
सतां तु स्थानेऽत्र लुब्धोपहते समन्तात् । भवेच्च तत्कापि कथञ्चनापि यदत्र युक्तं
कुच तत्त्वमीशः ॥३०॥ तमाह कृष्णः शृणु साधुचर्यं । स्थानेऽत्र मे दुर्जनदूषिते तु ।
तदागमो नैव भवेत्कथंचिदित्येव जानामि त्वदाशयं च ॥३१॥ एकान्तभक्तस्य तवा-
पराधकर्तृन्विद्वायां व्रतनांस्तु लोकान् । सम्मण्डले स्थातुमहं समीहे स्वात्मप्रियाः
सन्ति हि साधवो, मे ॥३२॥ एष्यामि वृत्तालयमेव तस्मात्स्वपार्षदाद्यैः सहितोऽहमेव ।
सहैव युष्माभिरितोरयित्वा तद्धृत्स्थकृष्णात्मतया तिरोऽभूत् ॥३३॥ व्युत्थाय स
स्वेक्षितमेव वृत्तं जगाद् शिष्यान्प्रति सर्वमेव । निजप्रतीक्षापरकौसलांश्च ते द्वारका
यामुपसेतुराशु ॥३४॥ अन्योऽन्यमावेद्य च वृत्तमेते स्वं स्वं ततो भोजनकर्म कृत्वा ।
सर्वे पुनर्दुर्गपुरे समेत्य हरिं स्ववृत्तान्तमशेषमब्रुवुः ॥३५॥ प्रशंस्य तं साधुवरं सदीशो

આ સમુદ્રના બેટમાં રૂક્મિણી આદિક પરિવારે સહિત જે તમારી મૂર્તિ રહેલી છે, તે આ
'મૂર્તિ'નાં દર્શન તો મેં આજેજ કર્યો, ॥૨૮॥ અને મારા તે મનોરથ તો આજ સફળ
થયોછે. પરંતુ-હે પ્રભુ ! તમે આજ પ્રમાણે મારાં ગુરૂભાઈ સંતોને તુરતજ તમારૂં દર્શન
આપવાને યોગ્ય છે. ॥૨૯॥ કારણ કે સ્ત્રી-દ્રવ્યનો સમૂળગો ત્યાગ રાખનારા તે ત્યાગી
સાધુઓને સર્વ પ્રકારથી લુબ્ધ માણસોથીજ ભરેલા આ સ્થાનમાં કેાઈ પણ રીતે ક્યારેય
પણ તે તમારૂં દર્શન થઈ શકેજ નહિ. માટે હે સમર્થ પ્રભુ ! આમાં આપને જેમ યોગ્ય
લાગે તેમ કરો. ॥૩૦॥ ત્યારે તે સચ્ચિદાનંદમુનિને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહેવા લાગ્યાં-હે
સાધુવર્ય ! સાંભળો લોભાદિક દોષથી વ્યાપ્ત એવા નિર્દય દુર્જનોથી દૂષિત આ મારા
સ્થાનમાં તો કેાઈ પણ રીતે તે સાધુઓને આવવાતું બનેજ નહિ. આ પ્રમાણેજ તમારો
તર્ક કરેલો તમારો અભિપ્રાય હું બાણું છું. ॥૩૧॥ મારા એકાંતિક ભક્ત એવા તમારો
અપરાધ કરનારા એવા અહીં આં રહેનારા લોકોનો ત્યાગ કરીને હું મારા સાધુઓના
મંદળમાં રહેવાને ઇચ્છું છું. કેમકે-મને સાધુઓ મારા આત્માને તુલ્ય પ્રિય છે. ॥૩૨॥
માટે હું મારા પાર્ષદોએ સહિતજ તમારી સાથેજ વૃત્તાલયપુર પ્રત્યે નિઃશ્ચેજ આવીશ.
આ પ્રમાણે કહીને તે સચ્ચિદાનંદમુનિના હૃદય-કમળમાં વિરાજમાન રહેલા સાક્ષાત્
શ્રીહરિકૃષ્ણરૂપે અંતર્ધાન થઈ ગયા. ॥૩૩॥ પછી તે સચ્ચિદાનંદમુનિ સમાધિમાંથી બહાર
બગત જશામાં આવીને પોતે સંભાધિમાં જોયેલું સઘળું વૃત્તાન્ત પોતાના શિષ્યોને
કહી બતાવ્યું. અને પછી તે સચ્ચિદાનંદાદિક સંતો દ્વારિકામાં પોતાની વાટ જોતા અયો-
ધ્યાવાસી મંદરામાદિકને તુરતજ આવીને મંજ્યા. ॥૩૪॥ અને તે સર્વે પોત-પોતાને
બનેલું-વીતેલું સઘળું વૃત્તાન્ત એક બીબને જણાવીને પછી પોત-પોતાની લોજન
ક્રિયા કરી લઈને તે સર્વે પાછા દુર્ગપુરમાં શ્રીહરિની પાસે આવીને તેઓએ પોતાનું
સઘળું વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું. ॥૩૫॥ પછી સત્પુરુષોના પતિ શ્રીહરિએ સાધુઓમાં
શ્રેષ્ઠ એવા તે સચ્ચિદાનંદમુનિને જહુજ વળાણીને દ્વારવંતીમાં રહેલું ભગવાનનું

દ્વારાવતીસ્થં પરિવારયુક્તમ્ । સ્વરૂપમગ્રાગતમાત્મનોતિ ઘાત્વા સ દ્વષ્ટોઽભવદૂર્જિતશ્રીઃ ॥૩૬॥ તતઃ સ મક્તૈઃ સકલૈરુપેતો વૃત્તાલયં ગન્તુમિયેપ યાવત્ । વૃત્તાલયાત્તાવદુપા-
ગમત્તં જૂપોઽક્ષરાનન્દમુનેર્નિર્દેશાત્ ॥૩૭॥ વૃત્તાલયે મન્દિરમીશ । જાતં કુર્ય પ્રતિષ્ઠાં
તદુપેત્ય વિષ્ણોઃ । इत्यर्थयत्सोऽपि तमाशु नत्वा ततः सकर्तुं च तथोद्यतोऽभूत् ॥૩૮॥

શ્રીમુજફૂતનગરે નિજમૂર્તિસ્થાપકઃ સ્વસુહૃદિપ્રવિધાતા ।
દ્વારિકેશનિજરૂપકૃતૈક્યઃ પ્રીતિમેતુ મયિ ધર્મતનૂજઃ ॥૩૯॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्यतत्सम्प्रदायसक-
लहार्दामिह नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये वृत्तालयं प्रति
श्रीद्वारिकाधीशगमननिरूपणनामा चत्वारिंश उल्लासः ॥४०॥

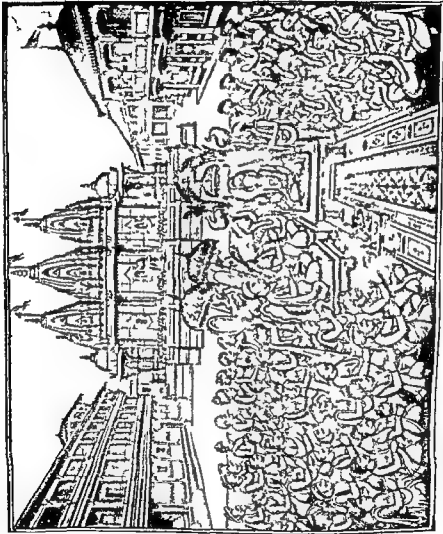
સ્વરૂપ પોતાના પરિવારે સહિત અહીંઆં આવ્યું છે એમ પોતાના મનમાં જાણીને
બહુજ હર્ષ પામ્યા-પ્રસન્ન થયા. ॥૩૬॥ તે પછી શ્રીહરિએ પોતાના સર્વ ભક્તજનોએ
સહિત વૃત્તાલય પુર પ્રત્યે જવાને માટે જ્યાં ઇચ્છા કરી, તેજ સમયમાં વૃત્તાલય થકી
અક્ષરાનન્દમુનિની આજ્ઞાથી જૂપજી ભક્ત તે શ્રીહરિની પાસે આવ્યા-પહોંચ્યા. ॥૩૭॥
અને હે ઇશ ! વૃત્તાલયમાં મંદિર તૈયાર થઇ ગયું છે, માટે ત્યાં પધારીને આપ શ્રીવિષ્ણુ
ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરો એમ તે ભક્તજને પ્રાર્થના કરી ત્યારે તે શ્રીહરિ પણ તુરતજ
તે પ્રમાણે કરવાને માટે તૈયાર થઇ ગયા. ॥૩૮॥

શ્રીભુજનગરમાં પોતાની નરનારાયણરૂપ મૂર્તિની સ્થાપના કરનારા, પોતાના
મુહૂર્તો નંદરામાદિકેતું ઇષ્ટ કરનારા અને શ્રીદ્વારિકેશ્વર ભગવાનની સાથે પોતાના સ્વરૂપની
એકતા કરનારા-જણાવનારા એવા ધર્મતનુજ ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ મારે વિષે પ્રીતિ-
પ્રસન્નતા પામો. ॥૩૯॥

ઈતિ શ્રીમદુદ્ધવસમ્પ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને
તેમના સામ્પ્રદાયનું સકળ રહસ્ય જાણનારા શ્રીનિત્યાનન્દમુનિવિરચિત
શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં શ્રીદ્વારિકાધીશ ભગવાન પોતે વહતાલ પધાર્યા
એ નામે ચાળીશમો ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૪૦॥

योऽसौ वृत्तालयस्य व्यष्टुणुत महामोक्षमयमत्र प्रातःप्रा लक्ष्मणारायणादव्यतनुत वाधवत्वस्य मूतश्च साक्षिन् ।

[चर्मसक भगवान् धीहरी मयुक्तेने भावार्थपद् उपर स्थापन करे छे]

सीये स्थानेऽभिपिन्य स्वमहजतनयावादिनामथ्यदायामान्धर्मन्येधेयान् म जयतु भगवान् स्वामिनारयणोऽयम् ॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

योऽसौ वृत्तालयस्य व्यवृणुत महिमाधिक्यमत्र प्रतिष्ठां
लक्ष्मीनारायणादेव्यतनुत विधिवत्स्वस्य मूर्तेश्च साक्षात् ।
किञ्चोपास्यस्वरूपे भ्रममपगमयन् स्वीयमूर्त्या सहैवा-
नन्यत्वं चाप्यवोचत्पृथगपि बहुधा स्थापितानां च तासाम् ॥
श्रेयोमार्गे प्रकृष्टे गमयितुमखिलान् शुद्धधर्मप्रधानं
शिक्षापत्राख्यलेखं सकलहितकरं यश्चकार प्रकृष्टम् ।
स्वीये स्थामेऽभिपिच्य स्वसहजतनयाचादिशस्त्रसम्प्रदाय-

प्राप्तान् धर्मान्विधेयान् स जयतु भगवान्स्वामिनारायणोऽयम् ॥४१-१-२॥

ने श्रीहुरिजे वृत्तालयपुरीने निरवधिक भक्तिभा विस्तार्थे हुतो, अने जे
वृत्तालय पुरभां श्रीलक्ष्मीनारायण आदिक भूर्तिओनी तेमज पोतानी साक्षात् श्री-
हुरिष्ठु नामे प्रसिद्ध भूर्तिनी प्रतिष्ठा विधिपूर्वक करी हुती. अने वणी पोताना सभ-
दायभां उपास्य स्वरूपभां कौधने पणु भम न थाय तेहेतुधी जुही जुही अहुं प्रकारे स्थापन
करीले ते श्रीलक्ष्मीनारायण आदिक भूर्तिओनी पोतानी भूर्तिओ साथे अनन्यता-ओक-
इपताज छे ओम पणु सभाभां निराजमान धधने ने श्रीहुरिजे स्वभक्तजनाने कही
सभआओ हुतुं. वणी ने श्रीहुरिजे पोताना खोहार बाधओना जे पुत्रोने पोताना सर्व-
भान्य शुद्धस्थानभां अलिपेक-स्थापन करीने स्वसम्प्रदायभां संप्राप्त पादनीय सद्धर्मेने
पाणवानी आसा करी हुती. अने वणी सर्व लोकोने प्रकृष्ट-आत्यंतिक श्रेयोमार्गभां
लघु जवाने भाटे शुद्ध-सनातन धर्मप्रधान ओवो शिक्षापत्रीरूप प्रसिद्ध लेख 'सर्वजीव-
हितायह' ओम कहेवा प्रमाणे सर्वना हितने करनासे सर्वश्रेष्ठ लक्ष्ये हुतो. ओवा ते
श्रीस्वामिनारायण भौरा छहडेव लगवान आ लोकभां सर्वदा नयकारी वेंतो, ॥४१-१-२॥

एकचत्वारिंश उल्लासः

दुर्गपत्तनतः स्वामी पार्षदैः सकलैर्भुतः । सोद्वेराभ्यां साधुभिश्च वर्णिमिश्च
विनिर्ययौ ॥१॥ राजा सपरिवारस्तमन्वगात्तदनुहया । मार्गस्थभक्तान्सुखयन् बदरी-
ग्राममाययौ ॥२॥ राघवो देवचन्द्राया वर्णिजस्तत्र तं मुदा । सिपेचिरे स्पर्णकारा
भगहीरादयस्तथा ॥३॥ ततो गोराजमगमद्ग्रामं तत्र च तं मुदा । सिपेचिरे क्षत्रचीरा
भक्ताः स्कन्धजिदादयः ॥४॥ वृत्तालयं प्राप पुरं ततोऽसौ तत्रत्यभक्तैरभियात आशु ।
देशान्तरीयैश्च सहस्रशोऽन्यैर्मकैर्महावाद्यनिनादिताशैः ॥५॥ प्रविश्य पुर्यां च यथा
पुरासौ सौवे न्यवात्सीदितरांश्च सर्वान् । स्थानेषु तत्तज्जनतोचितेषु न्यवासयञ्चोप-
वनेषु साधून् ॥६॥ सर्वेऽपि भक्ता निरता अभूवन्तस्तेवने स्वस्वधनानुरूपम् । तन्मन्दिरं
वीक्ष्य हतिः प्रशंसां चकार चद्वाञ्जलिस्त्रिभिर्नां सः ॥७॥ सम्पाद्य सम्भारभरानशेषा-

નૂર્જે સિતદ્વાદશિકાશ્યતિધ્યામ્ । સંસ્થાપયમાસં સદૈવ લક્ષ્મ્યા નારાયણ દ્વારચતી-
પતિ સ્વમ્ ॥૮૦॥ તદ્વામતો મન્દિર આત્મમૂર્તિ ધર્મ ચ મર્ત્તિ સમતિષ્ઠિપત્સઃ । તદ્દક્ષિણે
મન્દિર આત્મમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણરાધાનહિતાં યથાચત્ ॥૯૧॥ મહોપચારેન્થ વાઘગીતૈઃ સમં
મહાપૂજનમાદરેણ । યેદોક્તમન્ત્રેઃ સ ચકાર સર્વ મહોત્સવં સાધુજનૈઃ પ્રહૃષ્ટઃ ॥૯૦॥
દેવપ્રતિષ્ઠાધિધિવેદિધિપ્રમોક્તાશ્વનાતદ્વિધિવદ્વિધ્યાયા દાનાનિ ભૂયાંસિ દદૌ ચ યિપ્રાન્

ઉલ્લાસ ૪૧ મો.

સ્વામી-શ્રીસહજનંદજી, મહારાજ સોમચુરાદિક સર્વ પાર્ષદો, અને ભાઈ-રામ-
પ્રતાપજી અને ઇચ્છારામજી તથા સર્વ સાધુઓ અને વર્ણીઓએ એ સર્વ ભક્તજનોથી
વીંટાયા થકા દુર્ગાપુર થકી નીકળ્યા.. ॥૧॥ અને શ્રીહરિની આરાધી ઉત્તમ રાજા પણ
પોતાના પરિવારે સહિત તે શ્રીહરિની સાથે ચાલ્યા, અને માર્ગમાં રહેલા ભક્તજનોને
સુખ આપતા થકા નાની યોડ નામે પ્રસિદ્ધ ગામ પ્રત્યે આવ્યા. ॥૨॥ તે યોડ ગામમાં
રાધવ અને દેવચંદ્ર વિગેરે વલ્લુક ભક્તો તથા ભગો અને હીરા વિગેરે સોની ભક્તો તે
શ્રીહરિની આનંદપૂર્વક સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૩॥ ત્યાંથી શ્રીહરિ ભગવાન ગોરાડ ગામે
આવ્યા અને તે ગામમાં રૂકંધજીત્ વિગેરે ક્ષત્રિયવીર ભક્તજનો આનંદથી તે શ્રીહરિની
સેવા કરવા લાગ્યા. ॥૪॥ અને પછી ત્યાંથી એ શ્રીહરિ વૃત્તાલય પુર પ્રત્યે આવ્યા ત્યાં
તુરતજ મોટાં મોટાં વાંજીનોથી દિશાઓને ગળવતા એવા તે વૃત્તાલય પુરના ભક્તજનો
તથા દેશાન્તરથી આવેલા ણીજા હજારે હજાર ભક્તજનો તેમણે સામા જઈને સન્માન
કર્ચુ. ॥૫॥ અને તે શ્રીહરિએ પ્રથમ આવ્યા ત્યારેજ જેમ જેમ વાજતે ગાજતે પુરમાં
પ્રવેશ કરીને પોતાના બંગલામાં નિવાસ કર્યો અને ણીજા સર્વ ભક્ત જનોને તેમને
તેમને રહેવા લાયક સ્થાનોમાં નિવાસ-ઉતારો કરાવ્યો. અને સર્વ સાધુઓને તે
ગામની સમીપે ઉપવનોમાં નિવાસ કરાવ્યો. ॥૬॥ અને સર્વ ભક્તજનો પોત-પોતાની
ધનસંપત્તિ પ્રમાણે તે શ્રીહરિની સેવામાં તત્પર વર્તવા લાગ્યા, અને પછી શ્રીહરિએ
તે મંદિર નેઈને જે હાથ નેઈને આગળ ઉભા રહેલા તે શિષ્યીઓનાં બહુજ વખાણુ કર્યા.
॥૭॥ અને પછી મર્ત્તિક માસમાં શુકલ પક્ષની દ્વાદશી તિથિએ મૂર્તિસ્થાપનમાં ઉપયોગી
સઘળી સામગ્રીઓ સંપાદન કરીને પોતાના સ્વરૂપમૂલ એવા દ્વારિકાપતિ સાક્ષાત્ શ્રીનારા-
યણુ ભગવાનને લક્ષ્મીજીએ સહિતજ મધ્ય મંદિરમાં સ્થાપન કર્યો. ॥૮॥ અને તે મધ્યમ
મંદિરથી વામ ભાગમાં રહેલા મંદિરમાં ધર્મદેવ અને ભકિતમાતાએ સહિત પોતાની વાસુ-
દેવ નામે મૂર્તિ સ્થાપન કરી. અને દક્ષિણ ભાગમાં રહેલા મંદિરમાં શ્રીહરિકૃષ્ણ નામે પો-
તાની મૂર્તિ રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિ સાથે યથાવિધિ સ્થાપન કરી. ॥૯॥ તે પછી શ્રીહરિએ મોટા
મોટા પૂજેપચારથી વાંજીત્રોએ સહિત કીર્તનોના ધ્વનિ સાથે વેદોક્ત મંત્રોથી આદર-
પૂર્વક વિધિપુરઃસર મહાપૂજન કર્યું. અને હર્ષ ભરેલા સતોની પાસે મોટો ઉત્સવ કરાવ્યો.
॥૧૦॥ દેવપ્રતિષ્ઠાને વિધિ બહુનારા વિષ્ણુએ કહેવા પ્રમાણે એ પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરીને
શ્રીહરિએ બ્રાહ્મણોને ઘણાંક દાન આપ્યાં. અને હજારે હજાર બ્રાહ્મણોને મિષ્ટાન્ન ભોજનોથી

સન્તર્પયામાસ સદ્ગુણોડપિ ॥૧૧॥ સુદુર્ગ્ગં કર્મ નૃપાદિમિસ્તદ્વિધાય-ભૂમૌ વિતતપ્ર-
તાપઃ । મહાસભાયામથ સર્વમર્કાંસ્તદેવમાહાત્મ્યમશેષમાહ ॥૧૨॥ સ્વયમેવ મયા હેતા
લક્ષ્મીનારાયણાદયઃ । મૂર્તયઃ સ્થાપિતાઃ સન્તિ ચતુર્વર્ગફલપ્રદાઃ ॥૧૩॥ એતાસાં દર્શનં
ધ્યાનમર્ચનં નમનં ચ ચે । કરિષ્યન્તિ નરાસ્તેષાં સર્વે સેત્સ્યતિ વાચ્છિતમ્ ॥૧૪॥ ધર્માર્થી
પ્રાપ્નુયાદ્ધર્મમર્થાર્થી ધનમાપ્નુયાત્ । મોગાનવાપ્નુયાત્કામી મુમુક્ષુર્મુક્તિમિપ્સિતામ્ ॥૧૫॥
અથ ધ્રીઢારિકાધીશઃ સ્વયમેવ સંમાનનઃ । અતસ્તત્પરિવારોડપિ તમેવાનુગતોડક્ષિલઃ
॥૧૬॥ દ્વારકા પુરરૂપેણ સરોરૂપેણ ગોમતી । સ્થિનાસ્ત્યત્રાન્યતીર્થાનિ ગોમત્યાં સન્ન-
તાનિ હિ ॥૧૭॥ અથૈવ દ્વારિકાયાંત્રાફલં સર્વં મંચિવ્યતિ । એતાનિ મમ રૂપાણિ સર્વા-
ણ્યત્ર ન સંશયઃ ॥૧૮॥ પ્રયોજનવશાદેવ મૂર્તિરેકાસ્ત્યનેકથા । અતોડત્ર મેદો ન હેયો
ધ્યાનં કાર્યં યથારુચિ ॥૧૯॥ અથ ચેતુ કરિષ્યન્તિ જ્ઞાનં દાનં તપોડર્ચનમ્ । ધ્યાનં
જપં સાધુવિપ્રમોજનં શ્રાદ્ધતર્પણે ॥૨૦॥ અન્યથ સુકૃતં સર્વં સદ્ગુણિતં નૃણામ્ ।

પૂજનુષ્ઠ કર્યા. ॥૧૧॥ મોટા રાજાઓથી પણ ન બની શકે એવું તે દેવપ્રતિષ્ઠાપનનું કાર્ય
કરીને પૃથ્વી ઉપર વિસ્તાર પામ્યોછે મહાપ્રતાપ જેમનો એવા થકા મહાસભામાં વિરાજમાન
થઈને શ્રીહરિએ તે સ્વસ્થાપિત શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાદિક દેવોનું માહાત્મ્ય સમગ્રપણે વિસ્તારથી
પોતાના ભક્તજનોને કહ્યું. ॥૧૨॥ હે ભક્તજનો ! આ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ આદિક મૂર્તિઓ
અમે પોતેજ સ્થાપન કરેલી છે. માટે તે મૂર્તિઓ ધર્મ, અર્થ, ક્ષમ અને મોક્ષ, એ ચારેય
પુરુષાર્થને આપનારી છે. ॥૧૩॥ જે મનુષ્યો એ મૂર્તિઓનાં દર્શન, ધ્યાન, અર્ચન અને
નમસ્કર. એ વિગેરે કરશે તે મનુષ્યોનું સર્વ-મનોવાંછિત સિદ્ધ થશેજ. ॥૧૪॥
ધર્મની ઇચ્છાવાળો માણસ ધર્મની સિદ્ધિ પામશે, અર્થાર્થી માણસ અર્થ-દ્રવ્ય પામશે,
વિષયાલિલાધી માણસ વિષયસુખ પામશે, તથા મુમુક્ષુજન પોતાને ઇચ્છિત મુક્તિ પામશે.
॥૧૫॥ આ વૃત્તાલય પુરમાં સાક્ષાત્ શ્રીદ્વારિકાધીશ્વર ભગવાન આવેલા છે, માટે તેમનો
પરિવાર ગોમતીજી વિગેરે પણ સર્વ અહીંઆં તેમની પાછળ-સાથેજ આવેલાં છે, અને
તે દ્વારિકા નગરી આ વૃત્તાલય પુરરૂપે રહેલી છે. અને આ સરોવર રૂપે સાક્ષાત્ ગોમતીજી
રહેલાં છે. માટે આ ગોમતીજીમાં તો ગંગા આદિક ખીજાં સ્થળાં તીર્થો પણ રહેલાં
છે એમ જાણવું. ॥૧૬-૧૭॥ અને હે ભક્તજનો ! દ્વારિકાની માત્રાનું સઘળું કૃપા અહીં-
આં-વૃત્તાલયમાંજ પ્રાપ્ત થશે. અને આ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાદિક સર્વ પ્રતિમાઓ તે મારાંજ
સ્વરૂપ છે. એમાં કંઈ પણ સંશય નથી. ॥૧૮॥ અને સ્થાન નેત્ર અને ચરિત્રોના લેહરૂપ
પ્રયોજનવશાત્ એકજ મૂર્તિ અનેક પ્રકારે વર્તેછે, માટે આ લિન્ન લિન્ન રૂપે રહેલી
મૂર્તિઓમાં લેહ જાણવો નહિ. અને ધ્યાન કરવું તે તો પોતાને જે મૂર્તિ ઉપર રૂચિ અને
પ્રેમ હોય તેનુંજ કરવું. ॥૧૯॥ આ સ્થાનમાં આવીને જે કોઈ મનુષ્યો ગોમતીજીમાં
સ્નાન કરશે, યથાશક્તિ દાન કરશે, તપ કરશે, તેમજ ભગવાનની પ્રતિમાઓ
વિગેરેની યથાશક્તિ પૂજા કરશે, તથા ધ્યાન, મંત્રાદિકનો જપ, માધુઓ અને પ્રાણજીવને
લોજન, તથા પિત્રિઓનું શ્રાદ્ધ અને શ્રાદ્ધનિમિત્તે તર્પણ, તેમજ ખીજું પણ જે

મવિષ્યતીદંશ હાસ્યા પુર્યા માહાત્મ્યમસ્તિ વૈ ॥૨૧॥ તત્તમુદ્રાકૃતં ચેડવ જ્ઞાનતોઽજ્ઞાન-
તોઽપિ ધા । ગૃહીપ્યન્તિ નરાસ્તેષાં નંદ્યત્યેવ યમાદ્વયમ્ ॥૨૨॥ હત્યુત્તવા દાપયામાસ
સર્વેભ્યોઽપિ સ્વયં પ્રમુઃ । ત્યાગિભ્યશ્ચ ગૃહિભ્યશ્ચ તત્તમુદ્રાભિરઙ્ગનમ્ ॥૨૩॥ મહાદેવાન્ન-
સન્નં ચ તત્ર પ્રાવર્તયત્તતઃ । યત્રાગતાઃ પાન્થ્યજનાઃ પ્રાપ્નુવન્તિ મહત્સુખમ્ ॥૨૪॥ एवं
મહોત્સવં તત્ર ચકાર જનવિસયમ્ । ચકાર પ્રત્યહં વાર્તાઃ સભાયાં વિવિધાઃ સ્વયમ્
॥૨૫॥ અથૈકદા મહત્યાસીત્તમા તત્રૈવ સદ્ભવે । સન્તશ્ચ વર્ણિનસ્તત્ર નિપેદુર્ગુહિણોઽ-
સ્થિલાઃ ॥૨૬॥ તત્ર દત્તવિધાનેન ભ્રાતૃપુત્રૌ સ્વયં હરિઃ । જગ્રાહ સ્વસુતત્ત્વેન ભુવિ
સદ્ધર્મગુપ્તયે ॥૨૭॥ તત્રાયોધ્યાપ્રસાદાસ્વં જ્યેષ્ઠભ્રાતૃઃ સુતં તથા । રઘુવીરામિદં પુત્રં
ફનિષ્ઠભ્રાતુરપ્રદીત્ ॥૨૮॥ તતો દેશાન્ દ્વિધા સર્વાન્ વ્યમજત્સ યથાયથમ્ । નરનારા-
યણસ્વૈકં લક્ષ્મીનારાયણસ્ય ચ ॥૨૯॥ તતોઽયોધ્યાપ્રસાદાયં પૂર્વસ્ય ગુહતાં દદૌ ।
તત્રસ્થસ્થાશ્રિતજનૈઃ સેવ્યં પૂજ્યં ચ તં વ્યધાત્ ॥૩૦॥ અયેતરસ્ય ગુહતાં રઘુવીરાય
સોઽવદાત્ । તત્રસ્થસ્થાશ્રિતમર્त्याનાં સેવ્યં પૂજ્યં ચ તં વ્યધાત્ ॥૩૧॥ તતઃ પુંસાં ચ

જે સુકૃત કરશે-કરાવશે તે। તે મનુષ્યોને તે સત્કર્મ હજાર ઘણા ફળને આપનાર
કરશે. એવું અલૌકિક માહાત્મ્ય આ વૃત્તાલય પુરીનું છે એમ નિશ્ચેજ જાણે। ॥૨૦-૨૧॥
આ સ્થાનમાં જે મનુષ્યો તત્તમુદ્રાઓની છાપો બહુએ અઘણે પણ મહાધુ કરશે તે। તે
મનુષ્યોને યમરાજ ધકી લય નાશજ પામી જશે. ॥૨૨॥ આ પ્રમાણે કંઈકેની શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ મહાપ્રભુજીએ સર્વ ત્યાગીજનોને તથા ગૃહસ્થ લકતજનોને તત્તમુદ્રાઓથી
છાપો અપાવી. ॥૨૩॥ અને પછી ત્યાં એક મોટું સદામત પ્રવર્તાવ્યું, કે-જે સદામતમાં
આવેલા યાત્રાળુઓ અન્નાદિકનું મોટું મુખ પામેછે. ॥૨૪॥ આ પ્રમાણે તે વૃત્તાલય
પુરમાં મકળ જનોને વિશ્વમય કરે એવો મહોત્સવ શ્રીહરિ ભગવાને કર્યો હતો. અને
દરરોજ સભામાં સ્વયં શ્રીહરિ ધર્મજ્ઞાનાદિકની વિવિધ વાર્તાઓ કરતા હતા. ॥૨૫॥

પછી તે વૃત્તાલયમાંજ એક સભા સંગવ કાળમાં લકતજનોની મોટી સભા થઈ.
તે સભામાં મુક્તાનંદાદિક સંતો, મુકુંદાનંદાદિક વર્ણીઓ, તથા મયારાંભાદિક સર્વ ગૃહસ્થ
લકતજનો, એ સર્વે પોતં પોતાની મર્મોદા પ્રમાણે બેઠા. ॥૨૬॥ તે મહાસભામાં સ્વયં
શ્રીહરિએ પૃથ્વીમાં એકાંતિક મનાતન શ્રદ્ધર્મની રક્ષા કરવા માટે પોતાના બે ભાઈ-
ઓના બે પુત્રોને દત્તવિધાનથી પુત્રપણે સ્વીકાર્યા. ॥૨૭॥ તેમાં મોટા ભાઈના પુત્ર
અયોધ્યાપ્રસાદજીને તથા નાના ભાઈના પુત્ર રઘુવીરજીને પુત્રપણે મકળ કર્યા. ॥૨૮॥
તે પછી શ્રીહરિએ આખા હિન્દુસ્તાન દેશના મધ્યરેખાથી બે વિભાગ સમભાગે કર્યા.
અને તેમાં ઉત્તર વિભાગને એક દેશ શ્રીનરનારાયણને અને દક્ષિણ વિભાગને દેશ શ્રી-
લક્ષ્મીનારાયણને એમ કહી ના કરી. ॥૨૯॥ અને પછી તે બે વિભાગમાંથી પૂર્વના-શ્રીનર-
નારાયણનાદેશની ગુરૂતા અયોધ્યાપ્રમાદજીને આપી. અને તેમાં રહેલા સ્વાશ્રિતજનોને
સેવવા પૂજવા યોગ્ય તે અયોધ્યાપ્રમાદજી છે એમ જાહેર કર્યું. ॥૩૦॥ અને તે શ્રીહરિએ
બીજાની-શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેશની ગુરૂતા રઘુવીરજીને આપી. અને તેમાં રહેલા સ્વાશ્રિત-
જનોને સેવવા પૂજવા યોગ્ય તે રઘુવીરજી છે એમ ગભામાં જાહેર કર્યું. ॥૩૧॥ આ

नारीणां धर्मस्थापनपद्धतिम् । दीक्षाविधिं च सद्धर्मस्थितिं सम्यगुपादिशत् ॥३२॥
तत्तद्देशजनांश्चाथ तत्तद्गुरुनिपेयणम् । आदिष्य तैस्तैश्च पृथक् स्वं स्वं गुरुमपूजयत् ॥३३॥ ततः प्रसन्नो भगवान् स सर्वान् देशान्तरायातनिजाश्रितौघान् । विसर्जयित्वा
पुरि तत्र सद्भिः सह न्यवात्सीत् पुरवासितुप्रयै ॥३४॥ रहःस्थितः कापि निजाश्रितानां
हिताय स स्वोदितधर्मसतोः । रक्षां विधातुं निजधर्मशिक्षापत्रीं लिलेखावहितो विचार्य
॥३५॥ तस्या विधाय प्रतिमापकं स दिक्ष्वष्टसु प्रैषयदात्मदूतैः । पाठाय नित्यं निजसंश्रि-
तानां धर्मच्युतिः कापि भवेच्च येन ॥३६॥ ततश्च तत्रैव वसन् सभायां वार्त्तां विवित्राः
प्रतिवासरं सः । निःसंशयान्यक्तजनान्विधास्यंश्चक्रे गृहस्थानगृहांश्च सर्वान् ॥३७॥

घृत्तालयेऽस्थापयदात्ममूर्तिं तत्क्षेत्रमाहात्म्यमुदारमाह ।

सद्धर्मपुष्टयै च लिलेख शिक्षापत्रीं स मे प्रीत इहास्तु कृष्णः ॥३८॥

प्रभाषे व्यवस्था निश्चित करीने पुत्रपौत्रे तथा श्रीश्रीने पोत पोताना धर्ममां स्थापन
करवानी पद्धति तथा ते श्रीने दीक्षा व्यापवाने विधि, तथा पोताने-आचार्योने पञ्च सद्धर्ममां
देवीरीते रडेवुं ये सधनुं श्रीहुरि लगवाने पृथक् पृथक् कही सभगाव्युं ॥३२॥ अने पछी
ते ते देशमां रडेनारा लकतजनोने तेमना तेमना शुङ्गीज सेवा पूजा करवी येम आज्ञादप
उपदेश करीने ते ते लकतजनोनी पासे पोत पोताना शुङ्गी पृथक् पृथक् पूजा करवी ॥३३॥

आ प्रभाषे पोतानुं कार्यं समाप्त करीने प्रसन्न थयेला ते लगवान श्रीहुरि
देशान्तरधी आपेला पोताना सर्व आश्रित जनोना सभोजने पोत पोताना देशमां
मोकसी हथने ते वृत्तालय पुरमां सर्व संतोये मंडित ते पुरना लकतजनोनी प्रसन्नता
भाटे निवास करीने रक्षा ॥३४॥ पछी कोष्ठ द्विसे येकांतमां येसीने ते श्रीहुरिने पोताना
आश्रित जनोनुं डित करवा भाटे अने पोते कडेसी-प्रवर्तावेसी धर्मभयोदानी रक्षा
करवा भाटे पोताना-लागवत धर्मने उपदेश करनारी पत्री-शिक्षापत्री तेने येकात्र
भनथी विचारिने लणी ॥३५॥ अने पछी श्रीहुरिने तेनी आठ प्रतिमाओ-प्रतो-करीने आठेय
हिंशाओमां रडेला पोताना आश्रित जनोने नित्य पाठ करवा भाटे पोताना इतो द्वारा
मोकलावी, के-जेने दररोज पाठ करवाथी क्यारेय पञ्च धर्मपावनमां क्षति न थाय.
॥३६॥ ते पछी ते वृत्तालयमांज वास करता थका श्रीहुरि दररोज सभामां गृहस्थ
लकतजनो तेमज त्यागीजनो ये सर्वने पञ्च निःसंशय करता थका धर्मज्ञानादिकनी
विविध विवित्र वार्ताओ करता हुता ॥३७॥

जे श्रीहुरिने वृत्तालयपुरमां पोतानी भूर्तिओ स्थापन करी हुती, तथा ते क्षेत्रनुं
अति उदार माहात्म्य कहुं हतुं अने सद्धर्मनी सतत पुष्टिभाटे जमणे शिक्षापत्री
लणी हुती. येवा ते भारा धष्टदेव श्रीहुरिकृष्ण लगवान भारी उपर आ
वोकमां सदाय प्रसन्न रहे ॥३८॥

इति श्रीमद्बुद्धवसम्भूतानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये
श्रीलक्ष्मीनारायणाचर्याचार्यद्वयसंस्थापनपूर्वकं धर्मशिक्षापत्री-
लेखननिरूपणनामैकचत्वारिंश उल्लासः ॥४१॥

ઈતિ શ્રીમદ્બુદ્ધવસંભૂતાયના આચાર્યપ્રવર....શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિ-
જયમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાદિક અર્ચાઓનું તથા આચાર્યનું સ્થાપન કરવાપૂર્વક
શિક્ષાપત્રી લખી એ નામે એકતાલીશમે ઉલ્લાસ સંપૂર્ણ થયો. ॥૪૧॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

सरित्स्नानं स्वकीयं कुमतिकुहनया वृषयद्वादिष्टुर्दं
दुस्तर्कैकप्रवीणं दलयितुमखिलं प्रेषितो येन सोऽयम् ।

मुक्तानन्दो मुनीन्द्रो महितवटपुरं प्राप्य तद्वादिष्टુर्दं
सत्तर्कैर्यत्प्रसादात्सदसि हि जितवान् सोऽयमव्याखरिर्नः ॥४२॥

પોતાના-શ્રીહરિના સત્સિદ્ધાન્તને કુમતિની દુષ્ટ અભિમતિથી દૂષણ પમાડતા
અને દુસ્તર્ક કરવામાંજ એક પ્રવીણ એવા વટપુરવાસી સમગ્ર વાદિસમૂહને પરાલભ કરવાને
માટે જેમણે વડોદરા પુર પ્રત્યે મોકલેલા મુક્તાનંદમુનિએ સર્વ શોભાસંપન્ન તે વટપતન
પુરને પામીને જે શ્રીહરિની પ્રસન્નતાથી સત્યાશ્રમાં વિદિત સત્તર્ક-યુક્તિવિચારથી તે
વાદિસમૂહને સભામાંજ છુટા હતા. એવા તે સર્વ દુઃખને હરનારા શ્રીહરિ ભગવાન
અમારી સદાય રક્ષા કરે. ॥૪૨॥

द्विचत्वारिंश उल्लासः

देशान्तरायातजनेषु देशं स्वं स्वं निदेशेन हरेर्गतेषु । किञ्चित्तमावेदयितुं तु
तत्र तस्युज्जना ये वटपत्तनस्थाः ॥१॥ संहृत्य ते नाथजिदादयस्तं प्रणम्य सम्प्रोचु-
न्मन्यभाषाः । विज्ञापनां भक्तपतेऽस्मदीयां श्रोतुं त्वमहोऽसि हिताय नृणाम् ॥२॥
अस्तपुरे केचन शास्त्रविज्ञा राज्ञः समायामपि चादिनो नः । मत्तं विशुद्धं स्मृतिशास्त्र-
वाक्यैर्विदूषयन्त्यात्ममहत्त्वसिद्धयै ॥३॥ प्रत्यक्षरूपणस्य यदोपलब्धिर्भवेन्नृणामत्र
तदेव नूनम् । आत्यन्तिकी मुक्तिरनन्यसाध्या स्यादेतदस्मन्मतमस्ति सत्यम् ॥४॥ तत्त-
त्त्वसत्यं प्रवदन्ति दुष्टा रुजन्ति चास्मान्मुहुरित्यतस्तम् । तद्वर्षान्त्ये मतिमन्तमेकं
कञ्चिन्मुनिं प्रेषय शास्त्रविज्ञम् ॥५॥ इत्यं स तैः प्रार्थितमात्र ईशस्तत्कार्यनित्योद्यत
आत्मनैव । सच्छास्त्रपारङ्गतमाह मुक्तानन्दं मुनिं बुद्धिमतां गरिष्ठम् ॥६॥ मुने !
त्वमेभिः सह याहि भक्तैर्वटोदराख्यं पुरमात्मशिष्यैः । सहाय तत्रोद्धवयर्मेशवृन्
पराजय प्रोद्बलशास्त्रवाक्यैः ॥७॥ छण्णप्रतापात्तत्तमात्रतस्तान् पिजेष्पसीति प्रति-
भाति मेऽपि । इत्युक्तमात्र स हि सद्य एव 'प्रणम्य तं प्राञ्जलिराबभाषे ॥८॥

તવ પ્રતાપાદ્યુવનવ્રયેપિ ન કોઽપિ માં જેતુમિહાસ્તિ-શક્તઃ । યામ્યદ્ય તત્પત્તન-
મિત્યુદીર્ય પ્રણમ્ય તં તૈઃ સહ જગ્મિવાન્સઃ ॥૧૦॥ યથાર્હસંસ્થાનકૃતાત્મવાસં તમાગતં
તત્ર નિશમ્ય પૌરાઃ । કૃષ્ણદ્વિપો મત્સરિણોઽત્યમર્પાદિતસ્તત્તો વશ્મુરાઢ્યગેહાન્ ॥૧૦॥

ઉક્તાસ ૪૨ મો.

દેશાન્તરથી આવેલા ભક્તજનો શ્રીહરિની આજ્ઞાથી પોત પોતાના દેશ પ્રત્યે જવા
લાગ્યા. ત્યારે વટપત્તનમાં રહેનારા જે ભક્તજનો હતા તે તે તે શ્રીહરિને કંઈક વિજ્ઞા-
પના કરીને જણાવવાને માટે ત્યાં રહ્યા હતા. ॥૧૦॥ પછી શ્રીહરિને વિષે અનન્ય ભાવવાળા
તે નાથજીત વિગેરે ભક્તજનો ભેગા મળીને શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને કહેવા
લાગ્યા—હે ભક્તપતિ ભગવાન ! તમારા આશ્રિત એવા અમારું હિત કરવા માટે અમારી
વિજ્ઞાપના સાંભળવાને માટે આપ યોગ્ય છો. ॥૨૦॥ અમારા પુરમાં કેટલાક શાસ્ત્ર જાણુ-
નારા વાહી પંડિતો રાજાની સલામમાં પણ આપણા વિશુદ્ધ સમ્પ્રદાયને પણ સ્મૃતિ
—શાસ્ત્રોનાં વાક્યોથી દૂષણ આપીને ખંડન કરેછે. ॥૩૦॥ તેમાં અમારો મત એ છે કે
—‘આ લોકમાં મનુષ્યોને બ્યારે પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ—ભગવાનની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારેજ
અનન્યસાધ્ય એવી આત્મતિકી મુક્તિ થાય’ એમ અમારો એ સમ્બંધાસિદ્ધ સત્ય
મત છે, તે અમારા સત્ય મતને તો તે દુષ્ટ-વાદીઓ અસત્ય કહેછે. અને અમને
વારંવાર વખતો વખત પીડા પમાડેછે. માટે આપ તે વાદીઓના ગર્વને ટાળ-
વાને માટે શાસ્ત્ર જાણનારા એવા જુદિમાન કોઈક એક મોટા સંતને અમારે ત્યાં
મોકલો. ॥૪-૫૦॥ આ પ્રમાણે તે ભક્તજનોએ પ્રાર્થના કરવામાત્રથીજ પોતાની
મેળેજ તેવાં કાર્યો કરવામાં નિત્ય તત્પર વર્તનારા એવા અતિ સમર્થ તે શ્રીહરિ
સમ્બંધાઓનો પાર પામેલા અને જુદિમાન પુરૂષોમાં અતિ શ્રેષ્ઠ એવા મુક્તાનંદમુનિને
કહેવા લાગ્યા—૧૬૦ હે મુક્તાનંદમુને ! તમે પોતાના શિષ્યોએ સહિત આ નાથજીત
વિગેરે ભક્તજનોની સાથે વડોદરા પુર પ્રત્યે જાઓ. અને ત્યાં જઈને ઉદ્ધવ સમ્પ્ર-
દાયનાં વિરોધીઓને અતિ પ્રબળ પ્રમાણભૂત શાસ્ત્રવાક્યોથી પરાભવ કરી નાખો. ॥૭૦॥
અને કૃષ્ણના પ્રતાપથી ક્ષણમાત્રમાંજ તે વાદીઓને તમે જીતશે એમ અમને પણ
જણાયછે. આ પ્રમાણે કહેવા માત્રમાંજ તે મુક્તાનંદમુનિ તુરંતજ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને બે હાથ ભેટીને કહેવા લાગ્યા—૧૮૦ હે મહારાજ ! તમારા પ્રતાપથી
આ ત્રિલોકીમાં પણ મને જીતવાને માટે કોઈ પણ શક્તિમાન છેજ નહિ, માટે હમણાંજ
હું તે વડોદરા પુર પ્રત્યે જઈઉં. આ પ્રમાણે કહીને તે મુક્તાનંદમુનિ શ્રીહરિને
નમસ્કાર કરીને તે નાથજીત વિગેરે ભક્તજનોએ સહિત તે વડોદરા પુર પ્રત્યે ગયા.
॥૮૦॥ યથાયોગ્ય સારા સ્થાનમાં ક્યોંછે પોતાનો નિવાસ જેમણે એવા તે. મુક્તા-
નંદમુનિને તે પુરજનોએ પોતાના પુરમાં આવેલા જાણીને, તેમાં જે કૃષ્ણના ઉપર
દ્રેષવાળા અને મત્સરવાળા હતા, તે તો અતિ અમર્ષને લીધે તે મુક્તાનંદમુનિ
વિગેરેને ઉપદ્રવ કરવા માટે મોટા મોટા ધનાઢ્ય માણસોને ઘેર વારંવાર આમ તેમ આંટા-

તતઃ પુરસ્કૃત્ય ચ શાસ્ત્રવિદ્વાન્ સંહત્ય તે તન્નિકૃપા સમાયન્ । તાન્ પૌરભક્તા અવદ-
ન્નુપેત્ય પૃચ્છયં નિજં પૃચ્છત સાધુમેનમ્ ॥૧૧॥ પપ્રચ્ચુરથ તે પ્રશ્નં મુક્તાનન્દં સદઃસ્થિ-
તમ્ । શ્રેય આત્યન્તિકં નૃણાં કથમસ્તિ ભવન્મતે ॥૧૨॥ તતસ્તાનાહ સ મુનિર્મતમ-
સ્માકમસ્તિ યત્ । સચ્છાસ્ત્રેભ્યો ન તદ્વિદ્વં મવતીત્યથ તદ્ભવે ॥૧૩॥ સાક્ષાદ્ભગવતઃ
સક્ષાત્તથા તત્સક્તિસદ્ગતઃ । આત્યન્તિકં ભવેચ્છેયોઽત્રાસ્ત્યેવ ભગવદ્વચઃ ॥૧૪॥ ન
રોધયતિ માં યોગો ન સાંસ્યં ધર્મં एव च । न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो नेष्टापूर्तं न
દક્ષિણા ॥૧૫॥ પ્રતાનિ યક્ષાશ્ચન્દ્રાંસિ તીર્થાનિ નિયમા યમાઃ । યથાવચ્ચે સત્સન્નઃ
સર્વસન્નપદો દિ મામ્ ॥૧૬॥ સત્સન્નેન દિ દેતેયા યાતુધાના મૃગાઃ શ્રગાઃ । ગન્ધર્વોપ્સ-
રસો નાગાઃ સિદ્ધાધ્યારણમુદ્ધકાઃ ॥૧૭॥ વિદ્યાધરા મનુષ્યેષુ વૈદ્યાઃ શૂદ્રાઃ સ્ત્રિયોઽન્ત્ય-
જાઃ । રજસ્તમઃ પ્રકૃતયસ્તસ્મિન્સ્તસ્મિન્યુગેઽનયઃ ॥૧૮॥ યદ્વો મત્પદં પ્રાપ્તાસ્ત્યાષ્ટકા-

દેશ કદવા લાગ્યા. ॥૧૦॥ પછી કૃષ્ણના વિરોધી એવા તે પુરજનો લેગા ધધને શાસ્ત્ર
માણસોને આગળ કરીને મુક્તાનંદમુનિની પાસે આન્યા. ત્યારે નાથજીતુ વિગેરે
તે પુરના ભકતજનો આવીને તે વાદ કરવા આવેલાઓને કહેવા લાગ્યા—જે તમારે
પૂજવાનું હોય તે આ મુક્તાનંદમુનિને સુખેથી પૂજો. ॥૧૧॥ ત્યારે તે પુરના વાદિજનો
સભામાં બેઠેલા મુક્તાનંદમુનિના પ્રત્યે પ્રશ્ન—પૂજવા લાગ્યા—કે મુક્તાનંદમુનિ! તમારા
મતમાં મનુષ્યોનું આત્મતિક શ્રેય કેવી રીતે મેળવું છે? ॥૧૨॥ ત્યારે તે મુક્તાનંદ-
મુનિ તે વાદિજનોને કહેવા લાગ્યા—કે પંડિતજનો! અમારે જે મત છે, તે સચ્છા
ઓધી ભિન્ન નથી. માટે તે અમારે મત તમને અમે સમગ્રપણે કહીએ છીએ—
॥૧૩॥ સાક્ષાત્—પ્રત્યક્ષ ભગવાનનો સમાગમ થવાથી, તથા તે ભગવાનના
પરમ ઉપાસક સંતોનો સમાગમ થવાથી આત્મતિક શ્રેય થાય છે. આ વિષયમાં
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માનું જ વચન છે. ॥૧૪॥ (તે શ્રીકૃષ્ણનું વચન કહે છે—)
હે ઉદ્ભવ! મને મારા સાધુઓનો સમાગમ કે—જે મારા વિના બીજા પદાર્થમા-
ત્રમાંથી આસક્તિને નાશ કરનાર છે, તે જેવો મને વશ કરે છે. તેવો તો મને અખંડાંગ
યોગ પણ નથી વશ કરી શકતો, તેમજ સાંખ્ય-તત્ત્વવિવેક, અહિંસાદિક ધર્મ, સ્વાધ્યાય,
તપ, ત્યાગ, ઇષ્ટાપૂર્ત, અનેક પ્રકારનાં દાન-દક્ષિણાઓ, મતો, યજ્ઞ, મંત્રજપ, ગંગા
આદિક તીર્થો, શૈવ આદિક નિયમો, તથા અહિંસા સત્ય વિગેરે યજ્ઞો. એ કોઈ પણ
મને તેવો વશ કરતાં નથી. કેમ કે—સત્સંગે કરીને તો પૂર્વે ઘણાક દેત્યો, યાતુધાનો,
મૃગો, પક્ષીઓ, ગન્ધર્વો, અપ્સરાઓ, નાગો, સિંદ્રો, ચાશ્વો અને ગુદ્યકો. વિદ્યાધરો,
તેમજ—મનુષ્યોમાં વૈશ્યો, શૂદ્રો, સ્ત્રીઓ અને અન્ત્યજો પણ એ બધાય રમેણુજી અને
તમેણુજી પ્રધાન સ્વભાવવાળા હતા. તો પણ હે અનય! તે તે યુગમાં એ બધાય મારા
પદને—ધામને પામી ગયા છે. (તેમાંના કેટલાકનાં આક્ષાત્ નામ કહે છે—) ત્વદાનો પુત્ર વૃત્રાસુર
અને પ્રહ્લાદ એ આદિક ઘણાક, તથા વૃષપત્રી, બલિરાજ, બાલુસુર, મયદાનવ, વિલીપજી,
સુગ્રીવ, હનુમાન, રીંછ-જાંબુવાન, ગજેન્દ્ર, જટાસુ, તુલાધાર-વશિષ્ઠ, વ્યાધ, કુબ્જ,

યાઘવાલ્યઃ । વૃષપર્વા ચલિર્વાણો મયઞ્ચાય વિમીપણઃ ॥૧૯॥ સુગ્રીવો હનુમાનુક્ષો
ગજો ગૃધ્રો ચણિકપથઃ । વ્યાઘઃ કુન્જા પ્રજે ગોપ્યો યજ્ઞપત્ન્યસ્તથાપરે ॥૨૦॥
તે નાધીતથુત્તિગણા નોપાસિતમહત્તમાઃ । અવ્રતાતૃપ્તપસઃ સત્સક્ત્યાન્મામુપાગતાઃ ॥૨૧॥
एवं हि भगवद्वाक्यात्सत्सङ्गो द्विविधो मतः । साक्षात्तस्य च तत्प्राप्तिमतां सङ्ग इति
સ્ફુટમ્ ॥૨૨॥ મુક્તિરાત્યન્તિકી તેન ભવેષૈવાન્યથા નૃણામ્ । અવ્ર ચૈત્સંશયસ્તર્હિ
પૃચ્છ્યતામથ તેઽબ્રુવન્ ॥૨૩॥ ત્વયા યદુચ્યતે સાધો ! તત્સત્યં સપ્રમાણકમ્ । કિન્તુ
સત્યયુગાદૌ તત્સાધનં મુક્તયૈ સ્મૃતમ્ ॥૨૪॥ યતસ્તદૈવ ભગવાનાવિર્ભૂતો ભવેદ્ભુવિ ।
યદા સ્પાદ્મગવાનજ તદ્ભક્તાઃ સ્યુસ્તદૈવ ચ ॥૨૫॥ સામ્પ્રતં તુ કલિર્ધૌરો
વર્તતે ભુવિ સર્વતઃ । નાસ્તિ તન્નાવતારોઽસ્ય યતોઽસૌ ત્રિયુગો મતઃ ॥૨૬॥ તં વિના ચ
ન તદ્ભક્તાઃ સ્યુશ્ચ શાસ્ત્રોક્તલક્ષણાઃ । અતસ્ત્વદુકઃ પક્ષસ્તુ નોપયોગાય સામ્પ્રતમ્,
॥૨૭॥ વયં हि सर्वशास्त्रज्ञाः शास्त्राण्यध्यापयामहे । सिद्धान्ताः सर्वशास्त्राणां रमन्ते
હિ નલેપુ નઃ ॥૨૮॥ કલૌ યુગે નૃણાં વિષ્ણોર્નામમાષ્ટેણ સંસૃતેઃ । સર્વથૈવ ભવેન્મુક્તિર્ન

મજામાં રહેનારી ગોપીઓ, યજ્ઞપત્નીઓ, તથા એ સિવાયના બીજા પણ અનેક પ્રાણીઓ.
આ પૂર્વે કહ્યા તે સર્વે કાંઈ વેદગણોને લઈયા નહોતા, તેમજ તેમણે કોઈ મોટા દેવોની
ઉપાસના પણ નહોતી કરી, તેમજ વ્રત કે તપ વિગેરે પણ સાધન કર્યાં નહોતાં. તેા પણ
હે ઉદ્ધવ ! તે બધાય મને સત્સંગથીજ પામી ગયાછે. (માટે સત્સંગ સિવાય બીજા કોઈ
સાધન તેવું બળવત્તર નથી. એમ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સ્પષ્ટ બહાર કહ્યું છે. એ અભિ-
પ્રાય છે.) ॥૧૫-૨૧॥ આ પ્રમાણે ભગવાન-શ્રીકૃષ્ણનું વચન હોવાથી તે સત્સંગ એ
પ્રકારનો માનેલો છે. એક તો-તે ભગવાનનો સાક્ષાત્ સંગ-સંબંધ અને બીજો-તે ભગ-
વાનને સાક્ષાત્ પામેલા તેમના સાધુઓનો સંગ. એમ સ્પષ્ટપણે કહેલો છે. માટે મનુ-
ષ્યોની આત્મતિકી મુક્તિ તે સત્સંગથીજ થાયછે, પણ તે સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારે
ઘટીજ નથી. એમ નિશ્ચય બાજો. માટે આ તમારા પ્રશ્નના અભાગે કરેલા ઉત્તરમાં જો
સંશય હોય તો પૂછો. ત્યારે તે વાદીજનો મુકેતાનંદમુનિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા-॥૨૨-૨૩॥
હે મુનિવર્ય ! તમારે જે કહ્યું તે સત્ય અને સપ્રમાણ છે, પરંતુ-તે સત્સમાગમરૂપ
સાધન તો સત્યયુગાદિકમાં મુક્તિને માટે કહેલું છે. કારણ કે-સત્યયુગાદિકમાંજ ભગવાન
પોતે પૃથ્વી ઉપર આવિર્ભાવ પામેલા હોયછે, અને ત્યારે આ લોકમાં ભગવાન આવિર્ભાવ
પામેલા હોય ત્યારેજ ભગવદ્ભક્ત સતો પણ હોય. પણ હાલ સમયમાં તો પૃથ્વી ઉપર
સર્વ કંઠાણે ઘોર કલિયુગ વર્તેછે, માટે તે કલિયુગમાં ભગવાનનો અવતાર હોયજ નહિ.
કારણ કે-એ ભગવાન ત્રિયુગ-ત્રણ જ યુગમાં અવતારધારનારા માનેલા છે. ॥૨૪॥ અને
તે ભગવાન ત્રિવાય શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણવાળા ભગવદ્ભક્તો-સતો-પણ નજ હોય. માટે તમારો
કહેલો પક્ષ હાલ સમયમાં ઉપયોગને માટે નજ થાય. ॥૨૭॥ અને હે મુનિવર્ય ! અમે
સર્વ શાસ્ત્રોને બાજુનારા છીએ અને સર્વ શાસ્ત્રો બીજાઓને બાજુવીએ છીએ. માટે સર્વ
શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તો તો અમારા નખમાં રમી રહ્યાછે. ॥૨૮॥ આ કલિયુગમાં ભગવાનના

ત્વન્યત્સાધનં કલૌ ॥૨૧॥ જ્ઞાનવૈરાગ્યમત્ત્યાદિ સાધનં દુષ્કરં કલૌ । અતો નામનૈવ
 મુક્તિઃ સ્વાદિત્યુત્કૃષ્ટં મતં હિ નઃ ॥૨૨॥ ભગવદ્દામમાહાત્મ્યં પ્રણસદ્ધર્પણાદયઃ ।
 અપ્યનેકૈર્મુર્તૈર્વક્તું શક્નુવન્તિ નં કહિંચિત્ ॥૨૩॥ અજામિલો મહાપાપી
 નામોચ્ચારણમાયતઃ । સયો મુક્તિમવાપેતિ શ્રીમદ્ભાગવતે કથા ॥૨૪॥
 રિતિ તે પપિદતંમન્યાઃ પ્રોક્ત્યા નં જહસુસ્તદા । ઉચ્ચૈન્વાચ મુનિરાદ સર્વે
 શૃણ્વન્તુ મદ્વચઃ ॥૨૫॥ અચતારઃ કલિયુગે વિષ્ણોર્નાસ્તીતિ યદ્વચઃ । યદુશાસ્ત્રવિચ્છંદં
 તદ્વચતામપ્રમાણકમ્ ॥૨૬॥ કલ્યારમ્ભે સ્વયં કૃષ્ણઃ પ્રાદુર્ભૂતો નરાકૃતિઃ । કલેઃ પ્રવે-
 શકાલોઽપિ શ્રીમદ્ભાગવતે સ્મૃતઃ ॥૨૭॥ યદા દેવર્ષયઃ સત્ત્વમઘાસુ વિચરન્તિ હિ । તદા
 પ્રવૃત્તસ્તુ કલિર્દ્વાદશાબ્દશતાત્મકઃ ॥૨૮॥ યાવત્સ પાદપદ્માભ્યાં સ્પૃશન્નાસ્તે રમાપતિઃ ।
 તાઘતકલિર્થં પૃથિવીં પરાક્રાન્તું ન ચાશકત્ ॥૨૯॥ તસ્માત્ કૃષ્ણાયતારો હિ કલૌ
 જાતઃ ર્તીર્પતે । સામર્થ્યોદ્ઘાટનં ત્વસ્ય જાતં કૃષ્ણે તિરોહિતે ॥ ૩૦ ॥

નામોચ્ચારણ ભાગધીજ મનુષ્યોની સંસૃતિ થકી મુક્તિ ધાયછે, પણ-કલિયુગમાં તે
 સિવાય બીજું સાધન છેજ નહિ. ॥૨૬॥ અને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ આદિક સાધન
 તો આ કલિયુગમાં અતિ દુષ્કર છે. માટે કેવલ નામધીજ મુક્તિ ધાય એમ અમારે
 મત અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે. અને ભગવાનના નામનું માહાત્મ્ય તો બ્રહ્મા અને સંકર્ષણાદિકથી
 પણ અનેક મુખથી પણ કથારેય સંપૂર્ણપણે કહેવાને માટે તો શક્તિમાન થવાતુંજ નથી.
 ॥૩૦-૩૧॥ બુદ્ધોને-અભાગિત મહાપાપી હતો તો પણ નારાયણ એવું નામમાત્રજ ઉચ્ચારણ
 કરવાથી તુરંતજ મુક્તિ પામી ગયો. એમ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ કથા કહેલી છે. ॥૩૨॥
 આ પ્રમાણે તે પંડિત મન્યો-મૂર્ખ પંડિતો તે મુક્તાનંદમુનિના પ્રત્યે કહીને ઉચ્ચે શબ્દે કરીને
 હસવા લાગ્યા, ત્યારે મુનિરાજ-મુક્તાનંદમુનિ સર્વને શાન્ત કરીને કહેવા લાગ્યા-હે વાહિ-
 પંડિતો ! તમે મર્ષે અમારું વચન માંભળો. ॥૩૩॥ કલિયુગમાં ભગવાનને અવતાર નથી
 એવું જે તમારું વચન છે તે ઘણું શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ છે માટે તે અપ્રમાણ છે. ॥૩૪॥ કારણ
 કે-કલિયુગના આરંભમાંજ નરાકૃતિ પરબ્રહ્મસ્વયંશ્રીકૃષ્ણ પ્રાદુર્ભૂત થયેલા છે. (આ કથા
 વાલ્મીકીય રામાયણમાં 'મારાવતારણ્યં હિ નરનારાયણાલ્લભૌ । ઉત્પત્સ્યેતે મહાવીર્યં કલ્પ-
 યુગ ડપસ્થિતે' એ શ્લોકથી નૃગરાજને ગાંધર્વ આપનારા બ્રાહ્મણોના સંવાદવાક્યરૂપે કહે-
 વામાં આવીછે.) અને કળિનો પ્રવેશકાળ પણ શ્રીમદ્ભાગવતમાંજ કહેલો છે-જ્યારે સખ્ત
 દેવર્ષિઓ મધા નક્ષત્રોમાં વિચરેછે. ત્યારે દિવ્ય પ્રમાણનાં બારસો વર્ષના પ્રમાણવાળો
 કલિયુગ પ્રવર્તેછે. (એટલે કે-સંધિવર્ષો સાથે બારસો વર્ષ જાણવાં.) અને શ્રીકૃષ્ણને પ્રાદુ-
 ભાવ સંધિવર્ષોના અંતિમ ભાગમાંજ થયો હતો. પરંતુ-જ્યાં સુધી લક્ષ્મીપતિ ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ચરણ કમળથી પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરતા થક આ લોકમાં રિયમાન હતા, ત્યાં
 સુધી તે કલિયુગ પોતાના બળથી પૃથ્વીનો પરાભવ કરવા શક્તિમાન થયો નહોતો. માટેજ
 કૃષ્ણાવતાર કલિયુગમાં થયેલોછે એમ કહેવાયછે. અને તે કલિયુગનું સામર્થ્ય તો શ્રીકૃષ્ણ-
 ના તિરોદાન-સ્વધામગમન પરીજ પ્રવર્ત્યું હતું. ॥૩૫-૩૬॥ અને ભગવાનને અવતાર

અવતારધૃતૌ હૈતુરધર્મોચ્છેદપૂર્વકમ્ । ધર્મસ્થાપનમિત્યેવ સ્વેનૈવ હરિણોદિતઃ ॥૩૯॥
અવતારો ભગવતઃ કલૌ નૈત્યુચ્યતે કુતઃ । નિરોધાદ્વા ફલાભાવાદથવા હૈત્વભાવતઃ
॥૪૦॥ સર્વશક્તસ્ય ફસ્તસ્ય પ્રાદુર્ભાવનિરોધકઃ । કલૌ ન કિં સાધ્વસાધુનિગ્રહાનુ-
ગ્રહૌ ફલમ્ ॥૪૧॥ કલાવદ્ય ન કિં સન્તિ દુષ્કૃતઃ સાધુર્હિંસકાઃ । કિં વા સાધુપરિજ્ઞા-
નમદ્ય સ્પાદપ્યનીશ્વરાત્ ॥૪૨॥ સદ્વલ્પસ્તસ્ય કિં ન સ્પાદદ્યાવિર્ભાવકારણમ્ ।
કાલદેશાપ્રતિહતઃ સદ્વલ્પસ્તસ્ય વિશ્ચુતઃ ॥૪૩॥ કિં વાઽસ્તિ લિઙ્ગં ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ-
નિરોધકમ્ । અદૃશ્યાશ્ચર્યશક્તૌ હિ લિઙ્ગસ્ય ન પરાક્રમઃ ॥૪૪॥ લિઙ્ગં દષ્ટં દૃષ્ટમાત્રસજ્ઞા-
તીયપ્રસાધકમ્ । અતઃ પ્રવાપ્રતર્ક્યસ્વમસ્ય ભાવયતિ તિઃ ॥૪૫॥ આગમઃ શ્રૂયતે કિં

ધારણ કરવામાં સુખ્ય હેતુ તો અધર્મનો ઉચ્છેદ કરવાપૂર્વક એકાંતિક ધર્મનું સ્થાપન કરવું
એજ છે, એમ શ્રીહરિ ભગવાને પોતેજ કહેલું છે. ॥૩૯॥

તો મુકતાનંદમુનિ કહેછે—હે વાહિપંડિતો! અમે તમને પૂછીએ છીએ કે—કળિયુગ-
માં ભગવાનનો અવતાર ન હોય—ધાય એમ તમે શા હેતુથી કહેછો ? કળિયુગમાં અવતાર
ધારવામાં તેમને કોઈ નિરોધ કરનાર છે ? કે અવતાર ધારવાનું ક્ષણ નથી ? કે અવ-
તાર ધારવામાં કોઈ કારણ નથી ? ॥૪૦॥ ‘પરાસ્ય શક્તિર્વિવિધૈવ શ્રૂયતે સ્વાભાષિકી
જ્ઞાનવલ્કલિયા ચ’ ‘અનન્તશક્તિર્ભગવાનનન્તઃ’ એ આદિક શ્રુતિ સ્મૃતિ વિહિત અનન્ત
વિવિધ વિચિત્ર શક્તિઓથી સમ્પન્ન એ પરમાત્માને અવતાર ધારવામાં કોણ નિરોધ કર
નાર છે ? અર્થાત્ કોઈ નથી. માટે કળિયુગમાં અવતારનિરોધમાં નિરોધરૂપ કારણ સંભવેજ
નહિ. તેમજ—કળિયુગમાં સાધુઓ ઉપર અનુગ્રહ અને આશુઓનો નિગ્રહ કરવો તે રૂપ
ક્ષણ નથી શું ? છેજ. તો ક્ષણભાવ એ પણ અવતારનિરોધમાં હેતુ ન કહેવાય. ॥૪૧॥ કેમકે
—હાલ કળિયુગમાં સાધુજનોની હિંસા અને દ્રોહ કરનારા દુષ્કર્મીઓ નથી શું ? અથવા
તો—સાધુજનોનું પરિત્રાણ કરવું તે હૃદય-ભગવાન સિવાય બીજા કોઈથી થઈ શકે
ખરું ? નજ થાય. ॥૪૨॥ તો હે પંડિતો! હાલ કળિયુગમાં તે પરમાત્માને પાતાના
આવિર્ભાવમાં કારણભૂત એવો સહજ સંકલ્પ કેમ ન થાય ? અને તેમના આવિર્ભાવનો
સંકલ્પ તો કાળ અને દેશની મર્યાદા સિવાયજ ‘યદા યદા’ એવા સ્પષ્ટ શબ્દોથી
સંદાને માટે પ્રસિદ્ધ સાંભળવામાં આવેછે. ॥૪૩॥ અને વળી—ભગવત્પ્રાદુર્ભાવને
નિરોધ કરનારું લિંગ-અનુમાન—સાધન શું છે ? અને જો કદાચિત્ કોઈક પણ લિંગ
હોય તો પણ અદૃશ્ય અને આશ્ચર્યકારી એવી સર્વ શક્તિઓથી સમ્પન્ન પરમાત્મામાં
દુરાગ્રહથી કલ્પેલા તે લિંગનું પરાક્રમ-મળ આવેજ નહિ. ॥૪૪॥ વળી અનુમાનમાં
હેતુભૂત જે લિંગ છે, તે પણ પ્રથમ જોયેલાના જેવુંજ મિદ્ધ કરનારું જોવામાં આવેછે.
(જેમ કે—ધૂમ-લિંગથી અનુમાન થતો અગ્નિ પ્રથમ મહાનસાદિકમાં જોયેલોજ હોયછે,
માટે લિંગ પણ દૃષ્ટવસ્તુને સ્વભાવિય વસ્તુનુંજ જ્ઞાન કરાવી શકેછે. તો તે આ અવતારવિષ-
યમાં સંભવતુંજ નથી એમ કહેછે) ભગવાન અનન્ત આશ્ચર્યકારી શક્તિસમ્પન્ન હોવાથીજ
શ્રુતિ પોતે એ પરમાત્માનું અપ્રતર્ક્યપણું સ્પષ્ટ સંભળાવેછે. ॥૪૫॥ વળી—કળિયુગમાં

વા કલૌ તત્પ્રતિપેધકઃ । પ્રત્યુત શ્રૂયતે તસ્ય સમ્ભવસ્તુ યુગે યુગે ॥૪૬॥ યદાં યદાં હિ
ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ॥ અમ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સ્વજામ્યહમ્ ॥૪૭॥ પરિ-
ત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ॥ ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સમ્ભવામિ યુગે યુગે
॥૪૮॥ અત્ર નાસ્ત્યેવ નિયમઃ કાલસ્ય ચલુ કમ્યચિત્ ॥ અવતારધૃતૌ વિષ્ણોઃ કિન્તિ-
વ્છાસ્થાપ્ત કારણમ્ ॥૪૯॥ કિન્નાધર્મોન્નદેનાર્થમવતારો હરેર્યદિ । કૃતાદિપુ યુગેષ્વેવ
તર્હ્યધર્મો ન વૈ કલૌ ॥૫૦॥ ઇતન્મતં ચેદ્રવતાં ધર્મરૂપસ્તદા કલિઃ । ઇત્યેવ કથ્યતાં
નો ચેન્મતં દુષ્ટં પ્રહીયતામ્ ॥૫૧॥ ઇત્યુક્તા લઘ્વશૈથિલ્યાઃ પુનર્વાદિન ઋચિરે । અવતારો
હરેસ્તિષ્ઠ્યે યુગેઽપ્યસ્ત્વચ નાગ્રહઃ ॥૫૨॥ કિન્તુ ત્રિયુગનામત્ત્વે વિરોધસ્તેન સમ્ભવેત્ ।
હમયં ત્વચ વિદ્વદ્ધિર્ન શપ્યં ષક્તુમશ્વસા ॥૫૩॥ ઇત્યુક્તઃ સાધુચર્યસ્તાનુનુનઃ પ્રોવાચ
સંસદિ । અસ્મન્મતે વિરોધસ્તુ નાસ્ત્યેવાત્રાલ્પકોઽપિ હિ ॥૫૪॥ અર્થસિયુગશ્વદેસ્ય
ધીધરસ્વામિના કૃતઃ । તથા ભારતદીકાર્યાં નીલકण્ઠેન તદ્વિદા ॥૫૫॥ પેશ્વર્યાદીનિ

અવતારને પ્રતિપેધ કરનારું એક પણ આગમ-શાસ્ત્રવચન સાંભળવામાં આવેછે શું ?
નથીજ આવતું. પણ ઉલટું તે પરમાત્માનો યુગો યુગ અવતાર તો સાંભળવામાં આવેછે.
॥૪૬॥ તે આગમવચન કહેછે-હે ભારત ! જ્યારે જ્યારે પૃથ્વી ઉપર ધર્મની ઝાનિ-પડતી
દશા થાયછે અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાયછે, ત્યારે હું મારા આત્માને-સ્વરૂપને કોઈ પણ રૂપે
સર્જીશું. અને આ રીતે મારા ભકત સાધુઓના પરિત્રાણ માટે અને દુષ્કર્મી-અસુરોના
વિનાશ માટે, તેમજ મારા એકાંતિક ભાગવત ધર્મના રક્ષણ-સ્થાપન માટે યુગો યુગ હું
પ્રગટ થાઉંશું ॥૪૭-૪૮॥ આ વાક્યમાં ભગવાનને અવતાર ધારવામાં કોઈ પણ અમુક
અમયનો નિયમજ કહેવામાં આવ્યો નથી. માટે એ ભગવાનની ઇચ્છા એજ ભગવાનને
અવતાર ધારવામાં કારણ છે. ॥૪૯॥ વળી-અધર્મના ઉચ્છેદ માટેજ જો ભગવાનનો અવતાર
થાયછે, તો-શું સત્યયુગાદિક ત્રણ યુગમાંજ અધર્મ છે ? અને હાલ કળિયુગમાં અધર્મ
નથીજ ? અને જો તમારો મત એમજ હોય, તો તો કળિયુગ ધર્મરૂપજ છે એમજ કહોને-
અને જો એમ ન માનતા હો તો (કળિયુગમાં ભગવાનનો અવતાર ન હોય એવો તમારો)
દુષ્ટ મત ત્યાગ કરો. (અને અમારો મત સ્વીકારો-કે-હાલ કળિયુગમાં પણ ભગવાનનો
અવતાર જરૂર હોયજ.) ॥૫૦-૫૧॥

આ પ્રમાણે કહેલા તે વાદી-પંડિતો શિથિલતા પામી ગયા. અને ફરીથી કહેવા
લાગ્યા કે-ભલે ભગવાનનો અવતાર કળિયુગમાં પણ હોય એમાં અમારે કાંઈ દુરાગ્રહ નથી.
પરંતુ હે સુનિરાજ ! ભગવાનના ત્રિયુગપણમાં વિશેષ આવે. અને આપ જેવા વિદ્વાનોથી
એ બંને-પરસ્પર વિરૂદ્ધ તો કહી શકાયજ નહિ. ॥૫૨-૫૩॥ આ પ્રમાણે કહેલા સાધુવર્ય તે
મુકતાનંદમુનિ તે પંડિતોના પ્રત્યે ચલામાં ફરીથી કહેવા લાગ્યા કે અમારા મતમાં તો અત્થ
જેટલો પણ વિશેષ આવતોજ નથી. ॥૫૪॥ કેમકે-ત્રિયુગ શબ્દનો અર્થ ભાગવતની ટીકા
કરનાર શ્રીધરસ્વામીએ કરેલો છે. તેમજ ભારતની ટીકામાં પણ ત્રિયુગ શબ્દનો અભિપ્રાય
બલ્લુનારા નીવકંઠભટ્ટે કરેલો છે. ॥૫૫॥ ભગ શબ્દથી કહેવાતાં અર્થ આદિક શબ્દોનાં ત્રણ

યુગ્માનિ સન્તિ ત્રીણ્યસ્ય નિત્યદા । મગશબ્દામિધેયાનિ તેનાસૌ ત્રિયુગો મતઃ ॥૫૬॥
 યદ્વા ચાહ્યાન્તરમિદા યુગ્માનિ દ્વિવિધાનિ તુ । દ્વાદશસ્કન્ધ ઉક્તાનિ શ્રીમદ્ભાગવતે
 પૃથક્ ॥૫૭॥ વર્તમાનેઽપિ સત્યાદૌ યુગે વાલ્મે નિજાન્તરે । સતિ તિપ્યેઽવતારો ન
 કામક્રોધાદિલક્ષણે ॥૫૮॥ एवं વાલ્મે સતિ કલાવન્તઃ સત્યાદિકે યુગે । સતિ તત્રાવ-
 તારો હિ નિશ્ચયેન હરેર્મધેત્ ॥૫૯॥ અનેનૈવાશયેનોક્તં ત્રિયુગસ્વમિતીયતામ્ । ન તુ
 વાલ્મે કલિયુગે કૃષ્ણો ન સ્યાદિતિ ધ્રુવમ્ ॥૬૦॥ યુગે યુગે મગવતસ્તત્તત્કાર્યાનુસા-
 રિણઃ । અવતારા ભવન્ત્યત્ર પ્રમાણાનિ સહસ્રશઃ ॥૬૧॥ ભારતે શ્રીમાગવતે વ્રહ્મવ્રહ્મા-
 ણ્દયોસ્તથા । પાપે સ્કાન્દે નારદોયે વારાહે ચૈષ્ણવાદિષુ ॥૬૨॥ કલાવધર્મવહુલે
 પ્રાયશો મન્દવુદ્ધયઃ । વેદાભિમાનિનઃ પાપા અજ્ઞાને જ્ઞાનમાનિનઃ ॥૬૩॥ અતો નરાકર્તિ

નેડલાં એ ભગવાનના સ્વરૂપમાં નિરંતર રહેલાં છે. તેથી એ ભગવાન ત્રિયુગ એવા શબ્દથી
 કહેવા યોગ્ય માનેલા છે. ॥૫૬॥ અથવા તો—બ્રાહ્મ અને આંતર એવા બેઢથી યુગ એ પ્રકા-
 રના છે એમ શ્રીમદ્ભાગવતમાં દ્વાદશસ્કંધમાં જુદા જુદા કહેલા છે. (તે આ પ્રમાણે બહુવા
 ‘સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ દ્વદ્યન્તે પુરુષે યુગાઃ । કાલસન્નોદિતાસ્તે ચૈ પરિવર્તન્ત આત્મનિ’ ॥
 આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી અણપરિવર્તન હેતુનેલીધે સામાન્ય ભેદ બતાવીને તેના તેના યુગની
 પ્રવૃત્તિથી અંતરમાં જણાતા યુગભેદો સ્પષ્ટતાથી કહેછે— પ્રમવન્તિ યદા સત્ત્વે... ..
 સ કલિસ્તામયઃ સ્મૃતઃ) ॥૫૭॥ આ પ્રમાણે યુગભેદ હોવાથી બહાર સત્યાદિક યુગ વર્તેલો
 હોય, તો પણ પોતાના અંતરમાં કામક્રોધાદિકની પ્રવૃત્તિરૂપ લક્ષણવાળો કળિયુગ વર્તેલો
 હોવાથી તેમાં ભગવાનનો અવતાર—ધ્યાનદ્વારા આવિર્ભાવ નજ થાય. ॥૫૮॥ એજ પ્રમાણે
 બેકે બહાર કળિયુગ વર્તેલો હોય પરંતુ—પોતાના અંતરમાં જો સત્યાદિક યુગ હોય તો તેમાં
 નિશ્ચયથીજ શ્રીહરિ ભગવાનનો અવતાર—આવિર્ભાવરૂપ સાક્ષાત્કાર થાયજ. (પુરાણમાં આવું
 વચન છે—‘કલૌ કૃતયુગં તસ્ય કલિશ્ચૈવ કૃતે યુગે । યસ્ય ચેતસિ ચૈકુળ્લં દ્વિ યસ્ય ન
 કેશવઃ’) ॥ માટે આ અભિપ્રાયથીજ ભગવાનનું ત્રિયુગપણું કહેલું છે એમ બહુ. પણ
 બ્રાહ્મ—યુગરૂપ વર્તેલા કળિયુગમાં ભગવાન ન હોય એવા અભિપ્રાયથી તો નથીજ એમ
 નિશ્ચયથી બહુવું. અને યુગો—યુગ તે તે અમયમાં ધરોદ્ધરણ તેમજ અસુરહનન કે ધર્મ-
 સ્થાપન વિગેરે ઉચિત કાર્ય પ્રમાણે ભગવાનના અવતારો થાયછેજ. આ વાર્તાના પ્રમાણમાં
 હનરે હનરે શાસ્ત્રવાક્યો છે. ॥૫૯—૬૧॥ તે શાસ્ત્રનાં નામ કહેછે—ભારતમાં, શ્રીમદ્-
 ભાગવતમાં, બ્રહ્મપુરાણ અને બ્રહ્મણ્ડ પુરાણમાં, તથા પદ્મપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, નારદીય
 પુરાણ, વરાહપુરાણ અને વિષ્ણુપુરાણ, એ આદિક સચ્ચાઓમાં વચ્ચે છે (તેમાં ભારતમાં
 ‘યદા યદા હિ ધર્મસ્ય’ વિગેરે છે. ભાગવતમાં—‘ગૃહ્યતોઽનુયુગં તતુઃ’ એ વિગેરે છે. બાકીનાં
 વચ્ચેનાં તે તે અંથો થકી અથવા સત્તં ગિજીવનની ટીકા થકી બહુવા) ॥૬૨॥ અને અધર્મપ્રધાન
 આ કળિયુગમાં મનુષ્યો ઘણું કરીને મંદજુદ્ધિવાળા, દેહાભિમાની, તથા પાપમય કર્મકરનારા
 અને અજ્ઞાનમાંજ જ્ઞાન માનનારા થાયછે. તેથી નરાકૃતિરૂપે વિચરતા શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનને
 પોતાના દૃષ્ટાન્તથી મનુષ્ય જેવાજ માનેછે. માટે તે ભગવાન કળિયુગમાં જન્મ—ગૃહેધર્મ

વિષ્ણું સ્વદષ્ટાન્તેન માનુષમ્ । મન્યન્તેડતદ્દજ્ઞ ઇતિ કલૌ સ પ્રોચ્યતે વૃધૈઃ ॥૬૪॥ અતઃ
 કલૌ ભવેદેવાવતારઃ પરમાત્મનઃ । યયોકલક્ષણાઃ સન્તસ્તદ્ભક્તાઃ સ્યુશ્ચ સર્વથા ॥૬૫॥
 નૃણાં તદાશ્રયેણૈવ શ્રેય આત્યન્તિકં ભવેત્ । તદીયનામ્ના યચ્છ્રેયસ્તત્તુ પાપક્ષ્યાદિકમ્
 ॥૬૬॥ કેવલં નામમાત્રેણ યદિ સ્યાન્મુક્તિરીપ્સિતા । તદા ભવેયુર્વ્યર્થાનિ સાધનાન્ય-
 પિલાન્યપિ ॥૬૭॥ ક્લિદ્યેયુઃ કિમિતિ વ્યર્થં મુનયશ્ચ કૃતાવિપુ । તપોધ્યાનાદિસિદ્ધયર્થં
 નામ્નૈવ યદિ તત્કલમ્ ॥૬૮॥ શ્વેતદ્વીપે ધર્મ્યાં ચ તપોધ્યાનપરિશ્રમમ્ । સહસ્રશોડપિ
 મુનયઃ કુર્ષતે તે ન કિં વિદઃ ॥૬૯॥ નામમાહાત્મ્યવેત્તારોડપ્યજેશ્વર્યાસનારદાઃ । શુકા-
 ક્યશ્ચ કિમિતિ યોગધ્યાનતપોરત્તાઃ ॥૭૦॥ તસ્માદ્ધામ્નાન્તરં શુદ્ધયેત્પાપાનાં ચ ક્ષયો
 ભવેત્ । યમાન્મુક્તિરિતિ શ્રેયો ભવતીત્યવગમ્યતામ્ ॥૭૧॥ અજામિલો હરેર્નામ્ના મુક્ત
 હત્યુચ્યતે તુ તત્ । સ તુ પાપાધમાન્મુક્ત ઇતિ ભાગવતે સ્ફુટમ્ ॥૭૨॥ નામોચ્ચારણમા-
 હાત્મ્યં હરેઃ પદ્યત પુત્રકાઃ । । અજામિલોડપિ યૈનૈવ મૃત્યુપાશાદમુચ્યત ॥૭૩॥ પતા

વર્તેછે, એમ જ્ઞાનીજનો કહેછે. ॥૬૩-૬૪॥ આ પ્રમાણે ત્રિયુગ શબ્દનો અર્થ નિશ્ચિત
 હોવાથી કળિયુગમાં પણ પરમાત્માનો અવતાર હોયજ. અને ધ્યોકત લક્ષણવાળા તે
 ભગવાનના ભક્ત એવા સાધુઓ પણ સર્વથા હોયજ. ॥૬૫॥ માટે તે સાધુજનોના
 આશ્રયથીજ મનુષ્યોનું આત્યંતિક શ્રેય થાયછે. અને તે ભગવાનના નામોચ્ચારણમાત્રથી
 જે શ્રેય થવાનું કહેલુંછે, તે તો પાપનો ક્ષય થાય એ આદિક શ્રેય બધાવું.
 પરંતુ નહિકે આત્યંતિકી મુક્તિ થાયછે.) ॥૬૬॥ અને હે પંડિતો ! એકલા
 નામસ્મરણમાત્રથીજ જે ઇચ્છિત મુક્તિ થતી હોય, તો સંસ્થાસ્રમાં કહેલાં
 શમદમાદિક સાધનો બધાંય વ્યર્થજ થાય. (એટલે કે તે શમદમાદિક સાધનો સિદ્ધ
 કરવાની જરૂર ન રહે. અને તેમ ધવાથી 'શાન્તો દાન્ત ઉપરતસ્તિતિષ્ઠુઃ સમાહિતો
 મૃત્વાતમન્યેવાર્ત્માન પશ્યેત્' એ વિગેરે સનાતન સંસ્થાસ્રવિદિત સત્સિદ્ધાન્તની સાથે
 મોટો વિરોધ આવે એ સમજ્યા સિવાયજ તમારું બોલવુંછે.) ॥૬૭॥ અને જો કેવળ
 નામમાત્રથીજ તે મુક્તિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો પૂર્વે સત્યયુગાદિકમાં મોટા
 મોટા મુનિઓ તપ, ધ્યાન અને જ્ઞાન, તેની સિદ્ધિ માટે નકામો શા માટે કહેશ ભોગવે ?
 ॥૬૮॥ અને શ્વેતદ્વીપ ધામમાં તથા બદરિકાશ્રમમાં પણ હનરે હનર મુનિઓ તપ અને
 ભગવદ્ધ્યાનમાં પરિશ્રમ કરેછે. તે શું બધા નથી સમજતા ? ॥૬૯॥ અને ભગવન્તામ
 માહાત્મ્યને જાણનારાં એવાય પણ અજ, શંકર, વ્યાસમુનિ, નારદજી અને શુકજી આદિક
 મોટા મોટા મુનિવરે શા માટે યોગ, ધ્યાન અને તપઃપરાયણ વર્તતા હશે ? (માટે
 તેથીજ સિદ્ધ થાયછે કે-કેવળ નામમાત્રથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થતીજ નથી.) ॥૭૦॥ માટે
 નામોચ્ચારણમાત્રથી તો અંતર શુદ્ધ થાયછે અને પાપોનો ક્ષય તથા યમહતો થકી મુક્તિ
 વાપણું થાયછે એટલુંજ શ્રેય થાયછે એમ બોલો. ॥૭૧॥ અને અબમિલ ભગવાનનું નામ
 લેવાથી મુક્ત થયો એમ જે કહેવામાં આવેછે, તે તો પાપ થકી અને યમહતો થકી
 મુક્તિ હોતો એમ ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યુંછે. ॥૭૨॥ તે ભાગવતનાજ મ્લોકો
 કહેછે-હે પુત્રો ! ભગવાનના નામોચ્ચારણનું માહાત્મ્ય તો જુઓ ? કે જે નામોચ્ચારણના
 પ્રતાપથીજ અબમિલ જેવો મહા પાપી પણ મૃત્યુપાશ થકી મુક્તિ ગયો. ॥૭૩॥ માટે

વતાલમઘનિર્હરણાય પુંસાં સંકીર્તનં મગવતો ગુણકર્મનામ્નામ્ । વિકુશ્ય પુત્રમઘવાન્
 યદ્જામિલોઽપિ નારાયણેતિ મ્નિયમાણ ઇયાય મુક્તિમ્ ॥૭૩॥ एवं यमाद्य पापेभ्यो
 विमुक्तस्यास्य दर्शनात् । पार्षदानां हरेरासीत्कृपयैव मुमुक्षुता ॥७५॥ ગજાદ્વારે તતો
 વ્યાત્વા મગવન્તં યથાશ્રુતમ્ । શ્રેય આત્યન્તિકં ગ્રાપ પથે સ્કંધ ઇતિ સ્ફુટમ્ ॥૭૬॥
 अत्र चेत्संशयः कश्चित्पुनः प्रश्नो विधीयताम् । इत्युक्तास्तेऽतिशिथिलाः शनैः प्रश्नमकु-
 र्वन्त ॥७७॥ ईश्वरस्य स्वतन्त्रत्वादास्तां तस्य कलावपि । अवताराः किन्तु तेषां संख्यापि
 કથિતાસ્તિ હિ ॥૭૮॥ પુરુષાદવતારા દ્વિદ્વાવિંશતિરિતિ સ્ફુટમ્ । કથિતાઃ પ્રથમસ્કન્ધે
 તૃતીયેઽધ્યાયેવ તે ॥૭૯॥ तत्र यो भवतां स्वामिनारायण इतीर्यते । कतमः सोऽवतारोऽ-
 स्ति सप्रमाणं तदुच्यताम् ॥८०॥ इति पृष्ठः स सोऽसाहः प्रोवाच मुनिराङ्गुच । भवद्भि-
 रवताराणां संख्यानियम ईरितः ॥८१॥ स तु भागवतं सम्यगदद्वैवेति भाति नः । तत्रैवा-
 ध्याय एवास्ति श्लोकः संख्यानियेषधकः ॥८२॥ अवतारा हसंख्येया हरेः सत्त्वनिषेद्धि-
 जाः ॥ यथाविदालिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥८३॥સ્કન્ધે ચ દશમે પ્રાહ મુચુકુન્વં

ભગવાનના શુભ, કર્મ અને નામનું સંકીર્તન કરવું એટલું જ મનુષ્યોનાં પાપ નાશ
 કરવામાં સાધનરૂપે બસ છે. કારણ કે—અજામિલ પોતે મહાપાપી હતો તે પણ મરણા-
 વસ્થા વખતે પુત્રના યોગે નારાયણ એવા આકોશમાત્રથીજ સર્વ પાપથી મુક્તિને
 પામ્યા હતા. ॥૭૪॥ અને આ પ્રમાણે ચમત્ક્રમે થકી અને પાપ થકી વિમુક્ત થયેલા એ
 અજામિલને ભગવાનના પાર્ષદોનાં દર્શન થવાથી અને સંતોની ગ્રંથકલ્પરૂપ કૃપા થવાથી
 મુમુક્ષુતા પ્રાપ્ત થઈ હતી. ॥૭૫॥ અને તે પછી ગંગાદ્વારમાં જઈને પ્રથમ શ્રવણ કરવા
 પ્રમાણે ભગવાનનું ધ્યાન કરીને આત્મતિક શ્રેયને પામ્યા હતા, એમ ભાગવત-
 ૫૪ સ્કંધમાં સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. ॥૭૬॥

મુકતાનંદમુનિ કહેછે—આ બાબતમાં જે કોઈ સંશય હોય તો ફરીને પ્રશ્ન
 કરો—પૂછો ! આ પ્રમાણે કહેલા તે પંડિતો અતિ શિથિલ થઈ ગયા એવા થકા પછી ધીરે
 રહીને વિનયથી પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા—॥૭૭॥ ઇશ્વર—ભગવાન સ્વતંત્રમૂર્તિ હોવાથી તેમના
 અવતારો કળિયુગમાં પણ ભલે હોય, પરંતુ—તે ભગવાનના અવતારોની સંખ્યા પણ
 કહેવામાં આવી છે. ॥૭૮॥ પુરૂષ—વૈરાજપુરૂષ થકી બાવીશ અવતારો થાય છે એમ સ્પષ્ટ
 કહેવામાં આવ્યા છે. અને તે ભાગવતના પ્રથમ સ્કંધમાં ત્રીજા અધ્યાયમાંજ કહા છે. ॥૭૯॥
 તો તે અવતારો પૈકી—મધ્યે તમારા સ્વામિનારાયણ નામે જે અવતાર કહેા છે તે અવતાર
 તે બાવીશમાંના કયો અવતાર છે ? તે સપ્રમાણ કહી જતાવો. ॥૮૦॥ આ પ્રમાણે તે
 પંડિતોએ પૂછેલા તે મુનિનાજ મુકતાનંદમુનિ ઉચ્છ્રાદપૂર્વક વચન બોલ્યા—હે પંડિતો !
 તમેજો અવતારની સંખ્યાનો નિયમ જે કહ્યો, તે તો તમે ભાગવત શાસ્ત્ર બરાબર જોયઃ
 સિવાયજ કહ્યો છે એમ અમને જણાય છે. કેમકે—અવતારની સંખ્યાનો નિષેધ કરનારો
 શ્લોક તેજ અધ્યાયમાં છે. ॥૮૧-૮૨॥ (તેજ શ્લોક કહે છે—) હે દ્વિજ ! જેમ કે અખટ
 મહાસરોવરમાંથી હલારે હલાર નાની—મોટી નદીઓ નીકળે, તેજ પ્રમાણે અનંત

પ્રતિ સ્વયમ્ । કૃષ્ણ યવાવતારાણાં સસ્યાસંસ્થત્વમેવ હિ ॥૮૪॥ જન્મકર્માભિધાનાનિ
સન્તિ મેડક્ક સહસ્રશઃ । ન શક્યન્તેઽનુસંસ્થાતુમનન્તસ્થાન્મયાપિ હિ ॥૮૫॥ ક્વચિદ્રજા-
ન્તિ વિમમે પાર્થિવાન્યુરુજન્મભિઃ । ગુણકર્માભિધાનાનિ ન મે જન્માનિ કહિંચિત્ ॥૮૬॥
કાલત્રયોપપન્નાનિ જન્મકર્માણિ મેડનથ ! । અનુક્રમન્તો નૈવાન્તં ગચ્છન્તિ પરમર્ષયઃ
॥૮૭॥ તસ્માન્ન સંસ્થાનિયમોઽવતારાણામિતિ ધ્રુવમ્ । અવતારઃચ વિજ્ઞેયો હાસાધાર-
ણલક્ષણૈઃ ॥૮૮॥ સહસ્રશો લક્ષશઃચ સ્થાનાં સ્થાન્તનિયન્તૃતા । તદેવેશ્વરસામર્થ્યમન-
ન્યાથયમુચ્યતે ॥૮૯॥ વલિમિઃ સસહાયૈશ્ચ નિત્યોદ્યુકૈરપિ ક્વચિત્ । અપરાભાવ્યતા
દ્વિદ્વિજ્ઞેયમીશ્વરલક્ષણમ્ ॥૯૦॥ તત્ત્વાસત્સ્વામિનિ સદા વર્તતે વ્રાકૃતાવપિ । અતઃ સ
ઈશ્વર इति निश्चितोऽस्माभिरात्मनि ॥૯૧॥ एतत्सामान्यतः प्रोक्तं विशेषेणासदीश्वरः ।
ज्ञेयः कृष्णावतारस्वाकृष्ण एव न संशयः ॥૯૨॥ ननु कृष्णः कथं भूयो जातो भुवि

શકિતસમ્પન્ન પુરૂષ-પરમાત્મા થકી અસંખ્યાત અવતારો પ્રગટ થાયછે. ॥૮૩॥ વળી-
દશમસ્કંધમાં સ્વયં કૃષ્ણ પરમાત્માએજ સુસુકુંદરાબાના પ્રત્યે પોતાના અવતારોનું અસં-
ખ્યાતપણું કહ્યુંછે. ॥૮૪॥ તે કહેછે “-હે રાજન્ ! મારાં જન્મ, કર્મ અને નામ, હજારો
હજાર છે. અને તે જન્મકર્માદિકલું અનંતપણું હોવાથી મારાથી પણ તે ગણી શકાય તેમ
નથી. ॥૮૫॥ કદાચિત્ કોઈ માણસ ધણાક જન્મથી પૃથ્વીના રજઃકણી ગણી શકે, પરંતુ
મારા ગુણ, કર્મ અને નામ તેમજ જન્મ-અવતારો, તેને તો ક્યારેય પણ ગણી શકેજ
નહિ. ॥૮૬॥ હે નિર્દોષ રાજન્ ! મોટા મોટા વ્યાસાદિક પરમર્ષિઓ પણ ભૂત, ભવિષ્ય અને
વર્તમાન, એ ત્રણેય કાળમાં ધનારાં મારાં જન્મ અને કર્મ ગણુતા થકા પારને પામ-
તાજ નથી.” ॥૮૭॥ માટે અવતારોની સંખ્યાનો નિયમ છેજ નહિ. અને તે અવતાર પણ
અસાધારણ લક્ષણોથીજ બાબુવા-એળખવામાં આવેછે. ॥૮૮॥ (લગવાનનાં અસાધારણ
લક્ષણોમાંથી કેટલાંક પોતેજ કહી બતાવેછે-) હજારો અને લાખો પોતાના આશ્રિત
જનોનું મન નિયમમાં વર્તાવવું તેમજ પોતાના સ્વરૂપમાં આકર્ષણ કરવું. એજ ઇશ્વ-
રનું અનન્યાશ્રય-અસાધારણ સામર્થ્યરૂપ લક્ષણ છેવામાં આવેછે. (સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં
સમુદ્રનું આ પ્રમાણે વચનછે-“સ્થાન્તાલુપ્તોઘો લોકાનાં નિજમૂર્ષાં નિજેષ્છયા । અપ-
રામાન્યતાન્યશ્ચ વિપયૈરીશલક્ષ્મ ભત્” ॥૮૯॥ વળી-પોતાના સહાયસમ્પત્તિઓએ
સહિત અને પરાભવ કરવાને નિરંતર ઉદ્યોગશાળી એવા બાળવાન શત્રુઓથી પણ ક્યારેય
પરાભવ ન પામવો એ પણ ઇશ્વરનું લક્ષણ બાબુવું. (તેમજ સત્યશોઆદિક કથાણ
ગુણોએ ચુકતતા એ પણ લક્ષણ બાબુવું.) ॥૯૦॥ આ બધાં લક્ષણો મનુષ્યાકારે વિચરતા
એવાય પણ અમારા સ્વામી શ્રીહરિને વિષે સદાય વર્તેછેજ. માટે તે સ્વામિનારાયણ
પોતે પરમેશ્વરજ છે. એમ અને અમારા મનમાં નિશ્ચય કરેલો છે. ॥૯૧॥ અને વળી-આ
તો સામાન્યપણે ઇશ્વરલક્ષણ કહ્યું, પરંતુ-વિશેષપણે કરીને તો અમારા સ્વામી શ્રીહરિ
કૃષ્ણનેજ અવતાર હોવાથી સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમજ છે. એમાં કાંઈ સંશય નથી. ॥૯૨॥
(પંડિતો મધ્યે થંકા કરેછે-) હે ચુકતાનંદમુને ! શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પૃથ્વી ઉપર કરીધી કેમ

નરાકૃતિઃ । અવતારપૃતૌ હેતુસ્તસ્ય કો વાસ્તિ સામ્પ્રતમ્ ॥૧૩॥ इति चेद्भूयतां विष्णोः
प्रयोजनवशाद्भुवि । एकनामावतारोऽपि पुनः प्रादुर्भवत्यपि ॥१४॥ द्विरावितासीन्म-
त्स्यो हि वराहश्च तथा पुनः । द्विश्च धन्वन्तरिर्जातो वामनस्त्रिश्च भूतले ॥१५॥ त्रयो
युद्धावताराश्च जातास्तुल्यक्रिया भुवि । कथाविस्तार एतेषां द्वेयो भागवतामृतात्
॥१६॥ तथा कृष्णोऽप्यसौ भूयः प्रादुर्भूतो निजैच्छया । अत्र तस्यैव वचनं प्रमाणमपि
वर्त्तते ॥१७॥ जरासन्धो यदायातो मथुरायां महाचमूः । तदा युयुत्सुस्तेनासौ बल-
भद्रमभाषत ॥१८॥ आघयो रघतारोऽत्र भूभारहरणाय च । अधर्मोच्छिद्ये धर्मस्थित्यै
सद्वृक्षणाय च ॥१९॥ तत्र रक्षा सतां या सा तदा सम्यक् कृता भवेत् । यदा मया
सहैवेषां संघातः प्रायशो भवेत् ॥१००॥ ते हि महर्शनस्पर्शपूजासम्भाषणादिभिः ।
प्राप्नुयुः परमं सौख्यमेतत्तज्जीवनं परम् ॥१०१॥ दुर्जनोपद्रववशात्साम्प्रतं
तत्र जायते । तस्मादद्य तु भूभारवैत्यांशा नादयतां नृपाः ॥१०२॥ अक्षी-
णयासनस्यातु पुनरेते महीतले । नृपगुर्वाविरूपेण सम्भविष्यन्ति पापिनः

નરાકૃતિ ધારણ કરીને પ્રગટ થયાછે? અને તેમને હાલ સમયમાં અવતાર ધારવામાં શો
હેતુ છે? તે કહેા. ॥૬૩॥ એમ જો તમે કહેતા હો તો સાંભળો? પ્રયોજનના
વશપણથી પૃથ્વી ઉપર વિષ્ણુ-ભગવાનના અવતારો એક નામના પણ વારંવાર પ્રાદુર્ભાવ
પામેછે, એમ શાસ્ત્રમાં પ્રમાણસિદ્ધ છે. ॥૬૪॥ જેમ કે-મત્યાવતાર જે વખત આવિર્ભાવ
પામેલો છે. તેમજ વરાહ અવતાર ક્ષીરેથી થયેલો છે. ધન્વન્તરિ અવતાર જે વખત થયેલો
છે. તેમજ વામનાવતાર પૃથ્વી ઉપર ત્રણ વખત થયેલો છે. ॥૬૫॥ પૃથ્વી ઉપર સમાન ક્રિયા-
વાળા ત્રણ યુદ્ધાવતાર થયેલા છે. આ બધા અવતારોની કથાઓના વિસ્તાર ભાગવતામૃત
નામે પ્રસિદ્ધ થઈ થકી જાણવો. ॥૬૬॥ તેજ પ્રમાણે આ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ પોતાની
ધન્વાથીજ ક્ષીરે હાલ કાળમાં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા છે. આ વાર્તામાં પ્રમાણભૂત તેમનું-
પોતાનુંજ વચન વર્તેછે. ॥૬૭॥ મોટા સૈન્યથી વીંટાયેલા જરાસંધ બ્યારે મથુરામાં આવ્યો
ત્યારે તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને ઇચ્છતા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ બળદેવજીને આ પ્રમાણે કહ્યું
હતું-“ હે બળભદ્ર! આ ભુતળમાં આપણો અવતાર પૃથ્વીનો ભાર હરવાને માટે, તથા
અધર્મના ઉચ્છેદને માટે, ધર્મના સ્થાપન માટે અને સત્યરૂપોના રક્ષણ માટે થયેલો છે.
॥૬૮-૬૯॥ તેમાં મારા ભક્ત-શ્રાધુઓની જે રક્ષા કરવી તે તો ત્યારે સમ્યક્ પ્રકારે કરી
શકાય કે-બ્યારે એમનો મારી સાથેજ ઘણું કરીને સમીપવાસ થાય. કારણ કે-તે સંતો
મારું દર્શન, મારો સ્પર્શ, મારી પૂજા અને મારી સાથે સંભાષણ એ આદિકેથીજ પરમ
શુભ પામે, કેમકે-મારાં દર્શનાદિકે એજ તેમનું જીવન છે. ॥૧૦૦-૧૦૧॥ અને હુમણું તો
આ જરાસંધ જેવા દુર્જનોના ઉપદ્રવને લીધે તે બને તેવુંજ નથી, માટે હુમણું તો ભૂમિના
ભારભૂત દેવતાંશથી જન્મેલા સજાઓનો નાશ કરેા. ॥૧૦૨॥ અને આ વખતે મારેલા પાપી
અસુરો તો તેમની દુર્વાચનાઓનો ક્ષય નહિ થવાથી પૃથ્વી ઉપર રાખતો અને ગુરૂઓ
આદિકેરૂપે કરીને ક્ષીરે ઉત્પન્ન થશે. ॥૧૦૩॥ અને મધપાન, માંસભક્ષણ, તથા પરદા-
રાગમન, તેમજ અલક્ષ્ય વસ્તુઓનું ભક્ષણ. એ આદિ અધર્મને પોતાના ઘણાક આશ્રિત

॥૧૦૩॥ મયં માંસં પારદાર્યમભક્ષ્યમક્ષણાદિકમ્ । અર્ધમે વર્તયિષ્યન્તિ સ્વાશ્રિતાદિપુ
 ભૂરિશઃ ॥૧૦૪॥ તદ્વા સદ્ધર્મરક્ષાર્થમધર્મોચ્છિન્નત્વે તથા । અહં પ્રાદુર્ભવિષ્યામિ પુનઃ
 ભુવિ નરાઠતિઃ ॥૧૦૫॥ તતશ્ચ કૃતકૃત્યોઽહં ભવિષ્યામ્યેવ સર્વથા । ઇતદર્થો ભાગવતે
 શ્લોકસ્તેનૈવ કીર્તિતઃ ॥૧૦૬॥ અન્યોઽપિ ધર્મરક્ષાયૈ દેહઃ સમ્પ્રિયતે મયા । વિરામાયા-
 પ્યધર્મસ્ય કાલે પ્રમવતઃ કચિત્ ॥૧૦૭॥ તસ્માત્કૃષ્ણાવતારોઽયં સપ્રમાણ હતીયતામ્ ।
 કૃષ્ણસ્યૈવ હિ દ્વદયન્તે લક્ષ્માણ્યસ્મિન્નશેષતઃ ॥૧૦૮॥ ધ્વજવજ્રાંકુશાદિની રેખાચિ-
 હ્વાનિ પોડશઃ । પાદયોરસ્ય વર્તન્તે કૃષ્ણસ્યેવ સ્ફુટાનિ હિ ॥૧૦૯॥ કથેયં કૃષ્ણ-
 સન્દર્ભે પાશ્વોક્તા લિખિતાસ્તિ હિ । ચિરંચિર્નારદાયાહ કૃષ્ણલક્ષ્મણમુત્સવે ॥૧૧૦॥
 અવતારા હાસંલયાતાઃ કથિતા મે તવાનય ॥ પરં સમ્યક્પ્રવક્ષ્યામિ કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્
 સ્વયમ્ ॥૧૧૧॥ યૈરેવ દ્વાયતે દેવો ભગવાન્મક્તવત્સલઃ । તાનિ લક્ષ્માણ્યહં વેદ સત્ય-
 મેતન્મયોદિતમ્ ॥૧૧૨॥ પોડશૈવ તુ ચિહ્વાનિ મયા દૃષ્ટાનિ તત્પદોઃ । વક્ષિણે નવ-
 ચિહ્વાનિ હતરે સત્તસંલયયા ॥૧૧૩॥ ધ્વજઃ પદ્મં તથા વજ્રમંકુશો યય ઇવ ચ । સ્વસ્તિ-
 કક્ષોધ્વરેષ્ઠા ચ અષ્ટકોણં ચ જામ્બવમ્ ॥૧૧૪॥ હન્દ્રચાપં ત્રિકોણં ચ કલશશ્ચાર્ધચ

વિગેરે જનોમાં પ્રવર્તીવશે. ત્યારે મદ્ધર્મની રક્ષા માટે તથા અધર્મના ઉચ્છેદ માટે પૃથ્વી
 ઉપર હું નરાકૃતિ ધારણ કરીને ફરીથી પ્રાદુર્ભાવને પામીશ-પ્રગટ થઈશ. અને તેમ
 કરવાથી હું સર્વથા કૃતકૃત્ય થઈશ, એટલે કે મારું કાર્ય પૂરું થશે.” આ
 અર્ધને પ્રકાશ કરનાર શ્લોક શ્રીમદ્ભાગવતમાં તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પોતેજ
 કહેલો છે-કાળે કરીને ક્યારેક વૃદ્ધિ પામતા અધર્મના વિનાશ માટે, તેમજ મનાતન
 મદ્ધર્મની રક્ષા માટે હું ખીજે પણ દેહ-અવતાર ધારણ કરીશ. ॥૧૦૪-૧૦૭॥ મુકતા-
 નંદમુનિ કહેછે-હે પંડિતો ! ભગવાન કૃષ્ણ પરમાત્માએ આ પ્રમાણે કહેલું છે માટેજ
 આ શ્રીસ્વામિનારાયણ કૃષ્ણનોજ અપ્રમાણ અવતાર છે એમ તમે જાણો. અને વળી-આ
 શ્રીકૃષ્ણને વિષે કૃષ્ણનાંજ લક્ષણો મમઅપણે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવેછે. ॥૧૦૮॥ (તે
 લક્ષણો કહેછે-) ધ્વજ, વજ્ર અને અકુશ વિગેરે રેખાંરૂપ મોળેય ચિહ્નો આ શ્રીસ્વા-
 મિનારાયણના અને ચરણકમળમાં શ્રીકૃષ્ણના ચરણોમાંજ જેમ એમ સ્પષ્ટપણે વર્તેછે,
 ॥૧૦૬॥ પદ્મપુરાણમાં કહેલી આ કથા કૃષ્ણમંદર્ભમાં લખેલી છે. કૃષ્ણનાં લક્ષણ
 જાણવાને ઇચ્છતા નારદજીને પ્રશ્નાએ તે કથા કહીછે-હે નિષ્યાપ નારદ !
 મેં તમને અસંખ્યાત અવતારો કહી જતાવ્યા, પરંતુ-હવે હું તમને ખરેખર કહું છું
 કે-કૃષ્ણ તો સ્વયં વર્ણવાન સર્વાવતારી પુરુષોત્તમજ છે. ॥૧૧૦-૧૧૧॥ અને વળી દિવ્ય-
 મૂર્તિ એવા તે લકતવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જે લક્ષણોથી જાણવામાં-જાળળવામાં
 આવેછે, તે લક્ષણો પણ હુંજ જાણું છું. અને આ વાત મેં ખરીજ કહેલી છે. ॥૧૧૨॥ કારણ
 કે-તે કૃષ્ણના ચરણોમાં મેં તો સોળેય ચિહ્નો નજરે જોયેલાં છે. તેમા જમણા ચરણમાં
 નવ અને ડાબામાં નાતની સંખ્યાથી જોયેલાં છે. (તે આ પ્રમાણે જાણવા-) ધ્વજ, કમળ,
 તથા વજ્ર, અકુશ અને યવ, તેમજ સ્વસ્તિક, ઉર્ધ્વશ્પા, અષ્ટકોણ અને ગાણ, તથા

ન્દ્રકઃ । અમ્બરં મત્સ્પચિહ્નં ચ ગોષ્પદં ચેતિ પોઢશ ॥૧૧૫॥ અઢ્ઢાન્યેતાનિ મો
વિઢ્ઢન્ ! દૃશ્યન્તે યત્પદોઃ સ્ફુટમ્ । કૃષ્ણાલયં તત્પરં વ્રહ્મ ભુવિ જાતં ન સંશયઃ
॥૧૧૬॥ યત્ર દ્વૌ વા ત્રયોઽપ્યઢ્ઢાશ્ચત્વારઃ પચ્ચ વા કચિત્ । દૃશ્યન્તે વૈષ્ણવશ્રેષ્ઠ !
તેઽવતારા હરેરિતિ ॥૧૧૭॥ ઇતિ પ્રમાણવાક્યાનિ પાશ્વોક્તાન્યુદિતાનિ વઃ । અસા-
ધારણચિહ્નં ચ વર્ત્તંતેઽસ્મિંસ્તથેતરત્ ॥૧૧૮॥ દક્ષિણે પાણિતલકે ચક્રચિહ્નં , ચ
દૃશ્યતે । રેખાન્તરાવ્યવહિતં તેનાસૌ કૃષ્ણ ઉચ્ચયતે ॥૧૧૯॥ મહાપુરુષપલક્ષમાણિ દ્વાત્રિ-
શદપિ નઃ પ્રમોઃ । દૃશ્યન્તે રમ્યવપુષિ સમુદ્રેણોદિતાનિ હિ ॥૧૨૦॥ વાહુ નેત્રે જાતુની
ચ નાસિકા ચ સ્તનાન્તરમ્ । દીર્ઘાણિ સન્તિ પચ્ચાસ્ય સહ્સ્રમાણિ પ્રમોર્હિ નઃ ॥૧૨૧॥
ગ્રીવા જઘનપૃષ્ઠં ચ જહ્ને ચત્વારિ નઃ પ્રમોઃ । ણતાનિ સન્તિ હ્રસ્વાનિ મહત્વજ્ઞાપકાનિ
વૈ ॥૧૨૨॥ કેશાશ્ચાઙ્ગુલિર્વાણિ તથાસ્યૌનિ રદા અપિ । ચત્વાર્યેતાનિ સૂક્ષ્માણિ
સ્વામિનોઽસ્ય ભવન્તિ હિ ॥૧૨૩॥ કક્ષા કુક્ષિશ્ચ વક્ષશ્ચ વ્રાણં સ્કન્ધો લલાટકમ્ ।
ઉત્તતાનિ પહેતાનિ સન્તિ તસ્ય જગદ્ગુરોઃ ॥૧૨૪॥ નેત્રપ્રાન્તૌ નથાસ્તાલુ જિહ્વોષ્ઠૌ

ધનુષ, ત્રિકોણ, કળશ, અર્ધચંદ્ર, આકાશ, મત્સ્યનું ચિહ્ન તથા ગોપદ, એમ સોળ નાણવાં.
॥૧૧૩-૧૧૫॥ હે વિઢ્ઢન્ ! આ સોળ ચિહ્નો જે પુરૂષના ચરણમાં સ્પષ્ટ જોવામાં આવે તો તે
કૃષ્ણ નામે પ્રસિદ્ધ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયા છે એમ નાણવું. પણ
એમાં કંઈ સંશય ન રાખવો. ॥૧૧૬॥ અને વળી-જે કંઈ પુરૂષના સ્વરૂપમાં આમાંથી
જે અથવા ત્રણ, અથવા તો ચાર, કે પાંચ ચિહ્નો પણ જોવામાં આવે,
તો હે વૈષ્ણવશ્રેષ્ઠ ! તે ભગવાનના અવતારજ છે એમ તેમને નાણવા-ઓળખવા.
॥૧૧૭॥ (મુકતાનંદમુનિ કહેછે-) આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણમાં કહેલાં પ્રમાણવાક્યો
અમે તમને કહી બતાવ્યાં. વળી-આ અમારા પ્રત્યક્ષ ઇંદ્રપ્રણ શ્રીસ્વામિનારાયણને વિષે
ભગવાનપણને જણાવનારૂં બીજું પણ અસાધારણ ચિહ્ન-લક્ષણ વર્તે છે. ॥૧૧૮॥
આ શ્રીહરિના જમણા હસ્તના તળમાં ચક્રનું ચિહ્ન જોવામાં આવે છે. અને-વળી
તે ચિહ્ન બીજી કંઈ પણ રેખાના બ્યવધાન સિવાયનું અખંડિત હોવાથી તે સાક્ષાત્
કૃષ્ણજ છે એમ કહેવાય છે. ॥૧૧૯॥ વળી-અમારા પ્રણના રમ્ય શરીરમાં સમુદ્રે
કહેલાં મહાપુરૂષનાં બીજાં લક્ષણો પણ જોવામાં આવે છે. ॥૧૨૦॥ અમારા પ્રણ
શ્રીહરિના-બંને બાહુઓ, બંને નેત્ર, બંને સાથજો, નાસિકાના અગ્રભાગના બંને
પુટ, તથા સ્તનનો મધ્ય ભાગ, એ પાંચેય અંગ દીર્ઘ છે. અને તે શુભ લક્ષણો માનેલાં
છે. ॥૧૨૧॥ તેમજ ગ્રીવા, જઘન, પૃષ્ઠભાગ અને બંને જંઘાઓ, એ ચારેય અવયવો અમારા
પ્રમુ શ્રીહરિના ઢુંકા છે. અને તે મહાપુરૂષપણને જણાવનારા છે. ॥૧૨૨॥
અને અમારા સ્વામી શ્રીહરિના માથાના કેશ, આંગળીઓનાં પર્વ, તથા અસ્થિ અને
દાંત, એ ચારેય સૂક્ષ્મ છે. ॥૧૨૩॥ સકળ જગતના પરમ શુર તે શ્રીહરિની કક્ષા-ગગલ,
કુક્ષિ-કુખ, વક્ષસ્થળ, નાસિકા, બંને બહાઓ અને લલાટ, એ છ અતિ ઉપડતાં અને
શોભાયમાન છે. ॥૧૨૪॥ અને તે શ્રીહરિના નેત્રના પ્રાન્ત-ભાગ, નખ, તાણ, છઠ્ઠા,

॥૧૦૩॥ મધં માંસં પારદાર્યમમધ્યમક્ષણાદિકમ્ । અધર્મે વર્તયિષ્યન્તિ સ્પાધિતાદિપુ
 મૃતિરાઃ ॥૧૦૪॥ તદ્વા સદ્ધર્મેરક્ષાર્થમધર્મોચ્ચિન્તયે તથા । અહં પ્રાદુર્ભવિષ્યામિ પુન-
 ર્ભવિ નરાકૃતિઃ ॥૧૦૫॥ તતઃ કૃતકૃત્યોડદં મયિષ્યામ્યેવ સર્વથા । યતદર્થો ભાગયતે
 રક્ષોક્ષ્તેનય કીર્તિતઃ ॥૧૦૬॥ અન્યોડપિ ધર્મેરક્ષાર્થં દેદઃ સમ્પ્રિયતે મયા । વિરામાયા-
 વ્યધર્મસ્ય કાલે પ્રમયતઃ કચિત્ ॥૧૦૭॥ તસ્માદ્કૃષ્ણાચતારોડયં સપ્રમાણ રૂતીવતામ્ ।
 કૃષ્ણસ્યેવ હિ રૂદયન્તે લક્ષમાણ્યહિમન્નદોષતઃ ॥૧૦૮॥ ધ્વજયજ્ઞાંકુશાદીનિ રેન્નાચિ-
 દ્ધાનિ પોદ્દશ । પાદયોરમ્ય વર્તન્તે કૃષ્ણમ્યેવ સ્ફુટાનિ હિ ॥૧૦૯॥ કયેયં કૃષ્ણ-
 સન્દર્ભં પાશોકા તિસિતાસ્તિ હિ । ચિરધ્વિર્નાગદાયાહ કૃષ્ણલક્ષમયુભુત્સયે ॥૧૧૦॥
 અવતારા હસંતયાતાઃ કવિતા મે તયાનય । પરં સમ્યક્પ્રવક્ષ્યામિ કૃષ્ણસ્તુ મગધાન્
 સ્વયમ્ ॥૧૧૧॥ યંચેવ પ્રાયતે દેવો મગધાન્મક્તઘત્સલઃ । તાનિ લક્ષમાણ્યદં ઘેદ સત્ય-
 મેતન્મયોદિતમ્ ॥૧૧૨॥ પોદ્દશય તુ ચિદ્ધાનિ મયા દદાનિ તત્પદોઃ । વક્ષિણે નવ-
 ચિદ્ધાનિ હતરે સત્તર્વવયસા ॥૧૧૩॥ ધ્વજઃ પદ્મં તથા ઘસ્ટમંકુશો યય યય ચ । સ્વસ્તિ-
 કશ્ચોર્ધ્વરેતા ચ અષ્ટકોણં ચ જામ્બવત્ ॥૧૧૪॥ ઇન્દ્રચાર્પં ત્રિકોણં ચ કલદશાર્ચકં

વિગેરે જનોમાં પ્રવર્તાવશે. ત્યારે સદ્ધર્મની રક્ષા માટે તથા અધર્મના ઉત્થેદ માટે પૃથ્વી
 ઉપર હું નરાકૃતિ ધારણ કરીને કરીથી પ્રાદુર્ભાવને પામીશ-અગતઃ ધર્મશ. અને તેમ
 કરવાથીજ હું સર્વથા કૃતકૃત્ય ધર્મશ, એટલે કે માફ કર્યા પુરૂં થશે.” આ
 અર્થને પ્રકાશ કરનારો શ્લોક શ્રીમદ્ભાગવતમાં તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પોતેજ
 કહેલો છે-કાળે કરીને કથારેક વૃદ્ધિ પામતા અધર્મના વિનાશ માટે, તેમજ સનાતન
 સદ્ધર્મની રક્ષા માટે હું બીજો પણ દેહ-અવતાર ધારણ કરીશ. ॥૧૦૪-૧૦૭॥ મુકતા-
 નંદમુનિ કહેછે-હે પંડિતો ! ભગવાન કૃષ્ણ પરમાત્માએજ આ પ્રમાણે કહેલું છે. માટેજ
 આ શ્રીસ્વામિનારાયણ કૃષ્ણનોજ મપ્રમાણ અવતાર છે એમ તમે જાણો ! અને વળી-આ
 શ્રીહરિને વિષે કૃષ્ણનાંજ લક્ષણો સમગ્રપણે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવેછે. ॥૧૦૮॥ (તે
 લક્ષણો કહેછે-) ધ્વજ, વજ્ર અને આંકુશ વિગેરે રેખારૂપ મોળેય ચિહ્નો આ શ્રીસ્વા-
 મિનારાયણના બંને ચરણકમળમાં શ્રીકૃષ્ણના ચરણોમાંજ જેમ એમ સ્પષ્ટપણે વર્તેછે,
 ॥૧૦૯॥ પદપુરાણમાં કહેલી આ કથા કૃષ્ણસંદર્ભમાં લખેલી છે. કૃષ્ણનાં લક્ષણ
 જાણવાને ઇચ્છતા નારદજીને પ્રજ્ઞાએ તે કથા કહીછે-હે નિષ્પાપ નારદ !
 મેં તમને અસંખ્યાત અવતારો કહી જતાવ્યા, પરંતુ-હવે હું તમને ખરેખર કહું છું
 કે-કૃષ્ણ તો સ્વયં ભગવાન સર્વાવતારી પુરૂષોત્તમજ છે. ॥૧૧૦-૧૧૧॥ અને વળી દિવ્ય-
 મૂર્તિ એવા તે ભકતવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જે લક્ષણોથી જાણવામાં-ઓળખવામાં
 આવેછે, તે લક્ષણો પણ હુંજ જાણું છું. અને આ વાત મેં ખરીજ કહેલી છે. ॥૧૧૨॥ કારણ
 કે-તે કૃષ્ણના ચરણોમાં મેં તો સોળેય ચિહ્નો નજરે જોયા છે. તેમા જમણા ચરણમાં
 નવ અને ડાબામાં સાતની સંખ્યાથી જોયા છે. (તે આ પ્રમાણે જાણવાં-) ધ્વજ, કમળ,
 તથા વજ્ર, આંકુશ અને યવ, તેમજ સ્વસ્તિક, ઉર્ધ્વરેખા, અષ્ટકોણ અને જાંબુ, તથા

ન્દ્રકઃ । અમ્બરં મત્સ્યચિહ્નં ચ ગોષ્પદં ચેતિ યોદ્ધશ ॥૧૧૫॥ અઢ્ઢાન્યેતાનિ મો
વિદ્વન્ । દ્દ્યન્તે યત્પદોઃ સ્ફુટમ્ । કૃષ્ણાર્ણ્ય તત્પરં વ્રહ્મ મુવિ જાતં ન સંશયઃ
॥૧૧૬॥ યત્ર દ્વૌ વા ત્રયોઽપ્યઢ્ઢાશ્ચત્વારઃ પશ્ચ વા કચિત્ । દ્દ્યન્તે વૈષ્ણવશ્રેષ્ઠ !
તેઽવતારા હરેરિતિ ॥૧૧૭॥ ઇતિ પ્રમાણવાક્યાનિ પાશ્વોક્તાન્યુદિતાનિ વઃ । અસા-
ધારણચિહ્નં ચ વર્તંતેઽસ્મિન્સ્તથેતરત્ ॥૧૧૮॥ દક્ષિણે પાણિતલકે ચક્રચિહ્નં , ચ
દ્દ્યન્તે । રેખાન્તરાવ્યવહિતં તેનાસૌ કૃષ્ણ ડચ્ચયે ॥૧૧૯॥ મહાપુરુષલક્ષ્માણિ દ્વાત્રિ-
શદપિ નઃ પ્રમોઃ । દ્દ્યન્તે રમ્યવપુષિ સમુદ્રેણોદિતાનિ હિ ॥૧૨૦॥ વાહુ નેત્રે જાનુની
ચ નાસિકા ચ સ્તનામ્તરમ્ । દ્વીર્ગાણિ સન્તિ પશ્ચાસ્ય સહ્લક્ષ્માણિ પ્રમોર્હિ નઃ ॥૧૨૧॥
ગ્રીવા જઘનપૃષ્ઠં ચ જઠ્રે ચત્વારિ નઃ પ્રમોઃ । ઇતાનિ સન્તિ હસ્વાનિ મહત્ત્વજ્ઞાપકાનિ
વૈ ॥૧૨૨॥ કેશાશ્ચાક્રુલિપર્વાણિ તથાસ્થીનિ રદ્ધા અપિ । ચત્વાર્યેતાનિ સ્લક્ષ્માણિ
સ્વામિનોઽસ્ય મવન્તિ હિ ॥૧૨૩॥ કક્ષા કુક્ષિશ્ચ વક્ષશ્ચ ઘ્રાણં સ્કન્ધો લલાટકમ્ ।
ડક્ષતાનિ પટેતાનિ સન્તિ તસ્ય જગદ્ગુરોઃ ॥૧૨૪॥ નેત્રપ્રાન્તો નચાસ્તાલુ જિહ્વોઢ્ઢી

ધનુષ, ત્રિકોણ, કળાશ, અર્ધચંદ્ર, આકાશ, મત્સ્યનું ચિહ્ન તથા ગોપદ, એમ સોળ જાણુવાં.
॥૧૧૩-૧૧૫॥ હે વિદ્વન્ ! આ સોળ ચિહ્નો જે પુરૂષના ચરણમાં સ્પષ્ટ જોવામાં આવે તો તે
કૃષ્ણ નામે પ્રસિદ્ધ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયા છે એમ જાણવું. પણ
એમાં કંઈ સંશય ન રાખવો. ॥૧૧૬॥ અને વળી-જે કંઈ પુરૂષના સ્વરૂપમાં આમાંથી
જે અથવા ત્રણ, અથવા તો ચાર, કે પાંચ ચિહ્નો પણ જોવામાં આવે,
તો હે વૈષ્ણવશ્રેષ્ઠ ! તે જગવાનના અવતારજ છે એમ તેમને જાણુવા-એજાખવા.
॥૧૧૭॥ (મુકતાનંદમુનિ કહેછે-) આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણમાં કહેલાં પ્રમાણવાક્યો
અમે તમને કહી બતાવ્યાં. વળી-આ અમારા પ્રત્યક્ષ ઇષ્ટપ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણને વિષે
જગવાનપણાને જણાવનારૂં બીજું પણ અસાધારણ ચિહ્ન-લક્ષણ વર્તે છે. ॥૧૧૮॥
આ શ્રીહરિના જન્મણા હસ્તના તળમાં ચક્રનું ચિહ્ન જોવામાં આવે છે. અને-વળી
તે ચિહ્ન બીજા કંઈ પણ રેખાના ઓવધાન સિવાયનું અખંડિત હોવાથી તે સાક્ષાત્
કૃષ્ણજ છે એમ કહેવાય છે. ॥૧૧૯॥ વળી-અમારા પ્રભુના રમ્ય શરીરમાં સમુદ્ર
કહેલાં મહાપુરૂષનાં બીજાંય લક્ષણો પણ જોવામાં આવે છે. ॥૧૨૦॥ અમારા પ્રભુ
શ્રીહરિના-બંને જાહુઓ, બંને નેત્ર, બંને સાથજો, નાસિકાના અગ્રભાગના બંને
પુટ, તથા સ્તનનો મધ્ય ભાગ, એ પાંચેય અંગ દીર્ઘ છે. અને તે શુભ લક્ષણો માનેલાં
છે. ॥૧૨૧॥ તેમજ ગ્રીવા, જઘન, પૃષ્ઠભાગ અને બંને જંઘાઓ, એ ચારેય અવયવો અમારા
પ્રભુ શ્રીહરિના ટુંકા છે. અને તે મહાપુરૂષપણાને જણાવનારા છે. ॥૧૨૨॥
અને અમારા ચરામી શ્રીહરિના માથાના કેશ, આંગળીઓનાં પર્વ, તથા અસ્થિ અને
દાંત, એ ચારેય સૂક્ષ્મ છે. ॥૧૨૩॥ સકળ જગતના પરમ ગુરૂ તે શ્રીહરિની કક્ષા-ગગલ,
કુક્ષિ-કુખ, વક્ષઃસ્થળ, નાસિકા, બંને જભાઓ અને લલાટ, એ છ અતિ ઉપદ્રતાં અને
શોભાયમાન છે. ॥૧૨૪॥ અને તે શ્રીહરિના નેત્રના પ્રાન્ત-ભાગ, નખ, તાલુ, છદ્ધા,

પાદયોસ્તલે । તથા પાણિતલે ચેતિ સત્ રક્તાનિ તસ્ય ચ ॥૧૨૫॥ ઊરઃ શિરો લલાટં
 ચ ચિતતાન્યસ્ય સન્તિ ચ । સ્વરઃ સત્ત્વં ચ નામિદ્ધ પ્રયં ગમ્भीરમસ્ય ચ ॥૧૨૬॥
 પવમાદીનિ લક્ષમાણિ પ્રમુત્ત્વમાપકાન્યપિ । સર્વોપ્યસ્ય તનો સન્તિ દૃશ્યન્તે તાનિ
 ચારિત્રલેઃ ॥૧૨૭॥ સદ્રોહાયામિધાયન્તઃ ક્રોધોદ્ભૂતદગ્નિના । શૈશવે વહ્નોડનેન નનુ
 વ્રધાઃ પુરાડસુરાઃ ॥૧૨૮॥ યે ચ પ્રેમસુધાપૂર્ણમનોનયનવૃત્તયઃ । પદ્યન્તીમં જનાસ્તે તુ
 લ્ભન્તે પરમામૃતમ્ ॥૧૨૯॥ સદ્ગત્પ્રણતિમાત્રેણ પ્રસન્નોડયં પરઃ પુમાન્ । સન્નિધાય
 સ્મૃતઃ સધો રક્ત્યાપચ્છતાદપિ ॥૧૩૦॥ વસુદેવાર્જુનાશ્રૂતિભ્યઃ કૃષ્ણેન દર્શિતમ્ ।
 યથા ચતુર્ભુજં રૂપં સ્વેચ્છયાદ્રુભુજં ક્વચિત્ ॥૧૩૧॥ તથાયમપિ મકેભ્યસ્તાદશેભ્યઃ
 સદ્વદ્વદઃ । ચતુર્ભુજં ચાદ્રુભુજં રૂપં દર્શયતીચ્છયા ॥૧૩૨॥ મકેભ્યો વિશ્વરૂપં ચ યથા
 કૃષ્ણેન દર્શિતમ્ । તથાયમપિ તદ્રૂપં સ્વીયેભ્યો દર્શયત્યહો ॥૧૩૩॥ વૈકુઠઠાદિ નિજં ધામ
 સકલૈશ્વર્યસમ્બૃતમ્ । ગોપાદિભ્યો યથા કૃષ્ણઃ રૂપવાદીદશસ્ત્રયમ્ ॥૧૩૪॥ તથાયમપિ
 ગોલોકં વૈકુઠં વ્રહ્મધામ ચ । સદ્વદ્વદશોડપિ મકેભ્યઃ સ્વેચ્છયા દર્શયત્યલમ્ ॥૧૩૫॥

ઓષઃ, અરણ્યનાં તળાં તથા હસ્તનાં તળાં, એ સાત રક્ત છે. ॥૧૨૫॥ અને એ શ્રીહરિનું
 ઉરઃસ્થળ, મસ્તક અને લલાટ. એ ત્રણેય વિશાળ છે. તથા એ શ્રીહરિનો સ્વર, સત્ત્વ-
 હૃદય તથા નાભિ, એ ત્રણ ગંભીર છે. ॥૧૨૬॥ હે પંડિત જનો ! આ વિગેરે પ્રભુત્વને
 જણાવનારાં સઘળાંય લક્ષણો એ શ્રીહરિની મૂર્તિમાં રહેલાં છે. અને તે સર્વ મનુ-
 ષ્યોના પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. ॥૧૨૭॥ વળી-તે સમર્થ શ્રીહરિએ જાણ્યાવસ્થામાં
 પણ ઘણાક અસુરો કે જે પોતાનો દ્રોહ કરવા માટે સામા દોષ્યા આવતા હતા, તેમને
 પોતાની ક્રોધથી ઉઘ્ર દ્રષ્ટિરૂપ અગ્નિથી જાળીને ભસ્મસાત કર્યા હતા. ॥૧૨૮॥ અને
 વળી-જે જનો પ્રેમરસથી પૂર્ણ મનોનયનવૃત્તિથી એ શ્રીહરિનાં દર્શન કરે છે. તે જનો
 તેો પરમ અમૃતરૂપ માહાસુકિતનેજ પામે છે. ॥૧૨૯॥ વળી-એકજ વખત પ્રભુતિ
 કરવામાત્રથીજ પ્રસન્ન થયેલા એ પરમ પુરૂષ પરમાત્મા રમરણ માત્રથી તુરંતજ પોતા-
 ના ભક્તોની પાસે દોડી જઈને સોએ સો આપત્તિઓથી મૂકવીને રક્ષા કરે છે. ॥૧૩૦॥
 અને પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ વસુદેવ અર્જુન અને અકૂશલિકને પોતાનું ચતુર્ભુજ-
 સ્વરૂપ અને ક્યારેક અદ્રુભુજસ્વરૂપ પોતાની ઇચ્છાથી બતાવ્યું હતું. તેજ પ્રમાણે આ
 પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ પણ તેવા પોતાના હબરો હબર ભક્તજનોને પોતાનું ચતુર્ભુજ અને
 અદ્રુભુજ સ્વરૂપ પોતાની ઇચ્છાથી બતાવે છે. ॥૧૩૧-૧૩૨॥ વળી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને
 પોતાના ભક્તોને જેમ વિશ્વરૂપ બતાવ્યું હતું. તેજ પ્રમાણે આ શ્રીહરિ પણ પોતાના
 ભક્તજનોને તે આશ્ચર્યકારી વિશ્વરૂપ બતાવે છે. ॥૧૩૩॥ અને વળી-સકળ અશ્ચર્યથી
 સમ્પન્ન એવાં પોતાનાં ગોલોક વૈકુઠાદિક ધામ જેમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાના
 ગોપ વિગેરે ભક્તજનોને પોતે કૃપા કરીને બતાવ્યાં હતાં. તેજ પ્રમાણે આ શ્રીહરિ પણ
 પોતાના હબરો હબર ભક્તજનોને પોતાનાં ગોલોક, વૈકુઠ અને વ્રહ્મપુરાદિક ધામ પોતાની
 ઇચ્છાથી સમ્પૂર્ણ રીતે બતાવે છે. ॥૧૩૪-૧૩૫॥ માંગરોળ પુરમાં તથા શ્રીનગરાદિક
 મોટાં મોટાં પુરામાં હબરો અને લાજો લાજ પુરો અને સ્ત્રીઓ પણ યોગાભ્યાસ કર્યાં

મકરાલયપુર્યાં ચ તથા શ્રીનગરાદિપુ । સહસ્રશો લક્ષશ્ચ પુરુષા યોગિતોઽપિ
 ચ ॥૧૩૬॥ યોગાભ્યાસં વિનાપ્યસ્ય સ્વામિનઃ કૃપયેક્ષણાત્ । સદ્યઃ સમાધિ સમપ્રાપ્ય
 સિદ્ધયોગાં દ્વાબધન્ ॥૧૩૭॥ તત્તદેવોપાસકાશ્ચ સમાધિપુ પૃથક્પૃથક્ । સ્વસ્વેષ્ટ-
 દેવતારૂપમેનમેક્ષન્ત સંસદિ ॥૧૩૮॥ ણ્ણા વાન્તોત્ર સર્વત્ર પ્રસિદ્ધાસ્તિ પુરાદિપુ ।
 ધ્યુયતે કિં ન ચુપ્માભિર્ગાયમાના ગૃહે ગૃહે ॥૧૩૯॥ ણતાવાંસ્ત્વત્ર મેદોઽપિ
 જ્ઞાતવ્યઃ કૃષ્ણયોદ્ધયોઃ । ઇકો ગૃહી ક્ષત્રધર્મા વર્ણ્યન્યો વ્રહ્મધર્મભાક્ ॥૧૪૦॥ ત્યાગિનાં
 ગૃહિણાં ધર્મોનેક આહોદ્ધવં પ્રતિ । અન્યસ્તાનેવ સર્વત્ર પ્રવર્તયતિ સામ્પ્રતમ્ ॥૧૪૧॥
 વૈત્યાન્ વહિશ્ચરાનેકો હતવાન્ સદ્વિરક્ષિપુઃ । અન્યસ્ત્વાભ્યન્તરાન્ શશ્વન્નિજાનાં
 હન્તિ દુર્જયાન્ ॥૧૪૨॥ કંસાદયોઽસુરજના ભૂમિસ્થજનદુઃખદાઃ । કામાદયસ્તુ સક-
 લાણ્ડસ્થજીવેશદુઃખદાઃ ॥૧૪૩॥ એકનાદ્યા હતાશ્ચાન્યસ્ત્વન્યાન્ હન્ત્યતિદુર્જયાન્ ।
 ધર્મસ્ય રક્ષણં ત્વસ્તિ સમાનમુભયોરપિ ॥૧૪૪॥ હરેરસ્ય સતાં વાપિ સહદન્નોદકા-
 વિમિઃ । પ્રણામેનાપિ વા કુર્યુર્યે સન્માનમિદં કચિત્ ॥૧૪૫॥ અન્તકાલે સ તાલેહું

સિવાય પણ એ શ્રીસહજાનંદસ્વામીની કૃપાદ્રષ્ટિથી તુરતજ સમાધિને ધામીને સિદ્ધયોગ
 જેવા સ્વતંત્ર થયા હતા. ॥૧૩૬-૧૩૭॥ વળી-સામકૃષ્ણાદિકે ભિન્ન ભિન્નરૂપે જણાતા
 તે તે દેવોના ઉપાસકો સમાધિમાં તે પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનેજ પોત-પોતાના ઇષ્ટદેવ રૂપે
 બોધને પછી સભામાં તે પ્રમાણે કહી જતાવતા હતા. ॥૧૩૮॥ આ વાર્તા તો આ
 પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર-મોટાં મોટાં પુર અને ગામડાંમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે. અને ઘેરે ઘેર તે
 વાર્તા થાયછે. તે શું તમારા સાંભળવામાં નથી આવી ? ॥૧૩૯॥ અને વળી હે
 પંડિતો ! આ જાને કૃષ્ણાવતારમાં આટલો લેહ બાધુવો કે-એક ગૃહસ્થાશ્રમી હોઇને
 ક્ષત્રિયધર્મને અનુસરનારા હતા. અને બીજા પ્રાક્ષયર્થાશ્રમમાં રહીને પ્રાક્ષણધર્મને અનુ-
 સરનારા છે. ॥૧૪૦॥ તેમજ એક કૃષ્ણ ઉદ્ધવજી પ્રત્યે સર્વ ત્યાગી ગૃહીના ધર્મોને કહે-
 નારા હતા. ત્યારે આ બીજા કૃષ્ણ પોતે તેજ ધર્મોને હાલ સમયમાં પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર પ્રવ-
 ત્તિવેછે. ॥૧૪૧॥ એક કૃષ્ણ ભગવાને સાધુઓનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છતા થકા બહાર ફરનારા
 પૂતના અને અધાસુરાદિકને માર્યા હતા. ત્યારે બીજા કૃષ્ણ પરમાત્મા પોતાના આશ્રિત
 જનોના આશ્વયંતર એવા કામકોંધાદિકે દુર્જય શત્રુઓને નાશ કરેછે. ॥૧૪૨॥ વળી-કંસા
 દિકે અસુરજનો પૃથ્વી ઉપર રહેલા પ્રાણીઓનેજ દુઃખ દેનારા છે. ત્યારે કામકોંધાદિક
 અસુરો તો સમગ્ર પ્રજાડાંમાં રહેલા ભુવ-ઇશ્વરાદિક સર્વ પ્રાણીમાત્રને દુઃખ દેનારા છે. તેમાં
 એક કૃષ્ણાવતારે કરીને આદ્ય-કંસાદિક અને બીજા કૃષ્ણાવતારે કરીને બીજા કામાદિક
 દુર્જય અસુરોનો નાશ કરેછે. અને સદ્ધર્મનું રક્ષણ તો જાને અવતારમાં સમાનજ રહેલું
 છે. ॥૧૪૩-૧૪૪॥ અને આ લોકમાં એ શ્રીહરિનું અથવા તેમના લક્ષ્મણસાધુઓનું પણ
 અશોદ્ધાદિકથી અથવા તો પ્રણામમાનથી પણ જો કયારેક એક વાર પણ સન્માન કરવામાં
 આવ્યું હોય તો તે મનુષ્યોને અંતકાળે પોતાના ધામ પ્રત્યે લઈ જવાને માટે તે શ્રીહરિ
 પોતે આવેછે. એ શ્રીહરિનું આ ઐશ્વર્ય સર્વ મનુષ્યોના પ્રત્યક્ષ-નજરે નજર જોવામાં
 આવેછે. ॥૧૪૫-૧૪૬॥ વળી- આ કૃષ્ણ પરમાત્માએ પૂર્વે બાળદેવજીના આગળ
 સાધુઓની રક્ષા કરવા સારૂ જો પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. તે પ્રમાણે હાલ-સમયમાં વર્ણિભૂતિ

સ્વધામ હ્યુપતિષ્ઠતે । ઇતત્પ્રત્યક્ષમેવાસ્ય સર્વૈરૈશ્વર્યમીક્ષ્યતે ॥૧૪૬॥ કિંચિન્નાનેન વલ્લસ્યાપ્રે
સદ્રક્ષાર્થે પ્રતિશ્રુતમ્ । અધુના ક્રિયતે તદ્દિ હરિણા ચર્ણિમૂર્તિના ॥૧૪૭॥ સ્વકીયદર્શન-
સ્પર્શપૂજાસમ્ભાષણાદિભિઃ । પ્રાયશઃ સહવાસેન મનોવાચ્છાપ્રદાનતઃ ॥૧૪૮॥ દેવીયતે
સુધં ભૂરિ સતાં ચ ક્રિયતેઽવનમ્ । સાધુભ્યો નાધિકં ત્વસ્ય નાધિકં ચ સતામતઃ ॥૧૪૯॥
માતૃપિતૃસહસ્રેભ્યોઽપ્યુચ્યત્સલતા હરેઃ । વર્તતેઽસ્ય સદા સત્ત્વ ધર્મસૂનો-
ર્મહાત્મનઃ ॥૧૫૦॥ તસ્માત્કૃષ્ણાવતારોઽયમિત્યસ્મામિરુદ્ધીર્યતે । અત્ર ચેત્સંશયઃ
કશ્ચિત્પુનઃ પ્રશ્નો વિધીયતામ્ ॥૧૫૧॥ इत्युक्ता वादिनस्तेन संछिन्नाखिलसंशयाः ।
તં કૃષ્ણમેવ નિશ્ચિત્ય સાધું નત્વા તમૂચિરે ॥ ૧૫૨ ॥ સાધૂત્તમ ! વિનંતો નઃ
સર્વે હૃદ્રતસંશયાઃ । સ્વામિનારાયણઃ સાક્ષાત્ કૃષ્ણ एव न संशयः ॥ ૧૫૩ ॥
તં સમેત્ય ઘયં સર્વે કરિષ્યામસ્તદાધ્યયમ્ । કૃપાસાસુ ત્વયા કાર્યા કૃપાસારા હિ
સાધવઃ ॥૧૫૪॥ इत्युक्त्या ते च तं नत्वा तेन सन्मानिता भृशम् । सत्सङ्गिनः
ક્ષમાપ્યૈવ યયુઃ સ્વં સ્વં નિકેતનમ્ ॥૧૫૫॥ उद्धोष आसीन्नगरे विद्वांसः स्वामिसाधुना
। पराजिता हि सर्वेऽपि स्वामी कृष्णः सुनिश्चितः ॥૧૫૬॥ तत्रत्यभूपः सदसद्विचेकी

એવા તે શ્રીહરિ કહેછે-પોતાનાં દર્શન, સ્પર્શ, પૂજા અને સંભાષણ એ આદિકથી,
તેમજ-પોતાના ઘણા સહવાસથી સંતોની મનોવાંછા પૂર્ણ કરવાથી સંતોને ઘણું સુખ
આપ્યાજ કહેછે. અને સંતોની રક્ષા પણ સમય સમય પ્રમાણે કહેછે. અને એ શ્રીહરિને
પોતાના લગત-સંતો થકી કંઈ પણ અધિક વહાણું નથી. તેમજ સંતોને પણ એ
પોતાના ઇષ્ટદેવ ભગવાન શ્રીહરિ થકી બીજું કંઈ પણ અધિક વહાણું નથી. અને અતિ
ઉદાર મનવાળા એ ધર્મપુત્ર શ્રીહરિને હબરો હબર માતા-પિતાના કરતાં પણ
અધિક વતસલતા એ 'સંતોને વિષે સદાય વર્તેછે. માટે હે પંડિતો ! આ શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ પોતે કૃષ્ણનોજ સાક્ષાત્ અવતાર છે. એમ અમે કહીએ છીએ. માટે એમાં
જે કંઈ સંશય તમને હોય તો ફરીથી બીજો પ્રશ્ન કરો-પૂછો. ॥૧૪૭જા-૧૫૧જા
આ પ્રમાણે તે મુકતાનંદમુનિએ કહેલા તે વાદી-પંડિતો નાશ પામી ગયાછે સર્વ સંશયો
જેમના એવા થકા તે શ્રીસ્વામિનારાયણને સાક્ષાત્ કૃષ્ણજ છે. એમ નિશ્ચય કરીને તે
મુકતાનંદમુનિને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા-॥૧૫૨જા હે સાધૂત્તમ ! અમારા મનમાં
રહેલા સઘળા સંશયો નાશ પામી ગયાછે. અને શ્રીસ્વામિનારાયણ સાક્ષાત્ કૃષ્ણજ છે
એમાં કંઈ સંશય નથી. ॥૧૫૩જા અને અમે ગદાધ તે શ્રીહરિને મળીને તેમનો સમાશ્રય
કરીશું. અને તમારે અમારી ઉપર કૃપા કરવી, કારણ કે-આપ જેવા સાધુજનોએ તો અમારા
જેવા ઉપર કૃપા કરવી એજ તેમનામાં સાર-ઉત્તમ શુભ છે. ॥૧૫૪જા તે વાદી-પંડિતો આ
પ્રમાણે કહીને તે મહામુનિએ અતિ સન્માન કર્યો થકા સર્વ સત્સંગીજનોની ક્ષમા
માગીનેજ પોત-પોતાને સ્થાનકે ગયા. ॥૧૫૫જા અને આખા વડોદરા પુરમાં ઉદ્ધીષ
થયો કે-શ્રીમહાનંદસ્વામીના આધુ મુકતાનંદજીએ સર્વ વિદ્વાનેને પરાજીત કર્યા.
અને ગભામાંજ " શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ-ભગવાન છે " એમ દ્રઢ નિશ્ચય
કરાવ્યો. ॥૧૫૬જા પછી સત્-અસતના વિવેકી એવા ત્યાંના સિંહજીત મહારાજ પણ આ

वार्त्तामिमामासजनादिशम्य । साश्चर्यमासीद्हरिदर्शनोत्कस्तदीयभक्तान्प्रशशंस सद्भिः
॥१५७॥ स चापि साधुः कतिचिदिनानि सन्तोषयन्भक्तजनानुपित्वा । तत्राथ वृत्ता-
लयमेत्य सर्वं वृत्तान्तमूचे हरये स्वकीयम् ॥१५८॥ सोऽथ प्रशंसामकरोत्तदीयां
महासभायामुपविष्ट ईशः । अधर्मशेषं कचनावशिष्टं व्यचिन्तयचेतसि धर्मसूनुः ॥१५९॥

आत्मीयसाधुवरनिर्जितवादिवृन्दः

सद्धर्मरक्षणधृतानुयुगावतारः ।

पापौघनाशनयमार्तिहरामिधानः

प्रीतोऽस्तु मेऽत्र भगवान्स्वयमेव कृष्णः ॥ १६० ॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्यतत्सम्प्रदायसकल-
हार्दामिहानित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये वटपत्तने मुक्तानन्द-
मुनिद्वारा सकलवादिचिद्वजनपरामर्शनरूपेण
नाम द्विचत्वारिंश उद्घासः ॥ १६२ ॥

વાર્તાને પોતાના કોઈ આપ્ત જન થકી સાંભળીને આશ્ચર્યપૂર્વક શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા-
માં અતિ ઉચ્છાહ અને ત્વરાવાળા થયા. અને રૂડી બુદ્ધિવાળા તે સિંહજીત રાજા તે શ્રીહ-
રિના ભક્તોનાં વારંવાર પોતે વખાણુ કરવા લાગ્યા. ॥૧૫૭॥ અને તે મુક્તાનંદમુનિએ પણ
તે વડોદરા નગરમાં ભક્તજનોને પ્રસન્ન કરતા થકા કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને પછી વડ-
તાલ પ્રત્યે આવીને શ્રીહરિને પોતાનું વડોદરામાં બનેલું સઘળું વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું. ॥૧૫૮॥
પછી ભક્તોની મહાસભામાં વિરાજમાન થયેલા ઇશ્વરમૂર્તિ શ્રીહરિએ તે મુક્તાનંદમુનિની
બહુજ પશંસા કરી. અને પછી ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ ક્યાંઈક બાકી રહેલા અધર્મના શેવલા-
ગને પોતાના ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યા. ॥૧૫૯॥

પોતાના સાધુશ્રેષ્ઠ મુક્તાનંદમુનિ—દ્વારા મર્વથા છુટ્યાં છે વાદિવૃંદો જેમણે,
સાધુઓ અને ધર્મના રક્ષણ માટે યુગો—યુગ અવતાર ધારનારા અને પાપસમૂહને નાશ
કરનારૂં તથા યમહતોના ત્રાસને હરનારૂં મહાપવિત્ર સ્વામિનારાયણુ એવું જેમણું નામ
છે. એવા તે સ્વયં સર્વાવતારી કૃષ્ણ—શ્રીહરિ ભગવાન આ લોકમાં મારી ઉપર સદાય
પ્રસન્ન રહેા. ॥૧૬૦॥

ઈતિ श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीना शिष्ये અને તેમના
સમ્પ્રદાયનું સકળ સહસ્ર બ્રહ્મનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિ-
દિગ્વિજયમાં વટપત્તનમાં મુક્તાનંદમુનિદ્વારા સકળ વાદિવિદ-
જનોનો પરાણ નિરૂપણ કર્યો એ નામે બેતાળીશમે
ઉલ્લાસ સમ્પૂર્ણ થયો. ॥૧૬૨॥

ઉલ્લાસાર્થસંગ્રહઃ

બ્રહ્માદૈરવ્યગન્ધં નિરવધિસહજાનન્દદિવ્યસ્વરૂપં

પ્રાદુર્ભૂતં ધરિત્ર્યાં પરમગ્નિલયં યં વિદિત્વા પ્રહૃષ્ટઃ ।

શ્રીમાન્ શ્રીગુર્જરેશો વટપુરનૃપતિઃ સાદરં રાજધાની-

માનાધ્યાનર્ચં રાજપ્રવરસમુચિતૈરર્હણેઃ સોઽવનાન્નઃ ॥૪૩॥

બ્રહ્માદિક દેવોએ પણ સ્વભતિથી અગમ્ય સ્વરૂપ અને પોતાના પરમાકાશ-
બ્રહ્મધામમાં અખંડ વિરાજમાન રહેલા એવા થકા પૃથ્વી ઉપર નિરવધિક સહજ પરમ
આનંદમય દિવ્યસ્વરૂપે આકારણ અપાર કંઈપણથીજ પ્રાદુર્ભાવ પામેલા એવા જે શ્રીહરિ-
ને નાણીને-ઓળખીને અતિ હુપોતુર બનેલા એવા શ્રીગુર્જરાધીશ વટપુરનિવાસી
શ્રીમંત સયાલરાવ મહારાજને અતિ આદરપૂર્વક પોતાની રાજધાનીમાં લાવીને-
પધરાવીને રાજાધિરાજને સમુચિત એવાં પૂજ્યદ્રવ્યોથી જેમની વિધિપુરઃસર પૂજા કરી
હતી એવા તે સમર્થ શ્રીહરિ અમારી રક્ષા કરેા ॥૪૩॥

ત્રિચત્વારિંશ ઉલ્લાસઃ

ન્યમ્રોપપુર્યાઃ સ મુનિર્યદાનાદ્ગત્તાલયં તત્પ્રભૃતિ ક્ષિત્તીશઃ । નારાયણેશ્વોત્સુકમા

નસઃ સન્ન નિર્વૃત્તિં પ્રાપ્ત દિવા ચ રાત્રી ॥૧॥ તતો નિજામાત્યમયેત્ય તસ્ય ભક્તોત્તમં

ચાત્મહિતં સુચુક્ષિમ્ । ઇકાન્ત આદ્ય મહાદરેણ સ તારુપન્તાલ્યમુવાચ યાચમ્ ॥૨॥

હિતાવહસ્ત્વં હિ મમાસિ નિત્યં મદુકકાર્યાચરણોદયતઃ । અતોઽય યદ્વક્તિ તવાનુ

કાર્યં ત્વયૈવ સાધ્યં હિ તદસ્તિ વન્ધો ॥૩॥ વૃત્તાલયે સ્વામિસ્તમીપમાનુ ગત્યા

મદીયપણતીર્વિધાય । વિજ્ઞાપયેર્મદ્વચ્ચતા મુદુસ્તમગ્રાગમાય પ્રણયેન ભક્ત્યા ॥૪॥ યથા

પ્રસન્નઃ સ સદૈય સદ્વિસ્તૂર્ણ સમાયાદિહ સાનુગમ્ય । તથૈવ સમ્પ્રાર્થ્ય તમાનયેતિ કાર્યં

મદીયં ભવતાનુ કાર્યમ્ ॥૫॥ ઇત્યુક્તમાત્રઃ સ તથેત્યુદીર્ય તં ચામિવન્ધ

સ્વકદક્ષદોષ્ણા । વૃત્તોઽધ્યવારઃ સમિયાય મન્ત્રી હરિં ક્ષિત્તીયેઽહનિ સદ્વ્યા-

ત્પ્રાક્ ॥૬॥ શ્રુક્ષારનીરાજનમેષ લક્ષ્મીનારાયણસ્થાન વિધાય સમ્યક્ । નિપીદતિ

સ્વાસનમેત્ય યાયતાયતસ તં વળ્લવદાનનામ ॥૭॥ સવિસ્મયં તં હરિરાદરેણ સન્માન-

યિત્વા નિજપાર્શ્વે પથ । ન્યપાદ્યત્સોઽથ પુનઃ પ્રણમ્ય તં પ્રાક્કલિઃ પ્રાદ્ય શ્રુશં

ધિનીતઃ ॥૮॥ રાજઃ પ્રણામા ડરરીવિધેયા ભક્તપ્રિયેણ પ્રમુણા ત્વયેશ ! । સ ત્વાં દિદ-

ધુર્ભુશમસ્તિ તસ્માન્મનોરયોઽસૌ સફલો વિધેયઃ ॥૯॥ સદ્વિદ્ય ભક્તઃ સદ્ તત્ર પુર્યા-

માયાતુમર્દસ્યધુનેતિ તસ્ય । સમ્પ્રાર્થનાસ્તીત્યદમાગતોઽસ્મિ ત્વાં નેતુમેવ પ્રણતોઽસ્મિ

તુમ્યમ્ ॥૧૦॥ ઇત્યર્થિતસ્તેન હરિર્વિચિન્ત્ય મદસ્રશો લોકહિતં દિતૈવી । સ્વરાજમાના-

ચનપેક્ષકોઽપિ તં માનર્યસ્તે ચ તથેત્યુવાચ ॥૧૧॥ આનિશ્ચયમસ્યાથ વિધાય મમ્યમા-

યામ્યદં ત્વં પુરતોઽય ગચ્છ । ધૃતં નુપાયાનુ નિર્લેવયેતિ પ્રોચ્ય પ્રધાનં વિસમર્જં

મકમ્ ॥૧૨॥ સ્વશુભમારમણિતિપં સમેત્ય સ સર્વમુચેઽથ નૃપોઽતિહૃષ્ટઃ । તદર્દનાના

शिविरोच्छ्रयादि व्यधापयत्पश्चिमतः पुरान्ते ॥१३॥ तदागमस्यैव ततः प्रतीक्षां कुर्वन्ममूत्तं हृदि चिन्तयानः । कृष्णोऽपि सद्भिः सह सज्ज आसीत्सभ्रातृपुत्रश्च वृत्तोऽभ्य-

उल्लास ४३ भो.

मुनिराज मुक्तानंदमुनि वडोदरा नगर धकी ग्यारे वृत्तावधे पुर प्रत्ये आत्मा त्पार्थी आरंभीने सिंहुल्लत् राज पोते श्रीनारायणमुनिनां दर्शन करामां अति उत्सुक चित्तवाणा ओवा थका रात्रिदिवस शांतिज नडोता पाभवा. ॥१॥ पत्नी ते राज इषी पुद्धि-वाणा अने पोतानुं हित करवामां तत्पर ओवा नाइपंत नामे पोताना आनगी कारभारीने ते श्रीहिरिना परम लकत बाणीने महुा आदरथी ओकांतमां ओलावीने तेमने कडेवा लाग्या-॥२॥ हे नाइपंत ! तमे निरंतर माइं हित करनारा छे. अने मे' कडेलुं कार्य करवामां तत्पर वर्तनारा छे. माटे हुमणुं हुं जे मर्य कहुंछुं ते कार्य तमाहे तुरतज करवुं. अने हे तात ! ते कार्य तमाराधीज अने तेवुं छे. ॥३॥ वृत्तावधे पुरमां श्रीस्वामिनारायणुनी सभीचे ओकदम जधने अमारा वतीना प्रणाम करीने तेमने अमारा वयनधी अही'आं पधारवाने माटे स्नेहपूर्वक लकितथी बारंवार विज्ञापना-वयन कडेज्यो. ॥४॥ अने हे नाइपंत ! ते श्रीस्वामिनारायण मुक्तानंद'हादिक स'तो'ओ सद्धितज असन्नता पूर्वक पोताना सेवकवर्गे सद्धित जेम अही'आं वडेला पधार ते प्रमाणे तमे सर्व प्रभारे प्रार्थना करीने तेमने अही'आं लघ आवो ! अने आ अमाइं कार्य तमाहे तुरतज करवुं. ॥५॥ आ प्रमाणे कहुं'डे तुरतज ते नाइपंत भंत्री 'गहु साइ' ओम कडीने ते महाराजने पोताना जमणुा हस्तथी अलिवंदन-विनयथी सलाम करीने अश्वारोधी वींटाया थका त्यांधी नीकणीने जीजे दिवसे भंजव काज पडेलांज श्रीहिरिनी पासे-श्रीलक्ष्मीनारायणु देवनी विधिपूर्वक श्रृंगार आरती करीने पोताना आसन प्रत्ये आवीने जयां जेसेछे, डे तेज वणते आवीने ते नाइपंत भंत्री श्रीहिरिने हडवत् प्रणाम करवा लाग्या. ॥६॥ त्याहे श्रीहिरि-ओ विस्मयपूर्वक ते नाइपंत भंत्रीने आदरथी सन्मान करीने पोतानी पासेज जेसार्थी. अने पत्नी ते नाइपंत भंत्री श्रीहिरिने इरीधी नमस्कार करीने अने हाथ जेडीने अति विनये मुक्त थका श्रीहिरिने कडेवा लाग्या ॥७॥ हे धंध ! लडतो जेमने अतिशय प्रिय छे ओवा समर्थ प्रणु तमे अमारा वटपतनना सिंहुल्लत् महाराजओ कडेला प्रणामो अंगीकार करवाने योग्य छे. अने हे स्वामिन् ! ते अमारा महाराज आपनां दर्शन करवामां घण्टी धड्यावाणा छे. माटे तेमने ओ मनोरथ आपे सद्धा करवो जेछे. ॥८॥ अने मुक्तानंद'हादिक सर्व स'तो, तथा पार्पटो अने गृहस्थ लकतजमेओ सद्धितज ते वडोदरा पुरमां आप हुमणुंज पधारवाने योग्य छे. ओम ते अमारा महाराज साडेणनी प्रार्थना छे. अने तेधीज हुं आपने त्यां तेडी जवा माटे आव्यो छुं. अने आपने हुं नमस्कार कइंछुं. ॥९॥ आ प्रमाणे ते नाइपंत-भंत्रीओ प्रार्थना कदेला अने सर्व जनसमाज'नुं हित धड्यनारा ते श्रीहिरि "त्यां जवाधो हवंचा वोडोनुं हित यशे" ओम

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

ब्रह्माद्यैरप्यगम्यं निरवधिसहजानन्ददिव्यस्वरूपं

प्रादुर्भूतं धरित्र्यां परमपनिलयं यं विदित्वा प्रहृष्टः ।

श्रीमान् श्रीगुर्जरेशो वटपुरनृपतिः सावरं राजधानी-

मानाध्यानचं राजप्रथरसमुचितैरहंणैः सोऽयनान्नः ॥४३॥

प्राक्षादिक द्वेयोऽपि पञ्च स्वभूतिथी अगम्य स्वरूप अने पोताना परमाकाश-

अक्षाधामभां अभां उ विराजमान रहेश ओवा थका पृथ्वी उपर निरवधिक सहज परम
आनंदमय दिव्यस्वरूपे अकारण अपार कङ्कालाधीन प्रादुर्भाव पाभेला. ओवा के श्रीहुरि
ने लक्ष्मीने-ओलाभीने अति दुर्पातुर अनेला ओवा श्रीशुभशधीश वटपुरनिवासी
श्रीभंत सयालराव भक्षारान्ते अति आह्वरपूर्वक पोतानी राजधानीभां लापीने-
पधरापीने राजधिरान्ते समुचित ओवां पूज्योयाथी जेमनी विधिपुरःसर पूज करी
हुती ओवा ते समर्थ श्रीहुरि आभारी रक्षा करे. ॥४३॥

त्रिचत्वारिंश उल्लासः

म्यग्रोधपुर्याः समुनिर्यदागाहृत्तालयं तत्प्रभृति क्षितीशः । नारायणेशोत्सुकमा

नसः सद्य निर्वृतिं प्राप दिवा च रात्रौ ॥१॥ ततो निजामात्यमवेत्य तस्य भक्तोत्तमं

चात्महितं सुयुद्धिम् । एकान्त आहूय महादरेण स नारूपन्ताख्यमुवाच वाचम् ॥२॥

हिताद्यहस्तवं हि ममामि नित्यं मदुक्तकार्याचरणोद्यतश्च । अतोऽद्य यद्विद्धि तदाशु

कार्यं त्वयैव साध्यं हि तदस्ति बन्धो ॥३॥ वृत्तालये स्वामिसमीपमाशु गत्वा

मदीयपणतीर्विधाय । विज्ञापयेमद्वचसा मुहुस्तमप्रागमाय प्रणयेन भक्त्या ॥४॥ यथा

प्रसन्नः च सहैव सद्भिस्तूष्णं समायादिह सानुगच्छ । तथैव सम्प्रार्थ्य तमानयेति कार्यं

मदीयं भयताशु कार्यम् ॥ ५ ॥ इत्युक्तमात्रः स तथेत्युदीर्य तं स्वामियन्त्र

स्वकदक्षदोष्णा । वृत्तोऽश्ववारः समियाय मन्त्री हरि द्वितीयेऽहनि सङ्गवा-

त्प्राक् ॥६॥ शृङ्गारनीराजनमेष लक्ष्मीनारायणस्यान विधाय सम्यक् । निपीदति

स्वासनमेत्य यावत्तावत्स तं दण्डवदाननाम ॥७॥ सविस्मयं तं हरिरादरेण सन्मान-

यित्वा निजपार्श्वे एव । न्यपादयत्सोऽथ पुनः प्रणम्य तं प्राञ्जलिः प्राह वृशं

विनीतः ॥८॥ राज्ञः प्रणामा उररीविधेया भक्तप्रियेण प्रभुणा त्वयेश । स त्वां दिष्ट-

क्षुर्मृशमस्ति तस्मान्मनोरथोऽसौ सफलो विधेयः ॥९॥ सद्भिश्च भक्तैः सद्य तत्र पुर्या-

मायातुमर्हस्यधुनेति तस्य । सम्पार्थनास्तीत्यहमागतोऽस्मि त्वां नेतुमेव प्रणतोऽस्मि

तुभ्यम् ॥१०॥ इत्यर्थितस्तेन हरिर्विचिन्त्य सहस्रशो लोकहितं हितैषी । स्वराजमाना-

द्यनपेक्षकोऽपि तं मानयंस्तं च तथेत्युवाच ॥११॥ आनिध्यमस्याथ विधाय सम्यगा-

याम्यहं त्वं पुरतोऽद्य गच्छ । वृत्तं नृपायाशु निवेदयेति प्रोच्य प्रधानं विससजं

भक्तम् ॥१२॥ स्ववृत्तमात्मक्षितिपं समेत्य स सर्वमूचेऽथ नृपोऽतिहृष्टः । तदर्हाना

वाह्यत्समुत्तीर्य च तं प्रणम्य सम्प्रार्थयित्वा गजराजमाशु । कृष्णं समारोपयदात्मना-
थमम्यालिकायां धिरराज सोऽपि ॥१९॥ ततः स साधूनपि राजयानान्यारोहयामास
सुशोभनानि । कांश्चिद्गजान्कांश्चन बाह्वयान् मनुष्यवाहानि रथांश्च कांश्चित् ॥२०॥
तं वीजयामास च मन्त्रिचर्यः पृष्टस्थितः शोभनचामरेण । तावत्समीयुः पुरवासिभ्य
क्तास्तथेतरे दर्शकलोकैस्तथा ॥२१॥ नानाहीरकरत्नवर्यनिचितस्वर्णोत्तमालंकृतित्वा-
तैर्भास्करभानुभास्वरतरैर्भोजकुचयोतितम् । तं भूपालगजेन्द्रमञ्जनगिरियोतच्छ्रियं
संश्रितं तं दृष्ट्वा सहसा प्रणैमुखिलाः पौरत्रजा यूयशः ॥२२॥ नानावाद्यनिनाद आस-
सुमहांस्तस्याग्रतोऽथोच्चकैर्मैकप्रातजयध्वनिश्च विततो व्यापद्भिः सर्वा दिशः । छाया-
नेग्रत आनृपालयमभूत्सर्वापि भूमिस्तदा नानादर्शकमर्त्यसहनिविडा शब्दायमाना च
सा ॥२३॥ उर्व्याक्षं जनसहस्रात्ममधुरप्रेक्षाभिरानन्दयन्मानाग्रामपुरद्रुतागतजनेभ्यो
दूरदृष्टिं ददन् । सर्वेषां च मनोऽक्षिबृत्तिनिचयं स्वाङ्गधिया ह्यादवत्स्वामी तन्मगरोपक-

उपर विराजमान म्यां. अने ते जगवान श्रीहुरि पणु गजेन्द्र उपर रहेदी सुंदर सोनानी
अंगाडीमां विराजमान धया. ॥१९॥ अने पछी ते राजमन्त्रीये मुक्तान्दादिक सतोने
पणु सुंदर शोलायमान जेवां राजाये भोक्सेलां वाहुनेमां जेसार्थी. तेमां डेटलाकने
मनुष्योये वहुन करवा जोग्य शिभिकाजोमां जेसार्थी अने डेटलाकने रथोमां जेसार्थी.
॥२०॥ ते समयमां मन्त्रिचर्य जेवा ते नाइपंत नाना श्रीहुरिनी पाछण अंगाडीमां जेसीने
सुंदर आभर वडे ते श्रीहुरिने आभरकरवा लाय्या. अने पछी आगण शछेर तरकु थास्या डे
तुरतज ते पुरवासी लकतजनेो तथा जील पणु धव्वाक प्रेक्षक लोडोना समूडो आरेय
जालुजोधी आववा लाय्या. ॥२१॥ ते समयमां-सूर्यना प्रीरखोथी अतिशेज बाणकता
जेवा अनेक लीलापीणा हीराजो तथा सुंदर श्रेष्ठ रत्नोथी जडित उत्तम सोनाना अलंका-
शना समूडोधी अति शोलायमान कुथ-(जोडो) तेनार्थी अति शोलातो. अने अंगनना
पर्यंत जेवा शरीरनी शोलायमान कान्तिवाजो जेवा राजाये भोक्सेलो राज-गजेन्द्र तेना
उपर विराजमान थयेला श्रीहुरिने जेधने सधणा पुरवासी विजेरे जनसमूडो तुरतज
श्रीहुरिने नमस्कार करवा लाय्या. ॥२२॥ अने ते श्रीहुरिना आगण नाना प्रकारनां वाह-
त्रोना अति मडान् घोष धवा लाय्यो. तेमज लकतजनेोये उच्च स्वरधी उच्चारण
करेला न्यध्वनि पणु विस्तार पाभतो धडो दशेय दिशाजोमां व्यापतो हुतो. अने ते
समयमां छाया (छाणी) नगरधी आरलीने राजना लुनन पर्यंतनी मधणी लुमि अनेक
प्रेक्षकजनेोना समूडोधी व्याप्त अने अनेक मनुष्योना जेववाथी शब्दायमान थती जणुाती
हुती. ॥२३॥ अने ते समयमां उच्चो द्रष्टि सणी रहेला जनसमूडने जोताना अमृत
तुल्य मधुर द्रष्टिपातधी आनंद पमाइता अने नाना प्रकारनां अनेक गाभडां अने पुर-
मांधी दोरी आवेला जनसमूडोने जोतानां दर्शन हुरधी जेम समीपमांज छेय तेम आपता
अने सर्व जनसमूडोनां मन अने नेत्रवृत्तिजोना ममूडने जोताना अंगनी शोलाधी
जोताना स्वरूपमां आकर्षण करता धडा. अतुल-अनुपम शोलावाजा श्रीमहुजनंद-

વારે: ॥૧૪॥ મક્તવજૈ: સોઽનુગતોઽતિદ્વૈર્વૃત્તાલયાન્નિર્ગત આત્મમક્તાન્ । 'આનન્દ્ય-
ન્વર્ત્મનિ સ્વેદમાયાન્મહીં સમુત્તીર્ય સ શર્કરાદમ્ ॥૧૫॥ મર્કેર્ગણેશાદિભિરાદરેણ
નિયેવિતસ્તત્ર નિશામુવાસ । કૃતાહ્નિકઃ પ્રાતરથાશ્વચર્યમારુહ્ય સાકં સ નિજૈર્વૃતોઽ-
ગાત્ ॥૧૬॥ ઉદ્દોપ, આસીદ્દૃષ્ટત્તનેઽય સ્વામી સમાયાતિ સમાધુવૃન્દઃ । તતોઽતિદ્વૃષ્ટાઃ
સુધિયો બભૂવસ્તાપે. બૃશં દુર્ધિય આપુરન્તઃ ॥૧૭॥ રાજાપિ સેનાં ચતુરક્ષિણીં સ્વાં સઘઃ
સમાયોજ્ય ચ તં પ્રધાનમ્ । તત્સન્મુખે પ્રેષયદાગ્નુ સોઽપિ તં-યોજનાદૂર્ધ્વમવાપ હૃષ્ટઃ ॥૧૮॥

વિચારીને પોતાને તો રાજસન્માનની કાંઈ અપેક્ષાજ નથી, તો પણ તે સિંહજીત રાજાને
માન આપતા થકા તે નાઝપંતને—‘ઠીક-બહુ આજ્ઞ અમે ત્યાં આવીશું’ એમ શ્રીહરિએ
કહ્યું. ॥૧૧॥ અને પછી એ નાઝપંતનું સારી રીતે આતિથ્ય કરીને, ‘હિ નાઝપંત ! અમે
વડોદરે આવીએ છીએ, અને તમે આજેજ આગળથી જાઓ અને સિંહજીત ભૂપતિને
અમારા આવવાની ખબર તુરતજ નિવેદન કરો’ આ પ્રમાણે કહીને રાજમંત્રી એવા પોતા-
ના ભક્ત તે નાઝપંતને તુરતજ વડોદરે મોકલી દીધા. ॥૧૨॥ પછી તે નાઝપંત-મંત્રીએ
પોતાના રાજાની પાસે જઈને પોતાનું સઘળું વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું. ત્યારે તે સાંભળીને
અતિ હર્ષ પામેલા સિંહજીત મહારાજાએ શહેરથી પશ્ચિમ દિશામાં નગરની પાસેજ તે
શ્રીહરિને રહેવાને યોગ્ય નાના પ્રકારના અનેક પટમંડપો વિગેરે ઉભા કરાવી દીધા.
॥૧૩॥ અને પછી તે શ્રીહરિને આવવાની વાટ બેતા થકા હૃદયમાં તે શ્રીહરિનું ચિન્તન
કરતા રહ્યા હતા. અને શ્રીહરિ પણ પોતાના લાઈઓના બંને પુત્રોએ સહિત સોમ-
સુરાદિક અશ્વારોએ વીંટાયા થકા મુકતાનંદાદિક સર્વ સંતોએ સહિત વડોદરે જવાને
માટે તૈયાર થયા. ॥૧૪॥ અતિ હર્ષાતુર ભક્તસમૂહો જેમની માછળ ચાલતા હતા
એવા થકા વૃત્તાલય પુર થકી નીકળેલા અને માર્ગમાં પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા
તે શ્રીહરિ મહી-નદી ઉતરીને સાંકરદા નામે ગામને પામ્યા. ॥૧૫॥ તે ગામમાં ગણેશભાઈ
વિગેરે ભક્તજનોએ આદરથી સેવા પરિચર્યા થકા તે સાંકરદામાં રાત્રિ નિવાસ કરીને રહ્યા.
અને પ્રાતઃકાળમાં કયોંછે આદિક વિધિ જેમણે એવા થકા સુંદર શ્રેષ્ઠ ઘોડા ઉપર અશ્વાર
થઈને પોતાના ભક્તજનોથી વીંટાયા થકા તે ભક્તોએ સહિત વડોદરાપુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૧૬॥
હવે-વડોદરા નગરમાં—‘શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન પોતાના સાધુમંડળે સહિત
આવેછે’ એવો ઉદ્ઘોષ થયો. અને એ ઉદ્ઘોષને સાંભળીને સારી બુદ્ધિવાળા સજ્જન
માણસો અતિ હર્ષ પામ્યા. અને હુટ બુદ્ધિવાળા હુર્જન માણસો પોતાના
મનમાં અતિશેજ પરિતાપને પામ્યા. ॥૧૭॥ તે ગ્રમ્યમાં સિંહજીત મહારાજાએ
પણ પોતાની ચતુરગિણી સેના તુરતજ મજ્જ કગવીને તે સાથે નાઝપંત પ્રધાનને
તે શ્રીહરિની સન્મુખ તુરતજ મોકલ્યા. અને તે નાઝપંત પ્રધાન પણ અતિ હર્ષ-
ભર્યા તે શ્રીહરિને એક યોજનથી પણ વધારે દૂર સામા જઈને મળ્યા. ॥૧૮॥
અને ઘોડા ઉપરથી એકદમ ઉતરી પડીને તે નાઝપંત-નાનાએ તે શ્રીહરિને પ્રણામ
કરીને, તેમજ સમ્પ્રાર્થના કરીને, પોતાના નાથ તે શ્રીહરિને તુરતજ મોટા ગજેન્દ્ર

वाहात्समुत्तीर्य च तं प्रणम्य सम्प्रार्थयित्वा गजराजमाशु । कृष्णं सभारोपयदात्मना-
थमम्यालिकायां विरराज सोऽपि ॥१९॥ ततः स साधूनपि राजयानान्यारोहयामास
सुशोभनानि । कांश्चिद्भजान्कांश्चन वाहवर्यान् मनुष्यवाहानि रथांश्च कांश्चित् ॥२०॥
तं वीजयामास च मन्त्रिवर्यः पृष्ठस्थितः शोभनचामरेण । तावत्समीयुः पुरवासिभ-
क्तास्तथेतरे दर्शकलोकसङ्घाः ॥२१॥ नानाहीरकरत्नवर्यनिचितस्वर्णोत्तमालंकृतत्वा-
तैर्भास्करभानुभास्वरत्नैर्भ्राजत्कुशयोतितम् । तं भूपालगजेन्द्रमञ्जनगिरियोतच्छ्रियं
संश्रितं तं दृष्ट्वा सहसा प्रणैमुरखिलाः पौरजजा यूथशः ॥२२॥ नानावाद्यनिनाद आस-
सुमहांस्तस्याप्रतोऽथोच्चैर्मकयातजयध्वनिश्च विततो व्यापद्भि सर्वा दिशः । छाया-
नप्रत आनृपालयमभूत्सर्वापि भूमिस्तदा नानावर्शकमर्त्यसङ्घनिविडा शब्दायमाना च
सा ॥२३॥ उर्ध्वाक्षं जनसङ्घमात्ममधुरमेक्षामिरानन्दयन्नानाग्रामपुरद्रुतागतजनेभ्यो
दूरदृष्टिं ददन् । सर्वेषां च मनोऽक्षिर्बृत्तिनिचयं स्वाङ्गश्रिया ह्याददत्स्वामी तन्नगरोपक-

उपर विराजमान कथा. अने ते लगवान श्रीहृरि पणु गजेन्द्र उपर रहेली सुंदर सोनानी
अंभाडीमां विराजमान धया. ॥२६॥ अने पछी ते राजभंत्रीये मुकतानंदादिक सतीने
पणु सुंदर शोलायमान जेवां राज्ञे भोक्तेलां वाहुनोमां जेसायां. तेमां डेटलाकने
भनुष्येजे वहुन करवा योज्य शिषिकाजोमां जेसायां अने डेटलाकने रथोमां जेसायां.
॥२०॥ ते समयमां मन्त्रिवर्य जेवा ते नाइप व नाना श्रीहृरिनी पाछण अंभाडीमां जेसीने
सुंदर व्यामर पडे ते श्रीहृरिने व्यामरकरवा लाज्या. अने पछी आगण शडेर तरङ्ग व्याख्या के
तुरतज ते पुरवासी लकतजने तया जील पणु धणुल प्रेक्षक बोडोना समूडो आर्य
जानुज्येधी आववा लाज्या. ॥२१॥ ते समयमां-सूर्यना कीरछोथी अतिशेज अणकता
जेवा अनेक लीलापीणा लीराज्यो तथा सुंदर श्रेष्ठ रत्नोथी जडित उत्तम सोनाना अलंका-
राना समूडोथी अति शोलायमान कुथ-(जोडो) तोनाथी अति शोलातो. अने अंजनना
पर्यंत जेवा शरीरनी शोलायमान कान्तिवाणो जेवा राज्ञे भोक्तेला राज-गजेन्द्र तेना
उपर विराजमान थयेला श्रीहृरिने जेधने सखण पुरवासी मिजेरे जनसमूडो तुरतज
श्रीहृरिने नमस्कार करवा लाज्या. ॥२२॥ अने ते श्रीहृरिना आगण नाना प्रकारनां पाछ-
त्रोना अति भडान् घोष धया लाज्यो. तेमज लकतजनेजे उच्च स्वरधी उच्चारण
करेला न्यध्वनि पणु विस्तार घाततो थडे दशेय दिशाज्योमां व्यापतो हुतो. अने ते
समयमां छाया (छावणी) नगरधी आरंभीने राजना गुनन पर्थ तनी मधणी भूमि अनेक
प्रेक्षकजनेना समूडोथी व्यापत अने अनेक भनुष्येना जोडवाधी शब्दायमान थती जणुती
हुती. ॥२३॥ अने ते समयमां उज्ज्वी द्रष्टि गणी रहेला जनसमूडने पोताना अमृत
तुल्य मधुर द्रष्टिपातयो आनंद यमाडता अने नाना प्रकारनां अनेक गामडां अने पुर-
मांधी होडी आवेला जनसमूडोने पोतानां दर्शन हरधीजेम सगीपमां जोडथ तेम आपता
अने सर्व जनसमूडोनां मन अने नेत्रवृत्तिज्योना समूडने पोताना अंगनी शोलाधी
पोताना स्वङ्गमां आकर्षण करवा थका. अतुल-अनुपम शोलावाणा श्रीमहन्तद-

ઠમતુલશ્રીઃ પ્રાપ રમ્યં દ્રુમૈઃ ॥૨૪॥ સ્વજનપરિવૃત્તોઽથ ભૂમિપસ્તં હ્યમિમુષ્મેત્ય
 નનામ રાજચિહ્નઃ । હરિરપિ વચનેન માનયિત્વા 'તમથ વિવેશ પુરં સહૈવ તેન' ॥૨૫॥
 વિવિધવિપણિચારુપણ્યજુષ્ટં પરિત્તનમાર્જિતરાજમાર્ગવીથિ । વહુસુરભિસુચન્દનામ્બુસિક્તં
 વહુવિધતોરણપંકિશોભમાનમ્ ॥૨૬॥ કનકકલશપૂગચારુરમ્માક્ષતકુસુમૈરતિશોભના-
 રૂપં ચ । કનકમયસુપંધિધારિપુમ્મિઃ પ્રવિતતઘુષ્ટયશા વિવેશ તત્સઃ ॥૨૭॥ પ્રતિવિ-
 પણિ ઘણિસ્પથાસ્તમાર્ચન્ કરધૃતભૂર્યુપદાભિરાવરેણ । નિગમમુસુલોદ્ભવાશ્ચ નાનાવિ-
 ધકુસુમાક્ષતચન્દનદ્રવાદ્યૈઃ ॥૨૮॥ ગજવરપુરતઃ શનૈશ્ચલન્તો હ્યવનિતલંકદશસ્તમીશ-
 મુચૈઃ । મધુરતરગિરૌપગીયમાનાઃ પુરમલિલં ધ્વનયન્તિ ચ સ્મ સન્તઃ ॥૨૯॥ પુર-
 ઘસતિમહાજનાશ્ચ નાર્યૌ દ્રુતતરમુજ્જિતહુસ્તરક્રિયાર્થાઃ । ધ્રુવણયુગનિપીતમીક્ષિતું તં
 નિજનિજસૌધવરાસ્તંદાધિતસ્યુઃ ॥૩૦॥ નિજનયનમનોઽભિરામમૂર્તિં પ્રણયમરેણ તમાદ-
 રાક્ષિમાહ્ય । પરમસુલ્લમવાપુરેષ સર્વે પ્રણતિપરાશ્ચ નિવદ્ધપાણિયુગ્માઃ ॥૩૧॥ મધુકરચ-

સ્વામી અનેક વૃક્ષાની શોભાથી સુંદર જણાતા તે વડોદરા નગરના સમીપને પામ્યા. ॥૨૪॥
 તે સમયમાં છત્ર-આમશદ્ધિક રાજચિહ્નોએ સહિત તે સિંહજાત ભૂપતિ પોતાના સ્વજ-
 નોથી વીંટાયા થકા શ્રીહરિના સન્મુખ આવીને પોતે શ્રીહરિને નમસ્કાર કર્યા. અને
 શ્રીહરિએ પણ તે ભૂપતિને સ્વાગતાદિક કુશળ પ્રશ્નવચનોથી સન્માન કરીને તે સિંહજાત
 રાજાએ સહિતજ તે વડોદરા પુરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥૨૫॥ તે સમયની નગરશોભાતું
 વર્ણન કરેછે-નાના પ્રકારની દુકાનોમાં સુંદર વેચવાની વસ્તુઓથી શોભાયમાન, નગરના
 પરિચારક જનોએ વાળી-છાંટીને સ્વચ્છ કર્યાંછે રાજમાર્ગો અને શેરીઓ જેમાં, ખહુ
 સુગન્ધવાળાં ચંદનાદિકનાં જળોથી છાંટેલાં અને અનેક પ્રકારની તોરણ પંક્તિઓથી શોભા-
 યમાન. અને ઠનકના કલશો, સોપારીઓ, સુંદર કેળના વૃક્ષો, અક્ષત અને પુષ્પોથી ઘરનાં
 આંગણાં જેમાં શોભાયમાન બનાવેલાં છે. એવા તે પુરમાં સોનાની સુંદર છત્રીઓ ધારી
 રહેલા પુરુષોએ ઉંચા દીર્ઘ સ્વરથી જેમનું મથ વિસ્તામું છે એવા થકા શ્રીહરિ ભગવાને
 પ્રવેશ કર્યો. ॥૨૬-૨૭॥ અને તે સમયમાં દરેક દુકાને વલ્લિજનોએ અનેક પ્રકારની લેટા
 હાથમાં લઈને તે શ્રીહરિની આદરથી પૂજા કરી હતી. તેમજ બ્રહ્માના મુખમાંથી ઉત્પન્ન
 થયેલા બ્રાહ્મણોએ વેદના મંત્રો મુજેથી ઉચ્ચારણ કરતા થકા નાના પ્રકારનાં પુષ્પો,
 અક્ષત અને ચંદનના ચુવા, એ આદિક પૂજાદ્રવ્યોથી પૂજા કરી હતી. ॥૨૮॥ અને
 વળી-શ્રીહરિ ભગવાન ગેઠેલા ગળેન્દ્રની આગળજ ધીરે ધીરે ચાલતા અને એક અવનીતળ
 ઉપરજ જેમની દષ્ટિ રિધર રહેલી છે, એવા મર્ષ સંતોએ તે સમયમાં પોતાના ઇષ્ટદેવ
 શ્રીરત્નામિનારાયણને અતિ મધુરે વાણીથી ઉચ્ચસ્વરે ગાતા મતા મમત્ર પુરને ગમતી
 મૂક્યું હતું. ॥૨૯॥ અને તે વડોદરા પુરમાં વાસ કરનારા સર્વ મોટા મોટા મનુષ્યો તથા
 ત પુરની સ્ત્રીઓ પણ તે સમયમાં તુરતજ ત્યાગ કરીછે દુસ્તર ક્રિયાઓ અને પ્રયોજન
 જેમણે એવાં થકાં તે સ્ત્રી-પુરુષો પ્રથમ શ્રવણમુગ્ધથી પાન કરેલા-સાંભળેલા તે શ્રીહ-
 રિને સાક્ષાત્ જોવાને માટે પોત પોતાની શ્રદ્ધ હવેલીઓ ઉપર ચઢીને ઉંચાં રહ્યાં હતાં.
 ॥૩૦॥ અને તે સર્વ મનુષ્યો પોતાનાં નેત્ર અને મનને આનંદ આપનારી અતિ અભિરામ

घुष्टचञ्चलायां शिरसि हरेः कुसुमाग्रयशोखरालौ । कतिचन निहितं मनः सनेत्रं न च
 पुनरानयितुं हि श्रेकुरक्तम् ॥ ३२ ॥ स्मितमधुरमुखाम्बुजं समावं विततनिजाक्षियुगैर्नरी-
 क्षमाणाः । कतिचिदपि पुरीकसस्तदानीं स्थिरतरतामुपजग्मुरासकामाः ॥ ३३ ॥ प्रणतज-
 ननतिक्रियाग्रहार्थं सविनयलम्बितदक्षदोर्विलासे । द्रुततरगतमक्षि मानसं च स्थिर-
 ममवद्बहुशो नृणां च तर्हि ॥ ३४ ॥ इति स सुखयन् पौरव्रातानुदांरयशा हरिर्निजनि-
 कटगक्षोणीपालप्रसक्त्य आदितः । नृपतिसदनं नानारत्नैरलंकृतमाप्तवानथ नृपतिना
 धृत्वा पाणिं स्वचेदम् निवेशितः ॥ ३५ ॥ कनकरचित्ते नानारत्नाञ्चिते प्रवरासने परम-
 पुरुषं प्रीत्या राजा न्यवेशयदात्मना । स्वयमपि ततस्तेनाक्षस्तदग्रत आसने लघुनि
 नृपतिस्तस्थौ घञ्जाञ्जलिः प्रणयानतः ॥ ३६ ॥ सुरपतिगृहस्पर्धे भूपालये नृपसन्निधौ
 स्थितमिह हरिं सुहा मन्व्यादयो ददृशुः स्थिताः । अमरनिकरा
 इन्द्रस्यान्तिस्थितं विततप्रभं तदनुजमिव श्रीमन्तं तं निजान्तर आदधुः ॥ ३७ ॥

—मनोह्र भूर्ति जेमनी छ जेवा ते श्रीहुरिने प्रेमपूर्वक आदरथी बाणीने—निरणीने.
 मनमां परम आनंदने प्राप्तता हुता. अने जने हाथ जेडीने प्रणतिपुरःसर श्रीहुरिने
 जेता उला रक्षा हुता. ॥३१॥ तेमांता डेटलाक जेना मधुरना समूहोथी शम्भायमान
 जलुती अने बांया जेवी श्रीहुरिना भक्तमां रडेली उत्तम पुष्पोना तोरानी पंकितमां
 आशिपणु करेहुं अने अनुरागे युक्त जेवुं नेत्रवृत्तिजे सहित पोतातुं मन तेमांथी
 पाहुं जेजवाने भाटे शक्तिमानज यता नडोता. ॥३२॥ तेमज वणी—डेटलाक पुरजने
 तो ते समयमां भंडहासथी अति मधुर श्रीहुरिना सुपकमणने विशाज जेवां पोतानां
 नेत्रयुग्मोथी निरपता थका ते समयमां धूर्तकाम धर्धने अति स्थिरताने पामे जता
 हुता. ॥३३॥ वणी—त समयमां नभस्कार करनारा मनुजोना नभस्कार अहुणु—अंगीकार
 करवाने भाटे विनयपूर्वक हांभावेला श्रीहुरिना जमणा हुस्तना विलासमां जेकदम आकर्षित
 थयेहुं धणु मनुजोतुं मन अने नेत्र पणुअति स्थिरजध जतुं हुतुं. ॥३४॥ आ
 प्रभाणु पुरवासी जनसमूहोने सुप—आनंद आपता थका महु—उदार कीर्तिबाणा ते
 श्रीहुरि पोतानी साथे रडेला सिंहुलत नृपतिनी प्रसन्नता भाटे प्रथम नाना प्रकारनां
 अनेक रनोथी शोभायमान जेवा राजबुवनने समीपे आव्या. त्यारे सिंहुलत राजजे
 पोताना हुस्तथी श्रीहुरिने हुस्त पकडीने पोताना बुवनमां प्रवेश करयो—पधराव्या.
 ॥३५॥ अने पछी श्रीसयालंसाव महाराजजे शुद्ध स्वाणु थी निर्माणु करेला अने नाना प्रका-
 रनां रनोथी जडत जेवा श्रेष्ठ सहासन उपर परम पुष्ट परमात्मा श्रीहुरिने प्रीति-
 पूर्वक पोतेज स्थापन कर्था. अने पछी श्रीहुरिजे आशा करेवा स्वयं राज पणु श्रीहुरिना
 आगण श्रीहुरिना आसनथी नीचा आसन उपर हाथ जेडीने विनयथी नम्र जेवा
 थका जेका. ॥३६॥ ते समयमां सुरपति धन्द्रना बुवन साथे स्पर्धा करता राजबुवनमां
 सिंहुलत राजनी पासे जे सक्तामां विराजमान थयेला श्रीहुरिने, धन्द्रनी पासे जेठेला
 अने बातरज प्रसंती छे अंगनी प्रभा जेमनी जेवा अदौडिक शोभाजे युक्त ते धन्द्रना
 नाना बाध त्रिविक्रम भगवानने सर्व देवताजोना समूहोअ जेम जुजे, जेम ते सक्तामां

અથ હરિ નૃપતિઃ સમપૂજયદ્વિહિતપાદ્યવિધિઃ સ સચન્દ્રનૈઃ । વિવિધેપુષ્પસ-
વંશુકમણ્ડનૈઃ પ્રણતિભિઃ સ્તુતિભિશ્ચ યથોચિતમ્ ॥૩૮॥ મમ મનોરથપૂરણમથ વૈ
પરમકારણિકેન કૃતં ત્વયા । મમ જનુઃ સફલં નનુ સામ્પ્રતં હામવદિત્યવદન્નૃપતિશ્ચ
તમ્ ॥૩૯॥ ક્ષિતિપતેરવરોઘગતાઙ્ગના હરિસમીક્ષણમૂરિસમુત્સુકાઃ । જવનિકાવિવરા-
ન્તરદૃષ્ટ્યસ્તમવલોક્ય ભૂશં સુસમાયયુઃ ॥૪૦॥ તતસ્તેનાદ્વૈતો નિજવસતયે ભૂપતિરસું
યથાપૂર્વં સ્વીયં ગજવરમુપારોહ્યદસૌ । સ્વયં ચાઠ્ઠ્યાશ્વં સહ સકલભક્તૈરનુગતો વદિઃ
પુર્યાઃ સ્થાને સ્થવિરચિત્ત્વં સમનયત્ ॥૪૧॥ યથાહં સ્થાને તં સહ પરિચારેણ નૃપ-
તિર્નિવાસ્યાસ્યાતિથ્યે નિપુણમતિમાદિદ્ર્ય સચિવમ્ । સ્વયં કૃષ્ણાદ્વૈતો નિજસદનમા-
યાતસહ નિજૈઃ સ ચાપિ સસ્થોઽસ્વાન્નિજસમુચિતે તત્ર શિયિરે ॥૪૨॥ કૃતાતિથ્યાઃ
સર્વે નૃપતિસચિવેનામલધિયા નિશામેકામૂર્ણિવિહિતનિજકૃત્યાઃ સ્થિરધિયઃ । હરેર્ભક્તાઃ
સર્વેઽપ્ર સરમસમાગત્ય વિદ્યુર્યથાહં તત્સેવામધિગતમુદસ્તદ્ગતધિયઃ ॥૪૩॥

એકેલા પુર મંત્રીઓ એતા હતા. અને પોતાના અંતરમાં તે શ્રીહરિને ધારતા હતા. ॥૩૭॥
તે પછી કયોંછે પ્રથમ પાદ્ય-શ્રીહરિનો પાંદમણ્ડલન વિધિ જેમણે એવા થકા તે શ્રીસયાળ-
રાવ રાજાએ અંદને સહિત વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પો અને સુંદર વસ્ત્રો તથા ઘરેણાં નમસ્કાર
કરવા તથા સ્તુતિવચનો કહેવાં એ આદિકથી યથાયોગ્ય શ્રીહરિની પૂજા કરી. ॥૩૮॥ અને
પછી તે સિંહજીત રાજા શ્રીહરિના પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા-હે શ્રીહરે ! પરમ કૃપાળુ
એવા તમેએ આજ મારો મનોરથ પુરો કર્યોંછે. અને નિશ્ચય આજ મારો જન્મ પણ
સંકળ થયોંછે. ॥૩૯॥ તે પછી સિંહજીત ક્ષિતિપતિના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ શ્રીહરિનાં દર્શન
કરવામાં અતિશય ઉત્સાહ વાળી એવી સતી જવનિકાના વિવરમાંથી દ્રષ્ટિ માંડીને શ્રીહરિનાં
દર્શન કરીને બહુજ આનંદ પામી હતી. ॥૪૦॥ અને તે પછી પોતાને ઉતારે પહોંચા-
ડવાને માટે શ્રીહરિ લગવાને આજ્ઞા કરેલા શ્રીસયાળરાવ મહારાજાએ એ શ્રીહરિને પ્રથમની
પેઠેજ પોતાના મોટાગજેન્દ્ર ઉપર બેસારીને પોતે પહોંચાડા ઉપર બેસીને સર્વ ભક્તજનોએ
મહિત પાછળ ચાલતા થકા પુરથી બહાર પોતે નિર્માણ કરેલા સ્થાનમાં એ શ્રીહરિને
પહોંચાડ્યા. ॥૪૧॥ અને યથાયોગ્ય સ્થાનમાં તે શ્રીહરિને મતો વિગેરે પરિવારે સહિત
નિવાસ કરાવીને તે સિંહજીત રાજાએ એ શ્રીહરિનું આતિથ્ય કરવામાં નિપુણ બુદ્ધિ-
વાળા એવા પોતાના કારભારી નાટ્ય તનાનાને આજ્ઞા કરીને સ્વયં રાજા શ્રીહરિએ આજ્ઞા કર્યા
થકા પોતાના સેવકગણોએ સહિત પોતાના સ્થાનમાં આવ્યા. અને તે શ્રીહરિ પણ પોતાને
યોગ્ય તે પરમંડપમાં સ્વર્ધ્મ થકા રહ્યા હતા. ॥૪૨॥ નિર્માણબુદ્ધિવાળા તે રાજાના સંચિવ
નાટ્ય તનાનાએ કયું છે આતિથ્ય જેમનું એવા તે સર્વે-શ્રીહરિના પરિચારક સુકુદાન-
દવર્ણીએ મહિત સુકતાનંદાદિકે શ્રીહરિના આશ્રિત જનો, કયોંછે નિત્યકર્મવિધિ જેમણે
અને સ્થિરબુદ્ધિવાળા એવા થકા તે એક-પહેલી રાત્રિ મુજેથી રહ્યા. અને તે દિવસે પરમ
હૃદયને પામેલા અને શ્રીહરિના સ્વરૂપમાંજ જેમની બુદ્ધિ રહેલી છે એવી શ્રીહરિના સર્વ
ભક્તજનો ત્યાં એકદમ વેગપૂર્વક આવીને યથાયોગ્ય શ્રીહરિની પરિચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥૪૩॥

ચતુરદ્ધસૈન્યચરનાગપતા-

તુષવિષ્ટ આનતજનૌઘનુતઃ ।

વહુસત્કૃતો વટપુરીપતિના

હરિરેષ તુષ્ટિમુપયાતુ સદા ॥૪૪॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्र-

दायसकलहार्दाभिन्न-नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिद्विग्विजये

श्रीहरेवटपुरांगमन-तत्रत्यसिंहजित्-भूपतिकृतेश्रीहरि-

सन्माननिरूपणनामा त्रिचत्वारिंश डह्लासः ॥४३॥

સિંહજિત મહારાજાએ મોકલેલા-રથ, અર્થ, ગજ અને પદાતિ. એ આર્ય અંગે સમ્પૂર્ણ એવા સૈન્યના મધ્ય ભાગમાં ચાલતા ગજેન્દ્ર ઉપર વિરાજમાન થયેલા, વટપુરના તેમજ દેશાન્તરના આર્યેલા નમસ્કાર કરતા જનસમૂહોએ સ્તુતિ કરેલા અને વટપુરીના રાજા શ્રીસયાજીરાવ-મહારાજાએ બહુજ સન્માન કરેલા એવા એ મારા ઇષ્ટ પ્રભુ શ્રીહરિ મારી ઉપર સદાય પ્રસન્ન રહેા. ॥૪૪॥

ઈતિ શ્રીમદુદ્ધવસમ્પ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના

મંપ્રદાયનું સકળ રહસ્ય બાણનારા શ્રીનિત્યાનન્દમુનિવિરચિત શ્રીહરિ-

દ્વિગ્વિજયમાં શ્રીહરિ વડોદરામાં પધાર્યા અને ત્યાંના સિંહજિત

મહારાજાએ શ્રીહરિનુંકરેલું સન્માન નિરૂપણકર્યું એ નામે

ત્રેતાલીશમે ડહ્લાસ સમ્પૂર્ણ થયેા. ॥૪૩॥

ડહ્લાસાર્થસદ્ગ્રહઃ

ईर्ष्याद्वेषाभिभूतैः संदक्षि-कुमतिभिः शास्त्रहार्दानमिषैः

स्थीये सत्सम्प्रदाये कथमपि रक्षितान् कांश्चिदाक्षेपेवादान् ।

पः प्रत्यस्य प्रमाणैः प्रथितगुरुवराधिष्ठितं ह्यौद्धव्यं स्वं

व्याचक्ष्यौ सम्प्रदायं सं-जयति सहजानन्ददिव्यस्वरूपः ॥૪૪॥

વડોદરાની સભામાં શાસ્ત્રના રહસ્યાર્થને નહિ બાણનારા અને ઇર્ષ્યા તેમજ દ્વેષથી અભિભૂત થઈ ગયેલા એવા, કુમંતિ, વાદી-પંડિતોએ પોતાના-શ્રીહરિના શાસ્ત્રસિદ્ધિ સત્સમ્પ્રદાયમાં કોઈ પણ રીતે-મન-કલ્પનાથી કરેલા એવા કેટલાકે મિથ્યા આક્ષેપોને જે શ્રીહરિએ મન્દાસાગર પ્રમાણ-વચનોથી ખંડન કરીને પોતાના સમ્પ્રદાયને સકળ જગતમાં પ્રસિદ્ધ એવા ગુરૂવર શ્રીઉદ્ધવજીએ પ્રવચાર્યેલા છે, માટે તે ઉદ્ધવ-સમ્પ્રદાય એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે. એમ વિવેચનપૂર્વક સિદ્ધ-પ્રતિપાદન કર્યો હતો. એવા તે મહુજ આનન્દમય દિવ્યસ્વરૂપ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન મયોત્કંઠપણે જયકારી વર્તે છે. ॥૪૪॥

ચતુશ્ચત્વારિંશ ઉદ્ધાસઃ

અહિ દ્વિતીયેऽથ સ મોજનાન્તે કાલેऽપરાહૈ વિતતપ્રદેશે । મહાસમામેત્ય મહોચ્ચપીટે ન્યપીદવાનન્દનિધિઃ સદીશઃ ॥૧૧॥ તસ્યામિતઃ સાધવ પત્ય સર્વે સર્વર્ણિનઃ સ્વેષુ ગુણાગ્રગણ્યાન્ । પુરો વિધાયૈવ નિપેદુરેતે કૃષ્ણાનનાઞ્જસ્થિરવૃત્તિનેત્રાઃ ॥૧૨॥ વિદ્વજ્જના વૃદ્ધજનાશ્ચ સર્વે તત્પોર્થ્યોરેવ નિપેદુરેત્ય । દ્વિજાતિમુખ્યા હતરે યથાર્હે તત્ર ન્યપીદન્ હરિમીક્ષમાણાઃ ॥૧૩॥ તત્રાયયુઃ કેચન વાદક્ષાસ્તત્સમ્પ્રદાયાદિકમપ્રમાણમ્ । મુહુર્વદન્તઃ સહ તેન વાદં કર્તું ચિરોત્કાઃ કૃતશાસ્ત્રયત્નાઃ ॥૧૪॥ રાજાય શાસ્ત્રજ્ઞજનૈઃ સહૈવ તત્રાગમત્તં હરિરાદ્રેણ । ન્યપાદ્યસ્સ્વાન્તિક આસનેऽથો વિદ્વજ્જનાંસ્તાંધં યથાર્હેમેવ ॥૧૫॥ સુસોપવિષ્ટેઽથ તેષુ રાજા પ્રણમ્ય તં પ્રાંજલિરાહ વામ્યમ્ । આહ્વા યદિ સ્યાત્તત્ત્વ તર્હિ કિંચિત્પૃચ્છામિ પૃચ્છયં વિદુષાં મતેન ॥૧૬॥ અથ સમ્પ્રેરિતસ્તેન નૃપતિઃ કરસંજયા । વિલોકયન્ શાસ્ત્રિણઃ સ્વાન્ તમપૃચ્છત્કૃતાંજલિઃ ॥૧૭॥

ઉદ્ધાસ ૪૪ મો.

તે પછી બીજે દિવસે લોજનવિધિ થઈ રહ્યા પછી અપરાહ્-સાંઝના વખતમાં વિશાળ પ્રદેશમાં થયેલી મહાસભામાં આવીને આનંદના નિધિ અને સત્પુરોના પતિ એવા શ્રીહરિ-મતિ ઉન્નત પાટ ઉપર વિરાજમાન થયા. ॥૧૧॥ અને તે શ્રીહરિની ચૈતરફ પશ્ચિમંડળે પ્રહિત મુકેતાનંદાદિક સર્વ સાધુઓ પોતાના મંડળોમાં શુભૃથી અગ્રગણ્ય પુરોને આગળ સારીનેજ એ સર્વે શ્રીહરિના મુખ કમળ સામીજ નેત્રવૃત્તિ સ્થિર રાખીને મર્યાદાથી રેસી ગયા. ॥૧૨॥ અને સર્વ વિદ્વજ્જનો તથા વૃદ્ધપુરો તે સંતોના બેને પડખાના ભાગ માંજ બેઠા. તેમજ દ્વિજાતિઓમાં અગ્રેસર એવા બીર્જ પણ્ડિતો કલકતજનો તે સભામાં શ્રીહરિના સામુજ જોતા થકા બેસી ગયા. ॥૧૩॥ તે સભામાં વાદ-વિવાદ કરવામાં અતિ અતુર બને તે શ્રીહરિને સમ્પ્રદાય વિશેરે અપ્રમાણ છે એમ પારવાર કહેનારા અને તે શ્રીહરેની સાથે વાદ-વિવાદ કરવાને માટે ઘણા વખતથી ઉચ્છ્રાહવાળા અને તે માટેજ ક્યોઈ દાસ્ય ગોખવામાં બહુ મર્યાસ જેમણે એવા કેટલાક જનો આવીને બેઠા હતા. ॥૧૪॥ તે પછી સિંહભૂત-રાજ પોતે શાસ્ત્રસ એવા કેટલાક પંડિતોએ સહિતજ તે સભામાં આવ્યા. સાથે શ્રીહરિએ તે રાજને આદરપૂર્વક પોતાની પાસેજ રૂડાં આસન ઉપર બેસાવ્યા. તેમજ તે રાજની સાથે આવેલા સર્વ વિદ્વજ્જનોને પણ યથાયોગ્યજ સભામાં બેસાવ્યા. ॥ ૫ ॥ આ પ્રમાણે તે સર્વે સુખેથી સભામાં બેસી ગયા પછી સિંહભૂત રાજ પોતે બને હાથ જોડીને તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને વાક્યે કહેવા લાગ્યા-હે શ્રીહરે ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો આ પંડિતોની અનુમતિથી કંઈક પૂછવાનું છે તે હું પૂછું. ॥૧૬॥ ત્યારે શ્રીહરિએ પોતાનાં કરની સંજ્ઞાથી પ્રેરેલા સિંહભૂત રાજ પોતાના પંડિતો સામું જોતા થકા હાથ જોડીને તે શ્રીહરિના પ્રત્યે પૂછવા લાગ્યા-જાણ રાજ પૂછેછે-હે સ્વામિન ! આ તમારા સમ્પ્રદાય સર્વ મતસંગિજનોએ ઉદ્ધવ-સમ્પ્રદાય એવા નામથી કહેવામાં આવેછે. તો

ચતુશ્ચત્વારિંશ ઉહાસઃ

અદિ દ્વિતીયેઽથ સ મોજનાન્તે કાલેઽપરાદે વિતતપ્રદેશે । મહાસમામેત્ય મહોચ્ચપીઠે ન્યપીદદાનન્દનિધિઃ સદીશઃ ॥૧॥ તસ્યામિતઃ સાધવ પત્ય સર્વે સચર્ણિતઃ । સ્વેપુ ગુણાગ્રગણ્યાન્ । પુરો વિધાયૈવ નિપેદુરેતે કૃષ્ણાનનાન્જસ્થિરવૃત્તિનેત્રાઃ ॥૨॥ વિદ્વજ્જના વૃદ્ધજનાશ્ચ સર્વે તત્પોશ્વયોરેવ નિપેદુરેત્ય । દ્વિજાતિમુખ્યા હતરે યથાર્હઃ । તથ ન્યપીદન્ હરિમીક્ષમાણાઃ ॥૩॥ તત્રાયયુઃ કેચન ચાદ્વક્ષાસ્તત્સમ્પ્રદાયાદિકમપ્ર માણમ્ । મુદુર્યદન્તઃ સહ તેન ચાદં કન્તુ ચિરોત્કાઃ કૃતશાસ્ત્રયત્નાઃ ॥૪॥ રાજાથ શાસ્ત્રજનૈઃ સહૈવ તત્રાગમત્તં હરિરાદરેણ । ન્યપાદયત્સ્વાન્તિક આસનેઽથો વિદ્વજ્જનાન્તાંશ્ચ યથાર્હમેવ ॥૫॥ સુલોપવિષ્ટેષ્વથ તેપુ રાજા પ્રણમ્ય તં પ્રાંજલિરાહ વાક્યમ્ । આહ્વા યદિ સ્યાત્તથ તર્હિ કિંચિત્પૃચ્છામિ પૃચ્છ્યં વિદુષાં મતેન ॥૬॥ અથ સમ્પ્રેરિત-સ્તેન નૃપતિઃ કરસંશયા । વિલોકયન્ શાસ્ત્રિણઃ સ્વાન્ તમપૃચ્છત્કૃતાંજલિઃ ॥૭॥

ઉહાસ ૪૪ મો.

તે પછી બીજે દિવસે લોજનવિધિ થઈ રહ્યા પછી અપરાહ્-સાંઝના વખતમાં વિશાળ પ્રદેશમાં થયેલી મહાસભામાં આવીને આનંદના નિધિ અને સત્પુરુષોના પતિ એવા શ્રીહરિ અતિ ઉન્નત પાટ ઉપર વિરાજમાન થયા. ॥૧॥ અને તે શ્રીહરિની ચેતરફ વર્ણિમંડળે સહિત મુકતાનંદાદિક સર્વ સાધુઓ પોતાના મંડળોમાં શુભથી અગ્રગણ્ય પુરુષોને આગળ બેસારીનેજ એ સર્વે શ્રીહરિના સુખ કમળ સામીજ નેત્રવૃત્તિ સ્થિર રાખીને મર્યાદાથી બેસી ગયા. ॥૨॥ અને સર્વ વિદ્વજ્જનો તથા વૃદ્ધપુરુષો તે સંતોના બેને પડખાના ભાગ માંજ બેઠા. તેમજ દ્વિજાતિઓમાં અગ્રેસર એવા બીર્લા પશુપત્યુક ભક્તજનો તે સભામાં શ્રીહરિના સામુજ જેતા થકા બેસી ગયા. ॥૩॥ તે સભામાં વાદ-વિવાદ કરવામાં અતિ અતુર અને તે શ્રીહરિના સમ્પ્રદાયવિગ્રેહે અંત્રમાણ છે એમ ધારવાર કહેનારા અને તે શ્રીહરિની સાથે વાદ-વિવાદ કરવાને માટે ઘણા વખતથી ઉચ્છ્રાહવાળા અને તે માટેજ ક્યોંછિ શાસ્ત્ર ગોખવામાં બહુ પ્રયાસ જેમણે એવા કેટલાક જનો આવીને બેઠા હતા. ॥૪॥ તે પછી સિંહુભૂત-રાજ પોતે શાસ્ત્ર એવા કેટલાક પંડિતોએ સહિતજ તે સભામાં આવ્યા. ત્યારે શ્રીહરિએ તે રાજાને આદરપૂર્વક પોતાની પાસેજ રૂડાં આસન ઉપર બેસાર્યા. તેમજ તે રાજાની સાથે આવેલા સર્વ વિદ્વજ્જનોને પણ યથાયોગ્ય સભામાં બેસાર્યા. ॥ ૫ ॥ આ પ્રમાણે તે સર્વે સુખેથી સભામાં બેસી ગયા પછી સિંહુભૂત રાજ પોતે બે હાથ જોડીને તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને વાક્યો કહેવા લાગ્યા-હે શ્રીહરે ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો આ પંડિતોની અનુમતિથી કંઈક પૂછવાનું છે તે હું પૂછું. ॥૬॥ ત્યારે શ્રીહરિએ પોતાના કરની સંજ્ઞાથી પ્રેરેલા સિંહુભૂત રાજ પોતાના પંડિતો સામુજેતા થકા હાથ જોડીને તે શ્રીહરિના પ્રત્યે પૂછવા લાગ્યા-નાગા રાજ પૂછેછે-હે સ્વામિન ! આ તમારે સમ્પ્રદાય સર્વ મત્તંગિજનોએ ઉદ્ભવ-સમ્પ્રદાય એવા નાગથી કહેવામાં આવેછે. તે

स्वामिस्त्वत्सम्प्रदायोऽयमुद्धवाख्य इतीर्यते । सत्सङ्गिभिर्जनैस्तत्र सर्वेषामस्ति
संशयः ॥८॥ एते वदन्ति विद्वांसः सम्प्रदायप्रवर्तकाः । आचार्याः सन्ति चत्वारः
प्रमाणं तत्र वर्तते ॥९॥ अयं तु पञ्चमोऽनेन सम्प्रदायः प्रवर्त्यते । उद्धवा-
ख्यस्तत्र किञ्चित्प्रमाणं चेदुदीर्यताम् ॥१०॥ इति सन्नोदितस्तेन राज्ञा स्वामी विद्वत्स्य
तान् । नानाशास्त्रविदो विप्रानुचे भूपतिसन्निधौ ॥११॥ सम्प्रदायास्तु चत्वार इति
कुत्रास्ति वर्णितम् । मया पुराणेतिहासस्मृतयः संश्रुताः खलु ॥१२॥ वाच्यं तत्र
कुत्रापि न श्रुतेति हरेर्वचः । श्रुत्वा ते तु सदैवोद्युः पात्रे वचनमस्ति तत् ॥१३॥
चत्वारस्ते कलौ भाव्याः सम्प्रदायप्रवर्तकाः । चिष्णुस्वामी लक्ष्मणार्यो मध्वो
निम्बार्क इत्यमी ॥१४॥ इति प्रमाणवाक्यं नः कथितं त्वय्य चोऽपुन । वचनं सम्प्रदा-
यस्य भवेद्येदिह कथ्यताम् ॥१५॥ तानुवाच पुनः स्वामी यदेतद्वचनं बुधाः ॥

तेमां सर्व पंडिताने संशय छे. ॥ ८ ॥ (ते संशय आ प्रभाषे छे-) हे श्रीहरे ! आ
विद्वानो એમ કહેછે કે-“ સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવનારા આચાર્યો તો ચારજ છે. અને તે વાર્તામાં
પ્રમાણુ પ્રણુ છે. અને શ્રીસ્વામિનારાયણે આ તો ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાય એવા નામે પાંચમે સમ્પ્રદાય
પ્રવર્તીએ છે.” માટે તેમાં બે કંઈ પ્રમાણ હોય તો આપ અમને કહી બતાવો. ॥ ૬-૧૦ ॥
આ પ્રમાણે તે સિંહજીત-રાજાએ પૂછેલા સ્વામી-શ્રોહરિ કિંચિત્ હાસ કરીને તે ભૂપતિ-
ના સમક્ષમાંજ, અનેક શાસ્ત્રને જાણનારા તે વિપ્રોના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા-હે પંડિતો !
“સમ્પ્રદાયો ચારજ છે” એમ ક્યાં-ક્યાં શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરેલું છે ? અમેએ સર્થ પુરાણ,
ઇતિહાસ અને સ્મૃતિઓ અવળું કરેલી છે. તો એ વાર્તા તે પુરાણાદિકમાં ક્યાંઈ અમારા
સાંભળવામાં આવી નથી. આણું તે શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને “તે વચન પદ્મપુરાણમાં
છે” એમ બધા પંડિતો એક સાથેજ બોલી ઉઠ્યા. (તે વચન આ પ્રમાણે છે-) “કળિયુગમાં
સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવનારા-વિષ્ણુસ્વામી, લક્ષ્મણાચાર્ય, મધ્વાચાર્ય અને નિમ્બાર્કસ્વામી,
આ ચાર આચાર્યો યશો” આ પ્રમાણે અમેએ પ્રમાણુ વચન કહી બતાવ્યું. હવે-બે
તમારા સમ્પ્રદાયને પ્રમાણુ કરનારું વચન હોય, તો હમણું અહીં-સભામાંજ કહી
બતાવો. ॥ ૧૧-૧૫ ॥ ત્યારે તેમના પ્રત્યે શ્રીહરિ ફરીથી કહેવા લાગ્યા-હે બુધજનો ! તમેજ
આ વચન કહો છો. તે વચન ગર્વથી પદ્મપુરાણમાં તો છેજ નહિ. માટે એ વચન તમેએ
બીજા કોઈ કલ્પિત અંધમાંથી અથવા તો કોઈ સાધારણ માણસ થકી સાંભળ્યું હશે.
પરંતુ-પદ્મપુરાણ તમેએ જોયુંજ નથી એમ અમને જણાય છે. (બે જોયું હોય તો આ
પ્રમાણુ તમે બોલોજ નહિ. એ લાવાઈ છે.) અને અમેએ તો તે પદ્મપુરાણ સમગ્રપણે સારી
રીતે જોયેલું છે. તો તેમાં આ શ્લોક અમેએ જોયોજ નથી. માટે તે કોઈએ ખરેખર
કલ્પિત હોવો જોઈએ. અને વળી-“ સમ્પ્રદાય ચારજ છે અથવા ચારજ હોવા જોઈએ.”
એવો ક્યાંય કોઈ નિયમ જોવામાં આવતો નથી. કારણ કે-કેટલાક બીજા પણ સમ્પ્રદાયો
આ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. ॥ ૧૬-૧૮ ॥ અને આ પૃથ્વી ઉપર વિદ્યા, યુગ અને પ્રતાપ. એ
વિગેરેથી તથા ભગવાનની ભક્તિના અતિશયપણા થકી જે મહાપુરૂષ સમર્થ થાય છે. તો

ભવદ્વિઃ પઠ્યતે તંતુ પાશે નાસ્ત્યેવ સર્વથા ॥૧૬॥ કુતશ્ચિન્નુનમેતદ્ધિ ભવદ્વિર્વચનં
 નતુ । પુરાણં ન તુ પદ્માભ્યં સન્દદ્યમિતિ માતિ મે ॥૧૭॥ અસ્માભિસ્તદશેષેણ
 સમ્યગ્સ્યયલોકિતમ્ । શ્લોકોઽયં તત્ર નો દષ્ટઃ કેનચિત્કલ્પિતઃ, યત્ ॥૧૮॥
 સમ્પ્રદાયચતુષ્ઠે ચ નિયમો નેક્ષિતઃ કચિત્ । યતસ્તદિતરેઽપ્યથ પ્રસિદ્ધાઃ, સન્તિ
 કેચન ॥૧૯॥ વિદ્યાગુણપ્રતાપાયૈર્મત્તયુદ્ધેકેણ યો મહાન્ । ભુવિ સ્વાદીશ્વરાં
 શોઽસૌ સમ્પ્રદાયપ્રવર્તકઃ ॥૨૦॥ આસીચ્છ્રીશઙ્કરાચાર્યો વૈષ્ણવાપ્રેસરઃ કલ્યાણઃ ।
 જયધ્વજા દિગ્ગન્તેષુ વર્તન્તે યસ્ય સર્વતઃ ॥૨૧॥ આસીદ્રામાનુજાચાર્યઃ, સત્તિસદ્ધાન્તઃ
 પ્રવર્તકઃ । મધ્વાચાર્યો મહાનાસીત્ શુદ્ધદ્વૈતપ્રવર્તકઃ ॥૨૨॥ આસીચ્છ વલ્લભાચાર્યઃ શુદ્ધા-
 દ્વૈતપ્રવર્તકઃ । આસીચ્છ કૃષ્ણચૈતન્યઃ કૃષ્ણમક્તિપ્રવર્તકઃ ॥૨૩॥ રામાનન્દસ્તથાનન્દચા-
 રાચા યદ્વયોઽભવન્ । તત્તત્પ્રસિદ્ધસિદ્ધાન્તશાખામર્ગપ્રવર્તકાઃ ॥૨૪॥ એવં સતિ ચતુર્ણાં તુ
 નિયમો મદ્મ એવ દિ । યુગ્મત્પ્રોક્તાશ્ચ ચત્વારો ભવન્ત્યેવાધુનાતનાઃ ॥૨૫॥ વત્સેરાણાં

તેવા, ઇશ્વરાંશ મહાપુરુષ સમ્પ્રદાયપ્રવર્તક થાયછે-સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવેછે. ॥૨૦॥ બુદ્ધિ-
 ક્રિયાયુગમાં વેષ્ણુવાગ્દેસર શ્રીમાન્ શંકરાચાર્ય થયેલા છે. જેમણે સ્થાપને કેરેલા બૃહદ્વલ્લભે
 સર્વ દિશાઓમાં અદ્યાપિ વિદ્યમાન છે. તેમજ-સત્તિસદ્ધાન્તપ્રવર્તક, શ્રીમાન્ રામાનુજાચાર્ય
 થયેલા છે. તથા શુદ્ધ-દ્વૈત-લેહમાર્ગને પ્રવર્તાવનારા મહાન્ મધ્વાચાર્ય થયેલા છે. તથા
 શુદ્ધાદ્વૈત માર્ગને પ્રવર્તાવનારા વલ્લભાચાર્ય થયેલા છે. તેમજ-કૃષ્ણની ભક્તિ પ્રવર્તાવનારા
 કૃષ્ણચૈતન્ય થયેલા છે. તથા તે તે પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાન્તસમ્પ્રદાયના શાખામાર્ગ પ્રવર્તાવનારા
 રામાનન્દ તથા આનન્દવારાદિક ણીજ પણ ઘણાક આચાર્યો થઈ ગયા છે ॥૨૧-૨૪॥ માટે
 હે પંડિતો ! આ પ્રમાણે જોતાં-વિચારતાં સમ્પ્રદાયસંબંધી ચારના નિયમને તો ભંગજ
 થઈ ગયો. અને વળી-તમાજે કહેલા ચાર સમ્પ્રદાયો તો આધુનિક-હૃદય યોગ્ય સમયમાં
 થયેલા છે. કેમકે-એ સમ્પ્રદાયો સાત સો વરમની અંદરમાં જ થયેલા પ્રવર્તેલા છે. એમ
 તેમના તેમના સમ્પ્રદાયના ગ્રંથો જોવા-જાણવાથી જણાયછે. અને વળી એમની પ્રહેલાંતો
 ક્રિયાયુગમાં શેષ અને વેષ્ણુવ માર્ગના-સમ્પ્રદાયના કોઈ પણ આચાર્યો થયા હતા કે
 નહિ વાઈ ? એમ પણ વિચારી બુદ્ધિ ! (માટે તમારા કહેલા પ્રમાણેનો ત્રાસનો નિયમ
 ક્યાં રહ્યો ? વળી -જે જે સમ્પ્રદાયપ્રવર્તક આચાર્યો થયેલા છે. તેમની પાછળની તેમના
 સ્થાનમાં રહેલી સમ્પ્રદાયને પ્રવર્તાવનારી જે સુરૂપર પરા છે તે પણ મર્વે આચાર્યરૂપજ
 છે. તેમજ-એકજ સમ્પ્રદાય કાળે કરીને દૂષિત થઈ જાયછે, તો પદ્મેશ્વરની ઇચ્છાથી
 સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવનારા ણીજ આચાર્ય પ્રગટ થઈ આવેછે. (અને તે પોતાની રૂચિ અભિ-
 પ્રાય પ્રમાણે સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવેછે. માટે સમ્પ્રદાયના મંળ ધર્માં કોઈ પ્રકારનો નિયમ
 કે પ્રતિષ્ઠા ધ ન ભંગજ નહિ એ અભિપ્રાય છે) ॥૨૫-૨૬॥ અને અમારે સમ્પ્રદાય જે
 ઉદ્ધવ-સમ્પ્રદાય એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે, તે તો શ્રીમદ્ભાગવતપુણ્યમાં તૃતીય સ્કંધમાં
 કહેલો છે. કે જે-ઉદ્ધવ-સમ્પ્રદાય પોતાના સ્વધામગમન મમયમાં સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પરમા-
 ત્માજે પ્રવર્તાવેલો છે. તો તે તમે મર્વે વિદ્વાનોને પણ વિદિત-જાણવામાં નથી શું ?

સત્તશતીમધ્ય પત્તે સમુદ્રતાઃ । ઇતિ તત્તત્સમ્પ્રવાયમન્યદૃષ્ટ્યાવગમ્યતે ॥૨૬॥ તત્તૈત-
ત્પ્રાક્તનકલૌઃશૈવવૃણવમાર્ગયોઃ । આચાર્યાઃ કેઽપ્યભૂવન્વા ન વૈત્યપિ વિચાર્યતામ્
॥૨૭॥ યેઽવર્તયન્મમ્પ્રવાયં તેપાં ગુરુપરમ્પરા । સર્વાપ્યાચાર્યરૂપૈવ સમ્પ્રદાયપ્રવર્તિકા
॥૨૮॥ એકસ્મિન્સમ્પ્રદાયે હિ સતિ કાલેન દૃષ્ટિતે । ઈશેન્દ્ર્યાન્યો ભવતિ સમ્પ્રદાયપ્ર-
વર્તકઃ ॥૨૯॥ અસ્મદીયઃ સમ્પ્રદાય ઉદ્ધવાખ્યોઽસ્તિ યઃ સ તુ । શ્રીમદ્ગાંગતે
પ્રોકસ્ટૃતીયસ્કન્ધ એવ હિ ॥૩૦॥ ભવતાં વિદુષાં સોઽપિ સર્વેપાં વિદિતો ન કિમ્ ।
તિજાન્તર્દાનકાલે યઃ સ્વયં કૃષ્ણેન વર્તિતઃ ॥૩૧॥ વ્રહ્મશાપાપદેશેન કાલેનામોઘવા
ઝિહ્વતઃ । સંહૃત્ય સ્થકુલં જૂનં ત્યક્ષ્યન્દેહમચિન્તયત્ ॥૩૨॥ અસ્માલોકાદુપરંતે મયિ
જ્ઞાતે મદાત્મકમ્ । અર્હત્યુદ્ધવ એવાદ્ધા સમ્પ્રત્યાત્મવતાં ઘરઃ ॥૩૩॥ નોદ્ધવોઽપ્યપિ
મદ્યુનો યદ્યુનેર્નાદિતઃ પ્રભુઃ । અતો મદ્યુનં લોકં પ્રાહ્યપિહિતિષ્ઠતુ ॥૩૪॥ એવં
ગુરુત્વં જગતાં સાક્ષાદ્ભગવતા સ્થયમ્ । ઉદ્ધવે નિહિતં તેન જ્ઞાયાચાર્યઃ સ નો મતઃ
॥૩૫॥ અન્તર્હિંતે ભગવતિ વદર્યાં સ તદાહવા । કૃષ્ણધ્યાનેન સમ્પ્રાપ ગુણાતીતસ્થિતિં
પરામ્ ॥૩૬॥ યોગસિદ્ધતત્તુસ્તત્ત્વ વસન્ કૃષ્ણાજ્ઞયા સ ચ । ઉપસન્નમુમુક્ષુભ્યો જ્ઞાનં

(વિદ્વાનોને તે વિદિત હોયજ; છતાં પણ તમારા બળવામાં ન હોય તેમ જોલોછો માટે
અત્રિદિવસ પઠન પાઠન કરવા છતાં પણ “મત્તયા ભગવતં શાસ્ત્રમ્” એ વચન પ્રમાણે
ગંગવદ્ભક્તિ અને મહતુંમહા મિવાય-અભ્યાસનો અભિપ્રાય કેવળ પઠન-પાઠનથી નથી
પ્રમાણતો માટેજ- ‘ઉપદેક્ષ્યન્તિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ’ તત્ત્વદર્શી જ્ઞાનીઓના
અતુમહા મિવાય તત્ત્વજ્ઞાન-અભિપ્રાય યથાર્થ રીતે સમજાયજ નહિ. એમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનતું
કહેવું પણ વાસ્તવિકજ છે. એ અભિપ્રાયછે.) ॥૩૦-૩૧॥ (હવે શ્રીહરિ સ્વસમ્પ્રદાયની
ઉત્પત્તિ-પરંપરા કહેછે)-મત્સ્યકલ્પ એવા પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને દ્વારિકામાં પ્રાક્ષ-
ણના શાપનિમિત્તે કરીને અમય આવ્યે પોતાના કુળનો અંહાર કરીને પોતાના દેહને ત્યાગ
કરીના સમયમાં પોતે નિશ્ચિત વિચાર કર્યો હતા કે-‘મારે આ લોકમાંથી ઉપરામ થયા
પછી મારે આશ્રમે રહેલું મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન ધારવાને માટે હાલ સમયમાં સર્વ
જ્ઞાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવાં એક ઉદ્ધવજી સર્વથા યોગ્ય છે. કારણ કે-ઉદ્ધવજી મારા કરતાં
એક અણુમાત્ર પણ ન્યૂન નથી, કેમકે-માયાના ગુણથી પ્રવર્તેલા કામ ક્રોધાદિકથી ક્યારેય
પણ પરાભવ ન પામે એવા તે અમર્થ છે. માટે મારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન સર્વ લોકને મહાજી કરા-
વતા થકો આ લોકમાંજ રહો! ॥૩૨-૩૪॥ આ પ્રમાણે સકળ જગતનું સ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષ
ભગવાનં સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએજ ઉદ્ધવજીને વિશે સ્થાપન કરેલું છે. તે કારણથીજ
તે ઉદ્ધવજી અમારા આદિ આચાર્ય માનેલા છે. ॥૩૫॥ તે ઉદ્ધવજી ભગવાન-શ્રીકૃષ્ણના
અંતર્ધાન પછી તે શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી ગદરિકાશ્રમમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનપ્રભાવથી
પરમ શુભાતીત સ્થિતિને પામ્યા હતા. ॥૩૬॥ અને પછી યોગબળથી સિદ્ધ દેહવાળા
થઈને ત્યાં ગદરિકાશ્રમમાંજ રહેતા થકો તે ઉદ્ધવજી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની આજ્ઞાથી
પોતાની પાસે-શરણે આવેલા મુમુક્ષુ જનોને ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપતા હતા.
॥૩૭॥ એમ કરતાં કોઈક સમયમાં કૃષ્ણ પરમાત્માનું ધ્યાન કરતાં તે શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં

ભાગવતં વદૌ ॥૩૭॥ સ ઘ કૃષ્ણં કચિદ્વયાયંસ્તન્મનસ્કતયાન્તિકે । દુર્વાસસમુપા-
યાન્તો ન વ્યચ્છ ન ચાનમત્ ॥૩૮॥ તતઃ ક્રુદ્ધેન સેનાસૌ શપ્તો મત્યોં મથેત્યથ । માનુષ્યં
સામ્પ્રતં પ્રાપ્તઃ કોમલેષ્વીશ્વરેચ્છયા ॥૩૯॥ ક્રમ્યેવિનોડજગદ્દિપ્રાદાશ્ચલાયનશાસિનઃ
। ગાર્યાયાં સુમતૌ જાનો રામશર્મેનિ વિશ્રુતઃ ॥૪૦॥ વિપ્રા મુસંસ્કૃતોડમ્યસ્તયિયોડમૌ
લેષ્ટિકમ્વતી । તીર્થયાત્રાં ચરન્ પ્રાપ ધીરજ્ઞં ક્ષેત્રમુત્તમમ્ ॥૪૧॥ તપોમક્તિવિશુદ્ધાત્મા
મક્તિધર્મપરો જ્ઞામૌ । તથ રામાનુજાચાર્યે સિદ્ધદેહમર્ચકત ॥૪૨॥ તસ્મૈ પ્રમન્નઃ સ
વદૌ વીક્ષાં ભાગવતીં તતઃ । સમ્પ્રદાયપ્રવૃત્ત્યર્થમાદાં ચ પ્રદદૌ સ્વયમ્ ॥૪૩॥ સેનાપ-
તોડય મ્ ભુવિ મક્તિ કૃષ્ણમ્ય સર્વતઃ । ધર્મેણ સદિતાં શુદ્ધાં પ્રાવર્તયત તંવ્રતઃ ॥૪૪॥
શ્રીકૃષ્ણેત સ્વયં પ્રોક્તાસ્ત્યાગિનાં મૃદ્ધિનાં ચ ચે । સ્વર્સ વિશુદ્ધધર્માસ્તાંસ્તેપુ સમ્યગ
વર્તયન્ ॥૪૫॥ તત્પ્રતાપેન યદ્યો મનુષ્યાઃ શરણાગતાઃ । યોગસિદ્ધિમપિ પ્રાપુર્ધિના
સાધનસમ્પદમ્ ॥૪૬॥ સમાધિદૃષ્ટ્યા સે નં તુ કૃષ્ણસ્યૈકાન્તિકં વિદુઃ । સાક્ષાદુદ્ધવ-
મેવેતિ નતઃ સ પ્રયિતોડમવન્ ॥૪૭॥ તતઃ પ્રમૃત્યત્ર નૂતનસમ્પ્રદાયપ્રવર્તકઃ । ઉદ્ધયો

મનની એકાગ્રતાને લીધે પોતાની પાસે આવેલા દુર્વાસામુનિને તે ઉદ્ધવજીએ જોયા નહિ.
તેમ નમસ્કાર પણ કર્યા નહિ. ॥૩૮॥ તેથી અતિક્રોધ પામેલા તે દુર્વાસામુનિએ ઉદ્ધવજીને
શાપ આપ્યો કે- ‘ તમે મનુષ્યપણાને પામો? ’ તેથી એ ઉદ્ધવજી હાલ સમયમાં ભગવા-
નની ઇચ્છાથી કોશલ દેશમાં મનુષ્યાવતારને પામ્યા છે. ॥૩૯॥ અને તે ‘ ક્રમ્યેદી ’ આર્ચ-
લાયન-શાળી એવા અજ્ય નામે વિપ્ર થકી તેમની ‘ ભાર્યો સુમતિને વિષે તેમના ’ પુત્રરૂપે
પ્રગટ થયેલા છે. અને રામશર્મા એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે. ॥૪૦॥ તે રામશર્મા પોતાના પિતાએ
રૂટે પ્રકારે યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર કર્યા થકા સર્વ વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરીને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય
મંત્ર ધારણ કરીને, તીર્થયાત્રા કરતા કરતા ઉત્તમ એવા શ્રીરંગ-ક્ષેત્રને પામ્યા. ॥૪૧॥ તપ
અને અષ્ટાંગ યોગથી વિશુદ્ધ મનવાળા અને ભગવદ્ભક્તિ કરતા અને ધર્મપરાયણ વર્તતા,
એવા એ રામશર્માએ તે શ્રીરંગક્ષેત્રમાં સિદ્ધ દેહે વિરાજતા શ્રીરામાનુજાચાર્યને જોયા-
સમાધિમાં પ્રત્યક્ષ જોયા. અને તે પછી શ્રીરામાનુજાચાર્ય તેમણે તે રામશર્માને ‘ પ્રમન્ન ’
બંધને ભાગવતી મહાદીક્ષા આપી. અને નવો સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવવાને માટે પોતેજ આજ્ઞા
આપી. ॥૪૨-૪૩॥ આ પ્રમાણે થયા પછી તે રામશર્મા-રામાનંદમુનિ. શ્રીરામાનુ-
જાચાર્યની આજ્ઞા પામીને તેમને વિષે પ્રીતિમાન થકા પૃથ્વી ઉપર સર્વ દેકાણે ધર્મે
સંહિત એવી શુદ્ધ કૃષ્ણભક્તિ પ્રવર્તાવવા લાગ્યા. ॥૪૪॥ અને સ્વયં શ્રીકૃષ્ણભગવાને પોતાને
‘ યોગી-ગૃહીનાં જે વિશુદ્ધ ધર્મો કહ્યા હતા તે સર્વ ધર્મોને પોતાના આશ્રિત-શિષ્યજનોમાં
ધાર્યા રીતે પ્રવર્તાવ્યા. ॥૪૫॥ અને તે રામાનંદમુનિના અતાપથીજ તેમને શરણે આવેલા
ઘણાક મનુષ્યો યમનિયમાદિક સાધનસમ્પત્તિ સિવાય પણ અષ્ટાંગ યોગની સમાધિપર્યન્ત-
ની સિદ્ધિ પામ્યા હતા. ॥૪૬॥ અને તે પછી અમાધિ પામેલા મનુષ્યોએ તે રામાનંદમુનિને
અમાધિદૃષ્ટિથી “ શ્રીકૃષ્ણના પરમ એકાંતિક ભક્તરાજ સાક્ષાત્ ઉદ્ધવજીજ આ પોતે છે ”
એમ બતાવ્યા હતા. અને ત્યારથી આરંભીને તે રામાનંદમુનિ પોતે ઉદ્ધવજીના અવતાર છે.
એમ પ્રસિદ્ધ થયા હતા. ॥૪૭॥ અને તે દિવસથી આરંભીને આ લોકમાં નવીન સમ્પ્રદાય

जात इत्यस्ति ह्युद्योपो मतवादिषु ॥४८॥ रामानंद इति ख्यातः सोऽस्माकं गुरुरस्ति हि । ततोऽस्मात्सम्प्रदायोऽयमुद्भवः प्रकीर्त्यते ॥४९॥ यथार्थं वृत्तमित्येनम्-योक्तं राजत्सिधौ ॥ अत्र चेत्संशयः कश्चित्पुनः प्रश्नो विधीयताम् ॥५०॥

श्रुत्वेति वाक्यं नृपतिस्तु सद्यो निःसंशयोऽभून्मतिमहरिणः ॥५०॥
तत्सम्प्रदाये गतसंशयास्ते पप्रच्छुरन्यत्विह शास्त्रिणस्तम् ॥५१॥

विदुषां महासदसि मध्यसंस्थितः
प्रयत्नश्रुतिस्मृतिभिरेव वादिनाम् ।
मतखण्डनेऽतिनिपुणः सुभाषणो
मयि सुप्रसीदतु हरिः स्वयम्प्रभः ॥५२॥

इति श्रीमदुद्भवसम्प्र.....नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये
वटपत्तने राजसभायामुद्भवसम्प्रदायविषयकप्रश्नोत्तरनिरूपणं
नाम चतुश्चत्वारिंश उद्घासः ॥४४॥

प्रवर्तावनारा उद्भवः पोते प्रगट् थयेला छे, जेम् मतवादीयोमां उद्बोध थयेला छे. ॥४८॥
आ प्रभाषे श्रीश्रीमानंदस्वाभी जेवां नामथी प्रसिद्ध थयेला ते उद्भवः अभाश गुड
छे. अने तेधीन आ अभाशे सम्प्रदाय ' उद्भव सम्प्रदाय ' जेम् कहेवाय छे. ॥४९॥
आ प्रकाशे आ अभाशे वृत्तान्त अभाशे आ सिद्धलत-लूपतिना अभीपमां यथार्थ ॥
लेवुं छे तेवुं कहु छे. भाटे छे जे जेमां कथ मंशय होय तो इरीधी प्रश्न कशे-पूछो?
॥५०॥ ग्रन्थकर्ता नित्यानंदमुनि कहेछे-आ प्रभाषेनां श्रीहरिनां वाक्य मांलणीने सुद्धिमान
पुद्गेषां अति श्रेष्ठ जेवा ते नृपति तो तुरत निःसंशय थय गया. अने ते पडितो
पणु श्रीहरिना सम्प्रदाय विषयमां निःसंशय थया जेवा थका बीजे प्रश्न ते श्रीहरिना
प्रत्ये जे सलामांन पूछया लाग्या. ॥५१॥

पडोहरा नगरमां विद्वज्जनोन्दी महासलामां सलामां मध्य लागमां पाट उपर
विराजमान थया थका श्रुतिस्मृतिनां प्रणण प्रभाषु वचनोद्योय वादीज्जेना मतपंडनमां
अति निपुण-समर्थ अने चतुर अने धीरे रहीने मधुर अने सुंदर लापणु करनाग
अने पोतानी साहजिक प्रलाधी महु तेजस्वी भूर्ति जेवा ते मारा छंदेव श्रीहरि भाई
विषे अति प्रसन्न थायो. ॥५२॥

अति श्रीमदुद्भवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीमहानंदस्वाभीना शिष्य अने तेमना
सम्प्रदायनुं सडण रहस्य जालुनारा श्रीनित्यानंदमुनिविरचित श्रीहरिदिग्विजयमां
पडोहरा नगरमां राजसलामां उद्भव-सम्प्रदाय संजधी प्रश्नोत्तर
निष्पणु नामे थुंवाणीशयो उद्घास सम्पूर्ण थयो. ॥४४॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

अभ्यस्तानेकशालैरनघिगततदीयातिगम्भीरहार्द-

र्याङ्गालैकप्रवीणैः सदसि विरचितान् क्षुद्रदाक्काकलङ्कान् ।

श्रौतैः स्मार्तैः प्रमाणैः सपदि परिहरन् शुद्धमाचार्यभावं

व्याचख्यायौद्धवाध्यन्यवन्तु स विनतान् स्वामिनारायणो नः ॥४५॥

અનેક શાસ્ત્રજ્ઞાણનો અભ્યાસ કરવા છતાંય પણ તેનું અતિ ગંભીર હાર્દ-રહસ્ય નહિ જાણનારા અને કેવળ ગોખળ-પદ્ધતિથી શીખી રાખેલા એવા વાગ્જ્ઞાનમાંજ એક પ્રવીણ, એવા તે વટપુરના વાઢી-પંડિતોએ રાજસભામાં આશ્વેષ કરેલા ક્ષુદ્ર શંકાઓરૂપ પોતાના સમ્પ્રદાયના કલકોને શ્રુતિઓનાં અને સ્મૃતિઓનાં પ્રમાણ-વચનોથી તુરંતજ પરિહાર કરતા થકા પોતાના ઉદ્ધવસમ્પ્રદાયમાં “શુદ્ધ આચાર્યભાવ-અભો”એ પ્રવર્તાવ્યો છે ” એમ જ શ્રીહરિએ પ્રતિપાદન કર્યું હતું. એવા તે સમર્થ પ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણ તેમના આગળ વિનયથી નમસ્કાર કરતા અભોને રક્ષણું કરે. ॥૪૫॥

पंचचत्वारिंश उल्लासः

યુષ્માકં સમ્પ્રદાયોડયં સપ્રમાણોડસ્તુ તત્ર નઃ । આગ્રહો નાસ્તિ કિંન્નથત્ર પ્રપ્ત્યં કિચ્ચિદસ્તિ નઃ ॥૧॥ મયદ્વિદંત્તયિધિના ગૃહીતો ભાટજાણુમૌ । વિમજ્જ્ય દેશાશ્ચ નયોર્મુરતા સ્થાપિતા પૃથક્ ॥૨॥ સ્વસ્વદેશસ્થશિષ્યેભ્યો દયાતાં તૌ ચ દીક્ષણમ્ । વ્યયસ્થા ઠિ કૃતા તત્ર સર્વેભ્યોડપિ વિલક્ષણા ॥૩॥ દીક્ષાં ગુરુર્ધર્મવંદ્યો દયાતુમ્ભ્યઃ પુમાન્ પરમ્ । ન તુ સ્ત્રીભ્યસ્નથા તેસ્ય પત્ની સ્ત્રોર્દીક્ષયેતુમાન્ ॥૪॥ ઇતિ યદ્વિત વ્યવસ્થાત્ર પ્રમાણં વર્ત્તતે ન યા । અસ્તિ ચેદ્વત્ર ચક્તર્યં ન ચેત્સાસ્ત્વપ્રમા-નિત્તા ॥૫॥ દીક્ષયેન્નૃદિષ્ટિં ત્યાગી યુક્તમેતત્પ્રતીયતે । નીચસ્થાનગતો હુષ્કસ્થાનિદીક્ષાં નુ નાર્હતિ ॥૬॥ મતે વસ્ત્યાગિદીક્ષાપિ ગૃહસ્થેનૈવ દીયતે । અયુક્તમેતંતુ ફયં ક્રિયતે પ્રશ્ન પપ નઃ ॥૭॥ ઇતિ પૃષ્ઠઃ સ તૈરુચે મહાસદસિ સંસ્થિતઃ । યુષ્માભિઃ પૃચ્છયતે સત્યં શ્રૂયતાં-યત્તદુત્તરમ્ ॥૮॥ દેશં કાલં વયઃ શક્તિં વિચાર્યૈવ નૃણાં ભુવિ । તતો મહર્ષિભિઃ પ્રોક્તા ધર્માઃ સન્તિ પૃથક્પૃથક્ ॥૯॥ અન્યે કૃતયુગે ધર્માસ્તેતાયાં દ્વાપરે પરે । અન્યે કલિયુગે ધર્માઃ સન્તિ પ્રોક્તા યથોચિતમ્ ॥૧૦॥ સર્વેપાં કિલ ધર્માણાં સમ્પ્રવૃત્તે કલૌ શ્રદ્ધમ્ । હુષ્કરત્વં વિચાર્યાંય સમેતા કેચનર્પયઃ ॥૧૧॥ વર્જ્યાન્કલિ-યુગે ધર્માશ્ચર્યાશ્ચાન્યોન્યમૃત્તિરે । સ્વશિષ્યાન્ વોધયામાસુસ્તાંશ્ચ લોકપ્રસિદ્ધયે ॥૧૨॥ કવિત્કલિત્પુરાણેષુ સ્મૃતિષ્વપિ ચ કાસુચિત્ । નિવદ્ધાઃ સન્તિ તે પ્રાયઃ પશ્ચરાત્રે ॥ સર્વશઃ ॥૧૩॥ દુર્જયત્વાદલ્પધિયાં ગ્રન્થસ્ય ચ મહત્ત્વતઃ । કવિત્કલિત્પશ્ચાગ્રસંગ્ર-હોડસ્તિ ચિદાં ગૃહે ॥૧૪॥ સામ્પ્રતં ત્વત્ર દેશેડપિ તસ્ય ગ્રન્થસ્ય સન્તિ દિ । ચત્વારિ પૂર્ણરાત્રાણિ પશ્ચમં ત્વર્દમસ્તિ ચ ॥૧૫॥ યુષ્મત્પ્રશ્નોત્તરં તત્ર વર્ત્તતે મમ્યગેવ દિ ।

અસ્મત્પિત્રા સ સર્વોઽપિ ગ્રન્થોઽધીતોઽમવચ્ચતુ ॥૧૬॥ મયાપિ તન્મુક્તાદેવ સંશ્રુતઃ
સકલોઽપિ સઃ । કતિચિત્તસ્ય વાક્યાનિ કથયિષ્યામિ વોઽગ્રતઃ ॥૧૭॥ ઉદ્ઘવસ્વા-

ઉદ્ઘાસ ૪૫ મો.

વાદી-પંડિતો કહેછે-તમારો આ ઉદ્ઘવ સમ્રાટાય લલે સમ્રમાણ હો. તેમાં અમારે કાંઈ
આગ્રહ નથી. પરંતુ-આ તમારા ઉદ્ઘવ સમ્રાટાય વિષે અમારે કંઈક પૂછવાનું છે. ॥૧॥ હે,
શ્રીહરે ! તમેએ તમારા બે ભાઈઓના બે પુત્રો દત્તવિધાનથી પુત્ર તરીકે ગ્રહણ કરેલા
છે. અને દેશના વિભાગ કરીને તે બંને પુત્રોને વિષે તે તે દેશના જનોની શુદ્ધતા પૃથક્ પૃથક્
સ્થાપન કરી છે. ॥૨॥ અને તે બંને આચાર્યો પોત-પોતાના દેશમાં રહેલા શિષ્યોને દીક્ષા
આપે. પરંતુ તેમાં બીજા સર્વ આચાર્યોથી પણ વિલક્ષણ વ્યવસ્થા કરેલી છે. ॥૩॥ ધર્મવંશી
પુરૂષ આચાર્ય પોતે કેવળ-એકલા પુરુષોને જ દીક્ષા આપે. પરંતુ-શ્રીઓને ન આપે.
તેમજ-તેમની પત્નીઓ કેવળ એકલી સ્ત્રીઓને જ દીક્ષા આપે. તો આવી જે વ્યવસ્થા-
મર્યાદા કરેલી છે. તેમાં કાંઈ શાસ્ત્રમુખાણ છે કે નહિ વાજું ? જે મુખાણ હોય તો અહીં આ
સભામાં જ કહેવું જોઈએ. અને જે મુખાણ નહોતું તો તે વ્યવસ્થા અપ્રમાણિક-મુખાણશૂન્ય
કરે. ॥૪-૫॥ વળી-ત્યાગાશ્રમમાં રહેલા પુરૂષ ગૃહસ્થ પુરૂષને દીક્ષા આપે, એ તો યુક્ત-
યોગ્ય જ છે. પરંતુ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપ નીચા સ્થાનમાં-આશ્રમમાં રહેલા પુરૂષ ઉંચા સ્થાનરૂપ
ત્યાગાશ્રમ વિગેરેમાં રહેલાઓને દીક્ષા આપવાને માટે યોગ્ય નથી. તો-તમારા મતમાં
ત્યાગીજનોને પણ ગ્રહસ્થ જ દીક્ષા આપેછે. તો એવું અયોગ્ય આચરણ તમારા મતમાં-
મમ્રાટાયમાં કેમ કરવામાં આવેછે ? એ અમારો પ્રશ્ન છે. ॥૬-૭॥ આ મુખાણે તે રાજપં-
ડિતોએ પૂછેલા અને મહાસભામાં વિરાજમાન થયેલા એવા સત્પુરૂષોના પતિ તે શ્રીહરિ કહેવા
લાગ્યા-હે પંડિતો ! તમેએ પૂછેલા પ્રશ્ન ખરો છે. માટે તેનો ઉત્તર અમે છહીએ છીએ તે
સાંભળો ! ॥૮॥ પૂર્વે થયેલા મહર્ષિઓએ દેશ-હિમાચળાદિક, કાળ-હેમન્ટાદિક,
અવસ્થા-ગાહ્યાદિક અને વળી શરીરબળ, એ સર્વનો વિચાર કરીને જ પૃથ્વી ઉપર
મનુષ્યોના જુદા જુદા ધર્મો કહેવામાં આવ્યા છે. ॥૯॥ જેમકે-સત્ય યુગમાં જુદા ધર્મો કહેલા
છે, તેમજ વેતા યુગમાં અને દ્વાપર યુગમાં પણ જુદા જુદા ધર્મો મનુષ્યોની શક્તિ મુજબ
ચર્ચાચિત્ત કહેલા છે. હવે-કળિયુગની પ્રવૃત્તિ સારી પેઠે થવા પછી સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું
તે દુષ્કર છે એમ વિચારીને પછી કેટલાક ઋષિઓએ ભેગા થઈને કળિયુગમાં વર્ચસ્વ ધર્મો
અને પાલન કરીશકાય તેવા માન્ય ધર્મો એક-બીજાના પ્રત્યે વિચારીને કહ્યા. અને તે ધર્મોની
લોકમાં પ્રસિદ્ધિ થવા માટે પોત-પોતાના શિષ્યોને બોધ કરીને શીખવાડ્યા. ॥૧૦-૧૨॥
તે નિર્ણય કરેલા ધર્મો કેટલાંક પુરાણોમાં અને કેટલીક સ્મૃતિઓમાં પણ ઘણું કરીને
કહેવામાં આવ્યા છે. અને પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં તો તે બંને પ્રકારના સર્વ ધર્મો કહેવામાં
આવ્યા છે. ॥૧૩॥ તે પંચરાત્ર શાસ્ત્ર અત્ય બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોથી હુજંચ હોવાથી, તેમજ
તે ગ્રંથનો પણ મોટો વિસ્તાર હોવાથી, કાંઈ કાંઈ સ્થળે વિદ્વાનોને ઘેર તે પંચરાત્ર

મિનઃ સાક્ષાદીક્ષામાપ્નો હિ મત્પિતા । તદાશ્રયા ધર્મદેવોઽદીક્ષયત્કાંશ્ચનાથિતાન્ ॥૧૮॥
 મુમુક્ષવોઽથ નાર્યસ્તં દીક્ષાયૈ સમુપાગતાઃ । તદા તસ્ય વિચારોઽમૃદ્ધદયે ધર્મશા-
 લિનઃ ॥૧૯॥ દીક્ષયે યચ્છં નારીસ્તર્હિ કાપિ ન મે ક્ષતિઃ । કિન્તુ રીતિરિયં સમ્યક્
 નૈવ સ્થાપ્યોઽઘાઘ્યન્તિ ॥૨૦॥ અત્ર હિ બ્રહ્મચર્યસ્ય પ્રાધાન્યં વર્તતે દૃઢમ્ । અપ્રધા
 સ્ત્રીપ્રસક્તસ્ય ત્યાગોઽસ્ત્યગૃહિણામિહ ॥૨૧॥ ગૃહિણાં સ્વેતરાયાશ્ચ સર્વથા સદ્ગર્જ-
 નમ્ । સધવાનાં ચ નારીણાં પાતિવ્રત્યેઽસ્તિ સંસ્થિતિઃ ॥૨૨॥ સર્વશાસ્ત્રનિષિદ્ધત્વાદિ
 ધવાસ્પર્શનસ્ય તત્ । ત્યજન્તિ ગૃહિણઃ સર્વં ઇતિ તે બ્રહ્મચારિણઃ ॥૨૩॥ સક્યાસિવચ
 વિધવા બ્રહ્મચર્યાદિકં વ્રતમ્ । પાલર્યાન્તિ દૃઢં તસ્માદેપાં કાર્યં મયા હિતમ્ ॥૨૪॥
 સ્ત્રીણાં પુંસાં પ્રસક્તસ્તુ પરસ્પરમનર્થકૃત્ । ભવતીતિ નિષિદ્ધોઽસૌ શાસ્ત્રકૃદ્વિસ્તથ
 વિંમિઃ ॥૨૫॥ સ્ત્રીપુંસકૃ પતાદક્ સર્વત્ર ત્રાસમાવહઃ । અપીશ્વરાણાં કિમુત પ્રામ્યસ્ય

શાસ્ત્રોનો સંગ્રહ જોવામાં આવેછે. ॥૧૪॥ હાલ સમયમાં તો આ દેશમાં પણ તે પંચરાત્ર
 શાસ્ત્રનાં સમૂહો તો આજ રાત્ર જોવા-ભણવામાં આવેછે. અને પાંચમું રાત્ર તો અધુન-
 અધુનું છે. ॥૧૫॥ હે પંડિતો ! આ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર તે પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં યથાર્થ રીતે
 વર્તે છે. અને અમારા પિતા ધર્મદેવ તે સુધર્મો અધર્મથી જ ભણ્યા હતા. ॥૧૬॥ અને તે
 અધર્મોથી પણ તે અમારા પિતા ધર્મદેવના મુખ થકીજ સમગ્ર સાંભળેલો છે. તે
 અર્થનાં કેટલાંક વચનો તમારી આગળ અમે કહીશું—કહું છું. ॥૧૭॥

(તે વચનો કહેતા પહેલાં ધર્મદેવે કહેલો વિચાર કહેછે—)અમારા પિતા
 ધર્મદેવ પ્રયાગરાજમાં સાક્ષાત્ ઉદ્ભવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામી થકી લાગવતી દીક્ષા પામ્યા
 હતા. અને તેમની આજ્ઞાથીજ ધર્મદેવ કેટલાક પોતાના આશ્રિત શિષ્યજનોને દીક્ષા આપતા
 હતા. ॥૧૮॥ ત્યાર પછી તે ધર્મદેવની પાસે મુમુક્ષુ સ્ત્રીઓ જ્યારે વૈષ્ણવી દીક્ષા
 લેવા માટે આવી. ત્યારે ધર્મશાલી એવા તે ધર્મદેવના હૃદયમાં વિચાર થયો.
 ॥૧૯॥ “જે કે હું સ્ત્રીઓને દીક્ષા આપું તો તેમાં મને તો કેઇ પ્રકારની ક્ષતિ
 લાગવાની નથી. પરંતુ—ઉદ્ભવ અપ્રદાયમાં એ રીતિ સ્થાપન કરવી—અવતોવવી
 તે કેઇ રીતે સાઈ નથી. ॥૨૦॥ આ ઉદ્ભવ અપ્રદાયમાં પ્રદાયર્થ વ્રતનું દ્રઢ પ્રાધૈન્ય
 વર્તે છે. માટે અહસ્થાશ્રમ મિવાયના બીજા ત્યાગાશ્રમવાળા મનુષ્યોને અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રી-
 સંગનો ત્યાગ છે. ॥૨૧॥ અને ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષોને પોતાની પરણેલી સ્ત્રી સિવાયની સ્ત્રી
 માત્રનો સંગ સર્વથા ત્યાગ કરવાનો છે. તેમજ મર્વ સધવા સ્ત્રીઓને પ્રતિવ્રતાધર્મમાં
 દ્રઢપણે સ્થિતિ વર્તે છે. ॥૨૨॥ અને વિધવા સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ સર્વ શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ
 હોવાથી તે વિધવાસ્પર્શને સર્વ ગૃહસ્થાશ્રમીઓ દૂરથીજ ત્યાગ કરેછે, માટે તે પણ
 પ્રદાયાર્થીઓ છે. ॥૨૩॥ વળી—વિધવા સ્ત્રીઓ સંન્યાસીઓની પેઠેજ પ્રદાયર્થાદિક
 વ્રત—ધર્મનું દ્રઢ પાલન કરેછે. માટે મારે તેમનું હિત કરવું જ જોઈએ. ॥૨૪॥ સ્ત્રીઓ
 અને પુરૂષોનો પરસ્પર પ્રસંગ તો એક બીજાને અનર્થજ કરનાર છે. માટેજ શાસ્ત્ર-યોગ-
 દર્શન વિગેરેના કર્તાઓએ, તથા સ્મૃતિકાર ઋષિઓએ પણ નિષેધ કરેલો છે. ॥૨૫॥
 જુઓ શ્રીમદ્ભાગવતમાં આશુ કથાના પૂર્વપ્રસંગને કહીને પછી કહેછે—આવા સ્ત્રી-પુરૂષોને

गृहचेतसः ॥२६॥ इति श्रीशुकदेवेन निश्चित्यैवोदितं वचः । तस्मात्स सर्वथा वर्ज्यः
सर्वैर्निजहितेषुभिः ॥२७॥ सत्यादिके युगेऽप्यादौ धीरा अपि महर्षयः । स्त्रीप्रसङ्गेन
विभ्रष्टाः स्वस्थितैर्वहवोऽपि हि ॥२८॥ तथा धीरा योपिनश्च ब्रह्मचर्यस्थिरा अपि ।
पुंमनङ्गेन विभ्रष्टा वहवो हि पुराभवन् ॥२९॥ तद्यत्र तामसयुगे कामक्रोधमये नृणाम् ।
स्त्रीणां च सति सम्बन्धे न दूष्येत कथं मतिः ॥३०॥ साम्प्रतं केचनाचार्याः स्वशिष्यस्त्रीषु
भूरिशः । प्रसक्ता दुर्दशां प्राप्ताः सन्तीति श्रूयते भुवि ॥३१॥ तस्मादवश्यं वर्ज्यां हि
स्त्रीप्रसङ्गो हितेषुभिः । गुरुभिस्तु विशेषेण भ्रष्टाः स्युस्तेऽन्यथा खलु ॥३२॥
मन्त्रोपदेशः कार्योऽतः पुंसां पुमभ्यो हि केवलम् । स्त्रोपदिष्टस्त्रिया स्त्रीभ्यः कार-
णीयः स नान्यथा ॥३३॥ भर्त्राग्रयैव नारी तु मन्त्रं दद्यात्सुवासिनी । स्त्रीभ्यस्तथा

પ્રસંગ સર્વત્ર ત્રાસનેજ ઉપજવનાર છે. મોટા બ્રહ્માદિક ઇન્દ્રિયને પણ આમ છે, તે! કેવળ ઘરમાંજ આત્મકત રહેનારા આમ્ય-શુદ્ધ માણુમને ધાય તેમાં કહેવાનું જુ? 'આ પ્રમાણે શ્રીશુકદેવણએ નિશ્ચય કરીનેજ આ વચન કહેલું છે. આ હેતુથીજ પોતાનું હિત ઇચ્છનારા સર્વ મનુષ્યોએ તે પ્રસંગ સર્વથા ત્યાગ કરવો. ॥૨૬-૨૭॥ પૂર્વે સત્યાદિક યુગમાં પણ ધૈર્યશુકત એવાય પણ ઘણાક મહુર્ગિઓ સ્ત્રીપ્રસંગથી પોતાની ઉત્તમ સ્થિતિ ધરી બ્રહ્મતાને પામી ગયા છે. ॥૨૮॥ તેજ પ્રમાણે ધીરજવાળી અને બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં સ્થિરતા પામેલી એવી ઘણીક સ્ત્રીઓ પણ પૂર્વે સુરૂપના પ્રસંગથી સ્વસ્થિતિથી બ્રહ્મતાને પામેલી છે. ॥૨૯॥ તો હાલ સમયમાં કામક્રોધથી ભરેલા આ તામસ કળિયુગમાં સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોને પરસ્પર સંગ ધર્યેથી બુદ્ધિ કેમ દૂષિત ન થાય? થાયજ. ॥૩૦॥ હાલકાળમાં કેટલાક આચાર્યો પોતાના શિષ્યપણને પામેલી સ્ત્રીઓમાં બહુધાપણે આત્મકત રચ્યા થકા પૃથ્વી ઉપર દુર્દશાને પામી ગયેલા છે એમ સાંભળવામાં આવેછે. ॥૩૧॥ આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથીજ પોતાનું હિત ઇચ્છનારાઓએ સ્ત્રીપ્રસંગ અવશ્યપણે સર્વથા ત્યાગજ કરવો જોઈએ. અને તેમાંજ જે સુરૂપ ઉપર રહેલા હોય તેમણે તો વિશેષપણે માધ્યાની રાખીને તે સ્ત્રીપ્રસંગ ત્યાગજ કરવો જોઈએ. અને જે તે પ્રમાણે નથી કરતા તો તે જરૂર બ્રહ્મ થાયછેજ. ॥૩૨॥ અને આ હેતુથીજ પુરૂષ વ્રતિના સુરૂપે કેવળ પુરૂષશિષ્યોનેજ મંત્રોપદેશ કરવો. અને સ્ત્રીઓને પોતે ઉપદેશ કરેલી પોતાની સ્ત્રી પાસેજ તે મંત્રોપદેશ કરાવવો. પરંતુ-પોતે તો મંત્રોપદેશ કરવાજ નહિ. ॥૩૩॥

(હવે-તેમાં શંકા મગાધાન કરીને તે વાર્તાને ૬૯ કરેછે-શંકા-‘ ન જાતુ મન્નદા નાતી ’ એવું ભારદ્વાજ સંહિતાનું વાક્ય હોવાથી મન્નોપદેશ કરવાનો સ્ત્રીઓને નિષેધ છે. તો તે મર્યાદાનું અતિક્રમણ થવામાં હોવાથી, સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓને કેમ

૧—આ વાતોનો વિસ્તાર—‘ નારીણાં નયનાદેશઃ સુરાણામપિ દુર્જયઃ ’. ....આ વિગેરે ખલપુરાણનાં વાક્યોથી. તથા ‘ ગાચો નવત્વણનીચ ’ એ વિગેરે ભારતનાં, તથા—‘ મુગ્ધઃ સ્ત્રીપ્રસન્નૈઃ ’ એ વિગેરે વિષ્ણુમોહનનાં, તથા ‘ નન્દપ્રમુદપ્રમુદેષુ ’ એ વિગેરે ભાગવતનાં વાક્યો-થી યથાર્થપરે વિવેચન સાથે ગણી શેવો. ॥

ન દોષઃ સ્યાદ્દોષઃ સ્યાત્તદનાશ્ચયા ॥૩૪॥ પञ्ચરાત્રે નારદેન મન્ત્રવીક્ષાપ્રસન્નતઃ ।
 નિર્ણિતો હ્યયમેવાથોં હિતાયૈવ નૃણામિદ ॥૩૫॥ પતિરેવ હિ નારીનાં દૈવતં ચ ગુરુ-
 મતઃ । ન તદન્યા દેવતાસ્યા ન તદન્યો ગુરુર્નૃપુ ॥૩૬॥ પતિવ્રતા ધર્મરત્ના યા ચ
 પત્યૈવ દીક્ષિતા । સા તુ દધાતુક્ષ્ણમન્ત્રં શ્લોભ્યઃ પ્રણવવર્જિતમ્ ॥૩૭॥ કૃષ્ણસ્યાષ્ટા
 શ્વરો મન્ત્રઃ સ્ત્રીભિર્ગ્રાહ્યો ગુરુસ્ત્રિયાઃ । સાધ્વીધર્મચ્યુતા સ્ત્રી તુ ગુરુત્વં નાહતિ કચિત્
 ॥૩૮॥ ધર્મસ્થિતાપિ યા નારી યદૈવ વિધવા ભવેત્ । તદા ગુરુત્વહીના સા વન્દનીયૈવ
 કેવલમ્ ॥૩૯॥ ગુરુપત્ની ગુરુઃ કાર્યઃ સ્ત્રીભિર્નાન્યઃ પુમાન્ કચિત્ । આપન્નાભિસ્તથા
 ઽસૂર્યમ્પદ્યાભિર્ભવમુક્તયે ॥૪૦॥ एवंविधानि वाक्यानि तत्र सन्ति यहन्यपि । भारते-
 ऽपीदृशान्येव सन्ति वाक्यानि भूरिशः ॥४१॥ દેવનઘાદિમિઃ પૃષ્ઠઃ સ્ત્રીધર્માન્ શક્તર
 સ્તતઃ । કથયામાસ તામ્યસ્તાનુમયા સ્વોપદિષ્ટયા ॥૪૨॥ ન તુ સ્વયં તાનવદત્તાદ-

મંત્રોપદેશ કરે ? એ શંકાના સમાધાનમાં પંચરાત્રનું વાક્ય કહીને તેનો ઉત્તર આપેછે-)

મુવામિની સ્ત્રી પોતાના પતિની આજ્ઞાથી જો સ્ત્રીઓને મંત્ર આપે તો તે સ્ત્રીને
 કોઈ પ્રકારનો દોષ છેજ નહિ. પરંતુ-જો પતિની આજ્ઞા સિવાય આપે, તો તો દોષ લાગે
 છેજ. ॥૩૪॥ પંચરાત્રમાં મંત્રવીક્ષાના પ્રમંગથી નારદમુનિએ મનુષ્યોના હિતને માટેજ
 આ જાળતમાં આજ અર્થ નિર્ણય કરીને નિશ્ચિત કરેલો છે. ॥૩૫॥ આ જગતમાં
 સ્ત્રીઓને પોતાનો પતિ એજ પરમ દેવતરૂપ અને પરમગુરુ માનેલો છે. ક્રમકે-જો
 સ્ત્રીઓને પોતાના પતિ સિવાય બીજો કોઈ દેવ નથી. અને મનુષ્યોમાં તે પતિ
 સિવાય બીજો કોઈ ગુરુ પણ નથીજ. ॥ ૩૬॥ જે સ્ત્રી પતિવ્રતા હોય, ધર્મમાં પ્રીતિવાળી
 હોય અને પોતાના પતિએજ દીક્ષા આપેલી હોય, તેજ સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીઓને પ્રણવના
 ઉચ્ચારણ સિવાય કૃષ્ણનો મંત્ર આપે. ॥૩૭॥ માટે કૃષ્ણનો અષ્ટાક્ષર મંત્ર સ્ત્રીઓએ
 ગુરુ-સ્ત્રી થકીજ ગ્રહણ કરવો. અને પતિવ્રતાધર્મ થકી બ્રહ્મ થયેલી સ્ત્રી તો ક્યારેય પણ
 ગુરુપણને યોગ્ય થતીજ નથી. ॥૩૮॥ તેમજ-જે સ્ત્રી સ્વધર્મમાં દ્રઢ રહેલી હોય તો
 પણ તે જ્યારે વિધવા થાયછે, ત્યારે ગુરુધણ્ણથી રહિત થયેલી તે સ્ત્રી કેવળ વંદન કરવા
 યોગ્યજ રહે છે, (પરંતુ-દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી માનેલી.) ॥૩૯॥ અને આપદાલને
 પામેલી સ્ત્રીઓએ, તથા સૂર્યદર્શન પણ નહિ પામનારી એવી રાજાઓના અંતઃપુરની
 સ્ત્રીઓએ, આ મંસારાધનથી મુક્તિ પામવાને માટે ગુરુપત્નીનેજ ગુરુ કરવા, પણ તે
 સિવાય બીજા કોઈ ગુરુપત્નેતો ક્યારેય પણ ગુરુ નજ કરવા. ॥૪૦॥ હે પંડિતો! તે પંચરાત્ર
 શાસ્ત્રમાં આવા પ્રકારનાં ઘણાંક વાક્યો છે. તેમજ બાગ્વતમાં પણ આવા પ્રકારનાંજ ઘણાંક વાક્યો
 છે. ॥૪૧॥ (એજ અર્થ ફરીથી દર્શ કરવાને માટે ભારતવાક્યની ગંભીર યત્ના પિનેસદાચાર પણ
 એવાજ છે એમ જણાવેછે-) પૂર્વે શંકગ્ના પ્રત્યે દેવનદી-ગંગા આદિક સ્ત્રીઓએ સ્ત્રીધર્મો
 પૂછ્યા હતા. ત્યારે મહાદેવજીએ પોતે નહિ કહેતાં પોતે ઉપદેશ કરેલાં પોતાનાં પત્ની ઉમાદેવીની
 પાસે-દ્વારા તે સ્ત્રીઓને સ્ત્રીધર્મો કહ્યા હતા. આ પ્રમાણે તેવી ધર્મમર્યાદાને જાંધનારા
 -પ્રવર્તીવનારા સ્વયં સદાશિવજીએ તે સ્ત્રીઓને તે ધર્મો પોતે નહોતા કહ્યા. અને તેથીજ

પક્ષેતુનિવન્ધનઃ । સત્યાં ગીતા યતો ધર્માઃ સતીગીતામિધા મતાઃ ॥૪૩॥ સ્ત્રિય ઇવ ગતિઃ સ્ત્રીણાં ચતુર્વર્ગાવયોધને । ધર્મશ્ચા ચ સુશીલા યા સાન્યા ધર્માદ્યુપાદિશેત્ ॥૪૪॥ મુક્તયેડપિ ન કર્તવ્યઃ પુમ્પ્રસન્નસ્તુ સર્વથા । ઉમયોર્વન્ધકૃતસજ્જો ભવત્યેવ ન મુક્તયે ॥૪૫॥ ઇવમન્યાનિ વાક્યાનિ સત્યન્યત્રાપિ ભૂરિશઃ । તસ્માત્સ્વભાર્યયૈષૈતા દીક્ષ-યામિ ન તુ સ્વતઃ ॥૪૬॥ ઇવં નિશ્ચિત્ય સ્વગુરુમધિગમ્ય તદાહ સઃ । તતોડતીવ પ્રસન્નેન ગુરુણા સોડનુમોદિતઃ ॥૪૭॥ સ્વનિકેનં સમાગત્ય મર્યાદાં તામવન્ધયત્ । સ્વસ્ત્રિયા દીક્ષયામાસ યોપિતઃ સ તતોડલિલાઃ ॥૪૮॥ સ્થાપિતા ધર્મદેવેન મર્યાદૈષા સનાતની । સપ્રમાણા ચ સાસ્મામિઃ સ્વીયેષુ સમ્પ્રવર્ત્યતે ॥૪૯॥ સ્ત્રીપુંસગુરુતામેદૈ પુષ્પાભિર્યઃ કૃતો બુધાઃ ! । પ્રશ્નસ્તસ્ય સમાધાનમિતિ જાનીત નિશ્ચિતમ્ ॥૫૦॥ અથ, ગૃહસ્થસ્ય કથમ્ ત્યાગિનાં ગુરુતેતિ વઃ । પ્રશ્નો યસ્તત્સમાધાનં ક્રિયતે હ્યવધાર્યતામ્ ॥૫૧॥ ગુરોઃ કર્તવ્યતા યા સા પ્રોક્તા નિઃશ્રેયસાય હિ । લૌકિકવ્યવહારાર્થં ન તુ કેવલમ-

સતી-પાર્વતી દેવીએ કહેલા જે ધર્મો તે 'સતીગીતા' એવા નામે પ્રસિદ્ધ માનેલા છે. ॥૪૨—૪૩॥ અને ધર્માદિક ચતુર્વર્ગને સંમજાવવામાં સ્ત્રીઓની ગતિરૂપ સ્ત્રીઓજ માનેલી છે. માટે જે સ્ત્રી ધર્મના તત્ત્વને બાણુમારી અને સુશીલા હોય તે બીજી સ્ત્રીઓને ધર્માદિકનો ઉપદેશ કરે. ॥૪૪॥ અને પુરૂષનો પ્રસંગ તો સ્ત્રીઓએ મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે પણ સર્વથા નજ કરવો. કારણ કે-સ્ત્રી-પુરૂષોનો પરસ્પર ધ્યેલો પ્રસંગ બંનેયને બંધન કરનારોજ થાયછે. પણ મુક્તિને માટે થતો નથી. ॥૪૫॥ આજ અર્થને કહેનારાં બીજાં પણ ઘણાંક વાક્યો બીજા અંશોમાં છે, માટે હું મારી બાર્યા-લકિતદેવીની પાસેજ આ સ્ત્રીઓને દીક્ષા અપાવું. પરંતુ-હું પોતે તો નહિજ આપું" ॥૪૬॥ આવો નિશ્ચય કરીને પોતાના ગુરૂ શ્રીરામાનંદમુનિની સમીપે જઈને તે પોતાનો વિચારપૂર્વકનો નિશ્ચય કહી બતાવ્યો, ત્યારે તેમના ઉપર અતિશેજ પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂ શ્રીરામાનંદમુનિએ તે વાર્તામાં અનુમોદન આપ્યા થકા, પોતાને ઘેર આવીને તે મર્યાદાનું સ્થાપન કર્યું. અને તે પછી અમારા પિતા ધર્મદેવ તેમણે સર્વ સુમુક્ષુ સ્ત્રીઓને પોતાનાં પત્ની લકિતદેવીની પાસેજ દીક્ષા અપાવી. ॥૪૭-૪૮॥ આવી આ મર્યાદા અમારા પિતા શ્રી ધર્મદેવ તેમણેજ અમને શીખવાડેલી છે, અને તે મર્યાદા પંચરાત્રાદિક સ્વચ્છાઓનાં પ્રમાણે સહિત અમે અમારા આ ઉદ્ભવ સમ્પ્રદાયમાં અમારા આશ્રિત જનોમાં-પ્રવર્તીવીએ છીએ. ॥૪૯॥ (શ્રીકૃતિ કહેછે) હે પંડિતો! સ્ત્રી-પુરૂષોમાં ગુરૂતા લિન્ન લિન્ન હોવાના સંબંધમાં તમોએ જે પ્રશ્ન કર્યો હતો, તેનું સમાધાન આ અમારાકહેલા પ્રમાણે તમે નિશ્ચયથીજ જાણો. ॥૫૦॥

હવે-ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલાને ત્યાગાશ્રમવાળાઓની ગુરૂતા કેમ હોઈ શકે? એવો જે તમારા પ્રશ્ન છે તેનું સમાધાન અમે કરીએ છીએ તેને સાવધાની રાખીને શ્રવણ કરો. ॥૫૧॥ ગુરૂ જે કરવા તે તો પોતાના કલ્યાણને માટેજ કરવાના કહેલા છે, પણ કેવળ અજ્ઞાની જનોની માફક લૌકિક વ્યવહારને માટે નહિ. કેમકે-'તસ્માદ્ગુરુમ્પ્રપચેત જિજ્ઞાસુઃ શ્રેય ઉત્તમમ્' તે હેતુ માટે ઉત્તમ-આત્મતિક શ્રેયનો હજાસ્ર માણસ ગુરૂને શરણે જાય' ગુરૂ કરવાના સંબંધમાં આ વિગેરે અનેક વિધિવાક્યોનું તેવુંજ તાત્પર્ય જોવા-જાણુ-
દ. ૫૨

શવત્ ॥૫૨॥ તસ્માદ્ગુરું પ્રપદ્યેત જિજ્ઞાસુઃ શ્રેય ઉત્તમમ્ । ઇત્યાદિવિધિવાચ્યાનાં તથા
તાત્પર્યદર્શનાત્ ॥૫૩॥ જ્ઞાનપ્રાપ્તિર્ગુરોરેવ સ્યાત્તથા મુક્તિરીપ્સિતા । સ ગુરુર્જ્ઞાનસમ્પદો
ધર્મનિષ્ઠશ્ચ ભક્તિમાન્ ॥૫૪॥ જિતેન્દ્રિયો દયાલુશ્ચ હિતકૃત્સર્વથા નૃણામ્ । તદાશ્રયેણ
લભ્યેત જ્ઞાનં મુક્તિશ્ચ સંસૃતેઃ ॥૫૫॥ ચતુર્ણામપિ વર્ણનાં જન્મના બ્રાહ્મણો ગુરુઃ । સ
ચેદુક્તગુણૈર્યુક્તો વિશેષેણ ગુરુર્મતઃ ॥૫૬॥ મહાભાગવતઃ શ્રેષ્ઠો બ્રાહ્મણો વૈ ગુરુર્નૃણામ્ ।
સર્વેપામેવ લોકાનામસૌ પૂજ્યો યથા હરિઃ ॥૫૭॥ બ્રાહ્મણો જન્મના શ્રેયાન્ સર્વેપાં
પ્રાણિનામિદ્ । તપસા વિચયા તુષ્ટયા કિમુ મત્કલયા યુતઃ ॥૫૮॥ ઇતિ કૃષ્ણોક્ત-
લક્ષ્મા યઃ સ હિ શ્રેયાન્ ગુરુર્મતઃ । સ एव શ્રેયસે સર્વઃ શ્રયણીયો મુમુક્ષુભિઃ ॥૫૯॥
સ્વવર્ણાશ્રમધર્મોશ્ચ વેદોક્તાન્ કાપિ ન ત્યજેત્ । ચતુર્વર્ણાશ્રમાણાં સ ગૃહસ્થો બ્રાહ્મણો
ગુરુઃ ॥૬૦॥ શિષ્યશાપ્તાનિયન્ધશ્ચ ગૃહસ્થસ્યૈવ સમ્મતઃ । ન તુ ત્યાગવતઃ કાપિ નિપે-
ધસ્ત્વસ્ય વર્તેતે ॥૬૧॥ સ્મૃતિવાક્યં ચ ભવતિ ત્યાગવાન્ ગુરુર્ભવેત્ । શ્રીમદ્ભાગવતે
સાક્ષાદુક્તં ભગવતાપિ હિ ॥૬૨॥ ન શિષ્યાનનુવધ્નીયાદમન્યાષ્ટૈવાભ્યસેદ્વહન્ । અતો
વર્ણો ગૃહી ત્યાગી સર્વોઽપિ ગૃહિણં ભજેત્ ॥૬૩॥ અતો જ્યેષ્ઠાશ્રમઃ પ્રોક્તો ગાર્હસ્થ્ય

વામાં આવેછે. ॥૫૨-૫૩॥ અને મનુષ્યોને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ શુદ્ધ થકીજ થાયછે. અને
તે જ્ઞાનપ્રાપ્તિથી ઇચ્છિત મુક્તિ મળેછે. તેા તે જ્ઞાનદાતા શુદ્ધ જ્ઞાનસમ્પન્ન, ધર્મનિષ્ઠ અને
ભગવાનને વિષે ભક્તિમાન્ હોવા નેધએ. ॥૫૪॥ તેમજ જીતેન્દ્રિય, ક્રિયાળુ અને આશ્રિત
જનોના હિતમાંજ સર્વથા તત્પર એવા હોવા નેધએ. અને તેવા-સદ્ગુણસમ્પન્ન શુદ્ધના
આશ્રયથીજ આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન અને આ સંસૃતિ થકી મુક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાયછે.
॥૫૫॥ બ્રાહ્મણ ભતિનો પુરૂષ આર્ય વર્ણનો જન્મથીજ-સદ્ગુણ શુદ્ધ માનેલો છે. અને તે
વિપ્ર ને પૂર્વે કહેલા શુભોદી સર્વથા સમ્પન્ન હોય, તેા તે વિશેષપણેજ શુદ્ધ માનેલો છે.
॥૫૬॥ બુદ્ધિ-શ્રીમદ્ભાગવતમાં-આ લોકમાં સર્વ પ્રાણધારીઓના મધ્યે બ્રાહ્મણ જન્મ
થીજ અતિ શ્રેષ્ઠ છે, તેા તે બ્રાહ્મણ તપ, વિદ્યા, સન્તોષ અને ભારી ભક્તિ, તેણે ને
ચુક્ત હોય તેા પછી તે શ્રેષ્ઠ છે એમાં કહેવાનુંજ શું ? તેા સર્વથા શ્રેષ્ઠજ છે. આ
પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કહેલાં લક્ષણવાળા જે બ્રાહ્મણ પુરૂષ હોય તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ
શુદ્ધ માનેલો છે. અને તેજ શુદ્ધ સર્વ સુસુક્ષ્મ-જનોએ પોતાના કસ્યાણુ માટે આશ્રય કરવા
ચોખ્ખજ છે. ॥૫૭-૫૮॥ વળી-વેદોક્ત એવા પોતાના વર્ણાશ્રમના ધર્મોને ક્યારેય પણ
ત્યાગ ન કરે તેવા ગૃહસ્થાશ્રમી બ્રાહ્મણ પુરૂષ આર્ય વર્ણ અને આશ્રમનો શુદ્ધ માનેલો
છે. ॥૫૯॥ અને વળી-શિષ્ય-શાપ્તાઓ ગાંધવી તે પણ ગૃહસ્થ શુદ્ધનેજ માનેલી છે.
પરંતુ-ત્યાગવાન પુરૂષને ક્યારેય શિષ્યશાપ્તાઓ ગાંધવી તે શાસ્ત્ર સમ્મત નથી, ત્યાગીને
તેા એ નિષેધજ કરેલો છે. ॥૬૦॥ અને 'ત્યાગવાન્ ગુરુર્ભવેત્' 'ત્યાગી પુરૂષ પોતે શુદ્ધ
ન થાય' આનું સ્મૃતિવાક્ય પણ છે, તેમજ-શ્રીમદ્ભાગવતમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ
પણ કહ્યુંજ છે- 'મોક્ષાર્થી એવા વિરક્ત ત્યાગી પુરૂષ શિષ્ય-પરંપરાને ન બાંધે, તેમજ
મોક્ષમાં વિરોધી એવા ઘણાં શ્રેયોને પણ ન લાણે' માટે બ્રાહ્મણ, ગૃહસ્થ અને ત્યાગી,
એ સર્વ મનુષ્યો ગૃહસ્થાશ્રમીનેજ ભજે-શુદ્ધ કરે. ॥૬૧-૬૩॥ અને આ શરણુથીજ

સ્મૃતિષુ ધ્રુવમ્ । ત્રયાણામપ્યાશ્રમિણાં પિતેવ ચ ગૃહી મતઃ ॥૬૪॥ સર્વવૈષ્ણવમાર્ગેષુ
શિષ્યાચાર્ય તાદશઃ । પ્રવર્તતે સામ્પ્રતં ચ સત્યાદિષુ યુગેષ્વપિ ॥૬૫॥ સનકાદ્યા નાર-
દશ્ચ ક્રમુર્હસોઽરુણિર્યતિઃ । સહસ્રશો વાલસ્તિલ્યા ક્રપયો હાકૃતસ્તિયઃ ॥૬૬॥ અષ્ટા-
શીતિસદૃશાણિ ક્રપયો હ્યુર્ધ્વેરેતસઃ । સર્વેઽપ્યેતે ત્યાગિનોઽપિ ગૃહિણં ગુરુમાશ્રયન્
॥૬૭॥ કેચિત્સદ્ગુરુર્વળં કેચિદ્ગુણાણં વરુણં શિવમ્ । યોયીશ્વરં વસિષ્ઠં ચ ગુરું સૂર્યં ચ
ત્રિશ્રિયુઃ ॥૬૮॥ एतेषां चरितं तत्तत्पुत्राणादपि दृश्यते । न चाश्रमविशेषो हि लिङ्गं
गुरुपदे भवेत् ॥६९॥ न चाश्रमो द्वितीयस्तु गुरुत्वप्रतिरोधकः । याज्ञवल्क्यादयोऽप्या-
सन्गुरवो ब्रह्मदर्शिनः ॥७०॥ ब्रह्मनिष्ठा मुमुक्षुत्वं लक्षणं गुरुशिष्ययोः । सद्यसास्यपि
मुमुक्षुश्चेद्ब्रह्मनिष्ठं गुरुं धयेत् ॥७१॥ चिचार्यते किञ्चिदत्र पक्षपातं विनोच्यताम् ।

સ્મૃતિઓમાં ગૃહસ્થાશ્રમને સર્વથી માટે અને શ્રેષ્ઠ આશ્રમ કહેલો છે. અને નિશ્ચેજ
બ્રહ્મચારી આદિક ત્રણેય આશ્રમીઓના પિતાને તુલ્યજ એ ગૃહસ્થાશ્રમી માનેલો છે.
॥૬૪॥ અને સર્વ વૈષ્ણવ-માર્ગોમાં-સમગ્રદાયોમાં શિષ્યાચાર પણ તેવાજ છે. અને તે
શિષ્યાચાર હાલ સમયમાં તેમજ પ્રથમથીજ સત્યાદિક યુગોમાં પણ એજ પ્રમાણે પ્રવ-
ર્તેલો છે. ॥૬૫॥ (પૂર્વના તે શિષ્યાચારને કહી બતાવેછે-) સનકાદિકો, નારદમુનિ, ક્રમુ,
હંસ, અરુણિ અને યતિ, આ બધા મહર્ષિઓ સ્ત્રીઓ પરપ્રયા સિવાયના હતા. તે તથા
હનરો હનર વાલગિલ્ય ત્રિયો. અને ઉર્ધ્વરેતસ એવા શૈનકાદિક અઠવાસી હનર
ત્રિયો, આ સર્વ ત્રિયો પોતે ત્યાગી હતા તો પણ ગૃહસ્થાશ્રમી ગુરુનેજ આશર્યા
હતા. તેમાંના કેટલાક સંકર્ષણને આશર્યા હતા, કેટલાક બ્રહ્મને, વરુણને, શંકરને, યોગી-
શ્વર-યાજ્ઞવલ્કયને, તથા વસિષ્ઠને, કેવગુરુ-ગૃહસ્થપતિને, તથા સૂર્યને, એમ જુદા જુદા
સમયમાં ગૃહસ્થ ગુરુઓને તે તે સમયના મનુષ્યો આશર્યા હતા. ॥૬૬-૬૮॥ અને આ
સર્વનું ચરિત્ર તે તે ભાગવતાદિક પુરાણો વિગેરેમાં જોવા-જાણવામાં આવેછે. માટે હે
પંડિતો ! કોઈ પણ અમુકજ આશ્રમ ગુરુપદની ચોખ્ખતાને જણાવનારો નથી. ॥૬૯॥
તેમજ-ખીજો-ગૃહસ્થાશ્રમ ગુરુપણની ચોખ્ખતાનો પ્રતિબંધક પણ નથી. કેમકે-યાજ્ઞવ-
લ્ક્યાદિક બધા ગૃહસ્થાશ્રમીજ બ્રહ્મદર્શી ગુરુઓ હતા. ॥૭૦॥ અને બ્રહ્મનિષ્ઠા એ ગુરુનું
મુખ્ય લક્ષણ છે. અને મુમુક્ષુતા એ શિષ્યનું મુખ્ય લક્ષણ છે. માટે પોતે સંન્દાસી-ચતુર્થા-
શ્રમી હોય તો પણ જો તે મુમુક્ષુ હોય તો બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા ગુરુ પોતે ગૃહસ્થાશ્રમી
હોય તો પણ તેનો આશ્રય કરે. (એમાં કોઈ બાધ છેજ નહિ.) ॥૭૧॥

હવે-શ્રીહરિ કહેછે- હે પંડિતો ! આ વિષયમાં આપણે કંઈક વિચારીએ. તમે
પક્ષપાત સિવાય કહેલ્યો કે-આશ્રમથી અથવા તો વર્ણથી જે શ્રેષ્ઠ હોય તેનો ગુરુ થવાને
માટે, તેનાથી અવર-નીચા આશ્રમનો અથવા નીચા વર્ણનો મનુષ્ય ચોખ્ખ નથી. એમાં
ખડું કારણ શું છે ? અને એક વર્ણાશ્રમનીજ અપેક્ષાથી પ્રવર્તતાં એવાં વેદાદિકનાં પઠન
પાઠન વિગેરે તથા યજ્ઞયાગાદિક ક્રિયાઓમાં પ્રવર્તીયું એ વિગેરેમાં તો ગુરુ શિષ્યને માટે
આ શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠનો વિચાર હોઈ શકે, પરંતુ-આ દીક્ષાવિષયમાં તો સંસારથી કંટાળેલો
એવો જે કોઈ મુમુક્ષુજન હોય તે સર્વ શિષ્યજ કહેવાય. અને જે કોઈ પુરૂષ પોતે આત્મ-

આશ્રમાર્હણતો વા યો વરસ્તસ્યાવરસ્તુ યઃ ॥૭૨॥ સ ગુરુર્ભવિતું નાર્હં હત્યસ્મિન્ કિન્નુ
 કારણમ્ । વર્ણાશ્રમેકસાપેક્ષવિદ્યાકર્મ પ્રવર્ત્તે ॥૭૩॥ વરાવરવિમર્શોડયં સ્યાન્નામ
 ગુરુશિષ્યયોઃ । મુમુક્ષુર્યસ્તુ નિર્વિણ્ણઃ સ શિષ્યઃ સર્વં એવ હિ ॥૭૪॥ બ્રહ્મદર્શી ભવેદ્ય-
 સ્તુ સ ગુરુસ્તસ્ય તાપહત્ । ન ચ વિપ્રેકનિયતા સા ચેયં બ્રહ્મદર્શિતા ॥૭૫॥ ન ચાશ્ર-
 મવિશેષેકનિયતા શ્રૂયતે કચિત્ । પ્રય્યન્તાધ્યયનૈકાન્તં ન ચ તત્ દર્શનં યતઃ ॥૭૬॥
 ભક્તિપ્રકર્પસમ્ભૂતં સર્વત્રેવ પ્રદશ્યતે । કાશ્ચિદેવ તુ વિદ્યા હિ પ્રય્યન્તપથસંશ્રુતાઃ
 ॥૭૭॥ નાના વિદ્યા હિ સા પ્રોક્તા યાડપરોક્ષસ્વરૂપિણી । ક્ષત્રિયાદપ્યધિગતા બ્રહ્મવિદ્યા
 દ્વિજૈરપિ ॥૭૮॥ ગૃહસ્થાદપિ વિદ્યેયં પ્રાપ્તા સહ્યાસિમિઃ પુત્ર । વૈરાગ્યતો વિવિદિપા
 તતઃ સહ્યાસમાવિશન્ ॥૭૯॥ અજાતબ્રહ્મવિદ્યાનો ગુરુમન્વિષ્ય મચ્છતિ । જ્ઞાનધુતિઃ
 પ્રાપ્યૈકમનાશ્રમિણમાશ્રમી ॥૮૦॥ તદેવં સતિ નિષ્પત્તપરમક્તિઃ પરો ગુરુઃ । ક્રતે ચ
 ન પરાં ભક્તિમન્યદર્શનસાધનમ્ ॥૮૧॥ ડચ્યતે ચ વિશેષોડત્ર દીક્ષાપ્રહળવર્ત્તનિ ।

તરનાં સાક્ષાત્કારવાળો બ્રહ્મદર્શી હોય તે તેના વિવિધ તાપ-સંતાપને હરનારો ગુરુ
 માનેલો છે. અને આ બ્રહ્મદર્શિતા તે એક બ્રાહ્મણ જાતિના મનુષ્યમાં જ હોય એમ કાંઈ
 નિયમ નથી. તેમજ-કોઈ પણ એક આશ્રમનાજ મનુષ્યમાં હોય એમ પણ ક્યાંઈ ક્યારેય
 સાંભળવામાં આવતું નથી. કારણ કે-આત્મસાક્ષાત્કારપૂર્વક તે બ્રહ્મદર્શન કાંઈ વેદનથીના
 શિરોભાગ રૂપ વેદાન્તભાગના કેવળ અધ્યયનમાત્રથીજ પ્રાપ્ત થતું નથી. ॥૭૨-
 ૭૬॥ પરંતુ-તે આત્મા-પરમાત્માના સાક્ષાત્કારરૂપ બ્રહ્મદર્શન તો ભગવદ્ભક્તિના પ્રકર્પ-
 થીજ સિદ્ધ થયેલું સર્વત્ર જોવા-જાણવામાં આવે છે. અને વેદાન્તમાર્ગમાં પ્રસિદ્ધ એવી
 કેટલીક બ્રહ્મવિદ્યાઓ નાના-અનેક પ્રકારની કહેલી છે. કે જે બ્રહ્મવિદ્યા અપરોક્ષસ્વરૂપવાળી
 છે. આવી સાક્ષાત્ બ્રહ્મવિદ્યા પૂર્વે બ્રાહ્મણ જાતિના મનુષ્યોએ પણ ક્ષત્રિયજાતિના પુરૂષ
 થકી પ્રાપ્ત કરેલી છે. તેમજ પૂર્વે કેટલાક સંન્યાસીઓએ આ બ્રહ્મવિદ્યા ગૃહસ્થાશ્રમી
 પુરૂષ થકી પણ પ્રાપ્ત કરેલી છે. કેમકે-સંસારમાંથી વૈરાગ્ય થયા પછીજ આત્મતત્ત્વને
 જાણવાની ઇચ્છા થાય છે. તે ઇચ્છાથી પોતે સંન્યાસાશ્રમમાં પ્રવેશ કરે છે. પણ સંન્યાસાશ્ર-
 મમાં પ્રવેશ કરવા માત્રથીજ કાંઈ બ્રહ્મવિજ્ઞાન સિદ્ધ થતું નથી. તેથી પોતે સંન્યાસી હોવા
 છતાં પણ બ્રહ્મવિદ્યાને માટે ગુરૂને શોધીને તેમને થરણે લાયક છે. જુઓ-પૂર્વે જ્ઞાનધુતિ
 રાજ પોતે આશ્રમી હોવા છતાં અનાશ્રમી એવા રૂઢવને થરણે ગયા હતા. ॥૭૭-૮૦॥
 માટે આ પ્રમાણે નિશ્ચય હોવાથી જે પુરૂષને પરમ ભક્તિયોગ સિદ્ધ થયેલો હોય તેજ
 ગુરુ થવાને યોગ્ય માનેલો છે અને પરમાત્માને વિષે પગ ભક્તિ થયા નિવાય તે બ્રહ્મ-
 દર્શનનું ખીજું કોઈ સાધન છેજ નહિ. (ભાવાર્થ એ છે કે-શમદમાદિક સાધનમંપન્ન
 થઈને દેહનયથી વિવિકત આત્મદર્શનપુરસ્કર પરબ્રહ્મની પરા ભક્તિમાં નિષ્પત્ત થયેલા
 હરકોઈ પુરૂષ ગુરુ થવાને યોગ્ય છેજ. અને વિવિધ વિચિત્ર અનેક વિદ્યાનાઓથી ભરેલા
 કેવળ કલેશમય મંસારથી નિર્વેદ પામીને શાશ્વત પરમ શાન્તિને ઇચ્છનારો હરકોઈ જ્ઞાત્રુ
 માણસ શિષ્યભાવને પામેલોજ જાણવો. આજ ગુરુશિષ્યની ખરી વ્યાખ્યા જાણવી.) ॥૮૧॥
 હવે-દીક્ષા પ્રણય કરવાના માર્ગમાં-વિદ્યાનમાં વિશેષ-જાણવા યોગ્ય અવાન્તો ભેદ કહી

કાપાયવસ્ત્રકુણ્ડયાદિ વાહ્યચિહ્નં ત્વશેષતઃ । ગૃહ્ણીયાત્યાગિનસ્ત્યાગી ન નદ્વાદ્ગૃહી-
કચિત્ ॥૮૨॥ શ્રેયસ્કરં કુળ્ળમન્ત્રં ગૃહ્ણીયાદ્ગૃહિણો ગુરોઃ । અત્ર પ્રમાણઘાત્યં ચ
સાપેક્ષં ચેદુદીર્યતે ॥૮૩॥ વર્ણા ગૃહી ધની વાપિ ત્યાગી યદુવિધોઽપિ યઃ ।
ગૃહ્ણીયાદ્ગૃહિણો મન્ત્રં કુળ્ળસ્યૈવ વિમુક્તયે ॥૮૪॥ અનન્યમક્તઃ કુળ્ળસ્ય-
સ્વધર્મેષ્વચ્છન્ધસ્થિતિઃ । સ एव हि गुरुः श्रेयानितरस्त्याज्य आशु च ॥૮૫॥
एवं तृतीयरात्रे हि पञ्चरात्रे वह्न्यपि । वचांसि सन्ति चान्यानि विष्णुधर्मोक्त-
रादिषु ॥૮૬॥ इत्युक्तास्ते ततः किञ्चिद्विचार्योचुः पुनर्हरिम् । आस्तां गुरुविचारोऽयं
पृच्छपमन्यन्निशम्पताम् ॥૮७॥ गुण्यन्मार्गे त्यागिजनैः सूत्रं सन्धार्यतेऽखिलैः । अत्र
प्रमाणवचनं गुण्याभिः किन्तु निश्चितम् ॥૮८॥ जात्या विप्रास्तु ये तेषां न शङ्का सूत्र-
धारणे । संस्कृतानां क्षत्रविशामपि युक्तं च तत्सल्लु ॥૮९॥ असंस्कृता धर्महीना नाम्ना
हमादयस्तु ये । तेषां तदुचितं नैव शूद्रजातेश्च सर्वथा ॥૯०॥ विप्रजातेश्च विहितं

એ છીએ-હીસા અહુણ કરનાર ત્યાગી પુરૂષ કાપાય વસ્ત્રો અને કમંડલુ આદિકે સર્વ બા-
હ્ય ચિહ્નો તો ત્યાગી-શુરૂ થકીજ અહુણ કરે. પણ તે બાહ્ય ચિહ્નો ગૃહસ્થ શુરૂ ક્યારેય પણ
ન આપે. ॥૮૨॥ અને આત્મંતિકી સુકિતને આપનાર કૃષ્ણમંત્ર તો ગૃહસ્થ શુરૂ થકીજ
અહુણ રે. આ વિષયમાં જો તમારે પ્રબાલુ-વચનની જરૂર હોય તો અમે કહીએ છીએ-
॥૮૩॥ અથાચારી, ગૃહાશ્રમી, વાનપ્રસ્થ, અથવા બીજા પણ અનેક પ્રકારથી ત્યાગાશ્રમમાં
રહેલા હોય, તે સર્વ તેમણે પોતાની સુકિતને માટે કૃષ્ણનો મહામંત્ર ગૃહસ્થ શુરૂ થકીજ
અહુણ કરવો. ॥૮૪॥ અને શ્રીકૃષ્ણના અનન્ય ભક્ત અને સ્વધર્મમાં અચળ સ્થિતિવાળાં
એવા જો (વાસ્તવિક) શુરૂ હોય તેજ શુરૂ શ્રેષ્ઠ છે. અને તેવા ન હોય તે શુરૂ તો તુરંતજ ત્યાગ
કરવા યોગ્ય છે. ॥૮૫॥ આ પ્રમાણે પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં તૃતીય રાત્રમાં તથા પંચમ રાત્રમાં
પણ ઘણાંક વચનો છે. તેમજ વિષ્ણુધર્મોત્તરાદિક ગ્રંથોમાં પણ બીજાં ઘણાંક વચનો છે.
(માટે અમે અમારા સંપ્રદાયમાં જે પદ્ધતિ-મર્યાદા સ્થાપન કરેલી છે. તે યથાશક્તિ
અને સર્વોત્તમ સનાતન ધર્મમર્યાદાને અનુસરીનેજ પ્રવર્તાવેલી છે. ॥૮૬॥ આ પ્રમાણે
શ્રીહરિએ કહેલા તે પંકિતો તે પછી કંઈક મનમાં વિચાર કરીને ફરીથી શ્રીહરિના પ્રત્યે
કહેલા લાઘ્યા-આ શુરૂ સંબંધી વિચાર રહેવા દો. અને હવે અમારે બીજું પૂછવું છે તે
બ્રાંભળો ! ॥૮૭॥ હે શ્રીહરે ! તમારા સમ્પ્રદાયમાં સર્વ ત્યાગીજનોએ સૂત્ર-ઉપવીત
ધારવામાં આવેછે, તો એમાં તમોએ શું પ્રમાણુવચન નિશ્ચય કરેલું છે. ॥૮૮॥ કેમકે-
જે નતિથીજ વિપ્રો હોયછે તેમને તો સૂત્ર-ઉપવીત ધારવામાં કંઈ શંકાજ નથી. તેમજ-
સંસ્કાર પામેલા ક્ષત્રિયવૈશ્યોને પણ તે સૂત્ર ધારવું તે યુકતજ છે. ॥૮૯॥ પરંતુ-સંસ્કાર નહિ
પામેલા અને ધર્મે રહિત જે કેવળ નામનાજ ક્ષત્રિયાદિક હોય તેમને તો તે યોગ્ય નથીજ.
તેમજ શૂદ્રનતિના મનુષ્યોને તો તે અર્પથા અયોગ્યજ છે. ॥૯૦॥ અને વળી હે શ્રીહરે !
કાપાય વસ્ત્ર ધારણ કરવાનું તે પણ વિપ્રજાતિના મનુષ્યોનેજ કહેલું છે. પણ સર્વ વર્ણના
મનુષ્યોને તો તે નથીજ કહ્યું. માટે તેમાં પણ અમને સંશયજ છે. (યતિધર્મપ્રમુખમાં-

કાપાયામ્વરધારણમ્ । ન તુ સર્વસ્ય તત્રાપિ સંશયોઽસ્માકમસ્તિ હિ ॥૧૧॥ इति गृह्यो
 चाद्विचित्रैर्हरिकृष्णः प्रतापवान् । उच्चैरुवाच सर्वज्ञः सर्वं शृण्वन्तु मद्बचः ॥१२॥ युष्मा-
 भिरिदं विद्वद्भिः सम्यक्पृष्टं सुबुद्धिभिः । लोकसंशयनाशार्थं न किञ्चाविदितं
 तु यः ॥१३॥ द्विजानामेव विहितं स्मृत्यादौ सूत्रधारणम् । नैकजातेः क्वचित्तद्वि
 युष्माभिः सत्यमुच्यते ॥१४॥ न हि शास्त्रोदितो मार्गोऽस्माभिरुल्लंघ्यते क्वचित् ।
 द्विजस्यं वृद्धयते यत्र तेभ्यस्तदीयते यानु ॥१५॥ त्रैवर्णिकजनो नूनं संस्काराद्विज
 उच्यते । संस्कृतस्यात्मजो यः स्यात्संસ્कारस्तस्य वैदिकः ॥१६॥ असंस्कृतश्च विदां
 कुलजानां तु नैव सः । घैष्णव्या दीक्षया तेषां संस्कारस्तान्त्रिको मतः ॥१७॥ सच्छू-
 द्राणामपि तथा तत्र ग्रन्थेषु वर्तते । तान्त्रिकेन विधानेन न दोषः सूत्रधारणे ॥१८॥
 अधिकारविમેदेन प्रवृत्तस्तान્त्रિકો विधिः । वैદિકेन विरोधोऽस्य नास्ત્યેतद्वयक
 मुच्यते ॥१९॥ दीक्षाविशेषाद्भક્તया तदिदं सूत्रधारणम् । तान्त्रिकेन विधानेन प्राप्तं न

‘કાપાયં દ્રાહ્મણસ્યોક્તં નાન્યવર્ણસ્ય કસ્યચિત્’ આપું જ વચન છે. તથા વિશ્વેશ્વર-
 પદ્ધતિમાં પણ- ‘મોક્ષાશ્રમે સદા પ્રોક્તં ધાતુરક્તં તુ યોગિનામ્’ આ પ્રમાણે મોક્ષાશ્રમ-
 માંજ ધાતુરંજીત વસ્ત્ર ધારવાનું કહેલું છે. તો તમારા સમ્પ્રદાયમાં કાપાય વસ્ત્ર હરેકને
 કેમ ધારણ કરાવોછે ? એ સંશય છે.), ॥૬૧॥

આ પ્રમાણે વાદીવિપ્રોએ પૂછેલા મહાપ્રતાપી અને મર્વજ એવા શ્રીહરિકૃષ્ણ
 ભગવાન ઉંચે સ્વરેથી કહેવા લાગ્યા-હે પંડિતો ! તમે સર્વ અમારું વચન સાંભળો !
 ॥૬૨॥ રૂડી બુદ્ધિવાળા તમે વિદ્વાનોએ આ શ્રદ્ધામાં સર્વ લોકોનો સંશય નાશ કરવા
 માટે ઠીક પૂછ્યું. કેમકે-તમારે વિદ્વાનોને તો કંઈ અવિદિત હોયજ નહિ. ॥૬૩॥ સ્મૃતિ
 આદિક ધર્મશાસ્ત્રમાં દિભતિઓનેજ સૂત્ર ધારણ કરવાનું કહેલું છે. પણ એકબીજાના
 મનુષ્યને ક્યારેય સૂત્રધારણનું વિધાન નથી. તે હકીકત તમે સત્યજ કહેછો. ॥૬૪॥ અને
 હે પંડિતો ! ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલો સન્માર્ગ અમે ક્યારેય પણ ઉલટગટા નથીજ. પરંતુ-
 જેમાં અમે દ્વિજત્વ બેઠ્યો છીએ, તેમનેજ તે સૂત્ર-ઉપવીત ધારણ કરાવીએ છીએ. ॥૬૫॥
 બ્રાહ્મણાદિક ત્રણ વર્ણનો મનુષ્ય વૈદિક સંસ્કાર પ્રાપ્ત થવાથી દ્વિજ કહેવાયછેજ, અને એ
 પ્રમાણે સંસ્કાર પામેલા દ્વિભતિનો જે આત્મજ-પુત્ર હોય તો તેને પણ વૈદિક સંસ્કાર
 કરાવવામાં આવેછે. ॥૬૬॥ શુદ્ધ માતા પિતા થકી સત્કુળમાં જન્મ પામેલા એવા ક્ષત્રિય-
 વૈશ્યોને તો તે સૂત્રધારણનો વૈદિક સંસ્કાર કરાવવામાં નથી આવતો. પણ તેમને તો
 વૈષ્ણવી દીક્ષાને લીધે પંચરાત્રાદિક શાસ્ત્રમાં કહેલો તાન્ત્રિક સંસ્કારવિધિ માનેલો છે.
 ॥૬૭॥ અને તે તંત્રશાસ્ત્રમાં તો સચ્છદ્રોને પણ વૈષ્ણવી દીક્ષાને અંગે તાન્ત્રિક સંસ્કાર
 માનેલો છે. માટે તેમને તાન્ત્રિક વિધાનથી સૂત્ર ધારણ કરવામાં કેઈ પ્રકારનો દોષ છેજ
 નહિ. ॥૬૮॥ અને અધિકારના બેઠથી આ પ્રમાણેનો તાન્ત્રિક વિધિ પ્રવર્તેલો છે. માટે આ
 તાન્ત્રિક વિધિનો વૈદિક વિધિની સાથે વિરોધ છેજ નહિ. એ સ્પષ્ટતાથી કહેવામાં
 આવ્યું છે. ॥૬૯॥

માટે આ સૂત્રધારણ દીક્ષાવિશેષ-વૈષ્ણવી દીક્ષાના અંગપણે તાન્ત્રિકવિધાનથી પ્રાપ્ત

स्मृतिनोदितम् ॥१००॥ तत्र मन्वादिभिस्तावद्द्विजातिकुलजन्मनाम् । मौजीवन्ध-
नसंस्कारः स्वाध्यायाङ्गे विधीयते ॥१०१॥ तत्तदङ्गतया प्राप्तमुपवीनस्य धारणम् । द्विजो
वा स्यादद्विजोवा मुमुक्षुर्यो भवेन्नरः ॥१०२॥ तस्याधिस्तरो दीक्षायां दीक्षाङ्गं सूत्रधार-
णम् । नैव स्मृतिव्यवस्थाया वाचकं स्यात्कदाचन ॥१०३॥ अङ्गाङ्गिभावंमेदेन न व्यर्थं न च
वाचकम् । वर्णाश्रमोचिता धर्मा मन्वादिभिरुदीरिताः ॥१०४॥ अविशेषेण कर्तव्याः श्रेय
इच्छद्भिरात्मनः । नैतावता मुमुक्षूणां सिद्धयेन्नैः श्रेयसं तु यत् ॥१०५॥ निःश्रेयसैकान्त-
तया या दीक्षा विहिताऽऽगमैः । मुमुक्षुभिः परिग्राह्या दीक्षामपि यद्भवेत् ॥१०६॥ वर्णा-
श्रमादिधर्माणां नैतत्स्यादुपमर्दकम् । यस्य यज्ञोपवीतं तु संस्काराङ्गतयाऽऽगतम् । तदेव
दीक्षाङ्गभावं तदानीं विभूतं नवम् ॥१०७॥ इतरस्य तु दीक्षाङ्गमपूर्वं तद्विधीयते । अतो
विरोधराद्वाया नावकाशोऽन वर्त्तते ॥१०८॥ ययं दीक्षाविधिस्तावत् पञ्चरात्रे प्रहश्यते ।
इदमद्य मया तत्र प्राधान्येन निरूप्यते ॥१०९॥ प्रसिद्धा पाञ्चरात्रेऽस्ति भारद्वाजाख्यसंहि-

यायस्ते, पण्डितिर्य धर्मशास्त्रप्रणीत नथी, ॥१००॥ तेभां-धर्मशास्त्रभां मनु आदिकस्मृति-
कारिण्ये द्विजतिषुभां जन्म पाभेदा पुत्रपौत्रे स्वाध्यायना अंगभूत भोगलुप धन संस्कार
करणो कहेला छे, ॥१०१॥ अने ते हेतुधीन तेना अंगपण्डे करीने उपवीतनुं धारण
प्राप्त थाय छे, अने जे मुमुक्षु पुत्र छे ते तो द्विज छे के अद्विज-द्विजधी भिन्न
छे, तो पण्डे तेने मुमुक्षुताने वीधे वैष्णवी दीक्षाभां अधिकार छे, अने ते दीक्षाना अंगभूत
सूत्रधारण पण्डे, अने दीक्षाना अंगभूत अ. सूत्रधारण स्मृतिविहित वर्य व्यवस्थाभां कः
प्रकारे करारैय पण्डे पाध करनाइं थतुं नथी, ॥१०२-१०३॥ अने दीक्षानी साधे
अंग-अंगिलाय होवाधी जे सूत्रधारण व्यर्थ पण्डे नथी, तेमज-वर्णधर्मनुं पाधक पण्डे
नथी, अने मनु आदिक धर्मशास्त्रकारिण्ये वर्यश्रमने उचित जे धर्मो कहेला छे, ते धर्मो
प्राप्तानुं श्रेय धन्यताइ जेनाको सर्वसामान्य रीते अवश्य पालन करवाज नोध्यजे,
परंतु-हेवण वर्यश्रमना धर्मना अनुष्ठानधी मुमुक्षुजनेनुं जे आत्यंतिक
कल्याणरूप कार्य छे ते तो सिद्ध थतुं नथी, भार्तेज आत्यंतिकी मुक्ति जेज जेज
हण जेतुं छे जेवा हेतुधी आगमशास्त्रेजे जे वैष्णवी दीक्षा कहेली छे,
ते दीक्षा मुमुक्षु जेनाको सर्व प्रकारे ब्रह्म करवी, अने ते दीक्षाना अंगभूत सूत्रधारण
विगेरे जे जे विहित होय ते पण्डे करवुं, ॥१०४-१०६॥ अने आ प्रभावे जे करवुं ते
वर्यश्रमादिकना धर्मोनुं उपमर्दक-पाध करनाइं थतुं नथी, कारण के-जे द्विजति विगे-
रेने यज्ञोपवीतनुं धारण करवुं ते भोगलुप धन विगेरे संस्कारना अंगपण्डे प्राप्त धयेवुं
छे, तो तेन यज्ञोपवीत दीक्षाना अंगलावधी ते समधर्मा नवुं धारण करवानुं छे जेभ
नण्डे, अने संस्कार नहि पाभेदाने तो ते यज्ञोपवीत दीक्षाना अंगभूत अपूर्व-नवुं
धारण करवानुं नण्डे, अने आवी व्यवस्था होवाधीज आ सूत्रधारणभां परस्पर विरोध-
पाध्यपाधकलावधी शंकेना पण्डे अवकाश नथी, ॥१०७-१०८॥

તા । અધ્યાયેઽસ્યા દ્વિતીયે હિ શ્રૂયતે વિસ્તરેણ તુ ॥૧૧૦॥ વિધિઃ સામાન્યદીક્ષાયા વિશિ-
ષ્ટાયાસ્તથૈવ ચ । સાક્ષોપાક્ષો યત્ ક્રમેણ દીક્ષાં પ્રાપ્તઃ પુમાન્ભુવિ ॥૧૧૧॥ કૃષ્ણેકાન્તિકતાં
પ્રાપ્ય મુચ્યતે સંસૃતેર્ભયાત્ । સા સંહિતા પ્રમાણં નો દીક્ષાયામૌદ્ધવાધ્વચ્ચ ॥૧૧૨॥
વચ્ચમો વિશેષદીક્ષાયા મતો યો નારદેન તત્ । હત્યાદિગ્રન્થસન્દર્ભે પ્રોક્તે ત્રૈવર્ણિકાન્
પ્રતિ ॥૧૧૩॥ દ્વાચાલશોપવીતં સ્વપ્રવરગ્રન્થસંયુતમ્ । હતીદં વચ્ચનં તત્ર શ્રૂયતેઽન્ક-
વિધાયકમ્ ॥૧૧૪॥ ઘર્ણાશ્રમવિધિપ્રાસધર્માત્રીચોચ્ચમેદકાત્ । તીવ્રવૈરાગ્યજનિતમુમુ-
ક્ષૈકાધિકારકા ॥૧૧૫॥ જાતિમેવાભિમાનોત્થદુરદ્ધારમાશિની । સેવં વૈષ્ણવદીક્ષા હિ
પ્રકૃષ્ટા પરિકીર્તયતે ॥૧૧૬॥ સમ્પ્રાપ્ય વૈક્ષં જન્મેદં મુચ્યતે જાત્યહંકૃતેઃ । સદ્ધર્મપાલને-
નૈવ તતો મુક્તિં પ્રયાતિ ચ ॥૧૧૭॥ એવં દ્વિતીયરાત્રે હિ સન્તિ વાક્યાનિ ભૂરિશઃ । વિજ્ઞા-
નોપનિપત્સંશ્લેષેહિતાયાં ભવન્તિ ચ ॥૧૧૮॥ ભારતે શિયવાક્યાનિ હ્યાનુશાસનપર્વણિ ।
શતોત્તરૈકચ્ચારિંશાધ્યાયસ્થાન્યય યુગ્મે ॥૧૧૯॥ એતૈશ્ચ કર્મભિઃ શુદ્ધૈર્ન્યૂનજાતિકુ-
લોદ્ભવઃ । શુદ્ધોઽપ્યાગમસમ્પન્નો દ્વિજો ભવતિ સત્કૃતઃ ॥૧૨૦॥ કર્મભિઃ શુચિભિ-

આ સઘળો દીક્ષાવિધિ પંચરાત્રરૂપ તંત્રશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધપણે જોવામાં આવેછે.
એજ દીક્ષાવિધિ હુમણાં અમે અમારા સંપ્રદાયના દીક્ષાવિધાનમાં પ્રધાનપણે નિરૂપણ
કરીએ છીએ. ॥૧૦૯॥ પંચરાત્રમાં ભારદ્વાજ નામે પ્રસિદ્ધ સંહિતા છે. એ સંહિતાના
ખીબા, અધ્યાયમાં આ દીક્ષાવિધિ વિસ્તારથી સાંભળવામાં આવેછે. ॥૧૧૦॥ અને તેમાં
સામાન્યદીક્ષાનો વિધિ સાંગોપાંગ કહેવામાં આવ્યોછે. જે દીક્ષાને અનુક્રમે કરીને પામેલો
પુરૂષ આ પૃથ્વી ઉપર શ્રીકૃષ્ણના ઐકાંતિક ભક્તપણાને પામીને આ સંસૃતિના ભય થકી
મુક્ત છે. હે પંડિતો ! તે ભારદ્વાજ સંહિતા અમારા ઉદ્ભવ સંપ્રદાયમાં વૈષ્ણવી દીક્ષા
આપવામાં પ્રમાણભૂત છે. ॥૧૧૧-૧૧૨॥ તે સંહિતામાં-‘વચ્ચમો વિશેષદીક્ષાયા મતો યો
નારદેન તત્’ હવે નારદજીએ વિશેષદીક્ષાનો જે વિધિ માનેલો છે તે વિધિ અમે કહીએ
છીએ-’ એ આદિક વચ્ચનોથી ત્રૈવર્ણિક મનુષ્યોના પ્રત્યે જે અન્ધમંદર્ભ-અંધનો અમુક
ભાગ કહેવામાં આવ્યો છે. તે સન્દર્ભમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-‘ વૈષ્ણવી દીક્ષાને અંગે
પોતાના પ્રવરની ગ્રંથિએ ચુકત એવું યશોપવીત આપે-આપવું’ આણું વચન તે દીક્ષાના
અંગભૂત વિધિને કહેનારૂં તે સંહિતામાં સાંભળવામાં આવેછે. ॥૧૧૩-૧૧૪॥ (અને
તે પછી વૈષ્ણવી દીક્ષાનું મહત્ત્વ કહેવા માટે આ પ્રમાણે કહેછે. -) ઉચ્ચનીચ ભેદ જેમાં
છે એવા વર્ણ અને આશ્રમને અનુસારે વિધિપૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલા ધર્મેથી-ધર્માચરણ કર્યા
પછીથી, તીવ્ર વૈરાગ્યથી ધયેલી એવી મુમુક્ષુવાળા મનુષ્યોનેજ એક અધિકાર જેમાં છે.
અને ગ્રાહ્યગૃહિક ભતિસેદને લીધે ઉત્પન્ન થતા હુહંકારને નાશ કરનારી આવી મહત્ત્વવાળી
તે વૈષ્ણવી દીક્ષા સર્વ ધર્મ કરતાં અતિ શ્રેષ્ઠ માનેલી છે. માટે વૈષ્ણવી દીક્ષાનું શ્રદ્ધા
કરવારૂપ અપૂર્વ જન્મ પામીને ગ્રાહ્યગૃહિક ભતિથી ઉત્પન્ન થતા મર્વ મદ્ધમોનું
પાલન કરવાથીજ આત્મતિષ્ઠિ મુક્તિને પામે છે. ॥૧૧૫-૧૧૭॥ (શ્રીહરિ કહે છે)
આ પ્રમાણે દ્વિતીય રાત્રમાં ઘણાંક વાક્યો છે, તેમજ વિજ્ઞાનોપનિપત

દેવિ ! શુદ્ધાત્મા વિજિતેન્દ્રિયઃ । શુદ્ધોઽપિ દ્વિજવત્સેવ્ય इति ब्रह्माणुशासनम् ॥૧૨૧॥
 एभिश्च कर्मभिर्देवि । शुभैराचरितैस्तथा । शुद्धो ब्राह्मणतां यातीत्यादिवाक्यानि सन्ति
 हि ॥૧૨૨॥ हृदिभक्तिविलासे च घचने तत्त्वसागरे । दीक्षितस्य द्विजत्वेऽस्ति तद्य
 घचिम निशम्यताम् ॥૧૨૩॥ यथा काञ्चनतां याति कांस्यं रसविधानतः । तथा
 दीक्षाविधानेन द्विजत्वं जायते नृणाम् ॥૧૨૪॥ नममन्त्रप्रतापोक्तौ श्रीमद्भागवतेऽपि
 च । हीनजातेर्जातिशुद्धिः कथितास्ति निशम्यताम् ॥૧૨५॥ दौण्ड्यमाघि विधुनोति
 शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः । कुतः पुनर्गुणतो नाम तस्य महत्तमैकान्तपरायणस्य
 ॥૧૨६॥ एतेषां चचनानां तु न भावो वर्णविप्लवे । वर्णोत्कर्षोपकर्षाभ्यां मान्यतामान्यते
 न हि ॥૧૨७॥ एतद्दीक्षाविधिं प्राप्नो वर्णतो ह्यवरोऽपि सन् । विप्रवन्माननीयोऽयं न

નામે સંહિતા અંધમાં પણ ઘણાં વાક્યો આજ અર્ધને કહેનારાં છે. ॥૧૧૮॥ હવે-ભાર
 તમાં અતુશાસન પર્વમાં એકસો ને એકતાળીશ ૧૪૧ મા અધ્યાયમાં આશાત્ પાર્વતીના
 પ્રત્યે શંકરનાં વચ્ચને છે. તે અર્થે કહીએ છીએ- ॥૧૧૯॥

(શંકર કહેછે)- “આ પૂર્વે કહેલાં શુભ કર્મ વડે શુદ્ધ થયેલો, ન્યૂન જાતિમાં હલકા
 કુળમાં જન્મેલો શુદ્ધ હોય, તો પણ આગમ શાસ્ત્રમાં કહેલી દીક્ષાએ યુક્ત થકો સત્કાર
 કરેલો-સત્કાર કરવા યોગ્ય દ્વિજ થાયછે. ॥૧૨૦॥ હે દેવિ ! શુદ્ધ એવાં વિહિત કર્મોથી
 શુદ્ધ મનવાળો થયેલો અને ઇન્દ્રિયોને વિગેરેપણે શુદ્ધતાને શુદ્ધ હોય તો પણ દ્વિજની
 પેઢી સેવવા-માનવા પૂજવા યોગ્ય થાયછે. એમ પોતે પ્રાણાએજ કહેલું છે. ॥૧૨૧॥ અને
 હે દેવિ ! આ કહેલાં એવાં શુભ કર્મોથી, તથા પ્રાણાણી પેઢી આચરણ કરેલાં સમઘમાદિક
 સત્કર્મોથી, શુદ્ધ હોય તો પણ ત પ્રાણાણપણાને પામેછે,” એ આરિક વાક્યો છે. ॥૧૨૨॥

વાળી-હરિભકિતવિલાસ અન્યથા કહેલાં તત્ત્વમાગર અન્યતાં વચ્ચન, દીક્ષા પામેલા
 હરકોઈ મનુષ્યને દ્વિજત્વ પ્રાપ્ત થવાના વિષયમાં છે. તે વચ્ચન અર્થે કહીએ છીએ તેને
 સાંભળો ! “એમ કાંતુનામનો ધાતુ પારદમંથોગથી અથવા કોઇ ઔષધિના રસસંયોગથી કાંચ-
 નપણાને પામેછે, તેજ પ્રમાણે મનુષ્યો નેવૈશ્ણવી દીક્ષાના વિધાનથી દ્વિજત્વ પ્રાપ્ત થાયછે.”
 ॥૧૨૩-૧૨૪॥ અને હે પંડિતો ! શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ નામમંત્રને પ્રતાપ કહેવાના પ્રસંગે
 હીન જાતિના મનુષ્યને પણ જાતિશુદ્ધિ થાયછે એમ કહેલું છે તે સાંભળો ! ॥૧૨૫॥
 “ભગવદ્ભક્ત એવા મહત્તમ-મહાત્મા પુરુષોના નામોચ્ચારણ જેટલે સંખંધ પણ
 દુષ્કૃણતા અને મનની હરકોઈ પીડા તેને તુરતજ-નામ લેતાની સાથેજ નાશ કરી નાખે-
 છે, તો મહત્તમ એવા ભગવદ્ભક્તોના એક પરમ આશ્રયરૂપ તે શ્રીહરિ ભગવાનના નામ-
 મંત્રનું ઉચ્ચારણ-જપ વિગેરે કરનારા પુરુષની દુષ્કૃણતા અને મનઃપીડા સુતરાં નાશ
 કરે તેમાં કહેવું જ શું ?” (તે તો કરેજ એ વિના કહેજ સિદ્ધ છે.) ॥૧૨૬॥ વળી-આવાં વચ્ચનો
 અભિપ્રાય મનાતન એવી વર્ણવ્યવસ્થાનો વિષ્ણવ કરવામાં તમે સમગ્રસોજ નહિ. કારણ
 કે-આ જગત્માં માન્યતા-અમાન્યતાનો નિયમ વર્ણથી ઉત્કર્ષ કે અપકર્ષને લીધે છેજ
 નહિ. (માન્યતાનો નિયમ તો ગુણયોગને લીધેજ છે.) ॥૧૨૭॥ આટલે આ વૈશ્ણવી

૧-શુદ્ધો પણ દીક્ષાવિધાનથી દ્વિજત્વને પામેછે એ વિષયનો વિસ્તાર શ્રીમદ્ભાગવત-
 માય તેમજ કરેલા-દિવ્યસુરિચરિત વિગેરે ગ્રન્થમાંના રહસ્યસમઘમાંથી જાણી લેવો.

કાર્યા ઘર્ણમેદધીઃ ॥૧૨૮॥ સ્થૂલે વપુષિ યઃ કશ્ચિદ્ગ્રંથો મધતુ તેન કિમ્ । આશ્યન્તરે
 મૂઢમદેષ્ટે યુક્તિપ્રાણાદિલક્ષણે ॥૧૨૯॥ ઘ્રાણ્યમસ્ય સંસિદ્ધં તસ્માન્માન્યતમસ્ત્વસૌ ।
 દીક્ષાપ્રસન્નતઃ પ્રોક્તા સ્માત્તંધર્માદિશિષ્ટતા ॥૧૩૦॥ તથા ચ દીક્ષાક્ષતયા યુક્તં સૂત્રસ્ય
 ધારણમ્ । યજ્ઞોપવીતં ગુરુણા દેયં દીધાવતે તતઃ ૧૩૧॥ પુત્રાણ આદિવારાદે શ્રીચ-
 રાતો ધરાં પ્રતિ । દનદ્વિવિચ્યાકથયત્તદ્વ્યોઽપિ નિશમ્યતામ્ ॥૧૩૨॥ ભૂષિતાલંકૃતં
 ણ્ત્યા વિષ્ણુમન્ત્રેણ દીક્ષિતમ્ । દયાગ્ન્યોપવીતં ચ નવસૂત્રગુણં તથા ॥૧૩૩॥ નાદી-
 ક્ષિતાય દાતવ્યમુપવીતં કદાચન । દીક્ષિતાયેવ દાતવ્યમુપપત્રાય નાન્યથા ॥૧૩૪॥
 પદ્યં પ્રમાણવાક્યાણિ યન્તેતે સૂત્રધારણે । અતઃ પ્રમાણનહિતં દીક્ષાયાં સૂત્રમાર્યતે
 ॥૧૩૫॥ કો નામ ? નંજયો હાથ જાયતે વિદુષાં હિ યઃ । યદ્ધ કાપાયવન્મને પ્રશ્નઃ ધ્રુવ્યં
 તદુત્તરમ્ ॥૧૩૬॥ કપાયો ગૈરિકઃ પ્રોક્તસ્તદ્રક્તં યત્નં તુ યત્ । કાપાય ધારણં તસ્ય

દીક્ષાના વિધાનને પામેલો પુરૂષ વળી અવર બતિનો હોય તો પણ તેને વિષે વર્ણુ-
 દની બુદ્ધિ કરવીજ નહિ. કેમકે-સ્થૂળ શરીરમાં ગમે તે વર્ણુ હોય તેથી શું ? તેના
 બુદ્ધિપ્રાણાદિક તરુના અંધાતરૂપ આશ્યન્તર મૂઢમ શરીરમાં તો તેને દીક્ષાવિધાનાદિક
 શુભયોગને લીધે ઘ્રાણ્યમ મંત્રિદ્ધ થયેલુંજ છે. માટે તે તો અતિશેજ માનવા-પૂજવા
 યોગ્ય છે, અને આ પ્રમાણે સ્મૃતિવિહિત ધર્માનુદાન કરનાર ઘ્રાણ્યાદિક કરતાં પણ જે
 વિશેષતા કહેવામાં આવીછે, તે વૈષ્ણવી દીક્ષાના વિધાનયોગને લીધેજ છે એમ જાણવું.
 ॥૧૨૮-૧૩૦॥ માટે એવી રીતે વૈષ્ણવી દીક્ષાના અંગપણે કરીને યજ્ઞોપવીતનું ધારણ કરવું
 તે યોગ્યજ છે. તો દીક્ષા આપનારા શુદ્ધે દીક્ષા લેનાર પુરૂષને દીક્ષા લીધા પછી તે દીક્ષાના
 અંગ તરીકે યજ્ઞોપવીત આપવું-ધારણ કરાવવું. ॥૧૩૧॥ વળી-આ વાર્તા આદિવારાહ
 પુરાણમાં શ્રીવરાહ ભગવાને ધરાદેવીના પ્રત્યે વિવેચન કરીને કહેલી છે, તે વચન પણ
 સાંભળો ! ॥૧૩૨॥ “વિષ્ણુ-ભગવાનના મંત્રથી દીક્ષા આપેલા શિષ્યને યથાયોગ્ય ભૂષિત
 અને અક્ષંકૃત કરીને તે મંત્રદાનની પેઠેજ સૂતરના નવતંતુયુક્ત યજ્ઞોપવીત આપે-પહેરાવે.
 ॥૧૩૩॥ અને દીક્ષા પામ્યા સિવાયનાને તો યજ્ઞોપવીત કપારેય પણ આપવુંજ નહિ. પણ
 સર્વથા શરણે આવેલાને અને દીક્ષા આપેલાનેજ યજ્ઞોપવીત આપવું. પરંતુ-અદીક્ષિતને
 તો કપારેય નજ આપવું.” ॥૧૩૪॥ હે પંડિતો ! દીક્ષિત થયેલાને સૂત્ર-યજ્ઞોપવીત ધારણ
 કરવામાં આ પ્રમાણે પ્રમાણભૂત ઘણાં વાક્યો છે. માટે આ પ્રમાણ સાથેજ અમે
 વૈષ્ણવી દીક્ષામાં સૂત્ર-યજ્ઞોપવીત ધારણ કરાવીએ છીએ. (પરંતુ-પ્રમાણ સિવાય કોઈ
 પ્રકારે મનાઃકંપનાથી કશી કહેલો એવો શાસ્ત્રાધાર સિવાયનો અમારો દીક્ષાવિધિ છે,
 એમ તો તમે ધ્યારેય માનશેજ નહિ.) ॥૧૩૫॥ અને તમે તો સર્વ શાસ્ત્રને જાણનારા
 છો. તો તમોને વિદ્વાનોને આ સૂત્રધારણના વિષયમાં શો સંશય થાય છે ? (સાધારણ
 માણસો પણ મગજી શકે એવા સામાન્ય સરવ વિષયમાં પણ તમને વિદ્વાનોને શું
 આટલું બધું મહત્ત્વવાળું શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ જણાય છે ? જેથી મનમાં મોટો સંશય માનીને
 આ પ્રમાણે બોલોછે. એમ શ્રીહરિ ઉપાલંબ સાથે કહીને સમજાવેછે.) હવે કાપાય
 વસ્ત્રના ધારણ વિષે જે તમારે પ્રશ્ન પૂછ્યો હોતો તેનો ઉત્તર સાંભળો ! ॥૧૩૬॥ કપાય
 શબ્દથી ઊર્વિક નામે ધાતુ કહેલો છે, તે ધાતુ ગિરિમાં પાડતા ખનિજ ખદાર્થ હોવાથી

વિમજાતેવદીરિતમ્ ॥૨૩॥ અસ્મન્યતે તુ નગ્રાસ્તિ કિન્ત્વીપદ્રકયા મૃદા । રક્તં વાસ-
સ્ત્યાગિજનૈર્ધાર્યંતે કોઽય સંશયઃ ? ॥૨૩૮॥ હવં ચ દીક્ષાક્ષતયા ધારણં રક્તવાસસઃ ।

ગૈરિદં એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે. માટે તે કપાય રંગથા રંગેણ વસ્ત્ર કાપાય એમ કહેવાય-
છે. તે કાપાય વસ્ત્રનું ધારણ વિષ્ર જાતિના સંન્યાસીઓ હોય તેમણેજ કરવું, એમ તમે
શાસ્ત્રવચનના બાળથી કહોછો. પરંતુ-અમારા સમ્પ્રદાયમાં તો તે કાપાય વસ્ત્રનું ધારણ
છેજ નહિ. કેમકે અમારા સમ્પ્રદાયમાં તો સર્વ ત્યાગીજનો લાલ રંગની મૃત્તિકાથીજ
રંગેલાં વસ્ત્ર ધારણ કરેછે. તો તેમાં તમને શો સંશય થાયછે ? ॥૨૩૭-૨૩૮॥

(આ વિષયમાં શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય સમજ્યા સિવાય, અથવા તો વિપરીત સમજીને
આશ્રેપ કરવામાં આવ્યોછે, તો તેમાં જાણવા યોગ્ય કેટલોક સારાંજ જણાવીએ છીએ-
પડિંતોએ પૂછેલા પ્રશ્નનો તો ઉત્તર શ્રીહરિએ આપ્યો, પરંતુ-શ્રીહરિ પંડિતોએ કહેલા અર્થમાં
શંકા કરેછે.- ‘વદદ્વરેય વિરજેત્તદ્વરેય પ્રવ્રજેત્’ આ શ્રુતિમાં ત્રણેય વર્ણના મનુષ્યને
સાધારણપણે સંસારમાંથી વિરક્તિ થવાની સાથેજ પ્રવ્રજન કરવાનું કહેછે. ‘વ્રણાણાં વર્ણાનાં
વેદમઘીત્ય ચત્વાર વાધમાઃ’ આ સૂત્રકારના વચનમાં ત્રણેય વર્ણના મનુષ્યને વેદ જાણ્યા
પછી ચારેય આશ્રમનો અધિકાર અપિરોપણે બતાવ્યોછે. ‘બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિયો વાણિધંદયો વા
મમ્રજેદ્બ્રહ્મત્’ આ સ્મૃતિવાક્યમાં પણ ત્રણેય વર્ણને સંન્યાસનો અધિકાર સ્પષ્ટ કહે-
વામાં આવ્યોછે. તો બારે સંન્યાસનો અધિકાર છે, ત્યારે સંન્યાસને ઉચિત કાંપાય
વસ્ત્ર ધારવામાં શો બાધ છે ? જો બ્રાહ્મણ સિવાય બીજાઓને સંન્યાસનોજ અધિકાર નથી,
એમ કહો તો તે તો ત્રણેય વર્ણને સરખી રીતેજ વિધાન કરેછે. અને વળી સંન્યાસ
મહણમાં મુખ્ય હેતુ તો વૈરાગ્યજ બતાવ્યો છે. બ્રાહ્મણ હોય અને તેને વૈરાગ્ય ન હોય
તોય શું તેણે સંન્યાસ લઈ શકાશે ? અને ક્ષત્રિયને તથા વૈશ્યને જો વૈરાગ્ય થાય તો પણ
શું તેણે સંન્યાસ ન લેવો ? માટે સંન્યાસમાં વર્ણ કરતાં વૈરાગ્યનેજ મુખ્ય કારણ કહે
વાનો શાસ્ત્રવેત્તાઓનો અભિપ્રાય છે. તેથી જોને વૈરાગ્ય થાય તે સંન્યાસ મહણ કરે.
અને સંન્યાસ મહણ કરનારને કાપાય કમંડળ વિગેરે જે જે ઉચિત અને ઉપયોગી વસ્તુ
હોય તેને શયે-ધારણ કરે, એ સ્વાભાવિક છે. માટે મુખ્ય ચર્ચા તો બ્રાહ્મણ સિવાયનાને
સંન્યાસમાં અધિકાર છે કે કેમ ? એ વિષય ઉપર હોવી જોઈએ. તો તેમાં તો વૈરાગ્યજ
મુખ્ય કારણ બતાવેછે. માટે તેમાં તો ચર્ચા કે શંકાનો અવકાશ પણ નથી. માટે હિ
પંડિતો ! આ પ્રમાણે અનેક શાસ્ત્રના અભિપ્રાયને સમજ્યા સિવાય કેવળ એકજ-
‘કાપાયં બ્રાહ્મણસ્યોક્તમ્’ એવું વચન અવલંબીને આશ્રેપ કરોછો. તેવમાર્ગે હજી પણ અનેક
શાસ્ત્રાનુલિતવને સૂચવનારું જણાયછે. અને અમારા સમ્પ્રદાયમાં તો એ ચર્ચાનો
અવકાશજ નથી. કેમકે અમે તો વૈષ્ણવી દીક્ષાને અંગે ધારવા યોગ્ય વસ્ત્ર રંગવામાં
રામપુરા ગામ પાસે પૃથ્વીમાંથી નીકળતી લાલ મૃત્તિકાજ માનેલીછે.)

અને વળી-આ રક્ત વસ્ત્રનું ધારણ દીક્ષાના અંગપણે કરીને કરવાનું છે, એમ તો
તે પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં તેજ સંદિર્ષામાં આ પ્રમાણે કહ્યુંછે-“શરણે આવેલા એ દીક્ષા લેનાર

સંહિતાયાં સ્ફુટં તસ્યાં તત્રૈવેત્યમુદીરિતમ્ ॥૧૩૯॥ ગુરુસ્મૈ પ્રપન્નાય કૌપીને વાલસી
મૃદા । રક્તયા રક્તિતે 'કન્ધ્યાં' દધાત્યાન્યધિકારી યત્ ॥૧૪૦॥ સઘ્યાસાક્તયા યત્તુ
કાપાયામ્યગ્રધાન્નમ્ । અત્રિપ્રસ્ય નિષિદ્ધં તત્ મઘ્યાસાનધિકારતઃ । દીક્ષાવિશેષાક્ત-
તયા ધારણે વાધકં ન હિં ॥૧૪૧॥ ગૃહસ્ત્રીવિષ્ણુપુત્રાદિ ન્યક્તયા ધૈરાગ્યવેગતઃ । સન્તિ તદ્વા-
સનાહીનાસ્ત્યાગિનસ્તેન તે મતાઃ ॥૧૪૨॥ કૃપાલુરવાદિમિઃ સર્વૈઃ કૃષ્ણોક્તૈઃ સાધુલ-
ક્ષણૈઃ । સમ્પન્નસ્વાત્માધવશ્ચ સન્તશ્ચેત્યપિ કીર્તિતાઃ ॥૧૪૩॥ સ્વજાતિગોત્રમમતાં હિત્વૈતે
કૃષ્ણમાશ્રિતાઃ । નસ્માદ્વ્યુતગોત્રાશ્ચ પ્રોક્તા ભાગવતાસ્તથા ॥૧૪૪॥ આર્પ્યમૌ ભરતઃ
પૂર્વં જડવિપ્રો યથા ભુવિ । નિર્માનમોહઃ પરમહંસસંક્ષો હ્યવસ્તત ॥૧૪૫॥ તથૈતે દુર્જ-
નઠતં ગાલિદાનાશુપદ્રવમ્ । પ્રામાન્નિષ્કાસનં કાપિ સહન્તે તાડનાદિ ચ ॥૧૪૬॥ નિર્મા-
નમત્સરોદ્દેગા નિર્મમા નિરહંકૃતાઃ । જિતેન્દ્રિયાશ્ચ નિઃસ્વાદા દૂરાપાસ્તથનસ્ત્રિયઃ
॥૧૪૭॥ કેવલં ભગવદ્વિષ્ણુ નવધામકિતત્પરાઃ । યત્સન્તેડતશ્ચ પરમહંસાત્પ્યાઃ કાપિ

શિષ્યને, શુદ્ધ પોતે એ કૌપીન આપે. તથા લાલ શ્રુતિકાથી રંગેલાં એ વસ્ત્રો આપે.
અને તેવીજ એક કન્ધા-ગોદરી આપે. કારણ કે-તે ત્યાગી થયેલો હોવાથી તેનો અધિ-
કારી છેજ. માટે ત્યાગીને અધિકારવાળી જે જે વસ્તુઓ ઉપયોગી અને ઉચિત હોય તે સર્વ
વસ્તુઓ આપે." પરંતુ સંન્યાસના અંગતરીકે એ કાપાચ વસ્તુનું ધારણ છે, તે તો પ્રાક્ષણ
જાતિ સિવાયનાને સંન્યાસમાં અધિકાર નહિ હોવાથી તે સંન્યાસાશ્રમને અંગે લેલે તે નિષિદ્ધ
હોય, પણ વૈષ્ણવી દીક્ષાને અંગે તે ધારણ કરવામાં કોઈ પ્રકારનો પાપ છેજ નહિ. ॥૧૩૯-૧૪૧॥
અને અમારા જે સાધુઓ છે, તે તો તીવ્ર વૈરાગ્યના વેગથી ગૃહ, સ્ત્રી, દ્રવ્ય અને પુત્રા
દિકોના પરિત્યાગ કરીને તે સ્ત્રીઆદિકની વાસનાથી રહિત વર્તે છે. તેથી તે ત્યાગી એવા
શબ્દથી કહેવાતા ભગવદ્ભક્ત સાધુપુરૂષો માનેલા છે. ॥૧૪૨॥ અને 'કૃપાલુરુતત્રોહઃ'
એ આદિશ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહેલા સાધુલક્ષણોથી સમ્પન્ન હોવાથી સાધુ એવા શબ્દથી
તથા સત્-સન્ત, એવા શબ્દથી પણ કહેવામાં આવે છે. ॥૧૪૩॥ અને પોતાની જાતિની
તથા ગોત્રની ભ્રમતા તણ દધને એ સાધુઓ શ્રીકૃષ્ણને દ્રઢ આશરેલા છે. માટે તે અચ્યુત-
ગોત્રી તથા ભાગવત એવા નામે કહેવામાં આવે છે. ॥૧૪૪॥ અને પૂર્વે ઋષભદેવના પુત્ર
જડ-ભરત પૃથ્વી ઉપર જેમ જડ-વિપ્ર થઈને, માન અને મોહથી રહિતપણે પરમહંસ
નામે વર્તતા હતા. તેજ પ્રમાણે આ અમારા સાધુઓ પણ દુર્જન પુરૂષોએ કરેલા
ગાલિપ્રદાનાદિક ઉપદ્રવને સહન કરે છે. તેમજ ક્યારેક તો ગામમાંથી બહાર કાઢી મુક્યા, તથા
તાડન કરવું, એ વિગેરે કષ્ટને પણ સહન કરે છે. ॥૧૪૫ ૧૪૬॥ અને વળી-માન, મત્સર અને
બીજાઓને ઉદ્દેગ થાય એવું આચરણ એ આદિક દોષોથી રહિત, અહંતા અને ભ્રમતા-
એ પણ રહિત, જીતેન્દ્રિય અને નિઃસ્વાદપણે વર્તનારા, તથા ધન અને સ્ત્રીનો તો દૂર-
થીજ ત્યાગ કરનારા. તથા કેવળ ભગવત્સ્વરૂપમાંજ નિષ્ઠાવાળા અને શ્રવણાદિક નવધા
લકિતમાં તત્પર વર્તનારા એવા આચાર-વિચાર વાળા એ સર્વો હોવાથી અર્વ પ્રકારે એક
પરમેશ્વરજ જેમને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, માટે પરમહંસ એવા નામથી પણ ક્યારેક

કીર્તિતાઃ ॥૧૪૮॥ એવમસ્મત્સમ્પ્રદાયપ્રશ્નાનુસારં કૃતમ્ । અન્યથેત્સંશયસ્તર્હિ પુનઃ પ્રશ્નો વિધીયતામ્ ॥૧૪૯॥ તતઃ સ નૃપતિઃ પ્રાહ વિદ્વદ્ધિપ્રાનશેષતઃ । કસ્યચિત્કિ-
મપિ હાસં પૃચ્છયં ચેત્સ્વામિને યદિ ॥૧૫૦॥ મયેન્મનસિ તદ્દેશ નિઃશઙ્કં સ તુ પૃચ્છતુ । અયમેવ હિ યુષ્માકં સંશયોચ્છેદને પ્રમુઃ ॥૧૫૧॥ તતઃ કેચિત્પ્રમજ્જુસ્તં વિદ્વાંસસ્તે ભવન્મતે । પૂર્વં ગુરું પરિત્યજ્ય કુર્વન્ત્યન્યં ગુરું જનાઃ ॥૧૫૨॥ ગુરોઃ સ્વસ્ય પરિત્યાગે ક્ષોભઃ શાસ્ત્રેષુ દદ્યતે । અયુક્તાચરણે ત્વન પ્રમાણં ચેદુદીર્યતામ્ ॥૧૫૩॥ પુજ્યાનાં દેવતાનાં ચ યદુત્તં મયતાં મતે । વર્તતેડયો મતેડન્યેપામેકૈવાસ્તીદેવતા ॥૧૫૪॥ તસ્માદયુક્તમેતદ્ધ ક્રિયતે કિમ્પ્રમાણકમ્ ? । અન્યથ યુષ્મદાચાર્યં હૃદયઃ પરિ-
કીર્તિતઃ ॥૧૫૫॥ આચાર્યસ્તુ ન એવ સ્યાદ્વાચાર્યાં કુર્યાદ્ધિ યેઃ સ્વયમ્ । સર્વેપાં ધ્યાસ-
સપ્રાણાં કુર્યાદ્ધન્યાંશ્ચ નૂતનાન્ ॥૧૫૬॥ તતો દિગ્વિજયં કૃત્વા હમેતાદ્યાર્યતાપદમ્ । દત-
ત્તક્ષણહીમત્ય કથમાચાર્યતા ભવેત્ ? ॥૧૫૭॥ કિજ્ઞામ્યાચાર્યરચિતપ્રમ્થપ્રમાણ્યમા-
ત્મનઃ । સમ્પ્રદાયે ન કેનાપિ હ્યાચાર્યેણોપપાદિતમ્ ॥૧૫૮॥ મયતાં તુ તદસ્તીતિ સમ્પ્રદાયે

કહેવામાં આવેછે. ॥૧૪૭-૧૪૮॥ શ્રીહરિ કહેછે-હે પડિતો ! આ પ્રમાણે અમારા સમ્પ્રદાય અંબધી તમોએ કરેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર અમોએ કર્યાં. હવે જો બીજે કોઈ સંશય હોય તો ફરીથી બીજે પ્રશ્ન પૂછો. ॥૧૪૯॥ ત્યારે તે સલામા બેઠેલા સિ હજીત મહારાજા પોતે ભવં વિદ્વાન પ્રાણજોને કહેવા લાગ્યા-“આ શ્રીમહાત્મન દેવામીને જો કોઈને કંઈ પણ મનમાં પૂછવાનું હોય, તો તે હમણા-અમામાંજ નિઃશંકપણે પૂછો. કેમકે-આ શ્રીસ્વા-
મિનાશયજીજ તમારા ભવંના સશય ટાળવામાં અતિ સમર્થ છે.” ॥૧૫૦-૧૫૧॥

ત્યારે કેટલાક વિદ્વાનો તે શ્રીહરિને પૂછવા લાગ્યા-હે સ્વામિનું તમારા મતમાં તમારા આશ્રિત જનો પ્રથમ કહેલા ગુરોના પરિત્યાગ કરીને અન્ય-ગુરોના આશ્રય કરેછે. ॥૧૫૨॥ તો પોતાના ગુરોના ત્યાગ કરવામાં શાસ્ત્રમાં હોય કહેલો છે. માટે પૂર્વગુરોના પરિત્યાગ રૂપ આવા અયુક્તાચરણમાં જો શાસ્ત્ર પ્રમાણ હોય તો અમને કહી બતાવો. ॥૧૫૩॥ વળી તમારા મતમાં પૂજ્ય દેવતાઓનું બહુપણું છે. અને ભીલઓના મતમાં તો ઇષ્ટ-
દેવતા એક જ માન્ય હોયછે. માટે આણું અયુક્ત તમે કયા શાસ્ત્રના પ્રમાણથી કરોછો ? અને વળી બીજું-તમારા આચાર્ય ઉદ્ભવજી કહેલા છે. તો આચાર્ય તો તેજ થઈ શકે, કે ને- પોતે સર્વ વ્યાસસૂત્રોની અપૂર્વ વ્યાખ્યા-લાઘ્ય કરે. અને નવા અન્યો પૂણું બનાવે. અને તે યજી પોતાના સિદ્ધાન્તનો નવો પ્રચાર કરતા થકા હુનીઆમાં ફરીને હિગ્વિજય કરે. તે આચાર્ય-પદને પામે, પરંતુ-આવા ગુણે સિવાય તમારા ઉદ્ભા-
ર્યને આચાર્ય કેમ કહેછો ? ॥૧૫૪-૧૫૫॥ અને વળી અન્ય આચાર્યોએ રચેલા અન્યો-
નું પ્રમાણ્ય પોતાના સમ્પ્રદાયમાં કોઈ પણ આચાર્ય તેમણે ઉપપાદત્ત કર્યું નથી. ॥૧૫૬॥

૧-૫૪ ગુરોના પરિત્યાગ ન કરતા એણે શંકાનિરાસક ગ્રંથમાં આદિત્ય-પુરાણનું વચન છે-‘સવિદ્યો વા સવિદ્યો’યા ગુરુરેવ જનાર્દનઃ । સ્વમાર્ગસ્યોડન્યમાર્ગસ્યો ગુરુરેવ સદા ગતિઃ’ ॥ એ આદિક વચનોથી ગુરોના મહિમા, તેમજ તેમને ત્યાગ ન કરવે એ વિષે રૂઝ વિશેષણું કહેવામાં આવ્યું છે.

સ્યતન્ન્રતા । નાસ્તીતિ માતિ નસ્તસ્માદન્ન વાતવ્યમુત્તરમ્ ॥૧૫૧॥ અથ નારાયણમુનિ-
સ્તાનુવાચ નિશમ્યતામ્ । યુષ્મામિઃ સમ્યગેવેદં પૃષ્ઠં વચ્મિ તદુત્તરમ્ ॥૧૬૦॥ જ્ઞાનાર્થ-
માત્મપરયોગુરુઃ કાર્યં ઇતિ સ્થિતિઃ । જ્ઞાનં ચ તસ્માદાસ્યં સ ચ ત્યાજ્યો ન કર્હિંચિત્
॥૧૬૧॥ ઇતિ શાસ્ત્રાનુસારાદ્વા ગતાનુગતિકરવતઃ । પારમ્પર્યેણ વા કશ્ચિદ્ગુરુત્તરેન વૃતો
યદિ ॥૧૬૨॥ સ કામલોભક્રોધાદૈર્યયેષ્ટાચરણે રતઃ । ધર્મે ભક્તિ ચ દમ્મેન દર્શયન્વજ્ઞ-
યેષદિ ॥૧૬૩॥ તર્હ્યસૌ સેવિતોઽપ્યગ્રવિત્તદાનાદિના મુદુઃ । શિષ્યસ્વાજ્ઞાનનાશાદિ
કિન્નુ ? કાર્યં પ્રસાધયેત્ ॥૧૬૪॥ અથ શાસ્ત્રોક્તસકલગુરુલક્ષણવાન્ ગુરુઃ । યદિ કશ્ચિ
જ્ઞવેત્તસ્ય શિષ્યાઃ સ્યુધ્ધાતિધાર્મિકાઃ ॥૧૬૫॥ તર્હ્યુત્પત્યસ્થં તં ત્યક્ત્વા તત્ત્વજ્ઞાનોપલ-
બ્ધયે । ગુરોરન્યસ્યાધ્યયણે દોષઃ કુત્રાપિ નેદ્યતે ॥૧૬૬॥ કિન્ત્વત્ર ગુણ પ્પ્રધાયમામા-
સસ્ય ધિવર્જનાત્ । વિદ્યાય રજતામાસં ગુણો હિ રજતાધયે ॥૧૬૭॥ જ્ઞાનપ્રાપ્ત્યે ગુરુ-
ર્યસ્તુ કર્તવ્યઃ સ તુ સર્વથા । સમ્પન્નપથ કર્તવ્યઃ સ્વધર્મજ્ઞાનમક્તિમિઃ ॥૧૬૮॥ શ્રોત્રિયં
બ્રહ્મનિષ્ઠં ચ સમિત્પાણિકપાધ્યયેત્ । શિષ્યો ગુરુમિતિ પ્રોક્તં મુષ્ઠકોપનિવદ્યપિ ॥૧૬૯॥

અને તમારાં સમગ્રહાયમાં તો અન્ય આચાર્યોએ રચેલા ગ્રન્થોનું પ્રમાણ છે. માટે તમારા
સમગ્રહાયમાં સ્વતંત્રતા—“સ્વતંત્રપણે સ્વપ્રતાપ અને સ્વબુદ્ધિબળથી પ્રવર્તવેલા તમારા
સમગ્રહાય” નથી એમ અમને જણાય છે, માટે એનો ઉત્તર આપો । ॥૧૫૯॥

આ પ્રમાણે તે વાદી-પ ડિંતોએ કહેલા ચાર પ્રશ્નો સાંભળ્યા પછી શ્રીનારાયણમુનિ
ભગવાને તે પંડિતોને કહ્યું કે-હે પંડિતો ! સાંભળો ! તમારે આ બહુજ સાડું પૂછ્યું છે.
તેનો ઉત્તર અમે કહીએ છીએ—॥૧૬૦॥ આ લોકમાં આત્મા-પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન
સમ્પાદન કરવા માટેજ શુદ્ધ કરવા બેઠાંએ એમ વસ્તુસ્થિતિ છે. અને તે શુદ્ધ થઈ જ્ઞાન સમ્પાદન
કરવું અને તે જ્ઞાનદાતા શુદ્ધોત્થાગ કથારેય ન કરવો. ॥૧૧૧॥ હવે આ શાસ્ત્રવાક્યને અનુ-
સારે, અથવા તે ગતાનુગતિકપણે એક બીજાની દેખા દેખીએ, અથવા તે પરમ્પરાના સર્વ
ધર્મોને કોઈને શુદ્ધ તરીકે સ્વીકાર્યા હોય. અને તે શુદ્ધ કામ, લોભ અને ક્રોધાદિક દોષને
હીધે ને યથેચ્છાચરણમાં પ્રીતિવાળા થઈને પ્રવર્તે. અને ધર્મ-ભક્તિ આદિક ગુણોને દ લધી
પોતાને વિષે જણાવીને ને મનુષ્યોને કહે; તો તેવા કળારા શુદ્ધને અસ્ય અને દ્રવ્યાદિક
પ્રાર વાર આપી આપીને સેવન કરે, તો પણ તે શુદ્ધ શિષ્યોના અજ્ઞાનનાશ વિગેરે કાર્યને શુ
સિદ્ધ કરે? નજ કરે ! અને તેવા સમયમાં જો શાસ્ત્રમાં કહેલાં સર્વ ગુણનાં લક્ષણોથી સમ્પન્ન
એવા કોઈ શુદ્ધ હોય. અને તેમના શિષ્યો પણ અતિ ધર્મિષ્ઠ હોય, તો પૂર્વગુરુનો પરિત્યાગ
કરી દઈને ધર્મિકર્મને તો તે(સત્ય)ગુરુનાજ શિષ્યો થઈ જાય છે. માટે અધર્મને માર્ગે ચાલતા
એવા તે ગુરુનો પરિત્યાગ કરીને તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે બીજા ગુરુનો આશ્રય કરવામાં
કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં કે લોકમાં પણ દોષ છેજ નહિ પરંતુ-ઉલ્ટો તે આંભાસરૂપ-ખોટા
ગુરુના ત્યાગ કરવાથી લાભજ થાય છે. એમ આભાસરૂપ રજતનો ત્યાગ કરીને સત્ય રજત
અહુલ કરવામાં પ્રત્યક્ષ લાભ છે તેમ. માટે જ્ઞાનપ્રાપ્તિને અર્થે જે શુદ્ધ કરવા તે તો
સ્વધર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિ આદિક ગુણોથી સર્વથા સમ્પન્ન હોય તેજ કરવા. ॥૧૬૨-૧૬૮॥
અને—“વેદ ભણેલા અને પરબ્રહ્મના સ્વરૂપમાં નિષ્ઠા દ્રઢ સ્થિતિ પામેલા એવા શુદ્ધને શરણે

તસ્માદ્દુરં પ્રપચેત જિજ્ઞાસુઃ શ્રેયઃ સત્તમમ્ । શાબ્દે પરે ચ નિષ્ણાતં વ્રજ્યયુપશમાશ્રયમ્ ॥૧૭૦॥ इति भागवते प्रोक्तं: तस्माज्ज्ञानाप्तये गुरुः । शान्तोक्तलक्षणः कार्यस्यसत्त्वा धर्मच्युतं गुरुम् ॥१७१॥ धर्ममकिद्यानहीनो न गुरुर्गुचतामियात् । तत्त्वानेऽपि न दोषोऽस्ति मुनिः ज्ञातातपोऽप्रवीत ॥१७२॥ त्रितीर्पता भवाम्नोधिं गुरुलक्षणलक्षितं । गुर्वाभासान् परित्यज्य श्रयणीयो हि तत्त्ववित् ॥ १७३ ॥ अथ चोपास्यनानात्वशङ्का या भवता कृता । साप्यस्मदीयसिद्धान्तानमिश्रत्त्वनिवन्धना ॥१७४॥ अस्माकमिष्टदे-
वस्तु श्रीकृष्णो मगवान्स्वयम् । एक एवास्ति न त्वन्यो यत्परं नास्ति किञ्चन ॥१७५॥ अन्ये देवास्तु मन्यन्ते तदङ्गत्वात्तदात्मकाः । पृथक्पृथग्मिन्नतया मानने व्यभिचारिता ॥१७६॥ साधारणं च सर्वेषां श्रोतस्मार्त्तानुयायिनाम् । अग्न्यर्कयज्ञादीनां पूजने

શિષ્ય સમિધાદિક ભેદ લઈને બળ્ય” એમ મુંડકેષનિપદ્માં પણ કહેલું છે. તેમજ શ્રીમદ્ભા-
ગવતમાં પણ—“ઉત્તમ શ્રેયને બાળુવાને ઇચ્છતો મુમુક્ષુ-જન, શબ્દબ્રહ્મ જે વેદ તેમાં પરમ
નિષ્ણાત અને પરબ્રહ્મ-પરમાત્મસ્વરૂપમાં સર્વથા ઉપશમ-ઉપસન્નાદ્વારા સાક્ષાત્કારદશા
પામેલા એવા શુરને શરણે બળ્ય.” એમ કહેલું છે. માટે તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે ધર્મબ્રહ્મ
શુરનો ત્યાગ કરીને શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણોથી સમ્પન્ન એવા સત્ય સમર્થ શુર કરવા. ॥૧૬૯-
૧૭૧॥ અને—“ધર્મ, બકિત અને જ્ઞાન, તેવા શુણ્ણોથી રહિત એવો શુર શુરપણાનેજ પામતો
નથી. અને તેવા મૂર્ખ શુરનો ત્યાગ કરવામાં હોય પણ નથી.” એમ શ્વતાતપમુનિ ભેદેલા
છે. માટેજ સંસાર મારગને તરવાને ઇચ્છતા મુમુક્ષુ-જનોએ કહેવાતા-નામના શુરઓનો
ત્યાગ કરી ઇઈને, શુરલક્ષણોથી સમ્પન્ન એવા તત્ત્વવેતા શુરનો સમાશ્રય કરવો. ॥૧૭૨-૧૭૩॥
(આ પ્રમાણે તમારા પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમોએ આપ્યો. હવે-બીજા પ્રશ્નનો
ઉત્તર કહીએ છીએ તે સાંભળો !)

હવે—“અમારા સમ્પ્રદાયમાં ઉપાસ્ય દેવ ઘણા છે.” એમ જે તમોએ યાંક કરી, તે
પણ અમારો સિદ્ધાન્ત બાણ્યા-સમગ્રયા સિવાયજ કરીછે. કેમકે-અમારે ઇષ્ટદેવ તો બ્રહ્મ-
વાન શ્રીકૃષ્ણ-પુરૂષોત્તમ એકજ છે. પણ તે સિવાય બીજા કોઈ ઇષ્ટદેવ નથી. કે જે શ્રી-
કૃષ્ણ ધકી પર કોઈ તત્ત્વજ નથી. (‘અક્ષરાત્પરતઃ’ પરઃ ‘સ હિ સર્વસ્યેજ્ઞાનઃ’ ‘ય-
સ્માત્પરં ન’ ‘મક્તઃ પરતરં કિઞ્ચિજ્ઞાન્યસ્તિ ધનજ્ઞય !’ આ વિગેરે શ્રુતિ-સ્મૃતિઓનાં
વાક્યો એ શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવનુંજ પરત્પરપણું અને સર્વોપરિપણું-વર્ણન સાથે પ્રતિપાદન
કરેછે.) ॥૧૭૪-૧૭૫॥ અને, કે પડિતો ! બીજા દેવતાઓને જે અમે માનીએ છીએ,
તે તો તે શ્રીકૃષ્ણના અંગભૂત હોવાથી તદ્વાત્મકપણે-અપૃથગ્ભાવથીજ માનીએ છીએ. માટે
અમારી બકિતમાં બ્યભિચારિતા છેજ નહિ. કારણ કે જો બિન્ન બિન્ન પૂણે સ્વતંત્ર દેવતાઓ
માનવામાં આવે તોજ બ્યભિચારિતા કહેવાય. ॥૧૭૬॥ એમ શ્રૌત-સ્માર્ત કર્મનું અનુશાન
કરનારા સર્વ મનુષ્યોને પોત-પોતાનાં સન્ધ્યાવન્દનાદિક નિત્ય કર્મોમાં અગ્નિ, સૂર્ય અને
વરુણ, એ આદિક દેવોનું પૂજન સાધારણપણે-અવિશેષતાથીજ કહેલું છે. તો શું તેટલા માત્ર-
થી મુમુક્ષુ-જનોને સંસ્રેવ્ય એવા પરમાત્મસ્વરૂપ યજ્ઞ-બિન્નતા થઈ બળ્યછે? નથીજ થતી.

સ્વસ્થકર્મશુ ॥૧૭૭॥ કિં સ્યાન્મુમુક્ષુર્મસંત્યપરરુપચિમ્નના । પન્નર્મકાત્મકત્યેન તત્ત-
ત્તિસદ્ધાન્તવર્મશુ ॥૧૭૮॥ યથાવિષ્ણેવ સેવ્યન્તે નનુ તાસ્તાસ્તુ દેવતાઃ । તત્કૃષ્ણેકાત્મ-
કત્યેન તદ્વ્રતપરરત્યતઃ ॥૧૭૯॥ શિવોઽપિ પૂજ્ય હત્યેવ હ્રમ્મત્તિસદ્ધાન્તસંસ્થિતિઃ । તદ્-
ર્જાક્ષતયા દેવી પૂજ્યા શક્તિઃ પાર્યતી ॥૧૮૦॥ સર્વકર્મમમારમ્મે પૂજ્યતે યો ગળાધિપઃ ।
સાક્ષાત્કૃષ્ણાવતારોઽયં વ્રહ્મયૈયસૈયર્ણિતઃ ॥૧૮૧॥ સ્મૃતમાત્રઃ સર્વધિપ્રવિધ્નંસનમહા-
યશઃ । સર્વદેવેષ્વાદિપૂજ્યો માન્યોઽસ્તિ સ તતો હિ નઃ ॥૧૮૨॥ વ્રહ્મત્વપ્રાપ્તકો મન્ત્રો
પ્રાહ્મણાનામરોપતઃ । ગાયત્રી દેવતા તમ્યાસ્ત્રયીમૂર્તિર્દિવાકરઃ ॥૧૮૩॥ વ્રહ્મજ્યોતિર્મ-
ન્દલેઽસૌ શિશુજોઽસ્તિ હિરણ્મયઃ । સાક્ષાદ્વ્રગવતો રૂપં પ્રહ્લાણ્ડસ્ય પ્રકાશકમ્ ॥૧૮૪॥
ગત યય સ માન્યોઽસ્તિ પ્રેદાન્તેષુ ચ વર્ણયતે । યપાં સત્યધિ માન્યસ્યે દોષો નાન્યાશ્રયો
હિ નઃ ॥૧૮૫॥ યેદેષુ ચ પુરાણેષુ કૃષ્ણધ્યેતે તદાત્મકાઃ । ધર્ણિતાઃ સન્ત્યતોઽસ્મામિ
ર્માન્યન્તે કોઽન્ન સંશયઃ ? ॥૧૮૬॥ શિવધિષ્ણૂપાસકાનામાન્યોન્યં મેદધીઃ ક્વચિત્ । દ્વદશ-

ખાટે તે તે સિદ્ધાન્ત ભાગોમાં-સંપ્રદાયોમાં પરમાત્માના શેષભાવથી-ગીરરૂપે એકાત્મક
પ્રણાધીજ તે તે દેવતાઓનું વિધિપૂર્વક સેવન-પૂજન કરવામાં આવે છેજ. ખાટેજ તે
શ્રીકૃષ્ણ-પરમાત્માની મુદ્ધે એકાત્મભાવને લીધે. તથા 'વર્ણયાનાં યથા શમ્ભુઃ' એ
વચન પ્રમાણે તે ભગવાનના સર્વ ભક્તોમાં શંકર અતિ શ્રેષ્ઠ માટે દેવ હોવાને લીધે.
શિવ-મહાદેવ પણ અમારે સર્વથી પૂજ્યજ છે. એમ અમારા સમ્પ્રદાયમાં આ ઉત્તમ
પદ્ધતિ વર્તે છે. અને પાર્વતી દેવી પણ તેશંકરનાં અર્ધોગના હોવાથી તે શંકરની શક્તિરૂપ
દેવી છે, ખાટે તે અમારે સર્વથી પૂજ્યજ છે. ॥૧૭૭-૧૮૦॥ અને સર્વ કાર્યના સમા-
રંભમાં જે ગણપતિની પૂજા કરવામાં આવે છે તે ગણપતિને બ્રહ્મવૈવર્ત-પુરાણમાં સાક્ષાત્
શ્રીકૃષ્ણના અવતારરૂપે વર્ણન કરેલા છે. સ્મરણમાત્રથી સર્વ મહાવિધ્નોને વિનાશ કરી
નાશવાધીજ જેમનું-વિધ્નેશ તથા વિધ્નનાશક એવા નામ સાથે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયે
ગંવાય છે. અને સર્વ દેવોમાં આદિપૂજ્ય એ ગણનાથ છે. ખાટે તે ગણપતિ અમારે-
અમારા સમ્પ્રદાયમાં સર્વથી માન્ય છે. ॥૧૮૧-૧૮૨॥ તેમજ સર્વ બ્રાહ્મણોને બ્રહ્મત્વને
પ્રમાડનારે મન્ત્ર તે ગાયત્રી-મન્ત્ર છે. અને તે ગાયત્રી-મન્ત્રના દેવતા અને વેદત્રયી એજ
મૂર્તિ-તનુ જેમની છે એવા સૂર્યદેવ પોતે છે. તે સૂર્યદેવ પ્રકાશ મણમાં હિરણ્યમય
રૂપ એવા દ્વિબુજમૂર્તિ થકા વર્તે છે. અને પોતાના અર્થોગી પરબ્રહ્મ તેણે સહિત એ
બ્રહ્મ-બ્રહ્માત્મકરૂપે બ્રહ્માણ્ડને પ્રકાશ કરનાર પરમેશ્વરનું અત્યક્ષ રૂપ-સ્વરૂપ છે. એટલા
ખાટેજ તે સૂર્યદેવ અમારે સર્વથી માન્ય છે. અને-ન્ય યપોઽન્તરાદિત્યે હિરણ્મય. પુરુષો
દ્વદશતે હિરણ્યમ્મથુર્હિરણ્યકેશ આપ્રણસાત્સર્વ પવ સુવર્ણઃ' એ વિગેરે વાક્યોથી વેદા-
ન્તમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ખાટે હે પરિવર્તનો! આ સર્વ દેવોનું અમારે અંગાંગિ
ભાવે માન્યપણું હોવાથી અમને અન્યાશ્રય કરવાનો દોષ છેજ નહિ. ॥૧૮૩-૧૮૫॥ અને
વેદોમાં તેમજ પુરાણોમાં શ્રીકૃષ્ણ અને તદાત્મક એવાં તે સૂર્યોદિક સર્વ દેવતાઓ વર્ણન
કરેલાં છે. ખાટે અમે તે સર્વ દેવને માનીએ છીએ તો તેમાં તમને શો સંશય થાય છે? ॥૧૮૬॥
વૃણી-શિવ અને વિષ્ણુના ઉપાસકોને પરસ્પર કયાંઈક કયાંઈક ભેદબુદ્ધિ એવા-ગણવામાં

તેડન્યોડન્યનિન્દા ઘ કલહશ્ચ મહાંસ્તતઃ ॥૧૮૭॥ અનર્થાસિશ્ચ મહતી તતો દિ જાયતે
નૃણામ્ । તસ્માદેવા ન ચુક્તય તત્વામાનસમુદ્ભવા ॥૧૮૮॥ એક યય દિ સર્વાત્મા દેવદેવઃ
પરાત્પરઃ । સર્ગસ્થિત્યાવિફં કુર્યસ્તતદ્રૂપો લ્લપસ્યતઃ ॥૧૮૯॥ સંશયોડયં ભગવતા
હરિયંદો નિરાકૃતઃ । માર્કણ્દેયં દર્શયતા રૂપં હરિહરાત્મકમ્ ॥૧૯૦॥ તત્ત્વતઃ ધ્યયતે
શસ્ત્રે યદાચાર્યસ્ય લક્ષણમ્ । અત્યન્તં તદનાદત્ય યુષ્માભિર્વેદિહોચ્યતે ॥૧૯૧॥ પાણિ-
ત્વમાપ્રપયાંસં દન્ત । સાદ્વેતિકંતુ તત્ । મયસાગરસમ્મગ્નજન્તુસન્તારણં દિ તત્ ॥૧૯૨॥

આવેછે. તેમજ એક-ખીજની પરસ્પર નિન્દા અને તેમાંથી થતો મોટો કલહ પણ
એવા-ભણવામાં આવેછે. અને તેમાંથી મનુષ્યોને મોટી અનર્થાપત્તિ પણ થાયછે. તે
મોટે તત્ત્વાર્થ સમજ્યા સિવાય ઉત્પન્ન થયેલી એવી એ ભેદબુદ્ધિ કોઈ રીતે થાય
નથીજ. કારણ કે-સર્વ દેવોના અધિદેવ અને પરાત્પર એવા સર્વાત્મા ભગવાન એકજ
પોતે આ સમગ્ર જગતના સર્ગસ્થિત્યાદિકને કરતા થકા તે તે બ્રહ્માદિકરૂપે રહેલા છે. અને
આ સંશય હરિવંશ-અંશમાં ભગવાને માર્કંડેયમુનિને હરિહરાત્મક એવું પોતાનું રૂપ
જાતાવીને નિશકરણ કરેલા છે. (મોટે આવા પરમાત્માના સાક્ષાત્ અંશભૂત બ્રહ્મા, વિષ્ણુ
અને શંકર વિગેરે મહાદેવોમાં પરસ્પર ભેદબુદ્ધિ કરીને પરસ્પર નિન્દા કરવી, કે તેમાંથી
મોટો કલહ કરવો, તે સર્વથા અત્યાનજ છે. અને એમ ભેદબુદ્ધિ કલ્પીને પરસ્પર નિન્દા
કરવી તે પતિવ્રતાની પેઠે અનન્ય ભક્તિ કરનારા અનન્ય ભક્તોને છાજે નહિ. કારણ કે-
પતિવ્રતા સ્ત્રી જેમ પોતાના પતિના સંબંધી જાણીને ધનુર કે બ્યેથ વિગેરેની સેવા કરેછે.
તેમ ભગવદ્ભક્તોએ પણ સર્વ દેવને વિષે આસ્તિક બુદ્ધિ રાખીને- 'સર્વદેવનમ-
સ્કારઃ કૈદાર્યં પ્રતિ ગચ્છતિ' એમ આખરે ભગવાનને વિશેજ હરેક ક્રિયાઓનું 'પર્ય-
વસાન થાયછે એમ ભણવું. અને ઉપાસના તો સર્વાત્મા અને સર્વેશ્વર એવા પરમાત્મા
વાસુદેવનીજ કરવી. એ નિશાન ચક્રું નહિ. તેમજ ખીજના ધર્મની કે ખીજ દેવની
નિન્દા પણ કરવી નહિ.) ॥૧૮૭-૧૯૦॥

(શ્રીહરિ કહેછે-હવે-આચાર્ય કોણુ થઈ શકે, તે વિષે અમે આપના પ્રશ્નો
ઉત્તર આપીએ છીએ-) હે પંડિતો ! આ પ્રશ્ન તમને પૂછતાંજ ન આવડ્યું. કેમકે-
સચ્છાત્રમાં આચાર્યનું લક્ષણ તાત્ત્વિક દ્રષ્ટિથી જે માંભણવામાં આવેછે, તે લક્ષણો
અત્યંત અનાદર કરીને જે તમે અહીંયાં કહેાછો-પૂછોછો. તે તો દેવજ પાંડિત્ય-
માત્રમાંજ પર્યવસાન પામનારું એવું દેવજ સાંકિતેક-નામમાત્રજ આચાર્યનું લક્ષણ
કહેવાય. પરંતુ-તે વાસ્તવિક લક્ષણ નથી. આચાર્યનું વાસ્તવિક લક્ષણ તો-આ ભવસા-
ગરમાં અનેક યોનિઓમાં રૂબરૂ રૂખાંતુ જન્મીને તેમાંથી તારવા અને આત્મતિદ્રી
મુક્તિ પમાડવી એજ છે. ॥૧૮૧-૧૮૨॥ અને જો તમારા કહેવા પ્રમાણે પાણિકર્ય
માત્ર એજ આચાર્યનું લક્ષણ હોય, તો પૂર્વે મોટા મોટા પંડિતો આ પૃથ્વી ઉપર ઘણાક
થઈ ગયા છે. અને તે સર્વ પંડિતોએ પોત-પોતાની મતિની ગતિ-શક્તિ
પ્રમાણે વ્યાસસૂત્રોનાં વ્યાખ્યાન પણ કરેલાં છે. તો તેટલામાત્રથી તે પંડિતોને કોઈ પણ
દ. ૬૧

મહાન્તઃ પ્પિઙ્ગતાઃ પૂર્વે જાતાસ્તુ વહવો બુધિઃ । વ્યાચર્યુર્વ્યાસસૂત્રાણિ તે ચ સર્વે યથા-
મતિ ॥૧૯૩॥ આચાર્યત્વં ન તેષાં તુ સમ્પ્રદાયસ્ય સંશ્રુતમ્ । તત્સિદ્ધાન્તઃ પ્રમાણાર્થે
ગૃહ્યતે સામ્પ્રદાયિકૈઃ ॥૧૯૪॥ તથા મધ્વમતસ્થેન સૂત્રવ્યાખ્યા યથારુચિ । કૃતા ગોપાલ-
મૃદૃનેન્દ્રાધિષ્ઠાનપરાસ્તિ સા ॥૧૯૫॥ તથા શ્રીશંકરપરં સૂત્રમાપ્યમશેષતઃ । કૃતં પ્પિઙ્ગ-
તરાજેન સર્વં માહેશ્વરેણ હિ ॥૧૯૬॥ માપ્યં ટીકા વૃત્તયશ્ચ વહુભિઃ પ્પિઙ્ગતૈરપિ । પ્રન્યાઃ
સૂત્રેષુ રચિતા મહાન્તઃ સન્તિ સામ્પ્રતમ્ ॥૧૯૭॥ અન્યે નવીનગ્રન્થાશ્ચ નિવન્ધાયા
અનેકશઃ । ક્રિયન્તે ચ કૃતાઃ સન્તિ તેષાં નાચાર્યતા કયમ્ ? ॥૧૯૮॥ તસ્માન્ન ગ્રન્થકર્તૃ
સ્વમાચાર્યસ્ય હિ લક્ષણમ્ । કિન્તુ ધર્મે સ્થિતિઃ સ્વસ્ય સ્વેષુ ધર્મપ્રવર્તનમ્ ॥૧૯૯॥ યશ્ચ વિ-
ગ્વિજયઃ કાર્યે આચાર્યેનેતિ કથ્યતે । સ તુ પ્રતાપિનઃ પુંસો હ્યનાયાસેન જાયતે ॥૨૦૦॥

સમ્પ્રદાયતુ આચાર્યત્વ સાંભળવામાં આવતું નથી. અને તે પંડિતોએ પોતાના બુદ્ધિ-
ગુણથી નિર્ણય કરેલા સિદ્ધાન્ત બીજા સમ્પ્રદાયપ્રવર્તક વિગેરે આચાર્યોએ પોતાના
અથોમાં સ્વસિદ્ધાન્તની દ્રઢતા માટે પ્રમાણરૂપે લક્ષણ કરવામાં આવે છે. (જેમકે-ગોપા-
લનમુનિ બે કે-કોઈ સમ્પ્રદાયના આચાર્ય નથી. તો પણ તેમણે વ્યાસસૂત્રની 'વૃત્તિ'
નામની વ્યાખ્યા માથી પહેલાં રચેલી છે. અને તે સર્વ સમ્પ્રદાયના આચાર્યો વિગેરે
પોતાનો સિદ્ધાન્ત સ્થિર કરવા માટે પ્રમાણ તરીકે અંગીકાર કરે છે. તો પણ શું તે
આચાર્ય કહેવાય છે ? એજ પ્રમાણે બીજા પણ ઘણાક છે. માટે અંથો કરવા કે ટીકાઓ
કરવી કે ભાષ્યો કરવાં એજ આચાર્યનું લક્ષણ કહેવાય એવો નિયમજ નથી.) ॥૧૯૩-
૧૯૪॥ જુઓ ! તેમજ-મધ્વ-સમ્પ્રદાયમાં રહેલા ગોપળભટ્ટે પોતાની રૂચિ-અભિપ્રાય
પ્રમાણે વ્યાસસૂત્રની વ્યાખ્યા કરેલી છે. અને તે રાધાકૃષ્ણ પ્રધાન પ્રતિપાદ્ય જેમાં છે એવી
રચી છે. ॥૧૯૫॥ તેજ પ્રમાણે પંડિતશજ માહેશ્વરભટ્ટે સમગ્રપણે શ્રીશંકર પ્રધાન
પ્રતિપાદ્ય જેમાં છે એવું વ્યાસસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય રચ્યું છે. (તો પણ એ બંને કોઈ
સમ્પ્રદાયના આચાર્ય છે. એમ બંણવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યું નથી.) ॥૧૯૬॥ તેમજ-
ઘણાય પંડિતોએ વ્યાસસૂત્રો ઉપર ભાષ્ય, ટીકા અને વૃત્તિ એવા મોટા મોટા અંથો
રચેલા હાલ-સમયમાં વિદ્યમાન છે. તથા નિબંધ આદિક અનેક નવીન અંથો પંડિતોએ
પૂર્વે રચેલા છે. અને હાલમાં પણ રચાય છે. તો તે સર્વ અંથકર્તા પંડિતોને કેમ આચા-
ર્યતા પ્રાપ્ત થઈ નથી ? માટે હે પંડિતો ! અંથ કરવા એજ આચાર્યનું લક્ષણ નથી.
પરંતુ આચાર્યનું લક્ષણ તો પોતે ધર્મમાં દૃઢપણે રહેવું. અને પોતાના
આશ્રિતોને ધર્મમર્યાદામાં વર્તાવવા. એજ મુખ્યત્વે કરીને છે. (અને તે-
'સ્વયમાચરતે યસ્માદાચારે સ્થાપયત્યપિ । આચિનોતિ ચ શાસ્ત્રાર્યાનાચાર્યસ્તેન
ચોચ્યતે ' આ પ્રમાણે વિગુણભ્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે વળી- ' આચર્યતે-જ્ઞાનોરક-
ર્ણય સેવ્યતે હ્યાચાર્યઃ ' એમ વ્યાખ્યાસુધામાં બ્યુત્પત્તિ સાથે લક્ષણ કથન પૂર્વક આચાર્ય
શબ્દનો અર્થ કરી બતાવ્યો છે. માટે એજ ખરો અર્થ બાળવો.) ॥૧૯૭-૧૯૮॥

હવે-“આચાર્ય તેમણે દિગ્વિજય કરવો જોઈએ” એમ જે કહેવામાં આવે છે. તે
દિગ્વિજય તો પ્રતાપી મહાપુરૂષોને અનાયાએજ થઈ બાય છે. જુઓ-અમારા આચાર્ય શ્રીમ-

આસમુદ્રં પ્રતાપોઽસ્ય ભુવિ પ્રાવર્તતાદ્ભુતઃ । અયમેવાસ્ય વિજયો દિક્ષવદ્દુઃ સિદ્ધિજુતે
 ॥૨૦૧॥ યત્ર યત્ર સ્વયં વાસ્ય ક્ષિપ્યા ધર્માદયોઽપિ ચ । ગતાસ્તત્તદેશમુચ્યા નૃપાધ્ય
 મતવાદિનઃ ॥૨૦૨॥ જેતું દાશકા વાદેન નેમુઃ પ્રાક્કલયોઽપિલાઃ । યપ્ત કિં વિજયો નૈવ
 કીટદાસ્તદિં મન્યતે ॥૨૦૩॥ एवं वृनीयप्रश्नस्य समाधानं निरूपितम् । चतुर्थस्याथ
 वक्ष्यामि श्रूयतामुत्तरं बुधाः ! ॥૨૦૪॥ પૂર્વસિદ્ધાન્તસંસિદ્ધસદર્થસ્ય પરિમહઃ । સ્ત્રીય-
 સિદ્ધાન્તસંસિદ્ધો સાધકો ન તુ વાધકઃ ॥૨૦૫॥ યુતિસ્મૃતિપુરાણાદિપ્રમાણૈઃ સુટલી-
 છતમ્ । શુદ્ધતાં સ્વપ્રમાણાર્થમાચાર્યાણાં ન હિ ક્ષતિઃ ॥૨૦૬॥ વૃત્તિકારમતં જ્ઞાત્વ
 તત્તદ્રાપ્યપ્રવર્તકૈઃ । કચિત્સંવાદરૂપં ચ દાટરોય પરિગ્રહતે ॥૨૦૭॥ પૂર્વાચાર્યશુતો યઃ
 સ્પાત્સિદ્ધાન્તસ્તુ સ યવ દિ । કચિન્નિરોપસન્દેહ્યા પરસ્તદનુયાયિભિઃ ॥૨૦૮॥ પ્રિશેવં
 પ્રાપિતો દ્વયો મુલ્યાંશો ન હિ ભિષ્ટતે । વ્યવન્તસારસન્દેહો વયં તુ વિહિતાવરાઃ ॥૨૦૯॥

હુદવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામીનો મહા-અદ્ભુત પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર સમુદ્ર પર્વત પ્રવર્તી
 ગયો છે. એજ એમનો વિજય આઠે દિશામાં વિરાજેછે-વિદ્યમાન છે. અને જે જે
 દેશમાં એ પોતે ગયેલા છે, તથા તેમના શિષ્યો ધર્મદેવાદિક પણ ગયેલા છે. તે તે તે
 દેશના મુખ્ય રાજાઓ, તથા ખીજ પણ ઘણા મતવાદીઓ, એમને તથા એમના શિષ્યોને
 વાદે કરીને છુટવાને માટે અસમર્થ એવા થકા હાથ ભેડી ભેડીને તમી પડ્યા હતા. તો
 શું આ તેમનો વિજય ન કહેવાય ? જો ન એમ કહે તો તમારા મતમાં-અભિપ્રાયમાં તે
 વિજય કેવા પ્રકારનો માનેલો છે ? એટલે કે-એ શું કહે ત્યારે દિગ્વિજય કહેવાય. તે કહે ।
 ॥૨૦૦-૨૦૩॥ શ્રીહરિ કહેછે-હે બુધજનો ! આ પ્રમાણે તમારા ત્રીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર
 નિરૂપણ કર્યો. હવે ચોથાનો ઉત્તર કહીએ છીએ તે સાંભળો । ॥૨૦૪॥

પૂર્વના આચાર્યોએ સ્થિર કરેલા સિદ્ધાન્તમાં સંમિદ્ધ એવા સત-સત્ય અબાધિત
 અર્થનું શ્રદ્ધણુ કરણું. તે પોતાના સિદ્ધાન્તની સંસિદ્ધિમાં સાધકજ થાયછે. પરંતુ-તે
 કોઈ રીતે ગાધક થતું નથી. બુદ્ધિ-યુતિ, સ્મૃતિ, તેમજ પુરાણાદિકનાં પ્રમાણવચનોંથી
 અત્યંત દૃઢ કરેલા સિદ્ધાન્તને, પોતાના સિદ્ધાન્તમાં પ્રમાણને માટે શ્રદ્ધણુ કરનારા કોઈ
 આચાર્યોને કોઈ પ્રકારની ખામી આવીજ નથી. ॥૨૦૫-૨૦૬॥ બોધાયન-વૃત્તિકારનો મત
 તે તે ભાષ્યપ્રવર્તકે આચાર્યોએ ક્યાંઈક ક્યાંઈક સંવાદરૂપે પોતાના મતની દૃઢતા માટે
 સર્વથા શ્રદ્ધણુ કરવામાં આવેછે.-શ્રદ્ધણુ કરેલો છે. ॥૨૦૭॥ વળી-કેટલાક સમ્પ્રદાયોમાં મુખ્ય
 સિદ્ધાન્ત તો પોતાના સમ્પ્રદાયના પૂર્વાચાર્યોએ જે કરેલો હોય, તેજ સિદ્ધાન્ત માન
 વાગાં આવેછે. પરંતુ-પાછળથી તેમનીજ પરમ્પરામાં થયેલા તેમના અનુયાયીઓએ
 કોઈ કોઈ અંશમાં વિશેષદ્રષ્ટિથી-મુખ્ય સિદ્ધાન્તને કોઈ રીતે ગાધ ન આવે એ
 પ્રમાણે કંઈક વિશેષ-લેદ પાડીને વર્ણન કર્યો છે. એમ જેવા-જાણવામાં આવેછે.
 તો તેમ કરવાથી મુખ્ય અંશમાં-સિદ્ધાન્તમાં લેદ પડતોજ નથી. (જેમ શંકરાચાર્ય
 અદ્વૈત-મતના આદ્ય પ્રવર્તક છે, તો તેમની પરંપરામાં પાછળથી થયેલા તેમના કેટલાક
 અનુયાયીઓએ, તેમના અદ્વૈત-સિદ્ધાન્તમાં ગાધ ન આવે એમ કેટલાકે “બહુભુવ”વાદ

પૂર્વાચાર્યરૂતં ભાષ્યં ત્રવ્યન્તપરિરક્ષકમ્ । પરમાત્મનિ શાતીરે શ્રુતીઃ સાક્ષાત્પ્રવર્તયત્ ॥૨૧૦॥ પ્રમાણં પરિપ્રશ્ન્યામઃ પરમાત્મવિનિર્ણયે । કચિદંશે વિશેષશ્ચ તન્મતે નો નથી-
નતા ॥૨૧૧॥ અન્યદર્શનદષ્ટોઽપિ દૃશ્યતેઽર્થોઽન્યદર્શને । ક્વચિવાક્યં પ્રમાણાર્થં ગૃહ્યતે
તત્ર તત્ર દ્વ ॥૨૧૨॥ સ્વસિદ્ધાન્તાવિરુદ્ધં યદન્યસિદ્ધાન્તવર્ણનમ્ । સર્વૈરપિ પ્રમાણાર્થં
ગૃહ્યતે કોઽય સંશયઃ ? ॥૨૧૩॥ ભારતે ચ પુરાણેષુ દૃશ્યન્તે હિ કચિત્કચિત્ । કપ્યન્ત-
રાણાં વાક્યાનિ પ્રમાણાર્થાનિ ભૂરિશઃ ॥૨૧૪॥ આચાર્યાન્તરવાક્યાનિ તતોઽસ્માભિરપિ
કચિત્ । ગૃહીતાનિ તતો નૈવ સિદ્ધાન્તે ન્યૂનતા કચિત્ ॥૨૧૫॥

અને કેટલાકે “એકલુવ”વાદ કદીપીને કંઈક અંશે લેદ પાડીને એજ મતનું ઉપપાદન કર્યું
છે. અને તેમ કરવા છતાં પણ મુખ્ય સિદ્ધાન્તને અબાધિત રાખ્યો છે.) શ્રીહરિ કહેછે—એજ
પ્રમાણુ અમે તો વેદત્રયીના શિરેલાગરૂપ વેદાન્તનું રહસ્ય જાણવામાં આદરે ચુકત હોવાથી
પરમાત્માના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવામાં અમારા પૂર્વ આચાર્ય—શ્રીમદ્રામાનુજયાર્ય
તેમણે કરેલું શ્રીભાષ્ય, વેદાન્તનું ખરૂં રહસ્ય સાંગોપાંગ નિર્ણયપણે રક્ષણ કરનારૂં. અને
સર્વના શરીરી એવા પરમાત્મામાં શ્રુતિઓનું સાક્ષાત્ મંગમન કરનારૂં—ઘટાવનારૂં. એવું
યથાર્થ પ્રમાણુબલ છે, એમ જાણીએ છીએ. અને માનીએ છીએ. અને વળી—તેમાં કોઈક
અંશમાં અમે વિશેષ—લેદ પણ માનેલો છે. (જેમકે—રામાનુજયાર્ય જીવ, ઈશ્વર અને
માયા, એમ ત્રણ તત્વને મુખ્ય માનેછે, ત્યારે તેમાંજ અવાન્તર વિશેષ—લેદ પાડીને અમે—
જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ, એમ પાંચ લેદ અનાદિ સિદ્ધ માનીએ છીએ.
પરંતુ તેથી—વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધાન્તમાં અમારે કોઈ પ્રકારનો મતલેદ છેજ નહિ.) અને
વળી—અવાન્તર વિશેષ—લેદ માનવાથી અમારા મતમાં નવીનતા પણ છેજ. ॥૨૦૮-૨૧૧॥
અને વળી—એક દર્શન—શાસ્ત્રમાં જેવામાં આવતો અર્થ, બીજા દર્શન—શાસ્ત્રમાં જેવામાં
આવેછે. અને અંધકર્તા ઋષિ—મુનિઓએ પોત-પોતાના મતની પ્રામાણિકતાને માટે તે
તે પોતાના અથોમાં બીજા ઋષિ—મુનિઓનાં વાક્યો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યાંછે. માટે
હે પંડિતો ! પોતાના સિદ્ધાન્તની સાથે વિરોધ ન આવે એવું બીજાના સિદ્ધાન્તમાં—
અથોમાં રહેલું વર્ણન સર્વ ઋષિ—મુનિઓએ તથા મર્વ આચાર્યોએ પણ ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યુંછે. તો એમાં તમને શો—ગોટા સંશય થાયછે ? જુઓ—ભારતમાં તેમજ
પુરાણોમાં પણ કોઈ કોઈ સ્થળે બીજા ઋષિ—મુનિઓનાં વાક્યો વ્યાસમુનિએ પ્રમાણુને
માટે લીધેલાં જેવામાં આવેછે. માટે અમે પણ એજ પ્રમાણુ બીજા આચાર્યોનાં વાક્યો
ક્યાંઈક—ક્યાંઈક અમારા અથોમાં પ્રમાણુને માટે ગ્રહણ કરેલાં છે. પરંતુ—તેથી અમારા
પાંચ લેદ અનાદિ સિદ્ધ માનવાપૂર્વક વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધાન્તમાં કોઈ પ્રકારની ક્યારેય
ન્યૂનતા આવતીજ નથી (અમારો સિદ્ધાન્ત તો શ્રીમદ્રામાનુજયાર્ય તેમણે સ્થાપન
કરીને પ્રવર્તાવેલો વિશિષ્ટાદ્વૈત એજ છે. હે પંડિતો ! આ પ્રમાણુ તમારા પ્રશ્નના ઉત્તર
અમે આપ્યા. માટે હવે મંથય હોય તો જોલો ? ॥૨૧૨-૨૧૫॥

एवमुक्तास्तु ते सर्वे शास्त्रिणो बहिनोऽपि च । सामात्यः सिद्धजिद्रूपो बभूवु-
र्गतसंशयाः ॥११६॥ सर्वे प्रहृष्य तं नत्वा प्रोचुः प्राञ्जलयः प्रभो ! । अस्माकं शयाः
सर्वे विनष्टा वचसा तव ॥२१७॥ त्वं हि साक्षात्कृष्ण एव भुवि जातो न संशयः ।
अन्यथेदमसम्प्रदायं वर्त्तयेद्भुवि कः प्रभो ! ॥२१८॥ अविदित्वा यथावत्त्वामस्माकं
दुष्टसङ्गतः । दुरुक्तादि भवेद्यत्तत्क्षन्तव्यं सर्वथा त्वया ॥२१९॥ इत्युक्त्वा प्रार्थयामासुः
सर्वे ते गतसंशयाः । स्वामिनारायणं साक्षाद्विदित्वा परमेश्वरम् ॥२२०॥

चरनरजाटनेन परमावमनन्यतुलं

जगति निगूहयन्तमखिलातिहरप्रणतिम् ।

भवभयभेदिनं वृषभुवं परशर्मनिधिं

शरणमजामहे हरिमनन्त ! भवन्तमजम् ॥२२१॥

अयि पुरुषोत्तम ! प्रचुरपावनसन्महसं विविधशुभावकारणकारणमर्च्यपदम् ।

निखिलशरीरिसाक्षिणमनुल्लसुषाम्युनिधिं शरणमजामहे-॥२२२॥

આ પ્રમાણે શ્રીહરિ ભગવાને કહેલા તે સર્વ પંડિતો, તથા ખીળ પણ જે વાદ-
યિવાદ કરનારા જનો હતા તે, તથા નાફત વિગેરે અમારોએ સહિત મિંહજીત રાત
પોતે પણ, ગયાછે તથા જેમના એવા થકા તે સર્વે અતિ હુબ પામીને તે શ્રીહરિને
નમસ્કાર કરી હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા-હે સમર્થ શ્રીહરે ! અમારા સર્વ સંશયો
તમારા વચનથી વિનષ્ટ થઈ ગયાછે. ॥૨૧૬-૨૧૭॥ અને હે પ્રભુ ! તમે તો સાક્ષાત્
કૃષ્ણ-પરમાત્માજી આ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયેલા છો, એમાં કંઈ સંશયજ નથી. કારણ
હે-એમ જો ન હોય તો આ પૃથ્વીને વિશે આવો મોટો સમ્રદાય કેણુ પ્રવર્તાવે ?
(અર્થાત્-ભગવાન સિવાય ખીળ કોઈથી આવો યથાશક્ત સમ્રદાય પ્રવર્તાવાજ નહિ.)
॥૨૧૮॥ મોટે હે શ્રીહરિ ! તમને-તમારો મહિમા યથાર્થ રીતે નહિ જાણવાથી, અમારો
હુબજનોના સંગથી આપને જે કંઈ અચુકત હુબ વચનો વિગેરે કહીને આપનું આપમાન
કયું હોય, તે તમોએ અમારા અપરાધ સામું નહિ જોતાં સર્વ પ્રકારે ક્ષમા કરવી. ॥૨૧૯॥

મંથકર્તા નિલાનન્દસુત્રિ કહેછે-આ પ્રમાણે તે સર્વે પંડિતજનો શ્રીહરિના
પ્રત્યે કહીને, સર્વથા નિઃસંશય એવા થકા તે શ્રીસ્વામિનારાયણને પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર એવા
સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ-વાસુદેવ જાણીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા-॥૨૨૦॥

વિદ્વાનો સ્તુતિ કરેછે- સ્વરૂપ, સ્વભાવ અને વિભૂતિઓથી અનતવર્ણ્ય એવા હે પ્રભુ !
સુંદર નરનાટ્ય કરવાથી, અનન્યતુલ્ય એવા પોતાના પરભાવને આ જગતમાં અજ્ઞાની
જનો ન જાણી શકે એમ ગુપ્ત સંજીવે વિચરતા, નમસ્કાર કરવામાનથીજ શરણે આવેલા
સમગ્ર પ્રાણીઓની પીડાને હુનનાગ, સંસારભયનેબેદનારા, પરમ શાશ્વત સુખના નિધિરૂપ.
અને સદાય અજન્મા કર્મ વચ્ચળ-મથી રહિત હોવા છતાંપણ હાલમાં આ પૃથ્વી ઉપર ધર્મ-
દેવના પુત્રરૂપે પ્રગટ થયેલા એવા તમને-શ્રીહરિને અમે શરણે પામીએ છીએ. ॥૨૨૧॥

અયિ-હે પુરુષોત્તમ ! પતિતોને પણ પાવન કરે એવું અતિ મોટું મહાર્થ-
સામર્થ્ય જેમનું છે. અથવા- અતિશય પાવન કરે એવો તો જેમના સંતોનો મહિમા

પ્રકૃતિપરેઽક્ષરે નિજસુધામનિ ગ્રાણપુરે

સતતસમર્ચિતાદ્વિયુગમક્ષરમુક્તગણેઃ ।

પદ્મલમહોઽન્યિતાવયવરાજિતદિવ્યતનું શરણ-॥૨૨૩॥

દ્રુહિણમુલ્લેશ્વરેન્દ્રશક્તાસ્યકવીન્દ્રગણ-

મુંનિનિકરૈઃશ્રુતિશ્રુતપિદાં પ્રવરરનિશમ્ ।

ઉપનિષદાં મંજરુદિતકીર્તિમનન્યમમં શરણમજામહે-॥૨૨૪॥

શમદમવિત્તિમિધિરતિકૌશલકાન્તિતપઃ-

શ્રુતગુચિમાર્દવસ્વચક્ષાતાર્જવશૌર્યમુગૈઃ ।

અપરિમિતૈર્યુતં ગુણગણૈર્ધ્રુવદિવ્યશુભઃ શરણમજામહે-॥૨૨૫॥

સુપદ ! યદાપ્યા ચક્ષતિ વિશ્વમિદં દ્રુહિણો

હરિચતીશ્વરશ્ચ નયતિ પ્રલયં સમયમ્ ।

શિરસિ વિમર્તિ નાગપતિરેવ મહીં સતતં શરણમ-॥૨૨૬॥

છે. અને પૂર્વે થયેલા વિવિધ અનેક રામકૃષ્ણાદિક-અવતારસમૂહોના એકજ અદ્વિતીય કારણરૂપ. અને નારદાદિક મોટા સંત-અવતારોએ પણ પૂજવા યોગ્ય જેમના ચરણ છે. અને સર્વ શરીરધારી-પ્રાણીભાત્રના આશીર્વાત-અન્તરાત્મા અને અતુલ્ય-અપાર સુખના સાગરરૂપ એવા તમને અમે શરણ પામીએ છીએ. ॥૨૨૨॥

પોતાના અતિ સુંદર બ્રહ્મરૂપ ધામને વિષે પોતાના પાર્ષદપ્રવર એવા અક્ષરમુ-ક્તગણોએ જેમના ચરણયુગળની સતત પૂજા કરવામાં આવેછે. અને બહુજ તેજના સમૂહે યુક્ત અતિ તેજસ્વી એવા દરેક અવયવોથી અતિશય શોભાપ્રમાન છે દિવ્ય તનુ-મૂર્તિ. જેમની એવા અતિ સમર્થ શ્રીહરિ તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ. ॥૨૨૩॥

બ્રહ્મા આદિક ઇશ્વરોએ, તથા મહાસુખ એવા શેષ આદિક કવીશ્વરગણોએ, તથા નારદાદિક મુનિગણોએ, તેમજ શ્રુતિ-વેદશાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રના અભિપ્રાયને જાણનારા ઋષિ-મુનિઓએ, તથા ઉપનિષદોના સમૂહોએ, જેમની-(તમારી) કીર્તિ અખંડિતપણે ગાન કરવામાં આવેછે. અને અન્યને-અમ નહિ એવા એકજ-અદ્વિતીય મૂર્તિ તમને શ્રીહરિને અમે શરણ પામ્યા છીએ. ॥૨૨૪॥

શમ, દમ અને વિજ્ઞાન, તથા વિગ્નિત, કુશળતા, કાન્તિ, તપ, શ્રુત-શાસ્ત્રજ્ઞાન, મવિત્રતા, મૃદુતા, સ્વવશ્યતા, આર્જવ-સરળતા અને શૌર્ય, એ આદિક અપરિમિત ધ્રુવ, દિવ્ય અને શુભ, એવા કલ્યાણગુણગણોથી સદાય સમ્પન્નમર્તિ એવા શ્રીહરિ તમને અમે શરણ પામીએ છીએ. ॥૨૨૫॥

હે સુખદસ્વરૂપ ! જે તમારી આરાધી બ્રહ્મા આ સકળ વિશ્વને સર્જેછે, હરિ વિષ્ણુ પોતે રક્ષણ કરેછે. અને ઇશ્વર-ચાકર લયપૂર્વકવર્તતા થકા વિશ્વનો પ્રલય કરેછે. અને અહિરાજ શેષજી પોતે આ પૃથ્વીને નિરંતર પોતાના મસ્તકે ધારી રહ્યાછે. આવા સર્વ દેવોના નિયંતા સર્વના સ્વામી શ્રીહરિ તમારે શરણે અમે આવ્યા છીએ. ॥૨૨૬॥

तरणिनिशेभ्वरप्रकृतिपुरुषकालमरु-

इहानसुरेश्वरप्रभृतयो ननु यस्य विधिम् ।

सकृदण ! पालयन्ति चकिता नितरां सततं शरणमजामहे-॥२२७॥

सुखकरमेव यस्य महिमानमुदारतरं

पुरुपरिघर्षयन्तमुरुधाप्यहिराजमुखाः ।

वियत इव द्विजा न किल यान्ति तदन्तमहो ?

शरणमजामहे हरिमनन्त ! भवन्तमजम् ॥२२८॥

सम्प्रार्थयित्वेति पुनः प्रणम्य तं तेऽखिलाः सर्वविदं सदीशम् । वयं त्वदीयाः स्म इति प्रसन्नाः प्रोचुः स च प्रीततरो बभूव ॥२२९॥ निःसंशयोऽय क्षितिपालवर्यस्तस्याभयं प्राञ्जलिवाचचार । स्वामिंस्तवास्मीति तमर्थयित्वा तदाज्ञया स्वं भवनं जगाम ॥२३०॥ सर्वे च ते शास्त्रविदोऽपि विप्रास्तदीक्षकाः पौरजनास्ततस्तम् । प्रणम्य साक्षर्यहृदो निकेतं स्वं स्वं ययुस्ते यहु मानयन्तः ॥२३१॥

सूर्य, चंद्र, प्रकृति, पुष्प, काल, वायु, अग्नि અને મુરારાજ-ઇન્દ્ર, એ આદિકે સર્વ દેવો જે તમારી આજ્ઞાને નિરંતર સાવધાન થકા પાળેછે-સમય સમય પ્રમાણે ઉદય-અસ્ત પામવો વિગેરે પોત-પોતાની ક્રિયાને વિષે નિયમિત રીતે પ્રવર્તેછે. એવા હે કૃષ્ણાભય શ્રીહરિ ! અમે તમારે શરણે આવેલા છીએ. ॥૨૨૭॥

અહિરાજ શેષ વિગેરે સમર્થ દેવતાઓ, સર્વને મુખ કરનાર એવા તમારા અતિ ઉદાર મહિમાને બહુ પ્રકારે વર્ણન કરતા થકા પણ, પશ્ચિમણે આકાશમાં ઉડતા થકા આકાશનાજ પારને જેમ પામતા નથી, તેમજ તમારા મહિમાના પારને પામતા નથીજ, એવા ઉદાર મહિમાવાળા અતિ સમર્થ હે શ્રીહરિ અમે આપને શરણ પામેલા છીએ. ॥૨૨૮॥

તે સર્વે પંડિતો તથા સિંહલત્ત રાજા પોતે પણ, સર્વ સંસ્થાઓના સત્સિદ્ધાન્તને બાધુનારા અને સાધુબનોના એક નાથ તે શ્રીહરિને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીને ફરીથી નમસ્કાર કરીને હે “શ્રીસ્વામિનારાયણ ! અમે તમારા આશ્રિત છીએ” જેમ પ્રસન્ન થકા કહેવા લાગ્યા. અને પરમ કૃપાળુ શ્રીહરિ ભગવાન પણ તે વિદ્વાનોનાં આવાં વિનયે મુક્ત વચનો સાંભળીને અતિશેષ પ્રસન્ન થયા. ॥૨૨૯॥ તે પછી રાત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે સિંહલત્ત રાજાએ પોતે નિ-સંશય થકા બંને હાથ ભેડીને તે શ્રીહરિના સમાશ્રય કર્યો. અને હે સ્વામિન ! ‘હું’ આપનો આશ્રિત છું’ જેમ તે શ્રીહરિને પ્રાર્થના પૂર્વક કહીને શ્રીહરિની આજ્ઞાથી પછી પોતાના ભુવન પ્રત્યે ગયા. ॥૨૩૦॥ અને પછી સર્વ શાસ્ત્રવેત્તા પંડિત બ્રાહ્મણો તથા તે શ્રીહરિનાં દર્શન કરનારા નગરવાસી પ્રેક્ષકબનો પણ તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને આશ્ચર્યથી પૂર્ણ હૃદય જેમનાં થયેલાં છે એવા થકા તે શ્રીહરિને બહુ માન આપતા અને વળાણ કરતા કરતા પોત-પોતાને ઘેર ગયા. ॥૨૩૧॥ અને સંઘ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી તે પુરવાસી ભક્તબનો પણ શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને પોત-પોતાને ઘેર ગયા. અને મહાપ્રતાપી ઇશ્વરમૂર્તિ શ્રીહરિ ભગવાને પણ પોતાનો સાયંતન સંઘ્યા વિધિ કરીને, તે મસ્તુબાગમાંજ પોતાના યટમંડપમાં સુખેથી

નિવર્ત્ય સાયંવિધિમીશ્વરોઽપિ મુખેન તપ્રેષ નિનાય રાત્રિમ્ ।

નીરાજનાન્તે પુરવાસિમ્ભક્તાઃ પ્રણમ્ય તં મ્યાન્પ્રયયુર્મૃદ્ધાંશ્ચ ॥૨૩૨॥

નિજસમ્પ્રદાયગતસંશયજાલચ્છિદુરો યથાગમવચોઽનમિમાનઃ ।

ભિજિતાસિલાત્મમતદૂપકવાદિમદ્વિતો હરિઃ સ ભવતામ્મયિ તુષ્ટઃ ॥૨૩૩॥

इति श्रीमद्ब्रह्मसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्यामिशिष्य-तत्सम्प्रदायसकलहा-

दांमिश्र-नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिविजये षट्पत्तने राजसभायां नाना-

मतवादिचिह्नजनपराजयनिरूपणनामा पञ्चचत्वारिंश उल्लासः ॥४५॥

તે રાત્રિનું નિર્ગમન કયું ॥૨૩૨॥

સિંહલત્ રાજા વિગેરેને પોતાના સમ્પ્રદાય સંબંધમાં જે જે સંશયભાજ હતા તેને મૂળમાંથીજ વિદારણ કરનારા, પોતે યથાશક્તિ વચન બોલનારા ક્રતાં જેમનામાં અભિમાનનો લેશ પણ નથી જણાતો. અને પોતાના ભલાવથી છતી લીધેલા અને પોતાના મતને—સિદ્ધાન્તને દૂપણ આપનારા એવા વાદી—વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ જેમની પૂજા કરી હતી. એવા અતિ સમર્થ તે મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ મારે વિષે અતિશય પ્રસન્ન થાઓ. ॥૨૩૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્બ્રહ્મસમ્પ્રદાયાચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના સમ્પ્રદાયતત્ સકળ રહસ્ય સમ્પૂર્ણપણે જાણનારા શ્રીનિત્યાનન્દમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજયમાં ષટ્પત્તનમાં રાજસભામાં અનેક મતવાદી વિદ્વાનોના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીને તેમનો પરાજય કરીને શ્રીહરિએ પોતાનો વિજય કર્યો એ - નિરૂપણ નામે પીસ્તાળીશમે ઉલ્લાસ સમ્પૂર્ણ થયો. ॥૪૫॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

भक्तिप्रहेन राजा सदसि बहुमतः न्यूनमानः समस्तैः

प्रस्थाय प्राप्य वृत्तालयमपिलज्जनान् हर्षपूर्णांविधाप ।

हृत्वा चौरेयपुर्यां सुरचिरभगवन्मन्विरस्य प्रतिष्ठां

प्रायादुर्गं पुरं स्वान् सुखमुपगमयद्येष चित्ते समिन्वाम् ॥४६॥

પ્રયોદરા નગરમાં પ્રબળ પ્રભાવ જોઈને ભક્તિથી નમ્ર—વિનયે મુક્ત થયેલા સિંહલત્—રાજાએ સભામાં બહુજ માન સત્કાર કરેલા, તેમજ ત્યાંના અર્વ પંડિતો વિગેરે સમસ્ત જનોએ સ્તુતિ વખાણ કરેલા એવા શ્રીહરિ ત્યાંથી નીકળીને વૃત્તાલય પુરને પામીને પોતાના સર્વ આશ્રિત જનોને હર્ષપૂર્ણ કરીને, ત્યાંથી મોજેરા નગરમાં સુંદર ભગવાનના—મંદિરમાં પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરીને દુર્ગપુર પહોંચી ગયા. અને પોતાના ઉત્તમ રાજા વિગેરે ભક્તજનોને આનંદ યમાડતા એવા અતિ મમર્થ એ ભગવાન શ્રીહરિ અમારા ચિત્તમાં અર્થંડ વિરાજમાન રહે. ॥૪૬॥

पद्मचत्वारिंश उल्लासः

अथापरेणः कृतनित्यकर्म हरिः स्वकीयागमनेन तत्र । सम्पादनीयं किल यत्तु
 तर्प्य सम्पादितं तत्त्विति ह्यमस्त ॥१॥ द्रुतेन भूयं स तनो जगाद् वयं गमिष्याम
 ततोऽय सर्वे । मनोरथस्ते परिपूर्तिमाप्तो भृशं हि सेवा विहिता त्वया नः ॥२॥ न सत्य-
 सङ्कल्पमेव राजा निजप्रधानेन तमाह नत्या । आवश्यकं चेद्गमनं हितं ते कार्यं तदा
 तत्स्वपराहकाले ॥३॥ निजानुवृत्तिं नृपतेः स बुद्ध्वा तथेत्युवाचाय स मन्त्रिधर्मः ।
 पाकं महान्तं च विधाप्य सर्वान् यथोचितं भोजयति स्म तत्र ॥४॥ अथापराह नृपतिः
 स्वपुत्रं गजैरथैः सादिपदातिवृन्दैः । वृत्तं समीपेऽस्य सवाद्यघोषैः समं द्रुतं प्रैषयद्-
 न्मुखोऽस्मात् ॥५॥ तं प्राप्य स प्राञ्जलिराह नत्या दिदृक्षति त्वां नृपति । स्वयोसे ।
 द्रव्यैव तस्मै निजदर्शनं तद्गन्तव्यमित्याह स भूरि नत्या ॥६॥ भावं भूयं स क्षितिपस्य

उल्लास ४६ भा.

पછી પછી દિવસે સવારમાં ક્યું છે સન્ધ્યાવન્દનાદિક નિત્યકર્મ અને ભગવત્પાન
 જેમણે એવા તે શ્રીકૃષ્ણે તે વડોદરા પુરમાં પોતાના આગમનથી જે કાર્ય સુમ્પાદન કરવાનું
 હતું તે કાર્ય તેો સિદ્ધ થઈ ગયું એમ પોતાના હૃદયમાં માન્યું—વિચારવા લાગ્યા. ॥૧॥ અને
 પછી તે શ્રીકૃષ્ણે દ્રુતની પાસે રાજાને કહેવરાવ્યું, કે—આજ અમે સર્વે આહીં આંથી
 જઈશું. અને તમારો મનોરથ સર્વ પ્રકારે પરિપૂર્ણ થયોછે. અને તમોએ અમારી ઘણીજ
 સેવા કરીછે. ॥૨॥ ત્યારે સિંહજીત્—મહારાજાએ પણ તે શ્રીકૃષ્ણને સત્યસંકલ્પ એવા
 બહાણે નમસ્કાર કરવાપૂર્વક, પછી પોતાના પ્રધાનદ્વારા કહેવરાવ્યું, કે—હે સ્વામિનારાયણ!
 આપને આહીં આંથી જવાનું આવશ્યક અને હિતકારી હોય, તેો આજે અત્યારમાં તેો નહિજ,
 પરંતુ—ગણે પછીના વખતે આપ પધારશો. ॥૩॥ ત્યારે તે શ્રીકૃષ્ણે રાજાને પોતાને વિષે
 અનુવૃત્તિ—મરજી પ્રમાણે વર્તવાની સહભાવપૂર્વકની રૂચિ છે. એમ બહાણે તથાસ્તુ—એમ
 કહ્યું અને એમ કહેતાની સાથે તુરતજ રાજાના મંત્રિવર્ગ નાર્પત—નાનાએ રસોઈઆ
 પ્રાહાણો પાસે મોટી રસોઈ તૈયાર કરાવીને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ વિશેષે સર્વને યથોચિત આદર-
 પૂર્વક જમાડ્યા. ॥૪॥ અને તે પછી અપરાહ—વખતે (દિવસના ઉત્તર ભાગમાં) તે રાજાએ
 હાથી, રથ, ઘોડેસ્વાર, તથા પદાતિવૃંદ, એવી સેનાથી બીંટાયેલા પોતાના પુત્ર શ્રીગણ-
 પતિરાવને વાઘધોષે મહિત—વાજતે ગાજતે એ શ્રીકૃષ્ણને સમીપે એકદમ ભોક્ષ્યા,
 અને પોતે સિંહજીત્ મહારાજા તેો એ શ્રીકૃષ્ણને આવવાની વાટ જોતા ઘણા પોતાના ભુવ
 નમાં રહ્યા હતા. ॥૫॥ રાજાના પુત્ર શ્રીગણપતિરાવ તે શ્રીકૃષ્ણની પાસે જઈને નમસ્કાર
 કરી હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા—હે શ્રીકૃષ્ણ ! અમારા પિતા શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજા
 પોતાના નિવાસસ્થાનમાં આપનાં દર્શન ઇચ્છેછે. માટે તે અમારા મહારાજાને આપનાં
 દર્શનઆપીનેજ આપ પધારો. એમ તે રાજપુત્ર શ્રીગણપતિરાવ ઘણા નમસ્કાર કરીને કહેવા
 લાગ્યા. ॥૬॥ શ્રીકૃષ્ણ સિંહજીત્—રાજાને પોતાને વિષે ઘણો આદરભાવ બહાણે, ' હીક
 દ. ૬૨

બુદ્ધવા તથેત્યુદીર્યોય યથા પુરેશઃ । ગજેન્દ્રમારોહિત ણ્ય રાજપુત્રેણ રાજેન્દ્ર ઇવ વ્યરા-
જત્ ॥૭॥ યથા પુરાન્યેડપિ ગજાદિનાનાયાનાધિરૂઢા અનુજગમુરેનમ્ । વાદિત્રઘોષૈઃ સ
પુરં પ્રવિદ્ય નૃપાલયં પ્રાપ નતઃ પુરસ્થૈઃ ॥૮॥ પ્રત્યુદ્ધતો ભૂપતિના તતોડસૌ સિંહાસને
સ્થાપિતં આદરેણ । વૃતો યથાહં વિરરાજ મકૈસ્તદ્રાજકીયૈશ્ચ સમોપવિદ્યૈઃ ॥૯॥ તતો
નૃપોડનર્ધ્યમહોપચારૈઃ પૂજાં તદીયાં મહર્તીં ચકાર । સચન્દનેનાશતપુષ્પહારૈઃ સદ્ભૂ-
દૈમામરણાદિમિશ્ર ॥૧૦॥ નીરાજયિત્વા પ્રણનામ મન્યા તતસ્તદીયાન્સ યથાર્હમેવ ।
વસ્ત્રાદિમિઃ પૂજયતિ સ્મ સમ્યક્ તત્પુત્રવન્ધુપ્રમુખાન્ સતશ્ચ ॥૧૧॥ સમ્ભાવયામાસ
તતો યથાહં તચ્છાસ્ત્રિપૌરાણિકૈવેદિકાદીન્ । અનર્ઘ્યચિત્રામ્યરદક્ષિણામિસ્તતો ન્યધી-
વન્પુરતો હરેઃ સઃ ॥૧૨॥ તં પ્રાજ્ઞલિં પ્રશ્નયનમ્રમીશઃ પ્રોથાચ રાજન્ ! મતિમાનસિ
ત્વમ્ । અતો હિતાયૈવ સદોચતેન ભાવ્યં ત્વયા સ્વસ્ય પરસ્ય ચાપિ ॥૧૩॥ અષ્ટાદશાપિ

ખડુ સાક્ર' એમ કહીને, પછી રાજપુત્ર શ્રીગણપતિરાવળએ પ્રથમ આવવાના વખતની
પેઠેજ ગજેન્દ્ર ઉપર વિરાજમાન કર્યા એવા થકા તે શ્રીહરિ મોટા રાજધિરાજની પેઠેજ
અતિશય શોભવા લાગ્યા. ॥૭॥ અને બીજા-મુકતાનંદાદિક સંતો પણ પ્રથમની પેઠેજ
હાથીઅને મેના વિગેરે અનેક વાહનોમાં બેઠા એવા થકા એ શ્રીહરિની પાછળ-સાથે ચાલ્યા.
અને વાહનોના ઘોષે સહિત તે શ્રીહરિ વડોદરા નગરમાં પ્રવેશ કરીને પુરવાસી-જનોએ
નમસ્કાર કર્યા થકા તે રાજભુવનને પાળ્યા. ॥૮॥ ત્યારે તે સિંહલત્-ભૂપાતએ સામા
આવીને સન્માન કરીને પછી આદરપૂર્વક સિંહાસનમાં વિરાજમાન કરેલા તે શ્રીહરિ તે
સમયમાં સભામાં બેઠેલા સર્વ રાજપુરુષોએ તથા પોતાના આશિત ભક્તજનોએ યથા-
યોગ્ય મર્યાદાથી વીંટાઈને બેઠા થકા તે રાજસભામાં અતિશેજ શોભવા લાગ્યા. ॥૯॥
તે પછી સિંહલત્-રાજાએ સુંદર સુગન્ધમાન ચંદન, અક્ષત, પુષ્પોના હાર, સુંદર વસ્ત્રો
અને સુવર્ણના અત્રંકારો. એ આદિક મોટા મોટા અમૂલ્ય ઉપચારોથી તે શ્રીહરિ ભગ-
વાનની મહાપૂજા વિધિપૂર્વક કરી. ॥૧૦॥ અને પછી આરતી કરીને ભક્તિથી
સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. અને પછી તે શ્રીહરિની સાથે રહેલા રઘુવીરજી
આચાર્ય વિગેરે શ્રીહરિના અને પુત્રો, તથા બંધુજનો, તથા મુકતાનંદાદિક
સંતો એ સર્વની યથાયોગ્ય ચંદન વસ્ત્રાદિક ઉપચારોથી સારી રીતે પૂજા કરી. ॥૧૧॥
અને પછી શ્રીહરિની સાથે રહેલા-રઘુનાથ ભટ્ટ વિગેરે શાસ્ત્રીઓ, પ્રયાગજીત વિગેરે
પૌરાણિકો, હરિશર્મા વગેરે વેદિક બ્રાહ્મણો તેમજ દીનાનાથભટ્ટ વિગેરે વિદ્વાન
બ્રાહ્મણો. એ સર્વને પણ યથાયોગ્ય અમૂલ્ય વિચિત્ર વસ્ત્રો-શાલ-દુશાલા વિગેરેથી તથા
દક્ષિણાઓથી સંભાવના કરીને પ્રસન્ન કર્યા. અને પછી તે સિંહલત્-મહારાજ શ્રીહરિના
આગળ વિનયથી બેઠા. ॥૧૨॥ પછી હાથ જોડી રહેલા અને વિનયથી નમ્ર એવા તે ભૂપતિ
શ્રી સયાજીરાવ-મહારાજને શ્રીહરિ કહેવા લાગ્યા-હે રાજન્ ! તમે ખડુજ બુદ્ધિમાન
છો. માટે તમારે સદાય પોતાનું અને બીજાનું પાલન કરવા માટેજ તત્પર વર્તવું.
॥૧૩॥ અને રાજાએ તેમણે અતિ દુઃખ આપનારાં એનાં અઠાદેશ પ્રકારનાં મૃગયા
આદિક વ્યસનો દૂરથીજ તજ દેવાં. અને પોતાના-પ્રજાજનોને ધર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા.

વ્યસનાનિ રાજા હેયાનિ દૂરાદતિદુઃસદાનિ । ધર્મેઽધ્વનિ સ્વીયજનાઃ પ્રવર્ત્યાઃ સર્વે^{૧૧} ચ
કૃત્યં સતતં દિ તત્ર ॥૧૪॥ સંરક્ષણં ધર્મેષ્વતાં વિધેયમધાર્મિકેભ્યશ્ચલધર્મેવદ્વયઃ ।
પ્રાણાદપિ પ્રેષ્ટતમો વિધેયઃ શ્રીકૃષ્ણ પવાલિલસૌખ્યહેતુઃ ॥૧૫॥ તેન સ્વયં સર્વજ્ઞાન
હિતાય યે સેતવઃ સન્તિ દદં નિવદ્ધાઃ । તાન્ પાલયેતઃ ક્ષિતિયોઽત્ર તસ્મૈ સ સમ્પ્રસીદ-
ત્યધિકં સદૃશ્યૈઃ ॥૧૬॥ ક્ષત્યુક્તવન્તે સ પુનઃ પ્રણમ્ય પ્રાહ પ્રમોઽહં તુ ભવન્તમેવં ।
જાનામિ કૃષ્ણં દિ તવાશ્રિતોઽસ્મિ કૃપા વિધેયા મયિ સર્વદેવ ॥૧૭॥ દેશે મદીમે
વિચરન્તુ સન્તો યથેષ્ટમેવાત્ર પુરે ચ નાથ ! । યઃ કશ્ચ કુત્રાપ્યવમાનયેત્તાન્ સ મેઽક્ષિ-
ત્વશ્ચઃ સ્વજનઃ પરો વા ॥૧૮॥ સ્મૃતિઃ સદા મે પદયોસ્તવાસ્તુ કાર્યાન્તરવ્યગ્રધિયોઽપિ
વૈવ ! । ઇદં તનુક્તવા પ્રણનામ ભલયા સ ચામિનદ્યામુમધોદતિષ્ઠત્ ॥૧૯॥ રાજા યથા-
પૂર્વમસું ગજેન્દ્રે પ્રીત્યા સમાસ્થાપ્ય ભમશ્ચકાર । પ્રાગ્વસ્થાન્યાનપિ વાહનેષુ ભૂષઃ
સમારોપ્ય નમામ સર્વાન્ ॥૨૦॥ નિર્વર્તયિત્યા નૃપતિ સયગ્ધું તસ્મન્નિજા સોઽનુગતઃ

અને પોતે-રાજાઓએ પણ નિરંતર સનાતન ધર્મમાર્ગમાં જ વર્તવું. ॥૧૪॥ અને હે રાજા!
અધર્મી અને છળધર્મથી લોકોને ઠગનારા દુષ્ટજનો થકી ધર્મવાળા મનુષ્યોનું સંરક્ષણ
દેશમાં કરવું. અને સર્વ સુખમાત્રને આપનારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને પોતાના પ્રાણ
કરતાં પણ અધિક પ્રિય-ઇષ્ટદેવ કરવા-માનવા. ॥૧૫॥ અને આ લોકમાં તે શ્રીકૃષ્ણ પરમા-
ત્માએ પોતેજ સર્વ મનુષ્યોના હિતને માટે જે જે ધર્મમર્્યાદાઓ દ્રઢપણે બાંધી છે, તે
સનાતન ધર્મમર્્યાદાઓને જે રાજા પોતે યથાર્થ પાલન કરેછે, તે રાજાના ઉપર સ્વયં
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના સંત-ભક્તજનોએ સહિત ઘણાજ પ્રમન્ન થાયછે. ॥૧૬॥

આ પ્રમાણે કહેતા એવા શ્રીહરિના પ્રત્યે તે સિંહલુત-રાજા દરીદી નમસ્કાર કરીને
કહેવા લાગ્યા-“ હે પ્રભુ ! હું તો આપનેજ સાક્ષાત્ કૃષ્ણ-પરમાત્મા બાબુ છું. અને હું
તમારે આશ્રિત છું. માટે હે શ્યામિનારાયણ ! તમે મારી ઉપર મર્મતા કૃપાદ્રષ્ટિ કરજો
રાખજો. ॥૧૭॥ અને હે ભગવન્ ! આ અમારા દેશમાં તમારા સંતો મુખેથી-યથેષ્ટપણે
નિચરણ કરે. અને હે નાથ ! આ અમારા પુરમાં તેમજ દેશમાં પણ જે કોઈ મનુષ્ય એ
તમારા સાધુઓનું અપમાન કરે, તો તે અપમાન કરનારા માણસ અમારે સ્વજન હશે કે
પરજન-પ્રબંજન હશે. તો પણ સર્વથા અમારા દંડને પાત્ર છે. ॥૧૮॥ અને હે અન્ત-
ર્યામિ-દેવ ! બીજાં રાજ્યસંબંધી કાર્યોના વ્યવસાયને લીધે વ્યગ્ર ભુદ્ધિવાળા એવીય
પણ મને તમારા ચરણકમળની સ્મૃતિ સદાય-અજડ રહેજે.” આ પ્રમાણે તે શ્રીહરિને
કહીને ભક્તિથી રાજાએ શ્રીહરિને પ્રણામ કર્યા. અને શ્રીહરિ પણ તે રાજાનાં બહુજ
વખાણ કરીને પછી જવાને માટે ત્યાંથી ઉઠ્યા. ॥૧૯॥ તે સમયમાં સિંહલુત રાજાએ એ
શ્રીહરિને પ્રથમની પેઠેજ શ્રીતિપૂર્વક ગજેન્દ્ર ઉપર વિશબ્દમાન કરીને નમસ્કાર કર્યો.
તેમજ બીજા સર્વને પણ પ્રથમની પેઠેજ યથાયોગ્ય વાહનોમાં બેસારીને તે સર્વને
નમસ્કાર કર્યા અને વળાવ્યા. ॥૨૦॥ તે સમયમાં શ્રીહરિએ બહુજનોએ સહિત તે સિંહલુત
રાજાને પાછા વાળીને, તેમના મંત્રી નારૂપત-નાના જેમને વળાવવા માટે પાછળ અંબેછે.

પુરસ્થૈઃ । નમ્રમ્યમાનઃ સ્વદેશદ્વકૌઘાનાનન્દયંસ્તપ્તિરિયાય પુર્યાઃ ॥૨૧॥ સ યોજનાદ્ગૂ-
 તિસૈન્યસહૃં નિયત્તંચિત્વા સહ મન્ત્રિણૈચ । સ્વમક્તસદ્દૈવમ્પ્રીયમાનઃ ષ્ટ્વન્ યદો ભૂરિ-
 તરં ચચાલ ॥૨૨॥ સ તથ તથાત્મવિલોકનોત્કાનાનન્દયદ્ધવનિ મક્તસદ્ધાન્ । વૃત્તા-
 લયં પ્રાપ્ય પુરં ચ લક્ષ્મીનારાયણં પ્રીતમના નનામ ॥૨૩॥ અત્યાદતઃ પૌરજનૈઃ સ તથ
 સ્વાવાસવ્યાવસદાત્મતન્નઃ । તદગ્રતઃ સિદ્ધજિતોડતિમાવં સ્વસ્મિન્ન સત્ત્વ પ્રદાશંસ રાઘઃ
 ॥૨૪॥ તતઃ પુરાણશ્રવણોત્સુકોડસૌ તથૈવ માસાન્ કતિચિદ્વધવાત્સીત્ । તતઃ પુનર્દુગ
 પુરાય સંધૈઃ સંદૈય સદ્ધિર્નિરગત્તતોડસૌ ॥૨૫॥ સર્વોચનારયેડધ્વગતેડથ લેટે વાપૂ-
 જયાદૈધ્વ સૃતીયવર્ણઃ । સ જાગરુકેણ ચ સેવ્યમાનો માદૈન રાત્રિ ન્યવસત્તુલેન ॥૨૬॥
 તતો ગતોડસૌ પથિ પૂજ્યમાનો ગ્રામે ચુચેજ્યે દહિગ્વજતેજૈઃ । દિનં દુપિત્વૈકમગાદ્રુડેલગ્રામં
 ચ તથ ન્યવસત્સાધુઃ ॥૨૭॥ જયેમચિશ્વાયરવાદિભિધ્વ ક્ષત્રેઃ સ્વમક્તૈઃ પરિવેગ્ય-

અને પુરજનોએ વારંવાર બહુભાવથી નમસ્કાર કરેલા એવા તે શ્રીહરિ પોતાનાં દર્શન
 કરનારા સર્વ મનુષ્યોને પોતાની દેહેડપૂર્ણ દૃષ્ટાદ્રિથી આનંદ આપતા થકા તે વટપત્તન
 થકી નીકળ્યા. ॥૨૧॥ અને પછી એક યોજન દૂર ગયા પછી શ્રીહરિએ તે ભૂપતિના સૈન્યને
 તે રાજના મંત્રિવર્થ નાડપંત-નાનાએ સહિતજ પાછું વાળીને, પોતાના ભકતસમૂહોએ
 તે સમયમાં ગાન કરેલા એવા પોતાના અતિ ઉદાર મહા યશને થવળુ કરતા થકા માર્ગમાં
 આલવા લાગ્યા. ॥૨૨॥ અને શ્રીહરિ માર્ગમાં આવતાં તે તે ગામોમાં રહેલા એવા
 પોતાનાં દર્શન કરવામાં અતિ ઉચ્છાહવાળા ભકતસમૂહોને પોતાનાં દર્શનાદિકથી આનંદ
 પમાડતા થકા વૃત્તાલય પુરને પામીને અતિ પ્રસન્નતાએ શુક્ત મન જેમનું છે એવા
 થકા શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુ દેવનાં દર્શન કરીને નમસ્કાર કર્યા. ॥૨૩॥ સ્વતંત્રમૂર્તિ તે શ્રીહરિ
 વૃત્તાલય-પુરનિવાસી ભકતજનોએ અતિ આદર—સન્માન કર્યા થકા તે વૃત્તાલય-પુરમાં
 હરિમંડપ નામે પોતાના નિવાસસ્થાનમાંજ નિવાસ કરીને રહ્યા. અને તે પુરના ભકત-
 જનોની આગળ સભામાં શ્રીહરિએ સિંહજીત-રાજનો પોતાને વિષે અને આધુઓને વિષે
 રહેલો અતિ શુદ્ધ ભાવ બહુજ વળાવ્યો. ॥૨૪॥ તે પછી એ શ્રીહરિ પુરાણશ્રવણ
 કરવામાં ઉત્તરે શુક્ત થકા દેટલાક અસપર્થ તત્વાવૃત્તાલયમાંજ નિવાસ કરીને રહ્યા. અને
 પુરાણશ્રવણ કર્યા પછી ફરીથી પૌષ્ઠ દુર્ગાપુર પ્રત્યે જવાને માટે શુક્તાનંદ, સ્વરૂપાનંદ
 અને ગોપાલાનંદ. એ આદિક ત્રેતોએ સહિતજ તે વૃત્તાલય થકી એ શ્રીહરિ નીકળ્યા.
 ॥૨૫॥ માર્ગમાં રહેલા ત્રીજીવાડા નામે ગામમાં વૈશ્યજાતિના બાપુજી આદિક ભકતજ-
 નોએ તથા જગરૂકજગરૂપ નામે ભાટ-સાતિના ભકતજને સેવા કર્યા થકા તે ગામમાં એક
 રાત્રિ સુષેથી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૬॥ ત્યાંથી નીકળેલા એ શ્રીહરિ માર્ગમાં આવતાં
 ગામોના ભકતજનોએ પૂજા કર્યા થકા શુધેજ ગામે પહોંચ્યા. તે ગામમાં હડીલાઈ, ખોડા-
 ભાઈ અને તેજેભાઈ, એ વિગેરે ભકતજનોએ પૂજા-સત્કાર કર્યા થકા ત્યાં એક દિવસ રહીને
 શુદ્ધ ગામે ગયા. અને ત્યાં સર્વ ત્રેતોએ સહિત નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૨૭॥ તે ગામમાં જીભાઈ,
 વિશેા-વણાર, તથા અરશી-વણાર, તથા રવેભાઈ. એ આદિક ક્ષત્રિય જાતિના પોતાના ભકત-

માણઃ । તત્રાપ્યુપિત્વા દિનમેકમીશઃ સ પિપ્પલીનામ પુરં સમાયાત્ ॥૨૮॥ દાદૃમયા-
વ્યક્તિત્વેન તત્ર નત્વાર્થિતો યદ્દમુવાસ ચૈકમ્ । તત્તોઽર્થિતઃ પુજ્જિદાદિકર્ત્તૃધો-
રેયમાગાત્રગરં સહ સ્વૈઃ ॥૨૯॥ નૂત્તં મહામન્દિરમાત્મભક્તૈઃ સમ્યક્ કૃતં તત્ર નિરીક્ષ્ય
હૃદયઃ । દેવં પ્રતિષ્ઠાપયિતું મહૂર્ત્તમાપૃચ્છ્ય વિપ્રાનથ નિશ્ચિન્તાય ॥૩૦॥ સમ્પાદ્ય સમ્મા-
રચયં વિધિશ્ચવિપ્રોકરીત્યા સ શુભે મુહૂર્તે । તત્ર પ્રતિષ્ઠાપયતિ સ્મ કૃષ્ણં રાધાસમૈતં
ચ મિત્રસ્વરૂપમ્ ॥૩૧॥ મૂર્ત્તેસ્તતો મદનમોહન હસ્યુવાચ કૃષ્ણસ્ય નામ સં પુપ્જ ચ
તાં યથાવત્ । દાનાનિ ચોધરણિહેમમુગ્ધાનિ ચાદાદ્વિપ્રાન્સુમોજયતિ ચ સ્મ સહસ્રશો-
ઽપિ ॥૩૨॥ તત્રાગ્રસત્રમપિ તૈર્થિકપાન્થલોકં સમ્પ્રીણનાય ભગવાન્ સ ઉદારકર્મા ।
પ્રાવર્તયયદુપયાતનૃણાં સ્વગમ્યસ્થાનેપણાપિ લભસે શિથિલસ્યમેવ ॥૩૩॥ સ્થિત્વા
દિનાનિ કલિચિત્સુપ્રયન્ સ્વમર્કાસ્તથાય સદ્ધિરનુયાત ઉદારકીર્તિઃ । દુર્ગામિથં
પુરમગાત્રપુરચાસિમ્ભકૈઃ પ્રત્યુદ્રતઃ સં ચ નિજે ન્યવસન્નિવાસે ॥૩૪॥

જનોએ સર્વ પ્રકારે સેવા કર્યાં થકા પરમેશ્વર શ્રીહરિ તે શુકલગામમાં પશુ એક દિવસ રહીને,
ત્યાંથી પીપળી નામે પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૨૮॥ તે પીપળી ગામમાં ઠાકુલાઈ નામે રાત્રીએ
નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થના કર્યાં થકા એક દિવસ ત્યાં રહ્યા. અને પછી પુનઃજીવિગેરે
પોતાના ભક્તજનોએ પ્રાર્થના કર્યાં થકા પોતાના સંત પાર્શ્વદેવિગેરે ભક્તજનોએ સહિત
ત્યાંથી ધોળેરા પુર પ્રત્યે આવ્યા. ॥૨૯॥ તે ધોળેરા-નગરમાં પોતાના ભક્તજનોએ સુંદર
બનાવેલું નહું મોટું મંદિર બેઠીને હવે પામેલા શ્રીહરિએ તે મંદિરમાં દેવ પદસાવવાને
માટે જ્યોતિશશાસ્ત્ર જાણનારા બ્રાહ્મણોને પૃથ્વીને મુહૂર્તના નિશ્ચય કર્યો. ॥૩૦॥ અને પ્રતિ-
ષ્ઠાવિધિને જાણનારા બ્રાહ્મણોએ કહેલા પ્રમાણે બધી બેઠતી મામઝીઓ સંસ્પાદન કરીને
શ્રીહરિએ તે મંદિરમાં શુભ મુહૂર્તમાં રાધિકાએ સહિત એવા પોતાના સ્વરૂપભૂત-પૂર્વા-
વતારરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સ્થાપના કરી. ॥૩૧॥ અને પછી તે મૂર્તિરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું
શ્રીમદનમોહન એવું નામ શ્રીહરિએ કહ્યું. અને તે મૂર્તિની શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે
પૂજા કરી. અને ગાયો, ધૃત્વી અને સુવર્ણ એ વિગેરે મહાદાન આપ્યાં. અને હન્ટદે-હન્ટાર
બ્રાહ્મણોને સારાં મારાં ભોજનોથી ખૂબ જમાવ્યા. ॥૩૨॥ ઉદાર ચરિત્ર કરનારા ભગવાન
શ્રીહરિએ તે ધોળેરા-મંદિરમાં તીર્થ કરનારા પાન્થ લોકોને પ્રસન્ન કરવા માટે એક
અન્નસત્ર-નદામત પશુ પ્રવર્તાવ્યું. કે જે સદામતમાં આવેલા મનુષ્યોની આગળ પહેાંચ-
વાના સ્થાનમાં જવાની ઇચ્છા જાગ્રિતપણાને પામતી હતી. (અર્થાત્ ત્યાં સુખ મુક્રીને
બીજે જવાની ઇચ્છા જાગ્રિત થતી.) ॥૩૩॥ ઉદાર કીર્તિવાણ તે શ્રીહરિ તે મંદિરમાં
પોતાના ભક્તજનોને સુખ આપતા થકા કેટલાક દિવસો રહીને પછીથી મુક્તાનંદાદિક
સભાએ મહિત ત્યાંથી આવ્યા તે દુર્ગપુર નામે પ્રસિદ્ધ પત્તનને પામ્યા. અને
દુર્ગપુરના ભક્તજનોએ મામા આવીને સન્માન કર્યો થકા ત્યાં પોતાના નિવાસસ્થાનમાં
સુખેથી નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૩૪॥

પોતાનાં દર્શન કરનારા અનેક જનસમૂહોને આનંદિત કરનારા એવા જે શ્રીહરિએ
ધોળેરાપુરીમાં પોતાની મૂર્તિની સ્થાપના આદરપૂર્વક કરી હતી. અને વાસવવૃંદુન પાપણ કરનારા

આનન્દિતાનેકનિજેક્ષકવજો ધૌરેયપુર્યો નિજમૂર્તિમાદરાત્ ।

યોઽતિષ્ઠિપદ્માડવચ્ચન્દ્રોપકઃ સોઽયં હરિઃ પ્રીતિમુપૈતુ નિત્યદા ॥૩૫॥

इति श्रीमद्भुद्वयसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदायसकलहा-
दांभिश्च नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये दुर्गपत्तनप्रत्यागमने धौरेयपुरे
श्रीमदनमोहनदेवप्रतिष्ठानिरूपणं नाम पदचत्वारिंश उल्लासः ॥३६॥

એવા મહાપ્રતાપી તે આ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિ મારી ઉપર નિરંતર પ્રસન્નતા પામે. ॥૩૫॥
ઇતિ શ્રીમદ્ભુદ્વય સમ્પ્રદાયના આચાર્યપ્રવર શ્રીસહજાનન્દસ્વામીના શિષ્ય અને તેમના
સમ્પ્રદાયનું સંકળ રહસ્ય યથાર્થ બાલુનારા શ્રીનિત્યાનંદમુનિવિરચિત શ્રીહરિદિગ્વિજય-
યમાં શ્રીહરિએ ગદપુર પાછા ફરતાં ધોળેરા નગરમાં મદનમોહન ભગવાનની
પ્રતિષ્ઠા કરી એ નિરૂપણ નામે છેતાલીશમે ઉલ્લાસ સમ્પૂર્ણ થયે. ॥૩૬॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

विधानं दीक्षया प्रथमद्विधिं साधुनियमान्

विमेदान् धर्माणामनुપधिमिदां जीवपरयोः ।

સ્કુટં જિજ્ઞાસુભ્યઃ સ્વયમુપદિશન્ દુર્ગનગરે

નિજાન્ ભક્તાન્સર્વાન્ શ્રુતિહિતવચોમિશ્ચ સુશ્રયન્ ॥

પુરે જીર્ણે દુર્ગે નિજચરણમક્તપ્રિયકરઃ

પ્રતિષ્ઠાં દેવસ્ય ઘ્યતનુત તથા દુર્ગનગરે ।

નિજૈવાન્તસ્થાન્તોત્તમનૃપૃથ્વાભ્યર્થિતવશાત્

સ્વયં ગોપીનાથાકૃતિકનિજમૂર્તેશ્ચ વિધિવત્ ॥

સોઽયં શ્રીદુર્ગનગરે ગોપીનાથારમણ સ્વયમ્ ।

નિત્યં સન્નિહિતશ્ચિત્તે સન્નિષ્ઠતાં સદૈવ નઃ ॥૪૭-૧-૩॥

દુર્ગનગરમાં રહેતા જે સ્વયં શ્રીહરિએ પોતાના પુત્રોને દીક્ષાને વિધિ કહ્યો હતો,
તથા વાર્ષિક પ્રતો અને ઉચ્છેદનો વિધિ કહ્યો હતો. ગોપાળાનંદમુનિને ત્યાગી-સાધુઓના
નિયમરૂપ એવા ધર્મના અનેક લેદ કહ્યા હતા. તથા નિત્યાનંદમુનિને ભુવ-પરમાત્માનો
નિરૂપાધિકવાસ્તવિકજ લેદ છે. એમ ભુજામુઓને સમજવા માટે સ્કુટપણે કહ્યો હતો. આ
પ્રમાણે પોતાના સર્વ ભક્તોને શ્રુતિઓનાં હિતકારી વચનોથી મુખ આપતા થકા. તેમજ
ભુનાગદ પુરમાં જઈને જે શ્રીહરિએ પોતાના ચરણકમળની ભક્તિ કરનારા ભક્તોનું પ્રિય
કરતા થકા સધારમણ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તથા દુર્ગપુરમાં પણ પોતાના સ્વરૂપ-
માંજ એકાગ્ર ચિત્ત રાખનારા ઉત્તમ રાજાએ કરેલી પ્રાર્થનાના વશપણે લીધે પોતે
શ્રીગોપીનાથરૂપ આકૃતિ જેની છે એવી પોતાની મૂર્તિની વિધિવત્ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આવા તે શ્રીદુર્ગપત્તનમાં શ્રીગોપીનાથરૂપે સ્વયં અખંડ વિરાજમાન રહેલા શ્રી
હરિ ભગવાન અમારા ચિત્તમાં સદાય-અખંડ વિરાજમાન રહે. ॥૪૭-૧-૩॥

सप्तचत्वारिंश उल्लासः

एकदा सुखमासीनं कतिभिश्चकृतं निजैः । भक्तैः पुत्राबुपामग्न्य प्रणम्य प्रोचतुः
प्रभुम् ॥१॥ स्त्रीणां पुंसां प्रभो ! दीक्षाविधिं सर्वं पृथक् पृथक् । वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ ! यथा-
शक्तिं यथोचितम् ॥२॥ ततस्ताभ्यामशेषेण स्त्रीपुंसानां यथोचितम् । दीक्षाविधिं हरिः
प्राह देशकालानुसारतः ॥३॥ ततस्ताभ्यां पुनः पृष्टः कर्त्तव्यं प्रतिवत्सरम् । मतोत्सव-
विधिं स्यामी विविच्याखिलमाह तौ ॥४॥ अथ कश्चित्स आपृष्टो गोपालानन्दसाधुना ।
निजाश्रितानां साधूनां प्राह धर्मान्निरोधतः ॥५॥ लोमकामरसास्वादस्नेहमानादयवैरिणा-
म् । भान्तराणां जयोपायांस्तस्मै प्राह विविच्य सः ॥६॥ सन्पगात्मपरशानं मया सम्पृष्ट
एकदा । सविस्तरं तदवदन्मह्यं भक्त्युपवृंहितम् ॥७॥ कश्चित्पृष्टो विप्रवर्यक्षिवरामेण सोऽ-
खिलान् । वर्णाश्रमवर्ता धर्मान्प्रोवाच निखिलांश्च तान् ॥८॥ आहस्य च विधिं धर्मा-
न्कलौ वर्ज्यानुवाच च । स्त्रीणां धर्मान् राजधर्मान्प्रायश्चित्तं वयैः सह ॥९॥ लक्षणानि
च कृच्छ्राणां विपाकं कर्मणामपि । तस्मै यथावत्प्रोवाच धर्मसंस्थापकः स्वयम् ॥१०॥

उल्लास-४७ भो.

गढपुरमां येक समये पोतानां केटलाक लउतजनेथी वींटाछने सलामां सुजेथी
विराजमान थयेला जेवा प्रभु-श्रीहरिनी पासै श्रीहरिना पुत्रो-अभोध्याप्रसादल्ल अने
रघुवीरल्ल जे जने आवीने नभस्कार करी पृछवा लाग्या ॥१॥ हे सर्वज्ञ-प्रभु! पुत्रेण
अने स्त्रीजोने समग्र दीक्षाविधि शक्ति प्रभाण्णे अने योध्यता-अधिकार प्रभाण्णे पृथक्,
पृथक् अमने कहेवाने थोय्य छे ॥२॥ त्तारे श्रीहरि लगवाने स्त्री-पुत्रोने आपवा थोय्य
जेवो यथाथोय्य दीक्षाविधि ते जने पुत्रोने देशकाणने अनुसारे करवा थोय्य समग्रथण्णे
कही जताव्यो ॥३॥ पछी ते जने पुत्रोने करीधी पृछेला श्री सहुअनन्दस्वामी लगवाने
हर-वरने करवा थोय्य मतो अने छिछवोने विधि ते जने पुत्रोने विवेचन करीने
समग्रथण्णे कही जताव्यो ॥४॥ वणी क्यारेक गोपालानन्दमुनिजे पृछेला ते श्रीहरिजे
पोताना आश्रित आधुजोना निष्कामादिक धर्मो समग्रथण्णे विस्तारथी कह्या हुता ॥५॥
ते श्रीहरिजे बोल, काभ, स्थास्वाद, स्नेह अने भान. जे नामे प्रसिद्ध जेवा पांच आंतर
शत्रुजोने छतवाना छपाये ते गोपालानन्दमुनिने विवेचन करीने कह्या हुता ॥६॥
येक समये भे-नित्यानन्दमुनिजे आत्मा-परमात्माना स्वरूपतुं ज्ञान पृछया थका ते
श्रीहरिजे ललितरसधी लरपूर जेवुं ते ज्ञान भने-नित्यानन्दमुनिने विस्तारपूर्वक जेभ
छोयं तेभ सारी रीते कछुं हुतुं ॥७॥ क्यारेक विप्रवर्य शिवरामल्ले सर्व वर्णना अने
आश्रमवाणा भनुजोना समग्र धर्मो पृछवाथी श्रीहरिजे ते शिवरामविभने ते
सधणा धर्मो कह्या हुता ॥८॥ अने वणी समग्र आहने विधि तेभज कणिवन्त्य धर्मो पञ्च
कह्या हुता. तथा सर्व स्त्रीजोना धर्मो, राजजोना धर्मो, तेमज सर्व प्रकारनां
मतोने सङ्घित सधजो प्रायश्चित्त विधि पञ्च कह्यो हुतो ॥९॥ तथा आन्ध्रायष्टादिक

અથાગમત્તત્ર ચ જીર્ણદુર્ગાદનૂપસિંહઃ સ હરિં પ્રણમ્ય । પ્રાહ પ્રમો ! મન્દિરકર્મ પૂર્ણમસ્મત્પુરે
જાતમથાગતોઽહમ્ ॥૧૧॥ તત્રૈત્ય સદ્ધિઃ સફલૈઃ સદૈવ દેવપ્રતિષ્ઠા ભવતા વિધેયા । મનોર
થોઽયં નિજમક્તિભાજાં પ્રપૂરણીયોઽસિ હિ કલ્પવૃક્ષઃ ॥૧૨॥ इत्यर्थितस्तेन हरिः स तत्र
गन्तुं तदाज्ञापयदात्ममक्तान् । स्वयं च सज्जोऽभवदात्मतन्त्रस्ततस्त्वृतीयेऽहनि निर्जगाम
॥१३॥ सद्भिश्च पद्मैश्च वृत्तोऽश्ववारैः स्ववन्धुवर्गेण हयाधिपृढः । पथि स्थमक्तान्मुख-
यन्नवापःपुरं चतुर्थेऽहनि जीर्णदुर्गम् ॥१४॥ हेमन्तसिंहप्रमुक्तैः स्वभक्तैः प्रत्युद्धतो वाच-
पुरःसरं सः । स्थाने स्ववासोचित आत्मभक्तैः साकं न्यवात्सीत्सुखयन्पुरस्थान् ॥१५॥
तन्मન્दिરं प्रेक्ष्य ततः प्रहृष्टः सस्मारमाहार्यं यथाहर्मीशः । शुभे क्षणे वैदિકवाङ्मोक्त-
रीत्या प्रतिष्ठापयति स्म देवम् ॥१६॥ तन्मध्यमे मन्दिरे आत्ममूर्तिं श्रीद्वारिकाधीशम-
तिष्ठिपरसः । ततश्च राधारमणायमूर्तिमस्थापयद्दक्षिणमन्दिरेऽस्मात् ॥१७॥ तद्वामतो

કૃષ્ણ મતોનાં લક્ષણો, તેમજ સર્વ કર્મોના વિપાક-ફળ, એ સઘળું ધર્મસંસ્થાપક
ભગવાન સ્વયં શ્રીહરિએ તે શિવરામવિપ્રને યથાર્થપણે કહ્યું હતું. ॥૧૦॥

એક વખતે તે દુર્ગાપત્તનમાં જુનાગઢથી અનૂપસિંહ-હેમન્તસિંહરાજના
નાના ભાઈ આવ્યા. અને તે શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા-કે હે ભગવન્ !
અમારા જુનાગઢ પુરમાં મંદિરનું કામ પૂરું થઈ ગયું છે. માટે આપને નિવેદન
કરવા હું આવ્યો છું ॥૧૧॥ માટે હે પ્રભુ ! આ સર્વ સંતોએ સહિત આપ ત્યાં
પધારીને દેવપ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય કરો. અને તમારી ભક્તિ કરનારા એવા અમારા સર્વોના
આ મનોરથ આપે સંપૂર્ણ કરવો જોઈએ. કેમકે-આપ તો નિજભક્તોને ઇચ્છિત
ફળ આપનારા માક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ છે. ॥૧૨॥ આ પ્રમાણે તે અનૂપસિંહજીએ પ્રાર્થના કરેલા
શ્રીહરિએ ત્યાં જુનાગઢ જવા માટે તેજ સમયમાં પોતાના મોમ-મુરાદિક ભક્તજનોને
આજ્ઞા કરી. અને સદા સ્વતંત્રમૂર્તિ પોતે શ્રીહરિ પણ તૈયાર થવા લાગ્યા. અને અનૂપસિં-
હજીને ત્યાંથી ગયા પછી ત્રીજે દિવસે શ્રીહરિ ગઢપુરથી નીકળ્યા. ॥૧૩॥ મુકતાનંદાદિક
સંતો, રત્નજીતવિગેરે પાર્ષદો, મોમમુરાદિક તેમજ ઉત્તમરાજવિગેરે અશ્વારો, તથા રામ-
પ્રતાપાદિક પોતાના ધંધુવર્ગ. એ સર્વ ભક્તજનોથી વીંટાયા થકા સ્વયં શ્રીહરિ ઘોરા ઉપર
વિરાજમાન થઈને માર્ગમાં પોતાના ભક્તજનોને સુખ આપતા થકા ચોથે દિવસે જુનાગઢ-
પુરને પામ્યા. ॥૧૪॥ તે મધ્યમાં હેમન્તસિંહરાજ વિગેરે પોતાના ભક્તજનોએ વાજીએ
ઘર્જવવાપૂર્વક સામા આવીને સન્માન કરેલા શ્રીહરિભગવાન પોતાના ભક્તજનોએ મહિત
પોતાને ગેહવા લાયક માગ સ્થાનમાં તે પુરના ભક્તજનોને સુખ-આનંદ આપના થકા
નિવાસ કરીને રહ્યા. ॥૧૫॥ અને પછી તે મુન્દર મંદિર જોઈને અતિ હર્ષ પામેલા સમયે
શ્રીહરિએ પ્રનિષ્ઠામાં ઉપયોગી આમગ્રીઓ મંગાવીને શુભ આહૂર્નમાં વૈદિક બ્રાહ્મણોએ
કહેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે તે મંદિરમાં દેવની પ્રનિષ્ઠા કરી. ॥૧૬॥ તેમાં-મધ્ય
મંદિરમાં તે શ્રીહરિએ પોતાની મૂર્તિ રૂપ એવા રામજી-કેન્દ્રિકમ નામે ધ્રીદારિકા-
ધીશ ભગવાનની સ્થાપના કરી. અને તે મધ્ય મંદિરથી જમણી બાજુના મંદિરમાં
ક્રીશધારમણ નામે પોતાની મૂર્તિ સ્થાપન કરી. ॥૧૭॥ અને ડાબી બાજુના મંદિરમાં

मन्दिर एव सिद्धेश्वराख्यशम्भु त्वथ पार्वती च । गणेश्वरेणानुगतमर्थपां पूजां स
 चक्रे निगमोक्तमन्त्रैः ॥१८॥ वृत्तालये पूर्वमसौ हि दक्षमीनारायणस्थापन आचचार ।
 महोत्सवं यद्वदिहापि तद्वच्चकार सप्त्रादिव मुख्यकल्पः ॥१९॥ गोभृहिरण्यादि ददौ च
 वानमभोजयद्विप्रगणान्वहंश्च । आगन्तुकास्तत्पुरवासिनश्च सन्तोषयामास स दक्षिणाभिः
 ॥२०॥ प्राचक्ष्यैतत्त्र ततोऽश्वसत्रमघोदकैः पान्यजनास्तु यत्र । सम्प्राप्त्युचन्येव परं
 सुखं यत् दृष्ट्वा क्षितीशोऽपि जगाम चित्रम् ॥२१॥ ब्रह्मादराख्यो नृपतिश्च तस्य मद्रा-
 प्रतापं प्रथितं विलोपय । साश्चर्यमस्यान्तिक एव भूयो ह्यवर्त्तताह्लाकरवत्प्रहृष्टः ॥२२॥
 तत्रत्यमक्तानिति सोऽनुघसमानन्दयन्स्वेक्षणभाषणाद्यैः । स्थित्वैकपक्षं पुनरात्मस-
 न्निर्भकैः समं दुर्गपुरं समायात् ॥२३॥ निवसन्तं सुखं तत्र क्वचिदुत्तमभूपतिः । प्रणम्य
 प्रार्थयामास सख्यभ्यां सह सन्मतिः ॥२४॥ मनोरथाः स्वभक्तानां सम्पूर्णन्ते त्वया
 ममो । । यथा तथैव चास्माकं पूरणीयो मनोरथः ॥२५॥ सच्चिद्विपिभिः कारयिष्या
 महैषाव मन्दिरम् । तत्र समूर्तिं विधिना स्थापयेत्यस्ति याचितम् ॥२६॥ द्रव्यक्षेपां

ये श्रीहिरण्ये सिद्धेश्वर नामे शंकर-महादेवनी तथा गणपति-पुत्रे संहित पार्वतीदेवीनी
 स्थापना करी. अने पक्षी ते सर्व भूर्तिओनी भूत वेदोक्तमन्त्रोधी अनुक्रमे विधिपुरःसर
 करी. ॥ १८ ॥ पूर्वे वृत्तालयभां श्रीदक्षमीनारायणदेवना स्थापनभां जेवो महोत्सव
 कर्यो हुतो. तेनी पक्षेज आ ज्जुनागढभां पक्षु जे श्रीहिरण्ये क्काष्ठ चक्रवर्ती राज जेम
 महोत्सव करे तेम सुख पक्ष स्वीकरीने उत्तम प्रकारथी जे महोत्सव कर्यो हुतो. ॥ १९॥
 अने सुवर्णादिक महादान आयां हुतां. तथा धण्डक विप्रसभूडोने जभात्या हुता. अने
 अनेक देशभांधी आवेला तेमज ते पुरभां रहनारा ब्राह्मणोने दक्षिणाओधी पूण राज
 कर्यो हुता. ॥ २०॥ अने पक्षी त्यां जेक अन्नसत्र-सहायत प्रवर्तव्युं, के जे अन्नसत्रभां
 आवेला पांथज्जोने अन्नोदकथी परम सुख अद्यापि भव्याज करेछे. अने वणी श्रीहिरण्ये
 प्रवर्तावेला जे अन्नसत्रने जेछने पृथ्वीपति राज पक्षु विस्मयज पात्री जता हुता.
 ॥ २१॥ आवो प्रसिद्ध महाप्रताप ते श्रीहिरण्यो जेष्ठ-ज्जोने अति दुर्ध पासेला त्यांना
 पहाडूरसिंह नामे राज आश्चर्यपूर्वक आरापाक सेवकज जेम जेम निरंतर जे
 श्रीरिणी पासेज रहेला हुता. ॥ २२॥ आ प्रभाष्टे श्रीहिर त्यांना लकतज्जोने दशैज
 पोतानां दर्शन-श्रवणादिकथी आनंद आपता बडा जेक पणवादीसु रहने पक्षी त्यांधी
 पोताना सतां तथा जीन सर्व लकतज्जोने साहुत दुर्गपुर पाछा आया. ॥ २३॥ पक्षी
 त्यां गढपुरभां सुणेधी निवास करता श्रीहिरने ध्यारेक सन्मतिवाणा उत्तम-राजजे पोतानी
 अने गहेनो-जया अने ललितो जे संहित नगरकार करीने प्रार्थना करी. ॥ २४॥ हे प्रभु!
 लकतवत्सल तमे पोताना लकताना मनोदयो जेम पुरा करेछे. तेमज तमाज लकत
 जेवा अमादे मनोरथ पक्षु आपे पुत्रे करवो जेछजे. ॥ २५॥ माटे सारा भीत्रीओ पासे
 अक्षीयां सुंदर मोटुं मंदिर करानी तेभां विधिपूर्वक पोतानी-आपनी भूर्ति स्थापन
 करी. जेम अमादी याचना छे. ॥ २६॥ अने हे महाराज! जमे अमादी शक्ति प्रभाष्टे
 द्रव्यथी सेवा करीशुं. आ प्रभाष्टे प्रार्थना करेला अने लकततुं प्रिय करनार ते श्रीहिरज्जे
 ह. ६३

કરિષ્યામો યથાશક્તિ ધર્મ પ્રમો ! । इत्युक्तः स तथेत्याह भक्तप्रियकृदीश्वरः ॥२७॥
 કાર્યામાસ સુમહન્મન્દિરં તત્ર શોભનમ્ । શિલ્પિભિઃ શિલ્પશાસ્ત્રદૈરઘ્નૈરુપચંદિતમ્
 ॥૨૮॥ મન્દિરે જાયમાનેઽસૌ સ્વમક્તાન્વચનામૃતૈઃ । વ્યરાજત્તર્પયંસ્તત્ર પ્રદાસન્શિલ્પિ-
 નોઽપિ ચ ॥૨૯॥ एकदाथ स सम्पृष्टो मुकुन्दानन्दवर्णिना । धर्मान्सविस्तरं प्राह नैष्ठि-
 કવ્રહ્યવારિણામ્ ॥૩૦॥ जातेऽथ मन्दिरवरे सुमुहूर्त्तमेव निश्चित्य वैदिकवराणुपहृत्य
 વિપ્રાન્ । પ્રાતિષ્ઠિપચ સદ્ રાધિકયૈવ ગોપીનાથામિધાનમથ તત્ર નિજસ્વરૂપમ્ ॥૩૧॥
 કૃત્વા યથાવિધિ સ પૂજનકર્મ નાના દાનાનિ તત્ર ચ મહાન્તિ દ્વદૌ દિજેભ્યઃ । સાપૂંશ્ચ
 વિપ્રનિકરાંતપિ સ્ટુપ્તમોઽયૈઃ પ્રાતર્પયચ સકલાનપિ યાચકૌઘાન્ ॥૩૨॥ अघसत्रं महत्तत्र
 સૈયંવાન્થદિતાય સઃ । પ્રાર્થયચ યદ્ દધ્વા નાગરા વિદ્મયં યયુઃ ॥૩૩॥ महोत्सवं
 વિધાયૈવં વસન્તે તત્ર તં પ્રથમ્ । શતાનન્દઃ સઃક્રયોગમપૃચ્છન્મુનિરાદ કચિન્ ॥૩૪॥
 પાતજ્જલાનુસરેણ તસ્મૈ યોગમશેવતઃ । સાઙ્ગં સ કથયમાસ સર્વસંશયનાશનઃ ॥૩૫॥
 નિજજનાન્વિવિધૈર્વચનામૃતૈઃ પ્રતિદિનં સુખયન્તદસિ સ્વયમ્ । નરતત્તુ પરમં વૃદ્ધવૈપ વૈ
 જયતિ દુર્ગપુરે વૃપનન્દનઃ ॥૩૬॥

“બહુ સાઙ્ગં અમો મંદિરે કરાવીશું ” એમ કહ્યું. ॥૨૭॥ અને પછી શિલ્પ શાસ્ત્રમાં
 નિપુણ એવા સ્વર્થ મીત્રીઓ પાસે મુંદર અટારીઓથી શોભાયમાન એવું મુંદર
 મોટું મંદિર તે દુર્ગપુરમાં શ્રીહરિ ભગવાને પોતે કરાવ્યું-કરાવા માંડ્યું. ॥૨૮॥
 અને એ મંદિર થતું હતું ત્યારે પોતાના ભક્તોને પોતાનાં વચનામૃતોથી તૃપ્ત કરતા અને
 મીત્રીઓને પણ પ્રશંસાવચન કહેતા થકા શ્રીહરિ ત્યાં હુંમેશાં બિરાજતા હતા. ॥૨૯॥
 પછી એક સમયે શ્રીહરિએ મુકુંદાનન્દ-વર્ણીએ પૂછ્યા થકા નૈષ્ઠિક-બ્રાહ્મચારીઓના ધર્મો
 તેમને વિસ્તારથી કહ્યા હતા. ॥૩૦॥ એમ કરતાં બ્યારે તે સર્વોત્તમ પોતાનું મંદિર પુરું થયું
 ત્યારે સાશ મુદ્ધતનો નિશ્ચય કરીને વૈદિકમાં ઉત્તમ બ્રાહ્મણને બોલાવીને તે મંદિરમાં શ્રીરાધિ-
 કાએ સહિત એવા પોતાના સાક્ષાત્ સ્વરૂપભૂત શ્રીગોપીનાથ નામે ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી.
 ॥૩૧॥ અને પછી શ્રીહરિએ તે શ્રીગોપીનાથજીને પૂજનવિધિ યથાશાસ્ત્ર કરીને તે પ્રતિષ્ઠા-મહો-
 ત્સવમાં બ્રાહ્મણને મહાદાન આપ્યાં હતાં. અને મીષ્ટભોજનોથી સાધુઓને અને બ્રાહ્મણસ-
 મૃહોને પંજી તૃપ્ત કર્યા હતા. તેમજ બીજા પણ સઘળા યાચક જનોને જમાડીને તૃપ્ત
 કર્યા હતા. ॥૩૨॥ અને શ્રીહરિ ભગવાને તે દુર્ગપુરમાં પોતાના મંદિરમાં સર્વ યાત્રાળુ-
 ઓના હિતને માટે મોટું અન્નસત્ર પ્રવર્તાવ્યું હતું. કે જે સદાવ્રતને બોધને તે નગરના
 મનુષ્યો પિરમયજ પામી ગયા હતા. ॥૩૩॥ આ પ્રમાણે એ પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કરીને ત્યાં
 નિરાસ કરી રહેલા તે શ્રીહરિ પ્રભુને કોઈક સમયમાં શતાનન્દ મહામુનિએ અષ્ટાંગયોગને
 પૂછ્યો. ॥૩૪॥ ત્યારે સર્વ સંશયને નાશ કરનારા તે શ્રીહરિએ તે ગતાનન્દમુનિને
 પાતંજલ યોગ શાસ્ત્રને અનુસારે સમગ્રપણે આંગ-ચમનિયમાદિક અંગોએ સહિત તે
 યોગ કહ્યો હતો. ॥૩૫॥

આ પ્રમાણે પોતાના આશ્રિત ભક્ત જનોને દરરોજ મળામાં વિરાજમાન થઈને
 પોતાનાં વિવિધ વચનામૃતોથી મુખ આપવા થકા મનુષ્યાસરે વિરાજમાન એવા સાક્ષાત

दीक्षायाश्च विधिं सतां च गृहिणां स्त्रीणां तथा वर्णिनां
धर्मान् सर्वेश आह यः प्रतिकृतिं स्वीयां च जीर्णाह्वये ।
दुर्गोऽस्याप्यदात्मभूतिमपि तद्गुणं पुरे च स्वयं

सोऽयं मे हृदि नित्यमेव वसतु श्रीरामिनारायणः ॥३७॥

इति श्रीमद्ब्रह्मवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदायसकलहृ-
र्दामिश्र-नित्यानन्दमुनिचिरचित्ते श्रीहरिदिग्विजये जीर्णदुर्गपत्तनयोः श्रीद्वारिकेश-
श्रीगोपीनाथप्रतिष्ठातिरूपणनामा सप्तचत्वारिंश उल्लासः ॥४७॥

सर्वनियंता परब्रह्म भगवान् श्रीहुरि ओ दुर्गपुरमां सर्वोत्कृष्टपक्षे न्यकारी वतेछे ॥३६॥

जे श्रीहुरिओ पोताना पुत्रोने दीक्षाविधि कइयो हुतो. तथा पोताना आश्रित साधुओ,
गृहस्थ भक्तजने, तथा स्त्रीओ अने वष्णीओ. ओ सर्वना धर्मो पखु सर्व प्रकाशे विस्तार-
रथी जेमछे कइया हुता. लुनागढमां पोतानी प्रतिभाइप-राधारमखु आदिक देवोतुं स्थापन
जेमछे क्युं हुतुं. तेमज-दुर्गपुरमां पखु पोतानी भूतिने तुल्य आकारधी भनावेला
श्रीगोपीनाथ भगवान् जेमछे स्थापन कया हुता. आवा ते प्रसिद्ध अदौष्टिक भडा
अइलुत औन्धर्य-सम्पन्न भारा छंदहेव श्रीरामिनारायण भगवान् भारा इहयमां आगंड
निवास करीने विराजमान रहे ! ॥३७॥

इति श्रीमद्ब्रह्मवसम्प्रदायना आचार्यप्रवर आसहजानन्दस्वामीना शिष्य अने तेमना
सम्प्रदायतुं सकल रहस्य पदार्थ जाखुनारा श्रीनित्यानन्दमुनिविस्थित श्रीहुरि-
दिग्विजयमां लुनागढमां श्रीद्वारिकेश अने गढपुरमां श्रीगोपीनाथ भगवान्नी
प्रतिष्ठातिरूपणनामे सकलादीशमे उल्लास सम्पूर्ण थयो. ॥४७॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

श्रुत्वा सत्सङ्गिसेव्यं हरिचरितसुधासारपूर्णं निबन्धं
तस्यैतस्य प्रतिष्ठां मदसि सुगमयन् यो निबन्धावसाने ।
स्तोत्रं तस्यैव चक्रे सकलसुरपतिस्तोमसेव्यस्य सोऽयं
नित्यानन्दो मुनीन्द्रो जयतु सकलसच्छास्त्रसारप्रवीणः ॥४८॥

उद्दव सम्प्रदायना आश्रित सर्व सत्सङ्गिजनोओ सेववा योग्य अने प्रगट प्रलु
श्रीहरिनां चरित्ररूप सुधारसथी सम्पूर्ण लखेलाओवो आ सङ्गानिध रथीने ते प्रण
धनी सलाभां प्रतिष्ठा सारी दीते करता थका जे नित्यानन्दमुनिओ आ अंथना अंतिम
भागमां मोटा मोटा सुराधीशोना समूहोओ पखु सेववा योग्य ओवा ते श्रीहरिनी स्तुति करी
हुती. अने सर्व सम्प्रदास्रोना सार समजवाभां अति प्रवीणु समर्थ ओवा सर्व मुनिओना
शिशेमखिरूप श्रीनित्यानन्दमुनि आ लोकमां सर्वोत्कृष्टपक्षे न्यकारी वतो. ॥४८॥

અષ્ટચત્વારિંશ ઉહાસઃ

સકલમકજનાન્સુલયધ્વજં જયતિ નેત્રપથે મમ ધર્મજઃ ।
 સુરભિચન્દનપુષ્પસમર્ચિતો નિજજનૈર્ધૃતસૂક્ષ્મસિતાંશુકઃ ॥૧॥
 અહમહો ! ભગવંસ્તવ સત્પતે ! સતતસક્કમતોઽસ્મિ વૃહત્પુરે ।
 પરમનિર્વૃત્તિમાપિત એવ તે નનુ કરોમિ યથામતિ સેવનમ્ ॥૨॥
 ત્વં સાક્ષાત્પુરુષોત્તમોઽસિ પરમં બ્રહ્માક્ષરાત્માક્ષરઃ
 શ્રીકૃષ્ણો હરિકૃષ્ણ આદિપુરુષો ધર્માત્મજ ! શ્રીહરે !
 હે નારાયણ ! વાસુદેવ ! પરમાનન્દ ! પ્રભો ! સત્પતે !
 માયાધીશ ! વૃહત્પુરસ્થચૃતનો ! શ્રીસ્વામિનારાયણ ! ॥૩॥

ઉહાસ ૪૮ મો.

(અન્યકર્તા નિત્યાનંદમુનિ અન્યના અન્તિમ ભાગમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની ગદગદ્ ઠંઠથી પ્રાર્થના કરતા થકા પોતાની મનોભાવના વ્યક્ત કરીને શ્રીહરિના અસાધારણ સર્વોત્કૃષ્ટ ગુણોનું વર્ણન કરવાપૂર્વક તે તે ગુણોની પોતે યાચના કરીને ભગવાનના અનન્ય ભક્તો-એ કરવા યોગ્ય પ્રાર્થના-પ્રકારને શીખવારહે-)

પોતાના આશ્રિત જનોએ સુગન્ધવાળાં ચન્દનપુષ્પાદિકથી સમ્યક્ પ્રકારે પૂજેલા, સૂર્યમ એવાં શ્વેતવસ્ત્રો ધારી રહેલા અને પોતાના સકળ ભક્તજનોને સુખ આપનારા એવા આ પ્રગટ પ્રમાણુ ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ મારા નેત્રમાર્ગમાં-દ્રષ્ટિ આગળ સર્વોત્કૃષ્ટપણે જ્યકારી વર્તેછે. ॥૧॥

હે સત્પતે ! હે ભગવન્ ! હું-નિત્યાનંદમુનિ તમારે સતત સમાગમ થવાથી તમારા પ્રદાપુર ધામને વિષેજ રહેલો છું, એ મોટા આશ્ચર્યની વાર્તા છે. અને આ લોકમાં પણ તમારી સાથે અખંડ નિવાસ આપીને પરમ આનંદ પંખાડ્યો એવો થકો તમારી સેવા-પરિચર્યા હું જ યથામતિ કરું છું. ॥૨॥

હે ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ ! તમે સાક્ષાત્ સ્વયં સર્વાવતારી પુરુષોત્તમ છો. તે તમિજ વેદાદિકે સ્વછાત્મોમાં અક્ષરના પણ આત્મા-આધાર એવા સાક્ષાત્ પરંપ્રદા એ પ્રમાણે વર્ણન કરેલા છે. અને સ્વરૂપથી તેમજ સ્વભાવથી પણ અન્યથરૂપ એવા સાક્ષાત્ અક્ષરસ્વરૂપ આદિપુરુષ તમે આ લોકમાં શ્રીકૃષ્ણ અને હરિકૃષ્ણ એવા નામે પ્રસિદ્ધ વર્તોછો. અને હે નારાયણ ! હે વાસુદેવ ! પરમ આનન્દમય એવા હે પ્રભુ ! હે સત્પતે ! હે માયાધીશ ! આપ પોતાના દિવ્ય પ્રદાપુર ધામમાં અખંડ વિરાજમાન રહ્યા થકાજ આ લોકમાં મનુષ્યાકારે જણાઓછો. એવા પ્રત્યક્ષ પ્રભુ હે સ્વામિનારાયણ ! હું આપની સ્તુતિ કરું છું. ॥૩॥

૧-જો મદાપુરો પોતાનું મમજ ઇવિન થીજના વચનને અન્ય જીને સમંગની મેવાપરાયણ અનેક સાદમ-કથો વેળીને પણ ગમપણુ કયું હતું. તે મદાપુરનાં આર્વા અભિમાને રદિન વચનો નીકળે એજ મદાપુરોની અકર્મવચના અને સ્વધર્મમાં અચળ શ્રદ્ધાને આજારી છે. અને એજ વાસ્તવિક મદાપુરોતા છે.

હે ભક્તપ્રિય ! ભક્તિનન્દન ! વિમો ! ધર્મેસ્થ ! ધર્મેપ્રિય !
 પ્રાણેશાગણિતાણ્ડકોટિપરમાધાર ! સ્વનસ્ત્રેશ્વર ! ।
 જીવેશાક્ષરકાલસન્નિયમન ! જ્યોતિઃસ્પદિવ્યાકૃતે !
 શ્રીરાધાદિકશક્તિસેવિતપદઃ સ્વામી ત્વમેવાસિ મે ॥૪॥
 દિવ્યાલંકૃતિદિવ્યહેતિવિલસદિવ્યાક્ષરાગાર્ચિતો
 બ્રહ્માણ્ડૌષમવાવનામવમહાલીલસ્ત્વમીશેશ્વરઃ ।
 ત્વં કલ્યાણમયૈર્મહાગુણગણૈઃ સંસેવ્યસે નિત્યદા
 સ ત્વં નિર્ગુણ ણ્ઘ માયિકગુણૈર્હાનિત્યતો વર્ણ્યસે ॥૫॥
 ત્વં ધૈ કારણકારણં સ્વજનતાવાત્સલ્યચારાંનિધિઃ
 ભૈકૈશાશ્રય ! ભક્તજીવનતનો ! ભૈકૈકસર્વસ્વ ! મોઃ ।।
 ભક્તેષ્ણપરિપૂરકોઽસિ સર્વલૈશ્વર્યામિજુષ્ટઃ સદા
 સમ્પ્રાપ્તે શરણં શરણ્ય ! મયિ સુપ્રીતઃ સદા ત્વં મય ॥૬॥

નિજલક્ષ્મી જેમને અતિશય પ્રિય છે એવા હે ભકિતનંદન પ્રભુ ! આપ પોતે ધર્મમાં અખંડ રહેલા છો. અને ધર્મપ્રિય એવા હે પ્રભુ ! આપના અનન્ય ભક્તોના આપ પ્રાણપતિરૂપ છો. અગણિત બ્રહ્માંડ કોટિઓના પરમ આધારરૂપ આપ પોતેજ છો. જીવ, ઇશ્વર, અક્ષર અને કાળ. એ આદિક સર્વના નિભાયક એવા આપ પોતેજ સ્વતંત્ર ઇશ્વરમૂર્તિ છો. અને અક્ષર બ્રહ્માત્મક મહાતેજમાં અખંડ વિરાજમાન દિવ્યમૂર્તિ એવા હે પ્રભુ ! શ્રીરાધાદિક અનંત દિવ્ય શક્તિઓએ સેવ્યાછે ચરણકમળ જેમનાં એવા સર્વનિધંતા તમેજ મારા સ્વામી-ઇશ્વર છો. ॥૪॥

દિવ્ય અક્ષરોમાં ધારી રહેલા, દિવ્ય આયુષોધી સુશોભિતમૂર્તિ, દિવ્ય ચંદનાદિક અંગરાગથી સુમર્મી કરેલા. અને અગણિત વિશ્વકોટિઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરેલા એ રૂપ મહા આશ્ચર્યકારી લીલા કરનારા એવા આપ સર્વ બ્રહ્માદિક ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર સ્વતંત્રમૂર્તિ છો. અને અપહુતપામત્વાદિક અનંત મહા કલ્યાણશુભશુભોધી આપ સદાય સેવેલા-સમ્પન્ન છો. તે તમનેજ માયિકે શુભોથી રહિત હોવાથી શાઓમાં નિર્શુભ એ પ્રભાણે વર્ણન કરવામાં આવેછે-‘યોઽસૌ નિર્ગુણ હત્યુક્તઃ શાસ્ત્રેષુ જગદીશ્વરઃ । પ્રાકૃતેર્દેયસંપુર્કેગુણૈર્હાનઃ સ વચ્યતે’ એ વિગેરે સ્મૃતિઓ પણ એજ અર્થને કહેછે. પરંતુ-નહિ કે- બ્રહ્મા પોતે સર્વધા શુભશુભ્ય છે. એ અભિપ્રાય છે.) ॥૫॥

પોતાના આશ્રિત જનોના સમૂહ ઉપર નિરતિશય અકારણ અપાર કરુણાના આગરસમા, કાળમાયાદિક સર્વ કરુણોના પણ કરુણરૂપ, સકળ ઐશ્વર્યોગી સદાય સમ્પન્ન સમર્થમૂર્તિ, એવા આપ નિજલક્ષ્મીની ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ કરનારા છો. માટે નિજલક્ષ્મીના એક-અનન્ય આશ્રયરૂપ, ભક્તોના પરમ જીવનરૂપ છે મૂર્તિ જેમની અને નિજલક્ષ્મીના એક સર્વસ્વ-રૂપ અને શરણાગતની રક્ષા કરનારા એવા હે પરમ દયાળુ પ્રભુ ! તમારા શરણને પામેલા એવા હું તે મારે વિષે તમે સદાય અતિશય પ્રસન્ન થાઓ ॥૬॥

ત્વં હોવાસ્યલિલાવતારધૃદજઃ સ્વાતન્ન્યતઃ સર્વદા
 ધર્મેસ્થાપનસાધુરક્ષણધરાભારાપનુલૈ મુહુઃ ।
 સ ત્વં સામ્પ્રતમત્ર વાઙ્વકુલે સ્વૈશ્વર્યજુષ્ટઃ સ્વયં
 જાતોઽસિ સ્વપદોપસન્નજનતાસૌખ્યાતિરેકપ્રદઃ ॥૭॥
 एतस्मिन्स्ववतार एव भवता यत्त्वत्र देदीयते
 सौख्यं भूरि च लालनं स्वकनृणां चेक्रीयते यादृशम् ।
 नैतादृक् कचन स्वजन्मनि कृतं तस्मादियं ते रुपा
 शक्या नोपमितुं महापुरुष ! वै केनापि केनाप्यहो ! ॥८॥
 कारणं तव साम्प्रतं भवति यद्भक्त्येषु तत्કર્हिचि-
 ન્માતું નૈવ હિ શક્યમસ્તિ કરુણ ! પ્રીતૌ ભવાતો મયિ ।
 स्वीयब्रह्मपुरस्स्यदिव्यविभवैर्जुष्टोऽपि सिद्धिवज्र-
 रत्नप्राणिसमर्पितं फलदलाद्यादत्स एषा रुपा ॥९॥

નિરંતર ધર્મનું—એકાંતિક ભાગવત ધર્મનું—સ્થાપન કરવું, સાધુજનોનું સર્વથા રક્ષણ કરવું અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવો. એ માટેજ વારંવાર તમે પોતેજ અજન્મા-કર્મોધીન જન્માદિકથી રહિત છો. તો પણ સ્વતંત્રતાથીજ તમારી ધૃષ્ટિ પ્રમાણે તે તે સમયમાં સમકૃષ્ણાદિક સર્વ અવતારોને ધારનારા છો. તેજ તમે સર્વાવતારી ભગવાન પુર-પોત્તમ હોય સમયમાં આ લોકમાં સારવ-જ્ઞાતિના બ્રહ્મણકુળમાં પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્યોએ યુક્ત થકાજ સ્વયં પ્રગટ થયેલા છો. અને પોતાના ચરણકમળના આશ્રિત જનસમૂહને અતિ અપાર સુખ આપતા થકા આ લોકમાં વિચરો છો. ॥૭॥

સ્વયં સર્વાવતારી એવા આપના આ અવતારમાં આ લોકમાં પોતાના આશ્રિત જનોને આપ જેવું સુખ આપો છો, અને વળી જેવું અતિ લાલન કરો છો. તેવું તો આપે પૂર્વે કોઈ પણ આપના અવતારમાં કર્યું નથી. માટે હે મહાપ્રભુ! આ તમારી કૃપા કોઈએ પણ કોઈની સાથે સરખાવાય તેવી છેજ નહિ. “તમારી કૃપા તે તમારીજ” એવી અનુવક્ત્ર-અદ્વિતીય આપની કૃપા છે.” ૮

વળી—હે મહાપ્રભુ! હાલ-સમયમાં તમારા ભક્તો ઉપર જે તમારી કૃપા વર્તે છે. તે કૃપા કયારેય પણ માપી શકાય તેમ છેજ નહિ. માટે હે પરમ કૃપાળુ ભગવન્! મારે વિષે તમે પ્રસન્ન થાઓ. તે કૃપા કહે છે—પોતાના બ્રહ્મપુર ધામમાં રહેલા વૈભવોએ અને અનેક સિદ્ધિગણોએ સેવ્યા થકા પણ આ લોકમાં અડપ-પામર તથા સાધારણ માણસોએ અપણ કરેલાં બેાર અથવા ઓડીની ભાણ એ આદિક અડપ વસ્તુઓ પણ આપ પ્રેમથી અંગીકાર કરો છો. એજ મોટી કૃપા છે. ॥૮॥

જેતવપુરમાં મળેા રોટલો અને ભાજી જમવાના પ્રસંગના સ્નાતં ચન્દનચ...ચન્દે સદા સ્વામિનમ્’ એ શ્લોકથી વર્ણન કરાતો શ્રીહરિના વાત્સલ્યભાવસત્સંગમાં અતિ પ્રસિદ્ધ છે.

ધીરાધાદિકદિવ્યશક્તિનિકૃદિવ્યૈર્મહાપાર્ષદૈ-
 નિત્યં સેવિતપત્કજોઽન્ન ચ મહારાજાધિરાજાર્ચિતઃ ।
 સેવામત્પત્ન્યામપિ ક્ષિતિતલે પ્રીત્યાવદદ્રાગ્સે
 તત્ત્વખ્યેવ હિ શોભનં નરસંલે ! કારુણ્યચારાનિઘૌ ॥૧૦॥
 પૂર્વે સ્યાવતરૈરેકદિતિજઘાતાસ્ત્વયા નાશિતા-
 સ્તેભ્યોઽપિ પ્રવલાઃ સુરાસુરનરૈઃ શક્યા ન જેતું કચિત્ ।
 કામાવાન્તરશત્રવસ્ત દ્વહ હિ સ્વાનાં સમુન્મૂલિતા-
 સ્તેનાસ્મિન્નવતાર પ્વ ચિતતો ભૂરિપ્રતાપોઽસ્તિ તે ॥૧૧॥
 કામાર્ષસ્ય યથેષ્યોપિતિ મનાઃસ્તેનસ્ય ચૌર્યં યથા
 નિત્યં સ્વવ્યસને યથા વ્યસનિનઃ ક્રુદ્ધસ્ય ચ દ્વેષિણિ ।
 સાધ્યાઃ સ્વામિભિ ચાતકસ્ય મુદિરે રૂપે પતન્નસ્ય ચા
 સંકં મેઽસ્તુ તથા ત્વદીયચરણે શ્રીમત્કિર્માત્મજ ! ॥૧૨॥
 રોગાતોઽંતિભયઃ ક્ષુધાતુરપુમાન્ સ્નેહાતુરધ્યાપિ ચા
 યદ્વદૈન્યમુપૈતિ માનરહિતસ્તદ્વન્મદીર્ય મનઃ ।

લક્ષ્મીજી અને રાધિકાજી આદિક દિવ્ય શક્તિઓના સમૂહોએ અને દિવ્યાકાર એવા મહામુક્ત પાર્ષદોએ નિરંતર સેવ્યાં છે. અરજુ કમળ જેમનાં એવા થકા અક્ષર ધામમાં વિરાજમાન રહેલા અને આ લોકમાં પણ મહા-રાજાધિરાજાઓએ પરમ આદરથી પૂજા કરેલા એવા અતિ સમર્થ તમે આ ભૂતાવમાં અદ્ય માણુએની પણ સેવા પ્રીતિપૂર્વક અંગીકાર કરતા થકા વિરાજો છો. તે પોતાના એકાંતિક લક્ષ્ય એવા નરના સંખ્યા અને કર્ણાના સમુદ્રદ્વ્ય એવા સાક્ષાત શ્રીનારાયણ તમારે વિશેષ એ શોભારૂપ છે. ॥૧૦॥

પૂર્વે તમેએ પોતાના વરાહાદિક અનેક અવતારોથી અસંખ્યાત દૈત્યોના સમૂહો નાશ કરી નાખ્યા હતા. પરંતુ તેથી પણ અતિ પ્રભાવ અને દેવ, અસુર અને મનુષ્યોથી પણ કથારે ન છુતી શક્ય એવા તે સ્વાશ્રિત જનોના કામાદિક આંતર શત્રુઓનો આ અવતારમાંજ મૂળમાંથી વિનાશ કર્યો છે. તે કારણથીજ હે મહારાજ ! આ અવતારમાંજ તમારી અતિ મોટી પ્રતાપ વિસ્તાર પામ્યો છે. ॥૧૧॥

હે પ્રભુ! કામાર્ષ પુરૂષનું મન જેમ મનગમતી સ્ત્રીમાં આસક્ત રહે છે. ચોરનું મન જેમ ચોરી લેવાની વસ્તુમાં આસક્ત રહે છે. અને વ્યસની માણુસનું મન પોતાના વ્યસનમાંજ જેમ અખંડ આસક્ત રહે છે, કોપી માણુસનું મન દ્રેષ કરનાર ઉપર જેમ આસક્ત રહે છે. પતિવ્રતા સ્ત્રીનું મન પોતાના પતિને વિશેષ જેમ આસક્ત રહે છે, આતકનું મન જેમ મેઘમાંજ આસક્ત રહે છે અને પતંગનું મન જેમ રૂપમાં આસક્ત રહે છે. તેજ પ્રમાણે હે શ્રીભક્તિધર્માત્મજ ! મારું મન તમારા અરજુ કમળમાંજ સદાય આસક્ત રહો. ॥૧૨॥

રોગાતુર, અતિ બયાતુર, ક્ષુધાતુર તથા સ્નેહાતુર, એવા હરકેઈ પુરૂષ સર્વથા માન શક્તિ થઈને જેમ અતિ નીનપણ્યને પામી બાધ છે. તેની ચેકેજ હે શ્રીહરે! મારું

દૈન્યં યાતુ નિરન્તરં ત્વયિ હરે ! સત્સુ ત્વદીયેષ્વપિ
 ક્ષિપ્રં માનવિહીનમિત્યમિમતં ત્વત્તોઽસ્તિ મદ્ધાય ! મે ॥૧૩॥
 ત્વદ્દૂપસ્ય સુનિશ્ચયો મનસિ મે સર્વોત્તમઃ સ્યાત્સદા
 ત્વત્સૌમ્યેન સુખી ભવેયમનિશં નૈવેતરેણ કચિત્ ।
 ત્વદ્વિધાકૃતયશ્ચ સન્તવતિતરાં તુચ્છાઃ કૃતા માયયા
 યાચે ત્યામિતિ સંતતં કૃતનતિસ્તદેદિ મે શ્રીહરે ! ॥૧૪॥
 ત્વય્યેકાન્તિકમકિરસ્ત્વવિચલ્યા માહાત્મ્યયુગ્ધર્મજે
 પ્રત્યુદ્યાન્મદનાઘર્મકુલતસ્ત્રાયનં મે કુરુ ।
 જ્ઞાનાદૌ ચ દૃઢસ્થિર્તિ વૃષકુલે તસ્યાં સદાયે પરે યાચે-॥૧૫॥
 પ્રેષ્ટાનાં તચ સક્કમોઽસ્ત્વનુદિનં દ્યોકાન્તિકાનાં સર્તાં
 દ્યુષ્કલ્યાન્યુપધર્મિકૌલમતિનાં સક્કો ન મે સ્યાત્કચિત્ ।
 મક્ત્ત્વે ક્વ ચ દોષલેશ દ્વદ્ તે નૈવાયશિષ્યેત મે યાચે-॥૧૬॥
 દ્રોહસ્તે તચ સેવિનાં ચ મહતાં ન સ્યાર્દ્રૈર્દાપિ કચિત્
 તિષ્ઠેન્નૈવ ચ ઘાસનાન્યવિષયા ત્વત્સેવનાન્મે દ્વદિ ।

મન પણુ નિરંતર તમારે વિષે અને તમારા અંતોને વિષે પણ એકદમ માન રહિત થઈને
 અતિ દીનપણુને પામો. હે મારા નાથ! મારે તમારા થકી એજ માગવાં યોગ્ય છે. માટે
 તે કૃપા કરીને મને આપો. ॥૧૩॥

(હવે આઠ શ્લોકથી પોતાને અભીષ્ટ માગણી શ્રીહરિની પાસે કરેછે-) હે શ્રીહરે !
 મારા મનમાં સદાય તમારા સ્વરૂપનો સર્વોત્તમ-નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય થાય. અને નિરંતર
 તમારા સ્વરૂપના સુખસંગધર્મીજ હું સુખી થાઉં, પરંતુ-તમારા સિવાયનાં બીજાં માધિક
 પદાર્થોથી મને ક્યારેય સુખ મનાયજ નહિ. કશું કે તમારા સિવાયની બીજી આકૃતિઓ-
 માત્ર તોં માયાકૃત છે, માટે તે તોં મને અતિશય તુચ્છ ઘણી બાબતો! માટેહે પ્રભુ! નમસ્કાર
 કરીને તમારી પાસે હું નિરંતર એજ માથું છું તે મને આપો. ॥૧૪॥

હે ધર્મપુત્ર શ્રીહરે ! તમારે વિષે તમારા સ્વરૂપના માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત એવી
 નિશ્ચળ એકાંતિકી ભક્તિ રહે. અને તે તમારી ભક્તિમાં વિધ્નરૂપ એવા કામક્રોધાદિક
 અધર્મવંશ થકી મારી રક્ષા કરે. અને તે ભક્તિમાં પરમ સહાયરૂપ એવા જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિક
 શુભરૂપ ધર્મવંશમાં મારે દ્રઢ સ્થિતિ થાઓ! એમ હું આપની પાસે નિરંતર માથું છું. તો
 મને કૃપા કરીને આપો. ॥૧૫॥

હે શ્રીહરે ! તમને અત્યંત બહાવા એવા તમારા એકાંતિક સાધુઓનો સમાગમ
 મારે દરરોજ થાઓ. પણ શુષ્કજ્ઞાનીઓ-અદ્વૈતીઓ, તથા પાપાંડીઓ અને કાલમતિ-શકિત-
 પંથીઓનો સંગ તો મને ક્યારેય નજ થાય. અને આ લોકમાં તમારા ભક્તપણામાં મારે
 વિષે ક્યારેય પણ દોષનો લેશ પણ અવશેષ ન રહે એમહું આપની પાસે માથું છું. ॥૧૬॥

હે શ્રીહરે ! તમારે તેમજ તમારું સેવન કરનારા મહાતુલાવ સત્સુરૂપોના
 દ્રોહ તો મારે મનથી પણ ક્યારેય ન થાય. અને તમારી સેવા સિવાય બીજા વિષયની વાસના

कुर्यां वास्यमहं तवान्तिकगतो नित्यं सतां वाञ्छितं याचे-॥१७॥
 देहे दैहिक आत्मता च ममता न स्यादिह कापि मे
 सा तु स्यात्त्वयि भक्तिधर्मतनये त्वद्भक्तिनिष्ठेषु च ।
 स्नेहः स्यादधिकोऽक्षरे विलसति ग्रहात्मनो मे त्वयि याचे-॥१८॥
 विश्वासस्तव वाचि मेऽस्तु कुहचित्स्यान्नास्तिकत्वं न मे
 सहस्रमाण्यखिलानि सन्तु मयि तान्युक्तानि यानि त्वया ।
 न स्यान्मे कचिदासुरत्वमव मां तद्धेतुलोभादितो याचे-॥१९॥
 यत्कार्येषु रुचिर्यथा तव तथैव स्याद्भविस्तेषु मे
 कारुण्यं हृदि वर्त्ततां मम विभो ! सर्वेषु देहिष्वपि ।
 भक्ताभीष्टद ! रक्षणं कुरु सदा मोहात्प्रमादाच्च मे याचे ॥२०॥
 नित्यं त्वद्वपुरीक्षणे मम दशौ स्यातां च सङ्कीर्त्तने
 वाणी ते यशसां कथाश्रुतिपरौ कर्णौ मनश्च स्मृतौ ।
 सेवायां तव ते सतां च निरतौ हस्तौ त्वदीयस्य मे याचे-॥२१॥

पणु भारा હુદયમાં નજ રહે. અને નિરંતર સત્પુરુષોને વાંછિત એવું તમારું દાસપણું
 તેને હું તમારી પાસે રહીનેજ કરૂં, એમ હું આપની પાસે માગું છું. ॥૧૭॥

હે શ્રીહરે ! આ લોકમાં મારે ક્યારેય પણ દેહને વિષે આત્મબુદ્ધિ ન થાય અને
 દેહના સંબંધવાળાં ઔદ્રવ્યાદિક પદાર્થોમાં મમત્વબુદ્ધિ તે ક્યારેય પણ ન થાય. પરંતુ
 તે આત્મબુદ્ધિ તો ભક્તિધર્મના પુત્ર શ્રીહરિ તમારે વિષેજ થાય. અને તમારી ભક્તિપ-
 રાયણુ એવા એકાંતિક ભક્તજનોને વિષેજ મમત્વબુદ્ધિ થાય. અને બ્રહ્મરૂપ એવો મારે
 અક્ષર-બ્રહ્મધામમાં અખંડ વિરાજમાન એવા તમારે વિષેજ અધિક સ્નેહ થાય એમ
 આપની પાસે હું માગું છું તે કૃપા કરીને મને આપો ! ॥૧૮॥

હે શ્રીહરે ! મને તમારી વાણીમાં નિરંતર દ્રઢ વિશ્વાસ થાયો ! પણ તેમાં મને નાસ્તિ-
 કતા તો ક્યારેય થાયજ નહિ. અને તમારો જે સંકુનાં લક્ષણો કહેલાં છે, તે સર્વ લક્ષણો
 મારે વિષે નિરંતર રહેા. અને મને ક્યારેય અસુરપણું ન થાય. અને તે આસુરભાવમાં હેતુભૂત
 એવા લોભાદિક દોષો થકી મારી રક્ષા કરો ! એમ હું આપની પાસે નિરંતર માગું છું. ॥૧૯॥

હે શ્રીહરે ! જે સહાર્યોમાં જેમ તમારે રૂચિ થાય, તે કાર્યોમાં મારે પણ તેજ
 પ્રમાણે રૂચિ થાય. અને હે વિભો ! મારા હુદયમાં સર્વ ગ્રાણીઓ ઉપર કાર્ણવ્ય-દયાલાવ
 વર્તે. ભક્તોને અણીજ રૂળ આપનારા હે પ્રભુ ! મોહ અને પ્રમાદ થકી મારી સદાય રક્ષા
 કરો ! એમ હું આપની પાસે નિરંતર યાચના કરું છું. ॥૨૦॥

હે શ્રીહરે ! મારાં નેત્ર નિરંતર તમારી મૂર્તિનાં દર્શન કરવામાં રહેા. મારી વાણી
 તમારું યશ ગાવામાં રહેા. મારાં કર્તુ તમારી કથાશ્રવણમાં પરાયણ વર્તે. મારું મન
 તમારા સ્વરૂપની અખંડ સ્મૃતિમાં રહેા. અને તમારો ભક્ત એવો જે હું તે મારા બંને
 હાથ તમારી અને તમારા સંતોની સેવામાં નિરંતર પ્રીતિવાળા થાયો. આ પ્રમાણે હું
 નમસ્કાર કરીને તમારી પાસે નિરંતર યાચના કરું છું તે મને કૃપા કરીને આપો ! ॥૨૧॥

તસ્યૈતસ્ય ચરિત્રમેતદમલં સર્વિધ્ય સવ શ્રુતં
 દૃષ્ટં સ્વૈન યથા તથૈવ ચ યથાવુદ્ધિ પ્રવચ્ચૈઃ કૃતમ્
 તેનાયં ભગવાંશ્ચ તત્સુતયુગં સન્તશ્ચ યે તચ્છ્રુતા-
 સ્તે સર્વેઽપિ પરાં પ્રયાન્તુ સતતં પ્રીતિં મયિ સ્વાનતે ॥૨૨॥
 एतं दिग्विजयं हरेरनुदिनं भक्त्या पठिष्यन्ति ये
 ये श्रोष्यन्ति च ते निजेप्सितचतुर्वर्गस्य सिद्धिं द्रुतम् ।
 यास्यन्त्येव हि तत्प्रतापत इह क्षित्यां च सर्वत्र ते
 प्राप्स्यन्त्येव जयं सभाविषु पराभूयैव विद्वज्जनान् ॥२३॥
 ઓત્તુણાં પઠતામસું ચ હૃદયે સાકં કુદ્ગમ્યેન વૈ
 કુર્વાતે વસન્તિ નિરન્તરમુમૌ યીમક્ષિધર્મીં મુદા ।
 કામાદીંશ્ચ જયન્તિ તેઽન્તરરિપૂન્ શ્રીકૃષ્ણપાદામ્બુજે
 યાન્ત્યેવાચલબુદ્ધિમસ્ય ચ કથાશ્રુત્યાદિષુ સ્વાદુતામ્ ॥૨૪॥
 ग्रन्थेऽस्मिन् विश्वसर्गस्थितिलयविहतेः स्वामिनारायणस्य
 प्रादुर्भावाविदिव्यामृतवरितसुधासारसन्दोहपूर्णं ।

આ પ્રમાણે આ અંથમાં વર્ણન કર્યાં છે ઐશ્વર્ય જેમનાં એવા તે મારા ઇષ્ટદેવ આ
 પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિનું નિર્ભળ એણું આ ચરિત્ર મેં જેણું જોયેલું છે. અને સંતોના મુખ થકી
 જે પ્રમાણે સાંભળેલું છે. તેજ પ્રમાણે સઘળું સંશોધ કરીને મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે મેં
 પ્રળંધ-અંધરૂપે રચેલું છે. માટે તે મેં કરેલા પ્રળંધથી આ પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ ભગવાન અને
 તેગના જાને પુત્રો-અયોધ્યાપ્રસાદજી તથા રઘુવીરજી તથા તેમના આશ્રિત સર્વ સંતો, એ
 સર્વે તેમને આદરથી પ્રણામ કરતો એવો હું તેમારે વિષે નિરંતર પરમ પ્રીતિ પામો. ॥૨૨॥

(હવે-આ અંથના શ્રવણ-પઠનનું ફળ કહે છે-)

શ્રીહરિના આ દિગ્વિજયને-શ્રીહરિદિગ્વિજય નામે અંથને જે પુરૂષો લક્ષિતથી
 દરદેશ જાંચશે અને જે સાંભળશે તે સર્વ મનુષ્યો તુરતજ પોતાને ઇચ્છિત ધર્માદિક અતુ-
 વર્ગની સિદ્ધિને પામશેજ, અને વળી તે આ પૃથ્વીમાં સર્વ ઠેકાણે તે શ્રીહરિના પ્રતાપથીજ
 સલા વિગેરે પ્રસંગોમાં સર્વ વિદ્વજજનોનો પરાભવ કરીને પોતે જયનેજ પામશે. ॥૨૩॥

અને આ શ્રીહરિદિગ્વિજયનું શ્રવણ અને પઠન કરનારા મનુષ્યોના હૃદયમાં
 શ્રીલક્ષ્મીદેવી અને ધર્મદેવ એ જાનેય આનંદ પૂર્વક પોતાના કુટુંબ-પરિવારે સહિત
 નિરંતર વાસ કરેછે. તેમજ-તે કામાદિક અંતઃસત્ત્વોને પ્રણ જીતેછે. અને શ્રીકૃષ્ણ-
 વામુદેવના ચરણકમળમાં અચળ બુદ્ધિને પામેછે. અને આ અંથના શ્રવણાદિકમાં પણ
 તેઓ અધિષ્ઠ અધિક સ્વાદુતાનેજ પામેછે. ॥૨૪॥

સકળ વિશ્વની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને સંહારરૂપ જેનો વિહાર-સંકલ્પમાત્રથી
 થતી હીલા છે, એવા પ્રગટ પ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણ મારા ઇષ્ટદેવ તેમના પ્રાદુર્ભાવાદિક
 દિવ્ય અમૃતમય ચરિત્રરૂપ સુધારસના સન્દોહથી પૂર્ણ ભરેલા અને શ્રવણાદિક કરનારને
 સમગ્ર ક્ષણના મહા નિધિરૂપ એવા આ મહા પ્રળંધમાં પોતાનું શ્રેય ઇચ્છનારે ક્યો પડિત-

श्रेयःकामो न को वा निखिलफलनिधौ पण्डितः प्रीतिमान्स्यात्
ग्रन्थः सोऽयं महीयान् जयतु मुचि सतां धर्मज्ञानादिसिद्ध्यै ॥२५॥
निजजनान्सदयामृतवीक्षणैः सुखकरैरवलोकयितुर्हरेः ।

चरणयोः कुसुमाञ्जलिरेष मद्भयितदिग्विजयो हि समर्पितः ॥२६॥
निजचरित्रमिदं निखिलातिहत् निजनिदेशभवं मम वाङ्मयम् ।

निखिललोकजनिस्थितिकारणं स भगवानुररीकुरुतां हरिः ॥२७॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवरश्रीसहजानन्दस्वामिशिष्य-तत्सम्प्रदाय-
सकलहार्दामिश-नित्यानन्दमुनिविरचिते श्रीहरिदिग्विजये श्रीहरि-
प्रार्थनानिरूपणनामाष्टत्वारिंश उल्लासः ॥४८॥

युद्धिमान् पुत्र्य प्रीतिमान् न दाय ? सौ झेछ थायज. आवे आ परम आहरणीय
महाग्रंथ पृथ्वी उपर लगवइलकत सत्पुत्रपौना धर्म ज्ञानादिक अंगे सहित ऐकान्तिक
धर्मनी सिद्धिने भाटे सहाय जय पाभो. ॥२५॥

अति सुपने करनारा जेवां इयापूर्वक अभूत लखेलां नेत्रोथी पोताना आश्रित
लभनजनोना उपर कृपाद्रष्टि करनारा जेवा भारा छष्टदेव श्रीहरिना अरजुकमणभां आ
मे रवेवो श्रीहरिद्विग्विजय ग्रंथ जेइप पुष्पांजलि मे समर्पण कथे छे. ॥२६॥

श्रवणुमान्थी सकण पीडाने करनारुं अने तेमनी पोतानी आकाशीन जनेहुं
जेधुं भारी वाणीथी निरूपण करेहुं तेमनुं पोतानुं आ सुन्दर अरित्र-अरित्रप्रधान
ग्रन्थइप उपहार तेने सकण लोकनी उपपत्ति प्रीति अने प्रलयभां अरजुइप-स्वयंस्वतंत्र
कर्ता जेवा भारा छष्टदेव श्रीहरि लगवान कृपा करीने अंगीकार करे। ॥२७॥

इति श्रीमदुद्धवसम्प्रदायाचार्यप्रवर श्रीसहजानन्दस्वामीनाशिष्य अने तेमना सम्प्रदायनुं
सकल रहस्य यथार्थ ज्ञानुनारा श्रीनित्यानन्दमुनिविरचित श्रीहरिद्विग्विजयभां
श्रीहरिप्रार्थनानिरूपण नामे अडतालीशभो उल्लास सम्पूर्ण थयो. ॥४८॥

उल्लासार्थसङ्ग्रहः

अनुक्रमणिकाध्यायो हरिदिग्विजयस्य यः ।

सोऽयं निबन्धसारांशस्मृतये सम्प्रकाशते ॥४९॥

श्रीहरिद्विग्विजयनी अनुक्रमणिकाने जे अध्याय छे ते आ अध्याय समग्र
ग्रंथना सारांशनी स्मृतिने भाटे प्रकाश करीजे छीजे. ॥४९॥

एकोनपञ्चाशत्तम उल्लासः

अत्र सङ्कीर्तितः साक्षाद्भगवान् धर्मनन्दनः । कलिदोषप्रसत्कीर्तिः सर्वमङ्गलविग्रहः
॥१॥ कृष्णाद्यतारसङ्क्षेपः कृष्णेनात्मसमे गुणैः । गुरुत्वस्थापनं प्रोक्तमुद्धवे जेवसे

નૃણામ્ ॥૨॥ દુર્વાસઃશાપદમ્નેન શુભ્યધર્માપનુત્તેયે । નૃપદ્વયસ્યાવતારસ્તદ્ધરિપ્રસ્ય
સંપ્રદઃ ॥૩॥ સમ્પ્રદાયપ્રવૃત્તિશ્ચ ભક્તિધર્મજનુસ્તતઃ । તદ્રક્ષાય ભગવતઃ પ્રાદુર્ભાવમ-
હોત્સવઃ ॥૪॥ મારિકાગણચિદ્રાવો નામકર્મ તતોડસ્ય ચ । ચાલલીલા હરેરમ્યા તસ્મિન્
સ્નેહમરો નૃણામ્ ॥૫॥ કાલીદત્તચિમર્દશ પ્રોક્તસ્તદપરાધતઃ । કૌમારલીલા લક્ષ્માણિ
દૈદ્ધિકાન્યસ્ય સર્વશઃ ॥૬॥ ધર્મોપવદ્ધા મર્યાદા ગુરુત્વે નરયોપિતામ્ । હરિકૃષ્ણસ્યો-
પનીતિર્વિદ્યાસમ્પાદનં પિતુઃ ॥૭॥ કાશીયાના કાશિશાસ્ત્રિદુર્મતધ્વંસનં હરેઃ ।
સાકારત્ત્વસ્થાપનં ચ જીવમહામિદા ધ્રુવા ॥૮॥ તતો નિજજનન્યૈ ચ વિવિચ્ય હરિણા
કૃતમ્ । ધર્માદ્યંત્રોપેતનિજાનન્યમત્તયુપદેશનમ્ ॥૯॥ તતો દિવ્યગતિઃ પ્રોક્તા તત્તિથો-

ઉદ્દાસ ૪૯ મો.

(અન્યકર્તા નિત્યાનન્દસુનિ આળા અન્યમાં કહેલા અર્થને તે તે ઉદ્દાસની
કથાને સંક્ષેપથી કહેતા થકા અનુક્રમથી કહેછે-)

આ શ્રીહરિદિગ્વિજય અંથમાં કળિના દોષ કામક્રોધાદિકને નાશ કરે એવી
સારી પવિત્ર કીર્તિ જેમની છે. અને સર્વ મંગળમાત્ર જેમની ભૂતિ મા રહેલાં છે,
એવા સાક્ષાત્ ધર્મનંદન ભગવાન શ્રીહરિ મારા ઈષ્ટ પ્રભુ મેં વર્ણન કર્યાં છે. ॥૧॥
તેમાં પ્રથમ સંક્ષેપથી કૃષ્ણાવતારની કથા કહીછે, પછી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ શુભે
કરીને પોતાને તુલ્ય એવા ઉદ્ભવજીને વિષે મનુષ્યોના કલ્યાણ માટે પોતાનું શુરૂપદ
સ્થાપન કર્યું એ કહ્યું છે. ॥૨॥ તે પછી પૃથ્વી ઉપર અધર્મનો નાશ કરવા માટે
દુર્વાસાસુનિના શાપરૂપ નિમિત્તે કરીને ઉદ્ભવજીનો આ માનવ લોકમાં અવતાર ધારણ
કર્યો. તથા તેમના અસ્તિત્વનો સંક્ષેપ તે કહ્યો છે. ॥૩॥ તે પછી ઉદ્ભવ-સમ્પ્રદાયની પ્રવૃત્તિ
કહી છે. અને ભક્તિધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ કહ્યો છે. અને પછી તે ધર્મભક્તિના રક્ષણ માટે ભગ
વાનના પ્રાદુર્ભાવનો મહોત્સવ નિરૂપણ કર્યો છે. ॥૪॥ ભગવાને મારિકાગણ-ખાળગ્રહ સમૂ
હને નસાડી મુક્યો. અને તે પછી શ્રીહરિનું નામકરણ માર્કંડેયસુનિની પાસે કરાવ્યું. અને
શ્રીહરિની મનોહર ખાળલીલા કહીછે. તથા સર્વ મનુષ્યોને તે શ્રીહરિમાં યથેક્ષા અતિસ્નેહ
તે વર્ણન કર્યોછે. ॥૫॥ કાળીદત્તદૈત્યના અપરાધને લીધેજ તે કાળીદત્તનો વિનાશ કહેવામાં
આવ્યો છે. શ્રીહરિની કૌમારલીલા અને એ શ્રીહરિનાં સર્વ પ્રકારનાં ઉત્તમ દૈદ્ધિક લક્ષણો
કહ્યાં છે. ॥૬॥ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓના ગુરૂપણમાં ધર્મદેવે ખાધેલી મર્યાદા, હરિકૃષ્ણ ભગવાનને
યસોપવીત સસ્કાર, તથા પિતા ધર્મદેવ થકી ખાળકૃષ્ણ ભગવાને વિદ્યા સમ્પાદન કરી એ કથા
કહીછે. ॥૭॥ પોતાના પિતા ધર્મદેવની સાથે શ્રીહરિ કાશીપુરીમાં પધાર્યા અને કાશીના
પંડિતોમાં રહેલા દુર્મત-અદ્વૈત મતનો પરાલભ-અંટન અને ભગવાનના સાકારપણાનું
સ્થાપન-પ્રતિપાદન તથા જીવ-ગ્રહનો ભેદ આનાદિ મિદ્ધ-વાસ્તવિક છે એમ પ્રતિપાદન
કર્યું. એ કથાઓ કહી છે. ॥૮॥ તે પછી શ્રીહરિએ પોતાની માતા ભક્તિદેવીને ધર્મ-
જ્ઞાનાદિક અંગે સહિત પોતાની અનન્ય ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યો છે. ॥૯॥ અને પછી
શ્રીહરિનાં માતા-પિતા ભક્તિ-ધર્મને દિવ્ય ગતિ પ્રાપ્ત થઈ એ કથા કહી છે. અને

મંત્રિકર્મયોઃ । ગૃહત્યાગો હરેઃ પ્રોક્તોઽસુરવ્યામોહનં તતઃ ॥૧૦॥ પરિતોઽન્વેષણં ચાસ્ય
સ્તિરધવન્ધુજનૈઃ કૃતમ્ । સ્વજનાનાં વિલાપશ્ચ પ્રોક્તોઽતિકરણસ્તતઃ ॥૧૧॥ વને
વિચરણં તસ્ય નગતીર્થાચ્છુગ્રહઃ । ભૂતભૈરવવિદ્રાવોઽનુગ્રહો માલતેસ્તતઃ ॥૧૨॥
પુલહાથમાભિગમસ્તપોરીતિપ્રદર્શનમ્ । મહાદત્તાનુગ્રહશ્ચ દિવ્યરૂપપ્રકાશનમ્ ॥૧૩॥
અનુગ્રહશ્ચ કથિતસ્તતો ગોપાલયોગિનઃ । આદિધારાહગમનં તતઃ સીરપુરાગમઃ ॥૧૪॥
પલાયનં દામ્ભિકાનાં ભક્તસંરક્ષણં હરેઃ । તૈલિઙ્ગવિષ્ણુગ્રહઃ પિવૈકર્પમોચનમ્ ॥૧૫॥
નવલક્ષગિરૌ સિદ્ધસહસ્યાનુગ્રહસ્તતઃ । દર્શનં કપિલસ્યાથ જગન્નાથપુરાગમઃ ॥૧૬॥
ભૂમારાસુરસહ્જાનાં તતોઽન્યોન્યવિનાશનમ્ । સત્રધર્માનુગ્રહશ્ચાસુરનાશઃ પુનસ્તતઃ ॥૧૭॥
વેદ્વદાદ્રૌ વિચરણં શ્રીરક્ષાગમનં તતઃ । અનુગ્રહો મુમુક્ષુણાં સેતુવન્ધાગમસ્તતઃ ॥૧૮॥
મહાદેવ્યાં વિચરણં શિવયોરભિનન્દનમ્ । ગમનં ભૂતપુર્યાં ચ શ્રીરામાનુજદર્શનમ્ ॥૧૯॥
પદ્મનાભેક્ષણં પ્રોક્તમાદિકેશવદર્શનમ્ । અનુગ્રહશ્ચ સુમતેર્નૃપસ્ય કથિતસ્તતઃ ॥૨૦॥
શૈવચૈષ્ણવલિઙ્ગાનામસુરાણાં ચ સંક્ષયઃ । સાક્ષિગોપાલવીક્ષાથ પુષ્કરીકપુરાગમઃ ॥૨૧॥

શ્રીહરિને ગૃહત્યાગ તથા અસુરોને મોહ પમાડ્યો એ કથા કહી છે. ॥૧૦॥ રનેહાણ ધન્ધુ-
જને રામાત્રતાપાદિકે શ્રીહરિની ચો તરફ શોધ કરી. અને તે પછી શ્રીહરિના સ્વજનોને
અતિ કંઠેથી વિલાપ વર્ણન કર્યો એ વિગેરે કથા કહી છે. ॥૧૧॥ શ્રીહરિનું વનમાં વિચરવું અને
હિમાદ્રિ તથા ગંગા આદિકે તીર્થો તેમજ પ્રજ્ઞાદિકે દેવોના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો, અને ત્યાં
ભૂતભૈરવને નસાડી મુકીને પછી હનુમાનજીએ આણેલાં કૃષ્ણ જમીને હનુમાનજી ઉપર
અનુગ્રહ કર્યો એ કથા કહી છે. ॥૧૨॥ ત્યાંથી યુલહાશ્રમમાં પધાર્યા અને તપસ્વીઓને તપ
કરવાની રીતિ બતાવી. અને મહાદત્ત રાજાને અનુગ્રહ કરીને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપને સાક્ષા-
ત્કાર કરાવ્યો એ કથા કહી છે. ॥૧૩॥ તે પછી ગુરુ-ગોપાળયોગીને અનુગ્રહ કરીને દિવ્ય
ગતિ પ્રાપ્ત કરાવી, પછી ત્યાંથી આદિવરાહ ગયા અને ત્યાંથી સીરપુર પધાર્યા. ॥૧૪॥ ત્યાં ડાંબિક
તપસ્વીઓને ભગાડી મુક્યા. અને ભગવદ્ભક્ત ગોપાળદાસ નામે પોતાના સેવકની રક્ષા કરી.
તથા તૈલિંગ દેશના પ્રાદ્યુષ ઉપર અનુગ્રહ કર્યો અને પિંગેકેનો ગર્વ મુકાવ્યો એ કથા કહી છે.
॥૧૫॥ તે પછી નવલક્ષ પર્વતમાં સિદ્ધ-તપસ્વીઓ ઉપર અનુગ્રહ કર્યો, અને પછી કપિલમુનિનાં
દર્શન કર્યાં અને ત્યાંથી જગન્નાથ પુરીમાં પધાર્યા. ॥૧૬॥ અને ત્યાં પૃથ્વીના ભારરૂપ અસુરસ-
મૂહોને પરસ્પર કલહ કરાવીને તેમને પરસ્પર વિનાશ કરાવ્યો, અને માનસ પત્તનમાં સત્રધર્મ
રાજાને અનુગ્રહ કરીને તે રાજા દ્વારા ત્યાં ફરીથી અસુરોને નાશ કરાવ્યો. ॥૧૭॥ ત્યાંથી વિચરતા
વેંકટાદ્રિમાં ફર્યા અને ત્યાંથી શ્રીરંગ ક્ષેત્રમાં પધાર્યા, ત્યાં મુમુક્ષુ જનોને અનુગ્રહ કર્યો અને
ત્યાંથી સેતુબંધ-રામેશ્વર પધાર્યા. ॥૧૮॥ શ્રીહરિને મહાદેવીમાં વિચરતાં શંકર-પાર્વતીનાં
દર્શન થયાં અને પરસ્પર અભિનંદન થયું. ત્યાંથી વિચરતા ભૂતપુરીમાં ગયા અને ત્યાં શ્રીરા-
માનુજચાર્યાનાં દર્શન કર્યાં. ॥૧૯॥ ત્યાંથી પદ્મનાભનાં દર્શન અને આદિ કેશવ ભગવાનનાં
દર્શન કર્યાં અને મુમતિ રાજાને અનુગ્રહ કર્યો એ કથા કહી છે. ॥૨૦॥ અને શૈવ-વૈષ્ણવનાં
ચિહ્નો ધારનારા એવા અસુરોને હાથ કર્યો, અને સાક્ષી ગોપાળનાં દર્શન કરીને ત્યાંથી પંડરપુર
પધાર્યા. ॥૨૧॥ ત્યાંથી દંડકારણ્યમાં ગયા અને અમ્બકેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં, અને તાપી,

દળકારણ્યગમનં ધ્યમ્યકેશસમીક્ષણમ્ । ઉત્તીર્ય તપર્તી રેવાં મહીં ગુર્જરસન્ધરઃ ॥૨૨॥
 ઉત્તીર્યાથો સાધ્રમર્તી પાશ્વાત્યાગમનં દરેઃ । આનન્દનં લોજપુરે જનાનાં ચ સતાં શૃશમ્
 ॥૨૩॥ રામાનન્દસ્વામિનોઽથ દર્શનોત્કરુણ્યમીરિતમ્ । તતસ્તદ્દર્શનં સ્વીયવૃત્તાન્તસ્ય
 નિવેદનમ્ ॥૨૪॥ દીક્ષાગ્રદશ્ય સહજાનન્દનામપ્રકાશનમ્ । દરેર્ગુરુપદાગ્રોહમહોત્સવ
 ઉદીરિતઃ ॥૨૫॥ ઉદ્ધવસ્ય તિરોધાનં સમ્પ્રદાયપ્રવર્તનમ્ । યથાધિકારં સર્વેપાં
 ધર્મશિક્ષા યથાગમમ્ ॥૨૬॥ સ્વદિવ્યરૂપાવિષ્કારો ધીરજિત્ત્વમનં તતઃ । પરામ્બવો
 નાસ્તિકાનાં ભાણ્ડીરનગરાગમઃ ॥૨૭॥ અહિસધર્મસ્યોત્કર્ષો વેદતાતપર્યદર્શનમ્ ।
 અચસત્રપ્રવૃત્તિશ્ચ જીર્ણદુર્ગાગમસ્તતઃ ॥૨૮॥ વેદવાહ્યાગિલમતવાદિનાં ચ પરાજયઃ ।
 તતો મેઘપુરે યોગકલાવિષ્કરણં દરેઃ ॥૨૯॥ પશ્ચાલપ્રેટાગમનં શિવરાત્રિમહોત્સવ ।
 નિજદિવ્યસ્વરૂપસ્ય સર્વસદ્ગુણઃ પ્રદર્શનમ્ ॥૩૦॥ વિષ્ણુસ્વરૂપાવિષ્કારો મકરાલયપ-
 ત્તને । નાનાદેવાપાસકેભ્યસ્તત્તદિદ્દપ્રદર્શનમ્ ॥૩૧॥ દરેઃ સમાશ્રયસ્તેપાં મેઘજિર્ધર્મો-
 ચનમ્ । સર્વયોગફલ્લાનાં ચ કાલયાણ્યાં પ્રદર્શનમ્ ॥૩૨॥ સહપ્રવેશલીલા ચ વિષ્ણુલાક્ષ્ય-

દેવા અને મહી નદીને ઉતરીને ગુર્જરાતમાં વિચર્યાં ॥૨૨॥ અને પછી સાધ્રમર્તી નદી
 ઉતરીને શ્રીહરિ ભીમનાથ મહાદેવનાં દર્શન કરીને પશ્ચિમ દેશમાં પધાર્યાં, અને લોજ-
 પુરમાં રહીને સર્વ મનુષ્યોને અને મુકતાનંદાદિક સંતોને પણ ઘણું આનંદ પમાડ્યો. ॥૨૩॥
 પછી શ્રીરામાનંદસ્વામીનાં દર્શન કરવામાં આતિ ઉત્સુકતા કહી, અને તે પછી પીપલાણુ
 ગામમાં શ્રીરામાનંદસ્વામીનાં દર્શન અને પોતાનું સઘણું વૃત્તાન્ત કહેવું એ કથા કહીછે.
 ॥૨૪॥ પછી શ્રીહરિએ શ્રીરામાનંદસ્વામી થકી લાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને પોતાનું
 શ્રીસહજાનન્દ એવું નામ અને શ્રીનારાયણુમુનિ એવું નામ આ લોકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું.
 અને પછી શ્રીરામાનંદસ્વામીએ શ્રીહરિને પોતાના ગુરુપદ ઉપર સ્થાપન કરવાનો મહોત્સવ કર્યો
 એ નિરૂપણ કર્યોછે. ॥૨૫॥ અને પછી ઉદ્ધવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામીની તિરોધાન લીલા
 કહીછે, પછી શ્રીહરિએ સમ્પ્રદાય પ્રવર્તાવ્યો, અને સહુ સહુના અધિકાર પ્રમાણે સર્વ
 આશ્રિતજનોને યથાશક્તિ મદ્દર્શન સહુપદેશ કર્યો છે. ॥૨૬॥ પછી સ્વલકતોને પોતાનું
 દિવ્ય સ્વરૂપ બતાવ્યું. અને પછી ધારાણ ગયા. ધારાણમાં નાસ્તિકોનો પરાભવ કર્યો.
 અને ત્યાંથી લાડેર પુરમાં પધાર્યાં. ॥૨૭॥ ત્યાં અહિંસા-ધર્મનો સમુત્તર કહ્યો. અને
 વેદનું ખરૂં રહસ્ય અહિંસામાં જ છે, એમ પ્રકાશ કર્યું. અને અનસત્રનો પ્રવૃત્તિકરાવી અને
 ત્યાંથી શ્રીહરિ જુનાગઢ પધાર્યાં. ॥૨૮॥ જુનાગઢમાં વેદબ્રાહ્મણોવા સર્વ મતવાદીઓનો
 પરાજય કર્યો. તથા મેઘપુરમાં શ્રીહરિએ યોગકલાઓનો પ્રકાશ કરીને પ્રચાર કર્યો. ॥૨૯॥
 ત્યાંથી પંચાળા પધાર્યાં અને ત્યાં શિવરાત્રિનો મહોત્સવ કર્યો, અને બ્રહ્માનું દાદિક સર્વ
 સંતોને પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ બતાવ્યું. ॥૩૦॥ પછી માંગરોળ પુરમાં મથારામ લદ્ધિવિગેરે
 વેદિક બ્રાહ્મણોને પોતાનું વિષ્ણુસ્વરૂપ બતાવ્યું. તેમજ ભિન્ન ભિન્ન દેવના ઉપાસક ઘણા
 મનુષ્યોને તેમના તેમના ઇષ્ટદેવરૂપે પોતે દર્શન આપ્યું. ॥૩૧॥ અને તે મર્વ મનુષ્યોએ
 શ્રીહરિનો સામાશ્રય કર્યો. તથા મેઘલત્તનો ગર્વ મુક્તવ્યો, અને કાળવાણી ગામમાં સર્વ
 યોગકલાઓ પોતાના લકતોને શીખવાડી. ॥૩૨॥ પિપલાણુ અને આખા એ બંને ગામમાં

खेटयोः । सन्तर्पणं च विप्राणां पण्मासानिष्टमोजनैः ॥३३॥ अन्तःशत्रुजयोपाया मणिभद्र-
पुरे ततः । निरूपिताः स्फुटमथो नदीननगरागमः ॥३४॥ दुराचारोद्घाटनेन वैष्णवार्थपरा-
जयः । दर्शनं द्वारिकेशस्य तीर्थस्थाधर्महापनम् ॥३५॥ ततो माण्डव्यनगरे शुष्कक्षाननिरा-
कृतिः । भक्त्युत्कर्षस्थापनं च ततस्तीरपुरागमः ॥३६॥ ततो नारायणसरोगमनं विप्रत-
र्पणम् । ततो मुजङ्गनगरे प्रतापातिशयो द्वरेः ॥३७॥ घमकादिषु भक्तानां ग्रामेषु चरणं
ततः । भाद्रग्रामे चासुराणां लक्षणादि प्रकीर्तितम् ॥३८॥ राजकूटागमः प्रोक्तो शरधारपुरे
ततः । प्रयत्नस्य च लोभस्य ततः कार्यायनागमः ॥३९॥ पूर्वकर्मात्सवः प्रोक्तस्ततो
दुर्गपुरागमः । द्वरेश्च भक्तवश्यत्वं गवेन्द्रवृषमाननम् ॥४०॥ दोलोत्सवो मत्स्यपुरे
ततः सिद्धपदागमः । प्रोक्तो वटपुरे भूरि विप्रसन्तर्पणं ततः ॥४१॥ प्रोक्तान्वयो विशन-
गरे चातुर्मास्यव्रतानि च । पराजयः शास्त्रविदां सर्वेषां श्रीपुरे ततः ॥४२॥ जयतल्प-
पुरे शाक्तकीचकस्य पराभवः । विप्रसन्तर्पणं भूरि विष्णुयामोत्सवेऽत्र च ॥४३॥

श्रीहुरिणे ओं साधेन प्रवेश कथो अने छ मास पर्थ त प्राह्मणेने छष्ट लोअनेधी नभाइया.
॥३३॥ त्यांथी माण्वावदर पधार्थी अने मयाशमलट्टना प्रत्ये अंतःशत्रुणे क्षमकोधादि-
कने लुतवाना उपायो स्पष्टपष्टे निरूपण कथो. अने त्यांथी नवानगर पधार्थी. ॥३४॥ अने
वैष्णवाचार्योभां रडेक्षा दुराचारनुं उद्घाटन करीने तेमने पराजय कथो. अने द्वारिकेश्वर
लगवाननां दर्शन करीने तीर्थभां रडेक्षा अधर्मने तीर्थवासीणे पासे त्याग कराव्यो.
॥३५॥ ते पछी मांडवी-नगरभां लकितरसधी रडित केवण शुष्क आत्मज्ञानतुं अंठन कथुं.
अने लकितने समुत्कर्ष स्थापन कथो. अने त्यांथी तेरा गात्रे पधार्थी. ॥३६॥ त्यांथी नारा-
यण-सर तीर्थभां लडने प्राह्मणेने भूष नभाइया. अने पछी लुज्जनगरभां नगलुवन
विगेरे दुरसिमानी प्राह्मणेने पराजय ववाथी अने प्रज्ञभां कराती पशुहिंसातुं अंठन कर-
वाथी श्रीहुरिने अतिशय अताप वर्धुन कथो. ॥३७॥ पछी श्रीहुरि घमउका विगेरे पोताना
लकतजनेनां गात्रोभां विवर्था. अने लाद्रा गात्रभां असुरेनां लक्षणे विगेरे वर्धुन
कथो. ॥३८॥ पछी श्रीहुरि राजकोट पधार्थी. अने पछी सरधार पुरभां आचीने लोलतुं
प्राणस्य कथुं. अने त्यांथी क्षारीयाणी पधार्थी. ॥३९॥ अने त्यां तणाव जोहवीने पूर्व-
कर्म निमित्ते विष्णुयागने महेत्सव कथो. अने त्यांथी अलयरानना दुर्गापुरभां पधार्थी.
त्यां गढपुरभां अलयर राजा विगेरेनी लकितने परयपलुं तथा राजकोटभां गवर्नर सर
मादकम साडेगनुं सन्मान स्वीकारुं ओ कथा कहीछि. ॥४०॥ पछी मन्थीयाव पुरभां
कुलदोणने महेत्सव अने त्यांथी सिद्धपुर पधार्थी. अने त्यांथी वरनगर पधारीने धणुक
प्राह्मणेने नभाइया ओ सर्व कथा कहीछि. ॥४१॥ पछी विशनगरभां चातुर्मास्यभां पाण-
वानां कृश्टादिक नतो उद्यां. ते पछी श्रीनगरभां सर्व मतवादी आत्मीयोने पराजय कथो
ओ कथा कहीछि. ॥४२॥ जयतल्पपुरभां शक्तिपंथी क्षीयक प्राह्मणेने पराजय कथो. अने
ओज जेतलपुरभां विष्णुयागने उच्छवभां धणा प्राह्मणेने नभाइया ओ कथा कही. ॥४३॥
हर्मावती नगरीभां विष्णुयागने महेत्सव कथो. अने वडतालभां कुलदोणने महेत्सवभां

વર્માવત્યાં વિષ્ણુયાગમહોત્સવ ઉદાહૃતઃ । વૃત્તાલયે દોલમહે નિજવન્ધુસમાગમઃ ॥૪૪॥
 રક્ષક્રોડા ચ મહર્તા હરેર્મક્તજનાર્ચનમ્ । ગમનં સૂર્યનગરે તત્ર સન્માનનં હરેઃ ॥૪૫॥
 મક્તિમાહાત્મ્યકથનં તતો ધર્મપુરાગમઃ । પ્રત્યાવૃત્તિર્દુર્ગપુરે તત્ર નાનાવિધોત્સવાઃ ॥૪૬॥
 અન્નકૂટોત્સવે સાધુમણ્ડલાનાં સમાગમઃ । નામાનિ સાધુમુચ્યાનાં સાધુસન્તર્પણં તતઃ
 ॥૪૭॥ એકાન્તધર્મવાર્તાભિઃ પ્રત્યહં મકરજનમ્ । તત્તં સ્વમકયોપિદ્વયો દિવ્યાક્ષમ-
 ક્તિર્દર્શનમ્ ॥૪૮॥ જન્માષ્ટમ્યુત્સવઃ પ્રોક્તઃ સારજ્જનગરે તતઃ । કાર્યાયને ચ સદસત્ક-
 મર્મણાં પલ્લમીરિતમ્ ॥૪૯॥ તતશ્ચ નિજમકાનાં ગ્રામેષુ ચ પુરેષ્વપિ । ગમનં વિવિધા
 વાર્તાસ્તત્ર તત્ર હરેઃ કૃતા ॥૫૦॥ હિતચિન્તા તતઃ પ્રોક્તા નરાણાં ભુવિ ભાવિનામ્ ।
 વિધાપનં મન્દિરાણાં તતઃ શ્રીનગરાગમઃ ॥૫૧॥ નરનારાયણસ્યોક્તા પ્રતિષ્ઠા પૂજનાદિ
 ચ । એકાદેન ગ્રામ્યપૌરવિપ્રસન્તર્પણોત્સવઃ ॥૫૨॥ તતો મુજજ્જનગરે નરનારાયણસ્ય
 ચ । પ્રતિષ્ઠાથ સ્વચન્ધૂનાં દ્વારિકાપ્રેરણં કૃતમ્ ॥૫૩॥ તતઃ શ્રીદ્વારિકાધીશામપ્રો
 વૃત્તાલયેડય ચ । લક્ષ્મીનારાયણાદીનાં પ્રતિષ્ઠોક્તા મહાન્વિતા ॥૫૪॥ પ્રોક્તં તત્તેજ્વમા-

પોતાના બન્ધુ-રામપ્રતાપાદિકેનો સમાગમ થયો તે કહ્યો. ॥૪૪॥ અને પછી મહારંગ-
 ક્રોડા કરી, અને શ્રીહરિનું ભકતજનોએ પૂજન કર્યું. ત્યાંથી ફરતા ફરતા સૂર્યપુર ગયા.
 અને ત્યાં ઇન્દ્રસેનરાજ તથા તેમના અમાત્ય અરદેશ્વર વિગેરેએ શ્રીહરિનું બહુજ સન્માન
 કર્યું. ॥૪૫॥ સૂર્યપુરમાં શ્રીહરિએ ભકિતનો મહિમા કહ્યો, અને ત્યાંથી ધર્મપુર પધાર્યા
 અને વાંસદા થઈને પાછા દુર્ગપુર પધાર્યા અને ત્યાં અન્નકૂટ વિગેરે અનેક ઉત્સવો કર્યા.
 ॥૪૬॥ અન્નકૂટના મહોત્સવમાં સાધુઓનાં મંડળ આર્યાં, અને તેમાંના કેટલાક સુખ્ય
 સાધુઓનાં નામ કહ્યાં, અને તે પછી શ્રીહરિએ સંતોને ખૂબ જમાડ્યા એ સર્વ કથા કહી.
 ॥૪૭॥ દરેશજ એકાંતિક ધર્મની વાર્તાઓથી નિજભકતોને પ્રસન્ન કર્યા, અને તે પછી પોતાનાં
 ભકત એવાં જમા રમા આદિક સીઓને દિવ્યમૂર્તિ ભકિતદેવીનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરાવ્યાં
 એ વિગેરે કથા કહી. ॥૪૮॥ પછી સારંગપુરમાં જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ વિસ્તારથી કહ્યો.
 અને કારીયાણીમાં સત-અસત કર્મનાં ફળ લિન્ન લબ્ધપણે કહી બતાવ્યાં. ॥૪૯॥ પછી
 પોતાના ભકતજનોનાં અનેક ગામેમાં અને બુનાગઢ વિગેરે પુરમાં પણ પધાર્યા અને
 ત્યાં ત્યાં અનેક પ્રકારની વાર્તાઓ કરી તે કથા કહી. ॥૫૦॥ તે પછી શ્રીહરિએ પૃથ્વીને
 વિષે ભાવી મનુષ્યોના હિત માટે વિચાર કર્યો, અને મંદિરે કરાવ્યાં અને પછી શ્રીનગર
 પધાર્યા. ॥૫૧॥ અમદાવાદમાં શ્રીનરનારાયણ-દેવની પ્રતિષ્ઠા અને પૂજનાદિકની વ્યવસ્થા
 કરી, અને એકજ દિવસે કરીને અનેક ગામના અને અમદાવાદ નગરના ગ્રામણાદિકોની
 ચોરાશી જમાડવાનો મહોત્સવ કર્યો. ॥૫૨॥ પછી બુજનગરમાં શ્રીનરનારાયણ-દેવની પ્રતિ-
 ષ્ઠાનો મહોત્સવ કહ્યો, અને પછી નંદરામાદિક શ્વળેષુઓને તુરતજ દ્વારિકાની યાત્રા માટે
 ગોઠવ્યા. ॥૫૩॥ અને તે પછી શ્રીદ્વારિકાધીશ ભગવાન પોતે વડનાલ પધાર્યા, અને પછી
 વડતાલમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાદિક દેવની પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ વર્ણન કર્યોછે. ॥૫૪॥ અને
 પછી તે વૃત્તાલય-દેવનું માહાત્મ્ય કહ્યુંછે, અને પછી શ્રીહરિએ શિશુપત્રી લખી અને

हात्म्यं शिक्षापञ्चाश्व लेखनम् । मुक्तानन्देन वटपुर्वादिवाटनिगमनम् ॥१५॥ गमनं
 वटपुर्वा च मिहाजितधीतये हरेः । पौर्णमासं दर्शनानन्दो राजसन्माननं भृशम् ॥१६॥
 भूरिप्रभममाधानं विदुषां गजसंसदि । स्वकीयमभ्युदयस्य निर्दोषस्त्वमभ्युदयम् ॥१७॥
 पूजोत्सवो नृपगृहे सद्भिः सह हरेस्ततः । मार्गगतानेकपुरग्रामभक्तामिनन्दनम् ॥१८॥
 योरेयपुर्वा मदनमोहनस्योदिता ततः । यथाविधि प्रतिष्ठाप्य पुनर्दुर्गपुर्णगमः ॥१९॥
 दीक्षाविधेरथोद्देशः साधूनां गृहिणां तथा । धर्मोद्देशो वर्णिनां च प्रानोद्देशश्च कीर्तितः
 ॥२०॥ स्थापनं द्वारिकेशादेर्जीर्णदुर्गोऽयं कीर्तितम् । प्रोक्तं दुर्गपुरे गोपीनाथस्य स्थापनं
 ततः ॥२१॥ योगोपदेश उद्दिष्टो हरेश्च मत्कृता स्तुतिः । इत्येत इह वृत्तान्ता भवन्ति
 रिकीर्तिताः ॥२२॥

हरिदिग्विजयाख्योऽयं स्वामिनारायणाख्या । तवन्तिके स्थितिं कृत्वा कृतो
 दुर्गपुरे मया ॥२३॥ हरिदिग्विजयाख्योऽयं ग्रन्थः श्रेयस्करो नृणाम् । धरातले विज-
 यतां यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥२४॥ वाचो विभूषणमिमं सतां श्रवणमङ्गलम् । सुधियः

मुक्तानन्द-महासुनिजे वटपुरवासी वाही-पंडितोने पराजय कथीं ज्ये कथा कहीछे. ॥५५॥
 अने पछी श्रीहरि सिंहालत राजनी प्रगनता भाटे वडोदरा पधायी. अने त्यां श्रीहरिनां
 दर्शनशी पुरजनेने भहुज आन द थये. अने ते पुरता सिंहालत-महाराजजे श्रीहरिनुं
 भहुज सन्मान कथुं. ॥५६॥ अने त्यां वडोदरां राजसभाभांज विद्वानेजे पूछेक्ष
 पोताना अभ्युदय संभधी घळु प्रओतु सभाधान करीने श्रीहरिजे पोताना श्रीमद्भुव
 गम्भदायतु निर्दोषत्य अने सर्वश्रेष्ठत्व अभर्धन करीने सर्वोत्कृष्टता सिद्ध करी छे. ॥५७॥
 पछी जीजे द्विजे सिंहालत नृपतिना भुवनने विषे मुक्तानंदादिके भवं गतोने
 महिष श्रीहरिना पूज-महोत्सव पर्वण कथीछे. अने पछी वस्ताळ पधारतां मार्गमां
 आपतां अनेक पुर अने गात्रेमां रडेला स्वभक्तोने अति आनंद आपता वस्ताळ पधायी
 ज्ये कथा कहीछे. ॥५८॥ पछी पोणेरा नगरमां महनभोलुनल महाराजनी विधिपूर्वक केश
 प्रतिष्ठा कही छे. अने पछी पाछा दुर्गपुर पधायी. ज्ये कथा कही छे. ॥५९॥ पछी गढपुरम
 रङ्गीने पोताना यने पुत्रोने त्यागी-गृहीना दीक्षाविधि कही छे. तेभज पार्थिक प्रतोत्सवने
 विधि कथीछे. त्यागी आधुष्योना धर्म कथाछे. अने ज्ञानस्वप्नोने निरुध्य कहीछे. ॥६०॥
 लुनागढमां क्षत्रिकापीश राधारमलु विगेरे देवनी प्रतिष्ठा कहीछे. अने पछी दुर्गपुरा
 श्रीगोपीनाथ नामे पोतानी भूर्ति श्रीहरिजे पोते स्थापन करी ज्ये कथा कहीछे. ॥६१॥
 अने पछी शतानंद-महासुनिने श्रीहरिजे योगोपदेश कहीछे. अने पछी भें कदेवी श्री
 रिआर्थनाराय स्तुतिनुं पर्वण छे. आ प्रमाणे आ अंथमां व्याटला वृत्तान्तो कहेला छे. ॥६२॥

(अन्धकतां नित्यानन्दमहासुनि अन्धनो उपसंहार करेछे-)

आ श्रीहरिदिग्विजय नामे अंथ भारा छोटदेव श्रीस्वामिनारायण लगवान
 आताथी दुर्गपत्तनमां तेमनी पासेज रङ्गीने भें रथेला छे. ॥६३॥ श्रीहरिदिग्विज
 नामे आ महाअन्ध अनुष्योना आत्यंतिक श्रेयने करनारे छे, भाटे आ पृथ्वी (
 यावच्चन्द्रदिवाकर विजय पात्रो-सर्वोत्कृष्टपल्ले असिद्ध यात्रे ! ! ॥६४॥

સાદરં નિત્યં શૃણ્વન્તુ ન પઢન્તુ ચ ॥૬૫॥ અકામૈઃ સર્વકામૈર્વા શ્રદ્ધાશુદ્ધસદાશયૈઃ
 શ્રેયરકામૈરાદરેણ સેવ્યતાં સર્વસિદ્ધિઃ ॥૬૬॥ હરિદિગ્વિજયં નિત્યમાશંસાદગત્સુખીઃ ।
 શાશંસનીયચરિતઃ સ્વાતંસસદિ સતામયમ્ ॥૬૭॥

નિત્તેદિતં ગ્રન્થમિમં મયા યો દદ્ધાતિદ્દુષો નિજકણ્ઠદેશાત્ ।

ઉત્તાર્ય પુષ્પજ આદરાન્મે કણ્ઠે ન્યધાદેય હરિઃ સ તુભ્યાત્ ॥૬૮॥

યઃ શ્રુત્વેમં પ્રવચ્ચં નિજચરિતમુઘાસ્યન્દસન્દોહપૂર્ણ

પ્રીત્વા મૂર્ધ્ન્યાદધન્મે ત્રિજગદ્ભયદં સ્વીયદસ્તાગ્નિન્દમ ।

પ્રાદાન્મે પાદુકે દ્વે નિજચરણધૃતે હુઙ્ગવાયેવ કુળઃ

પ્રાદાન્ન્યે ચ ધર્તું સ હિ સકલમુર્ધ્વાંચિ ચિત્તે ચ મેડસ્તુ ॥૬૯॥

ઈદં હિ પરમાદ્ભુતં મગચતશ્ચરિત્રામૃતં

જરામરણવારણં સકલતાવનિર્વાપ્નમ ।

મર્વની વાણીને ભૂયણી માફક અતિ શોભા આપનારો. (આ ગ્રંથના અભ્યા-
 મથી વાણીની શોભા વધેછે.) અને ભગવદ્ભક્ત માધુર્ભનેને શ્રવણમાત્રથી મંગળ
 આપનારો. એવા આ ગ્રંથનું બુદ્ધિમાન મનુષ્યો નિરંતર આદરપૂર્વક શ્રવણ કરે । અને
 પઠન-પાઠન કરે ! ॥૬૫॥ આ જગતમાં સર્વ મનોરથની ઇચ્છાવાળા સકામજનોએ, તેમજ
 મોક્ષાર્થી નિષ્કામજનોએ પણ શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા થઈને પોતાના આત્મીય
 કલ્યાણની ઇચ્છાથી સર્વ સિદ્ધિને આપનારા આ ગ્રંથનું આદરથી સેવન કરવું. ॥૬૬॥ આ
 શ્રીહરિદિગ્વિજય ગ્રંથનું સમગ્ર પ્રકારે નિરંતર આદરથી આલોચન કરનાર રૂઢી બુદ્ધિ-
 વાળો પુરૂષ સત્યરૂપીની સંભામાં પંચ સર્વ પ્રકારે પ્રશંસનીય આચરણવાળો થાયછે. ॥૬૭॥

મેં નિવેદન-અર્પણ કરેલા આ ગ્રંથને જોઈને અતિ હર્ષ પોમેલા જે મારા
 ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિએ પોતાના કંઠપ્રદેશમાંથી પુષ્પનો હાર ઉતારીને મારા કંઠમાં આદરથી
 પ્રસન્નતા પૂર્વક પહેરાવ્યો હતો. એ મારા ઇષ્ટ પ્રભુ શ્રીહરિ મારી ઉપર અગત્ય પ્રસન્ન
 રહેા । (આ ઉપરથી પ્રભુના પરમ ભક્તો પ્રભુની પ્રસન્નતાજ ઇચ્છેછે. પણ તે સિવાય
 ચતુર્ધા સુક્તિને પણ નહિ. તો બીજાની તો ઇચ્છા હોયજ કેમ ? એમ સૂચવેછે.) ॥૬૮॥

પોતાનાં દિગ્ધ ચરિત્રપ્ર સુધારસના સ્રવણથી ભરપૂર એવા આ ગ્રંથને શ્રવણ
 કરીને જે શ્રીહરિએ મક્કળ જગતને અભય આપનારો પોતાનો હસ્તકમળ મારા
 મસ્તક ઉપર પ્રીતિપૂર્વક સ્થાપન કરતા થસ, જેમ-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવજીને
 પોતાની પાદુકાઓ આપી હતી, તેમ પોતાના ચરણોથી ધારણ કરેલી જે પાદુકાઓ
 મને પૂજવા માટે આપી. અને વળી બીજી જે પાદુકાઓ મને પ્રસન્ન થઈને પહેરવાને
 માટે આપી. આવા તે પરમકૃપાળુ મક્કળ જગતના પરમ શુરૂ મારા ઇષ્ટદેવ શ્રીસ્વામિ-
 નારાયણ ભગવાન મારી વાણીમાં અને મારા ચિત્તમાં અગત્ય નિવાસ કરે ! ॥૬૯॥

૧-પોતાને પહેરવા આપેલી આ પાદુકાઓ પણ શ્રીજીની પ્રસાદીભૂત વાણીને સ્વામીએ
 પોતે નહિ પહેરતાં તેને હંમેશ પૂજવા માટેજ રાખી હતી. અને તે દાસ વક્તાઓમાં તેમના સિંહા-
 સનમાં મર્વતે દર્શન કરવા માટે સદશુર સ્વામી શ્રીકૃષ્ણજીવનદામજીએ પધરાવેલી વિદ્યમાન છે.

